জীৱনৰ দীঘ আৰু বাণি

জীৱনৰ দীঘ আৰু বাণি

মহেশ্বৰ নেওগ

ডক্টৰ মহেশ্বৰ নেওগ প্ৰকাশন ন্যাস পৰিষদৰ হৈ
চন্দ্ৰ প্ৰকাশ
টিহু গুৱাহাটী

[illegible]

সৰ্বস্বত্ব ড মহেশ্বৰ নেওগ প্ৰকাশন ন্যাস পৰিষদৰ দ্বাৰা সংৰক্ষিত
ড মহেশ্বৰ নেওগৰ জীৱন-সোঁৱৰণ
জীৱনৰ দীঘ আৰু বাণি

প্ৰকাশক
ড মহেশ্বৰ নেওগ ন্যাস পৰিষদৰ হৈ
শ্ৰীৰাজেন্দ্ৰমোহন শৰ্মা
চন্দ্ৰ প্ৰকাশ
টিহু গুৱাহাটী
অসম।

প্ৰথম প্ৰকাশ ১ অক্টোবৰ ১৯৮৮
মূল্য ১০০.০০ একশ টকা

মুদ্ৰক
শ্ৰীধৰণীধৰ ডেকা
বীণাপাণি প্ৰিণ্টিং হাউছ
উলুবাৰী, গুৱাহাটী ৭

বাইণ্ডিং ৰয় ব্ৰাদাৰ্চ
গুৱাহাটী ৭৮১০০১

প্ৰকাশন ন্যাস-পৰিষদৰ একাষাৰ

একো একোজন মানুহ কেতিয়াবা একোটি জাতীয় অনুষ্ঠানলৈ ৰূপান্তৰিত হয়। এই ৰূপান্তৰ ঘটে মানুহগৰাকীৰ চিন্তা কল্পনা বৌদ্ধিক অহ'ম সৃষ্টিশীল প্ৰতিভা আৰু ইবিলাক স্বাভাবিকভাৱে অভিব্যক্ত হোৱা সেউৰ কামৰ মাজেদি। সমকালীন অসমত স্বকীয় প্ৰতিভা আৰু দক্ষতাৰে নিজৰ ব্যক্তিত্বক এটি জাতীয় একাডেমিলৈ ৰূপান্তৰ ঘটোৱা মানুহজন ডক্টৰ মহেশ্বৰ নেওগ কাৰণ বেজবৰুৱা আৰু বাণীকান্ত কাকতিৰ বৌদ্ধিক উত্তৰাধিকাৰিত্ব লাভ কৰা ডক্টৰ নেওগৰ ওচৰলৈকে অসমীয়া ভাষা সাহিত্য আৰু সংস্কৃতিৰ বিভিন্ন দিশৰ প্ৰশ্নবোৰে শেষ উত্তৰ বিচাৰি যাব লগীয়া হয়। এসময়ত বেজবৰুৱা যিদৰে অসমীয়া ভাষা সাহিত্যৰ অলিখিত ডিক্টেটৰ স্বৰূপ হৈ উঠিছিল, এতিয়া ডক্টৰ নেওগো তেনেদৰে অসমীয়া ভাষা সাহিত্যৰ অলিখিত সৰ্বাধিনায়ক স্বৰূপ হৈ উঠিল। এই আসন ডক্টৰ নেওগে বিচাৰি লোৱা নাই আৰু আনেও আনুষ্ঠানিকভাৱে দান কৰা নাই কিন্তু অসমৰ সাম্প্ৰতিক বৌদ্ধিক জীৱনৰ লগত জড়িত প্ৰত্যেকেই ডক্টৰ নেওগক মনৰ চকুৰে সেই আসনতে দেখে।

ডক্টৰ নেওগৰ বিচৰণ ক্ষেত্ৰখন বৰ বহল। পুৰণি শিলা লিপিৰ পৰা আধুনিক কবিতালৈকে শাস্ত্ৰীয় নৃত্য গীতৰপৰা লোক শিল্পলৈকে প্ৰাগৈতিহাসিক ভাস্কৰ্য স্থাপত্যৰপৰা আধুনিক চিত্ৰ শৈলীলৈকে ভাষাতত্ত্বৰপৰা নৃতত্ত্বলৈকে প্ৰাচ্যতত্ত্বৰপৰা আধুনিক নন্দনতত্ত্বলৈকে ইতিহাসৰপৰা দৰ্শন আৰু ধৰ্মলৈকে এই সকলোতে ডক্টৰ নেওগৰ বিচৰণ অনায়াস আৰু স্বাভাৱিক। কেৱল সেয়ে নহয় এই ক্ষেত্ৰ সমূহৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ সকলোবোৰৰ বিষয়ে বিজ্ঞানসম্মত বিশ্লেষণ কৰিব পৰা বিৰল ক্ষমতাৰো তেখেত গৰাকী। কিন্তু এই পণ্ডিতগৰাকীৰ অধ্যয়নৰ বাই বিশিষ্টতা হ'ল এয়ে যে ভাষা সাহিত্য সংস্কৃতি দৰ্শন ইতিহাসৰ তেখেতৰ সকলো অধ্যয়ন অসমৰ লগত সম্পৰ্কিত, তেখেতৰ সকলো অধ্যয়নৰ লগত অসমৰ প্ৰাসংগিকতা অবিচ্ছেদ্যভাৱে জড়িত। ডক্টৰ নেওগে নিজৰ অধ্যয়নৰ মাজেদি 'অসমতত্ত্ব অধ্যয়ন'ৰ (Assamese Studies) ভেটি এটি সকলোবে অজানিতেই স্থাপন কৰি দিছে। এই অধ্যয়নে প্ৰাচ্যতত্ত্ব অধ্যয়নকো এটি বিশিষ্ট আয়তন দান কৰিছে

বাবেই প্ৰাচ্যবিদ্যাৰ পাণ্ডিত্য মহলাৰ মাজত ডক্টৰ নেওগৰ বাবে এখনি আসন নিৰ্দিষ্ট হৈ পৰিছে। এই ভিটিতে তেওঁ ঘটাইছিল অসম তত্ত্ব অধ্যয়নৰ সৌধ নিৰ্মাণ কৰি লোৱাৰ দায়িত্ব আমাৰ জাতীয় বৌদ্ধিক জীৱনে প্ৰত্যক্ষ কৰিব লাগিব।

স্বাধাৰে প্ৰকাশিত ৰচনাৱলীৰ উপৰিও দেশ বিদেশৰ বিভিন্ন পত্ৰ পত্ৰিকাত ডক্টৰ নেওগৰ অনেক মূল্যবান ৰচনা সিচৰতি হৈ আছে। তাৰে অনেক পত্ৰিকাৰ সংবাদ অসমত হয়তো অনেকে পোৱাও নাই আৰু লোৱাও নাই। তেওঁৰ এনে অনেক মূল্যবান ৰচনা হেৰাই যোৱাৰ ভয় হৈ পৰিছে। আৰু অধিক দিন গলে আনৰ ৰচনাৰ সন্ধান পাবলৈও হয়তো নোহোৱা হ'ব।

ডক্টৰ নেওগৰ দৰে সেৱাব্ৰতী জাতীয় ব্যক্তিৰ সকলো ৰচনাৰ সংগ্ৰহ সংৰক্ষণ আৰু প্ৰকাশৰ উদ্দেশ্যে ১৯৮২ খ্ৰীষ্টাব্দৰ ২৮ মেই তাৰিখে ডিব্ৰুগড়ত ডক্টৰ মহেশ্বৰ নেওগ প্ৰকাশ ন্যাস পৰিষদ গঠন কৰা হয়। ১৯৮৩ খ্ৰীষ্টাব্দৰ ২ জুলাই তাৰিখে ডক্টৰ নেওগ আৰু তেওঁৰ চিঠি পত্ৰ ডায়েৰি টোকাবহী সমন্বিতে প্ৰকাশিত অপ্ৰকাশিত সকলো লেখাৰ স্বত্ব ন্যাস পৰিষদক বিধিগতভাৱে অৰ্পণ কৰে। লগতে তেওঁৰ ঘৰ অস্থাবৰ সকলো সম্পত্তিও ন্যাস পৰিষদৰ অধিকাৰলৈ আহে। ডক্টৰ নেওগৰ এই দানৰ ভিত্তিত এটি জাতীয় গৱেষণা অনুষ্ঠান গঢ়ি তোলাৰ লক্ষ্য ন্যাস পৰিষদে [illegible] কৰিছে।

ন্যাস পৰিষদে প্ৰথমতে ডক্টৰ নেওগৰ অসমীয়া গ্ৰন্থসমূহ সংগ্ৰহ কৰি এক একোটি খণ্ডত প্ৰকাশ কৰিবলৈ আৰু এনে খণ্ডসমূহত অন্তৰ্ভুক্ত গ্ৰন্থসমূহ গাঁঠনিকৈও প্ৰকাশ কৰিবলৈ সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ কৰে। এই সিদ্ধান্ত অনুসৰি ডক্টৰ নেওগৰ শ্ৰীশ্ৰীশঙ্কৰদেৱ, পুৰণি অসমীয়া সমাজ আৰু সংস্কৃতি, সত্ৰীয়া নৃত্য, অসমীয়া গীতি সাহিত্য, অসমীয়া সাহিত্যৰ ৰূপৰেখা আৰু আধুনিক অসমীয়া সাহিত্য এই কেইখনি [illegible] মহেশ্বৰ নেওগ ৰচনাৱলী প্ৰথম খণ্ড ১৯৮৬ খ্ৰীষ্টাব্দৰ ৭ ছেপ্টেম্বৰত প্ৰকাশ কৰি উলিওৱা হয়।

মহেশ্বৰ নেওগ ৰচনাৱলীৰ দ্বিতীয় খণ্ড ন্যাস পৰিষদৰ হৈ টিছৰ্চ চন্দ্ৰ প্ৰকাশৰ উদ্যোগী প্ৰকাশক শ্ৰীৰাজেন্দ্ৰমোহন শৰ্মাই প্ৰকাশ কৰিবৰ বাবে আগ বাঢ়ি আহে। ১৯৮৭ খ্ৰীষ্টাব্দৰ ১৪ নৱেম্বৰ তাৰিখে ন্যাস পৰিষদৰ লগত শ্ৰীশৰ্মা এখন চুক্তিত আবদ্ধ হয়। এই চুক্তি অনুসৰি চন্দ্ৰপ্ৰকাশে ডক্টৰ নেওগৰ আত্মজীৱনী 'জীৱনৰ বাটৰ আৰু বাণী', কবিতা, নাটক, চুটিগল্প, শিশু-সাহিত্য বিশ্ববিদ্যালয়-ভ্ৰমণ নামৰ গ্ৰন্থ আদি নমূনীলকৃত ৰচনাসমূহ দ্বিতীয় খণ্ডত

সন্নিৱিষ্ট হ'ব আৰু তাৰে ভিতৰৰ 'জীৱনৰ দীঘ আৰু বাণি' অৰু ভাৱৰৰ সিপাৰে ধুনীয়া দেশ গুটীয়াকও প্ৰকাশ কৰিব। বৰ্তমান গ্ৰন্থখনি এই চুক্তিৰে ফচল।

আমি আশা কৰিছো ড° নেওগে শ্ৰী সজ উদ্দেশ্য চকুৰ আগত ৰাখি প্ৰকাশন ন্যাস পৰিষদ গঠনত সন্মতি দিছে আৰু তেওঁৰ সমস্ত ৰচনাৱলীৰ স্বত্ব অৰ্পণ কৰিছে ন্যাস পৰিষদ সেই উদ্দেশ্য পূৰ কৰিবলৈ সমৰ্থ হ'ব।

ন্যাস পৰিষদে ভৱিষ্যতে ড° নেওগৰ ৰচনাৱলী নিজা ৰয়েল্টীক মুদ্ৰণৰ ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰিব। এই ক্ষেত্ৰত প্ৰকাশন ন্যাস পৰিষদৰ পক্ষৰপৰা ড° নেওগ দেৱলৈ জ্ঞাপন কৰিছো সশ্ৰদ্ধ শুভেচ্ছা। আমি আশা কৰিছো তেখেতে সুন্দৰ স্বাস্থ্যৰে শতাধিক বৰ্ষ পৰমায়ু ভোগ কৰিব আৰু অসমীয়া ভাষা সাহিত্য সংস্কৃতিৰ ভঁৰাল নন লক্ষ্মীৰে ভৰাই তুলিব। ড° নেওগ হৈছে বহুতো ডেকাৰ পুৰুষৰ বাবে চিৰ সঞ্জীৱনী অনুপ্ৰেৰণাৰ উৎস।

৭ ছেপ্টেম্বৰ তাৰিখটো ড° নেওগৰ গুণগ্ৰাহীসকলে তেওঁৰ জন্মদিন স্বৰূপে ধৰি লৈ উদ্‌যাপন কৰি আহিছে। ৭ ছেপ্টেম্বৰত এই বছৰ অসম সাহিত্য সভাই তেখেতক সদস্য সন্মান স্বৰূপে বৰণ কৰাৰ দিহা আৰু ড° নেওগৰ 'জীৱনৰ দীঘ আৰু বাণি' গ্ৰন্থাকাৰে প্ৰকাশ কৰাৰ আয়োজনত আমি পৰম আনন্দ অনুভৱ কৰিছিলো। কিন্তু সেই দিনটো এৰি ১ অক্টোবৰলৈ পিছুৱাই অনা হ'ল আৰু সেইদিনাই ইয়াৰ উন্মোচন সম্পন্ন হৈ উঠক এয়ে আশা।

ন্যাস পৰিষদৰ হৈ গ্ৰন্থখনি প্ৰকাশৰ দায়িত্ব লোৱাৰ বাবে চন্দ্ৰপ্ৰকাশৰ শ্ৰীৰাজেন্দ্ৰমোহন শৰ্মাক আৰু চন্দ্ৰপ্ৰকাশৰ লগত ন্যাস পৰিষদৰ যোগাযোগ স্থাপন কৰি দিয়াৰ বাবে অধ্যাপক শ্ৰীপ্ৰফুল্লচন্দ্ৰ ভট্টাচাৰ্যক ন্যাস পৰিষদৰ পক্ষৰপৰা আন্তৰিক ধন্যবাদ জ্ঞাপন কৰিলোঁ। ডক্টৰ নেওগৰ পুথিৰ সকলোৰ ফাইল কাগজ আদি আপডাল কৰি ৰখাৰ বাবে মোৰ পূৰণি ছাত্ৰী ডক্টৰ (কুমাৰী) সুলেখা চক্ৰৱৰ্তীৰ অশেষ শলাগ লৈছো।

নগেন শইকীয়া

সম্পাদক

ডক্টৰ মহেশ্বৰ নেওগ প্ৰকাশন ন্যাস পৰিষদ

১ অক্টোবৰ

আশ্ৰয় ।। ডিব্ৰুগড়—৩

আঁঠু পাৰি

মই মোৰ আত্মজীৱনী লেখিম বা জীৱনস্মৃতি ৰচনা কৰিম এনে কল্পনা বা পৰিকল্পনা কোনো দিনে কৰা নাছিলোঁ। জীৱনৰ আদবয়সলৈকে দুটা বিশ্ববিদ্যালয় বগাই আহি ৮৪৩ৰ মাজ স্মৃতিৰপৰা উঠি ঘাটৰ কাষৰ জৰী তলত জিৰাই/চাহি বন্ধু বান্ধৱৰ সুধিলে কওঁ I have retired from two Indian universities but am not tired এতিয়াও আগৰ চকুৰেই জীৱনটোক চাব পাৰোঁ। দুটা অৱসৰৰ পাছত এই দ ডেক ধৰি ৰওঁতে দুজন বন্ধুৱে মোৰপৰা এটা ডাঙৰ দাবী কৰি বহিল। বন্ধু দুজন হ'ল— প্ৰান্তিকৰ মুখ্য সম্পাদক ডক্টৰ ভবেন্দ্ৰনাথ শইকীয়া আৰু সম্পাদক শ্ৰীপ্ৰদীপ বৰুৱা। দাবী হ'ল— মই মোৰ জীৱন কথা লেখিব লাগে যাতে তাৰ যোগেদি সমসাময়িক সাংস্কৃতিক অসমখনৰ সংশ্লিষ্ট চিত্ৰবোৰো বিৱৰি ওলায়। মোৰ উৎসাহ আৰু সংকোচৰ মাজতে কিছু দিন যায়। আন কি সম্পাদক দুজনে অহা সংখ্যাত শিতানত মোৰ প্ৰথম নিবন্ধৰ আগজাননী লেখি ছপা কৰিবলৈ দিয়াৰ দিহা কৰিও, সেই দিহা ছপাশালৰপৰা অন্তৰাই থ'ব লগীয়া হয়। পিছে, সি দুজনৰ মৰমৰ আঙুলি নিৰ্দেশৰপৰা এৰাব নোৱাৰি কোনো আচনি নোহোৱাকৈয়ে এটি দুটি কৰি এই নিবন্ধবোৰ তেওঁলোকৰ হাতত গটাও।

কিন্তু নিজেই দেখি আচৰিত মানো যে 'প্ৰান্তিক'ৰ পাঠকসকলে অপ্ৰত্যাশিত সমাদৰ দি লেখাবোৰ গ্ৰহণ কৰে। সেই আদৰে মোৰ সংকোচ অন্তৰাই পেলায়। তাৰ ফল স্বৰূপে ২ বপায় অবাবিতভাৱে মোৰ কথাখিনি ওলাবলৈ ধৰে আৰু আগেয়ে যিমানত মেলখন সামৰিম বুলি ভাবিছিলোঁ, তাতকৈ বহলি লেখাবোৰ চলি থাকে। মোৰ এই উপন্যাসৰ পঞ্চবিংশ নিবন্ধৰ পুনশ্চত সেই দেখি এই কথা কেইআষাৰ জোৰণি দিব লগীয়া হৈছিল—

"মোৰ জীৱন পথৰ সাধুকথাবোৰ কৈ কৈ আগ বাঢ়ি গৈ আছোঁ। সেইবোৰ বলকোতে ওচৰতে 'সহৃদয় হৃদয়' কোনোবা কোনোবা সুহৃদ যেন শুনি শুনি বৈ আছে। চিনাকি-অচিনাকি অনেকজন মোৰ পাঠকক লগ পাওঁতে সিসকলে কয় পঢ়িছোঁ দেই। কাকতখন ঘৰলৈ লৈ পঢ়িছোঁ। লেখি থাকক— বহলকৈ দীঘলকৈ। পঢ়িলে

তোমাৰে কথা পতা যেন লাগি থাকে। এইযে ওচৰত সহৃদয়ক লগ পাই কথা কোৱা মেল মৰা তাত formality বা নিয়ম নিগড থাকিব নালাগে— বাচা বক্তব্য আৰু ভাষা শৈলীৰ বিষয়তো—ঘৰুৱা মেল যেতিয়া—এনেকুৱা এটা ভাবে মোৰ মনত পিপা ইছেনেকি ক'ব নোৱাৰিছো। ভাল পাইছো বিশেষকৈ সৰু লৰা ছোৱালীৰ মন্তব্যবোৰ শুনি। ইংৰাজী স্কুলৰ তল শ্ৰেণীত পঢ়া এটি ছোৱালীয়ে সিদিনা ক'লে, চৰবোৰ ভাল লাগিছে তেওঁ বুলি ছাৰ আপোনাৰ আইৰ কথা লেখা সাত নম্বৰটো চৰতকৈ ভাল হৈছে দেই। অকণমানি প্ৰাণীটিৰ বিচাৰ শক্তি দেখি ভাল লাগিল। কেইদিনমান আগতে আকৌ সাহিত্যৰ প্ৰাণ উপলব্ধি কৰা এজন ডেকা অধ্যাপকৰ চিঠি পাইহে আচৰিত মানিলো। সেয়া নগাঁৱৰ শ্ৰীযোগেন্দ্ৰনাৰায়ণ ভূঞা। লিখিছে ঃ 'জীৱনৰ দীঘ আৰু বাণি যে মানুহক বৰ আনন্দ দিছে। ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়াৰ উপন্যাসখনৰ পাছত প্ৰাঞ্জিক ৰ আকৰ্ষণ আপোনাৰ লেখাটোহে। ইয়াকো মাত্ৰ হ উপন্যাসৰ দৰে খেদি কুৰি পঢ়া দেখি সঁচাকৈয়ে ভাল লাগিছে। আমাৰ মানুহৰ ৰুচি বোধ নোহোৱা নহয় জুতি লগাব পৰা নোৱৰাটোহে আচল কথা। ধাৰণাটোহে আচল কথা। ধাৰণাটো জীৱনৰ দীঘ আৰু বাণি য়ে মনত ডাঠকৈ বহুৱাইছে (২১ ডিচেম্বৰ ১৯৮৪)। যোগেনৰ চিঠিত মই দুটা ডাঙৰ আশ্বাস পাওঁ। প্ৰথম মোৰ জীৱনৰ ভালকৈ পক ধৰিলে মই এখন উপন্যাস লেখিম বুলি দুই এক বন্ধুক কথা দিছিলো এতিয়া লাহে লাহে সেই বস্তুটিৰ আশা ক্ষীণ হৈ আহিছে এতিয়া উপন্যাসৰ দৰে দীঘ আৰু বাণি য়েহে মোৰ সেই প্ৰতিজ্ঞা পূৰণ কৰিছে বুলি ভাবিব পাৰিম হবলা। দ্বিতীয়তে নিজৰ কথা জাহিৰ কৰি ক'ৰবাত ৰুচি বোধত জেংগা লগাইছে বুলি মাজে মাজে ভয় হয়। যোগেনে পাঠকসকলৰ ৰুচি-বোধৰ প্ৰশংসা কৰি সেই বিষয়ত যেন মোক এক নিবৃত্তি দিছে। এগৰাকী শ্ৰদ্ধেয় বন্ধু শ্ৰীমুনীন বৰকটকীদেৱে আকৌ মোৰ আখ্যান পঢ়ি কি যে এটা অপূৰ্ব আনন্দ পাইছো কি কম। দীঘ আৰু বাণিৰ তৃপ্তি অমৰণ-অভগন যেন পাইছো বুলি মোৰ প্ৰাপ্যৰ অধিক প্ৰশংসা মোৰ ওপৰত জাপি দিছে। লগতে পিছে তেওঁ সাৱধান বাণী এটিও শুনাইছে মোক ঃ কিন্তু ভাল বস্তুবোৰ সদায় আদৰটাতে অন্ত পৰে। আপুনি যিটো rateত আগুৱাই ২৩ টা নিবন্ধত আহি ১৯৪৪-৪৫ৰ ট্ৰাই বোৰ্ডৰ ক্ষবহে পাইছেহি, সেই গতিত আৰু দুকুৰি বছৰৰ কাহিনী কেতিয়ালৈ ওৰ পেলাব বুলি ভাবিছে? আমি danger zoneত সোমোৱাহি নাই

আগো। ‘দেৱালৰ লিখনৰে চকু দি ৱলে (৭ ফেব্ৰুৱাৰী ১৯৮৫)? হয়তো, সিওঁটো ভাবিবৰ কথাই। যাবাস্থি সিঁচিলে জলবো কয় নাই।

চাওঁতে চাওঁতে মোৰ সুখৰ বিষয় হৈ পাৰে যে প্ৰবন্ধবোৰ লেখি থকাৰ সময়খিনিকে সময়ৰ জাঁত বাখি মোৰ উত্তৰণ হৈ আনিব পাৰিলো। অৱশ্যে বোৱনত জীৱনৰ বৰকাপোৰখন জেলেঙা হ'ল নে খট খটীয়াক বোৱা ঘন হৈছে বুঢ়া বিহুকবয়দেৰে আৰু দেখহাসকলে দেখা পাব। প্ৰান্তিক ৰ পত্ৰালাপ শিতানত মোৰ মৰমৰ এজন পূৰণি ছাত্ৰ শ্ৰীহেমচন্দ্ৰ শৰ্মাই মোৰ কাহিনী পটি মত প্ৰকাশ কৰিছিল যে মোৰ জীৱনত কোনো সংঘাত নাই। কিন্তু এই আখ্যানত জীৱনৰ দীঘবোৰ আৰু বাণিবোৰকেই কেৱল ঘাই ঠাই দিয়া হৈছে কৰবাত যদি জোখা ওলাইছিল বা আউল লাগিছিল, তাৰ চানেকি ইয়াত বিশেষ ওলোৱা নহ'লনেকি। মোৰ গজলীয়া দিনৰ আদৰ্শ ৰবাৰ্ট ব্ৰাউনিঙৰ বাখিৰ বেন এজ্ৰাণ দৰে যায়া কিমান আওৰা ইছিলো Then welcome each rebuff / That turns earth's smoothness rough Each sting that bids nor sit nor stand but go আজিও বহা নাই, খোজ পেলায়ে আছো। কাৰণ বাখিৰ ইটো কথাও মানি লও, Grow old along with me, / The best is yet to be মোৰ এই ক্ষুদ্ৰ অভিজ্ঞতাৰ লেখা বাবে কাৰোবাক জীৱন পথত এখানমানো সহায় যদি কৰে মই নিজকে কৃতাৰ্থ মানিম। মোৰ অকৃত কৰ্ম, অগীত গান অকথিত বাণী সিসকলেই পূৰ কৰি লওক। ইয়াত মোৰ জীৱনী ৰচনা কৰাতকৈ তিনি কুৰি দহ বছৰীয়া জীৱনত যিসকলৰ সহায় সাৰথি জীৱনদায়ী সান্নিধ্য পালো, যি পৰিবেশত গঢ় লৈ উঠিলো তাৰ কথাইহে সৰহকৈ কবলৈ প্ৰয়াস পালো।

ড মহেশ্বৰ নেওগ প্ৰকাশন ন্যাস পৰিষদৰ সচিব ডক্টৰ নগেন শইকীয়াৰ বিশেষ শলাগ লৈছো পৰিষদৰ হৈ টিছৰ চন্দ্ৰপ্ৰকাশৰ যোগেদি জীৱনৰ দীঘ আৰু বাণি'ক কিতাপ কৰি প্ৰকাশ কৰাৰ দিহা কৰাৰ বাবে। চন্দ্ৰপ্ৰকাশৰ উদ্যোগী স্বত্বাধিকাৰী শ্ৰীৰাজেন্দ্ৰমোহন শৰ্মাকো ধন্যবাদ জনাইছো প্ৰকাশনৰ দায়িত্ব লোৱাত। "প্ৰান্তিক ত ওহাজি ওহাজিকৈ ওলাই থকা অৱস্থাত পত্ৰিকাখনিৰ মুখ্য সম্পাদক আৰু সম্পাদক আৰু মই পূৰণি কুটা গোটাই এই চৌকোৰা-বাহ সজা কামত সহায় কৰা বাবে শ্ৰীমতী সুলেখাবো (ডক্টৰ সুলেখা চক্ৰবৰ্তী) শলাগৰ উপৰি শলাগ ল'ব লাগিব। এই কামত উৎসাহন-যোগনিয়াৰ অনেকজন। সমৰ্থকৈ সিসকলক নমস্কাৰ জনাইছো মাথোন।

মহেশ্বৰ নেওগ

ওহালিবোৰ

জীৱনৰ দীঘ আৰু বাণি

ব্ৰহ্মাণ্ডৰ ক্ষুদ্ৰ তাণ্ডৱণ

'মেলিলোঁ প্ৰথম চকু / মাতাৰ কোলাতে যাই / জীৱনৰ প্ৰথম পুৱাতে' বুলি যি চমকা মাটি ছুই আঁঠু ল'ব পাৰোঁ, তাৰ কথা বন্ধু বান্ধৱৰ কথাত মাজে মাজে প্ৰকাশ পায় — 'আপুনি ব্ৰহ্মাণ্ডৰ ক্ষুদ্ৰ তাণ্ডৱণলৈ যাবানেকি ?' ব্ৰহ্মাণ্ডৰ ক্ষুদ্ৰ তাণ্ডৱণক আপুনি বহুত দিন দেখা নাইবা নেকি ? আপোনাৰ মনত নপৰেনেকি ?' মোৰ জন্মভূমি গাঁওখনৰ নাম কোনোবাই পাহৰিব পাৰে, 'ব্ৰহ্মাণ্ডৰ ক্ষুদ্ৰ তাণ্ডৱণ' বিভূষাটি কিন্তু বন্ধু-বান্ধৱসকলে পাহৰিব নোৱাৰে, কাৰণ সেই ক্ষুদ্ৰ ব্ৰহ্মাণ্ডখনক লৈ ৰচনা কৰা মোৰ ককাইদেউৰ বিখ্যাত 'মোৰ গাঁও' কবিতাটোৰ এটা ছত্ৰই সেই মাটিচমকাৰ স্মৃতি ছন্দোময় কৰি ধৰি ৰাখিছে 'কমাৰফদীয়া। এই / সৰু গাঁওখনি মোৰ / ব্ৰহ্মাণ্ডৰ ক্ষুদ্ৰ তাণ্ডৱণ।' আৰু কতযে কি তাৰ মহিমা, কাৰণ দুটি চকু মেলিয়েই / ইয়াতে পোনতে দেখোঁ / বিনন্দীয়া সৃষ্টিৰ শোভা।' আজি শূন্যত বিলীন হোৱা তাৰ সৰলতা, পাৰ ভাঙি যোৱা স্নেহ-দয়া, হৃদয়মযতা— সকলোটি লৈ 'বিশ্বৰ সৌন্দৰ্য-খনি। জন্মভূমি, তই মাথোঁ / এচমকা ব্ৰহ্মাণ্ডৰ হিয়া।' সেই বিগত-গৌৰৱ কমাৰফদীয়াৰ হকে ককাইদেউৰ 'মোৰ গাঁও' কবিতা এধাৰি চকুলো মাথোন। গাঁওখনৰ বুৰঞ্জীৰ সাক্ষী যেন, গাঁওখনিৰ মাতৃ যেন 'গহীন দিখউ নই / আজিও বইছে নীৰৱ,— / কত দিন গইছে উকলি।' এই দিখৌ নৈয়েই বছৰি পলস দি আলু-বেঙেনাৰেপৰা পুৰা-অঁকা-খাগৰি কুঁহিয়াৰলৈকে যোগাই, নানা তৰহৰ মাছ খুৱাই কমাৰফদীয়াৰ জীৱনক জীপ দিয়ে। তাৰ পানীতে সাঁতুৰি-নাদুৰি ল'ৰা ছোৱালীয়ে, ডেকা-গাভৰুৱে জীৱনৰ আনন্দ উপভোগ কৰে।

'মোৰ গাঁও'অ বৈ' কৰাইনউৰ 'বিহুতী নামৰ গ্যা তিটি। কবিতাটাত কমাৰকদীয়াৰ পাৰিপাৰ্শ্বিক ঐশ্বৰ্য কীৰ্তন কৰিছে অধিক সুন্দৰকৈ। সেই কবি । তিনিটাৰ যদিও মূল অনুপ্ৰেৰণা হ'ল ইংৰাজ মহাকবি টেনিছনৰ 'মেই কুইন', সি জেপিযাৰ দাৰ কবিৰ অন্তৰ চুহি লৈ তেওঁৰ হতুৱাই নিজৰ আদি বাস-ভূমিৰ শোভা-মণ্ডলৰ কথা কোৱাইছে। কবিয় বিহুতীৰ মুখ খনালিৰ দিখৌৰ পাৰৰ বালি শুৰি কৰা ডাও-বাৰ কথা সুৰৰিছে 'দিখৌৰ পাৰৰ সেহ, জাওবান মনে মা। / বসন্তৰ বা বিটি আহাতে গুপুতে।' কমাৰ ফদীয়াৰ সমথৰ দিখৌৰ পাৰে পালে এঠাইতো নদীৰ দাৰেদি বৈ গৈছে। লাহী কঁকালৰ নদীকা নই শাখা নৈ প্ৰকৃতিৰ 'দবিকা পাৰৰ সড পৰ মোৰ ঘন উন্নুবান ঢকা।' সেই উন্নুৰ্বা ফৰীয়া বাই ধোৰৰ বিচাৰি চ'লাগ কৰে আৰু তাৰ মাজ আহ পাৰে বৰশী খোটাতে আহাৰ মাৰি দিয়া দবিকাৰ লঠৰি পাও ৰাওনী বড়া মাছ। দিখৌ আৰু দবিকাৰ মাজত শাৰী পতা গাঁৱৰ ঘৰবোৰ এৰি বহল পথাৰ। সেই পথাৰৰ সোঁ মাজত পৰি আছে টেক্সি আলি, যাৰ নাম বাৰীয়া বা গীতত অভিলিখি হৈছে 'ন আলি বন্ধাললে, নতুন কৌবাৰে। টেক্সি-আলি বন্ধালে কোনে?' টেক্সি আলি দক্ষিণৰ দিশে শিৱসাগৰ বৰপুখুৰীৰ ফালে গৈ গৈ তাহানিৰ বৰৈ ডুবলীয়া পানীফুকনে বীৰত্ব প্ৰদৰ্শন কৰা ধাই আলিত লাগিছেগৈ। য ত এই লগা-লগি হৈছে সেইখিনিতে পুৰণি, বোধহয় ৰজাদিনীয়া এখনি গাঁও—কুকুৰা পুহীয়া। এই গাঁৱৰে স্বনামধন্য সন্তান ডক্টৰ মবিজুল ইছলাম বৰা। কমাৰ-ফদীয়াৰ আমাৰ ঘৰৰপৰা মুকলি পথাৰৰ ওপৰে কুকুৰা-পুহীয়া গাঁৱলৈ এমাইলৰ বহুতখিনি অধিক হ'ব। কিন্তু আমি পাটীত পৰি সাৰ পোৱা ধল পুৱাতে কুকুৰা-পুহীয়াৰ কুকুৰাৰ ডাক আমাৰ কাণত পৰেহি। বিহুতীয়েও সেই কথা স্মৰণ কৰিছে 'লঙ্কা ক'ত, ক'ত

বুলি, কুকুৰা পুহীয়া গাং ' এদি কুকুৰাৰ ডাক নউ আহাঁছেই চিকুণ পুবাৰ আ। উমলগা টোপনি ' জ্যোতিৰ আইতা, তুমি শুই থাকোঁতেই ।'

টেক্সি-আলি আৰু দৰিকাক সংযো কৰি আগৰ কাগৰেপৰা গৰ-বাটৰ দৰে এট আৰ্হি বাট। নান ৰ আমনি আলি কাৰণ আলিটোৰ ছুই ফালে ছিল আমাৰ আজোককাৰ বাৰীৰ শাৰী পৰ নাম গছবোৰৰ। আমাৰ বংশ কোঁৱৰপুৰ মৌজাৰ অন্তৰ্গত সেই বাৰীত থাকোঁতেই আজোককা বৰি কান্তই ৰজাঘৰীয়া ৰৱৰবাৰ বিষয় খাইছিল া সই সায়া না ভগন নাৰ দি া শহত পূৰ্বদৰসিত স্বৰ্গদে া এদীৰ দেশ চ াবলৈ লোৱা সময ৰজাই বা সো এপাৰি ছিল। "া দেই" এটি উল্লেখৰণা বৃ া যায় ৰৱ চাই ক ৰি া া া কোঁৱৰ পুৰুৰ সেই াী পাচি া কাা দীয়া াচ বাহি আছিল।

ককাইদেউৰ 'বি া য ৰণ া টিন এটুকু। ৰসা াইৰ স্মৃি বহা কৰি আছে। নয়া ত' ছোৱালী-বিহু এ। নিকুঞ্জ ৰজাবাৰী পথাৰ 'আৰ বেলি বিহুটি / ৰজাবাৰী পথাৰ ' ৰঙ-দিনালিকে আমি কনো কৰিলো, নাচনীৰ ঘাই হই / ৰজাই গগনা-পেঁপা / ঢোলৰ ছেৱত অই কতনো নাচিলো।' সেই বিহু-তলিলৈ সোমাই যোৱা বাটটিও বিচিত্ৰ—পদ্ম বৰা লোলা গাঁৱৰ এঘৰ এঘৰৰ দীঘলীয়া পদূলিৰ কাষে কাষে নাহৰ গছৰ ফুলেৰে ওপচা শাৰী, ক্ৰমবত কেতেকী ফুলৰ ফেঁটী সাপ মতলীয়া কৰা জোপোহা আৰু আন আন বাৰীয়া বনফুলৰ শোভা—যেন সেই বাটটিৰ কথাকে 'বিহুতী'ৰ কবিয়ে মনত পেলাইছে 'মাধইমালতী লতা এজুপিয়ে / ৰচিছে হাবিয়ে বাট, / তৰাহে তৰহে কেতেকী তগৰ / আমোলমোলায় তাত, ওপৰে নাহৰ এজাৰৰ ফুল / বহুতলৈ শোভা পায়।' তেনে হেন ৰম্য পথেদি গৈ পোৱা বিহু-তলিৰ ছোৱালী-

বিহু 'শিল দ'ল ভাঙি আছি / কতনো ডেকাই চালে।' কতইবা তাত কান্দত পৰিছিল। কিল-কীৰ্ত্তন পাইছিল।

বছৰৰ কত উছুৱ-মহোৎসাৱ কমাবফদীয়াক মতলীয়া কৰি যায়—খৰিৰ ওখ মেজি, কলথছবাৰ ভেলা-ঘৰৰ গাঁৱৰ ডকাৰ মাল-যুঁজৰে, দূৰণিৰ পথাৰৰ ম'হ যুঁজ গৰ-যুঁজৰ পিঠাপনাৰ জলপানাৰে মাঘৰ বিহু, বকুলফুলৰ খিয় শিলাটোত হাত দি ভিতৰ সোমোৱা ৰাজহুৱা নামঘৰৰ বৰসবাহ ভাও। আৰু পিছৰ কালৰ থিয়েটাৰ অভিনয়। সবাতোকৈ চৰা কিন্তু ব'হাগৰ বিহু—গৰুক নোওৱা, বিহু-পিঠা খুউৱা আৰু গোন্ধত মলমলাই থকা নতুন কাপোৰ পিন্ধোনাৰে, গধলি-নিশা উত্ৰাৱল বিহু গুলিৰ বিহু আৰু চোতালে চোতালে ঢোল-কাল, পেঁপা গগনাৰ হুচৰিৰে, কণি-যুঁজ, কড়ি-খেল তাচ-পাঁচিৰে, নতুন কাপোৰ আৰু ফুলাম বিহুৱানেৰে, গছে পাতে লগা খেৰেজ বৰ্হমথুৰিৰে, কুলি কেতেকী, সখীযতীৰ আৰু সহস্ৰ বিহগৰ বিহু বুলি উখল মাখলেৰে। এইদৰে, এইদৰেই 'অতি চেনেহৰ বহাগৰ বিহুটি / টিকাত চাপৰ মাৰি যায়।' ভুল ভৰি ৰাঙলী ফুল আৰু তুলা সিঁচা 'দিখৌৰে পাৰৰে নাৰাযণশিমলু'ৰেপৰা কপৌ কেতেকী, তগৰ গুলঁচলৈকে সকলো ফুল ফুল, ফুলেৰে ফুলাম।

দিখৌ নৈক পুৰণি বুৰঞ্জীত বাশিষ্ঠী গংগা বোলা হৈছে। ইয়াৰ পাৰতেই হেনো এদিন বশিষ্ঠ মুনিৰ আশ্ৰম আছিল। ইয়াতে ইন্দ্ৰ দেৱতা আৰু শ্যামা বিদ্যাধৰীৰ হৈছিল লীলা-খেলা। "যোগিনী-তন্ত্ৰ"ই আকৌ দিখৌক বলিছে 'তীৰ্থশ্ৰেষ্ঠা দিক্ষুনদী'। মোৰ কাৰ-পেতো দিখৌ তীৰ্থই—য'ত সদায় স্নান কৰি শৰীৰ পৱিত্ৰ ৰাখিবলৈ ল'ৰালিতে শিকিছিলোঁ—দিখৌ নৈৰ ধুলিত ধঁৰিয়ালৰ বাহ বুলি জানিও। ঋতুৱে ঋতুৱে তাৰ কত কি গঢ়! শৰত কালত দিখৌৰ ৰূপ দেখি গুৰুজনৰ কথাত বিশ্বাস কৰিবৰ মন যায়—'শৰত সমান নাহি সুখ-কাল।' এই সময়াত বিখ্যাত 'বামুণ পৰি মৰা দিখৌৰ গৰা'ৰ

ঠাইত আমাৰ ঘৰৰ সমুখত দিখৌৰ নতুন বালি নতুন এক সৃষ্টিৰ দৰে দিখৌৰ বুকুৰপৰা ওলাই পৰে। এই সময়তে নাৰ-বাট মাছৰ উজান উঠে। একোটা উজাৰত একো লাখ ৰূপ যেন ৰূপোৱালী মাছ বালিত আছাৰ খাই পৰেহি। নতুন নিকা বালিত নেজ জোকাৰি জোকাৰি প্ৰথম দেখা দিয়েহি চিত্ৰলেখাৰ লেখীয়াকৈ নে কোনোবা ৰাজকুঁৱৰীৰ দৰে খঞ্জনী পখী— বালিমাহী। ভাবোঁ, বালি-ডৰাৰ মাক দিখৌৰ পানী এবাৰৰীয়া হ'লেই তাৰ যতন ল'বলৈ যেন আছে এই মাহীহঁত। সেই সময়ত ল'ৰালিৰ ডাঙৰ সম্পত্তি যেন বালিৰ বুকুৰপৰা লিহিৰিপতীয়া জাং-বনবোৰ মূৰ তুলি গজি উঠে, বালিডৰাৰ এক অংশ সেউজীয়া হৈ পৰে, আমাৰ ধেমালিৰ বহল ঠাই হয়—বালি দ'ল সজা, আন কি, মাজুলীৰপৰা খেৰ কাটি বনুনাবেৰে আনি খেৰকটীয়াহঁতে থোৱা থাকবোৰৰ আঁৰত লুকা-ভাকুং খেলা। খৰালিৰ দিখৌৰ বালিতে কত নাৱৰীয়া আহি ফু পাৰি ভাত ৰান্ধি খাই যায়, নিশা বঞে। কেতিয়াবা আউনীআটীয়া কৰ-তোলা ভকত আহি ছৈ-ঘৰ সাজি বাহৰ পাতি এমাহ-দুমাহ ৰয়। ব'হাগৰ গৰু-বিহুৰ দিনা গা ধুউৱা গৰুৰ গাত 'লাও খা' 'বেঙেনা খা' কৰা লাও, বেঙেনা, হালধিৰ চকলে দিখৌৰ বালিত ফুল বাছে। কিন্তু বাৰিষা আহিলেহে দিখৌৱে উগ্ৰ তাণ্ডৱ ৰূপ লয়, কত ঠাইত গৰা খহাই গছ-গছনি ভাঙি আনে, ফেনে-ফোটোকাৰে ঘোঁদা পানী ওফন্দি উঠে। দুই পাৰে চৰকাৰে বান্ধি দিয়া মথাউৰিৰ বাবেহে কমাৰফৰ্দীয়া আৰু আন গাঁওবোৰ দিখৌৰ বানৰ-পৰা ৰক্ষা পৰে। কিন্তু এই সময়ত গাঁৱৰ পাছফালে থকা বহল পথাৰখনৰ বিৰাট অঞ্চলটো দিচাং-দৰিকাৰ পানী মিহলি হৈ বগাকৈ ঢাকি পেলায়হি। সি এক অদ্ভুত দৃশ্য থল-পানীৰ। আমাৰ ঘৰৰ ওচৰৰপৰা দেখা পোৱা সেই পানী চাবলৈ যাবলৈ কিন্তু আমাৰ সম্পূৰ্ণ বাধা আই-বোপাইৰপৰা। কিন্তু থল-পানীৰ সেই দৃশ্যই দূৰৰে-

পৰা মোৰ মন মাটটাক নিয়ন্ত্রণ কৰিবায় থাকে—পিছে মিছাতে।

'দিনৰ চাৰি পৰ গনিছৰ, নিশা চাৰি পৰ লেকাৰ',—আই তাই কৈয়েই থাকে। দলায়াতি প্ৰাণীসৰ। আমি দেখাকৈয়ে আমাৰ চাৰিফালে যাৰ— একা থাকৰাৰ দৰে ডাজ বুঢ়া মুখখনি চুলিমুপি নাতিৰ দৰে' কৈ বুঢ়া চাওৰা। 'পাৰ তলাতে টুক টুক চাপৰি বাৱা যাথ। ছাবা হা, পাতা পুৰবীত বাৰ' আদি সকলো মাৰ ভৈল, ৰ'বা ান শৰৰ নগৰীণা। আমাৰ বাৰীৰ চাৰ পুৰণাৰ পাৰৰ জাৰটাৰ ডোকাই কৈ থাৰা ৰাতি চাপনি লা ৰন ৈলৈৰতো সাজৰ বলাৰ ৰা পুৰতো লৈৰ কা বাৰা দখা পাৰ ৰ।

... ন া, ৰ ৰ পাৰ পানী ক াবাৰ ... দাঁ মাতৃক ... ক্ষুদ্র জীৱনৰ।

গতি আৰু স্মৃতি

পৃথিৱীৰ প্ৰথম পোহৰ দেখাৰেপৰা বৰ দীঘলীয়া এটা বাট টুক টুক কৈ খোজ কাঢ়ি আহিলোঁ। এই দূৰণিবটীয়া বাটছোৱাৰ প্ৰথম কোনটো বিন্দু মনত পৰে, তাক স্মৃতিপথৰপৰা তুলি আনিবৰ যত্ন কৰোঁ। সাধাৰণতে সকলো লোকৰ আটাইতকৈ পুৰণি, আদিম স্মৃতিকণা হেনো কিবা নহয় কিবা এটা গতিৰ লগত মিহলি হৈ থাকে। মোৰো তেনেই হৈছে। তেতিয়া বোধ হয় মোৰ দুই তিনি বছৰমানহে বয়স হৈছিল। আইৰ কোলাৰপৰা তেতিয়াও ননমাৰ প্ৰবৃত্তি। আমাৰ ঘৰৰ কমাৰ ফদীয়াৰপৰা শিৱসাগৰ নগৰেদি শিমলুগুৰি ষ্টেশ্যনলৈ তেতিয়াৰ একমাত্ৰ সুলভ বাহন গৰু গাড়ীত উঠি গৈ, তাৰপৰা ৰেলগাড়ীত আমগুৰি ষ্টেশ্যনলৈ গৈ, তাৰ ভূঞাথাত বোলা ঠাইত থকা খুড়ীদেউৰ আইৰ ঘৰত দুদিনমান থাকি মোৰ আই আৰু কোন কোন জানো ঘৰলৈ ঘূৰিছিল। যো যাত্ৰাৰ সাঙ্গোপাঙ্গৰ ভিতৰৰ এক অঙ্গ। সেইযে ৰেল-গাড়ীৰ বেঞ্চিত বহি থাকোঁতে বাহিৰৰ গছ বন-বোৰ বেগাই পিছলৈ লৰি লৰি গুচি গৈছিল, দেখি বৰ অদ্ভুত লাগিছিল, তাৰ চলন্ত সাঁচ মোৰ সৰু মনত বৰকৈ বহি গৈছিল, মাজে মাজে সপোনতো তাকে দেখিছিলোঁ বহুত দিনলৈ।

ইয়াৰ কিছু দিনৰ পাছতে হ'ব, আৰু এক গতিৰ সাঁচ মনত গোট খালে। সেয়া কিন্তু ভয় লগা এক গতিৰ, জীৱন্ত ব্যাঘ্ৰ-জম্পনৰ। আঘোণমহীয়া ক'ৰবাৰপৰা এক বৰ ঢেঁকীয়াপতীয়া বাঘ আহি আমাৰ ঘৰৰ সন্মুখৰ দিখৌ নৈৰ পাৰৰ ডাঠ কুঁহিয়াৰণিডৰাত বাহৰ পাতিলে। লগে লগে তাৰ অদ্ভুত গোন্ধ বিয়পি পৰিল আৰু কুঁহি-য়াৰণিৰ কাষৰৰ শিমলু কেইজোপাত পৰি মাজে মাজে কোৰ্হাল

কথা কাউৰীৰ ৰমলিয়নিয়েও বনৰজাৰ কেম্প পতাৰ কথা ক'লে। এইদৰে কেইবাদিনো গ'ল। কথা ওলাল য আমাৰ ককাদেউতা এজনে মন্ত্ৰ মাৰি ক'লৈকো যাব নোৱৰা কৰি বাঘটো হেনো বান্ধি ৰাখিছে। আমি চুবুৰীৰ সৰু সৰু ল'ৰাবোৰে ভয়-ভ্ৰান্তি নকৰি দিখৌত গা ধুইছিলোঁগৈ। মাথোন লগ পালে বাঘৰ টিকাত লগাবলৈ চিটিপনি এচাৰি একোডাল হাতত লৈ গৈছিলোঁ! এনেতে চতুৰ্থ কি পঞ্চম দিনৰ দিনা তিনিজন বন্দুকধাৰী চিকাৰী আহিল, আৰু লগে লগে তেওঁলোকৰ অব্যৰ্থ গুলী সন্ধানত মৰা বাঘ চাবলৈ অহা মানুহ আলিবাটত এক ফাৰ্লং মান জুৰি নিঃশব্দে থিয় দিলে। অবিশ্বাস্য কথা নহয়নে? কিন্তু সঁচা কথা। মন্ত্ৰ মৰা ককাদেউতাই মন্ত্ৰৰ বান্ধ মেলি দিলে, কাৰণ মন্ত্ৰৰ বান্ধত বোলে বাঘক মাৰিব নাপায়, মাৰিব নোৱাৰি। চিকাৰী তিনিজন বাঘ শুই থকা ঠাইৰ ওখ শিমলুৰ ওপৰলৈ হাতত সাৰে শৰিত সাৰে উঠি গ'ল কপ্‌ কপ্‌কৈ, আৰু শিমলুৰ ফেৰেঙণিত বহি ল'লে। এইদৰে সাজু হোৱাৰ পিছত প্ৰথম শ্ৰেণীৰ চিকাৰী পহৰ খাহ বোলাজনে বাঘলৈ নিচান কৰি গুলী এৰিলে। কিন্তু দুৰ্ভাগ্যবশতঃ বাঘত গুলী নালাগি তাৰ চিটিকনিহে মাথোন পৰিল। লগে লগে বনৰজাই হাওৰিয়াই পহৰ খাহ উঠা গছজোপাত বগাবলৈ লাগিল। চিকাৰীয়ে কিন্তু পুনৰ গুলীয়াবৰ যত্ন নকৰি বাঘৰ ওপৰেই মাটিলৈ জাপ মাৰি দিলে আৰু ভাগ্যে হাত ভৰি নভগাকৈ কুঁহিয়াৰণিৰপৰা ওলাই আলিবাটৰ ৰং চাবলৈ অহা মানুহৰ ভিৰৰ মাজেদি পলাই ঢাপলি মেলিলে। বাঘেও আন কাকো একো নকৰি পহৰ খাহৰ পিছে পিছে ঢপলিয়ালে। এক ফাৰ্লং মান বাঘৰ আগে আগে উধাতু খাই লৰি নিৰুপায় হৈ পহৰ খাহ বাটৰ কাষৰ ঢেঁকীয়ানিৰ জোপোহাৰ মাজলৈ জঁপিয়াই পৰি লুকাবৰ যত্ন কৰিলে। কিন্তু লগে লগেই বাঘটোও তেওঁৰ ওপৰতেই জঁপিয়াই পৰিল। বাকী দুজন চিকাৰীৰ এজনে কিন্তু

বন্দুকটো লৈ বাঘৰ পিছে পিছেই খেদি আহিছিল আৰু পহৰ খাহৰ গাত বাঘ পৰাৰ প্ৰায় লগে লগেই নিতান্ত ওচৰৰপৰা বাঘৰ গালৈ গুলী কৰিছিল। সেই গুলীতে বাঘ ঢাল খাই পৰিল যদিও, তাৰ আগতেই সি পহৰ খাহৰ শৰীৰ ঢকিয়াই আঁচুৰি তেজে তুমবলি কৰিছিল। আমাৰ ঘৰত এখন ধুনীয়া পুৰণি দোলা আছিল। তাতে অৰ্ধ মৃত পহৰ খাহক তুলি নগৰৰ আস্পতাললৈ লৈ যোৱা হ'ল। কিন্তু তেওঁৰ তেজেৰে দোলা উপচি পৰিল আৰু আস্পতাল নৌ পাওঁতেই তেওঁৰ মৃত্যু ঘটিল। হেণ্ড্ৰল-হাইতালেৰে বনকোৱা আমাৰ দোলাখনহে পুনৰ আমাৰ ঘৰলৈ ঘূৰি নাহিল। দোলাত উঠা যুগটো বোধ হয় ইয়াৰ বহুত আগতেই মৰি শেহ হৈছিল।

এনে বিশ্বাস-কৰিবা নকৰিব (believe it or not) জাতৰ কাহিনী আনৰ অভিজ্ঞতাত ঘটে নে নঘটে, হয় নে নহয়, নাজানো। কিন্তু মোৰ তিনি-চাৰি বছৰ বয়সীয়া জীৱনৰ স্মৃতি-ৰূপে এই ঘটনা ৰৈ গ'ল। সেই ঘটনাৰ পাঁচ বছৰমান পিছত একেবাৰেই শিৱসাগৰ নগৰৰ পথতে আকৌ এবাৰ বনৰজাৰ দৰ্শন হৈছিল। তেতিয়া শিৱসাগৰ চৰকাৰী উচ্চ বিদ্যালয়ৰ বোধ হয় চতুৰ্থমান শ্ৰেণীত পঢ়ো। স্কুললৈ সদায় ঘৰৰপৰা ডেৰ মাইলৰ বাট খোজ কাঢ়িয়ে যাওঁ— কমাৰ ফদীয়া এৰি মৰনৈ-কাষৰ গাঁও অতিক্ৰম কৰি দৰবাৰ ফিল্ড বা পল্টন-খোলাৰ কাষেদি ধাই আলি এৰাই দিখৌৰ মথাউৰিয়ে শিৱসাগৰ পুলিছ থানাৰপৰা পোন বাটতে আমাৰ স্কুল। বিশেষ এদিনৰ দিনা ধাই আলি ছোৱাবেপৰা মন কৰিলো—বাটত মানুহ অতি পাতল, নাই বুলিলেই হয়। আমি তিনিটা নে চাৰিটা ল'ৰাক বাটেদি গৈ থকা দেখি দুই-এজন লোকে সাৱধান কৰি দিলে, নগৰৰ মাজত বাঘ ওলাইছে, আমি আগ নবঢ়াই যজল। আমি কিন্তু এঁকবাৰ দৰে নিজৰ গতি বোধ নকৰিলোঁ। খন্তেক পিছতে পিছে থানা-স্কুল পথৰ সমান্তৰাল বাটটোৱে খৰং বনৰজাকে লৰি যোৱা

দেখা পালো। তেতিয়াহে আমাৰ বুকু কঁপিল। ভাগ্যে আমাৰ জীৱন্ত মৃত্যুস্বৰূপ বনৰজা আমাৰ বাটৰ কাষে নাহিল, আৰু, আমি তেওঁক দেখাৰ এক মিনিটৰ ভিতৰতে চিকাৰীৰ বন্দুকৰ গুলীৰ শব্দ শুনিলো আৰু দূৰৰপৰা মানুহৰ কোলাহল শুনিলো, 'মৰিল মৰিল, বাঘটো মাৰিলে।' কেইঘণ্টামান পিছত বাঘটো গৰুগাড়ী এখনত তুলি নগৰত প্ৰদৰ্শন কৰা হ'ল। তেতিয়া সি মৰা বাঘ।

আৰু এটা ভয় লগা মনত লগা কাহিনী। কেঁচুৱাৰেপৰা দিখৌৰ পানীত গা ধোৱাটি মোৰ দিনচৰ্যাৰ ভাগ। কিন্তু স্নান কৰাতকৈ দিখৌৰ বুকুত সাঁতুৰি নাচুৰি খেদা-খেদাই থকাটোহে লৰাধেমালিৰ মৰমৰ লগৰীয়া হৈ পৰিছিল। সেই লৰালীয়াৰ লগত খেলিবলৈ যোৱাত আই-দেউতাইৰ বৰ বাধা পৰিছিল। কেতিয়াবা বন্ধুবৰ্গৰ পানীত উটা বুৰা কৰাৰ পাছত পাৰৰ বালিত সূৰ্য-স্নান কৰি পৰি থকাৰে পৰা হাতত চেকনি লৈ অভিভাৱকে খেদি আনি ধৰ সুমুৱাইছিলহি। দিখৌৰ পানীত বনৰজা নাই, সঁচা কথা, কিন্তু জলকোঁৱৰ জল-কুঁৱৰীসকলতো আছে, আৰু আছিল বৰ বৰ একোটা ঘঁৰিয়াল। খৰালি সিহঁতে আমাৰ পাৰৰ বালিত বা সিপাৰৰ ওখ গৰাত পৰি ৰ'দ লৈ থাকে, মানুহ যোৱাৰ গম পালে পানীলৈ নামি যায়। দিখৌৰ বুকুত মাছ ধৰি সিহঁতে ওপৰলৈ আছাৰ মাৰি গালোপ্‌কৈ মুখত সুমুওৱাও দেখিছোঁ। এদিন আমাৰ ঘাটত আমি কেইটামানে পানীত পৰি সাঁতুৰি থাকোঁতে আমাৰ মাজৰ এটাই ক'লে, "চা অ' চা, সৌ গৰাত সৌটো কিমান ডাঙৰ মিছা মাছ।" হয়তো, মিছা মাছৰ দৰে শৰীৰৰ ভাঁজ এটা কৰি প্ৰকাণ্ড এক ঘঁৰিয়ালে গৰাত ৰ'দ লৈছে। আমি দেখা পায়ে ভয়ত ইপাৰৰ বালিত উঠিলো। আমাৰ চিঁঞৰ-বাখৰ শুনি ঘঁৰিয়ালটোও নৈৰ ঘুলুঙীয়ালৈ টুলুপ্‌কৈ সৰি পৰিল। আন এদিনাখন আমি জাক ল'ৰাবাহে নৈত পৰি সাঁতুৰি আছো। এনেতে এক লগৰীয়াই ক'লে, "যদি এতিয়া

ঘঁৰিয়াল ওলাই আমাক টানেহি।” ঘঁৰিয়ালৰ নাম শুনিয়ে আমি আটাইখন পাৰলৈ উঠিলোঁ। কিন্তু কি আচৰিত। আমি পাৰ পোৱাৰ লগে লগেই আমি সাঁতুৰি থকা ঠাইতে এটা বৰ ঘঁৰিয়ালে পানীৰ ওপৰত দেখা দিলে। এটা ল’ৰাই ক’লে, ‘কোনজন ঈশ্বৰেনো আজি আমাক ৰক্ষা কৰিলে এইদৰে। নহ’লে আজি আমাৰ এটা ঘঁৰিয়ালৰ পেটত সোমালে হেঁতেন।’ সেইদিনালৈ সিমানতে আমাৰ জল ক্ৰীড়া সমাপ্ত হ’ল। কিন্তু ঘঁৰিয়ালৰ ভয়ত আমাৰ সেই অময়া আনন্দ চিৰকাললৈ বন্ধ নহ’ল। চলিয়ে থাকিল। আজি কালি কিন্তু দিখৌৰ বুকুত নালাগে বৰনৈ ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ বুকুৰ পৰা ঘঁৰিয়াল নোহোৱা হৈছে।

আমাকযে সেইদিনা ৰক্ষা কৰিলে কোনোবাজন ঈশ্বৰে, তেওঁৰ কথাও পাহৰি গ’লোঁ। ইতিমধ্যে কিন্তু আইতাৰ লগতহে ঈশ্বৰজন সম্পাৰ্কে মোৰ এক সজ্ঞাত ঘটিছিল। আইতাই নিতৌ সন্ধিয়া পৰত আমাৰ ঘৰুৱা গোসাঁই ঘৰৰ থাপনাৰ আগত বান্তি জলাই সেৱা কৰেগৈ, মোকো লগতে নি সেৱা কৰায়গৈ। থাপনাখন মোৰ সাদৰী বাইদেউৱে দিয়া বৰ বৰ ফুল বছা আৰু নামঘোষাৰ কুটেৰে ধুনীয়া কাপোৰ দি সজাই ৰখা হৈছিল। তেনে ফুলাম কাপোৰ পিন্ধি থকা থাপনাখনকে মই ঈশ্বৰ বুলি ভাবিছিলোঁ কাৰণ তাৰ বাহিৰে আন কোনো বা একো আমাৰ গোসাঁই-ঘৰত নাথাকেই। আইতায়ো কয়, সেই গোসাঁইকেই আমি সদায় সেৱা কৰিলে তেওঁ আমাক আগলৈকে মৰম কৰি থাকিব। কিন্তু মোৰ সৰু মনৰ খুকুৰি কোনো-দিনে নাভাগে যে সদায় সেৱা কৰি থকাতো গোসাঁয়ে গালত হাত ফুৰাই মৰম কৰা দূৰৰ কথা, এদিনলৈকো নিজৰ মুখখনকে নেদে-খুৱায়, মাত এষাৰকে নিদিয়ে। আইতাৰ ওচৰত গোচৰ বা মোকৰ্দ্দমা দাখিল কৰোঁ, কাৰণ তেতিয়ালৈকে আইতাতকৈ ডাঙৰ কোনো হাকিম দেখা নাছিলোঁ। আইতাই বুজালে, ‘গোসাঁইৰ যেতিয়া ৰবকৈ মৰম লাগিব, তেতিয়া তোক দেখা দিবই দিব। তই

সদায় তেওঁৰ আগত সেৱা কৰি থাকিব লাগিব মাথোন।' মোৰ সেইকালে ল'ৰামতীয়া সাধ্য সাধনা চলি থাকিল। কিন্তু লাহে লাহে ধৈৰ্যৰ বান্ধ ছিগি আহিল। এদিন সন্ধিয়া থাপনাৰ গোসাঁইক মুকলিভাৱে প্ৰত্যাহ্বান জনালোঁ, 'অ গোসাঁই, গোসাঁই, তই মোক নামাত। চাবি কাহানিবা তোৰ কাপোৰত ধৰি তোক চোঁচোৰাই আনিম চোঁচোৰাই আনিম, তেতিয়া গম পাবি, তেতিয়া তেওঁ মাতিবিহে।' আইতাই এই কথা বৰ ভাল নুবলিলে, আৰু বহুত ভাল কথাৰে ভেটগুটি যেন মোৰ এই পোৰাস্থঠানী বা মূৰ্তি ভঙা মনোভাৱ একৰাবৰ যত্ন কৰিলে। এতিয়ালৈকে কিন্তু গোসাঁয়েও মোৰ লগত কোনো আপোচ কৰি লোৱা নাই, আৰু থাপনাৰ গোসাঁয়ো এতিয়াও খনিকৰৰ কাঠৰ কাম হৈয়ে আছে। ঈশ্বৰক জনোৱা মোৰ 'চেলেঞ্জ'টো হ লে মোৰ ককাইদেউ ডিম্বেশ্বৰ নেওগৰ থাপনা নামৰ পুথিৰ 'থাপনা' নামৰ কবিতাটিত ৰূপ লৈ আছে 'আইতা ঐ, সেই ৰজা যদি ইমান দয়ালু, / চামচোন বাৰু মই / কিয় তেওঁ থাকে এইদৰে কাকো নমতা নোবোলাকই। / বুজি পালোঁ মই, ঠেহ পাতি তেওঁ / মুখেৰে নামাতে কাকো, / বাৰু, আজি থক, একোকে নকওঁ, / হয়ো মনে মনে থাকোঁ। / কাইলই আমি দুইটি যেতিয়া / গোসাঁই ঘৰলে যাম, / কাপোৰত ধৰি বল নি আনিম, / মাতে নে নামাতে চাম।' গোসাঁইৰ কিন্তু মাত ক'ত আৰু শুনো!

দিখৌপৰীয়া জীৱনৰ জীপ

দিখৌ নৈ দ খালিৰ কেনে লগৰীয়া আছিল, কৈছোৱেই। নৈখনিৰ খৰালিৰ শোভাই মোৰ ল'ৰা মনত বিশেষ বেখাপাত কৰিছিল। সেই বতৰতহে তাৰে সৈতে সেই লগৰীয়া ভাৱ ভাঠকৈ মনলৈ আহিছিল। বাৰিষা যেতিয়া ধুনীয়া বালিটো ঢাকি ঘোলা হৈ পানী ওপৰ গৰালৈকে ওফান্দ পৰে, সেই পানীত কেঁচেমা কেঁচেম গোন্ধ এটা ওলায়, তেতিয়া দিখৌলৈ আৰু মৰম নালাগে। কিন্তু কলৰ ভূৰ সাজি নৈৰ সোঁতৰ আঁতৰত পানী ভৰি পৰা দ ঠাই-বোৰত খেমাল কৰা এতিয়াও মনত পৰে। ঘাই সুঁতিয়েদি পাৰ ভাগি পৰা গছ, ক'ৰবাত শুকাই থকা জগা কাঠ, কেন কোটোকাৰ আৰু কি মৰা গৰু আদি দিখৌৱে কঢ়িয়াই লৈ আহে। কেতিয়াবা উটি অহা কাঠৰ ওপৰত ঘঁৰিয়াল, আন কি কাছও বহি আহে। দিখৌৰ বানৰ পানী হৰ হৰকৈ বাম ভাগৰ খাল আৰু কুটত (আলিবাটত তুলিবলৈ গডকাপ্তানিৰ মুনিয়াই মাটি কটা খাল) সোমালে চাবলৈ আমি সৰু সৰু ল'ৰাবোৰৰ বৰ কৌতূহল ওপজে। বান শুকাই গ'লে সেইবোৰ খাল আৰু কুটত পানীৰ লগতে দিখৌৰ ডাঙৰ-সৰু মাছ ৰৈ যায় আৰু পিছত জাকৈ-জুলুকি বা বৰশীত ধৰা পৰে। আমি সকতে কিন্তু এইদৰে মাছ ধৰাৰ আনন্দৰ ভাগ নাপাওঁ। আহিনমহীয়া দিখৌৰ পানী বালি পৰ্যন্ত শুকালে যে নাৰ-বাট মাছৰ উজান উঠে, তাত আমি পাৰত জঁপিয়াই পৰা মাছহে দুই এটা খপিয়াই ধৰিবলৈ পাওঁ। উজানৰ মাছ উজাৰ খাই জপিওৱাৰ আগতে হেজাৰৰ লেখত একে ঠাইতে কমাই কমাই গোট খায়। আমাৰ চকুৰ আগতে ডাঙৰ মানুহে জুলুকি লৈ হেগ

বুজি সিমানবোৰ মাছ জুলকিৰ একেটা চাবতে ধৰা দেখি বৰ ভাল লাগে। দিখৌৰ বালিত খৰালি হ'লে লতা বগাই সহজ হৈ পৰা কিবা এবিধ বন হয়। সকতে আমি তেনে বন উঘালি জোপোহা কৰি দিখৌৰ পানীত খুঁটি মাৰি ৰাখোঁ। আৰু পুৱা হ'লে সেই জোপাটোহঁত তুলি আনি তাৰপৰা সৰু সৰুবিধ মিছা মাছ উলিয়াই ধৰোঁ। দিখৌ গৰাৰ পলস পৰা ঠাইত বেঙেনা, আলু, বিলাহী, মাটি-মাহ, মগু মাহ বঙালাও প্ৰচুৰ পৰিমাণে হৈছিল। মোতবৈ বয়সে সহুত ডাঙৰ গুলচী নামৰ গাঁৱৰ বন কৰা ছোৱালীজনীয়ে এইবোৰ খেতিৰ বস্তু চপাই ঘৰলৈ নিওতে নৈৰ সিপাৰৰপৰা কোনো বাই তাইক জোকাৰাত তাই ঘৰলৈ ঢাপলি মেলিছিল আৰু মই বুজিব নোৱাৰি অবাক হৈছিলো। মাটি মাহ, মগু মাহৰ ছেই ধৰিলেই আমি মাহনিত বহি দাঁতেৰে বুটি কুটি কোমল মাহ চিবি খাই বৰ ভাল পাইছিলো। মাহনিৰ ঢাপৰ বৰকৈ ডাল ভাঁৰ লগা সুৱদি বগৰী কেইজোপাৰ সোৱাদ আজিও পাহৰিব পৰা নাই। কেতিয়াবা কেঁচকলি বগৰী খাই নিশা হ'লে কুহুৰ কুহুৰ কাহি লেলেটিওৱা কাহত টোপনি যাব নোৱৰা অৱস্থাও হৈছিল। তেতিয়া তিতা বা বগা বাহক পাতত দি জুইত দি তাৰ জোল উলিয়াই মৌজোলেৰে আয়ে খুৱাব লগীয়াও হৈছিল। কেতিয়াবা কাহ ভাল নহ'লে আমাৰ ঘৰৰপৰা ডেৰ মাইলমান নিলগৰ বঙা গোসাঁইক মতাই আনি দেউতাই কবিৰাজী দৰব খুৱাইছিল। চুপহা বা চিপহা নামে উজনিত এটি থলুৱা সত্ৰ আছে। তাৰে তিনি ভাগ—বগা চেহেৰাৰ মহন্তেৰে বগা চুপহা, শ্যাম-বৰণীয়া মহন্তৰ ক'লা চুপহা আৰু মোক চিকিৎসা কৰা তেজ-গোৰা বৰণৰ গোসাঁইজনৰ দৰে গোসাঁইসকলৰ বঙা চুপহা। মনত আছে এদিন মোক মৰম কৰি কোলাত তুলি মুখত আকটা ঔষধ বাকি দিওঁতে মই থুত কুৰিয়াই বঙা গোসাঁইৰ বঙা মুখখনি বিবৰ্ণ কৰি পেলাইছিলো। সৰু কালত

মাছ, বগৰীৰ বাহিৰেও গাঁৱৰ মাজ ভাগতে থকা আহোম চুকৰ চেঁচোৰণি পথাৰত পম খেদি খেদি চেঁচোৰ খানি তাৰ গাখীৰ যেন সোৱাদ লোৱাৰ প্ৰবৃত্তি বাঢ়ৈয়ে হৈছিল। বজাৰৰ সেই কালৰ চেনিগুটি (লুজন), পিপাৰমেণ্টতকৈও এইবোৰ বস্তু'হ মিঠা লাগিছিল বেছি। বজাৰৰ ৰবৰৰ বা চামৰাৰ বলতকৈও সুলভ ৰবাৰ টেঙাৰ বলেহে আবেলি বেলাৰ বিনোদ যোগাইছিল। কাপোৰৰ ঢোপ আমাৰ দিনৰ পূৰ্বেই অচল হৈ পৰিছিল। বগৰী আৰু চেঁচোৰৰ লগৰ আৰু এটি বনৰীয়া বস্তু মাজে মাজে মোৰ সমনীয়া যিসকলে মুকলিয়ৰীয়াকৈ দৰিকাৰ পাৰত গৰু বিগাৰিবলৈ বা চৰাবলৈ বা বৰশী টোপাবলৈ পাইছিল, সিসকলৰপৰা পাইছিলো। সেয়া হ'ল ক'লা পিঠাগুৰিৰ দৰে গুৰি থকা খেতোৰ। ইয়াৰ বাহিৰেও কেঁহোৰৰ নামহে শুনিছিলো, লগ পোৱা নাছিলো। মুঠতে, এইবিলাকেই আছিল ল'ৰালিৰ দিখৌপৰীয়া জীৱনৰ বিলাস বিভ্ৰম। আজি কিন্তু মই কমাৰ ফৰীয়াত থকাহেঁতেনো পূৰ্বৰ আনন্দময় দিখৌপৰীয়া জীৱন নাপালোঁহেঁতেন, কাৰণ আগতে য'ত দিখৌখন আমাৰ ঘৰৰ পোনে ভুমুকি মাৰি আঁতৰি গৈ পমাইলমান বাট ঘূৰি আমি আমাৰ ঘৰৰ আগত বালি পেলাই তাৰ কাষে কাষে পোন পথ লৈছিল, এতিয়া সেই সমস্ত অংশকে দিখৌৱে এৰিলে, আমাৰ সমুখত লিহিৰীপতীয়া জাওবনেৰে বালিৰ শোভা এতিয়া নাই, এতিয়া আমাৰ ল'ৰালিৰ মন জুৰাই আউনী অটীয়া কৰ-তোলা নামপগোৱা পাঁচনি ভকতৰ নাও আমাৰ ঘাটত লাগি আমালৈ কুঠাৰে কাটি ফালিব লগীয়া হোৱা পকা মিঠৈ নানে, ক'ৰবাৰ মিৰি গাঁৱৰ ওচৰৰ চাপৰিত শৰণ খেৰ কাটি অনা নাৱৰীয়াৰ ৰবনাৱো আমাৰ ঘাটত নাচাপেহি, আৰু ভাটিয়লীয়া মাঝিৰ আমাৰ গাঁওবোৰ চুঁচি-পাছি ধান, চাউল, মাহ, সৰিয়হ ভৰাই অনা আৰু দীঘল গুণ (কঁই) লগাই টানি অনা টিং ওখ বৰ বৰ নাওবোৰো দিখৌৰ পানীয়েদি গম্ভীৰভাৱে চলি নাযায়। তাতোকৈ

আৰু কি হেৰুৱালো জানেনে?—গোটেই আবেলি বেলাতো চিঁউ চিঁউ কৰি আকাশত বনোৱা আৰু বালিত পৰি পাখি কটলা চিলনীবোৰ- বিশেষকৈ ইটাগুৰীয়া গুৰনী গঙাচিলনী কেইজনী (হায় চিল, সোনালী ডানার চিল, তুমি আর কেঁদোনাকো ধানশিরি নদীটির তীরে!)। সেইবোৰ সম্পদ মোলৈ আৰু কোনেও ঘূৰাই নানে।

আগতে কৈছো আজোককাৰ দিনলৈকে, অন্তত, "অকনোদই"ৰ উল্লেখমতে ১৮৫৩ চনলৈকে আমাৰ ঘৰ আছিল টেঙ্গি আলিৰ পূৱৰ আমনি আলিৰ কাষৰৰ ঠাইত কোঁৱৰপুৰ মৌজাৰ ভিতৰত। তাৰপৰা আমাৰ বংশ (ৰতিকান্ত নেওগৰ বংশ) কি কাৰণে কেতিয়া নগৰ মহল মৌজাৰ কমাৰ ফদীয়ালৈ উঠি আহিছিল, তাৰ ইতিবৃত্ত নাপালো। অনুমান হয়, সেই প্ৰব্ৰজন (যদি প্ৰব্ৰজন তাক বুলিব পাৰি) আমাৰ ককাৰ (যজ্ঞোৰাম নেওগ) দিনতে ঘটিছিল। কোঁৱৰপুৰ আৰু কমাৰ ফদীয়াৰ এটা পাৰ্থক্য আমি বুজিছিলো—প্ৰথমখন আপেক্ষিকভাৱে দ পথাৰেৰে দ ঠাই আৰু সম্ভৱত দিচাং দৰিকাৰ মিলিত ধল-পানীয়ে তাক কোবাইছিল, যদিও কৃষকসকলৰ ডাঙৰ সম্পদ ম'হৰ নিচিনা দ পথাৰত চৰা জন্তুৰ বাবে সেই তেনে ঠাইহে অধিক উপযোগী আছিল। কমাৰ ফদীয়াৰ নতুন বাৰীখন বোলে আগতে কোনোবা লৰি গোহাঁইৰ টোল আছিল। বৰ্ত্তমান শতিকাৰ দ্বিতীয় দশকৰ শেহৰ ফালে জন্ম লৈও আমি সেই বাৰীৰ চাৰিও কাষে থকা হাতী যেন ওখ গগন-ধনীয়া মাটিৰ চাপৰ অৱশিষ্ট দেখা পাইছিলো আৰু সিয়ে দেখুৱাইছিল, লৰি গোহাঁইৰ দিনত বাৰীখন বিশেষভাৱে সংৰক্ষিত আছিল। আৰু এটা কথাই সেই অনুমানক দৃঢ় কৰে—বাৰীৰ পিছ ফালৰ চাপ খালোতে মই দুটা নক ছিলৈ আৱিষ্কাৰ কৰিছিলো। তাৰে এটা দ ঠাইৰে সংলগ্ন হৈ থকা বাবে মামৰে খাই পচি গৈছিল আৰু আনটো মোৰ ভাইৰ (মোক্ষেশ্বৰ নেওগ) তত্ত্বাৱধানত এতিয়াও ঘৰৰ আগফালে

লৰি আছে। বানপানীৰপৰা নিৰাপদ হ'বৰ কাৰণেই কৌৱপুৰৰপৰা ককাইহঁত এই খিতাপ লগা লৰি গোহাঁইৰ বাৰীলৈ অহা যেন লাগে। আমাৰ ঘৰৰ সমুখেই 'গহীন দিখৌ নৈ' বৈ আছে, দিখৌৰ বোৰৰ পৰা গাঁওখনক ৰক্ষা কৰি আছে এক ওখ মঠাউৰিয়ে। এই মঠাউ-ৰিয়েদি আগতে গাড়ী-ঘোড়া চলাবলৈ দিয়া নহৈছিল আলিটো থহে বুলি, আজি-কালি কিন্তু গাড়ী মটৰ সকলো চলে তাৰ ওপৰে, বিশেষকৈ আমাৰ ঘৰৰ পাছ ফালৰ আমাৰ পটাৰ মাটিতে থকা ওখ মৈদামটো ভাঙি অইল এণ্ড নেচাৰেল গেছ কমিছনে খনিজ তেলৰ 'খাদ' বহুৱাই তাত বিজুলী চাকি জ্বলাই পোহৰময় কৰাৰ পিছত পথুৰ গাড়ীৰ সঘন আৰাযাত ঘটিছে। আৰু সেইযে নোহোৱা হোৱা মৈদামকেইটা! সকতে অসুখ-বিসুখ হ'লে "মৌ মহাভাৰত" পটি টোপনি যোৱাৰ পিছত সপোনত দেখা পাইছিলো সেই মৈদাম বগায়ে পঞ্চপাণ্ডৱ স্বৰ্গাৰোহণ কৰাৰ। যুধিষ্ঠিৰৰ লগে লাগে যোৱা কুকুৰ-ৰূপী ধৰ্মকো সেইদৰে যাত্ৰা কৰা দেখা পাইছিলো মন-নয়নকৈ।

সক গাঁও কমাৰ ফদীয়া। পিছে মোৰ জন্মৰ সময়ত সি বহৰহীয়া আছিল বুলিয়ে ক'ব লাগিব। কমাৰ ফদীয়াৰ নামঘৰত গোট খাব পৰা মুঠ একুৰি সাত-আঠ ঘৰ মানুহ। সকলোৱেই কলিতা—বোধ হয় এঘৰ এৰি। সকলোৱেই আউনীআটী সত্ৰৰ সাতাম পুৰুষীয়া দাস বুলি গৌৰৱ কৰে। সকলোৰে প্ৰধান উপজীৱ্য কৃষি। মোৰ বি মনত পৰে, সকলোৰে অন্ততঃ বছৰটো চলিব পৰাকৈ নিজৰ খেতি-মাটি আছিল, কিন্তু দুই এঘৰে অধিক আয়ৰ আশাত গাঁৱৰে সৰহ মাটি থকা ঘৰৰ মাটি আধিকৈ বা থকুৱাকৈ খাইছিল। অল-পতে সকলো হোৱা অলমীয়া ঋতাৰেবে দুই-এঘৰে মাথোন টৌক্ টৌক্ টাক্ টাক্কৈ খাই থাকিলেও গাঁৱৰ কোনো ঘৰৰে অনাটনৰ কষ্ট হোৱা কথা মই ক'ব নোৱাৰোঁ। কিন্তু বংশ-বৃদ্ধি হোৱাৰ লগে লগে কোনো কোনো ঘৰৰ ভাই-ককাইৰ ভিতৰত দুই-এজনে পানী দিহিং আদি

অঞ্চলত হাবি ভাঙি পাম ধৰিবলৈ যত্ন কৰিব লগীয়া হৈছিল। এই কথাই গাঁৱৰ শ্ৰী হানি নকৰাকৈ নাছিল। গাঁৱৰ মাজৰ সংহতি আৰু সংহতিৰ আনন্দকো সিয়ে ব্যাহত কৰি তুলিছিল। আৰ্থিক সুস্থতাৰ বাবে সামাজিক জীৱন সুস্থ হোৱাৰ উদাহৰণ আমাৰ গাঁওবোৰত সাধাৰণ হৈ পৰিছে। অবিভক্ত অসমত বাইছ হেজাৰখন গাঁও আছিল। এতিয়া তাৰ সংখ্যা বাঢ়ি ২৩ হেজাৰৰ ওপৰলৈ উঠিছে। সেইবোৰৰ আৰ্থ সামাজিক জীৱনৰ খতিয়ান কিন্তু গাভ লাগি কোনেও নলয়। গাঁওবোৰৰ আৰ্থিক জীৱনটো ধৰি ৰাখিব নোৱাৰিলে অসমীয়া সামাজিক সাংস্কৃতিক লক্ষণ আৰু সম্পদক ধৰি ৰখা টান হ'ব। কেইবছৰমানৰ আগতে যোৰহাটস্থ অসম কৃষি বিশ্ববিদ্যালয়ৰ এখন 'কৃষ্টি-সভা'ত বক্তৃতা দিব লগীয়া হওঁতে কৈছিলোঁ, কৃষ্টিৰ এক বিশেষ আৰু ভিত্তিগত ৰূপ হ'ল কৃষি। সকলো cultureৰ মাজত agriculture সাৰ পদাৰ্থ। সিয়ে আমাক আমাৰ জীৱনৰ মূল অঙ্গ শৰীৰটো দিয়ে। উপ-নিষদতো সেই চিন্তা আছে—অন্নাদ্ হেৱ । আমাৰ কৃষিক ঐশ্বৰ্যৱন্ত কৰিলে আমাৰ সংস্কৃতিও স্বাস্থ্যৱন্ত হৈ উৎফুল্ল হৈ উঠিব। সেই কথা থাওক। কমাৰ ফদীয়া গাঁওখন দক্ষিণত আমাৰ ঘৰতে আৰম্ভ কৰি লেচেৰি কোবাই গৈ আমাৰ পূৰ্বৰ স্থান আমনি আলিৰ লগা-লগি ঠাইত তাৰ নেজডাল ৰাখিছিলগৈ। এই দীঘল বাটছোৱাৰ মাজে মাজে আকৌ আহোম, কৈৱৰ্ত আৰু পুৰণি ভকত (মায়া-মৰীয়া) লোকৰ বাস। অৱশ্যে আহোম চাৰি ঘৰৰ আহোম-চুক আৰু কৈৱৰ্তসকলৰ আৰু মায়ামৰীয়াসকলৰ হ'লে যথাক্ৰমে যোগ নীয়া আৰু মঠাডাং নামে সুকীয়া সুকীয়া গাঁও। এই সকলোৰে পাৰিবাৰিক আৰু সামাজিক জীৱনৰ গোটবোৰ সুকীয়া হ'লেও সকলোৰে মাজত সদায় অবিচ্ছেদ্য সৌহাৰ্দ্যৰ টান বৰ্তমান আছিল। সকলোৰে মাজত সম্বোধনত সদাই ভতিজা, ককাই ভাই, বাই-ভনী,

পেছী-ভক্তিজীৱ সমধ। পৰস্পৰে পৰস্পৰক সহায় আৰু সহানুভূতি দিবলৈ যেন সদায় সাজু। সকলোৰে জীৱনৰ পদ্ধতিৰ সাধাৰণ ক্ৰম ক্ৰমিয়ে নিৰ্মাণ কৰি দিছিল। যোগনীয়া গাঁৱৰ মানুহ কেইঘৰে মাছমৰীয়া বৃত্তি অৱলম্বন কৰিছিল, কিন্তু মই দেখাত সেই বৃত্তি বিশেষ লাভজনক নহৈছিল, কাৰণ ওচৰত ডাঙৰ বিল আদি নাছিলেই, গতিকে সেই গঞাসকলো খেতিয়কেই হ'ব লাগিছিল। মঠাডাং গাঁৱৰ গঞাসকলৰ জীৱনক এটা বৰ ডাঙৰ ঘূণে বিন্ধিছিল, তেওঁলোকৰ বহুত কানিৰ সেৱক হৈ পৰিছিল আৰু সেয়ে তেওঁলোকৰ আৰ্থিক জীৱনক এনেকৈ ভেজিছিল যে নিজে নিৰিচৰাকৈয়ে বহুতজনে নগৰত গৈ দিন হাজিৰাৰ কাম কৰিছিল আৰু দিনটোৱে ঘটা পইছা কেইটাবে এৰতিমান কানি লৈ ঘৰলৈ ঘূৰিছিল। এইটোৱে তেওঁলোকৰ জীৱনক অস্বচ্ছসৰপৰা আৰু অস্বচ্ছল কৰি তুলিছিল। মহাত্মাৰ কানি নিবাৰণ আঁচনি অহাৰ পাছত কানীয়াসকল সহজ জীৱন পথলৈ আহিল আৰু তেওঁলোকৰ দুৰ্নাম আঁতৰিল, কিন্তু ইতিমধ্যেই তেওঁলোকৰ আৰ্থিক দুৰ্গতি স্থায়ী হৈ বৈ গৈছিল। এনে হেন সংকটৰ মঠাডাং গাঁৱতে মোৰ সমসাময়িক এটি উজ্জ্বল বৰ ওলাইছিল—"আৱাহন"ৰ পাতত সাময়িক জীৱনৰ চিত্ৰৰ গল্প লিখা ইন্দীবৰ গগৈ, যিজনে শিক্ষক আৰু শিক্ষানুশাসক ৰূপে মাধ্যমিক স্তৰত বিশেষ খ্যাতি অৰ্জন কৰিছিল। তেওঁক আমি পাহৰিয়ে পেলাইছিলোঁ। ভাগ্যবশত, অকালতে বিয়োগ হোৱাৰ আগতে তেওঁ তেওঁৰ গল্পখিনি মোৰ পৰামৰ্শ গ্ৰহণ কৰি সংগ্ৰহ কৰি ছপোৱাৰ দিহা কৰি থৈ গ'ল।

কমাৰ কদীয়াৰ ভিতৰত বৃত্তিয়াল লোক নাছিল বুলিলেই হয়। তাৰ কমাৰ কদীয়া নাম কিয় হৈছিল, সেই বিষয়েহে খাটাংকৈ একো ক'ব নোৱাৰিলো। সম্ভৱতঃ আমাৰ বংশৰ দৰে গাঁৱৰ সকলোখিনি মানুহ আন আন ঠাইৰপৰা উঠি আহি তাত বহিছিলহি,

আৰু তাৰ পূৰ্বতেহে বজাৰ দিনত আমাৰ গাঁৱৰ ঠাইতে কমাৰ খেলৰ লোকৰ নিবাস আছিল, যিসকল মান-ভগনত কি মানৰ দিনতে তাৰপৰা ভাগি গৈ তালৈ আৰু ঘূৰি নাহিল। মোৰ মনত পৰাৰেপৰা গাঁৱৰ এঘৰকহে কমাৰৰ ঘৰ বুলি চিনোৱা হৈছিল, তেওঁ-লোকো বৃত্তিয়াল লোক আছিলনে, তাক নাজানো। ইয়াৰ বাহিৰে এজন আহোম আৰু এজন কলিতাঃ কমাৰ শাল পতা দেখিছিলো, কিন্তু তেওঁলোকৰ সেইটো চাবেক বৃত্তি নাছিল। নলবাৰী অঞ্চলৰ কেই-জনমান কঁহাৰে গাঁৱত তেওঁলোকৰ শাল পাতি প্ৰায় স্থায়ী ধৰণেই থোৱাটো আমি সকবেপৰা দেখি আহিছিলোঁ। কিন্তু এই গাঁৱত তেওঁলোকৰ স্থায়ী মাটি ঘৰ নাছিল।

গাঁৱৰ ভিতৰত আমাৰ ঘৰখন চহকী বুলি এটা কথা চলি আছিল। নিজে মানুহ ৰাখি কৰোৱা খেতি আৰু আধি-খন্দুৱাকৈ আনক দিয়া মাটিৰপৰা হোৱা আমাৰ ধান ভাটিয়লীয়া বেপাৰীক বিক্ৰী কৰা হৈছিল আৰু তাৰপৰাই নগদ ধনৰ আৰ্জোন হৈছিল। তাকেই বোধ হয় আমাৰ লোকে চহকীৰ লক্ষণ বুলি ধৰিছিল, কাৰণ তেনে ধনেৰেই আমাৰ ঘৰৰ ল'ৰা (মোৰ ককাইদেউ ডিম্বেশ্বৰ নেওগৰ কথাকে বুজাইছোঁ) কলেজত পঢ়িছিল, গাঁওখনৰ একমাত্ৰ চৰকাৰী চাকৰিয়ালজনো (মোৰ দদাইদেউ) আমাৰ ঘৰৰে আৰু ঘৰখনৰ আন আৰ্থিক চল-কৰো সহজ যেন আছিল। চহকী বুলি যশস্তাৰপৰা এটাই মাথোন লাভ বা লোকচান হোৱা দেখা পাই-ছিলোঁ—আমাৰ ঘৰত মাজে মাজে চোৰ সোমাইছিল, কিন্তু সেই চোৰে চুৰি কৰি ধন সম্পত্তি পাই নিয়া কথা মনত নপৰে, মিছাতেই মাথোন, কষ্ট কৰি ঘূৰি যায়! দেউতাই সেই কাৰণে আমাৰ বৰঘৰটোৰ বেৰ-খোৰ বৰ মজবুতকৈ দিয়াইছিল আৰু তাত খিৰি-কিও নিদিয়াইছিল। সেই দেখি মোৰ এজন মোমাইদেৱে (উকীল প্ৰেমধৰ হাজৰিকা) দেউতাক কৈছিল, 'তিনিহিদেৱে তেও ৰবঘৰটো

চোৰৰ সুবিধা কৰি কৰি দিছে। তাত চোৰটো সোমাই ল বলৈ পাসে দিনতে সি আক আন্ধাৰত কেতিয়াও ধৰা নপৰিব।' ধনৰ টোপোলা বিচাৰি সোমোৱা চোৰে কাপোৰ কানি, বাটি কাঁহী কেই-ডোখৰকে লৈ যাব পাৰে ভাবি দেউতাই এটা কাঠৰ বৰপেৰা কৰাই লৈছিল। পিছে এবাৰ চোৰ সোমাই সেই পেৰাৰ ভিতৰৰ কাপোৰ কানিবোৰ ফান ফান কৰি পেলাইছিল। উপায় নাই, কাৰণ, আমাৰ ভেতিয়াৰ ভেটি আছিল কেঁচা, আক তাত সিন্ধি খনা সহজ কথা। এবাৰ চোৰৰ গম পাই আমি আটাইবোৰ সাৰ পোৱাৰ পাছত দেখোঁ, চোৰে মাৰলঘৰ আক ৰৰঘৰৰ ছুৱাৰে ছুৱাৰে একোখন আমাৰে দা সাজু কৰি ৰাখিছিল! ভাগ্যে সেইবোৰ ব্যৱহাৰ কৰা অৱস্থালৈ ঘটনাটো নাহিল। এই সকলোবিলাক ঘৰখনৰ চহকী বোলা যহৰ জগৰ। সেইবোৰ যি হওক, ঘৰখনত শিক্ষা প্ৰতিষ্ঠা কৰাৰ বাবে দেউতাৰ বিশেষ যত্ন সদায় আছিল। তেওঁ নিজে ওপৰলৈকে নপঢ়িও ভায়েকক (পোস্টমাস্টৰ লোকনাথ দত্ত নেওগক) শিক্ষা ল'বৰ সুবিধা কৰি দিছিল আক পাছত আমাৰো শিক্ষাৰ বৰ যতন লৈছিল। সেই চিন্তা আক যত্নইহে আমি পুতেকহঁতৰ উচ্চতম শিক্ষাৰ মূল।

উনবিংশৰ মৌ-বাহ

"ইহ্ নেদেখিছা, বৰ বিশ্ব বিখ্যাত পণ্ডিতটো! জন্মনো পাইছিল ক'ত? কমাৰ কন্দীয়াৰ নিচিনা এখন অখ্যাত সৰু গাঁৱতহে।" এই বুলি মোক লৈ কোনোবাজনে ধেমালি কৰিছে। কথাষাৰে আমাৰ ইতিহাসৰ ডাঙৰ অৰ্থপূৰ্ণ কথা এটালৈ মোৰ মনত পেলাই দিছে। সেয়া 'মহিধা কূত্ৰকতৰ'ৰ কথা নহয়। স্বয়ং ভগৱান বুদ্ধৰ কথা। ভগৱানৰ যেতিয়া মহাপৰিনিৰ্ব্বানৰ বেলা কাষ চাপি আহিল, তেতিয়া তেওঁ কুসিনাৰা (কুশীনগৰ) বোলা এখন সৰু ঠাইলৈ (কু গ্ৰাম) বুলি চৰণ চলাইছে। লগত তেওঁৰ চিৰসঙ্গী আনন্দ। আনন্দই প্ৰশ্ন কৰিলে, ভগৱান এই মুহূৰ্ত্তত কিয় সেই কু গ্ৰামলৈ যাত্ৰা কৰে? ভগৱান বুদ্ধই উত্তৰত মল্লসকলৰ পুৰণি ৰাজধানী কুশাৱতীৰ গুণ কীৰ্ত্তন কৰিছে, "কুসাৱতী আনন্দ! ৰাজধানী দসহি সদ্দেহি অৱিত্তা অহোসি দিৱা চেৱ ৰত্তি চ, সেয্যথিদং— হত্থিসদ্দেন, অস্‌সসদ্দেন, ৰথসদ্দেন, ভেৰিসদ্দেন, মুদিঙ্গসদ্দেন, বিণাসদ্দেন, গীতসদ্দেন, সঙ্খসদ্দেন, সম্মসদ্দেন, তালসদ্দেন, অস্নাথ পিৱথ খাদথাতি দসমেন সদ্দেন।" 'আজি নিজম পৰিলেও এদিনাখন কুশাৱতী ৰাজধানী হাতী-ঘোঁৰাৰ চিঞঁৰ, ৰথৰ শব্দ, শঙ্খ-মৃদঙ্গ' আদি বাদ্যৰ ধ্বনি, 'গা ধোৱাঁচোন,' 'পান কৰাঁচোন', 'খাবলৈ বহঁাহে' আদি দহ প্ৰকাৰৰ আনন্দ কোলাহলেৰে দিনে-নিশায় পূৰ আছিল। কমাৰ কন্দীয়াৰ নৈসৰ্গিক বিলাসৰ কিঞ্চিৎ উল্লেখ কৰিছো, মোৰ কালত ৰবৈয়া ভৰগাঁও কমাৰ কন্দীয়া কেনেকৈ নিছলা হৈ পৰিছিল, তাকো ইঙ্গিত দিছো, সেই সময়ত সি নিম্ন মধ্যবিত্তৰ গাঁও। কিন্তু উনবিংশ শতকৰ সোঁ মাজত কমাৰ কন্দীয়া বৌদ্ধিক সম্পন্নতাৰে উজ্জ্বল হৈ উঠিছিল।

সেই কথা কিন্তু পাহৰণিৰ গৰ্ভত প্ৰায়। তাৰ সক হ'লেও এটি অভিলেখ পিছে নোহোৱা নহয়। মই পেন্দুকণা থকা সময়ত হ'ব লাগিব, মোৰ এজন ককাদেউতা (আইৰ দদাইদেউ, তেওঁৰ পুত্ৰ ত্ৰৈলোক্যনাথ আৰু যোগেন্দ্ৰনাথ হাজৰিকা আৰু নাতি শিলঙৰ বিশ্ব চেষ্ট হস্পিটালৰ প্ৰয়াত মুখ্য চিকিৎসক ডা চৈতন্যনাথ হাজৰিকা আদি) 'কাৰ্য্য-প্ৰবেশ"—লেখক কালীনাথ হাজৰিকাই 'আলোচনী" কাকতত হ'বপায় শিৱসাগৰৰ বলিয়াঘাটৰ তিক কাকতীৰ বংশৰ 'জাপি চাহাব' উপনামেৰে বিখ্যাত লক্ষ্মীনাথ কাকতীৰ জীৱনী প্ৰকাশ কৰিছিল। সেই জীৱনীটি পিছত পদ্মনাথ গোহাঞি বৰুৱা-সংকলিত "জীৱনী সংগ্ৰহ"ত সন্নিৱিষ্ট হৈছিল। তাতে কমাৰ কদীয়াৰ উজ্জল ইতিহাসৰ এটি খতিয়ানো সোমাই আছে। তাৰ কিছু কথা সহজানন্দ ভৰালীদেৱে "শিৱসাগৰ নাট্যসমাজৰ ইতিবৃত্ত"ত সন্নিৱেশ কৰিছে। যোৱা শতিকাত ব্ৰিটিশ আমোলত অসমৰ নৱ-বিকাশৰ যি পাতনি মেল খাইছিল, তাৰ লগত কথাখিনি জড়িত। তেতিয়া আন নহ'লেও 'মৃদিঙ্গসন্দ, বিণাসন্দ, গীতসন্দ তালসন্দ' আদিৰে কমাৰ কদীয়া 'অবিত্তা অহোসি।'

১৮৩৫ চনত নামনিৰ গুৱাহাটীত আৰু ১৮৪০ চনত উজনিৰ শিৱসাগৰ জিলাৰ সদৰ শিৱসাগৰত প্ৰথম ইংৰাজী পঢ়াশালি স্থাপন হোৱাটি আমাৰ আধুনিক শিক্ষা-সংস্কৃতিৰ বুৰঞ্জীত অভিনৱ ঘটনা। লায়নেল ইজেল নামে চাহাব হেডমাস্টৰেৰে শিৱসাগৰ স্কুলে ডিব্ৰুগড়ৰ-পৰা নগাঁৱলৈকে বিদ্যাৰ্থী আকৰ্ষণ কৰিছিল। দূৰ ঠাইৰ এই বিদ্যাৰ্থী-সকলে শিৱসাগৰ নগৰত বা তাৰে আশে-পাশে কোনো ঠাইত কাৰো-বাৰ বাৰীত সক সক ঘৰ কৰি নিৱাস কৰিছিল; তেওঁলোকে সময়মতে ঘৰৰপৰা চাউল পাতৰ যোগান পাইছিল। নগৰৰ উপকণ্ঠৰ কমাৰ কদীয়াতো দূৰ দূৰ ঠাইৰ ছাত্ৰসকলে বহা বাহিছিলহি। যোৱা শতিকাৰ শেষ চতুৰ্থাংশত এনেকৈ আমাৰ গাঁৱত থকাসকলৰ ভিতৰত

আছিল শিৱসাগৰ বলিয়াঘাটৰ অশোধন লো পগাই তাঁখা কবাত পার্গত জগন্নাথ তিক কাকতীৰ পুত্র লক্ষ্মীনাথ কাকতী, তেওঁৰে চাবিওৰ ভাগিন আৰু পাছত কলিকতাত "ভ্রমৰঙ্গ" ৰচনা কৰে তাৰ এজন ৰমাকান্ত বৰকাকতী, পিছৰ জজ হাকিম যোগেন্দ্রনাথ বৰুৱা (মৃগেন্দ্রনাথ বৰুৱা, ৰবীন্দ্রনাথ বৰুৱা আদিৰ পিতৃ) আৰু বিধান সভাৰ অধ্যক্ষ ৰাজেন্দ্রনাথ বৰুৱাৰ পিতৃ গোলাঘাটৰ দণ্ডধৰ বৰুৱা, পিছত মন্ত্রী ঘনশ্যাম বৰুৱা, মেলেঙৰ ৰাধাকান্ত সন্দিকৈ আৰু বহুতজন— ছুতিৰাম বৰুৱা খাজাঞ্চিৰ তিনি ভাই সৰ্বানন্দ বৰুৱা, স্বৰূপানন্দ বৰুৱা আৰু পূৰ্ণানন্দ বৰুৱা (শেহৰজনৰ নামেই ডিব্রুগড়ৰ পূৰ্ণানন্দ পথ নাম হৈছে), যোৰহাটৰ সভাৰাম বৰুৱা, মহীৰাম বৰুৱা, ভিবেশ্বৰ বৰুৱা, পিছত চাওখাত মৌজাৰ মৌজাদাৰ কমলাকান্ত-ঘিউ বৰুৱা, যজ্ঞোৰাম ছুলীয়া বৰুৱা আদি পাছৰ কালত প্ৰতিষ্ঠাপন্ন হোৱা লোকসকল। এইসকলৰ লগতে শিক্ষাত উজান দিয়া কমাৰ-কদীয়াৰ কোন কোন তৰুণ আছিল, তাৰ লেখহে আজি মোৰ হাতত নাই। লম্বোদৰ ভূঞা নামে আমাৰ ওচৰ-ঘৰীয়া এজনৰ মুখত লক্ষ্মীনাথ কাকতী আদিৰ কথা শুনিছিলো, ভূঞাই মাজে মাজে মোৰ হতুৱাই "জীৱনী-সংগ্রহ" বপৰা কালীনাথ হাজৰিকা ককাদেউতাই লেখা লক্ষ্মীনাথৰ জীৱনী পঢ়াই শুনি ভাল পাইছিল।

মৌ-চাকৰ মৌ মাখিৰ দৰে যেতিয়া কমাৰ কদীয়াত নিবাস কৰা ছাত্রৰ সংখ্যা সৰহ হ'ল, তেতিয়া লক্ষ্মীনাথ কাকতীৰ নেতৃত্বত ১৮৭০ চনমানত কমাৰ কদীয়া ইয়ং কোম্পানী নামে এটি অনুষ্ঠান সংগঠিত হয়। এই ইয়ং কোম্পানীৰ আদর্শ-স্থানত মেটচিনিৰ 'যুৱক ইতালী' বা বঙ্গদেশৰ ডিৰ'জিঅ'ৰ 'যুৱা বাঙ্গালী' আছিল নে নাই, আজি খাটাংকৈ ক'ব নোৱাৰিলো। দেওবাৰে দেওবাৰে নিয়মীয়াকৈ কোম্পানীৰ সভা বহিছিল। লক্ষ্মীনাথ কাকতীয়ে "ভাতৃজ্ঞান কৰি তলৰ ছাত্রসকলক নৃত্য-গীত আৰু বাদ্য শিকাইছিল, হাৰমনিয়াম বজাই কেতিয়াবা

নিজে নিজে গাব, কেতিয়াবা সমবেত গীত গাই সভা মুকলি কৰিব, সভাৰ মাজে মাজে হাৰমনিয়ামত সুৰ উলিয়াই ঘোষাৰ পদ গাই শুনাব, নিজ নিজ লগৰ ছাত্ৰসকলে যি যেনেকৈ পাৰে ৰচনা লেখি সভাত পাঠ কৰিব, কৰিতা লেখি সেই কৰিতা পঢ়িব, আবৃত্তি কৰিব, স্বাধীন অসমৰ ইতিহাস ক'ব, মণিৰাম আদিসকলক স্মৰণ কৰি গীত গাব। তাৰ উপৰি বিশেষ বিশেষ উৎসৱত ভলৰ ছাত্ৰ-সকলক নৃত্যগীত ভালকৈ শিকাই চোকোৰা নাচ কৰাব, ভাওনাৰ সক-সুৰা কাহিনী দেখুওৱাব," ইত্যাদি ("শিৱসাগৰ নাট্যসমাজৰ ইতিবৃত্ত", ৪৪ পিঠি)। ল'ৰাইতৰ নিমন্ত্ৰণ ৰক্ষা কৰি নগৰৰপৰা ভাওৰীয়া দীননাথ বেজবৰুৱা, শিৱসাগৰ স্কুলৰ সৰ্বপ্ৰথম হেডমাস্টৰ (যাৰ ওচৰত আঠ-বছৰীয়া সক হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাই পোন প্ৰথমে ইংৰাজী শিকিছিল) পৰমানন্দ ভৰালী, দুৰ্গাপ্ৰসাদ বৰুৱা আদিয়ে কোম্পানীৰ সভাত যোগ দি উৎসাহ যোগাইছিল। লক্ষ্মীনাথ বেজ-বৰুৱাৰ "মোৰ জীৱন সোঁৱৰণ"ত কেনেকৈ বৰপেটাৰ তিথিৰাম বায়নৰ যাত্ৰা দলে শিৱসাগৰত বঙসুৱা যাত্ৰাভিনয় কৰি তোলপাৰ লগাইছিল, তাক বৰ্ণোৱা আছে। সেই তোলপাৰৰ খলক এটা কমাৰ ফৰীয়া ইয়ং কোম্পানাতো গৈ উঠিছিল। ভাওনাৰ লগতে যাত্ৰাৰ আয়োজন কোম্পানীয়ে কৰিছিল আৰু যাত্ৰাত ৰাধাৰ ভাও লোৱা ল'ৰাৰ নিজ নাম সলনি হৈ ৰাধাকান্ত হৈছিল। কমাৰ ফৰীয়াৰ নাচনি 'চোকোৰা'ৰ খ্যাতি বহল হৈ উঠিছিল। এইদৰে ঊনবিংশ শতিকাৰ চতুৰ্থ দশকৰ মাজতে কমাৰ ফৰীয়াত ইয়ং কোম্পানী ৰূপৰ মধু-চক্ৰটি সজা তৰুণসকলে ১৮৯৯ চনত জন্ম হোৱা শিৱসাগৰ নাট্যসমাজৰো বহুত পূৰ্বতে শিৱসাগৰত অসমৰ ৰাউতিৰুপীয়া শ্ৰীশঙ্কৰী ঐতিহ্যৰ বাহিৰৰ, আধুনিকতাৰ কালে গতি কৰা অভিনয় আৰম্ভ কৰি দিয়ে। "শিৱসাগৰ নাট্যসমাজৰ ইতিবৃত্ত" ৰচয়িতা সদানন্দ ভৰালীদেৱে সেই দেখি 'সংস্কৃতিলৈ শিৱসাগৰৰ অৰিহণা'ৰ (৩৭ পিঠি

আনি) লেখ লওঁতে ইয়ং কোম্পানীৰ আগ-ৰবতণিৰ লেখ শিৱসাগৰ নাট্যসমাজৰ কাহিনীৰ আগতে ধৰিছে : "এই ৰবতণি আছিল ১৮৭০ চনৰপৰা ১৮৭৬ চনলৈকে শিৱসাগৰ নগৰৰ সমীপৰ সত্ত চহৰখনি জমাব ফদীয়াৰ।"

সাহিত্যৰথী বেজবৰুৱা ডাঙৰীয়াই "জীৱন-সোঁৱৰণ"ত শিৱসাগৰ চৌওৱা দ্বিতীয় এটি ৰাহিৰৰ খলকনিৰ কথা বহলাই উল্লেখ কৰিছে। সেয়া হ'ল কলিকতাৰপৰা আহি অসমৰ নগৰে নগৰে বক্তৃতাৰ আস্ফালন তোলা ব্রাহ্ম সমাজৰ পাণ্ডাসকলৰ খলক। কোনো ল'ৰা বা কোনো ডেকাই তেনে বক্তৃতা শুনিবলৈ যোৱা বুলি শুনিলে ফণীধৰ চলিহাৰ নেতৃত্বত শিৱসাগৰীয়া সমাজৰ গুৰিয়ালসকলে কেনেকৈ দণ্ড বিহিবৰ যত্ন কৰিছিল, তাৰ ইঙ্গিতো বেজবৰুৱাই দিছে। ব্রাহ্ম সমাজৰ সেই 'তোলজাড'ৰ প্ৰতিবিধান কমাৱ ফদীয়া ইয়ং কোম্পানীয়ে কেনেকৈ কৰিছিল সিহে অতি বিচিত্র। কোম্পানীটোৰ অংশীদাৰসকলে শিৱসাগৰত বক্তৃতা দি ফুৰা কলিকতাৰ বাগ্মীবৰ ৰামকুমাৰ বিদ্যাৰত্নক কমাৱ ফদীয়ালৈ নিমন্ত্রণ কৰিলে আৰু গাঁৱৰ নামঘৰতে ৰাজহুৱা সভা পাতি তেওঁৰ বক্তৃতা শুনিলে সকলোৱে নীৰৱে। সেই বক্তৃতাৰ অন্তত তাৰ একপ্ৰকাৰ সমিধান ৰূপেই লক্ষ্মীনাথ কাকতি আৰু ভিম্বেশ্বৰ বৰুৱাই "কীৰ্তন ঘোষা"ৰ পদ জাত লগাই সুললিতকৈ অতিথিক গাই শুনালে, তাৰে অলপ ব্যাখ্যাও দিলে। সেয়া শুনি ব্রাহ্ম ধৰ্মৰ প্ৰবক্তাজনে বুজিলে আৰু ক'লে যে তেওঁ যি বাণী বাইজক দিবলৈ লৈ আহিছিল, সেইখিনি মহা পুৰুষৰ পুথিতে লিপিবদ্ধ হৈ আছে আৰু যি সমাজত এনে গ্ৰন্থ আছে, তাত ব্রাহ্মধৰ্মৰ দীক্ষাৰ কোনো প্ৰয়োজনেই নাই। অনেক ঠাইতে ব্রাহ্মধৰ্মৰ ব্যাখ্যাৰে সভা জিনি অহা বিদ্যাৰত্নই কমাৱ ফদীয়াত তেওঁৰ ৰাটালু দেখা পালেহি! ইয়াৰ পিছত তেওঁ কমাৱ ফদীয়া আৰু শিৱসাগৰৰপৰাই নহয়, অসমৰপৰাই আঁতৰি গ'ল।

কমাৰ ফদীয়া ইয়ং কোম্পানীৰ অনেক সদস্যই পিছৰ অসমীয়া সমাজত উচ্চ প্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰিছিল। মন্ত্ৰী ঘনশ্যাম বৰুৱা, 'জোনাকী' কাকতৰ দলৰ ৰমাকান্ত বৰকাকতী, মুন্সিপ লক্ষ্মীনাথ কাকতী, তাই বেষ্টৰ অব্‌ সেও ৰেকৰ্ডছ ৰাধাকান্ত সন্দিকৈ আদি আছিল সেইটি মৌ-বাহৰে মৌ-মাখি, যাৰ গুঞ্জনে অসমৰ নব্য জীৱনত মাধুৰ্য সানিছিল। ১৮৭৬ চনত লক্ষ্মীনাথ কাকতি প্ৰৱেশিকা পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ হৈ কলিকতালৈ উচ্চ শিক্ষাৰ বাবে যোৱাৰ পিছত কমাৰ ফদীয়া ইয়ং কোম্পানী কেনেকৈ লাহে লাহে উৱলি গ'ল, তাৰ অভিলেখ আমাৰ হাতত নাই, কাৰণ কালীনাথ হাজৰিকা ককাৰ দৰে কোনেও সেই অৱসাদৰ কথা লেখি যোৱা নাই। কমাৰ ফদীয়া ইয়ং কোম্পানীৰ বিশিষ্ট সদস্য গোলাঘাটৰ দণ্ডধৰ বৰুৱা ছাত্ৰ জীৱনৰ পাছৰ সময়তো কমাৰ ফদীয়াতে আছিল, আৰু তেওঁৰ ৰবজীয়ৰী মুক্তাৱলী (কবি চন্দ্ৰকুমাৰ আগৰৱালাৰ পত্নী) আৰু পুত্ৰ যোগেন্দ্ৰনাথ বৰুৱা আৰু ৰাজেন্দ্ৰনাথ বৰুৱা কমাৰ ফদীয়াতে ডাঙৰ-দীঘল হৈছিল। এতিয়া য'ত কমাৰ ফদীয়া বাৰুছুৱা নামঘৰ আছে, সেই মাটিডোখৰ দণ্ডধৰ বৰুৱাদেৱৰ আছিল আগতে। গগন ধনীয়া চাপেৰে নেওগ বংশৰ বাবীৰ কাষতে লগাকৈ বৰ বৰ গছেৰে এখন বাৰী আমি সকতে দেখিছিলো, তাকে দণ্ডধৰৰ বাৰী বুলি জনা গৈছিল। তাতেই সেই বৰুৱা বংশৰ ঘৰ দুৱাৰ আছিল।

সেই কালত যদিও কমাৰ ফদীয়া ভৰ গাঁও, সি কিন্তু কমাৰ ফদীয়া ইয়ং কোম্পানীৰ শোহৰৰ কালে গতি আৰু স্পৃহা ধৰি ৰাখিব নোৱাৰিলে যেন লাগে। তিথি-মহোৎসৱ, ভাওনা-সবাহ, কাকুৱা-হুচৰিৰ আনন্দপূৰ্ণ কোলাহল আগৰ দৰেই থাকিল। জীৱন-নিৰ্বাহৰ পুৰণি কৌশলবোৰো একেই থাকিল, গক ম'হ আদি কৃষকৰ সম্পদৰ দইন নপৰিল। কিন্তু কোম্পানীৰ কল্যাণত নব্য শিক্ষাৰ প্ৰতি আগ্ৰহে শিৱসাগৰৰ উপকণ্ঠৰ গাঁওখনক যেনেকৈ শোহৰ

কৰি ধৰি ৰাখিব লাগিছিল, তেনে নহ'ল। দুই-এজন মাথোঁ তৰুণে নতুন হাই স্কুলীয়া শিক্ষাকে লৈ চৰকাৰী কামত শিৱসাগৰ অঞ্চলৰ বাহিৰলৈ ওলাই আহিছিল। কিন্তু উনবিংশৰ ভিতৰত ওপৰত উল্লেখ কৰাসকলৰ বাহিৰে কোনেও কলেজ নৰগাইছিলগৈ। আমাৰ বংশৰ বিষয়তো সম্ভৱত সেয়ে অৱস্থা। মোৰ দদাইদেউ লোকনাথ দত্ত নেওগেই ডাক তাঁৰ বিভাগৰ কামত সোমাই গাঁৱৰ বাহিৰলৈ ওলাই যায় প্ৰথম। তেওঁ কিন্তু হাই স্কুলৰ অষ্টম মান শ্ৰেণীলৈকেহে (থাৰ্ড ক্লাছ) পঢ়িছিল। তাতেই তেওঁৰ ইংৰাজী ভাষা শিকা আছিল, আখৰকেইটাও বৰ গঢ়িত আছিল। মই সৰু হৈ থাকোঁতে দদাইদেউক ইংৰাজী বাক্য দুই-এটা ক'লে তেওঁ হাঁহি হাঁহি কৈছিল, 'হেৰৌ, থ, থ, তোৰ কাণ দুখন মই পাকুৰি দিব লাগিব। মোৰ তলত কাম কৰা বি এ, এম. এ য়ো মোৰ ইংৰাজীৰ জোৰ নাপায়।" দদাইদেৱে ডিব্ৰুগড়ৰ ঘাই ডাকঘৰৰ পোস্টমাস্টৰ ৰূপে অৱসৰ লৈ ডিব্ৰুগড়তে ঘৰ কৰি লৈছিল। তেওঁ অসমৰ প্ৰথম অসমীয়া পোস্টমাস্টৰসকলৰ এজন। মই বুজি নোপোৱা কালত বংশৰ আন কোনে কি শিক্ষাৰ গৌৰৱ লাভ কৰিছিল ক'ব নোৱাৰোঁ। দেউতাও (মাণিকচন্দ্ৰ নেওগ) ইংৰাজী স্কুলত পঢ়া নহয়। ১৮৭৩ চনত অসম উপত্যকাৰ পঢ়াশালিবোৰত অসমীয়া পঢ়াৰৰ চৰকাৰী আদেশ হ'ল যদিও তাৰ পিছতহে স্কুলত পঢ়া দেউতাই "কাল কাক / ভাল নাক" আৰু "পাখীসৰ কৰে ৰব/ৰাত পোহাইল,/ কাননে কুসুমকলি/সকলই ফুটিল," আদিহে পঢ়িবলৈ পাইছিল। দেউতাই সংস্কৃতৰ জ্ঞান ক'বপৰা পাইছিল, তাকহে ক'ব নোৱাৰিলো। তেওঁ চাণক্য-শ্লোক বহুতবোৰ স্মৃতিৰপৰা আওৰাইছিল আৰু তাৰ অৰ্থ কৈছিল। মই হাই স্কুলৰ পঞ্চম-ষষ্ঠ শ্ৰেণীত পঢ়ালৈকে ভাষাই হওক বা সাহিত্যই হওক বা অঙ্কশাস্ত্ৰই হওক দেউতাহে প্ৰকৃত শিক্ষক আছিল। দেউতাই পঢ়ুৱাবলৈ হ'লে কিন্তু চ'ৰাঘৰৰ চকি-

মেজ এৰি মাৰলঘৰৰ জহালৰ কাষত বহা তেওঁৰ ওচৰত পাটী-ঢাৰি বা চটাই ঢৰা পাৰি লেপেটা কাটি বহিব লাগিছিল আগত হাৰিকেন লেমটো লৈ। সেই সময়ত পঢ়াত নিমগ্ন মোৰ ভেজ খাই তুলতুলীয়া হোৱা মহকেইটা আয়ে হাতত টিপ-চাকি এটা লৈ পুৰি পুৰি মাৰিছিল। দেউতাৰ পাঠশালা মাৰল ঘৰত এইদৰে পঢ়োঁতে কেতিয়াবা দিনটোৱে লগৰ লগৰীয়াৰে বিচাৰি অনা মাহৰ-গুটি জলাই লৈ পটি বৰ ফূৰ্তি পাইছিলো। দেউতাৰ আকৌ জ্যোতিষত বৰ ৰতি আছিল, জ্যাতিষৰ দুখনমান পুথি আক পি এম, বাকচীৰ ডাইৰেক্টৰি পঞ্জিকা দেউতাৰ লগৰীয়া আছিল। এই বিষয়ত তেওঁ এজ। জনাজাত পণ্ডিতৰ লগত প্ৰায়ে আলোচনা বিলো চনা কৰিছিলগৈ। তেওঁ হ'ল অনিৰুদ্ধ দেৱ শৰ্মা (গুৱাহাটী বিশ্ব-বিদ্যালয়ৰ নৃতত্ব বিভাগৰ ডক্টৰ হৰীশ শৰ্মাৰ পিতৃ)। শৰ্মাদেৱ জীৱনটো প্ৰায় শিৱসাগৰতে কটালে, জীৱনৰ শেহৰ কিছু বছৰ মাথোন কামাখ্যা নীলাচলৰ তলৰ ছুৱাৰগঁৱিলাৰ ওচৰত ঘৰ কৰি আছিলহি। তেওঁৰ লগত দেউতাৰ এনে সম্ভাৱসম্প্ৰীতি আছিল যে দেউতাৰ বথা পাছত স্মৰণ কৰি দেউতাৰ কথা "দেৱতা সদৃশ পুৰুষ আছিল" বুলিহে কৈছিল। দেউতাৰ ওপৰ শিক্ষা নহ'ল। কাৰণ সৰুতে পিতৃ বিযোগ হোৱাত ঘৰখনৰ দায়িত্ব ল'ব লগীয়া হ'ল আক দদাইদেউকো পটি-শুনি বাহিৰলৈ ওলাবলৈ দিব লগীয়া হ'ল। কিন্তু কীৰ্তন, দশম আদি ধৰ্মগ্ৰন্থ আক নাম-প্ৰসঙ্গত তেওঁ পাৰঙ্গত আছিল, শিক্ষিত লোকৰ লগত সততে সংশ্ৰৱ ৰাখিছিল আক আমি ল'ৰা তিনিটাই যাতে সজ শিক্ষা পাব পাৰোঁ, তাৰ বাবে ত্যাগৰ যোগেদি নিজকে উছৰ্গা কৰিছিল। নগৰৰ উপকণ্ঠৰ অঞ্চল হ'লেও যি সময়ত কমাৰ ফদীয়া শিক্ষা বিষয়ত অন্ধকাৰ যেন হৈছিল, সেই সময়ত দেউতাৰ আগ্ৰহেই আমাক পোহৰলৈ উলিয়াই লৈ আহিল। এদিন মোৰ বাইদেৱে (ককাইদেউতকৈও বয়সে ডাঙৰ, আইকণ

ৰাইদেউ) কোৱা কথা ঘনাই মনত পৰে, "ৰোপাই, তইঁতৰ মুখ কেইখন পোহৰ, পাছকালখনকে আন্ধাৰ।" এই পোহৰ আৰু আন্ধাৰৰ ভাবসাম্য ৰখাও কেতিয়াবা কেতিয়াবা আমাৰ কাম হৈছিল।

আজি কমাৰ ফদীয়াই বিদ্যা-শিক্ষাৰ প্ৰসাদ লাভ কৰিছে। অসম মেডিকেল কলেজ, কটন কলেজ, আন চৰকাৰী সাহায্যপ্ৰাপ্ত কলেজৰ শিক্ষক-শিক্ষয়িত্ৰী সেই উৎসৰপৰা ওলাই আহিছে, ওপৰ খাপলৈকে চৰকাৰী বিষয়াও হৈছে। কিন্তু হাইস্কুল এখন অঞ্চলটিত হোৱা নাই, কলেজ দূৰৰ কথা। গ্ৰামীণ বিদ্যুতীকৰণ আঁচনিয়েও এতিয়াও কমাৰ ফদীয়াক ছোৱা নাই। আশা কৰে৷ সেই পাহাৰ ছুলে জ্ঞানৰ পোহৰেও তাত বিস্তৰভাৱে খেলি থাকিব।

ঘূৰি গ'লে পাম জানো সেই ঘৰ আপোন জনেৰে

পানী-খুঁৱলিত ভৰি দিলেই দনিকণা মাছবোৰে খুঁটিওৱা দিখৌ নৈৰ বালীয়া পাৰলৈ মন ঘূৰি ঘূৰি যায় এক nostalgiaত। সেই বালিৰ ওপৰৰ লিহিৰিপতীয়া জাওবন, কেতিয়াবা কেতিয়াবা আহি ব'দ লোৱা ধঁৰিয়াল আৰু কাছ কেইজনী, উৰি উৰি ঘূৰি পৰা গঙাচিলনীইঁতৰ সজ এৰি গৰাৰ কালে মু' কৰিলেই দেখা পাওঁ গৰাৰ মও-মাটি মাহ, আলুগুটি আৰু মিঠা আলু, লাও-বেঙেনা-কবি আদিৰ দলনি-দোপনিৰ লেখীয়া সেউজীয়া পয়াভৰ। নৈ-বাটৰ দুকাষে খৰালি হ'লে বঙা-বাঙলী হৈ থকা শিমলুৰ শাৰী—য'বপৰা ফাগুন-চ'তমহীয়া তুলা উৰি আকাশত নাচি থাকে যদিহে তুমি তলিচা কৰিবলৈ ইতিমধ্যে শিমলুৰ ফলবোৰ পৰাই গোটোৱা নহয়। সিহঁতৰ ভিতৰত কিন্তু কোনজোপাক নাৰায়ণ শিমলু বোলে, সেইটোহে নাজানিছিলো—সেইযে বনগীতে কীৰ্তন কৰিছে যাৰ কথা: 'দিখৌৰে পাৰৰে/নাৰায়ণ শিমলু/তাতে ল'লে কুকুৰাই বাহ।' আমাৰ শিমলু কেইজোপাত কিন্তু কোনো কুকুৰাক বাহ লোৱা দেখা নাছিলোঁ। শিমলু শাৰীৰ একাষে সৰিয়হনি এভৰা— ৰ'দ হালধীয়া ফুল ৱৰ্ডছৱৰ্থৰ ডেফোডিলৰ দৰে বতবত সদায় thousand saw I at a glance আনকালে আমাৰ লেংলেঙীয়া পানী-বাটটো লতা-গোলাপ বগোৱা পচতীয়া দুশাৰীৰে। সেই পানী বাটেদি ঘৰমুৱা হৈ দিখৌৰ মথাউৰি পাৰ হৈ আমাৰ ঘৰৰ দীঘলীয়া পদূলি। তাৰ দুই কাষে আম, কঠাল, জামুক, গোলাপীজামু, মধুৰিআম আদিৰ গছ আৰু কাঁকিনী ভাযোল বাৰীৰ ভিতৰত, আৰু চাপত তিতা ফুলৰ

শাৰী। ঘৰৰ ভেটিটৈৰে মাটি তোলা আৰু খবালি শুকান হৈ পৰা কিন্তু বাৰিষা হ'লে আমি বৰশী টোপাই মাছ ধৰা এটা পুখুৰী ঘৰ আমজোপাৰ তলতে। তাতে মাঘ ফাগুনমহীয়া আমৰ মল সৰি তলখন সেউজীয়া হয় আৰু তিনি সন্ধিয়া ধেমালি ধুমুলা কৰি ঘূৰি আহোঁতে তাতে, সেই আমতলতে যখিনী ছোৱালীবোৰক টুক্ টুক চাপৰি বজাই থকা দেখা পাম বুলি সদায় ভাবি আহোঁ, নেদেখোঁ যদিও কেতিয়াও। আমাৰ আহল বহল বাৰীখনৰ পাছ-ফালেও ছুটা পুখুৰী। তাৰে এটাৰ পাৰত নিশা ধনগুলৈৰ জুই ওলায় আৰু আনটোৰ পাৰত থকা বৰ আম গছজোপাত এটা খোন্দ কৰি কয়া সৰিয়হৰ তেল পেৰা তেলী শালখন। তাত তেল-পেৰা সময়ত খুন্দা সৰিয়হ ভজা কেৰাহিখনত লাগি থকা তেলত নিমখ নিদিয়াকৈ (নিমখ দিলে 'চুৱা' হোৱাৰ ভয়ত) খোৱালি খোৱালি ঢেঁকীয়া-শাক ভাজি খোৱাৰ লোভ আজিও বৈ গ'ল। সেই তেলী-শালৰ পাটতে আমাৰ লগত বহি ককাইদেৱে 'অয়ি ভুবন মন মোহিনী', 'তোৱা শুনিস্ কি' আদি ৰবীন্দ্ৰ সঙ্গীতৰ সুৰ টানিছিল। বাৰীৰ সেইটো চুকৰ কাষৰত দগুধৰ বৰুৱাৰ এবা বাৰীখন বৰ বৰ দেখোঁতেই ভয়ঙ্কৰ গছেৰে, যেন বৰ জয়াৰ, তাৰে যেন ডালত বগা কাপোৰ, বগা মথুৰা পাগ মাৰি বহি থকা বুঢা ভাওৰীয়াক সদায় দেখা পাম, এনে ভাব। কিন্তু তেওঁহে দেখা নিদিয়ে। তাহানিৰ বৰ ঢাপেৰে লৰি গোহাঁইৰ বাৰীৰ মাজভাগতে আমাৰ ঘৰ, আমাৰ ঘৰৰ চুকাৰে ছুজন ককাদেউতাৰ ঘৰ বৰঢাপৰ ভিতৰতে। বাৰীৰ পিছফালে বিস্তীৰ্ণ পথাৰখন এমাইল-ডেৰমাইল নিলগৰ দবিকা নৈ পৰ্যন্ত ছুই। সেই পথাৰৰ এটা মূৰে থাই আলিৰ মূৰৰ জেওনিকটীয়া আৰু কুকুৰাপুহীয়া গাঁও আৰু আনটো মূৰে কৌৱৰপুৰৰ যথেষ্ট এক এলেকা সামৰিছিলগৈ। পুৱা উঠি আমাৰ ঘৰৰ সমুখৰ মধ্যাউৰিত থিয় হৈ এই পথাৰখনৰ বিস্তীৰ্ণতা চাই চাই মনটো কিবে এক

যৱকাল তাৰ অহা অনুভৱ কৰোঁ। কুকুৰাপুহীয়াৰো সিপাৰে শিৱ-সাগৰ পুখুৰী-পাৰৰ শিৱদ'লৰ সোণৰ কলচিৰ ওপৰত যেতিয়া পুৱাৰ বেলিয়ে বন্তি জ্বলায়, তেতিয়া তাৰ কান্তি কাঁচৰী উৰা বাটিৰ জোখেৰে এমাইল দূৰৰ আমাৰ ঘৰৰ ওচৰলৈকে দেখা গৈছিল। শিৱসিংহ ৰজাৰ দিনত কলকুপৰীয়া গোঁহাই গাঁৱত খনোৱা নে বন্ধোৱা বৰপুখুৰী পাৰৰ দ'লটি অসমৰ ভিতৰতে আটাইতকৈ ওখ মন্দিৰ। সেইহে ওখ ওখ গছৰ ওপৰেদিও আমি ইমান দূৰৰপৰা কলচিত জলমলনি দেখা পাইছিলো।

সকতে দেখা আমাৰ ঘৰখনৰ আৱয়ৱিক ৰূপটো এসময়ৰ বাস-গৃহ-নিৰ্মাণৰ কিমান প্ৰতিভূ ক'ব নোৱাৰিলো, কিন্তু বিশেষত্ব তাৰ আছিল। চ'ৰা ঘৰ দুটা, গোসাঁই-ঘৰ, মাৰল-ঘৰ, বৰ-ঘৰ, বান্ধনি ঘৰ, গোহালি ঘৰ, ঢেঁকী শাল, ধানৰ ভঁৰাল (কিছু কাল আগৰ যুৰীয়া ভৰালৰ ঠাইত আমাৰ দিনত একেটাই)— ইমান জাক ঘৰ চাই মানুহৰ সংখ্যা আছিল এতিয়া অতি তাকৰ। ঘৰবোৰ সৰুও নহয় যে 'সৰু সৰুকৈ কৰিবা ঘৰ, এটা নেলাগে দহোটা কৰ'— এই সূত্ৰত সিবোৰ সজা হৈছিল। দুটা চ'ৰা-ঘৰ বৰ অদৰকাৰী যেন লাগিলেও তাৰ দ্বিতীয়টো দদাইদেউৰ পৰিয়াল চাকৰিৰ ঠাইৰপৰা মাজে মাজে আহি থাকিবৰ কাৰণেহে সজা হৈছিল। প্ৰথমটো কিন্তু সকলো আলহী বা আগন্তুকৰ কাৰণে মুকলি চ'ৰা— জাতি-বৰ্ণ-নিৰ্বিশেষে—যিটো কথা আনকেইটা ঘৰৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰযোজ্য নাছিল। ভঁৰাল, চ'ৰা, মাৰল, বৰ ঘৰ আৰু বান্ধনি-ঘৰৰ মাজতে বৰ্গাকাৰ চোতালখন—য'ত 'জোনাকী ৰাতিত শীতল পাটীত' বহি আইতাৰ এহাজাৰ নিশাৰ সাধু শুনিছিলো, মানৰ দিনৰ গা শিয়ঁৰি উঠা কাহিনীবোৰ শুনিছিলো, য'হাগৰ দিনত [illegible] য'ত হতাৰ আমাও উঠিছিল, কলা বৰসবাহত যাৰ নাম-কীৰ্তনে পৰাণ চুইছিলে, য'ৰ তুলসী-তলত আহিন-কাতিৰহীয়া ৰাতিৰ চাকিয়ে তিৰবিৰাইছিল,

আৰু য'ত এদিন আইতাক, এদিন আইক, এদিন দেউতাক শেষ শয়নত ঠাই দিয়া হৈছিল। আটাইবোৰ ঘৰেই তেতিয়া ধুনীয়াকৈ ডাঠকৈ 'শৰণ খেৰে মেলি চোৱা' আছিল আৰু সেই শৰণ খেৰে ক্ৰমে ভঁৰাল, বৰ-ঘৰক টিন-পাতলৈ (ঢৌ উঠা লোহাৰ পাত) এৰি দিছিল কিন্তু খেৰী ঘৰৰ যিটো ঘৰ-ৰূপী চৰিত্ৰ তাক টিন পাতৰ ঘৰত দেখা পোৱা নাযায়। চ'ৰা ঘৰৰ বৰ বৰ খুঁটাবোৰত সজাই থোৱা হৰিণৰ কেৰেঙণীয়া শিংবোৰ এটি এটিকৈ নিশা অহা নমতা আল হৈয়ে 'গ্ৰহণীয় ভাব কৰি' নোহোৱা কৰিছিল সেই কালতে। সেই ঘৰৰে একাষে ওলমাই থোৱা বহণ লগোৱা দোলাখন কেনেকৈ পহৰ খাহ চিকাৰীক বাঘে ধৰাৰ পিছত আমাৰ ঘৰৰপৰা বিদায় দিয়া হ'ল, তাৰ কথা আগতে কৈছোঁৱেই। একটা ঘৰতে আৰু এটি সম্পত্তি জহি খহি যোৱা দেখা পাইছিলো—ছয় সাত ফুটমান ব্যাসৰ এটা বৰজাপি। আমি ওপজা কালৰ বহুত আগতেই সি কামৰপৰা অৱসৰ লৈছিল অচল টকাৰ দৰে। চ'ৰা-ঘৰৰ সমুখত অকণমান শাকনি ফুলনিখন— য'ত আমি সকতে আপডাল কৰা শাক কেইডালে ডাঠকৈ আপোনা আপুনি গজা অসমীয়া আৰু বঙালী টেঙেচিবোৰৰ লগত জীৱনৰ বাবে সংগ্ৰাম কৰিব লগীয়া হৈছিল। 'মাবল ঘৰৰ সৰু পাটচটিৰ ওপৰত থকা শাকগুটি ফুলগুটি'ৰ কথা, 'শাকনিৰ টেঙেচি নিৰাই দিয়া'ৰ কথা ককাইদেউৰ বিহুতীয়ে সূক্ষ্ম আৰু সত্যভাৱেই স্মৰণ কৰিছে।

আমি গুৱাহাটীৰ কটন কলেজত পঢ়া দিনত শুনিছিলোঁ, কলিকতাৰ কলেজত পঢ়া আমাৰ সমনীয়া কোনোবা অসমীয়া ডেকাই হেনো মাতৃদেৱীৰ থোৱা পাটৰ মেখেলা নি লুঙি কৰি পিন্ধৈগে বঙালী ল'ৰাৰ চকুত নিজকে টি-প্লেণ্টাৰৰ বংশধৰ বুলি দেখুৱাবলৈ। লেয়া প্লেণ্টাৰ-বাজৰ বৈভৱ। অসমীয়া প্ৰজা-সংখ্যাৰ মাজত প্লেণ্টাৰৰ শতকৰা হাৰ কিমান হ'ব?—যাক ইংৰাজীত বোলে মাইক্ৰো-

স্কোপিক, অণুবীক্ষণেৰেহে মনিব পৰা বিধৰ। তাৰ তুলনাত ৰাইচ-প্লেন্টাৰ, খেতি কৰি পেটে-ভাতে খাই থকাই হওক বা ৰৰচহকীয়েই হওক, লোকৰ সংখ্যা শতকৰা শতৰ ওচৰা-উচৰি। তাৰ ভিতৰতো আকৌ কলিতাসকলৰ কথা ক বই নালাগে, নিজৰ গাৰ চলু চলু ঘামৰ বিনিময়ত সীমিত দুচিটা মাটিৰপৰা জীৱনৰ ৰেচ উলিয়াই ল'ব পাৰে। অসমৰ গাঁৱৰ মাত ৰব, ধনী মানীসকলো টি-প্লেন্টাৰ নহয়, তেওঁলোকৰ গৌৰৱ ৰাইচ প্লেন্টাৰ বুলিহে। আমাৰ বংশটোও অন্য প্রকাৰে ৰিখ্যাত হোৱাৰ কথা মই নাজানো। সি কৃষকৰে বংশ। কিন্তু এটা কথাতহে আচৰিত মানো যে পুৰণি লৰি গোহাঁইৰ বাৰীখনৰ সীমাৰ ভিতৰতে আবদ্ধ চাৰিজন ককাৰ চাৰিটা পৰিয়া-লতে আমাৰ বতি নেওগৰ বংশ সীমিত। তাৰ বাহিৰত বংশৰ এটা ঠালকে থকাৰ কথা কস্মিন্ কালেও শুনা নাই। চাৰিটা পৰিয়ালৰ এটা দিহিঙে দিপাঙে কেনি গ'ল, উৱাদিহ নাপাওঁ। এটা পৰিয়ালৰ দদাই-সম্বন্ধীয়া দুজনে মাটি বাৰী বেচি সন্ন্যাসী হোৱাকে জীৱনৰ ডাঙৰ সুখৰ আদর্শ মানি ঐদহে-বৈদহে ঘূৰি আওমৰণে মৰিল, শুনিছো বোলে এজনে ৰাজ আলিতে প্রচণ্ড বতাহ ধুমুহাই পালত এখন নৈৰ দলঙৰ তলৰ আশ্রয়ত দেহ এৰিলে। সেই দুজনৰ চুঁচিকটা মুখ দুখন এতিয়াও কেতিয়াবা মনৰ চকুত উটি ফুৰে।

মোৰ ককা যজ্ঞোৰাম নেওগৰ দুজন পুত্রেককেহে দেখা পাই-ছিলোঁ।—দেউতা মাণিকচন্দ্র নেওগ আৰু দদাইদেউ লোকনাথ দত্ত নেওগ। সেই দুজনাৰ মাজত এজন আছিল—বিনোদচন্দ্র নেওগ, তেওঁ অবিবাহিত অৱস্থাতে ঢুকায়। দেউতা আৰু লোকনাথ দদাইদেউৰ মাতৃ দুগৰাকী—আগৰ দিনৰ চহকী লোকৰ দৰে যজ্ঞোৰাম নেওগৰ ৰৰবৈণী আৰু সৰু বৈণী। মই পিছে দেউতাৰ মাকক দেখাই পোৱা নাছিলোঁ। আইতা বুলিলে দদাইদেউৰ মাককেই সর্বপ্রকাৰে বুজি-ছিলোঁ।—ল'ৰালিৰ মুখৰ হাঁহিৰ, ধেমালিৰ লগৰীয়া, দুখতো চকুপানী

মচি দিওঁতা, মোৰ জীৱনৰ আটাইতকৈ চিনাকি প্ৰাচীন প্ৰাণী। আইতাক লৈ কিমান যে ধেমালি! আইতাই কাপ প্লেটত চাহ নাখায়, কয়, "সেই গপ-পেৰেতবোৰত মোক চাহ-পানী নিদিবিহঁক, মোক তইঁতৰ পিৰিচ-পিয়লা নেলাগে।" আইতাই আস্পতালৰ (বঙলা 'হাস্পাতাল'ৰ এইটো অসমীয়া ৰূপ) ডাক্তৰৰ কথা 'দাগ্‌দাৰ বুলি ক'লে আমি আপত্তি কৰোঁ, আইতাই আমাৰ তেতিয়া ভুল শুধৰাই দিয়ে, কয়, 'সিহঁতে চিঁচাত দেৱাই-পানীবোৰ দাগ কাটি কাটি দিয়ে নহয়, সিহঁত সেই দেখি দাগ্‌দাৰহে।" এবাৰ আইতাই নলীয়া ৰুটাৰীখন বিচৰাত টটা-ভুকুটাকৈ আনিবলৈ ভিতৰলৈ লৰ মাৰোঁতে কাঠৰ দুৱাৰৰ তলৰ চৌকাঠত পৰি মোৰ দাঁতৰ তেজ ওলাবলৈ ধৰে। আইতাই "আই ঐ মোৰ বোপা-ইটো" বুলি বকুত সাবটি নিজৰ আৰু মোৰো চকুপানী টোকে। এবাৰ কলপাতৰ বঙৰ মিলি থকা চামচেলুকাই দকাত মোৰ হাত বোৰোৰা-বোবোৰ হয়, তেতিয়াই আইতাৰ বিধান অনুসৰি কান্দোন এৰি "পৰ্বত ঐ, মেঘ ঐ, মোক চামচেলুকাই দাকিলে" বুলি চিঁয়ৰিবলৈ ধৰোঁ, তাৰেই আৰু সৰ্ব বিষ পাহৰি যাওঁ! এবাৰ পিছে আইতাই মোক ৰব খং কৰিলে যদিও দোষটো মোৰ নহয়। জুইত দিয়া কাঠ-বাঁহৰ ভিতৰত থকা বতাহ বেগেৰে ওলালে কেতিয়াবা জুইৰ ক-ৰুকৈ শব্দ উঠে, তাকে জুয়ে হাঁহা বুলি কোৱা হয়। সেইদিনা আইতাই জুহালৰ ওঁৰডালত চাহৰ পানীৰ ডেগটো ওলমাই দি আমাৰ লগত বাজত কথা পাতি আছিল। তেনেতে জুইৰ সেই শব্দটো হ'ল! মই ক'লো, "আইতা জুয়ে হাঁহিছে।" আইতাই তেতিয়া বাৰ্ধক্যৰ বাবে কাণেৰে ভালকৈ নুশুনে। মোৰ কথা কি ৰূপত জানো শুনিলে, তেওঁ কুঁজা-কুঁজকৈ ভিতৰ সোমাল খৰ-খেদাকৈ, আৰু বাহিৰলৈ ওলাই আহি মোক গালি শোধালে। "তই জানো কিমোপা কৰ। জুইৰ কু'ত কি হৈছে?" আইতাই

জহকালি জোনাক নিশা চোতালত আমাক লৈ বহি কিমানযে সাধু কয়—তেজীমলাৰ, ভুলা-তেজাৰ সাধু শুনি কিমানযে চকুলো টোকেঁ ! মান সেনাই সক ল'ৰাক কমু'টি মাৰি আম পাৰি খোৱা, হালে হালে মানুহক বাঁহৰ শ'লেৰে শালি পেলোৱা, ঘৰৰ ভিতৰত পাণ জপাদি জাপি মানুহ সুমুৱাই জুই দি পুৰি মৰা কথা শুনি অধৰমী মানহঁতলৈ মৰিয়াই মাৰিম যেন কমান যে খং উঠে, পিছে গছৰ তলৰ আন্ধাৰৰপৰা সিহঁত কেনেবাকৈ ওলায়হি বুলিও ভয় লাগে। দেউতাই এয়া আইতাক কোনো দিনে মাহী বা মাহী আই বুলি নামাতে নিজৰ আইৰ লেখীয়াকৈ 'বৌটি' বুলিহে মাতে আৰু সৰ্বপ্ৰকাৰে নিজৰ আই বুলিয়ে জ্ঞান কৰে আইতা'য়া দেউতাক নিজৰ পুতেকহঁতকৈও বেছি আপোনকৈ চায়। গতিকে আইতাই আমাৰ ঘৰ এৰি দদাইদেউৰ চাকৰিৰ ঠাইত থকা মোৰ মনত নপৰে। মানুহে জানো কিয় কয় ক'ব নোৱাৰো, "পৰে কি আপোন নোহে নাৰায়ণ, শিমলু নহয় চন্দন।' আইতা আমাৰ সুগন্ধি লুথুৰি চন্দন আছিল।

সেই দিনত আমাৰ ঘৰত থকাকৈ কিমানযে আলহী আহিছিল ! তাৰ ভিতৰত কিন্তু এজন অহালৈহে আমি সদায় যেন বাট চাইছিলো। তেওঁৰ নাম নাজানিছিলোৱেই, জনাৰ প্ৰয়োজনো নাছিল। তেওঁ কিন্তু আমাৰ মৰমৰ ককা। আচলতে দদাইদেউৰ শহুৰেক, ঘৰ জাঁজী আমগুৰিৰ ভূঞা গাঁৱত (এতিয়া গুৱাহাটীৰ ৰমানন্দ ভঁৰালীৰ পত্নী অপূৰ্ব বাইদেউৰ পিতৃৰ পিতৃ)। তেওঁ আমাৰ ককাইদেউৰ তৃতীয় পক্ষৰ পত্নীৰ পিতৃ। (দদাইদেৱে ইতিপূৰ্বতে শিৱসাগৰৰ লম্বোদৰ দত্ত উকীলৰ দুগৰাকী জীয়েকক আগা পিছাকৈ বিয়া কৰিছিল, এগৰাকীয়ে এটি ল'ৰা আৰু ইগৰাকীয়ে এটি ছোৱালী এৰি মৃত্যুৰ মুখত পৰে!) ভূঞা ককাদেউতাই আমাৰ দেউতাকহে জোঁৱাই জোঁৱাই বুলি বৰ সাদৰ কৰে। তেওঁৰ প্ৰকাণ্ড সুগঠিত শৰীৰটো

লৈ (তেওঁ ৰোলে ভলুকা বাঁহজোপাবপৰা একেটা আঁজোৰতে ভলুকা বাঁহটো আঁখিয়ে, পাতে-চোতে উলিয়াই আনিছিল) আমাৰ ভেৰশ-ভুশ হাত দীঘল পহুলিৰ মুৰত খিয় হৈয়ে দেউতা থাকক-নাথাকক মাত লগায়, "জোঁৱাই, অ' জোঁৱাই, মই আহিছো, যোৱা, বজাৰৰ পৰা ভাল বৌ মাছ এটা আনাগৈ।" তাৰ পিছতে আমাৰ আইতা তেওঁৰ বিয়নীৰ লগত বিয়নী মেল। আইতাই যেতিয়া কোমল চাউলৰ বাটিটো গুৰে-গাখীৰে দি বিয়ৈয়েকক সোধে, "বিয়ৈ, গুৰ অকণমান দিমনে" বুলি, তেতিয়াহে আমাৰ হাঁহিৰ পাল পৰে, কাৰণ হুকি নবাব দৰেই ককাই কয়, "এ বিয়নী, আপুনিনো কি সোধে? মই যিটো মানুহে চাহ পানীৰ লগতে এসেৰ এসেৰ গুৰ খাওঁ।" 'এসেৰ'টোও ককাই 'এহেৰ' বুলিহে কয়। চাহৰ এবাটিত এহেৰ গুৰ' খোৱা ককাৰ কথা শুনিবলৈ আমি বৈ থাকোঁ। দুই তিনি দিনলৈ ককাৰ হৰ-হৰীয়া কথাৰে ঘৰ জম-জমাই থাকে। সেই ষোল নে কুৰি মাইল দিকছৌ বাট বাটকুৰি বাই অহা ককাৰ আগমন সেৰেঙা হৈ পৰিল! এদিন নোহোৱা হ'ল।

আমাৰ মৰমৰ আইতাজনীও এদিন নোহোৱা হ'ল— আমি সেই কথা কেতিয়াও আশা কৰাই নাছিলো। এদিন পুৱা দেখিলো আইতাই দুৰ্বলভাৱে শেহাই শেঁহাই বিছনাতে পৰি আছে, বহুতে আগুৰি ধৰিছে। দেউতাই মোক আৰু সম্বন্ধীয়া ভাই পদ্মক পঠিয়ালে শিৱসাগৰ ডাক-ঘৰৰ টেলিগ্ৰাফ মাস্টৰৰ হতুৱাই নাজিৰা ডাক-ঘৰত থকা দদাইদেউলৈ আইতাৰ টান নৰিয়া বুলি বতৰা দিবলৈ। পিছে আমি সেই কাম কৰি ঘৰলৈ ঘূৰি আহি দেখিলো, আইতাক চোতা-লতহে শুৱাই থোৱা হৈছে। আইতাক বেৰি দেউতা, বৌহঁতে চকুপানী টুকিছে। আমি আহি পালত আমাকো কোৱা হ'ল আঁঠু পাৰি আইতাক সেৱা কৰিবলৈ। তাৰ পাছত আইতাক তাৰপৰা তুলি দিখৌ পাৰলৈ নিলে গাঁৱাসকলে। মই বুজা-নুবুজাৰ

মাজতে থাকিলোঁ, কান্দিবও নাজানিলোঁ, পিছদিনাখনলৈকে বেৰিয়া একোটা নোখোৱাকৈ ৰাখিলে। তভিয়াহে চকুপানী ওলাল। আইতাও আৰু নাছিল সেই চকুপানী মুচি মোক 'বোপা'টো, বোপাইটো' বুলি সাবটি ল'বলৈ। আইতা সঁচায় গ'লগৈ।

দেউতাৰ (মাণিকচন্দ্ৰ নেওগ) কথা—ঘৰৰ দাৰিদ্ৰ্যৰ হেঁচাত ওপৰলৈকে পঢ়িব নোৱৰা, ভাই আৰু পোহঁতৰ শিক্ষাৰ পথত উৎসাহ যোগোৱা, চাণক্য শ্লোক আওৰোৱা, জ্যোতিষত বিশেষ ৰতি কৰা— আগতেই কৈছো। সকতে 'পাখীসব কৰে ৰব / ৰাত পোহাইল' পঢ়া দেউতাই জীৱনত বঙলা 'ব'কেহে লেখিলে। ইংৰাজী নপঢ়া দেউতাৰ শব্দসম্ভাৰত কিন্তু তুকুৰিমান ইংৰাজী শব্দ আছিল। দেউতাৰ এটা 'ছবি' দেখিছিলো— মাৰল ঘৰৰ জুহালৰ কাৰত বহি আমাক পঢ়ুওৱা সময়ত নতুন নতুন পদ গোঁথা। কিমানযে পদ তেওঁ এই-দৰে সাজিছিল! কিন্তু সকলোবোৰ গাঁওখনৰ মানুহৰ বাবেহে, তেওঁলোকেই তাৰ বাবে বাঁহ কাটি সকলো ঠিক ঠাক কৰি দেউতাক যোগাইছিলহি আৰু দুৰণিৰ বিলৰ মাছ মাৰি আনি কটা বছা মাছ আমাক দিছিলহি। কেতিয়াবা এনেকৈ দিয়া মাছ খাব নোৱৰা পৰিমাণত আমাৰ ঘৰত গোট খাইছিল। দেউতা সকলো কামতে পৰিপাটি আৰু ইংৰাজীত যাক বোলে serious, কামৰ মাজত খিকিন্দালি কৰিলে দেউতাই আপত্তি কৰিছিল, খং কৰিছিল বুলিব নোৱাৰি। তাতে কোনোৱে তেওঁৰ মনটো গোজোৰা বিষৰ বুলিও ভাবিছিল। কিন্তু কিছুমান কথাবতৰা দেউতাৰ মনৰ ৰ'দালি ভাবটো স্পষ্ট হয়। বিশেষ বিশেষ লোকৰ লগত দেউতাই হাঁহি-মাতি ৰসৰ কৰি কথা পাতিছিল। তেওঁ কিছু কথাৰ বহস্য ব্যাখ্যা দিছিল, যেনেকৈ—চাণক্য শ্লোকৰ "মাতা শত্ৰু পিতা বৈৰী যেন বালা ন পাঠিতাঃ" কথাষাৰৰ 'ইহঁতে' পঢ়া-শুনা নকৰে, 'অথচ তুমি' একাধীৰ মাজিলেই ইহঁতৰ শত্ৰু হ'বা আৰু এদিনিন দিয়া খদিতো বৈৰীয়েই

হ'লা আৰু'—এনে তাণ্ডনি দিয়ে! আমি পঢ়া শুনাত ভালকৈ মনোযোগ নিদিলে আমাৰ বাৰীৰ ওচৰৰ 'দণ্ডধৰৰ বাৰী'ৰ নামত pun কৰি 'বহ, তহঁতৰ ওপৰত দণ্ডধৰ বাৰি (chastising rod) নোজোকাৰিলে নহ'ব' বুলি ভয় দেখুৱায়। সেইতাই ওচৰৰ মুছলমান লোকক দিয়া উপনাম তেওঁলোকৰ গাত কৰাল লগাৰ দৰে লাগি ধৰিছিল আৰু সেইতাই নিজেও তেওঁলোকক সেই উপনামেৰেহে মাতিছিল। গোলোক নামৰ এজনে কথা কওঁতে তোন্‌তোনায়, তেওঁৰ নাম হ'ল ভোমোৰা। ৰজোৱাম নামৰ এজনক সেইতাই নাম কাঢ়ি মাতিব নোৱাৰে কাৰণ সেইটো আমাৰ ককাদেউতাৰ নাম, গতিকে সেইতাই তেওঁক 'শইকীয়া' উপাধি প্ৰদান কৰি শইকীয়া বুলিহে মাতে। এজনৰ অলপকৈ লগনীয়া স্বভাৱ যেন দেখি তেওঁক সেইতাই নাৰদ বুলিহে মতা হ'ল। লোকনাথ নামৰ এজনে আকৌ এখন দোকান দি লোকচান ভৰি শেহত দোকান এৰি দিলে সেইতাই তেওঁৰ নাম প্ৰখ্যাত কৰিলে 'লোকচান বাবু।' সেইতাই শিক্ষাৰ মোল বিশেষকৈ বুজিছিল বুলি নিজৰ বৰ বাৰীখনৰ এটা চুকে চাপ ভাঙি তাতে ১৯০৩-০৪ চনমানত এখন পঢ়াশালি থাপনা কৰিলে। সেয়ে আমাৰ বিদ্যা-শিক্ষাৰ ভেটি ১১৩ নং কমাৰ কদীয়া স্কুল। সেইতা গীত মাত, বিশেষকৈ ভকতীয়া গীতৰ ভঁৰাল আছিল। পুৱা গধূলি আমাৰ গোসাঁইঘৰত তেওঁ নিতৌ নিৎ-প্ৰসং (নিত্যপ্ৰসঙ্গ) কৰিছিল মধুৰ কণ্ঠেৰে। 'কৃষ্ণ শঙ্কৰ গুৰু হৰি' বুলি অকণমানকৈ আশোৱাৰী ৰাগ টানি বৰগীত এটি (প্ৰায়ে 'নাজে পৰম ধন') গাই এটি কীৰ্তনঘোষাৰ পাচত যুগল পটল নামঘোষাৰে সাধাৰণতে প্ৰসঙ্গ সামৰিছিল। তেওঁৰ মুখত অসমীয়া সাহিত্যৰ আহিত পঞ্চতন্ত্ৰৰ হৰিণ, কাউৰী আৰু শিয়ালৰ সাধুটো শুনিছিলো। মোৰ দুৰ্ভাগ্য আৰু মূৰ্খামি যে সেইটো তেতিয়াই তেতিয়াই টুকি ৰাখিবলৈ নহ'ল আৰু আজি কাৰো মুখত বা ক'তো লিখিত ৰূপত তাক নাপাওঁ।

কেতিয়াবা কেতিয়াবা যেতিয়া জু-জুৱা জ্বৰতে হওক বা সামান্য আন অসুখতে হওক বিছনাৰ আশ্ৰয় ল'ব লাগে তেতিয়া শুনিবলৈ বৰ মন যায় আৰু কুটুৰি কুটুৰি লাগি শুনো আইৰ মুখত গোসাঁইনাম, সদাশিৱৰ নাম, আই-নাম। সেয়ে যেন অসুখৰ উপশম। পুৱা হ'লে টোপনিৰপৰা সাৰ পাই উঠোঁ। দিগম্বৰ শ্ৰীকৃষ্ণৰ লগতে আইৰ (চন্দ্ৰপ্ৰভা নেওগ) ডাকত— 'জাগা, জাগা এ হৰি দিগম্বৰ ৰায়। তুমি জাগিলেসে জাগে সমস্তে জাগয়।" "উঠা উঠা বাপু চান্দবয়ান, এ হৰি, পদ্ম নয়ান। পুহাইল নিশা, ডাকা ধেনুগণ উঠা উঠা হৰি এ॥" বা পুৱাৰ জাগনৰ বৰগীত। নিশা শুবৰ বেলিকা আই পাটীত পৰালৈ বাট চাই থাকোঁ, কাৰণ আয়ে টোপনি নধৰালৈকে গাকত মুৰ হৈ গায়ে থাকে—"কি দিয়া পুজিম প্ৰভু চৰণ মুৰাৰি। তোমাৰ পূজাৰ বস্তু নাপাইলো বিচাৰি॥' নহ'লেবা শ্ৰীকৃষ্ণই বাধি কাৰ কাৰণে কাপোৰৰ অৰ্ডাৰ দিবলৈ ত'াতীৰ ঘৰলৈ যোৱাৰ মালিতা নে ঝুনাটি "আনন্দে মোহন বাংশী বজাই। গৈলন্ত গোবিন্দ তাঁতীৰ ঠাই॥" নহ'লেবা আইৰ অন্ত নপৰা টোপোলাৰ আৰু কত কি সুৰদি গীত। আমাৰ ঘৰখন মহাপুৰুষীয়া হ'লেও, দেৱী-পূজাৰ প্ৰসাদৰ আমাৰ ঘৰত অপ্ৰৱেশ হ'লেও, হাঁহ পৰ্যন্ত চুপুহিলেও, হাঁহ-ছাগৰ মঙহ ঘৰত নিষিদ্ধ হ'লেও সেই দিনত কিন্তু গাঁৱত আইমতা সৰাহ হ'লে আই তালৈ গৈছিল, নিজে আই নাম লগাই দিছিল। নিশা যেতিয়া আয়ে সেই আই-নাম গাইছিল, মনলৈ এটা শান্তিৰ ভাব আহিছিল 'নেজানি সোমালো / আইৰে কুলেৰাৰী / নিচিনি ছিঙিলো কলি / ইবাবৰ দোষকে/খেমিবা ভবানী/মাতো চৰণতে ধৰি॥' বসন্তৰ প্ৰথক কুলৰ কপক কৰি গোৱা গীতখিনিত কি সুন্দৰ সাহিত্যশ্ৰী! আইৰ মুখত শুনা বিবিধ জাতৰ বিয়া নাম আজি আৰু ক'তো শুনো। আমাৰ ঘৰত এখন কৃত্তিবাসী ৰামায়ণ আৰু এখন কাশী-দাসী মহাভাৰত আছিল, অসমীয়া ৰামায়ণ-মহাভাৰত তেতিয়া দুৰ্লভ।

সেই বঙলা দুখনকে আয়ে দুপৰীয়া খোৱা আৰু এধানমান শোৱাৰ পাছত ঠগিত থৈ অসমীয়া উচ্চাৰণেৰে সুৰ লগাই অকলে অকলে বহি পাই থাকে। আমি আবেলি স্কুলৰপৰা ঘৰলৈ আহোঁতে পদূলিৰ কিছু দূৰৰেপৰাই সেয়া শুনি বাট হটাৰ ভাগৰ, ৰ'দৰ তাপ, পেটৰ জোকো পাহৰি পেলাওঁ। আইৰ মাত-কথা কিন্তু আজি মই কোৱা অসমীয়া ভাষা নহয়, সি আছিল সদায় সুৰদি, চহকী আৰু জতুৱা। কেতিয়াবা আইক কিবা এটি কৰি দিবলৈ কুটুৰি থাকিলে আয়ে ক'ব, "মালতীৰ মাকে মকুৱা সুতুলিলে তোৰ গা সুজুৰায়" বা "আটাই কাম কৰিবলৈ মোক পত্তলী গাভৰুজনী পাইছ, নহয়?" আমাৰ আমনিত খং উঠিলে অকৌ আয়ে কয়, "মোৰ মইনা-মাত উলিয়াৰ খুজিছ হ'বলা?" আইৰ এই মিঠা খং দেখি আমি হাঁহো, আয়েও হাঁহে। কোনো কোনো সাহিত্যৰ চমজদাৰে মোৰ "অসমীয়া গীতি-সাহিত্য" বোলা কিতাপৰ অন্তৰ্গত 'অ' মোৰ আপোনাৰ দেশ' নামৰ প্ৰবন্ধটোৰ ভাষাৰ বিশেষ তাৰিফ কৰে। মোৰ মোমাইদেউৰ ছোৱালী ভনী দুজনীমানে কিন্তু লেখাটোৰ ভাষা আইৰ সুৰদি ভাষাৰ চতুৰ অনুকৰণ বুলিহে সাব্যস্ত কৰে! সেই ভাষা আজি ক'ত? আজি আমাৰ মকুৱাও অচিনাকি, ধন পত্তলীৰ লগতো সমধ হেৰাল! বৌটি অৰ্থাৎ আয়ে কিন্তু পঢ়াশালিত বিশেষ পঢ়া নাছিল। সকবেপৰা কেনো ঘৰখনৰ বন-বাৰি চম্ভালিব লগীয়া হোৱাত ভনীয়েক সুপ্ৰভা মাহীক উলিয়াই মেলি স্কুললৈ পঠিয়াই দিছিল নিজে কাম-বন কৰি স্কুল পায়গৈ মানে বেলি ভাটী দিয়ে, লগৰ ল'ৰা-ছোৱালীয়ে বোলে "মাইৰনী আহিল, মাইৰনী আহিল" বুলি হাঁহে আৰু আয়ে স্কুললৈ যোৱাটোকে সেৰেঙা কৰি পেলায়। আইৰ আটাইতকৈ ডাঙৰ সম্পত্তি আছিল সুখে-দুখে সকলো সময়তে লগ নেৰা এটি মৃদু, নিৰ্মল হাঁহি। আজিও মোৰ দুখ-বেদনাৰ বেলা সেইটি হাঁহিয়েই জোনৰ কিৰণৰ দৰে শীতল শান্তি দিয়েছি। আইৰ পিতৃ ককাদেউতাই জীয়েকক

কিনো খাজে খাপে খোৱা শোভন নামটি দিছিল — চন্দ্ৰপ্ৰভা!

আইৰ পিতৃ লগৰোদৰ হাজৰিকা ককাদেউতা পণ্ডিত, জ্যোতিষত পাৰ্গত। তেওঁ নৱজাতকৰ দশা গণনা কৰি সোঁৱৰণী লিখিছিল। তেওঁৰ সতি-সন্ততিসকলৰ ভিতৰত আয়েই সৰু-ডাঙৰ। আইৰ ভায়েক চাৰিজন, ভনী এজনী। মই কিন্তু ককাক, আইতাক আৰু মাহীক দেখা পোৱা নাছিলো। মোমাইদেউ চাৰিজনৰ বৰজন নিত্যানন্দ হাজৰিকাই (তেওঁৰ সৰু পুত্ৰ অসম কৃষি বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পশুচিকিৎসাৰ ডিন্ আৰু অলপ দিনৰ বাবে উপাচাৰ্য ৰবীন্দ্ৰনাথ হাজৰিকা —অৰুণি) শিৱসাগৰ কাছাৰীত বিবিধ বিষয় খাই ছিৰস্তাদাৰ ৰূপে কৰ্মজীৱন সমাপ্ত কৰে। দ্বিতীয়জন মোমাই সোমধৰ হাজৰিকা খেতিয়ক। তৃতীয় মোমাইদেউ আছিল উকীল প্ৰেমধৰ হাজৰিকা। কাছাৰী ছুটী পোৱাৰ পিছত তেওঁ মাজে মাজে নগৰৰ ঘৰৰপৰা কমাৰ ফদীয়ালৈ আহিছিল আৰু প্ৰায়েই দিখৌ গৰাৰ শাকনি বাৰীত দেউতাৰ লগত নানা ৰগৰ তোলা কথা পাতিছিল। কিন্তু সকলোতকৈ ৰসিক আছিল সৰু মোমাইদেউ থানেশ্বৰ হাজৰিকা (গল্প-লেখিকা ডলী তালুকদাৰৰ পিতৃ)। এক rich dilettantism, উচ্চ কলা-সাহিত্যৰ ৰুচিবোধ আছিল তেওঁৰ ডাঙৰ সম্পত্তি। মোৰ ককাইদেউ ডিম্বেশ্বৰ নেওগৰ সাহিত্যৰ গতি পথ-নিৰ্ণয়ত, প্ৰশংসাবাদ আৰু সমালোচনাৰে উৎসাহনত মোমাইদেউৰ এটি গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা আছিল। তেওঁৰ অনেক লেখা "জয়ন্তী" আদি কাকতত নিনাও হৈ ওলাইছিল। সেইবোৰ আজি বিচাৰি উলিওৱা অসম্ভৱ। দাস্তুনিৎসিক'ৰ হাজাৰ হাজাৰ পৃষ্ঠাৰ লেখা সম্পৰ্কে এটি প্ৰবন্ধ ("জয়ন্তী"ত প্ৰকাশিত) তেওঁৱে বুলি জানিছিলো। তিতীৰ ছিউগোৰ "লে মিজাৰাব"ৰ ভাঙনি তেওঁৰ "দীন-দুখী" অসমীয়া সাহিত্যলৈ এটি বিশিষ্ট দান ভৰ্জমাৰ চমৎকাৰ বিশেষত্বৰ যোগেদি। অনুবাদত তেওঁ কিমান উঠন হাতৰ, সেই কথা কেম্পবেল বোলা ইংৰাজ কবিৰ

'লর্ড আলিবৃহ্ ডটাব'ৰ ৰূপান্তৰ 'গোহাঁই গাভৰু'ৰপৰাও বুজা যাব। লোকগীতৰ স্টাইলত কবিতা-ৰচনাতো আছিল তেওঁ পটু তেওঁৰ 'বিহুৱান' বোলা কবিতাটিৰ কলি কেইটাক বহুতে লোক-ৰচনা বনগীত বা বিহুনাম বুলিয়ে ভুল কৰে। তেওঁ আছিল অত্যন্ত মধুৰ conversationlist কথাৰ সাগৰ, কথা পাতোঁতে প্ৰস্তুত বিষয়বোৰৰ ওপৰত অধ্যয়ন-জনিত অসামান্য অধিকাৰ আৰু এক হাস্যবোধ লৈ তেওঁ 'আসৰ জমাব' পাৰিছিল সুন্দৰ। খানাপাৰা কেট্‌ল ফাৰ্ম আৰু আপাৰ শ্বিল, ফাৰ্মৰ মেনেজাৰ ৰূপে থাকোঁতে তেওঁ সাহিত্যিক বা আন নগৰীয়া বিচাৰি নিজৰ গাড়ীত বুটলি লৈ গৈ মেনেজাৰৰ বঙলাত ভত্ত আৰু ৰসিকতাৰ মেল বহুৱাইছিল। তেওঁৰ সৰু এখন অটোগ্ৰাফৰ বহি আছিল, তাৰ ভিতৰত তেওঁৰ নিজৰ হাতৰ আখৰেৰে এআষাৰ অৰ্থপূৰ্ণ মন্ত্ৰ লেখা আছিল Laugh and be fat তেৱোঁ বৰ হাঁহিছিল আৰু শকত হৈছিল। আমি সৰু ল'ৰাবোৰৰ লগত কথা পাতোঁতেও তেওঁৰ কথা আৰু হাঁহিৰ ভৰ নপৰিছিল। কিমান কিযে তেওঁৰ গল্প! এটি সৰু মাত্ৰ উদাহৰণ দিওঁ—সেইযে বুঢ়ীৰ জীয়েক বিলতীৰ বিয়াৰ কথা। বুঢ়ীয়ে বোলে জীয়েকক চুৱাৰ ধৰি ৰকপৰাৰ দৰাৰ লগত যাবলৈ উলিয়াই দিয়ে তপতে তপতে বিয়াৰ ৰভাৰ তলতে এখন তামুলী-পীৰা পাৰি লৈ থম্‌থম্‌কৈ বহি বাউচি জুৰি বিলাপ কৰিছে "চেহপানী তিপতাই/কোনে দিব লিগতাই/মোৰ আই বিলতী অ'ই/ৰকপৰা পালিগৈ তই!" চেহপানী (চাহ-পানী), তিপতাই (তপতাই) লিগতাই (লগতাই) —এইবোৰ স্থানীয় ৰহণ লগা ভাষা ৰূপ। খানেশ্বৰ মোমাইদেউৰ কথা কোৱা মাতটো বৰ সোৱাদ আছিল, মই সদায় ভাবিছিলো, আৰু এতিয়া ভাবোঁ, পুৰুষৰ এনে সুৱদি-সুৰীয়া মাত মই ক'তো শুনাই নাই। মোৰ আইৰ প্ৰতি তেওঁৰ টান বৰ বেছি আছিল, আমাক 'বাইদেউৰ ল'ৰা' বুলি মুখৰ

আগতে কিমানযে ৰখানিছিল! বায়েকৰ ওচৰতযে তেওঁৰ 'প্ৰীতি-সমুজ্জল চকু, হাঁহি-ভৰা মুখ' স্থিৰ্ বিৰাই উঠিছিল! মনত আছে, ১৯৪৩ চনৰ ব'হাগৰ বিহুৰ ঠিক পাছতে বহুত কালৰ মূৰত তেওঁ তেজিয়া কণ্যা বায়েকক দেখা কৰিবলৈ আহিছিল আৰু বাহিৰৰেপৰা চিঞঁৰি চিঞঁৰি মাতিছিল, "চাওঁ, বাইদেউ, ওলাই আহাঁচোন, মই তোমালৈ মুগাৰ মেখেলা এখন আনিছো, তুমি পিন্ধা, তোমাক কেনে দেখি মই চাওঁ।" পাটীত পৰি থকা আয়ো যেন চেনেহৰ ভায়েকৰ মৌ-মিঠা মাত শুনি তেনেই মলন্ডি গৈছিল। আমি কিন্তু ভবা নাছিলো, সেয়ে বায়েকৰ-ভায়েকৰ শেষ দেখা-দেখি হ'ব, আৰু সিদিনাৰপৰা ন মাহ পূৰ হওঁতে নহওঁতেই আঘোণৰ একে নিশায় বায়েকে কমাৰ কদীয়াত আৰু ভায়েকে কলিকতাত আমাক সকলোকে ফাঁকি দি হাতত ধৰা-ধৰিকৈ কোনোবা একেখন অময়া ৰাজ্যলৈ গুচি যাব।

পুৰুষৰ মাতৰ ভিতৰত সৰু মামাইদেউৰ মাতটো যেনেকৈ মোৰ বাবে সৰ্বোত্তম আছিল, মোৰ সাদৰী বাইদেউ আইকণৰ কথা পতা আৰু গীত গোৱা দুইবিধ মাত সেইদৰে 'পৃথিৱীত ক'তো বিচাৰি নোপোৱা' সুৰদি মাত বুলি মই নিজে নিজে আত্মপ্ৰসাদ লাভ কৰিছিলোঁ। আৰু এতিয়াও কৰোঁ। বিশেষকৈ বিয়া নাম আৰু নিচুকনী গীত বাইদেউৰ আছিল বিশেষ কৌশলৰ পদাৰ্থ, forte, "সাৰ কাপোৰৰ হৈ মাহী-আই খুন্দিলে, তেজীমলাহে মই" বুলি বাইদেৱে গীত গাওঁতে চকু পানী বৈছিল আমাৰ চকুত, তেওঁৰ "আমাৰে মইনা শুব এ, বাৰীতে বগৰী ৰুব এ" শুনি মহৰ কামোৰতো চোতালৰ পাটীদৈৰ পাটীতে ঘুমটি গৈছিলো, "ৰঘুনাথ/ ওলাল জাকি মাৰি,/ৰঘুনাথ/পুখুৰীৰ মোৱা মাছ,/হৰি মোৰ ঐ/ ওলাল জাকি মাৰি তৰা। /ৰঘুনাথ ওলাল জাকি মাৰি/ৰঘুনাথ/ আমাৰে ৰামচন্দ্ৰ,/হৰি মোৰ ঐ/পিতাদেউৰ ঘৰচ'ৰাৰপৰা" শুনিলেই হুলস্থোল-হেন্দোলদোপকৈ বৰ-যাত্ৰীসকলক যেন পিৰ্ পিৰকৈ ৰাজ-

আলিত ভৰি দিয়া দেখা পাইছিলো। সেই সকলোটি আজি আকাশ-কুসুমৰ দৰে আমাৰ মাজৰপৰা আঁতৰি গ'ল। আজি যোকট গাঁৱতো বিয়া নাম হৈছেগৈ হিন্দী বোল ছবিৰ গীত। গতিকে বাইদেউৰ কণ্ঠৰ স্মৃতিও মোৰ বাবে কষ্টদায়কহে হৈছে।

আমাৰ মোমাই বংশৰ এজন ককা কালীনাথ হাজৰিকাই "কাৰ্য প্ৰৱেশ" নামৰ পঢ়াশলীয়া ৰচনা-পাঠ আৰু পদ্মনাথ গোহাঞি বৰুৱাৰ "জীৱনী-সংগ্ৰহ"ৰ অন্তৰ্গত লক্ষ্মীনাথ কাকতীৰ জীৱনী লেখাৰ কথাৰ ওপৰত উল্লেখ পৰিছে। ককাদেউতাৰ ঘৰ আমাৰ ঘৰৰ পোনে পোনে দিখৌৰ সিপাৰে। ককাদেউতাই তেতিয়া শিৱসাগৰ ইংৰাজী স্কুলৰপৰা অৱসৰ লৈ ঘৰতে থাকে। গ'লেই দেখা পাওঁ বাঁহ- বেতৰ মূঢ়াৰ নিচিনা এখন চকীত ককা থম্ থম্ কৈ বহি থাকে পকা ডাটি চুলিৰে। ককাৰ বৰপুতেক ত্ৰৈলোক্যনাথ হাজৰিকা মোৰ জন্মৰ সময়তে শ্ৰীহট্ট নে শিলচৰত চৰকাৰৰ বন বিভাগৰ কামত থকাত ধোঁৱাৰপৰা পৰি মৃত্যু-মুখত পৰে, আৰু মোমাইদেউৰ মৃত্যুৰ অলপ কেইদিনমান পিছতে চৈতন্যনাথ (সোণ) নামৰ ল'ৰাটিৰ জন্ম হয়। আমি সকলে আমাৰ ঘৰত দেখা প্ৰথম, দ্বিতীয় আদি বছৰৰ "বাঁহী"ৰ সংখ্যাবোৰত ত্ৰৈলোক্যনাথ মমাৰ নাম-চহী দেখিছিলো। তেওঁৰ চাগৈ সাহিত্য-চৰ্চাৰ প্ৰতি এটি ধাউতি আছিল। এয়া মোমাইদেউৰ মাইদেউ হ'ল ডক্টৰ বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱাৰ বাইদেৱেক। এইগৰাকী মাইদেৱে আমাক সকলোপৰা ইমান মৰম কৰিছিল যে মাজে মাজে মানুহ সিমান মৰমিয়াল হ'ব নোৱাৰে বুলিহে মোৰ ভাব হৈছিল। মাইদেউৰ লগত দিখৌৰ ইপাৰ-সিপাৰৰ পানী-ঘাটৰপৰা প্ৰায়ে দেখা দেখি, কথা-বতৰা হয়। স্কুলীয়া জীৱনত সদায় সদায় দেওবাৰে নিজৰ কাপোৰ-কানি নিজে ধুই লিকাকৈ জোৱাৰ নিয়ম মোৰ। সেইদৰে কাপোৰ ধুই থাকোঁতে মাইদেৱে সিপাৰৰপৰা কয়, "অৰুণ, তুমি সৰু ল'ৰাটোৱে কি কাপোৰ ধুবা? মোৰ ওচৰলৈ

লৈ আহাঁ, মই ধুই দিম।" ঘবিয়াল-ভৰা দিখৌ নৈ পাৰ হৈ সিপাৰলৈ যাওঁ কেনেকৈ? তথাপি মাইদেউৰ মৰমৰ মাত আৰাংতে কাষলৈ উৎসাহ পাওঁ। এয়া মাইদেউৰ ল'ৰা সোণ মোতকৈ এবছৰমানে সৰু। তেওঁ ডাক্তৰ হৈ যক্ষ্মাৰোগৰ বিশেষজ্ঞ চিকিৎসক হৈছিল। তদুপৰি তেওঁ খিলঙত থকা চেষ্ট হস্পিটালৰ অধ্যক্ষ থাকোঁতে খিলং কলা পৰিষদৰ গুৰিয়াল হোৱাৰ উপৰিও পাৰ্বত্য ৰাজনৈতিক নেতা-সকলৰ লগত বিশেষ সদ্ভাব-সম্প্ৰীতি কৰ্ষণ কৰি ভৈয়ামেৰে ৰাজ-নৈতিক বুজা-বুজিৰ অভাৱৰ মাজতো তেওঁলোকৰ বিশ্বাস আৰু প্ৰীতিভাজন হৈছিল।

ককাইদেউ ডিম্বেশ্বৰ নেওগৰ কথা আগতে কৈছো আৰু আগ-লৈও ক'ব লাগিব। ভাই মোক্ষেশ্বৰ (চিকণ) আৰু আনসকল আপোনকো মোৰ দীঘ আৰু বাণিত ঠায়ে ঠায়ে গুঁঠি থাবই লাগিব।

পাতি-পইছাটোহে মাথোঁ যাৰ বেচ

নিজৰ জীৱনৰ কথা লেখিলে বোলে উপৰি পুৰুষসকলকো স্মৰণ কৰিব লাগে। কিন্তু আমাৰ বংশৰ বুৰঞ্জী এতিয়াও অলিখিত। সি বিস্মৃতও। সকতে দেউতাৰপৰা উপৰি পুৰুষৰ তালিকা বিচাৰোঁতে চন্দৰ নামৰ এজনৰপৰা দেউতাই বংশলতা টানিছিল। চন্দৰ নামে পুৰণি অসমীয়া কবি এজনো আছিল। কিন্তু সেইজন বোধ হয় আমাৰ বংশৰ আদি পুৰুষজন নহয়। আমাৰ বংশৰ চন্দৰৰো কিহত খ্যাতি আছিল, সেই কথাবো ক'তো অভিলেখ বা সোঁৱৰণি নাই। এই চন্দৰৰ পুত্ৰ কান্তিৰাম ৰজাঘৰীয়া বৰবৰা আছিল। তেওঁ আকৌ কেনেধৰণ বৰবৰা বিষয় খাইছিল, তাক নাজানো। কিন্তু ৰজাঘৰৰপৰা মাটি বৃত্তি পাইছিল আৰু সেই বৃত্তিৰ মহজৰ তামৰ ফলি তেওঁৰ আছিল। কিন্তু কান্তিৰামৰ পুত্ৰ ৰতিকান্তৰ (ৰতিৰাম?) দিনত (তেওঁ উত্তৰাধিকাৰ-সূত্ৰে বৰবৰা) মানৰ আক্ৰমণ আৰু দেশ ভগা মানৰ দিন হ'ল, আন প্ৰজাৰ লগতে ৰতিকান্তও বংশৰ লোকক লৈ ঘৰ এৰি ভগনীয়া হ'ল। তেতিয়াই তাম্ৰপত্ৰ আদি হেৰাল। অনুসন্ধানৰপৰা যি জানিব পাৰিছিলো, ৰতিকান্ত বৰবৰাৰ পৰিয়াল জ্ঞাতিসকলেৰে পলাই গৈ বছা-দৈয়াং (আজি-কালিৰ তিতাবৰ) অঞ্চলত বৈছিল। ব্ৰিটিছৰ কৰুণাত অসম দেশ পুনৰ সুথিৰ হ'লত সিসকল ৰংপুৰলৈ (শিৱসাগৰ) ঘূৰি আহে। ইতিমধ্যে ইংৰাজে পুৰন্দৰসিংহ স্বৰ্গদেৱক লালবন্দীকৈ তেওঁৰ পুৰণি ৰাজ্যৰ কিছু অংশ শাসন কৰিবলৈ দিয়ে। সেই সময়ত শিৱসাগৰ শিৱদ'লকে মুখ্য কৰি ৰাজধানীৰ দ'ল-দেৱালয়ত পূজা-সেৱা বন্ধ আছিল, কাৰণ দ'লৰ ঠাকুৰ-পূজাৰিসকল তেতিয়া ক'ৰবাত

ক'ৰবাত পলৰীয়া। স্বৰ্গদেৱে অনুসন্ধান কৰাত ৰতিকান্ত ৰৰৰৰাই শিৱদ'লৰ পূজাৰি আৰু আনসকল গৈযে ৰছা-দৈয়াঙত বৈছে, তাৰ সম্ভেদ দিলে। তেতিয়া ৰৰৰৰাৰ লগত এদল তকৱা বা পদাতিক সৈন্য দি ৰজাই তেওঁক নেওগ পাতি সেইসকল উদ্বাস্তু লোকক আনি পুন সংস্থাপন কৰিবৰ তেওঁতে দায়িত্ব অৰ্পণ কৰিলে। সেই কাম সম্পন্ন কৰি দিয়াত ৰতিকান্ত স্থায়ীভাৱেই ৰজাঘৰীয়া তকৱা নেওগ হ'ল। সেই সময়ৰ শিৱসাগৰ শিৱদ'লৰ হাউলিতে ৰজাদেৱৰ মেল বহিছিল আৰু ৰতিকান্তই সভাত আয়োজন কৰিব লগীয়া গায়ন-বায়নসকলৰ কৰ্মৰ তদাৰক কৰিছিল। তেতিয়াৰপৰা আমাৰ বংশ ৰতি নেওগৰ বংশ বা তকৱা নেওগৰ বংশ নামে জনাজাত হ'ল। আমাৰ ল'ৰাকালত লগৰ লগৰীয়াসকলে 'তকৱা নেওগৰ বংশ' নুবুলি আমাক 'তকৱা কদমৰ বংশ' বুলি ধেমালি কৰিছিল। শংকৰদেৱৰ "ভক্তি-প্ৰদীপ" গ্ৰন্থৰ টীকা টিপ্পনী লেখি মই তাত এইদৰে ভণিতা পেলাইছিলো 'দিখু নদী-তট-জাত / নেওগ ৰতিকান্ত/ জাকেৰি ৰঙ্গপুৰ থান। / সৌমাৰ-শেষ-ৰাজ / সিংহ পুৰন্দৰ / জাকেৰি কৰু বহু মান॥ / তাকেৰি বংশধৰ / ৰচত মহেশ্বৰ / প্ৰদীপক টীকা-আধাৰ। / অতি অলপমতি / পণ্ডিত ৰহুমানী / ওহি ৰূপে কৰহু বিচাৰ॥'

ৰতি নেওগৰ বিষয়ে বিশদ কথা জনা নাযায়। মাথোন ১৮৫৩ৰ এপ্ৰিলৰ "অৰুনোদই"ৰ 'অনেক দেশৰ সম্বাদ (Journal of Events)' শিৰোনামৰ তলত এটি সংবাদ সন্নিবিষ্ট হৈছিল এইদৰে "... মাৰ্চ সুকুৰ ৰাৰৰ ৰাতি দুপৰ মানৰ সময়ত, কৌঅৰপুৰ মৌজাৰ ৰতি নেওগ নামে এজন মানুহৰ ঘৰৰ ওচৰতে বান্ধি থোআ খুঁটিৰ মহৰ মাজত বজ্ৰপাত পৰি পাচ জনি মহ মৰিল। ৰাতি পুআ মহৰ গৰাকিএ দেখে যে পাচো জনি ঠৰ হৈ পৰি মৰি আছে, তাৰে এজনিৰ চকু এটা ওলাই নিজগত পৰি আছিল।" এই

সংবাদ পঢ়ি এজন পিক্‌ৱিকে আৱিষ্কাৰ কৰিছে বোলে ৰতি নেওগ ম'হ-গুৱালহে আছিল। কৃষিপ্ৰধান আৰ্থিক ব্যৱস্থাত বৰ ডাঙৰ সম্পত্তি 'ম'হৰ গৰাকী' আৰু ম'হগুৱালৰ মাজৰ পাৰ্থক্য তেওঁ নেজানে! আন-ফালে, আমাৰ আজোককা ম'হগুৱাল হ'লেইবা কি বৰ ক্ষতিটো হয়? আমাৰ দেশৰ কিজনা 'ডাঙৰীয়া' অৰ্থাৎ মন্ত্ৰীয়ে এবাৰ এজন ৰজা ভাঙোতে, ৰজাই কৈছিল, "মই হাল বাই খাই আছিলো, তোমালোকেহে আনি ৰজা পাতিছিলা।" হাল বোৱা ৰজা ভাগিলত আকৌ খেতিলৈ যাব পৰা হ'ল —আমাৰ দেশৰ এনে সুন্দৰ ব্যৱস্থা। সাতঘৰীয়া চলিহা কান্তীৰ শিৰোমণি 'অতি বৰচতুৰী পৃথু বৰ-কাকতী'য়ে হাতত ম'হৰ টোকোন লৈ ম'হ খেদাৰ কথা এজন বুৰঞ্জীবিদে বৰ্ণনা কৰাত কাকতীৰ নাতি-সম্বন্ধীয়া এজনে মনতে দুখ পোৱা যেন কৰিছিল, তেওঁক প্ৰবোধ দিয়া হৈছিল এই বুলি যে ৰুছিয়াৰ পিটাৰ দি গ্ৰেটেও এদিন জাহাজ বটা কাম কৰিছিল। আমাৰ আজোককাই যদি আহোম শাসনত ৰৰবৰা আৰু নেওগ বিষয়ত থাকি ৰাজ ভগনত পৰি ইংৰাজ আমোলত মাত্ৰ ম'হগুৱালহে হ'ব লগা হ'লহেঁতেন, কিনো 'বেজাই' পাবৰ কথা হ'লহেঁতেন? নিজৰ ডেৰশ দুশ ম'হৰ গুৱাল হ'ব পৰাও জানো কম গৌৰৱৰ কথা? সেই দিনত ভগা ৰজাই হওক বা সাধাৰণ প্ৰজাই হওক সকলোৰে ম হ আৰু হালৰ গৰুৰ লেখেৰেই বিত্তৰ লেখ হৈছিল। তেওঁৰ পুতেকো এটা দুটা নহয়, পথাৰ ঢাকি ধৰা নেওগৰ ঘৰৰ ম'হ'ৰ গৰাকী আছিল। আজিৰ শিক্ষিতসকলে প'লট্ৰি ফাৰ্মিং, কেট্‌ল ফাৰ্মিং কৰি পুৰণি আদৰ্শকে ন ৰূপ দিছে মাথোন বুলি 'বিষয়-বাসনা হীন' পিক্‌ৱিক্‌সকলে নতুন শিক্ষাও পাব পাৰে।

শ লেখৰ জাকে-জুমে ম'হৰ খুঁটি থকা ককাদেউতাৰ কৌৰৱপুৰৰ বাৰীৰ ওপৰৰ ৰাষ্ট্ৰীয় ৰাজপথে আজি হো হো কৰি গাড়ী-মটৰ চলিব লাগিছে। মোৰ জন্মৰ বেলা ককাৰ কলাছী ম'হ কেইজনীতো

নায়েই, 'সাতজনী নিগনি খীৰাই খোৱা, গেবেলাক হালত যোৱা' দিনো অতীত হৈ গৈছিল। দেউতাৰ জীৱনৰ আগ-ভাগলৈকে কিন্তু বকৰা-বমুৱা ডেৰকুৰিমান লোকৰ ঘৰোৱাহিৰে গৰুবো ম'হবো আঠ-নখন হাল। ডেৰশ দুশমান ম'হ, গোহালি ভৰা গাই বলধ, মেট মৰা যুৰীয়া ভৰালৰ গৰ্ব আছিল। কিন্তু আগৰ আৰ্থ-সামাজিক ব্যৱস্থা উৱলি যোৱাৰ লগে লগে এই সকলো পমি যোৱাৰ দৰে গ'ল। মই ভূ-ভাৰতলৈ অহা সময়ত এইবোৰ আইতাৰ হেজাৰ সাধুৰ এটাৰ দৰেই হৈ পৰিল। তেতিয়া আমাৰ পথাৰত কাম কৰা দুজন হালোৱা বমুৱাহে অলপ দিনলৈ দেখা পাইছিলো।

মোৰ জন্মৰ সময়ত পিছে আই বোপাই আন এটা সমস্যাৰহে সমুখীন হ'ব লগীয়া হৈছিল—যিহৰ বাবে মই ৰতি নেওগৰ বংশৰ-পৰা অন্তত যমৰ চকুত হস্তান্তৰিত হ'লোঁ কিছু দিনলৈ। আই-দেউতাৰ সমান্তৰালভাৱে মানুহ-জন্মৰ বাবে দায়ী দেৱতাসকলৰ (তেনে জীৱ যদি পুৰণি চৰিতত কোৱাৰ দৰে আছে) মাজত কিবা গুণা গঁথা হৈছিল, তাৰহে গম ধৰিব নোৱাৰিলোঁ। যদি হৈছিল, তেতিয়া হ'লে তেওঁলোকো মোৰ আই বোপাইৰ সমস্যাটোলৈ কপালৰ গাঁঠি থোপা কৰিব লগীয়া নিশ্চয় হৈছিল। সি সমস্যাকেৰা আছিল এনে আইকণ বাইদেউ আৰু বাপুকণ ককাইদেউৰ (ডিম্বেশ্বৰ নেওগ) ষোল-সোতৰ বছৰৰ পিছতহে মোৰ জন্ম। সেইমান লেখৰ বছৰবোৰ তেনে ক'ত হেৰাইছিল? ডিম্বেশ্বৰ ককাইদেউৰ জন্মৰ আঠে বছৰ পিছতে সৰুকণ নামে এজন ককাইৰ জন্ম হৈছিল, পিছে চাৰি বছৰ বয়সবেপৰা তেওঁৰ আঁৰবিয়া ৰোগৰ সঞ্চাৰ হ'ল আৰু তেৰ বছৰত তেওঁ চুকাই থাকিল। এইজন ককাইৰ পিছত আছিছিল এগৰাকী বাইদেউ—তিলেশ্বৰী। তেওঁক লৈ গ'ল বসন্তই: 'ডেৰ বছৰীয়া / কুমাৰী লৈ গ'ল / আয়ে দি ফুলৰ মলা' (ভোগ-জৰাৰ উৰ্দ্ধা)। ইয়াৰ পিছতো আই-বোপাইৰ এটি কন্যাৰ জন্ম

আৰু অকাল মৃত্যু। এই তিনি শিশু-মৃত্যুয়েই হ'ল তেওঁলোকৰ নানা দুশ্চিন্তাৰ কাৰণ। আৰু সেই দুশ্চিন্তাতে ভৰ দিলে মোৰ জন্মই। যমে তিনিটি সন্তান মাৰি নিলে। চতুৰ্থটিক জানো নিব নোৱাৰিব? কংসৰ ভয়ত বসুদেৱ দৈৱকীয়ে কৃষ্ণ গোসাঁইক নি নন্দ-যশোদাৰ ঘৰত লুকুৱাই থোৱাৰ নিচিনাকৈ প্ৰতিবিধান-ৰূপে দেখাত হ'লেও লোক মানসে এটি অদ্ভুত মনস্তাত্ত্বিক ব্যৱস্থা এনে ক্ষেত্ৰত উলিয়াই লৈছিল। অৰুণ নাম লৈ জন্ম লোৱা মোৰ ক্ষেত্ৰত সেই ব্যৱস্থাৰ কথা শ্ৰীভৱপ্ৰসাদ চলিহাৰ ভাষাতে কোৱা যাওক: 'অৰুণৰ জন্ম হওঁতে ল'ৰা মাৰি নিয়া যমে যাতে তেওঁক বিচাৰি নাপায়, তাৰ ব্যৱস্থা আগতে কৰি পেলাইছিল। ওপজাৰ লগে লগেই অৰুণক এটা পাতি পইছা লৈ চাহৰী (সাদৰী?) নামে মানুহ একনীত বেচি দিয়া হৈছিল। অৰ্থাৎ সেই দিনাৰ পৰা তেওঁ মাণিক নেওগৰ ল'ৰা গুচি চাহৰীৰ ল'ৰা হ'ল আৰু যমৰ অস্পৃশ্য হ'ল। এতিয়া আৰু যমে নিয়ে কেনেকৈ! এইদৰে জানিবা ছদ্ম কৰি যমৰ হাতৰপৰা ল'ৰাটিক ৰখা হ'ল। নহ'লেনো আজিলৈকে টিঘিল্‌ঘিলাই থকা অৰুণ ওৰফে মহেশ্বৰ নেওগক ক'ত পালোহেঁতেন চাগে! ধন্য লোক সংস্কাৰ! ভাৰতীয় লোকে যমক সৃষ্টি কৰিলে। সেই যমে আকৌ ল'ৰা মাৰিবলৈ শিকিলে। শক্তিকে যমক কাঁকি দিয়াৰ কি অদ্ভুত উপায় উলিয়াই লোৱা হ'ল। বঙ্গদেশতো বোলে এককড়ি, দুইকড়ি, তিনিকড়ি পাঁচকড়ি নাম দি ল'ৰাক যমৰ অস্পৃশ্য কৰি ৰখা হয়। এই নামৰসকলক সেইমান কড়ি লৈ বেচি দিয়া হয় আৰু পিছত সেই কড়ি দি ঘূৰাই কিনি লোৱা হয়" (ডক্টৰ মহেশ্বৰ নেওগ: মানুহ আৰু কাম)। এক পইছা দি মোক কিনি লোৱা চাহৰী আছিল আমাৰ গাঁৱৰ সিমূৰৰ মায়ামৰীয়া সম্প্ৰদায়ৰ মঠাভাং গাঁৱৰ। তেওঁ মাজে মাজে "মোৰ ল'ৰাটো চাই যাওঁ" বুলি আমাৰ ঘৰলৈ আহে আৰু মৰমৰ চিন-স্বৰূপে দুই চাইটা হাঁহকণী

মোলৈ বুলি লৈ আছে। মই কেতিয়াবা লাজ কৰি, কেতিয়াবা মোক সেইজনী আয়ে লৈ যায় বুলি ভয় কৰি তেওঁৰ আগত নোলাওঁ কিন্তু তেওঁ অনা কণী খোৱাৰ লোভটো হলে থাকেই। কিন্তু সেই কাৰ্যত ডাঙৰ বাধা মহাপুৰুষীয়া আই দেউতাই ইাহকণী আথললৈকে শুমুৱাবলৈ নিদিয়ে, জুহালত পানীত সিজাই খোৱাটোও সম্পূৰ্ণ অগ্ৰাহ্য। গতিকে ধান খেৰৰ জুমুৰি এটা কৰি তাতে কণী পুৰি লোৱাটোকে কৰিব লগীয়া হয় মাবল ঘৰত, আৰু কেতিয়াবা তাকে কৰোঁতে কণীৰ আৰু লগতে মোৰ কণী খোৱাৰ নোকোহা আশাৰো বিস্ফোৰণ ঘটে। সি যি হওক, মই ডাঙৰ হলত জানিবা চাহুৰীক এটা পইছা (এটকাৰ চৌষষ্টি ভাগৰ এভাগ) দি দেউতাইতে মোক ঘূৰাই কিনি ল'লে, মই মটকৰপৰা পুনৰ শুধ কলিতা ল বাটো হৈ পৰিলো। মই ঠিককৈ ক'ব নোৱাৰোঁ, এইদৰে বেছ এছোৱা কাল মটক হৈ থকাৰ ফল স্বৰূপেই নে কি মায়ামৰীয়া সম্প্ৰদায়টোৰ প্ৰতি মোৰ এটা আত্মীয় ভাব বৈ গ'ল। মায়ামৰীয়াসকলৰ তেজেৰে লেখা বুৰঞ্জীৰ প্ৰতি সহানুভূতিশীল অধ্যয়নৰ দৃষ্টি আগ বঢোৱাসকলৰ ভিতৰত মই প্ৰথম নহ'লেও বোধ হয় বাটঃটীয়াসকলৰ একন বুলি দাবী কৰিব পাৰোঁ।

বাইদেউ আৰু ককাইদেউৰ আইকণ আৰু বাপুকণ নামৰ লগত সঙ্গতি ৰাখি মোক অকণ আৰু মোতকৈ আঢৈ বছৰমানে সৰু ভাইটোক চিকণ বুলি ঘৰুৱা নাম দিয়া হয়, আৰু ককাইদেউৰ ডিম্বেশ্বৰ নামেৰে শাৰী পাতি আমাৰ নাম মহেশ্বৰ আৰু মোক্ষেশ্বৰ হয়। এই সময়তে কিন্তু ঘৰখনত কি এটা পৰিবৰ্তন কেনেকৈ হ'ল জানো! বাইদেউ ককাইদেৱে আমাৰ পিতৃক 'পিতাদেউ' বোলা সম্বোধনৰ পৰিবৰ্তন ঘটাই আমাক 'দেউতা' বুলিবলৈ শিকোৱা হ'ল আৰু ঘৰখনত চলি অহা 'ককাইদেউ'ৰ পৰিবৰ্তে আমি ককাইদেউক 'দাদা' বুলিবলৈ শিকিলোঁ। এই 'দাদা' সম্বোধন মহন্তীয়া প্ৰভাৱতকৈও

বোধ হয় আধুনিকতাৰ হেঁচাতহে গজি উঠিল। মোৰ মোমাইদেউ চাৰিজনৰ ভিতৰৰ দুজনৰ ঘৰৰ মোৰ ভাই-ভনী স্থানীয়সকলে মোক 'ককাইদেউ' আৰু বাকী দুজনৰ ঘৰৰ কেইটিয়ে 'দাদা' বুলি মাতে। আমি সকলোৱে কিন্তু আইক 'বৌ' আৰু 'বৌটি' বুলিয়ে মাতিছিলোঁ। —সাহিত্যৰথী বেজবৰুৱা আদি সকলো উজনীয়াৰ দৰেই। আজি-কালি সৰ্বত্ৰ কিন্তু 'মা' । এয়া কিন্তু পুৰণি 'কামাখ্যা মাও'ৰ 'মাও' নহয়)। ল'ৰা-ছোৱালীৰ নামকৰণৰ ক্ষেত্ৰতযে কত কি বিভ্ৰাট। ডেৰ কুৰি বছৰমান আগতে এদিন কমাৰ ফদীয়া পঢ়াশালিত বহি থাকোঁতে দখিলো, মঠাডাঙৰ এজনে ল'ৰা এটি নাম লগাবলৈ আনিছে ভাল'বাছা' (ভালোবাসা) নাম দি।

পঢ়াশালিত নাম লগোৱাৰ সময়টিত মোৰ খেমালিৰ লগৰীয়া বৰ কম আছিল। মোৰ ভাই চিকণ, দদাইদেউ এজনৰ পুত্ৰ পদ্ম আৰু ওচৰ ঘৰৰ জালিৰাম—এয়েই প্ৰায় সীমা। কিন্তু নিজৰ ঘৰখনৰ মৰমেই মোক আবদ্ধ ৰাখিছিল। বিশেষকৈ আইতাতকৈ আৰু ডাঙৰ লগৰীয়া কোন হ'ব পাৰে ! সেই সময়ত কটন কলেজত পঢ়ি থকা ককাইদেউ ঘৰলৈ আহিলে বৰ মৰম কৰে, তেৱোঁ সেই ছোৱাত আন এজন লগৰীয়া হৈ পৰে। বাইদেউ আহিলেযে কথাই নাই, তেওঁৰ সহজ মৰমতে ওপঙি থাকোঁ। বাইদেউৰ প্ৰথম ল'ৰা দেবেন (দেৱেন্দ্ৰনাথ দত্ত) মোতকৈ এবছৰ মানেহে সৰু হ'ব। বাইদেউ আহিলে গ'থলু দেবেন ভাগিন বৰ ডাঙৰ লগ হয়হি। চৈধ্য মাইল দূৰৰ বাইদেউৰ নঙলামৰা শিলাকুটিৰ ঘৰলৈ গৰু-গাড়ীত আইৰ লগত গ'লেতো অমৰা আনন্দ, দেবেন আৰু দেবেনৰ বৰদেউতাকৰ ল'ৰাকেইটিৰ মাজত নিজকে পাহৰোঁ, ভিনিহিদেউহঁতৰ কাঠৰ কাৰবাৰৰ তিনি-চাৰিটা হাতীৰ মাউতৰ হাতীদাঁতৰ ফাকেৰে সৰু সৰু ধুনীয়া ধুনীয়া মিৎ-দা কেইখন বৰ আকৰ্ষণীয় হৈ পৰে, মাথোন ভয় লাগে দীঘলকৈ ভিঙি মেলি খুঁটিবলৈ খেদি অহা

বাজহাঁহ কেইজনীলৈ। আমাৰ ঘৰৰ ঘাটে দিখৌ পাৰ হ'লেই মোমাইদেউহঁতৰ দিচিয়াল বনগাঁওখন। তালৈ আইৰ লগত গ'লেও মোমাইৰ ল'ৰা মোৰ কানসমনীয়া অৰুণি (ৰবীন্দ্রনাথ হাজৰিকা), বাপ(ৰত্নধৰ হাজৰিকা)-হঁতৰ লগত কদ্ৰসিহ ৰজাই কৰাই থৈ যোৱা ডুবৰণীয়া আলিত পকা জামুক পাৰি খোৱাকে ধৰি কত ধেমালি। সৰুৰেপৰা মোৰ শৰীৰ অলপ দুৰ্বল থকাৰ কাৰণে আৰু মাজে মাজে নে নে থে থে লগাৰ কাৰণে মই সকলোৰে আদৰুৱা হৈ পৰিছিলোঁ নেকি! তথাপি মোৰ ৰঙৰ কিৰীলি কাতোকৈ কম নাছিল, তাকে দেখি বৌটিয়ে কৈছিল, "ইহ্, নেদেখিছা! আমাৰ এইজন শকত-আৱত হোৱা হ'লে আৰু পৃথিৱী ফালিলেইহেঁতেন।" গা বেয়া হ'লেও যে মই নদমো, সেইটো জানিয়ে আয়ে এনেকৈ বুলিছিল হ'বলা। আইতাই কিন্তু মোৰ গা ভাল হ'ব লাগে বুলি আলৌ অথৌ কৰি সাঁজৰ বেলিকা নিজৰ লগত ভৰি হাত ধুৱাই ঘৰুৱা গোসাঁইঘৰলৈ নি নিতৌ প্ৰণিপাত কৰাইছিল। নামঘোষা ডুকুটমান, ইংৰাজীবো এটা শাৰীয়ে (Thou a t, O God! life and light,) সৈতে বাইদেউৰ দৰে নিপুণ শিপিনীয়ে বে দিয়া ভমকা-ফুলীয়া কাপোৰ পিন্ধি থকা গোসাঁইৰ লগত কিন্তু শেহলৈকে মোৰ বিৱাদ লগাৰহে উপক্ৰম হৈছিল, আৰু মই গোসাঁইক কাপোৰত ধৰি চঁচৰাই আনিম' বুলি প্ৰচণ্ড ভয় এটা খুৱাই দিব লগীয়া হৈছিল—সেই পোৰাসুঠানী (iconoclast) কাহিনী আগতে কৈছো।

দেউতাই দুপৰীয়া হ'লে হাতত লোটাই হওক, বা সৰু কলহেই হওক, লৈ দিখৌত গা ধুবলৈ যায় আৰু গা ধুই উঠি তিতা তিয়-নিবেই ঘৰলৈ আহি ঘৰতে ধুতি কাপোৰ সলাই নিৎ-প্ৰসঙ্গত বহে। কঁকালৰ কাছুটিৰ লগত মোৰ স্থায়ী বন্দৱস্ত হোৱাৰ পূৰ্বৰেপৰা ময়ো দেউতাৰ দৰে আশোৱাৰী ৰাগ টানি বা 'যাদৱ যদুনন্দন মাধৱ মধুসূদন' গাই প্ৰসং কৰাৰ থাপলৈ উঠিবলৈ যত্ন কোনো দিনে কৰা

নহ'ল। দিখৌত স্নানৰ আনন্দকেৰা কিন্তু স্থায়ী ৰূপেই থাকি গ'ল।

এই সময়তে বাহিৰৰপৰা ৰৰ এজাক মুকলি বতাহ আহি মোৰ সৰু মনটো চুই গ'ল। নিজৰ ভাষাত আমাক সেইজাক বতাহৰ কথা কওঁতে দেউতাই কৈছিল "দেশত গান্ধী গোন্ধাইছে।" লগতে ক'লে, সেই গোন্ধ আকৌ পোকটোৰ দৰে নহয়, সি নতুন কিবাকৈহে তোলপাৰ লগাইছে। গান্ধী মহাৰজাৰ নামে যেন চাৰিও-ফালে ফাগুনৰ বনজুইহে মেলি দিছে, মহম্মদ আলি, চৌকত আলিৰ নাম তেতিয়াই আমি শুনিছো, অসমৰ কুলধৰ চলিহা, তৰুণৰাম ফুকন, নবীনচন্দ্ৰ বৰদলৈৰ কথাও লোকে কৈছিল, কি কৈছিল, তেতিয়া বুজা নাছিলো। পিছত কিন্তু বুজিলো। এদিন পিছে আমৰ উলাহৰ মাজৰ মোৰ উলাহটো দঁৰক ধৰি ৰ ৰ লগীয়া হ'ল যেন পালোঁ। ইটাখুলিৰ দিখৌ মথাউৰিৰ কাষৰত-গান্ধীৰ ভলন্টিয়াৰে বাইজৰপৰা বাঁহ-বেত-খেৰ গোটাই এখন বেঙেনা-তলি পৰিষ্কাৰকৈ লৈ চক্ৰাকাৰকৈ এটা ধুনীয়া ঘৰ সাজিছিল। মাজে মাজে গৈ ঘৰটোৰ ভিতৰলৈ ভুমুকিয়াই চাই দেখা পাইছিলো, ঘৰটোৰ ভিতৰত নেওঠনী, যঁতৰ, উঘা, চেৰেকি, কপাহ আদি, কপাহৰপৰা সূতা কটাৰ যতনবোৰ সজাই থোৱা হৈছে, দেখিলেই ভাল লাগে। অৱশ্যে সেইবোৰ আয়োজনৰপৰা স্বৰাজ বোলা কি বস্তু কেনেকৈ আহিব একো নুবুজিছিলোঁ, ভাবিছিলোঁ, সেইটো 'স্বৰাজ ঘৰ'ৰ দৰে দেশত (দেশখননো কিমান ডাঙৰ, সেইটোও তেতিয়া মাথোন প্ৰশ্নহে) বহুত চক্ৰাকাৰ ধুনীয়া ঘৰ হ'ব, সেইদৰে যতাই থোৱা নেওঠনী-যঁতৰ, উঘা-চেৰেকিবোৰ আমিও ভলন্টিয়াৰৰ লগতে চুবলৈ পাম। কিন্তু একে দিনাই সেই আশা মৰিমুৰ হ'ল। আমি চকুৰে চাই থকাতে ক'ৰপৰা জানো কাকতী-কবিওৰ দৰে এজাকমান মৌৰাত উঠা গোৰা চিপাহী আহি উইও মিলৰ লগত ভন কুইকৰাটে কৰাৰ দৰে স্বৰাজ-ঘৰৰ লগত ৰণ আৰম্ভ কৰিলে। তাত থকা ভলন্টিয়াৰকেইটি

প্রাণ লৈ ছিটিকি কেনিবা পলাল। চিপাহীয়ে সূতা কটাৰ সকলো সঁজুলি উলিয়াই বাহিৰত দ'ম কৰিলে আৰু সেই ধুনীয়া ঘৰটো জুই লগাই প্রায় নিমিষতে ছাই কৰিলে। এই ঘটনাৰ পিছত অর্জুনগুৰি, উলুতলি, কমাৰ ফদীয়া, যোগনীয়া আৰু মঠাডাং গাঁও অঞ্চলত স্বদেশী আন্দোলনৰ কোনো উত্থান দেখাত আৰু নহ'ল। দুই এঘৰত মাথোন সূতা কটা আঁচনি চলি থাকিল। তেতিয়া মাথোঁ আমি ফুকলীয়া ল'ৰা কেইটামানে বাটে বাটে "সৌযে উৰিছে চৰাইজনী চান" (স্বৰাজ-নিচান) আদি স্বৰাজ-সংগীত গাই ফুৰিছিলোঁ।

এই সময়ত আমাৰ ঘৰলৈ দেউতাক লগ ধৰিবলৈ এগৰাকী বিশিষ্ট আলহী মাজে মাজে আহিছিল আৰু অলপ পৰ কথা-বতৰা হৈ ঘূৰি গৈছিল। তেওঁ হ'ল তাৰাপ্রসাদ চলিহা—বিমলাপ্রসাদ চলিহাৰ বৰ ককায়েক। তেওঁ বোধ হয় লোকেল বোর্ড আৰু কাউ-ন্সিলৰ নির্বাচনৰ কথাৰেই দেউতাৰ কাষলৈ আহিছিল। দেউতা চলিহাদেৱৰ ঘৰলৈ (তেতিয়া সিসকলৰ ঘৰ মেলা-চকৰত হোৱা নাছিল, শংকৰ-মন্দিৰৰ ওচৰৰ বিলৰ পাৰতহে আছিল হ'বলা) গ'লে মোকো লগত নিছিল আৰু চলিহাদেৱে মৰম কৰি মোৰেও কথা হৈছিল। দেউতাই চলিহা ডাঙৰীয়াৰে কথা হওঁতে মোৰ সি দুজনৰ মুখলৈ চাই থকাৰ বাহিৰে একো কাম নাথাকে। এবাৰ চলিহাৰ থুলতৰ শৰীৰলৈ সন্তোষ ভাবত চাই থাকোঁতে তেওঁ, "মইনা, তুমি মোক বৰ শকত দেখি হাঁহিছা, নহয়?" বুলি মোক লাজত পেলালে। ইয়াৰ ওঠৰ বছৰমানৰ পিছত মই বি এ পৰীক্ষা দি শিৱসাগৰৰ ঘৰলৈ যাওঁতে পদ্মধৰ চলিহাদেৱে মোক কমাৰ ফদীয়াৰপৰা ধৰি নি অসমীয়া সাহিত্যৰ বিষয়ে শিৱসাগৰ নাট্যমন্দিৰত ৰংপুৰ সাহিত্য সভাৰ এক অধিবেশন পাতি বক্তৃতা কৰাওঁতে তাৰাপ্রসাদ চলিহাদেৱে বজাৰৰপৰা ঘূৰাৰ বাটত মোৰ কথা দুআষাৰমান শুনি গৈছিল। তাৰ দুদিনমান পিছত তেওঁ দেউতাক লগ পাওঁতে তাহানিতে

তেওঁৰ শকত দেহ দেখি হাঁহি থকা ল'ৰাটোৱে এতিয়া বৰ বৰ সাহিত্যৰ কথা ক'ৰ পৰাত আনন্দ প্ৰকাশ কৰি মোক দেউতাৰ হতুৱাই মতাই নি উপযাচি এখন ধুনীয়া ছাৰ্টিফিকেট লেখি দিছিল। এয়া আমি এৰি অহা পুৰণি জগতৰ সৌজন্যবোধ। কিন্তু মোৰ সেই সৰু কালত তাৰাপ্ৰসাদ চলিহাদেৱক বুজা নাছিলো চাগৈ। তেতিয়া নিৰ্বাচননো কি মই তাকো বুজিবৰ নৌ, কিন্তু ভোটৰ বাবে আবেদন পত্ৰত চলিহাৰ থ্ লন্তৰ দেহৰ ছবিখন থকাত তাকে লৈ মানুহক দেখুৱাই ফুৰিছিলো। চিঠিৰ পাঠ পঢ়িব পৰা সময় তেতিয়াও মোৰ নৌ হয়।

এইদৰে মোৰ আদি শৈশৱৰ গতি নতুন এটা যুগৰ দুৱাৰদলিত ঠেকা খাই ৰৈছিলগৈ বুজা নুবুজাৰ মাজত।

কখমম

দেউতা আছিল বৰ পূৰ্বাচাৰপৰায়ণ। মোৰ পাঁচ বছৰ পূৰ হোৱাৰ লগে লগে আমাৰ বংশৰ পুৰোহিত গোপাল দেউক (হাই স্কুলত পঢ়োঁতে মোৰ সঙ্গী কোঁৱৰপুৰ বামুণ গাঁৱৰ দেবেন্দ্ৰনাথ শৰ্মাৰ পিতৃ) মাতি আনি আনুষ্ঠানিকভাৱে মোৰ বিদ্যাৰম্ভ উৎসৱ পতাৰ দিহা কৰিলে। মাঘ মহীয়া পুৱাৰ জাৰতে গোপাল দেউ ওলালহি। বিদ্যাৰম্ভৰ সংস্কাৰ-কাৰ্য আৰম্ভ কৰিলে। মোক আগ দিনাখন গৰলিৰপৰা লঘোন দিয়াই থোৱা হৈছিল। মোৰ সৰু পেটটোৱে পুৱাৰপৰা শান কাটিব লাগিছে। দেউৰ পূজা-মন্ত্ৰ, টিলিঙাৰ টিলিং লিঙনি শেষ নহয়হে নহয়। এজনী পেহীয়ে মোক ফুল-পাত দি নানাভাৱে সান্ত্বনা দিবলৈ যত্ন কৰিছে, শাকনিত হোৱা আৰু আমি ল'ৰাবোৰে ম'হ বুলি নাম দিয়া এবিধ পোক ধৰি আনি ধেমালি ধুমুহা কৰি দেখুৱাইছে, কিন্তু একোতেই মোৰ পেটৰ পোৰণি নুমাৰ নোখোজে। শেহত জানিবা পূজা-পাতল শেষ হ'ল আৰু দেৱে নতুন চুৰিয়া চোলা পিন্ধা মোৰ হাতত ধৰি নতুন অ-আ কিতাপৰপৰা নতুন ফলিত নতুন চিলট-পেঞ্চিলেৰে আখৰ তুলিবলৈ শিকালে। তাতেই মই অগাধ বিদ্যা-বাৰিধিৰ পাৰত এক সৰু নাৱৰীয়া হ'বলৈ আৰম্ভ কৰিলো।

জীৱনৰ সেই পৰ্বটি আৰু সাৰ্থক কৰা হ'ল এদিনাখন প্ৰায় কোলাত তুলি নি আমাৰ বাৰীৰ চুকত থকা ১১৩ নম্বৰ কমাৰ ফদীয়া স্কুল নামৰ পাঠশালাত তাৰ হেড পণ্ডিত অৰ্জুনগুৰিৰ যোগধৰ শৰ্মা বৰুৱাৰ ওচৰত দেউতাই মোক হাজিৰ কৰাত। শৰ্মা বৰুৱাদেৱৰ বাহিৰেও 'চেকেন পণ্ডিত' দুৰ্যোধন হাজৰিকা (লেৰেলা পণ্ডিত—এই

ঘৰুৱা নামেৰেহে অধিক জনাজাত) আৰু বগ্ন পণ্ডিত তেতিয়া আমাৰ পঢ়াশালিৰ শিক্ষক। পঢ়াশালিৰ আনসকল ছাত্ৰৰ তুলনাত মই সৰু ল'ৰা, ঘৰতো আৰু পণ্ডিতৰ ওচৰতো আদৰুৱা। স্কুল ঘৰটো আগুৰি এখন ওখ জেওৰা। তাৰে সমুখত এখন ডেওনা— যাতে শিক্ষক-ছাত্ৰৰ সোমাব পাৰে, গৰু-গাই সোমাব নোৱাৰে। আন সকলো ল'ৰা ডেওনা ডেই যায়। মোক কিন্তু লেবেলা পণ্ডিতে কোলাত তুলি ডেওনা পাৰ কৰিব লাগে বা কেতিয়াবা ঘৰৰপৰাই হাতত ধৰি আনিব লাগে। তেওঁ আমাৰ মোমাইৰ গাঁৱৰ লোক বাবেই তেওঁক আমি মোমাইদেউ বোলোঁ। এদিন পিছে ঘৰৰপৰা চুচুক-চামাককৈ গৈ স্কুলৰ আগ পাই বৈ আছোঁ। মোক সুৱাগুৰি তুলি নিবলৈ মোমাই-পণ্ডিতৰ দেখা দেখি নাই। এনেতে মনেশ্বৰ নামে মোতকৈ বহুত ওখ-ডাঙৰ আৰু অঘাইত এজন ল'ৰাই ইস্কুলৰ-পৰা ভুমুকিয়াই চাই "অ' তুমি এতিয়াহে আহিছা? ব'বাঁ, তোমাক ভালকৈ দিব ছাৰে" বুলি কোৱাৰ লগে লগে মই কিতাপ ফলি আৰু বহিবলৈ অনা চাৰিখন পেলাই ঘৰলৈ আইৰ কাষলৈ লৰ ধৰিলো "মনেশ্বৰে খেদিছে, মনেশ্বৰে খেদিছে" বুলি। সেইযে 'পলায় বাসৰ পিছক নচাই' কৰিলো, ভাগ্যে সিয়ে ইস্কুলৰপৰা মোৰ সম্পূৰ্ণ পলায়ন নহ'ল। ককাইদেৱে মোক আশ্বাস দি নি ফলি পুথি বুটলি পণ্ডিতৰ ওচৰত গতাই থৈ আহিল। মনেশ্বৰৰ আতঙ্কই মোক কিন্তু বাকৈ দুদিনমান আছুকাল কৰি থাকিল – কেতিয়াবা স্বপ্নতো, আৰু মনেশ্বৰৰ খেদাৰ কথাটো ঘৰত ধেমালিৰ কথা হৈ বহুত দিনলৈকে মোৰ লাজৰ বস্তু হৈ থাকিল। পাছত মনেশ্বৰ ক'লৈ গ'ল, কি হ'ল, তাৰহে খবৰ মোৰ আৰু নাই। এতিয়া আৰু তেওঁ মোক শিশুপাল-খেদা নিদিয়েহি—এয়ে সান্ত্বনা।

আমাক পঢ়ুওৱা পণ্ডিতসকল মৰমিয়াল আৰু দায়িত্বশীল আছিল। পঢ়াওঁতে হেড পণ্ডিত শৰ্মা বকৱাৰ খং উঠিলে চেকনিৰে

কোবাই যু, যুঃ (বোধ হয় "যা যাহ") বুলি খেদিছিল। তেওঁ দিনটোত এবাৰ আমাৰ ঘৰলৈ বা গাঁৱৰ আন মুছলমান মানুহৰ এঘৰলৈ গৈ চাহ-তামোল খাই বা মলাধপাত হুপি (আমাৰ ঘৰত অৱশ্যে দদাইদেউ নাথাকিলে ধপাত একেবাৰেই নচলিছিল) পাক এটা মাৰিছিল। তেওঁ কিন্তু ইস্কুলৰ শৃংখলা ভালকৈ বৰ্ত্তাই ৰাখিছিল। মোৰ পঢ়াশলীয়া জীৱনত পঢ়াৰ দোষত বা দুষ্টালিৰ বাবে কোব এটা খাব লগীয়া নহৈছিল। এদিন কিন্তু অবাবতে এক অঘটন ঘটিল। আগতে যে মই আমাৰ চকুৰ আগতে বাঘে খোৱা পহুৰ খাহ চিকাৰীৰ কথা কৈছো, তেওঁৰ পুত্ৰ টগলিচাৰ কমাৰ ফদীয়া স্কুলত আমাৰ শিক্ষক হৈছিলহি। তেওঁ এদিন শ্ৰেণীৰ সকলোকে কোবাই কোবাই মোৰ ওচৰ পাই "হাত মেল" বুলি আদেশ কৰিলে। ময়ো বিমোৰত পৰি কোনো আপত্তি নকৰি আনসকলে সদায় পোৱা প্ৰসাদৰ ভাগ ল'বলৈ সোঁ হাতৰ তলুৱা বহলকৈ পাতি দিলো। লগে লগে সাৰোপ কৰি আমাৰ বাৰীৰে বাঁহৰ লেকেচিৰ কোব পৰিল আৰু লেকেচিডাল আৰু মোৰ হাতৰ 'ভাগ্যৰেখা'ডাল একেলগে ফাটি গ'ল। মোৰ হাতৰপৰা তন্মুহূৰ্তে তেজৰ ধাৰ ব'বলৈ ধৰিলে। চকুৰপৰা ব'লে গঙ্গা-যমুনাৰ সুঁতি। চিঞৰ বাখৰ একো নকৰিলো। 'ভাগ্যৰ ৰেখা'তে যেতিয়া এই কশাঘাত! কিন্তু হেড পণ্ডিতহে টগলিচাৰ ছাৰৰ ওপৰত অগ্নিশৰ্মা হৈ গৰ্জি উঠিল, 'এই হেন সজ নিৰ্দোষী ল'ৰাটোৰ এই বিলৈ কৰিবলৈ তোমাক কিহে পাইছিল? মই আজিলৈকে তাৰ গাত থাপৰ এটা মাৰি পোৱা নাই। সি পঢ়া নোৱাৰিছিল নে আথটি কৰিছিল?' এতিয়া মোৰ নিজৰ হাতৰ আঘাতকৈ টগলিচাৰ ছাৰৰ সেই দুৰ্দশা দেখিহে দুখ লাগিল বেছি। তেওঁহে এতিয়া দোষী ল'ৰাজিৰ দৰে তল-মূৰকৈ থিয় দি ৰ'ল। বৰমামেৰে নিজে মোৰ কিতাপ বহি সামৰি হাতত ধৰি ঘৰলৈ আইৰ ওচৰলৈ মোক লৈ

গ'ল। চেপা খাই থকা কাল্লোনটো তেতিয়াহে ওলাই আহিল বাহিৰলৈ। মোৰ একো দোষ নাই জানি দেউতায়ো মোক ডাবি-ধমকি নিদিলে আৰু টগলিচাৰকো একো নক'লেগৈ। ভাবিলে চাগৈ, 'চেকনিৰ আগতহে বিদ্যা' সূত্ৰমতে মোৰ সেইদিনা অকণমান হ'লেও অধিকা বিদ্যা লাভ হ'ল। সি যি হওক, সেই ঘটনাৰ আগে পিছে পঢ়া শুনা, স্বভাৱ-চৰিত্ৰ, সকলোতে 'ভাল ল'ৰা' নামেই পাই থাকিলো। তাৰ মূলতেযে ঘৰত দেউতাৰ কটকটীয়া শাসন আৰু ব্যক্তিগত প্ৰশিক্ষণ, সেই কথা নোদোহাৰিলেও হ'ব। দাদাযো মোৰ পঢ়া শুনাৰ মাজে মাজে মহলা লৈছিল। এদিন তেওঁৰ এটা প্ৰশ্নৰ সঠিক উত্তৰ দিব নোৱৰাত তেওঁ হাতত চেকনি তুলি ল'লে। সেয়া দেখিয়ে মোক বৰকৈ 'শোগে ধৰিলে', ধাৰাসাৰে চকু-পানী ওলাল, দাদাই এছাৰি সামৰি থ'লে। তেওঁ কিন্তু আইক কৈছিল, 'বৌ, ই বৰ অঙ্ক পাৰিব, কাৰণ ইয়াৰ মূৰটো বৰ ডাঙৰ।' অংকত মোৰ সেই ডাঙৰ মূৰটোৰ সুফল মেট্ৰিকুলেচন পৰীক্ষাত অঙ্কত দুটা 'লেটাৰ' পোৱাতেই পৰ্যৱসিত হৈ সীমা পৰিল।

আমাৰ সৰু-কালত পঢ়াশালিবোৰৰ কিছুমান নিজ নিজ ৰীতি আছিল। আমি তলৰ শ্ৰেণীত মাটিতহে বহিবলৈ পাইছিলো, তাৰ বাবে ল'ৰাই নিজে পাটী বা পাটীদৈ বা বাঁহৰ বা কলঠৰুৱাৰ সৰু চৰা এখন ঘৰৰপৰা লৈ যাব লাগিছিল। আমি বহা শাৰীৰ সমুখত দুই ইঞ্চিমান ওখ আৰু এখন ডেস্কৰ সমান বহল এটা ঢিপ। সেই ঢিপৰ ওপৰত আমি ঘৰৰপৰা লৈ যোৱা ভোল-গুটিৰে অ-আ, ক-খ, ১-২ লেখোঁ। তাৰ পিছৰ থাপত আমি কেঁহেৰাজ বটি মিহি কৰা মহীৰে আৰু থাগৰি বা বাঁহৰ কোমল লেকেচিৰ কাপেৰে যতনকৈ কাটি অনা কলপাতত সেই আখৰ লেখা চলে কিছু দিন। তৃতীয় স্তৰতহে চিলেট-পেঞ্চিলেৰে চিলেটত লেখিবৰ পাল। চিলেটৰ আখৰ মোহাৰিবলৈ বহঁতৰ গুটিও দুটামান বিচাৰি আনিব লাগে। নহ'লে

ফটা-কানি আৰু সৰু চিচাৰু পানী। আমাৰ আগৰ পীড়িত আকৌ শিল চিলেট নাছিলেই। তেতিয়া কাঠৰ ফলিত ছাই লেপি ক'লা কৰি তাৰ ওপৰত ধলমাটিৰে লেখিব লাগিছিল। হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ "বাহিৰে ৰংচং ভিতৰে কোৱাভাতুৰি"ত এই 'ছাই লেপা ফলি'ৰ উল্লেখ আছে। আমাৰ দিনত ক মান আৰু খ মান শ্ৰেণীলৈকে কেৱল ফলিত লেখালৈকে চলিছিল, কাগজ, কলম, চিয়াঁহি প্ৰথম মান শ্ৰেণীৰপৰাহে। আজি-কালি হ'লে ল'ৰা-ছোৱালীয়ে ইমানবোৰ খলপা পাৰ হৈ কাগজ বগাবলৈ আহিবই নালাগে। বিদ্যাবন্তবো প্ৰয়োজন নাই। পোনে পোনেই ফাউণ্টেইন বা নিজৰি-কলম বা ডটপেনত ধৰিব পাৰি। আগৰ দিনত হাতৰ আখৰ পোন কৰাত বহুত গুৰুত্ব আৰোপ কৰা হৈছিল। আজি-কালি আখৰৰ গঢ়লৈ চকু দিয়াৰ কথা বৰকৈ নাই, শুধকৈ আখৰ লেখাতো বিপাং—জ্ঞ'ৰ ঠাইত ঞ্জ, ঞ্জ'ৰ ঠাইত জ্ঞ লেখা এম্. এ ৰ ছাত্ৰও আজি সহজে পাৰ পাৰি। সেইসকলেই আজিৰ জিতাক্ষৰী।

আমাৰ পাঠ্য-পুথিও আছিল বিচক্ষণ—বিশেষকৈ পাণীন্দ্ৰনাথ গগৈৰ "ল'ৰাপুথি" আগছোৱা আৰু মাজছোৱা। অৱশ্যে সেই পুথিয়ে ছাত্ৰসকলক এৰোপ্লেন বা স্পুটনিকত উঠাৰ সমান উচ্চাকাংক্ষালৈ খুদগাইছিল, মাথোন কৈছিল 'পঢ়া-শুনা কৰে যেয়ে,/ ঘোঁৰা-গাড়ী উঠে সেয়ে।' তেতিয়াৰ দিনত টম্‌টম্ বা ফিটনেই ডাঙৰ বিলাসৰ বাহন। 'শইকীয়া ঘৰৰ বংশীধৰ'ৰ দৰে উত্তৰ লখীমপুৰৰ এখন গাঁৱত থাকি লেখা কিতাপখনিয়ে কিন্তু অসমীয়া জতুৱা শব্দৰ এক ডাঙৰ ভঁৰাল ছন্দিত ৰূপত নিৰ্মাণ কৰিছিল : 'ফটাকানি হৰিভৰ চুবুৰীয়া খনিকৰ গগৈদেও অসহনি//গামখাক ওলগনি তিবৰিবৰি পানীপকুৱা।' ডিব্ৰুগড়ৰ ভট্টাচাৰ্য এজেঞ্চিয়ে কিতাপখন ছপাই থাকে যাবে তাক আজিও পাব পাৰি আৰু সেইখন হাতত লৈ এতিয়াও অসমীয়া জতুৱা ৰূপৰ শিক্ষা লাভ কৰিব পাৰি। তাই কই

আৰু পুথি পঢ়িব পৰা হ'লত ঘৰত তুখন 'বাহিৰা' পুথিয়ে বিশেষ আমোদ দিছিল বিশেষকৈ আইৰ শিকনিত—"কাণখোৱা" আৰু "ভীম-চৰিত"। ক'ৰপৰা জানো এখন ক'লা বাকলি লগোৱা কেইটা-মান পাতৰ "কাণখোৱা"খনেযে কিমান সুখ দিছিল। হুচৰি গোৱা বাইজৰপৰা শুনি লগৰীয়া সমনীয়াৰে "ৰাম হে করুণাময়।/হৰি হে করুণাময়॥" ঘোষা জুৰি "ভীম চৰিত"ৰপৰা 'বৈশম্পায়ন বদতি শুনিয়োঁ নৰেশ্বৰ, জয়। কহোঁ কথা পাণ্ডৱৰ ছৱাল-কালৰ, জয়॥' আদি পদ গাই আমাৰ চ'ৰা-ঘৰতে বিহুত হুচৰি গাইছিলোঁ। শিশু কৃষ্ণৰ জীৱনৰ আহ্লাদময় কথাই এইদৰে আমাৰ ছৱাল জীৱনত বহুৎ সানিছিল। "ঈছপৰ সাধু", "ৰামায়ণৰ ৰহঘৰা", "মৌ-মহা-ভাৰত", "ধ্রুৱ", "প্রহ্লাদ" আদি সৰু সৰু পুথিবোৰে অবসৰৰ বিনোদন আৰু পৱিত্র ভাব-আদর্শ যোগাইছিল।

দ্বিতীয় তৃতীয় শ্রেণীত মেকমিলনৰ "নীতিমালা" আমাৰ লগ-ৰীয়া হৈছিল। সেইবিলাক পাঠ্যৰ বিশেষকৈ বলদেব মহন্ত, মোচ-লেহুদ্দিন আহমদ আদিৰ সুৱলা নীতিমূলক শিশু-কবিতাবিলাকে আমাৰ মন ব্যাপৃত কৰি ৰাখিছিল আৰু সজ কথাও শিকাইছিল। ল'ৰা-ছোৱালীৰ বাবে লেখা আজিৰ কবিতাবোৰতকৈ আমাৰ তেতি-য়াৰ পাঠ্য কবিতাবোৰ যেন অধিক সুৱলা আৰু নিমজ আছিল। ইস্কুলত পঢ়োঁতে আটাইতকৈ ভাল লাগিছিল যেতিয়া শ্রেণীৰ আটাইবোৰ ছাত্র বাহিৰত থিয় হৈ সাহিত্যৰ পাঠ বা পূৰণৰ সৰু নেওতা, ৰৰ আদি বিবিধ নেওতা সুৰ ধৰি চিয়ঁৰি চিয়ঁৰি আওৰাইছিলোঁ। সেইবোৰ যেন তেতিয়া এক শ্রেণী গানহে হৈ পৰিছিল। সেই গানৰ সুৰৰ হিল্লোলত কর্ণ-পথে সোমোৱা সৰু সৰু অঙ্ক আদিৰ তত্ত্ববোৰে মনত ভালকৈ সাঁচ বহুৱাইছিল।

আমাৰ চ'ৰাঘৰত তিনি-চাৰিটি লগৰীয়া আবেলি বেলা একে-লগ হৈ সাধুকথা কোৱা-কুই কৰা এটি বিশেষ আহ্লাদৰ কার্য

হৈছিল। কেতিয়াবা সন্ধিয়া চাপি অহাৰ লগে লগে ভূতৰ সাঁধু ওলালে আমি ইটো সিটোৰ অধিক কাষৰি চাপি বহিছিলো আৰু শেহত যেতিয়া আন্ধাৰে আমাক আগুৰি ধৰিছিল, তেতিয়া ভূতৰ ভয়ত আটাইকেইটা লগা-লগি হৈ লাড়ু বান্ধি এবা এৰি কৰা টান হৈছিল আৰু আই-দেউতাক মাতিহে ভিতৰ ঘৰলৈ যাব পাৰিছিলো আৰু লগৰীয়া কেইটিযেও টপলিয়াইহে নিজৰ ঘৰ সোমাইছিলগৈ। সেই সাধুবোৰৰ আজি এটাও মনত নাই যদিও, আৰু ভূতৰ ভয়ো নোহোৱা হ'ল যদিও সোনকালেই, সেই কালত সেইবোৰ সম্পূৰ্ণ সত্য যেন লাগিছিল। নিজেও তেতিয়া সেই ভূতবোৰৰ লগৰ ভূত আছিলোনেকি।

মোৰ নিম্ন পাঠশালাৰ পাঁচোটা বছৰ সোনকালেই অন্ত পৰিল। এদিন ইস্কুল চাবলৈ নগৰৰপৰা ইনিছপেক্টৰ আহিল, তেওঁ তৃতীয়মান শ্ৰেণীৰ ল'ৰাকেইটাৰ মহলা ল'লে আৰু হেড পণ্ডিতক ক'লে, মোক বৃত্তি পৰীক্ষালৈ পঠিয়াব লাগে। কিন্তু শৰ্মা বৰুৱাই বোধ হয় নভৰা-নিচিন্তাকৈ একে আষাৰে কৈ পেলালে, মই বৰ কুমলীয়া হৈ আছো, আৰু এটা বছৰৰ পিছত মোক পৰীক্ষালৈ দিলেহে ভাল হ'ব। গতিকে ১১৩নং কমাৰ ফদীয়া স্কুলৰপৰা বছত বছৰৰ দৰে সেইবছৰো কাকো নিম্ন প্ৰাইমেৰি বৃত্তি পৰীক্ষালৈ পঠিওৱা নহ'ল দেউতাই কথাটো শুনি দুখ পালে, কাৰণ এটা বছৰ অবাবতে কিয় কটাব লাগে? দ্বিতীয়তে, দেউতাক আগতে নোসোধাকৈ পণ্ডিতে কেনেকৈ এটা মীমাংসা কৰিলে কিয়? সি যি হওক, সেই বিষয়ত তেতিয়া আৰু একো কৰিবৰো নাছিল হ'বপায়। গতিকে বছৰৰ শেহ পৰিলেই পঢ়াশালিখনৰপৰা বিদায় লোওৱাটোকে দেউতাই থিৰাং কৰিলে, কাৰণ তেওঁ জানে, বৃত্তি নাপালেও একোপধ্যেই মই ল'ৰা বেয়া নহ'ম।

নিম্ন প্ৰাথমিক শিক্ষাৰ জীৱনৰ এই শেহৰ বছৰৰ এটা বিশেষ

ঘটনা মোৰ মনৰ ছবিত এতিয়াও বিশেষকৈ উজলি উঠে। সেই বছৰত অর্থাৎ ১৯১৪ চনত শিৱসাগৰ নগৰৰ 'দুখীয়া ইস্কুল' অর্থাৎ মিউনিচেপেলিটিৰ প্রাথমিক পঢ়াশালিৰ সমুখৰ ৰাধিকাপ্রসাদ বৰুৱাদেৱে দান দিয়া মাটিত শিৱসাগৰ নাট্যমঞ্চ নির্মাণ কৰা হৈছিল। সেই মঞ্চৰ প্রেক্ষা-গৃহ বেৰা-বোৰা হোৱাৰ আগতে তাৰ ঠাইতে তেতিয়াৰ গুৰুত্বপূর্ণ জাতীয় অনুষ্ঠান অসম ছাত্র সম্মিলনৰ বার্ষিক অধিবেশন বহে। তেতিয়া ককাইদেউ ছাত্র সম্মিলনৰ প্রধান সম্পাদক। সেইবাৰ সম্মিলনত সভানেত্রী হ'বৰ কথা আছিল সৰোজিনী নাইডু। কিন্তু মূৰকত তেওঁ সম্মিলনলৈ আহিব নোৱাৰি মাথোন অভিভাষণখন পঠিয়াই দিয়ে। সেই অভিভাষণ পাছত "মানুহ হোৱঁা" শিতানেৰে ছাত্র সম্মিলনৰ মুখপত্র "মিলন"ত অনূদিত ৰূপত প্রকাশ পাইছিল। শ্রীমতী নাইডু আহিব নোৱৰা বাবে সভাত সভাপতি হৈছিল নবীনচন্দ্র বৰদলৈ। সভাথলীত একেখন মেজৰ কাষত কর্মবীৰ বৰদলৈ আৰু ককাইদেউক একে ধৰণৰ খাদৰৰ 'নিমা' পিন্ধা সাজত (সেই সাজত বৰদলৈদেৱৰ আৰু তৰুণৰাম ফুকনৰ একোখনি চিত্র ক'তো ক'তো প্রকাশিত হৈছিল) বহি থকা এতিয়াও চকু মুদি চালে দেখা যেন লাগে। সেই সকলো দৃশ্য মই দেউতাৰ লগত গৈ জনতাৰ মাজৰপৰা বেঙা মেলি মেলি চাইছিলো। তাত হোৱা আলোচনাৰ কোনো কথা তেতিয়াও মনত লাগিবৰ নৌ এথোন। তেতিয়া ক খ গ ঘ-কেইটাকে মাথোন আয়ত্ত কৰা হৈছিলেই কি নাইছিলেই।

ইংগেলৰ ইংৰাজী ইস্কুলত

যোগধৰ শৰ্মা বৰুৱা হেড পণ্ডিতে যদিও আশা কৰিছিল যে মই আৰু এটা বছৰ তেওঁৰ ইস্কুলত পঢ়ি খুব মজবুতকৈ নিম্ন প্ৰাথমিক বৃত্তি পৰীক্ষাত ওখ ঠাই লৈ তেওঁৰ আৰু তেওঁৰ পঢ়াশালিৰ যশস্যা আৰ্জি দিম, দেউতাই সেইটিলৈ খাপ পিটিবলৈ নিদি শিৱসাগৰ চৰকাৰী উচ্চ ইংৰাজী বিদ্যালয়ত মোৰ নাম লগাই দিবলৈ স্থিৰ কৰিলে। সেই বিদ্যালয়ৰ হেড মাস্টৰ কালিৰাম দত্তক দেউতাই লগ ধৰাত এটা বাছনি পৰীক্ষা হ'ব বুলি জনা গ'ল, কাৰণ সেই সময়তো তাত নাম লগাবলৈ বিচৰা ছাত্ৰৰ সংখ্যা যথেষ্ট সৰহ। বগা ঠেঙা, ক'লা ডিঙিবন্ধ কোট আৰু ক'লা টুপীৰ (সেই টোক বাৰ টুপী বা আমোলা টুপী বুলিছিল এসময়ত, তাৰ পিছফালে টিকনিৰ দৰে অকণমান কাপোৰ ওলমি থাকিছিল) সুবেশ পৰিহিত গুৰুনী চেহেৰাৰ হেড মাস্টৰগৰাকী সুশাসক আছিল। তেওঁৰ নিৰ্দেশমতে বাছনিপৰীক্ষাত বহিলো। দুটা নে এটা সাহিত্যৰ প্ৰশ্নৰ বাদে অংকৰ পৰীক্ষা হ'ল যাই। প্ৰশ্নখিনি তৈয়াৰ কৰিছিল কেবা মত আলি শইকীয়া (পিছত কটন কলেজৰ অৰ্থবিজ্ঞানৰ অধ্যাপক আৰু ইস্কুলত মোৰ সতীৰ্থ ইক্ৰামুদ্দিন শইকীয়াৰ পিতৃ) নামৰ শিক্ষকে। এটা প্ৰশ্ন আছিল—৮০ জন ল'ৰা-ছোৱালীৰ মাজত ১২০ টকা কণ ভগাই দিয়া হ'লত দেখা গ'ল ল'ৰাই দুটকা আৰু ছোৱালীয়ে প্ৰত্যেকে এটকাকৈ পালে, ল'ৰা কিমান আৰু ছোৱালী কিমান আছিল? বুজিলে চাই, মুখতেই অংকটোৰ উত্তৰ পোৱা যায়, কিন্তু ছাত্ৰ পাতি লৈ লেখাৰ নিৰ্দিষ্ট নিয়ম এটা নাইবা ব্যৱহাৰ অংকটো নহৈছিল। মোৰ পিছে অংক কেইটা ঠিকেই হ'ল গতিকে

প্ৰৱেশাৰ্থীৰ মাজত স্থান ওপৰতে ৰ'ল। শিৱসাগৰ উচ্চ ইংৰাজী বিদ্যালয়ৰ ছাত্ৰ হ'লো আৰু নিষ্ঠাৱান, নিপুণ শিক্ষকসকলৰ চৰণত শিক্ষা-লাভৰ সুযোগ হ'ল।

নতুন ভাষা, নতুন বিষয় ইংৰাজীত পোনৰেপৰা ৰতি উপজিছিল। ক্লাছ থ্ৰি এ ছেক্‌শ্যনৰ ক্লাছ-শিক্ষক সুবেশ-সুন্দৰ মুক্তালাল দাসে (?) ইংৰাজীৰ প্ৰথম শিক্ষা দিছিল। ইংৰাজীৰ এগৰাকী শিক্ষক দুৰ্গানাথ বৰগোহাঁইৰ উচ্চাৰণ স্পষ্ট আৰু টকৃটকীয়া আছিল। কবিতা পঢ়াওঁতে তেওঁ হাত দুখন বহলকৈ মেলি কেনেকৈ প্ৰতি অক্ষৰত (ছিলেবোল্) গুৰুত্ব দি পঢ়াইছিল, এতিয়াও মনত আছে—'আই হাভ্ টু হেণ্ড্ছ্ ছো হাভ্ য়্যু' ইত্যাদি। আৰু এগৰাকী ইংৰাজীৰ মাস্টৰ হেমধৰ বৰৱাই শ্ৰেণীত বিশেষকৈ আমাৰ সহপাঠী বেজীয়া কলিতা আৰু হাঁহিৰাম কলিতাক লৈ সদায় ৰগৰ কৰি কথাৰ মালিহা মাৰিছিল 'বেজীয়া কলিতা, পাৰিবানে নোৱাৰা ?' 'বেজীয়া কলিতা, আমবলীয়া হাঁহ মাৰি এসাজি মাৰি আহিবা যোৱা।' (বেজীয়া ক্লাছ ফ'ৰতে বৰ ওখ-ডাঙৰ মানুহ দেখি) 'বেজীয়া কলিতা, তোমালৈ ছোৱালী খুজি ক'ৰবাত তামোল-পাণ কটাইছেই বোলে, হয়নে ?' সদায় হাঁহি থকা হাঁহিৰামক ছাৰে ক'ব, "হাঁহিৰাম কলিতা, হাঁহি এটা মাৰাঁচোন।" ওপৰ শ্ৰেণীত (ক্লাছ এইট্) পঢ়ুওৱা গোপালচন্দ্ৰ গোস্বামীয়ে প্ৰতি দিনে শ্ৰেণীলৈ আহোঁতে সৰু কিছুমান কাগজৰ টুকুৰাত অভিধান চাই টোকা লিখি আনিছিল আৰু পৰম আগ্ৰহেৰে পাঠ পঢ়ুৱাইছিল। এইসকল সুশিক্ষকৰ শিক্ষণত ইংৰাজী মোৰ প্ৰিয় বস্তু হৈ পৰিছিল। ক্লাছ থ্ৰিৰপৰা ফ'ৰলৈ আৰু ফ'ৰৰপৰা ফাইভলৈ প্ৰমোশ্যন পাওঁতে বিষয়টোত এশৰ ভিতৰত ৯৫ আৰু ৯২ নম্বৰ পোৱাৰেপৰা প্ৰৱেশিকা পৰীক্ষাত দুখন প্ৰশ্ন কাকতত ৬৮ আৰু ৭২ পোৱালৈকে ইংৰাজী মোৰ বাবে সুখকৰেই আছিল। ইংৰাজী ভাষাৰ এই ব্যুৎপত্তিয়ে বিদ্যা জীৱনত

বহুত সহায় কৰি আহিছে।

ক্লাছ থ্ৰিত আমাক অসমীয়া পঢ়াইছিল মহেশ্বৰ শৰ্মা নামৰ শিক্ষকগৰাকীয়ে। জাৰকালি হ'লে হালধীয়া কাপোৰ এখন চটিয়াই পিন্ধা শৰ্মাদেৱে মোক 'মিতা' বুলি মাতিছিল। আৰু এজন শিক্ষকে তাতকৈ ওপৰৰ শ্ৰেণীত বিষয়টো পঢ়ুৱাইছিল, কিন্তু তেওঁৰ নামটো পাহৰি গ'লোঁ। ঋষি-মুনি মাষ্টৰ বুলিয়ে আমি তেওঁৰ কথা কওঁ, সেইটোহে মনত আছে। আজি-কালিও স্কুলৰ ল'ৰাবোৰে শিক্ষকক এটা উপনাম দিহে নিজৰ মেলত শিক্ষকৰ কথা কয়। ইন্দ্ৰেশ্বৰ বৰঠাকুৰদেৱে কৈছিল বোলে এজন শিক্ষকৰ মূৰটো ল'ৰাই বণ্টুটোৰ নিচিনা দেখিছিল বাবে তেওঁৰ নাম থৈছিল বণ্টু মাষ্টৰ। সেই মাস্টৰে বিয়া কৰি প্ৰথম শ্ৰেণীটোত সোমাওঁতেই ল'ৰাই বোলে প্ৰশ্ন কৰিলে, "ছাৰ বণ্টুৰ স্ত্ৰীলিঙ্গ কি?" মাস্টৰো শুদা-শুদি বিধৰ নহয়, একিল লৈ একিল দিব জানে, তেওঁ বুজিলে প্ৰশ্নটোৰ অৰ্থ কি, আৰু সহজভাৱে ক'লে, "গাধহঁত, তাকো নাজান? বণ্টুৰ স্ত্ৰীলিঙ্গ বাল্‌টি।" সি যি হওক, মোক ঋষি-মুনি ছাৰে এদিনাখনৰপৰা বৰ মৰম শ্ৰদ্ধা কৰা হ'ল যিদিনা মই "বাঁহী"ত প্ৰকাশিত এটা প্ৰবন্ধৰ (প্ৰবন্ধটো সম্ভৱত মোৰ মোমাইদেউ থানেশ্বৰ হাজৰিকাৰ লেখা) সহায় লৈ গাখীৰৰ বিষয়ে বৰ বৈজ্ঞানিক এখন ৰচনা লিখি তেওঁৰ আগত পেছ কৰিলো। সাহিত্যৰ আৰু এগৰাকী ভাল শিক্ষক আছিল ৰামমোহন বৰুৱা। অতি মৃদু আৰু মৰমিয়াল স্বভাৱৰ লোক। ফলত ল'ৰাক তেওঁ সাহিত্য পঢ়ুওৱাতকৈ বেছি ভাগটি নিজে শ্ৰেণীত সাধু কৈ ল'ৰাক শুনাব লাগিছিল। আৰু এজন আমাৰ সাহিত্যৰ শিক্ষক আছিল যোগেশ্বৰ শৰ্মা। তেওঁৰ "কথা-মহাভাৰত" এখনি উপাদেয় পুথি। শ্ৰেণীত মোৰ লেখা চাই শৰ্মাদেৱে বৰ উচ্চভাৱে প্ৰশংসা কৰিছিল, কৈছিল, "অসমীয়া সাহিত্যত সুন্দৰ ভাষা লিখা মানুহ হ'ল সত্যনাথ বৰা।

সত্যনাথ বৰাৰ পিছতে ভাল ৰীতিৰ বাবে মই ভিশ্বেশ্বৰ নেওগক ঠাই দিওঁ। আৰু এওঁ মহেশ্বৰক যি দেখিছো, তেওঁলোকৰ ঠাঁচতে উঠিছে। এওঁ আগলৈ ভাল গদ্য-লেখক হ'বগৈ।" ছাৰৰ আশীর্বাদ আৰু ভৱিষ্যৎবাণী ফলিয়াইছেনে নাই, তাক ক'বলৈ ছাৰ এতিয়া কাষৰত নাই।

যোগেশ্বৰ শৰ্মা ছাৰে ক্লাছ ছেভেনৰপৰা আমাক ভূগোল পঢ়াইছিল। তেতিয়া সেই শ্ৰেণীৰপৰা আৰম্ভ কৰি অসমীয়াত বাদে সকলো বিষয়কে ইংৰাজী মাধ্যমত পঢ়িব লাগিছিল। লংমেন কোম্পানিৰ ভূগোলৰ কিতাপৰপৰা ছাৰে মাজে মাজে একো অংশ মুখস্থ কৰি আনিবলৈ দিয়ে আৰু শ্ৰেণীত তাক হুবহু লিখিবলৈ কয়। মই কিন্তু কবিতাৰ বা নাটৰ বচনৰ বাদে আন কথা এইদৰে মুখস্থ কৰা ভাল নাপাইছিলো। ভূগোলৰ কিতাপত ভাৰতবৰ্ষৰ বিৱৰণৰ আৰম্ভতে India is the crown jewel of the British Empire—এনে বুলি আৰম্ভ কৰা এটা পেৰাগ্ৰাফ ছাৰে এদিন স্মৃতিৰপৰা লিখিবলৈ দিলে। মই কিন্তু কিতাপৰ কথাখিনি নিজৰপৰা ইংৰাজী ভাষাত লিখি শৰ্মা ছাৰক চাবলৈ দিলো। ছাৰে শ্ৰেণীৰ ভিতৰতে মোক আটাইতকৈ সৰহ নম্বৰ দিলে, কিন্তু মৰমৰ ঠাট্টাৰ সুৰত ক'লে 'আমাৰ শ্ৰেণীত আকৌ লোকৰ কথা অনুসৰণ নকৰা বৰ ডাঙৰ পণ্ডিত আছে হ'লে দেই।' তলৰ শ্ৰেণীত আমাক ভূগোল পঢ়ুওৱা এগৰাকী ব্যক্তিত্বশালী শিক্ষক আছিল জ্ঞানীৰ ভগৱধৰ খাওন্দ। ক্লাছ ফ'ৰ-ফাইভত অসম-বুৰঞ্জী পঢ়াইছিল যোগেশ্বৰ বৰকটকী ছাৰে। বয়সৰ বাবেই নে কি, তেওঁৰ কঁকাল হালিছিল আৰু পঢ়ুৱাওঁতে অনবৰত চকিতে বহি থাকিছিল। গতিকে, শ্ৰেণীলৈ আহিয়ে আদেশ কৰিছিল, "কেপ্টেইন, ত্ৰিং এ লং বেঞ্চো কেইন্।" এই দীঘল এছাৰিভাল লৈ তেওঁ বহি বহিয়ে পিছৰ বেঞ্চিত বহা, পঢ়া নোহোৱা বান্দৰসকলক কোবাইছিল আৰু

আগৰ বেঞ্চিত বহা, পঢ়া পৰাবোৰেও সেই প্ৰক্ৰিয়াতে এনেয়ে কেঁচা কাৰবোৰ খাব লগীয়াত পৰিছিল। বৰকটকী ছাৰে, কিন্তু ক'ব নোৱাৰোঁ, মূৰ্ধন্য ণটো ঠগ লগাই লিখাটোত বিশেষ গুৰুত্ব দিছিল।

অঙ্কৰ শিক্ষকসকলৰ ভিতৰত তলৰ শ্ৰেণীত কৰামত আলি শইকীয়া আৰু ওপৰ শ্ৰেণীত জোনেশ্বৰ গগৈ, আন আন বিষয়ত দুদিনমান কাম কৰা প্ৰফুল্লপ্ৰাণ চাংকাকতী (পিছত জগন্নাথ বৰুৱা কলেজৰ অধ্যাপক) আৰু মোৰ দাদা আদিৰ কথা মনত পৰে। শইকীয়াই অঙ্ক বুজাওঁতে প্ৰায় মুখৰ ভিতৰতে "বুজলেনজা" নে কি এটা শব্দ উচ্চাৰণ কৰিছিল। মহম্মত খায়েৰ (ধন মাস্টৰ), তাৰানাথ গগৈ আদিও সুশিক্ষক আৰু মৰমিয়াল লোক আছিল। ভৱধৰ ঠাকুৰ ছাৰে আমাক ছিক্সলৈকে অঙ্ক পঢ়োৱাৰ উপৰিও স্কাউট মাস্টৰৰূপে স্কাউট ছাত্ৰসকলৰ মৰমৰ নেতা হৈছিল। পণ্ডিত গৌৰী-দত্ত মিশ্ৰ বিদ্যাভূষণে থ্ৰি-ক'ৰত আমাৰ অসমীয়া শ্ৰুতলিপিৰ শ্ৰেণী লৈছিল। আমি চিলেট-ফলিত শ্ৰুতলিপি লওঁ; আমাৰ ভুল-শুদ্ধ চাই পণ্ডিতে নম্বৰ দি চিলেটখনত চহী কৰি দিয়ে আৰু ক্লাছ কেপ্টেইনে নম্বৰৰ বহীত সেয়া টুকি থয়। তেওঁৰ চহীৰ ইংৰাজী 'জি' আখৰটো দেখাত ইংৰাজী ছয় অঙ্কটোৰ দৰে হয় দেখি ছয়তকৈ কম নম্বৰ পোৱাসকলে 'জি' আখৰটোৰ বাহিৰে চিলেটৰ বাকী সকলো কথা মোহাৰি পেলায় আৰু কেপ্টেইনক সেই আখৰটো দেখুৱাই 'ছাৰে ছয় নম্বৰ দিছে' বুলি তাকে বহীত তুলিবলৈ দিয়ে। তাতে বহুইছৰ একাখন কাজিয়াও হয়। আমাৰ শিক্ষকসকলৰ ভিতৰত বিশেষ শ্ৰদ্ধা আকৰ্ষণ কৰা ব্যক্তি আছিল ৰাজেন্দ্ৰনাথ বৰুৱা। তেওঁ আমাক ক্লাছ হেডেন আৰু অন্যত্ৰও ইংৰাজী পঢ়াইছিল। তেওঁ সদায় গম্ভীৰ, পঢ়ুওৱাত কিন্তু সলসলীয়া। সংস্কৃতৰ শ্ৰেণীত দুগৰাকী অতি উত্তম শিক্ষক পাইছিলো—তোম্বৰ ঠাকুৰ (দেৰগাঁও)

আৰু মহেন্দ্ৰনাথ গোহাঁই (গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ইংৰাজীৰ অধ্যাপক ডক্টৰ হীৰেন গোহাঁইৰ পিতৃ)। দুয়োজনেই সংস্কৃতৰ অনার্চ গ্ৰেজুৱেট, দুইজনৰে সংস্কৃতৰ প্ৰতি গভীৰ আনুগত্য। ক্লাছ ছেভেনত বিষয়টোৰ লগত প্ৰথম পৰিচয় হওঁতে বৰ কঠিন যেন লাগিছিল— যদিও ঠাকুৰ ছাৰৰ শিক্ষণৰীতি বৰ সহজ আছিল। কিন্তু প্ৰথমটো টাৰ্মিনেল পৰীক্ষাত এশৰ ভিতৰত ৮৬ নম্বৰ পালো সিমান আশা নকৰাকৈয়ে। লগে লগে ভাষাটোত মোৰ উৎসাহ আৰু আগ্ৰহ বাঢি গ'ল। অৱশ্যে সংস্কৃতৰ শ্ৰেণীত নানা কৌতুকৰো সৃষ্টি নোহোৱাকৈ নাছিল। এদিন ছাৰে কেইটামান ইংৰাজী বাক্য সংস্কৃত কৰিবলৈ দিলে, লগতে ইঙ্গিত দিলে যে সংস্কৃত লিখাৰ আগতে বাক্যবোৰ অসমীয়া কৰি চাব লাগে। সেই সূত্ৰ ধৰি কিন্তু এখোজ ছুটি কৰি আগ বাঢি চিদানন্দ ওজা নামে এজন সহপাঠীয়ে A black serpent entered my house—এই বাক্যটোৰ সংস্কৃত ৰূপ কৰিলে এনে. এক মচোৱা সৰ্প মম ঘৰে অসোমাযৎ।। সংস্কৃতৰ প্ৰতি মোৰ পোনতে যি আতঙ্কৰ সৃষ্টি হৈছিল, তাক প্ৰথম টাৰ্মিনেল পৰীক্ষাই আঁতৰাই নিদিয়া হ'লে ময়ো সংস্কৃতক ভয় কৰি, বেয়া পাই থাকিলোঁহেঁতেন, সংস্কৃত ভাষাৰ শক্তি আৰু সৌন্দৰ্য উপলব্ধি নকৰিলোহেঁতেন। অথচ আমাৰ অসমৰ এগৰাকী চূড়ামণি পণ্ডিতৰে উক্তি To me no language is dearer than Sanskrit সংস্কৃতৰ প্ৰতি প্ৰীতিয়েহে অসমীয়া আদি আধুনিক ভাৰতীয় ভাষাক সমৃদ্ধ কৰিব পাৰে, সংস্কৃতৰ জ্ঞানৰ অভাৱে অসমীয়া ভাষা লিখাৰো নানা বিসঙ্গতিৰ সৃষ্টি কৰে। ঠাকুৰ আৰু গোহাঁই, দুইজনা নিপুণ শিক্ষকৰ কৰুণাত লাভ কৰা সংস্কৃতৰ জ্ঞানে মোকো ভাৱপ্ৰকাশৰ বিষয়ত সদায় আশ্ৰয় দি আহিছে। গোহাঁই ছাৰে ক্লাছ এইটত পঢ়ায় সংস্কৃত। তেওঁ সকলো কথাতে পৰিপাটি আৰু অত্যন্ত serious, ল'ৰাই পঢ়া নোৱাৰিলে দুখ পায় আৰু খং কৰে।

এদিন তেওঁ ক'লে যে যিবোৰে নিজৰ পাঠ ঠিক কৰি নাহে আৰু শ্ৰেণীত পঢ়া পৰাৰ কোনো আশা নাই তেওঁলোকে বুকৰ ওপৰত এখন কাগজ মাৰি ল'ব 'আজি পঢ়া নোৱাৰোঁ' বুলি। বদনচন্দ্ৰ বৰঠাকুৰ বোলা মোৰ এজন চতুৰ সতীৰ্থই পিছ দিনাখনেই ছাৰৰ এই নিৰ্দেশ মানি বৰ বৰ আখৰেৰে 'আজি পাঠ নোৱাৰোঁ' বুলি এখন কাগজ চোলাৰ চাটিত মাৰি ল'লে। ছাৰে ক্লাছত সোমায়ে সেইখন দেখি খঙত জলি-পকি উঠিল আৰু কি কৰ কি নক'ৰ কৰি 'I shall beat you I shall kill you' বুলি গৰ্জি উঠিল। তেওঁ কিন্তু কোনো দিনে বেতকে নলগাইছিল। ছাৰে বিশেষ 'জোৰ' দি দি সংস্কৃত কথাবোৰ উচ্চাৰণ কৰিছিল আৰু বিসৰ্গটোকো (অঃ) দীঘলীয়া কৰি 'অহহ' কৰি উচ্চাৰিছিল, সেইটোৱে আমাৰ ল'ৰা-মনক বিশেষ আমোদ দি বিষয়টোত আমাৰ ৰতি বঢ়াইছিল। ফটোগ্ৰাফি গোহাঁই ছাৰৰ এটা হবি আছিল। শিৱসাগৰৰ আধা সজা কালিপ্ৰসাদ মেমৰিয়েল হলত লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাক সাহিত্য-সভাই অভিনন্দন প্ৰদান কৰাৰ সভাত সমুখত এশাৰী শৰাই আৰু কাষৰত ভাই-ককাই বেজবৰুৱা কেইজনক লৈ বহি থকা লক্ষ্মীনাথৰ ফটোগ্ৰাফ এখনি ছাৰে মোক উপহাৰ দিছিল, কিন্তু মোৰ ঘৰৰ কাগজৰ অগাধ সাগৰৰ মাজত সেই চিত্ৰখনিক পকৱাই পোৱাত সাহিত্য-সভাৰ হৈ "চিত্ৰলেখা" নামৰ এলবাম কৰাৰ সময়ত বস্তুটি বিচাৰি নাপালো।

ক্লাছ ছেভেন্-এইটত থাকোঁতে আমাৰ হেডমাস্টৰ আছিল ভৰত-চন্দ্ৰ চলিহা। কঠোৰতা আৰু বেত্ৰ-প্ৰহাৰৰ বাবে খ্যাত চলিহাদেৱক সকলো ল'ৰাই বাঘৰ মান ভয় কৰিছিল। ক্লাছ ছেভেনলৈ উঠাৰ লগে লগে ময়ো সেই 'বেত্ৰৰ প্ৰহাৰ-যোগ্য' হোৱা অনুগ্ৰহ পাইছিলো। কাৰণ তেওঁ এদিন আমাৰ ক্লাছলৈ আহি ক'লে যে পিছদিনা শ্ৰেণীৰ আৱশ্যকীয় সকলো কিতাপবোৰ কিনা হ'ল, তাক সকলো ছাত্ৰই

দেখুৱাবলৈ লৈ আহিব লাগিব, তেওঁ নিজে কিতাপবোৰ চাব। যথা আদেশ তথা কৰ্ম। দুৰ্ভাগ্যবশতঃ মই আগদিনা মাথোঁ কিনা "সাহিত্য-সংগ্ৰহ"খন ভুলতে ঘৰত এৰি থৈ আহিলোঁ। ধৰিলে তেওঁ সেই অপৰাধ। মই 'পাহৰি আহিলোঁ, কিতাপখন আছে' 'বহুত কিতাপ আনিব লগীয়া হোৱাত সেইখন কেনেবাকৈ ৰৈ আহিল' আদি জবাবদিহি কৰিলোঁহে হয়, চলিহা ছাৰে নামানে, ক'লে, 'কাইলৈ কিতাপখন লৈ মোৰ অফিছলৈ গৈ ঢুকাবমান খাই আহিবাঁ, আৰু দেউতাৰাক ক'বাঁ, তোমাৰ কিতাপ ভাৰ ব'বলৈ এটা লগুৱা ৰাখিব।' অঘটনৰ ভয়ত সেই নিশা টোপনিয়েই নহ'ল। পিছদিনা "সাহিত্য-সংগ্ৰহ"খন লৈ হেডমাস্টৰৰ অফিছলৈ গ'লো, ভাগ্যে তেওঁ তেওঁৰ দুহাত-দীঘল বেতডালক বিশ্ৰামৰপৰা জগাই নুতুলিলে। এই শ্ৰেণীত থকাতে আমাৰে এজন লগৰীয়া চলিহাতোকৈ অধিক এক বৰ বাঘৰ মুখত পৰিছিল। আগৰ খ্যাতিযুক্ত হেডমাস্টৰ আৰু তেতিয়া স্কুলসমূহৰ সহকাৰী ইন্‌ছপেক্টৰ লক্ষ্মীনাথ শৰ্মা আহক পৰিদৰ্শনৰ বাবে। আমাৰ ক্লাছৰ ছাৰে ক্লাছ সোমায়ে অফিছৰপৰা চক-মাটি এডোখৰ আনিবলৈ কোৱাত সুধীৰচন্দ্ৰ বৰুৱা নামৰ সহপাঠী জনে খপ কৰে উঠি অফিছলৈ বাট লওঁতেই দুৱাৰ-মুখত শৰ্মাদেৱক নেদেখাকৈ দিলেগৈ খুন্দা মাৰি। সকলো নিজ নিজৰ ঠাইত ঠৰ লাগি থিয় দি ৰ'ল। কোনে জানে, এতিয়া বপুৰা সুধীৰৰ কি হয়। নিৰ্বাসন দণ্ডই হয় নে শৰ্মাই পাহৰি থকা বেতডালকে পুনৰ তুলি লয়। ভাগ্যে তেওঁ কোপ-দৃষ্টিৰে কিছু পৰ সুধীৰলৈ চাই থাকি আমাৰ শ্ৰেণী পৰিদৰ্শনৰ কামত লাগিল। সিমানতে সেই আধ্যাও সমাপ্ত হ'ল।

আমি ক্লাছ থ্ৰি, ফ'ৰ আৰু ফাইভত পঢ়োঁতে স্কুলৰ প্ৰধান স্থান হুলঘৰটোতে (হায়, আমি পঢ়া স্কুলৰ ঠাইত এতিয়া এখন বজাৰ বহিছে।) বহিছিলো। পাঁচ-ছটা শ্ৰেণী একে সময়তে তাত বহে।

কিন্তু তাৰ জোখত হাই-উৰুমি হয় বৰ কম। আমি ল'ৰাবোৰৰ মাজত কথা-বতৰা, ধেমালি-ধুমুলা তাৰ মাজতে চলে। কেতিয়াবা সেয়া বেছি হ'লে হল-ঘৰৰ এমূৰৰ কোঠাৰপৰা লগুড়-হস্তেন কোনোবা-জন শিক্ষকৰ আৱিৰ্ভাৱ হয় আৰু কাচিৎ কেতিয়াবা লগুড়-প্ৰয়োগো ঘটে। আমাৰ মাজত জোকোৱা-জুকুইও হয়। ক্লাছ ফাইভত থাকোঁতে এদিন এজন সহপাঠী দুৰ্গেশ্বৰ বৰদলৈয়ে একান্তমনে চিলেট ফলিত অঙ্ক কৰি থাকোঁতে মান এজন সতীৰ্থ সত্যৰঞ্জন বৰুৱাই অকণমান আহুকাল কৰাত (সত্যৰঞ্জনে এনে ধেমালি কৰি চিঁউ চিঁউ চিঁউ কৰি লৰ মাৰিছিল) দুৰ্গেশ্বৰে খণ্ডত ফলিখন সত্যৰঞ্জনৰ গালৈ মাৰি দিয়ে আৰু সেইখন লাগি সত্যৰঞ্জনৰ কাণৰ দাঁতিৰপৰা ধোঁ-ঘোৱৈ তেজ ওলাবলৈ ধৰে। এতিয়াও তেওঁৰ (ডক্টৰ বৰুৱা এতিয়া) সেই ঘাৰ দাগটো আছে।

আমি ল'ৰাবোৰৰ অফুৰন্ত শক্তিৰ যে কেতিয়াবা কেতিয়াবা সৰু-সুৰা অপচয় নঘটিছিল, সেই কথা মই নিজ কাণত ধৰি শপত খাই ক'ব নোৱাৰোঁ। মনত আছে, তেতিয়া আমি বোধহয় ক্লাছ ফাইভ কি ছিক্সত। পানী খোৱা ছুটীত বন নোহোৱাৰ বন কৰি দুই-এজন সতীৰ্থই স্কুলৰ সমুখৰ মাৰোৱাৰী পটিলৈ গৈ তাৰ ব্যৱসায়ী-সকলক আমনি কৰেগৈ। এবাৰ নোলে আমাৰ লগৰে দুজনমানে তেনেকৈ গৈ এখন গোলাৰপৰা কাপোৰ-কানি দুডোখৰমান লৈ আহিল। সেই কথা ব্যৱসায়ীয়ে হেডমাস্টৰত গোচৰ দিলেহি। হেডমাস্টৰো আকৌ কমজন নহয়। স্বয়ং ভৰতচন্দ্ৰ চলিহা। তেওঁ ল'ৰাকেইটা চিনাক্ত কৰি মাতি আনি সুধিলে, কিয় এনে নিন্দনীয় অপকৰ্ম কৰা হ'ল। যাই দোষীজন আছিল অলপ খোনা। তেওঁ ক'লে, 'ছা-ছাৰ, আমি কা-কা-কাপোৰ অনা নাই। ব ব-ব-বন্ধুলৈহে লাগি আহিছিল।' এয়া শুনি চলিহাৰ দৰে কঠুৱা মানুহজনো হাঁহি উঠিল। কিন্তু বন্ধুজন বেত্ৰ-প্ৰহাৰৰপৰা সাৰিব নোৱাৰিলে। লোনকালেই

পিছত তেওঁ পুলিচ বিভাগৰ কামত সোমাল। নাজানো, তেওঁ ৰকলেহুত লগাই বহু অনা লোকক ধৰ-পাকৰ কৰে নে নকৰে।

স্কুলৰ বিশেষকৈ তল শ্ৰেণীত পঢ়া কালত বছৰেকীয়া বঁটা বিতৰণী সভাবোৰ আমাৰ বাবে মহা মহোৎসৱহে যেন। ক্লাছ প্ৰিৰপৰা ক'ৰলৈ উঠোঁতে সমস্ত শ্ৰেণীত ষষ্ঠ হৈও মই ষাঠি-চৌষষ্ঠি-পিঠীয়া এখন ইংৰাজী গল্পৰ পুথি প্ৰাইজ ৰূপে পাইছিলোঁ। তাতেই কি হিয়া-ভৰা আনন্দ। ফ ৰ, ফাইভৰপৰা প্ৰমোচনৰ দ্বিতীয় স্থানৰ বঁটা আৰু ছিক্সৰপৰা সদায় প্ৰথম হোৱা বঁটা পাইছিলোঁ। তাৰ লগতে শ্ৰেণীত সদায় উপস্থিত থকাৰ পুৰস্কাৰো হুবাৰমান পাইছিলোঁ। এই আটাইবোৰ প্ৰাইজ ইংৰাজী কিতাপৰ ৰূপত দিয়া হৈছিল আৰু সেইবোৰ পটি গল্পৰ আনন্দ আৰু নানা দেশৰ সম্বাদৰ জ্ঞান পাইছিলোঁ, কিতাপবোৰ ঘৰত ভালকৈ আলমাৰিত সজাই থৈছিলোঁ। কিন্তু পিছৰ জীৱনত যেতিয়া 'ডলাৰ বগৰী প্ৰায় ক'তো থান-থিত নাই' অৱস্থা হৈছিল, তেতিয়াই আদৰৰ কিতাপবোৰ ক'ত কেনি গ'ল, ক'ব নোৱাৰিলোঁ। বৰফৰ দেশ আদিত থকা আচৰিত বৰফ-ভালুকতে আৰম্ভ কৰি নানা আজব জানোৱাৰৰ ছবি আৰু বিৱৰণ থকা এন্টিক কাগজত ছপোৱা কিতাপখন এতিয়াও ঘূৰাই পাবৰ বাঞ্ছা হয়। ফৰাচী লেখক জুল বার্ণৰ "পৃথিৱীৰ চাৰিওমেৰে চাৰি কুৰি দিনত" বোলা উপন্যাসৰ চমু সংস্কৰণ এটাও প্ৰাইজত পাই তাক অসমীয়া কৰি পেলাইছিলোঁ। তাৰে এটা অংশ পিছত অসম ছাত্ৰ সম্মিলনৰ "মিলন" কাকততো ছপা হৈছিল। কিন্তু অনূদিত কিতাপখনৰ ছপা-নছপা সকলোখিনি কেতিয়াবাই নিকদেশ হৈ গ'ল। এতিয়া তাক ফিটাৰি ৰাতবিকাকত কিংবা টি ভি ত জাননী দিওঁৰে তাক ক'ৰবাত দেখা পাম, সি আশা-ভৰসা একো নাই। সেই দিনত ইংৰাজী কবিতা, সংস্কৃত স্তোত্ৰ আদি আৰু আন কি ছেক্সপিয়েৰৰ নাটকৰ দৃশ্যৰ অভিনয় আদিৰে বঁটা-বিতৰণী সভা আৰু প্ৰবন্ধ বক্তৃ

আগৰ দিনাখনৰ উৎসৱটো সমৃদ্ধ হৈছিল। ক্লাছ থ্রিত পঢ়োঁতেই আমাতকৈ কেইবাশ্রেণীবো ওপৰৰ পাৰ্বতীকুমাৰ গোস্বামী (বিচক্ষণ এডভোকেট আৰু পিছত গুৱাহাটীৰ উচ্চ ন্যায়ালয় আৰু ভাৰতৰ উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশ), নলিনীকুমাৰ মিশ্র (পিছত শিলঙত অধ্যাপক) আদিয়ে জাকজমক সাজপাৰ পিন্ধি শেকছপিয়েৰৰ "জুলিয়াছ ছিজাৰ" নাটৰ দৃশ্যাভিনয় কৰাৰ কথা এতিয়াও ৰবকৈ মনত পৰে।

পঢ়া-শুনাত মোৰ উন্নতি ক্রমে হৈ আহিছিল। ক্লাছ থ্রিৰ প্রমোশ্যন পৰীক্ষাত মোৰ এ ছেকশ্যনত প্রথম হৈছিলো যদিও সমস্ত শ্রেণীত ষষ্ঠহে হ লো—তাৰ বাবেও পিছে বছৰেকীয়া বঁটাবিতৰণী সভাত মোক এটা বঁটা দিয়া হৈছিল। ফ'ৰৰ পৰীক্ষাত কিন্তু মই সমস্ত শ্রেণীত দ্বিতীয় হ'লো। ফাইভৰ পৰীক্ষাতো। ছিক্সৰ পৰীক্ষাৰ-পৰা আৰম্ভ কৰি সদায় প্রথম হৈয়ে বৈছিলো। ক্লাছ ছিক্সত থকাতে তেতিয়াৰ ইনছপেক্টৰ শৰৎচন্দ্র গোস্বামীৰ বিশেষ দৃষ্টি আকর্ষণ কৰিব পাৰিছিলো।

সৰুৰেপৰা কবিতা বা পদ্য লিখাৰ ভাব এটা হৈ আছিল। ক্লাছ থ্রিত পঢ়োঁতে এদিনাখন ককাইদেউ চাহৰ মেলত বহিছে। দেৱযানী বাইদেৱে (দদাইদেউৰ ছোৱালী) চাহ বাকিছে। সেই সুযোগতে মোৰ এটা পইদ ককাইদেউৰ হাতত দিলোঁ াহি প্রশংসাৰ আশাত। কিন্তু তেওঁ মোক উদগনি নিদিলে বা পদ্য-ৰচনাৰ কৌশলৰ বিষয়ত একো নকৈ বৰং নিৰুৎসাহহে কৰিলে; হয়তো ভাবিলে যে সেইবোৰ মোৰ কাৰণে অযথা কামহে হৈছে, শ্রেণীৰ পাঠ্য-পঢ়াইহে মোৰ আচল যুগুত কাম। কিন্তু মোৰ পইদ্ কেইশাৰী কিছু দিনৰ বাবে ঘৰত আমোদৰ সামগ্রী হৈ থাকিল। 'ভাল ল'ৰা' নামৰ বস্তুটোৰ পোনৰ আৰু শেহৰ শাৰী কেইটা অলপাকৈ মনত পৰে, 'দুষ্ট ছোৱা কেনে ?/ দুষ্ট ল'ৰাক কোনোবাই মৰম কৰেনে ?/

এতেকতে তুমি নহ'বা দুষ্ট / কি পোৱা তাতেই থাকিবা তুষ্ট।'

এই সময়তে, ককাইদেউৰ যত্নত বুলিব লাগে, শিৱসাগৰ ছাত্র সভা আৰু তাৰ হাতেলিখা মুখপত্র "ৰংপুৰ"ৰ সৃষ্টি হয়। তেতিয়া তেওঁৰ লগত মই সভাৰ অধিৱেশনবোৰলৈ গৈছিলো। মনত আছে, এবাৰ জাৰৰ কুঁৱলীত তেওঁ মোক ছাইকেলৰ আগৰফালে তুলি নিওঁতে ছুয়ো দিখৌৰ মথাউৰিৰ তলত পৰিছিলোগৈ। এই সময়ৰপৰা আমাৰ শ্রেণীৰ কবি কবি ভাব থকা শশীকান্ত গগৈৰ লগত বিশেষ বন্ধুত্ব হয়। তেওঁ শেহলৈকে ভাল কবি হৈছিল যদিও আৰু "আৱাহন" আদিত ভাল কবিতা উলিয়ালেও কলেজৰ দিন পাৰ হৈ গ'লত কবিতা কৰা অভ্যাস এৰি পেলায়। মই ক্লাছ কাইভত থকাত "জ্যোৎমালিনী"ৰ কবি মফিজুদ্দিন হাজৰিকাৰ সভাপতিত্বত শিৱসাগৰ ছাত্র সভাৰ দ্বিতীয় বাৰ্ষিক অধিৱেশন ধুমধামেৰে হৈছিল। ক্লাছ ফ'ৰত থাকোঁতে সাহিত্য কৰাৰ ভাব ইমান উক দিছিল যে কমাৰ-ফদীয়াত তিনি নে চাৰিটা লগৰীয়াৰে "অসম" নামে এখন হাতে-লিখা কাকত কৰিছিলো ছুসংখ্যামান। ইয়াৰ পিছতো পদ্য কৰি শশীকান্তৰে আলচি ককাইদেউলৈ পঠিয়াইছিলো, যদিও তেওঁৰপৰা উৎসাহন নাপাইছিলো, বোধ হয় পাৰ লগীয়াও নাছিল। ক্লাছ এইটত থাকোঁতে আমি ছজনমান গোট খাই "নিজৰা" নামে এখন হাতে লিখা কাকতৰ তিনি সংখ্যা উলিয়াইছিলো। তাত সন্নিবিষ্ট মোৰ 'শঙ্কৰদেৱ' আৰু সুধীৰচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ 'ধৰ্ম আৰু বিজ্ঞান' প্ৰবন্ধ আৰু শশীকান্ত গগৈৰ 'মৰিলে' কবিতাই গুৰুসকলৰপৰা বিশেষ সমাদৰ লাভ কৰিছিল। বৰ ধুনীয়া আখৰ লেখা সহপাঠী ত্ৰৈলোক্য-নাথ বৰুৱাই "নিজৰা"খন চকুত লগাকৈ লিখি উলিয়াইছিল। ইয়াৰ আগতো ক্লাছ ছিক্সত থাকোঁতে মহেশচন্দ্ৰ দিহিঙীয়া নামৰ বন্ধুৰে মুঠিয়াকৈ "বীণাপাণি" নামে এখন হাতে-লিখা কাকত কৰিছিলো। এইদৰে সাহিত্যিক হ'বৰ হেঁপাহে মাজে মাজে উক দিয়ে আছিল। সেই ছাউচৰ বেগ ইমান বেছি হৈছিল যে ক্লাছ এইটত থকাতে

সম্বলপুৰৰ বেজবৰুৱালৈ "বাঁহী"ৰ বাবে 'অপূৰ্ণ' নামে এটা কবিতা আৰু 'অলক্ষিতে' নামে এটা গল্প পঠাই দিওঁ। পিছৰ বছৰ কবিতাটোক বেজবৰুৱাই সঁচাকৈয়ে "বাঁহী"ত ঠাই দিলে, আৰু লগে লগে "বাতৰি"ত 'বিহুৱান' নামে এটা আৰু "অসমীয়া"ত সংস্কৃত ভাষাত (সংস্কৃত ছন্দত কিন্তু নহয়) লিখা 'আগতা মধুৰা বাসন্তী' নামে কবিতা ছপা হৈ ওলাল। তাৰ পিছত অৰ্থাৎ মই ক্লাছ টেনত থকাত 'অলক্ষিতে' গল্পটো 'গাঁৱলীয়া দৃশ্য' নাম লৈ বেজবৰুৱাৰ "বাঁহী'তে প্ৰকাশ পালে, আৰু "বাতৰি"ত এটা কবিতা (মধুগীত নে কি নামেৰে) ওলোৱাৰ লগে লগে সম্পাদকীয় প্ৰবন্ধত তাৰ বিশেষ উল্লেখো ওলাল। এইবোৰ দেখি তেতিয়া কাবোবাৰ চাগৈ ভাব হৈছিল মই মস্ত ডাঙৰ সাহিত্যিকেই হ'লোনেকি!!

মোৰ জন্মৰ সময়ত কমাৰকুচীয়াৰপৰা ইষৰ সিষৰ দুৰণিলৈ উঠি যোৱা বাবে গাঁওখন শীৰ্ণ হৈ পৰিছিল। তিথি-সবাহ আদি বাজহুৱা নামঘৰত নিয়মীয়াকৈ হৈ থাকিলেও ভাওনা পাতিবৰ জোখাৰে লোক নোহোৱা হ'ল। গাঁওখন নিমাওমাওকৈ থকা বাবে আমাৰ ওপৰ চামৰ ডেকাসকলক লগ লগাই নামঘৰত তিনিখন নাটৰ মঞ্চ-অভিনয় পতাৰ দিহা মই কৰিছিলো—ক্লাছ ছিক্সত থকাত "হৰিশ্চন্দ্ৰ নাটক", ছেভেনত থাকোঁতে "লৱ-কুশ" আৰু এইটত ছাত্ৰ অৱস্থাত "মেঘনাদ-বধ"। মগো ভাও লৈছিলো প্ৰথমখনত শৈব্যা, দ্বিতীয়খনত লৱ আৰু তৃতীয়খনত ৰাবণ। এইবোৰ কৰাত কমাৰকুচীয়া ইয়ং কোম্পানীৰ ঐতিহ্য পুনৰুজ্জীৱিত হৈছিল নে নাই, তাকহে ক'ব নোৱাৰোঁ। আমাৰ গাঁৱত "মেঘনাদ-বধ" হোৱাৰ পাছত কৌৰৱপুৰৰ ডেকাসকলে দুৰ্গা-পূজাত বাজমাই বাগিচাৰ বনুৱাসকলৰ মাজত সেইখন নাটৰ অভিনয় কৰিবলৈ যাওঁতে মোকো ৰাম-বণী অৱতাৰ কৰাই লৈ গৈছিল। সেই ভাওনাৰ কথাতকৈও পুৱাতে শিৱসাগৰৰ ষ্টেশ্যনত ৰেলত উঠিবলৈ যাওঁতে ৰেলে আমাক এৰি গতি

খোৱা, পিছবেলা ৰেল আহিবৰ বেলা পেটৰ কলমলনি লগাত ওচৰৰপৰা মাটিৰ চরু আৰু চাউল-দাইল আনি সিজাওঁতেই ৰেল অহাত আধাফুটীয়া ভাতবোৰ মুঠি মুঠি কৰি কাগজত টোপোলা বান্ধি লৈ ৰেলত উঠি নিমখেৰে গলিয়াই গলিয়াই খোৱা কথা-বোৰহে বেছিকৈ মনত বৈ আছে এতিয়াও।

মোৰ কেইবাবাৰো টান গ্ৰহণী হৈছিল। ক্লাছ ফাইভ আৰু ছেভেনত থাকোঁতে বৰকৈ তাৰ বাবে ভোগ কৰিব লগীয়া হৈছিল। ছেভেনত থাকোঁতে গান্ধীজীৰ আইন অমান্য আন্দোলনে দেশ তোল পাৰ লগায়। বিশেষকৈ কুখ্যাত কানিংহাম চাৰ্কুলাৰৰ বাবে অস-মৰ ছাত্ৰৰ মাজত ৰণৰ ঢ'ক উঠিল বৰকৈ। আমাৰ স্কুলৰ ছাত্ৰ-সকলো ওলাই গ'ল কানি-ভাঙৰ দোকানত আৰু স্কুলৰ আগত পিকেটিং কৰিবলৈ। আমাৰ শ্ৰেণীৰ দুৰ্গেশ্বৰ বৰদলৈক প্ৰথম দিনা-খনেই পুলিচে ধৰি নিলে আৰু তাৰ প্ৰতিবাদত লীলাধৰ দত্ত নামৰ এজন ছাত্ৰৰ বাহিৰে আমি সকলোৱে শ্ৰেণী এৰিলো। তাৰ পাছৰপৰা প্ৰতিদিনেই আমি স্কুলৰ আগত গোট খাওঁ আৰু প্ৰতি-দিনেই নগৰ আৰু বৰপুখুৰীৰ (শিৱসাগৰ) চাৰিওপাৰ ৰ'দে ৰ'দে পৰিভ্ৰমণ কৰি আবেলি ঘৰমুৱা হওঁ। ককাইদেউৰ কালৰপৰা অলপ সাৱধানী বাণী শুনি ইমানতকৈ সৰহকৈ প্ৰত্যক্ষ আন্দোলনত যোগ দিবলৈ সাহ নহয়। আমাৰ দৈনিক পৰিব্ৰজন পুখুৰী-পাৰৰ কাছাৰী আৰু ট্ৰেজাৰিৰ আগেদিয়েই হয়। এদিনাখন কাছাৰীৰ আগ পাওঁ-তেই আমাৰ সমদলক পুলিছে আগুচি ধৰিলে। সমদলটো ভাঙি দিব লাগে। তাত ছাত্ৰ আৰু আমাৰ নেতাসকল ৰাজী নোহোৱাত পুলিচে ক'লে, "তেনেহ'লে আপোনালোকে কোনো শব্দ নকৰাকৈ যাওক।" তাতো আমি গড়ৰাজী হোৱাত জয়ধ্বনি নাথোন নকৰাকৈ আগ বাঢ়িবলৈ দিয়া হ'ল। এইবাৰ আমি ৰাজী। কিন্তু এইবাৰ গীত লগাই দিয়া হ'ল—'জয় মহাত্মা গান্ধীকী জয়ৰবে কৰ্ণাহে

বসুধা কম্পমান । কম্পমান।' জাতীয় গীতৰ মাজত আমি আৰু গাইছিলোঁ। 'আযে দিয়া কাপোৰ মাথোঁ। কৰিম পৰিধান। অ', আয়ে দিয়া কাপোৰ মাথোন কৰিম পৰিধান।' এই কথাটো কামত লগাবলৈ সৰু একোটা যঁতৰ আৰু টাকুৰি লৈ সূটা কাটি-বলৈ আৰু খাদৰ কাপোৰ পিন্ধিবলৈও লৈছিলোঁ। এইদৰে এক-প্ৰকাৰ habitual wearer of khadi হ'লেও তাৰপৰা কিন্তু মুনাফা উলিওৱাহে নহ'ল। দেশৰ স্বাধীনতা-লাভৰ পাছত কিন্তু খাদৰৰ সন্মান আৰু আদৰ বহুত কাৰণত কমি গ'ল। ১৯৫০ ছনত ড° নীৰোদ মুখাৰ্জি নামে এজন সহকৰ্মী বন্ধুৱে কৈছিল যে কলি-কতাৰ ৰাজআলিত ৰোলে মানুহৰ গাৰপৰা খাদৰ আঁজুৰি কাঢ়ি পেলোৱা হৈছিল। ই বামপন্থীৰ প্ৰভাৱ নে কি, তাক অৱশ্যে নাজানো। ১৯৬৫ ছনত এলাহাবাদ আৰু পাটনাত পি এইচ্ ডি.ৰ দুটা মৌখিক পৰীক্ষা লৈ ঘূৰি আহোঁতে তেতিয়া নিৰ্মীয়মাণ ফৰাক্কা দলং এৰাই জাহাজেৰে গঙ্গা পাৰ হৈ ইপাৰত মোৰ বাকচ-বিছনা তুলিবলৈ মাতি মাতিও ভাৰী নাপাইছিলোঁ। খাদৰৰ চোলা-চুৰিয়া পিন্ধা বাবে। এনেকৈ এতিয়া লাহে লাহে 'আয়ে দিয়া কাপোৰ' পৰিহাৰ কৰাৰ অৱস্থা। সি যি হওক, সেইযে বাটে বাটে সমদল কৰা অভ্যাস, মোৰ বাবে হঠাতে বন্ধ হ'ল যেতিয়া গ্ৰহণী ৰোগে আক্ৰমণ কৰিলে। গ্ৰহণীৰপৰা যেতিয়া অব্যাহতি পালোঁ, তেতিয়া আন্দোলন শাম কাটিলেই।

শিক্ষা আৰু গান্ধীজীৰ আহ্বানৰ আন্দোলনৰ লেখীয়া আলো-ড়ন আদিয়ে আমাৰ মনৰ আৰু সমাজৰ নানা বন্ধন উচ্ছেদ কৰে। কবিয়ে ক'বৰ দৰে 'পুৰণি নিয়ম আঁতৰি যায় নতুন নিয়মলৈ ঠাই এৰি।' নহ'লে পুৰণি সুনিয়মেও বন্ধনৰ সৃষ্টি কৰে; কুনিয়মৰ কথাই নাই। সকলে দেখিছিলোঁ, ককাইদেউ কলেজৰপৰা বহুত ঘূৰাইল আহিলে ব্ৰাহ্মণ বিধান অনুসৰি সৰু-সৰু কিবা পৰাচিত

কৰিব লাগিছিল, তেহে তেওঁ ঘৰৰ ভিতৰত প্ৰৱেশ কৰি অন্ন গ্ৰহণ কৰিব পাৰিছিল। খাদ্যাখাদ্য-বিচাৰ পুৰণি সমাজৰ এটা ডাঙৰ খুঁটি। শুনিছিলোঁ, আমাৰ ঘৰৰে ওচৰৰ এজনৰ বোলে এবাৰ যোৱা-খোৱা নৰিয়া হ'ল। এনে পৰিস্থিতিত আৱশ্যকীয় বুজি নৰিয়াক সোধা হ'ল, কিবা খাবৰ মন গৈছেনে? নৰিয়াই শেঁহাই শেঁহাই ক'লে, 'বণ্ডা খাবৰ মন গৈছে।' সকলোৱে শ্ৰীবিষ্ণু স্মৰণ কৰিলে, কাৰণ বণ্ডা অৰ্থাৎ কুকুৰাৰ মঙহ খোৱা নালাগে হিন্দুৰ ঘৰৰ ল'ৰাই নামকে লোৱা অপৰাধ। নৰিয়াক নৰিয়া বুলি সেই খাদ্যযে দিয়া নহ'লেই, তদুপৰি তেওঁক পৰাচিত কৰিবৰ বিধান হ'ল, অধিকন্তু 'বণ্ডা খোৱা' বুলি তেওঁৰ এটি দুৰ্নাম বৈ গ'ল। আমাৰ শিক্ষকৰ বয়সীয়া ছুজনমানে বোলে গজলীয়া ডেকা বয়সত কুকুৰা মাৰি শিৱ-সাগৰৰ বেজবৰুৱা চুকৰ নামঘৰত পিয়াজ কাটি তিনি-তেলনি মাৰি খালে। এই কথা সদৰী হ'লত সমাজত দস্তুৰমত দোষীৰ বিচাৰ হ'ল, সমাজ-পতিয়ে চৰম ব্যাখ্যা বিচাৰিলে, "তহঁতে কুকুৰা কাটি খালি, খালি, নামঘৰত সেইবোৰ খালি, খালি, কিন্তু পিয়াজ দি ৰান্ধি খালি কিয়?" আজিৰ মানুহে এনে প্ৰশ্নৰ কোনো অৰ্থকে বিচাৰি নাপাব। শিৱসাগৰ ছাত্ৰ সভাৰ অধিবেশনলৈ যাওঁতে মোৰ লগৰীয়াসকলে স্কুলৰ হোষ্টেললৈ নি তেওঁলোকৰ লগত ভাত খাবলৈ ধৰোঁতে মই নানা বাগি দি পলাইছিলো, কাৰণ মনত আছিল কলেজৰ হোষ্টেলত খাই অহা বাবে ককাইদেউৰ পৰাচিত্ত কৰিব লগীয়া দশাৰ কথা। পিছে ঘৰত কথাটো কোৱাত দেউতাইতে আকৌ বন্ধুৰ অনুৰোধত নোখোৱা বাবেহে বেয়া বুলিলে। বোধ হয় সময়ৰ গাঁঠি সুলকিবলৈ লৈছা আৰম্ভ কৰিছিল। শুনিছিলোঁ পৰম মাননীয় জ্ঞানদাভিৰাম বৰুৱাৰ অধ্যক্ষতাৰ গুৱাহাটীৰ আৰ্ল ল কলেজৰ কথা। শোনতে কলেজৰ হোষ্টেলত ছুজনমানক এৰবীয়া কৰি খোৱা ঘৰৰ এচুকে বেৰ দি খাবলৈ দিয়া হৈছিল। কিন্তু

বিশেষকৈ গান্ধী মহাৰজাৰ উদাৰ আহ্বানৰ ফল-স্বৰূপে সেই বেৰা ভাঙিবৰ দিহা কৰা হ'ল। কিন্তু পুৰণি সমাজৰ শীৰ্ষত থকা দুই নে এজন বেৰাবপৰা ওলোৱাসকলৰ লগত খাবলৈ ৰাজী নহ'ল। তেতিয়া জে বকৰা চাহাবে বেৰখন ভাঙিবলৈ নিদিলে, তাৰ ভিতৰত সমাজৰ শীৰ্ষস্থ সেই দুই নে এজনক খোৱাৰ স্থান নিৰ্ণয় কৰি দিলে। এইভাৱে এই সময়ছোৱা আছিল সমাজৰ সংকীৰ্ণ বন্ধন-বোৰ ভাঙি পেলোৱাৰ কাল।

হাৰমতী-দাৰমতী কুঁৱৰী আৰু মেলেৰিয়াৰ দেশত এবৈছৰ

লায়নেল ইংগ্লেক হেডমাস্টৰ কৰি ১৮৩৯ চনতে পাতি দিয়া অসমৰ দ্বিতীয় ইংৰাজী ইস্কুল শিৱসাগৰ চৰকাৰী উচ্চ ইংৰাজী বিদ্যালয়ত ১৯২৬ৰপৰা ছবছৰ পঢ়িলো। ককাইদেৱেও সেই বিদ্যালয়ৰ শিক্ষকৰূপেই সেই ১৯২৬তে চাকৰি জীৱন আৰম্ভ কৰিছিল। কিন্তু প্ৰথম ডোখৰতে তেওঁক সেই জীৱনৰ চক্ৰৱাত অসুৰে পাই হুৰি নি ঐদহে বৈদহে ঘূৰোৱাৰ যত্ন কৰে। শিৱসাগৰৰপৰা গুৱাহাটী, গুৱাহাটীৰপৰা ধুবুৰী, ধুবুৰীৰপৰা ডিব্ৰুগড়, ডিবুকৰপৰা পুনৰ গুৱাহাটী—চাৰি বছৰৰ ভিতৰতে তেওঁ এইদৰে টাকুৰি ঘূৰাদি ঘূৰি জানিবাঁ শেহত্তত চতুৰ্থ বছৰত (১৯৩০) উত্তৰ লখীমপুৰত থান-থিত লগাই বহাৰ দৰে ৰ'লগৈ। সেই বছৰতে ডিচেম্বৰত তেওঁৰ বিযাও হ'ল বেণুধৰ ৰাজখোৱা ডাঙৰীয়াৰ কন্যাৰে (আজলীতৰা)। মই তেতিয়া ক্লাছ ছেভেনৰ ল'ৰা। আইন অমান্য আন্দোলনৰ বতাহজাকে দুদিনমানৰ আগতেহে মোক আধা কোবাই এৰি থৈ গৈছে। মনত আছে, দৰাৰ লগত যাবলৈ চৰীয়া খাদৰৰ চুৰিয়া, মোৰ পছন্দত কৰোৱা দগধা খাদৰৰ কোট-কামিজ পিন্ধি এলোৱা দেখি আঘোণমহীয়া জাৰত দুখ পাম বুলি এজনে সকীয়াই দিয়াতো সেই সাজেৰেই গৈছিলোঁ।—অৱশ্যে তলত উলৰ এটা সক স্যুৱেটাৰ আছিল। বিয়াৰ পিছত ককাইদেউ আৰু নবৌ (আমি আকৌ বৌদেওহে বুলিছিলো) উত্তৰ লখীমপুৰলৈ গ'লগৈ। কিন্তু তাত তেওঁলোকৰ বিপৰ্যয় আৰম্ভ হ'লগৈ, কাৰণ তেতিয়া লোকে অসমৰ ক'লীয়াপানী বোলা সেই ঠাইখন মেলেৰিয়াৰ সেই কালত আচুতীয়া দখলৰ লীলাভূমি। মেলেৰিয়াই অতি

সোনকালে দুইকো আক্ৰমণ কৰি দুইৰো শৰীৰত থিত ল'লে আৰু তেওঁলোকৰ প্ৰথম সন্তানটিৰ জন্মৰ লগে লগেই মৃত্যুও ঘটিল। ইয়াৰ পিছত শিৱসাগৰত মই ক্লাছ এইটৰপৰা নাইনলৈ প্ৰমোশ্যন পোৱাত মোকো ককাইদেৱে নিজৰ লগলৈ নিয়াৰ দিহা কৰিলে।

সেইমতে শিৱসাগৰ স্কুলৰপৰা বদলিৰ ছাৰ্টিফিকেট লোৱা হ'ল আৰু এদিন এজন ককাইদেউৱে (দদাইদেউৰ পুত্ৰ উপেন) গৈ বজাৰৰপৰা চোলাচুৰিয়া দুযোৰমান আৰু ওঠৰ ইঞ্চিৰ এটা ছুটকেছ কিনি আনিলো। আমাৰ ভিনিহিদেউ মোৰ লগত মোক থ'বলৈ যাবৰ কথা আছিল যদিও তেওঁ সময়মতে আহিব নোৱৰাত অকলৈ প্ৰথম বাৰৰ বাবে ঘৰৰপৰা আঁতৰত থাকিবলৈ সেই যাত্ৰা আৰম্ভ কৰিলোঁ। লখীমপুৰৰপৰা ককাইদেৱে মুকুটচন্দ্ৰ বুজৰবৰুৱা নামে মোৰ সহপাঠী হ'ব লগীয়া এজন ল'ৰা পঠিয়াই দিছিল। ছাইকেল মাৰি ওবে বাট অহা তেওঁ মোক শিৱসাগৰত লগ ধৰি ক'লে, কঁকিলামুখ-ঘাটত দুয়ো পুনৰ লগালগি হ'ম। মই অকলশৰে শিৱসাগৰ ষ্টেশ্যনত ৰেলত উঠিলোঁ। তাৰপৰা শিমলুগুৰি জংশ্যন। শিমলুগুৰিৰপৰা মৰিয়নী আৰু তাৰপৰা বিখ্যাত জে পি আৰ্ —যোৰহাট প্ৰভিঞ্চিয়েল ৰেলৱেৰ গাড়ীত উঠি যোৰহাটলৈ। সন্ধিয়া যোৰহাট পাই তৰাজানত (বৰ্তমান ছোৱালী উচ্চ বিদ্যালয়ৰ সমুখত) থকা নবৌৰ মহাদেৱেকৰ (এক্‌ছাইজ ইনছপেক্টৰ টঙ্কেশ্বৰ চলিহা) ঘৰত নিশাটো বঞ্চি ৰাতিপুৱা পুনৰ জে পি আৰৰ ৰেলগাড়ীত উঠি কঁকিলামুখ বুলি যাত্ৰা কৰিলোঁ। সেই সময়ত মনত পৰিছিল তাৰ দহ বছৰ মানৰ আগতে কেনেকৈ জে. পি' আৰৰ গাড়ীয়ে স্বয়ং মহাত্মা গান্ধীক বাটতে কপ্‌লিং ছিঙি ডবাৰ ভিতৰতে এৰি থৈ গৈছিল; কেনেকৈ সেই ডবাতে গান্ধীজীৰে একেলগে অহা মহম্মদ আলিয়ে তেওঁৰ বৰ ডাঙৰ মাতটোৰে "এ গাড়ী, বাপুজীকো ছোড় কৰে কহাঁ জাতী হো" বুলি চিঞৰ ধৰাত গাড়ীৰ আগফালৰ অংশ পিছুৱাই আহি আহি মহাত্মাৰ ডবাটো বিবিঙা-

ফলেৰে সাঙুৰি বান্ধি লৈ টানি নিছিল। মহাআৰে সেই দশা। মোৰ দৰে সৰু কীটৰবা কি হয় বুলি চিন্তা কৰি গ'লেও কিম্বদন্তী-প্ৰায় কণ্-ফিং ছিগা যোৰহটীয়া বেলে মোক চৌঠেঙীয়া নকৰিলে ভাগ্যে জানিবা। কঁকিলামুখত স-ছাইকেল মুকুট বুজৰবৰুৱাৰে বদতি-ঘাটমুৱা জাহাজত উঠিলো। বিশাল ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ বিস্তৃতি খৰালিৰ সেই ভকান বতৰতো মই অনুভৱ কৰিলো। মনটো যেন বাৰিষাৰ বৰনৈৰ দৰেই বহল হৈ ওফন্দি পৰিল। 'কাছই লেখি কণি পৰা' আহল-বহল বালি-চাপৰিবোৰৰ মাজে মাজে পানীত জাহাজৰ চাৰেঙে খুঁটি পুতি চিন ৰখা শুঁতিয়েদি জাহাজ আগ বাঢ়িল। জাহাজৰ ইঞ্জিনৰ বাওবোৱণি, চাৰেঙৰ 'বাম মিলে না' সকীয়নি আৰু জাহাজে ফালি নিয়া পানীৰ খলকনিৰ মাজত ওপৰৰ ডেকত বহি আগদিনাখন পুৱাতে আয়ে লৈপোলা বান্ধি দি পঠিওৱা মোহনভোগকে মুকুট আৰু মই বংমনে খাইছিলোঁ। এঘণ্টামান পৰৰ পিছত জাহাজ মাজুলীৰ পাৰে কমলাবাৰী-ঘাটত লাগিলগৈ। মুকুট তাতে নামিল। তেওঁ তাৰপৰা ছাইকলে মাৰি লখীমপুৰলৈ যাবগৈ। মই জাহাজত গৈ পিছদিনা পুৱাহে বদতি-ঘাট পালোঁগৈ আৰু তাত নামি মাল-মটঙেৰে ঠাঁহ খোৱা এখন লৰীত উঠি লখীমপুৰ-মুৱা হ'লোঁ। তেতিয়া বদতিৰপৰা লখীমপুৰ নগৰলৈ বাছ বা আন বাহন নাছিল। বঙা নৈৰ ওপৰতো তেতিয়া দলং নৌ হয়।

ককাইদেৱে লখীমপুৰৰ ন-কাঁডী বোলা অঞ্চলত পদ্মনাথ গোহাঞি-বৰুৱাৰ মাটিত এটা ঘৰ সাজি বাস কৰিছিল। টিন-পাতৰ ঘৰটো সৰু হ'লেও আটোমটোকাৰি, তেতিয়াৰ ছাহাব মহকুমাধিপতিৰ মেম মাকে ছদিনকৈ বাহিৰৰপৰা আযাৰ পিনিখা গহজোপাৰ তলৰ সেই ঘৰটোৰ ফটোগ্ৰাফ তুলি নিছিলহি—বোধ হয় বিলাতৰ মানুহক অসমীয়া ঘৰৰ নমুনা দেখুৱাবলৈ। মই যেতিয়া পাওঁতে ককাইদেউ-বৰ্দীয়ে ভাত খাই আছিল। মহো গা-পা, ধুই ভোজনত যোগ দি

সেইদিনাখনেই (বোধ হয় ১৯৩২ৰ ৩ মাৰ্চ) গৈ উত্তৰ লখীমপুৰ উচ্চ ইংৰাজী পঢ়াশালিৰ ক্লাছ থাইনত নাম লগালোঁ। কিন্তু হেডমাস্টৰ ত্ৰিলোচনাথ দাসে (তেওঁক বেয়া পোৱাসকলে আকৌ তেওঁক মাতিছিল ত্ৰিদোষনাথ) সিদিনালৈ ক্লাছত যোগ নিদি ঘৰলৈ যাবলৈ ক'লে ভ্ৰমণৰ ভাগৰ গুচাবলৈ জিৰণি ল'বলৈ। স্কুল ছুটী হ'লত মোৰ হ'ব লগীয়া সহপাঠী ভালে কেইজন ল'ৰা আহিল স্বাগতম জনাবলৈ। ভাল লাগি গ'ল। তোৰামোদেই অনুভৱ কৰিলোঁ।

সঁচাকৈয়ে সেই প্ৰধানমান নগৰখন পোনবেপৰাই বৰ ভাল লাগিছিল। প্ৰকৃতিয়ে নিজৰ সকলো ঐশ্বৰ্য দি যেন তাক আটকধুনীয়াকৈ সজাইছিল। একেবাৰেই 'সেউজী, সেউজী, সেউজী অ', সেউজী ধৰণী ধুনীয়া।' এটা বস্তু সৰ্বত্ৰ দেখা পাইছিলো—ফুলেৰে জকমকীয়া হেজাৰ হেজাৰ এজাৰৰ গছ। মাধৈ-মালতী, বাট-চুৰা-মালি আদি ফুলৰ সৌৰভে উমান নিদিয়াকৈয়ে বাটকৰাৰ মন সুৱাসিত কৰিছিল। নগৰৰ ভিতৰত মহকুমাধিপতিৰ ঘৰৰ ওচৰত বাজহুৱা হেমগু হলৰ সমুখতে ছাহাবৰ কবৰখানা। তাত নানা বিধ ফুল ফুলি সুশোভিত হৈ থাকে। সদায় আবেলি সেই বাটেদিয়ে ফুৰিবলৈ যাওঁ। বৰ ভাল লাগে। হেমগু হলৰ চকিদাৰজন বয়সিয়াল মানুহ, তেওঁ সদায় পটলু পিন্ধে আক ইংৰাজী কয় কিন্তু লেখিব নোৱাৰে। ডেকা বয়সত হেনো, আগাজত কাম কৰি বিলাত পাইছিলগৈ। তেওঁক লগ পাই ইংৰাজীতে কথা পাতোঁ। নামটো কি পাহৰিলো। হলৰ সমুখত খ্ৰীষ্টিয়ান কবৰখানাৰ লগালগিকৈ খেল-পথাৰখন। তাতে আমাৰ হাই স্কুলৰ দল, দুলুংমুখ, হাবমতী আদি বাগিচাৰ ছাহাব-অছাহাব ফুটবলখেলুৱৈ দলে প্ৰতিযোগিতাৰ খেল খেলে। এদিন বৰষুণৰ বতৰত ছাতি মেলি একাগ্ৰমনে ফুটবল খেল চাই থাকোঁতেই মোৰ ছাতিৰ ওপৰতে বৰ বেগেৰে বলটো পৰাত ছাতিটো ওপৰমুৱে মেল খাই ভাগি গ'ল আক মই ঘৰমুৱা হোৱাৰ অপেক্ষা ওচৰৰ

বজাৰলৈ গৈ সন্ধিয়া বহুত পৰলৈ থাপ লৈ বৈ বৈ হাতিটো লেখামতি কৰাই আনিব লগীয়া হৈছিল। ইকালে ফিট্-মিটীয়া আন্ধাৰ নামি আহিছিল। বৰষুণ জিপ্ জিপকৈ পৰিয়ে আছে। মোক ঘৰৰপৰা মানুহ গৈ বিচাৰি আনিব লগীয়া হৈছিল।

উত্তৰ লখীমপুৰখন বৰ শান্ত-সমাহিত ঠাই। স্কুল-ছুটীৰ পিছত কেতিয়াবা বজাৰলৈ যাওঁ আৰু লখীমপুৰৰ বিখ্যাত চেনি আৰু কুঁহি মাছ এজোকা কেইপইছামানতে কিনি আনো। চাউল, শাক-পাচলিও বৰ ভাল আৰু সস্তা। বজাৰলৈ যাব লগীয়া নাথাকিলে ককাদেউৰ লগত গাঁৱৰ বাটেদি আহচাউল গাঁও, গড়েহগা পৰ্বন্ত ফুৰিবলৈ ওলাই যাওঁ। ককাইদেৱে শেক্‌ছপিয়েৰৰপৰা হেমলেট আদিৰ কাহিনী কৈ বিখ্যাত ছলিলকিবোৰ আবৃত্তি কৰি যায়। কেতিয়াবা হেজাৰ হেজাৰ ফুলাম এজাৰক সম্বুধি 'এজাৰ,/ কিয় কৰি আছা বেজাৰ?' ইত্যাদি শাৰী ৰচি ধেমালি কৰে। এবাৰ ককাইদেৱে ছাইকেলত মোক তুলি লৈ দূৰণিৰ নেপালীৰ এক ম'হৰ খুঁটিত উলিয়াইছিলগৈ। সেই সময়ছোৱাত দুখন কিতাপ মোৰ লগৰী হৈছিল— লৰ্ড এভাবেৰিৰ The Pleasures of Life আৰু লেম্বৰ Tales from Shakespeare তাত থকাতে ককাইদেউৰ কিতাপৰ প্ৰুফ আহি থাকে দেখি সেই তেতিয়াৰপৰাই সেই 'কেঁচা ছপা' চোৱাত মোৰ বৰ ৰুচি বহিছিল। ১৯৩২ চনৰেপৰা আৰম্ভ কৰি প্ৰুফ শুধৰোৱা পৰ্বৰ মোৰ স্বৰ্ণজয়ন্তীৰ তাৰিখ পিছে পাৰ হৈয়ে গ'ল কোনেও নজনা-নিচিন্তাকৈ। আজি কিন্তু চকুত কোনোবাজন চলিহাই ধৰিছে, আগৰ দৰে প্ৰুফ শুধৰোৱা পোহ-নচলে।

আমাৰ ঘৰখনেৰে দুঘৰ মানুহৰ বিশেষ আহ-যাহ সম্বন্ধ চলিছিল— বিশেষ সাহিত্যিক-গৱেষণিক ৰুচিসম্পন্ন উকীল সৰ্বেশ্বৰ বৰুৱা আৰু বিশেষৰ চাংকাকতীৰ (বীৰেন্দ্ৰনাথ চাংকাকতী, খগেন্দ্ৰনাথ চাংকাকতী, শ্ৰীমতী অন্নু বৰুৱা আদিৰ পিতৃ, হেম বৰুৱাৰ শহুৰ)

পৰিয়াল। বৰুৱালেয়ে তাহানিতে "উষা"ত কৰা দেবেন্দ্ৰনাথ বেজবৰুৱাৰ "অসমীয়া ভাষা আৰু সাহিত্যৰ বুৰঞ্জী"ৰ সমালোচনা আৰু পাছৰ দশকত Journal of Assam Research Societyত প্ৰকাশিত সধয়াৰীশসকলৰ ছুখন তাম্ৰপত্ৰৰ উদ্ধাৰ বিবৰ আৰু চমকপ্ৰদ বিধৰ পাণ্ডিত্যকৰ্ম। শ্ৰীযুতা বৰুৱানী স্থানীয় মহিলা সমিতিৰ ব্যস্ত activist এই ছুটা পৰিয়ালৰ যোগে মোৰ নবৌ আজলীতৰা নেওগ মহিলা সমিতিৰ বিশেষ সদস্যা হৈ পৰিছিল আৰু নগৰৰ কণ কণ ছোৱালীবোৰ গোটাই কীৰ্তিনাথ শৰ্মা বৰদলৈৰ "বাসন্তীৰ অভিষেক" বোলা গীতি-নাটিকাৰ অভিনয় কৰাইছিল সমিতিৰ বছৰেকীয়া অধিবেশন উপলক্ষে। বেছ কিছু দিন আমাৰ ঘৰখনত গীত-মাতেৰে উথলমাথল লাগি পৰিছিল।

আমাৰ ঘৰৰ ঠিক সমুখতে আমাৰ স্কুলৰ এগৰাকী শিক্ষক কুমুদচন্দ্ৰ বৰদলৈৰ (উত্তৰ গুৱাহাটীৰ লোক, "সদৰামীনৰ আত্মজীৱনী"ৰ সম্পাদক) বহা। তেওঁ বৰ ভাল চিকাৰী। কিমান দিনযে আমাক চিকাৰত মাৰি অনা হাইঠাৰ মঙহ তেওঁ খুৱাইছিল! এবাৰ আন কি ধনেশ চৰাইৰ মঙহো খাবলৈ পাইছিলো বৰদলৈ ছাৰৰ কল্যাণত—সেইযে দিনৰ ছুপৰলৈকে যি চৰাইৰ তেজ কলিজাত গোট খাই থাকে আৰু তাৰ পিছত গোটেই গাত বিয়পি পৰে। বৰদলৈ ছাৰৰ পত্নী বাইদেৱে যে আমাক সেইবাৰ মাঘ বিহু, বহাগ বিহু ছুইটা দবনি পিটাই খুৱাইছিল আৰু বহুত দিন তাৰ পিছলৈকো মোক লগ পালেই পূৰ্বৰ দৰেই "বাপাই, বাপাই" বুলি গালে-মুখে হাত ফুৰাই মৰম কৰিছিল, সেই কথা পাহৰণিৰ পদাৰ্থ নহয়। ১৯৫৫ চনত অসমৰ শিক্ষাধিকাৰে মোক ডাইৰেক্টৰ পাঠি খিলঞ্জত নৱ্যশিক্ষিতৰ বাবে পুথি লেখাৰ (writing for neo-literates) বিষয়ত প্ৰশিক্ষণ দিবলৈ এক 'সাহিত্যিক কাৰখানা' চলাবলৈ দিওঁতে বৰদলৈ ছাৰ দেখোন মোৰ ছাত্ৰ হৈ বহিছিলহি।

ব'হাগৰ বিহুৰ সময় চাপি আহিছে। কলহী গাভৰু লখীমপুৰৰ গুৰ যৌৱন চৌ চৌ কৰি উপচি পৰিছে। সৌন্দৰ্যবোৰ যেন বান-পানীৰ দৰে ওফন্দি উঠি কেনিবা বাগৰি যাব খুজিছে। ঘৰ উজ্জ্বল ৰং লাগে। বিহুৰ দিনা গছ পাত-ফুল ছিঙি আনি আমাৰ অকণ-মান ঘৰটোৰ বেৰে-চালে খুঁচি খুঁচি দিওঁহি। এইখন লখীমপুৰেই কোনোবা হাৰমতী আৰু দাৰমতী কুঁৱৰীৰ দেশ, যাৰ কথা লোকে জানে কি নাজানে, পাহৰে কি সোঁৱৰে। এইখনেই আদি-ভূঞাসকলৰ কোনোবা লখিমী আইৰ দেশ, যাৰ কথা বুৰঞ্জীয়ে ধৰি ৰাখিব পাৰিছে কি নাই। ইয়াতেই আছে জাবৰ কুঁৱলীৰ দৰে মহিমা নে কালিকা লগা বাসুদেৱৰ থান, য'ৰ গোসাঁয়ে আধা-বনৰীয়া কলহী ম'হৰ গাখীৰ খীৰাই খায়, আৰু যি থানলৈ মানস কৰি মাজ বাটত থকা শিকলি লগোৱা লোহাৰ চন্দুকত মাননী নিদি আগ বাঢ়িলে সেই আধা-বনৰীয়া ম'হ-জাকে শিঙৰ আগত নিয়াৰ ভয়। বিহুৰ কেইদিনত ডফলা পৰ্বতবপৰা ডফলা নামি আহে আমাৰ ওচৰ-চুবুৰীয়া পলিটিকেল জমাদাৰৰ চোতালত বিহু গাবলৈ, গায় অৱশ্যে বেপি বেপি এটা নামৰ আধা শাৰী মাথোন— 'বৈনো বৈ ধেমালি/ কৰ সমনীয়া/ বৈনো বৈ ধেমালি কৰ।' আমাৰ পঢ়াশালিত সোৱন-শিৰিৰ ভৈয়ামৰ মিৰি লগৰীয়াও আমাৰ আছিল। তেওঁলোকে কি বিহু কৰে কিন্তু দেখা পোৱা নাছিলো। ন-কাঁড়ীৰ চুবৰ নে চাৰি ঘৰ মুছলমানে আকৌ হাত-চাপৰি বজাই জিকিৰ নে জাৰী গায় পৰবে পৰবে। আমি তেতিয়া ভাবিছিলো, তেওঁলোকে সেই নাম গোৱা শুনিবলৈ গ'লে বেয়াকে পায়নেকি!

বিহু আহে। বিহু যায়। ব'হাগৰ চাৰি দিনৰ দিনা। গা বেয়া লাগি আহে। লগে লগে তীব-কঁপে জ্বৰ উঠি গাটো কাওৰী বতাহৰ আগৰ গছপাতৰ দৰে থৰ্ থৰ্কৈ কঁপাই পেলায়। সেয়া মেলেৰিয়াৰ আবতনি। লখীমপুৰত থকা বছৰটো সেই ৰোমাণ্টিক

জ্বৰত ভোগোঁ। ৰোমাণ্টিক বুলিছো, কাৰণ যেতিয়া সেই জ্বৰে ধৰে, কাপোৰ এখনৰ ওপৰত এখন, লেপ এখনৰ ওপৰত এখন দি কোনো-বাই হেঁচা মাৰি ধৰিব লাগে, জাৰটোও বেছি হৈ গৈ থাকে; আৰাম লাগে, যেন কিবা সুখাদ্যৰ আস্বাদহে লৈ আছো। গাঁৰ কঁপনি মুখেদি শব্দ হৈ ওলাই আহে। (আজি-কালিৰ দিনৰ মেলে-ৰিয়া কিন্তু তেনে ৰোমাণ্টিক ধৰণৰ নহয়।) যেতিয়া শৰীৰটো 'জ্বৰ-ঘামে ঘামে' তেতিয়াহে আহে ভয়ংকৰ দুৰ্বলতা। বছৰটোত কিমান সেৰ কুইনাইন মিকশ্চাৰৰ পানী খালো, গাই খীৰোৱা কঁৰিয়াবেহে তাক জুখিব পৰা হ'লহেঁতেন। ককাইদেউ, নবৌ, মই—ঘৰখনৰ এই তিনিটা প্ৰাণীৰ এটি নহয় এটি দিনটোত শয্যাশায়ী অৱস্থাত যেন থাকিবই লাগে। মই কেতিয়াবা স্কুললৈ ওলায়েই ঘৰতে বৈ যাওঁ, কেতিয়াবা স্কুলত শ্ৰেণীত বহি পঢ়ি থাকোঁতেই হঠাতে বহাৰপৰা থিয় হৈ ঘৰলৈ খোজ লওঁ। এই নাট চলে দৈনন্দিন। কিন্তু এনে দুৰ্ভোগৰ বিষময় ফল আটাইতকৈ সৰহ হয় নবৌৰ শৰীৰত। এদিন অতি পুৱাতে (পুৱা সুবুলি নিশা বা ইংৰাজীৰ little hours of the night বোলাই ভাল) ককাইদেৱে মোক জগাই দিলে, নবৌৰ গা বেয়া কৰিছে। ওচৰৰে চৰকাৰী হস্পিটালৰ ছব-এছিষ্টেণ্ট ছাৰ্জনক লৰা-লৰিকৈ মাতি আনিব লাগে। মই অকলে ভয় কৰিম বুলি ভাবি ককাইদেৱে মোৰ লগত বন কৰা ল'ৰাজনী দেওৰবীক দিলে। মই মাতিলেই আহিবনে, এই সন্দেহত ডাক্তৰপৰা-কীক (তেওঁ বঙালী মানুহ আছিল, নামটো মনত নাই) কিন্তু কোৱাৰ লগে লগেই তেওঁ আহিল। কিন্তু পুৱা হওঁতে নৌ হওঁতেই নবৌৰ দ্বিতীয়টি সন্তানৰ জন্ম আৰু প্ৰথমটিৰ দৰেই লগে লগেই মৃত্যু। সেইয়ে নিশাতে এটা অজানিত ভয়ৰ মাজলৈ সাৰ পাই উঠিছিলো, আন্ধাৰৰ খাঁৰে খাঁৰে সহায় বিচাৰি, এজনৰ ওচৰলৈ গৈছিলো, সকলো শুভ-আকাংক্ষা সত্বেও আমি তোৰা বড় হেৰুৱাইছিলো;

তাৰ মাজত 'দেৱদূত' নামে এটা পদ্য লেখিছিলো। সেইটো উজীৰ নামে ডিব্রুগড চৰকাৰী উচ্চ ইংৰাজী পঢ়াশালিৰ এজন বন্ধুৱে বিচৰাত সেই পঢ়াশালিৰ মুখপত্ৰত প্ৰকাশ কৰিবলৈ দিছিলো। ককাইদেৱে প্ৰথম দুইটি সন্তান পায়ে হেকওৱাৰ বিষাদত দুটি করুণ কবিতা লিখিছিল। এটিৰ আৰম্ভণি 'নউ ফুলে'াতেই পৰিল মাটিত ফুলনিৰ মোৰ প্ৰথম কলি।' আৰু দ্বিতীয়টি, 'কি দেখিলি সোনা ? কি বাবে নেমেলি চকু,/উলটিলি দুৱাৰৰেপৰা ?' এইদৰে আমাৰ লখীমপুৰত থকা সময়খিনি বিষণ্ণ হৈ পৰিছিল।

দিনবোৰে সেই বিষণ্ণতাক পাতল কৰক ছাবি গভীৰহে কৰিছিল। মেলেৰিয়াৰে যুঁজি লেহুকা হোৱা শৰীৰ উন্নত কৰিবলৈ বুলি মৰাঠা দেশৰ আউন্ধৰ বালা ছাহেব পন্ত প্ৰতিনিধিৰ কিতাপৰপৰা শিকি সূৰ্য-নমস্কাৰ নামৰ একধাৰা ব্যায়াম পুৱা পুৱা কৰিবলৈ ল'লো। তাতো আকৌ মেলেৰিযাই হকা-বধা কৰি মোক নিৰস্ত কৰাত লাগিল। এনেতে জাৰকালি (সম্ভৱত' ১৯৩২ৰ নবেম্বৰত) নবৌৰ বৰ ককাযেকৰ (শাৰঙ্গধৰ ৰাজখোৱা) আগন্তুক বিয়াৰ বাবে বৰ আৰু সৰু ককায়ে'ক (অনঙ্গধৰ ৰাজখোৱা) নবৌক ডিব্ৰুগড়লৈ লৈ গ'লহি। ককাইদেৱেও বৰদিনৰ বন্ধৰ লগতে অলপ দীঘলীয়াকৈ ছুটী ল'লে। মই আমাৰ সৰু ঘৰটোত অকলশৰীয়া হ'লো। ঘৰটোৰ পিছফালে এখন সৰুকৈ হাবি। থকা ঘৰটো আৰু ৰান্ধনী ঘৰটোৰ মাজত সৰুকৈ এটুকুৰা গোলাপ-ফুলৰ ফুলবাৰী, য'ত আমি আগতে ট' ট' কৰে জোনাকত নিশা বহি ভাত খাইছিলো। শুনিলো যে নগৰৰ ওচৰত বোলে বাঘ ওলাইছে। মই দিনতে মোৰ ভাতকেইটা খাই থকা ঘৰটোত সোমুৱাই থৈ ভালকৈ ডাং লগাই সোমাওঁ আৰু নিশা তাৰপৰা কস্মিন্ কালেও নোলাওঁ। বাঘে কেনেকৈ পাব পাৰে ? আমাৰ ঘৰতে চালে চালে লগা-লগিকৈ স্কুলৰ আন এগৰাকী শিক্ষক বাবুলাল দত্তৰ ঘৰ। দত্ত ছাৰে আৰু দত্তনী বাইদেৱে ঘনাই

অলপ পৰৰ পিছে পিছে চিয়ঁৰি খবৰ লৈয়ে থাকে, "অৰুণ, ভাত খালানে ?" "অৰুণ, শুবৰ সময় হোৱা নাইনে ?" "অৰুণ, ভয় লাগিছেনেকি ?" ইত্যাদি। তেওঁলোকৰ মাতআষাৰতে আশ্বস্ত হৈ মই নিশা মহা শান্তিৰে শোওঁ।

স্কুলৰ আনসকল শিক্ষক আৰু বৰুৱা-চাংকাকতীৰ ঘৰৰপৰাও মোৰ খবৰ লৈ থাকে। হেডমাস্টৰ ত্ৰিদশনাথ দাসেও লয়। শিৱসাগৰ স্কুলত ক্লাছ ছেভেনত সংস্কৃত পঢ়ুওৱা তোৰেশ্বৰ ঠাকুৰ ছাৰে এতিয়া ইয়াত সংস্কৃত আৰু ওপৰৰঞ্চি সংস্কৃত দুইটা বিষয় পঢ়ুৱায় পানী যেনেকৈ। স্কুলৰ সহকাৰী হেডমাস্টৰ আব্দুল লটিফ বৰুৱাই কিন্তু মাজে মাজে মোক ওপৰঞ্চি সংস্কৃত এৰি দি তেওঁ পঢ়ুওৱা ভূগোল বিষয় ল'বলৈ কৈ থাকে। মই পিছে সংস্কৃতৰ যি সোৱাদ পাইছিলোঁ, ক'ত এৰোঁ। তাতে আকৌ ঠাকুৰ ছাৰৰ পঢ়ুওৱা। নেৰিলোঁ। পাছৰ বছৰ লখীমপুৰ এৰি যোৰহাটত পঢ়োঁতেও ছাৰৰপৰা সংস্কৃত পাঠ্যৰ অন্তৰ্গত ৰামায়ণৰ চন্দ্ৰোদয়-বৰ্ণনৰ সহজ ব্যাখ্যা আনি লৈছিলোঁ। ১৯৭৪ চনত অসম সাহিত্য-সভাৰ সভাপতি হোৱা, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কলা-গুৰু হোৱা আৰু পদ্মশ্ৰী সম্মান পোৱা, এই তিনিৰ সংযোগত মোৰ এজন ছাত্ৰৰ ভাষাত যেতিয়া মই হেট ট্ৰিক কৰিলোঁ, তেতিয়া এইগৰাকী গুৰুৱে পৰম হৰ্ষ পাই সেই তেতিয়াৰ কথা সুঁৱৰি লিখিছিল, 'বোপাৰ বোধ হয় মনত থাকিব পায়, মেট্ৰিকুলেশ্যন পৰীক্ষা দিবৰ সময়ত বোপাই মোৰপৰা চন্দ্ৰোদয়-বৰ্ণনৰ এটা ভাঙনি লিখাই নিছিল।' আমাক অঙ্ক পঢ়াইছিল হিমধৰ গগৈদেৱে, অসমীয়া সাহিত্য কনকনাথ গগৈয়ে। পিছৰগৰাকী গগৈয়ে যদুনাথ চৌধাৰীৰ "সাদৰী" পঢ়াবলৈ লৈয়ে সদায় কৈছিল, "অতি সুন্দৰ কবিতাৰ কিতাপ। অতি সুন্দৰ। মই মাথোন দুটা কথা ইয়াৰ টান পাওঁ—'অলকা-তিলক' আৰু 'মন্দ মন্দ মকৰন্দ'।" ইংৰাজীৰ শিক্ষকসকলোকীও বৰ ভাল আছিল—উত্তৰ লখীমপুৰৰ মুছলমান বৰুৱা

পৰিয়ালৰে চিৰাজুল হক বৰুৱা।

ককাইদেউ ছুটীত থকাতে স্কুলত সৰস্বতী-পূজা হয়। ছাহাব মহকুমাধিপতিৰপৰা পূজাৰ চান্দা বিচাৰি যাওঁতে লগৰীয়া ছাত্ৰ-সকলে ফটফটাই ইংৰাজী ক'ম বুলি ভাবি মোক আগ কৰি লৈ গৈছিল। তেওঁ আমাৰ কথাত বং পাই পাঁচ টকা দান দিলে। সেই দিনত সেয়া বহুত পইচা। পূজা উপলক্ষে স্কুলত হোৱা 'সাৰস্বত সভা'ত মই স্বৰচিত এটা কবিতা পাঠ কৰিছিলোঁ আৰু ভোবেশ্বৰ ঠাকুৰ ছাৰৰপৰা শিকি 'সই দেখ দেখ দেখ/সুন্দৰ কানু/খেলায়ে কদম্ব-তলে।' —এই বৰগীতটি গাইছিলোঁ। সাৰস্বত সভাৰ সভাপতি আছিল ৰুদ্ৰকান্ত গোহাঞি বৰুৱা (উকিল, পদ্মনাথ গোহাঞি বৰুৱাৰ ককায়েক আৰু 'কবিতা-লতা' নামৰ কবিতা-আলোচনীৰ সম্পাদক নীলকণ্ঠ গোহাঞি বৰুৱাৰ পুত্ৰ)। তেওঁ সভাপতিৰ মন্তব্যত ধেমালি কৰিয়ে হ'বপায় কৈছিল, "মই শ্ৰীমান নেওগক গীত আৰু কবিতা দুইটা বিষয়তে ফাৰ্স্ট ক্লাছ নম্বৰ দিছোঁ।" আগতেই কৈছোঁ, এই বছৰতে সাহিত্যৰথী বেজবৰুৱাৰ সম্পাদিত "বাঁহী"ত মোৰ 'অপূৰ্ণ' নামৰ কবিতা প্ৰকাশিত হয়।

মোৰ বছৰেকীয়া পৰীক্ষা ওচৰ চাপি আহিল। এনেতে ককাই-দেউও অকলে লখীমপুৰলৈ ঘূৰি আহিল। বাঘৰ ভয়ত দুৱাৰ-ডাং মাৰি ভিতৰত সোমাই থকাটো মোৰ গুচিল। মেলেৰিয়াৰপৰাও আপেক্ষিকভাৱে সকাহ পাই পৰীক্ষাৰ বাবে সাজু হ'লোঁ। পৰীক্ষা ভালে-কালেই গ'ল। ওপৰঞ্চি অঙ্কশাস্ত্ৰত এশ নম্বৰ পূৰা, সাধাৰণ অঙ্কশাস্ত্ৰ আৰু সাধাৰণ আৰু ওপৰঞ্চি সংস্কৃতত নব্বৈৰ ওচৰা-উচৰি, আনবোৰ বিষয়তো তেনে ভাল নম্বৰ ধৰিলো, আৰু শ্ৰেণীত দ্বিতীয় হোৱাজনতকৈ মুঠত ৯৫ নম্বৰ অধিক পাই প্ৰমোশ্যন পালো। ইতিমধ্যে আমাৰ ঘৰখনৰ বাবে ভাল এটি সলনি হৈ আহিছিল। ককাইদেউৰ কলেজৰ দিনত বিলেৰ মকবৰ চকুৰে চোৱা অধ্যাপক

ডি ই ৰবাৰ্টছ কিছু দিনলৈ অস্থায়ীভাবে ডি পি আই হৈছিল। তেওঁৰ কৃপাত ককাইদেৱে যোৰহাট চৰকাৰী উচ্চ ইংৰাজী বিদ্যালয়লৈ ঠিক এই সময়তে বদলিৰ আদেশ লাভ কৰিলে। আমি লৰা-লৰিকৈ মেলেৰিয়াৰ দেশ এৰিবলৈ সাজু হোৱাত লাগিলো। হেডমাস্টৰ, সহকাৰী হেডমাস্টৰ আৰু আন শিক্ষকসকলে ককাইদেউক ধৰিছিল যেন মোক লখীমপুৰ স্কুলতে স্কুলখনৰ যশস্যা কৰিবৰ কাৰণে এৰি থৈ আহে, আৰু কৈছিল, তেতিয়া হ'লে সকলোৱে মোৰ সৰ্বপ্ৰকাৰ যত্ন ল'ব। কিন্তু হাৰমতী-দাৰমতীৰ ধুনীয়া দেশৰ ছবিখন মেলেৰিয়া আৰু কুইনাইনে আমাৰ বাবে ইমান মলিন, তিতা আৰু ভয়াৱহ কৰিছিল যে মই অকলশৰে তাত থাকি অহা কথা কল্পনা কৰাও দুৰূহ হৈ উঠিল।

উঠিবৰে কথা। তেতিয়া মোৰ দেহাটো দেখি কোনোৱে কৈছিল, 'ল'ৰাটি তেনেই অত্ৰচেলাই হ'ল,' কোনোৱে ক'ব, 'ল'ৰা-টোৰ তেনেই কিঙ্কৰি ওলাল,' কোনোৱে আকৌ দুখ আৰু আশ্চৰ্য প্ৰকাশ কৰি কয়, 'আই ঐ দেহীডুখৰি, খীণাই তেনেই শুকনি গদতি হ'ল!!' কিন্তু মোৰ লাভ হ'ল যে সেই টোটোৰা পৰা দেহৰ সজাটোৰ ভিতৰত কোনোমতে জীউটো টোপোলা বান্ধি আনি যোৰহাট পোৱালোঁহি। শৰীল নিচলা হ'লেও মন-বুদ্ধিত যে থ্‌লন্তৰ টনকিয়াল হৈ আহিছিলোঁ, তাৰ প্ৰমাণ বুলি কিন্তু বছৰেকীয়া পৰীক্ষাৰ নম্বৰৰ টোপোলাটোকে 'এই এনেচা হেনেক্ নেচা' কৰি জোকাৰি দেখুৱাব পৰা হৈ আছিলোঁ। সেই কালত সমগ্ৰ অসমতে মেলেৰিয়াৰ আইচটি, যেন অবাধ ৰাজত্ব। সি কাৰো ঘৰ, ক'ৰোবা গাঁও উচ্ছন্ন কৰি নিছিল। চৰকাৰৰ ঘৰৰপৰা সেই দেখি মেলেৰিয়াৰ মহৌষধ কুইনাইন সেৱন প্ৰৱৰ্তন কৰিবলৈ বহল প্ৰচাৰ কৰা হৈছিল। ডাকঘৰে ডাকঘৰে লোহাৰ পাতত কলাই কৰা আখৰেৰে কুইনাইন আৰু মেলেৰিয়াৰ বেজীৰ গুণ কীৰ্তন কৰি সকলোৰে দৃষ্টি আকৰ্ষণ

কৰা হৈছিল। সেই পাতছটাতে মেলেৰিয়াই খুলি খুলি কুৰূপ কৰা এজন মানুহৰ দুটা চিত্র দিয়া হৈছিল—কুইনাইন খোৱাৰ আগৰ ৰুগীয়া দণ্ডীৰাম আৰু কুইনাইন খোৱাৰ পিছৰ নীৰোগ দণ্ডীৰাম। মই যোৰহাটলৈ অহাৰ পাছত মোৰ এখন ফটোগ্রাফ লোৱা হৈছিল আৰু তাকে মই তাৰ এবছৰৰ পাছত কলেজলৈ যোৱা সময়তো তলত After a year's struggle with life বুলি লিখি ফ্রেম খুৱাই লৈ গৈছিলোঁ। মোৰ এজন টেটকুটীয়া সহপাঠী বন্ধু সদা বৰাই (গোলাঘাট) সেইখন দেখি তাৰ পাছৰপৰা সদায় হাঁহি এটাৰ লগতে মোক দণ্ডী বুলি মাতি জোকাইছিল। ভাগ্যে বেজী লোৱাৰ আগৰ দণ্ডীৰামৰ দোৰোহা পেটটো মোৰ নাছিল, বুকুৰে-পেটে সমানে চিৰি-চেপেটা লাগিহে ৰাজমাও পুখুৰীৰ পাৰলৈ কোনোমতে আহিছিলোঁ।

দিচেৰ সাঁকো ভাগোঁ ভাগোঁ

হেজাৰ এজাৰৰ উত্তৰ লখীমপুৰখন বেজাৰ নকৰাকৈয়ে এৰি থৈ এদিন যোৰহাট বুলি আমি যাত্ৰা কৰিলোঁ। বাহনত কমলাবাৰী অভিমুখে। কল-নাও ফেৰীৰে ৰবনৈ পাৰ হ'লোঁ। এইবাৰ এই নৌ-যাত্ৰা এবেগতীয়াহে হ'ল। আগৰবাৰৰ দৰে বহুত পুলক জগোৱা ধৰণৰ নহ'ল। তথাপি 'লুইতৰে বালি বগী চকেটকী' দেখি কিয়নো ভাল নালাগিব। আকৌ সেই ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ বুকুত বগাই ফুৰা চুঁচীয়াৰ-পৰা কেতিয়াবা বেপাৰীৰ পাল-তৰা ৰবনাৱলৈকে নাওবোৰ দেখি কোনোবা দেশলৈ গুচি যাওঁ গুচি যাওঁ ভাববোৰ হয়েই। দক্ষিণ পাৰৰ কঁকিলামুখ-ঘাটত ভাপ-নাও ব'লগৈ। ককাইদেৱে দুই-এপদ বস্তুৰে মোক যোৰহাটৰ বাহনত তুলি দিলে আৰু নিজে খোজ কাঢ়ি বস্তু-বাহানি কঢ়িওৱা গৰু-গাড়ীৰ লগত সেই ন নে দহ মাইল বাট আহি যোৰহাট নগৰ পালেহি। হাই স্কুল, চন্দ্ৰকান্ত সন্দিকৈ ভৱন, পুলিচৰ বৰচাহাবৰ অফিচৰ সমুখৰ বাটেদি আগ বাঢ়ি ট্ৰাংক ৰোডটো-চেৰাই 'জৰাজান মছজিদ'টিও এৰাই যোৰহাট ভেটেৰিনেৰি আস্পতাল আৰু সাহিত্য বুৰঞ্জী লেখা দেৱেন্দ্ৰনাথ বেজবৰুৱাৰ ঘৰৰ (পিতৃ গোবিন্দচন্দ্ৰ বেজবৰুৱাৰ ঘৰ) ৰাজতাপতে ঠিক কৰি থোৱা ভাৰাঘৰটোত বিছনা-পত্ৰ থৈ আমি মবৌৰ মহাৰ [illegible] চলিহাৰ ঘৰলৈ গ'লোঁ, কাৰণ মবৌ আহি কেইদিনমান তাতেই আছিল। [illegible] আহি তাতে থাকিলো। পিছদিনা ককাইদেৱে যোৰহাট চৰকাৰী ইংৰাজী বিদ্যালয়ত যোগদান কৰিলেহি। মই [illegible]-টোতে [illegible]। তাত অকলশৰে ইটো-সিটো ঠিক-ঠাক লগাইছে [illegible] আছিলোঁ, [illegible] লখীমপুৰৰ [illegible] দেখি [illegible] আছিলোঁ। [illegible]

নহী। বাদ্ধই মোৰ লগ এবাৰ বাহা নকৰিছিল। এবাৰ গাটো জিকাৰ খাই উঠাত মোৰ বিছনাখন পাতি পাটীত পৰিলো। লগে লগে সেই ৰোমাণ্টিক ৰোমাণ্টিক লগা জ্বৰটো উঠি আহিল গম্‌গম্‌কৈ। কিন্তু কাণোৰ দি হেঁচা মাৰি ধৰিবলৈ কাৰবাত এতিয়া কাক পাওঁ? হ্যাবিজৰ দৰে লৈ ফুৰোৱা জেপত এটা কুইনাইন টেবলেট আছিল। তাকে পানী অকণ লৈ গলাধঃকৰণ কৰি লেপৰ তলত আশ্রয় ল'লোঁ। তাৰ পাছত আৰু কি হ'ল ক'বই নোৱাৰিলোঁ। কোনো-বাই জলাই দিয়াত যেতিয়া সাৰ পালোঁ, তেতিয়া চাৰিওফালে আন্ধাৰ, নবৌ-ককাইদেউ ঘৰলৈ আহিছে আৰু চুৱাৰ-খিৰিকি মেলি কিয় শুই থাকিলোঁ সুধিছে। মই উত্তৰ দিবলৈ নৌ পাওঁতেই জেম-চাকি জলাই মইযে ইতিমধ্যেই এখন মল্লযুদ্ধৰ পিছত ভাগৰি পৰি আছিলোঁ, সেই কথা তেওঁলোকে বুজিলে। ভাগ্যে সেইখনেই মোৰ শেষ শৰাইঘাট হ'ল। তাৰ পিছত আৰু মোৰ ফালে, মোগলে কামান টোঁৱাবলৈ সমূলে পাহৰিয়েই পেলালে। ভালেই হ'ল বাপেকে।

যোৰহাটখন সৰু ঠাই হ'লেও ধুনীয়া নতুন নগৰ। লখীম-পুৰৰলৰা আছি তাৰ বেলেগ ধৰণে ভাল লাগিছিল। যোৰহাট চৰ-কাৰী হাই স্কুলৰ হেডমাষ্টৰ জেহিকৰিম আহমদ হাবে কৈছিল, লখীমপুৰৰ ল'ৰাবোৰে মেট্রিকুলেশ্যন পৰীক্ষা দিবলৈ ইয়ালৈ আহি বৰ বৰ কাঠ খুটিওৱা দাম এণ্ড কোম্পানিৰ পকী দোকান-ঘৰটো দেখি বিস্ময়ত বোলে আঁ কৰি মুখ মেলি থৰ হৈ চাই থাকে। ক'ব নোৱাৰোঁ। আজি কিন্তু তেনেকুৱা ঘৰ যোৰহাট নালাগে আন সকলো ঠাইতে হ'ল। লখীমপুৰেতো ৰেলৰ লাইন দেখাৰ আগতে আকাশী জাহাজৰ বাটিকে দেখা পালে। আহোমসকলৰ শেষ ৰাজধানী যোৰহাটক [illegible] ভাল বিমানৰ ঘাঁটিত তৰণিকে আগালে। [illegible]

পুখুৰী, বঙাল পুখুৰী আদি বিলা পুখুৰী দুই-এটা খনাইছিল, সিও শিৱসাগৰৰ শিৱ-সাগৰ, জয়-সাগৰ, অঠাই সাগৰ, গৌৰী-সাগৰ আদি সাগৰবোৰৰ তুলনাত কোবোকা-পুখুৰী যেনেহে লগা হ'ল। হওঁতে কঁকিলামুখৰ কালে, বঙাল পুখুৰীয়েদি, চেনিমৰাৰ বাটে, বৰ জেল থকা বৰডেৰাৰ কালচৈ যোৰহাটৰপৰা চিটিকি যোৱা আলিবোৰেদি খোজ কাঢ়িয়ে হওক বা ছাইকেল মাৰিয়ে হওক গা মেলাবলৈ গৈ মনত সুখ লাগে। যোৰহাটতে দুজন দেশক ভাল পোৱা লোক কাঁচী-কাঠত উঠিছিল— টোকোলাইপাৰৰ কাঁচী-আলিত কলিতা-বঙা মণিৰাম দেৱান আৰু পিছৰ কালত বিয়াল্লিছৰ চৌত বৰডেৰাৰ পোতাশালত কুশল কোঁৱৰ। এই যোৰহাটৰপৰাই মাজৌ আলি-য়েদি গ'লে পায় মাজৌপথাৰ, য'ত সমস্ত অসম ৰাজ্যৰপৰা আহি গোট খোৱা মায়ামৰীয়াসকলে বঙা হাতী-যেন ওখ বৰডেটি-সৰুডেটি দেখি মায়ামৰীয়া ডেকা গোসাঁইৰ মন এখন নতুন ৰাজ্য পতাৰ চিন্তাত বিদ্ৰোহী হৈ উত্ৰাৱল হৈ উঠিছিল। বুৰঞ্জীৰ কথা বাৰু থওঁ। ফুলৰ গাছে লাগি থকা ধূলীয়া সৰু ঘৰটি চন্দ্ৰকান্ত সন্দিকৈ হলেহে (পিছত জৱন) মোৰ কল্পনাক চিটিকা লগাই ধৰি পেলাইছিল। চন্দ্ৰকান্ত সন্দিকৈৰ জীৱন্ত মূৰ্তিতকৈও তাতৰ অবিশ্যেৰে হল-ঘৰটোৰ সন্মুখৰ দুমূৰে থকা কোঠা দুটাত বিশেষকৈ অসমীয়া সাহিত্যৰ সৰু-বৰ কিতাপবোৰ পুথি, সৰু হ'লে পাঁচ-ছখন একেলগ কৰি বঙা কপাৰ (tracts), সজাব কেৰাপী-পুথিখিনিহে নবী গোবৰ্ধনৰ খুব খুব ধূলীয়া আখৰেৰে পঢ়ীত নাৰায়ণী লৈ আলমাৰিত সংৰক্ষিত হৈছিল। সেই কিতাপবোৰৰ মাজত পত্ৰ-গ্ৰহণ (browsing) কৰি অনেক দিন অনেক সময় কটাইছিলোঁ, সৰু হোৱাই হৈও যোৱোনাং [illegible] বাহু [illegible] পুথিখিনিলৈকে থকা [illegible] সংস্কৃত, ব্যাকৰণৰ [illegible] [illegible] [illegible] কৰিছিলোঁ [illegible] [illegible]

ব্যাকৰণৰ দৰে বহুমূলীয়া গ্ৰন্থবোৰৰ বহুতখিনি দ্বিতীয় মহাযুদ্ধৰ সময়ত সেনা বাহিনীয়ে জোৰ-জবৰদস্তি চন্দ্ৰকান্ত সন্দিকৈ হল দখল কৰি কিতাপবোৰ খান্‌বানকৈ দলিয়াই পেলোৱাৰ সময়ত আৰু তাৰ পাছতো পুথিভঁৰালটিৰ অনাথিতি হোৱা সময়ত নোহোৱা হ'ল।

অসম উপত্যকাৰ স্কুলসমূহৰ ইন্‌ছপেক্টৰ অফিছৰ নাকৰ তলতে থকা যোৰহাট চৰকাৰী হাই স্কুলখনে শিক্ষাবিভাগৰ দৃষ্টি আৰু আদৰ যথেষ্ট পাইছিল। স্কুলখনৰ সৌভাগ্য যে বাছকবনীয়া শিক্ষকসকল তাত খপ খাইছিলহি। সিসকলৰ প্ৰধান হ'ল হেডমাস্টৰ জেহি কজ্জিন আহমদ, যি এটা যুগৰ শিক্ষা জগতৰ এটি প্ৰতীককে বোলক বা কিম্বদন্তীকে বোলক, আছিল। নাতিদীৰ্ঘ শৰীৰৰ মানুহগৰাকীত সংস্কৃতিসম্পন্ন এজন লোকৰ ৰূপ ৰুচিযুক্ত বেশভূষা আৰু পৰিপাটি আচৰণ চকুত লগা। আনকালে কিন্তু তেওঁ কঠোৰ প্ৰশাসক। স্কুল চলি থকাৰ মাজতে হাতত বেতডাল লৈ তেওঁ হাতত সাবে ভৰিত সাবে শ্ৰেণীবোৰৰ চাৰি কাষে বিচৰণ কৰিছিল আৰু সমস্ত স্কুলখন কি দৰত চলিছিল, তাৰ গম লৈছিল। ছাত্ৰ-শিক্ষক সকলো সেই দেখি সন্ত্ৰস্ত আৰু নিজ নিজ কৰ্মত নিমগ্ন হৈ ৰৈছিল। হেডমাস্টৰৰ ব্যক্তিত্বই এইদৰে এক অত্যাৱশ্যকীয় শৃংখলা আৰু শান্তিৰ সৃষ্টি কৰিছিল। কাম অৱহেলা কৰা শিক্ষককো তেওঁ ওলায় নেৰিছিল। অবাধ্য ছাত্ৰৰ কাৰণেতো তেওঁ এক মহা সন্ত্ৰাস। আনকালে সুশিক্ষা আৰু ছাত্ৰৰ সাধাৰণ উৎকৰ্ষক তেওঁ কাৰ্যকৰীতাৰে উদগনি দিছিল। যোৰহাটৰ সামাজিক জীৱনতো জেহিকজিন ছাহৰ বিশেষ প্ৰতিপত্তি আছিল, অসম সাহিত্য-সভাৰ কামৰ লগতো তেওঁ নিজকে জড়িত কৰিছিল আৰু বছৰেকীয়া ইণ্টাৰস্কুল টুৰ্ণামেণ্টতো বিশেষ নেতৃত্বৰ ভাৰ লৈছিল। তেওঁৰ সামাজিক ভাবমূৰ্তিয়ে তেওঁৰ হেডমাস্টৰ ৰূপক বিশেষ গুৰুত্ব দিছিল। আশ্চৰ্যৰ কথা নহয় যে [illegible] এই স্কুলৰ ছাত্ৰসকল কৃতকাৰ্যতাৰে মেট্ৰিকুলেশ্যন পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ

হৈছিল। হেডমাস্টৰ নিজেও এজন ভাল শিক্ষক আছিল—বিশেষকৈ ইংৰাজীত। তেওঁ ভাল ছাত্ৰৰ ভাল-বেয়ালৈ বিশেষ চকু দিছিল। তেওঁৰ স্কুলত নাম লগোৱাৰ পিছতে মোৰ লেহুকা শৰীৰ টনকিয়াল কৰাৰ মানসে তেওঁ মোৰ বাবে সুকীয়াকৈ বেডমিণ্টন ছেট এটাৰ দিহা কৰি দিছিল আৰু মই মোৰ খেলাৰ লগৰীয়া বাছি সেই ছেট লৈ খেলিব পাৰিছিলোঁ। এনেয়ো তেওঁ সকলো সময়ত মোৰ স্বাস্থ্য আৰু পঢ়া-শুনাৰ গম-গতি লৈ আছিল। স্কুলৰ মুখপত্ৰ "জেউতি" খন আদিবেপৰা এখনি ভাল আলোচনী। তেওঁ নিজে এটা বিষয় বাছি দি পত্ৰিকাখনিৰ বাবে মোৰ হতুৱাই ইংৰাজীত এটা প্ৰবন্ধ লেখাইছিল— My rambles in the realm of literature ধুনীয়া নামটি ছাৰেই দিছিল। ক্লাছ নাইনত যি ফুলাম ইংৰাজী লেখি বাগছবি লগাবলৈ শিকিছিলো, ছাৰে মোৰ সেই ৰীতিকো সংশোধন কৰি পেলালে।

অসমীয়া বিষয় পঢ়াইছিল মিত্ৰদেৱ মহন্ত ছাৰে। ছাৰৰ ৰসাল শিক্ষাদানে মোৰ হৃদয়ত বিশেষভাৱে ৰেখাপাত কৰিছিল আৰু ছাৰ মোৰ বৰ আপোন হৈ পৰিছিল। ছাৰৰ বিষয়ে ক'ব লগীয়া কথা বহুতো। ক'ব, তাবে কিছু জুকিয়াই লৈ বেলেগ এটা প্ৰবন্ধ আকাৰেই লিখিছো। সংস্কৃতৰ সাধাৰণ প্ৰশ্নকাকতখনৰ শিক্ষক আছিল চন্দ্ৰকান্ত বৰপূজাৰি আৰু ওপৰৰ্কি সংস্কৃত পঢ়াইছিল তাৰানাথ বৰপূজাৰিয়ে। দুইজনকো বৰপূজাৰি উপাধিত একে হ'লেও কথা বতৰাত সুকীয়া সুকীয়া। প্ৰথমগৰাকীয়ে প্ৰণীত নানা কঠিন শব্দৰ ৰহস্য ব্যাখ্যা কৰি ল'ৰাক [illegible] যত্ন কৰে। তেওঁৰ [illegible] আনি নাইহিছিল কিন্তু হাতে বৰ বেয়া পঢ়ায়। এবাৰ তেওঁ কলৰ কৰোঁতে এজন ল'ৰাটিয়ে ইচ্ছা কৰি [illegible] মাৰি ধৰা পৰিল। ল'ৰাটিজনক শিক্ষক [illegible] ([illegible] বিতাৰ) লৈ [illegible] উঠি কথা ক'বলৈ হাতে আৰম্ভ কৰিলে। [illegible]

ঘূপুহ্‌, কৰে উঠি গোঁ-গোঁকৈ হেডমাষ্টৰৰ ওচৰ পাই গোচৰ দিলেগৈ। শুনিছোঁহে, হেডমাষ্টৰে ছাৰক দুটামান টান কথা শুনাই দিলে বোলে। ছাৰে আকৌ মাজে মাজে শ্ৰেণীত সংস্কৃততে বক্তৃতা কৰিছিল— বিশেষকৈ হেডমাষ্টৰ কৰিতৰেদি অহা গম পালে। পঢ়ুৱাই আৰু বগৰ কৰি ছাৰে নিজেই সন্তোষ লভিছিল আৰু আনন্দত হাঁহি থাকিছিল। মোক ছাৰে ভাল পাইছিল আৰু প্ৰায়ে very intel-ligent, very studious আদি বুলি প্ৰশংসা কৰিছিল। তেওঁৰ তুলনাত তাৰা ৰবপূজাৰি ছাৰ বৰ জুৰ প্ৰকৃতিৰ। বেতাল-পঞ্চবিংশতিৰ সাধুবোৰ পঢ়াওঁতে ভাগৰ লাগি লাগি তেওঁৰ টোপনিৰ ভাব হৈছিল কেতিয়াবা, আৰু তেতিয়া শ্ৰেণীৰ দুষ্ট ল'ৰাকেইটাৰ দুষ্টালি কৰাৰ সুবিধা হৈছিল। ছাৰে অসমীয়াত লেখা এখনি ভাল সংস্কৃত ব্যাকৰণ পুথি আছে। কুশাগ্ৰ বুদ্ধিৰ দুজন শিক্ষকে আমাক অঙ্কশাস্ত্ৰ পঢ়াইছিল— সাধাৰণ অঙ্কশাস্ত্ৰ লক্ষ্মীনাথ দত্তই আৰু উপৰঞ্চি-খন যজ্ঞেৰাম গোহাঁইদেৱে। দত্ত শব্দৰ, বাক্যৰ উচ্চাৰণত পৰিপাটি, ইংৰাজীৰ the শব্দটো সদায় 'দা' বুলি উচ্চাৰণ কৰে। সেই দেখি ল'ৰাই নাম দিছিল দা-মাস্টৰ। গোহাঁই ছাৰৰ আকৌ বডা মুখখনিৰ মাজতে এটা বডা ধুনীয়া ডাঙৰ বামুনী-ভেকোলা যেন নাক আছিল বাবে সেই বোৰহটীয়া ছাত্ৰইতে নিজনৰ কথা কওঁতে 'নাক-মাষ্টৰ' বুলিছিল। পাটৰ পন্নাবী-ফুৰ্তা পিন্ধি পাটৰ চাদৰ এখন গাত লোৱা ছাৰৰ অভ্যাস। অংক শত্ৰোষাততে ছাৰে কি বস লগাইছিল! দত্ত ছাৰে আকৌ জ্যামিতিৰ একোটা উপপাদ্য বুজাবাৰ আগতে কেতিয়াবা মানুহৰ এটা মূৰ্ত্ত আঁকি এটা গল্প কৈহে জ্যামিতিলৈ আহিছিল। এদিন ক্লাছত এটা উপপাদ্য সে। সম্পাদনৰ সময় অনুশীলনৰ সমস্যা শ্ৰেণীত আনে। ছাত্ৰই আৰু আমিও আটাই-খনে খুঁজি খুঁজি তাৰ সমাধান উলিয়াব নোৱাৰিলোঁ। সেইহে জানিবই। মজুৰ সমিধানটো পালেহঁতে। "কিন্তু তাৰ পিছত তেতিয়া উৰ্মিলেহ

পৰীক্ষাত সেই সমস্যাটোকে ছাৰে প্ৰশ্ন কৰি দিলে, মই উত্তৰ লেখাত খেলি-মেলি কৰিলো, অথচ আন আন ছাত্ৰই ঠিকেই উত্তৰ কৰিলে। ছাৰে কিন্তু মোক প্ৰশ্নটোত পূৰা নম্বৰ দিলে। তাৰ কাৰণটোও ছাৰে শ্ৰেণীত ক'লেহি যে মেয়ে পৰীক্ষাত অঙ্ককে সমস্যাটো পূৰণ নকৰক লাগিলে, মোৰ আৱিষ্কৃত সমাধানকেইহে লেখিছে। সেইহে সকলোৰে শুদ্ধ উত্তৰৰ বাবেই মইহে পূৰা নম্বৰ পাব লাগে।

যোৰহাট স্কুলৰ শিক্ষণত assignment system অৰ্থাত প্ৰতি মাহ বা বছৰৰ চতুৰ্থাংশৰ পঢ়িব লগীয়া বস্তুখিনি আগতে বিশ্লেষণ কৰি নিৰূপণ কৰি পাঠ দিয়া নিয়ম হৈছিল। এই পদ্ধতিত পঠিতব্য সকলো বস্তুকেই জানি যাবি পঢ়ুওৱা হৈছিল আৰু ছাত্ৰই কোনোটো পাঠ এৰি যাবলৈ যত্ন কৰিব নোৱাৰিছিল। মোৰ পঢ়া-শুনা ভালেই চলিল। শ্ৰেণীত সদায় প্ৰথম ল'ৰা হৈয়ে চলি থাকিলোঁ। প্ৰথমটো টাৰ্মিনেল পৰীক্ষাতে কিন্তু বৰ এটা খুন্দা খালো। ইংৰাজীৰ প্ৰশ্ন কাকতখন হেডমাস্টৰ ছাৰেই কাটিছিল আৰু উত্তৰ-বহীও তেৱেঁ চাইছিল। মোক মাত্ৰ ৫২ নম্বৰ দি তেওঁ মোৰ চৌ উঠা ইংৰাজী আৰু বৰ বৰ সাহিত্য-সমালোচনাৰ কথাবোৰৰ বিষয়ে এপাত্ত লেখা এক মন্তব্য লিখি মুখেৰেও বৰকৈ তিৰস্কাৰ কৰিলে, ক'লে, "তুমিতো ইংৰাজীৰ এম্. এ. শ্ৰেণীত পঢ়া নাই! মেট্ৰিকুলেশ্যন পৰীক্ষালৈহে যে সাজু হৈছা, সেইটো পাহৰি গ'লা!" ইত্যাদি। মই এই একেটা ঠোকৰতে বহি পৰিলো। বৰ কথা, ফুলাৰ ভাবাৰ বায়ু উৰি গ'ল। তাৰ পাছত সৰল আৰু ল'নি কৰিবলৈ শিকিলো।

বিহুৰ সংখ্যা "বাতৰি"ত (নীলমণি ফুকন ককাৰ সম্পাদিত) 'মাধুৰী' বুলি এটা কবিতা ওলাল। তাকো আকৌ সম্পাদকীয়ত বিশেষভাৱে প্ৰশংসাও কৰা হ'ল। কিন্তু তেতিয়া মোৰ কিমান গৰ্ব-ভাব হৈছিল, আজি আৰু মনত নপৰে। সেইবোৰ কবিতাৰ লেখা 'কবিতাৰ 'জগতে' আঁতৰি গ'ল, 'সিহঁতক লাহে লাহে পেলালোঁ'।

তাতেই বুজিছোঁ, সিবোৰৰ সিমান মূল্য নাছিল। স্কুলত এইদৰে থাকোঁতেই 'এল এন বেজবৰুৱা, সম্বলপুৰ (বি এন আৰ)' এই বিখ্যাত ঠিকনাত পঠিওৱা আৰু মই প্ৰায় পাহৰি পেলোৱা মোৰ 'অলক্ষিতে' নামৰ গল্পটো সাহিত্যৰথীয়ে দেখোন এতিয়া "বাঁহী"ত প্ৰকাশ কৰিলে 'গাঁৱলীয়া দৃশ্য' নাম দি। ককাইদেউলৈ অহা (মোলৈ কিন্তু অহা নাছিল দেই) "বাঁহী"ৰ সংখ্যাটো দেখি ককাইদেউৰ আগত বিস্তৰ লাজহে কৰিছিলোঁ, কাৰণ সেইটো বনৰীয়া বন-ঘোৰাৰ বতাহ-পানীৰে পুষ্ট গাঁৱলীয়া প্ৰেমৰ গল্প, মোৰ আপঁইতা লেখা। "সাদৰী"ৰ কবিতাৰ ব্যাখ্যা লিখোঁতে প্ৰেমত মছগুল হৈ থকা বাবেই অলকাপুৰীৰ যক্ষইযে নিৰ্বাসন-দণ্ড ভোগ কৰিব লগীয়া হৈছিল, সেই কথা মোৰ পৰীক্ষা-বহীত উল্লেখ কৰাত মোৰ সহপাঠীসকলে লাজ লাজ ভাব কৰিছিল আৰু মই সেয়া মাথোঁ কাব্যসাহিত্যৰ কল্পনাহে বুলি তেওঁলোকক প্ৰবোধ দিব লগীয়া হৈছিল। আজিকালিৰ ল'ৰা, আন কি, ছোৱালীও সিমান লাজকুৰীয়া নহয়। মনত আছে, একেই গাঁৱলীয়া জীৱনৰ দৃশ্যেৰে নকুলচন্দ্ৰ ভূঞাৰ "শাহু আই"খন পাই তাক বেজবৰুৱাই পুৰি পেলাব লাগে বুলি লেখিছিল। আজি-কালিৰ সমালোচকৰ কিন্তু সেইবিধ পদাৰ্থৰ প্ৰতি সিমান "ৰবি দাৰুণ হৃদয়" চাগে নহয়।

সেই কালত যোৰহাটৰ এটি চুকত কিছু জীয়ং কবিতাৰ আৰু সাহিত্যৰ সোৱাদ ল'বলৈ পাইছিলোঁ। সেই ৰসাল ঠাইকণ হ'ল বকুল বনৰ কবি আনন্দচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ কল্প-সৃষ্টি বাণীসম্মেলন (মন কৰিব, 'সম্মেলন' বা 'সম্মিলন' কিন্তু নহয়)। বৰুৱাই কাগজৰ পাতত লেখা কবিতাতকৈও অধিক কবিতাময় এই বাণী-সম্মেলন। যোৰহাট থিয়েটাৰ ঘৰত বাণী-সম্মেলন হোৱা বুলি শুনিলেই নগৰৰ ল'ৰা-বুঢ়া সকলো সজিয়া হয় সোমাওঁতেই ক'লৈ তাপলি মেলে। সৰু প্ৰেক্ষাগৃহটি মানুহেৰে গিজ্‌ গিজ্‌ হৈ পৰে। গোৱৰণবাই

সকলোৰে গাত পুলক। দুই হাতত ফুল, ফুলৰ সোপা-সোপে পৰাগ (অৱশ্যে আচলতে হ'ল সেয়া বজাৰৰ পাণ্ডভাৰৰ টেমাৰ গুৰিহে), ফুলৰ নির্যাস (সেয়াও আকৌ আতৰদানিৰ আতৰ নহ'লেও গোলাপ-জলেই হ'ব পাৰে), আৰু কি কি উপচাৰ লৈ আনন্দময় আনন্দচন্দ্ৰই চকু দুটা আধা মেলি আধা জপাই দৃশ্যপটৰ আঁৰৰপৰা ওলাই ঘোষণা কৰে—"আ-আজি বা-বাণী-ঈ সম্মেএলনৰ শা আৰদী-ঈয় অধিৱেএশন," আৰু তাৰ পিছত কথা কবিতাৰে শৰৎ ঋতুৰ বর্ণনা কৰে, আৰু শৰতৰ নিসর্গৰ দানবোৰ সদস্যক (আমাৰ ভাবাত সভাপতিক) উপহাৰ দিয়ে—উপহাৰ দিয়ে বুলি কোৱাতকৈ গায়ে-মূৰে জাপি দি সিজনক নগৰনাগতি কৰে বুলিলেই ভাল। প্ৰতিটো বক্তব্য বা প্ৰতিটো পৰিস্থিতিৰ বাবেই যেন তেওঁৰ একোটা কবিতা সাজু। বাণী-সম্মেলনত আকৌ সভাপতিয়ে ভাষণ বা অভি-ভাষণ নিদিয়ে, সেয়া সদস্যৰ বাচনহে হয়। মুঠতে, অধিৱেশনৰ শেহলৈকে বকৰা কবিয়ে কি কবিতা-কথা কৈ কাক আহুকালত পেলায়, সকলোৱে উশাহ বোধ কৰি তালৈ বাট চাই থাকে। সভা-সমিতিৰ প্ৰতি এই কবিতামযয দৃষ্টিৰ বাবে বকৰাদেও যি সভাতে নাথাকক, তেওঁ সেই সভাক এক উম দি উমাল কৰি ৰাখিছিল। জীৱনৰ প্ৰতি দৃষ্টিও তেওঁৰ কবি-ৰসময় আছিল। অর্থাভাৱ আৰু ৰোগৰ দুঃসহ কষ্টৰ মাজতো তেওঁ কবি হৈয়ে জীৱনক জয় কৰিছিল। ১৯৬৮ চনত শিৱসাগৰত সাহিত্যৰথী বেজ-বৰুৱাৰ জন্মশতবার্ষিকী পালন কৰি টেক্সিত উঠি নিশা দুইমান বজাত তেওঁক তেওঁৰ গঁজাটিত যেতিয়া আমি নমাই দিওঁহি তেওঁ গলা-হেকাৰি মাৰি থিয় হৈ "অ, এয়েই আমাৰ বাকিংহাম পেলেছ" বুলি আন্ধাৰত পোত খৈ থকা ঘৰৰ নঙলাৰ কাপে এখুজি দুখুজিকৈ খোজ পেলাইছিল। যেমালিডেৰে তেওঁ কথাটো কৈছিল, তেনে নহয়। কুপুৰিতো তেওঁ ৰাজকাৰেতৰ জীৱন ভোগ কৰিছিল

আপোনভোলা কবিয়ে যেন কবিতাৰ জীৱনেই যাপন কৰিছিল, 'অয়েই আছিলো যেন/ওমৰ হাফিজ,/দীঘলড ভীয়া বেশ মুদা মুদা চকু।' 'ভাগোঁ ভাগোঁ ডিহাৰ সাঁকো' পাৰ হৈ পোৱা 'সোণটিহঁতৰ ঘৰ'ৰ নিৰ্মল বাল্যৰ পৰিৱেশতে যেন তেওঁ সদায় থাকিল। তেওঁৰপৰা মাজে মাজে পোস্ট কাৰ্ড একোটাৰ বুকৰ আখৰকেইটাকে পালে বৰ সোৱাদ লাগে সদায়। মই প্ৰথম বাৰ বাণী-সম্মেলন দেখা পাইছিলো যিবাৰ জ্ঞানদাভিৰাম বৰুৱা উত্তৰ লখীমপুৰত সাহিত্য-সভাৰ সভাপতি হৈ ঘূৰি আহোঁতে বাণী-সম্মেলনৰ সদস্য হৈছিলহি আৰু মিত্ৰদেৱ মহন্ত ছাৰেও সুৰদি সঙ্গীতৰ সোৱাদ সন্ধিয়াটোক দিছিল।

যোৰহাটত, বিশেষকৈ চন্দ্ৰকান্ত সন্দিকৈ হলত দুই-এখন মনোৰম সভা হৈছিল। আনন্দৰাম বৰুৱাৰ মৃত্যুবাৰ্ষিকীত নীলমণি ফুকন ককাৰ সাৱলীল বক্তৃতা শুনিছিলো 'আনন্দৰাম বৰুৱা অসম আইৰ কলডিলীয়া খোপাৰ এপাহি পদুমফুল। যদি কালিদাসৰ মেঘদূতে ক'ৰবাত নিজৰ বাট পাহৰি ভুল পথে কেনিবা যায়, তেতিয়া হ'লে আমাৰ আনন্দৰামে বাটৰ সেই কেনা ভাঙি দিব।' মাজে মাজে ইংৰাজীত তৰ্ক-সভা হৈছিল আৰু সেই সময়ত ডেকা উকীল-সকল তুমুল তৰ্কত নামিছিল আৰু আমোদৰ সৃষ্টি কৰিছিল— মোহনচন্দ্ৰ মহন্ত, সুৰেন্দ্ৰনাথ ভঁৰালী (এওঁৰ মাতৃদেৱী আৰু মোৰ আইৰ হেনো পতা সখী আছিল), নলিনীনাথ ফুকন আদি।

উত্তৰ লখীমপুৰত আমি ঘৰখনৰ কেয়োটাই মেলেৰিয়াত সোলাট ভুগাৰ বতৰা আই-দেউতালৈ অলপ অলপ তাৰপৰাই দি থকা হৈছিল। এতিয়া অলপ মুকাইছো বুলি ঘৰত মুখখন দেখুৱাবলৈ বুলি ককাইদেৱে কাকুৱাৰ বৰুত মোক শিৱসাগৰলৈ পঠিয়াই দিলে। ৰেল-পথে মৰিয়নী শিমলুগুৰি হৈ শিৱসাগৰ টাউন ষ্টেশ্যন পাই কাকুৱাৰ ৰং-পানী মৰাৰপৰা সাৰি ৰঙপুখুৰীৰ পাৰেদি জেওনিকতীয়া, [illegible]য়াইহি (ডক্টৰ মফিজুল ইছলাম বৰাৰ পূৰৱি ঘৰৰ আগেদি)

টৈম্নি আলিত উঠি তাৰপৰা চিৰালফটা দিয়া বহুল পথাৰখন খচকি কমাৰফদীয়া পালোগৈ। তেতিয়াও গাত শকতি বৰ তাকৰ। ভৰিত কম্পিয়াই ধৰিলে। নিশালৈ সিৰামুৰি ধৰি ভৰি কোঁচাই পেলোৱাত আয়ে পিটিকি পিটিকি সিৰামুৰি ভাঙি দিব লগীয়া হৈছিল। যোৰহাটৰপৰা আকৌ আইৰ ইচ্ছামতে ব'হাগৰ বিহুত কপ্‌লিং ছিগা যোৰহটীয়া গাড়ীত উঠি জনম-ঠাইলৈ যাত্ৰা কৰিলোঁ। যাত্ৰীবাহী গাড়ী নোপোৱাত ককাইদেৱে মাল-গাড়ীৰ গাৰ্ডজনৰ লগতে মোক তুলি দিলে। সেই ৰেলগাড়ীৰ খোজ গৰু-গাড়ীৰ খোজহে আছিল। বতৰটোও গোমোৱা। বিহুৰ ভাব-চিন্তা, মাজে মাজে ক'ৰবাৰপৰা ওপঙি অহা বনগীত একোফাকি আৰু হাজাৰ হওক আইৰ ওচৰৰ সুখৰ কল্পনাইহে মনটো পোহৰ কৰি দিয়ে। গাৰ্ড-জনে আকৌ কাষত কলহ লৈ পানী আনিবলৈ যোৱা গাভৰু ৰেল-লাইনৰ কাষত দেখা পাই যেতিয়া কথা পাতিবৰ হাবিয়াহ কৰে, তেতিয়া গাড়ীৰ কপ্‌লিং সঁচায় ছিগিব বুলিয়ে ভয় লাগে। সি যি হওক, ঘৰলৈ গ'লোঁ, বিহু খালোঁ, আৰু যোৰহাটলৈ ঘূৰিলোঁ। ইয়াৰ পাছত জুলাইত নবৌৰ ককায়েক ওকালতি কৰিবা বুলি আহি যোৰহাটত আমি থকা ঘৰটোৰ সমুখতে এটা ঘৰ ভেৰোণীয়া কৰি ল'লে। থিয়েটাৰ ঘৰত সদায় স্ত্ৰী-ভূমিকা লোৱা বাবেই নেকি সদায় মিহি, সাদৰী আৰু মৰমিয়াল স্বভাৱৰ শাৰজ ককাইদেউ আমাৰ, মোৰো বৰ ভাল লগৰীয়া হ'ল। কলেজৰ দিনত সেই কালৰ চলতি অনুসৰি আদৰণীয় ৰবীন্দ্ৰ-সঙ্গীত তেওঁৰ আয়ত্তিৰ ভিতৰত। হাৰমোনিয়ম লৈ তেওঁ কতবোৰ গীত গায়। 'সেখানে বহে নদী/সে ভোলে নি, তাহারিযে স্রোতে বাঁকা/বাঁকা ধাকা ভব বেণী' আদি শাৰীবোৰ কাণত আপোনা-আপুনি বাজি থাকে। ককাই-দেউৰ কৌতিয়াবা দূৰলৈ গৈ পহু মাৰিও আমাক খুৱাইছি। এইদৰেই দিনবোৰ ভালে-কালেই বাবলৈ ধৰে।

ডিচেম্বৰ মাহত বাছনি-পৰীক্ষা হ'ল। তেতিয়া শৰীৰ ভাল, মন ভাল। পৰীক্ষাও ভালেই হ'ল। মুঠ ৭০০ নম্বৰৰ ভিতৰত ৫৬৪ নম্বৰ পাই শ্ৰেণীত প্ৰথম হ'লো। গতিকে পাই মেট্ৰিকুলেশানলৈ বৰ আশাৰে বাট চাই ৰ'লো। ১৯৩৪ চনৰ জানুৱাৰীৰ ৬ তাৰিখ। সমস্ত ব্ৰহ্মপুত্ৰ উপত্যকাৰ হাই স্কুলবিলাকত আউনিআটীয় গোস্বামী সোণৰ পদকৰ বাবে প্ৰতিযোগিতামূলক ৰচনা লেখা পৰীক্ষা। 'শ্ৰমৰ মৰ্যাদা' বা 'অসমীয়া গাঁৱলীয়া জীৱন'ৰ বিষয়ে আমাক লিখিবলৈ দিয়া হৈছিল। মই পিছৰ বিষয়টো লৈ মোৰ ৰচনাখন আৰম্ভ কৰিলো। আৰম্ভ কৰোঁতে স্বজ্ঞানে সুস্থ শৰীৰেৰেই আৰম্ভ কৰিলো। কিন্তু সোনকালেই দেখোন জ্ঞান আৰু শৰীৰত কিবা বিৰিক-বাৰাক লাগিবলৈ ধৰিলে। পেটত এটা পোৰণি উঠিল। মূৰটো টুলং-ভটং কৰিলে। পৰীক্ষাৰ সময়খিনি স্কুলঘৰত বহি থাকিলোঁ ঠিকেই। কিন্তু কি লেখিলোঁ, ঈশ্বৰ আছে যদি তেওঁহে জানিছিল, মই মহেশ্বৰে ক'ব নোৱৰাই হ'লো। কোনোমতে আহি ঘৰ পোৱাৰ লগে লগে প্ৰচণ্ড কপত খৰ-গৰণিয়ে দেখা দিলে। বাৰে বাৰে শৌচ হয়। বৰ বৰকৈ তেজ আৰু শাঁও পৰে। প্ৰথমে ডাক্তৰৰ ঔষধ খাই গুণ নোপোৱাত ককাইদেৱে তেতিয়াৰ যোৰহাটৰ বিখ্যাত দেৱেন্দ্ৰনাথ সাংখ্যতীৰ্থ কবিৰাজক মাতি আনিলে। ঔষধৰ ওপৰত ঔষধ পৰে। কিন্তু দিনৰ পাছত দিনকৈ চলি থাকে অসুখ। শৰীৰ দিনে দিনে শেঁতা আৰু দুৰ্বল হৈ আহে। এদিনযে মৰিম বুলিয়ে ভাবিছিলো। চকুৰে একো নেদেখা হ'লো। মূৰত নবৌহে আছিল অকল। তেওঁ মূৰত পানী দি বাথমহীয়া জাৰতো বিচিবলৈ ধৰিলে। তাৰ পিছৰপৰা গা অলপ ভাল হ'ল, বাহিৰ-ভিতৰ কৰি ফুৰিব পৰা হ'লো। ফেব্ৰুৱাৰীৰ ২৭ তাৰিখ। সৰস্বতী-পূজা। বহুত দিন ঘৰ-বন্দী হৈ থকাৰ পাছত সেইদিনা স্কুলৰ পূজা-ঘৰলৈকে গ'লো। কিন্তু ঘূৰি আহি ঘৰ পায়ে পুনৰ গ্ৰহণীৰ কোৰ সহিব লগীয়া হ'ল। ১২ মাৰ্চলৈকে

হ'ব লগীয়া মেট্ৰিকুলেশ্যন পৰীক্ষা দিয়া আশা এৰি দিলো। নিস্তেজ শৰীৰ জুৰি খৰে ধৰিলে। সেই অৱস্থাতে পৰি থাকোঁতে এদিন গুৱাহাটীৰপৰা আহি অধ্যাপক সূৰ্যকুমাৰ ভূঞা আমাৰ ঘৰলৈ আহিছিল, আৰু কুকুং-কাৰা, কৰিব পৰা হ'লত বৰপাত্ৰ আলিৰ কালে খোজ কাটি যাওঁতে বাটত ফুৰিবলৈ ওলোৱা জগন্নাথ বৰুৱা কলেজৰ অধ্যক্ষ কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈদেৱৰ দৰ্শন পাইছিলো। সেইসকলৰ পুণ্য দৰ্শনেই যেন মোক সাহস দি থাকিছিল।

মাঘৰ বিহুৰ দিনা নবৌ-ককাইদেউ তুপৰীয়া গ'ল নবৌৰ ভনী-য়েকৰ (হেৰম্বপ্ৰসাদ বৰুৱাৰ ভায়েক পূৰ্ণেন্দুমোহন বৰুৱাৰ) ঘৰলৈ মোক ৰ'দতে চকী এখনত বহুৱাই আৰু আন লাগিব পৰা বস্তুবো কাষৰতে যোগান দি। মোৰ তাতে অকণমানকৈ চিলমিলকৈ টোপনি আহিছিল। হঠাতে দেখোন টিনপাতেৰে ছোৱা ঘৰ চুটা খৰলুটি মাৰি মোৰ গাতে পৰিব খোজা যেন লাগিল। মই চকু মেলি অনুভৱ কৰিলোঁ প্ৰবল ভুঁইকঁপৰ চালনি-জোকাৰণি। ভুঁইকঁপত ঘৰৰ বাহিৰলৈ ওলাই লৰ মাৰিব লাগে। মইতো বাহিৰ ওলায়েই আছো। কেম্প-চকীখনৰপৰা থিয়ও নহ'লোঁ, ক'লৈকো লৰো নামাৰিলোঁ। অলপ পাছতে ককাইদেউ আনৰ এখন ছাইকেলত উঠি লৰা-লৰিকৈ আহি পালে। মই ঠিকেই আছোঁ আৰু সেই বৰভুঁইকঁপতো ভয় খোৱা নাই জানি ঘূৰি গ'ল। সেইবাৰ সেয়া বিহাৰৰ বহুত ঠাই উৎখাত কৰা ভূমিকম্প। তাৰ ভয়াবহ বৰ্ণনা পিছতহে কাগজত পঢ়িবলৈ পালো।

১৪ মাৰ্চ চাই থাকোঁতেই পালেহিয়েই। পাৰিলে পৰীক্ষাটো দিওঁ বুলি সকলোৱে উৎসাহদানৰ মাজত সাজু হৈছিলোঁ। তেতিয়াও কিন্তু ঘৰৰপৰা স্কুললৈ এক ফাৰ্লং বাট কোনোমতেহে নপৰাকৈ খোজ কাটি যাব পাৰিছিলোঁ। তেতিয়াৰ দিনত আকৌ মধ্যবিত্তৰ সুবিধাজনক যান বিকশাখন যোৰহাট ওলোৱাহি নাছিল। পৰীক্ষাৰ আগদিনা ঘৰবাপ ককাইদেৱে (শাৰদৰ বাজখোৱা) মোৰ ওচৰত

বহি বহুত পৰ নানা উপদেশ, নানা উৎসাহ দিছিল। পঢ়া কথাটো প্ৰায় বহিতৰ দৰেই। ভাবিছিলোঁ, স্কুলঘৰত গৈ বহিব পাৰিলেই হ'ব। টানি-মানি দেহা থাকিলেইহে বেহা। পাছদিনা সঁচায় পৰীক্ষাত বহিলোঁগৈ। সেয়ে যেন মোৰ বাবে সঞ্জীৱনী হ'ল। পৰীক্ষাৰ লেখাও ভাল যেন লগা হ'ল। গাটোও যেন টনকিয়াল হ'লেই। একে লেথাবিয়ে দিনে দুখনকৈ প্ৰশ্নকাকত। আজি-কালিৰ দৰে সপ্তাহত দুখন কাকতৰ পৰীক্ষাৰ নিয়ম নাছিল। মাজৰ ছুটীত চন্দ্ৰকান্ত সন্দিকৈ হলত বহি কিবা অলপ খাওঁ আৰু পঢ়াৰ কিতাপ চাওঁ। পৰীক্ষাত মই ধীৰে সুস্থিৰে বহি প্ৰশ্নৰ উত্তৰ লেখি থাকোঁ। মোৰ আখৰবোৰ বোলে বৰ ধুনীয়া, কথাবোৰো বোলে ভালেই লেখোঁ। তাকে চাই পৰীক্ষাঘৰৰ ৰখীয়াসকলৰ এজন নহয় এজন মোৰ ওচৰত দঁডক মাৰি বৈ থাকে। হেডমাস্টৰৰো পৰামৰ্শ মোৰ ওপৰত বিশেষ চকু ৰাখিবলৈ। অসমীয়া পৰীক্ষা দিবৰ দিনা পিছে এই কথাৰপৰাই মোৰ এটি বেত-গুটীয়া লেঠা লাগিল। অসমীয়ালৈ ভাঙনি কৰিবলৈ এটা ছেদ ইংৰাজী কথা দিয়া হৈছিল। মই অনুবাদ ভালেই কৰিছিলোঁ। মোৰ লেখা চাই থকা মোৰে সৰু চিন্তা কৰা এজনে মনে মনে মোক ক'লে মই যে threshold শব্দটোৰ প্ৰতিশব্দ 'দুৱাৰদলি' দিছো, সেইটো ভুল, তাৰ ঠাইত 'চোতাল'হে হ'ব। মই কৈবো যেঁহো কৰিলোঁ। তেওঁ কিন্তু দুবাৰো বাহিৰত কাৰোবাৰে আলচ কৰি মোক 'চোতাল' লেখিবলৈ বাধ্য কৰি সহায় কৰি দিলে। মোৰে ভুল। কিয় পৰীক্ষা-ঘৰত লোকৰ সহায় ল'ব লাগে! নিজৰ বুধি শিলৰ খুঁটি, পৰৰ বুধি টিকা-উদি। ওপৰঞ্চি অঙ্কশাস্ত্ৰৰ পৰীক্ষাৰ দিনাখনো আকৌ এগৰাকী ৰখীয়াই বাৰে বাৰে মোৰ বহীখনৰ নিজ হাতে পাত লুটিয়াই চাইছি। মই আহুকাল পাওঁ। একো নামাতোঁ পিছে। পাছতহে জানিলোঁ, তেওঁৰ এজন ভাগিনেও বোলে আমাৰ লগতে পৰীক্ষা দিছিল। তেওঁ দিয়া আহুকালৰ মাজত

১৪ নম্বৰৰ জ্যামিতিৰ এটা অনুশীলনৰ প্ৰশ্ন এৰি থৈ আহিলোঁ, অথচ পৰীক্ষা-ঘৰত সোমোৱাৰ দহ মিনিট আগতে মাখোন চন্দ্ৰকান্ত সন্দিকৈ হলৰ লাইব্ৰেৰিত বহি সেইটো প্ৰশ্নকে চাই আহিছিলোঁ! তথাপি সেইখন প্ৰশ্নকাকতত মোৰ ৮৪ নম্বৰ হ'ল। শেহৰ দিনা ওপৰঞ্চি সংস্কৃত। তাৰ আগৰাতি নিদ্ৰাহীনতাই পালে। গাত চটফটনি। মুখেৰে ৰবৰৈ উস্‌আস্‌ কৰি পাটীৰ ইকাষৰপৰা সিকাষলৈ বাগৰোঁ। নবৌ ককাইদেউ উঠি শাহি মূৰত পানী ঢালি মূৰ আঁচোৰে, বিচনী মাৰে, ৰাতিটো কাষতে বহি থাকে। তেনেকৈয়ে ৰাতিটো পুৱায়। পৰীক্ষা ঘৰলৈ যাও ঠিকমতেই। ককাইদেৱে কিন্তু অৱস্থা বুজি দেবেন কবিৰাজক সুধি পৰীক্ষাঘৰতে মকৰধ্বজ মাৰি খুৱালেগৈ। সেয়া পিছে মৰিবৰ সময়ত মকৰধ্বজ নহ'ল। সেই মকৰধ্বজৰ বলতেই নে কি, গাও ভাল ভাল লাগি থাকিল, গোটেইখন প্ৰশ্ন-কাকতৰ উত্তৰ সংস্কৃততে লিখি পেলালো। ভাবিলো, কমেও ৯৫ নম্বৰ বহাম। পিছে—।

পিছে পৰীক্ষা দিয়াৰ পিছত কমাৰফদীয়াৰ ঘৰলৈ গ'লোঁগৈ। তেতিয়া গ্ৰহণী যদিও ভাল হৈছিল, পেটৰ কিন্তু বৰ বিষ এটা আছিল। যাবৰ সময়ত সাংখ্যতীৰ্থদেৱে পৰামৰ্শ দিয়ামতে গাখীৰত ফুটিয়াই ফুটিয়াই নহৰু পেলাই সিজাই গাখীৰখিনি শুকাইলে তাকে খাই বিকাৰটো গুচালোঁ। গাত আকৌ 'পেম ধৰি' উঠিল। গাঁৱৰ ডেকাহঁতক গোট খুৱাই "নৰকাসুৰ" নাটৰ অভিনয়ৰ আয়োজন কৰি তাত নাম-ভূমিকাক ওলাই তৰ্জন-গৰ্জনো কৰিব পৰা হ'লোঁ। পৰীক্ষাৰ কথা লৈহে মাজে মাজে মনত বেজাই, শোগ লাগে। হায়, হায়, ওপৰঞ্চি সংস্কৃতৰ বাহিৰে চাগে কোনো বিষয়তে লেটাৰ বা ডিষ্টিংশ্যন আশা কৰিব পৰা নহ'ব। পিছে—।

পিছে—

পিছে যেতিয়া গুৱাহাটীৰ কটন কলেজত পঢ়িবলৈ যাবলৈ দীঘলীয়া জিৰণিৰ পাছত যোৰহাটলৈ আহিলো, দেখা পালোঁ, পৰীক্ষাৰ ফলাফলৰ বিষয়ে মই যি ধাৰণা কৰিছিলোঁ, তাৰ সম্পূৰ্ণ ওলোটা ফলহে ফলিছে। যি ওপৰৱি সংস্কৃতত ৯৫ পৰ্যন্ত নম্বৰ আশা কৰিছিলোঁ, তাত মাথোন পালোঁ ৬০। অকল মোৰেযে এনে দুৰ্দশা হ'ল, তেনে নহয়। মোৰ লগৰীয়া আমাৰ স্কুলৰ ভাল ল'ৰাকেইজনৰো একে গতিয়েই হ'ল বৰঞ্চ মোতোকৈ তেওঁলোকৰ বেয়াহে হ'ল। কিয় তেনে হ'ল, তাৰ কাৰণ কোনেও উলিয়াব নোৱাৰিলোঁহঁক। এজন বন্ধুৱে উত্তৰ-কাকতখনৰ পুনৰীক্ষাৰ বাবে বিশ্ববিদ্যালয়ক মাচুলো দিছিল, তেওঁৰ কিন্তু আগৰ নম্বৰেই মাথোন ঘূৰি আহিল। আনফালে, মোৰ আনবোৰ কাকততযে বিশেষ ভাল নম্বৰ আশা কৰা নাছিলো, সেইবোৰত তুলনামূলকভাৱে ভালেই সংখ্যা উঠিছিল। যাই সংস্কৃতত ৮৮। 'ছুৱাৰদলি'ক 'চোতাল'খন কৰি লেখা অসমীয়াত ৮৯—সেয়া ইউনিভাৰ্ছিটিৰে ৰেকৰ্ড মাৰ্ক। সাধাৰণ আৰু বিশেষ অঙ্কশাস্ত্ৰৰ দুখন কাকতত ৮৪কৈ। ইংৰাজীৰ দুখন কাকতত ৬৮ আৰু ৭২—সেইবাৰ অসম উপত্যকাত সেয়ে সৰ্বোচ্চ। মুঠৰ ৭০০ৰ ভিতৰত ৫৪৫ নম্বৰ ব'ল—সেয়ে অসম উপত্যকাত মাথোন চতুৰ্থ স্থানহে দিলে। আমাৰ স্কুলৰ দীননাথ বৰুৱাই (পিছত ডক্টৰ) মোতকৈ ২ নম্বৰ সৰহ পালে আৰু শিৱেশ্বৰ বুঢ়াগোহাঁয়ে (পিছত ডাক্তৰ) পালে ২ নম্বৰ মোতকৈ তাকৰ। সেই বছৰ ইউনিভাৰ্ছিটিত উচ্চতম মুঠ নম্বৰ ৬০৪ আৰু অসমৰ স্কুলবোৰত

উচ্চতম ৫৮১। মকৰধ্বজ খোৱা শৰীৰেৰে চাৰিটা বিষয়ত ডিষ্টিংক্‌শ্যনৰ আৰু সৰ্বমুঠত স্টাৰৰ নম্বৰ পাই বোধ হয় বেয়া সান্ত্বনাহে পালোঁ বুলি ক'ব নালাগিব। স্কুল হিচাপে যোৰহাট চৰকাৰী উচ্চ ইংৰাজী বিদ্যালয়ৰ ফলাফল অতি উত্তম। স্কুলৰ সকলো পৰীক্ষাৰ্থী উত্তীৰ্ণ হৈছিল, তাৰে শতকৰা পঞ্চাশৰ হ'ল প্ৰথম বিভাগ, বাকী পঞ্চাশৰ দুই নে তিনিজন মাথোন তৃতীয় বিভাগত ৰ'ল, আনসকলে দ্বিতীয় বিভাগত পাছ কৰিলে। চাৰিজনে প্ৰতিযোগিতা-মূলক বৃত্তি পালে। তাৰ ভিতৰত এক মই।

গতিকে অসমৰ একমাত্ৰ চৰকাৰী কলেজ কটনত নাম লগোৱা থিৰাং হ'ল। সকলোৱে নানা ধৰণৰ সজ উপদেশ দিলে। স্কুলৰ চলিহাদেৱে ক'লে, পঢ়াৰ কালে মোৰ অৱস্থা উন্নত যেতিয়া, এতিয়া প্ৰধানকৈ শৰীৰৰ উন্নতিৰহে চিন্তা কৰিব লাগে আৰু মই নিয়মমতে কড্‌লিভাৰ অইল খালে ভাল। তেওঁ ক'লে, "মইতো এসময়ত সেইটো তেল গেলনে গেলনে খাইছিলো।" তেওঁ পিছৰ বছৰ-বোৰতো মোক লগ পালে এটা কথাই কৈছিল, "Add some flesh to your bones, young man এডিশ্যনেল ছাৰ জজ যোগেন্দ্ৰনাথ বৰুৱা ডাঙৰীয়াই আকৌ ক'লে "হেৰা মইনা, তুমি আমাৰ কমাৰকদীয়া পথাৰৰ বোন্দা কেঁচু ধৰি তাৰ ওপৰত নেমু-টেঙা ৰস একণ চেপি তাৰ ৰস উলিয়াই খাবাঁচোন। সেয়া ৰৰ বলী। দেখা নাইনে, ছাহাববোৰে ভেকুলী, কেঁচু, সকলো খায়? আমাৰো পাৰিলে কি বেয়া?" এনে সজ উপদেশ মোৰ কিন্তু কামত লগোৱা নহ'লেই।

১৯৩৪ৰ জানুৱাৰীত হোৱা 'বিহাৰ ভূমিকম্প' নামৰ দুৰ্যোগৰ পিছত জুন মাহত আহিল আমাৰ 'নগাঁৱৰ ৰবৰানপানী।' সিয়ে ৰেলৰ লাইন উটুৱাই নিলে। উজনি অসম নামনি খণ্ডৰপৰা ৰেল-পথে বিচ্ছিন্ন হ'ল। তেতিয়াতো আন থলপথ নাছিলেই। থকা

হ'লে সিও বিচ্ছিন্ন হ'লহেঁতেন। গুৱাহাটীলৈ যোৱা আমাৰ একমাত্র বাট বৈছিল জলপথ—বৰনৈৰ বুকুখন। মই গুৱাহাটীলৈ যাবলৈ ওলালোঁ। ককাইদেউ আৰু নবৌও যাব। লগতে কেঁচুৱা ভতিজী মাণিকীমধুৰি (কেতেকী)। ২৫ জুন তাৰিখে জজ হাকিম যোগেন্দ্র-নাথ বৰুৱাৰ মটৰ-গাড়ীয়ে আমাৰ যাত্রা আৰম্ভ কৰি দি বিখ্যাত জে পি আৰ ৰ যোৰহাট স্টেশ্যন পৰ্যন্ত আগ বঢ়াই দিলে। ৰেলত উঠি আমি কঁকিলামুখ পালোঁগৈ। পুনৰ তাতে মহাবাহু ব্রহ্মপুত্রৰ দৰ্শন লাভ কৰিলোঁ। মহাবাহু যি এতিয়া মহাবাহু। তেওঁ 'বাহু ডাঙ্ফি' আস্ফালন কৰি যেন আকাশৰ লগতহে সংগ্রাম কৰিব লাগিছে। 'অসীম সলিল ৰাশি / বাধাহীন উৰ্মি-মালা / আছে দূৰ দিগন্ত বিয়াপি'' পাৰাৱাৰৰ লেখীয়া, পাৰাপাৰ নাই। দেখি আনন্দই কৰিম নে ভয়েই খাম ঠিক কৰিব নোৱাৰিলোঁ।

ভটীয়নী-মুৱা জাহাজত উঠিলো। ইতিমধ্যে ডিবুৰুগড়ৰ সদানন্দ দুৱৰা আদি অনেকজন সেই জাহাজত উজনিৰপৰা আহি আছিল। কটন কলেজৰ অধ্যাপক মথুৰানাথ গোস্বামী (তেতিয়াও তেওঁ ডক্টৰ হোৱা নাই) বোধ হয় কঁকিলামুখ-ঘাটতে একে জাহাজত উঠিল। এইদৰে কেইবাজনো সুলোক আমাৰ সহযাত্রী হ'ল। সেই যাত্রা মনোৰম হৈ উঠিল। মোক কিন্তু দিনতে কি বা নিশাতে কি ৰেছিকৈ ব্যস্ত কৰি ৰাখিলে লুইতৰ ঢৌৰ নাচোনে, তাৰ কোলাহলে, বৰনৈয়ে উটুৱাই অনা গছ, কাঠ, জাঁজিৰ খৰ গতিয়ে আৰু পাৰৰ 'তাল-তমাল-বন-ৰাজি নীলা' নহ'লেও ডাঠ সেউজীয়া ৰঙৰ হাবিয়েই হওক বা পথাৰেই হওক বা গাঁৱৰ পাণ-তামোলৰ বাৰীয়েই। মাজে মাজে মাথোন পানীয়ে তল নিওৱা 'আভাতি বেলা', বালি-চাপৰি-বোৰৰ কথা আৰু বাঢ়নি-পানীয়ে খণ্ড-প্রলয় সৃষ্টি কৰা গাঁওবোৰৰ কথা ভাবি মনটো কেনেবা কেনেবা লাগে। ককাইদেৱে সহযাত্রী চিনাকি লোকসকলৰ লগত কথা পাতি থাকে। মইয়ে মেট্রিকুলেশ্যন

পৰীক্ষাত উঠি কটন কলেজত আই এ শ্ৰেণীত পঢ়িবলৈ ওলাই আছিছো, সেই কথাও দুয়ো গোস্বামীদেৱৰ লগত আলোচনাত কয়। গোস্বামী ডাঙৰীয়াই পৰীক্ষাত পোৱা মোৰ নম্বৰ বিবেচনা কৰি এটি সৰু পৰামৰ্শ দিয়ে যে মই আই এছ্‌ ছি পঢ়াই যুগুত, কাৰণ তেতিয়া হ'লে পিছত বি এ পঢ়ি আই চি এছৰ প্ৰতিযোগিতামূলক পৰীক্ষাৰ নিচিনা পৰীক্ষাত বহিব পাৰিম। জাহাজৰ ডেকত হোৱা সেই মোৰ কল্যাণাৰ্থীসকলৰ আলোচনাত সিদ্ধান্ত হৈ গ'ল যে মই কলেজত বিজ্ঞান পঢ়িম।

'একেজনী চেৰেলী গায়ে ঘাটে ঘাটে পানী খোৱা'ৰ দৰে আমাৰ জাহাজ ঘাটে ঘাটে বৈ আহি আহি শেহ নিশা তেজপুৰৰ গণেশঘাটত ৰ'ল। পুৱালৈকে জাহাজ তাতে ৰ'ব। জোনাক নিশা। মই আৰু ককাইদেউ তেজপুৰৰ বাটে বাটে এপাক ঘূৰি আহিলোঁ গৈ। উথা-নমা তেজপুৰৰ আলিবোৰ নিশাৰ ঢকা-চমকাত অভিনৱ যেন লাগিল। ককাইদেৱে প্ৰসিদ্ধ আগৰৱালাসকলৰ ঘৰ 'পকী'ক জোনাকত শুই থকা অৱস্থাত দেখুৱাই দিছিল। আৰু সেই তেজপুৰৰ পুখুৰীকেইটা। বাণ, কুম্ভাণ্ড, উষা, চিত্ৰলেখাকহে সেই সপোন যেন লগা বাটিও ক'তো কেনিও দেখা নেপালে। নিশা শেহ হৈ আহিল। আমি জাহাজলৈ ঘূৰি আহিলোঁ। তেতিয়া আহিলযে দিনটো, লুইতৰ বুকুত ভাপ-নাৱত সি ক্ষয় হৈ আহিল। আবেলি বেলিকা আমাৰ জাহাজ লাগিলহি গুৱাহাটী বজাৰঘাটত—লিৱিছ মেমৰিয়েল হোষ্টেলৰ সমুখৰ গৰাত। বৰ ভিৰৰ মাজত জাহাজৰপৰা নামি ঘোঁৰা-গাড়ীত উঠিলোঁ আমি চাৰিটি। ককাইদেৱে ভৱিষ্যতৰ সংকল্প মনত বান্ধি ল'বলৈ উপদেশ দিলে। তেওঁ আগতে চিঠিৰে খবৰ দি থোৱামতে আমি অধ্যাপক সূৰ্যকুমাৰ ভূঞাৰ (ছাৰ তেতিয়াও ডক্টৰ হোৱা নাই) ঘৰলৈ গ'লোঁ। সেই সময়ত ছাৰ আৰু আই ঘৰত নাছিল। কিন্তু তেওঁলোকৰ প্ৰথম কন্যা বাইকণে (তেতিয়া

স্কুলৰ তল শ্ৰেণীৰ ছাত্ৰী সুৰলা, পিছত সুৰলা হাজৰিকা। মোহ লগোৱা আচৰণেৰে আমাক অভ্যৰ্থনা জনাই বহা-মেলাৰ, হাত-মুখ ধোৱাৰ আয়োজন কৰি দিলে। অলপ পিছতে ছাৰ ঘৰলৈ ঘূৰিল, আমাৰ সকলো বা-বতৰা ল'লে আৰু বিশেষকৈ মোৰ পৰীক্ষাৰ নম্বৰ চাই বিস্তৰ প্ৰশংসা কৰিলে, নানা ভাল ভাল উপদেশ দিলে আৰু মই আই এছ্ ছি পঢ়াটোকে সমৰ্থন কৰিলে। ককাইদেউৰ লগত ছাৰৰ সাহিত্য বিষয়ে নানা আলোচনা হ'ল। পিছলৈও ছাৰে মোক ঘৰলৈ মাতি নি নানা উপদেশ-নিৰ্দেশ আদি দিছিল আৰু মোৰ বৰ আপোন হৈ পৰিছিল।

পিছদিনা পুৱা ককাইদেউৰ লগত কটন কলেজৰ অধ্যক্ষ ডি ই ৰবাৰ্ট্ছ আৰু ইংৰাজীৰ প্ৰধান অধ্যাপক প্ৰফুল্লচন্দ্ৰ ৰায়ৰ (পি ছি ৰয় নামেই যাক বেছিকৈ জনা যায়) ঘৰলৈ গ'লো। সেই দিনাই কলেজত নাম-ভৰ্তিৰ বাবে দৰ্খাস্তও দাখিল কৰিলো। কলেজৰ পূৰ্বৰ মহৎ আদিম গৌৰৱৰ পিছত যেন তাৰ বুৰঞ্জীৰ নতুন এক অধ্যায় চলিছে। অসমৰ উচ্চ শিক্ষাৰ ইতিহাস সৃষ্টি কৰা এক কিম্বদন্তী-প্ৰায় প্ৰিঞ্চিপাল ছুদমাৰ্ছেন ছাহাব কেইবাবছৰো আগতে আঁতৰি গৈছে—যিদৰে আঁতৰি গল তমছন, ব্ৰাউন, গফিন আদি ছাহাব অধ্যাপকসকল আৰু পদ্মনাথ ভট্টাচাৰ্য বিদ্যাবিনোদ, ৰজনীকান্ত বৰাট, চুনীলাল দে আদি জ্ঞানগৌৰৱী ভাৰতীয় অধ্যাপকসকল। ছাহাবৰ ভিতৰৰ 'শেষ ৰোমান' ৰবাৰ্ট্ছ ছাহাব-কেই যি মাথোন আমি দেখা পালোঁ। তেওঁ অধ্যক্ষ। কেতিয়াবা কেতিয়াবা অঙ্কশাস্ত্ৰ আৰু বস্তুবিজ্ঞান পঢ়ুৱাবলৈও শ্ৰেণীলৈ আহে। এদিন, মনত আছে, তেওঁ আমাৰ হায়াৰ এলজেব্ৰাৰ শ্ৰেণীত এটা সমস্যা ব্লেকবোৰ্ডত পাতি ল'লে, কিন্তু বহুত পৰ ভাবি ভাবি তাৰ সমাধান উলিয়াব নোৱাৰি খুঁহৰিয়াই খুঁহৰিয়াই আমাক একো কথা নোকোৱাকৈ ক্লাছৰপৰা ওলাই গুচি গ'ল। সমস্যাটো

আমাৰ সমস্যা সমস্যা হৈয়ে থাকিল। অধ্যক্ষৰূপে কিন্তু তেওঁ বৰ নিয়মানুৱৰ্তী আছিল। মই আই এছ্‌ ছি পৰীক্ষাৰ বাছনি পৰীক্ষা আদখিনি দিব নোৱৰাত তেওঁ বেলেগে মোৰ পৰীক্ষাৰ দিহা কৰিছিল— আৰু নতুনকৈ প্ৰকাশ পোৱা Electricity আৰু Magnetismঅৰ এখন কিতাপ দি ভালকৈ পঢ়িবলৈ কৈছিল। খেলা ধূলাত তেওঁৰ বিশেষ ৰতি আছিল আৰু ইউৰোপিয়ান ক্লাবত নিয়মীয়াকৈ টেনিছ খেলিছিলগৈ। এদিনাখন আবেলি টেনিছ খেলাৰ পিছত আমাৰ হোস্টেলেদি পাক মাৰোঁতে মোক কেৰম খেলি থকা দেখা পাই বৰ যেন এটা হতাশাৰ ভাব প্ৰকাশ কৰিছিল, 'ইউ প্লেয়িং দিছ্‌!'

কলেজৰ ছাত্ৰই, বিশেষকৈ বিজ্ঞানৰ ছাত্ৰই যি মনোযোগেৰে আদিৰেপৰা পঢ়িব লাগে, সেই মনোযোগেৰে মোৰ পঢ়া নহয়। স্কুলৰ দৰেই টিমা তালৰ পঢ়াৰেই চলিব বুলি অস্পষ্ট এটা ধাৰণাও বোধ হয় এই আওহেলাৰ বাবে দায়ী। তাতে, দৈনিক পঠনৰ কামত মই আৱশ্যকীয় বোধটোক বৰ হেলাও কৰা নাছিলোঁ। আৰু প্ৰায় প্ৰতিজন শিক্ষকৰপৰাই আদৰো পাইছিলো। সমস্ত কলেজৰ ছাত্ৰসকলক লৈ সাধাৰণ জ্ঞানৰ এটা পৰীক্ষা পতা হৈছিল, আৰু তাত মই শতকৰা ৬৮ নম্বৰ পাই সকলোৰে মাজত এটি ওখ স্থান লাভ কৰিছিলোঁ, যদিও মই প্ৰথম বাৰ্ষিক বিজ্ঞান শ্ৰেণীৰ ছাত্ৰহে আছিলোঁ। গুৱাহাটীৰ দৰে মুকলি-হাকলি এখন ঠাইৰ জাকজমকৰ মাজত unchartered freedom ভোগ কৰিবলৈ বিচাৰিছিলো, এনেও নহয়। অৱশ্যে নতুন জীৱনৰ মাজত মনটো মুকলি মুকলি লাগিছিল আৰু সিয়ে শৰীৰ আৰু মন উভয়ৰ ওপৰতে এটা প্ৰসন্নতাৰ ভাব সিঁচি দিছিল। স্বাস্থ্য উন্নত হ'বলৈ ধৰে। তাৰ মাজত মোৰ পঢ়াৰ টিল পৰাৰ কোনো কাৰণেই নাছিল। আমাৰ অধ্যাপকসকলো আছিল সুদক্ষ। ইংৰাজী কবিতা পঢ়ুওৱা প্ৰফেছৰ পি. চি. ৰায়ৰ দৰে অধ্যাপক সমস্ত কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কলেজবোৰতে কমহে

আছিল। পকা থেকেৰা যেন মুখখনি ভৰি শ্মশ্ৰু বিশিষ্ট আন এগৰাকী ইংৰাজীৰ অধ্যাপক আশুতোষ চেটাৰ্জীয়ে আমাৰ সাধাৰণতে টিউটৰিয়েল শ্ৰেণী লয়। সুন্দৰ চেহেৰা আৰু মুখ ভৰা হাঁহিৰে তেওঁক দেখিলেই মন প্ৰসন্ন হয়। তেওঁৰ পাঠননো কি ৰসাল। ইংৰাজী গদ্যৰ Iliadখন পঢ়ুৱাইছিল অধ্যাপক হৰেন্দ্ৰকুমাৰ চৌধুৰীয়ে। তেওঁৰ লেকচাৰবোৰ তুলনামূলকভাৱে শুকান হ'লেও, তেওঁ বৰ পৰিপাটিকৈ পঢ়ুৱাইছিল। দিবাকৰ গোস্বামী ছাৰে (তেওঁ মূলতে সংস্কৃতৰহে শিক্ষক) আমাক অসমীয়া পঢ়ুৱাইছিল। তেওঁ "যুগতত্ত্ব" আৰু "কুমৰ-হৰণ" পঢ়ুওৱালৈ আমি যিমান কাণ দিব লাগে, সিমান বোধ হয় নিদিছিলোঁ, বৰং ক্লাছত আড্ডকাল লগোৱা আৰু পাৰিলে শ্ৰেণীৰপৰা কিব। অজুহাতত আঁতৰি যোৱা ছাত্ৰৰ সংখ্যাই শ্ৰেণীত যথেষ্ট আছিল। অধ্যাপক হৰ্ষনাথ সেনৰ অঙ্কশাস্ত্ৰ-পাঠন লাভ কৰি যিসকল কৃতাৰ্থ হৈছিল, সেইসকলে তেওঁৰ শিক্ষাৰ সমস্ত ৰীতি নীতিবোৰ কেতিয়াও পাহৰিব নোৱাৰে। অতি ধুনীয়া ধুনীয়া আখৰকেইটাৰে ব্লেকবোৰ্ডত অঙ্ক এটা পাতি তেওঁ তাক বোধ হয় কবিতাৰ সমানেই সোৱাদ আৰু ধুনীয়া যেন অনুভৱ কৰিছিল, আত্মপ্ৰসাদ লাভ কৰি নিজে নিজেই কৈছিল, 'Beautiful sum!' অঙ্কও আকৌ beautiful!! বহুত দিনৰ মূৰত অসমৰ শিক্ষাধিকাৰ-ৰূপে স্কুল পৰিদৰ্শন কৰি ফুৰোঁতে তেওঁ মোক শিৱসাগৰ ফুলেশ্বৰী স্কুলত দেখা পাই তেওঁৰ beautiful sum দেখাৰ দৰে আনন্দ নাপাইছিল, বৰং হতাশাত হুমুনিয়াহৰ দৰেহে তেওঁৰ মাতটো বাজিছিল 'তুমি এখানে!' অঙ্কৰ আনগৰাকী শিক্ষক ৰাধাকান্ত দাসবো বিষয়টোত বৰ বতি। তেওঁ প্ৰায় নীতিগতভাৱে ক্লাছৰ দুৱাৰদলিৰ ভিতৰত ইংৰাজী আৰু তাৰ বাহিৰ হ'লেই অসমীয়া কৈছিল। ক্লাছত তেওঁক কঠোৰ যেন লাগিছিল, কিন্তু বাহিৰত হ'লে একেবাৰেই ঘৰুৱা। তেওঁ কথা কওঁতে অলপ খোনাইছিল আৰু তেতিয়া 'ক'ৰোৰ 'প'কৈ উচ্চাৰণ কৰিছিল। এদিন কলেজৰ

ঘাই ডাঙৰ ঘৰটোৰ পশ্চিমৰ কালৰ গেলেৰিত বহি ছাৰৰ ক্লাছত অঙ্ক কৰি আছিলোঁ। হঠাতে সমুখৰ আলিবাটে যোৱা এজন মানুহে বাইছাইকেলে সৈতে বাটতে বাগৰি পৰি এটা বৰ শব্দ কৰিলে। মই বহিৰপৰা চকু তুলি বাটলৈ চাওঁতেই ছাৰে মোক দেখি অমনোযোগী হোৱা বুলি ভাবি খংকৈ ক'লে, 'ইউ ৰোল নম্বৰ পুৱেল্‌ভ, আই শ্বেল্ পার্ন ইউ আউট্ অব্ দি ক্লাছ।' তেওঁ ল'ৰাৰ নামতকৈ ৰোল নম্বৰটোহে মনত ৰাখিবলৈ বেছি সুবিধা পাইছিল। সি যি হওক, ছাৰৰ কঠোৰতাৰ ভয়তে কিয়যে মোৰ চকু দুটা শ্ৰেণীৰ বাহিৰলৈ গৈছিল, ছাৰক তেতিয়া সেই কথা কোৱা নহ'ল, তাৰ পিছতো ছাৰক এশবাৰ লগ পাওঁতেও মোৰ সেই জবাবদিহিটো কৰা নগ'ল। ছাৰেতো মোক 'পার্ন আউট' কৰা নাছিলেই।

আমাৰ ৰসায়নৰ অধ্যাপক আনন্দকুমাৰ দাস, যদুলাল মুখাৰ্জী আৰু শৰৎচন্দ্ৰ চেটাৰ্জী। শেহৰজনে আমাৰ এদলৰ প্ৰেক্টিকেল ক্লাছো লৈছিল। তেওঁৰ কথা কোৱাৰ ঠগ বৰ নাটকীয় আছিল। 'Soda-water is nothing but carbon dioxide, compressed into water under a high pressure' বুলি কওঁতে তেওঁ nothing, compressed আৰু high pressure শব্দকেইটাত এনে শ্বাসাঘাত প্ৰয়োগ কৰিছিল যে আমি চকুৰ আগতে চোদাপানীৰ বটলটোত খট্ কৰে কাচৰ গুলীটো লাগি যোৱা যেন অনুভৱ কৰিছিলোঁ। মই আই এছ্ চি পাছ কৰি বি এ শ্ৰেণীত নাম লগোৱাৰ পিছত শৰৎ বাবুৱে এদিন ৰাজআলিতে মোক দেখা পাই "O you deserter" বুলি চিয়ঁৰি উঠিছিল। তেওঁৰ বোধ হয় ভাব আছিল, মই বিজ্ঞানৰ ছাত্ৰ-ৰূপে থকা হ'লেই ভাল হ'লহেঁতেন। বস্তুবিজ্ঞানৰ শিক্ষক অধ্যাপক সুৰেন্দ্ৰনাথ চেটাৰ্জী আৰু দেবেন্দ্ৰলাল দাস। আমাৰ খুব ভাল শিক্ষক আছিল উদ্ভিদবিদ্যাৰ অধ্যাপক অতুলচন্দ্ৰ দত্ত। তেওঁৰ সুন্দৰ A Text-Book of

Botany (অক্সফোর্ড ইউনিভাৰছিটি প্ৰেছ) ভাৰতৰ বহুত ঠাইত চলিছিল আৰু চলে। তেওঁৰ মাতটোত এটা তীব্ৰতা আছিল, যিহৰ কাৰণে তেওঁৰ বাক্যবোৰ তীক্ষ্ণভাৱে আমাৰ কাণত আৰু মনত প্ৰৱেশ কৰিছিল। লেকচাৰত তেওঁ আলোচনা কৰা উদ্ভিদবিলাকৰ অসমীয়া নাম কৈ গৈছিল, গতিকে কথাবোৰ বুজা সহজ হৈছিল। তেওঁৰ পঢ়ুওৱা মোৰ ইমান ভাল লাগিছিল যে আই এছ্. চি ৰ বাছনি পৰীক্ষাত শতকৰা ৮১ নম্বৰ পাবলৈ সক্ষম হৈছিলো, আৰু প্ৰেক্টিকেল ক্লাছত ছবি আঁকিবলৈ ধৰাৰপৰা চিত্ৰাঙ্কনত এটা সাধাৰণ ৰুচিও বহি গৈছিল।

টাৰ্মিনেল আৰু বছৰেকীয়া পৰীক্ষাবোৰত মোৰ ভাল ফল নফলিছিল। অসমীয়াত সদায় প্ৰথম নম্বৰ ৰৈছিল আৰু ইংৰাজীতো ভালেই হৈছিল যদিও বিজ্ঞানৰ বিষয়বোৰত উঠা পৰা হৈ আছিল। বিশেষকৈ অঙ্কশাস্ত্ৰত অৱস্থা কাহিল চলিছিল। মনত আছে, যত্ন কৰি বছৰেকীয়া পৰীক্ষাত অঙ্কৰ কাকতখনৰ উত্তৰ কৰি চকুপানী টুকিব লগীয়া হৈছিল আৰু মাথোন ৫০ নম্বৰহে পাইছিলো। শেহত্তত ফাইনেল আই এছ্. ছি পৰীক্ষাত প্ৰথম বিভাগ পোৱাৰ বাহিৰে বিশেষ কৃতিত্ব মোৰ বাবে নৰ'ল। এইটো ক'ব পাৰি যে হোস্টেলৰ জীৱনৰ লগত সমতা ৰাখি পঢ়া-শুনা কৰাত অসুবিধা পাইছিলো। ইফালে ৰাজহুৱা কাজ-কৰ্মৰ প্ৰতিয়ে মোৰ আগ্ৰহ বেছি হৈছিল। কটন কলেজ ইউনিয়ন ছোছাইটিৰ বিষয়ৰাবৰ বাবে প্ৰাৰ্থীসকলৰ নিৰ্বাচন-অভিযানবোৰে ইতিমধ্যেই বিধান সভাৰ প্ৰাৰ্থীসকলৰ 'তোড-জোড়'ৰ সমপৰ্যায় লাভ কৰিছিল আৰু হোস্টেলবোৰেই সেইবোৰ অভিযানৰ ঘাটি হৈছিল। শুনা যায়, ছুবছৰমান আগতে মাধৱচন্দ্ৰ বেজবৰুৱা ইউনিয়ন ছেক্ৰেটাৰি হোৱাৰ বাবৰপৰাই নিৰ্বাচন অভিযানে বিপুলৰ লাভ কৰে। মই হোস্টেলত সোমোৱাৰ পাছৰপৰাই ইলেক্‌শ্যন কেম্পেইনৰ পূৰ্ণ পয়োভৰ। সেইবাৰ পৱিত্ৰপ্ৰাণ চাংকাকতী (নলিনী

বালা দেৱীৰ পুত্ৰ) ছক্ৰেটাৰি হোৱালৈকে। নৱাগত-আদৰণিৰ অভিনৱ আড়ম্বৰেও চমক খুৱাইছিল। উইনিয়ন ছোছাইটিৰ নাম-নাচৰে আন এটি অনুষ্ঠান আছিল গুৱাহাটী এ এছ্‌ এল্‌ ক্লাব। কলিকতা এ এছ এল্‌ ক্লাবৰ লগতে এই অনুষ্ঠানৰো এটি সুদীৰ্ঘ ঐতিহ্যপূৰ্ণ সম্পৰ্ক আছিল। কিন্তু ইউনিয়ন ছোছাইটিৰ তুলনাত তাৰ অস্তিত্ব কম অনুভৱ কৰা গৈছিল। ক্লাবৰ পুঁজি সৰু আৰু সি কেৱল অসমীয়া ছাত্ৰৰহে অনুষ্ঠান। অগ্নিঋষি কমলাকান্ত ভট্টাচাৰ্য, দেশভক্ত তৰুণ ৰাম ফুকনকে ধৰি গুৱাহাটীৰ বৰেণ্যসকলে ক্লাবৰ অধিৱেশনবোৰত যোগ দি ছাত্ৰসকলক নিজৰ মহৎ সান্নিধ্যৰ সুযোগ দিছিল। শঙ্কৰ-দেব, মাধবদেৱ, আনন্দৰাম বৰুৱা আদিৰ তিৰোভাৱ-তিথিকে ধৰি আন আন উপলক্ষ্যত সাহিত্যৰ চৰ্চাত ল'ৰাহঁতে বৰেণ্যসকলৰ পথ-প্ৰদৰ্শন লাভ কৰিছিল সমজুৱাভাবে। কিন্তু দেশৰ স্বাধীনতা-লাভৰ পিছত, কি মহৎ উদ্দেশ্য আগত ৰাখি ক'ব নোৱাৰোঁ, সেই ঐতিহ্য-পূৰ্ণ অনুষ্ঠানটিক হত্যা কৰা হ'ল। সি আকৌ কেতিয়াবা পুনৰ্জীৱন লাভ কৰিবনে, ক'ব নোৱাৰোঁ। কলিকতাৰ ক্লাবটিও বোধ হয় এতিয়া নামতহে আছে, যদিও honourable burial এটিও সি পাবৰ যোগ্য বিবেচিত হৈছেনেকি, নাজানো। মই কলেজত সোমো-ৱাৰ লগে লগে এ এছ্‌ এল্‌ ক্লাবৰ প্ৰতি আকৃষ্ট হৈছিলো আৰু প্ৰথম বাৰ্ষিক শ্ৰেণীৰ প্ৰতিনিধি-ৰূপে তাৰ অধিৱেশনবোৰ আকৰ্ষক কৰিবৰ যত্ন কৰিছিলো। তাত কবিতা কেইটামানো পাঠ কৰিছিলোঁ। কলেজৰ ছাত্ৰৰ মুখপত্ৰ "কটনিয়ান"ৰ বাবে এটা ইংৰাজী কবিতা লিখি অধ্যাপক ভূঞা ছাৰক দেখুৱালোঁ। ছাৰে ভাল বুলিলে। Stray Pleasures নে কি, সেইটোৱে সেইবাৰৰ "কটনিয়ান"ৰ পাত শোভা কৰিলে। বেপ্টিস্ট মিছনৰ কুমাৰি হোম্‌ছ আৰু নিকোল্‌ছ নামে দুগৰাকী মহিলাই আধুনিক অসমীয়া সাহিত্যৰ বিষয়ে লিখা এটা সুন্দৰ ইংৰাজী প্ৰবন্ধ ভূঞা ছাৰৰপৰা পাই তাৰ অনুবাদ এটা কৰি "আৱাহন"

কাকতলৈ পঠিয়াওঁ। তাত এখন পাতনিও সংযোগ কৰি দিছিলোঁ। সেই এবেগতীয়া পাতনিয়েই সাহিত্যিসকলৰ বৰ সমাদৰ লাভ কৰিছিল। ইংৰাজী অনাৰ্ছ পঢ়া ওপৰ শ্ৰেণীৰ এজনৰ It's a piece of literature বোলা প্ৰশংসাত উল্লসিত হৈছিলো। সেইবাৰ বিহুৰ সংখ্যা "বাতৰি"ত "ঋতু-সুৰ" নামে এখন নাটিকাও (পিছত কিতাপ হৈ ওলাইছিল) প্ৰকাশ পাইছিল। তদুপৰি, সেই সময়তে ভূঞা ডাঙৰীয়াৰ নিৰ্দেশক্ৰমে A Native ছদ্মনামত আনন্দৰাম ফুকনে ইংৰাজীত লিখা A Few Remarks on the Assamese Language and on Vernacular Education in Assam পুস্তিকাৰ মোৰ অনুবাদ এক দীঘলীয়া পাতনিৰে ধাৰাবাহিকভাৱে "আৱাহন" কাকতত ওলাবলৈ ধৰে। এইবোৰ সৰু-সুৰা সাহিত্য-কৰ্মত লাগি থাকি পঢ়াত হাতীপুঁড় নিদি নিজৰ প্ৰতি অন্যায় কৰিছিলোঁ বুলিও কেতিয়াবা ভাব হয়, কেতিয়াবা অকণমান ভাবোঁ, আচলতে মোৰ বাটহে কেনা লাগিছিলনেকি। অৱশ্যে এইটো ঠিক যে ৰাহ লগাই নপঢ়া বাবেই বিজ্ঞানৰ বিষয়বোৰ ঠিক দখললৈ অনা টান হৈছিল। এটা বিষয়ত ধৰোঁতে আন এটা পৰি গৈছিল, তাক তুলিবলৈ আহুকাল হৈছিল। বাছনিত উদ্ভিদবিজ্ঞানৰ কাকতত এশত ৮১ নম্বৰ পায়ো বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পৰীক্ষাত তাৰ বহুত কম পাইছিলো, কাৰণ বিষয়টোৰ সমস্ত পঢ়া পৰীক্ষাৰ আগৰ দুদিনলৈ গৰাই থৈ টোপনি-খতি কৰিছিলো। মোৰ সদায় দখলৰ অসমীয়াতো ডিস্টিংকশ্যনৰ ওচৰকে নাচাপিলো। বিশেষকৈ বাছনি পৰীক্ষাৰ সময়ত আধাখিনি পৰীক্ষা দিব নোৱৰাকৈ অসুখে বিধি পথালি দি ধৰিছিল আৰু শেহ পৰীক্ষালৈকে তাৰ জেৰ আছিল।

আমি প্ৰথম বাৰ্ষিক শ্ৰেণীত থকা সময়তে জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ প্ৰথম অসমীয়া বোলছবি "জয়মতী"ৰ চিত্ৰ-গ্ৰহণৰ কাম চলিছিল, আৰু আমি শ্ৰেণীৰ ছুটীৰ পিছত বা তাৰ আগতো খোজবুলিলৈ গৈ গছৰ প্ৰকাণ্ড মূঢ়া এটাৰ ওপৰত ডালিমীয়ে নচা

আৰু ওচৰৰ টিলাৰ কুকং এটাৰ পানীত নিজৰ প্ৰতিবিম্ব চাই মুগ্ধ হোৱা দৃশ্য কেমেৰাত তোলা চাইছিলোঁগে। তাৰ মাজতে এদিন অধ্যাপক ভূঞাৰ ঘৰত জ্যোতিপ্ৰসাদক দেখিছিলো, তেতিয়া শৰাই-ঘাটৰ শেহৰখন ৰণত মোগল আৰু অসমীয়াৰ ৰণ-নাওবোৰ ঠেকা-ঠেকি হৈ সিবোৰৰ ওপৰে খোজ কাটি কেনেকৈ লুইত পাৰ হ'ব পৰা হৈছিল, তাৰ বৰ্ণাঢ্য বৰ্ণনা দি ছাৰে আগৰৱালাক শৰাইঘাটৰ ৰণৰ এখন চলচ্চিত্ৰ কৰাৰ উপদেশ দিছিল। "জয়মতী" চোৱাৰ পিছত অসমীয়া বোলছবিৰ ভৱিষ্যৎ চিন্তা কৰি মই "আৱাহন"ত সৰু এটা প্ৰবন্ধ লেখিছিলো। গুৱাহাটীৰ শ্ৰীশুভচন্দ্ৰ বৰুৱাই বিহু কাৰ্ড উলিওৱাৰ ভাব ভূঞা ছাৰৰ আগত প্ৰকাশ কৰাত মোৰ সৰু মোমাইদেউৰ (থানেশ্বৰ হাজৰিকা) 'বিহুৱান' নামৰ কবিতাৰ বনগীত-জতুৱা কলিবোৰ মোমাইদেউৰপৰা লৈ সজাই দিছিলোঁ, তাকে বৰুৱাই কাৰ্ড কৰি ছপাই উলিয়াইছিল। বিহুৰ ওলগৰ কাড সেয়াই আমাৰ প্ৰথম।

গুৱাহাটীলৈ অহাৰ লগে লগে শিক্ষাগুৰুসকলৰ বাহিৰেও দেশৰ অনেকজন বৰণীয় সুপুৰুষৰ লগ পাবলৈ, সিসকলৰ সান্নিধ্য লাভ কৰিবলৈ আৰু সিসকলৰ ব্যক্তিত্বৰ ছায়াত খন্তেক জিৰাবলৈ সুযোগ ঘটে। সেইসকলৰ ভিতৰত চন্দ্ৰকুমাৰ আগৰৱালাৰ নামকে বোধ হয় পোনতে ল'ব লাগিব। আজিৰ চন্দ্ৰকুমাৰ আগৰৱালা পথৰ তেওঁৰ পুৰণি ঘৰতে তেওঁক অনেক আবেলি লগ পাইছিলোঁগৈ। তেওঁ কথা ৰবকৈ নকৈছিল, মাথোন জোখৰ কথা কেইটাকে পাতিছিল। তাৰ মাজতে পঢ়া-শুনাৰ খবৰ লোৱা, ইটো-সিটো উপদেশ দিয়াটি তেওঁ কৰিছিল। গান্ধীটুপীয়ে সৈতে খাদৰৰ সাজেৰে তেওঁক দেখাত খীণ মোতীলাল নেহৰু যেনেই লাগিছিল। তেওঁৰ লগত সাহিত্যৰ কথা পাতিবলৈ মই অত্যন্ত সৰু প্ৰাণী, দুই-এটা কথা মাথোন সুধিছিলোঁ আৰু তেওঁ তাৰ উত্তৰ দিছিল। তেওঁৰ তুলনাত

কমলাকান্ত ভট্টাচাৰ্য আছিল হৰ্‌হৰীয়া। তেওঁ তেতিয়া কাণে কম শুনিছিল যদিও, দুজনক লগ পালে মহৎ উৎসাহেৰে সকলো বিষয়ৰ কথা হৰ্‌হৰ্‌কৈ কৈ গৈছিল। আৰু সেই সকলো কথাতে ডেকা-বোৰে দেশৰ মঙ্গল সাধিব লাগে, এই কথাই আগ ঠাই লৈছিল। 'প্ৰশান্ত পুৰুষ আনন্দময়', জ্ঞান-গৌৰৱতো মহান জ্ঞানদাভিৰাম বৰুৱা প্ৰিন্সিপাল জে বৰুৱা নামেৰেহে খ্যাত। দীঘলী পুখুৰীৰ পাৰৰ আৰ্ল ল কলেজৰ তেওঁৰ নিৱাসলৈ গ'লেই তেওঁক লগ পাওঁ। য তে লগ পাওঁ তেওঁ দুই হাত যোৰ কৰি শিৰলৈ তুলি নমস্কাৰ কৰে— তুমি কৰা বা নকৰা। তাৰ পিছত আৰু কথাৰ অন্ত নপৰে। আনন্দৰো। কমলাকান্ত, চন্দ্ৰকুমাৰ আৰু জ্ঞানদাভিৰাম—এই তিনি-গৰাকী সিদ্ধপুৰুষক একেলগে সেই ঠাইতেই প্ৰায় লগ পাওঁ। ওখ ভেটিটোৰে উমেশচন্দ্ৰ চৌধাৰীৰ পুৰণি ঘৰটোত এখন কাঠৰ আৰামী বেঞ্চিত আমাৰ আটাইখনেৰে আতা ৰঘুনাথ চৌধাৰী বহি থাকে আৰু আমি গ'লে কবিতাৰেপৰা শাক খোৱা ভাত খোৱালৈকে সকলো কথা কয়। তেওঁৰ লগত মোৰ ঘনিষ্ঠতা লাহে লাহে বাঢ়ি গৈ থাকে। কৰ্মবীৰ নবীনচন্দ্ৰ বৰদলৈ আৰু দেশভক্ত তৰুণৰাম ফুকনক সভা-সমিতিতে যি লগ পাওঁ। প্ৰথমজন কঠোৰ নিয়ম-নীতি মানি চলা দেশকৰ্মী, আৰু পিছৰজন সকলো ৰসৰে ৰসিক উৎফুল্ল-প্ৰাণ পুৰুষ। আমাৰ আই এছ্‌ ছি, পৰীক্ষাৰ কেইদিনমান পূৰ্বতে মাথোন কৰ্মবীৰৰ দেহাৱসান হয়। আৰু সেই বাবে বিপুল শৱ-যাত্ৰাত আমি বহুতে যোগ দিব পৰা নাছিলোঁ। অম্বিকাগিৰি ৰায়চৌধুৰীকো বাটতে বা ঘৰতে লগ পাইছিলোঁ। গুৱাহাটীলৈ আহিলত সৰু মোমাইদেউ (ধানেশ্বৰ হাজৰিকা) আৰু তেওঁৰ পৰিয়ালক প্ৰায় সদায় পাব পৰা হ'লোঁ—হয় তেওঁ মেনেজাৰ থকা খালাপাৰা ফাৰ্মৰ কোৱাৰ্টাৰত নহ'লেবা মাইদেউৰ (সুধা হাজৰিকা) দেউতাক মহেন্দ্ৰলাল বৰুৱাৰ (কনকলাল বৰুৱাৰ ভায়েক) ঘৰত,

আৰু মোমাইৰ ছোৱালী ডলী লিলিৰ আৰু লগতে তেওঁলোকৰ চুবুৰীয়া খেলাৰ লগৰীয়াবোৰৰ মই সাধুকথা কোৱা অকণদাদা হৈ পৰিলোঁ। সাহিত্যকৰ্ম আদি ৰাজহুৱা জীৱনৰ লগত সম্পৰ্ক থকা সেই সময়ৰ গুৱাহাটীৰ পিছৰ চাম্‌ৰ নলিনীবালা দেৱী, সৰ্বেশ্বৰ শৰ্মা কটকী, দৈবচন্দ্ৰ তালুকদাৰ, হৰমোহন দাস, উমেশচন্দ্ৰ চৌধাৰী, জগদীশচন্দ্ৰ মেধি (পিছত ডক্টৰ মেধি) মহেন্দ্ৰনাথ ডেকাফুকন, মাধৱচন্দ্ৰ বেজবৰুৱা, হৰেন্দ্ৰনাথ বৰুৱা ("অসমীয়া' কাকতৰ সম্পাদক) আদিৰে গুৱাহাটীএ এছ. এল. ক্লাবৰ প্ৰসঙ্গতে হওক বা আন ৰাজহুৱা কামত্তে অলপ অলপকৈ সংসৰ্গ ঘটে। পুৰণি চামৰ আৰু চৰকাৰী কামৰপৰা অৱসৰ লৈ বহা কালিৰাম মেধি (ভাষাতাত্বিক আৰু পাঠ-সমীক্ষাৰ বাটকটীয়া), বিষ্ণুপ্ৰসাদ দুৱৰা (তাহানিতে 'আই-তাৰ বিয়া' কবিতা লেখা) আদিসকলকো ক্লাবৰ কামত আমাৰ মাজত পাইছিলোঁ। মাহে-দুমাহে মই আৰু এখনি তীৰ্থলৈ অহা যোৱা কৰিছিলোঁ। সেয়া হ'ল আজি-কালি হেমকোষ প্ৰেছত পৰিণত হোৱা আগৰ নিউ প্ৰেছৰ (আসাম প্ৰিণ্টাৰ্ছ এণ্ড পাবলিছাৰ্চ লিমিটেড) খাৰঘুলিৰ ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ পাৰৰ ছপাশাল। প্ৰেছৰ মেনেজাৰ খগেন্দ্ৰনাথ দত্ত ভূঞাদেৱক লগ পাই ককাইদেউৰ কিতাপৰ ৰাবদ পাব লগীয়া (তেওঁলোকে 'অসমীয়া" কাকতত জাননী দি তেওঁ-লোকে ছপোৱা বা আনে ছপোৱাও কিতাপ বেচিছিল) পাই-পইছা হিছাপ কৰি আনিছিলোঁ। প্ৰেছৰ ওচৰতে কোনোবাখিনিত অসমান ঠাই এডোখৰ আছিল, যাক লক্ষ্মীনাথ দাস আদিসকলে ধেমালিতে নেওগ ফল্‌ছ নাম দিছিল, কাৰণ সেই ঠাইতে হেনো মোৰ ককাই-দেউ এবাৰ বাইছাইকেলৰপৰা পৰিছিল নিউ প্ৰেছত তেওঁ কাম কৰা সময়ত। পিছে ঠাইডোখৰত তীমপৰা বিজৰ নিচিনাকৈ বিজ এখনহে হোৱা নাছিল।

কলেজৰ জীৱন আধুনিক জীৱনৰ ভিতৰৰে এটি অতি ৰসাল

অংশ। সেই ৰসাল অংশটোক আৰু ৰসাল কৰে হোস্টেল নিৱাসে। নতুন যৌৱনৰ বেগত উটি অহা বিবিধ স্বভাৱ, বিবিধ মনোভাৱ, মনোবল আৰু মনোবৃত্তি আৰু তৰহে তৰহে অভ্যাস আৰু আচৰণ, হৰেক মেজাজ-ডেমাক লৈ অনেক ডেকা তাত সম্মিলিত হয়। ('বিবিধের মাঝে দেখ মিলন মহান!') তেওঁলোকৰ মাজত মিল হয়, কেতিয়াবা অমিলো হয়। কিন্তু মিল অমিল দুইটাৰপৰাই আনন্দ উদ্ভৱ হয়। নানা পৰিৱেশৰপৰা অহা সেই প্ৰাণীবোৰৰ আচাৰ ব্যৱহাৰ সকলো কালেযে এক হ'ব, সেইটোতো আশা কৰা নাযায়। সেই গতিকে বিবিধ জনৰ বিবিধ ধৰণৰ angularity, অমিল-অজীণ স্বভাৱ হোস্টেলৰ সামাজিক জীৱনৰ ধঁহনি খাই পৰ্ব-তৰ নৈৰ বুকুৰ শিলগুটিৰ দৰে মিহি হৈ পৰে। আইৰ এচৰত চলা ঘৰুৱা চলন-ফৰণো সেইদৰে কেতিয়াবা সলাই নতুন সামূহিক জীৱনত খাপ খুৱাই ল'ব লাগে। এই খাপ খুৱাব পৰা গুণটি নহ'লে তাৰ ফল সৰহ তাকৰ পৰিমাণে বিষময় হয়। সামূহিক জীৱনে যেনেকৈ গাইগুটীয়া জীৱনৰ ৰূপৰ অনেক পৰিবৰ্তন সাধে, কেতিয়াবা ব্যক্তিগত জীৱনৰ বিশেষ ভাল লগা বস্তুও হৰণ কৰে, তেনেকৈ ব্যক্তিগত জীৱনক নানাভাৱে সমৃদ্ধ কৰে। বাস্তৱিকতে সামূহিকটোৱে ব্যক্তিগতটোৰপৰা কাটি নিয়াতকৈ দানেই অধিক দিয়ে আৰু ব্যক্তিক অধিকভাৱে 'সামাজিক পশু' কৰি তোলে। কলেজৰ হোস্টেল জীৱনৰ লগত নিজকে খাপ খুৱাব নোৱাৰি পৰাজয় লৈ ঘৰলৈ ঘূৰি যোৱা ছাত্ৰও দেখিছো। আনফালে, নিজৰ ব্যক্তিগত সুবিধালৈ মাথোন চাই আনৰ সুবিধা-অসুবিধাৰ বিচাৰ নকৰা লোকো তাৰ মাজতে ওলায়। যেনেকৈ, এজনে নিশা খাই উঠি নিজমত পঢ়িবলৈ কিতাপ মেলে আৰু তাৰ আগৰখিনি সময়ত পাঠ-মগ্ন আনসকলক আমনি দি ঘূৰে, কোনোৱে নিজে শব্দ কৰি পঢ়ে কিন্তু কোঠাৰ লগৰীয়া কেইজনে টু কৰিলেই চিকৃচি-বিকৃচি উঠে। এনে সকলোবোৰ

অমিল-অজীণ সুৰ যেতিয়া জীণ যায়, তেতিয়াই হোস্টেলৰ জীৱন সাৰ্থকভাৱে বসাল হয়। অনেক সময়ত লগৰীয়াৰ আমনিও আমোদ-দায়ক হয়। আমাৰ লগৰ দুজনমানৰ ছখৰ অভ্যাস আছিল কুমবিলৰ গোসাঁইৰ কবিৰাজী ঔষধালয়ৰপৰা ভাং-সগা মোদক আনি খোৱা। সেই খোৱাৰ মাত্ৰা যেতিয়া অধিক হয়, তেতিয়া অহোবলিয়াজি কৰি বহুতৰ পঢ়াৰ সময়খিনি অপব্যয় কৰাটো তেওঁলোকৰ কাম হৈ পৰে। তেতিয়া কাৰ ওচৰত মাকে-বায়েকে দি পঠিওৱা পুৰণি থেকেৰা আছে, বিচাৰি লৈ তাৰ পানী অহোবলিয়াজনক খুৱাব লগীয়া হয়। এবাৰ মই কেনেকৈ এগিলাছ থেকেৰাপানী এজনক খাবলৈ দিওঁতে তেওঁ 'আই ঔ, মহেশ্বৰ ঐ, তুমি বৰ ভাল মানুহ ঐ' বুলি গিলাছটো হাতত লৈ মোৰ মুখতে পানীখিনি মাৰি দিছিল। এনে কৌতুক হোস্টেল জীৱনৰ লগৰীয়া। মহাদেৱৰ বস্তু-সেৱনৰ ৰীতি কিছু দিন আগৰেপৰাই ঐতিহ্য ৰূপে কটন হোস্টেল-বোৰত চলিছিল। আমাতকৈ ছয় সাত বছৰৰ আগৰ এজন কটনিয়ানে নিজৰ এনে বহুত অভিজ্ঞতাৰ কথা কৈছিল। এদিনাখন গধূলি তেওঁৰ মোদক-সেৱন অত্যন্ত বেছি হৈছিল। বহুত পৰ তেওঁ হোস্টেলত তাল-ফাল লগাই থকাৰ পিছত তেওঁৰ হঠাতে মনত পৰিল যে তেওঁ ঘৰলৈ লেখা এখন চিঠি ডাকত দিবলৈ বৈ গ'ল। তেওঁ তৎক্ষণাৎ পঢ়া মেজৰপৰা চিঠিখন লৈ লেটাৰ-বক্স বিচাৰি ওলাল। কিন্তু অনেক বাট ঘূৰি ঘূৰিও চিঠিৰ বাকচ বিচাৰি নাপায়। ক'লৈবা গ'ল বাকচটো। শেষত জানিবাঁ তাক হঠাতে চকুৰ আগতে পোৱা গ'ল আৰু তেওঁ চিঠিখন সন্তৰ্পণে তাতে পোস্ট কৰি থৈ আহিল। পাছে পাছদিনা আবেলি হোস্টেলৰ দ্বিতীয় মেছৰ ছুপাৰিণ্টেণ্ডেণ্ট অধ্যাপক বিজয়চন্দ্ৰ সেনগুপ্তই কটনিয়ানজনে এমাহৰ আগতে ঘৰৰপৰা পোৱা পুৰণি কাৰ্ড এটা তেওঁলৈ পঠিয়াই দিয়ে পিয়নে জুনতে তেওঁৰ ঘৰুৱা চিঠিৰ বাকচত সেইখন পোৱাই

থৈ যোৱা বুলি ভাবি। প্ৰকৃততে কটনিয়ানজনে নিজেহে ভাওৰ জালত ডাকঘৰীয়া চিঠিৰ বাকচ বিচাৰি নাপাই বিজয় বাবুৰ ঘৰুৱা চিঠিৰ বাকচত আগবাঢ়ি পেলাই থৈ গৈছিল, ডাকত দিব লগীয়া কোনো চিঠিয়েই তেওঁৰ নাছিল।

মই প্ৰথম বছৰ থাৰ্ড মেছৰ ফিফ্‌থ ব্লকৰ যিটো কোঠাত আছিলো, তাত আগৰ বছৰ থকা এজন ছাত্ৰৰ ৰোগে যক্ষ্মাৰোগ হৈছিল। সেই কাৰণে সেইটো কোঠাত কোনো থাকিব নোখোজে। আমি তিনিজন ওলালো, তাতে থাকিম বুলি ঘোষণা কৰিলো। ছুপাৰিণ্টেণ্ডেণ্ট অধ্যাপক হৰ্ষনাথ সেনে সকাহ এটা পাই কোঠা-টোত চুন্নাৰ চুণ-তল ধঁহাই আনপ্ৰকাৰ শোধন ব্যৱস্থাও অৱলম্বন কৰি আমাক তাতে থাকিবলৈ দিলে। আনে আশঙ্কা কৰা ৰোগৰ ভূতটোৱে কিন্তু আমাক নাপালে। এটা সৰু কথা লৈহে আমাৰ মাজত এটা কোহ্‌কাল লাগিছিল। এজন কম মেটে পুৱা-গধূলি চাহৰ লগত কুকুৰা কণী সিজাই, আধা সিজাই খায়। এক দেও বাৰে তেওঁ গা ধোৱা ঘৰলৈ যাওঁতে হোস্টেলত থকা তেওঁৰ শ্ৰেণীৰ বন্ধু কেইজনে তেওঁৰ গোলাপ ফুল লগা টিনৰ ছুটকেছত বন্ধ কৰি থোৱা কেয়োটা কণী নি প্ৰাইমাছ স্টোভত সিদ্ধ কৰিলে আৰু কম-মেট আহিলত তেওঁকো মাতি নি সেই কেয়োজনে একেলগে বস্তুটি খালে। পিছে খাই থাকোঁতে কম-মেটে সহপাঠীসকলৰ চকুত ছুষ্ট হাঁহি এটা যেন দেখা পাই সন্দিহান হৈ কোঠালৈ লৰি আহি দেখে যে কুকুট-ডিম্বৰ তেওঁৰ ভঁৰাল উদং। তেওঁৰ খং উঠিল, আৰু খঙৰ বেগটো মোৰ কালে টোঁৱাই দি মোকে (যদিও সিজোৱা কণীৰ এটা ক্ষুদ্ৰ ভাগ পৰ্যন্ত মই পোৱা নাছিলোঁ।) জগৰীয়া কৰি গালি পাৰিবলৈ ধৰিলে আৰু 'ৰ'বাঁ, মই ছুপাৰিণ্টেণ্টেক ৰিপোৰ্ট দিওঁগৈ' বুলি হোস্টেলটোৰ দীঘলীয়া বাৰাণ্ডাইদি আকাশ-পথে উৰি যোৱা বেগত গতি কৰিলে। তেওঁক সেই বায়ু-বেগে

যোৱা দেখা পাই আগকালৰ টেনিছ-কৰ্টত ৰ'দ লৈ থকা টেটকুটীয়া বন্ধু এজনে 'হেৰি দেউ, মাটি ছুই যক, মাটি ছুই যক' বুলি এটা কিৰীলি পাৰিলে। আমি ভাবিলোঁ, সিমানতে কথা শেষ হ'ব, সেই হাঁচিতে দেউৰ খং উৰি যাব। কিন্তু ৰুম-মেটে টেটকুটীয়া বন্ধুলৈ খঙেৰে চিলনীৰ দৰে এটা চোঁচা ললে, আৰু বন্ধুজন পলাই সৰাত তেওঁ একেবাৰে হৰ্ষ বাবুৰ ওচৰ পালেগৈ। কিন্তু 'ৰজাৰ আগত দিলে গোচৰ, ৰজাই বোলে কাণখনকে মোচৰ।' ছাৰে কৰিব কি। হৰ্ষ বাবুৱে গোচৰটো ছোপৰ্দ কৰিলে মনিটৰলৈ। মনিটৰে মোক তলব দিলে আৰু মোৰ জবানবন্দি ল'লে। সিমানতে 'কেছটো' 'ঘিহমিছ' হ'ল। ৰুম-মেটও আৰু হ'বপায় তাৰ খবৰ নল'লে। তেতিয়াৰপৰা তেওঁৰ টিনৰ গোলাপী ছুটকেছত 'হৰ্ডিং' বন্ধ হ'ল।

হোস্টেলৰ জীৱনৰ মধুৰ সুৱাস উৰিৰলৈ ধৰে জহকালি সকলোৱে ভাত-পানী খাই উঠাৰ পিছত। কলেজৰ ঘাই ঘৰটোৰ (এতিয়া সেই ঐতিহ্যপূৰ্ণ ঘৰটো ভাঙি তাৰ ঠাইত নতুন ঘৰ সজা হৈছে) উত্তৰ ফালৰ বহল বাৰাণ্ডাখনত বতাহ লৈ আমি সকলোৱে মেল মাৰোঁগৈ। সকলোৱে যি পাৰে ভগা ঢোলৰ মাতেৰে হ'লেও আমি তাতে সঙ্গীত চৰ্চাও কৰোঁ। সেই মেলত আটাইতকৈ সৰহ ৰস দিব পৰা মানুহ আছিল মোৰ এজন ৰুম-মেট, ভুবনচন্দ্ৰ শইকীয়া। থাউকাল সেই মানুহজনক কেইদিনমান আগতে ওলোৱা "জয়মতী" বোলছবিৰপৰা লৈ আমি নাম দিছিলো ঘিটিক। আনসকলে যিহু নাম লগাই দিয়ে। ঘিটিকে টাকুৰি ঘূৰাদি ঘূৰি নাচে। বাৰাণ্ডাৰ সেই ঠাইডোখৰ আমাৰ আগৰ পুৰুষৰ ছাত্ৰসকলেও জহকালিৰ নিশাৰ ৰং-ৰহইছৰ পুৰী-ৰূপে ব্যৱহাৰ কৰি গৈছিল। তেনে এজন পূৰ্বসুৰীয়ে কৈছিল যে এদিনা তেওঁ তেনে মেলত আগি থাকোঁতে তেওঁক এক দুষ্ট বুদ্ধিয়ে লাগ দিলে। ক'ৰবাৰপৰা কেলপনীয়া কুকুৰ-পোৱালি এটা ধৰি আনি কলেজৰ সেই ঘাই ঘৰৰ আকাশ

হোৱা চালত ভুমি দিলে। সি ন-দহমান বজাতে কেং কেং কৰি তাৰ যি মধুৰ গীত আৰম্ভ কৰিলে, সেই গীত গোটেই অঞ্চলটোত গোটেই নিশা ৰজনজনা হ'ল। শেহন্ত জানিবা ছুভমার্ছেন হাহাৰ, হৰ্ষবাবু আদি সকলো শেহ নিশা সমৱেত হৈ গায়কজনক অভিনন্দন জনাই এতাল ডাঙৰ বাঁহ লগাই তললৈ পাৰি আনিলে। এনে উৎপতীয়া আমোদ কলেজ হোস্টেলে সম্বৰণ কৰি ল'ব লাগে। কোনো কোনোজন হোস্টেল বাসী বন্ধুৰ আকৌ ছুখ নিশা হেকেণ্ড শোৰ চিনেমা চোৱাৰ। তেনে আনন্দ উপভোগ কৰিবলৈ গৈ ঘূৰি আহোঁতে এবাৰ এজন বন্ধুৰ বুকত কলেজ-তথা হোস্টেলৰ হৃদৰ লোহাৰ গেটৰ পিং সোমাই ধৰিছিল আৰু তেওঁ বেছ কিছু দিন পৰি থাকিব লগীয়া হৈছিল। প্ৰতি মাহে তৃতীয় বাৰ্ষিক শ্ৰেণীৰ হোস্টেল-বাসীৰ মাজৰপৰা একোজন মেছ মেনেজাৰ পতা হয় আৰু ল'ৰাই মাহটোৰ এটা দিন বাছি ভাত নাখাই কেৱল দাইলকে হয়তো বাটিয়ে বাটিয়ে পিয়ে, যাতে ভঁৰালৰপৰা বস্তুবাহানি উলিয়াই বান্ধনি ঠাকুৰে আকৌ দাইলৰ চক বহাব লগীয়া হয়। এয়াও একোটা আমোদ! কোনোজন বন্ধু আছিল ভোজন-ৰসিক, কোনোজনে আকৌ জিৰণি লোৱাৰ ভাব কৰিয়েই নে কি মৰংখৰত (পায়খানা) প্ৰতিবাৰত কিছু বেছি সময় বহি কটাইছিল। সেইসকলক ডাইনিং হল চেম্পিয়ন, লেট্ৰিন চেম্পিয়ন আদি উপাধি প্ৰদান কৰা হৈছিল। এবাৰ আপত্তি উঠিছিল যে আমাৰ ডাইনিং চেম্পিয়নজনে আনসকলৰ বহুত পৰ পিছলৈকে একান্তমনে ভাত খাই থাকোঁতেই হোস্টেলৰ 'বয়ে' আমনি পাই তেওঁ খোৱা কাঁহীখন মুখৰ আগৰপৰাই ভুমি লৈ গৈছিল। সেই কাৰ্যৰ আমি তীব্ৰ নিন্দা কৰিছিলোঁ, কিন্তু হাতত নিহান লৈ মিছিলহে কৰা নাছিলোঁ। এই 'বয়' বোৰো এনে ধূৰ্ত্তং! খোৱাৰ ঘণ্টা পৰা আৰু বোৰ্ডাৰ-বিলাক খোৱা ঘৰলৈ সোমোৱাৰ লগে লগে যেছিয়া ল'ৰাক স্থধি

সুধি নিমখ-জলকীয়া দিব লাগে, তেতিয়া এটা 'ঘৰে' কাৰত কলহটো লৈ 'পানী লাগে? পানী লাগে?' বুলি চিঞৰে আৰু খোৱাৰ শেষত পানী দিব লগীয়া পৰ হ'লে 'নুন জলুক' 'নুন জলুক' বুলি নিমখ-জলকীয়া লৈ ঘূৰি ফুৰে গাটো জোকাৰি জোকাৰি!

ফুটবল, টেনিছ, বেডমিণ্টন আদি খেল কলেজত ভালমতে চলিছিল। ফিফ্‌থ ব্লকৰ সমুখতে টেনিছৰ দুখন হার্ড কোর্ট। ময়ো ৰেকেট এখন কিনি তাতে টেনিছ-বল টঙনিওৱাৰ অভ্যাস কৰিছিলোঁ। সকলো খেলৰ ভিতৰত সেইটোকে 'ভদ্রলোকৰ খেল' বুলি কৈছিলোঁ। কলেজৰ কোর্টত ছাত্রৰ লগতে প্রকেছৰ পি চি ৰায় আদি অধ্যাপক আৰু বাহিৰৰো দুই-এক টেনিছ-খেলুৱৈ খেলি-বলৈ আহে। অধ্যাপক আৰু বাহিৰৰ ভদ্রলোকসকল কেতিয়াবা ওচৰৰ ইণ্ডিয়া ক্লাবলৈও খেলিবলৈ যায়। অন্ততঃ এজন অধ্যাপক কেতিয়াবা এতিয়াৰ হাই কোর্টৰ ঘৰৰ ঠাইৰ ইউৰোপিয়ান ক্লাব-লৈও যায়। আমাৰ কলেজত প্রতিযোগিতাৰ খেলো হয়। পিছে, এবাৰ দেখিলোঁ, 'খেমালিতে দেখোঁ কান্দোন ওলায়, ইনো কি খেমালি হায়!' সেই দিনা প্রতিযোগিতা হৈছিল প্রকেছৰ পি. চি. ৰায় আৰু গোবিন্দ বৰুৱা নামে এজন ছাত্রৰ মাজত। আম্পায়াৰ আছিল বিবেকানন্দ ভৰালি। খেলখনৰ প্রতি গেমতে প্রায় বৰুৱাৰ জিত হ'বলৈ ধৰিলে আৰু শেহত তেওঁৰে জয় হ'ল। তাতে প্রকে-ছৰৰ ওঁকৰা-মুৰীয়া এটা খং উঠি আহিল। তেওঁ বৰুৱাক, ভৰালিক আৰু সকলো অসমীয়াকে নিন্দা কৰিবলৈ ধৰিলে। আন কোনেও কিন্তু এটা মাতো নামাতিলে। কিন্তু ঘটনাটো সহনিৰ মাত্রা চৰি গৈছিল। গতিকে পিছদিনা আর্ল ল কলেজত হোৱা এখন ভলি-বল খেলৰ পিছত কার্জন হলৰ সমুখৰ ধাহনি চোতালত বি. এ. পৰীক্ষা দিবলৈ সাজু চতুর্থ বার্ষিকৰ ছাত্র, খেলৰ ইউনিফর্ম পিন্ধি থকা শ্রীসুৰেশচন্দ্র ৰাজখোৱাক সভাপতি লৈ ছাত্রৰ এখন সভা

বহিল আৰু ভাতে প্ৰফেছৰ পি চি ৰায়ৰপৰা ক্ষমাপ্ৰাৰ্থনা দাবী কৰিলে। দেখা গ'ল স‌ংগ্ৰামেই সংঘটিত হ'ল। ৰাজখোৱাক ৰাষ্টিকেট কৰিব, তেওঁৰ পৰীক্ষা দিয়া বন্ধ কৰিব আদি কথা ওলাল। ভুবন মোহন সেন আদি অধ্যাপকসকলৰ কোনোবা ছাত্ৰক আৰু বাণীকান্ত কাকতি আদি কোনোৱে প্ৰফেছৰক সমৰ্থন কৰিলে। শেহত প্ৰফেছৰ ৰায়ৰ লগতো সম্ভাৱ থকা দেশভক্ত তৰুণৰাম ফুকনে গোচৰটোত হস্তক্ষেপ কৰি এটা আপোছ কৰি দিলে। ছুডমাৰ্ছেন হলত বহা ল'ৰাৰ এখন সঙ্গীত সভাত অধ্যাপকৰ এখন মোলায়েম চিঠি পাঠ কৰি দিয়া হ'ল। সিমানতে সেই আধ্যাৰো অন্ত পৰিল।

ফিফ্‌থ ব্লকৰ কোঠাবোৰৰ কিছুমানে পোনপটীয়াকৈ লুইতৰ বতাহৰ ছাটি পায় (আজি কালি অৱশ্যে নহয়)। আৰু নিশা শুই থাকোঁতে বিছনাৰপৰাই লুইতৰ কল কলনি শুনি শুনি টোপনি যাব পাৰি। যেতিয়া কেইবাদিনো ধৰি বৰষুণে জাগল পাতে, তেতিয়া খোৱা ঘৰলৈ যোৱা, ওচৰৰে ক্লাছলৈকে যোৱা আদিত আহুকাল হয়, কাৰণ হোস্টেলত কাৰো ছাতি নাথাকে। এবাৰ তেনেকুৱা লেথেৰি নিছিগা বৰষুণৰ মাজত ক্লাছলৈ নগ'লে নচলাত মই হোস্টেলৰ 'বয়'ৰপৰা জাপি এটা লৈ গ'লোঁ। তেতিয়া কেয়োকালৰপৰা হাঁহিৰ খলকহে শুনিলোঁ। পিছদিনা কিন্তু মই জাপিটো নাপালোঁ। তাকে লৈ আনসকলে কটা আঁজোৰা লগালে। বৰষুণ নাথাকিলে পঞ্চতীৰ্থৰ ঠাই গুৱাহাটীথন অতি মনোৰম। জনাৰ্দন শুক্ৰেশ্বৰ নৰ্থব্ৰুক গেটৰ ওচৰৰপৰা দেখিবলৈ পোৱা লুইতৰ বুকুৰ বিস্তীৰ্ণতাত বেলি মাৰ যোৱাৰ দৃশ্য বোধ হয় পৃথিৱীৰ শ্ৰেষ্ঠ বিখ্যাত প্ৰাকৃতিক সৌন্দৰ্য থলবোৰৰ লগৰে এটি। অথচ আমি 'বহু ব্যয় কৰি বহু ক্ৰোশ দূৰে/দেখিতে গিয়াছি পৰ্বতমালা/দেখিতে গিয়াছি সিন্ধু,/শুধু দেখি নাই/দুয়াৰ হইতে বাহিৰ হইয়া' এই সৌন্দৰ্যৰ বিন্দু। লুইতৰ বুকত বেলিমাৰৰ মনোমোহা এই দৃশ্যয়ে মোৰ মনটো আটাইতকৈ সৰহকৈ মোহিত কৰে। 'Stray pleasures' বোলা

পদ্যটোত তাৰ কথাই কৈছিলোঁ। কেইবছৰমান পিছত শিৱসাগৰ নাট্য-সমাজৰ বাবে 'আৱৰ্ত্তন'' নামে এখন নাটক লেখোঁতে তাতো এই মনোৰম দৃশ্যৰ অৱতাৰণা কৰিছিলোঁ। আৰু শ্ৰীসুৰেশচন্দ্ৰ ৰাজখোৱা আদি সমাজৰ সমজুৱাসকলে আমাৰ সৰু মঞ্চৰ ওপৰত গুৱাহাটীৰ সেই সূৰ্যাস্তৰ দৃশ্যৰ বাস্তৱভাৱে প্ৰতিফলন কৰিছিল। গুৱাহাটীত সৌন্দৰ্য-থল অশেষ—পুৰণি পানী-কলৰ ঠাইৰপৰা উৰ্বশী শিল, উমানন্দ, কৰ্মনাশা, কুবেৰৰ ডুবি নীলাচলৰ কামাখ্যা আৰু ভুৱনেশ্বৰী মন্দিৰৰ স্থান, আন্ধাৰু বালিৰ দৰে ডাঙৰ ডাঙৰ বালি-চাপৰিবোৰ। এই সকলোবোৰেই যেন পুণ্য থল। গুৱাহাটীত ফুৰিবলৈ যোৱা ঠাই অলেখ। উত্তৰ গুৱাহাটীতো আছেই—ৰাজমহল—মণিকাৰ্ণেশ্বৰৰপৰা অগ্নিবাণেশ্বৰ পোৱা পৰ্বত, আগিয়াথুৰি-আমিনী-গাঁৱলৈকে। উত্তৰ-দক্ষিণৰ সকলো ঠাই জুৰি হয়তো দূৰ ভৱিষ্যতত এখন সঁচা-সঁচি মহানগৰ হ'ব। প্ৰাকৃতিক সৌন্দৰ্যৰ বিবিধ ৰূপৰ ঐশ্বৰ্যৰ বিষয়ত গুৱাহাটীৰ তুলনা অন্তত এই দেশত নাই। পৰ্বত, টিলা, বৰনৈ, জুৰি, খাল, বিল, গড়, খাৱৈ, সেউজীয়া ঘাঁহনি, টকনা সমথল, মঠ, মন্দিৰ, সকলোৰে সমাহাৰত গুৱাহাটীৰ ৰূপ বিচিত্ৰ। সেই সকলোৰে ভিতৰত বাৰিষা উত্তাল তৰঙ্গৰ কলকলনি আৰু খৰালি হ'লে দীঘল টকাৰে বৰ বৰ একোজনী ঘৰিয়ালে ৰ'দ লৈ থকা বহল বালি-ডবাবোৰেৰে বেলিমাৰৰ বঙা বাওলী বৰ নৈখন আৰু নীলাচলৰপৰা সৰু কন্যাচললৈকে (সেয়া আকৌ কন্যাচল নহয় হ'লে দেই!) পৰ্বত পোৱালিবোৰ সবাতো-মনখোৱা। পছিমৰ দুৱাৰগঁৱিলাৰ পাঁড়ু-দুৱাৰৰপৰা পূবৰ জয়দুৱাৰলৈকে, দখিণৰ কটা-শিলৰ দুৱাৰৰপৰা উত্তৰৰ লতা-শিল দুৱাৰলৈকে তাহানিৰ বৰফুকনৰ ৰাজধানীখনে এতিয়াও নতুন জীৱনৰ সপ্নকে দেখি আছে আৰু সেই সীমাৰ বাহিৰলৈকো হাত-ভৰি মেলিবলৈ বিচাৰিছে। সেই সকলোৰে মধ্য-বিন্দু হৈ অসম দেশৰ উচ্চশিক্ষাৰ একেটি মাত্ৰ কেন্দ্ৰ-ৰূপে তেতিয়া গুৱাহাটীৰ কটন কলেজ এক নব্য পুণ্যতীৰ্থ।

গুৰু-গৌৰৱ সভায়/ক

শকৰাই পোৱা মানুহ ঘূৰি ফুৰাৰ দৰে বিজ্ঞান জগতত ছুবছৰ বিচৰণ কৰি সাহিত্য আৰু কলা (Arts) বা মানৱিকীলৈ (Humanities) ঘূৰি আহিবৰ হাবিয়াহ হ'ল। সেইটোৱেই অৱশ্যে প্ৰথমবে পৰা ভাব আছিল। ছুবছৰ প্ৰাথমিক বিজ্ঞান পঢ়াৰপৰা সাধাৰণ জ্ঞান-ৰূপেই জানিব লগীয়া কথা জানিছিলোঁ। আৰু সম্ভৱত যাক বোলে বৈজ্ঞানিক দৃষ্টি, যাক মাথোন বিজ্ঞানতে নহয়, সকলো জ্ঞানৰ বিশ্লেষণশীল অন্বেষণতে প্ৰয়োগ কৰা যায়, সেইটো অলপ বোধ হয় আহৰণ কৰিছিলোঁ। বিজ্ঞানৰ অনেক কথাই অনেক সময়ত মনটো পোহৰ কৰা যেন লাগে। আজি-কালিৰ বিজ্ঞানৰ চৰম পৰিণতিৰ দিনত বিজ্ঞানৰ ক খকে জানিছিলোঁ বুলি ক'লে অৱশ্যে ভুল হ'ব। ছুবছৰ আই এছ. ছি শ্ৰেণীত জ্ঞান আহৰণ কৰি তাক মাধ্যমিক শিক্ষাৰ স্তৰত এসময়ত বিতৰণ কৰিব লগীয়াও হৈছিল, তাৰ সাধুকথা সময়ত ক'ম। আই. এছ. ছি পঢ়া কথাত কেতিয়াবা মোৰ গুৰু ডক্টৰ বাণীকান্ত কাকতিৰে কথা বিজাই চোৱাচোৱা (comparing notes) কৰিছিলোঁ। ছাত্ৰৰ হেনো Trigonometry এটা ডাঙৰ বস্তু হৈছিল আৰু বোলে বুঢ়া বয়সলৈকে একেটা সপোনই তেওঁক পিছে পিছে খেদিছিল—তেওঁ অংকশাস্ত্ৰৰ পৰীক্ষা দিবলৈ ওলাই যায়, পিছে Trigonometryৰ কথাবোৰ বোলে ধৰতে এৰি আছে। ভুলৰ বুলি নহয়, যেন স্বাভাৱিকভাৱেই মই বিজ্ঞানৰপৰা কলালৈ প্ৰব্ৰজন কৰাৰ কথা। কিন্তু কি পঢ়িম? সাহিত্যৰ প্ৰতি এটা ধাউতি আছিল বুলি আৰু ডক্টৰ কাকতি, ডক্টৰ ভূঞা আদি যোনতে ইংৰাজী সাহিত্যৰ ছাত্ৰ আৰু শিক্ষক আছিল বাবে ইংৰাজীৰ অনাৰ্ছ

পঢ়াৰ কথাটোলৈ অহা গ'ল। কিন্তু দুই-এগৰাকী শুভাকাঙ্ক্ষীয়ে ক'লে, কটন কলেজত ইংৰাজী পঢ়িলেগৈ কি হ'ব? ইংৰাজী পঢ়ুওৱা-পঢ়া তাত no man's business পঢ়া পঢ়ুওৱা দুইটাই তাত আশা-শুধীয়া নহয়। তেনেহ'লে? কলিকতালৈ যোৱাটো কথা ভাবিব পৰা নাযায়। শেহত কথা ওলাল, চিলটৰ মুৰাৰিচান্দ কলেজৰ ইংৰাজী অধ্যাপক জে কে চৌধুৰী অক্সফোৰ্ডৰ গ্ৰেজুৱেট, যেওঁৰ অধীনে ইংৰাজীৰ অনাৰ্ছ পঢ়াগৈ অৰ্থপূৰ্ণ কথা হ'ব। কথাটোৱে লাহে লাহে খৰ পাক ল'বলৈ ধৰিলে। তেতিয়া যোৰহাটত স্কুলসমূহৰ ইন্‌ছপেক্টৰ শৰৎ চন্দ্ৰ গোস্বামীয়ে এই বিষয়ত বিশেষ উৎসাহ যোগালে আৰু অধ্যাপক চৌধুৰীলৈ এখন ভাল পৰিচয়-পত্ৰ উপযাচি লেখি মোক দিলে। কিন্তু যোৰহাটত থকাতে কথাটোৰ শেহ সিদ্ধান্ত নহ'ল, কাৰণ ককাইদেউক ইতিমধ্যে শ্বিলঙৰ এডমাণ্ড কলেজত গৈ বি টি পঢ়িবলৈ চৰকাৰে পঠিয়াই দিলে। মই ক'লৈ যাম, একো ঠিক নকৰাকৈ গুৱাহাটীলৈ যাত্ৰা কৰিলোঁ। আৰু সৰু মোমাইদেওৰ লগতে ৰ'লোঁহি। তাত চাৰিওফালৰপৰা যা, থাক, দুইটা উপদেশকে পালোঁ। যদিও ডক্টৰ কাকতিৰ ওচৰলৈ সেই দিনত কলেজৰ কোনো ছাত্ৰ যাবলৈ সাহ নকৰিছিল, এদিন অকলে ছাৰৰ ওচৰ ওলালোঁগৈ আৰু আলোচিত প্ৰস্তাৱটোৰ কথা চাৰক ক'লোঁ। ছাৰে তেওঁৰ জনাজাত হাঁহিটো মাৰি ক'লে "জ্ঞানবোৰ কোনেও ইন্‌জেকশ্যন দিয়াৰ দৰে তোমাৰ মনত ভৰাই দিব নোৱাৰে। তুমি নিজেই পঢ়ি পৰীক্ষাত ভাল-বেয়া যি কৰা কৰিবা।" ইয়াৰ পিছত ককাইদেউৰ লগত আলোচনা হ'ল আৰু মোৰ গুৱাহাটীতে বি এ. পঢ়া কথা ঠিক হ'ল। ইংৰাজীৰ অনাৰ্ছেই যাই বিষয় হ'ল। আন বিষয় হ'ল অসমীয়াৰ লগতে সংস্কৃত আৰু ইতিহাস। নিজৰ দেশখনক বুজিবৰ কাৰণে এই ব্যৱস্থাই অতীৱ উচিত।

নতুন উৎসাহেৰে কলেজীয়া জীৱন পুনৰ আৰম্ভ হ'ল। কিন্তু

ৰাজহুৱা ৰভাহে পুনৰ গাত ছাটি মাৰিবলৈ ধৰিলে। গুৱাহাটী এ এছ. এল. ক্লাবৰ সম্পাদক হ'লো। শ্ৰীদিৱাকৰ গোস্বামী ছাৰে মোক 'কটনিয়ান'ৰ অসমীয়া বিভাগৰ ছাত্ৰ-সম্পাদক কৰি ল'লে। এইদৰে দুই হাতে দুপাট ব'ঠা ধৰি নাওখন সুবুৰাকৈ চলাই যোৱা হ'ল, কাৰণ 'সুবুৰে নৌকা সুজান কণ্ডাৰ' অধ্যাপক কাণ্ডাৰীসকল সকলোৱেই সুজান, বিশেষজ্ঞ। সিসকলৰ কিছু কথা ইয়াৰ আগৰ বাৰতে কৈ আহিছো। সিসকলৰ ভিতৰত অধ্যাপক পি ছি ৰায় নিজেই এক ঐতিহ্য, এক কিম্বদন্তী। তাহানিৰ "মৃণ্ময়ী"ৰ সম্পাদক ক্ষীৰোদচন্দ্ৰ ৰায়ৰ যোগেদি তেওঁ অসমৰ জগত দুৰণীয়াকৈ সমধ থকা লোক। কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বিখ্যাত ইংৰাজী অধ্যাপক পাৰ্ছিভেলৰ ছাত্ৰ বুলি ছাৰে সদায় গৌৰৱ কৰিছিল আৰু 'My guruji Percival says' বুলি তেওঁৰ কলেজৰ দিনতে পঢ়া পুৰণি কিতাপৰ গাৰ টোকাৰপৰা কথা তুলি আমাক শেকছপিয়েৰৰ নাটক বুজাইছিল। আমি পাৰ্ছিভেল চাহাবৰ Macbethৰ সুন্দৰ তাগুৰণ পটিবলৈ পাইছিলো পাছ কোৰ্ছৰ পাঠ্য ৰূপে। প্ৰফেছৰ ৰায় অনাৰ্ছ শ্ৰেণীত King Learৰ দৰে গভীৰ ট্ৰেজেডি কি বিচক্ষণভাৱে পঢ়ুৱাইছিল। পঢ়ুৱাওঁতে তেওঁৰ কিতাপৰ পাতত টুকি থোৱা পাৰ্ছিভেলৰ উক্তিবিলাকৰ মাজে মাজে উদ্ধৃতি দি আমাক হুঁহুৱাইছিল বা গভীৰৰ পথেদি লৈ গৈছিল। যেতিয়া বজা লিয়েৰক বৰজীয়েক গোনাৰিলে ঘৰত ঠাই নিদিয়াৰ পাছত দ্বিতীয় কন্যা ৰিগানেও খেদাই পঠাইছিল, তেতিয়াৰ সেই পৰিস্থিতি বুজাওঁতে six of the one and half a dozen of the other বা grey mare is the better horse আদি বাক্য, খণ্ডবাক্য প্ৰয়োগ কৰি নিষ্ঠুৰ পৰিস্থিতি-টোৰ কাৰুণ্য আমাৰ মনত তীব্ৰ কৰি তুলিছিল। অনাৰ্ছ ক্লাছতে ৰায় ছাহাবে Variorum Shakespeare পঢ়িবলৈ শিকাই মোৰ মনত পাঠ-সমীক্ষাৰ প্ৰথম অঙ্কুৰটি স্থাপন কৰিছিল, যাৰ ফলত শেক্স-

পিয়েৰৰ পাঠত কোৱাৰ্টো ফলিও আ.দ সংস্কৰণে কেনেকৈ ভেদ সৃষ্টি কৰিছিল, সেইটি চোৱাত ব্যগ্ৰ হৈছিলোঁ। ছাৰে ক্লাছলৈ আহি-চকিত বহাৰ লগে লগেই চোলাৰ জেপৰপৰা সদায় এআঙুলমান দীঘল এডাল কাঠপেঞ্চিল উলিয়াই লৈছিল, আৰু পাঠ্য সম্পৰ্কত ন ভাব মনলৈ আহিলে বা ছাত্ৰয়ো যদি কিবা এটি ভাল কথা কৈছিল, ইতিমধ্যেই বহুত টোকা জুম পাতি থকা কিতাপৰ পাতত একোটিকৈ টোকা লগে লগে যোগ দিছিল। ক্লাছলৈ ছাৰে কোনো-দিনে ঘৰত পাঠ প্ৰস্তুত নকৰাকৈ নাহিছিল, আৰু কোনোবা দিনা তেনেকৈ আহিলেও আমাৰ আগত সেই কথা কৈ সিদিনাখনলৈ নপঢ়ুৱাই আন ৰস লগা কথা কৈ আনন্দ প্ৰদান কৰিছিল। এই হাস্য-কৌতুকত কেতিয়াবা আমি আমাৰ সময়ৰ চি-লাজকুৰীয়া স্বভাৱৰ (prudishness) বাবে লাজ পাইছিলো—যেনেকৈ যেতিয়া তেওঁ ছোৱালীৰ কথাত sitting apparatusৰ কথা কয়। কলিকতীয়া ডেকাৰ (যাক সাধাৰণ কথাত আনসকলে 'ঘটি' বোলে) 'মাইৰি বলছি' আদি কথাৰ ঢং বা মুখখন বেকা কৰি দেখাত কুৰূপ ডেকাৰ 'আমি যখন বেরোয় পরি তখন মেযেরা দুইধাৰে ঝুঁকে ঝুঁকে পরে' আদি উক্তি আবৃত্তি কৰি ছাৰে প্ৰায় ৰগৰ কৰে। বায় ছাহাবৰ গল্পৰো অন্ত নাই। এটা তাৰে উদাহৰণ মাথোন দিওঁ একজন আদবয়সীয়া মানুহ। তেওঁ ডেকাকালত পঢ়া নগৰখনলৈ আহোঁতে পুৰণি কলেজটো চাবলৈ ওলাই গ'ল। গৈ কলেজৰ পদূলি মুখ পায়ে nostalgiaত অভিভূত হ'ল। "Oh, the same old gate! The same old gate!!" দুখোজমান আগ বাঢ়ি তেওঁ কলেজৰ ঘাই ঘৰটো দেখি তাৰ বাৰাণ্ডাৰপৰা ছুটামান ধূলিকণা মূৰত তুলি ল'লে, "Oh, the same old college! The same old college!!" এবাৰ তেওঁ হোস্টেলৰ কালে আগ বাঢ়ি আকৌ চিঞৰি উঠিল: "The same old hostel!" নিজে এসময়ত থকা কোঠাটোৰ

কাষ চাপি যেন তেওঁ কান্দিয়ে পেলাব, "Oh, the same old room! The same old room!" কোঠাটোত সোমাই চোৱাৰ প্ৰলোভনৰ হাত সাৰিব নোৱাৰি দুৱাৰত ঠুকুঠুকি দিলে। কোঠাত থকা ছাত্ৰজনে দুৱাৰ মেলি দিলে আৰু তেওঁৰ লগত বহি থকা ছোৱালীজনীৰ চিনাকি দি অনাদৃত আলহীজনক ক'লে, "This is my cousin, Miss—" আদ্‌বয়সীয়া লোকজনে চকু মুদি নিজৰ যৌৱন-কাল সুঁৱৰি আধাফুটা মাতেৰে কৈ উঠিল "The same old cousin! Oh, the same old cousin!" প্ৰফেছৰ বায়ে মাজে মাজে নিজৰ পুৰণি ছাত্ৰৰ কথা, সহকৰ্মীৰ কথা সুঁৱৰিছিল, বিশেষকৈ ডক্টৰ কাকতিৰ কথা 'my rare Banikanta' বুলি কৈ আনন্দ কৰিছিল। ৰবি ঠাকুৰৰ কবিতা তেওঁ মাজে মাজে সুন্দৰভাৱে মাতি গৈছিল। মাজে মাজে তেওঁ শেক্‌ছ-পিয়েৰৰ Titus Andronicus নাটৰ কাহিনীটো দোহাৰিছিল। তেওঁৰ কিছুমান বিশিষ্ট ঢং আছিল, যেনেকৈ ক্লাছলৈ আহিয়ে ৰেজিস্টাৰ-বহি, কিতাপ আদি মেজত থৈ জেপৰপৰা এখন কমাল উলিয়াই পিন্ধি অহা চছমাযোৰ মচি তাক একাষৰীয়া কৰি থৈ আন এযোৰ চছমা (বোধ হয় পঢ়াৰ চছমা এইযোৰ) উলিয়াই তাকো মচি লয় আৰু দ্বিতীয় এখন কমাল উলিয়াই মুখখন মচি ছাত্ৰৰ হাজিৰা লোৱা আৰু পঢ়ুওৱা কাম আৰম্ভ কৰে। তেওঁ থকা ঘৰৰপৰা (এতিয়া) Zoology Department বহা ঘৰটো) বাইছাইকেলেৰেই কলেজলৈ আৰু টেনিছ খেলিবলৈ আহে। আবেলি কেতিয়াবা তেওঁ তেওঁৰ হুড লগা পুৰণি ফোৰ্ডখন চলাই ফুৰিবলৈ ওলায় আৰু আমাক বাটত পালে ভাল চাহাবৰ দৰে free lift দিয়ে। প্ৰফেছৰ বায়ৰ অধ্যাপনাৰ মাজেৰেহে কি আদি-ঊনবিংশ শতিকাৰ ইংৰাজ ৰোমাণ্টিকসকলতকৈ, আন কি টেনিছনতকৈ মই ৰবাৰ্ট ব্ৰাউনিঙক অধিক ভাল পাইছিলো, ৰবি ঠাকুৰৰ ছায়াবাদী কবিতাৰে তুলনা কৰি ব্ৰাউনিঙৰ শক্তিশালী

আশাবাদৰ উপাসক হৈছিলো। মোৰ মনৰ এই ঢালটোৰ কথা পাহৰিয়ে গৈছিলো। কিছু দিন আগতে উত্তৰ গুৱাহাটীৰ মৌজাদাৰ শ্ৰীকৃষ্ণ বৰুৱাই (তেওঁ কেনেকৈ মনত ৰাখিছিল, নাজানো) সেই কথা মোক সোঁৱৰাই দিয়ে।

মূঠতে ৰায় ছাহাবৰ ধৰণ কৰণবিলাক আনৰপৰা সুকীয়া। ইয়াৰ ভিতৰত এটা কথাহে দেখিছিলো যে ইংৰাজী সাহিত্যৰ এজন আগশাৰীৰ অধ্যাপক হ'লেও, সেই সাহিত্যৰ নৱতম গতি-প্ৰগতিৰ খবৰ তেওঁ বৰকৈ নলৈছিল। আমাৰ পাঠ্যক্ৰমতো শ, গেলছৱৰ্থি, তমাছ হাৰ্ডিয়েই শেহ স্তৰ। সেইদৰে সমালোচনাতো এ চি ব্ৰাৰ্ডেই শেষ। জীৱনীৰ বিষয়ত অৱশ্যে লিটন ষ্ট্ৰেছিলৈকে আগ বাঢ়ি অহা হৈছিল। অনাৰ্ছৰ ছেমিনাৰ শ্ৰেণীবোৰত ছাত্ৰই নিজৰ অধ্যয়ন আৰু বীক্ষাৰ অৱকাশৰ সুযোগ পাইছিল। এবাৰ টেনিছন আৰু তেওঁৰ Passing of Arthur লৈ ছেমিনাৰৰ বাবে আমাক এখন ৰচনা লেখিবলৈ দিয়া হৈছিল। কিন্তু যেতিয়া আমি প্ৰফেছৰ ৰায়ৰ হাতত ৰচনা দাখিল কৰিলোঁ, তেওঁ মোৰ বহীত ঠায়ে ঠায়ে "নকল" আৰু এঠাইত "নকল কৰাতকৈ যদি উন্নত কাম কৰিব নোৱাৰা, অনাৰ্ছ এৰি নিদিয়া কিয়?" বুলি মন্তব্য লিখি দিলে। মোৰ গা জ্বলি উঠিল, কিন্তু ক্লাছত একো নকৈ ছাৰক তাৰ পিছতে লগ পাই সুধিলোঁগৈ, "ছাৰ, এইবোৰ মন্তব্য মই ক'ৰপৰা নকল কৰিলোঁ, অনুগ্ৰহ কৰি দেখুৱাই দিয়ক।" তেওঁ ঠট্-মট্ খাই সুধিলে, "এনে সুন্দৰ মন্তব্য তুমি নিজৰপৰাই কৰিছিলানে?" মই ক'লো, "হয়, ছাৰ, সেইবোৰ মোৰ নিজৰ ভাব বুলিহে মই এতিয়ালৈকে জানো।" প্ৰফেছৰে তেওঁৰ বিখ্যাত এক-আঙুলীয়া পেঞ্চিলতাল উলিয়াই নিজৰ মন্তব্যবোৰ কাটি পেলাই ক'লে, "তুমিহে ইমান ভাল সমালোচনা লেখিব পাৰা, তাত মই সুখী হৈছো। মোৰ আকৌ ভুল ধাৰণা হৈছিল; তাৰ বাবে বেয়া নাপাবা।" আমি থাৰ্ড ইয়েৰত থাকোঁতে অধ্যাপক

সূৰ্য্যকুমাৰ ভূঞা বিলাতলৈ যায়। তেওঁৰ বিদায় উপলক্ষে হোৱা ইউনিয়ন চোছাইটি আৰু এ এছ্‌ এল্‌ ক্লাবৰ সংযুক্ত সভাত মই গুৱাহাটী এ এছ্‌ এল ক্লাবৰ সম্পাদক [illegible] বক্তৃতা দিছিলো চাৰ। কবিতা, সাহিত্য আৰু বুৰঞ্জী-উদ্ঘাটনৰ মানদণ্ডৰ বিষয়ে। সেই বক্তৃতাটো মোৰ গুৰুসকলে বৰ ভাল বুলিছিল, মই মঞ্চৰপৰা নামি আহোঁতেই অধ্যাপক ৰায়ে "Very well spoken very much analytical M ileswar, I am proud of you" বুলি উদ্দাত্তস্বৰে প্ৰশংসা কৰিছিল। মই অলপ পাছতে ক'ম, কেনেকৈ ঠিকমতে বি এ পৰীক্ষা দিব নোৱাৰি দ্বিতীয়বাৰৰ কাৰণে চতুৰ্থ বাৰ্ষিক শ্ৰেণীত 'চুৰছৰীয়া' হৈ ৰৈছিলোঁ। তাতে মন চুনবোৰ বৰ বেয়া। তাৰ ওপৰত আকৌ এদিন এক অঘটন ঘটিল। আমাৰ ১০৫ জন ছাত্ৰৰ শ্ৰেণীটোলৈ শিলঙৰপৰা নতুন এগৰাকী ছাত্ৰী ভৰ্তি হ'বলৈ আহিল। প্ৰফেছৰ ৰায়ৰ ক্লাছলৈ তেওঁ প্ৰথম সোমাওঁতেই চাৰে তেওঁৰ পৰিচয় সুধিলে। তেওঁ ক'লে। তেতিয়া চাৰে "অ', তোমাৰ পিতৃক মই চিনি পাও, তেওঁ মোৰ বন্ধু নহয়।" ক্লাছৰ দুজনমান দুষ্ট ল'ৰাই চাৰে যেন সেয়া বমহে দিছে এনে ভাবত খিক্ খিক্ কৰি হাঁহি দিলে। বৰ বেয়া কথাটো হ'ল। চাৰে স্বাভাৱিকতে অৱমানিত বোধ কৰি আমাক উৰাই-ঘূৰাই গালি পাৰিবলৈ ধৰিলে, বেয়া বেয়া শব্দও প্ৰয়োগ কৰিলে, তেওঁ অনুগ্ৰহ কৰি ভৰ্তি কৰিবলৈ দিয়া চুৰছৰীয়াবোৰৰ বাবেহে ক্লাছটো অযথা ডাঙৰ হৈছে (তেতিয়াৰ দিনত ১৭৫টা ল'ৰা ছোৱালী থকা এটা ক্লাছ নিতান্ত ডাঙৰেই), সেইটোও ক'বলৈ নাপাহৰিলে। টেনিছ কোৰ্টত দুবছৰ আগতে চাৰৰ লগত ওৰা পৰা ৰণখনৰ দৰে এইখন আকৌ নতুন ৰণ হৈ উঠিল। আকৌ শ্ৰেণীটোৰ ছাত্ৰসকলে লিখিতভাৱে সময় বান্ধি দি অধ্যাপকৰপৰা ক্ষমাপ্ৰাৰ্থনা দাবী কৰিলে। এইবাৰ কিন্তু কাকো যাতে ring leader বুলি ৰাষ্টিকেট কৰাৰ ভয় দেখুৱাব

নোৱাৰে, সেই অৰ্থে লেখাথনত এটা বৃত্ত কৰি তাৰ কেয়োকালে সকলোৱে চহি কৰিলে। অধ্যাপক দুই-এগৰাকীয়ে প্ৰফেচাৰ ৰয়ক ল'ৰাৰ লৰাৰ লগত বাবে বাৰে কাজিয়া নৰচাই এটা আপোচ কৰিবৰ উপদেশ দিলে। দাবীৰ সময় ৰেখামতে ছাৰ ক্লাছলৈ আহি হাজিৰা মতাৰ পিছতে শ্ৰেণী প্ৰতিনিধি থিয় হৈ দাবীৰ প্ৰত্যুত্তৰ বিচাৰিলে আৰু ক'লে, সেই প্ৰত্যুত্তৰ নাপালে আৰু ক্লাছ কৰা নহ'ব। ছাৰ তভক মাৰি ৰ'ল। দুই মিনিটমান অস্থিৰ এটা সময়। তাৰ পাছত তেওঁ অনুভূতি সনা কথা আৰম্ভ কৰিলে, "তোমালোক মোৰ নিজৰ ল'ৰাৰ দৰে নহয় জানো? মই টান কথা ক'লেই তোমালোক কিয় লাগিব লাগে? কিয় সেইবোৰ নধৰাকৈ থাকিব নোৱাৰা? আৰু মই উচ্চাৰণ কৰা শব্দকেইটা তোমালোকে কিয় বেয়া অৰ্থ কৰিছা? (এইখিনিতে শ্ৰীগৌৰীশঙ্কৰ ভট্টাচাৰ্য আৰু শ্ৰীমান প্ৰফুল্ল গোস্বামীয়ে উত্তৰ কাটিলে, চেম্বাৰ্ছ অভিধানত সেই শব্দকেইটাৰ বেয়া অৰ্থ ইহে আছে—।) আৰু 'দুৰছৰীয়া' ল'ৰাখিনিৰ মইতো কোনো দোষ ধৰা নাই। মহেশ্বৰেযে স্বাস্থ্যৰ বাবে এইবাৰ পৰীক্ষা পূৰাকৈ দিব নোৱাৰিলে, সেইটোতো তেওঁৰ দোষ নহয়। মই এইবাৰ ইউনিভাৰ্ছিটিৰ অনাৰ্ছৰ ওপৰকি গদ্যৰ উত্তৰ-কাকত চাবলৈ পাইছিলো। তাত মহেশ্বৰেই সৰ্বোচ্চ নম্বৰ পাইছিল। বিলাতৰ পাব্লিক স্কুলৰ বিষয়ে লিটন স্ট্ৰেছিয়ে লেখা যিবোৰ কথা কলিকতা কলেজৰ ল'ৰাই বুজি পোৱা নাই, সেইবোৰ সি পৰিষ্কাৰকৈ ব্যাখ্যা কৰি গৈছিল। " ইত্যাদি ইত্যাদি। মুঠতে, ছাৰৰ কথাত ছাত্ৰসকলে খং ৰাগ সকলো এৰি পেলালে।

অধ্যাপক ৰায়ে আন দুজনমান বঙালী অধ্যাপকৰ দৰে কেতিয়াও অসমীয়া কথা নকৈছিল। কিন্তু বহুত দিনৰ মূৰত ১৯৫৪ চনত বিশ্বভাৰতীত কেন্দ্ৰীয় শিক্ষা আৰু সাংস্কৃতিক মন্ত্ৰালয়ে আয়োজন কৰা নৱ্য-শিক্ষিতৰ বাবে সাহিত্য-ৰচনাৰ ভেৰমহীয়া শিটাৰেৰি

মুৰ্ক্ষণৰ মই সহকাৰী সঞ্চালকৰ কাম কৰি ঘূৰি আহোঁতে ছাৱৰ কলিকতাৰ হাজৰা পাৰ্কৰ ঘৰত লগ পাওঁতে ছাৱে সজসজীয়া অসমীয়া ভাষাত "মহেশ্বৰ, আহাঁ, বহাঁ, মাহীদেৱেৰাই কোকা কোলা দিয়ক, খোৱাঁ।" বুলি সম্ভাষণ জনাইছিল, আৰু কৈছিল, "মই তোমাৰ জীৱনত কি ক'ত হৈছে, সকলো খবৰ আগ্ৰহেৰে লৈ আছো। মই বিশ্বভাৰতীৰ সভ্য-ৰূপে পোৱা তাৰ বুলেটিনৰপৰা জানি আছো, তুমি বিশ্বভাৰতীলৈ এটা ডাঙৰ কামত আহিছা আৰু তাত এইখিনি এইখিনি কাম কৰাইছা। মই বৰ সুখী হৈছো।" তাৰ পিছত আৰু সেই পৰম শ্ৰদ্ধেয় গুৰুজনক জীৱনত লগ নাপালোঁৱেই। সৰু-সুৰা কিন্তু সূক্ষ্ম সৌন্দৰ্যৰ প্ৰতি তেওঁৰ দৃষ্টি আছিল প্ৰখৰ। মনত আছে, এটা পৰীক্ষাৰ সময়ত পাছ কোৰ্ছৰ দুজন সহপাঠী মোৰ ওচৰলৈ ৱৰ্ডছৱৰ্থৰ কবিতা দুটামান বুজিবলৈ আহিল। মই তেওঁলোকক এক, দুই কৰি কবিতাকেইটাৰ সৌন্দৰ্য আৰু বিশেষত্ব বুজাই দিলো। তাৰে এজনে পৰীক্ষাত মই কোৱা কথাখিনি হুবহু লেখি দিছিল। তেওঁৰ উত্তৰ-কাকত চাই ছাৱে শ্ৰেণীত অতি উচ্ছ্বসিতভাৱে প্ৰশংসা কৰিছিল।

প্ৰফেছৰ পি ছি ৰায়ৰ গল্প আৰু 'গাঁজা'ৰ অন্ত নাছিল। সেই সকলোবোৰ একে সময়তে মোৰ মনতো নপৰে। তেনে এটা বস্তু মোৰ মনৰপৰা সৰি পৰি থাকি গৈছিল। তাক এইখিনিতে বুটলি থওঁ বুলি ভাবিছো। ছোৱালীক লৈ মাজে মাজে 'কাটিং' দিয়া ছাৱৰ স্বভাৱ। তেনে এটা কাটিং। কোনোজনী ছোৱালী গোমোঠা স্বভাৱৰ বা অহঙ্কাৰী ধৰণৰ হ'লে আৰু সতকাই কথা-বতৰা ক'বলৈ নিবিচাৰিলে কলিকতীয়া অধ্যাইটংহঁতে কি কৰে ছাৱে তাকে কয়। সেই কালত মেলিনছ ফুড বুলি এবিধ সুখাদ্য (টনিক) বটলত ভৰাই বিক্ৰী কৰা হৈছিল আৰু তাৰ এডভাৰটাইজমেণ্টৰ মূল সূত্ৰ এই যে তাক মানুহৰ হাত নলগাকৈ মেচিনত্ৰ পৰিষ্কাৰভাৱে তৈয়াৰ কৰি বটলত কৰ্ক মাৰি ভৰাই বেচা হয়। এতিয়া পথত ওলাদি

ভুৱা সুন্দৰীসকলক ইতিকি, কৰি ডেকাই কয় There goes she /Like Mellin's food,/Untouched by human hand এইপালি দৰব আমাৰ বনৰীয়া গীতৰ "আলিবাটে যাওঁতী/বনাই খোজ কাটঁতী"ৰ সমানেই চোকা। আমাৰ কামতো সি কেতিয়াবা লাগিব পাৰে—ছাৰে শিকাইছিল।

ইংৰাজীৰ আৰু এজন পৰম শ্ৰদ্ধাভাজন শিক্ষক হ'ল অধ্যাপক আশুতোষ চেটাৰ্জী। তেওঁৰ কথা আগৰটো প্ৰবন্ধত কৈয়ে আহিছো তেওঁ আমাক Macbeth নাটক পঢ়ায় সকলো কথা ঘুটি-ঘাটি। আজি-কালিৰ mono-actingsৰ দৰে তেওঁ নাটকৰ বিভিন্ন ভূমিকাৰ বচনবিলাক ক্লাছত আবৃত্তি কৰি যায়। মেকবেথৰ আত্মপ্ৰত্যয়হীন দুৰ্বল মতা মানুহৰ মাতেৰে যদি তেওঁ কয়, If we fail, তেতিয়া squeaking Cleopatra boyৰ মাতেৰে আকৌ লেডি. মেকবেথৰ প্ৰতিক্ৰিয়া প্ৰতিধ্বনিত কৰে We fail! ছাৰে কিবা কাৰণত মোক বিশেষ ধৰণে মৰম কৰিছিল। এবাৰ, টাৰ্মিনেল পৰীক্ষা হৈ গৈছে। ছাৰে ৰেজিস্টাৰ বহিৰ লগতে পৰীক্ষাৰ বহিৰ বোজাটো লৈ মুখত বিমল হাঁহিটি লৈ প্ৰৱেশ কৰিছে। তেওঁ ৰেজিস্টাৰ বহিটো মেলি হাজিৰা মাতিবলৈ লৈও বৈ যায় আৰু ঘোষণা কৰে, "Maheswar Neog has got the highest mark" তাৰ পাছত ওৱান, টু থ্ৰি কৰি হাজিৰা মাতি যায়। মাজতে এবাৰ বৈ পুনৰ ঘোষণা কৰে, "Another boy has secured the same mark"—তেওঁ যেন ক'বলৈ বিচাৰিছে, মোৰটোহে highest mark, ইজনৰটো the same mark as the highest মাথোন। হাজিৰা মতা শেষ হ'লত তেওঁ মাজে মাজে দুই এটা মন্তব্য কৰি বহিবোৰ বিলাই দিলে। মোৰ সমান নম্বৰ পোৱা বুলি যাৰ নাম ঘোষিত হৈছিল, তেওঁ বহিখন লৈ চাই ছাৰৰ ওচৰলৈ চোঁচা লয় আৰু জনায় যে যোগ কৰোঁতে

ক'ৰবাত আধাটা নম্বৰ এৰি গৈছে ছাৰে। ছাৰে দেখে কথাটো হয়, তেওঁ মুঠতে এক নম্বৰ সৰহাই ধৰি শুধৰাই দিয়ে আৰু কয়, "He has got one mark higher than the highest mark!"

অধ্যাপক সূৰ্যকুমাৰ ভূঞা ছাৰক মই ক্লাছতকৈ ঘৰতহে অধিককৈ পাইছিলো। ছাৰে ইণ্টাৰমিডিয়েট ক্লাছত আমাক বাইবেল পঢ়াইছিল। আমি তৃতীয় বৰ্ষিক শ্ৰেণীত থকাতে ছাৰ বিলাতলৈ যায় পি এইচ. ডি ডিগ্ৰিৰ কাৰণে লণ্ডন বিশ্ববিদ্যালয়ত অধ্যয়ন কৰিবলৈ। তাৰ পূৰ্বেই তেওঁ নিজৰ এটা ঘৰ দি তাতে অসম চৰকাৰৰ বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব বিভাগৰ কাম আৰম্ভ কৰিছিল আৰু অসমৰ বুৰঞ্জী প্ৰভৃতভাৱে উদ্ধাৰ কৰাত ব্ৰতী হৈছিল। ক্লাছ ছুটীৰ পাছত ছাৰে কেতিয়াবা মোক বিচাৰি নিছিল আৰু কেতিয়াবা মই নিজেই তেওঁৰ ওচৰ ওলাইছিলোঁগৈ। তাৰ পাছত ছাৰৰ লগত অসমৰ অতীত, অসমৰ ভাষা সাহিত্য সম্পৰ্কে অন্ত নপৰা কথা। কেতিয়াবা কথা পাতি থাকোঁতে ইমান পলম হয় যে ছাৰে খুৱাই-বুৱাই জাৰত হ'লে মোৰ গাত এডি কাপোৰ এখন বা কোট এটা দি হোষ্টেলৰ ওচৰলৈকে আগ বঢ়াই থৈ যায়হি। আলোচনাৰ বেলা চাহ ভাত আদিৰ যোগানৰ বিষয়ত চিন্তাই নাই, কাৰণ ঘৰত আই (লক্ষেশ্বৰী ভূঞা) অন্নপূৰ্ণাৰূপে আছেই। তৰপৰ পিছত তৰপকৈ ছাৰৰ ছাত্ৰক আয়ে এইদৰে চেনেহ দি আহিছিল। তুলসী তল, ঢোঁকশালে সৈতে আইৰ এখন পুৰণি অসমীয়া গৃহস্থালি। পুৰণি ছাত্ৰ কি নতুন ছাত্ৰ আহিলে ছাৰে "হেৰা, চোৱাঁহিচোন কোন আহিছে" বুলি আইক মাতে, আৰু আয়ে চাহ-জলপান দি নানা ধৰণৰ দেশৰ সজ চিন্তামূলক উপদেশ দিয়ে। ছাৰৰ এইগৰাকী আদৰ্শ গৃহিণীক মই 'মা' বুলিহে সদায় সম্বোধন কৰিছিলোঁ অসীম ভক্তিৰে। ছাৰৰ বিশেষকৈ ইংৰাজী সাহিত্যৰ নিজা পুথিভঁৰালটি মোৰ বৰ কামত

লাগিছিল। ছাৰ বিলাতৰপৰা ঘূৰি অহাৰ পিছত বি এ ৰ বাছনি পৰীক্ষাৰ এখন প্ৰশ্ন-কাকতৰ উত্তৰ ছাৰক চাবলৈ দিয়া হৈছিল। ছাৰে পিছে আমাৰ এনে এজনক সৰ্বোচ্চ নম্বৰ দিলে যে অধ্যাপক ৰায় আদি শিক্ষকসকলে ছাৰৰ দিয়া নম্বৰবোৰ গ্ৰহণ কৰিবলৈকে টান পালে। শেহত এইটোৱেই ঠিক হ'ল যে সেইবাৰ নম্বৰৰ ঠাইত গ্ৰেডহে দিয়া হ'ব। সেই সাৰ্বাচ্চ নম্বৰ পোৱাজনে পিছত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পৰীক্ষাত অনাৰ্ছকে নাপালে। ভূঞা ছাৰে কিন্তু এটা কথাত মোৰ উত্তৰ-বহিখন মোৰ লগৰসকলক দেখুৱাইছিল— বহিখনৰ আদিৰপৰা অন্তলৈ আখৰবোৰ একে আগি, ক'তো খৰ-খেদাৰ হেঁচা নাই বুলি প্ৰশংসাৰে। পৰীক্ষাত নম্বৰ নিদি গ্ৰেড দিয়াহে উচিত বুলি কোনো কোনো শিক্ষাবিদে ভাবে। সেই প্ৰসংগত আমাৰ পৰীক্ষাত গ্ৰেডৰ এই প্ৰথম প্ৰয়োগ মনত ৰাখিব লগীয়া।

আমি ইণ্টাৰমিডিয়েট শ্ৰেণীত থাকোঁতেই অধ্যাপক বাণীকান্ত কাকতিয়ে কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰপৰা পি এইচ. ডি, ডিগ্ৰী লাভ কৰে। তেওঁ এতিয়া আমাৰ পাছ কোৰ্ছৰ কবিতা আৰু অনাৰ্ছ শ্ৰেণীত ভাষাতত্ত্ব পঢ়াইছিল। পিছে তেওঁৰ ভাষা-তত্ত্ব-অধ্যাপনাহে অধিক ৰসাল হৈছিল, সাধাৰণ শ্ৰেণীত কবিতা পাঠনে সেই ৰস দিব পৰা নাছিল, ডাঙৰ শ্ৰেণীবোৰত তেওঁৰ সৰু মাতে (পি, চি ৰায়ৰ ভাষাত husky voice) কোঠাটো জিনিব নোৱাৰিছিল আৰু ছাৰৰ জ্ঞান-গম্ভীৰ কথাই আমাক ভেজিবলৈও টান পাইছিল। অটো ফন জেছপাৰ্ছেনৰ ইংৰাজী ভাষাৰ বুৰঞ্জী আৰু গঠন নামৰ কিতাপখন নিজ গুণেই সৰস, কাকতি ছাৰৰ পঢ়ুওৱাই তাক আৰু বেছি সুৰসি কৰি তুলিছিল। ছাৰৰ সাধাৰণ শ্ৰেণীত কিন্তু ম'বলৰ কথা পাতি থকা প্ৰবৃত্তিহে হৈছিল। এদিন মোক ছাৰে কবা পত্ৰাতে ধৰি শেলিৰ স্কাইলাৰ্কৰ বিষয়ে প্ৰশ্ন কৰিলে, "Well Maheswar, you are a bit of a poet, explain what

the poet says here" মই যি পাৰিলোঁ, ব্যাখ্যা কৰিলোঁ, ক'লোঁ, "মই ভবামতে ছাৰ, এয়ে কথা।' ছাৰে ছাৰৰ বিখ্যাত তিনি তবংগৰ হাঁহিটি মাৰি ক'লে, "Well, you think, but the poet felt' ছাৰে কিছু দিন আগতে তেওঁৰ গুৰু প্ৰফেছৰ পি চি ৰায়ৰ কন্যা সুজাতাৰ বাবে ইংৰাজীৰ বিহগী-কবিতাৰ বিষয়ে প্ৰবন্ধ-ৰূপে এটি টোকা তৈয়াৰ কৰিছিল। প্ৰফেছৰ ৰায়ে তাৰ ছাইক্লে স্টাইল কৰা এটা নকল মোক দিছিল। সেই প্ৰবন্ধটোৱে কাকতি ছাৰৰ পিছৰ অসমীয়া সমালোচনাবোৰবো দিক নিৰ্ণয় কৰে, অল পতে দিল্লীৰ সাহিত্য অকাদেমীয়ে প্ৰকাশ কৰা ছাৰৰ লেখাৰ বাছনি "বাণীকান্ত-চয়নিকা'ৰ মোৰ ভূমিকাত এই বিষয় আলোচনা কৰিছোঁ।

ইতিহাসৰ দুগৰাকী অধ্যাপক বিজয়চন্দ্ৰ সেনগুপ্ত আৰু ভুবনমোহন সেন। দুইৰে পঢ়ুৱাৰ ধৰণ সুকীয়া। বিজয় বাবুৱে আমাক Bourbon and Vasa নামৰ ইউৰোপৰ বুৰঞ্জীৰ কিতাপখন পঢ়াওঁতে, important, very important, very very important বাছি বাছি ৰঙা পেঞ্চিলেৰে দাগ দিয়াওঁতে সমস্ত কিতাপখন ৰঙা-বাঙলী হৈ যায়, অথচ আমাৰ তাত ৰতি নোপজে। ভুবন বাবুৱে ডি এম, কেটেলবিৰ History of Modern Times পঢ়ায়, কিন্তু মূল কথাখিনি গলগলীয়া মাতেৰে নিজৰ ভাষাতে কৈ যায়। কিছুমান তেওঁৰ বাক্য আমাৰ মনত ৰহি যায়। প্ৰথম মহাসমৰৰ কাৰণ আলোচনা কৰোঁতে তেওঁৰ উক্তি —These two provinces, Bosnia and the Herzegovina (দোহাৰি কয়, the Herzegovina) were honeycombed with secret societies of murder and assassination And from one of these societies was thrown a bomb on Arch-Duke Ferdinand of Austria, and the Great war began" ভুবন বাবুৱে আমাক প্ৰথম চাৰি দিন ফৰাচী বিপ্লৱৰ বিষয়ে লেক্‌চাৰ দি ঔতাই

লেকচাৰকেইটাৰ কথাখিনি মুঠকৈ এদিন লেখিবলৈ দিলে। মোৰ বস্তুকেইটি ইমান ভাল লাগি আছিল যে টপ্ টপ্ কৰে আটাইখিনি কথা তেওঁৰ ভাষাৰে লেখি পেলালো। ছাৰে মোক ১০ৰ ভিতৰত ৮ নম্বৰ দিলে, অথচ দ্বিতীয় নম্বৰ কিজানি ৫হে হ'ল। ছাৰৰ পেপাৰত সদায় এনে ভাল নম্বৰ পাইছিলো, কিন্তু বিজয় বাবুৰ পেপাৰত হ'লে সদায় ঘাটি। এবাৰ টাৰ্মিনেল পৰীক্ষাৰ নম্বৰ চাই বিজয় বাবুৱে সুধিলে, "Well Maheswar, do not your marks show, you read the other paper well and neglect my paper?" মই ছাৰক ক'লো, "No Sir, it is not that I read the other paper well while neglecting your paper" পিছে, কথাটো সঁচা নহয়। শেষ বি এ পৰীক্ষালৈকে মোৰ এই অসাম্য বৈ গ'ল। ভুবন বাব মোৰ সদায় আদৰ্শ শিক্ষক হৈ থাকিল। ভুবন বাবুৱে গফিন ছাহাবোৰ লগ লাগি অসম বুৰঞ্জীৰ কিছু কাহিনীৰ এখন কিতাপ ছপাইছিল Stories from Assamese History (১৯২৩) নাম দি। ইতিহাসত ভুবন বাবু যেনে, সংস্কৃতত তেনে হ'ল লক্ষ্মী বাবু—অধ্যাপক লক্ষ্মীনাৰায়ণ চট্টোপাধ্যায়। কি সুশো ভন পুৰুষ লক্ষ্মী বাবু। মখমলৰ বগা পঞ্জাবী কুৰ্তাৰ ওপৰত বগা চাদৰখন। তাৰ মাজত ওপৰ জেপত লোৱা জেপঘড়ীৰ ক'লা ৰছিডাল জিলিকি থাকে। নিতৌ ঘৰত নকৈ পঢ়ি আহি কি নাটকীয়ভাৱে কালিদাসৰ সৰ্বস্ব "অভিজ্ঞানশাকুন্তলম্" বুজায়। লক্ষ্মী বাবুৱে বৈকুণ্ঠনাথ ভাগৱত-ভট্টাচাৰ্য অৰ্থাৎ ভট্টদেৱৰ সংস্কৃত প্ৰকৰণ গ্ৰন্থ "ভক্তি-বিৱেক"খনিৰ পাঠ উদ্ধাৰ কৰি উলিয়াইছিল, সেইখিনি পাছত দত্ত বৰুৱা কোম্পানিৰপৰা ছপা হৈ ওলায়। লক্ষ্মী বাবুৰ নিজ হাতে লেখা ধুনীয়া আখৰৰ কপিটো এতিয়াও মই ৰাখি থৈছো। সংস্কৃতৰ আন দুগৰাকী আমাৰ শিক্ষক শ্ৰী শ্ৰীনাথ চক্ৰৱৰ্তী আৰু শ্ৰীদিৱাকৰ গোস্বামীদেৱে শুভঙ্কৰ কবিৰ "শ্ৰীহস্তমুক্তাৱলী"ৰ

ডেৰশমান শ্লোকৰ পাঠ উদ্ধাৰ কৰি অনুসন্ধান সমিতিৰ মুখপত্ৰ Journal of the Assam Research Societyত উলিয়াইছিল। তৃতীয় চতুৰ্থ বাৰ্ষিক শ্ৰেণীত পঢ়োঁতে মই মোৰ নিৱাস সলনি কৰি নিউ হোস্টেললৈ অহাত গোস্বামী ছাৰক তাৰ ছুপাৰিণ্টেণ্ডেণ্ট হিচাপে পাইছিলো। এই বিষয়ত এটা কথা সদায় মনত থাকিব যে ছাৰে মাঘৰ বিহুৰ দিনা নিজহাতে ভজা পিঠা হোস্টেলবাসী সকলোকে বিহুৰ জলপান কৰি খুৱাইছিল।

সিদিনা কলেজ আৰু তাৰো আগতে স্কুলৰ কালৰ বন্ধু সুধীৰ চন্দ্ৰ বৰুৱা আছিছিল। তেওঁৰ লগ পালত 'পুৰণি কাহিনী বাহিনী বাগিনী' বছৰবোৰ উজাৰ খাই উঠিছিল। তেওঁৰো এবাৰ ৰাধা বাবুৰ (অধ্যাপক ৰাধাকান্ত দাস) লগত অকণমান খকা-খুন্দা লাগিছিল, কাৰণ তেওঁ বোলে অংকশাস্ত্ৰৰ অনাৰ্ছ লৈও নিয়মীয়াকৈ তাৰ শ্ৰেণীলৈ নগৈছিল। এদিন ধৰিলে ৰাধা বাবুৱে, "ক্লাছত কিয় এনে অনিয়মীয়া?" সুধীৰে জনালে, তেওঁৰ গা ভাল চলা নাই। ছাৰে ধৰিলে, গা ভাল নহয় যদি, এদিন অনুপস্থিত, এদিন উপস্থিত, এদিন অনুপস্থিত, এদিন উপস্থিত— এইখন কিয়? অলপ পেঁপুৱা লগা কিন্তু হাৰ মানিব নোখোজা ছাত্ৰৰ জবাব হ'ল— তেওঁৰ মেলেৰিয়া হৈছে—অৰ্থাৎ পাল-জ্বৰ—এদিন হয়, এদিন এৰে। ছাৰে সেই উত্তৰত বৰ সন্তুষ্ট নহৈ মন্তব্য কৰিলে, You better give up Mathematics, and take up Honours in Malaria !! মোৰ দৰে সুধীৰেও ৰসায়ন-শাস্ত্ৰৰ শৰৎ বাবুৰ মৰমিয়াল গুণ সুঁৱৰি ক'লে যে তেওঁ কলেজ এৰি যোৱাৰ বহুত দিন পাছত এবাৰ গুৱাহাটীলৈ আহোঁতে এদিনাখন বাটতে শৰৎ বাবুক লগ পালে ক'ৰবাৰপৰা চাইকেল চলাই অহা। সুধীৰে "নমস্কাৰ ছাৰ" কৰিলে আৰু শৰৎ বাবুৱে প্ৰতিনমস্কাৰ জনোৱাৰ লগে লগে চাইকেলৰপৰা নামিবলৈ যত্ন কৰোঁতে প্ৰায় তিনি কুৰ্কাল খাই পৰা অৱস্থা। কাৰণ সুধীৰৰ অভিবাদনত তেওঁ এক আশ্চৰ্য দেখা পাইছিলে। তেওঁ সুধিলে,

এনে বিনীত ছাত্ৰজন কোন বছৰত কোন শ্ৰেণীত তেওঁৰ ছাত্ৰ আছিল। সুধীৰে ছন-তাৰিখ দিয়াত তেওঁ মনৰ কথা ব্যক্ত কৰিলে, "আজি-কালি ল'ৰা-ছোৱালীবোৰৰ এনেকৈ নমস্কাৰ জনোৱা দস্তুৰ নাই, সি উঠি গৈছে!!" এয়াও বহুত দিন পূৰ্বৰ কথা। এতিয়াৰা 'মাস্টৰ মশায়'সকলে বাটে-পথে কিবা সন্মান পায় নে নাপায়।

সুধীৰে বিৱৰিলে তাহানিৰ এআইধ্যা—ডেক্ৰুজ মাম্‌লাৰ কথা। কটন থাৰ্ড মেছৰ ফিফ্‌থ ব্লকৰ গাতে প্ৰায় লগা-লগি, দুখন লোহাৰ ডেওনা আৰু বাজআলিটোৰহে ইপাৰ-সিপাৰ টেলিগ্ৰাফ কলনি—টেলিগ্ৰাফ অফিছ আৰু তাৰ কৰ্মীসকলৰ নিৱাস। সেই দিনৰ সেই ঘাই কৰ্মীসকল প্ৰায়েই ক'লা আধা-ছাহাব, ইউৰেছিয়ান। তেওঁলোকৰে এগৰাকী ক'লা মেমে তিনি সন্ধ্যা মাথোন চিয়ঁৰে—"বয়! বয়!!" তেওঁৰ ডাক শুনি যিটি 'বয়ে' দেখা দিয়ে, তেওঁ স্কুলীয়া ল'ৰা নহয়, বৰ, আদহীয়াতকৈও বয়সীয়া, শুকুলা চুলিৰে বৃদ্ধকে বুলিব পাৰি। ফিফ্‌থ ব্লকৰ ল'ৰাহঁতে সেইটো এক তামাছাই পালে, আৰু মেমে "বয, বয" কৰিলে হোস্টেলপৰা তাৰ প্ৰতিধ্বনি উঠে "বয়, বয!!' এই লৈ আ'লবাটটোৰ ইপাৰ-সিপাৰৰ কুযাৰি ভাব এটি চলি থাকে।

এদিনাখন (তেতিয়া মই নিউ হোস্টেলৰ অধিবাসী) আলাপাকতে কুযাৰি ভাবটো এখন ৰণ হৈ বিস্ফোৰিত হ'ল। সেইদিনাখন দেওবাৰেই কি আন বন্ধৰ দিন। দুজমান ফিফ্‌থ ব্লক ছাত্ৰাৱাস নিৱাসীয়ে দুপৰীয়াৰ ভাতমুঠি ধৰি উল্লিখিত আলিৰ ওপৰে গা মেলাইছে। এনেতে টেলিগ্ৰাফ অফিছৰ ডেক্ৰুজ ছাহাবে তেওঁৰ মেমক গাড়ীত লৈ গাড়ী চলাই আহোঁতে ডেকাহঁতৰ গাত প্ৰায় খুন্দিয়ায়ে গ'লে—খুন্দিওৱা অৱশ্যে নাছিল, কিন্তু ডেকাহঁতে বাটৰ একেবাৰেই কাষৰলৈকে আঁতৰি যাব লগীয়া হ'ল। তাতে এজন ডেকাই টান মাত এআষাৰ মাতিলে। ছাহাবেও গাড়ী ৰাখি "কোন সেইটো? কোনটোৱে গালি পাৰিছিল?" বুলি ৰণ-হুংকাৰ দি উঠিল। ডেকা-ডেকৰ

কথা। এজন ডেকাই কথাৰ ছেওতে আগ বাঢ়ি ছাহাবৰ গাত হাতকে লগালে। ৰাজমাৰগ মহ' এনে 'ঝুন্টা ঝগড়া' দেখা পাই হোস্টেলৰ বাৰাণ্ডাত বহি থকা আন এজন ডেকা উঠি গৈ লোহাৰ বেৰাৰ বেঁকা হৈ থকা চিক্ সৰকি ছাহাবক এক ওপৰঞ্চি কিল শোধাই দিলেগৈ। ঘটনা ইমানেই। ছাহাব তেওঁৰ চোতাত সোমালগৈ। ল'ৰাইঁতে বণ জিকি ভাবিলে, গ'ল কথা গুচিল। কিন্তু সোনকালেই দেখা গ'ল, ইউৰেছিয়ান ছাহাবৰ কলেজৰ অফিছৰপৰাই প্ৰবন্ধ কৰি ডেকা কেইজনৰ নাম ধাম উলিয়াই এক ফৌজদাৰী মোকৰ্দমা ৰুজু কৰিলে। ডেকাইঁতো বহি নৰ'ল। দেশভক্ত তৰুণৰাম ফুকন বিষ্ণুৰাম মেধি আদি আগ শাৰীৰ উকীলসকলৰ কাষ চাপিল। এতিয়া কথাটো এনেভাৱে 'দ'াড়াল'গৈ ডেক্ৰুজ হ'ল শোষণকাৰী সাম্ৰাজ্যবাদীৰ প্ৰতীক, আৰু ডেকাসকলতো দেশৰ আশা-ভৰসাৰ থল। এনে এখন ছবি যেতিয়া সকলোৰে চকুৰ আগত উঠিল, ডেকাইঁতৰ পক্ষে উকীল আৰু পৃষ্ঠপোষকৰ অভাৱ নহ'ল। এক-দুজনাকৈয়ে উঠা পইচাই উভৈনদী হ'ল, খৰচ কৰিবৰ ঠাই নোহোৱা হ'ল, গোচৰত চোঁচৰা ভাগৰ দুখ মাৰি সূৰ্যনাৰায়ণ বৰাৰ চাহ দোকানত ভাণ্ডিৰও পৰা হ'লছে। ইয়াৰ মাজতে এদিন আছিল আইডেন্টিফিকেশ্যন পেৰেড—ফৰিয়াদীয়ে আচামী চিনাক্ত কৰা পৰ্ব। সেই পেৰেডত আমাৰ এজন ৰাৰ্দ্ধ'ই সাধাৰণ পক্ষত পিছলৈ শুভতাই আঁচোৰা চুলি মাজেদি সেঁওতা ফালি কাণলৈকে ওলমাই আঁচুৰি ল'লে, টিকনিৰ দৰে ছুডালমান চুলি বান্ধি তাত গন্ধপুষ্প এপাহিও আঁৰি ল'লে। আৰু বেৰিয়া গজা দাঁতটো উলিয়াই হেবাং-টোৰ দৰে থিয় হৈ ৰ'ল। তেওঁক ফৰিয়াদীয়ে চিনিব নোৱাৰিলে আৰু বাকীকেইজন লড়াই কৰা ডেকাকো ঠিকমতে মানুহৰ শাৰীৰ পৰা বাছি উলিওৱাত খপ্‌জপ্ লগালে। মোকৰ্দমাৰ প্ৰথম শুনানীতে বিষ্ণুৰাম মেধিদেৱে জেৰাত ভেচ্‌ভেচীয়া কৰিলে। গত্যন্তৰ নেদেখি তেওঁ মিট-মাটৰ বাবেই সাজু হ'ল। ডেক্ৰুজ গোচৰখন সেই দেখি মিত্ৰতা-স্থাপনেৰেই সমাপ্ত হ'ল।

সুজান কাণ্ডাৰীসকলে গুৰি বঠা ধৰি থাকোঁতেও মোৰ নাওখন বৰনৈৰ সুঁতিত টলংভটং কৰিহে চলি থাকিল, কোঁ কোঁকৈ কুবেৰৰ ডুবিৰ ওপৰে উজাইছিল বুলি মই বুকুত হাত দি ক'ব নোৱাৰোঁ। মই ইংৰাজী বিভাগৰ ছেমিনাৰ ছেক্রেটাৰিৰ বাব ল'লোঁ আৰু ছেমিনাৰ লাইব্ৰেৰিৰ ভাৰ পালোঁ, কিন্তু সেই সুবিধাও ভালকৈ কামত লগোৱা নহ'ল। মোৰ তৃতীয় বাৰ্ষিক শ্ৰেণীৰ আৰম্ভতে গুৱাহাটী এ এছ, এল, ক্লাবৰ বছৰেকীয়া অধিবেশন হয় গতানুগতিকভাৱে, যদিও সভাপতিৰ আসন শোভা কৰিছিল দেশভক্ত তৰুণৰাম ফুকনে। সেই সভাত মই 'সাহিত্য আৰু আদৰ্শ' নামে এটা প্ৰবন্ধ পাঠ কৰিছিলো। সেইটো উপস্থিত বিদ্বজ্জনৰ সমাদৃত হৈছিল আৰু পিছত মই ছাত্ৰ-সম্পাদক ৰূপে সম্পাদন কৰা "কটনিয়ান"ত প্ৰকাশিত হৈছিল। ক্লাবৰ নিৰ্বাচনত মই অপ্ৰতিদ্বন্দ্বিতভাৱে সম্পাদক হ'লো (পিছৰ কালৰ মন্ত্ৰী লক্ষ্মীপ্ৰসাদ গোস্বামী সহকাৰী সম্পাদক হৈছিল) আৰু ক্লাবৰ ঐতিহ্য স্মৰণ কৰি তাক এক আকৰ্ষক ৰূপ দি নৱজীৱন দিবৰ সংকল্প ল'লো। ক্লাবৰ প্ৰথম সভা হ'ল শংকৰদেৱৰ তিথিৰ আলোচনা আৰু উছৱৰ। আগৰ দৰে মাথোন শুকান বক্তৃতা, কবিতা-পাঠ, ৰচনা-পাঠতে তাক পৰ্যৱসিত নকৰি ধূপ-ধূনা, খোল তালৰ সমাৱেশেৰে উৎসৱ ৰূপটো অধিক প্ৰকট কৰি তোলা হ'ল। উপস্থিতসকলে তাকে নোপোৱাই পোৱাৰ দৰে পালে। আন কি, এজন বন্ধুক আগে-ভাগে অনুৰোধ কৰা সত্বেও সেই সভাত গীত গাবলৈ কোনোমতে সন্মতি দিয়া নাছিল, তেওঁ এতিয়া উপযাচি এটা গীত গাইহে এৰিলে।

অম্বিকাগিৰি ৰায়চৌধুৰী সেই সভাত উপস্থিত থাকি (সভাপতি হৈছিল তেজপুৰৰপৰা আহি মহাদেৱ শৰ্মা) তাৰ অভিনৱ ৰূপৰ প্ৰশংসা কৰিলে, কিন্তু তাত গোৱা বৰগীতটিৰ কৰ্কশ ধৰণে সমালোচনা কৰিলে, ক'লে যে সি বৰগীতৰ জাততে উঠা নাই। আমি তেওঁৰ বক্তব্য মানি ল'লো, কিন্তু পিছদিনাখনেই তেওঁৰ ঘৰত গৈ তেওঁক প্ৰত্যাহ্বান এটি জনাই থৈ আহিলো—মাধৱদেৱৰ তিথিত যেন তেওঁ নিজে গাই মেলি বৰগীতৰ সম্ভ্ৰান্ত জাতটো আমাৰ প্ৰত্যক্ষ কৰি তোলে। তেওঁ আনন্দেৰে took up the gauntlet, আৰু আমাৰ কলেজলৈ আহি হাৰমোনিয়াম বজাই গলগলীয়া মাতেৰে গাই বৰগীতক আমাৰ সমক্ষে স্থাপন কৰিলে। শুনিছিলোঁ, তেওঁৰ ককায়েক গিৰীশচন্দ্ৰ ৰায়চৌধুৰীয়ে বোলে বৰগীত আৰু সুন্দৰ গাইছিল, আমি সেয়া কিন্তু শুনিবলৈ পোৱা নাছিলোঁ। সি যি হওক, আগতে মুজুৰা পৰি থকা, ল'ৰা ছোৱালীয়ে সভা-সমিতিত যোগ নিদিয়া এ এছ্ এল্ ক্লাব্ এতিয়া শুভ্ৰ-সমুজ্জ্বল হৈ উঠিল। সেইবোৰ লক্ষ্য কৰি আমাৰ অধ্যক্ষ সতীশচন্দ্ৰ ৰায়ে ক্লাবক এশ টকা (সেই দিনততো সেয়া এসোপা ধন) দান কৰিলে নিজৰপৰা, আৰু সেই টকাৰে আমি লোক-গীত, ফকৰা আদি সংগ্ৰহৰ বাবে তিনিটা বঁটাৰ মুকলি প্ৰতিযোগিতা ঘোষণা কৰিলো। সেই প্ৰতি-যোগিতাত বাহিৰৰ গুণীজনেও যোগ দিছিল আৰু আমাৰ নগদ বঁটা পাইছিল। শংকৰদেৱৰ তিথিৰ আমাৰ সভাত নলিনীকান্ত বৰুৱাই (শিলঙৰ পিছৰ আই জি পি ভৱানীকান্ত বৰুৱাৰ ভাই আৰু আই ছি এছ পৰীক্ষাৰ বাবে তেতিয়া সাজু হৈ থকা) দিয়া বক্তৃতাই বাতৰি-কাকতত কেনেকুৱা এক উত্তপ্ত বাদ-প্ৰতিবাদৰ সৃষ্টি কৰিছিল, সেই কথা বাক ক'ম। অধ্যাপক সূৰ্যকুমাৰ ভূঞা লণ্ডন বিশ্ববিদ্যালয়ত গৱেষণা কৰিবলৈ যাবলৈ ওলোৱাত ছাত্ৰ ইউ-নিয়ন আৰু ক্লাবৰ সংযুক্ত সভাত বিদায়-ওলগ জনোৱা হয় আৰু

আমি বহুতবোৰ ছাত্ৰ গৈ তেওঁক পাণ্ডু পৰ্যন্ত আগ বঢাই থৈ আহোঁ। আমাৰ সভা-সমিতিত বৰ উৎসাহেৰে যোগ দিয়াসকলৰ ভিতৰত আছিল অগ্নিঋষি কমলাকান্ত ভট্টাচাৰ্য। তেওঁক বাটত লগ পালেও খবৰ লয়, 'তহঁতৰ সভা পাতিছনেকি কিবা? পাতিলে মাতিবি মোক। মই কাণেৰে নুশুনো। তহঁতৰ কথা কেনেকৈ শুনিম? তহঁতকে ছুআবাৰমান কৈ শুনামগৈ। মাতিবি।" তেওঁ কিন্তু বক্তৃতা দিলে ছুআবাৰমান মাথোন নকয়, বহুত আবাৰ আমাক শুনায়। বছৰটোৰ শেষৰফালে সেইগৰাকী পুৰুষৰ মৃত্যু ঘটে। তেওঁৰ বিষয়ে আমিখনে বৰ কম কথাই জানো বাবে ক্লাবৰ ফালৰপৰা শোক-সভা পতাৰ লগে লগে বক্তৃতা দিবৰ কাৰণে ৰজনীকান্ত বৰদলৈ, মহেন্দ্ৰনাথ ডেকাফুকন আৰু শ্ৰীমতী লীলা দেৱীক বিশেষভাৱে নিমন্ত্ৰণ কৰোঁ। কিন্তু ডেকাফুকনে অথন্তৰৰ সৃষ্টি কৰে। তেওঁ সেই কেইদিন কমলাকান্তৰ বিষয়ে "অস্থিবজ্ৰ" নামে কবিতাৰ পুথি এখন লিখি খাৰঘুলিৰ নিউ প্ৰেছত ছপোৱাত ব্যস্ত। সভাৰ নিৰ্দিষ্ট সময়ৰ বহুত পাছতহে এটা খামটি মোনাত এবোজা কাগজ লৈ তেওঁ সভা-থল পায়হি। তেওঁৰ বক্তৃতাৰ পাল পৰিলত "অস্থিবজ্ৰ"ৰপৰা শাৰীৰ পিছত শাৰী মাতি মাতি অভিনয় কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰে। "মহৰ্ষি কমলাকান্তই কৈছিল, 'ভেকুলীয়েহে খোজ কাঢ়ে থপ্ থপ্ থপ্'" বুলি তিনিটা ভেকুলীজাপ মাৰি দেখুৱালে, আকৌ "মানুহে আকৌ খোজ কাঢ়ে গপ্ গপ্ গপ্" বুলি মিলিটেৰি কায়দাত মাৰ্চিং স্টেপ্ আৰম্ভ কৰে। মুহূৰ্তৰ ভিতৰতে শোকসভা গুচি খিকিন্দালি পাৰি হঁহা মেল হৈ গ'ল। সমস্ত ছুৰমাহে'ন হল হাঁহিৰে ভৰি পৰিল। আৰু ছুবাৰমান এনে পৰিস্থিতি হ'লত তেওঁহে ৰুদ্ৰমূৰ্তি ধৰি মঞ্চত গম্ভীৰ হৈ থিয় হ'ল। সিংহ-গৰ্জনৰ দৰে কৈ উঠিল, "তহঁত—(এইখিনিতে বেয়া এটা শব্দ ক'লে), মই তহঁতৰ এইখনলৈ কেতিয়াও আৰু নাহোঁ।" এই বুলি তেওঁ মঞ্চৰপৰা জাপ মাৰি নামি

আলিবাটলৈ চেঁচা ল'লে। মই হুয়হে "ককাইদেউ, ৰ'ৰ, ৰ'ৰ, আহক, আহক" বুলি পিছৰপৰা মাতিলো, তেওঁ ক'ত ৰয়! বিশ্বা শবদে চাপলি মেলি ঠাইতে নোহোৱাই হ'ল। আমি তেওঁক আকৌ আমাৰ মাজলৈ আনিবলৈ বুলিয়ে শিৱসাগৰ জয়সাগৰ পাৰত পতাৰ দৰে ক্লাবৰপৰা জয়মতী উৎসৱ পাতিলো। তেওঁ মোৰ অনুৰোধত তাৰ বাবে এটা গীতো লিখি দিলে আৰু সভাতো যোগদান কৰিলে। ব্ৰিটিংশ ভাৰতৰ ১৯৩৫ৰ নতুন শাসনতন্ত্ৰৰ বিষয়ে এটা বক্তৃতা দিবলৈ মই আৰ্ল্ ল কলেজৰ অধ্যক্ষ শৰৎচন্দ্ৰ দত্তক নিমন্ত্ৰণ কৰি আনিছিলোঁ। তেওঁ প্ৰাঞ্জল ভাষাত সমস্ত বিষয়টো ব্যাখ্যা কৰি দিছিল।

ক্লাবৰ এটা বছৰ পূৰ্ণ কৰি ১৯৩৭ৰ ৮ আগস্টত সপ্তত্ৰিংশ বাৰ্ষিক অধিৱেশন পতা হয়। সভাপতি-ৰূপে নিমন্ত্ৰণ কৰি অনা হৈছিল "শেৱালি"ৰ কবি ৰত্নকান্ত বৰকাকতীক। তেওঁ সাহিত্যৰ স্বৰূপ আৰু অসমীয়া কাব্যকলাৰ বিষয়ে সুন্দৰকৈ আলোচনা কৰি এখনি অভিভাষণ লিখি আনিছিল। কিন্তু ইতিমধ্যে এক শ্ৰেণীৰ ছাত্ৰৰ বাবে ক্লাবৰ কৃতকাৰ্যতা আৰু গৌৰৱ অসহ্য হৈ পৰিছিল, পাৰিলে বিজুলীৰ তাঁৰ ছিঁও দি, ছোৱালীৰ গাত ঘোলা হাঁহকণী মাৰি বা আনপ্ৰকাৰে অধিৱেশনখন ছিন্ন ভিন্ন কৰি দিয়াৰ চিন্তাই সিবোৰে কৰিছিল। সেইবোৰ বিষয়ে আগতে জানি বন্ধুসকল সাৱধান হৈ থকা বাবে সিবোৰে কুৎসিত একো কৰিব নোৱাৰিলে। গীত-অভিনয়ৰ প্ৰোগ্ৰেম বৰ ভাল হৈছিল বাবে তাকো বাধা দি বাখিব নোৱাৰিলে। কিন্তু বৰকাকতীক অভিভাষণ পঢ়িবলৈ নিদিলে। তাতে আকৌ সেই দিনত মাইক্ৰোফোনৰো ব্যৱস্থা হোৱা নাছিল। বৰকাকতীয়ে "মোৰ ভাষণ যদি আপোনালোকে শুনিব নোখোজে, মই আৰু নপঢ়োঁ" বুলি পঢ়া বন্ধ কৰিলে। কিন্তু অধিৱেশন আনপ্ৰকাৰে সুন্দৰভাৱেই হৈ গ'ল। তাৰ পাছদিনা পুৱা বৰকাক-

তীদেৱ ভক্তৰ কাকতিৰ ঘৰলৈ যাবলৈ ওলাল। উজানবজাৰৰ তেতিয়াৰ জনাজাত চুৰবাতিৰ ঘোঁৰাগাড়ীত (তেতিয়াৰ দিনত বিকশা নাছিল আৰু থাপতে পাব পৰাকৈ মটৰ-গাড়ীও নাছিল) উঠি ৰবকাকতি, মাধৱচন্দ্ৰ বেজবৰুৱা, ৰবকাকতীক আলহী শোধা হংসধৰ বৰুৱা আৰু মই বিহাবাৰীৰ বাটৰ ঘেলঘেলীয়া বোকাৰ ওপৰে কাকতি ছাৰৰ ঘৰ পালোঁগৈ। তাতে দেশৰ, দহৰ, সাহিত্যৰ নানা আলোচনা হ'ল। সেই প্ৰসংগতে ছাৰে কিবা মনৰ দুখত "অসমীয়া জাতি মৰিল" বুলি কওঁতেই বেজবৰুৱাই মুখ পাতি ধৰি এক তৰ্কহে আৰম্ভ কৰিলে। এইদৰে বহুত পৰ আলোচনাৰ পাছত আমি ঘূৰি আহিলো। পিছদিনা আকৌ চুৰবাতিৰ গাড়ীত তুলি ৰবকাকতীক নগাঁৱলৈ যাবলৈ ৰেল-গাড়ীত তুলি দিবলৈ গুৱাহাটী স্টেশ্যনলৈ লৈ গ'লো। কিন্তু স্টেশ্যন পাই দেখোঁ আপোনভোলা কবিয়ে চুৰিয়াখন পোন্ধ বা ঠোৰ নামাৰি লুঙিৰ দৰে মুৰিয়াই পিন্ধি আহিছে। ওৱেইটিং ৰুমতো মানুহ ভৰি আছে। ক'ত কাপোৰ সলাব? প্লেট ফৰ্মত চাকি জ'লাৱা ওখ টুল এখন আছিল। তাতে আমি কবিক বহুৱাই দিলো। গাড়ী আহিলত তাৰ কম্পাৰ্টমেণ্টত সোমাইহে তেওঁ কাপোৰকানি ঠিক কৰি ল'লে। এজনে ক'লে, তেওঁৰ বোলে নিজকে পাহৰা অভ্যাস এটি আছেই। এবাৰ বোলে তেওঁ তেওঁৰ মৌজাৰপৰা ঘৰলৈ ঘোঁৰাত উঠি আহোঁতে (সেইদিনৰ সহজ যান সেয়েহে) বাটতে নতুন মাহৰ ছেঁই ধৰি থকা মাহনি এডৰা দেখা পাই ঘোঁৰাটো ৰখাই কুমলীয়া মাহ দাঁতেৰে ছিৰি ছিৰি খাবলৈ সোমাল। ইকালে লেগাম খোলা পাই ঘোঁৰা গৈ ঘৰ পালেগৈ। ঘৰত হুৱা হুৱা লাগিল ক'ৰবাত ঘোঁৰাই ছোৱাৰীক পেলাই থৈ আহিছে বুলি। ঘোঁৰাত, ছাইকেলত উঠি সকলো তেওঁক বিচাৰি ওলাল আৰু পালেগৈ কবিয়ে 'মহন্তৰ চিন মাহনিত' দি জগতখন একেবাৰেই পাহৰি বহি আছে!

ইয়াৰ দুদিনমানৰ পিছতে সাহিত্যৰথী লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা কগ্ন অৱস্থা এটা লৈ শেষ বাৰৰ কাৰণে অসমলৈ ঘূৰি আহে। নতুনকৈ শেৱালি ফুলিবলৈ ধৰিছে। হোস্টেলৰ মোৰ ৰুম-মেট নগেন ভূঞাই তাৰে ফুল কিছু গোটাই পুৱাতে এধাৰি মালা কৰি দিলে। তাকে হাতত লৈ গুৱাহাটী ৰেল-স্টেশ্যনলৈ আগ বাঢ়িলো। নগৰৰ অনেক লোক আৰু ছাত্ৰসকল প্লেটফৰ্ম জুৰি সমৱেত হ'ল। সময়ত ৰেল আহি প্লেটফৰ্মত ৰ'ল। বেজবৰুৱা ডাঙৰীয়া থকা কোঠাটো বিচাৰি মই ভিতৰলৈ সোমাই গ'লো। তেতিয়া তাত তেওঁৰ বাহিৰে প্ৰজ্ঞাসুন্দৰী বেজবৰুৱানী আৰু পাগুলৈকে গৈ লগত গাড়ীত উঠি অহা বেজবৰুৱাৰ 'জ্ঞান বোপা' জে বৰুৱা ছাহাব। বৰুৱা-দেৱে মোৰ চিনাকি দিয়াত মই বেজবৰুৱাৰ কণ্ঠত শেৱালিধাৰি দি সেৱা এটি কৰিলোঁ। বেজবৰুৱাৰ কণ্ঠ-স্বৰ অতি ক্ষীণ। তেওঁ কোৱা কথা দুটা মই বুজিয়ে নাপালো। সেইটি বুজি জ্ঞানদাভিৰাম বৰুৱা-দেৱে ক'লে, "মহেশ্বৰ বোপা, বেজবৰুৱা ডাঙৰীয়াই কৈছে, তেখেতৰ গা বৰ নিশকতীয়া, কথাও ক'ব নোৱাৰে, তুমিয়ে আমাৰ ৰাইজক তেখেতৰ হৈ প্ৰণাম জনাব লাগে। ৰ'বা, তুমি নালাগে, ময়ে কওঁ" বুলি তেওঁৰ গলগলীয়া মাতেৰে (তেওঁ বিলাতৰপৰা বেৰিস্টাৰ হৈ ঘূৰি আহি কলিকতা হাই কোৰ্টৰ বাৰত যোগ দিওঁতে তেওঁৰ যি মাত শুনি জজ ছাহাবে কৈছিল, Well, young barrister, I covet your voice) প্লেটফৰ্মত মহা আগ্ৰহেৰে বৈ থকা বেজ-বৰুৱাৰ গুণমুগ্ধসকলক পৰিস্থিতিটো বুজাই দিলে। বেজবৰুৱা ইমান দুৰ্বল যে ৰাইজৰ মুৰে ঘূৰিও ৰহিব নোৱাৰিছিল। তেওঁৰ লগত মুখা মুখি হোৱা মোৰ সেয়ে প্ৰথম আৰু সেয়ে শেষ। ইয়াৰ আগতে দুবাৰ মাথোন তেওঁক দেখা পাইছিলো—এবাৰ আধ-সজা কালিপ্ৰসাদ মেমোৰিয়েল হলত অসম সাহিত্য-সভাৰ সন্মিলনত তেওঁৰ অভিনন্দন-উৎসৱত এশাৰী শৰাই সমুখত লৈ ককাই ভাই কেইজনেৰে থম থমকৈ

বহি থাকোঁতে আৰু দ্বিতীয়বাৰ ১৯৩০ত তেওঁ 'মাতৃ-মুখ-দৰ্শন' কৰিবলৈ আহোঁতে শিৱসাগৰ থিয়েটাৰ ঘৰত শিৱসাগৰীয়াসকলৰ ওলগনিৰ সভাত। সেইদিনাৰ তেওঁৰ এটা কথা মাথোন মোৰ মনত আছে তেওঁ কাষৰত বহি থকা প্ৰজ্ঞাসুন্দৰী দেৱীলৈ কেবাহিকৈ চাই কৈছিল, "আজিহে আমাৰ ঘৰত জানিব, মই কিমান ডাঙৰ মানুহ।"

বছৰটোত আমাৰ সম্পাদনাৰ "কটনিয়ান"ৰ দুটা সংখ্যা ওলাইছিল। তাৰ বাবে সৰহ কষ্টও কৰিব লগীয়া নহৈছিল। কিন্তু আন এটা সম্পাদনাবিষয়ক কামত সোমাই পৰিছিলো মাধৱচন্দ্ৰ বেজবৰুৱাৰ লগত থকা সম্পৰ্কৰ বাবে। গুৱাহাটী জয়ন্তী প্ৰেছৰ গৰাকী কেশৱকান্ত বৰুৱাই এখন আলোচনী উলিয়াবলৈ মনস্থ কৰিছিল আৰু বেজবৰুৱাক কাৰ্যটো সংগঠন কৰাৰ ভাৰ দিছিল। সেইমতে ডেকা বেজে ঈশ্বৰপ্ৰসাদ চৌধুৰী, মহম্মদ বায়হান শাহ আদি এটি ডেকা-দলক একেলগ কৰিলে, আৰু সম্পাদক হ'বৰ বাবে থিওছফিকেল ছোছাইটিৰ লগত সম্পৰ্কিত পানবজাৰৰ ৰাধিকা-নন্দ চৌধুৰীৰ নাম প্ৰস্তাৱ কৰিলে। দলটো দুদিনমান চৌধুৰীৰ ঘৰতে লগ হ'ল আৰু আলচ-বিলচ কৰিলে। কিন্তু কিবা কাৰণত (শুনাত কাকতখনৰ প্ৰস্তাৱিত নাম "জয়ন্তী" বৰুৱাদেৱৰ বিগতা পত্নীৰ নাম বুলি আপত্তিত) চৌধুৰী আয়োজনটোৰপৰা আঁতৰি পৰিল, আৰু ভাগ্যৰ কথা, চৌধুৰীৰ ঠাইত ৰঘুনাথ চৌধাৰী আতা আমাৰ নেতা আৰু "জয়ন্তী"ৰ সম্পাদক নিৰূপিত হ'ল। এদিন জোনাকী নজিয়া বৰুৱাদেৱৰ ঘৰৰ সমুখৰ 'লন'ত বহি আমি মুকলিকৈ "জয়ন্তী"ৰ সম্পাদনাৰ দল সংগঠিত হ'লো। সংগঠনৰ আৰু এটি ৰব লাগৰ কথা হ'ল যে বৰতো নীৰৱ কিন্তু কাৰ্যকৰী অভিজ্ঞতা থকা কৰুণা-কান্ত গগৈয়ে বৈতনিক সহসম্পাদক ৰূপে অতি সোনকালেই যোগদান কৰিলেহি। আমি অবৈতনিকবোৰৰ ভিতৰত বায়হান শাহে পৰৱৰ্তীয়া

"জয়ন্তী"ৰ খেল-খেমালিৰ চ'ৰা, ঈশ্বৰপ্ৰসাদ চৌধুৰীয়ে আৰ্টৰ জগত, মই ছাত্ৰ-মহলৰ পোৱালি-সম্পাদক হ'লোঁ। আৰু বৰ আগ্ৰহেৰে আটায়ে কাম কৰিবলৈ ধৰিলোঁ। মনত আছে, জীৱেশ্বৰ গোস্বামী, সৌ সিদিনা ঢুকোৱা সুৰেশচন্দ্ৰ গোস্বামী আদিৰে নতুনকৈ সংগঠিত কাম-ৰূপী নৃত্য-সংঘৰ ভাস্কৰ নাট্যমন্দিৰত হোৱা নৃত্য-প্ৰদৰ্শন চাই 'ছাত্ৰ মহল'ৰ বাবে এটা সমালোচনা লিখি উলিয়ালোঁ, কিন্তু আতাই সেইটো ভাল পাই ঘাই সম্পাদকীয়-ৰূপে প্ৰকাশ কৰিলে আৰু প্ৰকাশ পোৱাতহে মোক জনালে, "বাপি, তোমাৰ লেখাটো বৰ ভাল হৈছিল, দিয়াঁ। মই তাক ইয়াতে থ'লোঁ।" নক'লেও হ'ব যে খেল-খেমালিৰ চ'ৰা, ছাত্ৰ মহল আদিৰ সম্পাদকৰ নাম কেতিয়াও ক'তো ছপা নহৈছিল। ক্লাছ ছুটীৰ পাছত অনেক দিন মই পোনে পোনে জয়ন্তী প্ৰেছলৈ গৈ কৰুণাকান্ত গগৈদেওৰে নানা কথা আলো-চনা কৰিছিলো বা আড্ডা দিটিছিলো একাপকৈ চাহ আৰু এটাকৈ পিঙৰা খাই। বৰ ভাল লাগিছিল সেই দিনবোৰ।

এই সময়তে কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ডাঙৰীয়াৰ সভাপতিত্বত গুৱা-হাটীত অসম সাহিত্য সভাৰ বছৰেকীয়া সন্মিলন বহে। আমি আলেঙে আলেঙেহে তাৰ আলেখ লেখ চাইছিলো। সন্দিকৈদেৱে স্বাভাৱিকতে বিষয়-বাহুলী সভাখন চলোৱাত বৰ আমনি পাইছিল, আৰু "আলো-চনালোকে শৃঙ্খলা নাৰাখিলে মই ইয়াৰপৰা গুচি যাম" বুলি তাৰ্কিক-সকলক ক্ষান্ত কৰিব লগীয়া হৈছিল। সন্মিলনৰ স্মৰণিকা "প্ৰব-ন্ধাৱলী"ত মোৰ 'বিদায়-পৰত' নামে এটা কবিতা প্ৰকাশ পাইছিল, কিন্তু এগৰাকী বয়সিয়াল লোকৰ প্ৰবন্ধ ছপা নোহোৱাত তেওঁ 'সৰু ল'ৰা এটাৰ কবিতা ওলাবলৈ ভাল হ'ল, মোৰ লেখাই ঠাই নাপায়' বুলি ওকোল পাতিছিল। এটি হাফ পেণ্ট পিন্ধা সৰু ল'ৰা তেওঁৰ পিতৃৰ লগত তেজপুৰৰপৰা আহি সন্মিলনত মনোমোহা গীত গাইছিল। সেইটিয়েই হ'ল পিছৰ কালৰ বিখ্যাত কলাকাৰ ভূপেন হাজৰিকা।

কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ সুকুমাৰ কলাৰ বাগেশ্ৰী অধ্যাপক ডক্টৰ নীহাৰৰঞ্জন ৰায় গুৱাহাটীলৈ আহিছিল গুৱাহাটীৰ প্ৰৱাসী বাঙালী ছাত্ৰ সন্মিলনৰ সভাপতি হৈ। তেওঁৰ ভাষণটো মই সন্মিলনৰ সম্পাদক আৰু আৰু মোৰ বন্ধু অবিনাশচন্দ্ৰ দৈত্যাৰিৰ-পৰা (এওঁ আমাৰ গুৰু অধ্যাপক উমাকান্ত গোস্বামীৰ ঘৰত থাকিছিল) আনি অসমীয়া কৰি 'আৱাহন" কাকতত প্ৰকাশ কৰিছিলো। তেতিয়া গুৱাহাটীত বহা অসম সাহিত্য সভাৰ সময়ত কনকলাল বৰুৱাক লগ পাওঁতে বৰুৱাদেৱে ৰায়ৰ দুই এটা কথাত দোষ ধৰিছিল। ডক্টৰ ৰায়ে আমাৰ কলেজতো এটা বক্তৃতা দিছিল আৰু নাকী সুৰত আমাক সম্বোধন কৰিছিল Ye sons and daughters of the Brahmaputra বুলি।

মই চতুৰ্থ বাৰ্ষিক শ্ৰেণীত থকা দুটা বছৰত অসমৰ ৰাজ-নীতিত কিছুমান দ্ৰুত পৰিবৰ্তন হ'ব লাগিছিল। সেই সময়তে পণ্ডিত জৱাহৰলাল নেহৰু অসমৰ ব্ৰহ্মপুত্ৰ আৰু সুৰমাৰ দুই উপত্যকা আৰু পৰ্বত অঞ্চলৰ ওপৰে এবাৰ ঘূৰি যায়হি, তেতিয়াই ব্ৰিটিশৰ জেলত পৰি থকা ৰাণী গাইডালুকো আৱিষ্কাৰ কৰে আৰু এই প্ৰান্তৰ ডেকা মনবোৰ বৰকৈ আন্দোলিত কৰে। তেওঁ আমাৰ কলেজলৈও আহি এটা বক্তৃতা দিছিল। সেই অৰ্থে "নিউ বিল্ডিং'ৰ ভিতৰ ফালৰ দ'াতিত (এতিয়া য'ত নতুন ফিজিক্স বিল্ডিং হৈছে) বিশেষ মঞ্চ তৈয়াৰ কৰা হৈছিল। পণ্ডিতজীৰ প্ৰথম দুটি বাক্যটোৱেই এটা গম্ গমনি তুলিছিল সকলো হিয়াত—The world is dynamic, not static বক্তৃতাৰ পাছত যেতিয়া আমাৰ অধ্যক্ষ এছ. ছি ৰায়ে তেওঁক অনুৰোধ কৰিছিল, "Please bless my boys," তেওঁ মাথোন কৈছিল, "I am not a priest" কাশ্মীৰী বামুণৰ ঘৰৰ ল'ৰা হৈও জৱাহৰলালে পুৰণি বৰ্ণ-বৈষম্যক বিদায় দি নতুন এখন আধুনিক ভাৰত গঢ়াৰ বাৰিষহে লৈছিল।

এই সময়তে কোৱালিশ্যন বা সংযুক্ত ৰূপত অসমত গোপীনাথ বৰদলৈৰ কংগ্ৰেছ মন্ত্ৰীসভা গঠিত হয়। সেই অৰ্থে কংগ্ৰেছ হাই কমাণ্ডে মৌলানা আবুল কালাম আজাদক শ্বিলঙলৈ পঠিয়াইছিল। পাণ্ডুৰ বেলৱেৰ ফেৰীৰপৰা মৌলানা দখিণ পাৰে নামি গুৱাহাটী-শ্বিলঙলৈ আহিব। কংগ্ৰেছৰ নেতা-কৰ্মীসকল গৈছে আগ বঢ়াবলৈ। কটনৰ আমি ল'ৰাবোৰো জুমে জুমে পাণ্ডু ঘাটত। ফেৰী আহি ঘাটত লাগিল আৰু মানুহ নামিবৰ বাবে জেটি তৈয়াৰ কৰি দিয়া হ'ল। কংগ্ৰেছৰ নেতা কেইজন আগ বাঢ়ি জেটিৰ কাষতে পাৰত ৰ'ল। মৌলানা ওপৰৰ ডেকৰপৰা নামি আহিছে। কিন্তু কি হ'ল! বহুত দিন কংগ্ৰেছৰপৰা আঁতৰি থকা দেশভক্ত ফুকন সক মটৰ-গড়ী এখন ঘাটৰ ওচৰলৈকে নি তাৰপৰা নামি সহজভাৱে ফেৰীৰ ওপৰলৈ উঠি গ'ল আৰু মৌলানাক কৰমৰ্দন কৰি আদৰি-সাদৰি আনি নিজৰ গাড়ীত ভৰাই লৈ নিজৰ ঘৰৰ ফালে উধাও। মৌলানাক আগ বঢ়াবলৈ যোৱা কংগ্ৰেছীসকল হা কৰি চাই থকাতে থাকিল। আমিবোৰেও চিল্‌মিলকৈ যি দেখিলো আজাদ ছাহাবক। বিশিষ্ট নেতাজনৰ বাবে যোগাৰ কৰা কংগ্ৰেছীসকলৰ গা ধোৱা, খোৱা-বোৱা আৰু বিশ্ৰামৰ আয়োজন য'ত যি আছিল, ত'তে পৰি ৰ'ল। ফুকনে আজাদক নিজ ঘৰত খুৱাই-মেলি পোনে পোনে শ্বিলং পোৱালেগৈ। ফুকনে ইয়াৰ আগতে কংগ্ৰেছৰপৰা একা-ৰবীয়া হৈ হেৰম্বপ্ৰসাদ বৰুৱা, ৰোহিণীকুমাৰ চৌধুৰী আদিৰে সুকীয়া নিৰ্বাচনী প্ৰোগ্ৰেম লওঁতে তেওঁ বহুত ঠাইতে ব্যাখ্যা দিব লগা লৈছিল, "ফুকন দেউতাই কংগ্ৰেছৰ মানুহ হৈ কিয় অবাটে বাট লৈছে।" তেতিয়া তেওঁ তাৰ মিঠা উত্তৰ দিছিল, "ৰাইজ, আমি আটাইবোৰ খেতিয়ক মানুহ, আমি খেতিৰ পথাৰৰ কথা জানো। আগৰবাৰ ধুঁজৰ বেলা আমাৰ পথাৰৰ পানী সিকাৰে বৈছিল, গতিকে সিকাৰে কংগ্ৰেছেৰে ভেটা দিছিলোঁ। এইবাৰ ৰাইজ, পানী

এইকালে ভাগিছে, গতিকে এইকালে এইবাৰ ভেটা নিদিলে হ'বনে? আহক আপোনালোকো ।" পাছত এতিয়া যেতিয়া ফুকনে কংগ্ৰে ছৰ লগ হ'বলৈ বিচাৰিলে, তেতিয়া তেওঁ আকৌ বাইজৰ প্ৰশ্নৰ সমুখীন হ'ব লগা হ'ল। দেশভক্তই দিয়া তাৰ সহজ উত্তৰ হ'ল, "মই কংগ্ৰেছৰপৰা আঁতৰি যোৱা নাছিলোঁ। কংগ্ৰেছহে আঁতৰি গৈছিল মোৰপৰা। কংগ্ৰেছে চৰকাৰ গঠন কৰিব লাগে, সেই মোৰ মত আছিল। সেই মতৰপৰা কংগ্ৰেছ ফালৰি কাটি গৈছিল। এতিয়া সেই মতলৈ ঘূৰি আহি কংগ্ৰেছ মোৰ লগ লাগিছে।" মিলিত কোৱালিশ্যন গৱৰ্ণমেণ্ট গঠন হোৱা সময়ত গুৱাহাটীত এক সঁচায় বিৰাট সমদল ওলাইছিল। তাত ছাত্ৰসকলেও যোগ দিছিল। সেই সমদলে ৰোহিণীকুমাৰ চৌধুৰী আদিৰ ঘৰৰ সমুখত নিন্দাৰ শ্লোগান দি ফুৰিছিল।

মই বি এ শ্ৰেণীত পঢ়া সময়ত দুজন বিশেষ লগৰীয়া হৈছিল সত্যপ্ৰসাদ বৰুৱা (টমি, পিছত বিখ্যাত নাট্যকাৰ আৰু অভিনেতা, অসম চৰকাৰৰ সাংস্কৃতিক পৰিক্ৰমাৰ সঞ্চালক) আৰু নৰেন্দ্ৰনাথ শৰ্মা (পিছত গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ডেপুটি ৰেজিষ্ট্ৰাৰ)। এই সময়ত মোৰ স্কুলীয়া কালৰে কবিবন্ধু শশীকান্ত গগৈক সিমান সঘনে নাপাইছিলো। কিন্তু টমি আৰু নৰেন হ'লে ফুৰাৰ লগ, ক্লাছলৈ যোৱাৰ লগ আৰু আকাশ-পাতাল আলোচনা কৰাৰ লগ। মোৰ হোষ্টেল আৰু টমিৰ খুড়াকৰ (কালিপ্ৰসাদ বৰুৱা) ঘৰৰ মাজত তিনিওটাই কিমানবে মাকো মাৰিয়ে থাকোঁ। টমিৰ অভিনয় আৰু আবৃত্তিৰ ফালে গাঢ় ৰুচি। তেওঁলোকৰ ঘৰত দুৰ্গা-পূজাৰ সময়ত বছৰি পাৰিবাৰিক অভিনয় হয়। মই চতুৰ্থ বাৰ্ষিকৰ বছৰৰ পূজাৰ বন্ধত গুৱাহাটীতে সক মোমাইদেউৰ লগত বৈ গৈছিলো বাবে তেওঁলোকৰ সেইবাৰৰ "কাৰেঙৰ লিগিৰী'ৰ অভিনয়ৰ কামত সহায় কৰিছিলোঁ। আৰু ছিনেমাৰ ৰূপালী পৰ্দাৰ দৰে অভিনয়ৰ আগে

আগে ব্লেকবোৰ্ডত সঞ্চালক আদি আৰু বিভিন্ন ভূমিকাৰ নাম পট-ভূমিত বাঁহীৰ সুৰ তুলি প্ৰদৰ্শন কৰিছিলোঁ। গতিকে মই হ'লো কলা-পৰিচালক। অভিনয় বৰ ভাল হৈছিল। তাৰে দেশভক্ত ফুকনো আহিছিল আৰু পৰ্দাৰ ফাঁকেদি জুমি চাই লিলি বাইদেউক (শ্ৰীমতী লীলাৱতী দেৱী) কাঞ্চন কুঁৱৰীৰ ভূমিকাৰ বাবে পেইণ্ট কৰি থকা দেখা পাই কৈছিল, I might have played that part আমি নুবুজিলো, কোনটো ভূমিকা তেওঁ বিচাৰিছিল—কাঞ্চন কুঁৱৰীৰটো নে, পেইণ্টাৰৰটো। অভিনয়ৰ প্ৰশংসা কৰি তেওঁ এটি বক্তৃতাও কৰিলে। অম্বিকাগিৰি ৰায়চৌধুৰী কিন্তু অভিনয় চাবলৈ অহা নাছিল। পিছে তেওঁ সেই উপলক্ষ্যটোৰ এক মাৰাত্মক সমালোচনা উলিয়ালে "ডেকা অসম"ত—'আৰ্টৰ গৰ্ভস্ৰাৱ।'- তেওঁৰ ৰোষ—নাটকত টমিয়ে সুন্দৰ কোঁৱৰৰ আৰু বায়েক লিলিয়ে কাঞ্চন কুঁৱৰীৰ ভূমিকা লোৱাত। আজি কিন্তু তেনে আপত্তি নুঠিলহেঁতেন। আমি আমাৰ নিউ হোস্টেলত "কুৰক্ষেত্ৰ" নাটৰ অভিনয় পাতি-ছিলোঁ জন্মাষ্টমীত। সেয়া দেখা হ'লে ৰায়চৌধুৰীয়ে ভাল বুলিলে-হেঁতেন চাগৈ। কাৰণ ধৰ্ম ভাবৰপৰা নকৰিলেও সেয়া ধৰ্মৰ কথাৰে অভিনয়।

দুজন অগ্ৰজপ্ৰতিম লোকো এই সময়ত আমাৰ লগ হৈছিল আৰু দুইজনৰ ককাইদেউ বুলিয়ে সম্বোধিছিলোঁ। তেওঁলোক হ'ল মহেন্দ্ৰনাথ ফুকন আৰু মাধৱচন্দ্ৰ বেজবৰুৱা—যাৰ খ্যাতি ডেকাফুকন আৰু ডেকাবেজ বুলিহে। তেওঁলোকক ওপৰত মাজে মাজে সুঁৱৰিছো আৰু দুইজনৰ বিষয়ে অন্যত্ৰ মোৰ দুটা প্ৰবন্ধও ওলাইছে। ডেকাবেজে তেতিয়া ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ পাৰৰ উজান বজাৰত এটি লক ঘৰত বসতি কৰে আৰু আৰ্ল ল কলেজত নামটো লগাই লৈ পুৱা পুৱা তলৈও অহা-যোৱা কৰে। আছিল পূজাৰ বন্ধ। আমাৰ শিয়-লাগৰত অসম ছাত্ৰ সন্মিলনৰ (তেতিয়াৰ নিলক দি জাতীয় বলত

এক মহৎ অনুষ্ঠান) বহুৰেকীয়া সভা। সভাপতি তৰুণৰাম ফুকন। নতুন সম্পাদক-নিৰ্বাচন লৈ দুই-এজনৰ উগ্ৰ আচৰণ আৰু বাকী-সকলৰ হুলস্থুল। তাৰ মাজতে সভাপতিয়ে মাধৱচন্দ্ৰ বেজবৰুৱা সম্পাদক নিৰ্বাচিত হ'ল বুলি ঘোষণা কৰে। সভা ঠিকমতেই সমাপ্ত হয়। কিন্তু আমি গুৱাহাটীলৈ ঘূৰাৰ পাছত শ্ৰীমান প্ৰফুল্ল গোস্বামী আদি এটা দলে সম্পাদকৰ নিৰ্বাচন অবৈধ হৈছে বুলি প্ৰতিবাদ কৰি নতুনকৈ 'সম্মিলন' পাতে আৰু কাৰ্জন হলত কুলধৰ চলিহাৰ সভাপতিত্বত গুৱাহাটীৰ ছাত্ৰসকলে এখন সভা কৰে। তাত আমি দুজনমানে (মই, শিৱসাগৰৰ সুধীৰচন্দ্ৰ বৰুৱা আদি) আপত্তি তুলি 'ৱাক্ আউট্' কৰোঁ আৰু বাকীসকলে আমাক 'গেট্ আউট্' বুলি চিঞঁৰি বিদায় দি উপেন্দ্ৰনাথ ৰাজখোৱাক (পিছত হাই কোৰ্টৰ ৰেজিস্ট্ৰাৰ আৰু হত্যা-অপৰাধত দণ্ডিত) সম্পাদক নিৰ্বাচন কৰে। সেই সভাখনৰ সময়ত বেজবৰুৱা গুৱাহাটীত নাছিলেই। ডেকাফুকনহে নিমন্ত্ৰিত হিছাপে সভাৰ গতি-গোত্ৰ চাবলৈ গৈছিল। ছাত্ৰসকলৰ মাজত বিভেদ সৃষ্টি হোৱাত অসম ছাত্ৰ সম্মিলনৰ এই যি ভাঙোনে ধৰিলে, তাৰপৰা সি মুকাব নোৱাৰিলে। ইয়াৰ পাছত সি সৰু এটি কম্যিউনিস্ট দলৰ হাতলৈ গ'ল। পাছত তাৰ অস্তিত্বৰে বিলোপ ঘটিল। সাহিত্যৰথী বেজ-বৰুৱা, গোহাঞি বৰুৱা, দেশভক্ত ফুকন, কৰ্মবীৰ বৰদলৈ, আচাৰ্য প্ৰফুল্লচন্দ্ৰ ৰায় আদিক সভাপতি কৰি এক নৱোন্মেষৰ জীৱন্ত বিৰাট সভা পতা আৰু ডিম্বেশ্বৰ নেওগ, বিনন্দচন্দ্ৰ বৰুৱা, অতুলচন্দ্ৰ হাজৰিকা আদিৰ সম্পাদনাত "মিলন" কাকতৰ যোগে এক সাহিত্য-আন্দোলন গঢ়ি তোলা অসম ছাত্ৰ সম্মিলনৰ সহজ পতন ঘটিল।

সেই দিনত আমি আজি পাহৰি পেলোৱা এটি সৰু অনুষ্ঠান আছিল একতা সভা। উজান বজাৰতে সভাৰ নিবাস, আৰু ৰাধিকাচন্দ্ৰ বৰুৱা এম্. ই. স্কুলতে তাৰ প্ৰকাশ। আমাৰ সাহিত্যজগততো [illegible]

একতা সভাই নিজৰ অস্তিত্ব বাককৈয়ে অনুভৱ কৰাইছিল। সিও আমাৰ দিনতে মোলান পৰিবলৈ ধৰে। মনত পৰে একতা সভাৰ এখন অধিবেশনৰ কথা। সত্যপ্ৰসাদ বৰুৱা তেতিয়া সম্পাদক। হৰেশ্বৰ গোস্বামী (পাছত অসম বিধান সভাৰ অধ্যক্ষ) বাৰিস্টাৰি পঢ়িবলৈ বিলাতলৈ যাব। তেওঁক বিদায় দিবলৈ একতা সভাৰ সেই অধিবেশন আহ্বান কৰা হৈছে। কিন্তু এম ছি এম্ ই স্কুলত সভাস্থলত উপস্থিতি বিদায়ী গোস্বামীৰ আৰু সম্পাদক বৰুৱাৰ বাহিৰে বৰুৱাৰ কৰলেখিৰ দৰে তেওঁৰ লগৰীয়া মই আৰু নবেন্দ্ৰনাথ শৰ্মা মাত্ৰ। বিদায়-সভাত আৰু কোৰাম কিহৰ? স্কুলৰ আগৰ পুলৰ পকাতে আমি চাৰি- বহি সভা কৰিলোঁ। আৰু বন্ধুক বিদায় দিলো। মই মাননীয় সভাপতি। বাকীসকল নীৰৱ বক্তা। “দৈনিক বাৰ্ত্তৰি”ত সভাৰ বাতৰি ভাল দৰেই ওলাল—সভাখন ‘বিৰাট বাজহুৱা সভা’ হৈছিলনে নাই, সেইটো খবৰৰ বাহিৰে।

সেই দিনত আমাক কলেজৰ ভিতৰত Moral and Religious Society বুলি এটি অনুষ্ঠান আছিল। দৰ্শনৰ আৰু তৰ্কশাস্ত্ৰৰ অধ্যাপক সুৰেশচন্দ্ৰ দত্ত, ইংৰাজীৰ আশু বাবু আদিয়ে আৰু বাহিৰৰ-পৰা নিমন্ত্ৰিত জ্ঞানীজনে তাত গভীৰ প্ৰকৃতিৰ বক্তৃতা দিছিল। কিন্তু যাৰ বাবে সেই আয়োজন, সেই আমি ছাত্ৰবোৰে সভাত যোগদান কৰাত নিতান্ত কৃপণতা কৰিছিলোঁ। আমাৰ পাছতে বোধ হয় হোষ্টেলবোৰ আপোনা আপুনি জহি খহি গ'ল।

ইয়ানবোৰ বাজহুৱা ব্যস্ততা আৰু আকৰ্ষণৰ মাজত ছাত্ৰানাম্ অধ্যয়নং তপঃটো কিমান নিষ্ঠাৰে তপস্যা হৈ থাকিব পাৰে, আপোনালোকেই কওঁকচোন। ক্লাছবোৰত ঠিকমতেই উপস্থিত আছিলোঁ, টেষ্টিনালবোৰত ঠিকে ঠাকেই যোগ দিছিলোঁ, আৰু আন বন্ধুসকলৰ অসুবিধা নহ'বৰ বাবে হেৰিচনৰ লাইব্ৰেৰিৰ কোঠাকণৰ ঠিকবলেই দুৱাৰ কুকলি কৰি ৰাখিছিলোঁ। তদুপৰি টাৰ্মিনেল আৰু বছৰেকীয়া

পৰীক্ষাৰ বাবে নিত্‌কৰম্‌ কৰি নহ'লেও নৈমিত্তিক ৰূপত কিতাপ-কলি মেলিছিলো, কাৰণ মেলিব লগীয়া হৈছিল—অৱশ্যে হোষ্টেলত সমূহীয়া জীৱনৰ মাজত নিৰলতা বিচাৰি যিমানখিনি কৰিব পাৰি। সেই সমূহীয়া জীৱন কেনে হ'ব পাৰে, বহুতৰে অভিজ্ঞতা আছে। তাৰ মাজত কেতিয়াবা ক'ৰবাত কিছুমান অৱথা ঘটনাও ঘটে। এদিনাখন নিশা আমাৰ হোষ্টেলৰ বাৰাণ্ডাত উপৰ্যুপৰি ঠাং ঠাং শব্দত আমি সাৰ পাই উঠিলো—বাহিৰত কোনোবাই পিস্টলেৰে গুলীকে মাৰিছেনে, শিলগুটিৰে খিৰিকীৰ কাচবোৰকে ভাঙি চূৰ্ণ কৰিছে বুলি। লাইট জ্বলাই চাই দেখো বাৰাণ্ডাত থকা সকলো ছাত্ৰৰ চাহ খোৱা মেজৰ কাপ-প্লেটবোৰ গুৰি হৈ আছে। কোনে কিয় সেই কাণ্ড কৰিলে, আমি উলিয়াব নোৱাৰিলোঁ। বহুত কেইদিন পাছত এজনে গৰ্ব কৰি জনালে যে সেই মহৎ কৰ্ম তেওঁৰে আছিল, আৰু 'তোৰযে আধা সেৰমান চাহ ধৰা সেউজীয়া আঁচ থকা কাপটো, তাৰেই কামটো আৰম্ভ কৰিছিলো।' বাহাদুৰ! ভাবি দুখ লাগে, কলেজ এৰাৰ পাছতে সেইজন বন্ধুক গেলপিং থাইছিছে পাই নোহোৱা কৰিলে।

পৰীক্ষাৰ সময়ত বা আন দৰকাৰৰ সময়ত অধ্যাপকৰ ওচৰত পৰামৰ্শ ল'বলৈ বা প্ৰশিক্ষণ লবলৈ যোৱাটো আমাৰ অসমৰ্থ আছিল। মাথোন মাজতে সিটো উপত্যকাৰপৰা প্ৰমোদচন্দ্ৰ গোস্বামী নামে এজন অধ্যাপক আহি আমাক পঢ়াইছিল, প্ৰফেছৰ-পাৰাত থকা তেওঁৰ ওচৰলৈ ব্ৰাউনিং-টেনিছন পঢ়িবলৈ দুদিনমান গৈছিলো। তেওঁ চিৰা-গাখীৰ চেনিৰ জলপান দি সলসলীয়াকৈ কথাবোৰ কৈছিল। তেওঁ বুজাইছিল, প্ৰেমৰ আচল অৰ্থ হ'ল আত্ম-সম্পূৰ্তি, self fulfilment, আৰু প্ৰেমৰ চাৰিটা স্তৰ—প্ৰথমটো মাথোন বাহিৰৰ ৰূপৰ মোহ, দ্বিতীয়টো সেই ৰূপ নিজৰ কৰি পাবৰ ইচ্ছা, তৃতীয়টো সেইটি ধৰংস কৰি হ'লেও আনক নিদি নিজে পাবৰ উগ্ৰ হেঁপাহ, আৰু চতুৰ্থ বা

চৰম স্তৰত প্ৰিয় সৌন্দৰ্যক অটুট ৰূপত সদায় দেখিবৰ বাঞ্ছা, লাগিলে সেই ৰূপ নিজৰ সম্পত্তি নহওকেই। এনে ধৰণৰ বিশ্লেষণশীলতাই গোস্বামী ছাৰৰ ব্যাখ্যাক মোৰ বাবে বিশেষভাৱে আকৰ্ষক কৰি তুলিছিল। ডক্টৰ ভূঞা ছাৰৰ ব্যক্তিগত পুথিভঁৰালত থকা সাধাৰণ help book জাতীয় অথচ বিখ্যাত পাশ্চাত্য সমালোচকসকলৰ সমালোচনাৰ উদ্ধৃতিৰে ভৰা পালগ্ৰেভৰ Golden Treasuryৰ এক সংস্কৰণেও মোক একে দিশতে সহায় কৰিছিল। পৰীক্ষাৰ ওচৰত আবেলি বেলা যেতিয়া খেল ধেমালিৰ উথল মাথলত হোস্টেলত কিতাপ লোৱা মোৰ বাবে অসুবিধা হয়, তেতিয়া ছাৰৰ লাইব্ৰেৰিত সোমাই নিৰলে গৈ পঢ়িবলৈ ভাল হয। সেই নিৰলাত অধ্যয়নৰ উপলব্ধিও গাঢ় হয়নেকি। এদিনাখন দুপৰতে দাৰুণ ট্ৰেজেডি King Lear পঢ়া আৰম্ভ কৰি গাৰ নোম নেদেখা গোসাঁই অহা পৰত যেতিয়া শেষ দৃশ্যৰ ৰজাৰ Upon such sacrifices, my Cordelia,/The gods themselves throw incense বচনআষাৰ পালোগৈ, জৰ্ জৰ্কৈ চকুপানী বৈ আহিবলৈ ধৰিলে, শেহৰ Why should a dog, a horse, a rat have life,/And thou no breath at all? আদি ৰজাৰ অন্তিম ক্ৰন্দনৰ ফালে আগ বাঢ়িব নোৱৰা হৈ পৰিলোঁ।

তৃতীয় বাৰ্ষিক শ্ৰেণীৰ প্ৰমোশ্যন পৰীক্ষাৰ পাছত দীঘলীয়া গৰম বন্ধৰ সময়ত লাইব্ৰেৰিৰপৰা বহুতবোৰ কিতাপ লৈ শিৱসাগৰৰ ঘৰলৈ গ'লোঁ, ভাবিলো কিতাপসোপা লৈ ঘৰতে সোমাই থাকিম, বাহিৰলৈ নোলাওঁ। কিন্তু বাহিৰখনহে মোৰ ঘৰ হ'ল, আৰু অক্ষত ৰূপত কিতাপবোৰ কলেজলৈ ঘূৰাই লৈ আহিলোঁ। পাছৰ পূজাৰ বন্ধত ভাবিলোঁ এইবাৰ সেই কথাই কথা নহয়, ঘৰলৈ নাযাওঁ, খানাপানাৰ নিৰজাত (আজি-কালিৰ দৰে খানাপানা তেতিয়া সবৰ অকণিকে নাছিল, দুপৰীয়া জিলিৰ মাত আৰু সন্ধিয়া হ'লে কৈচ-কমটিৰ মাতে

মাথোন খানাপানাৰ মৌনতা ভাঙিছিল) খানেশ্বৰ মোমাইদেউৰ লগত থাকি মাথোন পঢ়িম আৰু পঢ়িম , মাইদেউ আৰু ডলী-লিলিহঁতৰ তো প্ৰায় তাত নাথাকে যেতিয়া ভালেই হ'ব। কিতাপ এবোজা লৈ মোমাইদেউৰ কোৱাৰ্টাৰৰ কাষৰতে খালি পৰি থকা এটা ঘৰত সত্ৰ পাতিলোঁ। দুদিনমানৰ কাৰণে মোৰ ৰৰমোমাইদেউৰ মাজু পুত্ৰ বাবা ককাইদেউ (সুৰেন্দ্ৰনাথ হাজৰিকা) মোৰ লগ হ'ল। কিন্তু তেৰেঁা দুদিনমান পাছতে শিৱসাগৰলৈ ঘৰ বুলি যোৱাত বৰ অকল-শৰীয়া লাগি পৰে, কেঁচু কুমটিৰ গানো আমনি লগা হ'বলৈ ধৰে। এজনৰ বাইছাইকেল এখন ধাৰে লৈ নগৰলৈ আহোঁ দুই নে এদিন। পূজাৰ কেইদিন নেকনেকীয়া ৰবষুণ। জাগলত ক'লৈকো ওলাব নোৱাৰোঁ। এই ওলাব নোৱৰাৰ দুখত পঢ়াও নহয়। মোমাই দেউৰ লগতো গৈ এটা কথা পাতিব নোৱাৰোঁ, কাৰণ হেজাৰ হওক, তেওঁৰ ওচৰত সমীহ কৰি চলোঁ। মাথোন তেওঁ লগৰীয়া বিচাৰি আনি মেল মাৰি থাকিলে, ওচৰতে বৈ ভাৰ সোৱাদ লওঁ। ডলী লিলিৰে মাইদেউ এদিন আহিলেও অলপ উশাহ পাওঁ। মুঠতে, মোৰ পঠন-অভিযান ব্যৰ্থই হয়। কলেজ খুলিলত হোষ্টেললৈ আগৰ 'যে তিমিৰে সেই তিমিৰেই' ঘূৰি আহি পঢ়াত লাগোঁ। সেই গতিতে গৈ গৈ বি এ ৰ বাছনি-পৰীক্ষা পাওঁগৈ আৰু পাছ-অনাৰ্ছ দুইটাতে মোৰ বিষয়ত সৰ্বোচ্চ নম্বৰেই পাওঁ যদিও, মোৰ আত্ম-প্ৰত্যয় নহয়েই। ১৯৩৮ৰ মাৰ্চৰ ২৮ তাৰিখে ফাইনেল বি এ.ৰ অনাৰ্ছ পৰীক্ষা আৰম্ভ হ'ল। প্ৰথমখন কাকত মনঃপূত যেনেই হ'ল। কিন্তু দ্বিতীয়খন প্ৰশ্ন কাকত আথঁলা-আথঁলা যেন লাগিল। ভাব পূৰা উত্তৰ লিখিলোঁ। যদিও সমূলিকে ভাল হোৱা যেন নালাগিল। মনটো বৰ বেয়া লাগিবলৈ ধৰিলে; তাক আৰু দূৰাই অনাই টান হ'ল। সেই দিনত আজিৰ ল'ৰা ছোৱালীৰ দৰে 'ফুল দিয়া'ৰ দুৰ্বল ধাৰণাবোৰ নাছিল। নহ'লে মই পৰীক্ষা

ভুগ কৰি আৰু কিছু বিপদ কাষ চপাই ল'ব পাৰিলোঁহেঁতেন। কিন্তু মই পৰীক্ষা দি থাকিলোঁ। পিছৰ কেইখন অনাৰ্ছ উত্তৰ-কাকত যহন-তহন হৈ গ'ল। অনাৰ্ছ পৰীক্ষা আশানুৰূপ নোহোৱা বাবে পাছ পৰীক্ষালৈ আওহেলা হোৱাৰ দৰে হ'ল। অৱশ্যে পাছ বিষয়বোৰত পাছ নকৰাৰ কোনো আশংকা নাছিল। কিন্তু অনাৰ্ছৰ পেপাৰখনেই মনটো বেয়া কৰি ৰাখে। মন বেয়া হোৱাৰ লগে লগে শৰীৰো বেয়া হ'বলৈ ধৰে। তাতে গুৱাহাটীৰ চ'তমহীয়া চৌকলীয়া ৰ'দৰ কি প্ৰকোপ। আগতে তাৰ তেনে কোৰ সহ্য কৰিব লগীয়া হোৱা নাছিল বাবে নকৈ তাৰ চাট সহায় টান হ'ল। গা দেখোন দিনে দিনে বেয়াহে হ'ল। পাছৰ সংস্কৃতৰ পৰীক্ষা ভালে কালেই হৈ গ'ল কিন্তু ইতিহাসৰ পৰীক্ষা অহাৰ লগে লগে শৰীৰ অত্যন্ত বেয়ালৈ গ'ল। পৰীক্ষাৰ আগদিনা ভূঞা ছাৰৰ ঘৰলৈ ছাৰৰ ল'ৰা বাচ্চুল (ভৱানীকুমাৰ ভূঞা) আৰু সম্বধীয়া ভাই হৰেন্দ্ৰনাথ বৰুৱাই লৈ গ'ল। কিন্তু খোৱা-বোৱা নহ'ল, নিশালৈ টোপনিও নহ'ল সম্যকৃক্ষে। বাৰাণ্ডাত বেঞ্চিত পৰি B A History Companion-খন লৈ পটিবলৈ যত্ন কৰোঁ—পিছে মিছাতে। পাছদিনা পুৱা শৰীৰ অতি অৱশ হয়। পৰীক্ষা দিয়াৰ আশা এৰি দিওঁ, কাৰণ পৰীক্ষাঘৰলৈ যোৱাই অসম্ভৱ হৈ উঠে। মনটোত ডাঙৰ হতাশা এটাৰ সৃষ্টি হয়। বাচ্চুলহঁতে ককাইদেউলৈ টেলিগ্ৰাম কৰে। তেওঁ পাছদিনা পুৱাহে পায়হি। বুৰঞ্জীৰ দুখন পেপাৰ নিদিয়াকৈয়ে গ'ল। অধ্যক্ষ ৰায়ৰে কথা পাতি কিজানি তৃতীয়খন দিলেই ইউনি-ভাৰ্চিটিয়ে কিবা কৰি দিয়ে, এই ভাৱত ককাইদেৱে মোক পৰীক্ষা-ঘৰলৈ লৈ যায়। ইউৰোপৰ ইতিহাসৰ পেপাৰখন মোৰ খুব প্ৰিয়েই আছিল। কিন্তু পৰীক্ষা-ঘৰত বহাৰ লগে লগে মূৰৰ বিষ আৰম্ভ হ'ল। এটা চেৰিডন টেবলেট খালত বুকু ধপ্‌ধপাবলৈ ধৰিলে। তিনিটামান প্ৰশ্নৰ উত্তৰ লেখিয়ে সামৰিলো। ইতিহাসৰ মুঠ আঠটা

প্ৰশ্নৰ কামনো তিনিটাই কৰিব পাৰিবনে? গতিকে সেই যাত্ৰাতে বি এ মহেশ্বৰ হোৱা নহ'ল। কিন্তু ঘৰত বহি নাথাকি আকৌ সুৰদি কটন কলেজলৈকে ঘূৰি আহিলোঁ, যদিও তাৰ স্বাদটো এইবাৰ সিমান সোৱাদ নালাগিল। মোক ককাইদেউ বোলা ল'ৰাবোৰৰ মাজত নিজকে বুঢ়া বুঢ়া যেন লগা হ'ল। আজি-কালি শুনিছোঁ, ওপৰ-তল শ্ৰেণীৰ কলেজীয়া ছাত্ৰৰ মাজত সেই ককাইদেউ-ভাইটি সম্বন্ধ সিমান নবৰ্তে। দ্বিতীয় বাৰৰ চতুৰ্থ বাৰ্ষিক শ্ৰেণীত মোৰ দিনবোৰ বৰ গতানুগতিক হৈ চলে, আগৰ দৰে সভা সমিতিত ম'বা-চালিয়েই বা বৰচালিয়েই হওক, দিয়াটো প্ৰায় সম্পূৰ্ণ বাহিত হৈ পৰিল। পঢ়াতো আগৰ দৰেই কোনো উৎসাহ অনুভৱ নকৰোঁ। সক সক খোজ দি সময়বোৰ ধীৰেৰে আগলৈ গৈ থাকে। বি এ বাহুনি পৰীক্ষা আছে। অনাৰ্ছৰ চুখন পেপাৰত এখনত কেনেকৈ বি প্লাছ নম্বৰৰ গ্ৰেড পাইছিলো, সেইটো আগতে কৈছো। ইখনত আমাৰ কলেজত নতুনকৈ যোগ দিয়া অধ্যাপক চন্দ্ৰনাথ কলিতা ববাই প্ৰথম শ্ৰেণীৰ নম্বৰ দিছিল। আকৌ বি এ পৰীক্ষা আহিল। সময় গৈ গৈ তাৰ খবৰ ওলাল। ইংৰাজীত অনাছ পালো। জীৱনৰ এটা পৰ্বৰ ওৰ পৰিল। এটা সংগ্ৰামৰ পৰ্বই ওৰা পাতিলে।

লুকাই আছা দেখা নেদা মণিকূটৰ ভিতাৰে

গুৱাহাটী এ এছ্‌ এল্‌ ক্লাবৰ বছৰেকীয়া অধিৱেশনৰ পাছত নতুন নিৰ্বাচন পাতি নতুন সম্পাদকক ভাৰ ভাৰখন দি এবছৰে বোৱা বোজাত টহটহোৱা কঁকালটো পোন কৰিছো। এনেতে আহিল ক্লাবৰ নতুন বৰ্ষৰ শঙ্কৰদেৱৰ তিথিৰ সবাহ। ৬ ছেপ্টেম্বৰ ১৯৩৭। এক শান্ত পৰিৱেশত পুৱাৰ সভাৰ কাম আৰম্ভ হ'ল। সভাপতি বিষ্ণুপ্ৰসাদ দুৱৰা, সভাস্থলত থিওছফিস্ট ৰাধিকানন্দ চৌধুৰী, নতুন ডেকা আইনজ্ঞ জগদীশচন্দ্ৰ মেধি (ভেতিয়া অৱশ্যে- তেওঁ ভক্তৰো নহয় আৰু আইনৰ অধ্যাপকো নহয়) আদি নগৰৰ 'এলিট'ৰ লোকসকলেৰে সভা 'অভিৰূপভূয়িষ্ঠা'ই হৈছিল। পিছে, ময়ে পৰামৰ্শ দিয়ামতে ইংৰাজী অনাৰ্ছৰ প্ৰাক্তন কৃতী ছাত্ৰ আৰু ভেতিয়া আই ছি এছ্‌ পৰীক্ষাৰ বাবে আয়োজন কৰি থকা নলিনীকান্ত বৰুৱাক নতুন দৃষ্টি-ভঙ্গিৰে নিৰ্দিষ্ট বক্তাৰূপে মহাপুৰুষৰ তিথিত বক্তৃতা দিবলৈ সম্পাদকে নিমন্ত্ৰণ কৰি আনিছিল। সাধাৰণতে তিথি-উছৱৰ সভাত যেনেকৈ সকলো মাথোন স্তাৱকহে হয়, বৰুৱাৰ ক্ষেত্ৰত সেইটি নহ'ল। হাতত ফ্ৰয়েডৰ এখন গ্ৰন্থ লৈ মঞ্চত থিয় হোৱা তেওঁৰ বক্তৃতাই অনেকক আঘাত কৰি গ'ল, বিশেষকৈ যেতিয়া বীৰপূজাৰ ভাৱতে গুৰুজনাৰ তিথিত সকলো গোট খাইছিল। বৰুৱাৰ কথা সকলোখিনি যুক্তিৰ ধাৰতেৰে প্ৰতিষ্ঠিত হৈছিল, এনেও নাছিল। কিন্তু বোধ হয় জগদ্‌গুৰুৰ ভাৱকসকলক খুন্দিয়াই নতুন ভাবধাৰাত ভাবিবলৈ উদ্ভত কৰাই তেওঁৰ ভাৱ আছিলনেকি! কিন্তু অসমৰ বৌদ্ধিক জগতখন তেওঁ শূন্য দেখা পোৱা আৰু তাৰ বাবে মহাপুৰুষকে জগৰীয়া কৰাত শ্ৰোতাসকল অতিশয় ক্ষুব্ধ হৈছিল। সভাপতিয়ে

তেওঁৰ বক্তব্যত একো হস্তক্ষেপ নকৰিছিল আৰু সভাস্থলত আন কোনোৱে প্ৰতিবাদৰ ধ্বনি তোলা নাছিল। মাথোন ৰাধিকানন্দ চৌধুৰীয়ে বৰুৱাক এইবোৰ বিষয়ত বিশদ তৰ্কলৈ প্ৰত্যাহ্বান জনাইছিল। বৰুৱাই সেই প্ৰত্যাহ্বান গ্ৰহণ কৰিম বুলিছিল। কিন্তু সেইখন যুদ্ধ লভাকটা ৰণ হৈয়ে থাকিল মাথোন আৰু বাদ প্ৰতিবাদৰ ঘমঘণ্টটো "দৈনিক বাতৰি" আৰু "ডেকা অসম"ৰ পাতলৈ বদলি হৈ গ'ল।

আমাৰ ল'ৰাবোৰে ভাবিছিলো বৰুৱাই প্ৰবোচনা যোগোৱাটো ভালেই হৈছে, এতিয়া বিদ্বান বয়সস্থসকলে প্ৰশ্নবোৰ ভালকৈ বিচাৰ কৰিব। কিন্তু সেইটো যেতিয়া নহ'ল, সভাৰ পিছত আমাৰ তিনি-জনীয়া দলটো (সত্যপ্ৰসাদ বৰুৱা, নবেন্দ্ৰনাথ শৰ্মা আৰু মই) গোট খাই অন্তত বহুল সমাজলৈ তৰ্কটো টানি উলিয়াবৰ উদ্দেশ্যে 'জন-দিয়েক ডেকা' স্বাক্ষৰত "শঙ্কৰ-সমালোচনাৰ অপলাপ" নাম দি "দৈনিক বাতৰি"ত (১৪ ছেপ্টেম্বৰ) এটা প্ৰবন্ধ প্ৰকাশ কৰিলো সেই শিতানতে বৰুৱাই ১৮ ছেপ্টেম্বৰৰ কাগজত তেওঁৰ মূল মন্তব্য-বোৰ কিছু সংযত কৰি ৰাইজৰ আগত উপস্থাপন কৰিলে। সেই লৈ কলেজৰ বিভিন্ন মঞ্চত নানা ধৰণৰ আলোচনা হ'ল। ডক্টৰ কাকতি আদি আমাৰ অধ্যাপকসকলেও তেওঁলোকৰ মতামত প্ৰকাশ কৰিলে। ২৪ ছেপ্টেম্বৰ "দৈনিক বাতৰিত"ত ওলোৱা দেবানন্দ ভৰালিৰ প্ৰতিবাদ প্ৰবন্ধকে ধৰি অসমৰ বিভিন্ন ঠাইৰপৰা সমালো-চনাৰ ধাৰা ব'বলৈ ধৰে। কিন্তু বৰুৱা সেই বিষয়ে নিমাত হ'ল, আৰু একো নিলিখিলে। সেইহলৈ বাদখন একতৰফা হৈ ৰ'ল।

আমাৰ (জনদিয়েক ডেকা) মূল বক্তব্য আছিল—"বক্তৃতাটি একপ্ৰকাৰে গভীৰুপৰ্তিক নহৈ তেখেতৰ (বৰুৱাৰ) 'মৌলিকত্ব'ৰ পৰিচায়ক বুলি কোনোবাই ভাবিব পাৰে যদিও, সেই বক্তৃতা সুধীজনৰ যুক্তি-বিচাৰৰ লগত খাপ নোখোৱা……। socialistic ideology and literatureৰ মহান· লৈ বৰুৱাদেৱে লিখিছি

ক'লে, তাক পুঙ্খানুপুঙ্খৰূপে চাবলৈ গ'লে সকলোৱে একমতে ক'বলৈ বাধ্য হ'ব যে দূৰৰ বিষয়ত যদিও তেখেতৰ কিবা অভিজ্ঞতা আছে, নিজৰ দেশৰ বা অতি ওচৰৰ বিষয়ত তেখেতৰ চৰ্চা অতি চুচুৰীয়া।" এইটো কথাও আমি স্পষ্টকৈ কৈছিলো° 'আমি যে শঙ্কৰদেৱৰ যুক্তিমূলক বিৰোধী সমালোচনা প্ৰশংসা কৰিব নোৱাৰিম, এনে নহয়।'

বৰুৱাৰ যুক্তিতৰ্কবোৰ আজিৰ কোনো সমালোচকেও আগ বঢ়াব পাৰে আৰু সেই বিষয় আমি ভবাও উচিত। 'শঙ্কৰ-মাধৱৰ ধৰ্ম আৰু সাহিত্যৰ বাবেই অসমীয়াই জগতৰ আগত আৰু ভাৰতৰ আগত মানুহ বুলি চিনাকি দি আনৰ সমকক্ষ হিচাপে ঠাই পাই আছিছে। এইটো কথা বিচাৰ-সাপেক্ষে।' কাৰণ 'বংগদেশৰ চণ্ডীদাসৰ পিছত বংকিমচন্দ্ৰ, ৰবীন্দ্ৰনাথ, নজৰুল ইচলাম আৰু বুদ্ধদেৱ বসু ওলাইছে, হিন্দুস্থানত তুলসীদাস, কবীৰৰ পিছত ইকবাল যোচ, আঘ হচাৰ আৰু প্ৰেমচান্দ ওলাইছে, কিন্তু আমাৰ ইয়াত শঙ্কৰদেৱৰ মৃত্যুৰ পাঁচ শ বছৰৰ ভিতৰত লেখত ল'ব লগীয়া সাহিত্য সৃষ্টি হোৱা নাই, এজন প্ৰথম শ্ৰেণীৰ সাহিত্যিক ওলোৱা নাই।' ভাল এখন অসমীয়া সাহিত্যৰ বুৰঞ্জী তেতিয়া পাবলৈ নাছিল, কিন্তু লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা, চন্দ্ৰকুমাৰ আগৰৱালাৰেপৰা লক্ষ্মীধৰ শৰ্মালৈকে প্ৰতিভাধৰ লেখকসকলৰ কথা বৰুৱাৰ অকণো মনত নপৰিলনে চাগৈ!! অযোগ্য সন্তানৰ বাবে পিতৃকেই দায়ী কৰা যায় জানো?

ৰেকছপিয়েৰ পঢ়িবলৈ যাওঁতে Others abide our question, thou art free ধৰণৰ মনোভাৱ লৈ যোৱাৰ দৰে শঙ্কৰ-মাধৱৰ লেখাৰ প্ৰশংসাবাদ ঠিক সমালোচনা নহয়, সেই মনোভাৱে আমাৰ সাহিত্য-সংস্কৃতিক stagnant কৰি ৰাখিব। কিন্তু সেই সময়ত শংকৰদেৱৰ সবহভাগ লেখাই দুষ্প্ৰাপ্য আছিল, বৰুৱাৰো চাগৈ শঙ্কৰদেৱৰ সমগ্ৰ পঢ়া নাছিল; গতিকে 'শঙ্কৰী সাহিত্য নহয় আগৰ

ন ভাগ Propagandaৰ কাৰণে সৃষ্টি হৈছিল আৰু তাৰ সৰহ ভাগৰে সাহিত্যিক মূল্য বিশেষ নাই। কেইটিমান বৰগীত আৰু ৰুক্মিণীহৰণ নাটৰ বাহিৰে শঙ্কৰৰ আন লিখাবিলাক প্ৰথম শ্ৰেণীৰ সাহিত্যত ঠাই দিব নোৱাৰি।' —বৰুৱাৰ এই মূল্যায়ন উপকৰা হৈ বয়, তেওঁ ৰুক্মিণীহৰণ কাব্য বা পাৰিজাত হৰণ নাট, কীৰ্তন-ঘোষাৰ খণ্ডবোৰো পঢ়া নাছিল আৰু পঢ়িলেও ভাল পোৱা নাছিল চাগে। শঙ্কৰী ধৰ্ম-সংস্কৃতিৰ বিষয়ে বহুল উদ্ঘাটন হোৱা আজিৰ দিনত তেওঁ জীয়াই থকা হ'লে বোধ হয় মত সলালেহেঁতেন। 'দহ ভাগৰ ন ভাগ' আদি হিচাপ পৰিসংখ্যাবিজ্ঞানৰ বিড়ম্বনা মাত্ৰ। তেওঁ নপঢ়াকৈ এনে মন্তব্য কৰাৰ বাবেহে বেছি লোক ক্ষুণ্ণ হৈছিল। আমাৰ গাঁওবিলাকত শঙ্কৰ মাধৱৰ নাটৰ অভিনয় হৈ থকাটোও 'শঙ্কৰী নাটকৰ উৎকৃষ্টতা'ৰ প্ৰমাণ বুলি তেওঁ বিশ্বাস কৰিব পৰা নাছিল। লগতে তেওঁ আধুনিকসকলকো লাচতে থৈয়াই থৈ গৈছিল: 'বৰ্তমান যুগতো আমি দেখিবলৈ পাওঁ যে ভাল অসমীয়া নাটকৰ অভাৱত আমাৰ Middle Class মানুহে হয়তো বঙালী নাটকৰ অনুবাদ, নহ'লে তৃতীয় শ্ৰেণীৰ অসমীয়া লিখকৰ তৃতীয় শ্ৰেণীৰ নাটক অভিনয় কৰে। শ্ৰীযুত অতুলচন্দ্ৰ হাজৰিকাই এতিয়া আমাৰ সৰ্বজনপ্ৰিয় নাট্যকাৰ।' এনেবোৰ উক্তি অৱশ্যে তেতিয়া বৰুৱাৰ অহমিকাৰ পৰিচয় বুলিয়ে গণনা কৰা হৈছিল। বৰুৱাৰ মতে শঙ্কৰোত্তৰ যুগত শঙ্কৰদেৱৰ প্ৰভাৱ ৰহিত হৈ গ'ল (সঁচা জানো?): 'আৰু তাৰ বাবে শঙ্কৰ-মাধৱেই দায়ী।' ইয়াৰ কাৰণো তেওঁ ভাবি উলিয়াইছিল: চণ্ডীদাস বিদ্যাপতিৰ দৰে, "অসমীয়া বৈষ্ণৱ সাহিত্যত human interest বৰ কম, love interest একেবাৰে নাই।" এয়া বৰুৱাৰ ৰুচিৰ কথা। আন বা বিচাৰৰ নহয়।

শঙ্কৰী সাহিত্য সম্পৰ্কে বৰুৱাৰ উচ্চ মন্তব্য আছিল: 'শঙ্কৰদেৱৰ ভাষা প্ৰেৰণা আৰু সাৰ্বিপাৰ্শ্বিকতাত, অসমীয়া, প্ৰকাৰান্তৰে

বঙালী আৰু হিন্দুস্থানী প্ৰভাৱ কম নহয়। গুৰুচৰিতবপৰা জানিব পৰা যায় শঙ্কৰদেৱৰ বিশিষ্ট শিষ্য আৰু বন্ধুবৰ্গৰ ভিতৰত বহুতো হিন্দুস্থানী আৰু বঙালী মানুহ আছিল।' কোন কোন আছিল? যদি আছিল, সি শঙ্কৰী সাহিত্যৰ এটা বহল সৰ্বভাৰতীয় চৰিত্ৰহে দাঙি ধৰিব। socialist ideology প্ৰয়োগ কৰি বৰুৱাই ক'বলৈ বিচাৰিছে, 'প্ৰাগ্ শঙ্কৰ যুগতো যেনেকৈ এটা religious oligarchyএ সমাজ নিয়ন্ত্ৰণ কৰিছিল, শঙ্কৰদেৱৰ পিছতো তেনে এটা religious oligarchyএ সমাজ শাসন কৰিছে। শঙ্কৰৰ আগেয়ে সেই oligarchyত ব্ৰাহ্মণসকলৰ একাধিপত্য আছিল, শঙ্কৰদেৱে আহি সেই monopolyত কায়স্থ-মহন্তসকলকৰ ভাগ বহুৱালে। ইয়াত revolutionary একো নাই। আৰু ইয়াক সামাজিক বিপ্লৱ বুবুলি partial class substitution বুলিলেহে সঁচা কোৱা হ'ব। শঙ্কৰদেৱৰ পিছত অনা-শঙ্কৰী ব্ৰাহ্মণ-গোস্বামীসকলৰ লগত শঙ্কৰী কায়স্থ-মহন্তসকলৰ ধৰ্মৰ গাদীত বহিল।" শঙ্কৰদেৱে সমাজক শোষণ-মুক্ত কৰিবলৈহে তেওঁৰ আন্দোলন আৰম্ভ কৰিছিল, শঙ্কৰ-মাধৱ দুয়ো নিজেই অৱশ্যে ধৰ্মৰ নামত 'লুভীয়া' সকলৰ প্ৰতি বৰ সন্দিহান হৈ পৰিছিল। আমাৰ দুৰ্ভাগ্য যে তেওঁলোকৰ আদৰ্শ আমাৰ নব'ল। সকলোবোৰ 'লুভীয়া'ই তেতিয়া গোট খাই বজা-ৰাজোৱানক সাক্ষী কৰি শোষণ আৰম্ভ কৰিলে। বৰুৱাই অৱশ্যে দৃঢ় বিশ্বাস কৰে যে সকলো ধৰ্মই এটা privileged class সৃষ্টি কৰি mass peopleৰ economic আৰু intellec tual exploitationৰ বাট সুগম কৰি দিয়ে। ক্লুগেলৰ উক্তিৰ উদ্ধৃতিৰে তেওঁ তাৰ ভিতৰত psychoanalysisৰ অৱকাশো দেখা পাইছে আৰু কৈছে, 'এই আদৰ্শেৰে চালে বুদ্ধৰ বাহিৰে আন সকলো ধৰ্মপ্ৰচাৰকেই found wanting হয়।' শঙ্কৰদেৱৰ আদৰ্শ আৰু কৰ্মপন্থা শঙ্কৰদেৱৰ-আন্দোলনৰ কাৰ্যৰপৰা বিচাৰ কৰি চাব লাগে আৰু তেনেকৈ চালে সামাজিক আদৰ্শ found

wanting নহ'ব। পাছৰ যুগত সি দুজনাৰ ধৰ্মক ধ্বজা কৰি নতুন বুৰঞ্জী আৰম্ভ কৰাসকলৰ কাৰ্যৰপৰা শঙ্কৰ-মাধৱৰ বিচাৰ হ'ব নোৱাৰে। মধ্যযুগত ভগৱান বুদ্ধৰ ধৰ্মও সৰ্বপ্ৰকাৰ নৈতিক অৰ্থনৈতিক শোষণ আৰু ক্লেদৰ বাহ হৈ পৰিছিল, আন কি, শঙ্কৰদেৱেও ৰামানন্দৰ বাবে বুদ্ধদেৱক দোষী কৰিছিল। কিন্তু সি ঐতিহাসিক তত্ত্ব জানো?

বক্তা সকলো ধৰ্মৰে অপসাৰণৰ পক্ষপাতী। 'বৰ্তমান যুগৰ এই ভাবধাৰাত মই সম্পূৰ্ণৰূপে বিশ্বাস কৰোঁ। আৰু সেই কাৰণেই অসমীয়া middle classএ ৰবাই কৰা শঙ্কৰী বিপ্লৱৰ কথা শুনিলে হাঁহি উঠে। socialistসকলে ধৰ্মৰ economic utility স্বীকাৰ কৰে, ময়ো কৰোঁ। কিন্তু, মই বুজিব নোৱাৰোঁ, দুটা বা এটা middle class সম্প্ৰদায়ৰ লাভৰ কাৰণেই কিয় সমাজৰ সৰহভাগ মানুহে intellectual আৰু economic exploitation সহ্য কৰিব, আৰু তাৰ উপকাৰ কি? সেই কাৰণে যি ধৰ্মই হওক for the greatest good of the greatest number ধৰ্মক সভ্যতাৰপৰা নিৰ্বাসন দিবই লাগিব। আৰু তাক যিমান সোনকালে কৰিব পাৰি সিমান ভাল।' কিন্তু সেই সময়টো আৰু সমালোচকজনো সমাজবাদী বিপ্লৱৰপৰা মাইল মাইল আঁতৰত। তদুপৰি, সেই ভাবধাৰা-প্ৰকাশৰ বাবে তেওঁ ভুল এখন মঞ্চ বাছি লৈছিল। কোনো চিন্তাৰ মানুহকে তেওঁৰ বক্তব্যই সেই দেখি সন্তোষ দিয়া নাছিল। সমাজবাদী ভাবৰ প্ৰবক্তা তেওঁ কিমান সম্পূৰ্ণ সমাজবাদী আছিল, সিও এক বিচাৰৰ বিষয়। সাহিত্যৰ এক বৌদ্ধিক ছাত্ৰ-দলে তেতিয়াই তেওঁৰ খ্যাতি, তেতিয়া ইণ্ডিয়ান সিভিল চাৰ্ভিচৰ steel frameটোৰে উঠিবলৈ তেওঁ প্ৰয়াসী। দুবাৰো প্ৰতিযোগিতামূলক পৰীক্ষা দি অকৃতকাৰ্য হৈ এই [illegible] [illegible] নিজেই নিজৰ জীৱনত ঘটালে আৰু তেওঁক [illegible] চিনি লোৱা

আগিবাবৰ কাৰণে এটি দুখ হৈ গ'ল। তেওঁৰ মনীষা নব্য ভাবধাৰাৰ প্ৰয়োগৰ যোগেদি তেওঁ আমাক বহুত কিবা দিব পাৰিলেহেঁতেন। ছেমিনাৰ লাইব্ৰেৰিৰপৰা কিতাপ নিবলৈ আহোঁতেই তেওঁৰ লগত মোৰ সৰহভাগ সংশ্ৰৱ হৈছিল।

দেৱানন্দ ভৰালিদেৱে শঙ্কৰদেৱৰ সাহিত্যৰ সৌন্দৰ্য আৰু বৈশিষ্ট্য ক'ত, ক'হিয়াই দেখুৱাই তেওঁৰ প্ৰতিবাদ লিখিছিল আৰু কৈছিল, 'যৌনপ্ৰবৃত্তিজনিত প্ৰেম (love) বস্তুটোৱেহে যে কেৱল human interest monopolise কৰে, এনে নহয়, বৰং মানপী হিয়া আন্দোলন কৰা নানা আবেগৰ ভিতৰত প্ৰেম এটা তল খাপৰ আবেগ, ই সকলো শ্ৰেণীৰ মানুহত আৰু ইতৰ জন্তুৰ মাজতো আছে।' ধৰ্মৰ কথাত কৈছিল, 'ঈশ্বৰক স্মৰণ কৰিলেই মানুহ পৱিত্ৰ হয়, সদগতি পায়, পূজাৰিৰ বা middle manৰ দৰ্কাৰ নাই। এনে democratic বৈষ্ণৱ ধৰ্ম আগেয়ে ভাৰতবৰ্ষত কোনেও প্ৰচাৰ কৰা নাই। সেই নতুন বাণীত গোটেই অসম জিকাৰি উঠিল। তেওঁৰ পিছত আমি অযোগ্য অসমীয়াবোৰে সেই বাণী দেশে-বিদেশে প্ৰচাৰ কৰিব পৰা নাই, সেই বাবেই আজি শংকৰদেৱে শ্ৰীযুক্ত নলিনীকান্ত বৰুৱা বি-এৰ হাততো লাঞ্ছনা ভুগিছে।' ভৰালি ডাঙৰীয়াযো দেখুৱাইছে মহাপুৰুষে ধৰ্মৰ নামত শোষণৰ পথ বন্ধ কৰিবৰ বাবেহে প্ৰয়াস কৰিছিল।

বৰুৱাৰ বিভিন্ন সমালোচনাৰ ভিতৰত খাতাঙ্কিতে অম্বিকাগিৰি ৰায়চৌধুৰীৰ "ডেকা অসম"ৰ কথাই আছিল আটাইতকৈ ডাঙৰ। তেওঁৰ প্ৰবন্ধৰ নামটোতে ডোকা দাবণিৰ আগচোপা: "কোনেনে ছোৱাৰ জয়ওক সমালোচনা!" 'কোনেনে ছোৱা'ৰ অৰ্থ বাপাই নলিনীকান্ত বৰুৱাই লোক বুজিছিল; যদিও [illegible] এতিয়াও [illegible] প্ৰবন্ধৰ প্ৰথমভাগৰি বাকৰী [illegible]

হান! 'কোনোবা এজন 'ফোচকে ছোৱা'ই হেনো জয়ন্তৰ গুণাৱলী স্মৰণ নকৰি, তেওঁৰ ইচ্ছামতে তেৰাৰ জীৱন্ত কাৰ্যাৱলীৰ ওপৰত উদ্ভট সমালোচনাৰে হানি-খুচি এটুপি 'কুইন্না বল' পিবলৈ উৎকট চেষ্টা কৰিও একো উলিয়াব নোৱাৰি নিৰাশ হৈ যি পায় তাকে বকি উপস্থিত জন-মণ্ডলীক উত্যক্ত কৰি তুলিলে।' ৰায়-চৌধুৰীৰ মতে নলিনীকান্তই যি সমালোচনা দিলে সি 'মনগঢ়া নিজৰ সমালোচনা' তাকো তেওঁ ভুল ক্ষেত্ৰত প্ৰয়োগ কৰিলে (ডেকা অসম, ২৮ ভাদ), ১১ আহিনৰ "ডেকা অসম"ত ৰায়চৌধুৰীয়ে বকৰাৰ এক লিখিত উত্তৰ হাতত লৈ জব্দ কৰা বিধৰ এক সমালোচনা লিখে আৰু ব্যক্তিগতভাৱেও সমালোচকজনক খোঁচা এটা মাৰে— 'অসমীয়া জাতি, অসমীয়া সাহিত্য, অসমীয়া সমাজ, অসমীয়াৰ জাতীয় সেৱ্য পুৰুষসকল সম্বন্ধে এই অঙ্গহীন জ্ঞানখিনিকে লৈনো তেওঁ কি সাহেৰে চিভিল চাৰ্ভিছ পৰীক্ষাৰ প্ৰতিযোগিতাত থিয় দিছিল?'

শঙ্কৰদেৱ-সমালোচনাত এই বাদানুবাদ এক অভিনৱ স্তৰ। সেই বুলিয়ে মোৰ তাঁতখনৰ এক ওহালিত তাক এনেকৈ ঠাই দিয়া হ'ল। সেই বাদানুবাদৰ বিষ বোধ হয় কাৰো মনত বৈ থকা নাছিল। আনকালে, নলিনীকান্তৰ পৰ্যায়ৰ সমালোচনা সেই তাতেই আৰম্ভ হৈ শেষ হৈ গ'ল। আজিহে আমি তেনে সমালোচনাৰ দুই-এটি উঠা দেখা পাইছো। তেতিয়া যদিও লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা আজৰীয়া জীৱিত, তেওঁলৈ কোনেও বাদানুবাদটোৰ কোনো সংবাদ পঠিওৱা নাছিল। নহ'লে তেওঁ কি কয়, শুনিব লগীয়া হ'লহেঁতেন। পৰহী "প্ৰদীপিকা" ৰথখনৰ আ[illegible]জন বীৰ অধ্যাপক বাণীকান্ত কাকতি, আমাৰ ম্যাকতে, আমাৰ শিক্ষক। খবৰ [illegible] বাদানু-বাদটো তেওঁ পঢ়ে; আমিও [illegible] কণ্ঠ। [illegible] হাঁহি হাঁহি কয়, 'আমি তাহানি ছুটা মানুহে এটা ডাঙৰ [illegible]

তৰ্কত ঘটুৱাইছিলো। তোমালোক ইমানবোৰ থাকোঁতে এক নলিনীক বলে নোৱাৰানে? আজি-কালিৰ ল'ৰাবোৰে সস্তীয়া দামৰ দেশ-বিদেশৰ সমালোচনাৰ কিতাপ পঢ়ি নতুন সমালোচনাৰ নীতিৰ আধা-ছুখৰীয়া জ্ঞান গোটাই লৈ নিজৰ মনটোক অধিষ্ঠ কৰি তোলে আৰু সেই অধিষ্ঠতাৰ খজুৱতি মাৰিবলৈকে য'তে ত'তে এই নীতিবিলাক প্ৰয়োগ কৰে। ফলতঃ সি স্বৰূপ সমালোচনা নহয়গৈ। এইটো মানি ল'ব পাৰি যে শঙ্কৰদেৱৰ পুথিবোৰ মূলতঃ ধৰ্ম প্ৰচাৰৰ বাবেই লিখা। গতিকে তাক "গীতা" আদি পুথিৰ ধাৰাতহে সমালোচনা কৰিব লাগিব। কিন্তু এই ধৰ্মভাবৰ surface value এৰি দি শংকৰ-দেৱে লেখাত যি এৰি গৈছে, সেয়েহে অসমীয়া সাহিত্যৰ মূল ভেঁটি। কৰাচী সমালোচক টেইনিয়ে সমালোচনাৰ ক্ষেত্ৰত milieu বোলা এটা নীতিকে উপস্থাপিত কৰিছিল— এটা যুগৰ সাহিতাক সেই যুগৰ দৃষ্টি-কোণৰপৰাহে চাব লাগে। oligarchy, economic and intellectual exploitation আদি আজিৰ যুগৰ ধাৰণা। শঙ্কৰ-দেৱৰ ধৰ্ম আৰু সাহিত্যয়ো 'জিটজি' বা কাল-ধৰ্ম মানিছিল। এজন বক্তাই শঙ্কৰদেৱৰ ৰচনাত একো নাপালে বুলি সেয়া ৰসাতললৈ নাযায়। মেকলে ছাহাবেও সংস্কৃত সাহিত্যত some funny good thingsৰ বাহিৰে একো নাপাইছিল। নলিনীয়েও নিজৰ ধাৰণামতে শঙ্কৰদেৱক নজাই লৈ কথাবোৰ কৈছে।" তাৰ পাছত ছাবৰ সেই বিখ্যাত হাঁহিটো। তাতে শেষ।

নলিনী বৰুৱাই ভুলেই হওক, ভালেই হওক, নতুন সমালোচনাৰ বা-ছাটি মহাপুৰুষৰ গাত লগাই বিশেষ এটা দৃষ্টিৰ সম্ভাৱনা দেখুৱালে। নহ'লে মহাপুৰুষ সদায় আন্ধাৰতে লুকাই থাকিবনে? বেজিওত কোনোবাই গোৱা দৰে "জগদ্‌গুৰু আমাৰে, শংকৰ গুৰু আমাৰে, লুকাই আছা, দেখা দেদা, মণিকূটৰ ভিতৰে।'

পত্ৰলেখা ঃ পুৰণি চিঠিৰ টোপোলা

পত্ৰলেখা মানে চিঠিৰ টোপোলা নহয়, আলপনা বা মণ্ডনহে। সাহিত্যৰথী বেজবৰুৱাই আনলৈ লেখা আৰু তেওঁলৈ আনে লেখা চিঠিবোৰ গোটাই অসম সাহিত্য সভাৰপৰা ছপাওঁতে (১৯৬৯) এই নাম ব্যৱহাৰ কৰিছিলোঁ। সাহিত্যগুৰুৰ আন দুটি বস্তুৰে সমতা ৰাখি—তেওঁৰ জীৱনৰ ছবিৰ এলবাম "চিত্ৰলেখা" আৰু ডায়েৰিৰ সংগ্ৰহ "বেজবৰুৱাৰ দিনলেখা'ৰে। মোৰ পিছত দেখিছোঁ। অনেক সাহিত্যিকে পত্ৰ-সংগ্ৰহ বুজাবলৈ 'পত্ৰলেখা' শব্দটো ব্যৱহাৰ কৰি আছিছে। তাৰ বাবে অসন্তোষ নাপাই সন্তোষেই পাইছোঁ। মোৰ পুৰণি চিঠিৰ টোপোলা চালি জাৰি ১৯৩৭-৩৮ৰ দুখনমানি সুৱদি চিঠিৰ সোৱাদ পঢ়োতাসকলক দিবলৈ লৈছোঁ। কবি ৰঘুকান্ত বৰকাকতীৰ গদ্য লেখাত যি এক কবিতাৰ সোৱাদ থাকে, তাক তেওঁৰ চিঠিত্তো পাব পাৰি। তেওঁক গুৱাহাটী এ এছ. এল. ক্লাবৰ ৩৭শ বাৰ্ষিক অধিৱেশনৰ সভাপতি হ'বলৈ আমন্ত্ৰণ জনাইছিলোঁ। কবি হ'লেও তেওঁ মৌজাদাৰ, কামৰ মানুহ। তথাপি আমাক নেৰিলে। উত্তৰ দিলে এই বুলি

শ্ৰীযুত মহেশ্বৰ নেওগ—গুৱাহাটী এ এচ এল ক্লাবৰ সম্পাদক মহাশয়ৰ

সমীপেষু

নিবেদন,

আপোনাৰ ৯।৭।৩৭ তাৰিখৰ চিঠি আজি (১৯।৭।৩৭ তাৰিখে) বাজিহে হাত পাইছো। পাই "ন যযৌ ন তস্থৌ অগা-পিছা ভাবিছোঁ'ৰ যি আনন্দ-আবেগ বা উদ্বেগ হয়, মোৰো অনুৰূপ অৱস্থা হৈছে।

আমাৰ দেশত বোধ কৰোঁ মোতকৈ বহুতো আপোনাসকলৰ সভাপতিৰ আসন অলংকৃত কৰিব পৰা উপযুক্ত লোক আছে, তথাপিও আপোনা-সকলৰ মোলৈহে মন যায়। এইটোত আপোনাসকলৰ বাহিৰি শক্তি শলাগিব নোৱাৰিলেও, মোলৈ আপোনালোকৰ কিবা এটা অহৈতুকী প্ৰীতিৰ সন্ধান পাই সঁচাকৈয়ে আনন্দ পাইছোঁ, আৰু গৌৰৱও অনুভৱ কৰিছোঁ। পিছে, সম্প্ৰতি মই ঘৰুৱা বিষয়-জঞ্জালত অতি ব্যস্ত থকাৰ উপৰিও ৰাজহুৱা বিষয় কিছুমানতো ব্যস্ত হ'ব লগাত পৰিছোঁ। ২০ জুলাই তাৰিখে ৬।৭টা মৌজাৰ ৰায়ত গোট খুৱাই এখন বিৰাট সভা (আইন উচ্ছেদ প্ৰস্তাৱৰ প্ৰতিবাদৰ কাৰণে) বহুৱাবৰ আয়োজন হৈছে, তাত মই বিশেষভাৱে ব্যস্ত। তাৰ পিছতে, ২৫ তাৰিখে নগাওঁ জিলাৰ মৌজাদাৰ associationৰ এখন হোৱাৰ কথা। তাতো মোৰ উপস্থিতি নহ'লেই নহয়। যদি আপোনা-সকলে ২৭।২৮ তাৰিখমানে আপোনাসকলৰ অধিৱেশন ঠিক কৰে, তেন্তে মই ২৬।২৭ তাৰিখে যেনে তেনে যাবলৈ বাধ্য হ'ম। আৰু যদি ২৯।৩০ মানলৈ নিয়ে, তেনেহলে মই অলপ সকাহ লৈ যাব পাৰিম।

আপোনাসকলে মোৰ অহা-যোৱাৰ খৰচ যোগাবলৈ অসামৰ্থ্য স্বীকাৰ নকৰিলেও, মোৰ নিজৰ সেই সামৰ্থ্যখিনি নিজেই স্বীকাৰ কৰি নিশ্চয় লৈছোঁ, এতিয়াও লৈছোঁ। আপোনাসকলে যি কামৰ বা যি পূজাৰ আটাইতকৈ উত্তম ভাগটো মোলৈ অৰ্পণ কৰিছে, সেই কাম বা সেই পূজাৰ মহোৎসৱ প্ৰধান অংশীদাৰ, তাত সন্দেহ কি?

আপোনাসকলে মোলৈ এক অনাৰ ডাক টিকট এটাও লগতে পঠিয়াই দিছে, বোধ কৰোঁ এনেয়ে উত্তৰ নিদিওঁ বুলি ভাবি। মই ডাক টিকটটো আকৌ ঘূৰাই পঠিয়ালোঁ, পুনৰ যে তেনেকে চিঠি

দিব বুলি। ছাত্র-সভাৰ যেতিয়া আৰ্থিক অৱস্থা টনকিয়াল নহয়, তেনেস্থলত যিমান দূৰ পাৰি মিতব্যয়ী হোৱাই উচিত।

সৰ্ব্বশেষত কওঁ যে আপোনাসকলে মোক আপোনাসকলৰ মাজলৈ এনে সমাদৃতভাৱে নিমন্ত্রণ কৰাত মই আপোনাসকলক আন্তৰিক ধন্যবাদ জনাইছোঁ, আৰু সেই নিমন্ত্রণ পাই মোৰ ভিতৰত থকা ছাত্র বা বালকটোও উধাও হৈ পৰিছে। অধ্যাপক শ্রদ্ধাস্পদ শ্রীযুত গোস্বামী দেৱক মোৰ অভিবাদন জনাব। ইতিমধ্যে আপোনাৰপৰা পুনৰ উত্তৰ পালে সুখী হম। ইতি।

কেতেকীবন
Mairabari P O
Nowgong (Assam)
১৩।৭।৩৭ ইং

বিনীত
শ্রীবয়কান্ত বৰকাকতী

চিঠিত উল্লিখিত শ্রীযুত গোস্বামী হ'ল আমাৰ ক্লাবৰ কাৰ্যকৰী সভাপতি অধ্যাপক দিব্লাকৰ গোস্বামী। আমাৰ নিমন্ত্রণেযে কবিক 'ছাত্র বা বালকটো' কৰিও উধাও কৰিলে, আমি অতিশয় আনন্দিত হ'লোঁ। লাইন প্রথা উচ্ছেদৰ দাবীৰ লেখীয়া ৰাজনৈতিক কামত ব্যস্ত থকা কবিক সময় বঢ়াই দিয়াৰ বাহিৰে আমাৰ আন উপায়ো নাছিল। সেয়া দিলোঁ। তেওঁ কিন্তু লেজুভাল আৰু অলপ ঢিলাই লৈ লেখিলে

কেতেকীবন
২০।৭।৩৭

মৰমৰ নেওগদেও,

আপোনাৰ ১৭ তাৰিখৰ চিঠিখন পাই সুখী হলোঁ। মই political activities কিছুমানত ধৰি বৰ ব্যস্ত হ'ব লগাত পৰিছোঁ।

আপোনালোকে অনুগ্ৰহ কৰি দীঘলাই দিয়া সময় আৰু অলপমান দীঘলাই অহা ৮ জুলাই (আগষ্ট) শনিবাৰলৈ আনিব খোজোঁ। শ্ৰীযুত মাধৱ বেজবৰুৱাইও কৈছিল যে শনি বা দেওবাৰেহে সুবিধা হ'ব। শ্ৰদ্ধা-প্ৰীতি গ্ৰহণ কৰিব যেন। উত্তৰলৈ বাট চাই ৰলোঁ।

আপোনাৰ

শ্ৰীবসন্তকান্ত বৰকাকতী

৮ আগস্টক ক্লাবৰ বছৰেকীয়াৰ দিন ঠিৰা কৰা গ'ল। এতিয়া, সভাপতি আছিলে ৰাখিব পৰা সংস্থান ক্লাবৰ ক'ত? সেই সমস্যাই আমাৰ মনত ভুমুকি মাৰিলে। পিছে সেই বিষয়ে তেওঁ নিজেই চিন্তা নকৰি নাথাকিল

মৈৰাবাৰী

১।৮।৩৭

প্ৰিয় নেওগদেও,

আপোনাৰ ২৬।৭ তাৰিখৰ চিঠি পাই সুখী হলোঁ। মই এতিয়াও বৰ ব্যস্ত। তথাপি আগষ্টৰ ৭/৮ তাৰিখে গুৱাহাটীমুৱা হ'ম। মই শ্ৰীযুত মাধৱ বেজবৰুৱাৰ ঘৰতে থাকিবলৈ বুলি ভাবিছোঁ। তেখেত ছিলঙলৈ গলে অসুবিধা হয় যদি Happy Lodgeতে happy হৈ থাকিব নোৱাৰিনে?

প্ৰতিবাদ সভাৰ ফল ফলিয়ালেহে congratulation গ্ৰহণ কৰি আনন্দ লভিব পাৰিম।

উত্তৰ পালে সুখী হম। প্ৰীতি-শ্ৰদ্ধা ল'ব। ইতি

আপোনাৰ

বসন্তকান্ত বৰকাকতী

কৰি আহিল। আমাৰ সভাপতি হ'ল। আমাৰ কালৰপৰাহে অতিথি ৰখাৰ ব্যৱস্থা নহ'ল। তেওঁ নিজৰ আত্মীয়ৰ ঘৰতে ৰ'ল। সূৰ্যকান্ত বৰদলৈৰ জলতৰঙ্গৰ লহৰ, ভূপেন নবিচৰ বাঁহীৰ সুৰ, ছাত্ৰীসকলৰ সুৰ-সমলয় আৰু সমস্বৰ সঙ্গীত, পুলিন চাংকাকতীৰ বৰগীত, ইক্ৰামুল মজিদৰ উৰ্দু গজল, ভৱানন্দ ৰাজখোৱা কবিৰ কবিতা আদিৰে সভাৰ সাজন-পাৰণ উত্তম হৈছিল যদিও সভাপতিৰ অভিভাষণৰ সময়ত আমি সভা ঘৰৰ কোলাহল বন্ধ কৰিব নোৱাৰি সভাপতিৰ ওচৰত নিতান্ত দোষী অনুভৱ কৰিবলৈ ধৰিলোঁ। তেওঁ নগাঁৱৰ মৈৰাবাৰীলৈ ঘূৰি যোৱাৰ পিছত সেই দেখি অনুতাপ কৰি, অশেষ ধন্যবাদো জনাই এখন চিঠি দিলোঁ তেওঁলৈ। তেওঁৰ সমিধান তলত। ধুনীয়া চিঠিখনিৰ ঠায়ে ঠায়ে বৰষুণৰ বতৰত মহানগৰ গুৱাহাটীৰ ঘৰে ঘৰে প্ৰৱেশ কৰা বানপানীয়ে চেলেকিলে। তেনেকৈ উদং হোৱা ঠাই মই হয় উদঙেই ৰাখিছো, নহয় সৰু বন্ধনীৰ ভিতৰত সম্ভাব্য শব্দটিহঁত লগাই দিছো। মোৰ চিঠিৰ মাজত বৰকাকতীদেৱে পঢ়িব নোৱৰা অথচ অতি মূল্যবান অভিভাষণখনি, পদ্মধৰ চলিহাৰ ভাষাত কবিসুলভ মৰ্মবাণী ছপা কপত দেখা পোৱাৰ চেঁপাহটোও দেখুৱাইছিলো, আৰু ক্লাবৰ নতুন সম্পাদক (চক্ৰেশ্বৰ ভট্টাচাৰ্য) আৰু কাৰ্যনিৰ্বাহকৰ তৰফৰপৰা এই বিষয়ত কিবা কৰিব পাৰিনেকি, তাৰো উমঙ্ক দিছিলো। "অসমীয়া" কাকতৰ আমাৰ সভাৰ খবৰৰ লগত কি মন্তব্য প্ৰকাশ পাইছিল, আজি অৱশ্যে মনত নপৰে। বৰকাকতীৰ চিঠিত generation gapৰ কথাৰ উল্লেখটি চকুত লগা, যুগে যুগে যোৱা পুৰুষ অহা পুৰুষৰ তুলনা কৰি দুখ কৰা হৈ আহিছে।

কেন্তেকীবন
মৈবাবাড়ী
(নগাওঁ, আসাম)

মৰমৰ নেওগদেও,

আপোনাৰ "একুৰি দহ শাওণ"ৰ চেনেহী চিঠিখন সময়তে পাইছোঁ। তাৰপৰা আহিয়েই মোৰ গৃহণী হৈ চিত হৈ মাৰলি লেখিব লগীয়া অৱস্থা হ'ল। কালিৰপৰাহে অলপ ভাল পাইছোঁ। সেই কাৰণে উত্তৰ দিয়াত অলপ পলম হ'ল।

এ এচ্ এল্ ক্লাবৰ বাৰ্ষিকীত মোক আবতৰীয়া (বেতেনা) ৰূপে সভাপতিৰ আসনত বহুৱা বাবে আপোনাৰ মই আসোঁৱাহ ধৰা নাই, সেইটো আপুনি এতিয়া ঘটনাচক্ৰত পৰি দোষ বুলি ভাবিছে যদিও সি প্ৰকৃততে আপোনাৰ পক্ষে একো দোষ হ'ব নোৱাৰে—কাৰণ সি আপোনাৰ অনিচ্ছাকৃত। তাৰ বাবে আপুনি যি "প্ৰথম দোষ" আৰু 'নোকোহা ভুল" (আদি লেখিছে) সেই-বিলাক মোৰ চকুত বালি পৰি পমি যোৱা বিধৰ (হে নেকি,) মই গম ধৰিব পৰা নাই দেখোন। বোধ কৰোঁ সেইবোৰ আপোনাৰ সৰল প্ৰাণৰ স্বাভাৱিক বিনয় উক্তি মাথোন।

আমাৰ উঠি অহা 'ডেকা পুৰুষৰ' (young generation) যেনেকৈ এটা স্পষ্ট চৰিত্ৰ-দুৰ্ব্বলতা (wanting seriousness) দেখা যায়, তেনেকৈ 'বৰ্ত্তমান পুৰুষৰো' (present generation) দোষৰ ভাগটো বেছিকৈ দেখা ঢোটোকে বৌটো কৰা (having tempest in a tea pot) স্বভাৱটো বৰ স্পষ্টকৈ চকুত পৰে। "অসমীয়াত" কি লিখিছে মই দেখাই নাই, আপোনাৰ চিঠিৰপৰা বুজিছো যে "অসমীয়াই" অসমীয়াৰ স্বভাৱে চিনাকি দিছে মাথোন।

শ্ৰীযুত বেণুধৰ শৰ্মা মোৰ 'পুৱাৰ জুৰৰ দুপৰীয়া বৰ চপা' অন্তৰঙ্গ বন্ধু। [তেনে থলত] মোৰ সভাপতিত্বটো যে তেওঁলৈ সোণত সুৱগা চৰা হ'ব তাত আচৰিত কি ?

মোৰ অভিভাষণখন revise কৰিব লাগিব, গতিকে প্ৰকাশ পোৱাত অলপ পলম ঘটিব।

শ্ৰীযুত পুণ্যপ্ৰসাদ ছুৱৰা কৰিওনেকি? তেওঁৰ কবি-প্ৰতিভ 'চেহেৰা' আৰু কথা-বতৰাত সঁচাকৈয়ে মই মুগ্ধ হৈছিলো। লগতে এই ওদগটো আপোনালৈকো জনালো। তেওঁক মোৰ আদৰ-সম্ভাষণ দিব, আপুনি, ল'ব।

মই সম্প্ৰতি ইমান দুৰ্ব্বল যে চিঠিখন নিজ হাতে নিলিখি মোৰ ভাই শ্ৰীমান প্ৰবোধচন্দ্ৰ বৰকাকতীৰ হতুৱাইহে লিখালেঁ। এয়ে

ইতি

আপোনাৰ

শ্ৰীবন্ধকান্ত বৰকাকতী

গুৱাহাটী এ এছ এল ক্লাবৰ সপ্তবিংশ বাৰ্ষিকী উপলক্ষ্যত এগৰাকী কৃতী সাহিত্যক আৰু ক্লাবৰ পূৰ্ব্বৰ সম্পাদক পদ্মধৰ চলিহাদেৱে পঠোৱা বাণীটি মূল্যবান। ইয়াত ক্লাবৰ উজ্জল ইতি-হাসৰো ইঙ্গিত ৰৈছে।

Padmadhar Chaliha, M A, B L
Pleader
SIBSAGAR, ASSAM

এ-এছ এল ক্লবৰ সম্পাদক শ্ৰীযুত মহেশ্বৰ নেওগদেৱৰ সমীপেষু

সবিনয় নিবেদন,

অসমৰ গৌৰৱস্বৰূপ আৰু অতি আদৰৰ অনুষ্ঠান এ-এছ-এল ক্লবৰ বছৰেকীয়া অধিবেশনলৈ নিমন্ত্ৰণ-পত্ৰ পাই বৰ সুখী হ'লো। নিজে গৈ এনে শুভকাৰ্য্যত যোগ দিব পৰা হলে আৰু বৰ পালো-হেঁতেন। কিন্তু বাৰেপাচ জঞ্জালৰ বাবে মই যাব নোৱাৰি বিজৰ

ভাগ্যকহে ছুঁইছোঁ। 'শেৱালিৰ' কবি শ্ৰীযুত বসুকান্ত বৰকাকতী ডাঙৰীয়াৰ নেতৃত্বত সকলো কাৰ্য্য সুকলমে সমাধা হৈ যাব আৰু সমজুৱাসকলে তেখেতৰ কবিসুলভ মৰ্ম্মবাণী শুনি অনুপ্ৰাণিত হ'ব বুলি মোৰ দৃঢ় বিশ্বাস। তাহানিখন কটন কলেজত পঢ়োঁতে এই ক্লবৰ লগত মোৰ ঘনিষ্ঠ সম্বন্ধ আছিল। ইয়াৰ সম্পাদকস্বৰূপে কাম কৰাৰ ভাগ্যও মোৰ ঘটিছিল। তেতিয়া আমি ক্লবৰ জৰীয়তে ছিভিলিয়ান আনন্দৰাম বৰুৱাৰ বছেৰেকীয়া তিথি অতি সমাৰোহেৰে পাতিছিলো আৰু 'ষ্টুডেণ্ট' নাম দি এখনি ইংৰাজী মুখপত্ৰও প্ৰকাশ কৰিছিলো। আজিকালি এইবিলাক কাৰ্য্য কৰাৰ গম পোৱা নাই।

এসময়ত এ-এছ-এল ক্লবে অসমীয়া সাহিত্যক বিদেশীৰ কৰাল গৰাহৰপৰা উদ্ধাৰ কৰিছিল। ক্লবৰ কৰ্মীসকলে মাতৃভাষা আৰু মাতৃভূমিৰ উন্নতিকল্পে অহোপুৰুষাৰ্থ কৰিছিল। অসমীয়া সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীৰ পাতত এই ক্লবৰ সুনাম আৰু যাউতিযুগীয়া কীৰ্ত্তি সুৰক্ষিত হৈ থাকিব।

ক্লবৰ নাম সলোৱাৰ বিষয়ে কাকতে-পত্ৰে আলোচনা হোৱা দেখা গৈছে। ক্লবৰ বৰ্ত্তমান নামত এটা মধুৰ স্মৃতি সনা আছে। নামটো সলোৱাৰ মই পক্ষপাতী নহওঁ। মোৰ বোধেৰে, নাম সলোৱাৰ আন্দোলন নকৰি এই নামতে কিছুমান লাগতিয়াল কাম কৰি ক্লবৰ গৌৰৱ ৰক্ষা কৰাবহে সুব্যৱস্থা হোৱা উচিত।

সকলো সমজুৱালৈকে মোৰ সাদৰ সম্ভাষণ জনাই ক্লবৰ উত্তৰোত্তৰ উন্নতি কামনা কৰিলোঁ। ইতি

শুভাকাঙ্ক্ষী

শ্ৰীপদ্মধৰ চলিহা

বৰকাকতীদেৱৰ লগত ঘনিষ্ঠ বন্ধুত্ব থকা চাবিতৰ বেণুধৰ শৰ্ম্মাৰ চিঠিখনি আমি সভা হৈ যোৱাৰ পিছতহে পাইছিলোঁ। তেওঁৰ পত্ৰও

আছিল ইতিহাসমুখী। তাৰাও বিশেষ লক্ষণীয়া। সেইখনিকো দীঘ আৰু বাণিতে বৈ দিয়া হ'ল।

চাৰিং
৭ ৮ ৩৭

মৰমৰ মহেশ্বৰ,

তুমি গুৱাহাটী এ এছ্. এল্. ক্লবৰ সপ্তত্ৰিংশৎ বাৰ্ষিকী উৎসৱ উপলক্ষে নিমন্ত্ৰণ কৰা চিঠি পাই বৰ ৰং পালোঁ। তাতোকৈও ৰং পাইছোঁ তাৰ যে সভাপতি হ'ব শ্ৰীযুত ৰত্নকান্ত বৰকাকতী। ইয়াকেই বোলে সোণত সুৱগা। যাবৰ মন আছিল, কিন্তু ভাবি চোৱাঁ ব্যৱধান আৰু অন্তৰায় কিমান। গুৱাহাটী ক'ত আৰু গড়গাঁও বা ৰংপুৰ ক'ত?

সঁচাকৈয়ে কলিকতাৰ এ এছ্. এল্. ক্লব, ৰংপুৰৰ 'বাল্যাশ্ৰম আৰু ছাত্ৰসভা' আৰু গুৱাহাটীৰ এ এছ এল ক্লবৰ নামটো সুঁৱৰিবলৈ পালেই মনটো আনন্দ আৰু গৌৰৱত ওফন্দি পৰে। সেই অনুষ্ঠানবিলাকৰ লগে লগে আমাৰ মহানুভৱ উপৰি পুৰুষসকললৈও মনত নপৰাকৈ নেথাকে। আজি-কালি ডেকা তৰপত এনে উৎসাহী ডেকা নিচেই নাই বুলিলেও হয়। তোমাৰ নিচিনা যিবা দুই-চাৰিজন আছে, তেওঁবিলাকো সাংসাৰিক হেঁচা ঠেলাত পৰি

সভাসমিতি পাতি একো লাভ নাই— যদি তাৰ [প্ৰাণ] সকলোৰে অন্তৰত স্থায়ীভাৱে প্ৰতিষ্ঠিত কৰিব নোৱাৰি। এই গল, এই আহিল। চামে চামে ডেকা আহিব লাগিছে, যাব লাগিছে। যিথে যিথে সভাসমিতি পতা হৈছে, ভঙা হৈছে। কিন্তু কেইজনে আমাৰ এই উৎসাহ-আন্দোলনৰ সূত্ৰতাল একেকঠী বুলি ভাবিব পাৰিছে? আজি চেকিয়াল ফুকনৰ দিনৰপৰা ... এপুৰুষীয়া জাতীয় জীৱন বুলি জানো কোনোবাই ভাবিছে, আৰু সেইমতে কাম কৰিব

পাৰিছে ? সভাসমিতিবিলাকে যেতিয়ালৈকে এইদৰে নিৰৱচ্ছিন্নভাৱে কাম কৰিব নোৱাৰে, তেতিয়ালৈকে আমাৰ উৎসাহ-উদগনিৰ সাৰ্থকতা নাই।

গুৱাহাটী এ এছ এল্ ক্লবে সাতত্ৰিশ বছৰৰ আগয়ে যি কাম কৰিবলৈ হাতত লৈছিল, সেই কামৰ এতিয়াও ওৰ পৰা নাই। বৰ্তমান ক্ষেত্ৰত যিবিলাক কাম কৰিব লগীয়া আছে সেইবিলাক কৰিব পাৰিলেহে এ এছ. এল. ক্লবৰ বছেৰেকীয়া অধিৱেশন পতাৰ সাৰ্থক হব।

এক অনাৰ ডাকঘৰীয়া লেফাফাৰ ভিতৰত সুমাই দিয়া এই খুদমান চিঠিডোখৰত আৰু কি লিখিম। আমাৰ দেশৰ কথা, ভাষাৰ কথা ,সাহিত্যৰ কথা ভাবিলেই যাগ দিয়া জাহাজী কলৰ দৰে হিয়া পুৰি ডেই যায়।

দেখিছো গুৱাহাটীত এবিধ চেতনাৰ [উদ্ৰেক] হৈছে। মঙ্গলময়ৰ ওচৰত প্ৰাৰ্থনা কৰিছোঁ, যেন এই চেতনা চিৰস্থায়ী হয়।

ইতি

তোমাৰ
শ্ৰীবেণুধৰ শৰ্মা

গুৱাহাটীৰ এই নৱচেতনাটোক ধৰি ৰাখিবৰ শক্তি ক্লাবৰযে নহ'লেই, বৰং সি নিজেই গাঁতলৈ যোৱাৰ দিহাহে কৰিবলৈ ধৰিলে। ৰজাকাকতীদেৱৰ অভিভাষণ ছেপি উলিয়াবৰ জোখাৰে ক্লাবৰ সামৰ্থ নহ'ল — বহুত দিনলৈকে আলচ-বিলচ হৈয়ে থাকিল। ইয়াৰ মাজতে ১৯৩৭ চনৰ ডিচেম্বৰ মাহত গুৱাহাটীত বহা অসম সাহিত্য-সভাৰ স্মৰণিকা "প্ৰবন্ধ-সংগ্ৰহ"ত 'সাহিত্যৰ ধৰ্ম' শীৰ্ষেৰে 'ভাঙি-ভাঙিবিলিৰ এটি খণ্ড ছপা হৈ ওলায়। তেতিয়াও ক্লাবে অভিভাষণৰ

উলিওৱাৰ চিন্তাটো অৱশ্যে এবা নাছিল। আছিল জানুৱাৰীতো সেই লৈ পত্ৰা-পত্ৰি চলিছিল।

P O Mairabari
(Nowgong, Assam)
১৪/১/৩৮ [?]

মৰমৰ নেওগদেও,

আপোনাৰ ৫ জানুৱাৰীৰ চিঠিখন পাই সুখী হলোঁ। এ এছ এল ক্লবৰ সম্পাদকৰ চিঠিৰ মই উত্তৰ দিছিলো—মোৰ অভিভাষণখন পুনৰ লিখিবৰ বাবে মোক অলপ সময় লাগিব। যোগ বিয়োগ অনেক কৰিব লগা হৈছে। মই অহা মাহৰ ১৪/১৫ তাৰিখে গুৱা হাটীলৈ যাম—কাৰণ কেইবাটাও উপস্থিত হৈছে। সেই সময়ত মোৰ অভিভাষণখন লৈ যাম বুলি স্থিৰ কৰিছো। সম্প্ৰতি মই সাংসাৰিক না-না জঞ্জালত পৰিছোঁ। গতিকে খৰ্‌ধৰ্‌ আন বিষয়তহে বিশেষকৈ কৰিব লগা হৈছে। আপুনি এই সম্পৰ্কে সম্পাদক মহাশয়ক ভালকৈ বুজাই "aluminium hot enthusiasm"টোক উৎসাহৰ আওঠা দি "গৰম" কৈ ৰাখিব। মূৰত 'ডিগ্ৰিৰ' পাগটো নাই বুলি অৱশ্যে মই জনা নাছিলোঁ, — এইবাৰ নিশ্চয় উঠিব। মানুহৰ মূৰৰ ভিতৰৰ মগজৰ ওজন যিমানেই থাওক, পাগটো মাৰি ললে মূৰটো গধুৰ হয়, এনেয়ে পাতল যেন লাগে। সেইদৰে বিদ্যা যিমানেই থাওঁক বা নেথাকক 'ডিগ্ৰি' নহলে সিওযে গধুৰ নহয়—সেইটো সৰ্ব্ববাদীসন্মত নহয় জানো?

আশা কৰো আপোনাৰ শাৰীৰিক মঙ্গল। স্নেহ-শ্ৰদ্ধা জানিব।

ইতি

আপোনাৰ
বসন্তকান্ত বৰকাকতী

সভা-সমিতি দেশ আৰু সাহিত্যৰ বিস্তাৰ মাজতযে নিজৰ মূল কৰ্ত্তব্য আৰু ভৱিষ্যত জীৱিকাৰ চিন্তা কৰিব লাগে, সেই কথা সৌৱৰাই, দিয়েছি বিলাতৰপৰা অধ্যাপক ভূঞা ছাৰে লিখা চিঠিখনিয়ে। নহ'লে ডেকা তেজৰ উচ্ছ্বাসত নিতান্ত লাগতিয়ালটো পাহৰিয়ে থকা যায়।

Melbourne House Hotel
119, Gower Street
London, W C 1
29 1 38

মৰমৰ মহেশ্বৰ,

তোমাৰ বিহুৰ ওলগনি পাই ধন্যবাদ দিছোঁ। সেইখন পায়হে, মনত পৰিল মাঘৰ বিহু বুলি বস্তু এটা আছে। ইয়াত সৌৱৰাই দিওঁতা কেও নহল। তোমাৰ সাহিত্যসাধনা দেখি বং পাইছোঁ। সম্মিলন প্ৰৱন্ধাৱলীত লিখা সেই কিফাঁকিও পঢ়িলো, ভাল হৈছে। কিন্তু এটা কথা,—সেই বুলি কলেজৰ পঢ়াত আওকাণ নিদিবা। ভালকৈ পাচ কৰিলে সংসাৰত বেচি কামত আহিব। আগলৈ জীৱিকাৰ চিন্তাৰ পৰা মুক্তি লাভ কৰি সাহিত্য চৰ্চ্চাত একাণপতীয়াকৈ লাগিব পাৰিবা। সেইদেখি Honoursঅত 1st class 1st হৈ যেন পাচ কৰিব পাৰা তালৈকে চকু ৰাখিবা।

মোলৈ সোনকালে আৰু জৰুৰ পঠাবা—এটা বস্তু Ordinary Mailত, দেই। ১৫শ বছৰৰ বাঁহীত, ৪৯২-৯৬ পৃষ্ঠাত শ্ৰীযুত বেণুধৰ শৰ্মাই লিখা 'ৰজিনী' বোলা প্ৰবন্ধ এটা আছে। তাকে গোটেইটো কপি কৰি পঠাবা। মোৰ বিশেষ দৰ্কাৰ। তোমাৰ হাতৰ আখৰ ভাল, সেইদেখি তোমালৈ লিখিলোঁ। ৰজিনীৰ বাই-ভনী কেজনীমান পাইছোঁ।

মোৰ মৰম আৰু আশীৰ্ব্বাদ লবা,

ইতি।

তোমাৰ হিতাকাঙ্ক্ষী
শ্ৰীসূৰ্য্যকুমাৰ ভূঞা।

বিমৰ্ষৰ বছৰটো

পাৰিপাৰ্শ্বিক অৱস্থাৰ হেঁচাত ১৯৩৮ৰ বি এ পৰীক্ষাত অনাৰ্চত প্ৰথম শ্ৰেণী পোৱা দূৰৰ কথা, অসুখত পাছৰ এটা বিষয়ৰ পৰীক্ষা সম্পূৰ্ণ কৰিব নোৱাৰি অশান্তিহে মাতি আনিব লগীয়া হ'ল। এতিয়া পুনৰ্বাৰ মাথোন পৰীক্ষাৰ মাচুল দি পৰীক্ষা দিব পৰা যাবনে বা পুনৰ কলেজত যোগ দি পঢ়িব লাগিবনে, এইবোৰ প্ৰশ্নৰ খেলি-মেলি আহি পৰিল। এবাৰ ককাইদেৱে লেখে "ছাত্ৰ জীৱনৰ তৰুণ আদৰ্শ ৰূপত আৰু এই বুঢ়া সংসাৰ—ইহঁতৰ একো মিল নাই। য'ত ছুয়ে ছুয়ে চাৰি পাই আহিছা সদায়, ইয়াত সি বাইশ হোৱা অসম্ভৱ নহয়। গতিকে হতাশ নহবা, আদৰ্শও নাপাহৰিবা, কিন্তু বুঢ়া সংসাৰৰ গতিত খোজ দিবা" (১০ মে' ১৯৩৮)। নিজৰ জীৱনৰ তিক্ত অভিজ্ঞতাৰপৰা লব্ধ ককাইদেউৰ এই দৰ্শন। তাৰ-পৰা তেওঁ এক কাৰ্যকৰী পৰামৰ্শ আগ বঢ়ায় 'হৈ যোৱা কথাত অকণো তুমি দুখ নকৰিবা, বো-পিতাদেউকো দুখ কৰিবলৈ নিদিবা। তুমি বৰ্ত্তমানতকৈ নিজ দায়িত্ব আৰু ভৱিষ্যতৰ বিবেচনাত আৰু ভিৰ দি চলিবলৈ শিকিব লাগে" (১৮ জুন ১৯৩৮)। আনফালে, মোৰ বহুত দিন গা বাক নথকাত তেওঁ সন্দেহ প্ৰকাশ কৰে, মই গুৱাহাটীলৈ আহি পঢ়িবহি পাৰিম নে নোৱাৰিম। সেইহতত জুলাইৰ মাজত পোনতে বিশ্ববিদ্যালয়ে মোক পিছৰ বছৰ কলেজ নকৰাকৈ পৰীক্ষা দিবলৈ দিয়েনে আৰু দ্বিতীয়তে কলেজ কৰিলে মই আলোচে পাই থকা জলপানীটো চৰকাৰে এই বছৰো মোক দিয়েনে, চাই ল'বলৈ মোক ঘৰৰপৰা গুৱাহাটীলৈ আহিবলৈ দিলে। সেইবেলা ককাইদেৱে কিন্তু কোনো লেখা কোনো আলোচনীত ছপিয়াবলৈ

দঢ়াই দঢ়াই কৈ পঠিয়ালে। পিছে, ইতিমধ্যেই "আৱাহন"লৈ 'সাহিত্যত সাধনা, আর্ট আৰু ৰুচি' নামৰ প্ৰবন্ধ পঠিয়াইছিলো আৰু পল্লধৰ চলিহাদেৱে আমাৰ কমাৰ ফদীয়াৰ ঘৰলৈ ঘূৰাবো গৈ হা-হুমুনিয়া কাঢ়ি থকা মোৰ হতুৱাই তেওঁৰ শিৱসাগৰ সাহিত্য-সভাৰ বাবে লিখোৱা অসমীয়া সাহিত্যৰ বুৰঞ্জী বিষয়ক এটা প্ৰবন্ধও "জয়ন্তী"ত দি থৈছিলোঁ। এই দুইটা প্ৰবন্ধ মই গুৱা-হাটী পাওঁতে নাপাওঁতেই প্ৰকাশ পালে আৰু ৰুকাইদেউ তেওঁৰ আদেশ অমান্য কৰিছোঁ বুলি কষ্ট হ'ল। দুইটা প্ৰবন্ধই কিন্তু সাহিত্যিক-মহলত তথা বন্ধু-মহলত বিশেষ আদৰ পালে। সদ্যো-প্ৰেজুৱেট সত্যপ্ৰসাদ বৰুৱাই শিলচৰৰপৰা লিখিলে In the current issue of the Abahan I saw an article by you Oh yes, I read it—though not yet completed the whole affair It is—I assure you—splendid (জুলাই ১৯৩৮) কবিতা বা সাহিত্য সম্পৰ্কে যাৰ মতৰ মূল্য আছিল আন সেই একজন বন্ধু (যাৰ অনন্যসাধাৰণ সঁচা-সঁচি কবিত্ব গুণ বিয়াল্লিছৰ আন্দোলনৰ সময়ত পুলিচে আগৰ কবিতাৰ কাগজৰ সুবাবোৰে সৈতে শেষ কৰি পেলালে) শ্ৰীশশীকান্ত গগৈৰ চিঠিখন 'পত্ৰলেখা'ৰ ভিতৰতে সামৰাৰ লোভ সামৰিব নোৱাৰিলোঁ।

Banmukh
27/8/38

মহেশ্বৰ অ',

তোৰ চিঠিখন পালোঁ। ভাল লাগিল—কলাবিদ কটিমিউ কথা শুনি। কেজুৱেল নোহোৱাই ভাল তেনেহলে। কিয়নো কেজু-ৱেলে হৈ নানা কলত পৰি আচল কথাত কিছু গণ্ডগোল হ'বও

পাৰেতো। নতুন উছাহেৰে কামত লগাটো টান যে হ'ব তাক জানিছো, পিচে অলপ বল দিবলৈ সাহ কৰিব পাৰিবিতো।

এই সংখ্যা জয়ন্তীৰ তোৰ প্ৰবন্ধটো বৰ ভাল লাগিছে—লিখাৰ ষ্টাইলটো উপযুক্ত বুলি ভাবিছোঁ। শূলপাণি ফুকনৰ শূলভাল ঠিক-মতে লাগিছে নে নাই মোক জানিবলৈ দিবি। 'দেশপ্ৰেম' গল্পটোৰ কথাখিনিয়ে মোক ভাল লগালে। ফুক্কৰ 'স্মৃতি' কবিতাটো কৃতকাৰ্য্য হৈছে আৰু হাজৰিকাই তেওঁৰ নাম ভালৰ ফালে আনিছে বুলি ভাবোঁ। সম্পাদকীয়খিনি মজাৰ লাগিল। কৃষ্ণ ভূঞাৰ কবিতাটো চিৰিয়াছ হয়, কিন্তু তাৰ কেইটামান শব্দই মোক তাক কমিকৰ শাৰীত পেলাবলৈ বাধ্য কৰিছে। হুইটমেনৰ ছন্দ অনুকৰণ কৰা মই বেয়া বোলা নাই, কিন্তু প্ৰকাশৰ বাটত নাথাকিলে সেই ছন্দই যেন পাইছো দেখোন। তাৰ অভাৱ যেন মই তাত বোধ কৰিছোঁ। ই অৱশ্যে মোৰ কথা।

মোৰ কবিতাটো পঢ়িলি? তললৈ গৈছে? হয়নে? মই দেখোন ভালেই পাইছিলোঁ। আৰু এতিয়া পঢ়িও সেই মতকে বাহাল ৰাখিব খোজোঁ। যদিওবা তোৰ মতামতৰ সদায়েই মূল্য আছে বুলি ধৰিয়েই মই তাক চাইছিলোঁ। মই ইয়াক মোৰ লিখাৰ ভালখিনিৰ ভিতৰতে ঠাই দিবলৈ ৰাজী। তই আৰু এবাৰ পঢ়ি চাব পাৰ। আৰু মতামত জনাবি।

কটন কলেজ য়ুনিয়ন চেক্ৰেটাৰী খগেন বৰবৰুৱা, আৰু কটনি-য়ানৰ এডিটৰ প্ৰফুল্ল হোৱাৰ আশা? ‥

উপদেশ তোক দিয়া নাই—পাহৰা যেন দেখিলে সোঁৱৰাই দিব পাৰোঁ, পিচে পাহৰিবৰ ইচ্ছা কৰা যেন দেখিলে তাকো নকৰোঁ। সেইবোৰ লক লবাক কৰে বহুতে। কিন্তু তয়ো লক লৰা নহয়,ময়ো ভিনিমুৰীয়া বুঢ়া নহওঁ নহয় যদিও' দিলে দিব পাৰ। সি মিঠা বস্তু। এড্ভাইচ বা কনচ'লেচনৰ দৰে পুৰণি ''' '' বিষয় নহয়।

ভক্তি স্নেহ কাকো দিব নালাগে—মৰম অলপ তয়ে লবি।

করুণাৰ চিঠি দিয়াত অসুবিধা আছে—চিয়াহি নাই নে কাগজ কলম ওৰ পৰিছে? টিকট নহলে বেৰিং কৰিও দিব পাৰে। মই ভবি লম বুলি কবি। যদি সময় নাই সি সুকীয়া কথা।

তোৰ
শশীকান্ত

করুণা হ'ল "জয়ন্তী'ৰ সংযুক্ত সম্পাদক শ্ৰীকৰুণাকান্ত গগৈ।

তিনিমাহমানৰ পিছত (২৩ নবেম্বৰ ১৯৩৮) শশীয়ে 'চিন্তা-দুৰ্ভাবনাৰ মাজত দেহা তিলে তিলে শুকাই গৈছে' বুলি জনাই আৰু লেখিছে "কেইবামাহো তোৰ লিখা দেখা পোৱা নাই কেলৈ? বোধ কৰোঁ পঢ়িছ নহয়নে? পঢ়। য়ুনিভাৰ্ছিটিত নাম কৰিব নোৱাৰিলে একপ্ৰকাৰে আমাৰ কাৰণে নিজক প্ৰকাশ কৰিবলৈ ঠায়ো নাই। আমাৰ যি হ'ল হ'ল—তইঁতৰে কিবা হয় যদি হক। আশা কৰোঁ—ইচ্ছা কৰোঁ। প্ৰাৰ্থনা নকৰোঁ।" মোৰ লেখা অৱশ্যে নোহোৱাই হৈছিল, হয়। মাথোন, পণ্ডিত জৱাহৰলাল নেহৰু গুৱাহাটীলৈ অহাৰ সময়ত শ্ৰীকৰুণাকান্ত গগৈৰপৰা Sreejut Maheswar Neog represents the Jayanti in his Reporter's capacity বুলি এখন চাৰ্টিফিকেট (২৯ জুলাই ১৯৩৮) লেখাই লৈ কলেজত বহা সভাত আন ভব্য-গব্য সংবাদদাতাসকলেৰে শাৰী পূৰাই বহি আছিলোঁগৈ।

এই সময়তে অধ্যাপক বিৰিঞ্চিকুমাৰ বৰুৱাই কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অসমীয়া শ্ৰেণীত পঢ়োৱা এৰি কটন কলেজৰ অসমীয়া বিভাগত যোগ দিছিলহি। তেওঁ এদিনহে আমাৰ শ্ৰেণীলৈ আহিছিল। সেইদিনা তেওঁ ঘৰলৈ ঘূৰি যাওঁতে বাটতে মোক লগ পাই "মিছাতে

তোমাৰ বছৰ এটা নষ্ট হ'ল" বুলি দুখ কৰিলে, কাৰণ এবছৰ কলেজত পঢ়াৰপৰা অব্যাহতি পোৱাৰ মোৰ যত্নত তেওঁ মোক বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কৰ্তৃপক্ষৰ যোগে সহায় কৰিবলৈ চাইছিল। আছিল পূজাটোৰ বন্ধত মই সৰু মোমাইদেউৰে (থানেশ্বৰ হাজৰিকা) তেওঁ থকা আপাৰ শ্বিলং কেটল এণ্ড ডেইৰি ফাৰ্মত গৈ থাকিবৰ কথা, কাৰণ মোৰ আগৰ বছৰ হোৱা অসুখৰ বাবে গুৱাহাটীত ভালকৈ পঢ়া শুনা কৰিব নোৱাৰিম বুলি ভাবি তেওঁ মোক শ্বিলঙলৈ যাবলৈ কৈছিল। শ্বিলঙলৈ যোৱাৰ আগতে বিৰিঞ্চি মমাৰে (মোৰ মোমাইৰ পুত্ৰ চৈতন্যনাথ হাজৰিকা ভাইৰ মমা বুলি) দুদিনলৈ নগাঁও চাবলৈ গলোঁ। তাৰপৰা গুৱাহাটীয়েদি শ্বিলঙলৈ বাট ল'লো। তাৰ জুৰ বতৰ বৰ ভাল লাগিছিল। মোমাইদেউৰ লগত কাচিৎ কেতিয়াবা দুটা কথা পতাৰ বাহিৰে কথা পতাৰ লগ নাছিলেই বুলিব লাগে—দুদিনমান গৈ লগ দিয়া বৰমমাৰ পুত্ৰ কণটি ককাইদেউৰ (শ্ৰীমাণিকচন্দ্ৰ হাজৰিকা) বাহিৰে। দুদিনমান আকৌ মোমাইদেউৰ বৰকৈ পানীলগা আৰু কাহ হৈ বৰ আহুকাল দিলে। ওচৰত থকা ডাঙৰ জলপ্ৰপাতটোৰ বাহিৰে আৰু ফাৰ্মত থকা শ্বেকছপিয়েৰৰ গাঁৱৰপৰা অনা বিলাতী গাইজনীত বাদে চাব লগীয়াও নাই বিশেষ একো। এদিন মোমাইদেউৰ লগত গাড়ীত উঠি শ্বিলং চহৰলৈ আহোঁতে তাতে বাটত ডক্টৰ ভূঞা ছাৰে লগ পালে। মোমাইদেৱে এদিন তেওঁক গাড়ী পঠাই অনাই আলহী শুধি বিদায় দিছিল। পঢ়া-শুনা মোৰ অলপ হ'ল, কিন্তু ড্ৰাইভাৰ যদু নে বন কৰা ল'ৰা কোনোবাটোৱে মই কলেজৰ লাইব্ৰেৰিৰপৰা বাবে নিয়া ই এম্ এল্ ছিৰিজৰ পুৰণি ফটা ছিটা Jonathan Swiftৰ শ্বিলঙৰ জাৰ খেদোৱাত লগালে হ'বলা, সেইখন বিচাৰি নাপাই মনত অলপ অশান্তি হ'ল আৰু গুৱাহাটীলৈ ঘূৰি আহিলত লাইব্ৰেৰিয়ান বাজেন বাবুৱে মোৰ হতুৱাই নতুন চকচকীয়া এটা কপি লাই-

ত্ৰেবিৰ বাবে কিনাইছে এৰিলে! এইদৰে "ব'ল খোৱা ব'ল, হেলো হুইচো" কৰি পৰীক্ষাৰ কাললৈ আগ বাঢ়িলো। আৰু সেই উৎসৱটো কৰি ঘৰৰ ল'ৰা ঘৰলৈ উভতিলো। ১৫ জুলাই ১৯৩৯ তাৰিখে যোৰহাটৰপৰা ককাইদেৱে চিঠিৰে জনালে, "Calcutta Gazetteঅত আজি result ওলাল। তোমাৰ position Cotton Collegeঅত 1st আৰু Universityত 27th " মোক postgraduate scholarshipঅৰ বাবে দৰ্খাস্ত দিবলৈ তেওঁ নিৰ্দেশ দি মাতি পঠিয়ালে। সেইমতে আবেদন পঠোৱাও হ'ল। সেইকালৰপৰা ঘূৰি বাৰ্তা নাহিল আৰু সিমানতে সপোনময় অধ্যায় কলেজৰ জীৱন সমাপ্ত হ'ল।

কঁক্‌বকাই নে ভক্‌ভকাই /ক

ইংৰাজীত অনাৰ্ছ ৰাখি বি এ পৰীক্ষাটো পাছ কৰিলোঁ।—যদিও কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ছাত্ৰসকলৰ মাজত একেবাৰেই ওপৰ খলপাত উঠি আহিব নোৱাৰিলো। সিমানতো যি কৰিলোঁ, ভালেই কৰিলো বুলি ভাবিলো। তাৰ পিছৰ স্বাভাৱিক কৰ্মৰ দৰে আছিল এম্ এ পঢ়া—কলিকতালৈ গৈ পঢ়া। কিন্তু সেইখিনিতে এটা দোপ দি ভাবিব লগীয়া হ'ল। অসম চৰকাৰৰ স্নাতকোত্তৰ বৃত্তিটোৰ বাবে দৰ্খাস্ত কৰিলো, নানা হেঁচা-ঠেলাৰ মাজত তাক পাবৰ আশা নাই বুলি মুজুৰা লাগি বহি থাকিলোঁ। ঘৰৰ ধন ভাঙি পঢ়িবলৈও ঘৰত, সিমানটো হেঁচা সহিব পাৰিবযে, আশা কম। বন্ধু-বান্ধৱসকলে অৱশ্যে ভাবি আছিল যে মই বিশ্ববিদ্যালয়লৈ যামেই। আগৰ বছৰতে বি এ পাছ কৰি কলিকতাত পঢ়ি থকা টমিয়ে কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ হাৰ্ডিঞ্জ হোস্টেলৰপৰা লিখিলে, "স্নেহৰ বান্ধৈ, পৰীক্ষা পাশ কৰা বাতৰিটো নিদিয়াৰ কাৰণে যথেষ্ট বেজাৰ পাইছো বুলি ক'লে অন্যায় হ'বনে? গেজেটত তোমাৰ স্থিতিটো দেখি সঁচাকৈয়ে বৰ বং পাইছোঁ। বীৰেন চাংকাকতি বৰ্ত্তমান ইয়াতে আছেহি, আৰু তোমাকো আমাৰ মাজত পাবৰ কাৰণে সদায় আশা কৰি আছো। পিছে তুমি এতিয়া কি পঢ়িবা" (২০ জুলাই ১৯৩৯)? তবে এবিলেও কৰ্পটিয়ে নেবাৰ দৰে সাহিত্যক যোগটোৱেযে মোৰ লগ এৰা নাছিল, সেইটোও বান্ধৱ সেই চিঠিৰপৰাই আজি সুঁৱৰিছো। তেওঁ অৱশ্যে অলপ কঠোৰ সমালোচকো: "আৱাহনত তোমাৰ গল্পটো পঢ়িলোঁ। ভালেই লাগিল। কিন্তু এটা কথা—যদি বেয়া নোপোৱা কওঁ—I hate the idea of your clinging to symbol-

ism and circumlocution so much Doesn't it really violate the essential spirit of the age? নিজৰ মতটোহে কৈছো। I may be wrong বেয়া নাপাবা আকৌ। অনধিকাৰ চৰ্চাৰ কাৰণে মাফ কৰিবা।" মোৰ সেই গল্পৰ কথা আজি বিস্মৃতিৰ গৰ্ভত। আন এজন শ্ৰদ্ধেয় বন্ধু কৰুণাকান্ত গগৈয়ে তেওঁৰ চিঠিত (২৪ জুলাই ১৯৩৯) "এতিয়া আপুনি কি কৰেঁ৷ বুলিছে জনাব" বুলি খবৰ লৈ তেওঁৰ প্ৰস্তাৱিত গল্প-সংকলন "হাতীপটি"ৰ কথা লিখিছিল আৰু সংকলনখনৰ বেটুপাতৰ বাবে ছবিৰ মই ইতিমধ্যে পঠিওৱা ডিজাইনটোৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিছিল আৰু লগতে "আৱাহন"ত ওলোৱা মোৰ 'কবিতা' নামৰ কবিতাটোৰ বিষয়ে মন্তব্য কৰিছিল, "পটি ভাল-পালো। আৰু আপোনাৰ এই বছৰৰ সকলোবোৰৰ ভিতৰতে এইটি উত্তম কবিতা হৈছে বুলি ধৰিলো।" তেওঁ ঘনাই চিঠি দি থাকে "হাতীপটি"ৰ আঁচনি আৰু কাম লৈ আৰু সহযোগ আশা কৰি। আগৰ বছৰত দৰ্শনৰ অনাৰ্ছৰে বি এ পাছ কৰি কলিকতালৈ পঢ়িবলৈ যাব নোৱৰা বন্ধু নৰেন শৰ্মাই ব্যৱহাৰিক জগতখনৰ দাম-দৰৰ বিষয়ে, নিজৰ কথাও কৈ চিঠিপত্ৰ দিয়ে। তেওঁ স্কুলৰ শিক্ষকৰ কামত সোমাবলৈ যত্ন কৰি দেখে যে শিক্ষা-জগততো আগৰ বজাৰ-দৰ নচলে। তদুপৰি আগৰ নৈতিক প্ৰমূল্যবোৰ চূৰ্ণচাৎ কৰিবৰ কাৰণে দৃঢ় পদক্ষেপেৰে আগ বাঢ়ি আহে দ্বিতীয় বিশ্বসমৰ। নৰেনৰ এখন চিঠিত তাৰ আভাস "The war has been declared as a conclusion of the intolerably tense situation of the last twelve months The Russo-German pact is really a surprise They say they will be neutral But how long? But you know the papers don't give you the correct information Never mind Why bother our heads about those fighting cocks?" কিন্তু আমাৰ

নিজৰ জগতখনো ক্ষান্ত হৈ থকা নাছিল The world situation has been very tense You must have read in the papers Mahatma's retort to Zetland's speech There is a likelihood of India's getting something from the British now—at least the right of defence against the aggression of Afghanistan and Japan if there be any For the aggression also, there is a fair probability Whatever be the case, the old man has at last taken the right attitude" (পুৰণিগুদাম, ১ ছেপ্টেম্বৰ ১৯৩৯)

এইদৰে চাৰিওফালে জাকি পাতি অহা ৰাজ ভগনৰ মাজত আমাৰ সক জীৱনৰ কলথোকা বাহুলিয়ে খোৱাটো তুচ্ছই নহয় জানো? তথাপি এম এ পঢ়াৰ সপোন নগ'ল। কিন্তু এইবাৰ নতুন ধৰণেৰে তাৰ কথা ভাবিবলৈ লাগিলোঁ। সেই ভাবৰ এগৰাকী বিশিষ্ট সঁগৰীয়াও পালো। তেওঁ হ'ল বৌদ্ধিক যুৱক মুনীন বৰকটকী। তেওঁ ডিষ্টিংকশ্যন থকা গ্ৰেজুৱেট। তেনে গ্ৰেজুৱেট তেওঁ আৰু ইংৰাজীৰ অনাৰ্ছৰ গ্ৰেজুৱেট মই নিজকে তোষামোদ কৰিলোঁ যে আমি বিচাৰিলেই চৰকাৰী হাইস্কুলত কাম এটা পাব পাৰিম। দৰ্মহাও পাম বহুত (মাহে তিনি কুৰি পোন্ধৰ তেতিয়া কম জানো?), তাকে লৈ সুখে-সন্তোষে খাই-লৈ দুয়ো আৰামত ইংৰাজীৰ এম্ এ দকচি পঢ়িম, সাহিত্যৰযে কিমান ৰস ল'ব পাৰিম! সেই কল্পনা বা পৰিকল্পনাৰে দুয়ো নিজ নিজ ভগীয়াকৈ কিতাপ যোগাৰ কৰিবলৈ ধৰিলোঁ। দুই এখনকৈ। কিন্তু আমাৰ নিমিত্তে শিক্ষা-বিভাগৰ দুৱাৰখন বহুলকৈ মেলা থাকিব, সেইটোৱে ভুল আশাহে আছিল, তাক [illegible]াতে বৰ পলম নালাগিল। বিভাগত স্থায়ী কাম পাবলৈ হ'লে কিছু দিন অস্থায়ী উমেদবাৰ-ৰূপে চলিব লাগে। সেইমতে স্থায়ী শিক্ষকসকল ছুটিত থকাত যোৰহাট চৰকাৰী স্কুলত ১৯৩৯ৰ আগষ্ট

ছেপ্টেম্বৰত প্ৰায় এমাহ, আৰু ১৯৪১ৰ মে'-জুনত প্ৰায় এমাহ আৰু উত্তৰ লখীমপুৰ চৰকাৰী স্কুলত ১৯৪০ৰ এ'প্ৰিলৰপৰা জুনৰ ভিতৰত দুমাহৰ অলপ বেছি কাম কৰিলোঁ। কিন্তু ১৯৪১ৰ আগস্টত সেই হিছাপ নিকাচ কৰিবৰ বেলা পৰিল। সেই মাহৰ এক তাৰিখৰ দিনা যোৰহাট স্কুলত এটা পদ খালি হোৱা বতৰা পাই ইন্‌ছপেক্টৰ শৰৎচন্দ্ৰ গোস্বামীক লগ ধৰিলোঁ। তেওঁ ক'লে, আজি কালিতে শ্বিলঙৰপৰা শিক্ষা-মন্ত্ৰী আহিব। সেই কৈ তেওঁ ব্যস্ত, কিন্তু মই তেওঁৰ কথা হেডমাস্টৰক কৈ কাম কৰা আৰম্ভ কৰি দিব পাৰোঁ, পিছত অৰ্ডাৰ দিয়া আদি সকলো ঠিক কৰি দিয়া যাব। সেইমতে মই জেহ্নিকুদ্দিন হেডমাস্টৰ ছাৰক কথাটো কৈ পিছ দিনা শুকুৰবাৰে স্কুলত পাঠন আৰম্ভ কৰিলোঁ। শুকুৰবাৰে পঢ়ালোঁ। শনিবাৰে আদ্‌-দিন পঢ়ালোঁ। সোমবাৰে পুৰা শ্ৰেণীত সোমাই হাজিৰা মাতি ল'ৰাৰ উপস্থিতি লৈ পঢ়ুৱাবলৈ কিতাপ মেলিছোঁহে, এনেতে হেডমাস্টৰ ছাৰ ক্লাছৰ বাৰাণ্ডালৈকে আহি মোক সেইখিনিলৈকে মাতি নিলে, ক'লে যে শিক্ষা-মন্ত্ৰীয়ে আন এজনকহে সেইটো কামত মকৰৰ কৰি গৈছে, গতিকে মই হাজিৰা-বহি, কিতাপ-কাগজ লৈ তেওঁৰ লগতে গুচি আহিব লাগে। ছাৰে নিজৰ কোঠালৈ মাতি নি বিছু দুখো কৰিলে। কিন্তু কি কৰিব? ৰজাৰ দঁডি, বনত বাস। 'ময়ো বনে যাওঁ স্বামী হে' কৰি ঘৰমুৱা হ'লোঁ। শৰৎচন্দ্ৰ গোস্বামীদেৱেতো মোক যথেষ্ট মৰম কৰিছিল। ইয়াৰ পিছতো তেওঁৰ কাষ চাপি দুই-চাৰি দিন কথা হ'লোঁ। তেওঁ দুখ প্ৰকাশ কৰি ক'লে, "আজি-কালি বাঞ্ছনীয়মতে বিভাগ চলাব নোৱাৰি। আজি-কালি সাম্প্ৰদায়িক বিচাৰ-বিবেচনাটোক ডাঙৰ কৰা হৈছে। তোমালোকৰ নিচিনা গুণী ল'ৰাক কাম দিব নোৱাৰোঁ। দুৰ্গাধৰ বৰকটকীয়েই গঢ়ি তোলা এইটো বিভাগ। তেওঁৰ ল'ৰা সুনীনক কিন্তু বিভাগত ল'ব নোৱাৰোঁ।" শেহত এদিন তেওঁ ক'লে, "মই তোমাক শিক্ষা বিভাগত কাম এটা

দি যাব খোজোঁ, কাৰণ মই এমাহমানৰ ভিতৰতে পেনছন লৈ যামগৈ। কামটো তোমালোকৰ শিৱসাগৰ ছৰকাৰী স্কুলতে। কামটো লোৱা নোলোৱা তোমাৰ কথা।” মই আশ্চৰ্য আৰু আনন্দ প্ৰকাশ কৰি ক'লোঁ, “ছাৰ, কামটো পালে আকৌ নকৰাৰ কথা কেনেকৈ হ'ব পাৰে?” তেওঁ ম্লান হাঁহি এটাৰে ক'লে, “মই দিব পৰা এই একেটা কামেই মাথোন আছে। কিন্তু কামটো হ'ল বঙলা ভাষাৰ শিক্ষকৰ কাম। সেই কাৰণেহে কৈছো—।” মই ধন্যবাদ জনালোঁ, কিন্তু ক'লো যে বঙলা পঢ়াবলৈ মই নিজেই বঙলা শিকা নাই, আৰু পঢ়াব পাৰিলেও মানুহে তাকে সমালোচনা কৰিব। ছাৰে ক'লে, তেওঁ অৱসৰ লোৱাৰ আগতে অৰ্ডাৰটো কৰি দি যাব, মই ভাবি-বলৈ আৰু থিৰাং কৰিবলৈ সময় পাম। সেইমতে “আসাম গেজেট”ত নিয়োগটো প্ৰকাশ পালে, কিন্তু মই আৰু কামটোত যোগ দিবলৈ নহ'লু। তেও বুলি ১৯৫৪ চনত কেন্দ্ৰীয় শিক্ষা মন্ত্ৰণালয়ৰপৰা বিশ্ব-ভাৰতীত অনুষ্ঠিত লিটাৰেৰি ৱৰ্কশ্বপৰ সহকাৰী সঞ্চালক হৈ 'মাস্টাৰ মশায়' হওঁতে অন্তত. এদিন বঙলাতে বক্তৃতা কৰিব লগীয়া হৈছিল। গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বঙলা বিভাগ খোলা হ'লত তাৰ প্ৰথম ক্লাছটো মযে লৈছিলো। ১৯৬২ চনত ডক্টৰ বিৰিঞ্চিকুমাৰ বৰুৱা আমেৰিকালৈ যাওঁতে প্ৰায় বছৰেক কাল বঙলা বিভাগৰ প্ৰধান হৈ থাকিব লাগিছিল। এইদৰে দেখা যায় মই বঙলা-শিক্ষক হোৱা দেখা গোস্বামীদেৱৰ বাহ্যাটি পূৰ হৈছিল বহুত কাল পিছত। তেতিয়া আৰু উচ্চ ইংৰাজী পঢ়াশালিত শিক্ষক হোৱাৰ অৱশ্যে প্ৰয়োজন নাছিল।

ছৰকাৰী হাই স্কুলৰপৰা দুটি একৰাই এটা সময়ত আন পঢ়া-শালিৰ কালে চকু দুৰাবৰ প্ৰয়োজন হৈছিল। ১৯৪০ৰ জুলাইৰপৰা ছেপ্টেম্বৰৰ ভিতৰত শিৱসাগৰৰ বেজবৰুৱা স্কুলত শিক্ষকতা কৰিছিলো। তেতিয়াৰ মোৰ ছাত্ৰসকলৰ নাম-ধাম-পৰিচয় পাহৰিয়ে পেলোঁ

এজনৰ বাহিৰে—সাংবাদিক ৰূপে সিদিনা "আসাম ট্ৰিবিউন"ৰ কামৰ-পৰা অৱসৰ পোৱা নৰেশচন্দ্ৰ ৰাজখোৱা। স্কুলৰপৰা স্কুললৈ বগোৱা মোৰ এইছোৱা অনিশ্চিত জীৱনৰ কাহিনী পঢ়ি পঢ়ঁতাসকলৰ মনতে ভাব হ'ব পাৰে মই যেন পানীত পৰি কঁকৃৰকাইহে ফুৰিছিলোঁ। কিন্তু তেতিয়া হ'লে মোৰ তেনেকুৱা ধৰণৰ ভাৱ মুঠেই হোৱা নাছিল। বৰং তেতিয়াও মোৰ ভৱিষ্যতৰ ওপৰত লাৰ চাব মাৰি কোনেও signed, sealed and delivered কৰি দিয়াতো নাছিলেই, সেই ভৱিষ্যতলৈ, আৰু উচ্চতৰ পঢ়ালৈহে চকু তুলি চাই আছিলোঁ, আৰু আলেকজেণ্ডাৰ পোপে ক'বৰ দৰে, Hope springs eternal in the human breast / Man never is but always to be, blest ৰবাৰ্ট ব্ৰাউনিঙৰ ভকত হিছাপে মই শকত আশা বাদীও। তাতে আকৌ পঢ়াশালিয়ে পঢ়াশালিয়ে কোমল বয়সীয়া ল'ৰাবিলাকৰ লগত থাকি মই যেন তেওঁলোকৰ বয়সৰ দীপিতিৰেহে ভকভকাই আছিলোঁ। শিক্ষক-জীৱনৰ পোনটো চুটি খোজতে যোৰহাট স্কুলৰ নৱমমান শ্ৰেণীত দেখা সেই পোহৰ পোহৰ মুখবোৰ শ্ৰেণীৰ কোঠাটোৱে সৈতে মনত পৰে—সেই অমূল্য বৰুৱা, অজিত-কুমাৰ শৰ্মা, যশোদানন্দ ভঁৰালী, যতিনাৰায়ণ শৰ্মা আদি। নতুন মাস্টৰ ক্লাছলৈ আহিলে তেওঁৰ এটি নামকৰণ কৰি লোৱা যোৰহাট স্কুলৰ ল'ৰাৰ সজ। মোকনো কি নাম দিব? গুৱলা আৰু সংযত থাকিব নোখোজা চুলিবে মোৰ মূৰটো সেই কালত ৰূপৰা হৈয়ে থাকিছিল। এদিন ক্লাছলৈ যাওঁতেই দেখিলোঁ বিশেষ এটি ল'ৰাই ব্লেকবোৰ্ডখনত যত্ন কৰি এটা স্কেচেৰে সৈতে লেখিছে—[illegible] যক্ষ। মই বুজিলোঁ। মই যেন বোৰ্ডত কি আছে, একো দেখাই নাই, তেনেভাবে ক্লাছত সোমাই চকিত বহি ল'ৰাটিক ভাস্টাৰডাল দি ক'লোঁ, 'বোৰ্ডখন পৰিষ্কাৰকৈ মোহাৰাঁচোন।' তেওঁ যেতিয়া মেহেঙা-মেহেং কৰি মোহৰা কাম আৰম্ভ কৰিলে, তেতিয়া সকলো

ল'ৰাৰ মুখত স্মিত-হাস্য। মই আৰু বুজিলোঁ। এজন ল'ৰাই চুকৰপৰা ক'লে, 'ছাৰ কম নহয়, নোৱাৰি অ' ।' কম নহওঁতো। পঢ়াওঁতে সকলোটিয়ে মনোযোগ দি শুনে, বুজিছে শুনিছে বুলি বুজিব পাৰি। শৈলধৰ ৰাজখোৱাৰ "নিজৰা"ৰ কবিতা পঢ়ুৱাই সোৱাদ লাগে, আৰু শিশুসকলৰ মনতো লগাব পাৰোঁ বুলিও ভাব হয়। ককাইদেৱে এটা ব্যৱসায়-বুদ্ধি দিয়ে যে সেই কথাবোৰ এখন কিতাপ কৰি উলিয়ালে ল'ৰাবো উপকাৰ হ'ব আৰু মোৰো দুপইছা লাভ হ'ব পাৰে। তেওঁ তাৰ অকণমান পাতনি এখনো লিখি দিলে। কিতাপ প্ৰস্তুত হ'লত যোৰহাটৰ খাতুন প্ৰেছ আৰু দৰ্পণ প্ৰেছত "নিজৰা-লগৰী" নাম দি ছপাই উলিওৱা হ'ল। বেপাৰৰ হিচাপত মুনাফা হিচাপে বৰ নহ'ল, তাৰপৰা যদিও ল'ৰাহঁতৰ উপকাৰ হৈছিল বুলি ভালকৈয়ে ভাব হয়। "টাইম্‌ছ অব্‌ আসাম" কাগজে (২০ জানুৱাৰী ১৯৪০) প্ৰশংসিছিল এই বুলি "Sj Neog has displayed much originality in the compilation of this work He has given parallel passages from English, Bengali and other authors, thereby opening up fresh channels of enjoyment and beauty, which students can profitably avail themselves if they like to develop a genuine admiration for poetry"

ইয়াৰো আগতে মই টিপচি হৈ হোলোংগছত বাহ সাজিবৰ হাউচ কৰিছিলো। মাদ্ৰাজৰ বিখ্যাত "ইণ্ডিয়ান ৰিভিউ" নামৰ উচ্চাংগৰ পত্ৰিকালৈ Assamese literature বুলি সৰু এটা প্ৰবন্ধ পঠিয়াই দিছিলো আৰু ১৯৩৯ৰ আগস্টত পত্ৰিকাখনিয়ে তাকে মোলৈ ছপাত কৰিয়াই লৈ আ[illegible]ল। কিন্তু তাতোকৈও ডাঙৰ ফূৰ্তিৰ কথা কি জানে? —কা[illegible]নৰ প্ৰকাশক জি এ নটেশন কোম্পানিয়ে মোলৈ দহ টকাৰ এখন চেকো পঠাই দিছিল। সেয়ে মোৰ

জীৱনৰ প্ৰথম আৰ্জোন আৰু সাহিত্য কৰি ৰুবা আৰ্জোন। কমনো ভাণ্ডৰ কথানে' চেকথন লৈ কুমিল্লা ইউনিয়ন বেংকলৈ গ'লো। বেংকৰ এজেন্টজনে প্ৰবন্ধ লেখি চেকখন পোৱা জানি মোক কংগে-চুলেশ্যন্‌ছ জনালে আৰু তৎপৰতাৰে ইণ্ডিয়ান বেংক লিমিটেডৰ চেকখনৰ ধন সোনকালে সংগ্ৰহ কৰি আনি দিলে। ইয়াৰ পিছতে "ইণ্ডিয়ান বিভিউ"ত Assamese marriage songs বুলি আৰু এটা মোৰ প্ৰবন্ধ সোনকালতে ওলাল। কলিকতাৰ 'হিন্দুস্থান স্টেণ্ডাৰ্ড" কাগজত আনন্দ চন্দ্ৰ আগৰৱালাৰ বিষয়ে এটা মোৰ প্ৰবন্ধ তেতিয়াই ওলায় (১৫ জানুৱাৰী ১৯৪০)। পিছদিনা সেইটো 'টাইম্‌ছ অৱ্ আসাম" কাকতেও প্ৰকাশ কৰে। ১৯৩৯ৰ আগ ভাগতে আৰু এটি কাম কৰিছিলো—যিটো বৰ ভাল কাম নহৈছিল বুলিও কেতি-য়াবা কেতিয়াবা মোৰ মনত ভাব হয়। বি এ পৰীক্ষা দি যোৰহাটত বহি থাকোঁতেই জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ বোলছবি "ইন্দ্ৰ-মালতী" তাতে চাবলৈ পাওঁ। তেওঁৰ প্ৰথম সুন্দৰ যত্ন "জয়মতী" যান্ত্ৰিক কাৰণত আৰ্থিকভাৱে ফলদায়ক নোহোৱাত, বৰং ক্ষতিকৰেই হোৱা বাবে তেওঁ অলপ কম খৰচত এই দ্বিতীয় ছবিখন কৰে। সেইখন কলাসৃষ্টিৰ ফালৰপৰা আমি জ্যোতিপ্ৰসাদৰ বস্তু যেনে হ'ব লাগে বুলি ভাবোঁ তেনে নহৈছিল। তাৰ এটা সমালোচনা মই লেখিবলৈ লওঁ। মোৰ সেই কামত আৰু এজন বন্ধু যোগ হ'ল, আৰু চোকা চোকা কিছু কথা তেওঁৰ ফালৰপৰা সংযোগ কৰা হ'ল। কিন্তু যেতিয়া প্ৰবন্ধটো টাইপ কৰি উলিওৱা হ'ল, তেতিয়া বন্ধুৱে তাত নিজৰ নাম ৰাখিব খুজিলে। মই তেওঁৰ প্ৰায় যোগবোৰ প্ৰবন্ধটোৰপৰা বিয়োগ কৰি বস্তুটো নতুনকৈ টাইপ কৰাই "টাইম্‌ছ অৱ আসাম"লৈ পঠিয়াই দিলোঁ। সমালোচনাটো মাজে মাজে অলপ কঠোৰ হৈছিল যদিও কোনেও তাক অসমুচিত হোৱা বুলি নক'লে, বৰং ওপৰঞ্চি সমালোচনাহে কৰিবলৈ

বিচাৰিলে। বন্ধু নবেনে লেখিলে, Your article in the 'Times of Assam' was simply delightful It has been a little high, and a casual and superficial reader cannot digest it easily Your criticism was comprehensive but there were other things also which could be comprehended by your article A flood of remarks was expected from you as regards the director's misrepresentation of a village society There were other things too (১ ছেপ্টেম্বৰ ১৯৩৯) মোৰ সমালোচনা দেখি জ্যোতিপ্ৰসাদৰ মাথোন মন্তব্য আছিল, "আমাৰ art-অতকৈও art criticism বহুত আগ বাঢি গৈছে।"

স্কুলীয়া কিতাপ লেখি বা পাঠ্যপুথি সংকলন কৰি ধন ঘটাৰ জ্ঞানী বণিক-প্ৰবৃত্তিটো কিয় জানো মোৰ নহ'ল! নোহোৱাৰ মানসিক কাৰণ কিবা আছে যদিও নিজেই বুজি নাপাওঁ। শৰৎচন্দ্ৰ গোস্বামীদেৱে মোক এনে এটা কামত লগাই দিলে সেই তেতিয়াই —যাৰ ফল স্বৰূপে 'ষষ্ঠ মানৱ সাহিত্য" বোলা কিতাপখন সংকলন কৰা হ'ল। সেইখন মই তেওঁৰ ওচৰত দাখিল কৰাৰ পিছত সি বিভাগীয় প্ৰকাশন-ৰূপেহে ওলাল, আন কি, তাৰ অন্তৰ্গত মোৰ সৰু প্ৰবন্ধটো সন্নিৱেশ কৰিবৰ বাবে মহাদেৱ শৰ্মাদেৱেহে (তেওঁক বোধ হয় বিভাগে সম্পাদনাৰ ভাৰ দিছিল) মোলৈ অনুমতি বিচাৰি চিঠি দিছিল। পদ্মনাথ গোহাঞি বৰুৱাই কিতাপখনৰ এটা সমালোচনা লিখিছিল বুলি শৰৎচন্দ্ৰ গোস্বামীৰ চিঠিৰপৰা জানিব পাৰিছিলোঁ। সমালোচনাটো কিন্তু দেখা পোৱা নাছিলোঁ। ইয়াৰ বহুত দিন পিছত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ শিক্ষকতা আৰম্ভ কৰোঁতে এটা ডাঙৰ কলিকতাৰ অনুষ্ঠানৰপৰা এলানি পঢ়াশলীয়া পুথি প্ৰণয়ন কৰিবলৈ অনুৰোধ আৰু পৰামৰ্শ পাইছিলো।। কিন্তু তাকো কামত লগোৱা নহ'ল। সেইবোৰ ব্যৱসায়-বুদ্ধি মোৰ নহ'লেই। তেনে কামত মইহে উৎ-

ছিওবেনছৰ এজেন্ট হৈ সেই ব্যৱসায় চলাম, সেইটো ধেমালি যেনেই লাগে। অথচ ছিতাকাংক্ষী এজন বন্ধুক লগ পাই দুদিনমান সেই বায়ুতে ঘূৰিছিলো। তেওঁ হ'ল তিনিচুকীয়াৰ হৰেশ্বৰ বৰপূজাৰি। তেওঁ তেওঁৰ জীয়েক আৰু মোৰ সতীৰ্থা জ্ঞানদা ফুকনৰ ঘৰতে মোক লগ পাই কথা বতৰা পাতি মোৰ ইতিহাস লৈ ওপতে ওপতে একপ্ৰকাৰ অনুৰোধ কৰিলে, তেওঁৰ চিফ এজেন্সি থকা বেঙ্গল ইন্‌ছিওৰেন্‌ছ এণ্ড্‌ ৰিএল্‌ প্ৰপাৰ্টি কোম্পানিৰ এজেন্ট হৈ সহযোগিতা কৰিব লাগে। সেয়া হ'ল ১৯৪০ৰ ৪ জানুৱাৰীৰ কথা। তাৰ ঠিক আগে আগে 'হাতীপটি''ৰ প্ৰচাৰ-অভিযান হাতত লৈ কৰুণাকান্ত গঁগৈও যোৰহাট পাওকছি। গগৈদেওক সহায় কৰা আৰু বৰপূজাৰিদেৱৰে লাগি ইনছিওৰেনছ ব্যৱসায় কৰা—দুইটা গোৰ্ট খাই মোক যেন কোনোবা চক্ৰৱাত অসুৰৰ কান্ধতহে তুলি দিলে। কাম হওক নহওক, ঘূৰণ-ফুৰণৰ উছাহতে ঘূৰি-ফুৰি সময়বোৰ ধ্বংস কৰিবলৈ ধৰিলোঁ। বৰপূজাৰি বৰ ৰহৰহীয়া মানুহ তামোল চোবাই চোবাই কথাৰ ৰসৰ ওৰকে পেলাব নোখোজে। উজান বাজাত দিগ্বিজয়ৰ অৰ্থে তেওঁ ৯ জানুৱাৰীত মোক তেওঁৰ ৰথত (মটৰ গাড়ী) তুলি ল'লে। তেওঁৰে কথন মথন কৰি চেউনী আলিয়েদি লাদৈ—গড়, মেলেং পালোঁ গৈ। আৰু অলপ আগ বাটোঁতেই গাড়ীখন দেখোন চলিব নোখোজা হ'ল। চাওঁতে চাওঁতে বেলি লহিয়ালে। পুহমহীয়াৰ নিয়ৰ নামি আহিল। টিয়ক বাগিচাত সোমাই তাৰ 'ফিটাৰ'ৰ সহায় ল'বলৈ চোৱা হ'ল। মাজ নিশাহে আৱিষ্কাৰ কৰা হ'ল যে গাড়ীৰ ক্লাট্‌চ প্লেটখন ক্ষয় যোৱাতহে ইঞ্জিনে গাড়ী নাটানিবলৈ বোহ ধৰিছে। বাগিচাৰে কৰ্মী ভূঞা নামৰ এঘৰিত ওকবাজেং হৈ ভূৰি-ভোজন কৰা হ'ল। পিছদিনা যোৰহাটৰ এখন গাড়ী আনিছে বৰপূজাৰিৰ ৰোগী গাড়ী টনাই তাৰ আস্পতালত ভৰ্তি কৰোৱা হ'ল। ১২ তাৰিখে জিৰি-

চুকীয়ালৈ পুনৰ যাত্ৰা কৰা হ'ল—এইবাৰ ৰেলত উঠি। এইবাৰ কামতকৈও ডাঙৰ কাম হ'ল বৰপুজাৰিৰ ঘৰত বহি ভোগালী বিহু ভোগ কৰা। তাৰ পিছত ডিবুৰু আৰু শিৱসাগৰত চকৰ। কেই-দিনমান পিছত এদিন কৰুণাকান্ত গগৈৰে নাকুক বাগিচালৈ যাত্ৰা আৰু কবি অম্বেশ্বৰ চেতিয়া ফুকনৰ লগত অৱস্থান। তাৰ পিছদিনা বাগিচাৰ ট্ৰলিত উঠি চক্ৰাইলৈ গ'লো আৰু ওচৰ-পাঁজৰৰ বাগান খোৰত ঘুৰিলোঁ—জৰকা, তাওকাক, তিঙালিবাম, কামু, আইদেউ-বাৰী—ঘাইকৈ মিতিৰ খাই আৰু "হাতীপটি" বেচি। ত'ৰেপৰা শিৱ সাগৰলৈ ঘূৰি তাতো টহলিলোঁ। তাৰপৰা এদিন তিনিচুকীয়ালৈ ৰেল ধৰিলোঁ আৰু বৰপুজাৰিৰ পৰামৰ্শত তেওঁৰ জোঁৱাই গুণীন ফুকনেৰে ডিগবৈলৈ যাত্ৰা কৰিলো। তাত প্ৰায় সাদিনেই থাকিলোঁ। ফুকনদেৱৰ আলহী। সেই সাতোদিন নেক্‌নেকীয়া বৰষুণ। ঘৰৰ বাহিৰ ওলালে তাৰেই বুলিব লাগে। ফুকনৰ হাতত বাৰ্নাৰ্ড শ্বৰ ডাঙৰ নাটকাৱলী গ্ৰন্থ তুখন আছিল। তাকে যি পাৰিলো শ্ৰাদ্ধ কৰিলা। ইন্‌ছিওৰেন্‌ছৰ কাম কমেই হ'ল। ইয়াৰ পিছত তিনি-চুকীয়া, ডিব্ৰুগড, তিনিচুকীয়া, শিৱসাগৰ মাৰি থাকিলো। মাজতে আকৌ মোক ধৰিলে আমাৰ শিৱসাগৰ "হেমকোষ"ৰ হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ ঘৰৰ আনন্দৰাম বৰুৱাদেৱে। তেওঁ চৰকাৰৰ শিক্ষাবিভাগৰ ৰঁডিত হেমচন্দ্ৰৰ ব্যাকৰণ 'শুধৰাবলৈ' লাগি গৈছিল আৰু মোকো টানি আনি তাৰ কামত লগাইছিল। "হেমকোষ"খনো তেওঁ একপ্ৰকাৰ সম্পাদন কৰিছিল আৰু বিশেষকৈ নতুন সংযোজন-খিনি চাবলৈ সাহিত্যৰথী বেজবৰুৱালৈ পঠিয়াইছিল। কিন্তু মই যি দেখিছিলোঁ বেজবৰুৱাৰ এই "চোৱা' টো নাম-নিমিত্ত মাত্ৰকে হৈছিল, কাৰণ এটা কথা—তেওঁ নিজে ক'বৰ দৰে "হেমকোষ"-কেই তাৰা বিষয়ত যদিও তেওঁ মানিছিল, কিন্তু অতবাৰ শুধিবলগা কতবাৰ শুধিলৈকে নহয়। মই হেমচন্দ্ৰৰ ব্যাকৰণত হাত দিবলৈ

টান পাইছিলোঁ, আনন্দৰাম বৰুৱাদেৱে যি কৰিছিল, তাৰ ওপৰে বান্দা মাৰিছিলোঁ। মাথোন—১৯৪০ মার্চ মাহৰ শেহৰকালে। কেতিয়াবা দিনে চাৰি-পাঁচ ঘণ্টা লেখাৰিকৈ এই কাম কৰিছিলোঁ। এদিনাখন ব্যাকৰণখনৰ শুধবোৱা কপিটো লৈ হুলস্থুল লাগিল। আনন্দৰাম বৰুৱাদেৱৰ ঘৰৰ ওচৰতে মোৰ মোমাইৰ (প্ৰেমধৰ হাজৰিকা) ঘৰ। তাতেই মই কপিটো থওঁ, কাৰণ মাজে মাজে মই তাতে থাকোঁ আৰু বৰুৱাদেৱেৰে কথা-বতৰাও পাতোঁ। সেইদিনা তেওঁক অহা দেখা পাই মমাৰ ঘৰৰ ভাই ভনীহঁতে ঘোষণা কৰিলে "অকণ কৰাইদেউ, তোমাৰ ব্যাকৰণ বৰুৱা আহিছে, ব্যাকৰণ বৰুৱা আহিছে। তোমাৰ মিটিং হ'বৰ হ'ল।" কিন্তু সভাত আলোচ্য কপিটো ক'তো দেখোন পাবলৈ নাই। কি হ'ল? বৰুৱাদেও বাহিৰত বৈ আছে। টুকুৰা টুকুৰ কাগজ এঠাই এঠাই লগোৱা মোৰ মূৰৰ চুলিৰ দৰে জপৰা পুৰণি কিতাপৰ কপিটো শেহস্তত জানিবা ধানৰ ডাঙৰ পাচি এটাত ওলাল। তেওঁক সেইদিনা সেইখন একেবাৰেই চমজাই দিলো আৰু কিবা অথন্তৰ ঘটিবলৈ পায় বুলি।

ইতিসময়তে "ইণ্ডিয়ান বিভিউ"ত ওলোৱা অসমীয়া সাহিত্য সম্পৰ্কীয় মোৰ প্ৰবন্ধ পঢি এলাহাবাদ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ডি ফিল্‌ ডিগ্ৰীৰ বাবে Comparative Study of Vaishnava Bhakti Literature of Northern India বিষয়ত গৱেষণা কৰি থকা, উত্তমচন্দ্ৰ শ্ৰীবাস্তৱ নামে এজন লোকে চিঠিৰ পিছত চিঠি দি মোক প্ৰশ্নেৰে বুৰাই পেলালে—বিশেষকৈ অসমৰ বৈষ্ণৱ কবিসকল, তেওঁলোকৰ কাব্যকৃতি, বিশেষকৈ শিশু কৃষ্ণক লৈ কৱিতাৱলী, বৈশিষ্ট্য আদি বিষয় লৈ। তেওঁ সুধিছিল, Does the Assamese language possess a script of its own? I learnt from an old article of Dr Grierson in the J A S.B that

Assamese is akin to Eastern Bihari I, therefore, think that I shall find no difficulty in understanding the original verses (১১ মার্চ ১৯৪০) অসমৰ বাহিৰত অসমৰ বিষয়ে অজ্ঞতাৰ বাবে আমি অসমীয়াবোৰহে দায়ী। "চৈতন্য-জীৱন/জগত-যোষণ/শ্মশানতে লয় শঙ্কৰ-মহিমা!" ছুবছুৰমানলৈ মই শ্ৰীবাস্তৱৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰ কিতাপ যোগান আদি কৰি আছিলো। নাজানো তেওঁৰ গ্ৰন্থ সম্পূৰ্ণ হ'লনে নাই, তেওঁ ডিগ্ৰি পালেনে নাই। নহ'লেও অন্তত বাহিৰৰ এজনে জানিলে, অসমীয়া ভাষাৰ আখৰ আছে, ইও বৈষ্ণৱ কবিতা ধাৰণ কৰিব পৰা এক কৰ্ষিত ভাষা। এজনে সুধিছিল তুমিযে এইদৰে লোকক গৱেষণা কৰিবলৈ সহায়ধন কৰিছা, 'জগতক বৰ দিয়া আপুনিচোন নওঠা?' মই ক'লো, মহেশ্বৰ মোৰ নামটোৱেই তাৰ বাবে দায়ী। কিনো কৰিম, কওকচোন। ঘৰতেযে আৰামেৰে পটি ইংৰাজীৰ এম্ এ পৰীক্ষা দিয়াৰ সংকল্প, সিও দেখোন লাহে লাহে বিকল্পত পৰিণত হয়। 'হে মন সদা তোৰ/সংকল্প বিকল্প ধৰ্ম' আছেই। নবেন বন্ধুৰ চিঠিত পৰিস্থিতিটোৰ এটা ব্যাখ্যা Don't you appear in M A ? I had a mind, but you know, being in a village where there are no facilities of a library, it is really difficult—rather impossible I don't know how I have stepped into this (১১ জুন ১৯৪০)। মই কওঁ, তথৈবচ। তত্ৰোপৰি, মোৰ হ'ল বিলাতী ভাষা, বিলাতী সাহিত্য, বিলাতী কিতাপৰ কথা! কিনো কৰোঁ! 'ভলাৰ বগৰী প্ৰায়/ক'তো খান-খিত নাই।'

তথাপি পৰীক্ষাটোৰ কথা মনৰ মাজতে চলি থাকে। উত্তৰ লখীমপুৰ ছৰকাৰী হাই স্কুলত অস্থায়ীভাৱে এটা কামৰ অৰ্ডাৰ পোৱাত ২ এপ্ৰিল (ভাগ্যে ১ এপ্ৰিল নহয়!) ১৯৪০ তাৰিখে যোৰহাটৰপৰা তালৈ যাত্ৰা কৰিলো। ত'ত ৪ তাৰিখৰ দিনা কামত যোগ দিলো। ভালেই লাগিল। গৈ পায়ে পুৰণি হিতাৰ্থী সৰ্বেশ্বৰ বৰুৱা-বৰুৱানীক পালো। আৰু পালো স্কুলখনৰ ভিতৰতে এটি গমগমীয়া দল—হেডমাস্টৰ ইন্দ্ৰেশ্বৰ বৰঠাকুৰ, এছিস্টেণ্ট হেডমাস্টৰ বসন্তকুমাৰ বৰুৱা, আনসকল শিক্ষকৰ ভিতৰত কৃষ্ণনাথ শৰ্মা, প্ৰদীপ হাজৰিকা, উপেন্দ্ৰনাথ ভূঞা, আব্দুল মান্নান আদি। বৰঠাকুৰ, শৰ্মা, প্ৰদীপ হাজৰিকা, ভূঞাক লৈ গান বাজনাৰ এটি সুন্দৰ দল গঠিত হৈছিল। গতিকে আনন্দ-উল্লাহৰ মাজত আমাৰ দিনবোৰ গৈছিল। এটা যেন উচ্চ বৌদ্ধিক জীৱনৰ মাজত দিনবোৰ, ঘণ্টাবোৰ চলে। মোৰ বয়সৰ মাস্টৰসকলৰ লগত দুই-এদিন গাঁৱৰ পথাৰত হোৱা আজি-কালিৰ বিৰল ছোৱালী-বিহুও চাবলৈ গৈছিলো। স্কুলৰ সময়ৰ বাহিৰত বেছি ভাগ সময় কিন্তু বৰঠাকুৰ ছাবৰ ঘৰত বহি সহকৰ্মী শৰ্মা, হাজৰিকা, ভূঞাৰ গীতৰ যোগে সঙ্গীতৰ মাধুৰী-পান, ছাবৰ-পৰা সঙ্গীতৰ বিষয়ে, নাট্যশাস্ত্ৰৰ বিষয়ে আলোচনা শুনা, সাধাৰণ সাহিত্যৰ বিষয়েও কথন-মথন কৰা—এইবোৰেই আমাৰ দৈনন্দিন কৰ্তব্য। ৰীতিমত (ব্লেঙ্ক-ভাৰ্ছ বা অমিত্ৰচ্ছন্দৰ প্ৰয়োগেৰে নিটোল বৰঠাকুৰৰ "শ্ৰীবৎস চিন্তা" ইতিমধ্যেই পঢ়িছিলো। এতিয়া তেওঁৰ হাতে-লেখা অৱস্থাত থকা আন এখনি নাট "বিশ্বামিত্ৰ" পঢ়িবলৈ পালো। তাত প্ৰাচীন চৰিত্ৰবোৰে নতুন জীৱনৰ স্পন্দন লাভ

কৰিছে। অভিনয়-জীৱন ৰবঠাকুৰৰ জীৱনৰ এক বিশেষ অঙ্গ। তেওঁৰ নাটত প্ৰাচীন ভাৰতৰ ঐতিহ্য ন ৰূপ লৈ ভুমুকি মাৰে। প্ৰায় ন বছৰৰ আগতে ছাত্ৰ-ৰূপে দেখা লখীমপুৰৰ নতুন ৰূপ এতিয়া শিক্ষক ৰূপে দেখা পাবলৈ আৰম্ভ কৰোঁ—যদিও অতুৰা লখীমপুৰখন এতিয়াও লখীমপুৰ হৈয়ে আছে। মাথোন আমি আগতে জগ পোৱা লখীমপুৰৰ নাম এতিয়া প্ৰায় লোকে 'লক্ষীমপুৰ' কৰি লিখিবলৈ ধৰিছে—যেনেকৈ অভিধানৰ আৰু লোক-ব্যৱহাৰৰ 'লখিমী'ক নেওচি আচহুৱা 'লক্ষিমী'ক আদৰি আনিছে। ইয়াৰ সমান্তৰাল এটি কথা। আমাক জাতৰ অতুৰ অসমীয়া ভাষা শিকোৱা "ল'ৰা-শিক্ষা"ৰ প্ৰণেতা পাণীন্দ্ৰনাথ গগৈৰ পুত্ৰ ভম্বৰুধৰ গগৈদেও স্কুলৰ প্ৰধান সহকাৰী। তেওঁ স্কুলৰ চকিদাৰ বচ্চনক "বচন,বচন"কৈ চিঞৰি চিঞৰি যেতিয়া তাৰ মাত নাপায়, তেতিয়া নিজেই চিঞৰি উঠে, "ই ক'লৈ গ ল? ই খালে মাংস" (উচ্চাৰণ, মাংছ) !! গগৈদেওৰ এই বচনকাঁকি আমাৰ ডেকামহলত এক আমোদৰ সামগ্ৰী হৈয়ে পৰিছিল। কিন্তু আজিৰসকলৰ সেয়া আৰ্থজা যেন নালাগি-বনেকি। নৱাগত মোক আমাক শিৱসাগৰৰে, আগৰে পৰিচিত আব্দুল মান্নানৰ লগতে মুছলিম ছাত্ৰাবাসত ঠাই দিয়া হৈছিল। সেই মাহৰ একেবাৰেই আগ ভাগতে উত্তৰ লখীমপুৰত অসম ছাত্ৰ সন্মিলনৰ (এতিয়া তাৰ নাম Assam Students' Federation) ছাবিংশ বাৰ্ষিক অধিৱেশন আৰু উত্তৰ লখীমপুৰ মুছলিম ছাত্ৰ-সন্মিলনৰ দ্বিতীয় বাৰ্ষিক অধিৱেশন বহিছিল। প্ৰথমটিৰ বাবে ৰবঠাকুৰ ছাৰে দুটিমান গীত ৰচনা কৰিছিল আৰু দ্বিতীয়টি উপ-লক্ষ্যৰ কাৰণে মই তিনিটা গীত লেখিছিলো আৰবী-ফাৰ্চী শব্দৰ সংযোজন কৰি আৰু কিঞ্চিৎ ইছলামী ভাবেৰে। মোৰ এটা গানৰ এটা কলি মাথোন ইয়াত দিওঁ. 'বুলবুলি তোৰ প্ৰাণৰ সঙ্গীত / কোন বেহেস্তৰ দয়াৰ আহ্বান। /তোৰে কণ্ঠৰ অমৃত-ধাৰাত/_

ছুনিয়াদাৰীৰ শান্তি স্থান ।।” সেইখন সভাত ছাৰ মহম্মদ ছাদুল্লাও উপস্থিত আছিল। তেওঁ হেনো কৈছিল, ‘এইজন দেখোঁ কাজী নজৰুলৰ ওলোটা ৰূপ ওলাল!’ মুঠতে ওজা বৰঠাকুৰদেৱৰ অধীনে আমাৰ গানৰ সভা পোহৰি আছিল। নাট্যশাস্ত্ৰৰ বিষয়-বস্তুৰে “পঞ্চপ্ৰদীপ”ৰ প্ৰবন্ধাৱলী আৰু ‘শ্ৰীবৎস-চিন্তা’ আদি নাটক লেখা তেওঁৰ লগত বহিলেই ৰসৰ ওৰ নপৰিছিল। ইয়াৰ মাজত বিষম বিষাদৰ কথা হৈছিল সহকৰ্মী কৃষ্ণনাথ শৰ্মাৰ হঠাতে ৰোগ হৈ মৃত্যুৰ মুখত পৰাটি। কোনো কোনোৱে কৈছিল, বিষক্ৰিয়াত তেওঁৰ আকস্মিক মৃত্যু ঘটে। ধাৰাসাৰ বৰষুণ পৰি থকা দুৰ্যোগৰ নিশা আমি তেওঁক শ্মশানলৈ নি দাহ কৰিছিলো। সংস্কৃত পাণ্ডিত্য আৰু সঙ্গীতৰ পটুতাত মঙ্গলদৈৰ কৈৱৰ্ত ব্ৰাহ্মণ সম্প্ৰদায়ৰ তেওঁ-বিৰল এটি প্ৰতিভা-ৰূপে উদ্দীপিত হৈ উঠিছিল। তেওঁৰ অকাল বিয়োগ বৰ ছুখজনক। ৪ এপ্ৰিলৰপৰা আৰম্ভ হোৱা মোৰ অস্থায়ী কাম যদিও সেই মাহৰ ২২ তাৰিখেই শেষ হৈছিল, শৰ্মাদেৱৰ অসুখ আৰু মৃত্যুত ১৯ এপ্ৰিলৰপৰা ১৫ জুন পৰ্যন্ত মই সংস্কৃত শিক্ষক-ৰূপে কাম কৰিব লাগিছিল। এইদৰে এডেও ছুডেও কৰি লোটা নিৰৰ ছেও ধৰিও যেতিয়া লোটা আনিবৰ উপায় নেদেখিলো, বৰ, আগস্ট মাহত ছৰকাৰী স্কুলত চাৰি দিন কাম কৰি কাম এৰি দিব লগীয়া অৱস্থাৰহে সন্মুখীন হ’ব লগীয়া হ’ল, তেতিয়া এম. এ পৰীক্ষাটোৱেই একমাত্ৰ শৰণ্য যেন লাগিল। কিতাপ-কলি গোটোৱাৰ চিন্তাই বৰকৈ মনলৈ আহিল। সেই সময়ত কলিকতাত ডাক্তৰি পঢ়ি থকা সোণলৈ (চৈতন্যনাথ হাজৰিকা) লেখিলো, কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পাঠ্য-তালিকা ছখন পঠিয়াবলৈ—অকল ইংৰাজীৰে নহয়, ইংৰাজী আৰু আধুনিক ভাৰতীয় ভাষা (অসমীয়া), ছুইটাৰে, কলিকতা চহৰত কিতাপ পায়মে তাকো স্থধি লেখিলো যে যোৰহাটৰ জগন্নাথ বৰুৱা কলেজৰ লাইব্ৰেৰিৰ গাতে ভেজা দি কিবা কৰিব পাৰিনে চাওঁ।

লগতে ইতিমধ্যে ইংৰাজীৰ এম. এ, হোৱা গোলোকেশ্বৰ বৰুৱা আৰু অনাৰ্ছৰ সহপাঠী তাৰিণীকান্ত ভট্টাচাৰ্যলৈও কিতাপ বিচাৰি চিঠি দিলো। সোণে লেখিলে, 'কিতাপৰ বজাৰ এতিয়া মন্দা। কাৰণ, warঅৰ বাবে নতুন কিতাপৰ দাম বঢ়াৰ লগে লগে পুৰণিবিলাকেই আগৰ নতুনৰ দামতকৈও ওপৰতহে বিক্রি হৈছে' (২০ আগস্ট ১৯-৪১)। বৰুৱা, ভট্টাচাৰ্য, দুইজনে পাৰিতপক্ষে সহায় কৰিবলৈ সাজু বুলি জনালে।

কিন্তু শিৱসাগৰৰ সামাজিক জীৱনৰ মাজত মই ঘনকৈ সোমাই পৰিলোহি—বিশেষকৈ শিৱসাগৰ নাট্যসমাজৰ আৰু শিৱসাগৰ সাহিত্য-সভাৰ যোগে। উত্তৰ লখীমপুৰৰপৰা ঘূৰি শিৱসাগৰলৈ আহি তাৰ বেজবৰুৱা স্কুলত সোমোৱাৰেপৰা এই সম্পৰ্কৰ ধাৰাটি বৈছিল। এই সময়ত মোৰ লগৰীয়া হৈছিল ১৯৪০ৰ ১১ আগস্টত উনানব্বৈ টকা দি কিনা চেইন-কভাৰ লগা সেউজীয়া ৰঙৰ এখন বেলী চাইকেল। 'আৱাহন'ত ওলোৱা 'অসমীয়া গল্প সাহিত্য' আৰু ধাৰাবাহিকভাৱে প্ৰকাশ পোৱা 'আধুনিক অসমীয়া কবিতা' এই সময়ৰে লেখা। সেইবোৰে পাঠকৰ মৰম পাইছিল আৰু যতীন্দ্ৰনাথ দুৱৰাদেৱৰপৰা জনামতে সেই সময়ৰ অসমীয়াৰ এম. এ পৰীক্ষাৰ্থীসকলেও বিশেষকৈ পিছৰটো তেওঁলোকৰ পৰীক্ষা-বহিতো কামত লগাইছিল। প্ৰথমটো লৈ মই বাদ প্ৰতিবাদ হ'ব বুলি আশংকা কৰিছিলো। কিন্তু নহ'ল। দুই এজনৰপৰা প্ৰশংসাৰ চিঠিহে পালো। নবেন বাৰুই লেখিলে, Your series in the Awahan were really interesting, brilliant, useful and good, I showed to a man of nil admirare type your article & he confessed Assamese lit has also her charms (১১ জুন ১৯৪০) 'গল্প সাহিত্য'- Your article in the Awahan was interesting though you could have made it more so had you given your

own suggestions as to how short story writing can be brought to approach perfection I liked the trend of your writing I agree with you in many features of your contentions Well, the writings of those who boast, claiming themselves to be realists—including those self-styled ultra-modern Shavian Russian-psychoanalytical heroes of Assamese literature are really nauseating to our taste If art is for life's sake, any art that is off the line of life—individual or national—falls far short of its ideal (৮ ছেপ্টেম্বৰ ১৯৪০) শিৱসাগৰ সাহিত্য সভাৰ অধিৱেশনবোৰত মোৰ সাহিত্য-চৰ্চাৰ টুকুৰা দুই এটি পেছ কৰা হৈছিল। মোৰ সহপাঠী আৰু সমনীয়া বন্ধুসকলৰ অনেকেই নাট্য-সমাজৰ সদস্য। গতিকে ময়ো তাৰ ভিতৰলৈ সোমাই পৰিছিলো ১৯৩৮বেপৰা। সমাজৰ এজন অতি সক্ৰিয় সদস্য আৰু উচ্চ শ্ৰেণীৰ কলাকাৰ সহজানন্দ ভৰালিৰ "শিৱসাগৰ নাট্যসমাজৰ ইতিবৃত্ত"ত (অসমৰ নাট্য-আন্দোলনৰ ইতিহাস জানিব খোজাসকলৰ বাবে এইখনি গ্ৰন্থ অৱশ্যপাঠ্য) সংযোজিত মোৰ এটি মন্তব্যত লেখিছিলো, 'শিৱসাগৰ নগৰৰ বাজহুৱা মঞ্চটি শিৱসাগৰীয়াৰ বং-চ'ৰা, খেমালিঘৰ, হাটঘৰ-বাটঘৰ নিতান্ত ঘৰুৱা আখলবৰৰ (য'ত পীৰা পোৱা সকলোৱেই ককাইদেউ-দদাইদেউ, ভাইটি-ভণ্টিজা), সাহিত্যকে ধৰি সৰ্বগহীন কথাৰ আলোচনা-সত্ৰ, সমূহজীৱনৰ চৰ্কৰিৰ চিন্তা-মাথি, মিলন-মন্দিৰ আৰু এক সক বিশ্ববিদ্যালয়। সেই বাবে ঐতিহ্যপূৰ্ণ এই নগৰৰ আৰু তাৰ কাষৰ-পাঁজৰৰ সামাজিক জীৱনৰ অনেক কাণ্ড-কাৰখানাৰ এই এটি প্ৰধান উৎস। শিৱসাগৰৰপৰা ওলাই আহি যিসকলে বহল দেশখনৰ কলা-কৰ্মত কৃতিত্ব দৰ্শাইছে বা নিজৰ সুৰুচিৰ পৰিচয় দিছে, সেইসকল সকলোৱেই কোনো নহয় কোনো প্ৰকাৰে

এদিন শিৱসাগৰৰ নাট্যসমাজৰ লগত জড়িত আছিল।' নাট্যসমাজত প্ৰবেশৰ লগে লগে মোৰ ভাগত বিশেষকৈ প্ৰম্প্‌টাৰ বা স্মাৰকৰ কামটি পৰিছিল আৰু লাহে লাহে সহকাৰী সম্পাদক পদবীও আহিছিল। সমাজৰ কোনো স্থায়ী পুঁজি নাই বা স্থায়ী কলাকাৰো নাই—অসমৰ আন আন নাট্য-অনুষ্ঠানৰ দৰেই। গতিকে বিশেষকৈ কলেজত পঢ়ি থকা ডেকা-দলৰ ওপৰতে নাট্যকলাৰ উৎসাহটো বৰ্ত্তাই ৰখাৰ বাবেই নিৰ্ভৰ কৰিব লাগে। অৱশ্যে সমাজৰ প্ৰতি আনুগত্য থকা কলাভিজ্ঞ বয়সস্থ সকলে কোনোদিনেই অনুষ্ঠানটোৰ প্ৰতি মৰম এৰা নাছিল। সেই সকলোটিয়ে সমাজৰ গৌৰৱপূৰ্ণ ঐতিহ্যটি সযতনে সংৰক্ষণ কৰি ৰাখিছিল আৰু তাৰ লগত জড়িত হোৱাটোৱেই সংস্কৃতিৰ সোৱাদ লোৱাৰ নিচিনা অভিজ্ঞতা স্বৰূপ হৈছিল। কিন্তু অসমৰ সকলো নাট্যসমাজৰে যিটো কঠিন অভিজ্ঞতা সি শিৱসাগৰৰো—নাটক-বাছনিৰ বিষয়ত এটা সৰু গণ্ডীৰ ভিতৰত চলিব লাগে। হাতে-লিখা নাটকৰ সন্ধান পালেও তাক সংগ্ৰহ কৰি আনি অভিনয় কৰা টান হৈ পৰে। শাৰদীয় পূজাৰ বতৰেই আমাৰ মঞ্চবোৰৰ উঠি পৰি লগাৰ বতৰ। সেই বতৰ পাৰ হ'লেই মঞ্চক পুহৰ ঠেৰেঙাই হেঁচা মাৰি ধৰেহি—কেইদিনমানলৈ নহয়, পূৰা এটা বছৰৰ বাবে। দুৰ্গা পূজাৰ বতৰতে সমাজৰ সদস্য কোন ক'ত দিছিণ্ডে-দিপাণ্ডে আছে গোটাই-মেলি ল'ব লাগে। শিৱসাগৰেও সেইদৰি কৰিব লাগে। সেইদৰে গুৱাহাটীত থকা অধ্যাপক সুৰেশচন্দ্ৰ ৰাজখোৱালৈ চিঠি দিওঁ—লোনকালে আহিব লাগে, আনকো লৈ আহিব লাগে, নাটক যোগাৰ কৰিব লাগে। আমাৰ নিৰুৎসাহ অৱস্থাৰ কথাও কওঁ। তেওঁ নাটক যোগাৰ কৰি পঠিয়ায়—লক্ষ্যধৰ চৌধুৰীৰ, হাতে-লেখা, আশ্বাস দিয়ে, 'মোক্ষদাইতো আহিব চাগৈ'। আয়োজন ভালকৈ কৰিলে আজি-কালিৰ বজাৰত লোকচান দিব নালাগিব বুলিয়েই বিশ্বাস হয়। কলেজীয়া ডেকাইতঃ বৈয়েহ সমাজৰ

লগাই দিয়া।' ইত্যাদি। লক্ষ্যধৰ চৌধুৰীৰ "ৰক্ষকুমাৰ" আৰু লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ "চক্ৰধ্বজসিংহ" লৈ বচন ভগোৱা হয় আৰু দুদিনমান পিছৰপৰা আখৰা চলে। "ৰক্ষ-কুমাৰ"ত দুটামান গান আৰু তাৰ লগৰ নাচৰ স্থান ৰখা হৈছিল, কিন্তু সেই ঠাইবোৰ নাটকখনত আছিল খালি। গতিকে গান লেখি, নাচ ৰচি প্ৰস্তুত কৰাৰ ভাৰটিও মই ল'ব লগীয়া হৈছিল। ১৯৩৬-৩৭ ছনমানলৈকে শিৱসাগৰ মঞ্চত 'চোকোৰা-নাচ' চলিছিল, দূৰ দূৰ গাঁৱৰপৰা বানচ দি ল'ৰা গোটাই 'চোকোৰা' শিকাই নাচ গান কৰোৱা হৈছিল আৰু সেই সময়ৰ পিছৰপৰা এক ধৰণৰ টকা লোৱা ছোৱালীয়ে 'চুকুৰী' নাচ কৰিছিল। নাট্য-সমাজৰ সেই কাম অলপ বিসঙ্গতি-পূৰ্ণ যেন অনুভৱ কৰি সমাজৰ সদস্যসকলে নিজৰ সৰু সৰু ছোৱালী নাটকৰ অভিনয়ৰ লগত গাবলৈ-নাচিবলৈ দিবলৈ স্থিৰ কৰে ১৯৩৭ৰ পৰাই। ইয়াৰ বহুত আগতেই পাৰ্ৱতিপ্ৰসাদ বৰুৱা, বিমলাপ্ৰসাদ চলিহা (পিছৰ মুখ্যমন্ত্ৰী) আদিয়ে বিভিন্ন ভূমিকাত মঞ্চত নাচিছিল। মঞ্চত নচা ছোৱালীহঁতক শ্ৰীপ্ৰফুল্লচন্দ্ৰ বৰুৱা (পিছৰ এম পি) ফুনু বৰুৱা (জ্যোতিপ্ৰসাদৰ 'জয়মতী' বোলছবিৰ গদাপাণি), পাৰ্ৱতিপ্ৰসাদ বৰুৱা আৰু তাৰাপ্ৰসাদ সিংহই তালিম দিছিল। বিশেষকৈ সিংহদেৱে বহুত দিনৰপৰা মঞ্চৰ ল'ৰা-ছোৱালীক নাচ আৰু গান দুইটি শিকাইছিল। তেওঁৰ দিয়া সুৰ এতিয়াও কিছুমান কাণত বাজে তাৰ মূৰ্ছনাৰে : 'ফাগুনৰ সমীৰণে/আনে কি সংগোপনে/কি আশা ঐ, কি আশা।' এতিয়া পিছে মই লেখা গানকেইটাত সুৰ সংযোজন কৰিবলৈ নতুন সেউজীয়া সুৰকাৰকহে লগোৱা হ'ল—কলেজৰ ডেকা বনপোনাক (পৰাগধৰ চলিহা—পিছৰ কালৰ অধ্যক্ষ)। গায়িকাৰ দলত হ'ল ননী (সম্পাদক উপেন্দ্ৰনাথ কটকীৰ কন্যা), নীলিমা, পুতুল বেথেল, আগৰেপৰা থকা নিৰ্মলী, পুষ্প ৰবা আদি। সেই গানবোৰ হেৰাই গ'ল পূজাৰ ৰতৰৰ শেৱালিৰ দৰেই—'শেৱালি

ফুলৰ/বুকুৰ ৰঙেৰে/বোলালো উঠৰ পাহি। •থলকমলৰ/আবেলি ৰহণে/মুখনি গালৰে বোল ।' আৰু নীল সাগৰৰ চৌৰ ভূমিকাত পুতুলে নচা গান 'নীল সাগৰৰ লহৰী ।' এইদৰে আমি "বক্ষ-কুমাৰ"ক নতুন বোলেৰে বোলাই লৈছিলো। কিন্তু "চক্ৰধ্বজ-সিংহ" ? ১৯২৫ ছনবেপৰা শিৱসাগৰ নাট্য-সমাজে এইখনিৰে পাদপ্ৰদীপৰ পোহৰত থাপনা পাতি আহিছে। কিন্তু সাধাৰণ ধাৰণা যে এইখন নাটকেই নহয়—মাথোন বুৰঞ্জীৰ পাত কেইটামানহে। ক'ৰবাত এখন পত্ৰ-পাঠেই এটা দৃশ্য বা গৰ্ভাংক। সিও নাট হ'ব পাৰেনে ? কিন্তু অভিনয় সম্পৰ্কে আগৰ ধৰণ ধাৰণাৰেই নাটখন মঞ্চত উঠে। কলিকতীয়া ৰজা-চোলা পিন্ধি ছোফাৰ দৰে চকি কাপোৰেৰে ঢাকি কৰা সিংহাসনত বহি গুৰুপ্ৰসাদ বৰঠাকুৰ (?) মহাৰাজ চক্ৰধ্বজ সিংহ হয়। আৰু বাকী কথা-কামো চাল তেনে প্ৰকাৰতে, যদিও নাট্যসমাজৰ লব্ধ-প্ৰতিষ্ঠ কলাকাৰসকলেই নাটখন মেলিছিল। কিন্তু আমালৈ তীব্ৰ প্ৰত্যাহ্বান আহিল যেতিয়া গোপীনাথ বৰদলৈ আদি আমাৰ জাতীয়তাবাদী নেতাসকল শিৱসাগৰত দুদিনমানলৈ থানা পাতিবলৈ আহিল আৰু তেওঁলোকক মঞ্চাভিনয় দেখুৱাব লগীয়া হ'ল। সেইটি বেলা অ-নাটক "চক্ৰধ্বজসিংহ"তকৈ আৰু উপযোগী কি নাটক হ'ব পাৰে ? তাকেই মেলিবৰ থিৰাং হ'ল। কিন্তু আমি ঠিক কৰিলো, যথাসম্ভৱ ঐতিহাসিক পটভূমিৰে (setting) নাটখনক প্ৰকৃত বুৰঞ্জীমূলক নাট কৰি তুলিব লাগিব। আগৰ নিপুণ অভিনেতাক এৰাই নতুন সুৰেশচন্দ্ৰ ৰাজখোৱাক চক্ৰধ্বজসিংহৰ নাম-ভূমিকাত নমোৱা হ'ল। কিতাপৰ দোকান সৰস্বতী স্টোৰ্ছৰপৰা গোহাঞি-বৰুৱাৰ "অসমৰ সংক্ষিপ্ত বুৰঞ্জী"খন আনি তাত দিয়া ছবি চাই সাতখলপীয়া সিংহাসন, আঁৰণ, কিছু পৰিমাণে সাজ-পাৰৰ নমুনা ঠিক-ঠাক কৰা হ'ল। তামূলী-পীৰা, চক লগোৱা গাৰু, শৰাই-বটা আদিৰ প্ৰদৰ্শন বহুল কৰা হ'ল।

মই বিশেষকৈ সকলোবে আমনি পোৱা চিঠিবোৰৰ বিষয়ত চিন্তা কৰিলো। সেইবোৰ ৰাজসভাত উলিয়াবৰ বাবে সৰু চন্দুকৰ দৰে ডাঠ কাগজৰ বাকচ বোলাই লোৱা হ'ল, বেলেগ বেলেগ মানুহৰ ঘৰৰপৰা হেঙুল-হাইতালেৰে গুৱনী ব-তোলা চুঙা অনা হ'ল। গতিকে চিঠি ওলালে দৰ্শকে আমনি পোৱাতকৈ তাৰ প্ৰত্যেকখনৰ বাবে আগ্ৰহেৰে বাট চোৱাহে হ'ল। চিঠিও কোনোখন সাঁচিপাতৰ গঢ়েৰে, কোনোখন তুলাপাতৰ মুৰা (scroll) বা কাপোৰৰ মুৰাৰ দৰে দিয়া হ'ল। পাছফালৰ ৰঙেৰে বোলোৱা দৃশ্যপটবোৰ যিমানখিনি পাৰি ঢাকিবৰে যত্ন কৰা হ'ল। এনেকৈ এনেকৈ "চক্ৰধ্বজ সিংহ"ক সেই কালৰ মঞ্চৰপৰা নি নতুন পটভূমিত থাপন কৰা হ'ল। ভূমিকাবোৰো অতি চমকপ্ৰদ হৈছিল। পাৰ্বতিপ্ৰসাদৰ লাচিত বৰফুকন, সহজানন্দ ভুৱালিৰ বৰফুকননী, মহেন্দ্ৰনাথ কটকী আৰু দেৱ বৰকাকতীৰ ৰূপহী-চেনেহী, ফুনু বৰুৱাৰ গজপুৰীয়া, সুধীৰচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ গজপুৰীয়ানী, মোক্ষদাপ্ৰসাদ বৰুৱাৰ টোকোবা, গিৰিজাপ্ৰসাদ বৰুৱাৰ ডেকাফুকন—এইবোৰৰ কোনটি ভাৱক থ'ম, কোনটিক প্ৰশংসিম? মুঠতে, অতিথিসকলৰ বৌদ্ধিক আপ্যায়ন সম্পূৰ্ণ হৈছিল, এজনে কৈছিল বোলে "অসমীয়া থিয়েটাৰ কি, চাবলৈ হ'লে শিৱসাগৰলৈ যাবা।" "চক্ৰধ্বজসিংহ" এই 'অসমীয়া থিয়েটাৰ' হৈছিল। তাত আমি নিজেই ইমান উৎসাহিত হৈছিলো যে '৯২৪ ছনতে সজা আৰু এতিয়াৰ কাৰণে পাবৰ বাহৰ দৰে ঠেক আৰু অনাটন যেন লগা মঞ্চ ভাঙি তাৰ ঠাইত নতুন আহল-বহল মঞ্চ-প্ৰেক্ষাগৃহ নিৰ্মাণ কৰাৰ আঁচনি দুদিনমানে বহি সাজু কৰিয়ে পেলালো। ভাবিলো, সদৌ ৰাইজৰ যি আগ্ৰহ, ধনৰ অভাৱ কেতিয়াও ন'হব। সুৰেশচন্দ্ৰ ৰাজখোৱা, অজিতচন্দ্ৰ গগৈ আৰু মোক সম্পাদক কৰি এখন অৰ্থ-সংগ্ৰহ সমিতি গঠন কৰা হ'ল, গুৱাহাটী বেংকৰ স্থানীয় শাখাত এটা হিচাপ খোলা হ'ল। সেয়া ১৯৪১ ছন। দ্বিতীয় মহাসমৰৰ

জুয়ে এতিয়া চাওঁতে চাওঁতে আমাৰ দেশ আগুৰি পেলাবলৈ ধৰিলে। লগে লগে আহিল বিয়াম্লিহুৰ আন্দোলন। নাট্যসমাজৰ অস্তিত্বই সংকীৰ্ণ হৈ পৰিল। নিৰ্বাত নিষ্কম্প পাদপ্ৰদীপ চিমাই-ঢুকাই নুমাই গ'ল।

আগৰেপৰা নাট্যসমাজৰ সদস্যসকলে ব'হাগৰ বিহুৰ সময়ত এদিন আৰু পূজাৰ থিয়েটাৰ-অভিনয়ৰ পিছত বিজয়া দশমীৰ দিনা নাট্যমন্দিৰতে গোট খাই প্ৰায় ভুজিয়া-বুন্দিয়াৰেই লগ-চাহ খাই সুখ দুখৰ কথা পাতিছিল, ৰং ৰহইচ কৰিছিল—কেতিয়াবা সভা কৰি, কেতিয়াবা মাথোন লগা-লগিৰে। ১৯৪০ চনত সমাজৰ বিহুৰ এই মেলাখনক মই বিশেষ এটা ৰূপ দিবৰ উপায় পাতিলো। ভুজিয়া-বুন্দিয়াৰ ঠাইত খোলাচাপৰীয়া-সুতুলিৰ আয়োজন কৰা কঠিন হ'লহেঁতেন ভাবি মাথোন বিহুৰ সামগ্ৰীবোৰৰ চাক্ষুষ প্ৰদৰ্শনী কৰিলেও পাহৰি যাবলৈ ধৰা বিহুৰ ৰূপটো ভালকৈয়ে সোঁৱৰা যাব—এই মানসে কৰি এটা দিন চাই সভাৰ আয়োজন কৰা হ'ল। বিহুনাম-হুচৰিৰ বাহিৰেও আন গীত-মাতো থাকিব। তাৰ বাবে নতুন গীতো দুটামান কৰা হ'ল। তাৰ ভিতৰত ঋগ্বেদৰ 'মধুৱাতা ঋতায়তে'ৰ একপ্ৰকাৰ অনুবাদৰ দৰে 'আজি কিনো মধুমেলা গগনে-পৱনে! আনন্দমেলাৰ দীপালী জ্বলে নয়নে নয়নে' ইত্যাদিও এটা। এইকেইটা গীতত সুৰ লগাইছিল লক্ষ্ণৌৰপৰা নকৈ সংগীতবিশাৰদ হৈ অহা মোৰ স্কুলীয়া দিনৰ বন্ধু সুন্দৰমোহন বৰদলৈয়ে (এতিয়া বিজনি গুৱাহাটীত)। 'আজি কিনো' গীতটোৰে সংগতি ৰাখি সভাখনক বোলা হৈছিল বিহুৰ মধু-মেলা। ব'হাগৰ গৰু-বিহুৰ গৰু নোওৱা, মানুহ বিহুৰ মানুহৰ গা ধোৱা, বিহুৰ পিঠা-পনা, ডেকা-গাভৰুৰ ৰং-ৰূপহ আৰু লগতে বিয়াৰ দৰা-আদৰণিৰ কৰমবোৰ মিলাই সভাপতিক এপদ এপদকৈ বিহুৰ বস্তুবোৰো দিলো—থুৰিওৱা তামোল লংগুটি-ডালচেনিৰে, খেৰেজু-বৰ্হমথুৰি, নাহৰ-তগৰ, কপৌ-ভাটৌ ফুল,

কঁঠা মাহ, হালধি, জেতুকা, দীঘলতি-মাখিয়তি, গৰুৰ চাটত দিয়া কেৰেলা-বেঙেনা, লাও-থেকেৰা আদি, দৈৰ এচাৰ, গুৰৰো এটি টিপা, বিধ বিধ পিঠা, দোৱাভজা চিৰা, সান্দহ ইত্যাদি। খাদ্যক পৰৰ কাৰণে জানিবঁ। বিহুৰ এটি মিউজিয়ামহে। নহ'লে এইবোৰ পাহৰিয়ে গৈছো দেখোন আমি। ভাবি বং লাগে যে শিৱসাগৰীয়া নতুন ডেকাসকলে আজিও এনেভাৱে বিহু-মেলাৰ সভাপতিক আদৰি বিহুৰ লগত সংশ্লিষ্ট বস্তুবোৰ সমজুৱাক দেখুৱায়। এবাৰ আন কি মোকো বিহুৰ মধুমেলাৰ সভাপতি পাতি "এইপদ দীঘলতি" "এই পদ মাখিয়তি" আদি কৈ আদৰণি জনাইছিল। মই পোনৰ বাৰ এই আদৰণিৰ নিয়ম উলিযাবৰ বেলা মঞ্চৰ ওপৰতে মোৰ এটি সৰু দুৰ্ঘটনা হয়। মিত্রদেৱ মহন্ত অধিকাৰ ছাৰৰ "বঁাহী"ত ওলোৱা "স্বৰ্গ আৰু মৰ্ত্য" নামে এখনি সৰু নাটিকা আমাৰ নাট্যসমজুৱা ডেকাইঁতে পাদপ্ৰদীপৰ সমুখত তুলিবৰ আয়োজন কৰিছিল বাবে সেইবাৰ সভাপতি বহাৰ আসনখন আমপাত লগাই চাৰিটা কলপুলি পুতি মঞ্চৰ সমুখত পাতিছিলো। মই সভাপতিৰ কাষতে বহি আছিলো। এবাৰ ভিতৰত নাটিকাৰ কি আয়োজন হৈছে চাবলৈ মঞ্চলৈ উঠিলো। কিন্তু অন্ধকাৰ কৰি থোৱা মঞ্চৰ মাজ পাওঁতেই মই হুকুস্ কৰে তললৈ 'সহসা নিপপাত' অৰ্থাৎ খহি পৰিলো। আচলতে সেইটো আছিল নাটকৰ 'স্বৰ্গ'ৰপৰা 'মৰ্ত্য'লৈ যাবৰ বাবে প্ৰস্তুত কৰা বাট। মই সেইদৰে পৰিয়ে উঠিব নোৱৰা হ'লো। বাওঁ ভৰিৰ কৰঙণ আৰু কলাফুলৰ হাড়ত আঘাত পাইছিলো। এটা ছায়া-নৃত্যৰ বাবে অকলশৰে আখৰা কৰি থকা মিলিক বোলা সমজুৱা ডেকাজনে "ককাইদেউ পৰিল ঐ, ককাইদেউ পৰিল" বুলি চিয়ঁৰাত ভুজনমান আহি মোক ধৰি তুলি প্ৰাথমিক প্ৰতিবিধান কিছু দি আকৌ সভাপতিৰ ওচৰতে বহুৱাই দিলেগৈ। সভা চলি থকা সময়খিনি বিষ-কোপ একো নাছিল। সভা শেষ

হ'লত সেই সকলোৱে হেঁচা মাৰি ধৰিলে। সমাজৰ ভাইহঁতে মোৰ বিখ্যাত বেলী চাইকেলৰ ওপৰত মোক তুলি সেইখন ঠেলি ঠেলি নি ওচৰৰ মোমাইৰ ঘৰ পোৱাই দিলে। তাতে দুমাহ মই বিছনাৰ বন্দী হৈ পৰি থাকিলো।

১৯৪০ৰ পূজা-বতৰত শিৱসাগৰ নাট্যসমাজে মেলা নাটৰ ভিতৰত গণেশচন্দ্ৰ গগৈৰ "শকুনিৰ প্ৰতিশোধো" এখনি কনু বৰুৱাক শকুনি কৰি। পূজা উৎসৱ মানে আমি ডেকাবোৰৰ নাট্য-উৎসৱ। তাতেই দিন-ৰাতি লাগি থকা। ত'তেই মাথোঁ কাম। নাট কেইখন ভালে-কালে হৈ গ'লে আনন্দ উপচি পৰে। এইবাৰো সেই হৈছিল। আমি বতৰটো জুৰি নাট্যমন্দিৰত নিতৌ গোট খাওঁ। নহ'লেবা আমাৰে সমজুৱা একজনৰ ঘৰত। সেইবাৰ প্ৰায় আবেলি আবেলি আমি লগ হৈছিলো অধ্যাপক সুৰেশচন্দ্ৰ ৰাজখোৱাৰ ঘৰত। তেওঁ তেতিয়া ডঙুৱা। গতিকে আমাৰ মেলত বাধা নপৰে। পূজাৰ থিয়েটাৰৰ ধুম ৯ অক্টোবৰ নৱমীৰ দিনাখনেই ওৰ পৰিল। তাৰ ভাগৰ মাৰি আমি মেল মাৰোঁতে কথা হ'ল যে আমি নিজৰ এখন নাট লেখি দেৱালীৰ সময়তে মঞ্চত তুলিব লাগে। যেনে কথা তেনে কাম। সেইমতে মই দিনে আমাৰ নাটৰ এটা দৃশ্য লেখোঁ আৰু আবেলি হ'লে আমাৰ মেলত পঢ়োঁগৈ। সকলোৱে 'ৰাহ্‌বা'ই দিয়ে, টান সমালোচনা কাৰো নাই। কিতাপ লেখা শেষ হওঁতে নৌ হওঁতেই পাৰ্ট বিলোৱা হয় আৰু আখৰা ছুৰু হ'লেই। সমস্ত বস্তুটো গোট খাই এখন নাটক হ'ল নে নাই, সেইটোলৈহে আমাৰ চকু নাই। সকলোৰে মাথোন ভাব—এয়া আমাৰ নাট, আমি তাৰ চমৎকাৰ অভিনয় কৰিব লাগে ১ নবেম্বৰত। সামাজিক নাটকখনৰ নাম দিয়া হ'ল "আৱৰ্তন"। তেতিয়া সমাজৰ সম্পাদক উপেন্দ্ৰনাথ কটকী আৰু মঞ্চ পৰিচালক বিমলাপ্ৰসাদ চলিহা। সকলো সমজুৱাই নিজৰ বস্তু বুলি গা চালি কাম কৰিলে—বিশেষকৈ বিভিন্ন দৃশ্যৰ

বাবে মঞ্চসজ্জা অদ্ভুতভাৱে বাস্তৱানুগ হৈ উঠিল, তাৰ ভিতৰত গুৱাহাটীৰ নৰ্থব্ৰুক গেটৰপৰা দেখিবলৈ পোৱা লুইতৰ বুকুৰ বেলি-মাৰ আৰু শিৱসাগৰ ৰেল ষ্টেশ্যনৰ দৃশ্যৰ কথা দৰ্শকসকলৰ বহুত দিনলৈকে মুখে মুখে আছিল। নাটকখনিৰ আৰম্ভণিতে এটি আধুনিক কৌশল প্ৰয়োগ কৰা হৈছিল— অৱশ্যে জুইবাহৰ দৰে সক মঞ্চৰ ক্ষুদ্ৰতাৰপৰাই সেই ধাৰণাৰ উদ্ভৱ হৈছিল। প্ৰথম দৃশ্য হ'ল এক সভা-স্থল। তাত দেশনেতা ব্ৰজসুন্দৰ দত্তৰ ভাগত বিমলাপ্ৰসাদ চলিহাৰ 'ওজস্বিনী বক্তৃতা' চলি আছে। তেনেতে দৃশ্য-পট দাং খালে। তাৰ লগে লগেই প্ৰেক্ষাগৃহৰ তৃতীয় শ্ৰেণীৰ আসনবোৰৰ পিছ-ফালৰপৰা এজুম ডেকাই ডেকাসকলক তিৰস্কাৰ কৰি থকা দত্তক "বহক, বহক", "আপোনাৰ কথা বন্ধ কৰক" আদি আৱাও কৰি উঠিল। সেই হুলস্থূল শুনি প্ৰথম শ্ৰেণীত বহি থকা এগৰাকী দৰ্শকে খিয় হৈ "কি হ'ল তোমালোকৰ? কিয় হায় কৰিছা" বুলি খঙত জ্বলি-পকি উঠিল। যেতিয়া মঞ্চৰপৰা অভিনেতা বিমলা প্ৰসাদ চলিহাই হুঙ্কাৰ কৰি উঠিল, "মই তোমালোকৰ আস্ফালনলৈ ভয় নকৰোঁ", তেতিয়াহে দৰ্শকৰ ভৎ চাপিল যে ডেকাবোৰৰ হাই-উৰুমি নাটকৰে এটা অঙ্গ। এইভাৱে অভিনেতা আৰু দৰ্শকক একাত্ম কৰি পেলোৱাৰ ই এটি আছিল সম্পৰীক্ষা। আজি-কালি ভাৰতীয় মঞ্চত এই একীকৰণ কৌশল সবল হৈ পৰিছে। আমাৰ নাটকখনৰ প্ৰা)কটো দৃশ্যই মঞ্চত সফল হৈ আছিছিল। কিন্তু total effe.. বোলা বস্তুটো ক'ত থাকিল, সেইটো মোৰে সন্দেহ হৈ গ'ল। অভিনয় চাই ওলাই আহোঁতে এজন দৰ্শকে কৰা মন্ত-ব্যটো কিন্তু নতুন যুগৰ সূচনা—"war নাই, dance নাই, কি নাটক চাবা?" মঞ্চত war আৰু danceৰ সময় উকলিছিল তেতিয়া তেতিয়াই। নাটকৰ বাবে ক্ষুধাতুৰ মঞ্চবোৰে (তেজপুৰ বাণ ষ্টেজ আৰু গোলাঘাট আদিয়ে) নাটকখন খৰৰ কৰিছিল। কিন্তু

সি সেইদৰে বাহিৰত মুখ উলিয়াৰ পৰা বন্ধ হোৱা নাছিল বাবে পৰ্দানছিন হৈয়ে থাকিল, আৰু এতিয়াও আছে।

বোপাইৰ পথাৰৰ ধানৰ ভাত খাই এইদৰে সমাজ, কলা আদিৰ কাম কৰি কমাৰকলীয়াত বাস কৰোঁ। মাজে মাজে যোৰ-হাটলৈ যাওঁ কামৰ সূত্ৰ কিবা ওলালে। যোৰহাটত থকাত নতুন এটি অনুষ্ঠান গঢ়ি তোলোঁ। কেইজনমান গোট খাই—যোৰহাট সাহিত্য-সভা। সম্পাদক পাতোঁ কমলেশ্বৰ চলিহাক। সভাৰ কালৰ পৰা দুই-এখন সাহিত্য-আলোচনাৰ অধিৱেশন হয় আৰু দুখন বিশেষ সভা— এখনত (আষাঢ়স্য প্ৰথম দিৱস, ৪৯১ শঙ্কৰাব্দ) কবি যতীন্দ্ৰ-নাথ দুৱৰাক অভিনন্দন জনোৱা আৰু এখনত শৰৎচন্দ্ৰ গোস্বামীদেৱৰ পৰিদৰ্শক পদৰপৰা অব্যাহতি প্ৰাপ্তিত সম্বৰ্ধনা জ্ঞাপন কৰা হয়। শিৱসাগৰত থাকোঁতে শিৱসাগৰ সাহিত্য-সভাৰ কামত হাত-উজনি দিওঁ। সভাৰ এটি বিশেষ সন্ধিক্ষণৰ দৰে হ'ল যেতিয়া ১৯৪১ চনৰ মানুহ পিয়লৰ বতৰ আহিল। দেখা গ'ল ৰাজনৈতিক হেঁচা ঠেলাত লোক-গণনাৰ মাজেদি যেন অসমীয়া অনাঅসমীয়া আৰু ধৰ্মগত সংখ্যাবোৰত ভেলেকী বাজী খেলিবৰ কাৰণে ক'ৰবাত কেনেবাকৈ যন্ত্ৰৰ লুকা-ভাকু চলিছে। শিৱসাগৰ সাহিত্য-সভা বিশেষকৈ সজাগ হৈ উঠিল আৰু প্ৰধানকৈ চাহ-বাগিচাৰ অঞ্চল-বোৰত ৰাইজক সজাগ কৰি দিবৰ উদ্দেশ্য এটি চাৰিজনীয়া দল গঠন কৰি দিলে—অমৃতলাল গোহাঁই, ফটিকচন্দ্ৰ চলিহা, সুধীৰচন্দ্ৰ বৰুৱা আৰু মোৰে। আমি ভেৰ-ভুমাহমান সেই কামত ঘূৰিলোঁ। জাৰকালি ঠেঁটুৱৈ লগা পুৱাতে আমি ঘৰৰপৰা বাহিৰ হওঁ এখন টেক্সিত। টেক্সিও শিৱসাগৰত সহজে পাব পৰা এখনেই আছিল—গোলোক বোলা এজনৰ। তেওঁৱেই গৰাকী। তেওঁৱেই চালক। আমাক কিন্তু সভাই পা পইছা একো নিদিয়ে—আচলতে দিবলৈ নিয়াও নুকৰা উজাং। আমি পুৱাতে খাবে-নিবে বা নিজৰ চোলাৰ

সোনাৰপৰা পইছা দি গোলোকৰ গাড়ীত তেল ভৰাই লওঁ আৰু নিজকে আশীৰ্বাদ কৰোঁ—পইছাকেইটা যেন বাটে-পথে দান-বৰঙণি কৰোঁ পাওঁ। আমি চাৰিওটি গোলোকৰ গাড়ীত একেলগ হ'লেই মই সোধোঁ, 'আজিৰ এই টকাকেইটা ওলাবনে, গোহাঁইদেউ?' গোহাঁইদেৱে কয়, 'কত হ'ব হ'বপায়হে।' কটিক ককাইদেৱে আমাৰ নৈৰাশ্য উফৰাই দিয়ে, 'হ'ব। হৈ যাব। হ'ব। হৈ যাব।' বেজবৰুৱা ডাঙৰীয়াই বন্ধু চন্দ্ৰকুমাৰ আগৰৱালাৰ বিয়াত লেখা গীতৰ সুৰত সুধীৰে গান জোৰে ' 'হেনছোহ, হেনছোহ,/ ৰ'বাগী ভটীয়াই গ'ল।/এ ধনশিৰি মুখতে ৰ'ল। ৰ'বাগিণী লগ পাই/ আমাৰ ৰ'বাগী কাই/যোলকণী য়াটো হ'ক।' আমি চাৰিওটাৰে হাঁহিত গোলোকেও যোগ দিয়ে। খোৱা-বোৱাৰ কোনো ঠিকনা নাই। অসমত আতিথ্য চোঁচ- লগৰে যেতিয়া, আমাৰো একো কষ্ট নহয়। বাটে বাটে মিতিৰ। বাইজৰ কৃপাত আমি দিনৰ খৰচতকৈও অধিককৈহে ধন পাওঁ। বিশেষকৈ বাগিচাৰ কৰ্মীসকলৰ অসমীয়া ভাষা-সাহিত্যলৈ অনুৰাগে হৃদয় স্পৰ্শ কৰে। আদিৱেপৰা আমাৰ আলোচনীৰোৰ তেওঁলোকৰ পৃষ্ঠ-পোষকতাতে বৰ্তি থাকে। এতিয়াও তেওঁলোকেই আমাৰ কামত আশ্বাস দিয়ে যাতে দেখা দিয়া অপশক্তিয়ে লোক-গণনাৰ যোগেদি অসমৰ এখন বিকৃত চিত্ৰ আঁকিব নোৱাৰে। এদিনাখন লক্ষিয়া আমাক বৰষুণে পালে। শিৱসাগৰলৈ ঘূৰাৰ সম্ভাৱনা নেদেখি কেইমাইলমান দূৰৰ যাদৱপ্ৰসাদ চলিহাদেৱৰ কৰঙণি বাগিচালৈ বাট ল'লো। কিন্তু 'ঘন বৰষুণত পিছল মাটি' হৈ চুবাপিঠীয়া, শিলৰ মুখ নেদেখা আলিটো যেনে হৈছিল, কোন মুহূৰ্তত আমাৰ গাড়ী উফৰি ওচৰৰ খাৱৈত পৰেগৈ, তাকহে মনেৰে গুণিব লগীয়া হৈছিল। কোনোবা-জনবিধতাই জানিবা আমাক চলিহাদেৱৰ ঘৰ পোৱালেগৈ। বাৰাণ্ডাৰেপৰা বুজিলো, ভিতৰত দপ্, দপ্ কৰে জুই জ্বলাই বহুত-জনে একেলগে হাঁহি-মাতি জুই পুৱাইছে। আমাৰ বতাহত সেমেকা

লগা গাটোইতত অলপ যেন উম লাগিলেই! কিন্তু যেতিয়া আমি বাহিৰৰপৰা গৃহস্থক মাত দিলো, তেতিয়া ভিতৰখন নিমাত-নিৱোল হৈ পৰিল, কাঁহ পৰি যেন জীণ গ'ল। বহুতবাৰ আমি মাত দিয়াৰ পিছত ভিতৰৰপৰা টান মাতৰ প্ৰশ্ন আহিল 'কোন? কোন আহিছাহঁক?' আমি তেতিয়া জনালো: 'মই কটিক, এয়া অমৃতলাল হোঁহাই, এইটো মহেশ্বৰ, এইটো সুধীৰ। আমি সাহিত্য-সভাৰ কামত আহিছো।' ডকাইত নহয় বুজি দুৱাৰ মেল খালে। চলিহা ডাঙৰীয়াই আশ্চৰ্য প্ৰকাশ কৰি সুধিলে 'ইমান বাঘ-হাতীৰ বাট-টোৱেদি কেনেকৈ আহিলা?' আমি ক'লো, 'সেইসকলকযে সেইটো বাটত দেখা পোৱাৰ সম্ভাৱনা আছে, আমিতো নাজানিছিলো। নহ'লে এইপোনে নাহিলোহেঁতেনেই।' তেওঁৰ মধুৰ আতিথ্যই আমাৰ দিনটোৰ দুখ-ভাগৰ নোহোৱা কৰিলে। ভয়যে কৰিব লাগে, সেইটোতো নজনাকৈয়ে গ'ল। এইদৰে আমাৰ প্ৰায় দুমাহ জোৰা ঘূৰণ-পাক লগা বতাহৰ লেখীয়া অভিযান শেষ হ'ল। প্ৰথম অসমীয়া মুক্তক-ছন্দৰ কবিতা মোৰ 'অন্ত্যজা' বোলা পদ্যটো এই অভিযানৰ মাজতে লেখা। শিৱসাগৰ সাহিত্য-সভাৰ হৈ আমাৰ কামৰ বৰ ভাল ভাবিক কৰিছিল সেইবাৰৰ অসম সাহিত্য-সভাৰ সভাপতি ডক্টৰ মফিজুল ইছলাম বৰাই তেওঁৰ অভিভাষণত। সেইবাৰ যোৰহাটত সাহিত্য-সভাৰ সন্মিলন বহিছিল ভালেদিন জোৰা অলসতা আৰু নিষ্ক্ৰিয়তা-নিষ্প্ৰাণতাৰ পিছত। আমি শিৱসাগৰৰপৰা এটা দল বান্ধি (মই, সুধীৰ, মোক্ষদাপ্ৰসাদ আদি) সেই নিষ্ক্ৰিয়তাৰ বন্ধন ছিণ্ডি দিবলৈ ৰণৰ সাজে ওলাই গৈছিলো আৰু সভাৰ ক্ষমতা হাতত লৈ থকা ছিণ্ডিকসকলৰ নিথৰ শৰীৰত কিছু প্ৰাণসঞ্চাৰ কৰিব পাৰিছিলো বুলি আমাৰ বিশ্বাস হ'ল।

যোৰহাটত থকা সময়ত মোৰ বিশেষ লগৰীয়া হৈছিল আমাৰ মোৰ সহপাঠী ধীৰেন ঠাকুৰ (গুৱাহাটীৰ কামাখ্যানাথ ঠাকুৰৰ ভায়েক)।

প্ৰেমধৰ ৰাজখোৱা (ৰাতৰি প্ৰেছৰ মেনেজাৰ), কবি অম্বিকাপ্ৰসাদ ৰাজখোৱা আদি। ধীৰেনৰ লগত আবেলি বহুত বাট ভ্ৰমণ কৰা অভ্যাস এটা হৈছিল। তেওঁৰ লগত ঘুৰি ঘুৰি কেতিয়াবা চেনিমবাৰ বাটৰ এমেৰিকান বেপ্টিস্ট মিশ্যন এলেকা পাইছিলোঁগৈ আৰু কেতিয়াবা তাৰ পাদুৰীজনৰ ঘৰত বহি তেওঁৰে আলাপ কৰিছিলো। কিছু দিন এইদৰে মুলাকাৎ হোৱাৰ পিছত তেওঁৰ ভাব হৈছিল হ'বপায় যে আমি তেওঁলোকৰ ধৰ্মৰ প্ৰতি আকৃষ্ট হৈহে তেওঁৰ কাষ চাপিছো পৰম আশ্ৰয় বিচাৰি। গতিকে আমাক বিদায় দিবৰ পৰত তেওঁ সদায় আমাৰ উদ্দেশ্যে উপদেশপূৰ্ণ খ্ৰীস্টীয় প্ৰাৰ্থনা জনায় প্ৰভু যীশুক। এনেবোৰৰ মাজতে মই শিৱসাগৰলৈ যাব লগীয়া হোৱাত পাদুৰীজনৰ প্ৰাৰ্থনা বন্ধ হ'ল। তেৰোঁ আমাৰ কথা পাহৰিয়ে পেলালে। ইয়াৰ কিছু দিন পিছত ২৯ অক্টোবৰ ১৯৪১ তাৰিখে American Baptist Foreign Mission Societyৰ আসাম মিশ্যনৰ যোৰহাট খ্ৰীস্টিয়ান হাই স্কুলৰ অধ্যক্ষ চি ই হাণ্টাৰে সম্ভৱ হ'লে সেইদিনাখনেই তেওঁক লগ ধৰিবলৈ এখন চিঠিৰে, মোক মাতি পঠিয়ালে। তেওঁক লগ পালো। সেই সাক্ষাতৰ ফল স্বৰূপে ১ নবেম্বৰ ১৯৪১ৰপৰা ২৮ ফেব্ৰুৱাৰী ১৯৪২লৈকে মোক তেওঁৰ স্কুলত শিক্ষক-ৰূপে তেওঁ নিয়োগ দিলে এটা চৰ্তত যে মই সেই চাৰি মাহৰ ভিতৰত কাম এৰি নাযাম। মই সেই চৰ্ত মানি কামত যোগ দিলো। মোৰ কাম হ'ল ক্লাছ ছেভেনত পঢ়ুওৱা আৰু সকলো বিষয় পঢ়ুওৱা ইংৰাজী ভাষাৰ মাধ্যমত কাৰণ শ্ৰেণীটোত অসমৰ বিভিন্ন পৰ্বতীয়া অঞ্চলৰ বিভিন্ন ভাষা ভাষী ছাত্ৰ গোট খাইছিলহি। তেওঁলোকৰ কিছুৱে অসমীয়া ভাষা অলপহে জানে। শ্ৰেণীৰ কোনো ছাত্ৰই অসমীয়া ভাষাৰ অপভ্ৰংশত, কোনোৱে ইংৰাজী ভাষাৰ নিজ অপভ্ৰংশত কথা কয়। তেওঁলোকৰ মাজত ইংৰাজী কোৱা কঠিন—কাৰণ মনাৰ্হ দূৰৰ কথা, কলেজৰ মানৰ

ইংৰাজী ক'লেও ল'ৰাহঁতে বুজিব। অতি সহজ কৰি ভাষা কোৱা-টোৱেই একমাত্র পথ। ল'ৰাহঁতক বৰ ভাল লাগে। অতি সহজ মানুহ। কথা বতৰাও মৰম লগা। নতুন উদ্যমেৰে পঢ়ুওৱাত লাগোঁ। নিতে শ্রেণীত সোমোৱাৰ আগে আগে চেপেল বা নাম-ঘৰত ছুমাখাৰ নাম গুণ গোৱাটো স্কুলৰ চলিত নিয়ম। এই পৰ্বটি বিশেষ ভাল লাগে। আগৰ সেই পাহৰীজন আৰু পাদুৰীৰ মেম আৰু আন কেইজনমান কোনো ভক্তি থাকিলে প্রার্থনাত আহে। ইংৰাজী বা অসমীয়া গীতৰ পুথিৰপৰা গীত লগাই দিয়ে এজনে, সকলোৱে সমস্বৰে গায়। সুৰ সকলোবোৰেই পাশ্চাত্য। অসমীয়া গীতবোৰো সাধাৰণতে ইংৰাজীৰপৰা অনূদিত। ভাঙনি শাৰীবোৰ মূল গীতৰ শাৰীৰ স্বৰগ্রামত পেলাই গোৱা হয়। মূল শাৰীটো যদি On the cross Jesus died, অসমীয়া শাৰীটো এনে ভাল মানৰ স্বৰে স্বৰে 'পেৰেকণিৰ কাষতে যীশু আমাৰ মৰিল।' অনেকটি গীত শুনি শুনি বৰ ভাল লগা হৈছিল—Onward Christian soldiers marching as to war' 'The cross of Jesus going on before আদি। স্কুলৰ পানী-খোৱা ছুটীত সদায় মোৰ বাইছাইকেলত উঠি ওচৰৰ নতুন যোৰহাট ৰেলৱে-স্টেশ্যনত ছুটা নানখাতাৰে চাহ একাপ খোৱাটো মোৰ অভ্যাস হৈ পৰিছিল। পিছে, সেই অজলা ল'ৰাবোৰৰ মাজৰ অময়া সুখৰ মাজতে মই নিজেই মানি লোৱা নিয়োগৰ চৰ্ত নিজেই ভাঙিব লগীয়া হ'ল। এদিন শিৱসাগৰৰ ঘৰৰপৰা ঘূৰি আহি ককাইদেৱে ক'লেহি পাইত সদায় অসুখ লৈ থাকিবলৈ ধৰিছে, মই পাৰিলে তালৈকে যাব লাগে। আইৰ শৰীৰ আগৰ ভাগটিত বৰ ভালেই আছিল* যদিও ছুৰছুৰমানৰ আগৰপৰা বয়সৰ কাৰণেই বেগাই পৰি আছিবলৈ ধৰিছিল আৰু পিয়ে মাজে মাজে আমাৰ চিন্তাৰ কাৰণ হৈ পৰিছিল। এতিয়া চৰ্ত ভঙ্গ কৰি চাকৰিটো এৰি যোৱাও বেয়া কথা হয়। অজপ ভাবিব লগীয়া হ'ল। এনেতে শিৱসাগৰৰ

ফুলেশ্বৰী হোৱাদী স্কুলৰ প্ৰধানা শিক্ষয়িত্ৰী লক্ষ্মীপ্ৰিয়া চলিহা বাই-দেৱে এক জৰুৰী ডাক পঠিয়ালে: 'মৰমৰ মহেশ, শ্ৰীমান সুধীৰ (সুধীৰচন্দ্ৰ বৰুৱা) Digboiলৈ ১/২ দিনতে যাবগৈ। তাত কাম পাইছে। তুমি আমাৰ স্কুলত Science Teacher হৈ যদি আহিব খোজা on Rs 60/- at once applicant হোৱা। ঘূৰি ডাকত অহা-নহা জনাবা' (৪ ডিচেম্বৰ ১৯৪১)। ককাইদেউৰ নিৰ্দেশত দৰ্খাস্ত এখন লেখি পঠিয়াই দিলোঁ। ১৪ ডিচেম্বৰত তাৰ উত্তৰ আহিলেই বাইদেউৰপৰা 'তুমি কাম পাইছা। যিমান সোনকালে পাৰা আহি কামত join কৰাহি, নহ'লে আমাৰ বৰ অসুবিধা হৈছে।' আন এজনৰ প্ৰসঙ্গত চিঠিখনত এটি অৰ্থপূৰ্ণ অভিলেখ আছিল. 'ডিবুৰুত সদায় Black out হৈছে। ঘৰত সকলোৱে ভয় কৰিছে।' অৱশ্যে মই যোৰহাট এৰা লগে লগে মৰো 'পিছ-ফালে গোটেইখন বাগুলী দেখিবলৈ পালোঁ।', যোৰহাটো বৰ্ণুৱা চিপাহী, ৰণৰ কামানেৰে ভৰি পৰিল। মই বৰ দুখেৰে অধ্যক্ষ হাণ্টাৰ ছাহাবক আইৰ অসুখত ঘৰৰ দুৰৱস্থাৰ কথা কৈ মোক এৰি দিবলৈ মিনতি জনালোঁ। তেওঁ পোনতে যদিও ক'লে যে নিয়মমতে সেইটো কৰিব নালাগে, মোৰ পঢ়ুওৱাও তেওঁ ইমান ভাল পাইছিল যে মোক স্থায়ীকৈ ৰখাৰ কথাহে ভাবিছে বুলিও যদিও ক'লে, তথাপি দয়াপৰবশ হৈ আইৰ কাৰণেই মোক লগে লগে বিদায় দিলে। মই ১৮ ডিচেম্বৰ তাৰিখে গৈ ফুলেশ্বৰী স্কুলৰ কামত যোগ দিলোগৈয়ে। ছাহাব লোকৰ কথাই সুকীয়া। মই তেওঁৰ স্কুল এৰি যোৱাৰ বেছ কিছু দিন পিছত মোৰ পাঠনৰ উচ্চ প্ৰশংসা কৰি এখন ছাৰ্টিফিকেট মই নিবিচৰাকৈয়ে তেওঁ মোলৈ পঠিয়াই দিছিল। তেওঁৰ অফিচৰ গাতে লগা আছিল মোৰ ক্লাছটো। তেওঁ নিজৰ বহা ঠাইৰপৰাই মোৰ পঢ়ুওৱা শুনি থাকিছিল। ভাবি দুখ লাগে, মহাযুদ্ধৰ মাজত এমেৰিকাৰ বস্টন ছহৰৰ বাজ আজিৰ এটা মটৰদুৰ্ঘটনাত তেওঁৰ শোকজনক মৃত্যু ঘটে।

ফুলেশ্বৰী অ' আই ফুলৰে বৰণ

শিৱসাগৰৰ ফুলেশ্বৰী ছোৱালী স্কুলটোলৈ মনত পৰিলেই কিয় জানো ক'ব নোৱাৰোঁ, মোৰ মনলৈ এই আই-নামফাকিও আহে : 'ফুলেশ্বৰী, অ' আই, ফুলৰে বৰণ, আই, ফুলৰে বৰণ।' কিন্তু ছোৱালী স্কুলখনিৰ লগত নামআবাৰিৰ কোনো সম্পৰ্ক নাই। সেই সম্বন্ধ যি আছে সি অসম দেশৰ এগৰাকী ৰাণীৰ লগত—ৰাণী ফুলেশ্বৰী বা প্ৰথমেশ্বৰীৰ লগত, যি স্বামী শিৱসিংহ ৰজাতকৈও ডাঙৰ ৰবৰজা, ৰবৰাজা বা 'বৃহৎৰাষ্ট্ৰ' হৈ দেশ-শাসনৰ বাঘজৰী টনা ৰাণী হৈছিল, মাথোন ৰজাৰ বৰকুঁৱৰীয়েই নাছিল,—যি কাৰণে প্ৰসিদ্ধ ঐতিহাসিক ডক্টৰ সূৰ্যকুমাৰ ভূঞাই তেওঁক বুলিছে 'অসমীয়া নুৰজহান।' এইগৰাকী ৰাণীয়ে দেশত এক ৰাইজ-বিপ্লৱৰ সূচনা কৰা বুলি তেওঁৰ এটা অপযশ থাকিলেও, তেওঁযে বৰ চতুৰা আছিল আৰু তেওঁৰ উদ্যমতেযে ৰাজটোলৰ ভিতৰত সাধাৰণ প্ৰজালৈকে সকলোৰে ছোৱালী পঢ়ুওৱা এটি পঢ়াশালি হৈছিল, সেই বুলি কথিত আছে, আৰু সেই গতিকেহে এতিয়াৰপৰা কেইবাটামান দশকৰ আগতে শিৱসাগৰ নগৰত ৰাধিকানাথ শৰ্মা আদি বিদ্যা-উদ্যোগী-সকলে ছোৱালীৰ শিক্ষাৰ অনুষ্ঠান এটি আৰম্ভ কৰিবৰ কথা ভাবোঁতে ফুলেশ্বৰী বৰকুঁৱৰীৰ নামে তাক নামকৰণ কৰাৰ সিদ্ধান্ত কৰিছিল হেনো।

ফুলেশ্বৰী স্কুলৰ মাস্টৰিৰ বাবে দৰ্খাস্ত কৰিছিলোঁ হেডমাস্টৰনী বাইদেউৰ পৰামৰ্শমতেই। কামত যোগ দিয়াৰ পিছত তেওঁৰপৰা জানিব পাৰিলোঁ যে মোক বাছি নিয়োগ দিয়া হৈছিল বিশেষ এক ধৰণে। কামৰ বাবে গোট খোৱা দৰ্খাস্তবোৰৰ মাজৰপৰা স্কুলৰ

সভাপতি শিৱসাগৰ মহকুমাৰ আই ছি এছ্‌ পৰ্যায়ৰ মহকুমাধিপতি শিশিৰকুমাৰ দত্তই (পিছত অসম চৰকাৰৰ প্ৰধান সচিব) মোৰ 'মণ্ডমাহৰ লেখীয়া' আখৰবোৰ মাত্ৰ দেখিয়ে মোৰ দৰ্খাস্তখন থাপ মাৰি বাছি উলিয়ালে আৰু লগে লগে তাক পঢ়ি নিয়োগ দিবলৈ ৰায় দিলেই অন্যবিলাক আবেদন নোচোৱাকৈয়ে। লগতে তেওঁ হেডমাস্টৰনী বাইদেউ আৰু ছেক্ৰেটাৰিক কৈ থৈ গ'ল মই কামত যোগ দিয়াৰ লগে লগেই যেন তেওঁৰ ওচৰলৈ যাওঁ। পিছত মই সেইমতে যোৱাত তেওঁ এটাই মাত্ৰ পৰামৰ্শ দিলে— মই যেন সময়বোৰ এনেই নকটাই আই ছি এছ্‌ পৰীক্ষাৰ বাবে পঢ়া-শুনাতে লগাওঁ, আৰু তেওঁৰ ওচৰলৈও দিহা-যুগুতিৰ বাবে যেন মাজে মাজে যাওঁ। সেইটোতো মোৰ পুৰণি স্বপ্নই আছিল—আই এ নপঢ়ি আই এচ্‌ ছি পঢ়িবলৈ লোৱা সময়ৰ, বি এছ্‌ ছি নপঢ়ি ইংৰাজীৰ অনাৰ্ছেৰে বি এ শ্ৰেণীত নাম লগোৱা সময়ৰ। কিন্তু সেই স্বপ্নৰ ওপৰত ইতিমধ্যেই ভাল এচামনি মামৰ গোট খাইছিল। দত্তৰ সজ পৰামৰ্শতো সেই মামৰ আঁতৰি নগে আৰু ডাঠহে হ'বলৈ ধৰিলে শিৱসাগৰৰ সেই পৰিৱেশৰ সেমেকনিত।

এতিয়া বাৰু মোৰ ফুলেশ্বৰী স্কুললৈকে আহোঁ। তাত আহি যোগ দি একপ্ৰকাৰ ভালেই লাগিছিল। স্কুলখনৰ তলৰপৰা ওপৰলৈ মোৰ মোমাইৰ ঘৰৰ ছোৱালীহঁত শ্ৰেণীয়ে শ্ৰেণীয়ে। তাতে আকৌ ছোৱালী বুলিলেই মৰমিয়াল। তাতে শিৱসাগৰৰ কথা। গতিকে সোনকালেই স্কুলখন মোৰ বাবে তেনেই ঘৰুৱা হৈ পৰিল। তাৰ উপৰি, হেডমাস্টৰনী বাইদেউ (ছোৱালীৰ মুখৰ উচ্চাৰণত প্ৰায় 'হ্ৰেমৃছি বাদো') চিৰকুমাৰী লক্ষ্মীপ্ৰিয়া চলিহা আছিল বৰ্ত্তিয়াল আৰু সাহসী মানুহ, আৰু স্কুলৰ ছেক্ৰেটাৰি বড়েশ্বৰ শৰ্মা (বেজবৰুৱা হাই স্কুলৰ হেড-মাস্টৰ) বৰ সুদক্ষ লোক। সিসকলৰ সংগত বেছ সুখ অনুভৱ কৰিছিলোঁ। সহকৰ্মিণীসকলৰ ভিতৰত অলপ ওপৰ তৰপত কমলা

ৰৰজলৈ, সকমলী গোহাঁই, মাজৰ তৰপত মোৰ সতীর্থা-প্রায় লেরেশ্বৰী ৰকৱা, মেটিল্ডা জিলি, মিছ সেন, মেড্‌লিন এনজয় (এতিয়া শ্রীমতী চলিহা), সক তৰপত যামিনী দেৱী আদিৰে আমাৰ সুখী পৰিয়াল এটিয়েই হৈছিল।

স্কুলত তেতিয়া কেৰাণী-মহৰী বুলিবলৈ একোৰে একোটো নাছিল। লক্ষীপ্রিয়া বাইদেৱে অফিচৰ বহুতবোৰ কাম সামৰিছিল। বহুতো-খিনি কাম কৰাই অনা হৈছিল বেজবৰুৱা স্কুলৰপৰা। মই নামত প্রাথমিক বিজ্ঞানৰ শিক্ষক যদিও, অসমীয়া, সংস্কৃত সকলোতে জপ টিয়াৰ লাগে। মাজে মাজে বাইদেৱে অফিচৰ কামো কৰিবলৈ দিয়ে। বাইটিয়ে ক'লে এটা কাম ভাইটিয়ে আৰু নকৰি পাৰেনে? এবাৰ কিবা এখন জৰুৰী কাগজ দি বাইদেৱে ক'লে 'মহেশ (মোক বাইদেৱে এইদৰে মাতে, কেতিযাবা অৱশ্যে বোলে, আৰু লেখেও 'মহিষ' বুলি।), এইখন আৰু মই নেচাৱেঁই। তুমি নকল কৰি পঠিয়াব লগা ঠাইলৈ ডাকত পঠিয়াবঁা দেই।' জো হুকুম খোদাবান্দা। মই সেইমতেই কৰিলো। পিছদিনা বাইদেৱে খবৰ লোৱাত জনালো, কাগজখন নকল কৰি ঠিকমতে পঠোৱা হ'ল, মাথোন এশাৰী কথাহে স্পষ্ট নোহোৱাত ভালকৈ পঢ়িব নোৱাৰিলো।' 'তেনেহ'লে কি কৰিলা? শাৰীটো আকৌ বাদ দি দিলানেকি? 'নাই বাইদেউ, নাই দিয়া বাদ। মূল কাগজখনত শাৰীটোৰ আখৰ-বোৰ যেনে চেহেৰাৰ আছিল, মই ঠিক সেই ধৰণে সিবোৰ ফটো তোলাৰ দৰে ছবি যেনকৈ তুলি দিছো। গতিকে পঢ়িব নোৱৰাৰ বাবে মোৰ যিটো বিপদ হৈছিল, সেইটো এতিয়া যালৈ চিঠিখন দিয়া গ'ল, তেওঁৰ কান্ধত পৰিবগৈ মাথোন। তাতে 'আকৌ আপুনি কামটো কালিয়ে নহ'লে নহয় বুলিছিল নহয়।' বাইদেৱে বোধ হয় এতিয়া নিৰুপায়ত পৰি হাঁহি হাঁহি মোক ভালকৈয়ে 'চাবাইচ' দিলে। কেনে হ'ল বাৰু কথাটো? মাখিকেইটা চাগৈ একেবাৰেই ঠিকেই মৰিল, নহয়নে?

হেডমাস্টৰনী বাইদেউৰ খোটালিটোত বাইদেউ আৰু মই সুকীয়াকৈ বহোঁ। শিক্ষয়িত্ৰীসকল বহে তাৰ দাঁতিৰ কোঠাটোত। এদিনাখন বাইদেৱে মোক এটা অতি গুৰু কামৰ ভাৰ দিলে। ক'লে 'মহেশ, আমাৰ ছোৱালীবোৰলৈ বাহিৰৰপৰা কোনোবাই বেয়া-বেই চিঠিবোৰ দিয়েহে। তুমি ছোৱালীৰ চিঠিবোৰ খুলি অলপ চেনছৰ কৰিবাঁচোন।' প্ৰথমতে দীঘল নাকত লাজেই লাগিছিল, কামটোও বৰ লেতেৰা যেন লাগিছিল। পিছত কিন্তু সি আমোদদায়ক হৈ উঠিল। মই দেখাত বেয়া চিঠিৰ কামটো একতৰফা, ওৱান ওৱে ট্ৰেফিক, অৰ্থাৎ বাহিৰৰপৰা চিঠি আহে, সঁচা, কিন্তু আমাৰ প্ৰাণীসকলৰ ফালৰ-পৰা চিঠি নাযায়। আদান হয়, প্ৰদান নহয়। কেতিয়াবা চিঠিবোৰ পঢ়ি মোৰ অকলে অকলে হাঁহি উঠে। এইদৰে অকলশৰে হাঁহাৰ শব্দ শুনিলে ওচৰৰ কোঠাৰ বাইদেউসকলৰ কৌতূহল জাগে, ওচৰলৈ আহি কোনোৱে হাঁহিৰ ভাগ বিচাৰে। নহ'লেবা কোনোৱে পাছ-ফালৰপৰা চিঠিবোৰ জুমি চাবৰ যত্ন কৰে। তেতিয়া কাগজ এখন হাতত লৈ কাল্পনিক চিঠি এখন পঢ়ি দিওঁ আৰু কৌতূহলীসকল লৰ মাৰে। 'বেয়া' চিঠি আহিলে কিন্তু চিঠি দিওঁতা আৰু পাওঁতাৰ নাম মোৰ আৰু বাইদেউৰ বাহিৰে আনে গম নাপায়। এনে চেন্‌ছৰৰ সংবাদ যেতিয়া বাহিৰত কোনোবাই কেনেবাকৈ জানিলে, চিঠিৰ চিৰ-চিৰীয়া সোঁতটো আপোনা-আপুনি বন্ধ হৈ গ'ল। গতিকে চকিদাৰে আনি মোৰ হাতত দিয়া চিঠি পিছলৈ খুলি চাবৰ আৱশ্যক নোহোৱাই হ'ল।

মই স্কুলত যিটো প্ৰথম বছৰেকীয়া পৰীক্ষা পালোঁ, বাইদেৱে মোৰ ওপৰত ভাৰ সৰ্বতাৰ জাপি দিলে। অৰ্থাৎ প্ৰশ্নবোৰ ঠিক-ঠাক কৰি লৈ বেজবৰুৱা স্কুলত বহি স্টেন্‌ছিল কটা, প্ৰশ্ন কাকতৰ কপিবোৰ কৰা, ভাবিথয়তে ভাগ কৰি টোপোলা বন্ধা, আৰু পৰীক্ষাৰ দিনা পৰীক্ষাথবত চমজাই দিয়াৰ কাম কৰিব লগীয়া

হৈছিল। কিন্তু পৰীক্ষাৰ শেষৰ কেইদিন দেখোন গা বিষম লগা হ'ল। তথাপি পৰীক্ষাৰ শেষৰ দিনা প্ৰশ্ন কাকতবোৰ বিলোৱাই দিলোঁগে আৰু লগে লগে বাইদেউৰপৰা বিদায় লৈয়ে ঘৰ পাই বিছনাত পৰিলো হাতত থাৰ্মোমিটাৰটো লৈ। ঘৰত কোনো নাছিল সেই সময়ত। জ্বৰ জুখিলো। ১০১ ডিগ্ৰি পালো। তাৰ পাছত ১০২। আকৌ চালো, ১০৩ ডিগ্ৰি। পুনৰ জুখিলো, ১০৪ ডিগ্ৰি ব'ল। ১০৫ ডিগ্ৰিলৈকে চালো। ১০৬ দেখিলোনে নাই মনত আৰু নাই। তাৰ পিছৰ কথা ক'ব নোৱাৰিলো। যেতিয়া ক'ব পাৰিলো, তেতিয়া মোৰ ওচৰত বহুত মানুহ। মূৰত পানী ঢলা, বিচা, গাত সবহকৈ কাপোৰ জাপি দিয়া আদি কামত সকলো তৎপৰ। নিউমোনিয়া অৰ্থাৎ নাবেঙাৰ জ্বৰ বুলি ৰোগ চিনাক্ত কৰা হ'ল। তেতিয়াৰ দিনত কিন্তু নিউমোনিয়া এলো- পেথিৰ ডাক্তৰে ভাল কৰিব নোৱাৰে বুলি সকলোৰে বিশ্বাস। গতিকে গাঁৱলীয়া ওজাৰ চিকিৎসা আৰম্ভ হ'ল। আদা আৰু সেন্দুৰ মিলাই কিমান কি সোপাযে নাখালো, মোৰ প্ৰভুসকল!! সদায়তো বিহলঙনিৰ কোৰ আছেই—বিহলঙনিৰ কোছা-কোছে ক'লা পৰি নোযোৱালৈকে। আৰু সেই জৰাৰ মন্ত্ৰ 'উৰি গ'ল শগুনী, পৰি গ'ল পাখি। কোন কোন বিষে থৈছে বাখি।' কিন্তু বুকুৰ বিষে শগুনীৰ পাখি ধৰি ৰাখি নখৰ কামোৰো ধৰি থাকিল, মোৰ ৰোগৰপৰা মুকাবৰ কোনো চিন দেখা নগ'ল। ঘৰত মাথোন দেউতা আৰু ভাইটো,—চিকণ। আমাৰ ঘৰলৈ আপোন-পৰ সকলোৰে দিনে যেন এটি সুঁতি। দূৰ দূৰণিত থকা বন্ধুসকল আৰু আত্মীয়সকল অলপ চিন্তিত হৈ পৰিল। যোৰহাটত থকা দুজন বন্ধুৱে—বাতৰি প্ৰেছৰ প্ৰেমধৰ ৰাজখোৱা আৰু কবি জয়প্ৰসাদ ৰাজখোৱাই— ওপৰা-উপৰিকৈ চিঠি দিয়ে অন্ত কৰিব নোৱাৰে। প্ৰথমজনে অসমীয়া ঔষধ কিছু টোপোলা বান্ধি ককাইদেউৰ হাতকে দি পঠিয়াব। দ্বিতীয়জনে লিখে:

কটকী পুখুৰী
যোৰহাট, ২৮ ২ ১৯৫২

মাননীয় মহাশয়,
—চাৰ

আপোনাৰ অসুখৰ কথা শুনাৰেপৰাই দয়াময়ৰ ওচৰত প্ৰাৰ্থনা কৰি আছিছো আপোনাক অতি সোনকালে আৰোগ্য কৰি দিবলৈ। বাজখোৱাৰ চিঠিৰপৰা আপোনাৰ বা-বাতৰি পায়েই আছো। বেমাৰনো কাৰ নহয়? ময়ো দেখোঁ তিনি মাহকৈ ওপৰলৈ মুখকৈ শুই শুই কটাই আছিছো! একো ভয় নাই। দিনে দিনে সকাহ পাই আহিব, চাৰ বাৰু। মাজে মাজে অলপ টান বেমাৰ হলেহে ভাল। অৱশ্যে এনেকৈ টান নহয়। বৰ বিষ চাগৈ নহয়? কি কৰিব, কিয় জানো এনে হয় ভাবিব নোৱাৰি—হয় মাথোন। ডাক্তৰতকৈ অসমীয়াহে ভাল দৰব এনেবোৰ বেমাৰত, ডাক্তৰৰ ওপৰত মোৰ বিশ্বাস নাইয়েই। আজি দাদাক গৈছে আৰু অলপ আপোনাৰ ভাল লাগিব। চিকণক ক'ব যদি আমি গলে আপোনাৰ আৰু ভাল লাগে আমি যাম। জানেই নহয় মই বৰ ধোদ বুলি। বিশেষকৈ মোৰ শিৱসাগৰত থাকিবলৈ মানুহ নাই। আপোনাৰ ঘৰত থাকি বেমাৰী চোৱাতকৈ নিবেমাৰীক পৰ দিয়াহে টান হ'ব। ভয় কিহৰ চাৰ! কাপুৰুষবোৰহে মৃত্যুৰ আগতে মৰে। আপুনি পুৰুষ। আপোনাক মৃত্যুৱে নিবই নোৱাৰে। আপোনাৰ এতিয়াও বহুত কাম বাকী।

এই কেইদিন আপোনাৰ কথা বৰ মনত পৰিছে। আপুনি চাগৈ বৰ অকলশৰীয়া ভাব নহয়? এৰা, আমিওতো আপোনাৰ লগ বুলি দাবী কৰোঁ। কিন্তু দিছো ক'ত! সঁচায় যাৰ পৰা ওচৰ বাট হোৱা হলেযে কিমান ভাল আছিল। ইচাটি-বিচাটি বেমাৰী চোৱাতকৈ বেমাৰৰ পাছৰ জিৰণিত থকা বেমাৰী চাই মোৰ বৰ

ভাল লাগে। আপুনি দুদিনমানৰপৰা ভাল পাব আৰু হয়তো আমি বুধ-বৃহস্পতিবাৰে যাম। আপুনি আৰামী চকিখনত বহি থাকিব। ওচৰতে দুই এটা ভাল গছৰ গুটি। মই হয়তো বহি লৈ অলপ দাৰাই খুওৱাৰ পাছত আধাপঢ়া উপন্যাসখন পঢ়ি দিম। আৰু কত কি।

দুষ্ট ছাত্ৰ

ভৱপ্ৰসাদ

ইয়াৰ আগে আগে ১ মাঘ তাৰিখে চিঠি লেখি মোৰ এই নৱাবিষ্কৃত 'দুষ্ট ছাত্ৰ'জনে (তেওঁ মোৰ ছাত্ৰ নাছিল্) জনাইছিল, তেওঁ শিৱসাগৰলৈ গৈছিল।

চেনেহৰ চাৰ,

•নমস্কাৰ প্ৰথমতে।

আপুনি যে সিমান দূৰ গাঁৱৰপৰা আহি স্কুল কৰেহি তাক মই জনা নাছিলোঁ। ভাবিছিলোঁ মোৰ কামবোৰ সমাধা কৰি চাৰৰ তাত থাকি নগৰত এক ঘোলন দিম বাপেকে। পাছে কোৱা শুনিলো, "কবি দূৰ দূৰণিৰ, ছায়া ঘেৰা পল্লীৰপৰা ৰোজ ৰোজ আহতা হ্যায়—৩॥ মাইল—৭ মাইল—আৰু কত' আই ঐ দেহি, মোলৈ তেতিয়া মোৰেই পুতৌ হ'ল, "আমার সাধের যাত্রন বিফলে গেল।" "ফিরে চল" বুলি নিজকে নিজে চুমা খাবলৈকো গালখন বিচাৰি নাপাই দোকানতে কাপৰ বাৰত গৰম চাহৰ উমত বাৰে বাৰে চুমা খাই ঘৰৰ ল'ৰা ঘৰলৈ ফিৰি আহিলোঁ।

ভৱপ্ৰসাদ

ডেৰ মাইল বাটক হাবে তিনি মাইললৈ ওফন্দাই পেলালে কেনেকৈ হয়? প্ৰেমধৰ বাজখোৱাই ক'বৰ দৰে সেই দিনবোৰত মোৰ কল-খোৱা ধাতুটো টেলিগ্ৰাফৰ তাঁৰত বন্ধা হৈ থাকিছিল।

কেতিয়া সি যাওঁ বুলি সকলোবেপৰা বিদায় লৈ আকাশলৈ উৰা মাৰে, তাৰ ইয়ত্তা নাছিল। শেষত জানিব'। কৰাইদেউ আৰু দুদিন-মান গৈ যোৰহাটত থকা আই আহিলত ডাক্তৰৰ ওচৰতে শৰণ লোৱা হ'ল। ইকালে আকৌ, মই ভূ-ভাৰতত একঠা চাউল খাব লগীয়া আছিল হ'বলা। সেই গুণে ভাগ্যে এম্ এণ্ড্ বি কোম্পানিৰ স্পেচিফিক ৬৯৩ বোলা অব্যৰ্থ ঔষধটি বাটকুৰি বাই বাই শিৱসাগৰ পাইছিলগৈ। তাৰে পালিচেৰেক পৰাৰ লগে লগে তৃতীয় দিনৰ দিনা জৰ শাম কাটিলে, বিষৰ নথ মোৰ বুকুৰপৰা এৰাল। কিন্তু 'দশ দিন যুঁজি দেবব্রত। শৰৰ শয্যাত পৰিলন্ত ॥ থিয়লগা দিব পৰা হ'বলৈ বাককৈয়ে দিন লাগিল। বিকৃখাত উঠি উঠি স্কুল কৰিবলৈ যাওঁতে যে দিন গ'লে খেণ নোযোৱাৰ দৰে হ'ল।

ইমানটো ডাঙৰ অসুখৰপৰা উঠিছিলো। যদিও মোৰ পুৰণি সপোনটো, এম্ এ পঢ়ি ডিগ্ৰি পোৱা সপোনটো দিখোৰ স্মৃতিত উটি যাবলৈ দিয়া নাছিলো। ইংৰাজীৰ এম্ এ ৰ কিতাপ যোগাৰ কৰা টান দেখি মাজে মাজে ভাবিছিলো, অসমীয়াৰ এম্ এ পৰীক্ষাটোকে দিওঁ। কিন্তু সেই প্ৰস্তাৱত এগৰাকী হিতাকাঙ্ক্ষীয়ে সদায় ৰৰকৈ ওজৰ কৰি উঠিছিল—কৃবি যতীন্দ্ৰনাথ দুৱৰাদেৱে। তেওঁ কৈছিল যে অসমীয়াৰ এম্ এ পঢ়ুওৱা আৰু পৰীক্ষা লোৱা, দুইটা কাৰ্য standardized হোৱা নাই, এটা আহিলৈ উঠা নাই, দ্বিতীয়তে, মই যেতিয়া অনাৰ্ছ স্তৰ পৰ্যন্ত বিষয়টো পঢ়ি থৈছো, ইংৰাজীৰ এম্ এ পাছ কৰাটোৰ বাবে মোৰ পটি লাগিয়ে আছে। তেওঁ কৈছিল, লাগিলে তেৱেঁ কিতাপ যোগান ধৰিব কলিকতাৰপৰা। তথাপি মই ইংৰাজী পঢ়াটোহে তেওঁ বিচাৰে। নিজৰ কথামতে তেওঁ মোলৈ পাঠ্যক্ৰম পঠিয়াইছিল আৰু এবাৰ আঠাইছ টকাত দহখন ইংৰাজী পাঠ্য কিনি ভতিজাক বসন্তলাল দুৱৰাৰ (বাপ) হাতত পঠাই দিছিল এইখনি চিঠিৰে :

Suit No. 20
123-1-1, Upper Circular Road
Calcutta, 12 11 1942

মৰমৰ মাহুশ্বৰ,

আজি বাপ যাব—মোৰ ঘৰ আকৌ উকণ্ডা হ'ল। সি আহি মোক বৰ সহায় কৰিলে। মোৰ গা এতিয়া মান ভাল হৈছে—আশা কৰো লাহে ২ ভাল হ'ব। বিবিধ সম্বন্ধে বাপৰ আগত সকলো কৈছোঁ আৰু যি ২ কৰিব লাগে তোমালোক হুধো কৰিবা। তোমাৰ কিতাপ যিখিনি পোৱা গ'ল পঠোৱা হ'ল। মোৰো নিজৰ এটা লাইব্ৰেৰীৰ দৰে আছিল—থকাহেঁতেন তোমাৰ ২ ভাগ কিতাপ দিব পাৰিলাহেঁতেন। ক'বলৈ বেজাৰ লাগে a fool buys books and a wise man enjoys & never returns the. Drydenৰ Dramas আৰু Works, Ben Jonsonৰ Works, আৰু কি Sheridanৰ School of Scandals ইত্যাদিও আছিল। অৱশ্যে মই নিজেই পঢ়িবলৈহে কিনিছিলোঁ—মানুহক দেখুৱাই বাহাদুৰি কৰিবলৈ নহয়। তাৰ লগে ২ Histories of Literature—English, Russian, Persian আৰু Criticism ইত্যাদিও আছিল। Poetical Works সকলোখিনি আছিল। ১৯৩০ চনলৈকে ওলোৱা Literature সম্বন্ধীয় বেছি ভাগ নামজলা লিখকৰ কিতাপ আছিল- Accidentত (১৯৩২) বহুতখিনি হেৰাল—বাকীখিনি ভদ্ৰলোকসকলে সদ্ব্যৱহাৰ কৰিলে—কি কৰিবা। তোমাৰ Listখন দেখি মোৰ বেজাৰ লাগিছিল, কাৰণ বুজিবই পাৰিছা। জীৱনত মাথোন কিতাপ কিনিছিলো আৰু তাকেই লগৰীয়া কৰি লৈছিলো। কিন্তু ঈশ্বৰৰ সেইটো অভিপ্ৰায় নাছিল—অৱশেষে এতিয়া যি আছে, সি আগৰ ছাঁ মাথোন। যদি ভৱিষ্যতে কেতিয়াবা লাইব্ৰেৰী কৰা তেন্তে হয় চুৱাপাতনিৰ কালে বা মানুহ নোযোৱা আনকালে কৰিবা। বেজাৰ

লাগে মোৰ কিতাপবিলাবৰ কথা মনত পৰিলে। Bacon's Essays তুমি বিচাৰিছিলা—মোৰ আছে Advancement of Learningহে। সেই দেখি নপঠালো—Keatsৰ Works তুখন আছিল। তোমাৰ List পাৱাৰ তিনিদিনমানৰ আগতে এখন এজনক দি দিলোঁ। জীৱনত একো কৰিব নোৱাৰিলো, মাথোন কিতাপ পঢ়িলোঁ—কোনো দিন লাভৰ আশাও কৰা নাছিলোঁ। প্ৰতিয়াও কৰা নাই। যাওঁক কৰা কিবা বহুত লেখিলোঁ, নয় নেপাবা।

ইয়াত অশান্তি বহুত শাম কাটিছে। স্কুল কলেজ নিয়মমতেই চলিছে। Ricketখন ভবিষ্যত দৰকাৰ হলে মোৰপৰাই পাবা, কিন্তু সম্প্ৰতি engaged—আৰু কেবাখনো engaged Universityত Winter Tales Warwick Shakespeareৰ খনহে পঢ়ায়—ইয়াৰ সকলোৱে ৰাখিছে কিনি। Verity নেপালোঁ। কিবাকিবি বহুত লিখিবৰ মন যায়—আজিলৈ ইমানতে। মোৰ মৰম আৰু আশীৰ্বাদ লবা। ঈশ্বৰে যেন তোমাৰ মঙ্গল কৰে। ইতি

তোমাৰ মৰমৰ

শ্ৰীযতীন্দ্ৰনাথ দুৱৰা

কিন্তু মোৰ পঢ়া-শুনাৰ গতি একেবাৰেই 'মন্দ মন্দ মকৰন্দ।' মোৰ কিমান লেঠা কিমান কাম। ডিব্ৰুগড়ৰপৰা সাপ্তাহিক "আসাম ট্ৰিবিউন"ৰ সম্পাদক লক্ষ্মীনাথ ফুকনে লেখা। আপুনিচোন ভাল লেখে, আমাৰ কাগজলৈ মাজে মাজে নেলেখে কিয়?' পিছত আকৌ খাৰাংখাচকৈয়ে পেলায় (৫ জুন ১৯৪৩) We want to have coverage of Sibsagar news Will you be available and willing to work as our correspondent there? We are not in a position to pay, you will,

of course, get stamped envelopes and a complimentary copy of the paper পাই পইছা নিদিলে কি হ'ল ? গুণ নহ'লেও ধৰমনো ক'লৈ যাব ? নহয় ? বাতৰি যোগাওঁ কাকত-খনলৈ। মাজে মাজে ভাবোঁ, পৃথিৱীখনযে ইমান ধুনীয়া, তাত ইমানবোৰ যে গঢ়িত বস্তু আছে, ছবিনো নাআঁকো কিয়। গতিকে কলিকতাৰ জি চি লাহা কোম্পানিৰপৰা সঁচি পইছা দি বং বৰণ-লেখনী কিনি বাগজ বঙাওঁ।

ইতিমধ্যেই কিন্তু বাটে পথে, আন কি আকাশপথেদিও, নতুন জীৱনৰ বঙা নে ধূসৰ সোঁত ব'বলৈ ধৰিছে। সেই সোঁতৰ খুন্দাত যেন আমাৰ সনাতন সমাজখন ভাগি যাবলৈ ধৰিছে। আমাৰ লগৰবোৰ কোনোবা ক'ৰবাত চিটিকি পৰিছে। সকলো এইদৰে বিয়পি পৰা কোনো বেয়া কথা নহয়—সেয়ে সমাজৰ ৰীতি। কিন্তু তাৰ মাজত এক বিভীষিকাই থানিকা পাতি লোৱাটোহে আছিল দুখ কৰিব লগীয়া কথা। ১৯৭১ৰ পিয়লৰ সময়ত অসমীয়া জন সংখ্যাৰ ভৌতিক হ্রাস-বিঘিনি নহ'বৰ অৰ্থে শিৱসাগৰ সাহিত্য সভাৰ হৈ কাম কৰা চাৰিজনৰ এজন ফটিকচন্দ্ৰ চলিহাৰ চিনাকি আমি পাই আহিছো। তেওঁৰ এখনি চিঠিত অসমৰ মাটিত সেই বিভীষিকাৰ চিত্র চাওক। তেওঁ তেতিয়া উত্তৰ-পূৰৱ মাঘে'টাৰিত।

নামদাং চাহবাগিছা
মাৰ্ঘেৰিটা (আসাম)
১৮। ।৭

মৰমৰ মহেশ,

ভোকত ভত্‌মত্‌ এবি বৰ্ষৰ ছাউনিৰ কাষত চুলা জুৰি, নিজৰ পেটৰ পোৱালি, ঘৰৰ লখিমী সকলোলৈকে আজি প্রায় দুমাহ ভালকৈ বাপসাৰ নকৰি যি নিদাৰুণ হৈ পৰিছো, বোধ কৰোঁ

তোমালৈ সময়মতে বা-বাতৰি নিদিয়া কাৰণটোতেই বুজিবা। সেই বুলি তোমালোক কোমল মনৰ ল'ৰা মোৰ বাগি নধৰিবা। মই নিদিলেও সোঁৱৰণি চিঠি দিবা একা, নহ'লে ক'ৰবাত জমু হ'বা।

শ্ৰীযুত সুৰেন ককাইদেউৰ চিঠিখনৰ খোলোচা জৱাব পাবলৈ বাট চাই আছো, বাকী কথাবোৰ তুমি লেখাবোবেই। তেওঁৰ-পৰা খবৰ পালেই এইবাৰ (ডাক-হৰকৰাই খিয়াল নকৰিলে) বাতৰি সোনকালে পাবা। ইতিমধ্যে কিমান দূৰ আগুৱাব পাৰিছা (এই সম্পৰ্কে), খবৰটো দিব'চোন বাৰু।

২৩।২।৪৩ তাং সন্ধিয়া আৰু ২৫।২।৪৩ পুৱা আমি ৰণৰ কথা লৈ বেছ গৰম হৈ আছো। ২৫।২।৪৩ তাৰিখৰ পুৱাৰ কথাকে অলপ কওঁ, শুনা বাৰু। পুৱা ৭ বাজিবলৈ ১৫ মিনিট থাকোঁতে বিপদ-সংকেত-ধ্বনি শুনি মই ৭ বজাত কামত হাজিৰ হ'ব লগা মানুহটো পে'পুৱা লাগিলো। অলপ আকাশলৈ চাই থাকোঁতে দেখিলো, জাপানী মুলুকৰ ফালৰপৰা বগা আঁচ কিছুমান ডিগ-বইৰ' ফাললৈ কিহবাই আঁকিব ধৰিছে। হো-হোৱনি শুনি বুজিলো, এইবোৰ কৃত্ৰিম কুঁৱলি তৈয়াৰ কৰি অহা আকাশী জাহাজ। ঘটনা কিবা এটা পকি উঠিব বুলি সন্দেহ কৰি দুই-এজন বন্ধু বিচাৰি আপিছ-ঘৰ পালেঁাগৈ। কেউফালে নিস্তব্ধতাৰ মাজত আপিছ-ঘৰটিত এটি ডেকা চাহাব, এটি আমাৰ তলতীয়া কেৰাণী আৰু ২টি আন মহৰীৰ বাদে কেও নাছিল। তেনেতে চুপাৰিণ্টেণ্ডেণ্ট চাহাবে ফোন কৰি আপিছ বন্ধ কৰি প্ৰাণ বঁচাবলৈ সুবিধা ল'বলৈ ক'লে। মহৰী ২ জন লৰ ধৰি বাগিছাৰ নৰ্দমা এটাত পেট পেলাই আশ্ৰয় ল'লেগৈ। আমি অৰ্থাৎ মই, চাহাব আৰু কেৰেণীজন, লগত আপিছ-ঘৰৰ চকিদাৰ এটি অলপ গহীন হৈ ইফালে-সিফালে

১। ডিগবই লক্ষ্য নাছিল, চকৰীচিং, জিনজান প্ৰভৃতিত বমা ক্ষান কৰিলেগৈ।

চাওঁতেই আমাৰ মূৰৰ ওপৰত হুলস্থূল কাণ্ড ঘটিল—আকাশত কামানৰ আৱাজ আৰু তলৰপৰা বিমানধ্বংসী বন্দুকৰ আৱাজ, কেউফালে ধোঁৱা, জুই, আৰু নানা তৰহৰ কিবাকিবিবিলাক তললৈ সৰিল, চাওঁতে চাওঁতেই চকুৰ পচাৰতে আমাৰপৰা ৪ মাইলমান দূৰৈত টিকক পাহাৰত তিনিখনি জাহাজ তললৈ সৰিল,—কোন পক্ষৰ পিছত খবৰ পাম। শত্রুপক্ষৰ দুখন যেন লাগিছে, কিয়নো এখন জুই লাগি পৰিছে, আন এখন আমাৰ মূৰৰ ওপৰেদি যোৱা অৱস্থাতেই ভাগি গৈছে। বহুত কিবাকিবি—এটা হেট, এখন cushion আমাৰপৰা আধা মাইলত পৰি আছিছে। চকুৰ পচাৰতে আকাশৰ বাটত বহুত যোজন যায় কাৰণে সেই জাহাজখন আনখনৰ লগতে অকামিলা হৈ তললৈ পৰিছে, pilotটিক এখন আন জাহাজে থপিয়াই নিছে, ইত্যাদি দেখি থাকোঁতেই মূৰৰ ওপৰত আকৌ কিছু-মান জাহাজৰ খেদা খেদি লাগিল। তেতিয়া চাহাবটিয়ে মোক পুল এটাৰ তললৈ গুজি তেওঁ অইনফালে লৰ মাৰিলে। পুলৰ তলত নিৰাপদ নহয় যেন দেখি ভাগ্যক থিয়াই যুদ্ধকে চাবলৈ ওলালো। মই গম পোৱাহে নাছিলো, বপুৰা আন কেৰেণীটি আৰু চকিদাৰটিয়ে মোৰ কাপোৰত ধৰি আছিল, সিহঁতে মোক মাত দিছে, "কি কৰে, কি কৰে, সৰ্বনাশ।" উভতি চাইহে তেওঁবিলাকক দেখিছো। আৰু পিছত সেই ঠাইৰপৰা অলপ আঁতৰলৈ গ'লোগৈ। —এইযোৰ যুদ্ধৰ ঠাই। আমি আতংকৰ মাজেদি নানা সুৰদি বাতৰি পাইছো। বেছ ভাল লাগে। মই "Bhom party"ৰ মানুহ কাৰণেনেকি? আন হ'লে বহুতৰ ভয়তেই কাপোৰ-কানি ধুব লগা হৈছে। ইত্যাদি, ইত্যাদি। মৰম লবা। টোপনি আহিছে—এই শোওঁ।

তোমাৰ মৰমৰ
কটিক ককাইদেউ

সঁচায় চিঞঁৰি ক'বৰ মন যায়, Bhom party জিন্দাবাদ। নহ'লে আজকৰ মাজত এনে সাহিত্যশ্ৰী-সমৃদ্ধ পৰিকাৰ চিঠি কটিক ককাইদেৱে ক'ত লেখিব পাৰিলেহেঁতেন? শিৱসাগৰৰ আকাশত অৱশ্যে জাহাজৰ খুন্দাখুন্দি বা বৰহিলৈৰ গুমগুমনি বা বিপদ-সংকেত ছাইৰেনৰ ধ্বনি নিনাদিত নহৈছিল। সেই বুলি শিৱসাগৰ শান্তিৰে থাকিব পাৰিছিলনে কিবা? কিন্তু তাৰ মাজতো শিৱসাগৰৰ সাংস্কৃতিক জীৱনৰ জুখিটি অন্তত চিৰ্ চিৰ্কৈ বৈ আছিল। বন্ধু যতীন্দ্ৰনাথ বেজবৰুৱাৰ পেৰাডাইজ বেষ্টুৰাঁত বহি আপচোছ (বস্তুটি যতীনৰ নতুন সৃষ্টি, নামকৰণটি উমেশচন্দ্ৰ ৰাজখোৱাই দিয়া নতুন) খাই পূজাৰ ৰতৰত হেণ্ডবিল লিখোঁ—ৰণৰ ৰতৰা• যুদ্ধৰ বিভীষিকাৰ মাজত শান্তিৰ এটুকুৰা ঠাই—পেৰাডাইজ। মেট্ৰিকুলেশ্যন পৰীক্ষা দি ল'ৰাইতে দিহা কৰা অভিনয়ৰ বিজ্ঞাপনৰ কাগজখনতো। তাৰাৰ সেই একেটাই আৰ্হি

ৰণৰ্ধ ৰতৰা—জেঠৰ বাৰথৰৰ চৌফলীয়া ব'দত ঘামত তিতিসিজি, টেপা খাই

সাঁজৰ বেলিকা দিখৌ-পাৰৰ এছাটি শীতল বতাহ গাত লগাবৰএনেয়ে মন যায়।

কাৰণ—মন যাবৰ কথাই। কিন্তু মনৰ যি বাৰথৰ এই নিকটবীয়া দিন ৰজাৰৰ বস্তুৰ জুই-ছাই মৰণ—অ'ত বোমা পৰা! হেন ত'ত বৰহিলৈ ফুটা—এনি মটৰৰ ভোঁ-ভোঁৱনি তেনি শগুনী জাহাজৰ ফোঁ-ফোঁৱনি—

এইবোৰৰ মাজত যেতিয়া মনটোইত টেপা খাই ভাগৰি-জুগৰি পৰে তেতিয়া উপায় ??

এই তুলাপাতখিলা এলুটি দি চাওক।

আনকালে নগৰৰপৰা আঁতৰৰ কোনোবা 'প্ৰৱাস'ত থাকোঁতেও বং-পুৰৰপৰা এটা বিং বাৰই 'কিয় এনেকুৱা হ'লা ঐ ককাইটি?

কেলৈ এনেকুৱা হল। ? নগৰত সমজুৱা সবাহ-ছকৰা হ'লে হাটী-মতাৰযে আমাৰ দুৱাৰত পদ-ধূলা নপৰিব, এনে নহয়। নতুন ডেকাৰ মাজত আগৰণুৱা বনপোনাৰ(পৰাগ চলিহা)পৰা 'চেনেহৰ ককাই-দেউ'লৈ এছ্ ও এছ্ এটিয়েইবা নোযোৱাকৈ থাকিব।

মৰমৰ ককাইদেও—

দেওবাৰে বোলে সমাজৰ বছেৰেকীয়া আৰু তাতেই বোলে গাহান হ'ব লাগে। সেয়েহে ওৰে ৰাতিটো ধৰ্ফৰাই মৰিছোঁ!! এতিয়া ত'ত ৰইখা নকৰিলে অমুকা মৰোঁ।

গতিকে য তে গীত-মাত, আজিকালিৰ ভাষাত 'সাংস্কৃতিক অনুষ্ঠান', ত'তে মই ক'ৰবাত বহি পুতল। নাচৰ সূত্ৰ টানি।

ফুলেশ্বৰী স্কুলত থকাত আৰু তাৰ আগতো শিৱসাগৰৰ বাজহুৱা জীৱনত ভালকৈয়ে যোগ দিছিলো, সেই কথা কৈ আহিছোৱেই। এবাৰ স্কুলত সকলোৰে গা উঠিল স্কুলৰ ছোৱালীহঁতৰ হতুৱাই এখন নাটক কৰাব লাগে। গা উঠিল সকলোৰে কিন্তু নাট মেলাৰ সকলো আয়োজনৰ ভাৰ পৰিল এই বশম্বদৰ গাত—বচন লেখোৱা, পাৰ্ট বিলোৱা, আখৰা কৰোৱা, আ অলংকাৰ, সাজ-পোছাক গোটোৱা, মেক্-আপ কৰা সকলো লেঠা সামৰা গ'ল। জ্যোতিপ্ৰসাদৰ "কাৰেঙৰ লিগিৰী"ৰ কিছু অংশ বাছি লৈ আখৰা কৰোৱা হ'ল। শেহত স্কুলৰ দীঘলীয়া হলৰ নিচিনা ঘৰটোৰ এমুৰে মঞ্চ এখন তৰি তাতে অভিনয় কৰা হ'ল। সুন্দৰ কোঁৱৰ, শেৱালি, ৰাজমাও, বপুৰা আদিৰ ভাও বৰ সুন্দৰ হৈছিল। শেৱালি হোৱা টিপিকলি ছোৱালী-জনীৰ বেহ ৰূপ চাই হেড-মাষ্টৰনী বাইদেৱে তাইক কাষলৈ মাতি আনি সুধিলে, 'এই বান্দৰী, তোক এইবোৰ গেজেৰা, মণি, মুঠিখাৰু কোনে পিন্ধালে অ?' 'ছাৰে পিন্ধালে, বাইদেউ।' 'হয়নে? অলংকাৰ পিন্ধালেই তেনেহ'লে?' 'অ, বাইদেউ।' এনে ধৰণৰ দুই এটা কথা কিছু দিনলৈ বাইদেউৰ নিৰ্দোষ ধেমালিৰ বস্তু হৈ থাকিল।

লাহে লাহে হিছাপ মিলাবৰ সময় আহিল।

১৯৪৪ চনৰ পূজাৰ বন্ধত শিৱসাগৰত অসম সাহিত্য-সভাৰ সম্মিলন বহিল। তাৰ লগতে বেণুধৰ ৰাজখোৱা ডাঙৰীয়াক সভা-পতি লৈ এখন আলোচনী সভা বহি ঠিক কৰিলে পিছৰ বৰদিনৰ বন্ধত গুৱাহাটীত এখন কনভেন্‌শ্যান্ বহিব গুৱাহাটীত বিশ্ববিদ্যালয় পতাৰ ব্যৱস্থা হাতত ল'বৰ বাবে। এই বিষয়টোত মাধৱচন্দ্ৰ বেজ-বৰুৱা আৰু ডিব্ৰুগড়ৰ জীৱনৰাম ফুকনে বিশেষভাৱে চিন্তা চৰ্চা কৰি সভাখনৰ গুৰি ধৰিছিল। মোৰ মনত পৰাত কন্‌ভেন্‌শ্যান নামটো আৰু তাৰ ধাৰণাটোৱেই ফুকনদেৱৰ। শিৱসাগৰৰ সভাখনৰ সিদ্ধান্তক্ৰমে বৰদিনীয়া আজৰিত তিনিদিনীয়াকৈ গুৱাহাটীৰ কামৰূপ একাডেমিত 'গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় কন্‌ভেনশ্যান্' নামৰ সভা বহিল অসমৰ বিভিন্ন ঠাইৰ প্ৰতিনিধি লৈ। সেই সভাত যোগ দিয়াসকলৰ মাজত যি অভূতপূৰ্ব আন্তৰিকতা আৰু একাগ্ৰতা দেখা পাইছিলো, আজি-কালি সভায় সমিতিয়ে দেখোন সি বিৰল। কন্‌ভেন্‌শ্যানে থিৰাং কৰিলে, গুৱাহাটীত বিশ্ববিদ্যালয় হ'বই লাগিব, আৰু সেই অৰ্থে গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় ন্যাস সমিতি নামে এখন ট্ৰাস্ট বোৰ্ড কন্‌ভেন্‌শ্যানে গঠনে কৰি দিলে অৰ্থ-সংগ্ৰহ আৰু ৰক্ষণ কৰিবৰ অৰ্থে। বিশ্ববিদ্যালয়ৰ স্থান লৈ ইমান দিনে চলি অহা বাদ বিতণ্ডা ইমানতে সহজতে তল পৰিল। শিৱসাগৰৰ প্ৰতিনিধি ৰূপে পদ্মধৰ চলিহা ভুৱনচন্দ্ৰ সন্দিকৈ আদিৰে সৈতে কন্‌ভেন্‌শ্যানত মযো যোগ দিছিলো আৰু মাধৱচন্দ্ৰ বেজবৰুৱাই কোৱাত তাৰ ছপাব লগীয়া এক বিস্তৃত ৰিপোৰ্ট সভা চলি থকাৰ মাজতে লেখি তেওঁৰ হাতত দি থৈ আহিছিলো। সেইখন পঢ়ি ন্যাস সমিতিৰ সভাপতি গোপীনাথ বৰদলৈ ডাঙৰীয়াই ইমান সন্তোষ পালে যে বেজবৰুৱাৰ হতুৱাই সোধাই পঠিয়ালে, ন্যাস সমিতিৰ মূল কাৰ্যালয়ৰ কাম চলাবলৈ গুৱাহাটীত থাকিবলৈ আহিব পাৰিমনেকি? মযো কন্‌ভেন্‌শ্যানতে

দেখা দিয়া সমূহীয়া আন্তৰিকতা আৰু একাগ্ৰতাত অনুপ্ৰাণিত হৈ একেআষাৰে সেই প্ৰত্যাহ্বান গ্ৰহণ কৰিলো। কেনিও আৰু ঘূৰি চাবলৈ নহ'ল। যাৰ কাৰণে শিৱসাগৰত ইমান দিনে থকাটো কৰিছিলো, সেই আয়েও আগৰ বছৰতে আমাক এৰি গৈছিল সৰু মোমাইদেউৰ লগতে। মোমাইৰ ছোৱালী ডলীয়ে দুখ কৰি লেখিছিল তেতিয়াই (৮ জানুৱাৰী ১৯৪৩): 'কি কৰিবা! ঈশ্বৰে আমাৰ কপালত ইয়াকেই লেখিছিল। আমাৰ ওপৰত এইবোৰ ঈশ্বৰৰ অভিশাপ। কোনে জানিছিল, জেঠাইদেউ আৰু দেউতা দুয়ো একেলগে সকলোকে কন্দুৱাই এই সংসাৰৰপৰা চিৰবিদায় ল'ব বুলি? ঈশ্বৰৰ ইচ্ছাত আমাৰ হাত নাই। সৃষ্টি-কৰ্তাই সদায়ে এইদৰে নিখুঁত গঢ়ত সংসাৰখন চলাই নিছে। আমাৰ দুখ বেজাৰে তেওঁৰ কৰ্তব্যত ব্যাঘাত জন্মাব নোৱাৰে। আমাক দুখ দিয়েই যদি সৃষ্টিকৰ্তাৰ আনন্দ—তেন্তে আমি সহ্য কৰিবই লাগিব।' শোক-দুখ সকলো সামৰি নিজৰ পথত বাট বুলি যোৱাই মানুহৰ কাম।

স্কুলৰ বছৰেকীয়া পৰীক্ষাৰ কাম চাপিছে। গতিকে হেড-মাস্টৰনী বাইদেউ আৰু চেক্ৰেটাৰিয়ে ঘপহ কৰে মোক এৰি দিবলৈ টান পালে। ইফালে মোক ধৰি ৰাখিবৰ সতো তেওঁলোকৰ নগ'ল। শেষত ঠিক হল, পৰীক্ষাটো চলাই দিয়াৰ পিছতে মোক অৱকাশ দিয়া হ'ব আৰু স্কুল এৰিবলৈ। সেই দিহামতে ফেব্ৰুৱাৰী মাহৰ সমাপ্তিত দিখৌৰ আমগুৰি দল, আৰু বেজবৰুৱা চুকৰ কাষৰৰ ফুলেশ্বৰী ছোৱালী হাইস্কুল এৰি গুৱাহাটী-মুৱা হ'লো আৰু ৰাম নৌ হওঁতেই ৰামায়ণ হোৱাৰ দৰে গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় নৌ হওঁতেই মই বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কামত সোমালো—পোনতে স্বেচ্ছাসেৱক হৈ, পিছত অলপীয়া মজুৰিত।

মই স্কুল এৰিবৰ দিনটোৰ কথাও মনত আছে। বাইদেউ-হঁতৰপৰা বিদায় লৈ স্কুল ঘৰৰপৰা বাহিৰ ওলাওঁতেই ছোৱালীৰ জাকটো লগ পালো। কোনো কোনোৱে উচুপিলে। দুজনী ছোৱালীয়ে প্ৰায় বাউচি জুবিয়ে কন্দা আৰম্ভ কৰিলে, তেওঁলোকক সান্ত্বনা দিয়াই টান হৈ উঠিল। ছোৱালী দুটি হ'ল নিৰুপমা কাকতী আৰু জেলিনা বেগম। জাক ছোৱালীৰ মাজত তেওঁলোক দুইকযে বিশেষ মৰম চেনেহ কৰিছিলোঁ, সেই কথা আজি মনত নপৰে। এনে থলত মোৰ বিদায়ৰ দুখটো দুইবো মনত কিয় বিশেষকৈ লাগিল ক'ব নোৱাৰিলোঁ। কিন্তু দুয়োযে সৰল আৰু নিকা অন্তৰৰ, সেইটি ক'ব পাৰোঁ। দুইবো সুপাত্ৰৰ লগত বিবাহ হ'বৰ সময়ত তেওঁলোকৰ ঘৰৰপৰা বিশেষ চিঠি পাইছিলোঁ। জলপানটো হ'লে খাবলৈ যাব নোৱাৰিলো। নিৰু, জেলিনা আৰু আন আন ছাত্ৰীসকলে মোলৈ পিছলৈও চিঠি পত্ৰ দি আছিল। মই গুৱাহাটী পোৱাতহি তেতিয়াৰ "সাদিনীয়া অসমীয়া"ৰ সম্পাদক দেৱকান্ত বৰুৱাই মোক কাগজখনৰ ল'ৰা-ছোৱালীৰ শিতানটিৰ ভাৰ গতাই দিলে। সেই শিতানলৈ নিৰুৱে দুই-এটি লেখা পঠাইছিল। এই মুহূৰ্তত তেওঁৰ এটি গল্প মনত পৰিছে। এক বুঢাৰ কথা। বুঢাই হাতীখুজীয়া বাটিত চাহ পানী খাওঁতে তেওঁৰ ম'হৰ শিঙীয়া গোঁফ-খোচাই হেনো চিলনী-সাঁতোৰ দিয়ে আৰু বোলে বুঢাৰ দাঁতকেইটাই ওৰেও জনম মুখৰ ভিতৰতে থাকি বৰ আমনি পাই তাৰপৰা বিদায় লৈ বাহিৰৰ জগতলৈ একেবাৰেই ওলাই অহাৰ প্ৰস্তাৱ কৰি থাকে।

পিছত দেখিছো, নিৰুৱে (এতিয়া শ্ৰীমতী বৰুৱা) দুখনিমান কিতাপ প্ৰকাশ কৰি গ্ৰন্থকৰ্ত্ৰীয়েই হৈছে। যোৰহাটলৈ গ'লেই তেওঁক লগ পাওঁৱেই। জেলিনাক কেতিয়াবা ক'ৰবাতহে লগ পাওঁ। সেই সহজ আনন্দৰ দিনবোৰৰ কথা মনত পৰে। তেহি নো দিৱসাঃ গতঃ॥ ৰামায়ণৰ ৰামৰ মুখৰ এই কথা। ধেনুৰ জোৰ এৰি

যোৱা কাঁড়ৰ দৰে দিনবোৰ গৈছে থাকে, ঘূৰি নাহে। এদিনাখন কটন কলেজৰ স্নুকুমাৰ কলা প্ৰতিযোগিতা চাই বহি আছো। এনেতে পাছৰ শাৰীৰপৰা এটি ছোৱালী আগ বাঢ়ি আহি মাত লগালে, 'ছাৰ।' মই অচিনাকি চকুৰে ঘূৰি চালো। 'ছাৰ, মোক চিনি পোৱা নাই?' অতিশয় প্ৰিয়জনক যেন চুৰিকাৰেহে আঘাত কৰিলো। হঠাতে নিজকে বৰ দোষী যেন লাগিল। কিন্তু এতিয়া মুখখন চিনাকি হৈও অচিনাকি। 'মই শেৱালি ছাৰ। মোক চিনি পোৱা নাইনেকি? কিয় চিনি পোৱা নাই, ছাৰ?' ছবছৰ সেইখন মুখ দেখা পোৱা নাই। কিন্তু কিয় চিনি পোৱা নাই? দহবছৰীয়া ছোৱালীজনী আজি ষোড়শী। তাইৰ গাত-মুখত বয়সে এক সুন্দৰ প্ৰলেপ সানি দিছে। কিন্তু সকতে শিৱসাগৰ নাট্য-সমাজত গান গোওৱা, নাচ শিকোওৱা, নচুওৱা শেৱালিক চিনি নাপালে কেনেকৈ হব? 'পাইছো, পাইছো, শেৱালি, তোমাক চিনি নাপালে কেনেকৈ হ'ব?' শেৱালি আশ্বস্ত হ'লনে নাই, নাজানিলো। কিন্তু ছবছৰ-মানৰ ভিতৰতে আমি সংগঠন কৰা সদৌ অসম আন্ত কলেজ সংগীত প্ৰতিযোগিতাত শেৱালিয়ে বেষ্টমেন্ প্ৰাইজ পাওঁতে আনন্দত ঘোষণা কৰিছিলো এই বুলি Our best man to-day is a woman পুৰণি শিৱসাগৰ মঞ্চত (১৯২৪ চনত সজা সেই মঞ্চ আজি আৰু নাই) 'শেৱালি ফুলৰে/বাগুলী হিয়াৰে/বোলালো ওঁঠৰ পাহি' গোৱা টিপিকলি শেৱালিজনী হৈ উঠিল আকাশ-বাণীৰ কোকিল, আৰু দুদিনৰ পিছতে অধ্যাপিকা শেৱালি দেৱী। ফুলেশ্বৰী পঢাশালিৰ সকলো ছাত্ৰীয়েই হয়তো আজি ডব্যা-গব্যা মহিলা। চিনি পাম জানো সকলোকে?

লতা-কটা ৰণ আৰু নৱ-জোনাকী

১৯৪৪ আমাৰ সমূহীয়া জীৱনৰ কাৰণে এক খেলি মেলিৰ সময়। ডক্টৰ মফিজুল ইছলাম বৰাৰ সভাপতিত্বত বহি যোৱা অসম সাহিত্য-সভাৰ যোৰহাট অধিৱেশনত আমি শিৱসাগৰীয়া শৰাই-ঘটীয়া কেইটামানে কেনেকৈ সভাখন সজীৱ কৰি তুলিবৰ কাৰণে চিয়ঁৰ-বাখৰ কৰিছিলোঁগৈ, তাৰ কথা যোৱাবাৰ সুঁৱৰিছো। কিন্তু তেতিয়ালৈকে সভাখন যোৰহাটতে সীমাবদ্ধ হৈ থকা বাবে (কাৰণ সেই দিনলৈকে কাৰ্যপালিকাখন যোৰহাটৰ মানুহেৰে গঠিত হৈছিল, আন কি, হৈ যোৱা সম্মিলনৰ সভাপতিৰ কাৰ্যকালো সম্মিলনৰ লগে লগেই শেষ হৈছিল) প্ৰায় একে কেইজন মানুহৰ ওপৰতে কাৰ্যভাৰ ন্যস্ত হৈছিল। ২৯-৩০ ছেপ্টেম্বৰ ১৯৪৪ তাৰিখে শিৱসাগৰত নীলমণি ফুকন ককাক সভাপতি কৰি সভাৰ উনবিংশ সম্মিলন বহে আৰু ককাৰ নেতৃত্বত সভাই এখন গণতান্ত্ৰিক সংবিধান (তেতিয়া নিয়মাৱলীহে বোলা হৈছিল) গ্ৰহণ কৰিলে—আমি ডেকাবোৰে ৰং পালো, আৰু সেই বিধান অনুসৰি সভাৰ সৰ্বোপৰি কাৰ্যকৰ্তা সভাপতিৰ মনোনীত নতুন কাৰ্যনিৰ্বাহক গঠন কৰা হ'ল। এই কাৰ্যবিধানত আগৰ যোৰহটীয়া দল ছেদেলি-ভেদেলি হৈ গ'ল। তেওঁলোকে তাৰ এক উলটা প্ৰতিক্ৰিয়া কৰিলে—পুৰণি কাৰ্যনিৰ্বাহক (যাৰ জীৱন কাল নিৰ্বাপিত হৈয়ে গৈছিল) বহি ২৬ ডিছেম্বৰ ১৯৪৪ তাৰিখে যোৰহাট নাটঘৰত এক বিশেষ 'সম্মিলন' পাতিলে। সাহিত্য-সভাত ইয়াৰপৰাই এটা কাট মেলিলে। ভাগ্যে, সেই কাটটো আকৌ জানিবা জোৰা খালে। সেই কথা চমুকৈ মোৰ Annals of Asam Sahitya Sabha (১৯৬৫) কিতাপত বৰ্ণোৱা হৈছে।

এই বিভাজনৰ কথা লৈ সকলো সাহিত্যিকৰ মাজত অসন্তোষৰ সৃষ্টি হৈছিল। মোলৈ লিখা ৰত্নকান্ত বৰকাকতী, আন কি দুৰণিত থকা যতীন্দ্ৰনাথ দুৱৰাৰ চিঠিতো অনুষ্ঠানটিৰ প্ৰতি এতিয়াও আগ্ৰহ আৰু লগে লগে এক অনুতাপ প্ৰকাশ পাইছিল। দুৱৰাদেৱৰপৰা ঘনায়ে চিঠি পাই থাকোঁ তেওঁৰ উপদেশ পৰামৰ্শ আদিৰে। তলত দুখন চিঠি তুলি দিলো। অসমীয়া সাহিত্যৰ উচ্চতম শিক্ষাৰ ইতিহাসৰ কালৰপৰা চিঠি দুখনি তাৎপৰ্যপূৰ্ণ। চিঠিৰ প্ৰেম হ'ল ৰাতৰি প্ৰেচৰ প্ৰেমধৰ ৰাজখোৱা, তীৰ্থ হল পণ্ডিত তীৰ্থনাথ শৰ্মা, সৰু বৌ হল কবিৰ সৰু নবৌৱেক, বিবি, চাৰু হ'ল দুই ভতিজী— যাক কবিয়ে বিবিবালা, চাৰুবালা বুলি জোকাই ৰং কৰে, সাধন হ'ল দীৰ্ঘকাল কবিৰ আল ধৰা বঙালী ল'ৰা—যাক লৈ বিবি-চাৰুৱে 'খুড়ীদেউ' বুলি ধেমালি কৰে।

Suit No 20
123 1-1, Upper Circular Road
Calcutta 17 10 1944

মৰমৰ মহেশ্বৰ,

তোমাৰ চিঠিখন পৰ্শু পালোঁ আৰু অলপ আচৰিত হলোঁ। মই গোটেই কথাখিনি মুকলি কৰি লেখোঁ। তুমি M A দিয়াৰ সম্বন্ধে মোলৈ যিখন প্ৰথম চিঠি দিছিলা মই সাত দিন মানৰ পিছতে তাৰ উত্তৰ দিছিলোঁ। প্ৰায় ১ মাহ মানৰ পাছত কোনোবা এজনৰ মুখে তুমি মোৰপৰা চিঠি নোপোৱা বুলি শুনাত মই তেতিয়া তুমি ক'ত আছা নেজানি তোমালৈ সকলো কথা বিতং কৰি এখন চিঠি লেখোঁ আৰু লগতে প্ৰেমলৈকো এখন লেখোঁ—প্ৰেমৰ চিঠি-খন সাধাৰণ ভাবৰ চিঠি। তাত মই তেওঁক কৈছিলোঁ যে "মহেশ্বৰ

ঠিকনা মজনাত মই এইখন চিঠি তোমালৈ পঠালোঁ—তুমি যেন তেওঁক নিশ্চয় দিবা"—তেৱেঁ৷ তাৰ উত্তৰত তিন দিন মানৰ মুৰতে তোমাৰ তালৈ গৈ তোমাক দিম বুলি কৈছিল। এতিয়া চিঠি নোপোৱা দেখিছে মই আচৰিত হলোঁ। তাৰ পাছত তোমাৰ M A দিয়াৰ সম্বন্ধে মোৰ মত—you n ust appear ın M A ın English • মই তোমাক অসমীয়াত M A দিবলৈ কোনো ৰকমেই উপদেশ দিব নোৱাৰো। Englishত ভাল ঠাই ৰাখি Honouıs পোৱা লৰা এতিয়া বলিয়ালিখন কৰিছা কিয়। এই বছৰ নোৱাৰা অহা বছৰ দিবা—মই এজন Englishত M A লোৱা অসমীয়া লৰাৰ লগত চিনাকি কৰি দিম—তেওঁৰ লগত চিঠি পত্ৰ চলাই সকলো খা-খবৰ জানিব পাৰিবা। তেওঁৰ লগত কথা পাতি মই পিছত তোমালৈ তেওঁৰ ঠিকনা পঠাম।

বিজয়া দশমীৰ দিনা দুপৰৰপৰা মোৰ বৰ অসুখ কৰি সেই বেমাৰতে ৪।৫ দিন মান লালকাল হৈ প্ৰায় একো ক'ৰ নোৱৰাৰ দৰে হৈ আছিলোঁ—লাহে ২ ভাল পাইছোঁ—কিন্তু বৰ দুৰ্ব্বল এতিয়াও ভালকৈ গা টঙাব পৰা নাই—তাৰ উপৰি তোমাৰ চিঠি পোৱা দিনাখনো আকৌ এবাৰ চুচুক-চামাককৈ দেখা দি গ'ল। সঁচাকয়ে এইবাৰ মোক বৰ জোকাৰণি দিলে। কি কৰিবা। বিজয়া দশমীৰ পুৱালৈকে মোৰ গা সম্পূৰ্ণৰূপেই ভাল আছিল—হঠাতে ২।৩ মান বজাৰপৰাহে এনেকুৱা হ'ল। আকনো কি লেখিম—সাহিত্য-সভাৰ কথা শুনিলো—এনে হ'ব বুলি আগেয়ে অলপমান মোৰ মনত খেলাই-ছিল কিন্তু সেইটো মোৰ মিছা ভয় বুলিয়েই ভাবিছিলোঁ। থাওক থাক সেইবোৰ কথা। আমাৰ নিচিনা আদাৰ বেপাৰীক জাহাজৰ খবৰ কিয়—সক টুলুঙা নাও এখনকে বিচাৰি নেপাওঁ।

তুমি এতিয়াও আমাৰ ঘৰলৈ গৈ থাকা নিশ্চয়—শ্ৰীযুতা সকলোৰে মোৰ শ্ৰদ্ধা জনাবা আৰু বেমাৰ হৈছিল বুলি ক'বা।

আমাৰ বিবি আইদেউ আৰু চাৰু আইদেউহঁতৰালা খবৰ কি? তেওঁলোকৰ হাত তুখন "গোধা" হ'লনেকি? সাধনে মোৰ কাৰণে এইবাৰ বৰ খাটিৰ লগীয়াত পৰিল। তুমি বেয়া পোৱা বুলিহে বৰ লবালবিকৈ এই চিঠিখন লেখিলোঁ।—নহলে এতিয়াও ভালকৈ বহি চিঠি লেখিবৰ অৱস্থা পোৱাহি নাই।

শেহত কওঁ যে তুমি E iglishত M A দিবই লাগিব। অসমীয়াৰ কথাকে নেভাবিবা। মই তোমাৰ ভালৰ কাৰণেহে কৈছোঁ। ঈশ্বৰে যেন তোমালোকৰ মঙ্গল কৰে।

তোমাৰ মৰমৰ

শ্ৰীযতীন্দ্ৰনাথ তুৱৰা

"Who knows what will happen? Have patience Shuffle your cards well Some day I may go to Rome and come back as St Peter" -এই কথা কেইষাৰ যেন মনত ৰখাৰা। J D

S iite No 20
123/111 Upper Circular Road
Calcutta 10 11 44

মৰমৰ মহেশ্বৰ,

তোমাৰ চিঠিখন পাবৰ আজি কেবাদিনো হ'ল। কিন্তু এতিয়ালৈকে গা ভঁৱাৰ পৰা নাই—মাজতে আকৌ পৰিলোঁ। বৰ্ত্তমান জুলবণবা ছুটিতহে আছো। কাইলৈমানে এবাৰ যাম বুলি ভাবিছোঁ। বৰ দুৰ্ব্বল কৰি পেলাইছে। এতিয়াও চিকিৎসা চলি আছে। আজি এবিধ অষুধ হ'ল আৰু ৩।৪ দিনমানৰ পাছত আকৌ বোধ হয় আন দৰৱ দিব। যাওক এইবোৰ কথা এৰি দিয়া। তুমি যবলৈ যোৱা কথা লেখিছা। মইনো তাৰ উত্তৰ কি দিম—

শ্ৰীযুতা সকৰো, বিবি আইদেউ চাৰু আইদেউহঁতেই তাৰ উত্তৰ দিব। অৱশ্যে অসুখৰ সময়ত মানুহৰ নিজৰ আপোন জনৰ ওচৰত থাকিবৰ মন যায়—আৰু ময়ো মানুহ। কিন্তু এবাৰ কথা আছে 'আইৰ ঘৰলৈ যাম, দুই হাতে খাম। বিধতাই বোলে মই পাচে ২ যাম।'

মই তোমাক কিয় অসমীয়াত M A দিবলৈ মানা কৰিছো, শুনা। Universityত অসমীয়াৰ M A class আজি ৪।৫ বছৰ মানৰপৰাহে খুলিছে এতিয়াও "standardised" হোৱা নাই—কোনো নতুন subjectঅত M A class হলে পোনতে কেবাবছৰ মানো তেনে হুয়েই। সই কাৰণে লৰাবোৰ বৰ বিমোৰত পৰে। তাৰ উপৰি আমাৰ external examinc কেবাজনো আছে। আমি পঢাওঁ বা প্ৰশ্ন কাটোঁ এক ৰকমে আৰু তেওঁলোকে চায় একৰকমে। তেওঁলোকেও প্ৰশ্ন তেনে ৰকমেই কৰে আৰু আমিও আমাৰ standardমতে চাওঁ। আমাৰ হাতত মাথোন তিনিখন মান কাগজহে থাকে। তত্ৰাচ আমি যিমান দূৰ পাৰোঁ standard এটা ঠিক কৰি ল'বলৈ চেষ্টা কৰোঁ আৰু কাকতিৰ লগতো চিঠি-পত্ৰ চলাওঁ—কিন্তু আনে বোধ হয় তেনে নকৰে। প্ৰশ্নৰ ধাৰাও এতিয়ালৈকে কোনো এটা নিৰ্দ্ধাৰিত বাটত আহি পৰাহি নাই। হয়তো আৰু ৩।৪ বছৰমানৰ পাছত ঠিক হব পাৰে। সেই দেখিহে কৈছো এই বাটটো বৰ পিছল। তোমাৰ নিচিনা লৰা এজনে ইয়াত Second Class এটা পালেও আমি ভাল নেপাওঁ। English-অত এটা standard হৈ গৈছে—তুমি সেইমতে পঢিব পাৰিবা। ইয়াৰ দৰে অথাই সাগৰত নপৰা। মোৰ বিশ্বাস তুমি (private কৈয়ে হওক) ভালকৈ পঢিলেও অন্ততঃ এটা High Second Class পাবা—যিটোৰ আসন ইয়াতকৈ ওখ হ'ব বুলি মোৰ বিশ্বাস। এইবোৰ কাৰণতে মই তোমাক অসমীয়াত M A দিবলৈ মানা কৰিছোঁ। আৰু এটা কথা। যিসকলে privateকৈ অসমীয়াত

M A দিছে তেওঁলোকেও ভাত খোৱাৰ পাছত তামোল এখনেৰে মুহদি মৰাৰ দৰে যেনহে লাগে। তাৰপৰা যেন এ'ন এটা ধাৰণা নকৰিবা যে তাৰ ভিতৰতো আমি serious students পোৱা নাই বুলি। পাইছো, কিন্তু বহুত ক্ষেত্ৰত বিমোৰত পৰা দৰে হয়। সেই দেখিয়েই তোমাক Englishঅত M A দিবলৈ কৈছোঁ। যিজন লৰাৰ লগত তোমাৰ চিনাকি কৰি দিম বুলি ভাবিছোঁ। তেওঁৰ নাম ধৰ্মেশ্বৰ বৰুৱা—ঘৰ গুৱাহাটীত। তেওঁৰ লগত তুমি সুকলমে চিঠি পত্ৰ চলাব পাৰা বুলি মই ভাবোঁ। কাৰণ মই তেওঁক কৈ দিম আৰু মোৰ কথা খুব শুনে। পিচে কথা হৈছে মইযে ক'লৈকো ওলাব পৰা নাই।

তাৰ পাছত তোমাৰ "ভক্তি প্ৰদীপ" সম্বন্ধ। তুমি এই বিষয়ত শ্ৰীমান তীৰ্থলৈ লেখিলেহে বেছি উপকাৰ পাবা। মই সেই বিষয়ে বিশেষ • একো নেজানো। তেওঁ এই বিষয়ে univঅত অলপ Research কৰিছে—আৰু অলপতে তেওঁৰ সম্পাদিত "নামঘোষা" universityৰপৰা published হ'ব। Dr Suniti Chatterjeeএ শঙ্কৰী সাহিত্য সম্বন্ধে যে বিশেষ কিবা জানে মই ক'ব নোৱাৰো। অকল তেওঁ কিয়, ইয়াৰ কোনো বঙালী অধ্যাপকেও সেই বিষয়ে নেজানে। তেওঁলোকলৈ পঠালে তেওঁলোকে Dr Bani Kakatiলৈহে refer কৰিব। শ্ৰীতীৰ্থৰ ঠিকনা এতিয়ালৈকে ঠিক হোৱা নাই। ঠান ঠিত লাগিলেই মই তোমাক জনাম। তেওঁ তোমাৰ বৰ কামত আহিব।

তাৰ পাছতনো আৰু কি লেখিম? একৰকম আছোঁ—গা সম্পূৰ্ণৰূপে ভাল পোৱা নাই—কিমান দিন লাগে ক'ব নোৱাৰোঁ। শ্ৰীযুতা সকলোক মোৰ শ্ৰদ্ধা জনাবা। আইদেউ কুঁৱৰীহঁতক (অৰ্থাৎ বিবিক আৰু চাকক) স্নেহাশিষ দিবা। শ্ৰীমতী বেবি আৰু ভানুকো মোৰ মৰম আৰু আশীৰ্ব্বাদ দিবা। মোৰ স্নেহাশিষ লবা।

অ' আইদেউ কুঁৱৰীহঁতৰ হাতৰ গোধ গুচিল, মানে চিঠি পালোঁ। উত্তৰ নাহে ধাৰিহে যাব। আশা কৰোঁ ভালে আছা। ইতি

তোমাৰ মৰমৰ
শ্ৰীযতীন্দ্ৰনাথ দুৱৰা

ইয়াৰ আগতে কোনোহে নাই, এই বছৰতে শংকৰদেৱৰ "ভক্তি প্ৰদীপ" পুথিখনি আধুনিক ধৰণে সম্পাদনা কৰিছিলো। আধুনিক ধৰণে মানে শেকছপিয়েৰৰ নাটকবোৰৰ ভেৰিটি আদিৰ সম্পাদনাৰ ধাৰাত। ডক্টৰ বাণীকান্ত কাকতি ছাৰে তাৰ বেটী-পাতত লগাব পৰাকৈ একাষাৰ মন্তব্য লেখি তাতে উছাহ যোগাইছিল। "আৱাহন", "বাঁহী", "জয়ন্তী" আদিত ওলোৱা মোৰ ৰোমাণ্টিক ভাবৰ কবিতাবোৰো বা পদ্যবোৰো একেলগ কৰি এই সময়তে "ৰক্তকমল" নাম দি এলম্ ছপাখানালৈ পঠিয়াইছিলোৱেই। পিছে যদ্ধজনিত কাগজৰ আটকৰ বাবে সি ছপাখানাৰপৰা ঘৰলৈ ঘূৰি আহিল আৰু তাতে বৈ গ'ল। সাধাৰণ পক্ষত সাহিত্য-তাহিত্যৰ ফালে অলপ পিঠিয়েই পৰিছিলনেকি! উজনিৰ Assam Tribune কাকতৰ সম্পাদক লক্ষ্মীনাথ ফুকনদেৱৰ ডাঙৰ ওজৰ For the last few weeks not a single line has flowed from your pen to the "Assam Tribune" Although we are anxious to keep Sibsagar regularly on the map, we have not been able to do it I would ask you to send reports of local happenings promptly You write well Why don't you write occasionally to our 'Letters to the Editor" column? Short letters not exceeding half a column on any subject of topical interest will be most welcome I want to make this

feature a bi. more inter sting (৩১ জানুৱাৰী ১৯৪৪)। এজন ছমজদাৰ বন্ধুৱে নগাঁৱৰপৰা ডাঙৰ এটা প্ৰশ্নবোধক চিন পঠিয়াইছিল "সাহিত্য এক্য? এৰা, কেউফালে শ্মশানৰ মাজত কিয়েইবা সাহিত্য—আমিতো সেই ৰাজ্যৰপৰা অনেক দূৰলৈ গুচি আহিলো" (২১ জুন ১৯৪৪)। আমাৰ উৱলি যোৱা মৌৰ বহুঘৰা শিৱসাগৰ নাট্য সমাজৰ ৰংচ'ৰা নে ৰঙ্গমঞ্চ নতুনকৈ গুঁঠিবৰ হেঁপাহ হেঁপাহতেই কাতি হৈ পৰি থাকিল। ডিগবইৰ জেনেৰেল অফিছৰপৰা দক্ষিণাকান্ত বৰুৱাদেববৰপৰা এআষাৰি মাত পাইছিলোঁ। সেই নিমাত-নিবোলৰ বেলা 'তেনেই দেখোন চেঁচাহে পৰি গৈছে। তোমালোকৰ কৰো activity একো গম নেপালো। সুৰেশক লগ পাইছিলোঁ—আৰু এই বিষয়ে কথা বতৰাও হৈছিলোঁ—আশাবাদী সুৰেশ পৰা মাত্ৰায়ে optimistic' (২৪ জুন ১৯৪৪)। বৰুৱাই নতুন পন্থাৰে পৰামৰ্শ দিয়ে। শিৱসাগৰ এনেয়ে আন্ধাৰ। তাতে আকৌ নিষ্প্ৰদীপ। বন্তি জলায় কোনো? মাজতে ঢিমিক ঢামাককৈ পাদপ্ৰদীপ জলিছিল ছেপ্টেম্বৰৰ শেষ ভাগত 'বাজ নটী'ৰে। তাৰ নাচ ৰচিছিলো মই।

সমজুৱা জীৱনৰ এই সকলো নৈৰাশ্যৰ মাজত আধুনিক অসমীয়া জীৱনৰ প্ৰথম পোহৰ "নৱনোদই" জলি উঠা শিৱসাগৰৰপৰাই এই প্ৰান্তৰ বিদ্যাৰ ডাঙৰ জোৰ এডাল জলাবৰ কাৰণে আয়োজন কৰা হ'ল। যি অসম সাহিত্য-সভাৰ সম্মিলন বহি সভাৰ গতিত নভবাকৈয়ে এটা আউলহে লগাই দিলে, সেই সম্মিলন উপলক্ষ্যে গোট খোৱা সুধীজন ১ অক্টোবৰ ১৯৪৪ তাৰিখে কালিপ্ৰসাদ চলিহা মেমৰিয়েল হলত সমবেত হ'ল—সাৰ্থকতাপূৰ্ণভাৱে "জোনাকী" যুগৰে এজন, বেণুধৰ ৰাজখোৱাৰ সভাপতিত্বত। আগতে এয়া কৈ আহিছো। সভাই গোপীনাথ বৰদলৈক সভাপতি আৰু সদ্য অৱসৰপ্ৰাপ্ত স্কুল ইন্‌ছপেক্টৰ শৰৎচন্দ্ৰ গোস্বামীক সম্পাদক কৰি এক সাতজনীয়া গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় ট্ৰাস্ট বোৰ্ড গঠন কৰি দিলে, আৰু বৰদলৈৰ

ওপৰত চলি থকা অন্তৰীণ আজ্ঞা ৰহিত কৰিবলৈ আৰু ট্ৰাস্ট বোৰ্ডে এখন ইউনিভাৰ্ছিটি বিল প্ৰস্তুত নকৰালৈকে তেনে কোনো বিল বিধান সভাত উপস্থিত নকৰিবলৈ অসম চৰকাৰক অনুৰোধ কৰিলে। শিৱসাগৰৰ এই সভাখনৰ সিদ্ধান্তক্ৰমে অসমৰ বেলেগ বেলেগ মহকুমাৰ প্ৰতিনিধি গোট খাই কেনেকৈ ডিচেম্বৰ ২৯-৩০ তাৰিখে কন্‌ভেনশ্যন পাতিছিল তাৰ কথাও আগতে কৈ আহিছো।

অসমত এটা বিশ্ববিদ্যালয় হোৱাৰ সম্ভাৱনাৰ কথা পোনতে উনুকিয়াইছিল কোনো অসমীয়াই নহয়—১৯১৭ ছনৰ কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয় কমিছনেহে (ছাৰ মাইকেল ছেদলাৰ কমিছন) তেতিয়াৰ কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ তলৰ আগশাৰীৰ কলেজ কটন কলেজলৈ (সেই ১৯০১ত স্থাপিত) চাই। তেতিয়াৰেপৰা অসম বিধান পৰিষদত তথা আসাম এছোছিয়েশ্যনৰ অধিৱেশনবোৰত বৈ বৈ বিষয়টো নৰম-গৰমকৈ আলোচিত হৈছিল। আনফালে, ১৯২১ ছনৰ কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয় অধিনিয়ম অনুসৰি বিশ্ববিদ্যালযটো তাৰ চৰকাৰৰ হাতৰপৰা বংগ চৰকাৰৰ হাতলৈ যোৱাত অসমৰ শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত এক বিষম পৰিস্থিতিৰ সৃষ্টি হৈছিল। কিন্তু অসম চৰকাৰৰ সদায় এটা অজুহাত—পাই নাই, পইছা নাই। ১৯৩৪ ছনত শ্ৰীহট্টৰ সুনামগঞ্জৰ সমষ্টিৰ এম্. এল্. এ মুনাওয়াৰ আলিয়ে প্ৰাইভেট মেম্বাৰ্ছ বিল-ৰূপে এখন বিশ্ববিদ্যালয় বিল বিধান পৰিষদত দাখিল কৰা লৈ পৰিৱেশ বেছ গৰম হৈ উঠে, কিন্তু গবৰ্ণৰে পুৰণা অজুহাততে বিলখন উত্থাপন কৰিবলৈ অনুমতি নিদিলে। ১৯৩৮ ছনত শিক্ষামন্ত্ৰী ৰূপে মুনাওয়াৰ আলিয়ে এখন বিল উত্থাপন কৰিবলৈ লওঁতেই মন্ত্ৰীসভাখনেই ভঙ্গ হৈ যায়। পিছৰ বছৰত কোনো অনুষ্ঠান আৰু ব্যক্তিয়ে (শৰৎচন্দ্ৰ গোস্বামী) ৰাইজৰপৰা এক পইছা এক পইছাকৈ (তেতিয়া এপইছাৰ মূল্য এটকাৰ চৌষষ্ঠি ভাগৰ এভাগ) তুলি 'পাইছীয়া বিশ্ববিদ্যালয় ফণ্ড' এটা খুলিবলৈ

গা লৰাইছে' বুলি বাতৰিকাকতত বাতৰি ওলাইছিল। ১৯৪০ চনৰ বিধান সভাৰ বাজেট অধিৱেশনত আমাৰ প্ৰধান মন্ত্ৰী ছাৰ ছাদুল্লাই সদনক জনায় যে বিশ্ববিদ্যালয় নিৰ্মাণ কৰা বিষয়টো চৰকাৰে হাতত লৈছেই। ইতিমধ্যেই ডক্টৰ সূৰ্যকুমাৰ ভূঞাক বিশেষ বিষয়া কৰি এখন আইনৰ খচৰা তৈয়াৰ কৰিবলৈ দিয়া হৈছিল। কিন্তু যেতিয়া ৪ মাৰ্চ ১৯৪১ তাৰিখে শিক্ষামন্ত্ৰী ৰোহিণীকুমাৰ চৌধুৰীয়ে বিলখন সদনত উত্থাপন কৰিলে, সদনৰ বাহিৰে-ভিতৰে কোঢাল লাগিল, বিশেষকৈ পৰিকল্পিত 'আসাম বিশ্ববিদ্যালয়'খন ক'ত হ'ব, বিলত তাৰ কোনো উল্লেখ নাছিল, তাৰ ৰূপটোও চৰকাৰৰ হাতৰ মুঠিত সোমাৰ পৰা ধৰণৰ হৈছিল আৰু টিচিং চৰিত্ৰটো কল্পিত নহৈছিল। বিলখন ছিলেক্ট কমিটি স্তৰ পৰ্যন্ত আগ বাঢ়িছিল। কিন্তু সিমানতেই সি থৈ গ'ল। সেয়ে হ'ল তেতিয়ালৈ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ লতা-কটা বণ!

"অৰুনোদই"ৰ পিছত আধুনিক অসমৰ সাহিত্য-সংস্কৃতি গঢ়াৰ আঁচনিখন যেনেকৈ কলিকতা-প্ৰবাসী অসমীয়া ডেকা কেইটিমানে চাহৰ মেলত অ ভা উ সা সভা আৰু "জোনাকী"ৰ ৰূপত ৰচিছিল, প্ৰায়ে তেনেকৈয়ে 'বেজ' লক্ষ্মীনাথ নথকাতো 'ডেকাবেজ' মাধৱচন্দ্ৰৰ উদ্যোগত ২ জুলাই ১৯৪৪ তাৰিখে কলিকতাত অম্বিকানাথ বৰাৰ ঘৰত কেইজনমান অসমীয়া গোট খাই অসমত বিশ্ববিদ্যালয় গঢ়াৰ সংকল্প কৰিলে আৰু স্থিৰ কৰিলে, বিশ্ববিদ্যালয়টিৰ নাম হ'ব গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়, তালৈ অৰ্থ সংগ্ৰহ আৰু ৰক্ষণ কৰিবৰ বাবে এক সাত-জনীয়া ট্ৰাস্ট বোৰ্ড পঞ্জীকৃত হ'ব, পুঁজি-সংগ্ৰহৰ বাবে এজন পাৰিতোষিকধাৰী কৰ্মচাৰী হ'ব, "বাঁহী"ৰ সম্পাদক মাধৱচন্দ্ৰ বেজবৰুৱাই সম্প্ৰতিকে কলিকতাৰপৰা প্ৰচাৰৰ কাম কৰিব, ইত্যাদি। ট্ৰাস্ট বোৰ্ড আদিৰ দিহা-পোহা কৰিবলৈ শৰৎচন্দ্ৰ গোস্বামীক দায়িত্ব দিয়া হয়। এই চাহ-মেলাই হ'ল গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অমুষ্টুপীয়া কিন্তু কাৰ্যকৰী শুভাৰম্ভ। সিদিনাৰ সিদ্ধান্ত

অনুসৰিয়েই শিৱসাগৰৰ সভাখন বহিছিল ট্ৰাস্ট বোৰ্ড গঠন কৰিবৰ উদ্দেশ্যে। গুৱাহাটীত বহা কন্‌ভেনশ্যনলৈ শৰৎচন্দ্ৰ গোস্বামীদেৱৰ নামত কলিকতাৰ প্ৰচাৰ বিভাগৰপৰাই নিমন্ত্ৰণ পঠিওৱা হৈছিল।

মই কনভেনশ্যনলৈ শিৱসাগৰৰ প্ৰতিনিধি হৈ আহিছিলো। কিন্তু গুৱাহাটী পালত মাধৱচন্দ্ৰ বেজবৰুৱাদেৱে মোক প্ৰচাৰ বিভাগৰ হৈ দুদিনৰ সমস্ত আলোচনা আৰু সিদ্ধান্তৰ এক প্ৰতিবেদন তৈয়াৰ কৰিবলৈ লগালে। মোৰ মুখ বন্ধ হ'ল। অনবৰতে কলমহে চলিল। মোৰ কাম দেখি মাধৱ ককাইদেৱে মাজতে থাপ মাৰি সুধিলে, যদি ট্ৰাস্ট বোৰ্ডৰ কাম কৰিবলৈ মই আহিব লগীয়া হয়, মই আহিমনে নাক? মই নভবাকৈয়ে ক'লো, 'নিশ্চয় আহিম।' কিন্তু ভাবি চাই ক'লো, 'আহিম কেনেকৈ? ববদলৈ ভাওবীয়াকে ধৰি লকলো ট্ৰাষ্টীয়ে বিনা বেতনে কাম কৰিব। সেই ত্যাগ কৰিবলৈ মোৰ কি উপায় আছে? ঘৰ এৰি আহি এমাহ দুমাহ এনেয়ে থকা সুকীয়া কথা।' 'বাৰু, যদি তোমাক বোৰ্ডত প্ৰয়োজন হয়, তোমাৰ এই এমাহ দুমাহৰ স্বেচ্ছাসেৱা আগ বঢোৱাৰ কথা থাকিব। তোমাৰ পিছৰ কথা ববদলৈ ভাওবীয়াই নিশ্চয় ঠিকমতে ভাবিব। তুমি ঘৰত সোমাই থাকিলে কি হ'ব? ওলাই আহাঁ। ইয়াতহে তোমাৰ আচল ক্ষেত্ৰ। আমাৰ আন্দোলনেও তোমাত ভাল কৰ্মী এজন পাব। লগা হলে তুমি আহিবা বুলিয়েই মই কিন্তু ক'ম। দ্বিতীয় কথা নক'বাঁ।' সেয়া ডেকা বেজৰ লেখীয়া কথা। মোৰ কেঁৰো-থেঁছো নচলে। ঘৰলৈ গৈ কিন্তু কথাটো পাহৰিয়ে পেলাব লাগে নে 'জুকিয়া সঁজুলি বান্ধি ল টুপলি' কৰিব লাগে, একো চিন্তাত মূৰ ঘমাবলৈ নহ'ল। এনেতে ৮ জানুৱাৰী তাৰিখে বেজ-বৰুৱাৰপৰা এটি কাৰ্ড পালো:

গুৱাহাটী ৫।১।৪৫

মৰমৰ মহেশ্বৰ,

মই কালিহে আহি আকৌ পাইছোহি। কালি আহিয়েই তোমাৰ ৰিপোৰ্টটো বৰদলৈদেৱক দিয়ালো। বৰদলৈয়ে ৰিপোৰ্টটো পঢ়ি তোমাৰ ওপৰত বৰ impressed হৈছে। আজি পুনৰ তোমাৰ কথাটো ভাঙি কৈ তেখেতৰ মত ললো। তেখেতে তোমালৈ মাতি পঠাই এখন চিঠি ৰমেশ চৌধুৰীক দিবলৈ দিছে। তুমি ইতিমধ্যতে স্কুলৰপৰা ছমাহমানৰ ছুটী লৈ আহা। ইয়াতো তোমাৰ অইন সুবিধা কৰি দিব পৰা যাব। ইয়াত সকলোৱে তোমাক অনাত মত দিছে বিশেষকৈ ৰিপোৰ্টটোৰ ওপৰত impressed হৈয়েই। তুমি এতিয়া যিমান সোনকালে পাৰা গুচি আহা। আহোঁতে লগত কিছুমান (যিমান পোৱা তিমান) হাতে-কৰা কাগজ শ্ৰীযুত বিমলা চলিহাক লগ ধৰি লৈ আহিবা। শ্ৰীযুত বৰদলৈৰ নামত তেওঁলৈ এখন টেলিগ্ৰাম হৈছে। টিকট ছপাবৰ কাৰণে বেলেগ বেলেগ ৰঙৰ কাগজ লাগে। তুমি এই চিঠি তেওঁক দেখুৱাই হলেও passenger trainঅতে যিমান পাৰি হাতে কৰা কাগজ বেলেগ বেলেগ ৰং আৰু sizeৰ লৈ আহিবা।

বিশেষ নাই। তোমাৰ এই কামটো কৰাই লবলৈ পাই বৰ ভাল লাগিছে। আশা কৰোঁ তুমি যিমান সোনকালে পাৰা আহিবা।

মৰম চেনেহ লবা।

ইতি

তো—

শ্ৰীমাধৱ

ইতিমধ্যেই বোৰ্ডৰ সহকাৰী সম্পাদক-ৰূপে যোগ দিয়া ৰমেশচন্দ্ৰ চৌধুৰীৰ (অধিবক্তা) চিঠিখনো লগে লগেই পালো ৯ তাৰিখে :—

Gauhati
Ujan Bazar
6 1 45

প্ৰিয় শ্ৰীযুত নেওগ,

আশা কৰোঁ মোৰ পৰা এই চিঠি পাই আপুনি আচৰিত নহব। আপুনি আহি বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কামত লাগিবহি বুলি শ্ৰীযুত বেজবৰুৱাৰ মুখে শুনি সন্তোষ পাইছোঁ। আপোনাৰ দৰে উদ্যোগী মানুহৰ হাতত পৰিলে আমাৰ প্ৰচেষ্টা সফল হ'ব বুলি সম্পূর্ণ বিশ্বাস।

আপোনাৰ বিষয়ে শ্ৰীযুত বৰদলৈ ডাঙৰীয়াৰ লগত শ্ৰীযুত বেজবৰুৱা আৰু মোৰ কথা-বতৰা হৈছিল। [হাতে-কৰা কাগজত লেখা চিঠিৰ মাজ অংশ পোকে ক্ষত বিক্ষত কৰি কৰি পেলালে। মোৰ নিয়োগ বোৰ্ডে দিব, অবৈতনিকভাৱে মই কাম কৰিব খুজিলেও কথাটো ভাল নেদেখি বুলি বৰদলৈ ডাঙৰীয়াই ভাবে, সমুচিত ব্যৱস্থা কৰা হ'ব—এনে কথাই তাত আছিল।]

আশা কৰোঁ আপুনি সোনকালে আহি কামত যোগ দিবলৈ—ওপৰৰ ব্যৱস্থ মতে—আপত্তি নকৰিব আৰু যিমান সোনকালে পাৰে ইয়ালৈ আহি কামত যোগ দিব। আপোনাৰ নিজৰ খৰচৰ কাৰণে (ইয়াত থকাৰ) শ্ৰীযুত বেজবৰুৱা ডাঙৰীয়াৰ আগত আপুনি যি idea দিছে সেই অনুসাৰেই আপুনি পাব।

আৰু এটা কথা—পুঁজি-সংগ্ৰহৰ কাৰণে টিকট ছপাবলৈ হাতেৰে তৈয়াৰী কাগজ বিচাৰি শ্ৰীযুত বিমলাপ্ৰসাদ [চলিহালৈ শ্ৰীবৰদলৈ ডাঙৰীয়াৰ এটা টেলিগ্ৰাম] গৈছে আৰু আপোনাৰ হাততে পঠিয়াবলৈ লেখা হৈছে—আপুনি আহোঁতে সেইখিনি লৈ আহিব। শ্ৰীযুত বেজবৰুৱা আজি কলিকতালৈ যাব।

আশা কৰোঁ ভালে আছে—মোৰ সাদৰ সম্ভাষণ গ্ৰহণ কৰিব। ইতি

আ—

শ্ৰীৰমেশচন্দ্ৰ চৌধুৰী

পুঃ official চিঠি পিছত দিম। এতিয়া নিদিয়া কাৰণে যেন বেয়া নাপায়—আপুনি আহি পালে দিলেওতো হ'ব। অফিচ নিয়মমতে চলা নাই—আপুনি আহি পালে চলাম।

ৰমেশ

মই চিঠি পোৱা দিনাখনেই তপতে তপতে শ্ৰীচৌধুৰীলৈ উত্তৰ দি এটা কাৰ্ড লেখিলো৷

শিৱসাগৰ
৯।১।৪৫

প্ৰিয় চৌধুৰীদেও

আজি আপোনাৰ আৰু কালি বেজবৰুৱাৰ একে-বিষয়ক দুয়োখনি চিঠি পাইছো। মোৰ নিয়োগ সম্পৰ্কত আপোনালোকৰ শলাগ লৈছো আৰু শ্ৰদ্ধেয় শ্ৰীযুত বৰদলৈ ডাঙৰীয়াৰ ওচৰত কৃতজ্ঞতা-পাশত আবদ্ধ হৈছো। ইমান সোনকালে ভালে যাব লগীয়া হ'ব বুলি নাভাবিছিলো। তাতে আকৌ স্কুলৰ পৰীক্ষাবোৰ তেনেই ওচৰ পালেহি নহয়। তাৰ উপৰি ঘৰখনৰ এটা থান-থিত লগাই থৈ ডঙৰাৰ দৰে টুপলি বান্ধি ওলাব নালাগিব জানো? স্কুলত সাধাৰণ স্বৰূপে মাহেকৰ আগ-জাননী দিলেহে ইমান দীঘলীয়া ছুটী দিব পাৰিব। গতিকে সকলো লেঠা লুঠলি মাৰিবৰ বাবেও মোক এমাহ লাগিব যেন লাগে। এই মাহটোলৈ (ধৰক ফেব্ৰুৱাৰীৰ প্ৰথম সপ্তাহলৈ) মোক ৰেহাই দিলে ভাল পাম। যদি ৰেহাই দিব নোৱাৰেহে, সোনকালে লিখিব, এটা ব্যৱস্থা কৰিব লাগিব। থকা মেলাৰ বিষয়েও

দিহা এটাৰ বিষয়ে ভাবি চাব, বিশেষকৈ আপোনাক এই কথাটিৰ ভাৰ দিব পাৰি যেন লাগিছে। টমিলৈ লিখিম, পিছে তেওঁৰ ওপৰত কিমান নিৰ্ভৰ কৰিব পাৰি ক'ব নোৱাৰোঁ। তাৰ পিছত কাগজৰ কথা। চলিহাদেওক লগ পালো। তেখেতসকলৰ হাতত ৪০ বিম্‌মান বগা সাধাৰণ ফুলস্কেপ কাগজ হ'ব। আপোনালোকে যিমান টিকটৰ ছিছাপ দিছে তাৰ বাবে সদ্যহতে ৬ বিম্‌মান লাগিব বুলি তেখেতৰ অনুমান। এই বিষয়ে এটা টেলিগ্ৰাম কৰিছিল। তাৰ উত্তৰলৈ বাট চাইছে। উত্তৰ পালেই কোনোবা মানুহ বা ডাক যোগে বৰ্তমান minimum requirementটো পঠাব। ৰঙীন কাগজ সভকাই পোৱা টান, দিন লাগিব। অতি সোনকালে উত্তৰ দিব। স্নেহসম্ভাষণ জানিবা। শ্ৰীযুত বৰদলৈ ডাঙৰীয়াকো মোৰ শ্ৰদ্ধা জনাব।

শ্ৰীমহেশ্বৰ নেওগ

কাৰ্ডটোত চহীৰ আগতে 'আপোনাৰ' বা 'বিনীত' লেখিবলৈ ঠায়ে নুজুৰিলে। চৌধুৰীদেৱে যেনে পাইছিল তেনেভাৱেই কাৰ্ডটো বৰদলৈ ডাঙৰীয়াৰ অ.গত পেছ কৰিলে। তেখেতে Address only তত্তৰ তলত ঠাই অকণ পাই তাতে লেখিলে চৌধুৰীলৈ বুলি .

You may write to say that he may join by the 15th Feb or any time after finishing the Exams.

G N Bardoloi

ন্যাস পৰিষদৰ কামৰ বাবে মোলৈ ডাক পৰাত বন্ধুসকলেও বং পালে। সিসকলে বোলে আগৰেপৰা ভাবিছিল—ভাবে এজনৰ ভাষাত—'কচু-চেকীয়ানীৰ মাজত লুকাই থকা বস্তু এটি যে কোনোবাই কাচানিৰা বিচাৰি পাব।' বন্ধু-বান্ধৱৰ এই বহুত 'বস্তু'য়ো ৰং-উলাহ পাবলেহে কথা।

বৰ পঢ়াশালিৰ খুটা-চ'তি, কৰা-মাৰলি /ক

'হাকিমেনো কি কাম কৰে?' 'মই? বিশ্ববিদ্যালয়ত কাম কৰোঁ।' 'বিশ্ববিদ্যালয়?' মোক কথা সোধাজনে মোৰ উত্তৰটো বুজা নাই বুলি সহজ কৰিবলৈ কওঁ, 'হয়, ইউনিভাৰ্ছিটিত।' 'ইউনি—?' আহকালহে হ'ল দেখোন। ক'লো, 'পঢ়াশালি। গুৱাহাটীৰ বৰপঢ়াশালিত ল'ৰা পঢ়ুৱাওঁ।' সিজনে নুবুজিলেই (অসমীয়াত কথা ক'লে অসমীয়া মানুহে নুবুজেই!) নে মোৰ কামটো সৰু বুলি ভাবিয়েই মনে মনে ৰ'ল। উজনিমুৱা বাছখন ঘৰ্ ঘৰ কৰে আগ বাঢ়িল।

১৯৭০ চনত ভাৰত চৰকাৰে প'ঠাচিছিল বাবে পূব ইউৰোপলৈ যাওঁতে হাংগেৰীৰ ৰাজধানী বুডাপেস্টত সিসকলৰ ৰাষ্ট্ৰীয় বিজ্ঞান সভাৰ সংগীত কক্ষত উত্তৰ পূব ভাৰতৰ লোকগীত সম্বন্ধে বক্তৃতা দিয়াৰ আগতে মই মোৰ নিজৰ পৰিচয় দি কৈছিলো, "পৃথিৱীৰ নতুনতম এটা চুকৰপৰা আহি আপোনালোকৰ মাজত উপস্থিত এই মই এক পঢ়াশলীয়া পণ্ডিত।"

তাহানি ১৯৪৫-৪৬ চনত গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় ন্যাস পৰিষদৰ কাম কৰি হেম বৰুৱাৰে (অধ্যক্ষ পাছৰ এম্ পি জন) মেছ কৰি থাকোঁতে বৰুৱাই মাজে মাজে কৈ উঠে, 'বুঢ়া বয়স হ'লে আগলৈ আমাৰ নেওগ টুক্ টুক্কৈ লাখুটিডাল হাতত লৈ গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বিষয়ে পতা সভাত লেক্‌চাৰ দিবগৈ: বোপাটিহঁত, এই বুঢ়ায়ে তাহানিখন বৰদলৈ, কথকন্দিন চাহাব আদিৰে লগ লাগি তোমালোক পঢ়া এই ডাঙৰ পঢ়াশালিখন কৰিলো, এই বুঢ়ায়ে ইত্যাদি, ইত্যাদি।' সেই সাধুটো এতিয়া ক'বৰ বেলা পৰিছে।

তাকে কওঁ। ডাণ্ডৰ পঢ়াশালিখনৰো বয়স দুকুৰি পূৰ হওঁ হওঁ হৈছেহিয়েই।

যিমান পাৰি সিমান সোনকালে ন্যাস পৰিষদৰ কামত আহি যোগ দিব লাগে, মাধৱচন্দ্ৰ বেজবৰুৱাদেৱৰ এই পৰামৰ্শমতে খৰ-খেদা লগাই ৩১ জানুৱাৰী ১৯৪৫ৰ দিনা শিৱসাগৰ এৰিলোৱেই আৰু ২ ফেব্ৰুৱাৰীত মৰিয়ণীত ৰেলত উঠি পিছদিনা পুৱা গুৱাহাটী পালোহিয়েই। পাযে অধ্যাপক বিৰিঞ্চিকুমাৰ বৰুৱাৰ পুৰণি ঘৰতে (বৰ্তমান ঘৰৰ ঠাইতে) উঠিলো। দেৱকান্ত বৰুৱা আৰু ভোলা বৰুৱা কলেজৰ অধ্যক্ষ ৰূপে কিছু দিন আগতে যোগ দিয়া হেম বৰুৱাও তাতে আছিল। চাৰি তাৰিখৰ দিনা আৰ্মি লায়েজঁ অফিচাৰ সচ্চিনানন্দ ৱাৎস্যায়নৰ (হিন্দী সাহিত্যৰ বিশ্ৰুত 'অজ্ঞেয়' আৰু প্ৰাছত জ্ঞানপীঠ পুৰস্কাৰ-লব্ধ সাহিত্যকাৰ) গাড়ীত উঠি অধ্যাপক বৰুৱা, দেৱকান্ত বৰুৱা আৰু হেম বৰুৱা, তদুপৰি ৰবীন্দ্ৰনাথ বৰুৱা আৰু ধ্ৰুৱকুমাৰ বৰুৱা (অধ্যাপক বৰুৱাৰ ভতিজা) আৰু মই—এই সকলোৱে বশিষ্ঠাশ্ৰমত লগ চাহজলপান খালোঁগৈ। গোপীনাথ বৰদলৈ ডাঙৰীয়া গুৱাহাটীত নাছিল। কলিকতালৈ গৈছিল। কিন্তু তেওঁ কৈ যোৱামতে কটন কলেজিয়েট স্কুলৰ (সেই যুদ্ধৰ দিনত স্কুল স্থানান্তৰিত হৈ পুৱা গধূলি বহিছিলহি কামৰূপ একাডেমিৰ ঘৰত) অস্থায়ী হেডমাস্টৰ অন্নৰাম বৰুৱাদেৱৰ খালি পৰি থকা হেডমাস্টৰৰ বহা 'নিৰলা কুটীৰ'ত (চেনিকুঠিৰ কমলাকান্ত ভট্টাচাৰ্য পথলৈ সোমোৱাৰ মুখতে অৱস্থিত) মোক বিনামূলীযাকৈ থাকিবলৈ দিলে। তাৰ লগতে লগা ডাঙৰ ঘৰটো কলেজিয়েট স্কুলৰ ছাত্ৰাৱাস। তাতে তেওঁ মোৰ অন্নমুঠি গ্ৰহণৰ দিহাটোও কৰি দিলে। পাঁচ তাৰিখে সেই নিৰলা ঘৰ লোৱা হ'ল। হেম বৰুৱাই অধ্যাপক বৰুৱাৰ ঘৰত কিবা অসুবিধা পাইছিল বুলি অন্ন বৰুৱা ছাৰক কৈ মোৰ লগৰীয়া হ'লহি দহ তাৰিখৰপৰা। পাঁচ ফেব্ৰুৱাৰীত দেৱকান্ত বৰুৱাই তেওঁ সম্পাদনা কৰি প্ৰস্তা

"অসমীয়া"ৰ 'অকণমানিৰ চ'ৰা'টো চলোৱাৰ দায়িত্বকেইটা মোৰ কান্ধত জাপি দি গ'লহি। এইদৰেই মোৰ গুৱাহাটীয়া জীৱন আৰম্ভ হ'ল।

১৬ তাৰিখে ৰবদলৈদেৱৰ লগত মোৰ প্ৰথম সাক্ষাৎকাৰ আৰু কথাবতৰা হ'ল। সেইদিনা তেওঁ কলিকতাৰপৰা ঘূৰি আহিছে আৰু লগত লৈ আহিছে দুটা প্ৰকাণ্ড ট্ৰাঙ্ক ভৰাই মাধৱ বেজবৰুৱাই ছপা কৰি দি পঠিওৱা এটকাৰেপৰা এক লাখ পৰ্যন্ত মূল্যৰ কুপনৰ বহীবোৰ। কথা-বতৰাৰ পাছত তেওঁ মোক বহীখিনি চম্‌জি ল'বলৈ দিলে। মই দেখিলো যে বহীবোৰৰ ওপৰত কোনো নম্বৰ নাই। গতিকে কাৰ্পেটৰ ওপৰতে বহি লৈ বহীৰ মুগা বাকলি-পাতৰ মাজেদি দেখা পোৱা কুপনৰ কাগজৰ ৰং চাই চাই বেলেগ বেলেগ মূল্যৰ কুপনৰ বহীবোৰ একেলগ কৰি দলিয়াই দলিয়াই পেলাই গ'লো। ৰবদলৈদেৱৰ লগত বহি থকা এজন সংবাদদাতাই মোক তেনে কৰা দেখি ছিঃ ছা কৰি উঠিল। ৰবদলৈয়ে ক'লে, 'তেওঁৰ method এই ঠিক, কামটো তৎক্ষণাৎ হৈ যাব।' হৈ গ'লো। আধা ঘণ্টাৰ ভিতৰতে কি কি মূল্যৰ (১, ৫, ১০, ২৫, ৫০, ১০০, ৫০০, ১০০০, ৫০০০, ১০০০০, ২৫০০০, ৫০০০০ আৰু ১০০০০০ টকাৰ) কিমানখন বহীত কিমান কুপন আছে এখন কাগজত লেখি দিলো। পাছতহে কামৰূপ একাডেমিৰ হেডমাষ্টৰৰ (গোলাপচন্দ্ৰ চৌধুৰী) কোঠাৰ আধাখিনি এৰি পাতি দিয়া ন্যাস পৰিষদৰ কাৰ্যালয়লৈ নি ক্ৰম ৰাখি বহীবোৰৰ ওপৰত নম্বৰ লেখি সংগ্ৰাহক-সকললৈ সেইবোৰ পঠাব পৰা কৰিলো। এইটোৱেই পৰিষদৰ ধন সংগ্ৰহৰ প্ৰাথমিক প্ৰস্তুতি হ'ল।

১৯ তাৰিখৰ দিনা ন্যাস-পৰিষদৰ সভা বহিল আৰু অৰ্থ-সংগ্ৰহৰ আঁচনিৰ বিষয়ে চিন্তা কৰিলে। সকলোৱে আগ্ৰহ থকৈকে কামটোত আগ বাঢ়িব লাগে। ৰবদলৈদেৱে সদস্যসকলক জনালে, 'আমাৰ সমুখত ধন সংগ্ৰহৰ যি ডাঙৰ দায়িত্ব আছে, তালৈ চাই মহেশ্বৰ

নেওগক আছি কাৰ্যালয় আৰু টকা কড়িৰ হিছাপৰ ভাৰ ল'বলৈ অনুৰোধ কৰা হয়। ১৯৪৫ৰ ৩ ফেব্ৰুৱাৰীত তেওঁ কাৰ্যালয়ৰ দায়িত্ব লয়।* পৰিষদে মোক পৰিষদৰ অফিচ ছেক্ৰেটাৰী আৰু একাউণ্টেণ্ট পদলৈ নিয়োগ দিলে। গধূলি হ'লে অফিচ খোলা ৰাখোঁ। তেতিয়া তালৈ ৰমেশচন্দ্ৰ চৌধুৰী, বিধিক্তিকুমাৰ বৰুৱা (দুইজন পৰিষদৰ সহকাৰী সচিব), অধ্যাপক ৰোহিণীকান্ত বৰুৱা, হিৰণ্যচন্দ্ৰ ভূঞা আদি আহি হাতে-কামে লাগেহি। ৰবদলৈ ডাঙৰীয়াও আহে মাজে মাজে। তেওঁৰ ঘৰলৈও যাওঁ। তেতিয়া তেওঁ ৰাজনৈতিক ক্ষমতাৰপৰা আঁতৰত—বিশেষকৈ অসুখৰ কাৰণেহে তেওঁক জেলৰপৰা এৰি দিয়া হৈছিল। আন অনেক নেতা তেতিয়া জেলত। তেওঁৰ লগত অনেক সময় কথা-বতৰা হওঁ। কেতিয়াবা তেওঁ কথা পাতি পাতি বহুতভোখৰ বাটলৈকে আগ বঢ়াই দিয়ে। সেই কথা-বতৰাৰ মাজতে তেওঁ এদিন ক'লে, 'তুমি এটা কাম কৰিবা। মই সিদিনা কুমিল্লা ইউনিয়ন বেংকৰ (পাছত ইউনাইটেড বেংক অব্ ইণ্ডিয়া) মেনেজাৰৰ লগত কথা হৈছিলোঁ। দেখিলোঁ, বেংকৰ হিছাপ ৰখাৰ নিয়মবোৰ বৰ ভাল। তেওঁ সহায় কৰিম বুলিছে। তুমি দুদিনমান গৈ তেওঁৰপৰা সেয়া শিকি ল'বা। সেইমতে মই মেনেজাৰজনক লগ ধৰিলোঁ। তেওঁ সময় বান্ধি দিলত এদিন দেওবাৰে ৰাতিপুৱা দুই-তিনি ঘণ্টা তেওঁৰ লগত বহি হিছাপৰ কায়দাটো শিকিলো। আমাৰ কাৰ্যালয়ৰ অংশকালীন সহকাৰী উমেশচন্দ্ৰ তালুকদাৰক (তেওঁ বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব বিভাগৰ পূৰ্ণকালীন টাইপিস্ট আৰু সহকাৰী) লৈ বণ্ডা ক'লা ভাউচাৰ আদি ছপাই, কেছ বহী, লেজাৰ বহী আদি সুকীয়া কৰি পৰিষ্কাৰকৈ হিছাপ ৰখাৰ দিহা কৰিলো। এদিনাখন ৰবদলৈ ডাঙৰীয়াই হিছাপ ৰখাৰ পদ্ধতি চাবৰ বাবে কৰাত বহীবোৰ লৈ তেওঁৰ ঘৰলৈ গ'লো। বাহিৰ বাৰাণ্ডাৰ ব'হতে বহি তেওঁ বহীবোৰ চালে। "আজিলৈ আমাৰ মুঠ সংগ্ৰহ

কিমান, আজি হাতত নগদ কিমান আছে, অমুক জিলাৰ অৰ্থ-সংগ্ৰহ সমিতিৰ যোগেদি কাৰপৰা কিমান টকা গোট খালে—এনে সকলো-বোৰ কথা একেলগে দেখুৱাব পৰা হিছাপ ক'তা ? সেইটো দেখোন নাই' বুলি অলপ খং কৰি বহী কেইখন দলি মাৰি দিলে। মই বিমোৰত নপৰিলো, মাথোন ক'লো, 'ছাৰ, আমাৰ কেছ বহী, লেজাৰ বহী, মাহেকীয়া স্টেটমেণ্টৰ বহী, এইৰিলাকে হিছাপ-বিষয়ক সুকীয়া সুকীয়া প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিব। সংগ্ৰহৰ আৰু খৰচৰ সকলো বিতং বিৱৰণ এই বহী কেইখনৰপৰা সাৰি যাব নোৱাৰে। আজি হাতত কি আছে সেয়া কেছ বহীয়ে, এখন জিলাসমিতিৰ যোগে কিমান টকা কাৰপৰা সংগ্ৰহ হ'ল তাক লেজাৰ বহীৰ এটা পৃষ্ঠাই আৰু আজি আমাৰ মুঠ বিত্তীয় পৰিস্থিতি স্টেটমেণ্টৰ বহীয়ে দেখুৱাব। আপুনি শিকিবলৈ কোৱামতেই এই পদ্ধতি গ্ৰহণ কৰিছো। ইয়ে আমাৰ বাবে আটাইতকৈ ভাল পদ্ধতি।' তেতিয়া তেওঁ নিজে উঠি গৈ তলৰপৰা বহী কেইখন তুলি আনি এবাৰ লুটিয়াই চালে আৰু দুই-এটা কথা সুধি 'ভাল হৈছে' বুলি কৈ মোক বিদায় দিলে।

সমস্ত অসম জুৰি (অৱশ্যে শ্ৰীহট্ট কাছাৰ এৰি) বিশ্ববিদ্যালয় আন্দোলনৰ ঢৌ উঠিল। সভা-সমিতি, সমদল শোভাযাত্ৰা আদি চাৰিও ফালে। সকলো ঠাইৰে গণ্য-মান্য লোকৰেপৰা স্কুলীয়া ছাত্ৰলৈকে সকলোৱে সমদলত যোগ দি বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ধ্বনি তুলিলে আৰু সভাত বহি অৰ্থ সংগ্ৰহৰ উপায় চিন্তা কৰিলে। ঘৰে ঘৰে মুষ্টি ভিক্ষাও হ'ল। কিন্তু ন্যাস-পৰিষদৰ ফালৰপৰা ধন গোটোৱাৰ দায়িত্ব বিভিন্ন জিলা সংগ্ৰহ-সমিতিবোৰৰ ওপৰৰ ন্যস্ত কৰা হ'ল আৰু জিলা সমিতিবোৰে ঠায়ে ঠায়ে এলেকায় এলেকায় সক সমিতি গঠন কৰি টকা তোলাৰ দিহা কৰিলে। অলপ ডাঙৰ ডাঙৰ দান সংগ্ৰহ কৰি অৰ্থ-সংগ্ৰহত বিশেষ উৎসাহ যোগাবৰ বাবে বৰদলৈ ড'ঙৰীয়া নিজেই ওলাল সংগ্ৰহৰ কামত, আৰু গুৱাহাটীৰপৰা ডিব্ৰুগড় পৰ্যন্ত ভ্ৰমণ কৰিলে। তেওঁৰ লগত

ৰোহিণীকুমাৰ চৌধুৰীদেৱ, ন্যাস পৰিষদৰ ধনভঁৰালী ডেকা ব্যৱসায়ী বিনায়ক হিমৎসিংকা (কলিকতাৰ এই যুৱকজনক ৰবদলৈয়ে শান্তি-নিকেতনলৈ যাওঁতে তাতে লগ পাই কথা-বতৰা হৈ ভাল পাই তেওঁক পৰিষদৰ হতুৱাই ধনভঁৰালী নিযুক্ত কৰাইছিল গুৱাহাটীৰ ফাঁচীবজাৰৰ চান্দমল চেৰাওগীৰ লগত যুটীয়াকৈ), মাধৱচন্দ্ৰ বেজবৰুৱা আৰু বিৰিঞ্চিকুমাৰ বৰুৱাও ঘূৰিছিল আৰু বিভিন্ন স্থানত স্থানীয় নেতাসকলে হাত-উজান দিছিল।

বেজবৰুৱাই অনেক সময়ত ৰবদলৈৰ বাবে ক্ষেত্ৰ নিৰ্মাণ কৰিবৰ বাবে কোনো কোনো ঠাই আগতীয়াকৈ ঘূৰি আহিছিল। সেই সময়ত কি প্ৰচণ্ড কৰ্ম শক্তিৰে তেওঁ কাম কৰিব পাৰিছিল, দেখা পোৱা গৈছিল। ১৯৪৫ৰ ব'হাগ বিহুৰ সময়ত মই শিৱসাগৰৰপৰা গোলাঘাটলৈ আহোঁতে তেওঁ মোক দেৰগাঁৱত লগ পালে আৰু মাজুলীৰ ডাঙৰ ডাঙৰ সত্ৰ কেইখনৰ সত্ৰাধিকাৰসকলৰ ওচৰলৈ যাবলৈ লগ ধৰিলে। মাথোন মোৰ গাত থকা কাপোৰ সাজেৰেই মই তেওঁৰ লগত যাব লগীয়া হ'ল। তেওঁ লগত আৰু ল'লে দেৰগাঁৱৰ ডেকা নেতা নবেন শৰ্মাক। প্ৰভুসকলক লগ পাবলৈ যাওঁতে কিছু নতুন ধৰণৰ অভিজ্ঞতাও লাভ কৰা হ'ল। বেঙেনাআটিৰ গোসাঁইৰ সমীপলৈ যাওঁতে বাটতে এজন স্থানীয় ডেকাক পাই শৰ্মাই গোসাঁইৰ ওচৰত আমাক 'ভেটাবলৈ' অনুৰোধ কৰিলে। ডেকাই ভিতৰত বতৰা দিলেগৈ। গোসাঁই গৃহী অৰ্থাৎ বিৱাহিত। লৰা-লৰিকৈ নিজৰ আসন পৰাই, শৰাই-গাৰু, ভোগজৰা আদি দিয়াই প্ৰভুৱে আমাক ডাক দিলে। আমি ভিতৰ সোমাই দেখিলো, গোসাঁইৰ সমুখত আসন বুলিবলৈ কলপাত এখিলাও নাই। আমাক ভেটোৱা ল'ৰাটিয়ে আঁঠু লৈ সেৱা কৰি মাটিতে বহা দেখি আমিও তাকে কৰিলো। ভেতিয়া ল'ৰাটিয়ে আমাৰ পৰিচয় দিলে। লগে লগে দেখিলো, গোসাঁইৰ গাত যেন বেয়াকৈ চাটি-ফুটি লাগিছে।

সেইটি লক্ষ্য কৰি আমিও প্ৰভুক ৰৰদলৈ ভাওৰীয়াৰ আগমনৰ পূৰ্ব-বাৰ্ত্তা মাথোন জনাই লৰা লৰিকৈ বিদায় ল'লো। আমি গোসাঁই-ঘৰৰপৰা কেইখোজমান বাট আহোঁতেই গোসাঁয়ে ল'ৰাটিক আমাৰ লগৰপৰা মতাই নিলে। আমি তেওঁক এৰি দি চাপি অহা গধূলিৰ ভয়ত কমলাবাৰী মুখে দীঘল দীঘলকৈ খোজ চলালো। কিন্তু সৰহ দূৰ যাবলৈ নৌ পাওঁতেই ল'ৰাটি উধাতু খাই লৰি আহি আমাক লগ ধৰিলে, ক'লে, 'ভেট' হোৱাৰ আগতে আমাৰ চিনাকি নিদিয়া বাবে প্ৰভুৱে তেওঁক বিস্তৰ খং কৰিছে। ল'ৰাটিয়ে আমাৰ ক্ষমা-প্ৰাৰ্থনাও কৰিলে। আমি ক'লো, আমাক বিশেষ আসন নিদিয়াত আমাৰ অকণিকে দুখ নাই, কিন্তু দূৰ আৰু ওচৰৰপৰা অহা শিহ্-ভকতসকলকযে গোসাঁয়ে সদায় মচি-কাছি নিকা কৰি থোৱা হ'লেও মজিয়াতে লেপেটা কাটিবলৈ দিয়ে, সেইটোহে শোভন কাৰ্য বুলি ভাবিব নোৱাৰিলো। আমাৰ সেই বাণী ল'ৰাটিয়ে নিশ্চয় প্ৰভু ঈশ্বৰৰ চৰণত নিবেদন কৰাগৈ নাছিল। আমাৰনো দুখ কি? Beggars have no choice

আমি আউনিআটি সত্ৰৰ আলহী গৃহত এনিশা বৰ্ক্ষিৰ লগীয়া হ'ল। পাছ দিনাহে আমাক প্ৰভু ঈশ্বৰৰ সমীপলৈ ভেটাবলৈ নিয়া হ'ল। কিন্তু ঈশ্বৰৰ বঙলাত উঠিবৰ সময়ত ভেটোৱাগৰাকীয়ে জনালে যে ভেট হওঁতে প্ৰভুক দৰ্শনী-ৰূপে ধন দিয়া নিয়ম। আমি তাৰ বাবে সাজু নাছিলো। তথাপি তিনিজনৰ ভিতৰত নগণ্য কিৰা একেৰা আগ বঢ়োৱা হ'ল। বঙলাৰ পৰ্টিকোত অনেকজন শিহ্-ভকত সমবেত। গোসাঁয়ে বেছ সুন্দৰ কায়দাত সিসকলৰ কোঁচলৈ তুলসীৰ মালাৰ নিৰ্মালি মাৰি মাৰি পঠিয়াইছে। তাকে দেখি আমিকেইটাৰো লোভ হৈছিল সেই কায়দাত পৰা মালা ল'বলৈ। কিন্তু বহুত পৰ বহিও দেখিলো, আমাৰ ভাগত মালা নপৰিল। হয়তো ইয়াৰ কাৰণ আৰ্থিক। হয়তো গোসাঁই-ঈশ্বৰে আমাক

গুৰু-গোসাঁইৰ নমনা অসুৰ বুলিয়ে জ্ঞান কৰিছিল। সি যি হওক, আমাৰ কোনো আক্ষেপ নাছিল। আমি মাথোন দূত। আমাৰ কাম হ'ল। ঘূৰি আহিলো। লোভ বেয়া বস্তু।

মাধৱ ককাইদেউ আৰু মই এদিন দুখন বাইচাইকেল লৈ কমলাবাৰীৰপৰা দক্ষিণপাট সত্ৰলৈ ওলালো। তাʼৰ হʼলে প্ৰভু ঈশ্বৰৰ সংগত আমাৰ বিশ্ৰম্ভালাপ বাককৈয়ে হʼল। প্ৰসাদো গ্ৰহণ কৰা হʼল হাতীখুজীয়া বাটিত। আমাৰ দৌত্যৰ কাৰ্য সমাপ্ত কৰি গধূলি ওলোলাই অন্থা আকাশলৈ চাই আমি কমলাবাৰীৰ বাহৰলৈ প্ৰত্যাৱৰ্তন কৰিব খুজিলো। প্ৰভুৱে কʼলে, বতৰো বেয়া কৰি আনিছে কথা সুখেও লোভ দেখুৱাইছে, নিশাটি থানতে ৰক্ষিলেই মংগল। মাধৱ ককাইদেউ কিন্তু অশান্ত প্ৰাণী। এটা "ৰাতি আবামত হেৰুৱালে কামযে পিছ পৰি যাব" গতিকে বিদায়হে কৰিলো। প্ৰভুৱে কিন্তু কʼলে "আমাৰ হʼলে বচন নৰʼল।" বাহিৰ কৰাপাটৰপৰা চাইকেল দুখন লৈ বিৰিণাৰ মাজৰ লুংলুঙীয়া বাটে পিল্‌ পিল্‌কৈ গতি কৰিলো। ককাইদেউৰ গাড়ী মনৰ উছাহত বিৰিণাৰ জোপোহাৰ ওপৰেই জঁপিয়ায়। কিছু দূৰ আগ বাঢ়িলো। এনেতে মই কʼলো, 'মাধৱদা, সমুখৰ আকাশখনলৈ চাওকচোন। একেবাৰেই কাউৰীৰ কণীৰ দেখীয়া হৈছে। যাব পাৰিমনে?' তেওঁ ওম্‌ তৎ সৎ একো নুবুলি চাইকেলৰপৰা নামিল, চাইকেলখন ঘূৰাই লʼলে আৰু আগৰ কোবতে ঘূৰাই চাইকেল চলাই দিলে। ময়ো তথা কৰিলো। আমি আহি সত্ৰৰ কৰাপাটত আমাৰ দ্বি-চক্ৰ-চালিত ৰথ ৰাখিছো, দেখি কীৰ্তন-ঘৰৰ পিৰালিত প্ৰভু ঈশ্বৰে চকি এখনত বহি থকাৰেপৰা মাত লগাইছে, "আমাৰ হʼলে ৰজনকাঁকি প্ৰভুৱে ৰাখিলে।" সিমানকণ কথাৰ লগে লগেই কাউৰীৰ কণীৰ বৰণ সানি আকাশ ঢাকি ধৰা ডাৱৰবোৰে কলহৰ কানেৰে পানী ঢালিবলৈ ধৰিলে। কাৰো মাত কোনেও শুনা হʼজোঁক।

আমি বহুত পৰৰ মূৰতহে কোনোমতে ভকতৰ হাটীলৈকে যাব পাৰিলো। নিশাও প্ৰভুৰ প্ৰসাদ গ্ৰহণ কৰি ভকতৰ বহাত ব'াহৰ চ'চালিৰ একেখন বিচনাতে আমি দুইটি নিত্ৰাত পৰিলো। পুৱা হুঁতে নৌহুঁতেই মাথৰদা উঠিল। দুয়ো বাহীমুখেই কমলাবাৰীলৈ যাত্ৰা কৰিলো। আমাৰ সময়ৰ জোখ ঠিবেই ব ল। মাজুলীৰপৰা ঘূৰি মই যোৰহাট-শিৱসাগৰো ঘূৰি তাৰ উৎসৱত যোগ দি, জিলা সংগ্ৰহ-সমিতি আৰু চাবিং, বেতবাৰী আদি দুই-এক স্থানীয় সমিতিৰ লগতো কাম কৰি গুৱাহাটীলৈ ঘূৰিলো। ঘৰ পাই দেখোঁ নিৰলা-কুটীৰত এতিয়া আচল গৰাকী উপস্থিত। মানে, কলেজিয়েট স্কুলৰ স্থায়ী হেডমাস্টৰ বসন্তকুমাৰ বৰুৱাই কামত যোগ দি হেডমাস্টৰৰ কোৱাৰ্টাৰত অৱস্থান কৰিছেহি। ভাবিলো, এতিয়া দেখোন খেদাহে খাব লাগিল। পিছে বৰুৱাদেৱৰপৰাই জানিলো, তেওঁৰ ঘৰৰ মানুহ নাহে, তেৱেঁা মোৰ আৰু হেম বৰুৱাৰ দৰে 'ভাং মাৰে ডগুৰা'ৰ জীৱনেই যাপন কৰিব আৰু ছাবে আমাকো সেই জীৱনৰ লগৰীয়া-ৰূপে পালে ভাল পাব। তেওঁ হেম বৰুৱাৰ এসময়ৰ শিক্ষক আছিল, আৰু মই তেওঁক উত্তৰ লখীমপুৰত সহকৰ্মী এছিষ্টেণ্ট হেডমাস্টৰ হিছাপে পাই অহাৰ কথা আপোনালোকক আগতে কৈ আহিছেঁাৱেই। গতিকে আমি তিনি পুৰুষেৰে আমাৰ সংসাৰ চলিবলৈ ধৰিলে, খোৱাৰ দিহাও আগৰ দৰেই ল'ৰাৰ হোস্টেলৰপৰাই চলিল।

বাৰানসী হিন্দু বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বাবে দান সংগ্ৰহ কৰি ফুৰোঁতে পণ্ডিত মদনমোহন মালব্যক মানুহে মগনিয়াৰ বুলিছিল। বুলিছিল Prince of Beggars আমাৰ গোপীনাথ বৰদলৈদেৱেও সেই বেশ ধাৰণ কৰি মানুহৰ ঘৰে ঘৰে ঘূৰিছিল। কেয়োকালেৰপৰা অভূতপূৰ্ব সঁহাৰিও পাইছিল। দেশৰ বাবে বিদ্যাৰ হক বুজা ধনী লোকসকলে মুকলি হাতে দান কৰিছিল বা দানৰ প্ৰতিশ্ৰুতি দিছিল।

কিন্তু জন-সাধাৰণৰ মাজত বিশ্ববিদ্যালয় আন্দোলনে কেনে প্ৰতিক্ৰিয়া কৰিছিল, তাৰ দুটা উদাহৰণ মই স্থানান্তৰত দিছিলো। আজিৰ মানুহে সেয়া বিশ্বাসেই কৰিব নোখোজে। ৰবদলৈ উজনি অসমলৈ যাব লগীয়া হ'ল। কিন্তু তেওঁৰ গাড়ী নাই। শেহত এখন গাড়ী পোৱা গ'ল। কিন্তু ইন্ধন আৰু চালক নিজে যোগাৰ কৰি ল'ব লাগিব। এজন পঞ্জাবী শিখ ড্ৰাইভাৰ লোৱা হ'ল। তেওঁ এসপ্তাহৰো ওপৰ কাল ৰবদলৈক উজনিত ঘূৰালে আৰু ভ্ৰমণৰ অন্তত সকলো গুৱাহাটী পালতহি ড্ৰাইভাৰজনলৈ যেতিয়া পাৰিতোষিক আগ বঢ়োৱা হ'ল, তেওঁ সেয়া গ্ৰহণ নকৰিলে, মাথোন ক'লে, "আপোনালোকে ইমান কষ্ট কৰিছে, ভিখাৰীৰ দৰে ঘূৰিছে দেশৰ কাৰণে। আপোনালোকে জানো টকা লৈছে? মইযে আপোনালোকক এনে ভাল কামত সহায় কৰিলো, সেয়ে মোৰ কামৰ দাম হ'ল।" পেট্ৰলৰ খৰচৰ বাবদ অলপ টকা পৰিবদৰ হিচাপৰপৰা মিলোৱা হৈছিল। কিন্তু তাত ৰবদলৈয়ে আপত্তি তুলিলে আৰু নিজৰপৰাই সেই টকা দি তাৰ লেঠা মাৰিলে।

বিশ্ববিদ্যালয় আন্দোলনে সৰ্বসাধাৰণ মানুহৰ মাজত, আন কি বিশ্ববিদ্যালয়ক খায় নে কাণত পিন্ধে তাকো নজনা লোকৰ মাজতো উৎসাহ-উদ্দীপনা জগাই তুলিছিল। সেই অভিযানৰ মাজত এদিন এজনী মাগনী বুঢ়ীয়ে দিনটো খুজি মাগি যি পাইছিল, সেইখিনি বিশ্ববিদ্যালয় পুঁজিলৈ অকাতৰে দান কৰিছিল, 'দেউতাইঁত, মই আৰু আজি এইকেইটাকেহে পাইছিলো। তাকেই দিছো। আৰু মোৰ একো নাই' বুলি। আজি বিশ্ববিদ্যালয়ে সেই দানৰ কথা স্মৰণ কৰে নে নাই, নাজানো। আৰু বিশ্ববিদ্যালয়ো সৰ্বসাধাৰণৰ কথাত কিমান দূৰ লাগিছে, তাৰ বিচাৰ-বিশ্লেষণ হ'ব লাগে। তদুপৰি অসমীয়া ভাষা, সাহিত্য, সংস্কৃতিক ৰক্ষণাবেক্ষণ দিবৰ বাবেই গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ক জন্ম দিয়া হৈছিল। সেই কাৰ্যওৰা কিমান আশানুৰূপভাৱে হৈছে, তাৰো খতিয়ান আমি ল'ব লাগে।

১৯৩৫ৰ ৪ এপ্ৰিল তাৰিখে লোক-লেখনিয়াৰকৈ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বাবে সংগ্ৰহ অভিযান আৰম্ভ হৈছিল। সেইদিনাখনেই বৰদলৈ আৰু পৰিষদৰ আন এজন সদস্য ৰোহিণীকুমাৰ চৌধুৰী লগ লাগি গুৱাহাটী মাৰোৱাৰী ব্যৱসায়ী সম্প্ৰদায়ৰপৰা ডেৰ লাখ টকা বিচাৰে। তাৰ পিছদিনাখনেই জুনকৰন সোহনলালৰ গাদীৰপৰা ২৫,০৬০ টকাৰ এটি দান ন্যাস-পৰিষদৰ ভিক্ষা-পাত্ৰত পৰেহি। সেইদিনাই দুয়োজন নেতা নগাঁৱলৈ যাত্ৰা কৰে আৰু দুদিনৰ ভিতৰত নগদ আৰু প্ৰতিশ্ৰুতি ধৰি ত্ৰিছ হাজাৰ টকাৰ দান সংগ্ৰহ কৰে, আৰু গোলাঘাট, যোৰহাট, শিৱসাগৰ ডিব্ৰুগড, তিনিচুকীয়া আদি অঞ্চল ভ্ৰমণ কৰেগৈ। এই সময়তে এই সমস্ত অঞ্চলত গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় পবেক উদ্‌যাপিত হয়। এপ্ৰিল-মেই এই দুমাহৰ ভিতৰত ৫,৮০,৯৫২ টকাৰ দানৰ প্ৰতিশ্ৰুতি আৰু নগদ ১,৫৭,৭০১ টকা সংগৃহীত হ'ল। ন্যাস পৰিষদে আশা কৰিছিল ডিছেম্বৰ মাহৰ ভিতৰতে ত্ৰিছ লাখ টকাৰ পুঁজি হৈ যাব। সি অবাস্তৱ আশা নাছিল। প্ৰকৃততে, ৩১ জুলাইৰ ভিতৰত জিলা সংগ্ৰহ-সমিতি আদিৰ জৰিয়তে ৩,৪৩,৪২১ অনা পৰিষদৰ পুঁজিত পৰিছিলহি।

কলিকতাৰ অধিবক্তা প্ৰভুদয়াল হিমৎসিংকাই (পিছত ৰাজ্য সভাৰ সদস্য) প্ৰস্তুত কৰি দিয়া ন্যাস দলিলখন গ্ৰহণ কৰি পৰিষদে পঞ্জীয়ন কৰাই ল'লে আৰু ৩১ জুলাইত বৰদলৈদেৱৰ এখন আবেদন প্ৰকাশ কৰি পুনৰ সংগ্ৰহৰ কাম পূৰ্ণোদ্যমে লগাৰ কথা ভৰা হ'ল। তেতিয়া ভৰ বাৰিষা। বৌদ্ধ ভিক্ষুসকলৰ দৰে যেন পৰিষদেো বৰ্ষাবাস পৰিল। বৰদলৈদেৱো পুনৰ লাহে লাহে প্ৰদেশখনৰ নানা ৰাজনৈতিক সমস্যাৰ মাজত সোমাই পৰিছিল। জিলা সমিতিবোৰৰ যোগে সংগ্ৰহৰ কাম চলি আছিল যদিও, আমি ভাবিলো, আকৌ খৰালি অহাৰ লগে লগেহে পুনৰ পূৰ্ণোদ্যম আহিব। সেই মাহৰ মাজ ভাগতহে ইতিমধ্যে নিৰ্বাচিত কথকজন আদি আহমদ চাহাবে

পৰিষদৰ মূলিৰ পদ গ্ৰহণ কৰিবলৈ সম্মতি জনায়। তেতিয়া কিন্তু বিশ্ববিদ্যালয় আন্দোলনৰ প্ৰথম উৎসাহ কিছু শাম কাটি গৈছিল। গতিকে ডাঙৰ ৰূপত সংগ্ৰহৰ আন্দোলন এটা নতুনকৈ গঢ়ি তুলিব লগীয়া হৈছিল। সকলোৰে অহা খৰালিলৈকে এতিয়া বাট চোৱা হ'ল। গতিকে এতিয়া মোৰ কাম হ'ল ইতিমধ্যে সংগৃহীত ধন সংগ্ৰাহকৰ হাতৰপৰা সমিতিবোৰৰ হাতলৈ আৰু সমিতিবোৰৰ হাতৰপৰা পৰিষদৰ হাতলৈ ঠিকে ঠাকে আহিছেনে, সেইটো চাই ফুৰা। নহ'লে সচৰাচৰ দেখা যায় অলপমান আওহেলাতে বাজহুৱা কাৰ্যত সংগ্ৰহ কৰা ধন দাতাই দিও, বিধতাই তাক বিচাৰি নোপোৱা হয়। বৰদলৈয়ে এই বিষয়ত সাৱধান হ'বলৈ মোক পোনতেই সকীয়াই দিছিল। গতিকে অসমৰ ঘাইকৈ জিলা সমিতিবোৰৰ কাৰ্যস্থললৈ গৈ এই বিষয়ত তদাৰক কৰা মোৰ ডাঙৰ কাম হৈ পৰিছিল। এই বিষয়ত কিন্তু জিলা সমিতিবোৰৰ সম্পাদকসকলে সাগ্ৰহ সহযোগিতা দান কৰিছিল আৰু সিসকলৰ দুই-এজনে মোক নিজৰ ঘৰতে দুদিনলৈ আতিথ্য দি আপ্যায়িত কৰিছিল আৰু হিছাপ পত্ৰৰ লেখীয়া কটুৰ কামটোও মোৰ বাবে মধুৰ কৰি তুলিছিল। সমিতিবোৰে হিচাপ দাখিল কৰিবৰ কাৰণে মই ফৰম বা প্ৰপত্ৰ তৈয়াৰ কৰি দিছিলো। অৱশ্যে অনেক সময়ত সমিতিৰ হিচাপৰ স্টেটমেণ্টো মই নিজে গৈহে তৈয়াৰ কৰি ল'ব লাগিছিল, কাৰণ সকলো সেই বিষয়ত অভ্যস্ত নহয় বা সকলোৱে তেনেকুৱা লেকাট লাগি কৰিব লগীয়া কাম কৰি ভালো নাপায়। কিন্তু এই কথাটো সন্তোষেৰে ক'ব পাৰে। যে সকলো সমিতিৰে হিচাপ শেষলৈকে পৰিষ্কাৰ কৰি আনি হিচাপ পৰীক্ষকৰ হাতত দিবহি পাৰিছিলো। মাথোন এখন জিলাৰ কিছু সংগ্ৰাহকৰ হাতত থকা এটকীয়া, পাঁচটকীয়া কিছু কুপনৰ বহী বানপানীয়ে আদা-আদি নষ্ট কৰাত সংগ্ৰাহকৰ উক্তিৰ ওপৰতে ভিত্তি কৰি পৰিষদে হিচাপ গ্ৰহণ

কৰে। ডিব্ৰুগড জিলা সংগ্ৰহ সমিতিৰ সম্পাদক জীৱনৰাম ফুকন, শিৱসাগৰৰ ভুবনচন্দ্ৰ সন্দিকৈ, যোৰহাটৰ অধ্যাপক তুলসীনাৰায়ণ শৰ্মা, গোলাঘাটৰ যদুনাথ শইকীয়া আৰু দৌলেশ্বৰ দত্ত, তিনিচুকীয়াৰ প্ৰেমধৰ ৰাজখোৱা, নগাঁৱৰ অধ্যাপক মহেশচন্দ্ৰ দেৱ গোস্বামী, গুৱাহাটীৰ চণ্ডীচৰণ বৰ্মন, তেজপুৰৰ হৰকান্ত দাস, শ্বিলঙৰ লক্ষ্মীপ্ৰাণ চাংকাকতী আদি জিলা সম্পাদকসকলৰ আশাশুধীয়া যত্ন আজিও আনন্দেৰে সোঁৱৰোঁ। তদুপৰি অসমৰ বিভিন্ন স্থানৰ আৰু কলিকতা আদিৰ সৰু সৰু সংগ্ৰহ সমিতিবিলাকৰ আত্ম নিয়োগ স্মৰণীয়। বিভিন্ন ঠাইলৈ সংগঠনৰ কামত যাওঁতে, অনেকজন বন্ধুৱে আদৰ-যতনৰ কথাও আজি মোৰ সুখ-স্মৃতি। তেনে এটি স্মৃতি বহন কৰিছে নগাঁৱৰ অধ্যাপক মহেশচন্দ্ৰ দেৱ গোস্বামীৰ এই চিঠিকণে 'আপোনাক মোৰ উৰুখা পঁজাত আলহী ৰাখি মই যিমানেই আনন্দ নাপাওঁ, আপুনি পোৱা অসুবিধাবিলাকৰ বাবে ভাবি বৰ দুখ লাগে। পিছে আপুনি তাত পৰাংমুখ নহয় দেখি আৰু নিজেই ঘৰুৱা হৈ পৰাত বৰ ৰং লাগিল। আমাৰ আশ্ৰমৰ আলহী হ'লেই, আশ্ৰমখন নিজৰ ভাবি চলিব জানিলেই সকলো অপায় অসুবিধা আঁতৰে' (২৫ আগষ্ট ১৯৪৫)। গোসাঁই তেতিয়া কলঙৰ পাৰৰ এটি ঘৰত থাকিছিল, গোসানী আছি তেতিয়াও 'গৃহিণী গৃহমুচ্যতে' কৰা নাছিল।

অলপৰ আগতেযে বৰ্ণালো, মাধৱ বেজবৰুৱাদেৱেৰে একেলগে মাজুলী ভ্ৰমণ কৰি অহাৰ কথা, তাৰ পাছতে তেওঁ বৰদলৈ ডাওৰীয়াৰ লগত আৰু অকলেও আকৌ মাজুলী আৰু উজনিৰ আন ঠাইলৈও গ'ল, আৰু তাৰ পিছত কলিকতালৈ ঘূৰিল। কিন্তু তেওঁৰ মনটো সদায় ঘূৰি ঘূৰি অসমলৈকে আছি থাকিল। কলিকতা পায়ে মোলৈ এটা পোষ্টকাৰ্ডত লেখিলে .

203/21 Russa Rd South
P O. Tollygunge
21 5 45

মৰমৰ মহেশ্বৰ,

মই আহি পোৱাৰ প্ৰায় এসপ্তাহ হ'লহি। কামবিলাক এমাহৰো ওপৰ পৰি থকা বাবে এই এসপ্তাহ সেইবোৰতে গৈছে। কথকদিন চাহাব আহি পৰশুই পাই কালি দিল্লীলৈ গৈছে। মোৰ ইয়ালৈ কালি শ্ৰীযুক্ত অমিয় দাসক লগত লৈ আহিছিল। দিল্লীৰপৰা ঘূৰি আহিয়েই তেখেতে অফিচৰ ভাৰ ল'বগৈ। মই সকলো অৱস্থা বুজাই কৈছোঁ।

মোৰ বামুণজন (ললিত) মই আহি পোৱাৰ পিচদিনাখন দাৰ্জিলিং মেইলত পালেহি। সি ঘৰলৈ গৈছিল। এতিয়া তেও ৰক্ষা পাইছো। নবৌয়েৰাক মাকে তেজপুৰৰপৰা ঘৰকৈ মাতি পঠিওৱাত, মছুৰীলৈ যোৱা ভাবনা এৰি দি তেজপুৰলৈ যোৱাই ঠিক কৰিছে। ময়ো তথাস্তু বুলিয়েই কৈছো—কাৰণ তেতিয়া হলে শ্ৰীযুত বৰদলৈ ডাঙৰীয়াই আহিঁতে কৈ পঠিওৱাৰ দৰে ট্ৰাষ্ট বোৰ্ড আৰু মাজুলিৰ যাত্ৰাত মই তেখেতৰ লগত থাকিব পাৰিম।

তুমি এই চিঠি পায়েই শ্ৰীযুত বৰদলৈ ডাঙৰীয়াৰ tour programme, ট্ৰাষ্ট বোৰ্ডৰ বৈঠকৰ দিন, সকলো মোক ঘূৰি ডাকত জনাবা। লগতে তোমাৰ চাৰকো জীয়েকৰ মাকৰ ঘৰলৈ যোৱা ইচ্ছাটো জনাবা। তেখেতৰ স্কুল বন্ধ হ'ব জুনৰ প্ৰথম সপ্তাহতে বোধ হয়। তেতিয়া জীয়েকক গুৱাহাটীৰপৰা তেজপুৰলৈ তেখেতেই নিব পাৰিব বোধ হয়। সেই কথাবাৰ কৰা। কাৰণ মই সময় নেপাবও পাৰোঁ। তুমি এই চিঠিখনকে দেখুৱাব পাৰা।

তোমাৰ প্ৰবন্ধটো তপতে তপতে ছপাবলৈ দিলো—ছপা হৈছে। মই যোৱাৰ আগতে বাঁহী (মাহেকীয়া) ওলাব।

বিশেষ নাই। তাৰ সকলো খবৰ জনাবা। মই ট্ৰাষ্ট বোৰ্ডৰ তাৰিখ আৰু বৰদলৈৰ যাত্ৰাৰ কথা ভাবি আছো। সেইটো জানি-লেই মই যাওনা হোৱাৰ দিন ঠিক কৰি তোমাক জনাম। মৰম-চেনেহ লবা।

ইতি

তোমাৰ

শ্ৰীমাধৱ দাদা

মই ছাবক (বসন্তকুমাৰ বৰুৱা) দিব লগীয়া বাৰ্ত্তা দিলো আৰু বেজবৰুৱালৈও বিচৰা বাতৰিখিনি পঠালো। বেজবৰুৱানী (ঊষা) মাকৰ ঘৰলৈ আৰু বেজবৰুৱা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কাম কৰিবলৈ অসমলৈ আহিল। ডেকা বেজ বৰদলৈৰ লগত সংগ্ৰহ ভ্ৰমণ কৰি কলিকতালৈ ঘূৰিল। নবৌ তেজপুৰতে ৰ'ল। সিফালে অসমৰপৰা যোৱাৰ পাছত মাধৱ দাদাৰ গা বেয়া হ'বলৈ ধৰে। ১৭ জুন ১৯৪৫ তাৰিখে বিশেষ জৰুৰী কথাৰে মোলৈ কাৰ্ড এটা লেখিছে, তাতে কৈছে, "মোৰ গা ভাল নহয়। জ্বৰৰ গাৰেই এই চিঠিখন লেখিছো। দুই-এদিনতে ভাল হ'ব বোধ হয়। তুষাৰ কান্তিৰ লগত অসমলৈ যোৱাৰ কথা আছে।" কিন্তু তেওঁ অসমলৈ আৰু আহিব নোৱাৰে। জ্বৰ চলিয়ে থাকে। আগষ্টৰ শেষৰ কালে অসুখ বেয়াৰ ফালে চাল লোৱাত খবৰ পাই নবৌ কলিকতালৈ ঘূৰিল। ছেপ্টেম্বৰ মাহত মই ন্যাস-পৰিষদৰ ছিচাপ-পৰীক্ষক নিযুক্ত হোৱা কলিকতীয়া কাৰ্যখনক লগ ধৰি হিচাপ ৰখা পদ্ধতি আদি দেখুৱাই মতামত ল'বৰ বাবে কলিকতালৈ যাব লগীয়া হয়। তেতিয়া ২৭ তাৰিখে তেওঁক মই টলীগঞ্জৰ তেওঁৰ ঘৰত চাবলৈ গৈছিলো। অসুখ বেছি নাছিল যদিও তেওঁৰ বিছনাতে পৰি থাকিব লগীয়া অৱস্থা। সকৰেপৰা বিখ্যাত মোহন নাইডুৰপৰা ব্যায়াম-

শিক্ষা কৰি নিয়মীয়াকৈ ব্যায়াম কৰা আৰু বিশ্ববিদ্যালয় আন্দোলনত হিল-দল ভাঙি ঘূৰি ফুৰা ডেকা-বোৰৰ সেই অৱস্থা দেখি মৰ দুখ লাগিল। তেতিয়া তেওঁ মাদ্ৰাজৰ মদনপলীৰ চেনাটৰিয়ামলৈ যাবৰ কাৰণে যোগাৰ-জাতি কৰাই আছে। কিন্তু বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কাম কিছু দিন শাঁত পৰি থকাত তেওঁৰ মনত শান্তি নাই, তেওঁ যেন নিজে আহি সকলোৰে টোপনি ভাঙি জগাই দিবহি, ক'বহি, "সময় পাৰ হৈ গৈ আছে, চোৱাঁ, আমাৰ বিশ্ববিদ্যালয় এতিয়াও হোৱা নাই।" কিন্তু অক্টোবৰ মাহৰ শেহৰ ফালে তেওঁ মাদ্ৰাজৰ আৰোগ্যৱৰম ছেনাটৰিয়ামলৈহে যাব লগীয়া হ'ল শৰীৰত ৰাজৰোগ লৈ। আৰোগ্যৱৰম পালেই যেন তেওঁ আৰোগ্যলাভ কৰিব বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কাম কৰিবলৈ—মুহূৰ্তে মুহূৰ্তে তেওঁ তাকে আশা কৰি গ'ল।

আনফালে বিশ্ববিদ্যালয় আন্দোলন পৰি যোৱাৰপৰা পুনৰ তুলি আনিবৰ উপায় নহ'ল। প্ৰতিবাৰেই সেই কথা ভবাৰ লগে লগে কামটো পিছুৱাই দিয়াৰ কাৰণহে ওলায়। আমাৰ beginner of activities বেজবৰুৱা ৰোগ-শয্যাত। বিৰিঞ্চিকুমাৰ বৰুৱাও লণ্ডন বিশ্ববিদ্যালয়লৈ গ'ল ডক্টৰেট কৰিবৰ কাৰণে। তেওঁৰ ঠাইত অধ্যাপক সুৰেশচন্দ্ৰ ৰাজখোৱা সহকাৰী সম্পাদক নিযুক্ত হ'ল। বছৰটোৰ (১৯৪৫) শেহৰ ফালে দেশৰ ৰাজনৈতিক পৰিৱেশে নতুন ৰূপ ল'বলৈ ধৰিলে। নতুন বছৰৰ আৰম্ভণিতে সাধাৰণ নিৰ্বাচনৰ সম্ভাৱনাই দেখা দিলে। ৰৰদলৈ ভাওৰীয়া, ফখৰুদ্দিন চাহাব, সকলোৰে দৃষ্টি সেইফালে নিবদ্ধ হোৱাটো স্বাভাৱিক। নিৰ্বাচন আছিল ২১ জানুৱাৰী ১৯৪৬ তাৰিখে। ন্যাস পৰিষদৰ কাৰ্যালয়ত কাম প্ৰায় নোহোৱাৰ দৰেই হৈছিল কাৰণে ময়ো শিৱসাগৰলৈ গলো, মোমাইৰ জী এজনীৰ বিয়া খালো, আৰু বিমলাপ্ৰসাদ চলিহাৰ বিধান সভাৰ পদ প্ৰাৰ্থিত্বৰ হকে দুদিনমান ঘূৰিও দিলোঁ। ৰাণমুখ, দিচাংমুখ, নাজিৰা

আদিত। নির্বাচনৰ পৰিণাম বাহিৰ হ'ল। ফখৰুদ্দিন চাহাব জিকিব নোৱাৰিলে, হাৰিল। বৰদলৈৰ কংগ্ৰেছী মন্ত্ৰিদল ঘোষিত হল ১০ ফেব্ৰুৱাৰীৰ দিনা। পিছত ফখৰুদ্দিন চাহাবক অসমৰ এডভোকেট-জেনেৰেল কৰা হ'ল। বৰদলৈয়ে চৰকাৰ গঠন কৰাত সকলোৰে এটা ভাব হ'ল যে এতিয়া ৰাইজৰপৰা ধন মুতুলিলেও হ'ব, চৰকাৰেই বিশ্ববিদ্যালয় কৰি দিব। আমি কিন্তু এই চিন্তাধাৰাক সমৰ্থন নকৰি আকৌ ৰাজহুৱা উচ্ছ্বাস জগাই তুলিবৰ চিন্তা কৰিলো। শেহত উজনি অসমৰ যোৰহাটত দ্বিতীয় এক গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় কনভেনশ্যন পতাৰ সিদ্ধান্ত কৰা হ'ল। সেই অৰ্থে মোকে পাঁচিলত মই যোৰহাটলৈ গৈ ৩১ মৰ্চত এখন ৰাজহুৱা সভা কৰি জেহিৰুদ্দিন আহমদ চাবক সভাপতি আৰু ৰাজেন্দ্ৰনাথ বৰুৱা (অধিবক্তা) আৰু গৌৰীনাথ বৰকটকীক যুটীয়া সম্পাদক কৰি এখন অভ্যাৰ্থনা সমিতি গঠন কৰিলোগৈ। ২১ এপ্ৰিল তাৰিখে পাছবেলা জগন্নাথ বৰুৱা কলেজৰ সৰ্বানন্দ ভৱনত কনভেনশ্যন বহিল। বৰদলৈ ডাঙৰীয়া সভাপতিৰূপে আছিল। দুদিনৰ আগতে যোৰহাটলৈ গৈ ফখৰুদ্দিন চাহাবে সম্পাদকৰ ভূমিকা ল'লেগৈ। কিন্তু সভাত প্ৰথম কনভেনশ্যনৰ আগ্ৰহ বা চিন্তা একো দেখা পোৱা নগ'ল। প্ৰতিনিধিও মাথোন ছজন নে সাতজনহে উপস্থিত আছিল। সভাত লাভৰ ভিতৰত মাথোন হ'ল—ফাণি আহমদে সক্ৰিয়ভাৱে সম্পাদকৰ কামত লাগিম বুলি ৰাইজক কথা দিলে আৰু সেই উদ্দেশ্যে ন্যাস পৰিষদৰ কাৰ্যালয় গুৱাহাটীৰপৰা শ্বিলঙলৈ (য'ত তেতিয়া বৰদলৈ, আহমদ দুয়োজনৰে স্থিতি) তুলি নিয়াৰ চিন্তাও ব্যক্ত কৰিলে। সভাত মাধৱচন্দ্ৰ বেজবৰুৱাৰ প্ৰতি মৰম আৰু শ্ৰদ্ধা থকা লোকসকলৰ তৰফৰপৰা এটা প্ৰস্তাৱ উঠিছিল যে ন্যাস-পৰিষদে তেওঁৰ চিকিৎসাৰ কাৰণে অৰ্থ-সাহায্য আগ বঢোৱা এটি সজ কাম হ'ব। কিন্তু সেই প্ৰস্তাৱ গ্ৰহণ কৰাত অসুবিধা হ'ব বুলি তাক গ্ৰহণ

কৰা নহ'ল। কিন্তু সভাস্থলত সভাপতি বৰদলৈদেৱে বিশ্ববিদ্যালয়ৰ সম্পৰ্কত বেজবৰুৱাৰ আত্মোৎসৰ্গৰ কথা সুঁৱৰি সেমেকা ছুটি চকু লৈ ক'লে, বিশ্ববিদ্যালয়-প্ৰতিষ্ঠাৰ হকে দিন ৰাতি ওৰেও পৰিশ্ৰম কৰাই মাধৱৰ কাল হৈছে। সেয়ে স্চা হ'ল। আৰোগ্যৰৱমৰ আস্পতালত দুৰাৰোগ্য ৰোগত ক্ষণে ক্ষণে ভুগি থকিও ডেকা-বেজে বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কথাকে জপি থাকিল। আমাৰপৰা কি কাম হৈছে সেই বিষয়ে চিঠি-পত্ৰ নাপালে তেওঁ নবৌৰ হতুৱাই আমালৈ চিঠি লিখায়। আটাইতকৈ করুণ যেন লাগে—তেওঁৰ শেহ চাপি আহিছে বুলি ভাবি বুকুৰ বিষত চেপ্তালুটি পাৰি থকা অৱস্থাত বৰদলৈলৈ চিঠি লিখে, বিশ্ববিদ্যালয় হৈ উঠা তেওঁ দেখা নাপালে, শেহত বিশ্ব-বিদ্যালয়ৰ হকে তেওঁ কাম কৰিব নোৱৰাও হ'ল, এইহে আছিল তেওঁৰ ভাগ্যত, এতিয়াও তেওঁৰ আত্মা সুখী হ'ব যদি তেওঁৰ জীৱনৰ শেহ সম্বল বাঁহী প্ৰেছটোকে হ'ব লগা বিশ্ববিদ্যালয়ে নিজৰ কৰি লয়। চিঠিখন পঢ়ি বৰদলৈ বৰ গহীন হ'ল। থোকা-থুকি মাতেৰে ক'লে, ব্যক্তিগত চিঠিখন যেন মই ন্যাস কাৰ্যালয়ৰ কাগজৰ লগত পঞ্জীবদ্ধ নকৰোঁ, কাৰণ এটা বান্ধছুৱা অনুষ্ঠান এটা পৰিয়ালৰ শেহ এটি সম্বলো আনন্দ-মনেৰে গ্ৰহণ কৰিব পৰাৰ জোখাৰে নিৰ্দয় হ'ব নালাগে। সিফালে ১৯ অক্টোবৰ ১৯৪৬ তাৰিখে আৰোগ্য-ৰৱমত মাধৱ ককাইদেউৰ অশান্ত আত্মা নশ্বৰ দেহা এৰি আকাশত বিলীন হ'ল। বিশ্ববিদ্যালয়ে তেতিয়াও এক অস্তিত্ব হৈ কিন্তু ৰূপ লৈ উঠিব পৰা নাই।

বৰপঢ়াশালিৰ খুঁটা-চ'তি, ৰূৱা-মাৰলি /খ

বিশ্ববিদ্যালয় গঢ়িবলৈ ধন তোলা জাগৰণ চেৰেমা পৰি আছিল। ১৯৪৬ চনটো তেনে উম্মা নোহোৱা অৱস্থাতেই আৰম্ভ হ'ল। ২১ এপ্ৰিল তাৰিখে যোৰহাটত বহা দ্বিতীয় গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কনভেন্‌শ্যনত কথকদ্দিন ছাহাবে উত্থাপন কৰা ১৯৪৫-৪৬ চনৰ হিচাপৰ খতিয়ানমতে ৩১ মাৰ্চ তাৰিখলৈকে বিশ্ববিদ্যালযৰ পুঁজিত পৰা ধনৰ পৰিমাণ হ'ল ৪,৭৮,৮৮৩ টকা ছঅনা। ইযাৰ ভিতৰত দান-ৰূপে পোৱা ধন প্ৰকৃত পক্ষে ১৯৪৫ৰ প্ৰথম কেইটামাহৰ সংগ্ৰহ-আন্দোলনৰ ফল মাত্ৰ। তাৰ পিছত কৰোঁ বুলিও পুনৰ কাম আৰম্ভ কৰা হৈ নুঠে। কিন্তু এই সময়ত আন কেইটামান আৱশ্যকীয় কথালৈও দৃষ্টিপাত কৰিব লগীয়া হৈছিল। সেইকেইটা কাৰ্য হ'ল – ভবিষ্যত বিশ্ববিদ্যালযৰ বাবে মাটি লোৱা, বিশ্ববিদ্যালয়ৰ আঁচনি তৈয়াৰ কৰি ভাৰত চৰকাৰৰপৰা অৰ্থৰ অনুদান পাবৰ যত্ন কৰা আৰু বিশ্ববিদ্যালয় অধিনিয়ম বা আইনৰ খচৰা বা বিল তৈয়াৰ কৰা এইকেইটা বাহিৰৰ আন্দোলন আলোচনা নোহোৱাকৈও কাৰ্যালয়কে কেন্দ্ৰ কৰি কাগজে-কলমে কৰিব পৰা কাম। ডেকা-ৰেজ তেতিয়া আৰোগ্যৱৰমৰ যক্ষ্মা চিকিৎসালয়ত যদিও তেওঁ তাতো অনবৰত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কথাকেহে ধ্যানে-জ্ঞানে জপি আছিল। ডিচেম্বৰ, জানুৱাৰী মাহৰ মাজত লেখা এখন চিঠিত তেওঁ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ আঁচনিৰ কথা লেখিছে. তেওঁৰ গা ভাল হ'লেই দক্ষিণ ভাৰতৰ বিশ্ববিদ্যালয়বিলাকৰপৰাও খবৰ-খাবাৰ লৈ আঁচনিৰ সমল গোটাই লৈ আহিব। কিন্তু তেওঁ ভাবিব নোৱাৰে যে সেই অৱস্থা আৰু তেওঁ নাপায়।

বছৰৰ শেষ দিন
SW 44 U M I Sanatorium
P O Arogyabaram

মৰমৰ মহেশ্বৰ,

তোমাৰ চিঠিখন পাই বৰ ৰং পালো। বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বুলে-টিনখনৰ কথাও বুজিলো। কিন্তু ইমানদিনে নোলোৱাটো বৰ বেয়া হৈছে। কেতিয়াবাই ওলাব লাগিছিল। পলম হয় বুলিয়েই মই তোমালোকলৈ পঠিয়াই দিলো। নহলে মোৰ প্ৰেছতে ছপাই দিব পাৰিলোহেঁতেন। তুমি তাগিদা দি সোনকালে ছপাই উলিওৱা। মই সুৰেশলৈকো লেখিছো। বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কাম চেঁচা পৰিবলৈ নিদিবা—এফালে নহয় এফালে চলাই থাকা। মই ভাল হৈ ঘূৰি যাওঁতে এইফালৰ বিশ্ববিদ্যালয়কিটাৰ পৰা কিজানি বহুত materials for scheming লৈ যাব পাৰিম যেনে—Mysore, Travancore, Madras, Annamalai, Andhra, Utkal, etc দৰ্কাৰ পৰিলে Bombay, Nagpurও নিব পৰা যাব। তালৈকে যি যি বিষয়ৰ materials (particulars) লাগে তাৰ এটা outline কৰি থবা। মই কিজানি March-April মানত যাব পাৰিম। শ্ৰীযুত বৰদলৈ ডাঙৰীয়াৰ কাণ চোৱাই থবা—যদি দৰ্কাৰ যেন দেখে তেন্তে মই সোমাই যাব পাৰিম হবলা।

মোৰ গা ভাল পাই আহিছো। এটাইকেইটা A P এ কৃতকাৰ্য্য হৈছে। যোৱা সপ্তাহত ৪ পাউণ্ড ওজন বাঢ়িছে। মুঠতে অসমীয়া বাইজৰ আশীৰ্ব্বাদ আৰু ভগৱানৰ কৃপাত সোনকালেই ভাল হৈ যাব পাৰিম বুলি ভাবিছো।

নতুন বছৰৰ মৰম-চেনেহ লবা আৰু সকলোটিকে দিবা। বিশেষ নাই। ইতি

তোমাৰ
মাধৱদাদা

মার্চ এপ্রিলত ঘৰলৈ ঘূৰা মিছা আশাতহে পৰিণত হয়। শৰীৰ বাৰে বাৰে ভাগি পৰে। তাৰ মাজতো আমাৰ কামৰ খবৰ পালে মনটো উলাহি উঠে আৰু আমাৰপৰা চিঠি পাই নাথাকিলে বৰ বিমৰ্ষ হৈ পৰে। এই প্ৰসংগত ৰেজৰকৰানীৰ তলৰ চিঠিখনি পঢ়িব লগীয়া

Arogyavaram P O
26 9 46

প্ৰিয় নেওগ,

আপোনাৰ চিঠি আৰু ইউনিভাৰ্চিটি সম্পৰ্কীয় কাগজ পাই বৰ ভাল পাইছো। বিশেষকৈ মাধৱদাদাৰ বৰ 'খুচী'। তেওঁক সেই বিষয়ে অলপমান neglect কৰা যেন পালে, বোধ কৰোঁ পেটে পেটে অভিমান হয়। সেয়েহে, কোনোবাই অলপ খবৰ-খাটি দি থাকিলে ভাল পায়।

যাহওক, আপোনাৰ অৱস্থা সকলো বুজিছোঁ। তথাপি university ৰ সম্পৰ্কে সামান্য অলপ কাম-কাজ হলেও, তেওঁলৈ জনাই থাকিলে বোধ কৰোঁ ভাল পাই থাকিব।

তেওঁৰ শৰীৰেহে দেখোন বিশেষ improvement দেখুৱা নাই। অৱশ্যে ৬ মাহৰ আগৰ crisis অতকৈ ভাল। কিন্তু on the whole দেখোন একো উন্নতি কৰিব পৰা নাই। দুদিনমান ভালে থাকে, আকৌ কিবা এটি আহি ওলায়হি। এইদৰেই এবছৰ গ'ল। বেয়া দিন বা গ্ৰহ বোধ কৰোঁ পাৰ হোৱা নাই। সি যি কি নহওক ইয়াৰ climateএও তেওঁক suit নকৰিব পাৰে, বহুতকে নকৰে। জ্বৰ আদি সকলো প্ৰায় একেই বুলিব লাগে।

তেওঁৰ কথায়েক বোধ কৰোঁ অলপতে শ্বিলঙলৈ আহিব। তেখেতৰ পৰাই সকলো বুজিব। তেখেতে আপোনাক লগ ধৰিবৰ কথা আছে।

বিশেষ একো নাই। মন বৰ ভাল নহয়—নানানটা চিন্তাত। তথাপি স্ফূৰ্তি কৰিয়েই আছো। উপায় নাই। শ্ৰদ্ধা।

বি

উ. বে

যদিও ন্যাস-পৰিষদৰ কাৰ্যালয় এতিয়া প্ৰায় নিমাওমাওৰ দৰেই হৈ পৰিছিল, ভিতৰি লেখা-পঢ়াৰ কাম আগ বাঢ়িছিল। বৰদলৈ আৰু আলি আহমদ দুয়ো এতিয়া শ্বিলঙত থকা কাৰণে কাৰ্যালয় শ্বিলঙলৈ স্থানান্তৰিত কৰাৰ কথা আলি আহমদ ছাহাবে ২১ এপ্ৰিলৰ যোৰহাটৰ কন্‌ভেন্‌শ্যনতে উল্লেখ কৰিছিল। ৩ জুন তাৰিখে তেওঁৰ শ্বিলঙৰ কেন্‌ছেছ ট্ৰেচৰ কাষৰৰ বাসভৱন (ভাৰাঘৰ) আপাৰ ইলাইছিয়ামত ন্যাস-পৰিষদৰ কাৰ্যপালিকাৰ অধিৱেশন বহিল। সেইখন সভাত সদস্যসকলৰ বাহিৰেও বিষ্ণুৰাম মেধি, অমিয়কুমাৰ দাস, মহেন্দ্ৰমোহন চৌধুৰী আৰু সিদ্ধিনাথ শৰ্মাও উপস্থিত আছিল যাতে চৰকাৰ পক্ষৰ লোক বিশ্ববিদ্যালয় বিষয়ত বিশেষভাৱে সজাগ হ'ব পাৰে। এতিয়া যিহেতু কাগজ কলমৰ কামেই প্ৰধান হৈ উঠিছিল, কাৰ্যালয় শ্বিলঙলৈ তুলি নিয়াৰ সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ কৰা হয় আৰু জমিৰ কথা চিন্তাৰ বাহিৰেও বিশ্ববিদ্যালয়ৰ আঁচনি আৰু ইউনিভাৰ্ছিটি বিল প্ৰণয়ন কৰাৰ চিন্তা কৰিবলৈকে থিৰাং কৰা হয়। বৰদলৈ ডাঙৰীয়াই যদিও প্ৰতিশ্ৰুত দান-বৰঙণি আদায় কৰা আৰু নতুন দান সংগ্ৰহ কৰাৰ দিহা কৰিব লাগে বুলিছিল, পৰিষদৰ ফালৰপৰা নগৰবোৰ ঘূৰি কাম কৰিব পৰা নেতা-স্থানীয়

লোকৰ অভাৱত (বৰদলৈদেৱতো প্ৰধানমন্ত্ৰী-ৰূপেই অতিশয় ব্যস্ত, কথকদিন ছাহাবো এডভোকেট-জেনেৰেল হিচাপে নিজৰ কৰ্তব্যত আবদ্ধ, মাজে মাজে মাথোন সৰ্ব-ভাৰতীয় কংগ্ৰেছৰ কাৰ্যপালিকাৰ বাবে দিল্লী আদিলৈ গৈ আছিল) সেই কাম হাতত লোৱা নহ'লগৈ। ২৭ জুলাই তাৰিখে কমাৰ্চিয়েল কেৰিইং কোম্পানীৰ সৌজন্যত মাল-মট্ লৈ কাৰ্যালয়টিৰে খিলঙলৈ উঠি গ'লো আৰু তাতে চৰকাৰৰ পাব্লিচিটি ডিপাৰ্টমেণ্টৰ কাষৰবে চৰকাৰী এটা কোঠাত খানিকা পাতি বহিলোগৈ। সেই বিভাগৰ ডাইৰেক্টৰ ঈশ্বৰপ্ৰসাদ চৌধুৰী মাতলৈ-বোললৈ বৰ সহায় হ'ল আৰু আৰু তেতিয়া সহকাৰী ডাইৰেক্টৰ (হ'বপায়) মুনীন বৰকটকীয়ে দুদিন পিছতে মোৰে একে কোঠাতে অফিচ পাতিলে।

ন্যাস-পৰিষদৰ ৫ই জুলাই মাহত বৰদলৈ, ৰোহিণীকুমাৰ চৌধুৰী আৰু প্ৰাক্তন শিক্ষাধিকাৰ জি এ স্মল ছাহাব গোট খাই গুৱাহাটী, পলাশবাৰী পথৰ দুয়ো কাষৰ উত্তৰ জালুকবাৰী মাজ জালুকবাৰী, সদিলাপুৰ, কছাৰীগাবিগাঁও আৰু দেহানগাৰিগাঁও, এই পাঁচখন গাঁৱৰপৰা মুঠ দুহেজাৰে বিঘাৰ অলপ সৰহ মাটি (২,৩৩৩ বিঘা) বিশ্ববিদ্যালয়ৰ স্থান ৰূপে নিৰূপণ কৰে। অৱশ্যে এই খবৰ ওলোৱাৰ লগে লগে এটা উখল-মাখল লাগে। মাটিগিৰিসকলৰ আপত্তি উঠাটো স্বাভাৱিক, কিন্তু জনা বুজাসকলেও কৈ উঠে, ইমানখন মাটি বিশ্ববিদ্যালয় এটাকনো কিয় লাগে! তেওঁলোকে অৱশ্যে বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পৰিসৰৰ কোনো ধাৰণা কৰিব নোৱাৰিছিল বাবেই কাগজে পত্ৰৰ এনে ওজৰ তুলিছিল। সেই আপত্তি খণ্ডন কৰিবৰ অৰ্থে মোৰ চিঠিৰ উত্তৰত সিংহল বিশ্ববিদ্যালয়ৰ উপাচাৰ্য ডক্টৰ আইভৰ জেনিংছে লেখা দীঘলীয়া এখন চিঠি আমাৰ কাকতবোৰত প্ৰকাশ কৰি দিয়া হয়। আনফালে বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বাবে একুইজিশ্যন লেনত পৰা মাটিৰ পট্টাদাৰসকলৰ আপত্তি চৰকাৰ পক্ষৰপৰা কিছু শুনিব

লগীয়া হয় আৰু মুঠ একুইজিশ্যন প্লেনৰ বহুত মাটি তেওঁলোকক এৰি দিয়া হয়। অৱশ্যে এইটো কথা আঙুলিয়াই দিয়া হৈছিল যে মালব্যজীয়ে হিন্দু বিশ্ববিদ্যালয় নির্মাণ কৰা সময়ত পাঁচিছখন ভৰ গাঁৱকে উচ্ছেদ কৰিব লগীয়া হৈছিল। গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বাবে মাটি চোৱা, একুইজিশ্যন প্লেন কৰা আদি কামত চৰকাৰৰ বিকুইজিশ্যন অফিচাৰ যামিনীকান্ত চক্রৱর্তীয়ে প্রভূত সহায় কৰিছিল। সেই সময়ত ৰৰদলৈদেৱে ডবল লেংটি মাৰি চুৰীয়া কোঁচাই পিন্ধি আৰু হাতেৰে লাখুটি বাই, আৰু স্মল ছাহাবে হাফ-পেণ্ট পিন্ধি হলং হলং কৰি খোজ কাটি আমাৰ লগত অঞ্চলটোত ঘূৰি ফুৰাৰ দিনবোৰৰ কথা এতিয়াও মনত পৰে। অফিচ শ্বিলঙত্তে হ'ল যদিও মই মাটিৰ কথাৰে সুৎ সুৎকৈ গুৱাহাটীলৈ নামি আহিব লাগিছিল আৰু প্ৰতিবাৰেই যামিনীকান্ত চক্ৰৱৰ্তীক লগ ধৰি সদিলাপুৰ-জালুকবাৰীত এপাক মাৰিব লগীয়া হৈছিল। জুলাইত চক্ৰৱৰ্তীয়ে আমাৰ কাৰণে একুইজিশ্যন প্লেন প্ৰস্তুত কৰিছিল। মাজে মাজে দুই বা একে আমাৰ ভূমি-অধিগ্ৰহণৰ কামত বিধি-পথালিযে নিদিছিল, এনে নহয়। আন কি আয়ুক্ত ছি এছ গানিং ছাহাবে এটা ওলোটা-ওভতা টোকা দি আমাৰ মাটিৰ বাবে আৱে-দনকে ঘূৰাই পঠিয়াইছিল। মাজতে ৰেভিনিউ ডিপাৰ্টমেণ্টে কৈছিল, মাটিগিৰিসকলক পুনসংস্থাপন কৰিব নোৱাৰালৈকে আমি মাটিত ভৰি নিদিওঁ বুলি এখন মচুলুকা লেখি দিব লাগে! জালুকবাৰী-গাভীগাঁৱলৈ আহিলে অধিগ্ৰহণত আপত্তি কৰা লোকৰ বেজাৰৰ কথা শুনিব লাগিছিল। ক'ৰবাত সাম্প্ৰদায়িক উত্তেজনাৰ ভু পাই গৱৰ্ণৰেও বোলে উচ্ছেদ বন্ধ কৰিবলৈ কৈছিল। সি যি হওক, ১৩ নৱেম্বৰ ১৯৪৬ তাৰিখৰ "আসাম গেজেট"ত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ মাটিৰ বাবে একুইজিশ্যন নটিফিকেশ্যন বাহিৰ হ'ল। একুইজিশ্যন প্লেনত ধৰা মাটিখিনিৰ অন্তৰ্গত ঘৰ-দুৱাৰৰ বাবে উৎকৃষ্টখিনি তেতিয়া

সামৰিক বিভাগৰ দখলত। বিশ্ববিদ্যালয়ৰ আজিৰ ডাঙৰ ডাঙৰ ঘৰবোৰ সেই মাটিতে সজা হৈছে। সেইখিনি ঠাই সামৰিক দখলৰ বাবে বিকুইজিশ্যন কৰা আছিল, যামিনীকান্ত চক্রৱর্তীৰ উপদেশ-মতে সেইখিনি ডিবিকুইজিশ্যন কৰা হোৱাৰ আগতে বিশ্ববিদ্যালয়ৰ নামলৈ আনিবৰ যত্ন কৰা হয়। এই বিষয়ত বাধা-বিঘিনি কিছু ঘটিছিল, কিন্তু স্মল ছাহাবৰ মধ্যস্থতাত সামৰিক বিভাগৰ কুকুৰা-নখৰ চাবৰ টিপ পৰিল আৰু শেহন্তত ২৬ ছেপ্টেম্বৰ তাৰিখে এই জোখৰপৰা এশ একৰ (৩৫০ বিঘামান) মাটিৰ দখল ন্যাস পৰিষদৰ হৈ মই চম্‌জি লওঁ। সেয়ে গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ মূল ভেটি-মাটি। বিশ্ববিদ্যালয়ৰ মাটিত থকা চক্রেশ্বৰ আৰু কালশিলা পাহাৰ ছুটাৰ গাতে লগা ঠাইবোৰকে ধৰি এই অঞ্চলটোত মিলিটেৰিৰ নিউ গ্রীন্‌উইচ্‌ কেম্পটো আছিল। তাৰ কেপ্টেইন এছ্‌. এফ্‌. লীক লগ পাইছিলোঁগৈ, চক্রৱর্তীৰে কেম্পটো চাইছিলোঁগৈ। সেইখিনিৰে এডোখৰ ওখ মাটি খানি বহুতবোৰ মানুহৰ মূৰ উলিওৱা হৈছিল পিছত, সম্ভৱত সেইবোৰ ৰজাদিনীয়া যুদ্ধৰ বেলা মঠাডাং বন্ধা'ৰ অৱশিষ্ট চিন। এইদৰে সেই মাটিত বুৰঞ্জীয়ে তৰপ পাতিছিল।

মাজতে আকৌ দেৱেশ্বৰ শৰ্মা ডাঙৰীয়াই এটা বাদ-প্রতিবাদৰ মূৰ মেলে। সেইদিনাখন পৰিষদৰ অফিচ কৰি মোৰ থকা ঠাই আৰ্ল ছেনিটৰিয়ামলৈ ঘূৰিছো। বাটতে ৱাৰ্ড লেকৰ হাতীপিঠীয়া দলংখনৰ ওপৰত উঠোঁতেই তেওঁৰে দেখা হ'ল। 'কিহে ডেকা ল'ৰা, তোমালোকৰ ইউনিভাৰ্ছিটি হ'বনে নহয়?' 'ছাৰ, কিয় নহ'ব? আমাৰ মাটি-বাৰী লোৱা ঠিক হৈ গৈছে নহয়।' 'ক'ত? ক'ত লৈছানো মাটি?' মই ক'লো, পাণ্ডুৰ ভাটীত জালুকবাৰী আদি গাঁৱত দুহেজাৰৰ ওপৰ সংখ্যাৰ বিঘা মাটি অধিগ্রহণৰ দিহা হৈছে। 'সেইখনতনো মাটি বিচাৰিবলৈ তোমালোকক কিহে পাইছিলহে? Young man, for Heaven's sake, have some imagi-

nation সেইবোৰ মাটি লুইতে খহাই শেষ কৰিব। ব'বাঁ, মই কাগজলৈ লেখোঁ।' তেওঁ লেখিলেও হয় ২৬ জানুৱাৰী ১৯৪৭অৰ Assam Tribune কাকতত। মানুহৰ মাজত বিমৰ্ষ ভাব এটা হ'ল। সেই সময়ত দিল্লীলৈ যোৱা বৰদলৈ খিলঞলৈ ঘূৰাৰ পথত গুৱাহাটীত সাংবাদিকসকলে জুমুৰি দি ধৰিলে, কিয় এনে বিপদজনক ঠাইত মাটি লোৱা হ'ল বুলি। বৰদলৈয়ে দৃঢ় স্বৰে ক'লে, যোৱা এশ বছৰে সেই মাটিৰ এচাহিও লুইতে খানি নিয়াৰ বুৰঞ্জী কাৰো হাতত নাই আৰু সেই মাটিকেই বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বাবে সোনকালে দখল কৰা হ'ব। সিমানতে অৱশ্যে সন্দেহটোৰ ওৰ পৰিল। বাদ-বিতণ্ডা আৰু নহ'ল।

১৯৪৭ৰ প্ৰাৰম্ভৰপৰা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ আঁচনি আৰু বিলুৰ বিষয়ে চিন্তা আৰু কৰ্ম কাৰ্যকৰীভাৱে আগ বাঢ়ে। আলি আহমদ ছাহাবৰ বিশেষ পৰিচিত বুলি কলিকতাৰ ইম্পিৰিয়েল লাইব্ৰেৰিৰ (পিছত নেশ্যনেল লাইব্ৰেৰি) গ্ৰন্থাগাৰিক আছাদুল্লাৰ জৰিয়তে বিশ্ববিদ্যালয় বিষয়ক বিভিন্ন গ্ৰন্থ আনি আলি আহমদ ছাহাবৰ পৰামৰ্শ অনুসৰি পঢ়োঁ আৰু টোকা কৰোঁ—আব্ৰাহাম ফ্লেক্স্‌নাৰৰ Universities—American, English and German (OUP), মিন্নেছটা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ প্ৰেছিডেণ্ট লটাছ ডি কফ্‌মেনৰ The State University. Its Work and Problems, পি শেষাদ্ৰিৰ The Universities of India (Humphry Milford), ইত্যাদি। ভাৰতৰ সকলো বিশ্ববিদ্যালয়লৈকে চিঠি দি সিসকলৰ কেলেণ্ডাৰ, বিশ্ববিদ্যালয় আইন (Act, Statute) আৰু আন যাৱতীয় খবৰ সংগ্ৰহ কৰোঁ। ইতিপূৰ্বে ডক্টৰ সূৰ্যকুমাৰ ভূঞাই তৈয়াৰ কৰা 'আসাম বিশ্ববিদ্যালয়'ৰ আঁচনিও চৰকাৰৰ ঘৰৰপৰা উলিয়াই চাওঁ। প্ৰায়বিলাক ভাৰতীয় বিশ্ববিদ্যালয়েই নিজৰ কাগজ-পত্ৰ খবৰ-বাৰ্তাৰ বৰ আগ্ৰহেৰে আমালৈ পঠিয়াইছিল। সিসকলৰ

চিঠি-পত্ৰৰ ভিতৰত সিংহল বিশ্ববিদ্যালয়ৰ উপাচাৰ্য ডক্টৰ আইভৰ জেনিংছৰ পাঁচটা ফুলস্কেপ পৃষ্ঠা জুৰি ঘনকৈ টাইপ কৰা চিঠিখন বৰ সুন্দৰ আছিল। যদিও মই বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ৰেজিস্ট্ৰাৰলৈহে চিঠি দিছিলো, বিষয়টোৱে বিশ্ববিদ্যালয়ৰ নীতিকো স্পৰ্শ কৰে বাবে উপাচাৰ্যই তাৰ উত্তৰ নিজেই দিয়ে। তেওঁ পোনতেই লিখে, I am happy to hear of a proposal to establish a new University in Assam, and our experience in Ceylom may be helpful তেওঁ জনায় আমাৰ ইয়াৰপৰা কোনো এজনক পঠিয়ালে তেওঁক পৰিপাটিকৈ সকলো কথা বুজাই দিব পাৰিব আৰু বিশ্ববিদ্যালয়ৰ আৰ্কিটেক্টৰ লগতো বহি আলোচনাত সহায় কৰি দিব পাৰিব। তেওঁ কৈছে, ভাৰতৰ কলিকতা, ঢাকা আৰু পঞ্জাব বিশ্ববিদ্যালয়ৰ আযোগৰ প্ৰতিবেদনবিলাকৰ ওপৰত সিংহল বিশ্ববিদ্যালয়ে বিশেষকৈ নিৰ্ভৰ কৰিছিল, আৰু Indeed, at one stage the Sadler Report on the University of Calcutta was described as the "bible" of the future University of Ceylon ১৯৪৩ চনৰপৰা সিংহলে Inter-University Board of Indiaত যোগ দিও অশেষ উপকৃত হৈছে। বিশ্ববিদ্যালয়টিৰ পোনৰ দুটি মূল নীতি হ'ল যে সি সম্পূৰ্ণ unitary আৰু residential হ'ব লাগিব। সেই উদ্দেশ্যে কলম্বো চহৰৰ বাহিৰত নি আহল-বহলকৈ বিশ্ববিদ্যালয়খন নিৰ্মাণ কৰা হয়। এই প্ৰসংগত ডক্টৰ জেনিংছে দুটা কথাত বিশেষ গুৰুত্ব দিয়ে। First, it is wise to have too much land rather than too little, because the surplus can always be cultivated and its value will increase because of the proximity of the University Secondly, the beauty of the site is a valuable asset because of its influence,

on the intellectual and emotional development of the student We intend to become the most beautiful University in Asia if not in the world but if your University likes to adopt the same aim we shall be happy to compete with you because competition will be good for both of us কি সুন্দৰ কথা! যিসকলে আমাৰ কাৰণে ২,৩৩৩ বিঘা মাটি অত্যন্ত বেছি হৈছিল বুলি কৈছিল, সেইসকলৰ কথা জেনিংছ ছাহাবৰ এই উক্তিৰে উত্তৰ দি খণ্ডন কৰা হৈছিল। কিন্তু এইটোহে পৰিতাপৰ কথা হ'ল যে গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ে পৰিশেষত too much landৰ ঠাইত too littleকে অধিক ভাল বুলি ভাবিলে, আৰু সিংহলৰ লগত সৌন্দৰ্য-প্ৰতিযোগিতাত প্ৰৱেশ কৰাৰ কথা আমাৰ মনে-ঘৰেও নোসোমাল! তাতে আকৌ আমাৰ যিকেইটাহে জুই-শলা বাহৰ দৰে কোনো সৌন্দৰ্য নথকা ঘৰ হ'ল॥ এতিয়াও আমাৰ বিশ্ববিদ্যালয়ে মনত ৰাখিব পাৰে যে universities are built for the long run, not for the day after tomorrow সিংহল বিশ্ববিদ্যালয়ৰ আঁচনিৰ অনেক কথাই গোপনীয় আছিল যদিও জেনিংছ ছাহাবে সহজ কৰি তাৰ বহুত কথা মোলৈ দিয়া চিঠিতে জনায়। তেওঁ জনায়, we have virtually no income from fees, because university education in Ceylon is entirely free এইটো কথাও তেওঁ কয় যে তেওঁৰ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ছাত্ৰৰ প্ৰৱেশ নীতি কিন্তু অত্যন্ত কঠোৰ; Ceylon Senior School Certificate পৰীক্ষা যদিও Cambridge Seniorৰ সমপৰ্যায়ৰ, তথাপি বিশ্ববিদ্যালয়ে তাৰ ওপৰতো এটা Entrance Examination পাতিহে ল'বা বাছে। ১৯৪৩ চনত ১,২০০ প্ৰৱেশ-প্ৰাৰ্থীৰ পৰীক্ষা লৈ মাথোন ৪০০ জনকহে

ভৰ্তি কৰে। প্ৰথম গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় কনভেনশ্যনত অনেকজন বক্তাই দৃঢ় স্বৰে কৈছিল, "গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় তৃতীয় শ্ৰেণীৰ ছাত্ৰেৰে ভৰ-পূৰ হ'ব নালাগিব।" আমাৰ সেই দৃঢ় স্বৰ কেতিয়া-বাই কোমল হৈ পৰিল, এম্ এ ৰ দ্বিতীয় শ্ৰেণীক তৃতীয় শ্ৰেণীৰ লগত চামিল কৰি দিয়াত শিশ্ববিদ্যালয়ৰপৰা ওলাই অহাসকলৰ কাকো কোনেও আজি তৃতীয় শ্ৰেণীৰ বুলিবকে নোৱৰা হ'ল।

১৯৪৭ৰ ৬ ফেব্ৰুৱাৰী তাৰিখৰ এখন কলিকতীয়া কাগজত ৰৰদলৈ ডাঙৰীয়াৰ এটি উক্তি প্ৰকাশ পায় যে চলিত বছৰটোৰ ভিতৰতে বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কথাটোৱে এটা নিৰ্দিষ্ট ৰূপ লৈ উঠিবই। লগতে ইয়াকো কোৱা হয় যে অসম চৰকাৰে অতি সোনকালে এখন বিশ্ববিদ্যালয় বিল অসম বিধানসভাৰ নিয়াৰিত তুলিব। প্ৰকৃত পক্ষে ন্যাস-পৰিষদে ২১ ফেব্ৰুৱাৰীতহে বিল-ৰচনা আৰু আৰ্কি-টেক্ট-নিয়োগ সম্পৰ্কে খাটাং আলোচনা কৰে আৰু কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ ওচৰত খৰচৰ আঁচনি দাখিল কৰিবলৈও সিদ্ধান্ত কৰে। ইতিমধ্যে অসমৰ প্ৰধান মন্ত্ৰী আৰু শিক্ষামন্ত্ৰীৰূপে বোম্বাইত বহা Central Advisory Board of Educationৰ সভাত যোগদান কৰিবলৈ যাওঁতে ৰৰদলৈয়ে ৮ জানুৱাৰী তাৰিখে বোৰ্ডৰ সভাপতি ডক্টৰ ছাৰ জন ছাৰ্জেন্টক বোম্বাই গৱৰ্ণৰে দিয়া পাৰ্টিতে লগ ধৰি অসমৰ সমস্ত শিক্ষাৰ সমস্যাৰ বিষয়ে কিছু কথা কয় আৰু বোম্বাইত থকাতে ১১ তাৰিখে ছাৰ জনলৈ এখন চিঠি দিয়ে। সেই চিঠিত অসমৰ বাধ্যতামূলক প্ৰাথমিক শিক্ষা, বুনিয়াদী শিক্ষা, মাধ্যমিক শিক্ষা আৰু এখন মাধ্যমিক শিক্ষা বোৰ্ড গঠনৰ কথা লিখি ডক্টৰ ছাৰ্জেন্টৰ পৰামৰ্শ আৰু কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ অনুদান পোৱাত সাহায্য বিচাৰে। লগতে কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ তলত থকা বাবে অসমৰ শিক্ষাৰ বিকাশ ভালকৈ নোহোৱা কথা কৈ নিজৰ এখন বিশ্ববিদ্যালয় পাতিবলৈ অসমত কি ৰাজহুৱা উৎসাহ আৰু কাৰ্য হৈছে, তদুপৰি

বন-বিজ্ঞান, কৃষি-বিজ্ঞান, কাৰিকৰি আৰু শিক্ষক-প্ৰশিক্ষণৰ ক্ষেত্ৰত অসমৰ অভাৱ-অভিযোগ তথা সম্ভাৱনাৰ কথা কৈ বিশ্ববিদ্যালয় স্থাপন আৰু তাক পৰিচালনা কৰিবৰ বাবে ভাৰত চৰকাৰৰ অনুদান পাবৰ দিহা বিচাৰে। প্ৰধান মন্ত্ৰী আৰু ন্যায় পৰিষদৰ সভাপতি-ৰূপে ২৬ ফেব্ৰুৱাৰী তাৰিখে বৰদলৈয়ে নতুন দিল্লীত ইউনিভাৰ্ছিটি গ্ৰাণ্ট্‌ছ কমিটিৰ সভাপতিলৈ এখন চিঠি লিখি বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বাবে এককালীন আৰু বাৰ্ষিক অনুদান বিচাৰে আৰু ২৭ তাৰিখে ভাৰত চৰকাৰৰ শিক্ষা সদস্য মৌলানা আবুল কালাম আজাদক লগ ধৰি তেওঁৰ সহানুভূতি আৰু সহায় প্ৰাৰ্থনা কৰে। ৬ মাৰ্চত কথকন্দিন ছাহাবে গ্ৰাণ্ট্‌ছ কমিটিলৈ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ এখন বিশদ আঁচনি পঠিয়াই, লগতে বিশ্ববিদ্যালয়ৰ স্বৰূপটি কেনে হ'ব তাকো ব্যাখ্যা কৰে। বিশ্ববিদ্যালয়ৰ মাটি কিনি, তাক বাসোপযোগী কৰি, তাত ছিনেট হাউছ, প্ৰশাসনৰ ঘৰ, গ্ৰন্থাগাৰ, ছপাশাল, বাস-গৃহ আদি নিৰ্মাণ কৰিবৰ বাবে ৪৪ লাখ টকা আৰু কলা, বিজ্ঞান আইন আৰু বিশেষ শিক্ষা বিভাগবোৰৰ বাবে গৃহ-নিৰ্মাণৰ বাবে সদ্যহতে ৫৬ লাখ টকাৰ খৰচৰ সম্ভাবনা দেখুওৱা হৈছিল। জুলাই মাহত মৌলানা আজাদে বৰদলৈলৈ এখন চিঠি লিখি জনালে, তদানীন্তন পৰিস্থিতিত কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে হ'ব লগা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বাবে আৰ্থিক সাহায্য দিব নোৱাৰে।

ইফালে অসমৰ ৰাজনৈতিক ভৱিষ্যত তথা ভাৰতৰ ৰাজনৈতিক ৰূপ লৈ নানা প্ৰশ্ন, নানা খেলি-মেলি আৰু নানা ঘটনাৰ উদ্ভৱ হ'ল। সেই পৰিস্থিতিত অসমৰ শিক্ষাৰ ব্যৱস্থা কি হ'ব, কেনি সি গতি ল'ব, সেইটো থিৰাং কৰাই দিল্লীৰ কাৰণে কঠিন হ'ল। আন কি, ডক্টৰ ছাৰ জন ছাৰ্জেণ্টে বৰদলৈৰ চিঠিৰ প্ৰাপ্তি-স্বীকাৰ কৰি সেই বিষয় লৈ ভবা আৰু পাৰিলে তাক লৈ অসমলৈ অহাৰ প্ৰস্তাৱ কৰাতে জুন মাহৰ মাজভাগ পালেহি। ইতিমধ্যে ৰাইজৰ

OFFICE OF THE GAUHATI UNIVERSITY TRUST BOARD

Ref No. 121/27/47

From
Fakhruddin Ali Ahmed Esq., Bar-at Law
Secretary, Gauhati University Trust Board
Shillong, Assam.

To
The Secretary, University Grants Committee,
Central Advisory Board of Education
New Delhi

Dated Shillong the th March, 1947

Sir, [illegible handwritten insertion]

As you are perhaps aware that our President, Hon ble Sri ut Gopinath Bardoloi, Prime Minister of Assam had a talk and correspondence with Dr Sir John Sargent D Sc , D Litt regarding the stablishment of a University in the province of Assam I have the honour to enclose a Note on the Gauhati University & have for necessary guidance and action. It is needless for me to point out that the establishment of the University is an absolute necessity in the province It will be seen from the note enclosed herewith that indications have been given as regard to the nature of the proposed University and the approximate cost first, which will have to be incurred immediately for establishing the University. You are perhaps aware that Assam is a poor province and it is difficult to collect the funds necessary for the establishment of right type of the University Moreover, apart from the fact that this province has had no direct assistance in University matters from the Government of India up till this time, the Central Government has drawn a large income from Assam through the duty on petrol and tea out of which only a very small share of the proceeds has come to Assam. The fact that the education of the province of Assam notwithstanding the protests from the people, has till now been subordinated to the direction and control of the University of Calcutta and the Bengal Government should also not be lost sight of in taking into consideration the case of Assam for necessary help from the Central Advisory Board

I shall be grateful to you if you will kindly place our case before the Committee for giving a sympathetic consideration and extending a substantial help by way of granting both recurring and non-recurring grants and help the poor province in the establishment of a University of the right type I think the Hon ble Srijut Gopinath Bardoloi, as Minister in charge of the Education Department will also be addressing to you a letter on the same subject I hope to hear from you at an early date If possible please indicate the amount we may immediately expect by way of grant for starting the work of the University

I have the honour to be,
Sir,
Your most obedient servant,

Secretary,
Gauhati University Trust Board

[illegible handwritten note]
(1) [illegible]
(2)
(3)
(4)

গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় ন্যাস পৰিষদৰ সচিব ফখৰুদ্দিন আলি আহমদে কেন্দ্ৰীয় শিক্ষা পৰিষদৰ বিশ্ববিদ্যালয় অনুদান সমিতিলৈ দিবৰ বাবে নেওগে কৰা চিঠিৰ খচৰা আলি আহমদ ছাহাবৰ হাতৰ স্পৰ্শেৰে

মনতো বিশ্ববিদ্যালয় হ'ব নে নহয়, হ'লে কেতিয়া হ'ব, ইত্যাদি প্ৰশ্ন লৈ উচপিচ লাগিল। "দৈনিক অসমীয়া" কাকতৰ শিলঙৰ প্ৰতিনিধিয়ে (কীৰ্তিনাথ হাজৰিকা নে পুলিন চাংকাকতী) সেই দেখি মোৰ লগত এটা সাক্ষাৎকাৰ কৰি ২৪ এপ্ৰিল তাৰিখৰ কাকতত দীঘলীয়া এটা সম্বাদ প্ৰকাশ কৰে। মই কৈছিলো যে বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কাম আগ বাঢি আছে, সোনকালেই বিশ্ববিদ্যালয় আঁচনি কাৰ্যত প্ৰতিফলিত কৰিব পৰা হ'ব, মাটি লোৱাৰ ব্যৱস্থা চলি আছে, অসম বিধান-সভাৰ অহা অধিবেশনত বিশ্ববিদ্যালয় বিল উপস্থাপিত হ'ব আৰু আলি আহমদ চাহাব আৰু চৰকাৰৰ বুনিয়াদী শিক্ষা বিভাগৰ উপদেষ্টা মিষ্টাৰ স্মলে সেইখন ৰচনা কৰি আছে। এই সাক্ষাৎকাৰৰ সম্বাদৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি 'বিশ্ববিদ্যালয় লাগে—এতিয়াই' বুলি সম্পাদকীয় স্তম্ভত এটি গভীৰ প্ৰবন্ধ প্ৰকাশ পায়। সম্পাদক বৰুৱাই 'অহা দহমাহৰ ভিতৰতে ভাৰতৰ শাসনতান্ত্ৰিক ইতিহাসত বিৰাট পৰিৱৰ্তন অহাৰ কথা' উল্লেখ কৰি 'বিশ্ববিদ্যালয়ৰ দৰে এটি জাতীয় অভাৱ সোনকালে পূৰণ কৰি ল'বলৈ অসমীয়া ৰাইজক সকীয়াই দিয়ে। সম্পাদকীয়টোৱে ন্যাস পৰিষদৰ 'ছবছৰ তিনি মাহ'ৰ কামৰ খতিয়ান লৈ 'ঘোৰ দুৰ্দিন, বণুৱাৰ দপদপনি, সামৰিক যান-বাহনৰ হুলস্থূল, ভাত-কাপোৰৰ চিন্তা, এই সকলো-বোৰে অসমবাসীক অতিষ্ঠ কৰি তোলা' অৱস্থাত আৰম্ভ হোৱা বিশ্ববিদ্যালয় আন্দোলনৰ কথাত কৈছিল, "ইয়াৰ আগেয়ে কোনো ৰাজহুৱা কামৰ বাবে ইমান সৰহ ধন উঠা নাছিল। ধন তোলাৰ বাহিৰেও বিশ্ববিদ্যালয়ৰ আঁচনি-ৰচনা, ঠাই-নিৰ্ণয় প্ৰভৃতি কামো বহুখিনি আগ বাঢিছে। এই কম সময়ৰ ভিতৰতে ইমানখিনি কাম হৈ উঠা স'চাকৈয়ে বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কৰ্মীসকলৰ কৃতিত্বৰ পৰিচায়ক আৰু তাৰ কাৰণে তেওঁলোক আমাৰ শলাগৰ পাত্ৰ। সাধাৰণ অৱস্থাত বিশ্ববিদ্যালয়-স্থাপনৰ কাম ধীৰে-সুস্থিৰে

হোৱাটো স্বাভাৱিক আৰু বাঞ্ছনীয়ও। কিন্তু দিন-কালৰ গঢ়-গতি আৰু কামৰ সুকীয়া অৱস্থালৈ চাই অসমত বিশ্ববিদ্যালয়প্ৰতিষ্ঠা পলম হৈছে। গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় আমাৰ কাৰণে কেৱল এখন উচ্চ শিক্ষাৰ ব্যৱস্থা থকা অনুষ্ঠানেই নহয়—ই মূৰ সুমাবৰ ঠাই এডোখৰৰ অভাৱত উটি বুৰি ফুৰা অসমীয়া সংস্কৃতি আৰু সাহিত্যৰ আশ্ৰয়স্থল হ'ব লাগিব।"

যদিও স্মল আৰু ফখৰুদ্দিন চাহাব দুইজনকে ইউনিভাৰ্ছিটি বিল তৈয়াৰ কৰিবৰ ভাৰ ন্যাস-পৰিষদে দিছিল, স্মল চাহাবে বিশ্ববিদ্যালয়ৰ আইনব্যৱস্থা সম্পৰ্কে এটা প্ৰবন্ধহে লিখি উলিয়াইছিল, বিল-ৰচনাৰ কামটো পাছৰজনাই অকলেই সামৰিব লাগিছিল। মই মাথোন আৱশ্যকীয় সমল তেওঁক যতাই দিছিলো। আলি আহমদে কিন্তু আন উপাদানতকৈও দিল্লী বিশ্ববিদ্যালয় আৰু ঢাকা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অধিনিয়ম দুখনৰ ওপৰত প্ৰায় সৰ্বত্ৰ গুৰুত্ব দিছিল। অৱশ্যে সেই পন্থা লাভজনকো হৈছিল, কাৰণ কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয় আয়োগৰ (মাইকেল ছেদলাৰ আয়োগ) প্ৰশস্ত প্ৰতিবেদনৰ ওপৰতে সেই দুখন বিশ্ববিদ্যালয়ৰ আইন প্ৰতিষ্ঠিত আছিল। কিন্তু বিল ৰচনা কৰি থকা সময়ত মই ফখৰুদ্দিন চাহাবক কৈছিলো যে দিল্লী ঢাকাৰ গঠনৰ লগত কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ গঠন নিমিলে, আমাৰ কলেজকেইটাৰ প্ৰশাসন, পৰীক্ষা আদি কলিকতাৰ পুৰণি ৰীতিতে চলি আছে, গতিকে চলিত অৱস্থা আৰু নতুন আইনৰ ব্যৱস্থাৰ মাজত এটা ফাট (gap) পৰি যাব। আমাৰ দৃষ্টিতে নতুন বিশ্ববিদ্যালয়ৰ এলেকা (jurisdiction) যেতিয়া অসমখন হ'ব, তেতিয়া তাৰ affiliated কলেজকেইটাই দিল্লী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ তলতীয়া পাঁচখন constituent কলেজৰ ধাৰাত চলিব নোৱাৰিব। ফখৰুদ্দিন চাহাবে ক'লে যে কাৰ্যত যেতিয়া চলিব লাগিব, তেতিয়া সকলো ঠিক হৈ যাব। যেতিয়া কিন্তু সেইদৰে গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় চলিব লগীয়া হ'ল, তেতিয়া

অসুবিধা পাবলৈ ধৰিছিল আৰু পাছত দিল্লীৰ ধাবালৈ নগৈ কলিকতাৰ ধাবাতে বৈ গৈ নিয়মকেইহে সলনি কৰি ল'ব লগীয়া হ'ল। সি যি হওক, তেওঁ ডোখৰ ডোখৰকৈ বিল এডভোকেট জেনেৰেলৰ অফিচৰ স্টেনোগ্ৰাফাৰক শ্ৰুতলিপি দি বা নিজেই হাতে লেখি টাইপ কৰাই মোক দি গ'ল। বন্ধু নবেন শৰ্মাৰে লগ লাগি মই স্টেনছিল কটাই তাৰ কপি কৰি ন্যাসৰক্ষীসকললৈ পঠাই দিলো আৰু ন্যাস পৰিষদে ১৫ জুন তাৰিখে আলি আহমদৰ ঘৰত আবেলিৰ জলপান খাই তেওঁৰ বিলৰ খচৰাখন সামান্য মাথোন সাল-বদল কৰি গ্ৰহণ কৰিলে। সেই গঢ়ত তাক চৰকাৰৰ হাতত গতাই দিয়া হ'ল শিক্ষাধিকাৰ সুৰেন্দ্ৰনাথ সেন আৰু শিক্ষা-সচিব এছ. এল. মেহতাৰ যোগে। যদিও ইতিপূৰ্বে বৰদলৈয়ে বিলখন private member's bill ৰূপেও বিধান সভাত উত্থাপিত হ'ব পাৰে বুলি কৈছিল, তথাপি প্ৰক্ৰিয়া চৰকাৰী বিল-ৰূপেই সি থিয় দিলে। বিলখন ছিলেক্ট কমিটিলৈ গ'ল। তাৰপৰা সামান্য দুই এটা পৰিবৰ্ত্তনেৰে ঘূৰি আহিলত ১২ ছেপ্টেম্বৰত বৰদলৈয়ে সেইখন বিধান-সভাত পুনৰুত্থাপন কৰিলে আৰু পাছ দিনাখনেই সভাই সৰ্বসম্মতিক্ৰমে বিলখন গ্ৰহণ কৰিলে। ১৫ অক্টোবৰত গবৰ্ণৰে বিলখনত সম্মতি জনায় আৰু লগে লগে বিলখন এক্টত (গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় অধিনিয়ম ১৯৪৭) পৰিণত হয়। ১ জানুৱাৰীৰপৰা ১০ জানুৱাৰী পৰ্যন্ত শিলঙত বহি অডিটৰ সিংঘী এণ্ড কোম্পানিয়ে পৰিষদৰ হিচাপ দিনে নিশা পৰীক্ষা কৰিলে। ১৯৪৮ৰ ১ জানুৱাৰীত গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় প্ৰতিষ্ঠিত হ'ল। ২৫ জানুৱাৰী তাৰিখে গুৱাহাটীত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ৰেজিস্ট্ৰাৰৰ অফিচতে ন্যাস পৰিষদৰ শেষ বৈঠক বহি আদিৰেপৰা ৩১ ডিছেম্বৰ ১৯৪৭ পৰ্যন্ত পৰিষদৰ টকা পইচাৰ হিচাপ হিচাপ পৰীক্ষকৰ প্ৰতিবেদনে সৈতে গ্ৰহণ কৰে। লগতে পাছৰ কেইদিনৰ হিচাপো। বিশ্ববিদ্যালয় বিল সম্পৰ্কে ছিলেক্ট কমিটি স্তৰত আলোচনা হৈ থাকোঁতে যোগ

দিয়া এক্টখনৰ ছেদ এটা হ'ল 1 (3) The Gauhati University Trust Board shall be dissolved and all properties and rights now vested in the said Trust Board shall be transferred to and vested in the said University on such date as this Act may come into force আইনখনৰ মুখ-কথাতো (preamble) এই একে কথাই থাকিল। সেইফালে দৃষ্টি ৰাখি পৰিষদে সিদ্ধান্ত কৰে 4 Resolved that the Gauhati University Trust Board be finally dissolved from this 25th day of January 1948 under the provisions of the Gauhati University Act 1947 and that all trust funds and properties and all accounts with the Board's Bankers in the name of the Board be operated by the said University

5 The University authorities are requested to take over charge of the University trust funds on the same conditions under which the University Trust Board collected donations from the donors, attention being drawn to Bulletin No 7 of the Publicity Department of the Board একেদিনাখনেই বিশ্ববিদ্যালয় তৃতীয় কনভোকেশ্যনো বহি নৱজাত বিশ্ববিদ্যালয়ক আশীৰ্বাদ জনায়। ইয়াৰ পাছত এদিন বিশ্ববিদ্যালয়ৰ প্ৰথম কোৰ্টৰ আৰু ন্যাসপৰিষদৰ সংযুক্ত অধিৱেশন বহিছিল। ২৫ জানুৱাৰী তাৰিখে বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কোষাধ্যক্ষ শৈলধৰ ৰাজখোৱাই ন্যাসপৰিষদৰ দলিল পত্ৰ, সম্পত্তি আৰু দায়িত্ব পৰিষদৰ সচিব আৰু কাৰ্য্যালয়াধ্যক্ষ মোৰপৰা চমজি লয়। পৰিষদে ৫,০৭,৩৭৮।১ পাই সংগ্ৰহ কৰিছিল আৰু ৩৬,৩৮১॥/৬ পাই বেংকৰ সুদ হিচাপে পাইছিল। খৰচ বাদ দি বেংক-

বেলেক, সাজ-সৰঞ্জাম, কিতাপ আদি ৰূপে মুঠে ৫,৮২,৭০৭দ৯৪ পাই বিশ্ববিদ্যালয়ক দিয়া হয়। ইয়াৰ উপৰি ছপা ৭ নম্বৰী বুলেটিনমতে দহ লাখ টকা দানৰ প্ৰতিশ্ৰুতি আছিল। কিন্তু বিশ্ববিদ্যালয়ে সেই প্ৰতিশ্ৰুত দান যি সংগ্ৰহ নকৰিলেই, সংগৃহীত ধনৰ ভিতৰৰ বিশেষ উদ্দেশ্যে দিয়া দান (৫৫,০০০ টকা) সেই উদ্দেশ্যৰ অৰ্থে খৰচ কৰা নাই। এইভাৱে কেইবাটাও কথাত বিশ্ববিদ্যালয়ে ন্যাস পৰিষদৰপৰা চমজি লোৱা দায়িত্ব পালন নকৰিলে। এইটো অৱশ্যে দুখৰ কথা। বিশ্ববিদ্যালয়ে আমাৰ আশা-আকাঙ্ক্ষাবোৰ পূৰণ নকৰিলে— ইও এটা সাধাৰণ আক্ষেপ। তথাপি আমাৰ প্ৰবোধ—বিশ্ববিদ্যালয় নোহোৱা অসমৰ এটা বিশ্ববিদ্যালয় হ'ল।

নিৰলাৰপৰা ৰামগিৰিলৈ

অসমৰ ভিতৰত নগৰৰ চেহেৰা ধৰা এডোখৰেই ঠাই – গুৱাহাটী। urbanity বা নগৰ-সভ্যতাৰ বতাহছাটি গাত লগাওঁ বুলিলেও তালৈকে চাপি-কুঁচি আহিব লাগে। বৰ সক্ৰিয়ভাৱে নহ'লেও আধুনিক উচ্চ সাৰস্বত সাধনাৰ অনুপ্ৰেৰণা দিব পৰা অনুষ্ঠান কটন কলেজো এই চহৰতে। আধুনিক সংবাদসেৱা আদিৰ অনু শীলনৰ বাটো গুৱাহাটীতেই লাহে-ধীৰে হ'লেও বহলি গৈ থাকে। অসমৰ ৰাজনৈতিক নহ'লেও সাংস্কৃতিক শৈক্ষিক ৰাজধানীৰূপে ৰজা-ঘৰত নহ'লেও প্ৰজাঘৰত গুৱাহাটী সৰ্বাগ্ৰত পৰিগণিত। সেই হেন অসমীয়া জীৱনৰ মেট্ৰপলিছ বা ৰাজধানী গুৱাহাটীত থাকিবলৈ আহি ভাল লাগিল। ইয়াত পাবলৈ বিচৰা সকলোকে পোৱা যায়। বিশেষকৈ মই পোৱা বা পাব লগীয়াৰ ভিতৰত ডক্টৰ বাণীকান্ত কাকতি, ডক্টৰ সূৰ্যকুমাৰ ভূঞা ছাৰসকলৰ নিৱাস এয়া। কাকতি ছাৰেতো স্পষ্টকৈয়ে ক'লে, 'তুমি ইয়ালৈ গুচি আহি ভালেই কৰিলা। এতিয়া আমাৰ কাম হ'ব।' ইতিমধ্যেই শঙ্কৰদেৱৰ "ভক্তি-প্ৰদীপ"খনিৰ আধুনিক সংস্কৰণ এটি ছপাশালৰ ভীমৰ মাজত সুমুৱাই থৈ আহিছিলো। ছাৰে তাতে আশীৰ্বাদ এজোলোকা দিলে। "কীৰ্ত্তন-ঘোষা" আৰু "নাম-ঘোষা"ৰ কামো আৰম্ভ কৰিছিলো। তাতো অৱলম্বন কৰিব লগীয়া বৰ্ণবিন্যাস-ৰীতিৰ বিষয়ত ছাৰৰ পৰামৰ্শ লৈ থোৱা আছিল। বৰগীত, অঙ্কীয়া নাটৰ পাঠো যাচিবৰ যত্ন কৰিছিলো সত্ৰ আৰু ব্যক্তিৰপৰা পুথি গোটাই। এতিয়া ছাৰৰ সন্নিকট পাই শঙ্কৰদেৱৰ অধ্যয়নৰ কালে আৰু একণ আগ বাঢ়িবৰ অনুপ্ৰেৰণা পোৱা গ'ল। ২ মাৰ্চ ১৯৪৫ তাৰিখে পুৰণি

"ৰ'াহী"ৰ পাতৰপৰা 'বৰদোৱা গুৰুচৰিত'খনি তুলিবলৈ আৰম্ভ কৰিছিলো। অসমৰ সাংস্কৃতিক-সামাজিক ইতিহাস-অধ্যয়নৰ কাৰণে গুৰু চৰিতবোৰ'য কিমান মূল্যবান সমল, সেই কথা আমাৰ পণ্ডিত-সকলৰ আজিও হ'বলা উপলব্ধি হোৱা নাই যেন লাগে। এই কেইদিনমান সেইটো কথাকে ইতিহাসৰ পণ্ডিত ডক্টৰ হেৰম্বকান্ত বৰপূজাৰিৰে আলোচনা কৰি আছো। মই গুৱাহাটীত থিত দিয়ে তেনে পর্যায়ৰ বিচাৰ-বিমর্ষা কৰিছিলো অধ্যাপক সুৰেশচন্দ্র ৰাজখোৱাৰে। গুৱাহাটীৰ হৰমোহন দাসৰ সংগ্ৰহত ৰামচৰণ ঠাকুৰৰ ভণিতা থকা বিতর্কিত গুৰু-চৰিতখনৰ এখন সাঁচিপতীয়া পুথি আছিল। মই আৰু ৰাজখোৱাই ৪ মার্চৰপৰা বেছ কিছু দিন দাসদেৱৰ ঘৰলৈ গৈ গৈ পুথিখনিৰপৰা হলিৰাম মহন্ত ঠাকুৰৰ ছপা সংস্কৰণেৰে পাঠ মিলাইছিলোগৈ। ৰাজখোৱাদেৱে চৰিতত সন্নিবিষ্ট ৰাবভূঞাসকলৰ বুৰঞ্জীৰ ঐতিহাসিক মূল্য বিচাৰ কৰি ইংৰাজীত এটা প্ৰবন্ধ লিখিছিল, সেইটো Journal of Assam Research Societyত প্ৰকাশ পাইছিল। তেওঁ অৱশ্যে বিষয়টো আৰু অনুধাৱন নকৰিলে। মই কিন্তু পিছত মোৰ পি এইচ্ ডি ডিগ্ৰীৰ বাবে লিখা Sankaradeva and His Timesত বিষয়টো আৰু অলপ ফকিৰৰ বাবে যত্ন কৰিছিলো। তাত কি কৰিব পাৰিলো, আন গৱেষকসকলে দেখোন মাতকে মতা নাই! নে 'সকলো আছিল, সকলো আছে, মুগুণো, নলওঁ গম' বুলিছে, তাকো নাজানো।

নিৰলা কুটিৰ'ত হেম বৰুৱা আৰু বসন্তকুমাৰ বৰুৱাদেৱেৰে পতা আমাৰ সংসাৰ কিন্তু বৰ ৰসাল হৈছিল। সেই দুইগৰাকীয়েই ভাল কথাচহকী। তদুপৰি আমাৰ আড্ডাত যোগ দিবলৈ আন 'কথাৰ সাগৰ'কো পোৱা গৈছিল। বৰুৱা হাব থাকিলে তেওঁেই আলোচনাৰ ঘাই অংশ-গ্ৰহীতা হয়, আমাৰ অংশ-গ্ৰহণ কিছু খর্ব হয়। তেওঁৰ মাত সক আৰু মিহি যদিও সকলো ৰসেই জাত

বিস্তাৰ লাভ কৰে, আৰু কেতিয়াবা ৰসৰ ধাৰাটি বৰকৈ মুকলি হ'লে তেওঁৰ প্ৰাক্তন হ'লেও ছাত্ৰৰ হেম বৰুৱাই লাজত তল-মূৰ কৰিব লাগে আৰু আমাৰ দুইৰ হঁহা কামটো ছাত্ৰ ওলাই যোৱালৈ মুলতুবি কৰি থ'ব লাগে। ছাত্ৰ নথকাত আমাৰ বৈঠকবোৰ ভজা বাদাম বা চানাচুৰ খোৱাৰপৰা নীলমণি ফুকন ককাৰ জন্ম-জয়ন্তী-লৈকে বিবিধ বিষয়ৰ, হবেক বৰণৰ হ'ব পাৰে। সাহিত্যিক বন্ধু দুই-এজন আহিয়ে থাকে, তেতিয়া আকৌ উচ্চ গ্ৰামত আলচ চলে। তেতিয়া চলিছিল কমলনাৰায়ণ দেৱ (এওঁ বাহিৰৰপৰা হিন্দী-প্ৰচাৰৰ অৰ্থে ১৯৩৮ত আহি অসমীয়া ভাষাক নিজৰ কৰি লৈছিল আৰু কেইবছৰমানৰ ভিতৰতে গুৱাহাটীতে তেওঁৰ মৃত্যু ঘটিছিল—৪ ছেপ্টেম্বৰ ১৯৪৬ত) আৰু চক্ৰেশ্বৰ ভট্টাচাৰ্য-সম্পাদিত দ্বিতীয় পৰ্যায়ৰ "জয়ন্তী" পত্ৰিকাৰ প্ৰগতিশীল (প্ৰোগ্ৰেছিভ্) সাহিত্য-কবিতাৰ স্তৱ। এবাৰ দুইজন সম্পাদক বাহিৰত থাকিব লগীয়া হোৱাত এটা সংখ্যা "জয়ন্তী"ৰ মই আলহী-সম্পাদক হ'ব লগীয়া হৈছিল। এই "জয়ন্তী"তে মই "চটাই পৰেৰত আৰু ছিৰি লুইত" শিৰোনামা দি বনগীতৰপৰা আমাৰ সামাজিক অধ্যয়নৰ প্ৰবন্ধ কেইটামান লিখিছিলো, পাছত সেইকেইটা "অসমীয়া গীতি সাহিত্য" নামৰ পুথিত সন্নিৱিষ্ট হৈছে। একালে শঙ্কৰদেৱ, আনকালে বনগীতৰ চৰ্চা কৰা দেখি (দুইটাই সামাজিক অধ্যয়ন) এজন বন্ধুৱে আকৌ, ৰজা ৰামসিংহৰ কথাৰে মোক মস্কৰাহে কৰিছিল "চাবাছ অচমিয়া চেনা! এক চেনাই নাও মাৰিব পাৰে, গড বান্ধিব পাৰে!" ৫ মাৰ্চ ১৯৪৫ তাৰিখে কটন কলেজৰ গুৱাহাটী এ এছ্ এল্ ক্লাবৰ এখন সভাত যোৱা আঠৈ কুৰি বছৰৰ অসমীয়া সাহিত্যৰ বিষয়ে লেকচাৰ কৰিছিলো। সেইদিনা সভানেত্ৰী আছিল নলিনীবালা দেৱী। তেতিয়া সম্পাদক জীৱকান্ত বৰুৱা। মনত আছে সভালৈ শাৰী পিন্ধি অহা গোৱালপৰীয়া এটি ছোৱালীক সভানেত্ৰীয়ে বৰ কদৰ্থনা কৰিছিল। সেই ধুনীয়া অনুষ্ঠানটোৰ বিষয়ে সেয়ে শেষ

জনা। তাৰ পাছত সি কাৰ মায়াত জানো হৰণলুকি দিলে !

দুইজন বৰুৱা গুৱাহাটীৰ বাহিৰলৈ গ'লে মোৰ বৰ নিজান নিজান অকলশৰীয়া অকলশৰীয়া লাগে। ইফালে তেতিয়া যুদ্ধৰ নিষ্প্ৰদীপ চলি আছে। তাতে আকৌ স্কুলীয়া ল'ৰাৰ হোস্টেলৰ ভাত কুট গধূলিতে বাটে—মই অফিচ বন্ধ কৰি আহিয়ে তাৰ পৰাহ ধৰিব লাগে। তেতিয়াই জানো শুৰকে পাৰি—বিশেষকৈ যেতিয়া গৰম হয়? গতিকে খাই-বৈ উঠি সৰু মাইদেউৰ (খুৰা হাজৰিকা) ওচৰ পাওঁগৈ। তেওঁ থাকে লেম্ব বোডত দেউতাকৰ (কনকলাল বৰুৱাৰ ভাই মহেন্দ্ৰলাল বৰুৱা) লগত। আন্ধাৰ নিশা বাবে কেতিযাবা লণ্ঠন এটা আৰু বাহতুৰা কুকুৰৰ ভয়ত বাঁহ এডালকে হাতত লৈ যাব লাগে। কেতিয়াবা মূৰত গামোচাখন মাৰি কাছত বাঁহডাল পেলাই তাতে লেমটো ওলমাই লৈ মাইদেউৰ কাষ ওলালেগৈ ল'ৰা-ছোৱালীহঁতৰ বৰ ধেমালিয়েই হয়। মাইদেউৰ ঘৰৰ ওচৰতে তেতিয়া যোগেন্দ্ৰনাথ বৰুৱা উকীলৰ মাটিত এটা ঘৰত অম্বিকাগিৰি ৰায়চৌধুৰী আছিল তেওঁৰ পুৰণি অকণা প্ৰেছৰ অৱশিষ্টৰে। তাৰপৰা কেতিযাবা কেতিয়াবা "ডেকা অসমো" ওলায়। তেওঁৰ লগত পুনৰ সংশ্ৰৱ হয়। অসমৰ স্থকীয়া সমস্যাবোৰ লৈ তেওঁ সদায় চিন্তিত। তাকে আমাৰ আগত আৰু তেওঁৰ কাকতত বিবৰি দুখ কৰি থাকে। মাজে মাজে তেওঁ ইংৰাজী বিবৃতি দিবলৈ বা বাহিৰলৈ চিঠি দিব লগীয়া হ'লে তেওঁ মোক সহায় কৰিবলৈ কয়। মই কৰোঁ। পিছত কনষ্টিটিউৱেণ্ট এছেম্বলিৰ কাম চলি থকাৰ সময়ত অসম জাতীয় মহাসভাৰ হৈ দিয়া বিশদ স্মাৰক-পত্ৰৰ ইংৰাজী ৰূপ দিয়াত মই কেইবাদিনো তেওঁৰে লাগি দিছিলো, আৰু সেই কাৰ্যত বৰদলৈ ডাঙৰীয়াই মোক উৎসাহ দিছিল, কাৰণ অসমৰ দৃষ্টিকোণৰপৰা কিছু কথা সদায় ক'ব লগীয়া আছিল—যিবোৰ নানা উপাদানেৰে গঠিত অসম কংগ্ৰেছৰপৰা স্পষ্টকৈ ক'ব পৰা নাযায়। বৰদলৈৰ এনে মনোভাৱৰ লগত পাছৰ দুই-এজৰ

কংগ্ৰেছীৰ দৃষ্টিভঙ্গি দেখাতে পৃথক হৈছিল, কাৰণ তেওঁলোকে অসম জাতীয় মহাসভাখন এজন মানুহৰহে সভা বুলি বিপৰীত জাহিৰ কৰিছিল যাৰ ফলত দিল্লীয়ে আগতে ৰায়চৌধুৰীৰ কথাত যিৰূপ গুৰুত্ব দিছিল, সেয়া পাছলৈ সমূলি নিদিয়া হ'ল। সি আমাৰ বাবে ক্ষতিকৰ কথাই হ'ল। বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভা এই সময়ত (১৯৪৫) মাজে মাজে গুৱাহাটীলৈ আহে। তেওঁক লগ পাওঁ কামাখ্যা-নীলাচল পৰ্বতৰ নামনিৰ বিশেষ এঠাইত। মাৰোৱাৰী গাদীৰ হিছাপৰ বহীৰ নিচিনা এটা বহীত তেওঁ সাত ৰাজ ঘূৰি গোটোৱা সাংস্কৃতিক বতৰা আৰু সমলৰ টোকা আৰু চিত্ৰবোৰ দেখুৱায়। মই আৰু প্ৰফুল্লদত্ত গোস্বামীয়ে (পাছৰ ডক্টৰ) ৰাভাৰে আলোচনাৰ পাছত টোকা কৰি ডিমাছা কছাৰীসকলৰ লোকগীতৰ বিষয়ে দুটা প্ৰবন্ধ লেখোঁ— মোৰটো মোৰ "অসমীয়া গীতি-সাহিত্য"ত আৰু গোসাঁইৰটো তেওঁৰ Folk Literature of Assamত পাব। ৰাভাক লৈ এদিনা (২৪ জুন) আমাৰ বহাতে গানৰ মজলিছৰো আয়োজন কৰা হৈছিল।

এই সময়তে ভালেই নে বেয়াই এটা কাম কৰি পেলাইছিলো। জুলাই মাহত ৰাজমোহন নাথ-সম্পাদিত "শ্ৰীশ্ৰীমাধৱদেৱৰ বৰগীত" প্ৰকাশ পায়। নাথে ইতিপূৰ্বে বিশেষকৈ কপিলী উপত্যকাৰ প্ৰত্নতত্ত্ব উদ্ধাৰ কৰা আদি সৎকাৰ্য কৰিছিল, আৰু পুৰণি অসমীয়া সাহিত্য অধ্যয়নতো বিশেষ ৰতি দেখুৱাইছিল। কিন্তু বৰ্তমান প্ৰকাশনৰ পাতনিত ডক্টৰ বাণীকান্ত কাকতি, কালিৰাম মেধি আদি আমাৰ বৰেণ্য পণ্ডিতসকলক 'তথাকথিত পণ্ডিত' 'তথাকথিত পণ্ডিতাভিমানী ব্যক্তি' আদি কুৎসিত বিভূষা দি হেয় কৰিবৰ যত্ন কৰা দেখি মোৰ গাই ৰস'লে। আনকালে, শুদ্ধ পাঠৰ নামত তেওঁ অজস্ৰ পাঠ বিভ্ৰাট ঘটোৱাৰ উপৰিও মাধৱদেৱ-ৰচিত আৰু মাধৱদেৱৰ নামত প্ৰচাৰিত নাটৰ গীতো (এইবোৰক প্ৰকৃততে 'অঙ্কীয়া গীত'হে বোলা হয়, 'বৰগীত' নহয়) পুথিখনত সামৰিছিল আৰু পুথিৰ ঐতিহ্যগত গীতৰ ক্ৰম ভাঙি দি (এনে ক্ৰম শুদ্ধ যে কেনে কথা, তাক উপলব্ধি

কৰিবলৈ হ'লে ভাই মনী সিংঘই "গুৰুগ্ৰন্থ সাহিব"ৰ ৰাগ আৰু মহল্লাৰ ক্ৰম ভঙাৰ কথা সুঁৱৰিব লাগে) 'অইন দেশৰ মহাজন-সকলৰ পদাৱলী সম্পাদন কৰাৰ আহিঁ লৈ' বংগীয় পদাৱলীৰ দৰে শান্ত, বাৎসল্য আৰু আন কি মধুৰ ৰসৰ পৰ্যায়ত গীতবোৰ ভাগ কৰিছিল, ইতিপূৰ্বে তেওঁৰ সম্পাদিত "শ্ৰীশ্ৰীশংকৰদেৱৰ ৰৰগীত"ৰ সমালোচনাত পণ্ডিতসকলে সেইটো ভুল পন্থা বুলি কোৱা কথাক তেওঁ তাচ্ছিল্যহে কৰিছিল, আনফালে আকৌ 'টিকা-টিপ্পনী'ৰ (!) অনেক ঠাইত হাঁহি উঠা ভুল অৰ্থ দিছিল (যেনেকৈ বিখ্যাত 'শতপত্ৰ বিকশিত ভ্ৰমৰ উৰাই' শাৰীটোৰ 'পত্ৰ বিকশিত' পাঠ লৈ তাৰ অৰ্থ কৰিছে 'পাখি মেলি'—যেন এশ পাখি লগা একোটা ভোমোৰা উৰাৰ কথাহে মহাপুৰুষে কৈছে! 'গুঞ্জা'ৰ অৰ্থ কৰিছিল কাচমণি!), আৰু ৰৰগীত শব্দৰ অৰ্থ কৰিছিল 'ওস্তাদি গান'। ২২ ছেপ্টেম্বৰৰ "সাদিনীয়া অসমীয়া"ত মই 'মৎসেন্দ্ৰনাথ' স্বাক্ষৰেৰে "গড়কাপ্তানী প্ৰখৰতাৰ খৰলুটি" নাম দি এটা চোকা সমালোচনা উলিয়ালো। তাতে মনত দুখ পাই নাথে যোৰহাটৰ কাছাৰীত এক মান হানিৰ গোচৰ তৰিলে—পোনতে সম্পাদক দেৱকান্ত বৰুৱা আৰু প্ৰিণ্টাৰ সোণাৰাম বেজৰ বিৰুদ্ধে। ১৯৪৬ মাৰ্চ মাহত "অসমীয়া" প্ৰেছৰপৰা মোৰ নাম উলিয়াই মোকো সাঙুৰি দিলে আচামী ৰূপে। কুলধৰ চলিহা আৰু গুঞ্জানন বৰুৱা নাথৰ উকীল। "অসমীয়া"ৰ পক্ষ সমৰ্থন কৰিলে দেৱেশ্বৰ শৰ্মা আৰু ৰাজেন্দ্ৰনাথ বৰুৱাই (পাছৰ এম্ পি জন)। সিপক্ষক জেৰা কৰিবৰ কাৰণে বৰুৱাদেৱক মই বৈষ্ণৱ সাহিত্যত পণ্ডিত কৰি তুলিব লগীয়া হ'ল আৰু তাৰ লগতে মোৰো জ্ঞানৰ টোপোলাটো চেপেটাৰপৰা শকত কৰিবলৈ যত্ন কৰিব লগীয়া হ'ল। অলপ আগতে কৈছোৱেই শঙ্কৰদেৱৰ ৰচনা সাঁচি-পাতৰপৰা অধ্যয়ন কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিছিলো, "কীৰ্ত্তন-ঘোষা"ৰ বাহিৰেও অংকীয়া নাট কেয়োখন, ৰৰগীত আদি পুথিৰ পাঠ

উদ্ধাৰ কৰাৰ যত্নতো আছিলো। গোচৰৰ গৰজত এতিয়া কথাবোৰ আকৌ নুকীয়া ধৰণে পিটিকি চাব লগীয়া হ'ল। দেৱকান্ত বৰুৱা, সোণাৰাম বেজ আৰু মই উজনিমূৰা বেলগাড়ীত উঠি মোকৰ্দ্দমাৰ দিন পৰিলে যোৰহাট-ভ্ৰমণৰ অৰ্থে যাব লাগে। আমাৰ অধিবক্তাই মাজতে জনালে যে ৰণ টান, গতিকে ভক্তৰ কাকতি, ভক্তৰ তৃষ্ণা আৰু কালিৰাম মেধিক আমাৰ সাক্ষী দিব লাগিব, লাগিলে কমিশ্যন কৰাই গুৱাহাটীতে সিসকলৰ সাক্ষ্য লোৱাটো কৰা যাব। সিসকলেও সম্মতি দিলে। ২৩ জুলাই তাৰিখে শোধৰ এটা দিন পৰিছিল। তাৰ আগতে দুই পক্ষৰ বন্ধু-বান্ধৱে মকতমাটো মিট-মাট কৰিবৰ কাৰণে হেঁচা দি আছিল। "অসমীয়া"ৰ তৰফৰপৰা জগদীশচন্দ্ৰ মেধিকো উকীল ধৰা হ'ল। ২২ জুলাই তাৰিখে আমি তিনি আচামী আৰু মেধি ৰেলত উঠিলো যোৰহাট বুলি। পাছ দিনা পুৱা হওঁ নহওঁতেই যেতিয়া মৰিয়নীত নামো পেৰ্ পেৰ্কৈ বৰষুণ। বৈ থকা যোৰহাটৰ বাছত আমি উঠোঁতেই গাৰ কাপোৰ, বিছনাৰ টোপোলা সকলো তিতিল। যোৰহাটৰ বাছ স্টেণ্ডত আকৌ বস্তু কঢ়িওৱা মানুহ সেই পুৱাতে পাবলৈ নাই! কোনোমতে এটি আহি বৰুৱাৰ বস্তুখিনি ল'লে। মেধিয়ে নিজৰ বস্তু নিজ কান্ধত পেলাই ওচৰৰ শহুৰৰ ঘৰলৈ খোজ ল'লে। মই মোৰ টোপোলা মূৰত তুলি লৈ ওচৰতে থকা নীলমণি ফুকন ককাৰ বহালৈ গ'লো। ককা শোৱাৰপৰা উঠি দপ্ দপালে, "তোমালোক পণ্ডিতবোৰেহে পিঠিত থপৰিয়াই নেগুৰ কাটি ৰাজমোহন ৰায়ক চোতাল মেলিলা। এতিয়া গোচৰত চোঁচৰা। মই ৰাজমোহনকো কৈছো, তোমালোককো কৈছো, তোমালোককো কওঁ, আজিয়ে মিটমাট কৰিবা এবা।" ইতিমধ্যেই যোলে নায়ক শ্ৰীহট্টলৈ বদলিৰ হুকুম দিয়া হৈছিল। গুৱামন বৰুৱা আৰু জগদীশচন্দ্ৰ মেধিৰ দুটীয়া যত্নত জানিবা লডাইখন সমাপ্ত হ'ল। মিট-মাটৰ লেখালেখি হৈ

যোৱাৰ পাছত গোচৰৰ শোধা হাকিম ছিনিয়ৰ ই. এ চি আনো-য়াৰ চাহেবইনে মোৰ ভাষাৰ জ্ঞান আৰু লখক প্ৰশংসো কৰিলে ! বুকেৰ ককাই আকৌ কৈছিল, মোৰ সমালোচনাটোত অতুৰা শব্দবোৰ ব্যৱহাৰ কৰাটোৱেই বোলে মোকৰ্দমাটোৰ গুৰি হ'ল ! সই হ'লে ক'ব লোৱাবিলো ! গোচৰখনে কিন্তু এটা কথা দেখুৱালে যে পুৰণি সাহিত্যৰ তথা সংস্কৃতিৰ প্ৰকৃত বিদ্যায়তনিক অধ্যয়নৰ অতীৱ প্ৰয়োজন, তাৰ অভাৱত পথাৰৰ মাজৰ মুঢ়া সকলো পোনে পোন কৰাৰ দৰে মাথৰ দৰে লোকেও নিজৰ ব্যাখ্যা দি ল'বৰ সুবিধা পাইছিল। এই সময়তে যোৰহাটৰ একজন স্থানীয় সংগীতজ্ঞই বৰগীতৰ নিজৰ ৰাগ গুচাই হিন্দুস্থানী ৰাগ দি দি তাত চৌতাল আদি তাল বান্ধি "বৰগীতৰ স্বৰলিপি" নামে এখন কিতাপ উলিয়ালে। মিত্ৰ-দেৱ মহন্ত, দৰ্পনাথ শৰ্মা, কীৰ্তিনাথ বৰদলৈ আৰু মুক্তিনাথ বৰদলৈৰ-পৰাও ওজৰ শুনিলো, সেই স্বৰলিপি বজালে বৰগীত নাবাজে, 'ওস্তাদি গান'হে বাজে। ৰাজমোহন নাথৰ থিওৰিৰ লগত যেন ঐক্যতান। কিন্তু কোনেও ক'তো এলানি কথা লিখি প্ৰতিবাদ নকৰে ! ২৩ মেইৰ "দৈনিক অসমীয়া"ত মযে 'জাতীয় চেতনাহীন ওস্তাদ' বুলি এটা প্ৰবন্ধ লিখিলো। এইবাৰ জানিবা মান-হানিৰ গোচৰ নহ'ল। কাৰো প্ৰতিবাদো নোলাল। মাথোন ভিতৰুৱা মজলিছত এটা গুৰ-গুৰণি উঠিলে, 'এ নেওগ ? নেওগতো ওস্তাদ নহয়েই ।।" নহয়, হয়। কিন্তু এতিয়া ওস্তাদো ঠাণ্ডা হ'ল।

গোচৰখনৰ ফলত কাৰ্তিক ছাব আৰু কালিৰাম মেধিৰে মোৰ সম্বন্ধ গাঢ় হ'ল আৰু শংকৰদেৱ-অধ্যয়নৰ মাজলৈ অধিকতাৰে মোমাই যাব লগীয়া হ'ল। এইবেলা ছাবৰ হাতত থকা "গুৰু-চৰিত-কথা"ৰ-পাণ্ডু মেধিদেৱে কথা সংকিপ্ত টোকাৰ এখন বহী পাই মন উৎসাহিত হৈ উঠিল। বিশেষকৈ পুথিখনিৰ মনোৰম ভাষাই যে মোক যেন কুৰি শতিকাৰপৰা যাবে যাবে তুলি নি ষোড়শ শতিকা পোৱালেহি ?

ইয়াৰ পিছৰ বহুৰত লেখা মোৰ "শ্ৰীশ্ৰীশঙ্কৰদেৱ" প্ৰবন্ধ গুৰুচৰিত-খনিৰ উদ্ধৃতিৰে সৈতে বহীখনৰ বৰ সহায় পাইছিলো। উপেন্দ্ৰ-চন্দ্ৰ লেখাৰুৱে তাৰ বহুত পাছতহে তেওঁৰ সংস্কৰণ উলিয়ায়। সেই সময়ত গুলোয়া সকলো বিবদমান বিষয় লৈ "ধূপৰ বঠি" বুলি পুস্তিকা এখন প্ৰস্তুত কৰা হৈছিল। বিশেষকৈ মেধি, দেৱ বৰুৱা আৰু হেম বৰুৱাৰে আলচি-ছলচি তাক খঁহি-পিহি নিমজ কৰা হৈছিল যাতে সেয়া গাত লাগিলেই কুলাচলৰ নিধন হয়। বাদ-প্ৰতিবাদৰ ক্ষেত্ৰখন পাছে লাহে লাহে আপুনি নিকা হৈ যোৱাত পুস্তিকাখন উলিওৱা নহ'লগৈ। বাদ প্ৰতিবাদৰ উদ্ভাৱ মাজত নিৰলে 'ৰাৰকুৰি বৰগীত' নামৰ এটা প্ৰবন্ধ লিখিছিলো আৰু "দৈনিক অসমীয়া"ত প্ৰকাশৰ কাৰণে দিছিলো। কিন্তু এবাৰ সাপে খালে লেজুলৈকে ভয় দেখি তেওঁলোকে মোৰ লেজুডাল এম্নাহৰ পিছত মোকে ঘূৰাই দিলে। পাছে ৰঘুনাথ চৌধাৰী আতাই বস্তুটো দেখা পাই ভাল পাই বৰ মৰমেৰে তাক তেওঁৰ 'সুৰভি'ত প্ৰকাশ কৰিলেগৈ। সেইটো মোৰ লেখাৰ ভিতৰত সকলোতকৈ সমাদৃত প্ৰবন্ধ। প্ৰকাশৰ লগে লগে মেধি, জ্যোতিপ্ৰসাদ, নকুলচন্দ্ৰ ভূঞা আদিয়ে চিঠিৰে তাক আদৰ জনায়। সি মোৰ "শ্ৰীশ্ৰীশঙ্কৰদেৱ"ৰ অন্তৰ্গত হৈ সন্নিবিষ্ট হৈ আছে। নাথৰ সম্পাদিত "কালিয়দমন নাট"ৰ সমালোচনা কৰি লিখা 'কালিদমনৰ পাঠ-বিভ্ৰাট' নামে এটা প্ৰবন্ধ মাধৱচন্দ্ৰ বেজবৰুৱাৰ "বাঁহী"ৰ দুসংখ্যাত ছপা হৈছিল।

এইবোৰ সাহিত্য সংস্কৃতি-জগতৰ খেলি মেলিত সোমোৱাৰ আগতে 'নিৰলা কুটীৰ'ত দুজনা বৰুৱাৰে গৃহবাসৰ অন্ত পৰিছিল কেইমাহ মানতে। মই আমাৰ ন্যাস-পৰিষদৰ মহকুমা সমিতিবিলাকৰ কাম চাবলৈ উজনিত ভ্ৰমণ কৰিবলৈ ওলাই গৈছিলো। সেই ভ্ৰমণৰ শেষ পৰ্যায়ত নগাঁৱত থকাতে তাত হেম বৰুৱাক লগ পালো—কংগ্ৰেছৰ কিবা এখন ডাঙৰ সভাৰ বাবে গৈছিল। তেওঁ ক'লে

যে স্কুল কৰ্তৃপক্ষক লগা হোৱাত আমাৰ দুইৰ 'নিৰলা' এৰিব লগীয়া হ'ল, গতিকে শিলপুখুৰীৰ বৰদলৈৰ ঘৰৰ ওচৰতে ৰবীন্দ্ৰনাথ চৌধুৰীৰ ঘৰটো ভাৰালৈ লোৱা হৈছে, মই গুৱাহাটীলৈ ঘূৰি গ'লে ভালোক যাব লাগিব, বৰুৱা নিজে কিন্তু কলেজৰ বন্ধৰ বাবে তেতিয়া যোৰহাটলৈহে যাব। মোৰ নগাঁৱৰ কাম শেষ হোৱাত গুৱাহাটীলৈ ঘূৰিলো আৰু নতুন ঘৰত সোমালোহি। আহল বহল বাৰীখনেৰে সৰু ধুনীয়া ঘৰটো। তাত ইতিমধ্যেই আমাৰে সহবাসী হ'বলৈ শৰৎচন্দ্ৰ বৰুৱা ('মহৰ্ষি' কমলাকান্ত ভট্টাচাৰ্যৰ জোঁৱাই) আৰু তেওঁৰ যোগে অভয় ডেকা নামে এজন ব্যৱসায়ী ডেকা ঠাই লৈ আছিল। দুদিনৰ পাছতে হেম বৰুৱাও আহিল যোৰহাটৰপৰা বন্ধ খাই। তাৰ কিছু দিন পিছতে আকৌ মোৰ বৰমমাৰ ল'ৰা ৰবীন্দ্ৰনাথ হাজৰিকা আমাৰ লগ হ'লহি। আমি পাঁচটা মানুহৰ ঘৰেই বোলক বা 'মেছে'ই বোলক, ভালকৈ চলি যাবলৈ ধৰিলে। ডাং ভণ্ডুৰাৰ ঘৰ বুলি তাৰ নাম দিয়া হ'ল 'ৰামগিৰি'—যদিও লোকৰ ভাৰাঘৰ এটাৰ নামকৰণ কৰিবলৈ আমাৰনো বাৰু কি এক্তিয়াৰ আছিল? সেই নাম পিছে প্ৰখ্যাতেই হৈ উঠিল। আমি পাঁচটাৰ কিন্তু একেলগে এক সময়তে ভাতমুঠি খোৱা কাচিৎ-কেতিয়াবাহে হয়। প্ৰত্যেকৰে কামৰ সময়ৰ, কামৰ ক্ষেত্ৰৰ ৰূপ বেলেগ বেলেগ। আগৰেপৰা হেম বৰুৱা আৰু মোৰ কথাৰ মালিহাৰ লগ দেৱ বৰুৱা কিন্তু এতিয়াও আছি থাকে আৰু আমি দুয়োয়ে জহ কালি ভাত পানী খাই উঠি "অসমীয়া"ৰ অফিছলৈ গৈ মেল মাৰোঁ। কেতিয়াবা সম্পাদকীয় এটাও লেখা হয় কথা প্ৰসংগতে। সেইদৰে মৌলানা আজাদৰ কথাৰে 'জীৱন্ত কৰ্ণধাৰ' বোলা মই লিখা (১০ জুলাই ১৯৪৬) প্ৰবন্ধটো বাহিৰত সমাদৃত হৈছিল—অৱশ্যে মই লিখা বুলি নজনাকৈ। জুন-জুলাই মাহত জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালা গুৱাহাটীলৈ আহি তৰুণ আগৰৱালাৰে থাকেহি। ২৭ জুনৰ দিনা পিছবেলাৰ ওচৰলৈ বাটতে

জ্যোতিপ্ৰসাদক লগ পাওঁ। কথাৰ মূৰত বৰগীতৰ সংগীতৰ আলোচনা হয়। ২৯ তাৰিখে সন্ধিয়া ফুৰিবলৈ যাওঁতে তেওঁ বাটৰেপৰা মোক মাতি নিয়ে। অসমীয়া সংগীতৰ বিষয়ে আলোচনা হয়। তেওঁ ক'লে, তেওঁ বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভাক ছবছৰমানৰ আগতে বৰগীতৰ বিষয়ে টোকাৰে এখন বহী দিছিল। বৰগীতৰ ৰাগ হয়তো আজি চাৰি-পাঁচ শ বছৰে অলপ পৰিবৰ্তিত হৈছে। কোনো গায়নে ছুটা 'ৰাগ দিওঁতে' (আলাপ কৰোঁতে) প্ৰায় একে কৰিয়ে 'টানে'। শঙ্কৰদেৱে কি টেক্‌নিকত সুৰ compose কৰিছিল, সি বিচাৰ্য। আগৰৱালাৰ মতে অসমৰ সঙ্গীতৰ বহুতখিনি মিল কৰ্ণাটকী সঙ্গীতেৰে। বহুতো তামিল গীত দূৰৰপৰা শুনাত বৰগীত যেনেই লাগিব। ক'লে, তেওঁৰ নিজৰ 'সুৰৰে জিঞ্জিৰি' আদি শাৰীবোৰ বৰগীতৰ ঢঙৰ। "জয়মতী" ছবিত তেওঁ ভাৰতৰ ভিতৰতে পোন প্ৰথমবাৰলৈ harmonised music দিছিল। পিছদিনা কামাখ্যা-পৰ্বতৰ তলৰ ৰাহৰত বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভাক লগ পালোঁগৈ। তেওঁ "অসমীয়া কৃষ্টি" বুলি এটা ধুনীয়া প্ৰবন্ধ লিখি আছিল। তেওঁৰ মতে ভাৰতীয় সংগীতক উত্তৰ ভাৰতীয়, কৰ্ণাটকী আৰু অসমীয়া, এই তিনি schoolত ভাগ কৰিব পাৰি। ৰাভাই চায়েঙীয়া (চায়েং=দিহিং নৈ) আৰু বছৰা—বিহুৰ এই ছুটা ধাৰাৰ কথা কয়। দক্ষ-যজ্ঞত শিৱৰ গণবিলাকে কটা মূৰৰ ঠাইত দক্ষৰ কান্ধত ছাগলীৰ মূৰ লগাই দিলত সি লৰফৰ কৰি থকাৰপৰা হেনো বছৰালিৰ উৎপত্তি হ'ল। জোপোহাৰ মাজৰপৰা এহাল ছাগ-ছাগী-বেশী লোক ওলাই ডেকা গাভৰুৰ মাজত নাচে। দক্ষৰ গাত কল-পতুৰা আৰু মূৰত ওদাল গছৰ আঁহ আদিৰ চুলি পিন্ধাই নচুওৱা হয়। এয়ে বছৰা বিহু। জ্যোতিপ্ৰসাদে মোক তেওঁ লিখা চন্দ্ৰকুমাৰ আগৰৱালাৰ জীৱনীখন চাবলৈ দিয়ে। তেওঁ তাত দদায়েকৰ জীৱনীত development of the soul-ৰূপে এটি অধ্যয়ন কৰিবলৈ বিচাৰিছে। যদিও বিৱৰণবোৰ compact নহয়, ভাষা

হ'লে সুন্দৰ। চন্দ্ৰকুমাৰৰ জীৱন আৰু আৰ্ট, দুই কালৰপৰাই পোহৰ বিলাব পৰা বস্তু হৈ'ছে। পুথিখনৰ শেষত তাহানিতে চন্দ্ৰকুমাৰৰ মৃত্যুৰ দিনাখনেই লিখা আৰু "জয়ন্তী"ত ওলোৱা মোৰ ছনেট 'চন্দ্ৰকুমাৰলৈ'টো তুলি দিছে। জ্যোতিপ্ৰসাদে ক'লে যে কবিতাটোৰ ওপৰত মই ৰবাৰ্ট ব্ৰাউনিঙপৰা উদ্ধৃতি দিয়া 'still loftier' আদি কথাবোৰ দেখি দদায়েকৰ আধ্যাত্মিক উচ্চতাৰ বিষয়ে তেওঁৰ উচ্চ ধাৰণা এটাৰ উদ্ৰেক হয় আৰু লিখাত আগ বঢ়াৰ লগে লগে সি দৃঢ় হৈ পৰে। এটা সুৰত মোৰ 'বাৰকুৰি বৰগীত' প্ৰবন্ধৰ কথা লৈও তেওঁৰে আলোচনা কৰোঁ। মোৰ approachটো তেওঁ ভাল বোলে। সঙ্গীত-ধাৰা সম্পৰ্কে তেওঁৰ আৰু বাতাৰ মতৰ উদ্ধৃতি তাত সুমুৱাই দিয়া হয়

৯ জানুৱাৰী ১৯৪৬ৰ দিনা মহাত্মা গান্ধী গুৱাহাটীলৈ আহে। তেতিয়া দুদিনমান আবেলি আবেলি পাণবজাৰৰ জুবিলি •গাৰ্ডেনত (এতিয়া পানী-কল হোৱা ঠাইত) প্ৰাৰ্থনা-সভা হৈছিল। সেই প্ৰাৰ্থনা-সভাত গোৱা আন গীতৰ লগত মনত পৰাত কুইনীৰ (সুদক্ষিণা হাজৰিকা/শৰ্মা) 'এ জয় ৰঘুৰ নন্দন' জাকত জিলিকিছিল। ১০ জানুৱাৰী তাৰিখে শৰণীয়াৰ কস্তুৰবা আশ্ৰমত ৰাষ্ট্ৰভাষা কৰ্মীসকলৰ এখন সৰু সভাক বাপুৱে সম্বোধন কৰিছিল। সেই সভাত ৰাষ্ট্ৰভাষা প্ৰচাৰ সমিতিৰ সদস্য ৰূপে ময়ো উপস্থিত আছিলো আৰু সেইদিনাখনেই মহাত্মাক নিকটতম সান্নিধ্যত দেখা পাইছিলো। তাৰ পিছৰ দুদিন প্ৰাৰ্থনা-সভাত দেখাৰ পাছত আৰু মহাপুৰুষগৰাকীক জীৱনত দেখা নাপালো।

আগতেই কৈছো, ২৭ জুলাই ১৯৪৬ তাৰিখে গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় ন্যাস-পৰিষদৰ কাৰ্যালয় তুলি লৈ শিলঙলৈ উঠি গ'লো। ৰামগিৰিৰপৰাও বিদায় ল'লো।

গিৰিশিখৰৰপৰ আকৌ ৰামগিৰিলৈ /ক

১৯৪৬ৰ মাজ ভাগত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ন্যাসৰ কামৰ মাজত মোৰ অৱস্থা 'ডলাৰ বগৰী প্ৰায় ক'তো থান থিত নাই।' এজন বন্ধুৱে মোলৈ চিঠি লিখিবলৈকো মোৰ ঠিক-ঠিকনা নাপাই গুৱাহাটীলৈ কাৰ্ড এটা (১৫ মেই) লিখিছিল 'কণাৰ ফৰমুটি লাগে যদি লাগিব নালাগে যদি নাই বুলিয়েই এই চেষ্টা। আজি কিছু দিনৰ আগতে গুৱাহাটীৰ ফালে যাওঁতে তোমাৰ খবৰ কৰি বিশেষ একো উদ্দিহ উলিয়াব নোৱাৰিলোঁ। ছোৱালী এটিয়ে ক'লে, তুমি সদিয়াত বুলি— তাকো বৰ ডাঠি ক'ব নোৱাৰিলে। তাৰ পিছত শুনিলো বিশ্ব-বিদ্যালয়ৰ কামত তুমি যোৰহাটত। তাৰ পিছত, তোমাৰ গন্তব্য বা, ধৰ্ত্তব্য স্থাতব্য স্থানৰ বিষয়ে অনেক থিওৰি মনৰ ভিতৰত উদয় হ'ল, অনেক মাৰ গ'ল। ভাবিছিলো, ইয়াৰ মাজতে তোমাৰ চিঠি এডুখৰি দেখিবলৈ পালে লেঠাটো ছিগিব। সিও নাই। মুঠৰ ওপৰত তুমি বৰ আচৰিত বস্তু!" নিৰুদ্দেশ কেৰাৰ আচামী আচৰিত বস্তুটো মই শেহত খিলঙৰ শৈলশিখৰত উঠিলোগৈ। আৰ্ল ইণ্ডিয়ান ছেনিটেৰিয়ামৰপৰা এখন চিঠিত (১৫ আগষ্ট) সেই দেখি লিখিছিলো— "মই বৰ্ত্তমান বন্ধু নবেন শৰ্মাৰ লগত এককটা কোঠাতে আছো। তেওঁ এটা সৰু সুৰা hotel খুলিছে। তাতে খাওঁ। লিখা-পঢ়া কৰাৰ কাৰণেহে বৰ অসুবিধা হৈছে। ফুৰিবলৈও লগ নোহোৱাৰ নিচিনা। কোনো মানুহৰ ঘৰলৈ যা'বলৈও বৰ ভাল নালাগে। এই-খন হ'ল ব্ৰহ্মাতৰ কেৰাণীৰ ৰাজ্য। ইয়াত ছাহাব Secretary-বোৰৰ কথা আৰু অফিচৰ ফাইলৰ কথা মাত্ৰ। সকলোৱেইতো ইয়াত ছাহাব—অন্ততঃ জাবেই বহুতক ছাহাব কৰিছে।" জাবে

সকলোকে ঠেঙা-কোট পিন্ধায়। মোকো। হাত তুখন কামত লগাত-কৈও চোলাৰ মোনাতহে সোমাই থাকে, নহ'লেবা চিম্‌নিৰ জুইৰ আগত নাচে। তিনি কুৰি পোন্ধৰ টকা ভৰি পার্ছিয়ান কোট নামৰ এটা হলৌ চোলা কৰি লওঁ।

১৯৪৬ত ভাৰতত কিছুমান ঘটনা দ্রুতভাৱে ঘটে। সেইবোৰে আহি আমাক স্পর্শ নকৰাকৈ নাথাকে। জুলাই মাহত সংবিধান সভা (Constituent Assembly) ব্রিটিশ পার্লামেণ্টে গঠন কৰি দিয়াৰ পাছত ১৬ আগস্ট তাৰিখে মুছলিম লিগে direct action অৰ দিন পালন কৰে। শ্বিলঙাতো সেইদিনাখন লিগৰ সমদল ওলাইছিল। বিশেষকৈ কলিকতাত 'দাঙ্গা-হাঙ্গামা' হয় গুলীবর্ষণ হয়, নজন লোক নিহত আৰু বহুতো আহত হয়। মন কৰিব লগীয়া যে সেইদিনাখনেই আমি শ্বিলঙত বৰেণ্য মনীষী এইচ. জি ৱেল্‌ছ ঢুকোৱা বতৰা পাওঁ। ১৮ তাৰিখে খবৰ আহে সাম্প্রদায়িক সংঘর্ষৰ ফলস্বৰূপে কলিকতাত দুহাজাৰ লোকৰ মৃত্যু ঘটিছে। সেইদিনা শ্বিলং জুৰি ঘনকৈ পুলিছ পেট্রলিং চলে। এটা গুজব উঠে যে ৰাজধানীত বহুতো গুণ্ডাই অনুপ্রবেশ কৰিছে। ২১ তাৰিখৰ বার্তা—কলিকতাত মৃত্যুৰ সংখ্যা তিনি হাজাৰলৈ উঠিছে, শিখসকলে মুছল-মানসকলৰ আক্রমণ ৰোধ কৰাত বিশিষ্ট ভূমিকা লৈছে। চাৰি দিনৰ পিছত এটা গুজব উঠিল আমি থকা আর্ল ছেনিটেৰিয়ামৰ ওপৰৰ প্রত্যক্ষ সংগ্রাম বা direct actionঅৰ 'হানা' পৰিব বুলি—পিছে মিছাতে। মুঠতে, সাম্প্রদায়িক বিষে দেশখনক ৰুগ্ন কৰি পেলাইছিল, সেইটো অনুভৱ হৈছিল। ইয়াৰ মাজতে ২৪ তাৰিখে শ্বিলঙলৈ ডক্টৰ ৰামমনোহৰ লোহিয়া আহে শংকৰচন্দ্র বৰুৱা, হেম বৰুৱা, দেৱ বৰুৱা, লক্ষ্যধৰ চৌধুৰী, সুবোধ হাজৰিকাৰে। সদৌ শ্বিলঙীয়াৰ হৈ মই প্রথম অভিনন্দনৰ খচৰা কৰিলোঁ, বন্ধু নৰেন আৰু ৰাষ্ট্রভাষা সমিতিৰ প্রচাৰক পদ্মনাথ বৰঠাকুৰে তাক হিন্দী

কৰিলে। আবেলি জেইল ৰোডৰ পথাৰত সভা হ'ল। সভাপতি ফখৰুদ্দিন ছাহাব। লোহিয়াই চলন্ত পৰিস্থিতিৰ বিষয়ে সুদীৰ্ঘ বক্তৃতা দিলে। নৱেম্বৰৰ ৬ তাৰিখে গুৱাহাটী সংগ্ৰহ-সমিতিৰ হিচাপ আৰু বিশ্ববিদ্যালয়ৰ মাটি চাবলৈ ভৈয়ামলৈ আহোঁতে মঙ্গলদৈ চাই ঘূৰি অহা দেৱকান্ত বৰুৱাৰ মুখে ত'ৰ পমুৱাৰপৰা হোৱা মানুহৰ পয়মালৰ কথা শুনো। ৰাইজ এতিয়া জাগি উঠিছে—যি ৰাইজৰ মাজত ইংৰাজ চৰকাৰে মাটিত খাজনা বঢ়োৱা দিনত যোৱা শতিকাত প্ৰথম প্ৰজা বিদ্ৰোহ হৈছিল। শিঙাৰে বিপদ সংকেত দিয়াৰ চলতি হৈছে। "মণিটাৰী গাঁও গ'লে মঙলদৈ যাব, অসম যাব। এদিন শৰাইঘাট বৈছিল বাবে অসম ৰৈছিল।" এনে ভাবনাৰ জাগৃতি হৈছিল। অসম, বঙ্গদেশ আদিৰ ওপৰত পাকিস্তান বহুওৱা মানচিত্ৰ দুই-এখনো কাৰো হাতত দেখা পাইছিলো। মুঠতে কিবা এটা অশান্তিয়ে দেশক কৰ্কট ৰোগৰ দৰে কামুৰিছিল। ইতিমধ্যেই অসমে আন এটা বিভীষিকাৰ সমুখ হ'ব লগীয়া হৈ আছিল। সেয়া হ'ল ১৯৪৬ মাৰ্চত ব্ৰিটিশ কেবিনেট মিশ্যনৰ প্ৰস্তাৱিত groupingৰ কথা। তাৰ কথাপোনতে বৰদলৈ ভাঙৰীয়াৰপৰা তেওঁ এবাৰ দিল্লীৰ পৰা ঘূৰি অহাৰ পাছত বছৰটোৰ প্ৰথম ভাগতে ঘৰুৱা মেলত শুনিছিলো। মহাত্মা আৰু আন ভাৰতীয় নেতাসকলে তেওঁক কোৱা কথাও সেইদৰেই প্ৰত্যক্ষভাৱে জানিছিলো। সোনকালে সকলো কথা ৰাষ্ট্ৰ হ'ল আৰু গান্ধীজীৰ আশীৰ্বাদ লৈ অসমত এটা আন্দোলনেই গঢ় লৈ উঠিল। কংগ্ৰেছীসকলো তাৰ বাদ পৰি নাথাকিল। তেওঁলোকে জাতীয় কংগ্ৰেছৰ সিদ্ধান্তবো বিৰোধিতা কৰিলে। ২৪ মেই তাৰিখে অসম জুৰি গ্ৰুপিং-বিৰোধী দিৱস পালন কৰা হ'ল। গান্ধীজীৰ উৎসাহ বাণী সকলোৰে মুখে মুখে হ'ল It is impertinent suggestion that Bengal should dominate Assam in any way Tell the people,

'Even if Gandhi tries to dissuade us, we won't listen' গ্ৰুপিং-বিৰোধী দিনবোৰ দিনা বিজয়চন্দ্ৰ ভাগৱতীয়ে মোক এখন পুস্তিকা (brochure) প্ৰস্তুত কৰিবলৈ পৰামৰ্শ দিছিল। কিন্তু বতাহৰ আগত উৰি ফুৰোঁতে মোৰ সেইটি কাম কৰা হৈ নুঠে। ডিচেম্বৰৰ চতুৰ্থ সপ্তাহতহে সেই কামলৈ আহোঁ। Assam Opposes Grouping বুলি এটা প্ৰবন্ধ লিখি উলিয়ালোঁ। ২৫-২৬ তাৰিখে বাহিৰৰ কাগজ কেইখাখনলৈও সেইটো পঠিয়ালো আৰু অসম বিধান সভাৰ পাৰ্লিয়ামেণ্টৰি পাৰ্টিৰ অফিচ ছেক্ৰেটাৰি কুল হাজ বিকাকো একপি দিলো। দিল্লীৰপৰা ওলোৱা Janata নামৰ কংগ্ৰেছৰ ভিতৰৰ ছোছিয়েলিষ্ট দলৰ মুখপত্ৰত (অৰুণা আছফ আলি, জয়প্ৰকাশ নাৰায়ণ, ৰামমনোহৰ লোহিয়া আদি সম্পাদিত) প্ৰবন্ধটো ওলায় এটা টোকাৰে—An Assam patriot states in this article the reasons for his province's determined opposition to the scheme for grouping with Bengal বোম্বাইৰ নেশ্যনেল প্ৰেছ ছিণ্ডিকেট ইণ্ডিয়াৰ যোগেদি Blitz আদিতো লেখাটো ওলায়। ইয়াৰ পাছত Stay Out বুলিও এটা প্ৰবন্ধ লিখিছিলো। গ্ৰুপিঙৰ ভূতে আমাক বহুত দিন লম্ভি থাকে। ২ ছেপ্টেম্বৰত ইতিমধ্যে মধ্যকালীন (interim) ব্যৱস্থা-ৰূপে পণ্ডিত জৱাহৰলাল নেহৰুৰ মন্ত্ৰীসভাও গঠিত হয়। শেহত ৩ জুন ১৯৪৭ তাৰিখে ভাইছৰয়ে দেশ ভঙাৰ এক নতুন পদ্ধতি ঘোষণা কৰে। তাৰ ঘাই কথা—উত্তৰ-পশ্চিম সীমান্ত প্ৰদেশ আৰু শ্ৰীহট্ট আদিৰ হ'ব লগীয়া স্বৰূপ-নিৰ্ণায়ক plebiscite, আৰু পঞ্জাৱ আৰু বঙ্গৰ বিভাজন। এই প্ৰস্তাৱৰ ফল-স্বৰূপে পূৰ্বতে পৰিকল্পিত গ্ৰুপিং নঘটিল। জুলাইৰপৰা সংবিধান সভা আদি নতুন ভাৰতৰ কাম আৰম্ভ হ'ল। শেষত আহিল ১৫ আগষ্ট ১৯৪৭। খিলঙৰ ঠেৰেঙা লগা ঠেঁচা বতাহ কালি আগ বাতি বাৰ বজাত জয়ধ্বনি আৰু

ছাবে বাৰ বজাত হিলৈৰ শব্দ শুনা গ'ল। ডায়েৰিৰ পাতত টুকি থ'লো. It was a tame affair পুৱাতে নবেনৰ দোকানৰপৰা ৰাষ্ট্ৰীয় নিচান এখন আনি অফিছৰ সমুখত তৰিলো। পলোগ্ৰাউণ্ডত পেৰেড চালোগৈ। এইবোৰ সকলো সম্পূৰ্ণ official ঘটনা। উন্মাদনাবিহীন। হেপিলজত বহি ৰেডিওত লৰ্ড মাউণ্টবেটেন আৰু ডক্টৰ ৰাজেন্দ্ৰপ্ৰসাদৰ বক্তৃতা শুনিলো। আবেলি ছাবে প'াচ বজাত অল ছেইণ্টছ চাৰ্চৰ চোতালত সভা হ'ল। গোপীনাথ বৰদলৈ, জে এম নিকলছ ৰয়, ছাৰ মহম্মদ ছাদুল্লা, ফখৰুদ্দিন আলি আহমদ আৰু গৱৰ্ণৰ ছাৰ আকবৰ হায়দৰীয়ে বক্তৃতা কৰিলে। গধূলি ৱাৰ্ড লেকৰ ওপৰত খাৰ মহলা আদি জলাই ছৰকাৰেও ৰং কৰিলে। এইদৰেই আনাৰ স্বাধীনতা আহিল। কিন্তু লগতে লৈ আহিল এক বিষম পৰিস্থিতি। Bliss was in that hour to be alive,/To be in youth was very heaven—এই দুই পংক্তিৰ উদ্ধৃতিৰে At the Threshold নামেৰে এটা প্ৰবন্ধ লিখোঁ—স্বাধীনতাই আমাৰ দুৱাৰদলিত দ'মাই দিয়া সমস্যাৰ কথাৰে। এইবোৰ সাধাৰণ কথাৰ উপৰিও স্বাধীনতাই মানুহৰ ৰূপো নৱ নৱ কৰি দেখুৱাবলৈ ধৰিলে। যোৰহাটৰপৰা এজন বন্ধুৱে (প্ৰেমধৰ ৰাজখোৱা) লিখা চিঠিয়ে ক'লে (২০ আগস্ট). 'ইতিমধ্যে আৰু' স্বাধীনতাৰ উলহ-মালহো আহি পৰিল। দেশখনো হওঁ বুলিয়েই ঘপ কৰে স্বাধীন হৈ পৰিল হয়। বাইজৰ স্বাধীনতা উৎসৱত গা ঢালি বং বহইছ কৰি বাইথ. নাই। সুবিধাবাদীসকলৰ কোব আটাইতকৈ চৰা। তেওঁলোকে লগোৱা পতাকাও ডাঙৰ দীঘল, টুপীও ওখ, দৌৰেও আগত, বক্তৃতাও দিয়ে দেশোদ্ধাৰৰ। এতিয়া স্বাধীনতা-লাভৰ পাছত এই মানুহবোৰৰ স্বৰূপ ফুলিয়ালে, গণতন্ত্ৰৰ ঠাইত দলতন্ত্ৰৰহে সৃষ্টি হ'ব। যোৰহাটৰ কাণ্ড-কাৰখানা কিছুমান দেখি শুনি মানুহবোৰলৈ ঘৃণা ওপজে। অন্য ঠাইতো এনে

অভিনয় হোৱা এবো অস্বাভাৱিক নহয়।' অস্বাভাৱিক ক'ত? সি স্বাভাৱিকেই। আৰু সেয়ে স্থায়ী লক্ষণ হৈ পৰিছে আমাৰ সমাজত। স্বাধীনতা লাভৰ আগতে যিবোৰ মুনাফাখোৰ, মজুতদাৰক পণ্ডিতজী আদিয়ে নিকটতম বৃক্ষৰ ডালত ফাঁচী দিয়াৰ কথা কৈছিল, তেওঁলোকেইহে সমাজত বৰণীৰা পাৰি বহিল। সেইদৰে ভাৰতৰ সমাজ ব্যৱস্থাৰ কি ভৱিষ্যত হ'ব পাৰে, তাৰ চিন সেই চুণতীয়াতে ওলাইছিল। সমাজৰ বিহ মূলাজোপা সেইদৰেইহে লহ্‌পহ্‌কৈ বাঢ়ি উঠিছে।

যদিও খাছিয়া-খাছিয়ানীৰ ৰাজ্য, কেৰাণী মহৰীৰ ৰাজ্য শ্বিলং শিখৰলৈ উঠিলো মোৰ জীউ-লাউটো কিন্তু ভৈয়ামতে থৈ যাব নালাগিল। যদিও এতিয়া দেশ-শাসনত ব্যস্ত, তথাপি আমাৰ সভাপতি বৰদলৈ শ্বিলঙতে, আৰু সম্পাদক আলি আহমদো শ্বিলঙত, সেইহে শ্বিলঙত মোৰ অধিষ্ঠান মোৰ কাৰ্যালয়টিৰে, কাৰণ তাৰ মই অধিকৰ্ত্তা, ছুপাৰিণ্টেণ্ডেণ্ট। গুৱাহাটীত থাকোঁতে আৰু শ্বিলঙলৈ অহাৰ পিছতো লগ পালেই ডক্টৰ কাকতি ছাৰে বিশ্ববিদ্যালয় নিৰ্মাণৰ অগ্ৰগতিৰ খবৰ-বাতৰি লৈ মাজে মাজে মোক জোকায়, 'তোমালোকৰ ইউনিভাৰ্ছিটি আৰু ক'ত হ'ব। তোমালোকৰ কাৰ্য কৰ্ত্তা ফখৰুদ্দিনেই দেখোন দিল্লীৱালা। তেওঁ আৰু অসমীয়া বিশ্ববিদ্যালয় কৰি দিবনে?' মই কওঁ, 'ছাৰ, কিয় নকৰিব? তেওঁৰ দৰে এজন জাতীয়তাবাদী নেতা লাগিলে, আমাৰ বিশ্ববিদ্যালয় নহ'বনে? তেওঁ আমাৰ বাঘ যেন কৰ্ণেল জালনুৰ আলিৰহে পুত্ৰ।' 'সেইটো হয়। কিন্তু বাইবেলৰ ছলোমনৰ দৰে he came in search of his father's asses, and became a king জালনুৰ আলিৰ কামৰূপ জিলা ঢাকি থকা মাটি-সম্পত্তি ৰাখিবলৈ আহিব লগীয়া নোহোৱা হ'লে, তেওঁনো আসামৰ মন্ত্ৰী হ'বলৈ ক'ত আহিলহেঁতেনহে?' 'ছাৰ, বজা ছলোমনতো Solomon the

Wise নামে জনাজাত হ'ল। আমাৰ কথকদ্দিন ছাহাবৰো তেনে এটা বহল বিচাৰ ভৰা মন আছে।' 'হ'ব, হ'ব দিয়ঁ। ইউনি ভাৰ্ছিটিখন সোনকালে হওক।' সকামত আৰু কেতিয়াবা অকামতো কথকদ্দিন ছাহাবক লগ পাই কথা পাতিবলৈ যাওঁ। দেখা পালেই তেওঁ হাঁহি মাৰি মিঠা মাতেৰে মাতে, "আহাঁ, আহাঁ, নেওগ (গটো প্ৰায় খৰ দৰেহে শুনো), ক্যো আ-হিলা?' তাৰ পিছত আপোৰ ইলাইছিয়ামৰ ঘৰত হ'লে চাহ-জলপানো দি সহজভাৱে সকলো কথা পাতে। বিশ্ববিদ্যালয়ৰ আইন-প্ৰণয়নৰ কামত তেওঁক দেখিছিলো, সহজভাৱে কামখিনি লয় আৰু কৰে।

শ্বিলং পৰ্বতত হ'লেও সাহিত্যিক বোলা শ্ৰেণীৰ প্ৰাণী পৰ্বতৰ কাছ কণী নহয়। হলীৰাম ডেকা (ৰেভিনিউ ট্ৰিবিউনেলৰ মেম্বৰ-ৰূপে ছৰকাৰত নকৈ যোগ দিয়া), কেশৱনাৰায়ণ দত্ত (অধ্যাপক), হৰিপ্ৰসাদ বৰুৱা (ইঞ্জিনিয়াৰ, আমাৰ পৰিষদৰো সদস্য), কৃষ্ণ ভূঞা ('আৱাহন' কালৰ গাল্পিক), নাৰায়ণ বেজবৰুৱা (গুৱাহাটীত তাহানি ডেকা-ফুকন, ডেকা বেজৰ লগৰ ডেকা) আৰু অতুলচন্দ্ৰ বৰুৱা (তাহানি ৰঘুনাথ চৌধুৰী আতাৰ নেতৃত্বত থূপ খোৱা ছাত্ৰ সাহিত্যকৰ দলৰ এজন) আদিক লৈ এটা সাহিত্যিক মহল শ্বিলঙতো গঢ় লৈ উঠে। বিশেষকৈ অতুলচন্দ্ৰ বৰুৱাদেৱৰ অক্লান্ত সংগঠনশক্তিৰ বলত মুকুল সঙ্ঘই নিজৰ বুৰঞ্জী প্ৰতিষ্ঠা কৰে। পূৰ্বৰেপৰা সাহিত্য-সেৱা কৰি থকাসকলৰ বাহিৰেও দেৱীচৰণ দাস, ভুৱনচন্দ্ৰ শৰ্মা (এক পথ-দুৰ্ঘটনাত তেওঁৰ শ্বিলঙতে মৃত্যু ঘটে) আদি অনেক-জনৰ সাহিত্যচেষ্টাও সঙ্ঘৰ কাৰ্যৰ মাজতে মুকুলিত হয়। ছেক্ৰে-টেৰিয়েট জগতখনে হেঁচা মাৰি ধৰি ৰখাৰপৰা শ্বিলঙৰ বৈচিত্ৰ্য ভৰা নিসৰ্গেৰে দেওবাৰৰ দিনা মনবোৰ মুকলি কৰি লৈ এটি আত্মীয়তা ভৰা সৰু দল কোনোজনৰ নিমন্ত্ৰণক্ৰমে গোট খায়, 'সাহিত্য কৰে' আৰু চাহ-জলপান খায়। বাহিৰৰপৰা কোনোবাজন

সাহিত্যিক আহি যোগ দিলে ভালবে কথা। ময়ো বন্ধু নবেন শর্মাৰে গৈ এই চাহ আৰু 'চাহিত্য'ৰ মেলত মেল মাৰোঁগৈ। 'সাহিত্যত শঙ্কৰদেৱ' (১ জানুৱাৰী '৯৪৭), পাছত "আৱাহন"ত আৰু মোৰ 'অসমীয়া গীতি-সাহিত্য'ত প্ৰকাশিত 'বনগীতত বুৰঞ্জীৰ আঁচোৰ' (১৩ এপ্ৰিল ১৯৪৭), পাছত হেম বৰুৱা সম্পাদিত "পছোৱা"ৰ প্ৰথম কেইখিলা পাতত প্ৰকাশিত 'অন্ধ আৰু যুযুৱা—জাল আৰু সঁচা' (১৬ নবেম্বৰ ১৯৪৭) আদি মোৰ প্ৰবন্ধ সংঘতে পোন প্ৰথম পঠিত হৈছিল। নন্দনতত্ত্বৰ কথাৰে 'ৰূপ-ভিখাৰী' কবিতা (২৫ আগস্ট ১৯৪৬), নতুন 'আঁঠু-ভগা' কবিতা 'ৰঙীন সমদল' আদিৰো প্ৰথম প্ৰকাশ সেই সংঘতেই। ফুৰাৰ আৰু আবৰি-বিবৰি মেলৰ লগৰীয়া নবেন শৰ্মাৰ (বেচেৰা আকৌ অফিছ আৰু তেওঁৰ অন্ন-সত্ৰ, এই দুইৰ মাজত সদায় দুদোল্যমান হৈ থাকে) বাহিৰেও অতুল বৰুৱাক খুব ঘনকৈ পাওঁ, কাৰণ তেওঁ বেভিনিউ ছেক্ৰেটেৰিয়েটৰ কৰ্মী বাবে তেওঁৰে বিশ্ববিদ্যালয়ৰ জমিৰ লেঠাত কথা পাতিব লাগে, মুকুল সংঘৰ activist-ৰূপে তেওঁৰে লাগি ব্যস্ত হ'ব লাগে, আবেলিৰ ভ্ৰমণ আৰু social visit লগেৰে কৰিব লাগে, আৰু সৰ্বোপৰি মোৰ বাবে ভাৰা ঘৰ বিচাৰি ঘূৰিব লাগে—যদিও সেই ভাৰাঘৰটো আমাৰ আৰু ক'তো উলিওৱা হৈ নুঠে। লাইটুম্‌থ্ৰা, মোৰাব, জেল ৰোড আৰু কত ঠাই চাই ফুৰোঁ! এবাৰ সেইদৰে লুম-হু'-ক'ত এটা ঘৰলৈ বাবে বাবে বাওঁতে ওচৰতে থাকিয়া বেজে কুকুৰাৰ পেট কালি মণ্ডল চোৱা আৰু আমাৰ বেজালিৰে সাইলাখ একে সুৰত মন্ত্ৰ মতা পাইছিলোঁগৈ (১৮ মেই ১৯৪৭)। সময়ৰ জোখ ল'লে কিন্তু মোৰ আটাইতকৈ ডাঙৰ লগৰীয়া নাৰায়ণ বেজবৰুৱাহে। মোৰ অফিছতে হওক, বা ঘৰতে হওক, বা অন্যত্ৰই হওক, মেলত বহিলে ঘড়ী-টড়ীৰ মুখলৈ তেওঁ নাচায়। তেওঁ নিজৰ কবিতা অজস্ৰ ধাৰে মুখস্থ মাতি যায়, উচ্ছ্বসিত সুৰত গান গায়, কোনোদিনা 'হ'ব লেওগ, আপোনাৰ

এখন ছবিকে আঁকোঁ' বুলি কলমেৰে কাগজ বোলাই যায়। ভালেই লাগে। বাঞ্ছিত সঙ্গী তেওঁ মোৰ My Familiar. বিশেষকৈ ডেকা-যুৱক আৰু ডেকা-বোৱাৰী চৰিত্র-কীৰ্তনত তেওঁ কোনো সঙ্কোচ ব্যৱহাৰ বুঢ়া-ভকতকো যেন চেৰ পেলাব পাৰে। কেতিয়াবা তেওঁ তেওঁৰ লুপ্তোবিতৰ বহালৈও লৈ যায় কথা-সুখ দিবলৈ। গুৱাহাটীত মোমাইৰ ঘৰত ঘৰুৱা মেলত যি সোৱাদ লৈছিলোঁ, এতিয়া সেইটি প্রতিফলিত ৰূপত পালো মমাৰ পো-জীয়ৰীৰ মাহীৰ ঘৰত লাবানত। তাতে আকৌ মহাদেউজন (ভগৱান দাস) মোৰ মমাৰ দৰেই কথা-ৰসিক আৰু তেওঁৰ মাতটোত যেন মমাৰ মিঠা মাতৰ সুৰটো অৱশমান কেনেবাকৈ লাগি আছিল। আমাৰ পৰিয়ালৰ ধন-ভঁৰালী বিনায়ক ছিমৎসিংকা শিলঙলৈ আহিলেই কেতিয়াবা মোৰ অফিচত, কেতিয়াবা ৰৰদলৈৰ ঘৰত মোৰে মেল মাৰেছি।

হেৰোৱা অতীতৰ লগতে মুকুল সঙ্ঘত পঢ়া পুৰণি যুৱতী আৰু চৰিতৰ ভাষাৰে লিখা ছেমছন আদি বাইবেলৰ গল্প ছুটামানলো কেনি গ'ল আজি আৰু ক'ব নোৱাৰোঁ। আৰু এটা তেনেকৈ হুৰহি বনৰ নিয়ৰৰ লগত নোহোৱা হোৱা বস্তু আছিল 'ঠাকুৰা কোঁৱৰ আৰু হেঙুলী কুঁৱৰীৰ বিহুমালতী' বুলিবৰ বেলাড স্টাইলত লিখা গীত। সেইটোৰ সুৰৰূপ সুৰ সংযোজন কৰিছিল ডেকা পৰিমল বৰুৱাই (ভৈৰৱচন্দ্র বৰুৱাৰ পুত্র) আৰু তাকে গাইছিল দুটি ছোৱালীয়ে—কোঁৱৰৰূপে মীনা (এতিয়া মাননীয়া ভদ্রমহিলা, বয়সস্থা অধ্যাপিকা, মোৰ প্রিয় ছাত্র ভদ্র বৰাৰ সহধৰ্মিণী) আৰু কুঁৱৰী-ৰূপী মইনীয়ে (লাবানৰ গোলাপচন্দ্র বৰুৱাদেৱৰ ছোৱালী)। তাৰ প্ৰশাৰী যাখোন মীনাৰ মনত আছে: 'সদিয়া ধুবুৰী/জুইভূপৰীয়া/ শৰাইঘটীয়া-জল।' ১৯ এপ্রিল ১৯৪৭ৰ দিনা লাবানৰ আসাম ক্লাবত শিলং ছাত্র সংঘই পতা বিহু মেলাৰ বাবে ৰচিত হৈছিল সেই গান। বৰুৱালৈ ভাওৰীয়াৰ ৰবল'বা ৰাপাই(ধীৰেন)ইতে আকৌ

বুলি কবি মোক সংঘৰ স্থায়ী সভাপতি পাতি লৈছিল নহয়। সেইহে নাচে-গীতে বিহু মেলাৰ বিশেষ আয়োজন। সেইবাৰ শ্বিলঙৰ অসম ক্লাবত ২ অক্টোবৰত গান্ধী-জয়ন্তী বিশেষভাৱে পালন কৰিছিলো বিশেষকৈ ছাত্র সংঘৰো তাতে বহুলভাৱে যোগ দি। আমাৰ সদস্য ব্ৰজেন বৰুৱাই অঁকা গান্ধীজীৰ ছবি এখন সভাপতি কথকঞ্চিন ছাহাবে নিলাম কৰি ১৩০ টকাত বেচিছিল, এম্. এ খান বোলা এজনে কিনিছিল। মুকুল সংঘৰ এক অধিবেশনত (১৮ আগষ্ট ১৯৪৭) কাকা কালেলকাৰ উপস্থিত আছিল। সেই সময়ত বিশ্ববিদ্যালয় বিল আৰু তাৰ পাছৰ কাম চলি আছে। কাকাজীয়ে সভাত কৈছিল, বিলখন ইংৰাজী ভাষাত হ'ব নালাগিছিল, অসমীয়া ভাষাতহে হোৱা উচিত আছিল। উল্লেখ কৰিব লগীয়া যে বৰদলৈয়ে গান্ধীজীৰ আশীৰ্বাদ লৈ কাকাজীক বিশ্ববিদ্যালয়ৰ উপাচাৰ্য-ৰূপে আনিবৰ যত্ন কৰিছিল। পিছে তেওঁ তেনেকৈ অহা নহ'লত তেওঁক বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কাৰ্য-পৰিষদ একজিকিউটিভ কাউন্সিলৰ সদস্য কৰি দিছিল, কিন্তু তেওঁ বোধ হয় এবাৰো কাউন্সিলৰ সভালৈ আহিব নোৱাৰিলে। কালেলকাৰৰ প্ৰসঙ্গত মনত পৰে—২৩ ছেপ্টেম্বৰত বিশ্ববিদ্যালয় দিৱস উপলক্ষে অপেৰা হলত হোৱা সভাত বৰদলৈ আৰু নিকলছ্ ৰায়ে অসমীয়া বিশ্ববিদ্যালয়ৰ শিক্ষাৰ বাহন হ'ব লাগে বুলি মত প্ৰকাশ কৰিছিল, কিন্তু সিদিনা সভাৰ সভাপতি আলি আহমদে সেই কথা সমৰ্থন নকৰিছিল। ৬ অক্টোবৰৰ Assam Tribuneত সম্পাদকে আহমদক সেই বাবে টানকৈ সমালোচনা কৰিছিল।

শ্বিলঙত থকাতে "সুৰভি"ত (আহিন-কাতি সংখ্যা) প্ৰকাশিত 'বাৰফুৰি বৰগীত' আৰু "আৱাহন"ত ওলোৱা 'বনগীতত যুৱজীৱ আঁচোৰ' (চটাই পৰেৰত আৰু ছিৰি লুইত) প্ৰবন্ধই বিশেষ আদৰ পাইছিল। কালিৰাম মেধিয়ে লেখিছিল—Your বাৰফুৰি বৰগীত

is an excellent article and it shows your worth as a writer of masterpiece It will silence the enemies of our sect I congratulate you for this admirable article জ্যোতিপ্ৰসাদে লিখিছে—'সুৰভিত ওলোৱা বাৰকুৰি বৰগীত প্ৰবন্ধত বৰগীত আৰু কামৰূপী সংগীতৰ schoolৰ আপোনাৰ আলোচনা সাঙ্গীতিক তথ্যৰ কালৰপৰা নিভুল হৈছে।' নকুলচন্দ্ৰ ভূঞাই এটা কাৰ্ড দিলে—"'সুৰভি'ত বাৰকুৰি বৰগীতৰ প্ৰবন্ধ পঢ়ি ভাল পালো। এনে প্ৰবন্ধ আমাক আৰু লাগে। লিখি থাকিব লেই।' বেণুধৰ শৰ্মাৰ কথা পাছত তুলি দিছো। ভূঞাই আৰেৌ এটা কাৰ্ডত 'বৰগীতত বুৰঞ্জীৰ আঁচোৰ'ৰ বিষয়ে ক'লে—"'আৱাহন'ত আপোনাৰ প্ৰবন্ধটো পঢ়িলো। লিখাৰ ধৰণত নতুনত্ব আছে। পঢ়ি ভাল লাগিল।' ইয়াৰ মাজতে গ্ৰীছ আৰু ৰোমৰ সাধু কিছুমান 'অসমীয়াত মোৰ আইৰ ভাষাত লিখি উলিয়াইছিলো। সেই গোটটোক কি নাম দিম? —'হেলাছপুৰৰ সাধু'? 'হেলছি-পুৰৰ সাধু'? সেইটোকে ভাবি বাতৰি প্ৰেছৰ প্ৰেমধৰ ৰাজখোৱাক কাগজসোপা দিছিলো ছেপি দিব পাৰেনে চাবলৈ। পিছত আৰেৌ মোৰ বন্ধু টমিয়ে নিজ ঘৰতে পদ্ম প্ৰকাশ বুলি এটা প্ৰকাশ অনুষ্ঠান খুলি ১৯৪৭ ডিছেম্বৰত সুধিলে,

মহেশ্বৰ,

তোমাৰ 'হেলছ দেশৰ সাধু'খনইটো নিদিয়ানে প্ৰকাশিবলৈ? যিকেইটা আছে তাকেই দিয়াচোন। ৰাজখোৱালৈ আশা কৰিব নেলাগে। তিনি-চাৰি-ফৰ্মীয়া কিতাব হ'লেও ডাঙৰ আখৰ, ছবি আদিবে বেয়া নহ'ব। সোনকালে উলিয়াবলৈ আশা কৰিব পাৰিছোঁ। কাগজৰ সুবিধা আছে। কিবং ডাকত উত্তৰ দিবা।

টমি

শেহতত বাঢ়েকে পুথিখন দিলো। পিছৰ বছৰত সি "ভাৰতৰ সিপাৰে ধুনীয়া দেশ" নাম ধৰি ওলাল। শঙ্কৰদেৱৰ ৰচনা আদি সম্পৰ্কে এখন কিতাপ (আগৰ প্ৰবন্ধৰ সংগ্ৰহ) কৰি এজন প্ৰকাশক বন্দবস্ত কৰি সোণৰ (ড° চৈতন্যনাথ হাজৰিকা) যোগে কলিকতাৰ অনাদি প্ৰেছ নামে এখন ছপাশাললৈ পঠিয়াইছিলো টকা এশৰে। কিন্তু সুদে-মূলে মূলনাঠি হয় যেন দেখি লেখাবোৰ ঘূৰাই আনিলো, টকাবহে আদি নাপালো। প্ৰেছেই বেতিয়া অনাদি! লেখাবোৰ ক'লৈ গ'ল ভাবো আজি এ'কা উদ্ধাদিহ নাপাওঁ। ১৯৪৬ৰ অক্টোবৰৰ শেহত বিশ্ববিদ্যালয় আন্দোলনৰ উৎস মাধৱচন্দ্ৰ বেজবৰুৱাৰ মৃত্যু ঘটে। ৮ নৱেম্বৰৰ "অসমীয়া"ত 'মাধৱচন্দ্ৰ বেজবৰুৱা' নামে এটা প্ৰবন্ধেৰে অশ্ৰু অঞ্জলি যাচিলো। পাছত ইব্ৰাহিম আলিয়ে বেজবৰুৱাৰ বিষয়ে এখনি গ্ৰন্থকে প্ৰকাশ কৰে।

ছিৰি লুইত, ধনছিৰি (শিৰি)—এইবোৰ নৈৰ নামৰ ছিৰি বা শিৰি অংশটো ক'ৰপৰা আহিল? মই ডক্টৰ কাকতি ছাৰৰপৰা পোৱা জ্ঞানৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি লিখিলোঁ। যে এই ছিৰি শিৰি অষ্ট্ৰিক ভাষাৰপৰা আহিছে, অৰ্থ নৈ বা পানী। মোৰ কথাৰ প্ৰতিবাদ কৰি বকুল বনৰ কবি আনন্দচন্দ্ৰ বৰুৱাদেৱে আকৌ লেখিলে বোলে এই ছিৰি-শিৰি সংস্কৃত শ্ৰীৰপৰা আহিছে। উত্তৰত মই ক'লো যে আমাৰ অভ্যাসবশতঃহে অনেক শব্দকে সংস্কৃতৰ ফালে আমি পোনাই লওঁ, প্ৰকৃততে কিন্তু শব্দবোৰৰ তলত আৰ্যেতৰ ভাষাৰ দানৰ অধঃস্তৰ এটা সোমাই থাকে। এই সময়তে সাদিনীয়া 'অসমীয়া'ত 'অসম সাহিত্য সম্মিলন সম্পৰ্কে দুটামান কথা' বুলি অসম সাহিত্য-সভাৰ ভিতৰ-চ'ৰাত ভুমুকি মাৰিছিলো আৰু তাৰ পূৰ্বে অতুল বৰুৱা আদিৰে মুকুল সঙ্ঘতো দুটামান অধিৱেশনত সভাক সজাগ কৰা কথা লৈ আলোচনা কৰিছিলো। তেতিয়া সভাপতি ফুকন ককা খিলওলৈ আহি সঙ্ঘৰ সভ্যসকলৰ লগত আলোচনা কৰিছিলহি।

এই সময়ছোৱাত দুটা গুৰু কামলৈও মন মেলিছিলো। এক, কালি-ৰাম মেধিৰ হাতত "শ্ৰীহস্তমুক্তাৱলী"ৰ সম্পূৰ্ণ এটি প্ৰতিলিপি পাই তাৰ চৰ্চা, আৰু, দ্বিতীয়, ঐতিহাসিকভাৱে শঙ্কৰদেৱৰ চৰিত-সমূহৰ বিচাৰ, কাৰণ কোনো দুখন গুৰু চৰিতৰে সম্পূৰ্ণ মিল দেখা পোৱা নাযায়। মেধিৰপৰা পোৱা "গুৰু চৰিত-কথা"ৰ টোকা-বহী আৰু ইতিমধ্যে ছপা হোৱা দৈত্যাৰি, ৰামানন্দ দ্বিজ, ভূষণ দ্বিজ, ৰামচৰণৰ চৰিত আৰু সাঁচিপতীয়া চৰিত আৰু বিবিধ বুৰঞ্জীৰ সহায় লৈ ঐতিহাসিক তুলনামূলক ভিত্তিত শিলঙতে সেই কাম আৰম্ভ কৰিছিলো। যতীন্দ্ৰনাথ গোস্বামীৰে (যোৰহাটৰ, অসম সাহিত্য-সভাৰ পাছৰ প্ৰধান সম্পাদক আৰু সভাপতি) লগ লাগি মাদান লাবানৰ জীৱেশ্বৰ গোস্বামী প্ৰভুৰ ঘৰটি তিনিমাহমানৰ কাৰণে ভেৰোণীয়াকৈ লৈ থকা সময়ত (ডিছেম্বৰ ১৯৪৬ এপ্ৰিল ১৯৪৭)। ৩১ অক্টোবৰ ১৯৪৬ তাৰিখেই সেই সঙ্কলটি লৈ প্ৰথম দুটামান শাৰী লিখিছিলো। ১৯৪৭ ডিছেম্বৰত বস্তুটোৱে এটা গঢ লৈ উঠিছিল। তেতিয়াই তাক গুৱাহাটীত মেধি ডাঙৰীয়াক আৰু তীৰ্থনাথ শৰ্মাক কলিকতাত দেখুৱাব পৰা হৈছিলো। সিসকলে মোৰ ঐতিহাসিক তুলনামূলক পদ্ধতিটোক প্ৰশংসা কৰিছিল। কামটোত আগুৱাই গৈ আছিলো। পাছত যেতিয়া গুৱাহাটীত ৰামধেনু প্ৰকাশ লিমিটেড গঠিত হ'ল, তেতিয়া দেৱকান্ত বৰুৱাৰ আগ্ৰহত তেওঁৰ এখন পাতনিৰে সেইখন সেই কোম্পানিৰপৰা প্ৰকাশ পালে ১৯৪৮ত।

২৩ ছেপ্টেম্বৰ ১৯৪৭ তাৰিখে শিলং ছাত্ৰ সংঘৰ কৰ্মী ব্ৰজেন বৰুৱা আৰু বাপাইৰে (বৰদলৈৰ ৰবল'বা ধীৰেন) লাবানত ঘূৰি ফুৰোঁতে নকেশ্বৰ বৰবৰাৰ ঘৰত ডক্টৰ সূৰ্যকুমাৰ ভূঞাক লগ পালো। ছাত্ৰে সুধিলে, 'কাইলৈ তুমি দিনৰ দহ বজাত ক'ত থাকিবা?' মই অফিছত থাকিম বুলি জনোৱাত অফিছটোৰ স্থানৰ বুজ লৈ ভূঞাদেৱে ক'লে, 'মই ঠিক দহ বজাত তোমাৰ অফিছলৈ যাম।

তুমি মোৰ লগত কাল এঠাইলৈ যাব লাগিব।' ক'লে তাৰ লাগিব, ছাবে কিন্তু নক'লে। মই পাছদিনা দহ বজাৰ আগতে অফিছলৈ গৈ ছাবলৈ বাট চাই থাকিলো আগ্ৰহেৰে। ঠিক দহ বাজিবলৈ পাঁচ মিনিট থাকোঁতে ছাবৰ মাটি ৰঙৰ গাড়ীখন মোৰ অফিছৰ আগত থিয় হ'লহি। ছাবে মোক গাড়ীখনত তুলি ওচৰৰ টিলাটোৰ ৰাজভৱনলৈ লৈ গ'ল। ত'ত পাই গাড়ীৰপৰা বৰ শৰাই এখন উলিয়াই ল'লে। তেতিয়াৰ গৱৰ্ণৰ ছাব আৰু তেওঁৰ ছাইদৰী ওলাই আহিলত মোক পৰিচয় কৰি দিলে মই লাটেৰে কৰ-মৰ্দন কৰিলো। ছাবে তেওঁক শৰাইখনৰ কথা বুজাই ক'লে আৰু ক'লে যে মোক অনাৰ উদ্দেশ্য হ'ল আগন্তুক পৰ্বত-ভৈয়াম সম্মিলন সপ্তাহত অসমৰ বুৰঞ্জী সম্পৰ্কীয় প্ৰদৰ্শন-সমূহত মই ভাল পৰামৰ্শ দিব পাৰিম, আৰু সদ্যহতে ঋতা মুখাৰ্জীয়ে (সাহিত্যৰথী বেজবৰুৱাৰ প্ৰথমা কন্যা অৰুণা আৰু সত্যব্ৰত মুখাৰ্জীৰ কন্যা—বিদুষী আৰু কলাকাৰ) পৰিকল্পনা কৰা 'যুগে যুগে অসম' নামৰ 'বেলে'ৰ বিষয়ত আৱশ্যকীয় কথা মোৰপৰা ল'ব পৰা হ'ব। তেনেতে ঋতাও আহিল। তেওঁৰ লগতো পৰিচয় আৰু আলাপ হ'ল। তাৰ পাছত মই বিদায় ল'লো, ছাবৰ গাড়ীয়ে মোক অফিছত থৈ গ'লহি। ইয়াৰ পাছত ঋতাৰে বহুতবাৰ আলোচনা হৈছিল। তেওঁ আশাশুধীয়া কলাকাৰ, দিনে কঠোৰভাৱে নৃত্য অভ্যাসন কৰে। সাজ কাপোৰৰ বিষয়ে যি পাৰোঁ পৰামৰ্শ দিওঁ আৰু শেষ যুদ্ধক্ষেত্ৰত লাচিত বৰফুকনৰ বচন একাকিও সূত্ৰ-কথা আদিবে লেখি দিওঁ। আনফালে, খাছিয়া-জয়ন্তীয়া জিলা ভিত্তিত পতা পৰ্বত ভৈয়াম উছৱৰ বাবেও কমলেশ্বৰসিংহ স্বৰ্গদেৱৰ দিনত অহা খৈৰামী (খাছিয়া) কটকীক 'চৌথাম কৰাক' দৃশ্য এটি লৈ নংক্ৰেম নাচৰ আভাস আনি আৰু আৰু অসমীয়া-খাছিয়া ভাবাৰ সংমিশ্ৰণেৰে একপ্ৰকাৰ বেলে এটি ৰচনা কৰা হৈছিল। এই বিষয়ত খাছিয়া ডেকা মেকডোনাল্ড আৰু জিছু খেৰ আৰু মোৰ অফিছৰ

টাইপিষ্ট পি ছিয়েমলিয়েহে সহায় কৰিছিল। মৌলাইৰ ওচৰৰপৰা কুঁহুৰা বন, আনি ভৈয়ামৰ দৃশ্য কৰা হৈছিল। অসমীয়া ছোৱালী বুলুৱে (এতিয়া সহকাৰী শিক্ষাধিকাৰ তিলোত্তমা বৰুৱা) খাছিয়া কুঁৱৰীৰ বেশত নংক্রেমৰ আৰ্হিৰ নাচ নাচিছিল। জিলা ভিত্তিক উছৱত (২০ অক্টোবৰ ১৯৪৭) অসম বিধান সভাৰ কম্পাউণ্ডত হোৱা প্রদর্শনীত ৰাণী গাইডালুৰ ডিঙিৰ আভৰণ, লুছাই বয়ন শিল্প, ভুটীয়া তাঁত, খাছিয়া পুৰণি সাজ অলংকাৰ আদি আছিল বিশেষ প্রদর্শনৰ বস্তু। মূল উছৱটোৰ (৫ নৱেম্বৰৰপৰা আৰম্ভণি) বাবে আউনিআটী, দক্ষিণপাট আদি সত্রৰ ভকতসকল, দিচাংপানীৰ বৌদ্ধ বিহাৰৰ নন্দবংশ ভিক্ষু আদিসকল আহিছিল। আউনিআটীৰ হাঁৰা নাম, সূত্রধাৰী নাচ, নটুৱা নাচ, ওজা পালি আৰু সত্রাধিকাৰ-ৰচিত "দ্রৌপদীৰ স্বয়ম্বৰ" নাটৰ অভিনয় হৈছিল। নাটৰ অভিনয় দেখি কলিকতা আদিৰপৰা অহা দর্শকসকল হতাশ হৈ কৈছিল, 'ই দেখোন আমাৰ যাত্রাই!' কাৰণ, অঙ্কীয়া বা পুৰণি ভাষা-নাটৰ পদ্ধতি প্রভু ঈশ্বৰে পৰিহাৰ কৰিছিল। উছৱত ওড়িয়া, গাৰো, খাছিয়া, বড়ো কছাৰী আদিৰ নাচো দেখুওৱা হৈছিল আৰু প্রদর্শনীত পুৰণি অলংকাৰ-পাতি, কাপোৰ-কানি আদি ওলাইছিল। কাণৰ জোঙ্কা-পাৰ আৰু ভাওনাৰ সূত্রধাৰীৰ পিতলৰ 'মোগলাই টুপী' আদি আপুকণীয়া বস্তু তাতে দেখিছিলো।

এইবোৰ সামাজিক কাম আৰু উছৱৰ মাজত সর্বোপৰি চলে ন্যাসপৰিষদৰ বিবিধ কাম আৰু চিন্তা। শিলং তেতিয়া অসম চৰকাৰৰ ৰাজধানী। চৰকাৰৰ বিভিন্ন বিভাগে বিশ্ববিদ্যালয়ত কিদৰে যোগ দিব পাৰে, তাৰো চিন্তা চলে। ইঞ্জিনিয়াৰিং কলেজ, পুলিছ ট্রেইনিং কলেজ, কৰেল ৰিকন্‌ষ্ট্ৰাকশ্যন্‌ ইনষ্টিটিউট, কো-অপা-ৰেটিভ ট্রেইনিং ইনষ্টিটিউট আদি বিবিধ শিক্ষা-প্রশিক্ষণৰ অনুষ্ঠান-প্রতিষ্ঠানৰ প্রস্তাৱৰ উথল-মাথল লাগে। সকলোবোৰকে বিশ্ববিদ্যা-

লয়ৰ বাবে লোৱা আৰু ল'ব খোজা মাটিত এ'কাড্‌ৰখবি স্থান লাগে। সংশ্লিষ্ট বিভাগবোৰে সেই লৈ ন্যাস পৰিষদৰ লগত আলোচনাত বহিব খোজে। ইয়াৰ ভিতৰত কো-অপাৰেটিভ বিভাগৰ যজ্ঞেশ্বৰ গগৈ অনেকবাৰ কথা পাতিবলৈ আহে— মোৰ লগত আৰু আলি আহমদৰ লগত। পৰিষদে নীতিগতভাৱে তেওঁলোকৰ অনুষ্ঠানৰ বাবে ঠাই দিবলৈ মান্তি হয়। কিন্তু পৰিষদ যদি বিশ্ববিদ্যালয় হোৱাত সেইবোৰ কথাৰ ফুটকে উঠা দেখা নগ'ল। সেইদৰে বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বাবে সুকীয়া আৰ্কিটেক্ট-নিয়োগৰ সিদ্ধান্তও কৰা হয়। সেইমতে বোম্বাইৰ Sathe and Gonda Co ৰ সাথেক লগত লৈ ৰবদলৈ, আলি আহমদ, ডক্টৰ ভূঞা, বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ৰেজিষ্ট্ৰাৰ হ ৰ লগীয়া ফণীধৰ দত্ত আৰু ছুৰকাৰী কেইবাজনা বিষয়া দীঘলী পুখুৰীৰ দুই মূৰে হাই-কোৰ্টৰ বাবে মাটি চোৱাৰ লগতে জালুকবাৰীতো বিশ্ববিদ্যালয়ৰ মাটি চাই ঘূৰিছিল। শেহলৈকে সাথেক বিশ্ববিদ্যালয়ৰ আৰ্কিটেক্ট-ৰূপে নিয়োগ কৰা নহ'ল। হৰিপ্ৰসাদ বৰুৱাৰ যোগে জে পি কেছি বোলা এজন ইঞ্জিনিয়াৰৰপৰা survey plan, contour plan আদি লোৱা হৈছিল। সিও কামত নালাগিছিল।

মই শ্বিলঙত থকাৰ মাজতে মোৰ পিতৃ-বিয়োগ ঘটে। ২১ এপ্ৰিল ১৯৪৭ তাৰিখে ভাইটোৰপৰা (মোক্ষেশ্বৰ) টেলিগ্ৰাম পালো, দেউতাৰ অসুখ বুলি, ২৩ তাৰিখে শিৱসাগৰলৈ যাত্ৰা কৰিলো। ২৮ তাৰিখে দেউতা ঢুকাল। লগে লগে এটা পুৰুষ শেষ।

গিৰিশিখৰৰপৰা আকৌ ৰামগিৰিলৈ /৷

বহুত দিনৰেপৰা এম. এ পৰীক্ষা দিয়াৰ হাঁ জুই খেদাৰ কথা বাৰে বাৰে কৈ শুনোতাক আমনি দি আহিছো। এতিয়া গুৱাহাটী-শিলঙলৈ আহিলত তাৰ বাবে বৰ সুবিধা হ'ব বুলিয়ে ভাবিছিলো। প্ৰকৃত পক্ষত কিন্তু নহ'ল। ইয়াত ব্যস্ততা হ'ল বৰ বেছি। ৭ অক্টোবৰ ১৯৪৬ তাৰিখে শিৱসাগৰত কবি দুৰ্গাবাক লগ পাওঁতে তেওঁ পতি পতিকৈ পৰীক্ষা দিয়াৰ কথা কয়, নহ'লে আমাৰ বিশ্ব-বিদ্যালয় হ'লে মোৰ ঠাই ক'ত হ'ব! পিছৰ বছৰতে পৰীক্ষাটো দিবই লাগিব—সকলো বন্ধু বান্ধৱৰ পৰামৰ্শত সেই কথা প্ৰায় ঠিক হ'ল। পানীত নানামিলে জানো মানুহে সাঁতুৰিবলৈ শিকিব পাৰে? সেই ভাবি বছৰটোৰ শেষত যেতিয়া পিছৰ পৰীক্ষাৰ বাবে কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অনুমতি বিচাৰিবৰ সময় হ'ল, তেতিয়া বাহিৰা পৰীক্ষাৰ্থীৰূপে মাচুল দি ইংৰাজীৰ এম. এ পৰীক্ষা দিয়াৰ অনুমতি বিচাৰি দৰখাস্ত কৰিলো। পানীত এইদৰে নামিলোৱেই যেতিয়া বাহু আহাৰিবৰো যত্ন কৰিব লগীয়া হ'ল। কিন্তু পানীৰ সোঁত দহোঁ ইমান বলী যে বাহু দাঙিবই নোৱাৰোঁ—কাৰণ সেইখন ইংৰাজী সাহিত্যৰ মহাসাগৰ। তেতিয়া চিন্তা আহিল ইংৰাজী এৰি যত্ন কৰিব পৰামৰ্শ লওঁৱন কবি অসমীয়াৰ পৰীক্ষাৰ উদ্যম কৰা যাওক—নহ'লে মোৰ যোৰ নাটনিৰ মাজৰপৰা বিশ্ববিদ্যালয়ক দিয়া এশ টকাৰ মাচুলো পানীত পৰিব। এসময়ত শিৱসাগৰত থকাতে দুই-এখন অসমীয়াৰ এম. এ.ৰ কিতাপ গোটাইছিলোঁও। তাৰ ধূলি-বালি মোহাৰি পাঠ্যক্ৰমৰ চাহিদা পূৰাবৰ যত্ন কৰিলো আৰু চপলা বুক ষ্টলে দুখনমান কিতাপ যোগাৰ কৰি দিলে। কিন্তু ইংৰাজীৰ এম. এ.

পাঠ্যক্ৰম যদি মহাসাগৰ, অসমীয়াৰ পাঠ্যক্ৰম চাহাৰা। কিতাপ-কলি সৰহভাগ ক'তো কেনিও পাবলৈ নাই। এতিয়া অৱস্থা 'আকাশ পাতাল শুদা দেখোঁ। ব'ল খোৱা ব'ল, হেলো হুইচো।' ১৯৪৭ৰ জানুৱাৰীত ইংৰাজীৰ ঠাইত ভাৰতীয় আধুনিক ভাষাৰ (অসমীয়া) পৰীক্ষা দিবলৈ অনুমতিৰ বাবে আবেদন কৰিলো আৰু বিদ্যাৰম্ভ কৰিলো। অতুল বৰুৱাই খবৰ দিলে শিলঙৰে শৈলবালা দাস বোলা এগৰাকী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ছাত্ৰীয়ে অসমীয়াৰ এম্. এ পৰীক্ষা দিবৰ যোগাৰ কৰি আছে, গতিকে তেওঁৰ তাত দুই-এখন পুথি পোৱা যাব পাৰে। বৰুৱাই মোক তেওঁৰ ওচৰলৈ লৈ গ'ল। তেওঁবপৰা কিন্তু কিতাপ পোৱাতকৈ মোৰ মোনাৰপৰাহে দুই-এখন দিব লগীয়া হ'ল। তেওঁৰ তাত পিছে খবিৰুদ্দিন নামে এজন বিশ্ববিদ্যালয়ত অসমীয়া পঢ়া ছাত্ৰবপৰা আনি থোৱা এ. ছি. উলনাৰৰ Introduction to Prakritৰ দ্বিতীয় তাঙৰণটো (এইখন দুৰ্লভ, কাৰণ লাহোৰত ছপোৱা কিতাপৰ সৰহভাগ ভাৰত-বিভাজনত লাহোৰতে থাকি আছিল) পাইছিলো। সেই বছৰত (১৯৪৬) অসমীয়াৰ এম্. এ পৰীক্ষাৰ পৰীক্ষাৰ্থী পৰাগ চলিহাকো মোৰ দুখনমান কিতাপ দি পিছত তেওঁৰপৰা মোৰ কিতাপৰ লগতে তেওঁৰো দুখন কিতাপ পাইছিলো। মোথত তাকৰ হ'লেও লেখত বহুত পাঠ্য পুথি লৈ হুৱা-দুৱা লগা অৱস্থা, সিও এক গৱেষণা নে হেদাণ্ডি মেলা উদণ্ডীয়া গৰু বিচৰাৰ দৰেই লেঠা হৈ উঠিল। সহায়-হাত বিচাৰি বন্ধু আৰু শুভাৰ্থীসকললৈ SOS পঠিয়ালো। বুঢ়া-বুঢ়ীত সিসকলেও নানাভাৱে সঁহাৰি জনালে, এম্. এ পৰীক্ষা দিবলৈ ওলোৱা নাই যেন কিবাটো 'যইত' কৰিবলৈহে দিহা পোহা কৰিছোঁ। কোনোৱে কিঁট এখোলা, কোনোৱা ব্ লকাঠ এচলি আগবঢ়ালে। ভক্তিৰ ফুলা হাবে Indian Historical Quarterlyত ওলোৱা তেওঁৰ Assamese Historical Literature প্ৰবন্ধৰ

offprint এটা পঠিয়ালে কটকীৰ হাতে। অধ্যাপক উপেন্দ্ৰচন্দ্ৰ লেখাৰুৱে পঠিয়ালে দুৰ্গাবৰী ৰামায়ণখন। নকুলচন্দ্ৰ ভূঞাদেৱে তেওঁৰ "ব'হাগী"ৰ একপি পঠালে। চাৰিঙীয়া বেণুধৰ শৰ্মাই 'পতিয়া তেজিলে' ঃ,

চাৰিং
২৮।১।৪৭

মৰমৰ মহেশ্বৰ,

তোমাৰ চিঠিখন পৰহিয়েই পালোঁ। এই কেইদিন শিৱসাগৰত হোৱা সুকুমাৰ কলা প্ৰদৰ্শনীত ব্যস্ত থাকিব লগীয়া হোৱাত, পোৱা-মাত্ৰেই উত্তৰ দিব নোৱাৰিলোঁ।

তুমি খোজা কিতাপ এখনো পঠাব নোৱাৰিলোঁ। মাত্ৰ ঢেকিয়াল ফুকনৰ খনকে ৰেজিষ্টৰী ডাকত পঠালোঁ—পোৱাৰ বাতৰি দিবা। 'আপোনে ছপোন ভৱায়"—এই কথাষাৰ তাহানি পদ্ম বৰুৱাই সদাই কৈছিল, লিখিছিলও। "পুৰণি অসমীয়া সাহিত্য" মোৰ হাতত নায়েই, কিনাই নাই। "সাধুকথাৰ কুকি"ও নাই, পুৰণি জোনাকীবোৰত তাৰ সাধুবোৰ আছে দেখি সুকীয়াকৈ কিতাপখন ৰাখিলোঁ যদিও, কাৰবাক পঢ়িবলৈ দিলোঁ। আপুৰুগীয়া কিতাপ "ৰামনৱমী", "গীতিৰামায়ণ", 'কথাভাগৱত" গুৱাহাটীয়া ভাওজোৰা আপোন মানুহ এজনে নি ঘূৰাই নিদিলে। আগলৈকো কৈছো, তুমি যদি অসমীয়া হৈ জনম ধৰা আৰু তোমাৰ গাত কিতাপ-ৰখা ৰোগ লাগি লয়ছি, তেন্তে কেতিয়াও হেজাৰ আপোন বুলিলেও কিতাপ ধাৰলৈ নিদিবা। স্বৰ্গীয় হেমচন্দ্ৰ বৰুৱা, ঈশ্বৰচন্দ্ৰ বিদ্যাসাগৰৰ আদৰ্শ এই বিষয়ে লাখটকীয়া। যি হওক, নাই মোমাইতকৈ কণা মোমায়েই ভলপ-অচৰপ—তোমাক সুবিধা দিব বুলি "ঢেকিয়াল ফুকন"খনকে পঠিয়ালোঁ। ফুকনৰ জীৱনীৰ বাহিৰেও, মোৰ নিমিত্তে এইখনৰ মূল্য আছে—

নয়নাভিৰাম আৰু মনোভিৰামে দেউতাকৰ আদেশ অনুসৰি উপহাৰ দিয়া যাবে ।

সিদিনা "আৱাহন"ত তোমাৰ 'চটাই পৰেৱত ' প্ৰবন্ধ পঢ়িলোঁ। গীতবিলাকত থকা বুৰঞ্জীৰ সৌন্দৰ্য্য উলিয়াই দিয়াত তোমাৰ নতুন গৱেষণাৰ ধাৰা ওলাই পৰিছে । সেইবাবে শলাগ লৈছোঁ। অ'ত-ত'ত দুই-এটা খুত অৱশ্যে আছে। মই পোৰা "আৱাহন"ত সেইবোৰ আঁচ দি থৈছোঁ। পাৰিলে যোগ-বিয়োগ দি, তোমাৰ কিতাপ উলিয়ালে, দিব লাগিব ।

তাহানিৰ দৰে আজিকালি সমসাময়িক দেশৰ গতিবিধি সম্পৰ্কে লেখামেলখি কৰিবলৈ মনোমত বন্ধু-বান্ধৱ আৰু নাইকীয়া হ'ল। অকলশৰীয়া হৈনো আৰু কিমান দিন থাকিম ?

অ' এটা কথা কওঁ। পাৰিলে ক'ৰবাত এবাৰ উলুকিয়াবা। ভক্তৰ ভূঞাই লাচিত বৰফুকনৰ জীৱনীত—শেষৰ ছোৱাত—বৰদলৈৰ বংশ লিখি তোমালোকৰ পুষ্পছে বৰিষণ কৰিলে। বুৰঞ্জীলিখক আচল কথাবোৰ আঁতৰি গ'লে, কিবা লাগে দেখোন।

সুকুমাৰ মহন্তৰ ঘৰত পোৱা অসম বুৰঞ্জীখনত কালাপাহাৰৰ বিষয়ে লিখা কথাখিনি কিয় বাদ দিলে ?

শিৱসাগৰৰ প্ৰদৰ্শনীখন এইবাৰ সঁচাকৈয়ে চকুত লগাকৈ পতা হৈছিল। বন্ত সজোৱাৰ আটোমটোকাবিতা, মানুহ ওলোৱা-সোমোৱাৰ শৃঙ্খলতা, পৰিপাটিকৈ কৰা হৈছিল। প্ৰত্যেক চাৰুকলা-বিভাগতে একোগৰাকী দীপলিপ্ কনিয়াই (ললনাই) চকীয়ালৰ (guard) কাম কৰিছিল।

মৰম ল'বা। চিঠি দিবা। নাপাহৰিবা।

ইতি

তো শ্ৰীবেণু

সাহিত্যৰথী লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ বকলা পুথিবোৰলৈও হাঁহুলী লগাই চাইছিলো। ফলত তেজপুৰৰপৰা উষা বেজবৰুৱাই লিখিলে :

তেজপুৰ

প্ৰিয় নেওগ,

আপুনি শিৱসাগৰৰ শ্ৰীযুত দাদালৈ দিয়া (যে ডাক টিকট সহ) চিঠিখন এইমাত্ৰ পাইছোঁ।

আপুনি বিচৰা কিতাপকিখনৰ ভিতৰত আটাইখিনি মোৰ হাতত নাই। ৺লক্ষ্মী দদাইদেউৰ কিতাপ দুখন আৰু ড' কাকতিৰ কিতাপখন আছিল, তাকে পঠালোঁ। ৺দদাইদেউৰ কিতাপ আপোনাকহে দিছোঁ। মোৰপৰা নিয়া বুলি নকব, কাৰণ ইয়াৰ গ্ৰাহক বহুত ওলায়। অথচ কিতাপ মোৰ হাতত এটা copyহে আছে। হেৰাই বুলি ভয় লাগে। আপুনি ভালকৈ ৰাখিব, বা মূল্য বুজিব বুলিয়েই দিছোঁ। বাকী মোৰ আটাইবোৰ কিতাপ আছে নে নাই কব নোৱাৰিছোঁ। "আনন্দৰাম ঢেকিয়াল ফুকনৰ জীৱনী"খন থাকিব পায়। বাকী "শ্ৰীবৎস-চিন্তা" আৰু "কথা-ভাগৱত" আছে নে নাই সন্দেহ। মই পুনৰ শ্ৰীযুত দাদালৈ লিখিছোঁ। আছে যদি নিশ্চয় দিব। অসমীয়া textbookৰ সদায় এই বিলৈ। আপোনালোকে এইবোৰত মন নিদিলে উপায় নাই। আশা কৰোঁ অসমত বিশ্ববিদ্যালয় হোৱাৰ লগে লগে এইবোৰ সমস্যাৰ সমাধান হ'ব। text-book বঙালী, ইংৰাজীকে আদি কৰি সকলো পোৱা যায়। কেৱল অসমীয়া কিতাপ কেইখনহে out of print মোৰো সেয়ে হৈছে। অসমীয়া কিতাপ দুখন যোৰহাট, গুৱাহাটী, তেজপুৰ ক'তো বিচাৰি পোৱা নাই। আপোনাৰ হাতত আছেনেকি ? এখন হ'ল সত্যনাথ বৰাৰ 'চিন্তাকলি'

আৰু যতীন দুৱৰাৰ “কথা-কবিতা।” অলপ খবৰ কৰি চাবচোন সেই আজৰি সময়ত।

শ্ৰদ্ধেয় ইন্দ্ৰেশ্বৰ বৰঠাকুৰৰপৰাও ৯ নবেম্বৰত “শ্ৰীবৎস-চিন্তা”-খনিৰ সৈতে এটুকুৰা কাগজ পালোঁ এই বুলি

প্ৰিয় নেওগ,

তোমাৰ কাৰ্ড এখনি পাই তোমালৈ কিতাপ এখন পঠাবলৈ লিখিছিলোঁ। এতিয়াহে বুজিলোঁ। তেওঁ নপঠালে। —বুঢ়াৰ অপৰাধ সৰ্ব্বতোভাৱে মাৰ্জ্জনীয় নহয় জানো?

তুমি খুজিছা যেতিয়া কিবা মজ ঠাইত লগাবলৈকে খুজিছা নিশ্চয়। বাকচৰ তলীত ক'লাম'লা দুখনি আছিল, তাৰে ভালখনি এইয়া পঠালোঁ। এনেয়ে বজাৰত বিক্ৰি নোহোৱা, তাতে আকৌ ক'লামলা, গতিকে দামৰ কথা নোতোলাটো ভাল। ভালকৈ থৈ দিবা। ক'তো নেপালে বিচাৰিম।

তোমাৰ
শ্ৰীইন্দ্ৰ

যোৰহাটৰ চৰকাৰী কৃষি-পামৰপৰা মই কিতাপ গোটাবলৈ লোৱা মোৰ বন্ধু আৰু ত'ৰ মেনেজাৰ জগৎচন্দ্ৰ বৰপূজাৰিয়ে (পাছত তেওঁ একে কামতে আন্দামান দ্বীপত আছিলগৈ) মোৰ বাবে তেওঁৰ কিতাপ অনুসন্ধানৰ বিফলতাৰ ডায়েৰি পঠিয়াইছিল

Jorhat Govt Farm
15 11'47

মৰমৰ মহেশ্বৰ,

হৰি জোৰ বাপ।

তোমাৰ পোষ্টকাৰ্ডখনৰো উত্তৰ নেপাই ভাবিছ চাগৈ—মই এইখিনি

পায়েই কথাটো পাহৰিলো। তই জহনীত যাবলৈকে—আহি পোৱাৰ পাচদিনাৰে পৰা কিতাপ বিচাৰি হাৱৰাণ। দহু বন কাঢ়ি কৰি তোৰ কিতাপ বিচাৰি যিদৰে হাবাথুৰি খাইছো, মোৰ খীৰতিজনী (ছুটা বাটৰ) হেৰোৱা হলেও ইমানখিনি কৰিলোহেঁতেন নে নাই কব নোৱাৰো যেহেতু ঈশ্বৰ বস্তুৱে তেনে সুবিধা বা অসুবিধা এতিয়ালৈকে দিয়া নাই।

কিতাপকিটা ৰৰচিনাকি দেখি যতে ততে পাম বুলিয়েই আশা কৰি ত্ৰোক কৈছিলো, কিন্তু "দূৰাৎ তু পৰ্ব্বতা ৰম্যাঃ" এখন এখনকৈ পুস্তকাগাৰ কেবাখনো ঘোন্দালিলো—একজন একজনকৈ বুৰিয়ে বুৰিয়ে মানুহক 'কোৱাই' খুৱাই হাত-ভৰিত ধৰিলো, কিন্তু তই এম "এ দিয়াৰ ভয়তেই হৰপায় কিতাপবিলাক বাৰ্মা ৰ' ভেদি অজান্তি মুলুককৈ গ'ল হেন পাওঁ।

*শেষত প্ৰ. তুলসীনাৰায়ণ শৰ্মাক ধৰিলোগৈ, কলে—তয়ো তেখেতক অনুৰোধ কৰিছিলি, পিচে কলেজ লাইব্ৰেৰীৰ কিতাপকিটা প্ৰঃ নবীন গোস্বামীয়ে আগতেই নিলে, তথাপি মানুহ এটা কলেজ খুলিলত পঠাবলৈ কলত পঠালো—যি হল লগত চিঠি ছুখন পটি-লেই বুজিবি। আৰু কেইটামান বৰশি পেলাই থৈছো—টিপিয়াইছে। পাচত জনাম। হেস্ত নেস্ত কিবা এটা লিখিবলৈ বুলি আপা কৰি বৈ থাকোঁতে এনে বেলি, হ'ল। Shillongৰপৰা ৩১ তাং আহি পায়েই শিৱসাগৰৰ প্ৰদৰ্শনীলৈ কিবা পৰীক্ষক হৈ যাব লগা হ'ল—সেইবোৰ বহুত কথা—লিখি মোৰ বহুমূলীয়া সময় নষ্ট নকৰোঁ। লগ পালে সুধিবি, ক'ম।

পাচে 'কুকুৰ কটা'! ফ'ট' তোলাৰ সময়তেই কৈছিলো নহয় ফিল্মটো ভিতৰত লৰ পৰা বিধৰ নাছিল—আগতেই তই নকলি—এইটো তোৰ লাওখোলা হ'ল চাবি আৰু 'S'কো দেখুৱালি। 'S'ৰ খবৰ কি; আত্মপুৰুষৰ কথা কৈছিলিনে নাই? বাকী ফ'টু' ছুখন

'পাহেৰ'ক মোৰ নমস্কাৰ একোটিৰে সৈতে ভেটাই দিবি দেই। আশা কৰো তেখেতসকল ভালে আছে। সেই ৫ নংত থকা তেজপুৰৰ সকলৰ খবৰ কি?

তই নেকান্দিবি। এইবাৰ লগ পালে মই ধুনীয়াকৈ তোৰ ফ'টো এখন তুলি দিম দেই ম-য়-না। অহা 'খিচখিচ্' বিহুতো ভাল কৰক্ এটা দিম দেই।

১৭।১১।৪৭

Wifeক আজি Hospitalলৈ Operationৰ কাৰণে নিয়া কথা—বৰ অশান্তি। গধূলি এটা লাইব্ৰেৰীলৈ এখন কিতাপ পোৱাৰ আশাত গৈছিলো—পিছে নেপালো।

তোৰ

—জগত—

পুঃ পকাযুৰা লাইব্ৰেৰীত "শ্ৰীবৎস চিন্তা" এখন আছে, কিন্তু ২।৩ দিনতকৈ বেচি দিনলৈ issue নকৰে। বোধ কৰো টকা জমা দিলে দিব। যদি লাগে মই যোগাৰ কৰিম—জানিবলৈ দিবি দেই।

—জগত—

জগতৰ এইখন 'ভিতৰপকীয়া' ভাষাৰ চিঠি। 'মহৰ্ষি' কমলাকান্ত ভট্টাচাৰ্যৰ জীয়ৰী বুলি শিলঙতে থকা অধ্যক্ষা উষা ভট্টাচাৰ্যৰ ঘৰতো চুখন পুথি পোৱাৰ আশাত ভুমুকি মাৰিছিলোগৈ। পিছে ইতিমধ্যেই তেওঁ আমাৰ কহিনুৰ 'মহৰ্ষি'ৰ "অষ্টাবক্ৰ-সংহিতা' খন ঘৰৰ মাজ-মজিয়াতে হেৰুৱাই পেলাইছিল। আনৰ পুথিৰ আৰু কা কথা? কিন্তু এই লেখীয়া কেয়োফালৰ নাই-নাইৰ মাজতে সেই দিনত পৰীক্ষা দিব লাগিছিল। আগৰ বছৰত পৰীক্ষা দিয়া পৰাগ মইনাই লেখিলে: "সিদিনা লেখা বামনৰমী, ওভতনি, জীৱন চৰিত ধৰকো নাই। 'সাহিত্যৰ চানেকি'ত জীৱনচৰিতখন পাৰ—

সেয়েই হ'ব। আৰু এটা কথা কিতাপৰ কাৰণে কেনৈ ভাবিছে? মূঠতে আপোনাৰ জিভাৰ আগত থকা সাহিত্যৰ দ'মটো তালকৈ পতিহয়াই থক—মকৰধ্বজ কামতো দিৱই—ভাল M & B tonicও হবগৈ।" কিন্তু দুই-চাৰিপতীয়া মাখোন হ'লেও কিতাপ-বোৰৰ বাকলি-পাতো নেদেখাকৈ পৰীক্ষা দিব পাৰি জানো? মই নিজে লেখা প্ৰবন্ধবোৰত কথাবোৰৰ বহুল একোটা ছবি আছিল, তাকে মোৰ আগৰ পৰীক্ষাৰ্থীসকলে কামত ব্যৱহাৰো কৰিছিল, কিন্তু নাম ধৰি দিয়া কিতাপ কেইখনৰ লগত প্ৰত্যক্ষ পৰিচয়তো লাগে! কিন্তু পোৱা যায় ক'ত!! গুণাভিৰাম বৰুৱাৰ "ৰামনৱমী" খনৰ অসমত বোধ হয় তেতিয়া এটা কপিও নাই। তাক পাওঁ ক'ত?

এনেতে এদিন দূৰৰ গজা ওচৰ পালেহি। গুৱাহাটীত অধ্যক্ষ জ্ঞানদাভিৰাম বৰুৱাক গৈ লগ পাম বুলি ভাবি থাকোঁতেই গৈছিল। সেইদিনা ৩০ ছেপ্টেম্বৰ ১৯৪৭। গধূলি শুনিলো যে বৰুৱা খোদ মই থকা আৰ্ল ছেনিটেৰিয়ামত। লৰি গ'লো তেওঁক চাবলৈ। কিন্তু এই কি। ছেনিটেৰিয়ামৰ মুখৰ ঘৰটোত ভোলানাথ বৰুৱাৰ প্ৰকাণ্ড চিত্ৰখনৰ তলত কাঠৰ তক্তাত যে বৰুৱা লাং খাই পৰি আছে। মোক দেখি চিয়ঁৰি চিয়ঁৰি ক'লে, 'চোৱাঁ, চোৱাঁ নেওগ বোপা, এইখন বি বৰুৱাৰ ছবি। প্ৰকাণ্ড frock coat পিন্ধিছে। well trimned beard কিন্তু তেওঁক frock coat পিন্ধিবলৈ, to trim his beard কোনে শিকাইছিল? মই নহয়নে?' মই ক'লো 'হয়, ছাৰ, হয়।' 'বি বৰুৱাক streets and buildings of London চিনাই দিছিল কোনে? মই। এতিয়া সেই বি বৰুৱাৰ ঘৰত মোৰ বাবে জগহ নহী হৈ।' মই ক'লো, ছাৰ, কিয় নহ'ব? কোনে ক'লে নাই বুলি?" 'সৌটো চকিদাৰে কৈছে, আপকে লিয়ে জগহ নহী হৈ!' তেওঁক সেইটো ভুল কৰিছে বুলি কৈ মেনেজাৰ অকণ বৰুৱাক কৈ ঠাই উলিয়াই দিয়া হ'ল।

পিছদিনা পুৱাই ব'লত তেওঁৰ সদানন্দ মূৰ্ত্তি দেখা পালো। কিন্তু মোৰ সবহ কথা নহ'ল। তেওঁ গুৱাহাটীলৈ গ'লগৈ। আৰু সেইদিনা ২৪ নৱেম্বৰত শিলঙলৈ আহিল, ছেলিটেৰিয়ামত নাথাকি পিনেস হোটেলতহে থাকিল। সেইবাৰ আকৌ তেওঁৰ ঘৰ বেজাৰ প্ৰধান মল্লীক দেখা কৰিবলৈ যাওঁতে ব্ৰহ্মদেশৰ কিবা কথাত লাগি মোক Has it not entered your head? বুলি ক'লে। মই নানা প্ৰকাৰ তেওঁক চেঁচনি-বুজনি দিলো। তেওঁ মোৰ কপালৈলৈ বাৰে বাৰে চাই থাকি ক'লে, 'Well, young man, you have got a beautiful gesture, which will work well in the public. বুজিছানে—your gesture—gesture?' পিছদিনাহে "ৰাম নৱমী"ৰ কথা উলিয়ালো। তেওঁ ক'লে, 'মোৰ দেউতাৰ কিতাপবোৰ একেলগে বান্ধি মই থৈছিলো। এজন মানুহে তাৰপৰা ৰামনৱমীখন ফালি লৈ গ'ল। মই তোমাক তেওঁৰ নামটো ক'ব পাৰো। কিন্তু নকওঁ।' কিতাপখনৰ বিষয়-বস্তুৰ আভাস বিচৰাত যে বকৰা ছাহাবে এটা পাঁচ-মিনিটীয়া লেকচাৰ দিলে, সেয়ে মোৰ "ৰামনৱমী" পঢ়াৰ সমান হ'ল। তেওঁ ক'লে, নাটকৰ নায়ক ৰাম সদ্যোবিধৱা নৱমীৰে প্ৰণয় পাশত আবদ্ধ হোৱা বাবে এজন গোসাঁয়ে ৰামৰ গাত চাট' মাৰিছিল আৰু সেইদিনা গোসাঁয়ে সপ্ন দেখিলে এজন চুটি-চাপৰ বামুণে কৈছেহি, মোৰ গাত ইমানবোৰ হুল। তুমিও এছাল নতুন হুল ভৰালা।' এই সপনৰ পুৰুষজন হ'ল ঈশ্বৰচন্দ্ৰ বিদ্যাসাগৰ, যি ৰাসবিহাৰী ঘোষৰ হতুৱাই বিধৱা পুনৰ্বিবাহ আইন কৰাইছিল। গুণাভিৰামে কলিকতাত হোৱা বিধৱা-বিবাহ চাইছিল আৰু তাৰ কথা "অৰুণোদই"ত লিখিছিল।

১৮ অক্টোবৰ তাৰিখে গুৱাহাটীত ন্যাস পৰিষদৰ সভা হওঁতে মই যোৰহাটত কিতাপ-পত্ৰ গোটাই পঢ়িবলৈ যাবলৈ ছুটী বিচাৰিলো; কিন্তু তেতিয়া পৰিষদৰ কাম সামৰিবৰ ওচৰ চাপি অহা বাবে

কোৱা হ'ল যে পৰীক্ষাৰ আগে আগে মাখোন ছুটী লোৱাহে বাঞ্ছনীয় হ'ব। ছুবছৰ আগতে অসমীয়াত এম্‌ এ ডিগ্ৰি লোৱা অধ্যাপক তুলসীনাৰায়ণ শৰ্মাৰ হাতত প্ৰায়খিনি কিতাপ আছিল বুলি গম পাইছিলো। তেওঁলৈ লিখাত তেওঁ পৰামৰ্শ দিলে যে যেহেতু তেওঁৰ কিতাপ-পত্ৰখিনিকে লৈ তেওঁৰ কলেজৰ নবীনচন্দ্ৰ গোস্বামী কলিকতাত পৰীক্ষা দিবলৈ যাব, ময়ো পৰীক্ষাৰ বাক কেইদিনমান আগতে কলিকতালৈ গ'লে সেই আটাইবোৰ চাই-মেলি লোৱাত অকণো অসুবিধা নহ'ব। কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ হাৰ্ডিঞ্জ হোস্টেলত থকা শিৱসাগৰৰ ছাত্ৰ দুলালচন্দ্ৰ বৰকটকীলৈ লেখাত আৰু টকা পঠিওৱাত মোৰ বাবে তেওঁৰ লগতে পৰীক্ষাৰ কেইদিন থাকিবৰ বাবে ঠাই ঠিক কৰিলে আৰু জনালে নবীন গোস্বামীৰ বাবেও সেইদৰে তেওঁ ঠাইৰ বন্দবস্ত কৰি থৈছে। শেহত্তত ২৬ নবেম্বৰ তাৰিখে ফথৰুদ্দিন ছাহাবৰ ওচৰলৈ গ'লো ২ ডিচেম্বৰত কলিকতালৈ গৈ ১২ তাৰিখৰপৰা পৰীক্ষা দিবলৈ ছুটী বিচাৰি। তেওঁ কলে, 'এতিয়া ট্ৰাস্ট বোৰ্ড wind up কৰিব লাগে, accounts auditorএ চোৱাৰ পিছতহে যাব লাগে।' মই তাৰিখবোৰ লৈ মোৰযে তৎক্ষণাৎ যোৱাৰ কি প্ৰয়োজন আৰু ডিচেম্বৰৰ শেহ সপ্তাহৰ আগতে অডিটৰ কোম্পানিয়েযে মানুহ পঠাব নোৱাৰে বুলি জনাইছে, সেইটো বুজাই ক'লো। কিন্তু তেওঁ প্ৰথমে কোৱা কথাটোতে ধৰি থাকিল। মোৰ মূৰত আকাশী সৰগ যেন ভাগি পৰিল। মই হতাশ হৈ তিনি-চাৰি দিন বহি থাকি ৩০ নৱেম্বৰ দেওবাৰে বৰদলৈ ডাঙৰীয়াক ঘৰতে লগ ধৰিলো আৰু মোৰ দুখৰ কথা ক'লো। তেওঁ টেলিফোনটো তুলি লৈ ফখৰুদ্দিন ছাহাবক সহজভাৱে ক'লে, মই সোনকালে নগ'লে মোৰ পৰীক্ষা দিয়াত অসুবিধা হ'ব, ইফালে অডিটৰো এতিয়া নাহে, গতিকে মোক তেওঁ ৪ ডিচেম্বৰ তাৰিখে যাবলৈ দিছেই। আলি আহমদে তেওঁৰ নেতাৰ কথা বিনা ওজৰে মানি ল'লে। বৰদলৈয়ে মোক

কলিকতালৈ যাবলৈ কৈ আলি আহমদলৈ এটা কোন কবিৰলৈও উপদেশ দিলে। সেইমতে পিছদিনা কোনত সচিবক জনাই তাৰ পিছদিনা কলিকতালৈ যাত্রা কৰিলো। ইতিমধ্যেই হেন্সিটেৰিয়ামত বহি পৰীক্ষাৰ বাবে যথেষ্ট কছৰৎ কৰিছিলো। বিশেষকৈ পালি আৰু প্রাকৃতৰ দৰে নতুন ভাষাৰ নিজেই নিজৰ শিক্ষক—সংস্কৃতৰ সীমিত জ্ঞানৰ ছুৱাবেদি গৈ। কিন্তু সেই পেপাৰতে বিশ্ববিদ্যালয়ত আধুনিক ভাৰতীয় ভাষাৰ (অসমীয়া, বঙলা, ওড়িয়া, মৈথিল, হিন্দী আদি) সকলো পৰীক্ষাৰ্থীৰ ভিতৰতে সৰ্বোচ্চ নম্বৰ ধৰিব পাৰিলো ৮০। বঙলাও নিজে নিজে শিকা, আৰু বঙলাৰ পেপাৰত পালো শতকৰা ৭২ নম্বৰ। পঢ়োঁতে কেতিয়াবা শৈলবালাৰে, কেতিয়াবা উত্তৰ লখীমপুৰৰ বুদ্ধীন্দ্রনাথ বৰুৱাৰে আলোচনা কৰোঁ। কিন্তু চিন্তা লাগি থাকিল একেবাৰেই শ্রীমুখ নেদেখা কিতাপ সেই-খনলৈহে।

পুনৰেৰ ৰামগিৰিত /ক

১৯৪৭ চনৰ চাৰি ডিচেম্বৰ তাৰিখে পুৱাতে উঠি কলিকতা বুলি গুৱাহাটীৰ বাছ ধৰিবলৈ গ'লো। চেনিটেৰিয়ামৰপৰা ওলাবলৈ নৌ পাওঁতেই হাতৰ এটেচি কেছটোৰ ভিতৰৰ চিয়াঁহীৰ দোৱাতৰপৰা সমস্ত চিয়াঁহী ওলাই পৰি কেছটো, তাত থকা গামোচা আৰু আন কি মই পিন্ধি ওলোৱা চুৰীয়াখনো বগাই পেলালে। তাকে দেখি বিদায় দিবলৈ ওলোৱা সকলো কেইজন বন্ধুৱে ক'লে, "আপোনাৰ আপোনা আপুনি গুড্ লাক হ'ল। পৰীক্ষাত ফাৰ্স্ট ক্লাছ ৰ'বই।" তেনেকৈয়ে এমৈলাম মহীৰ খৰচত যদি ক্লাছটো ৰয় কিনো বেয়া কথা? গুৱাহাটী পাই উজান বজাৰত মাইদেউৰ লগত ভাত এমুঠি খাই অলপ ওলাই গ'লো। দেৱকান্ত বৰুৱাৰ ঘৰত আকৌ কামাখ্যা পৰ্বতৰ হাত চোৱা বামুণ এজনে হাত চাই ক'লে, 'আপোনাৰ ভৱিষ্যৎ দেখিব পৰা শক্তি আছে। কিন্তু আপুনি বয়স তিনি কুৰি বছৰতকৈ সৰহ নাপাব আৰু জলপথে ভ্ৰমণত আপোনাৰ মৃত্যু-ভয় আছে।' কিন্তু গধূলিলৈ মোৰ জলপথেই এধানমান ভ্ৰমণ হ'ল। পাণ্ডুঘাটৰপৰা নাৱে আমিনগাঁৱলৈ পাৰ হৈ সিপাৰত ৰৈ থকা আসাম মেইলৰ ৰেলগাড়ীত উঠিলোগৈ। পাৰ্বতীপুৰেদি পিছদিনা আবেলি ৩ বজাত কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বিখ্যাত হাৰ্ডিঞ্জ হোস্টেলত থিত ল'লোগৈ। ১২ ডিচেম্বৰ শুকুৰবাৰৰপৰা এম্. এ পৰীক্ষা আৰম্ভ হ'ল। আমি চাৰিজনে আধুনিক ভাৰতীয় ভাষাৰ (অসমীয়া) পৰীক্ষাত বহিলো—মই, যোৰহাটৰ জগন্নাথ বৰুৱা কলেজৰ অধ্যাপক নবীনচন্দ্ৰ গোস্বামী, উত্তৰ লখীমপুৰৰ স্কুলসমূহৰ ডেপুটি ইন্‌স্পেক্টৰ বুদ্ধীন্দ্ৰনাথ বৰুৱা আৰু শিলঙৰ

শৈলবালা দাস। মই ইতিমধ্যে লগ নোপোৱা কিতাপ কেইখনমান গোস্বামীয়ে লৈ আহিছিল। সেই কেইখনৰ লগতো সাক্ষাৎ বা নৱ সাক্ষাৎ হ'ল। ১২ তাৰিখৰপৰা ২০লৈকে দিনে একোখনকৈ পেপাৰ হৈ গ'ল— মাজৰ দেওবাৰটো এৰি। পৰীক্ষা দি ভালেই লাগিল।

পৰীক্ষাৰ শেহদিনা তেতিয়া কলিকতাতে থকা কবি নলিনীবালা দেৱী আইক লগ পালোগৈ। তেওঁ "স্মৃতিতীৰ্থ" নামে পিতৃ কৰ্মবীৰ বৰদলৈৰ জীৱনী এখনি ছপাশালত দিছে। পিতৃদেৱেকে ইংৰাজী ভাঙনি কৰি যোৱা নলিনীবালাৰ কবিতাৰ এটি লক সংগ্ৰহ ছপা হৈ ওলাইছিল, তাৰ কপি এটা কবিয়ে মোক উপহাৰ দিলে। পিছদিনা নৱেন শৰ্মাৰপৰা চিঠি পালো, গুৱাহাটীত বা ঠাৰি কাকতত ওলাইছে ১ জানুৱাৰীৰ পৰা বিশ্ববিদ্যালয় 'চালু' হ'ব। তাৰ পিছদিনা অৰ্থাৎ ২২ তাৰিখে ওল্ড পোস্ট অফিছ ষ্ট্ৰীটস্থ আমাৰ হিচাপ পৰীক্ষক সিংঘী এণ্ড কোম্পানিৰ ৰামচন্দ্ৰ সিংঘীক লগ পালোগৈ। তেওঁ ক'লে, সেইদিনা তেওঁলোকৰ পৰীক্ষক জি সান্যাল অসমৰ দেৰগাঁৱলৈ যাত্ৰা কৰি আহিছে আৰু তাৰপৰা ঘূৰোঁতে শিলঙত সোমাব আৰু আমাৰ হিচাপ চাব। মই ২৩ তাৰিখে কলিকতা এৰি পিছদিনাখনেই শিলং পাই সান্যাললৈ বাট চাই ৰ'লো আৰু নতুন অহা হিচাপ টুকুৰা বোৰ মূল হিচাপৰ লগত থাকি গ'লো। সান্যালে আহি ১৯৪৮ৰ ১ জানুৱাৰীতহে কাম আৰম্ভ কৰিলে। মই পৰিপাটিকৈ হিচাপ দেখুৱালো, কিন্তু এটকীয়াৰেপৰা পঁচিছ হাজাৰলৈকে বিবিধ মূল্যৰ কুপনৰ কাউণ্টাৰফইলত চহী কৰোঁতে তেওঁৰ নিজে পুৰা সাত বজাৰ পৰা নিশা দহ বজালৈকে কাম কৰি কাম শেষ কৰোঁতে দুই দিন লাগিল। ১৭ তাৰিখে মাইকী মেকুৰীয়ে পোৱালি কচিওৱাৰ দৰে পৰিষদৰ অফিছটো টোপোলা কান্ধি লৈ গুৱাহাটীলৈ নামিলো। পুনৰ অধ্যক্ষ হেম বৰুৱাৰ সগত ভাগৰ মোৰ 'ৰামগিৰি'ৰ তক্তাপোচতে ঠাই লৈছোহি। ২৫ জানুৱাৰী তাৰিখে

ন্যাস পৰিষদৰ সদস্য আৰু তৃতীয় গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কন্‌ভোকেশ্যন বহিল। কথকজনে ছাত্ৰাবে বিশ্ববিদ্যালয়টি বাহিৰৰ হকা বধা নোহোৱাকৈ পণ্ডিতসকলৰ শাসনত সুঅনুশাসিত হ'ব বুলি আশা প্ৰকাশ কৰিলে। লগে লগে গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ন্যাস পৰিষদৰ জীৱন-কাল সমাপ্ত হ'ল। লগে লগে মোৰ কাৰ্যকালো। গতিকে 'কৰ্কৰী জল পান', কৰি মই আকাশত ওলমি থাকিলো। অৱশ্যে ৰেজিস্ট্ৰাৰ ফণীধৰ দত্তৰ অফিচলৈ গৈ থাকিলো কোনো পদবী নোহোৱাকৈ। কিন্তু ইতিমধ্যে ন্যাস পৰিষদৰ ৰবদলে, আলি আহমদকে ধৰি কাৰ্যকৰ্তাসকলৰ দায় ধৰি মতমতোৱা দুই কি এক নৱ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কাৰ্যকৰ্তা হ'ল আৰু ন্যাস পৰিষদে সিসকলক থান-মান নিদিয়াৰ বাবে 'পূৰ্ব শত্ৰু মনে জানি' গোৰ্‌ গোৰণিও তুলিলে, সেই সময়তে বিশ্ববিদ্যালয়ৰ নিৰ্মাতা বুলি ৰবদলৈক বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কোৰ্টৰ আজীৱন সভ্য কৰা বা তেনে সন্মান দিয়াৰ কথা উঠিছিল, তাকো আওকাণ-আওহেলা কৰিলে। বিশ্ববিদ্যালয় আন্দোলনৰ বেলা তেওঁ-লোকক আদৰ নকৰা বুলি মোৰ ওপৰতো তেনেজনৰ ৰোষে খুৰবুৰণি কাটিছিল। গতিকে মোৰ যৎসামান্য সেৱাৰ বিবেচনাত মোক বিশ্ববিদ্যালয়ত একপমান ভাল ঠাই দিব বুলি ভবাসকলে তাকে নেদেখি দুখ কৰিব লগীয়াহে হ'ল। কথাটো বিশ্ববিদ্যালয়লৈ এৰি নিদি ন্যাস পৰিষদ গুচাই বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কাম চুক কৰা সময়তে মোক টিকলতে এৰাইত ৰহওৱা উচিত আছিল বুলি পাছত ৰবদলৈ-দেৱে ভাব প্ৰকাশ কৰিছিল। কিন্তু আন কিছুমান কথাতহে ৰব-দলৈ আদি চৰকাৰ পক্ষৰ স্বপ্নভঙ্গ হোৱা যেন হৈছিল, আৰু সেই বাবে সোনকালেই দ্বিতীয় গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় (সংশোধন) অধি নিয়ম কৰি এখন শক্তিসম্পন্ন গৃহনিৰ্মাণ সমিতি পাতি দি বিশ্ববিদ্যালয়ৰ স্বকীয় বৃহত্তৰখিনি খৰ্ব কৰা হৈছিল। আন কি, বিশ্ববিদ্যালয়ৰ উপাচাৰ্য অথবা তেওঁৰ প্ৰতিনিধিক সেই সমিতিৰ সাধাৰণ সদস্য

মাখোন কৰা হ'ল। বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পণ্ডিতসকলৰ কামত চৰকাৰৰ এই প্ৰথম হকা-বধা হ'ল। সি কিমান আৱশ্যকীয় আছিল, সি অৱশ্যে সুকীয়া কথা। গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় ন্যাস পৰিষদৰ কথা যিমান খৰকৈ পাহৰিব পাৰি, সিমানেই যেন মঙ্গল—এনে এটা ভাব বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কিছুৰ মনত অন্তত' হৈছিল। ন্যাস পৰিষদে সংগ্ৰহ কৰা ধনৰ ঠিক উদ্দেশ্যত খৰচ নকৰা আৰু প্ৰতিশ্ৰুত দানবোৰ সংগ্ৰহ নকৰাটো এনে মনোবৃত্তিৰপৰা উদ্ভূত আলস্য বুলি আনসকলে ভাবিবৰ কাৰণ বিচাৰি পাইছিল।

প্ৰথমৰভোখৰত মোৰ প্ৰতি দয়া পৰৱশ হ'বলৈ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ সুমতি হ'ব বুলি আশাতে বহি থাকিলো। সেই সময়তে কিন্তু সমস্ত ভাৰতকে আন কি বিশ্বকো হঠাতে এক বিষাদৰ ছায়াই আৱৰি ধৰিলে। ৩০ জানুৱাৰীৰ সন্ধিয়া পৰত হেম বৰুৱা আৰু মই মোৰ কথাটো কি হ'ব নহ'ব তাৰে কথা পাতি পাণবজাৰৰ মাজেদি খোজ কাঢ়ি আহি থাকোঁতে হঠাতে এজন ডেকাই ছাই-কেলৰপৰা নামি ফেঁাপাই-জোপাই ক'লে 'ছাৰ, এইমাত্ৰ ৰেডিওত কৈছে, গান্ধীজীক দিল্লীৰ প্ৰাৰ্থনা সভাত কোনোবা এটাই গুলীয়াই হত্যা কৰিলে।' সেই সময়ত মই চুৰট খাইছিলো। নিদাৰুণ বাৰ্ত্তাটো শুনি মুখৰপৰা চেলেউ উফৰি পৰিল। তাৰ আৰু জীৱনত বুটলি লোৱা হোৱা নাই। আমি লৰা-লৰিকৈ ৰেডিও থকা এঘৰৰ কাষ চাপিলো। পণ্ডিত নেহৰুৰ 'বন্তিগছি আজি নুমাই গ'ল' (The light has gone out) আদি চকুলো টুকি টুকি কোৱা কথাবোৰ শুনিলো। সেই দিনবোৰত সকলোৰে মনবোৰত কি উথল-মাথল লগা বিষণ্ণতাৰ ভাবৰ জাউৰি উঠিছিল, তাৰ এজন বন্ধুৰ চিঠিৰেই বৰ্ণাও॰

'এই কেইদিন উত্তৰৰ কাৰণে আশা কৰিও তোমাৰ লেখোন কোনো সঁহাৰি পোৱা নাই। অৱশ্যে আকাশত যি দুৰ্যোগৰ মেঘ,

চাৰিওকালে যি আঁউসীৰ অন্ধকাৰ, তাত আৰু কি চিঠি লিখিবা? ভাবি ভাবি ওৰ নপাবে, কান্দি কান্দি চকুৰ পানীৰ সোঁত বিছিগে, কথা ক'বলৈ মাত বন্ধ হৈ যায়, লিখিবলৈ ল'লে হাতবপৰা কাপ খহি পৰে—মনত ক'ত আৰু শান্তি? যাৰ কথা ভাবিলে বিশ্ব-মানৱতালৈ মনত পৰে, যাৰ আদৰ্শ একোটা ক্ষণিক বিজুলী-প্ৰৱাহতে বহুত ওখ স্তৰলৈ উঠি যোৱা যেন লাগে, যাৰ একোটা বাণীয়ে অন্তৰৰো অন্তৰতম প্ৰদেশ স্পৰ্শ কৰি যায়—সেই মহান পুৰুষৰ মহান আত্মা আজি মুক্ত, নশ্বৰ ক্ষণভঙ্গুৰ পৃথিৱীত তেওঁৰ নশ্বৰ দেহা লীন হৈ গ'ল। যাওক—এই পাপৰ পৃথিৱী, এই অবাস্তৱ ক্ষুদ্ৰ জগত তেওঁৰ পুণ্যাত্মাৰ কাৰণে, তেওঁৰ সুবিশাল চিৰন্তন সত্তাৰ কাৰণে হয়তো অনুপযুক্ত, কিন্তু দুখ লাগে তেওঁ যেন যিদৰে যাব লাগিছিল, সেইদৰে নগ'ল—কিবা যেন আৰু থাকি গ'ল। কেই-বছৰ আগতে ভাৰতৰ কৰি-ঋষি স্বৰ্গগামী হৈছিল—তেতিয়াও পৃথিৱীয়ে কান্দিছিল, কবিৰ হৃদয় সুদা হৈ গৈছিল, আৰ্টিষ্টৰ অনুপ্ৰেৰণাৰ নিজৰা শুকাই গৈছিল, কিন্তু তেতিয়াতো এইদৰে অকালবিধ্বস্ত আশাৰ বেদনাত থাকি থাকি অন্তৰখনে চিঞৰি উঠা নাছিল—উ কি ভীষণ। নিয়তিৰ বিচাৰত প্ৰশ্ন উঠা নাছিল—বিধি, এতিয়াই কিয়? কিন্তু, এই মহাপুৰুষৰ মহাপ্ৰয়াণত অবাধ্য প্ৰশ্নৰ জাউবিয়ে বিশ্ব-নিয়ন্তাৰো যেন মুখ বন্ধ কৰিব খোজে। —সময় যেন পূৰা হোৱা নাই, প্ৰণালী যেন ন্যায়পূৰ্ণ হোৱা নাই । পাশ্চাত্য দেশৰ যুদ্ধৰ তাপ লাগি অহা বিষাক্ত বতাহছাটিক শান্তি প্ৰেম অহিংসাৰ সুগন্ধি বেণুৰে পবিত্ৰ কৰিবলৈ যি বিৰাট চেষ্টা কৰিছিলে মহাপুৰুষে, তাৰ সফলতাৰ আগতেই বাৰু নিষ্ঠুৰ বিধিয়ে কিয় এনে নিদাৰুণ বিধান কৰিলে? মানুহৰ বাৰ বছৰ দেৱতাৰ এবছৰ। সঁচাকৈয়ে আমাৰ নিচিনা অকৰ্মণ্যৰ বাৰ বছৰ নালাগে শ শ বছৰহে মহাপুৰুষৰ কৰ্মময় জীৱনৰ এবছৰৰ সমানেই হ'ব। কৰ্মবহুল উনাশী

যুগৰ জীৱন লাভ কৰিলে আৰু মৃত্যুৰ শিশাবন্ত লাভ কৰিলে মৃত্যুহীন এটি অনন্ত জীৱন। তথাপিও, তথাপিও অবোধ মনে যেন কৈ উঠে—He should have died hereafter

'অবিশ্বাস্য যেন নালাগেনে বাৰু? চিৰজীৱন অহিংসাৰ ব্ৰত লৈ পৃথিৱীৰ অশান্ত, অশিৱ শক্তিৰ বিপক্ষে সংগ্ৰাম কৰি তাৰ ঠাইত শান্তি আৰু প্ৰেমৰ স্থাপনা কৰাটোৱেই যাৰ জীৱনৰ মূল মন্ত্ৰ, সেই মহান পুৰুষেই আৰু' হিংসাৰ কদৰ্য ষড়যন্ত্ৰত প্ৰাণ হেৰুৱাব লগীয়া হ'ল। আনহাতে, এইটোনো কোনকৈ বিশ্বাস কৰিবা, যিজনৰ জীৱনৰ প্ৰতি মুহূৰ্ত্তই ভগৱানৰ দ্বাৰা চালিত, তেওঁৰ মৃত্যুতয়ে ভগ-ৱানৰ হাত নাই? আৰৌ, ভাবি চোৱাচোন বৈষম্যৰ কেনে সমাৱেশ—একজনে তেওঁৰ উচ্চ আদৰ্শৰ পোহৰেৰে জগতক পোহৰাই জগতৰ শিৰৰ মুকুট হৈ গ'ল, আৰু আনজনে হীনতাৰ চৰম সীমালৈ গৈ, মহাপুৰুষৰ বধৰ কাৰণ হৈ সাৰ্বজনীন তিৰস্কাৰৰ পাত্ৰ হ'ল। চৰমবোৰ লগ লাগি যায়। বোধ কৰোঁ গণিতেও কয় সৰল ৰেখা দুয়ো মূৰে বঢ়াই নি থাকিলে শেহত গৈ অসীমত দুয়ো মূৰ লগ লাগে। হয়তো আততায়ীৰ অবৰ্ণনীয় পাপৰ কালিমাৰ আগত মহাত্মাৰ নিষ্কলুষ জীৱন আৰু উজ্জ্বল কৰি তোলাই আনন্দময়ৰ ইচ্ছা। সঁচাকৈয়ে—his death has been as incredible as the man he was'

বিশ্বৰ শ্ৰেষ্ঠতি হৰণ কৰা এই ঘটনাৰ এমাহ-ডেৰমাহমান পাছত এদিন সন্ধিয়া এয়াৰ মেইলত পঠিওৱা ন্যাস পৰিষদৰ হিচাপ-পৰীক্ষক কোম্পানীৰ জি সান্যালৰ এটা পোষ্টকাৰ্ডে ক'লেহি (কাৰ্ডটোত সান্যালে তাৰিখ দিয়া নাছিল, আৰু তাত লগোৱা ওপৰৰ টিকটে লৈতে ডাকঘৰৰ তাৰিখৰ চাৰ বহা অংশ কোনোবা নিগনিয়ে আন সাঁচি ৰখা বহুতবোৰ চিঠিৰ সেই অংশৰ লগতে একেলাই লৈ গ'ল বাবে চিঠিৰ তাৰিখ সঠিক ক'ব নোৱাৰিলো) যে মই প্ৰথম শ্ৰেণী পাই এম্.এ পৰীক্ষাত উঠিছো।

সেইবাৰৰ আমি চাৰিজন পৰীক্ষাৰ্থীৰ এজন (নবীনচন্দ্ৰ গোস্বামী) দ্বিতীয় শ্ৰেণীত, এজন তৃতীয় শ্ৰেণীত উত্তীৰ্ণ হ'ল, আৰু এজন হ'ল অনুত্তীৰ্ণ। পৰীক্ষাৰ এই খবৰৰপৰাও কিন্তু বিশ্ববিদ্যালয়ৰ নিয়োগৰ ক্ষেত্ৰত মোৰ দৰ নাবাঢ়িল, একো লাভ নহ'ল। নহ'ল কিন্তু ভালেই হ'ল। 'বঞ্চিত করে বাঁচালে মোরে।' কাৰণ, সেতিয়া লাভ হোৱা হ'লে মোৰ বোধ হয় আজি অন্য পৰিচয়হে হ'লহেঁতেন। তিনিটো পোৱাত শুভাৰ্থী আৰু বন্ধুসকলৰ 'অন্তৰে হৰিষ' হ'ল। বেণুধৰ শৰ্মাই (৭ ব'হাগ ৮৭০) মুমলীয়া জীয়েকৰ বিয়ালৈ মতাৰ ছলতে জনালে 'অ', আশাৰ অনুৰূপে কৃতিত্ব লাভ কৰাত শলাগক শৰাই।' যতীন্দ্ৰনাথ দুৱৰাই ইতিমধ্যেই কলিকতাৰ ভয় লগা পৰিস্থিতিৰ বাবে সেই ঠাই এৰিছিল শিৱসাগৰৰ ঘৰ বুলি। কিন্তু তাত তেওঁক অসুখে পোৱাত ডিব্ৰুগড়লৈ যাব লগীয়া হ'ল চিকিৎসাৰ বাবে। মোৰ পৰীক্ষাৰ খবৰটোৰে মই তালৈকে এখন চিঠি দিলো। উত্তৰত তেওঁ লিখিলে

P O Sıbsagar
(Assam)
Dated, 6 5 1948

মৰমৰ মহেশ্বৰ,

তোমাৰ চিঠিখন মই ইয়াতহে পালোঁহি। ডিব্ৰুগড়লৈ যোৱাৰ কাৰণ হয়তো তুমি জানিবই পাৰিছা। আৰো সাতদিনমানৰ মূৰতে এবাৰ দেখুৱাবগৈ লাগিব। বৰ্তমানে 85% মান ভাল পাইছোঁ। আশা কৰোঁ বাকীও লাহে লাহে ভাল হৈ আহিব। তাৰ পাছত মোৰ মৰম আৰু আশীৰ্ব্বাদ লবা আৰু সঁচাকৈয়ে ভাল পাইছো তুমি প্ৰথম বিভাগত কৃতকাৰ্য্য হোৱা দেখি। মোৰ শেহলৈকে ধাৰণা আছিল যে তুমি ইংৰাজীতহে M A দিছা বুলি।

পিছত বেভিয়া এখন কাগজ বৰ প্ৰশংসা কৰা দেখি থিৰিইঁতে চাব খোজাত দেখুৱালত ক'লে যে 'ছাবৰ কাগজ', তাতো বিশ্বাস কৰা নাছিলো—তাৰ পাছত ছুলালক ছুটামান প্ৰশ্নৰ উত্তৰ পঢ়াই শুনোৱাত আৰু মোৰ বৰ ভাল লাগিছে বুলি কোৱাত তেতিয়াহে তোমাৰ কথা কৈছে। অৱশ্যে নম্বৰ আগতে পঠোৱা হ'ল। আকৌ কওঁ যে ঈশ্বৰে তোমাক ভালে কুশলে ৰাখক আৰু অসমীয়া ভাষাৰ হকে কাম-কাজ কৰিবলৈ সামৰ্থ্য দিয়ক এয়ে প্ৰাৰ্থনা।

মই তোমাক ডিব্ৰুগড়লৈ মাতিছিলো মোৰ নিজৰ সম্বন্ধে ছুটা-মান কথা সুধিবলৈ। [এইখিনিৰপৰা কথাখিনি Strictly Con fidential বুলি জনোৱাত ইয়াত বাদ দিলো।]

কি কৰিলো কি নকৰিলোঁ। ভাবিবৰ মন নাই। সপোনত হেৰুৱা পোৱা ধন দিঠকত কোনে ক'ত পালে,/কল্পনাৰ মায়াকাননত কিনো বীণ কোনেনো বজালে,/জীৱনৰ বিয়লি বেলিকা আজি তাৰ নকৰোঁ বিচাৰ,/মাৰ যক অন্তৰতে যত সুখ-দুখ আশা-নিৰাশাৰ। এতিয়া মোৰ Wordsworthৰ line কেইটা ৰৰকৈ মনত পৰিছে To be a prodigal's favourite then worse truth,/A miser's pensioner—behold our lot !/O Man, that from thy fair shining youth/Age might but take the things youth needed not" নহয় জানো ?

চিঠিখন বোধ হয় বলিয়ালিৰ দৰে হল—দায়-দোষ নধৰিবা। ইয়াৰপৰাই বুজিছা মনৰ অৱস্থা কেনে। আশা কৰোঁ ভালে আছা।

ইতি
তোমাৰ মৰমৰ
শ্ৰীযতীন্দ্ৰনাথ দুৱৰা

মোৰ আন এখন চিঠিৰ উত্তৰত তুৰবাই লিখিলে

P O Sibsagar
(Assam)
Dated, 21 5 1948

মৰমৰ মহেশ্বৰ,

মই মাজতে চিকিৎসাৰ কাৰণে আকৌ এবাৰ Dibrugarhলৈ যাব লগীয়া হৈছিল। তাৰপৰা আহিয়েই তোমাৰ চিঠিখন পালোঁ আৰু পাই বৰ ৰং পালোঁ। তোমাক অতিকে আপোন বুলি ভবাৰ কাৰণে মনৰ কথা সকলো মুকলি কৰি লেখিছিলোঁ। মনৰ অৱস্থা সিমান ভাল নথকাৰ কাৰণে কিবাবোৰ লেখিছিলোঁ হ'ব পায়। যাওক বাৰু সেইবোৰ কথা।

[এই চিঠিতো Confidential বাবে কিছু কথা বাদ দিওঁ ছপাত।]

মই তোমাক অসমীয়াত M A দিবলৈ মানা কৰাৰ কাৰণ হৈছে যে আমাৰ তাৰ মানুহসকলে অসমীয়াত M A দিয়াটো ভাত খোৱাৰ পাছত তামোলৰ মুহদি বুলি ভাবি বিহকে পাই তাকে লেখে। সিবাৰ এজনে Matric বা I A ল'বাই অসমীয়া লেখাৰ দৰে লেখিছিল সকলোৰে হাতত fail হ'ল। তাৰ উপৰি তুমি অসমীয়াত Second Class পোৱাহেঁতেন মই অতিকে বেজাৰ পালোঁহেঁতেন —হয়তো কলেৰে আকৌ এবাৰ Englishত দিয়ালোঁহেঁতেন। তোমাৰ mysticism আৰু Boswellৰ

Johnsonৰ Life সম্বন্ধে লেখা প্ৰশ্নকেইটা মোৰ বৰ ভাল লাগিলে। তুমি মাথোন Boswellৰ Lifeৰপৰা দুই চাৰিটা quotation দি তোমাৰ কথাবিলাক বুজাব লাগিছিল—অকণমান আভাস দি যোৱাহেঁতেন বোধ হয় অতি সুন্দৰ হ'লহেঁতেন। Mysticism লেখোঁতে ৰবদলৈৰ অকল 'বহুদৈ লিগিৰী'ত সমাপ্ত নকৰি আন-বিলাকৰ সম্বন্ধে দুই-চাৰি আষাৰমান (যদিও সামান্য) কোৱাহেঁতেন বোধ হয় আৰু ভাল হ'লহেঁতেন।— যাওক ঈশ্বৰে তোমাক 1st Class দিয়ালে তাৰ কাৰণে তোমাৰ ইংৰাজী সাহিত্যত যথেষ্ট জ্ঞান থকা। তোমাৰ 'অতীন্দ্ৰিয়বাদ'টো মোক আকৌ লিখি দিব লাগিব। মৰম লবা। দিগ দিয়াৰ কাৰণে বেয়া নেপাবা। ঈশ্বৰে মঙ্গল কৰক।

ইতি
তোমাৰ মৰমৰ
শ্ৰীযতীন্দ্ৰনাথ দুৱৰা

আন এজন পৰীক্ষক উপেন্দ্ৰচন্দ্ৰ লেখাৰুৱেও আকৌ সমালোচক ডক্টৰ কাকতিৰ বিষয়ে প্ৰশ্নৰ উত্তৰত লেখা মোৰ কথাখিনি নকলকৈ ৰাখিবলৈ খুজিছিল। সি যি হওক, ফাৰ্স্ট ক্লাছ হ'লো, নহ'লো, 'ৰামগিৰি'ৰ তক্তাপোচতে দিনবোৰ আগ বাঢ়ি গৈ থাকে বৰ লাহে লাহে। আগৰ কেয়োজনেই তাৰ বাসিন্দা। তাতে বহি বহি কেতিয়াবা কিবা লিখোঁ, কেতিয়াবা বং আৰু লেখনী লৈ কিবা-কিবি ছবি আকোঁ— 'প্ৰকৃতি-পুৰুষ'খন ল'ৰাকালীয়া বন্ধু সুন্দৰমোহন বৰদলৈয়ে লৈ গৈ ভাৰত নাট্য মন্দিৰৰ তেওঁৰ সঙ্গীত বিদ্যালয়ৰ বেৰত আঁৰি থৈছিলগৈ, তাৰ পাছত সি কেনিবা নিৰুদ্দেশ হ'ল, 'বাপু আৰু'খন 'আনন্দাত সৰা' কিন্তু 'জেউতি চৰা' মহাত্মাজীৰ সস্মিত বদন, তাকো মই ৰাখিব নোৱাৰিলো, কোনে

দিছুল ভালো। মজাপ্ৰসাদ বৰুৱাই মোৰ "ভাৰতৰ সিপাৰে ধুনীয়া দেশ" ছপাই উলিয়াবলৈ লোৱাত তাৰ বাকলি-পাতৰ ছবিখন আঁকিলো; সেইখনৰ বাবেই Statesman Pressঅৰপৰা ব্লক কৰাই আনিছিল। তদুপৰি বেণুধৰ শৰ্মাৰ "সাতাম্ন হাল"ৰ তেওঁৰ প্ৰথম তাঙৰণৰ বাকলি-পাতৰ বাবেও এটা স্কেচ্ কৰি দিছিলো। এই-বোৰ স্কেচৰ বাবে বাৰুই উপহাৰ দিছিল দুখন পুথি with love & hatred বুলি লিখি। মোৰ উদগনিত তৰুণ শিল্পী শশ বায় বৰুৱায়ো দুখনিমান চিত্ৰ কৰিছিল। এনি-তেনি কাম-কাজৰ খবৰ কৰিছিলো। শিলঙৰ অধ্যাপক কেশৱনাৰায়ণ দত্তৰ যত্নত St Anthony's Collegeৰ অধ্যক্ষই জুলাইৰ পৰা কাম দিব পাৰোঁ বুলি এখন চিঠি দিছিল, কিন্তু তালৈ যাব নোৱাৰোঁ বুলিহে জনাব লগীয়া হ'ল। গতিকে সেই সময়ত বিনা পইছায় 'সাহিত্য কৰা'ই মোৰ 'পেছা' হৈছিল— হেম বৰুৱাৰ "পছোৱা"ত আৰু অ'ত ত'ত। আমাৰ সাহিত্যিকসকলৰ লগতো আদান-প্ৰদান কৰিছিলো আৰু সিসকলৰ প্ৰবন্ধ পাতিৰ আগ গুৰি ধৰিছিলো তাৰ মাজতে। Shrijut Maheswar Neog M A / Hilpakhuri Uzanbazar/ Gauhati ঠিকনাত বেণুধৰ শৰ্মাৰপৰা এটা লেখাই নৈতে পোৱা এখন চিঠি •

চাবিং
১৮।১০।৪৮

মহেশ্বৰ নেওগ,

এইখন পঠালোঁ—নবাব্দৰিকৈ লেখি। খণ্ডৰ অমকত দিহুকে জাহিল, তাকে লেখিলোঁ। তুমি চাই-চিতি সদ্ব্যৱহাৰ কৰিবা। "জোনাকী"লৈ পঠিয়াব পাৰিলে ভাল। মোৰ লগত "অসমীয়া"ৰ কাকবাৰ নাই।

তুমি বোলে পিয়লি, মণিৰাম (নাটক) আৰু ৫৭ চালৰ এটা সমালোচনা লিখিছা। ভাল পাইছো শুনি।

পিয়লিৰ ফাঁচী হৈছিল ১৮৩০ চনত। শ্ৰীযুত ৰুকণাকান্ত দত্তই (প্ৰফেচৰ) Journal of the Kamrup Anusandhan Samitiৰ যোৱা সংখ্যাত এটা প্ৰবন্ধ লিখিছিল। তেতিয়া Cooper চাহাব Judicial কমিচনাৰ আছিল। পঞ্চায়তত বিচাৰ হৈছিল দেশদ্ৰোহীক ফাঁচী হ'ব লাগে বুলি। কিন্তু David Scottৰ approval নোহোৱাকৈ ফাঁচী দিব নোৱাৰি। ইতিমধ্যে Neufville মৰি থাকিল। মণিৰাম দেৱান তেতিয়া বৰপঞ্চায়ত-সৰুপঞ্চায়তৰ চিৰস্তাদাৰ (interpreter) আছিল। কিতাপখন proscribe কৰাব লাগে। "মণিৰাম দেৱান" নাটখন proscribe কৰিবলৈ যোৰহাটৰ-পৰা representation গৈছে। মৰম লবা।

ইতি
তো
শ্ৰীবেণু

"মণিৰাম দেৱান" নাটকখন পঢ়িবলৈ পোৱাই নাই। ইন্দীবৰ চিৰস্তাদাৰৰ 'জীৱনাদৰ্শ'খনত ভালেমান অমূলক আৰু কল্পিত কথা থকা বাবে সেই সময়ত Text-book Committeeএ কিতাপখন নামঞ্জুৰ কৰিছিল।

'ফাঁচীৰ আগ দিনা মণিৰামে দিয়া চিঠিখনো মিছা বুলিয়ে প্ৰমাণ হৈছে। ১৮২৫ৰপৰা ১৮৩০লৈকে জয়সাগৰ পুখুৰীপাৰতহে কাছাৰী বহিছিল। হৰনাথ ডাবোগা আছিল ১৮৫৭ চালত, ১৮৩০ চনত নহয়।'

২৪ অক্টোবৰ তাৰিখে এটা কাৰ্ডত মণিৰাম-পিয়লীৰ বিতৰ্কৰ বিষয়ে "সমালোচনা এটা 'অসমীয়া'ত দিবই লাগে। নহ'লে পিছ-

সাগৰ-যোৰহাটত ৰৰ বদনাম হৈছে” বুলি লিখি শৰ্মাই সকীয়াই দিছিল।

কটন কলেজত উদ্ভিদবিদ্যাৰ এম্‌.এছ্‌. ছি খোলাৰ সিদ্ধান্ত কৰি প্ৰফেছৰৰ নিয়োগ দিছিল চৰকাৰে। অসমীয়া আৰু অৰ্থ-নীতিৰো সেই কলেজতে শিক্ষক নিয়োগৰ বাবে আয়োজন চলিল। আনসকলৰ লগতে ময়ো লেকচাৰৰ পদৰ বাবে দৰ্খাস্ত কৰিলো। কিন্তু মূৰকত চৰকাৰে এই তিনিওটা বিষয়ৰ স্নাতকোত্তৰ শ্ৰেণী গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়লৈ এৰি দিবলৈ স্থিৰ কৰিলে। বিশ্ববিদ্যালয়ৰপৰা আন বিষয়ৰ লগতে অসমীয়াৰ প্ৰফেছৰ, ৰিডাৰ আৰু লেকচাৰাৰ একোজনকৈ বিচাৰি জাননী দিলে। ডক্টৰ কাকতি ছাৰে সহায় কৰি লিখোৱা নিয়োগৰ বাবে মোৰ আবেদন দাখিল কৰিলো। হ’ৰ লগা লেকচাৰাৰ সম্পৰ্কে পোনতে অলপ খেলি-মেলিৰ খবৰ শুনা গৈছিল। কিন্তু ৮ নৱেম্বৰ ১৯৪৮ তাৰিখে উপাচাৰ্য সন্দিকৈ ডাঙৰীয়া, ডক্টৰ সূৰ্যকুমাৰ ভূঞা আৰু কালিৰাম মেধিৰে গঠিত প্ৰাৰ্থী বাছনি সভাই প্ৰফেছৰ-ৰূপে ডক্টৰ বাণীকান্ত কাকতিৰ, ৰিডাৰ ৰূপে ডক্টৰ বিৰিঞ্চিকুমাৰ বৰুৱাৰ আৰু লেক্‌চাৰাৰ-ৰূপে মোৰ নাম ওপৰত দি কাৰ্য পৰিষদলৈ নিয়োগৰ পৰামৰ্শ দিলে—ৰিডাৰ আৰু লেকচাৰাৰ পদৰ বাবে দ্বিতীয় একোটি নামো ৰাখি। সন্দিকৈদেৱে কাৰ্য পৰিষদত (Executive Council) পৰামৰ্শাৱলী উত্থাপন নকৰাকৈয়ে আমাক ১ ডিচেম্বৰ ১৯৪৮ তাৰিখে কামত যোগ দিবলৈ নিয়োগ পত্ৰ দিয়ালে।

ইতিমধ্যে ১৩ নৱেম্বৰৰ দিনা উত্তৰ কামৰূপৰ জালাহত হোৱা কামৰূপ ট্ৰাইবেল ষ্টুডেণ্ট্‌ছ কংগ্ৰেছৰ বছৰেকীয়া অধিৱেশনৰ সাংস্কৃতিক বিভাগৰ সভাপতি-ৰূপে নিমন্ত্ৰণ পাই যাব লগীয়া হৈছিল। মূল সভাখনৰ সভাপতি ডা ভুৱনেশ্বৰ বৰুৱা ডাঙৰীয়া। মই তেওঁৰ লগতে এখন জিপ গাড়ীত উঠি জালাহত সভা কৰিবলৈ যাবলৈ,

ঠিক কৰিলো।৮ আগদিনা তেওঁ ক'লে যে পুৱা ঠিক পাঁচ বজাত মই তেওঁৰ ঘৰ (তেতিয়া তেওঁ উজান বজাৰত জজ যোগেন্দ্ৰনাথ বৰুৱাৰ ঘৰৰ সমুখত এটা ভাৰা-ঘৰত আছিল) পাবগৈ লাগিব, তাৰ পাছত ঠিক ছাৰে পাঁচ বজাত 'কনকনে ঠাণ্ডায় আমাদেৰ যাত্ৰা হবে শুৰু।' বৰুৱাদেৱে ডেকাইতক সদায় সোৰোপা, অকামিলা বুলি গালি পাৰি থাকে। মই কিন্তু তেওঁৰ ঘৰৰ বাৰাণ্ডাত ভৰি দিয়াৰ লগে লগে ভিতৰত পুৱাৰ ঘড়ীয়ে টং টংকৈ পাঁচটা কোব মাৰিলে আৰু মই দুৱাৰত পাঁচটা ঠোকৰ মাৰিলো মৃদুকৈ। লগে লগে ডা° বৰুৱা উঠি আহিল "ঠিক আছা ডেকা" বুলি। তেওঁৰ লগতে নিশাটোৰ লঘোনটো চাহ-জলপানেৰে ভাঙি ছাৰে পাঁচ বজাত জালাহ যাত্ৰা আৰম্ভ কৰিলো। যেতিয়া জালাহ পালোগৈ, আমাৰ দুইৰে চুলিত বাটৰ ধূলিৰ কৃপাত যেন থিয়েটাৰ ভাওনাৰ ভীষ্ম-দ্ৰোণৰ পলিত কেশৰহে সজ্জা। বাটত যাওঁতে ডাক্তৰ ডাক্তৰীয়াই হাঁহি-মাতি দুই এটা নিজৰ-পৰৰ কাহিনীও শুনালে। মাজতে ক'লে, 'তুমি মোৰ লগত আহিছা, বৰ ভালেই হৈছে। মোৰ আকৌ সভাত দীঘলীয়া বক্তৃতা নোজায়েই। জলপমান ক'লেই বক্তব্যৰ ওৰ পৰে। সভাখন চমুতে সামৰণি পৰে।' সেইদিনা পিছে মোৰ কথা কোৱাটো তেওঁৰ সভাখনৰ শেষতহে হ'ব লগীয়া। তেওঁ কৈ গ'ল, 'এবাৰ কিন্তু মোৰ লগত এজন বক্তাক লৈ গৈছিলো। তেওঁক নি যি বিপদতহে পৰি ছিলো।' নিজৰ কথা সোনকালে চোঁচ পৰাৰ ভয়ত বৰুৱাদেৱে খোলে সেইবাৰ এজন দেশকৰ্মীক লগতে লৈ গৈছিল যাতে সভাখন ভুটাভাম কথাৰে কিছু পৰ জমাই' ৰাখিব পাৰে। সভাস্থলত দেশ-কৰ্মীজনক দুআবাৰ ক'বলৈ উঠিবলৈ কৈয়ে মনত এটা ভাব খেলো-ৱাত বৰুৱাই সুধিলে, 'তুমি কিহৰ বিষয়ে ক'বা, জানাতো?' 'অ, মই একতাৰ বিষয়ে ক'ম।' 'এঃ, সেইটো সভাৰ বিষয় নহয়হে।

ইয়াত গৰুৰ বেমাৰ হৈছে, সেই বিষয়েহে উপায় চিন্তা কৰিবলৈ আমি আহিছো।' 'অ, সেই বিষয়েও মই ক'ম।' তাৰ পাছত একে লেহেকীয়া সুৰত বক্তৃতা জুৰিলে, 'মই হিন্দু মহাসভালৈ গ'লো, তাত হিন্দুবিলাকৰহে ঠাই, তাত মুছলমানৰ ঠাই নাই, শিখৰ ঠাই নাই, খ্ৰীস্টিয়ানৰ ঠাই নাই ।' আকৌ 'মই মুছলিম লিগলৈ গ'লো ।' বক্তাই বক্তৃতাত ভু-ভাৰতৰ সকলো ৰাজনৈতিক দল চ'লাথ কৰিলে। সভাপতি বৰুৱা আতংকিত হ'ল। "হেৰা, 'তুমি বহুত ঘূৰিলাহে, এতিয়া বিষয়'টালৈ আহাঁ।' 'হয়, মই আহিম। মই তুৰ্কীস্থানলৈ গ'লো ।' 'এঃ, তুমি বহুত আঁতৰলৈ গ'লাচোন?' 'মই সোনকালেই ঘূৰি আহিম, ডাক্তৰ ডাঙৰীয়া। মই কহিমালৈ গ'লো ।' "এইবাৰ তুমি আৰু ঘূৰি নাহিবা যেনেহে পাইছো।' কিন্তু বক্তাজন সাউৎ কৰে উবা মাৰি ঘূৰি দেশ পালেহি। 'মই কংগ্ৰেছ মহাসভালৈ গ'লো, তাত হিন্দুৰ ঠাই আছে, মুছলমানৰ ঠাই আছে, শিখৰ ঠাই আছে, খ্ৰীস্টিয়ানৰ ঠাই আছে ।' এই একতাৰ ঠাইডোখৰ পাই বক্তাই সভাৰ বিষয়টোত প্ৰৱেশ কৰিয়ে একেটা বাক্যতে তাৰ সামৰণিও মাৰিলে, 'এইবিলাক ডাঙৰ ডাঙৰ মানুহৰ ডাঙৰ ডাঙৰ কথা, আমাৰ গৰুবোৰ চৰকাত পৰিছে, তাৰ কিবা এটা উপায় কৰিব লাগে।' তাৰ পাছত তেওঁ টপ কৰে বহি থাকিল।

ডা বৰুৱা যেনিয়ে যাওক, ত'তে এটি father figureৰ দৰে সকলোৰে প্ৰতি পিতৃতুল্য স্নেহেৰে আচৰণ কৰে, কিন্তু সেই আচৰণ শিশু-তুল্যও। বেয়া বা অন্যায় দেখিলে তেওঁ ফুপাই-পাই উঠে আৰু ভাল কাম দেখিলে তেওঁ প্ৰশংসাত মুখৰ নহ'লেও তেওঁৰ শোভন মুখমণ্ডলত স্মিত প্ৰকাশ পাই উঠে। তেওঁৰ লগত যাওঁতে দেখিলো, সভাৰ কামতকৈ (সভাতভো তেওঁ দীঘলীয়া বক্তৃতা নকৰেই) গোট খোৱা মানুহৰ সুখ-দুখৰ কথাতেই ব্যস্ত হ'ল। গধূলি মোৰ ৰাজাত ঘড়োলকলে অপূৰ্ব নৃত্য-গীত দেখুৱালে—সেই হাওফাওৰ

সকলো ৰতাহ ঢালি বজোৱা চিকু, বাঁহী, মধুৰ চেৰজা, সেই এহাত জোৰা আঁচুৰে ফুলাম গামোচা, দখনা—মিযুং আদিৰে সুশোভিত সেই খেৰাই পূজাৰ প্ৰসংগৰ গম্ভীৰ লয়লাস নৃত্য। মই ইতিমধ্যে বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভা আদিৰ সঙ্গত আহৰণ কৰা বড়ো সংস্কৃতিৰ কথাৰে লিখিত অভিভাষণ পঢ়িলো। অভিভাষণখন পিছে ছাত্ৰনেতা বীৰেন দাসক দিয়াৰ পাছত তাক নোপোৱাত মোৰ ডাঙৰ সম্পত্তি এটা হেৰোৱা যেন লাগি আছে সদায়। সভাখন শেষ হ'লত ডাক্তৰক ৰোগ দেখুৱাবলৈ অহা নানাজন লোকে মোৰ পুৰণি সহপাঠী এজনৰ ঘৰৰ চোতালেৰে এচোতাল হ'ল। ডাক্তৰ ৰৰুৱাই তেওঁৰ স্বাভাৱিক ক্ষিপ্ৰতাৰে ৰোগী চাই চাই ৰোগ নিৰ্ণয় কৰি গ'ল, ঔষধৰ বিধান দিলে। অৱশ্যে বহুতক মাথোন সান্দহ, ভীমকল আদি অসমীয়া খাদ্যবোৰ দবনি পিটি খাবৰ উপদেশ মাত্ৰ দিলে। ফিজ বা দক্ষিণা বুলি তেওঁক কোনোবাই দিলেও দিলে নিদিলেও নাই দুই-একক আকৌ 'দৰব কিনিবলৈ লাগিব তোমাকে' বুলি দিয়া টকাকেইটাও তেওঁ ঘূৰাইহে দিলে। গুৱাহাটীতো এই বমভোলা ৰূপটোকে সদায় দেখি আহিছো। মানৱীয়তা আছিল তেওঁৰ প্ৰধান চৰিত্ৰ। সেইহে তেওঁক যি জানিছিল, শ্ৰেষ্ঠ ধন্বন্তৰি বুলি জ্ঞান কৰিছিল। সৌধনিৰ্মাণৰ স্বপ্নত বিভোৰ আজিৰ চিকিৎসক বহুতৰে (সকলোৰে নহয়, কাৰণ ময়ো সদায় আগ শাৰীৰ ডাক্তৰসকলৰ মৰম সদায় পাই আহিছো আৰু মাথোন সিদিনা একে একে দুজন ডাক্তৰে মোৰ শৰীৰ পৰীক্ষা কৰিলত মই ফি আগ বঢ়োৱাতো নল'লে।) চকু হেনো মাথোন পূৰা-পূৰি দক্ষিণাফেৰাত। তেওঁলোক গৈ পোৱাৰ আগতে ৰোগী মৰিলেও দক্ষিণা তেওঁলোকৰ প্ৰাপ্য আৰু ফি নিদিলে ৰোলে ঘৰৰ বেমাৰী ঘৈণীৰ গাতো হাত লগোৱা অবিধি! গভীৰ মানৱতা-বোধৰ বাবে সকলো ৰোগীৰে গভীৰ বিশ্বাস, ৰৰুৱা ডাক্তৰে হাত দিলে ৰোগী মৰাৰপৰাও জী উঠিব। ভক্তৰ বাণীকান্ত কাকতিয়ে

ডাক্তৰ বৰুৱাৰ মুখৰপৰা শুনা এটা কথা এবাৰ বোলে কোনোবা খেচ গাঁৱৰপৰা এজন বুঢ়া আহিছিল ডা' বৰুৱাক ৰোগ দেখুৱাবলৈ। গাড়ীপৰা নামি বৰুৱা নিজৰ ক্লিনিকলৈ উঠি যাওঁতে বুঢ়াই ক্ষুধার্ত্ত দৃষ্টিৰে তেওঁলৈ চাই থকা দেখি ডাক্তৰে সুধিলে, 'কি চাইছাহে ইমানকৈ? বুঢ়াই হোজাভাৱে ক'লে, 'তোকে চাইছো। মোৰ বেমাৰ বহুত ডাক্তৰক দেখুৱাইছো। কোনেও ভাল কৰিব নোৱাৰিলে। তয়ো নোৱাৰ। তই বোলে ধন্বন্তৰি। সেই দেখিহে আহিছো। কি কৰ এতিয়া।' বুঢ়াৰ কিন্তু ভিতৰি বিশ্বাস, বৰুৱাৰ হাতত তেওঁ প্ৰাণ পাই উঠিবই। এনে ক্ষেত্ৰতে 'যাদৃশী ভাৱনা যস্য সিদ্ধিৰ্ভৱতি তাদৃশী।' জ্ঞান-বিদ্যাৰ প্ৰতি বৰুৱাদেৱৰ অসীম শ্ৰদ্ধা। তেওঁ বিদ্বান বুলি ভবাজন বয়সত সৰু হ'লেও তেওঁ সিজনক প্ৰাপ্য সম্মান দিবই। গুৱাহাটীত সাহিত্য সভাৰ অধিৱেশনৰ নিমন্ত্ৰণ চিঠিত মই 'চতুৰ্বিংশ সম্মিলন' লেখাত দোষ ধৰি 'চতুৰ্বিংশতি সম্মিলন'হে হ'ব বুলি দুজন-মানে তৰ্ক জোৰাত (নজনাকৈ লোকৰ আঁওসা ধৰা স্বভাৱটো বহুতৰে) ডা বৰুৱাই ভেকাহি মাৰি ক'লে 'তেওঁ পণ্ডিত মানুহ, তেওঁ যি লেখিছে, সেয়ে শুদ্ধ।' বৰুৱাই ওৰে জীৱন কংগ্ৰেছ মহাসভাৰ লগত থাকি দেশ-সেৱা কৰিলে, কিন্তু ১৯৫২ চনত তেওঁক কংগ্ৰেছে গুৱাহাটীৰ এম্ এল্ এ হ'বলৈ ধৰাত তেওঁ ক'লে, 'মই ৰাজ-নীতিকো নহওঁ, পণ্ডিতো নহওঁ। মই এছেম্বলিত কি কৰিমগৈ?' এই বুলি তেওঁ ডক্টৰ কাকতি ছাৰক ধৰিছিলহি বিধান সভাৰ পদপ্ৰাৰ্থী হ'বলৈ। কাকতি ছাৰেও বৰুৱাক অসীম শ্ৰদ্ধা কৰিছিল আৰু আমাক কৈছিল, তেওঁৰ শেষ গ্ৰন্থ Visnuite Myths and Legendsখন তেওঁৰ নামতে উছৰ্গা কৰিব। কিন্তু কিতাপখনৰ ছপা আধা-আধি হওঁতেই ছাৰ ঢুকাল। ছাৰৰ বাইক ৰাখি মই উছৰ্গাপত্ৰত মাথোন লেখি দিলো To Dr Bhubaneswar Barooah, friend, philosopher and physician

তুমি যদি এদিন ৰেডিওৰ হ'লা, তেতিয়া হ'লে তুমি সদায় ৰেডিওৰ

১৯৭০ চনত ভাৰত চৰকাৰৰ শিক্ষা আৰু সংস্কৃতি মন্ত্ৰালয়ে মোক কলাসমীক্ষক (art critic) বুলি গণনা কৰি এক 'বক্তৃতা দিয়া আৰু বন্ধুত্ব কৰা' (lecturing and friendship makiug) অভিযানৰ দায়িত্ব দি পূৰ ইউৰোপৰ তিনিখন ৰাষ্ট্ৰলৈ ভ্ৰমণাৰ্থে পঠিয়ালে—হাংগেৰি, পূব জাৰ্মানি আৰু ৰোমানিয়ালৈ। আমাৰ মন্ত্ৰালয়ে মোৰ বায়ো-ডাটা বা চমু জীৱন-সূত্ৰ সেইবোৰ ৰাষ্ট্ৰৰ সাংস্কৃতিক পৰিক্ৰমাৰ অধিকৰ্তাসকলৈ পঠিয়াই দিছিল আগে ভাগে, আৰু সেইখন চাই চাই সিসকলে মোক য'লৈ য'লৈ নিলে ভাল বুলি ভাবিলে, নিছিল। হাংগেৰিৰ মিছ ভেৰা গাথিয়ে মোক ক'লে, "আপোনাৰ জীৱন। সাংস্কৃতিক স্পৃহা দেখোন বহুতো! আপোনাক কি কি দেখুৱাব পাৰোঁ। এঘাৰ দিনৰ ভিতৰত, ঠিক কৰাই টান।" তথাপি, প্ৰাচ্যতত্ত্বৰ পণ্ডিতেৰে সাক্ষাৎকাৰৰপৰা বেলে নৃত্য নাট, মঞ্চাভিনয়, বৃন্দ-বাদ্য, তেওঁলোকে বৰ আদৰ কৰিব নোখোজা বোলছবিৰেপৰা বালাটন-ফুৰেড অৰ্থাৎ বালাটন হ্ৰদৰ দক্ষিণৰ 'ৰবীন্দ্ৰনাথ ঠাকুৰ (তেওঁলোকৰ মাতত ৰেবিণ্ডৰনাট টেগোৰে) বৃক্ষ'লৈকে চাব লগীয়া, শুনিব লগীয়া একোকে মোক দেখুৱাব-শুনোৱাবলৈ বাকী নাৰাখিলে। আন কি, মোৰ বায়ো ডাটাত অল ইণ্ডিয়া ৰেডিওৰে এধানমান সম্বন্ধ থকাৰ কথা দেখা পাই মোক এদিনাখন পুৱা হাংগেৰিয়ান ৰেডিওলৈও লৈ গ'ল। তাত লগ পালো এজন বিচক্ষণ লাকক—পাপ্।

ৰহুতবোৰ পানীয় মোৰ সমুখত থোৱা হৈছে। কিন্তু তাৰ কোনটি পান যোগ্য, সুধিবই লাগিব। তেওঁ ক'লে, 'ধুনীয়া ৰঙৰ

এইটোৱেই সকলোতকৈ ভাল, ইয়াক আমি হাংগেৰিয়ান ৰাপ্তি বোলোঁ। আৰু ইয়াৰ জন্মস্থান হ'ল যি ঠাইত বিথফেনৰ প্ৰেয়সী নিৰাস কৰিছিল। আৰু ।' পাপৰ এনে লোভনীয় বৰ্ণনাৰ এটি দ্ৰব্যও মোৰ গ্ৰহণীয় নহ'ল হ'ল মাথোন এগিলাচ কোকা কোলা। পাপে আৰু নানা ৰসিকতা কৰিলে। শেহত যেতিয়া মই ক'লো যে মই দুদিনমান ৰেডিওত আছিলা, তেওঁ ঘপ কৰে উঠি আহি মোক সাৱটি ধৰিলে, ক'লে, 'তুমি যদি এদিনাখনলৈ ৰেডিওৰ আছিলা তুমি তেতিয়া হ'লে সদায় ৰেডিওৰ হৈ আছা। আমি একেই জাতৰ চৰাই।' মোৰ কাৰণে কিন্তু এই দাবী ৰক্ষিবনে, ক'ব হ'লে নোৱাৰিলো। তথাপি শুনক ৰেডিওৰ লগত মোৰ সমধৰ কথা।

১৯৪৮। গুৱাহাটীত উচ্চ শিক্ষা আৰু সংস্কৃতি প্ৰচাৰৰ দুটি মহৎ অনুষ্ঠান স্থাপিত হ'ল। শিক্ষা অনুষ্ঠানটি হ'ল অসমৰ প্ৰথম বিশ্ববিদ্যালয়। গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ে ১৯৪৭ ছনৰ গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় অধিনিয়ম অনুসৰি ১৯৪৮ ছনৰ ১ জানুৱাৰীত জন্মলাভ কৰিলে আৰু অসমে তিনি দশক ক'ল দাবী কৰি অহা এটি অভাৱৰ পূৰণ সম্পন্ন হ'ল। তাৰ ঠিক ছমাহৰ পাছত ১ জুলাইত ভাৰত চৰকাৰৰ শক্তিশালী প্ৰচাৰ-মাধ্যম আৰু গীত নাট সাহিত্যৰ বাস্তৱ উৎকৰ্ষৰ চৰ্চাৰ মাধ্যম গুৱাহাটী শ্বিলং কেন্দ্ৰৰ অল ইণ্ডিয়া ৰেডিও (গুৱাহাটী পূৰ্বৰ কমিশ্যনাৰৰ বঙলা আৰু শ্বিলঙত আগৰ লেজিছলেটিভ কাউন্সিলৰ ঘৰত) উদ্বোধন কৰা হয়। এই দুয়োটি উদ্ভৱ এই অঞ্চলৰ জনজীৱনত তাৎপৰ্যপূৰ্ণ হৈ উঠিল স্বাভাৱিকতে। ব্যক্তিগতভাৱেও দুইটি মহৎ অনুষ্ঠানৰ লগতে মোৰ সম্পৰ্ক ঘটিল। যিটো অনুষ্ঠানৰ উত্তৰাধিকাৰী ৰূপে গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ জন্ম, সেই গৌহাটী ইউনিভাৰ্ছিটি ট্ৰাস্ট বোৰ্ড বা গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় ন্যাস পৰিষদৰ তিনি বছৰীয়া জীৱন কালত মই পৰিষদৰ অফিছ ছেক্ৰেটাৰি আৰু পাছত ছুপাৰিণ্টেণ্ডেণ্ট

হিছাপে কাম কৰিছিলোঁ। পৰিষদ মৰি আইনমতে বিশ্ববিদ্যালয় হোৱা সময়ত মোৰ স্থান নিৰ্ণয় কৰি দিয়া নোহোৱাত মই আলাসত ওপঙি থাকিলো। দুদিনমান পাছত বিশ্ববিদ্যালয় কৰ্তৃপক্ষই মোক বহিৰলৈ দপ্তৰত সৰু এডুখৰি পীৰা দিছিল যদিও ধন্যবাদ দি সেয়া প্ৰত্যাখ্যান কৰা হ'ল। ফল, ভাসনম্। দুদিনমানলৈ নিবনুৱা হৈ উটি ভাহি থাকিলো। এনেতে গুৱাহাটীত অল ইণ্ডিয়া ৰেডিও স্টেশ্যন হ'লত তাৰ লগত গা ধঁহাবলৈ গ'লো মাজে মাজে। কথিকা লেখিলো। গানো লেখিলো দুটামান দুদিনীয়া গায়ক গায়িকাৰ বাবে। কেইদিনমানৰ পাছত তাতে মোক এটি সৰু ভূমিকাও দিয়া হ'ল—গাঁৱলীয়া ৰাইজৰ বাবে আচুতীয়া অনুষ্ঠানৰ পৰিচালক—'গাঁৱলীয়া ৰাইজলৈ' কাৰ্যসূচীৰ 'ধনবৰ কাই।' ইয়াৰ সমান্তৰালভাৱে ডক্টৰ বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱাই সৰু ল'ৰা ছোৱালীৰ কাৰ্যসূচী 'অকণিৰ চ'ৰা' আৰু শ্ৰীমতী মিনতি ৰাজখোৱাই মহিলাৰ মেল 'আইদেউৰ বুলনি' চলোৱাৰ ভাৰ লৈছিল। স্টেশ্যান ডাইৰেক্টৰ ৰূপে কুমাৰী মেহৰা মাসানিৰ নেতৃত্বত ইতিমধ্যেই কলিকতা স্টেশ্যনত অভিজ্ঞতা লাভ কৰা আৰু এতিয়া প্ৰোগ্ৰেম এক্‌জিকিউটিভৰ দায়িত্ব পোৱা উবাইছুল লতিফ বৰুৱা আৰু প্ৰোগ্ৰেম এছিষ্টেণ্ট হিছাপে বীৰেন্দ্ৰকুমাৰ ফুকন, সত্যপ্ৰসাদ বৰুৱা, ফণী তালুকদাৰ, ভূপেন হাজৰিকা, চৈয়দ আবদুল মালিক, নাৰায়ণ বেজবৰুৱা, মৃগেন ৰায়চৌধুৰী, পুৰুষোত্তম দাস (সঙ্গীত প্ৰযোজক) আদি কৰ্মঠ আৰু গুণী কৰ্মীসকলেৰে গুৱাহাটী কেন্দ্ৰ অদ্ভুত কৃতকাৰ্যতাৰে হো হোকৈ চলিবলৈ ধৰিলে, প্ৰত্যক্ষভাৱে বা পৰোক্ষ ভাৱেই জড়িত সকলোৰে বাবে, তথা শ্ৰোতাসকলৰ কাৰণেও এক আহ্লাদৰ স্থলী হৈ পৰিল। অৱশ্যে বহুতৰে মনত থাকিব পায় যে ১৯৪৮ৰ এক জুলাই তাৰিখে কেন্দ্ৰ উদ্বোধন কৰিবলৈ অহা মহম্মদ চৈয়দুল্লা ছাহাবে দুৱাৰত পিকেটিং কৰি দীঘল দি পৰি

থকা ল'ৰা ছোৱালীক ভেইহে ভিতৰ সোমাৰ লগা হৈছিল। এই পিকেটিঙৰ মূল কথা আছিল ভাৰতীয় ৰাষ্ট্ৰীয় সংগীত ৰূপে পৰিগণিত গুৰুদেৱৰ 'জন গণ মন'ত কামৰূপ বা অসমৰ নাম নোহোৱাৰ প্ৰতিবাদ। এই প্ৰতিবাদ পিছে সোনকালেই ক্ষীণ গ'ল আৰু প্ৰতিৰোধীসকলেও ৰেডিওৰ বিবিধ কাৰ্যক্ৰমত যোগ দিবলৈ ধৰিলে।

মোৰ 'গাঁৱলীয়া ৰাইজলৈ' কাৰ্যসূচীও দিনে আধাঘণ্টীয়া হৈ নিয়মিতভাৱে চলিল। তাৰ পৰিচালনাত পোনতে এজন ভাল সঙ্গী পাইছিলো—বৰ্তমান "দৈনিক অসম"ৰ সম্পাদক কীৰ্তিনাথ হাজৰিকা। আমি দুয়ো বিশেষকৈ ভাষাৰ ঘৰুৱা গুণ, বিশুদ্ধি আৰু সৰলতালৈ বৰ লক্ষ্য ৰাখিছিলো। আজি-কালিও 'বতৰৰ আগলি বতৰা', কণ্ঠতে 'গাঁৱলীয়া ৰাইজৰ বাবে বিশেষ কৰি গমি পিটি উলিওৱা বতৰৰ আগলিজাননী'ৰ নিচিনা কথা শুনিলে গুৱাহাটী ৰেডিওৰ ল'ৰাকালিৰ কথা মনত পৰে। হাজৰিকাই আকৌ উচ্চাৰণলৈ বৰ চকু দিছিল। আমাৰ কাৰ্যসূচীত কথিকা শুনোৱা এজনে 'মহ' (তেজ খোৱা মহ) শব্দটো 'ম'হ' (যেন মাঁহ হোৱা ম'হহে) কৰি উচ্চাৰণ কৰাত হাজৰিকাই ইচ্ ইচাই উঠিছিল আৰু মই ইচ্ ইচনিটো মহৰ কোন কোননিৰ দৰে প্ৰেৰক-যন্ত্ৰত উঠিব বুলি খন্তেকলৈ আতঙ্কিত হৈছিলো। আমাৰ কাৰ্যসূচীৰ পোনতে signature tune বা লক্ষণ গীতৰ দৰে গ্ৰামোফোন ৰেকৰ্ডত 'ৰাইজে মোৰ বজা ঐ/ বুকুৰে বান্ধে ঐ/ৰাইজে মোৰ সেৱাৰে থলি' গীতটি বাজি উঠিছিল। গানটি সঁচায় বৰ উপযুক্ত আৰু শোভন আছিল। সি অৱশ্যে দ্বিতীয় মহাযুদ্ধৰ দিনৰ খিলঙস্থ চৰকাৰী Song Publicityৰ সোঁৱৰণি। সেই সংস্থাৰ ঘাই মানুহজন আছিল বিখ্যাত সংগীতজ্ঞ কীৰ্তিনাথ শৰ্মা বৰদলৈ—যাৰ 'বাসন্তীৰ অভিষেক', "মেঘালয়" আদি গীতি-নাট্যই এটি নতুন প্লাৱন আনিছিল এই শতিকাৰ চতুৰ্থ দশকত কিন্তু বাক সেই সময়ত খিলঙৰ থাছিয়া ল'ৰা-ছোৱালীয়ে Song Publi-

cityক বিকৃত কৰি 'চৰপাপ্‌-বি বুঢ়া' বুলিছে জানিছিল, তেওঁৰে মনোৰম সৃষ্টি আমাৰ লক্ষগীত 'বাইজে মোৰ খজা ঐ/বুকুৰ বাছৈ ঐ/বাইজে মোৰ সোৱাবে থলি।'

কীৰ্তিনাথ হাজৰিকা যোৱে থকাত আমি দুয়ো আৰু কথিকা কণ্ঠতাসকলেও টকুছ ষ্টুডিওটোত বহিয়ে কথা কৈছিলোহক ঘোষণাৰ মেজৰপৰা ঘোষক শিৱপ্ৰসাদ ভট্টাচাৰ্য বা ঘোষিকা পঙ্কবটী ফুকনে ৰেকৰ্ড বজাইছিল আৰু গান গোৱা ডাঙৰ স্টুডিওত গীত-বাদ্য চলিছিল। হাজৰিকা যোৱাৰ পাছত মই লাহে লাহে সমস্ত কাৰ্যসূচীক গাঁৱৰ ক'ৰবাৰ চোতালত বহা গাঁৱৰ মেল ৰূপ দিবলৈ ল'লো আৰু সেই সময়ৰ বিচক্ষণ ঘোষক শিৱপ্ৰসাদ ভট্টাচাৰ্য, কলাকাৰ ভূপেন হাজৰিকা আদিৰ সাদৰ সহযোগত সিহঁতক একোটা নাম আৰু ভূমিকা দি প্ৰতি দিনৰ সূচীক জীৱন্তভাৱে নাটকীয় কৰি তুলিবৰ যত্ন কৰিলো ডাঙৰ স্টুডিও'টোত বহি লৈ। উদাহৰণ স্বৰূপে ভূপেন হাজৰিকাৰ নাম হৈছিল অলিয়া-বলিয়া, কাৰণ সেই সময়ত তেওঁৰ 'অলিয়া-বলিয়া মই' গীতটি জনপ্ৰিয় হৈ উঠিছিল। আমাৰ কাৰ্যসূচীক এনে মেলৰ ৰূপ দি তুলিলত সি শ্ৰোতাৰ বাবে আকৰ্ষক হৈ উঠিল। সিসকলে আন সূচী শুনিলেও 'গাঁৱলীয়া বাইজলৈ' শুনাকৈ নাথাকে। আনকালে ফলত মোৰ কাম বাঢ়িল। গীত আৰু কথিকা বাদ দি আধা ঘণ্টাৰ বাকীখিনি সময়ৰ বাবে script বা লেখা আগতে প্ৰস্তুত কৰিব লগীয়া হ'ল। নিজেই নিজৰ কান্ধত তুলি লোৱা ভাৰখন ঈশপৰ উপকথাৰ গাধটোৱে পিঠিৰ কপাহৰ বোজা পানীত তিয়াই গধুৰ কৰি পেলোৱাৰ দৰে হ'ল। অৱশ্যে অনেক সময়তে লেখাৰ বহীখন হাতেৰে চকুৰ আগত তুলি ধৰি সাজি সাজি কথা কৈ গৈছিলো। আমাৰ মেলত সদায় বগৰি তোলা কথা বৈশিষ্ট্যপূৰ্ণ হৈ উঠিছিল। এই বিষয়ত শিৱ-প্ৰসাদ ভট্টাচাৰ্যৰ বৰঙণি আছিল বিশেষ। এদিনাখনৰ কথা মনত

পৰিছে। ষ্টেশ্যনৰ ডাঙৰ ষ্টুডিওটোত আমি সকলোটি তুলি তলিচাৰ ওপৰত মণ্ডলী পাতি বহিছো। কথিকা উপস্থাপনৰ সময়ত কোৱা হ'ল, 'এতিয়া এখেত আমাৰ মাজলৈ আহিছে অমুক শৰ্মা।' লগে লগে ভট্টাচাৰ্যই অজলাটোৰ দৰে হোজা মাতেৰে সুধিলে, 'অ এৰা বামুণ, নহয়নে?' কথিকা আগ বঢ়াবলৈ সাজু শৰ্মাজনৰ ইমান হাঁহি উঠিল যে মাইক্ৰোফোনত হাঁহি উঠাৰ ভয়ত তেওঁ পিছলৈ মূৰটো পেলাই গাদীত শুই পৰিল। হাঁহিব আৰু হাঁহি উঠা কথাৰ কোৰত এনে বিসঙ্গতি মাজে মাজে হৈছিল। কিন্তু সকলোৱে তাৰ উপভোগ কৰিছিল। গাঁৱলীয়া ৰাইজৰ চিঠিৰপৰাও সেই কথা আমি ধৰিব পাৰিছিলো। বাহিৰৰপৰা অহা দুই-এক কথিকাৰ ভাষা অলপ জটিল বা আধা-ইংৰাজী ঠাঁচৰ হোৱাত আহুকালৰ সৃষ্টি নোহোৱা নহয, কিন্তু তাতো আমাৰ হাঁহিৰ ৰোল সানি ভাষ্য দি সহজ কৰা গৈছিল।

গাঁৱলীয়া ৰাইজৰ বাবে আৰু সাধাৰণ শ্ৰোতাৰ বাবেও নৈমিত্তিক উপলক্ষ্যত নাটক লিখি প্ৰয়োগ কৰিব লগীয়া হৈছিল। এতিয়া পিছে সেই নাটৰ প্ৰতিলিপি আৰু মোৰ হাতত নাই। "জন্মাষ্টমী" আৰু "শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰ" নামে মোৰ দুখন এঘণ্টীয়া নাট গুৱাহাটীৰপৰা প্ৰচাৰিত হৈছিল। সেইবোৰ অসমীয়া ৰেডিও নাটৰ বাটকটীয়া। তাৰে এখন অৰুণ শৰ্মাই কৰা নাট সংকলনৰ অন্তৰ্গত কৰি প্ৰকাশন পৰিষদে উলিয়াইছে ৰূপালী জয়ন্তীৰ বেলা। এইবোৰ নাটিকাত ভাও ল'বলৈ সৰু ল'ৰা-ছোৱালীক শিকাই-বুজাই লোৱা হৈছিল। সেইকেইটিৰ ভিতৰত ৰমেন ফুকন, অনিল কুমাৰ গোস্বামী (এতিয়া ডক্টৰ), সবিতা গোস্বামী (এতিয়া শ্ৰীমতী শৰৎচন্দ্ৰ শৰ্মা) আদিৰ কথা মনত পৰে। অসমৰ কৃষি-জীৱনৰ বিষয়ে এখন নাট ৰাষ্ট্ৰীয় কাৰ্যসূচী-ৰূপে আকাশবাণীৰ সকলো কেন্দ্ৰৰ পৰা বিবিধ ভাষাত আকাশ-পথত উঠিছিল। "লখিমী চপোৱা"

আদি সৰু সৰু নাটকৰ যোগে কৃষি-বৰ্ষৰ বিবিধ উছৱৰ চিত্ৰ তুলিছিলো। তাৰে দুই কি এটি নিৰ্মলেশ্বৰ শৰ্মা-সম্পাদিত "জনশিক্ষা"ত প্ৰকাশ পাইছিল। ৰাষ্ট্ৰীয় কাৰ্য-সূচীৰ বাবে লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ "জয়মতী কুঁৱৰী" নাটকৰ এক ৰেডিও ৰূপ দিয়া হৈছিল। মনত আছে "জন্মাষ্টমী" আৰু "শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰ" নাটৰ কেঁচুৱা কৃষ্ণ আৰু শ্ৰীশংকৰৰ প্ৰথম কান্দোনৰ মাতৰ এফেক্ট দিবৰ বাবে শিৱ-প্ৰসাদ ভট্টাচাৰ্যৰ নৱজাত কন্যাক কন্দুৱাই কান্দোন ৰেকৰ্ড কৰি লোৱা হৈছিল। সেইটি কন্যা এতিয়া কলেজৰ ভব্যা অধ্যাপিকা। গতিকে আমিও গুৱাহাটী ৰেডিওৰ বাল্যকালৰ কথা পাহৰি যৌৱনকো ডেই এতিয়া প্ৰৌঢত্বৰ ৰূপ দেখা পাবলৈ ধৰিছো। মোৰ 'গাঁৱলীয়া ৰাইজলৈ' প্ৰোগ্ৰেম শুনি দ্বিতীয়জন ষ্টেশ্যন ডাইৰেক্টৰ দিলীপকুমাৰ সেনগুপ্তই কৈছিল, "ৰেডিওত নেওগৰ কথা শুনি সেই কোনো মানুহেই প্ৰত্যয় যাব, অসমীয়া ভাষা বঙলাৰপৰা সম্পূৰ্ণ স্বতন্ত্ৰ।" এয়া প্ৰোগ্ৰেমটোৰ প্ৰতি এক অভিনন্দন। সন্দেহ নাই যে গুৱাহাটী ৰেডিও যোগে স্থানীয় ভাষা আৰু সাহিত্য, গীত আৰু নাটৰ নতুন এক জীৱনৰ সঞ্চাৰ হ'ল, আৰু লেখক, গায়ক আদিক ৰেডিওই দক্ষিণা দিয়াৰপৰা সেইসকলে নতুন এক বাস্তৱ উৎসাহন লাভ কৰিলে। মনত আছে, সেনগুপ্তই এবাৰ গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অসমীয়া পাঠ্যক্ৰমখন বিচাৰি এম্. এ পৰীক্ষা দিবৰ চিন্তাত মোৰ সহায় বিচাৰিছিল। কিন্তু সোনকালেই তেওঁ গুৱাহাটী এৰিব লগীয়া হোৱাত সেই আঁচনিও পৰিহাৰ কৰিলে।

১৯৪৮ৰ ১ ডিচেম্বৰ তাৰিখে গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অসমীয়া সাহিত্যৰ বিভাগৰ জন্ম হোৱা দিনাই মই শিক্ষকৰূপে অকলশৰে যোগদান কৰিলো। সোনকালেই ডক্টৰ বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱা আৰু ডক্টৰ বাণীকান্ত কাকতি বিভাগৰ ৰিডাৰ আৰু প্ৰফেচৰ হ'ল। তেতিয়া কাকতি ছাৰৰ পৰামৰ্শমতে 'গাঁৱলীয়া

বাইজলৈ'ৰ কণ্ঠাক্টৰ কাম এৰি দিলোঁ। লগে লগে সেই প্ৰোগ্ৰেমৰ হাঁহিৰ বগৰিও নিস্তব্ধ হৈ আহিল।

ৰেডিওৰ কাৰণে লিখা লেখাবোৰৰ আজি মই নিজেই হিচাপ দিব নোৱাৰোঁ। বসন্ত উছৱ কাকুৱা লৈ ৰূপক (feature) 'মধু-পূৰ্ণিমা', বিভিন্ন অৰ্থ নৈতিক সমস্যাৰ ৰূপক "ভোকৰ ভাত," 'সঞ্চয়" আদি, অঙ্কীয়া নাট "পাৰিজাত-হৰণ," "কালিয়দমন," "চোৰ-ধৰা", "পিম্পৰা-গুচুৱা"'ৰ নতুন ৰেডিও ৰূপ আদিৰ উপৰিও বিবিধ প্ৰবন্ধ, "সাৰীপুত্তমোগ্‌গল্লান", "ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ কাহিনী", 'মকৰাৰ জন্ম কথা', সত্ৰ-সমূহৰ বিষয়ে "লুইতৰ পাৰে পাৰে", লঘু প্ৰবন্ধ 'তিনি ভদীয়াই হাতী বান্ধে", 'সুফল কদলী", আদি ৰেডিওৰ ফাইলৰ মাজতে বৈ আছিল।

স্থানীয় কাৰ্যসূচী উপদেষ্টা সমিতিৰ সদস্য ৰূপে চাহ জলপান খোৱাৰ উপৰিও কিবা ভাল কাম হওক বুলি মাজে মাজে চিন্তা কৰিছিলোঁ। কিন্তু দুটা কথা হ'লে কৰ্তৃপক্ষক কোনোমতে শুনাব নোৱাৰিছিলোঁ। এটা হ'ল—হিন্দী আদিৰ দৰে অসমীয়া ভাষা শিকোৱা সূচী ৰচনা কৰা আৰু আনটো হ'ল বৰগীত অংকগীত ঘোষণা কৰোঁতে ৰাগ আৰু তালৰ নাম কোৱা আৰু গায়কসকলক ৰাগ টানিবলৈ দিয়া। বহুত দিনৰ মূৰত আজি অসমীয়া ব্যাকৰণ-উচ্চাৰণ শিকোৱা এলানি বিদ্যাৰ্থীৰ অনুষ্ঠান হৈছে। কিন্তু মহাভাৰতত আউল লগাৰ ভয়ত বৰগীতৰ ৰাগ তালৰ নাম কোৱা বা ৰাগ দিয়াৰ দিহা আজিও দূৰপৰাহত।

হাংগেৰিয়ান ৰেডিওৰ বন্ধু পাপৰ কথাটো—এদিনাখন ৰেডিওৰ হ'লে সদায় দিনৰ বাবে ৰেডিওৰ হোৱা—মাজে মাজে ভাবোঁ। মাজে মাজে আকাশবাণীয়ে মাতিলে এতিয়াও তেওঁলোকৰ ষ্টুডিওলৈ গৈ কথা কওঁ। মাজতে পিছে বহুত দিন আগতে, আকাশবাণী কৰ্তৃপক্ষৰ কি মন গ'ল, কি দয়াৰ ভাব হ'ল, ক'ব নোৱাৰোঁ, মোলৈ

এখন মকবৰ পৰোৱানা দি পঠিয়াইছিল প্ৰতিভিউছাৰ বা প্ৰযোজক ৰূপে। কৰ্তৃপক্ষই যদি পাপৰ ধাৰাত চিন্তা কৰিছিল, তাকো ক'ব নোৱাৰোঁ। সেই সময়ত অসমৰ বাহিৰৰ আন আন কেন্দ্ৰই ভাল ভাল সাহিত্যিক বাছি এনে প্ৰযোজক পদবি দিছিল আৰু সেই বাবেই যদি গুৱাহাটী কেন্দ্ৰই মোক সন্মানটি দিব খুজিছিল, তাকো বুজিব নোৱাৰিলো। মই তেতিয়া 'বিশ্ববিদ্যালয় মানুহ' আৰু বিশ্ববিদ্যালয়ী পণ্ডিত হোৱাত ব্যস্তপৰিকৰ। গতিকে, বেডিওই মাতিলে বুলিনো যাওঁ কেনেকৈ ?

আজি আৰু নিয়মীয়াকৈ আকাশবাণীৰ কোনো সূচীও শুনা নহয়। তথাপি পুৰাৰ লক্ষণ সুৰ, বন্দে মাতৰম্, শাহনাইৰ সুৰ, মহাত্মাই হওক বা গুৰুদেৱেই হওক, চিন্তাশীলৰ বাণী, আৰু সদায় প্ৰায় একেবাৰকে দোহাৰিলেও আমাৰ দুজনা মহাপুৰুষৰ গীতকে আদি কৰি ভাৰতৰ বিভিন্ন ধৰ্মৰ গীতে যেতিয়া নিশাৰ জড়তা জোকাৰি দি মনটোত জোঁকাৰি যায়, তেতিয়াহে দিনটোৰ কাৰ্য্যসূচীলৈ সাৰ পাই উঠা যেন লাগে।

উৰুখা চালৰ জলঙাইদি
জ্ঞানৰ আকাশ জুমি

বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অসমীয়া বিষয়ৰ স্নাতকোত্তৰ শ্ৰেণীৰ লেক্‌চাৰাৰ-ৰূপে নিয়োগ পাই আনন্দ আৰু গৌৰৱ অনুভৱ কৰিলো। শুভার্থীসকলেও শুনি ৰং পালে। তাৰে ভিতৰত বিমলাপ্ৰসাদ চলিহাদেৱে (তেতিয়া সিজন আৰু মহেন্দ্ৰমোহন চৌধুৰী ৰবদলৈ মন্ত্ৰীসভাৰ লগত সংসদী সচিব) বতৰাটি পাই কাৰ্ড এটি লিখিলে "আপুনি বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কামত মকৰল হোৱা জানি আনন্দিত হলোঁ। পৰমেশ্বৰে যেন আপোনাক এই গুৰু ভাৰ বহন কৰিবলৈ শক্তি দিয়ে। আপোনাৰ জীৱনৰ সম্পূৰ্ণ কৃতকাৰ্য্যতা কামনা কৰিলোঁ" (১৫ নৱেম্বৰ ১৯৪৮)। ১ ডিচেম্বৰ ১৯৪৮ তাৰিখে কামত যোগ দিব লাগে। কিন্তু অসমীয়াৰ প্ৰফেছৰ ৰূপে নিযুক্ত ডক্টৰ বাণীকান্ত কাকতি ছাৰ আৰু বিভাৰ হ'ব লগীয়া ডক্টৰ বিৰিঞ্চিকুমাৰ বৰুৱা দুয়ো তেতিয়া চৰকাৰী কটন কলেজত কাম কৰে। চৰকাৰী পদবি সততে এৰি এলাওঁ বুলি ওলাই অহা সহজ নহয়। সেই বাবে অসমীয়া বিভাগৰ প্ৰথম শিক্ষক হিচাপে মইহে অকলে ১ ডিচেম্বৰৰ দিনা যোগ দিলো। সেইদিনা ছাত্ৰ বুলিবলৈও এজনহে পালো—ৰবীন্দ্ৰনাথ চৌধুৰী। তাৰ পাছত কিন্তু আৰু কেইজনমান ছাত্ৰই যোগ দিয়াত সংখ্যা সপ্তৰ্ষিৰ সমান হ'ল। এইহে দুখৰ কথা যে প্ৰথমজন ছাত্ৰ ৰবীন্দ্ৰ এম্ এ পাছ কৰাৰ অলপ দিন পিছতে ঢুকাল।

অসমীয়া বিভাগৰ পাঠ-দানৰ ঘৰ বুলিবলৈ তেতিয়া কোনো হৰ্ম্য নাছিল, আন কি চলীয়া টিনৰ ঘৰ এটিও নাই। কটন কলেজৰ পুৰণি প্ৰধান ঘৰটোৰ পূবলৈ এতিয়া য'ত ছাত্ৰ ইউনিয়ন হল হৈছে

সেই ঠাইতে ওপৰে খেৰৰ চাল আৰু তলে বিলাতী মাটিৰ পকা ভেটিৰে এটা দীঘলীয়া ঘৰ আছিল। সি দ্বিতীয় মহাযুদ্ধৰ দিনৰ চিন-অৱশেষ। মাজে মাজে চালে পানী উকখে। আমাৰ বিভাগৰ কাৰণে সেই ঘৰকে দিয়া হ'ব বুলি জনোৱাত কিন্তু ডক্টৰ কাকতি ছাৰে এটি হাঁহিৰে বংমনে সেই প্ৰস্তাৱ গ্ৰহণ কৰিলে। তাতেই অসমীয়া, অংক আৰু পৰিসংখ্যা বিজ্ঞানৰ পাঠ-দান হ'বলৈ ধৰিলে। দুদিনমান পিছত কাকতি ছাৰ যেতিয়া ডিন্ অৱ্ আর্ট্ছ ফেকাল্টি হ'ল, তেতিয়াও তেওঁৰ কার্যালয় বুলিবলৈ একো ব্যৱস্থা নহ'ল, ছাৰে মাথোন ক'লে, 'মই দিনেই নে ৰাতিয়েই, তাৰনো লেখটো লাগিছে কিয়! সৌ এচলীয়া কোঠাটোতে মোৰ অফিছ বুলি তোমালোকে দেখুৱাবাঁহে।' জালুকবাৰীৰ ভেটিত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ঘৰ কেনে নমুনাৰ হ'ব তেতিয়াও জল্পনা কল্পনাহে চলিছিল। ১৯৪৯ৰ ফেব্ৰুৱাৰীৰ শেহৰ ফালে পৰিকল্পিত নির্মাণৰ চিত্ৰ বিশ্ব বিদ্যালয় নির্মাণ কর্তৃপক্ষই একপ্ৰকাৰ থিৰাং কৰি বাতৰি কাকতত প্ৰকাশ কৰিছিল। সেই সময়ত জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ পৰিকল্পিত স্থাপত্য চিত্ৰবোৰ বিশ্ববিদ্যালয়ে বিবেচনা নকৰিলে। মোলৈ ২ মার্চত লিখা এখন চিঠিত সেই দেখি আগৰৱালাদেৱে অলপ বেযতে লিখিছিল এই বুলি—'গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ Arts Collegeৰ যিটো নক্সা Assam Tribuneত দিছে, সেইটো ইউৰোপৰ Liverpool Hanover ইত্যাদি সাগৰৰ জাহাজৰপৰা মাল নমাই থোৱা Ware House বা Port Commissioner Officeৰ দৰে হৈছে। আজি ৩০ বছৰ পুৰণি স্থাপত্যৰ নিদর্শনত এতিয়া অসম বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ঘৰ হ'বনেকি? এইবোৰ কি "চুলুভালি" কৰিছে, মই বুজিব পৰা নাই। মোৰ স্থাপত্যৰ নিদর্শনবোৰ কলিকতাৰ Architectৰ হতুৱাই তাৰ Engineering planৰ লৈতে দি প্ৰকাশ কৰিবলৈ যুগুত কৰিছোঁ।' অৱশ্যে সেয়া কৰিবলৈ জ্যোতিপ্ৰসাদে সময় নাপালেই হ'বলা।

আমি উকথা চালৰ তলতে 'দুখীয়াৰ ভগা পঁজা, একোখনি তীর্থ তাত' বুলি পাঠন আৰম্ভ কৰিলো। তাতে ক্লাছকমৰ এঁটাতিত ডাক্তৰ বেক্ পাতি লৈ ডক্টৰ বিৰিঞ্চিকুমাৰ বৰুৱাই ১৯৫২ চনৰ নির্বাচনৰ ভোটাৰৰ তালিকাবোৰ অনাই দ'ম কৰাইছিলহি— সেইবোৰৰপৰা অসমৰ ঠাইৰ নাম, মানুহৰ নাম লৈ গৱেষণা চলোৱাৰ ভাবত। কিন্তু কর্মীৰ অভাৱত কামটো আৰম্ভ কৰিব নোৱাৰাতে বৰষুণৰ পানীত তিতি বুৰি কাগজবোৰ তাতে জয় নামে খয় হৈ গ'ল। আমাৰ গৱেষণাৰ উদ্যমৰ সিও এক প্রতীক নেকি! সি যি হওক, আমাৰ ভগা ঘৰতে বহি আমি ৯ জানুৱাৰী ১৯৪৯ত বিভাগত যোগ দিয়াৰ পাছত কাকতি ছাৰৰ মুখে নানানবোৰ কথা আৰু কাহিনী শুনিছিলো—বঙালী বাবু আৰু নলবৰীয়া আপাৰ কথা 'নমো নমো পাৰিজাত' পদ্মনাথ বিদ্যাবিনোদে কলেজৰ পাৰ্টিত চাহ খোৱা আৰু তেওঁৰ ঘৰত গৈ আলগাই থোৱা কাপ নিজে ধুই লৈ গফিন ছাহাবে চাহ-পানী খোৱা কথা, অনার্হত বেদ পঢ়িব লাগে বাবে শূদ্ৰিৰৰ ল'ৰা বাণীকান্তক তেওঁ সংস্কৃতৰ অনার্ছ ল'বলৈ বাৰণ কৰা, কমলাকান্ত ভট্টাচার্যই "অষ্টাবক্র সংহিতা"ত নাস্তিকবাদ পর্যন্ত খণ্ডন কৰাৰ কথা, ভট্টাচার্যই শিৱসাগৰ নগৰ চাই আহি কৰিতা লিখি ডেকা কাকতিক ধৰি বান্ধি আবৃত্তি কৰি শুনাই থাকোঁতেই কাকতিৰ প্রথম পুত্রৰ প্রথম ক্রন্দন ধ্বনি শুনা, মাণিক-চন্দ্র বৰুৱা আৰু ৰায় ভুবনৰাম দাস বাহাদুৰৰ কাহিনী নবীনচন্দ্র বৰদলৈৰ উক্তিবোৰ—ছাৰৰ শেহ নপৰা কাহিনীৰ জোলোঙা! ছাৰে কেতিয়াবা 'তোমালোকক এইটো কোৱা নাই' বুলি আগতে কোৱা কথাকে দোহাৰিলে আমি ভালেইহে পাওঁ সোৱাদটো। ছাৰে নানা কামলৈ উদগনি, অনুপ্রেৰণা দিয়ে। ধর্মেশ্বৰী দেৱী বৰুৱানীয়ে "প্রাণৰ পৰশ"খনৰ পাতনি এখনি লিখি দিবলৈ ছাৰক ধৰাত ছাৰে সেই কাম মোক গতায়। ১৯ জানুৱাৰী ১৯৫০ত তেওঁৰ ঘৰৰপৰা

সাঁচিপতীয়া 'গুৰুচৰিত-কথা' পুথিখন দি সেইখন ধৰাচী মাৰি প'টিবলৈ লগায়; মই শ্ৰেণীত পঢ়ুৱাওঁতে ছাত্ৰত ভাবে সাঁচিপাত্ত এখন এখনকৈ লৈ পঢ়াওঁ। ছাত্ৰৰ মনত বিশেষভাৱে সাঁচ বহুৱা 'বংশীগোপালদেৱৰ চৰিত্ৰ' আৰু 'মৃগাৱতী-চৰিত্ৰ বা চাহাপৰী উপাখ্যান'খন অনুসন্ধান সমিতিৰপৰা আনি সম্পাদন কৰি প্ৰকাশ কৰিবলৈও ছাত্ৰেই মোক লগাইছিল। হিতেশ্বৰ বৰবৰুৱাৰ 'মালচ' আৰু 'চকুলো'ও। বাতিখোৱা সম্প্ৰদায়ৰ কথাতো ছাত্ৰেই মোৰ কচি লগাইছিল, সেই সম্পৰ্কে কিন্তু পিছত 'সৌমাৰ-জ্যোতি'ত মোৰ এটা প্ৰবন্ধহে মাথোন প্ৰকাশিত হৈছিল। যিবা দুই এজনে মোক সেই 'পন্থ'ৰ সত্ৰ এখনিকে পাতি ল'বলৈ কৈছিল, তাকো কৰা নহ'ল ॥

কামত যোগ দি উপাচাৰ্য সন্দিকৈ ডাঙৰীয়াক দেখা কৰিবলৈ যাওঁতে বিশ্ববিদ্যালয় প্ৰকাশন-ৰূপে উলিয়াব পৰ কৈ এখন পুৰণি গ্ৰন্থ সম্পাদন কৰিবলৈ পৰামৰ্শ দিয়ে। সেইমতে ডক্টৰ কাকতিয়ে দুৰ্গাবৰ আদিৰ কোনো গ্ৰন্থ, ডক্টৰ বৰুৱাই অনুসন্ধান সমিতিত সংৰক্ষিত গীতৰ বকলা আদিৰ সংকলনৰ কাম ল'ব লাগে বুলি কয়। শেহত শঙ্কৰোত্তৰ গীতৰ সংকলন এটা কৰাই ঠিক হ'ল। আগতে এনে কিছু গীত গোটাই "আৱাহন"ত প্ৰকাশ কৰা নৰত্তৰ নাহৰবাৰীৰ জগৰাম বৰুৱাই কিছু গীত দিলে, সেই অঞ্চলৰে লয়োৰাম দাস, দিহিং সত্ৰ, চেঁচা সত্ৰ আদি আৰু যোৰহাটৰ ফনীন্দ্ৰনাথ বৰুৱা আদি অনেকজন সদাশয় ব্যক্তিৰ পৰা গীত গোটালো। মাধৱদেৱৰ ভণিতা থকা গীতো কিছু গোট খালে। মুঠ ৬৭২ টি গীতৰ পুথিখন এখন ডেৰ শ পিঠিমানৰ ভূমিকা আৰু চল্লিছ পিঠিমানৰ এখন শব্দ-পঞ্জী দি "ভক্তিগীত-সংকলন" নামেৰে প্ৰস্তুত কৰা হ'ল। কাৰ্যপৰিষদে নিয়োগ কৰা বিশেষজ্ঞ সমিতিয়ে (সন্দিকৈ ডাঙৰীয়া, ডক্টৰ কাকতি, বৰুৱা আৰু কালিৰাম মেধি)

পৰীক্ষা কৰি সংকলনটো গ্ৰহণ কৰিলে। পিছে ঘাই শাক মৰলীয়া! বিশ্ববিদ্যালয়ৰ সংকট আহিল। নিৰ্মাণ সমিতিৰ হাতলৈ ধনৰ ঘাই ক্ষমতাবোৰ গ'ল। পুঁজি ক্ষীণ হৈ পৰিল। মোক বাহিৰা প্ৰকাশক বিচাৰিবলৈ অফিছৰপৰা ইঙ্গিত দিয়া হ'ল। সেইমতে ১৫ ছেপ্টেম্বৰ ১৯৫১ তাৰিখে মই শিক্ষামন্ত্ৰী অমিয়কুমাৰ দাস ডাঙৰীয়াক লগ ধৰাত বহুত বিচাৰ-বিমৰ্ষৰ পাছত বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব বিভাগে কিতাপখন উলিওৱাটো ঠিক হ'লগৈ ১৯৫৪ত। কিন্তু নানা কেৰো-ধেঁহোৰ পিছত অসম চৰকাৰৰ প্ৰেছলৈ কিতাপখন গ'ল ১৯৬৪তহে। প্ৰেছে ৬৭২টা গীত ছপাও কৰিলে। কিন্তু অসম-মেঘালয়-বিভাজনত যেতিয়া চৰকাৰী প্ৰেছ দুফাল হ'ল, সেই সময়ত পুৰাতত্ত্ব বিভাগৰ অধিকৰ্তাৰ আওহেলাৰ ফলত ছপোৱা কিতাপৰ এই অংশ, ভূমিকা আৰু শব্দপঞ্জীৰ প্ৰেছ-কপি সকলো হেৰাল। চৰকাৰক বহুতবাৰ খুন্দিওৱাৰ ফলত কোনোমতে বৈ যোৱা গীতখিনিৰ এটা প্ৰুফৰপৰা ১৯৮১ চনৰপৰা কিতাপখন পুনৰ ছপাখানাত দিয়া হৈছে। চৌত্ৰিছ বছৰে নোলোৱা কিতাপ ওলাব কোন কালে? বিশ্ববিদ্যালয়ৰ প্ৰকাশন ব্যৱস্থা আৰু অসম চৰকাৰৰ এটা বিভাগৰ প্ৰকাশন উদ্যোগৰ এনে লজ্জাকৰ ব্যৱস্থা!!

এদিনাখন ডক্টৰ কাকতিয়ে ক'লে, 'বিশ্ববিদ্যালয়ৰপৰা কেইবাটাও খণ্ডত ইংৰাজীত এখন অসমীয়া সাহিত্যৰ বুৰঞ্জী প্ৰকাশ কৰিব লাগে। তুমি এখন আঁচনি কৰাঁ।' আঁচনি কৰিবলৈ কিমান বেলা লাগিছে। প্ৰস্তুত আঁচনিখন ছাৰে ভাল বুলিলে। দুদিনমান পাছত পিছে ছাৰে ক'লে, 'বিশ্ববিদ্যালয়ৰ সকলো কামত ভুল ধৰা সমা-লোচক ওলাবলৈ ধৰিছেহে! আধুনিক যুগৰ সাহিত্যৰ বুৰঞ্জী কৰিব লাগিলেযে আমাক মানুহে কি নকৰিব! টকা-পইছাৰ কথাটো টান পৰিছে। কি হয়, চাওঁ ৰ'বাঁ।' শেহত কাৰ্য-পৰিষদে ডক্টৰ কাকতিক সাধাৰণ সম্পাদক কৰি Aspects of

Early Assamese Literature উলিয়াবৰ সিদ্ধান্ত কৰিলে। আমিও আটাইবোৰে প্ৰবন্ধ লিখিলোহঁক। কিন্তু পুথিখনৰ চূড়ান্ত ৰূপ দিয়া সময়তে ছাৰৰ মৃত্যু ঘটিল। ছাৰৰ মৃত্যুৰ পিছতহে কিতাপখন ওলায়—আমাৰ বৃহৎ আঁচনিৰ ক্ষুদ্ৰ ফল স্বৰূপে। Calcutta Review আদিত ভাল সমালোচনা প্ৰকাশ পালে তাৰ। ১৯৪৯ৰ এপ্ৰিলত উপাচাৰ্যই মোক বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কেলেণ্ডাৰ সংকলন কৰাৰ দায়িত্ব দিয়ে। সেই কাম কৰি থাকোঁতে দেখা পাইছিলো তেওঁকেনেকৈ কামটোৰ সূক্ষ্মতম কথাবোৰৰ ওপৰতো দৃষ্টি ৰাখে। কেলেণ্ডাৰৰ উপ-উৎপাদন-ৰূপে বিভিন্ন পৰীক্ষাবোৰৰ পাঠ্যক্ৰমবোৰৰো প্ৰথম ৰূপটোহঁত প্ৰস্তুত কৰি ছপোৱা হৈছিল। অসমীয়া বিভাগৰ শিক্ষক-ৰূপে আমি তিনিৰ (কাকতি, বৰুৱা, মই) ওপৰত প্ৰৱেশিকা পৰীক্ষাৰ অসমীয়া গদ্য আৰু পদ্য পুথি সংকলন কৰাৰ দায়িত্ব পৰিছিল। বিশ্ববিদ্যালয়ে এই কাম হাতত লোৱাত ইতিমধ্যে পাঠ্য ৰূপে থকা পুথিৰ গ্ৰন্থকাৰ প্ৰকাশকৰ মাজত এটা ক্ষোভ সৃষ্টি হৈছিল। আন কি, আমাৰ পদ্য বাছনিত ল'বলৈ ৰঘুনাথ চৌধুৰী আতাই নিজৰ কবিতা নিদিওঁ বুলিলেযে নিদিলেই। বিশ্ববিদ্যালয়ে কিন্তু নিজৰ চিন্তা অনুসৰি ইণ্টাৰমিডিয়েট পৰীক্ষাৰ গদ্য-পদ্য বাছনি আৰু স্নাতক শ্ৰেণীৰ বাবে "প্ৰবন্ধাৱলী" নামৰ সংকলনো প্ৰকাশ কৰিলে। সমান্তৰালভাৱে ইংৰাজী, সংস্কৃত বিষয়ৰো কিতাপ ওলাল। ১৯৫৪ৰ মেই মাহত "চন্দ্ৰকান্ত অভিধান"ৰ মূল দাতাৰ ফালৰপৰা কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ডাঙৰীয়াৰ ইচ্ছা আৰু নতুন দান অনুসৰি বিশ্ববিদ্যালয়ত এখন সমিতি গঠন কৰি (ডক্টৰ সূৰ্যকুমাৰ ভূঞা সভাপতি, ডক্টৰ বৰুৱা সম্পাদক, অতুলচন্দ্ৰ হাজৰিকা, উপেন্দ্ৰচন্দ্ৰ লেখাৰু, মই আৰু সত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্মা) অভিধানৰ দ্বিতীয় সংস্কৰণ প্ৰস্তুত কৰিবলৈ লোৱা হ'ল, মোক আৰু শৰ্মাক সমিতিৰ অধীনে অভিধানখন সংশোধনৰ ভাৰ দিয়া হয়। কামটোত কেইবাবছৰো লাগিল।

১৯৬৩ চনৰ ২০ জানুৱাৰীতহে ভূঞা ছাৰৰ সভাপতিত্বত হোৱা এখন সৰু সভাত সমিতিৰ সম্পাদক-ৰূপে ডক্টৰ বৰুৱাই অসম সাহিত্য-সভাৰ প্ৰধান সম্পাদক মোৰ হাতত প্ৰথম কপিটো অৰ্পণ কৰে। সন্দিকৈদেৱে কামটোৰ বাবে মোকহে প্ৰশংসা কৰিলে।

তেতিয়াৰ দিনত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ শিক্ষকসকলৰ দৰমহা বৰ সৰহ নাছিল। আন কি, প্ৰথম চাকৰিৰ জাননীত লেক্‌চাৰাৰ নিৰিখ ১৭৫ টকাতহে আৰম্ভণ কৰি ধৰা হৈছিল। কিন্তু প্ৰথম নিয়োগ-বিলাকৰ আগতে সেই দৰ্মহাৰ আৰম্ভ ২৫০ টকাৰপৰা ধৰি দিয়া হয়। তথাপি বিবৰ্ধমান বজাৰ দৰৰ বাবে আমি প্ৰথমৰেপৰা দৰ-মহাৰ নিৰিখ উন্নতি কৰাৰ বাবে আৱেদন-নিৱেদন কৰিব লগীয়া হৈছিল। মোৰ আয়ৰ মাত্ৰা বঢ়াবৰ কাৰণে অৱশ্যে কৰ্তৃপক্ষৰ ফালৰপৰাই মোক জুন ১৯৪৯ৰপৰা আই কম্ শ্ৰেণীত অংশকালীন লেক্‌চাৰাৰ আৰু ৮ জুন ১৯৫১ৰপৰা বি টি হোস্টেলৰ ৱাৰ্ডেন নিযুক্ত কৰি দিছিল। ইফালে, নৱেম্বৰ ১৯৪৯ৰপৰা মই ৰেডিও আৰ্টিস্টৰ কাম এৰি দিওঁ কাকতি ছাৰৰ পৰামৰ্শত। সভা সমিতি কৰি ঘূৰা অভ্যাসটি চলি থাকিল—বৰপেটা, গুৱালকুছি, দিগবৈ আদিত গুৰু দুজনৰ তিথি কৰা, ৰঘুনাথ চৌধাৰী কবিক লৈ শিৱসাগৰত বিহুমেলা কৰা (১৯৪৯) আদিবোৰ। ১৮ জানুৱাৰী ১৯৫৩ত আকৌ হাজো মাধৱ-মন্দিৰত অনুসূচীত জাতিৰ প্ৰৱেশৰ দাবীৰ সভালৈ গৈছিলো। অম্বিকাগিৰি ৰায়চৌধুৰী আৰু বেণুধৰ শৰ্মাও। বাটত যাওঁতে নানান মেল। শৰ্মাদেৱে নিজৰ কিতাপ দুখনমান সভাস্থলতে বিক্ৰী কৰিবলৈ নিয়া কথা লৈ ৰায়চৌধুৰীদেৱে ধেমালি কৰে, 'অ', আপুনি হ'বপায় ভি পি হৈহে আহিছে?" সভাত বলীৰাম বিশ্বাসে অনুন্নত জাতিৰ আগৰ সংগ্ৰামৰ কথা কয়। ১৯২১ চনতে তেওঁ নৰ্মাল পাছ কৰি আহি এটা দল কৰি বলেৰে মন্দিৰত সোমায়। তেওঁলোকক বাধা দিয়াত মাৰ-পিট হয়।

পুলিছে বিশ্বাসক লগৰীয়াসকলাৰে ধৰি নিয়ে। তুমাহকৈ আঠজনৰ কাৰাদণ্ড হয়। গুৱাহাটীৰ নামজাদা উকীলেও ভদ্ৰলোকৰ পক্ষ সমৰ্থন কৰি মোকৰ্দমা নলৈছিল। পিছত হাই কোৰ্টৰ হুকুম হয় আৰেলি ডুই বজাত মাধৱৰ ভোগৰ পিছত অনুন্নতসকলৰ এঘণ্টালৈ প্ৰৱেশাধিকাৰৰ। তেতিয়া হাজো মানৱীয় অধিকাৰ সমিতি স্থাপিত হয়। ৰায়চৌধুৰী আৰু মই বিশেষকৈ ঈশ্বৰৰ ঘৰত ভক্তৰ প্ৰৱেশ বাধাৰ নিন্দা কৰি কথা ক'লো। তেতিয়া মুখ্য মন্ত্ৰীৰ ভোট-কেন্দ্ৰ হাজো স্বাভাৱিকতে স্পৰ্শকাতৰ। গতিকে বিশ্ববিদ্যালয়লৈকে মোৰ পাছত চোৰ্য্য চোৱা বিভাগৰ নানা অনুসন্ধান চলিছিল। সেই কালত চৰকাৰী চাকৰিয়ালসকলৰ লগত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পণ্ডিতেও নিৰ্বাচনৰ ডিউটি খাটিব লাগিছিল। বাৰম্ন ছনত সেই দেখি মাঘৰ বিষ্টি খাযে ৰঙিয়াৰ উপকণ্ঠৰ চিৰাখন্দা নামে গাঁৱত নিৰ্বাচনী বিষয়া হৈছিলোগৈ। ত'ত ৰাজনৈতিক উষ্মা-চেতনা এৰো নাছিল। মুঠ ৪৫৪ জন ভোটাৰৰ ভিতৰত ১৬১জন ভোটাৰৰ মাথোন ভোট কামৰ শেহ মুহূৰ্ত হোৱাৰ লগে লগে চিল মোহৰ মাৰি সামৰি লৈ লগত তুজন ভাৰীৰে সম্পত্তিখিনি কটিওৱাই পথাৰেদি পোন বাটে খোজ কাটি ছাৰে পাঁচ বজাৰ লগে লগে উপ প্ৰতিসমাহৰ্তাৰ দপ্তৰত (অতুলচন্দ্ৰ বৰুৱা তেতিয়া তেনে বিষয়া তাত) বিষয়বাব চম্‌জাই মুকলিমূৰীয়া হ'লো।

১৯৫০ ছনৰ স্বাধীনতা দিৱসৰ দিনা আহিল উত্তৰ পূব অঞ্চলত চালনীজোকৰা দিয়া প্ৰলয়ংকৰী ভূমিকম্প। গধূলি সময়ত দীঘলী পুখুৰীৰ ফালে ফুৰিবলৈ ওলাই গৈছো। পুখুৰীৰ পূব-দখিণ চুক পাইছোগৈ। দেখা পালো, পুখুৰীৰ পানীবোৰ চুকটোলৈ উঠি আহিছে। চমকি ৰওঁতেই ওচৰৰপৰা উকলি, আৰাও শুনিবলৈ পালো। ৭-৪০ৰ পৰা ৭-৪৫লৈ প্ৰৱল জোঁকাৰণি হ'ল। লৰা-লৰিকৈ ঘৰলৈ ঘূৰিলো। ৮ বজাত, ১১ ১৫, ২ ১৫, ৩ ১৫ আৰু ৩ ৫০ত পুনৰ টান জোঁকাৰ আহিল। সক সক কঁপনিযে চলিয়ে

থাকিল চাৰিদিনমান। উজনি অসম খণ্ডত ক্ষয়-ক্ষতি অশেষ হ'ল। ওখ ঠাই তললৈ বহি গ'ল, চাপৰ ঠাই গছ গজাৰ দৰে ওপৰলৈ উঠি আহিল। মানুহৰ ঘৰৰ মজিয়া, বাজআলি চিৰাল ফটাদি ফাটিল। লোহিত সীমান্তত এটা পৰ্বতে দীঘে দীঘে চিৰা মেলি তলৰ গাঁও এখন হেঁচা মাৰি ধৰিলে!

অসমৰ শিক্ষা সংস্কৃতিৰ জীৱনতো যেন তলৰ মাটি ওপৰ হ'বৰ দিন পৰিছিল ১৬ ফেব্ৰুৱাৰী ১৯৪৯ ডক্টৰ ছাৰ সৰ্বপল্লী ৰাধাকৃষ্ণণৰ অধ্যক্ষতাত বিশ্ববিদ্যালয় আয়োগে আহি আমাৰ বিশ্ববিদ্যালয় চালে ডক্টৰ জন জে টিগাৰ্ট (এমেৰিকাৰ ফ্লোৰিডা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ সভাপতি), ডক্টৰ ডাফ (ইংলণ্ডৰ ডাৰহাম বিশ্ববিদ্যালয়ৰ উপাচাৰ্য), ডক্টৰ এচ্ এইচ্ বাহ্‌ল, ডক্টৰ মেঘনাদ সাহা অধ্যাপক নিৰ্মলকুমাৰ সিদ্ধান্তক লৈ ডক্টৰ ৰাধাকৃষ্ণণৰে আমিও চাহৰ মেলত বহিলো। জজ খেল পথাৰত মুকলি সভাত ৰাজহুৱা অভি-নন্দনৰ উত্তৰত ছাৰ সৰ্বপল্লীয়ে বক্তৃতা কৰিলে। তেওঁৰ কথা জীৱনত সেই প্ৰথম শুনিলো। মাজতে মহাভাৰতৰ এটা শ্লোক লৈ তাৰ শব্দয শব্দয় বগাই ভাৰতীয় ঐতিহ্যৰ পণ্ডিতৰ দৰে শিক্ষাৰ মনোৰম ব্যাখ্যা কৰিলে। সেই ৰাজহুৱা সভাতে স্থানীয় বাইজেও এক দেৱৰ দুৰ্লভ দৰ্শন লাভ কৰিলে—উপাচাৰ্য সন্দিকৈ ডাঙৰীয়াৰ। লক্ষ্যধৰ চৌধুৰীয়ে মোক ক'লে, 'নেওগ, আপোনালোকৰ দেখোন বৰ ধুনীয়া ভাইচ চেন্সেলাৰহে।' সন্দিকৈৰ নিমন্ত্ৰণতে ৰাধাকৃষ্ণন আকৌ এবাৰ আমাৰ বিশ্ববিদ্যালয়লৈ আহিল—৩ জানুৱাৰী ১৯৫১ত আমাৰ প্ৰথম সমাৱৰ্তনত প্ৰথম দুবছৰৰ (১৯৪৯, ১৯৫০) স্নাতকসকলক সম্বোধন কৰিবলৈ। প্ৰথম দুটা সমাৱৰ্তনত ডক্টৰ বিৰিঞ্চিকুমাৰ বৰুৱাৰ নেতৃত্বত গা ঢালি কাম কৰি বৰ আনন্দ লাভ কৰিছিলো—সাজন-পাৰণ আৰু সৰ্বজনক বহুওৱা-মেলাৰ শৃংখলাত। দ্বিতীয় সমাৱৰ্তনৰ অভিভিজলো কম বিখ্যাত পুৰুষ নাছিল—ছাৰ লক্ষ্মণস্বামী মুদলিয়াৰ।

এই সময়তে আৰু এগৰাকী জগত-বৰেণ্য ভাৰতীয় গুৱাহাটীলৈ আহিছিল—ছাৰ ছি ভি ৰমন—কটন কলেজৰ সোণালী জয়ন্তীৰ অতিথি-ৰূপে (৬ ফেব্ৰুৱাৰী ১৯৫২)। আৰু কিমান সৌভাগ্যৰ কথা —২১ ফেব্ৰুৱাৰী ১৯৫৪ তাৰিখে ৰাষ্ট্ৰপতি ডক্টৰ ৰাজেন্দ্ৰ প্ৰসাদে জালুক ৰাৰীত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ প্ৰথম সদন আৰু তাৰ পিছ বছৰত পণ্ডিত জৱাহৰলাল নেহৰুৱে প্ৰথম বিজ্ঞান সদনটি উদ্‌ঘাটন কৰিছিলহি। এইদৰেই আমাৰ বিশ্ববিদ্যালয় আকাশখন উজ্জ্বল উজ্জ্বল তৰাৰে একোটা সন্ধিয়ালৈ হ'লেও তাৰকিত হৈছিল। সন্দিকৈ ডাঙৰীয়াই বিভিন্ন বিষয়ত বিস্তাৰণ বক্তৃতাৰ আয়োজন কৰি আমাৰ লগত ছুদিনলৈ হ'লেও থাকি যাতে ভাৰতীয় পণ্ডিতসকলে আমাক অনু-প্ৰেৰণা দি যাব পাৰে, তাৰ দিহা কৰিছিল। সেইসকল পণ্ডিতৰ ভিতৰত দক্ষিণ ভাৰতৰ প্ৰসিদ্ধ ঐতিহাসিক অধ্যাপক কে এ নীলকণ্ঠ শাস্ত্ৰীৰ সান্নিধ্য ভালে কেইদিনৰ বাবে পাইছিলো। তেওঁ, তেওঁৰ ছুপৰীয়া আজৰিৰ সময়ত আমাৰ বিভাগৰ উৰুখা ঘৰত বহি ডক্টৰ কাকতি আৰু আমি আনসকলেৰে কথন-মথন কৰিছিলহি। তেওঁক এবাৰ কামাখ্যাৰ নীলাচলৰ প্ৰাত্নতাত্ত্বিক সম্ভাৰ দেখুৱাবলৈ মই লৈ যাব লগীয়া হৈছিল। এটা মূৰ্তি দেখুৱালেই তেওঁ তাৰ ধ্যান মুখস্থ মাতি দি চমৎকৃত কৰিছিল। সেইদৰে ১৯৫৫ চনত ৰাজ্য পুনৰ্গঠন আয়োগৰ কামত আহোঁতে ছৰ্দাৰ কে. এম পনিকৰৰ লগতো ডা ভুবনেশ্বৰ বৰুৱাৰ নিৰ্দেশত কামাখ্যাৰ পাণ্ডাৰ কাম কৰিব লগীয়া হৈছিল। আয়োগৰ সমুখত দাখিল কৰা এই অঞ্চলৰ সকলো স্মাৰকপত্ৰতে শংকৰদেৱৰ স্তুতিবাদ পটি, Sankaradeva and His Times নামৰ এখন কিতাপৰ নাম শুনি পনিকৰে সেইখন বিচাৰি দোকানলৈ মানুহ পঠিয়াইছিল। কাৰণ তেওঁৰ বদ্ধমূল ধাৰণা হৈছিল, It was Sankaradeva who introduced India to Assam অৱশ্যে তেওঁ বিচৰা কিতাপখন তেতিয়াও টাইপ কৰা অৱস্থাতে

থকা বাবে মই তাৰ পিছত নতুন দিল্লীলৈ যাওঁতেহে সেইখন তেওঁক দেখুৱাইছিলোগৈ। এইবিলাক অনুপ্ৰেৰণাদায়ী সংসৰ্গৰ মাজত আমাৰ শ্ৰেষ্ঠ পাৰ্লিয়ামেণ্টেৰিয়ান ছাৰ চৈয়দ মহম্মদ চাদুল্লাৰ এটি বক্তৃতা শুনিছিলো ২০ জানুৱাৰী ১৯৫০ তাৰিখে বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অৰ্থনীতি সমাজৰ আয়োজনত ভাৰতীয় নব্য সংবিধানৰ বিষয়ে। নব্য ভাৰতৰ সংবিধান ৰচয়তাসকলৰ ভিতৰত তেওঁ আছিল এজন আৰু বক্তৃতা-প্ৰসংগত বৰ্ণনা কৰিছিল অসমৰ হিতৰ অৰ্থে তেওঁ শাসন তন্ত্ৰত কি কি ব্যৱস্থা সুমুৱাবৰ যত্ন কৰিছিল।

মোৰ সমীক্ষাশীল জীৱনী "শ্ৰীশ্ৰীশঙ্কৰদেৱ" ৰচনাৰ কথা আগতে কৈ আহিছো। এতিয়া তাক ৰামধেনু প্ৰকাশ লিমিটেডে ছপাই উলিয়াবলৈ লোৱাত তাত শঙ্কৰোত্তৰ বৈষ্ণৱ বুৰঞ্জীৰ কথা সন্নিৱেশ কৰি এক "প্ৰস্তাৱনা" (দ্বিতীয় তাঙৰণ আৰু পিছত এই প্ৰস্তাৱনাৰ বস্তুখিনি শেহৰ অধ্যায়ত সন্নিৱিষ্ট হৈছে) যোগ দিবৰ কথা হ'ল। দেৱকান্ত বৰুৱা আৰু ডক্টৰ ভূঞা ছাৰৰ লগত এই সময়ত বিশেষকৈ মাৱামৰীয়া বৈষ্ণৱ সম্প্ৰদায়ৰ বিদ্ৰোহৰ বুৰঞ্জী লৈ আলোচনা চলিছিল। ছাৰৰ পি এইচ্ ডি থিছিছ Anglo-Assamese Relationsত এই বুৰঞ্জীয়ে বহল ঠাই অধিকাৰ কৰিছিল। কিন্তু ছাৰৰ দৃষ্টিকোণ আছিল ঘাইকৈ ৰজাঘৰীয়া বুৰঞ্জীবিলাকৰ দৃষ্টিকোণ, আন কি, মণিৰাম দেৱানৰ "বুৰঞ্জী-বিবেক-ৰত্ন"ৰ সমল তেওঁ ব্যৱহাৰ কৰিলেও দেৱানৰ দৃষ্টিভঙ্গিও তেওঁ গ্ৰহণ কৰা নাছিল। এতিয়া আলোচনাৰ মাজত ছাৰে মত-সংশোধনৰ অৱকাশ পালে। মই ৰজাঘৰীয়া বুৰঞ্জী আৰু মায়ামৰীয়া চৰিত আদিৰ মধ্যম পন্থা অৱলম্বন কৰি মোৰ বিৱৰণ সম্পূৰ্ণ কৰিছিলো, ৰাজদ্ৰোহী হোৱা বাবে মায়ামৰীয়াসকলক পাপ কৰা বুলি এৰৰীয়া কৰাৰ যি প্ৰাচীন দৃষ্টি আছিল, তাক সমূলে পৰিহাৰ কৰিছিলো। সি যি হওক, "শ্ৰীশ্ৰীশঙ্কৰদেৱ" ছপা হৈ শেষ হ'ল। কিন্তু প্ৰকাশকৰ অনুষ্ঠানৰ

ভিতৰুৱা ব্যৱস্থাৰ পৰিৱর্তন হোৱাত তেওঁলোকে কিতাপখন এতিয়া দহোঁ আনি বিক্রীত নিদিয়েছি। এনেকৈ কথাটো গেঁঠেলা মাৰি থকাত মই দ্বিতীয় সংস্কৰণ প্রকাশ কৰাৰ দায়িত্ব লয়াৰ্ছ বুক ষ্টলক দি দিলো। এই ব্যৱস্থা দেখা পাই প্রথম ভাঙৰণৰ প্রকাশকে কিতাপ কিছু আনি অ'ত ত'ত বিক্রী কৰিলেহি। মোৰ দ্বিতীয় ভাঙৰণো সিমানতে ওলাবলৈ সাজু হ'ল। কাকতি ছাৰে কিতাপখন English Men of Letters ছিৰিজৰ গ্রন্থাৱলীৰ লগত তুলনা কৰি এটি টোকা লিখি দি সমাজলৈ আগ বঢাই দিলে। কিন্তু কিতাপ প্রেছৰপৰা নো আহোঁতেই ১৫ নৱেম্বৰ ১৯৫২ তাৰিখে ছাৰৰ মৃত্যু ঘটিল। ছাৰৰ মৃত্যু আৰু কিতাপখনৰ প্রকাশ মধুৰ কাকতালীয় সংযোগ বুলি ধৰি লৈ প্রথমটিৰ হেতুকে জনিত ৰিক্ত পদৰ প্রতি দৃষ্টি ৰাখি দ্বিতীয়টিৰ সুযোগক অস্ত্র-ৰূপে ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি বুলি অন্তত চাৰিজনমানে ভাবিলে। গতিকে কাকতি চাৰৰ চিতাৰ ছাইৰ উম থাকোঁতেই "শ্রীশ্রীশঙ্কৰদেৱ"ৰ এক বিৰূপ সমালোচনা প্রকাশ পালে। সেই সমালোচনাৰ এটা কপি বিশ্ববিদ্যালয়ৰ উপাচার্যকো উপহাৰ দিয়া হ'ল—যাৰ ফলত উপাচার্যই মোক পৰা মৰ্শ দিলে—সেই সমালোচনাৰপৰা উদ্ভূত বাদ-বিতণ্ডাত যেন মই যোগ নিদিওঁ। "শ্রীশ্রীশঙ্কৰদেৱ"ৰ হৈ সেই যুদ্ধত দুজন শ্রদ্ধেয় পণ্ডিতে কাপ তুলি ল'লে—কালিৰাম মেধি আৰু ভবানন্দ দত্তই। 'অন্তত চাৰি-জনমান'ৰ ভিতৰৰ এজনে প্রচাৰ কৰাৰ দৰে বাদী পণ্ডিতৰ মত মানি লৈ মেধি ডাঙৰীয়া প্রতিবাদৰপৰা নিৰস্ত হোৱা নাছিল। তেওঁৰ সুদীর্ঘ এক প্রবন্ধৰ শেষ মতামতখিনি ছপা নকৰি "ৰাম ধেনু"ৰেহে ঘূৰাই দিছিল—য'ত মেধিদেৱে প্রতিপন্ন কৰিছিল • 'প্রগতিশীল আৰু বুৰঞ্জীমূলক আলোচনাৰ পুথি আৰু প্রতিক্রিয়া-শীল পুৰণি জগতৰপৰা আৱির্ভূত (old-world) সমালোচক—এই দুটা বস্তু খাপ খোৱা কোনো প্রকাৰেই সম্ভৱ নহয়।'

৩১ আগস্ট ১৯৫০ তাৰিখে বিৰিঞ্চিকুমাৰ বৰুৱাই ৰামধেনু প্ৰকাশ লিমিটেডৰ "ৰামধেনু"ৰ সম্পাদক হ'বলৈ ধৰিলে। তেতিয়া আলোচনীখনৰ তৃতীয় বছৰ চলি আছে। প্ৰকৃততে দুবছৰমানৰ আগতে জন্ম হোৱা ল'ৰা ছোৱালীৰ কাকত "ৰংঘৰ"খন দুবছৰ চলাৰ পিছত শিশুৰ কাকত গুচি বয়স্কৰ কাগজ হ'ল 'ৰামধেনু" নাম ধৰি। গতিকে আদৰয়সতহে কাকতখনৰ জন্ম, সম্পাদকৰ নাম দিয়া হৈছিল ইন্দ্ৰকমল বেজবৰুৱাৰ। সেই 'বেখাপ্পা'টো গুচাবৰ বাবেই হ'বলা ডক্টৰ বৰুৱাৰ অনুৰোধটো। তেওঁ ক'লে যে আমাৰ হাতত কাকতখন থাকিলে আমাৰ বিদ্যায়তনিক প্ৰয়োজনখিনি তাৰ যোগেই সাধিব পৰা যাব। কাকতি ছাৰেও কথাটোত জোৰ দিলে'। ছাৰৰ কেইবাটাও মূল্যবান প্ৰবন্ধ পালো। ডক্টৰ বৰুৱাৰ পৰামৰ্শত Journal of Asiatic Society (কলিকতা) কাকতত ছপা হোৱা ইংৰাজী "কৃষ্ণ দ্বৈপায়ন আৰু কৃষ্ণ বাসুদেৱ" নামে ভাৰতীয় সংস্কৃতিৰ সম্পৰ্কে ডক্টৰ সুনীতিকুমাৰ চট্টোপাধ্যায়ৰ এটা গভীৰ প্ৰবন্ধ অনুবাদ কৰি ছপা কৰিলো। চৈয়দ আবদুল মালিকৰ কবিতা গল্প আহি থাকিল। বীৰেন্দ্ৰকুমাৰ ভট্টাচাৰ্যৰ 'কলং আজিও বয়' নামৰ গল্পটিও এসংখ্যাত সামৰিলো। তৰুণ নীলমণি ফুকনৰ অলঙ্কাৰ, বেশ-ভূষা, মঠ-মন্দিৰ আদি সম্পৰ্কে দুটিমান ধুনীয়া প্ৰবন্ধ আহিল। "শ্ৰীহস্তমুক্তাৱলী"খন দুষ্প্ৰাপ্য হৈ থকা বাবে তাৰ পুৰণি অসমীয়া অনুবাদে সৈতে খণ্ড খণ্ডকৈ "ৰামধেনু'ত সুমুৱাই দিবলৈ ধৰিলো। ছমাহমানৰ মূৰত কোম্পানিৰ অধিকাৰৰ বিষয়ত নে কিহত কি সলনি হ'ল ক'ব নোৱাৰিলো, মোক জনোৱা হ'ল যে "ৰামধেনু"ৰ সম্পাদক শিৰি দৈ মই আৰু চিন্তা কৰিব নালাগে। মই মৌনং সম্মতি-লক্ষণং কৰিলো। অৱশ্যে ডক্টৰ বৰুৱাক কথাটো নকৈ কাকতখন এৰি দিয়াটো তেওঁ পাছত বাৰু সুবুলিলে। মই পিছে ভালেই কৰিলোনেকি !

কাৰণ, ইকালে বাহিৰৰ পণ্ডিতসকল আৰু বিদ্যায়তনিক প্ৰযত্ন বোৰৰ লগতহে মোৰ ক্ৰমে প্ৰেম বাঢ়ি উঠিছিল। অধ্যাপক নীলকণ্ঠ শাস্ত্ৰী, তেওঁৰ যোগেদি মাদ্ৰাজ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ডক্টৰ ভি ৰাঘৱন, পুনাৰ অধ্যাপক পি কে গোডে (এওঁ সন্দিকৈ ডাঙৰীয়াকো বৰ সহায় কৰিছিল), কলিকতাৰ ডক্টৰ সুকুমাৰ সেন, ডক্টৰ নীহাৰৰঞ্জন ৰায়, ডক্টৰ সুশীলকুমাৰ দে, মিথিলাৰ ডক্টৰ জয়কান্ত মিশ্ৰ, বাৰাণসীৰ অধ্যাপক এল'। দানেলু (এই ফৰাচী সঙ্গীত-পণ্ডিতজনে ভাৰতীয় 'শিৱ-শৰণ' নাম লৈছিল), দক্ষিণৰ অধ্যাপক কে আৰ পিশাৰোটি, ডক্টৰ এইচ্ এল্ হাৰিয়াপ্পা, ডক্টৰ দেৱস্থলী, ডক্টৰ এম্ এম্ পাটকাৰ, নীল্লোৰৰ অধিবক্তা এন্ এছ্ কৃষ্ণমূৰ্তি আদিৰ লগত পত্ৰালাপৰ যোগেদি মনটোৱে বেলেগ এটা ভাঁজ লৈ উঠিছিল। তিনি বছৰমানৰ ভিতৰতে ভাৰতৰ বিভিন্ন ঠাইৰ গৱেষণা-পত্ৰিকাত ভালেকেইটা প্ৰবন্ধ প্ৰকাশ পালে। কলিকতাৰ Journal of Asiatic Society আৰু Indian Historical Quarterly, মাদ্ৰাজৰ Journal of Oriental Research আৰু Journal of Music Academy, নাসিকৰ Poona Orientalist, লক্ষ্ণৌৰ Eastern Anthropologist, ৰাঁচীৰ Man in India আদি গৱেষণাৰ আলোচনী আৰু Professor P K Gode Commemoration Volume আদিলৈ পঠোৱা লেখাবোৰে যথাস্থানত আদৰ পোৱাত মনত ৰং লাগিল। ডক্টৰ কাকতিৰ পৰামৰ্শমতে নকৈ ওলাব লগীয়া আমাৰ গৱেষণা-পত্ৰিকা Journal of the University of Gauhatiৰ কাৰণে এটা প্ৰবন্ধ প্ৰস্তুত কৰিলো—The Bhakti cycle of Assamese lyrics Bargits and after ছাৱে চাই-চিঁতি তাৰ ভিতৰৰ ন পাণ্ডিত্যৰ ফুলজাৰিবোৰ অঁতৰাই দিলে। জাৰ্নেলৰ দ্বিতীয় সংখ্যাৰ বাবে কুলকোঁৱৰ-মণিকোঁৱৰ আৰু জনাগাভৰু গীতৰ এক সামাজিক অধ্যয়ন তৈয়াৰ কৰিলো। এইদৰে

মোৰ কালৰপৰা নতুন বিশ্ববিদ্যালয়ৰ জন্ম কীৰ্তন কৰা হ'ল। কাকতি ছাৰেও আৰু ডক্টৰ বৰুৱায়ো এই সময়ত কেইবাটিও মূল্যবান গৱেষণা প্ৰবন্ধ প্ৰকাশ কৰিছিল আৰু লক্ষ্ণৌত বহা অখিল ভাৰতীয় প্ৰাচ্যবিদ্যা সন্মিলনলৈও সুযোজনে গৱেষণা-পত্ৰ পঠাইছিল, সেই সন্মিলনৰ ক্লাছিকেল সংস্কৃত বিভাগত সেইবাৰ সন্দিকৈ ডাঙৰীয়া সভাপতি।

১৯৫০ ফেব্ৰুৱাৰীত এদিনাখন কাকতি ছাৰে নিবলে সুধিলে, 'হেৰা মহেশ্বৰ, তুমি কি কৰিছা? আৰু পঢ়া শুনা নকৰানেকি?' ছাৰৰ কথা-শুনি মোৰ পুৰণি বায়ুটি উক দি উঠিল, ক'লো, 'হয়, ছাৰ, ইংৰাজীৰ এম্ এ টা দিব লাগেতো। 'আৰু এটা এম্ এ ডিগ্ৰি লৈ কি লাভ? বিশ্ববিদ্যালয়ত তুমিতো ইংৰাজী বিষয়লৈ যাব নালাগে। অসমীয়াতে দেশৰ কাম কৰা। মই কৈছো, তুমি ডক্টৰেট ডিগ্ৰিৰ বাবে কাম কৰিব লাগে।' 'ছাৰ, আপুনি যদি মোৰ guide হয়, তেতিয়া হ'লে পৰম ভাগ্যই।' 'সেইটো হ'ব দিয়াঁচোন। বিষয় এটা পোনতে ঠিক কৰঁা।' মইতো বহুত দিন শঙ্কৰদেৱকে গাই-বাই থাকিলো। ছাৰক ক'লো, 'শঙ্কৰদেৱৰ বিষয়েই গৱেষণা কৰিবৰ হেপাহ এটা আছে ছাৰ।' 'সেই বিষয়ে মই নিজে কিবা এটা কৰাৰ কথা মনে মনে ভাবোঁ। তোমাক মই আন এটা বিষয়হে দিওঁ। তুমি আমাৰ পুৰণি সাহিত্যৰ আধাৰত মধ্য যুগৰ বুৰঞ্জী এখন লেখাঁ।' ধাৰণাটো ভাল লাগিল। ছাৰে বিষয়টোৰ ৰূপৰেখা প্ৰস্তুত কৰিবলৈ ক'লে। এমাহমান লাগি আঁচনি এখন তৈয়াৰ কৰিলো। ১৪ ছেপ্টেম্বৰত ছাৰক দেখুৱালো। ভাল বুলিলে। লগতে ক'লে, 'তুমি বিৰিঞ্চিক দেখুওৱাঁচোন, তেওঁ কি কয়।' মই ক্লাছৰ পাছত ডক্টৰ বৰুৱাৰ ঘৰলৈ গলো। তেওঁ কৈ উঠিল, 'নাই নাই, তুমি এইটো বিষয় ল'ব নালাগে। মোৰ Cultural Historyৰ দ্বিতীয় খণ্ড হিচাপে এই

যুগটো ঠিক-ঠাক কৰি লৈছো।' মই তিতা দাহেই বিহাবাৰীৰ ছাৰৰ ঘৰ পালোগৈ। ছাৰে ক'লে 'বিবিক্সিয়েতো মাটিডোখৰত এতিয়াও নাঙল লগোৱা নাই চাগৈ। তেও বুলি আমাৰ খেতিয়কৰ দৰে তেওঁ তাক বেৰি কুৰি থৈছে যেতিয়া তুমি আৰু সেই খেতৰ কথা এৰাঁ। এতিয়া তুমি আগয়ে কোৱা বিষয়লৈকে, মোৰখন পথাৰলৈকে আহাঁ।' মই ছাৰৰ pasture-অলৈকে মূৰ ঘূৰালো। শঙ্কৰদেৱ আৰু শঙ্কৰদেৱৰ যুগৰ সাংস্কৃতিক ইতিহাস বিষয়টো থিৰাং কৰি কামৰ আঁচনি কৰা, কিতাপ আৰু সাঁচিপতীয়া পুথি গোটোৱা, মৌখিক সমল চাই লুৰি অনা, গৱেষণাৰ methodology শিকা আদি ক মত লাগি গলো। ২৭ জুলাই ১৯৫১ তাৰিখে ডি ফিলৰ ছাত্ৰ ৰূপে পঞ্জীয়নভুক্ত হোৱাৰ অৰ্থে দৰ্খাস্ত কৰিলো। গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ত সেইখন তেনে প্ৰথম দৰ্খাস্ত। ইম্পিৰিয়েল (নেশ্যনেল) লাইব্ৰেৰি, ভাণ্ডাৰকাৰ ওৰিয়েণ্টেল ইনষ্টিটিউট আদিৰ পৰাও কিতাপ আনি কাম আৰম্ভ কৰিলো। মহাপুৰুষৰ ৰচনাৱলী আৰু নৃত্য নাট্যৰ কৌশলৰ বিষয়ে অধ্যায় দুটাৰ খচৰা প্ৰস্তুত হ'লত ছাৰক কলো। মই কেনেভাৱে বিষয়-বস্তুৰ অধ্যয়ন কৰিছো ছাৰে সোধাত তাৰ কথাও ক'লো। পিছদিনা ছাৰে ডক্টৰ বৰুৱাক ক'লে' 'হেৰা, মহেশ্বৰৰ কাম বৰ ভাল হৈছেহে, তেওঁ between the lines সকলো পটি কথাবোৰ লেখিছে। মইহে পটি চাব পৰা নাই।' কিন্তু ছাৰৰ শৰীৰত বেমাৰে ঘূণে ধৰিলে। ছাৰে আৰু পঢ়ি চাব নোৱাৰিলেই, ময়ো ছাৰৰ পথ-নিৰ্দেশৰ সুবিধা সেই স্তৰত পাব নোৱাৰিলো। ছাৰৰ মৃত্যুৰ তিনি দিন পিছতহে (১৮ ১০ ৫২, কিন্তু পূৰ্বৰ ২৭ ৭ ৫১ তাৰিখৰপৰাই বলবৎ কৰি, কৰ্তৃপক্ষই মোক প্ৰথম ডি ফিল ছাত্ৰ-ৰূপে ৰেজিস্টাৰ কৰিলে ডক্টৰ বৰুৱাক গাইড্ কৰি। ১৯ মাৰ্চ ১৯৫৪ তাৰিখে দোল পূৰ্ণিমাৰ দিনা থিছিছৰ তিনি কপি বান্ধি-কুন্ধি লৈ পাছদিনা অফিছত দাখিল কৰিলো। পৰীক্ষক হ'ল

তিনি কুমাৰ ডক্টৰ সুনীতিকুমাৰ চট্টোপাধ্যায়, ডক্টৰ সুশীলকুমাৰ দে আৰু ডক্টৰ বিৰিঞ্চিকুমাৰ বৰুৱা। কিন্তু এবছৰবো অধিক পাছত ২৪ জুন ১৯৫৫তহে কলিকতাৰ সংস্কৃত কলেজত মৌখিক (viva voce) পৰীক্ষা দিলোগৈ আৰু ৩০ জুলাই ১৯৫৫তহে কাৰ্যপৰিষদে মোক ডক্টৰ ঘোষণা কৰিলে।

বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কামত সোমোৱাৰ কেইদিনমানৰ ভিতৰতে এদিনা সন্ধিয়া পাণবজাৰলৈ ফুৰিবলৈ যাওঁতে বাটৰেপৰা কিতাপঘৰ আৰু কলেজ স্টুডিওৰ গৰাকী পি ছি বি এ স্টুডিওৰ ভিতৰলৈ মাতি নিলে 'নেওগ, আহকচোন, আজি, আপোনালোকৰ এন্থ্ৰপলজি ডিপাৰ্টমেণ্টৰ কাৰণে আঢৈ হেজাৰ টকা দামৰ কেমেৰা এটা আহিছে, তাৰে আপোনাৰ নাকটোৰ ফটো এখন লওঁ।' দুয়ো হাঁহিলো। নাকৰ ফটোগ্ৰাফ তোলা হ'ল। দুদিনমানৰ পিছত সেইখন দিলত বন্ধাই কোন্ধাই ঘৰৰ বহা কোঠাত আঁৰি থ'লো। "ৰামধেনু"ৰ প্ৰুফ নিবলৈ অহা ৰামধেনু প্ৰেছৰ এজন কম্পজিটৰে আহে পতি ছবিখনলৈ চাই ৰয়হি, আৰু কয়, 'আপুনি ডাঙৰ কিবা এটা হ'লে কিন্তু এইখন ছবিহে খবৰ কাগজত দিব লাগিব, ছাৰ।' তেওঁ কোৱা বাবেই হওক বা এনেয়ে হওক, যেতিয়া ডক্টৰ হ'লো, সেইখন ছবিকে 'আসাম ট্ৰিবিউন' আৰু আন কাগজে উলিয়ালে। একদিনাখনেই পি ছি বি এ ডক্টৰ কাকতি ছাৰবো এখনি ছবি তুলিছিল ছাৰ পাণবজাৰেদি গাত কিঞ্চিৎ ফটা কলাৰেৰে গলাবন্ধ কোট আৰু জাৰকাপোৰ আৰু হাতত লাঠি লৈ যাওঁতে বাটৰেপৰা মাতি নি। ছাৰৰ সেইখন ছবিকে আজি-কালি সৰ্বত্ৰ চলা দেখা পাওঁ।

ডক্টৰ কাকতিৰ মৃত্যুৰ পিছত তেওঁৰ নামত স্মাৰক বক্তৃতাৱলীৰ পুঁজি স্থাপনৰ অৰ্থে অৰ্থ সংগ্ৰহ কৰি বিশ্ববিদ্যালয়ৰ হাতত অৰ্পণ কৰা হয় তেওঁৰ ছাত্ৰ আৰু শ্ৰদ্ধাশীলসকলৰ তৰফৰপৰা। ১৯৫৪ৰ ৪, ৫ আৰু ৬ মেই তাৰিখে প্ৰথম বক্তৃতাৱলী দিবৰ বাবে কাকতি

ছাৱৰ গুৰু ডক্টৰ সুনীতিকুমাৰ চট্টোপাধ্যায় আহে, বিষয় আছিল—The Place of Assam in the History and Civilisation of India তৃতীয়টি বক্তৃতাত তেওঁ মোৰ এটা প্ৰবন্ধৰো উল্লেখ দিছিল বাবে ডক্টৰ এ আৰ. বাজী আদি সহকৰ্মীসকলে আনন্দ প্ৰকাশ কৰিছিল। ডক্টৰ চেটাৰ্জীয়ে আমাৰ বিভাগ আৰু স্নাতকোত্তৰ ছাত্ৰ ইউনিয়নৰ সভাতো একোটা বক্তৃতা দিছিল। তেওঁৰ সকলো কথাই সৰল, মনোৰম আৰু অনুপ্ৰেৰণাদায়ক। আমি সকলোৱে শুনি শুনি সোৱাদ পাইছিলো। বিশেষকৈ আই এ এছ. কোচিং ক্লাবৰ শিক্ষক হিল্টন. ব্ৰাক্কিছে বহুত প্ৰশ্ন তুলিছিল। বক্তৃতাৰ সময়ৰ বাহিৰতো প্ৰশ্ন কৰি কৰি তেওঁৰ বসাল আলোচনা উপভোগ কৰিছিলো। 'ক্ষণমপি সজ্জন সঙ্গতিৰেকা' ভৱাৰ্ণৱৰ নৌকা নহ'লেও জ্ঞান-সাগৰৰযে চেলেঙী নাও হ'ব পাৰে, সি ঠিক।

গুৰুদেৱৰ গৃহত হাতুৰি-বটালি লৈ

'শান্তিনিকেতন / শান্তিনিকেতন, সবার হতে আপন আমাদের শান্তিনিকেতন'ৰপৰা লিখিছো এয়া। তেৰকুৰি এবছৰৰ পূৰ্বতে এই শান্তিনিকেতনত 'মাষ্টাৰ মশায়গিৰি' কৰিছিলো মাথোন এমাহলৈ— ভাৰত চৰকাৰৰ শিক্ষামন্ত্ৰালয়ে আয়োজন কৰা প্ৰথম চাৰিটা সাহিত্য-কৰ্মশালাৰ (লিটাৰেৰি ৱৰ্কশ্বপ) পূব ভাৰতৰ বাবে চতুৰ্থটি অনুষ্ঠিত হৈছিল বিশ্বভাৰতীৰ ভিতৰৰ বিদ্যাভৱনত ১৯৪৫ চনৰ ৭ জুনৰপৰা ৭ জুলাইলৈ। সঞ্চালক আছিল কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অধ্যাপক প্ৰিয়ৰঞ্জন সেন আৰু সহকাৰী সঞ্চালক হৈছিলো মই আৰু শ্ৰীনিকেতনৰ শিক্ষাসংসদৰ শ্ৰীপ্ৰভাতমোহন বেনাৰ্জী। সেই সময়ত আমাৰ কৰ্মশালাত মাজে মাজে ধ্বনিত হৈছিল গুৰুদেৱৰ এই 'আমাদের শান্তিনিকেতন' গীতটি। সেই এমাহে শান্তিনিকেতনৰ প্ৰাণৰ যি স্পন্দন ধ্বনি তাৰ বিভিন্ন অঙ্গত শুনা পাইছিলো, আজিও সি নীৰৱ হোৱা নাই। যদিও ভাৰত চৰকাৰৰ প্ৰসাদত কবিগুৰুৰ বিশ্বভাৰতীৰ আজি নতুন ৰূপ হৈছে বিশ্বভাৰতী বিশ্ববিদ্যালয় (tautologyৰ এক নতুন অভিলেখ স্থাপন কৰি) আৰু যদিও, শান্তিনিকেতনৰ প্ৰাকৃতিক সৌন্দৰ্য ব্যাহত কৰি নতুন নতুন সৌধ নিৰ্মাণ কৰা হৈছে, শান্তিনিকেতনৰ আদিম স্বভাৱ-কেন্দ্ৰবোৰ এতিয়াও তাৰ মাজে মাজে জীয়াই আছে। সেই চাতিমতলা (চতিয়নাগুৰি), য'ত মহৰ্ষিয়ে সাধনাৰ সিদ্ধি লাভ কৰিছিল বুলি এখানিমান পবিত্ৰ স্থান,—সেই উত্তৰায়ণ য'ত গুৰুদেৱৰ নিবাস উদয়ন, মাটিৰ ঘৰ শ্যামলী আদি আজিও আছে,—সেই আম্ৰকুঞ্জ, সেই আমলখি-বন; সেই পূৰ্বপল্লী আদি 'পল্লী'বোৰ, বিভিন্ন ঠাইবোৰ যিবো-

ৰত গুৰুদেৱৰ আলহী মহাত্মা গান্ধী, দীনবন্ধু ছি এফ. এণ্ড্ৰুজ, পিয়াৰ্ছন, মৰিছ উইণ্টাৰনিচ আদি মনীষীসকলৰ উপস্থিতিৰ শেহ নিশ্বাস যেন এতিয়াও বতাহে ধুই নিব পৰা নাই,—সেই বিশ্বভাৰতীৰ বিভিন্ন অঙ্গবোৰ— গছ তলীয়া শিশুভৱন (প্ৰাথমিক পঢ়াশালি), পাঠভৱন (মাধ্যমিক বিদ্যালয়), শিক্ষাভৱন (মহাবিদ্যালয়), বিদ্যাভৱন (স্নাতকোত্তৰ আৰু গৱেষণাৰ মহাবিদ্যালয়), কলাভৱন, সঙ্গীতভৱন, বিনয়ভৱন (শিক্ষানীতি মহাবিদ্যালয়), চীনাভৱন, হিন্দীভৱন, ইবিলাকৰ উপৰি শিক্ষাসত্ৰ শিল্পভৱন আদিৰে এধানমান নিলগত শ্ৰীনিকেতন, সকলো আগৰ সাঁচে সাঁচে আছে। শান্তিনিকেতনৰ সকলোবোৰ ঘৰৰ কিযে কবিতা কবিতা লগা নাম—উদয়ন, শ্যামলী, মালঞ্চৰপৰা প্ৰান্তিকলৈকে। ৰামকিঙ্কৰ বেইজৰ ভাস্কৰ্যকৰ্মখিনি আজিও থিয় হৈ আছে আৰু আজিও সিবোৰে নভবা নিচিন্তাকৈ ঘূৰি ফুৰা দৰ্শকৰ চকুত হঠাতে ধৰা দি চমৎকৃত কৰে। এটি সম্ভহে আশা কৰিও নাপালো, ১৯৫৪ চনৰ 'মাষ্টাৰ মশায়গিৰি'ৰ এমাহৰ সময়তো দুদিন বাদ দি সেইটি হেৰুৱাইছিলো। সেয়া হ'ল পুৱাতেযে আশ্ৰমৰ সকলো ল'ৰা-ছোৱালী আৰু শিক্ষক-কৰ্মীয়ে প্ৰাতঃস্নান কৰি ভোজনৰ পূৰ্বে সিংহসদন আৰু পুৰণি কেন্দ্ৰীয় গ্ৰন্থাগাৰৰ মাজৰ মুকলিত থিয় হৈ প্ৰতি পুৱাৰ বিভিন্ন ৰঙৰ ৰঞ্জিত ৰবীন্দ্ৰ সংগীত সমস্বৰে গাই অভিনৱ এক পৰিৱেশৰ সৃষ্টি কৰে। আৰু ভাৰত নালাগে বিশ্বৰে সংস্কৃতি-কেন্দ্ৰৰূপে গুৰুদেৱে প্ৰতিষ্ঠা কৰা বিশ্বভাৰতীৰ বোলপুৰ শান্তিনিকেতনত (to provide at Santiniketan a Centre of Culture where research into and study of the religion, literature, history, science and art of Hindu, Buddhist, Jain, Islamic, Sikh, Christian and other civilizations may be pursued along with the culture of the West, with

that simplicity in externals which is necessary for true spiritual realization, in amity, good fellowship and co-operation between the thinkers and scholars of both Eastern and Western countries, free from all antagonisms of race, nationality, creed or caste) ভাৰত চৰকাৰৰ পূৰ্বাঞ্চলীয় সংস্কৃতি কেন্দ্ৰ স্থাপনৰ প্ৰথম আন্তৰাজ্যিক সম্মিলনত যোগ দিবলৈ আহি (৮ মেই ১৯৮৫) এতিয়া হেৰুৱাইছো মহাপ্ৰাজ্ঞ ক্ষিতিমোহন সেন, আচাৰ্য ডক্টৰ পি ছি বাগচী, শিল্পাচাৰ্য নন্দলাল বসু, ভাস্কৰ ৰামকিঙ্কৰ বেইজ, গুৰুদেৱৰ চৰিতকাৰ প্ৰভাত মুখাৰ্জীৰ খাস্তকীয়া সান্নিধ্য। এতিয়া উনাখা বছৰীয়া ছন্দ শাস্ত্ৰৰ পাৰগ অধ্যাপক প্ৰবোধচন্দ্ৰ সেন, ৰবীন্দ্ৰ সঙ্গীতৰ তত্ত্বদৰ্শী আৰু কলাকাৰ শ্ৰীশান্তিদেৱ ঘোষক কিন্তু কেইটা মান মুহূৰ্তৰ বাবে পালো, এক মুহূৰ্তলৈ 'কোলাকুলি' কৰিলো। তাতেই শান্তিনিকেতনৰ পূৰ্ব-ইতিহাসৰ স্মৃতিয়ে অভিভূত কৰিছে।

ডক্টৰেট ডিগ্ৰীৰ কাৰণে মোৰ থিছিছ ঠিক ঠাক কৰি বিশ্ববিদ্যালয়ক গতাই দিয়াৰ লগে লগে মাঘ কাণ্ডনমহীয়া গৰুৰ দৰে উদঙীয়া হ'লো। এনেতে ১৯৫৪ৰ মে মাহৰ চতুৰ্থ সপ্তাহত ডক্টৰ বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱাই বিশ্বভাৰতীৰ আচাৰ্য ডক্টৰ প্ৰবোধচন্দ্ৰ বাগচীৰপৰা এখন চিঠি পালে— অসমীয়াৰ কাৰণে নৱসাক্ষৰৰ বাবে পুথি লিখাত এজন লেখকক প্ৰশিক্ষণ দিয়াৰ বাবে হ'ব লগীয়া লিটাৰেচি ৱৰ্কশ্বপত সহকাৰী সঞ্চালক ৰূপে কাম কৰিবলৈ মোক পঠিয়াব পাৰিব নেকি, সুধি। ডক্টৰ বৰুৱাই ২৬ তাৰিখে সম্মতিসূচক পত্ৰ দিয়াত আৰু ২৮ তাৰিখে অধ্যাপক বাগচীয়ে বৰুৱাক ধন্যবাদ জনাই মোক ৭ জুনত দায়িত্ব গ্ৰহণ কৰিবলৈ সাজু হ'বলৈ ক'লে। বৰুৱাই চিঠিখনৰ ওপৰত Congratulations বুলি মাথোঁ লিখি মোলৈ ১ জুনৰ দিনা পঠিয়াই দিলে। সেইমতে সাজু হ'লো।

৫ তাৰিখে কলিকতালৈ উভতি গ'লো আৰু পিছদিনা আবেলি ৫-৩৫ত শান্তিনিকেতন পালোঁগৈ। বন্ধত খালি পৰি থকা শিক্ষা-ভৱনৰ হোস্টেলত থকাৰ আৰু সাধাৰণ ভোজনগৃহত মোৰ খোৱাৰ দিহা হ'ল। সেইদিনাই নিজাম হাউছত ৱৰ্কশপৰ সঞ্চালক অধ্যাপক প্ৰিয়ৰঞ্জন সেনেৰে সাক্ষাৎ আৰু চিনাকি হ'ল। প্ৰশিক্ষণাৰ্থীসকলো থ্‌প খালেছি— অসমৰ দুজন (বিশ্বনাৰায়ণ শাস্ত্ৰী আৰু প্ৰফুল্লচন্দ্ৰ দত্ত), পশ্চিম বংগৰ ১২ জন, মণিপুৰৰ দুজন, উড়িষ্যাৰ ৪ জন, আৰু ত্ৰিপুৰাৰ এজন। অসমীয়া, বঙলা, মণিপুৰী বা ওড়িয়া ভাষাৰ সদ্য'সাক্ষৰৰ কাৰণে বিশেষকৈ যুক্তৰাষ্ট্ৰত বৰকৈ প্ৰচলিত ৱৰ্কশপ পদ্ধতিত (অৰ্থাৎ প্ৰথম স্তৰত আলোচনা আৰু শিক্ষাপদ্ধতি-দান, দ্বিতীয় স্তৰত লেখা-সৃষ্টি, আৰু তৃতীয় স্তৰত ৰচনাবোৰৰ সংশোধন, প্ৰয়োগ আৰু পৰীক্ষা) সৰু একোখনি পুথি লিখিব লাগিব প্ৰতি-জন প্ৰশিক্ষণাৰ্থীয়ে। সাত তাৰিখে পুৱা বিদ্যাভৱনত তিনি সঞ্চালক আৰু প্ৰশিক্ষণাৰ্থী গোট খাই পৰস্পৰ চিনা-পৰিচয় হ'লোহঁক আৰু গধূলি একে ঠাইতে আচাৰ্য বাগচীয়ে আমাৰ সত্ৰ আনুষ্ঠানিকভাৱে উদ্বোধন কৰিলে। তাৰ পিছদিনাৰপৰা পুৱা হ'লে প্ৰশিক্ষণদান আৰু সন্ধ্যা হ'লে গীত মাত, ৰং-ধেমালিৰ মেলা নিয়মিতভাৱে চলিল। সন্ধিয়াৰ মেলত বিশেষকৈ ৰবীন্দ্ৰ-সঙ্গীত আৰু ৰবীন্দ্ৰ-নৃত্যৰ প্ৰদৰ্শন হৈছিল। তাৰে এটা সন্ধ্যাৰ আয়োজন সঙ্গীত ভৱনত শান্তিদেৱ ঘোষৰ তত্ত্বাৱধানত অনুষ্ঠিত হৈছিল। আমাৰ প্ৰশিক্ষণাৰ্থী, শান্তি বাবুৰ ভগ্নী সুজাতা মিত্ৰই আমাৰ সঁজলিৰ মেলত গুৰুদেৱৰ নাটৰ অন্তৰ্গত নৃত্যৰ আভাস দিছিল আৰু কবিতাও আবৃত্তি কৰিছিল। ওড়িয়া প্ৰশিক্ষণাৰ্থী গোপালচন্দ্ৰ মিশ্ৰই (এতিয়া সম্বলপুৰ বিশ্ববি-দ্যালয়ৰ ওড়িয়া বিভাগৰ অধ্যাপক আৰু প্ৰধান) এটা সন্ধিয়া এটা খেল উলিয়াই আমাক সকলোকে আমোদজনকভাৱে ব্যস্ত ৰাখিছিল। এদিনাখন আকৌ ধীৰেন্দ্ৰকুমাৰ বসু বোলা এজন প্ৰশিক্ষণাৰ্থীয়ে

বঙলা কথকতাৰ নিদৰ্শন দাঙি ধৰিছিল গাঁৱৰ প্ৰজাসাধাৰণৰ মাজত মহাত্মাজীৰ বাণী কেনেকৈ বিয়পি পৰিছিল, তাৰ কথা এহঙ্কা জুৰি আকৰ্ষকভাৱে কৈ। আমাৰ আটাইতকৈ আহ্লাদৰ দিন হৈছিল যিদিনা দুজন কবিয়ালা আহি আমাৰ মাজত কবিগান কৰে। তেওঁলোক দুজনে ৰাম আৰু ৰাৱণৰ ভূমিকা লৈ গীত ৰচি ৰচি তুমুল দ্বন্দ্বযুদ্ধত প্ৰবৃত্ত হৈছিল আৰু তেওঁলোকৰ কোনজন হাৰে কোনজন জিকে, সেই লৈ সকলো দৰ্শকৰ মাজৰ কৌতূহলৰ সৃষ্টি কৰিছিল বহুত সময় ধৰি। শান্তিনিকেতনত থকাতে বঙালী ভাদু পূজাৰ কথা জানিছিলো—য'ত দুৰ্গাবৰী ৰামায়ণৰ নিচিনাকৈ সীতাই দশৰথ ৰজাক বালিৰ পিণ্ড দিয়াৰ আখ্যান কথিত হয়।

শিক্ষাদানৰ বেলা এনেবোৰ বিষয়বস্তুৰ ধাৰাত আলোচনা সঞ্চালন কৰা গৈছিল—বয়স্ক সদ্য সাক্ষৰসকলৰ মানসিক স্তৰ কি আৰু শিক্ষাৰ প্ৰয়োজন কিহত, দেশে দেশে বয়স্কৰ সমস্যা, সাহিত্য-ৰচনাৰ উদ্দেশ্য আৰু কৌশল, লেখন কৌশলৰ অগ্ৰগতি, বয়স্কৰ বাবে প্ৰাথমিক পুথি লেখাৰ কৌশল, পুথি ৰচনাৰ ভাষা আৰু শৈলী, পুথি প্ৰকাশ আৰু মুদ্ৰণৰ কথা, ইত্যাদি। দ্বিতীয় স্তৰত প্ৰতিজন শিক্ষাৰ্থীক একোটা একোটা বিষয় বাছি একোখন কিতাপ লিখিবলৈ দিয়া হ'ল। আৰু সেই ২১ জন লেখকক তিনিজন সঞ্চালকৰ মাজত ভগাই তিনিৰ তত্ত্বাৱধানত কাম কৰিবলৈ লগোৱা হ'ল। মোৰ ভাগত পৰিল দুজন অসমীয়া, দুজন মণিপুৰীৰ বাহিৰেও দুজন বঙালী লেখক (ননীগোপাল চক্ৰবৰ্তী, বঙ্কিমচন্দ্ৰ ভট্টাচাৰ্য)। কিতাপ লিখা হ'লত প্ৰত্যেকক শব্দ-সম্ভাৰৰ মূঠ উলিয়াবলৈ দিয়া হৈছিল। বঙলা আৰু ওড়িয়া কিতাপখিনি বঙালী গাঁও আৰু কেনেল খনা কাম কৰা ওড়িয়া বনুৱাৰ মাজলৈ নি তৃতীয় স্তৰত পৰীক্ষা কৰি চোৱা হৈছিল। এই কাৰ্যত আমি শান্তিনিকেতন-বোলপুৰ এৰি এদিন বল্লভপুৰ আৰু এদিন কেন্দুলিয়েদি

(জয়দেৱ কবিৰ গাঁও বুলি খ্যাত কিন্দুবিৰ) বায়পুৰ (লৰ্ড সত্যেন্দ্ৰপ্ৰসন্ন সিংহৰ ঘৰৰ ভগ্নাৱশেষ থকা), সুপুৰ আদিলৈও গৈছিলো।

আমাৰ পূৰা পূৰি এমাহ জোৰা ব্যস্ততাৰ মাজত ফুৰা-চকাৰ সুবিধা অতি কমেই হৈছিল। তাৰ বাবে সময় পোৱা গৈছিল মাথোন দুপৰীয়া ভাত খোৱাৰ পাছৰ আবেলি বেলাটো—যেতিয়া চৌফলীয়া ব'দৰ তাপত প্ৰকৃত বাবেখৰত বীৰভূমৰ 'গ্ৰাম ছাড়া ঐ রাঙা মাটির দেশ' তপত খোলা হৈ উঠে। তাৰ মাজতো আমি দুঃস্থ দেশৰ আৰ্থিক অৱস্থাৰ উন্নয়ন কল্পে ৰবীন্দ্ৰনাথৰ চিন্তা আৰু কৰ্মৰ আহি, শ্ৰীনিকেতন (যখন আমরা পেটের জ্বালায় মরি তখন কপালের দোষ দিই, বিধাতা কিম্বা মানুষ যদি বাহির হইতে দয়া করেন তবেই আমরা রক্ষা পাইব, এই বলিয়া ধূলার উপর আধমরা হইয়া পড়িয়া থাকি। দুর্দশার হাত হইতে উদ্ধারের কোনো পথই নাই, এমন কথা মনে করাই মানুষের ধর্ম নয়। মানুষের ধর্ম জয় করিবার ধর্ম, হার মানিবার ধর্ম নয়। মানুষ যেখানে আপনাৰ সেই ধর্ম ভুলিয়াছে সেইখানেই সে আপনাৰ দুর্দশাকে চিরদিনের সামগ্রী করিয়া রাখিয়াছে। মানুষ দুঃখ পায় দুখকে মানিয়া লইবার জন্য নয়, কিন্তু নূতন শক্তিতে নূতন নূতন রাস্তা বাহির করিবার জন্য।) চাবলৈ গৈছিলো আৰু ওচৰৰ বিশেষকৈ সাঁওতালী গাঁৱলৈও যাবৰ সময় উলিয়াইছিলো সাঁওতালী বিয়া এখন চাবলৈ—য'ত বিয়াৰ কইনাজনীক এটা ৰৰপাছিত ভৰাই মোমায়েক-টোৱে মুৰতকৈ আনি সমাজৰ মাজত থৈছিলহি। ছোৱালীৰ বিয়াত মোমায়েকৰ ভূমিকাৰ এই প্ৰাধান্যৰ সামান্য আভাস উজনিৰ অসমীয়া বিয়াবোৰতো নাই জানো -সেইযে হোমৰ গুৰিত 'কইনাৰ মোমায়েকে ধৰিছে ধৰমৰ ঘট' কৰে? ধৰম দেৱতাই আকৌ পূজা খাই আছে আমাৰ দৰঙী ৰাজ্যৰপৰা পশ্চিম বংগৰ ৰাঢ় দেশলৈকে, আৰু অষ্ট্ৰিকভাষী সাঁওতাল আদিৰ মাজত—কেতিয়াবা কাহ্নৰ আৱৰ্ত্তিৰ

('ধৰম' বা ধৰ্ম' শব্দটোও কাছ বুজোৱা অষ্টিক 'দৰ্ম', 'দেৰ্ম', আদিৰ-পৰা অহা বুলি সন্দেহ হয়) এটুকুৰা শিল্পৰ কপত। বহস্যটো বা কি।

মাহটোৰ ভিতৰত আমাৰ বিশেষ আদৰণীয় হৈছিল দুই এগৰাকী ভাৰতীয় মনীষীৰে সংযোগ আৰু সিসকলৰ ভাষণ। তাৰ ভিতৰত অধ্যাপক নিৰ্মলকুমাৰ বসুৰ দুটি বক্তৃতা বৰ উপাদেয় আছিল— ভাৰতৰ বিভিন্ন সাংস্কৃতিক অঞ্চল আৰু ভাৰতৰ সাংস্কৃতিক ভূগোল। 'আষাঢ়স্য প্ৰথমদিৱসে' আমাৰ মেঘদূত-অধিবেশনত সভাপতি হৈ অন্নদাশঙ্কৰ ৰায়ে আজিৰ দিনত আৱশ্যকীয় সাহিত্যৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিছিল। ৰাধ৾াৰ আৰ্যনায়কমে বঙলাতে ভাষণ দি সদ্যসাক্ষৰৰ বাবে লিখাত লেখকৰ সদ্যসাক্ষৰেৰে সংযোগৰ আৱশ্যকতাত গুৰুত্ব দিছিল। কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ শিক্ষা-সচিব অধ্যাপক হুমায়ুন কবীৰে শিক্ষামন্ত্ৰালয়ৰ উদ্যোগত হোৱা চাৰিটা লিটাৰেৰি ৱৰ্কশ্বপৰ মূল উদ্দেশ্য ব্যাখ্যা কৰিছিল। কলিকতাৰ গবৰ্ণমেণ্ট কলেজ অব্ আৰ্টছ এণ্ড ক্ৰাফ্টছৰ অধ্যক্ষ ৰমেন্দ্ৰ-নাথ চক্ৰৱৰ্তীৰ কিতাপত দিব লগীয়া চিত্ৰৰ বিষয়ে বক্তৃতাই আমাৰ মনত বং লগাইছিল। কৰ্মশালাত বাহিৰৰ পণ্ডিতৰ আন বক্তৃতাৰ মাজত শান্তিনিকেতনৰ সুধাকান্ত ৰায়চৌধুৰীৰ কথা বৰ মনত লগা হৈছিল, কাৰণ তেওঁ ৰবীন্দ্ৰনাথৰ দিনৰে, ৰবীন্দ্ৰনাথৰ লগত ঘন সংসৰ্গ থকা লোক আৰু সেই সংসৰ্গৰ কথাকে তেওঁ বৰ্ণাইছিল। কৰ্মশালাত গোট খোৱা লেখকসকলৰ বিশেষ সৌভাগ্য হ'ল যেতিয়া ক্ষিতিমোহন সেন মহাশয়ে সমাৱৰ্তনত দীক্ষান্ত ভাষণ দি প্ৰমাণ-পত্ৰবোৰ বিলাই দিবলৈ আহিল। তেওঁ অসমৰপৰা অহা অধ্যাপক-জনক চাবলৈ বিচৰাত মোক যেতিয়া সমুখত হাজিৰ কৰি দিয়া হ'ল, তেওঁ মোক সুধিলে, "আপনারা চালতা দিয়ে মাংস খান না?" মই ক'লো, "নাই, মই ক'তোতো ঔটেঙাৰে মঙহ খাই পোৱা নাই। আপুনিনো ক'ত দেখা পালে?" তেওঁ ক'লে, তেওঁ অসমলৈ আহোঁতে মহামহোপাধ্যায় ধীৰেশ্বৰাচাৰ্যৰ ঘৰত ঔটেঙা দিয়া পছৰ মঙহৰ আঞ্জা

খাবলৈ পাইছিল। কথাটো হয়, হাবিত পছু মাৰি ঘৰ পোৱাওঁতে কেতিয়াবা কেইবাদিনো লাগে, তাত সক সক পোকো ধৰে, কিন্তু সেই মঙহ পেলনি নাযায়, তাক ওটেঙাবে ধুই বন্ধাহে হয় জুটি লগাই।

আমাৰ কৰ্মশালাত এদিন কথা উঠিল, "আজি কোনেও হিন্দীত, ইংৰাজীত বা নিজৰ ভাষ'ত কথা ক'ব নোৱাৰিব।" সেইদিনা শিক্ষাদানৰ দায়িত্ব আছিল মোৰে। গুৰুজনক আৰু গুৰুদেৱক চিন্তি বঙলাৰেই শ্ৰেণীটো চলোৱা গ'ল। অধ্যাপক প্ৰিয়ৰঞ্জন সেনে ওড়িয়াৰেই কাম সিদ্ধ কৰিলে। আলোচনাত আনসকলৰ অংশ গ্ৰহণত অলপ অসুবিধা হ'লেও সেইদিনাৰ কাৰ্য আনন্দৰ মাজতে সম্পন্ন হ'ল। এইদৰেই আমাৰ এমহীয়া কৰ্মশালাৰ কাম উপভোগ কৰি সমাপ্ত কৰি সামৰিলো। কলিকতাইদি ঘৰলৈ ঘূৰোঁতে মোৰ কলেজৰ দিনৰ গুৰু প্ৰফেছৰ পি ছি. ৰয়ক কলিকতাৰ হাজৰা ৰোডত লগ পালো। ছাৰে ক'লে, 'কলেজ এৰাৰপৰা তোমাৰ সকলো কামৰ খবৰ মই লৈ আছো। তুমি বিশ্বভাৰতীত ভাল কাম কৰি আছিলা, তাৰো খবৰ পাইছো, কাৰণ মই বিশ্বভাৰতীৰ সদস্য নহয়।' "বিশ্বভাৰতী নিউছ" নামৰ পত্ৰিকাৰ জুন ১৯৫৪ আৰু ছেপ্টেম্বৰ-অক্টোবৰ ১৯৫৪ সংখ্যাত আমাৰ সাহিত্য-কৰ্মশালাৰ বাৰ্তা বিশদভাৱে ওলাইছিল।

ডেকাধনি লাগে যদি গাত

সেই দিনবোবৰ কথা মনত পৰে। যাত্ৰা পাৰ্টিৰ মেনেজাৰৰ দৰে এজুম ডেকা-গাভৰুক লগত লৈ দিল্লী মহানগৰীত আমাৰ 'খেলা' দেখুৱাবলৈ যোৱা সেই দিন। পিছে যাত্ৰা পাৰ্টি মই নিজে গোটোৱা নাছিলো। লাগক বুলি গাত ডেকাধনিও লগাই লোৱা নাছিলো। আনেহে সেই বায়ুটো মোৰ গাত লগাই দিছিল।

১৯৫৪ চন। অক্টোবৰ। এদিনাখন বিশ্ববিদ্যালয় শ্ৰেণীসমূহৰ সচিব ডক্টৰ বিৰিঞ্চিকুমাৰ বৰুৱাই এচেলেকা কাগজত জৰুৰী এটা টোকাৰে মোক মাতি পঠিয়ালে। গ'লো। তেওঁ ক'লে, বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ দল এটা নিব লাগে দিল্লীলৈ। তেওঁলোকে ভাৰত চৰকাৰৰ শিক্ষা মন্ত্ৰালয়ৰ আন্তঃবিশ্ববিদ্যালয় যুৱমহোৎসৱত যোগ দিবগৈ। ইতিমধ্যেই দলটো গঠন কৰা হৈছেই। মই মাথোন দলৰ লগত যাবহে লাগে। মই ওঁ বুলিলো। পাছতহে জানিলো, কথাৰ গুৰি ভেকুৰী-গুৰিত। বিশ্ববিদ্যালয় প্ৰশাসনৰ বিৰুদ্ধে মুখৰ এজন আমাৰে লগৰ লেকচাৰাৰক বিশ্ববিদ্যালয়ৰ যুৱ-কল্যাণৰ অধিকাৰ কৰি সেইটি সংগঠনৰ ভাৰ দিয়া হৈছিল। কিন্তু শেষত যেই তেওঁ দেখিলে, দিল্লীলৈ যোৱাৰ খৰচ বিশ্ববিদ্যালয়ে নিদিয়ে আৰু ভাৰত চৰকাৰেও আগতীয়াকৈ দিয়াৰ কোনো কথা নাই, তেওঁ দায়িত্বৰপৰা 'মুৰ-কি' পৰিল। সম্মতি প্ৰকাশ কৰাৰ পাছত যেতিয়া দেখিলো, মোৰ মূৰত সেই এটা বৰ মূৰ-কামোৰণি, নানা চেষ্টা কৰিবই লগীয়া হ'ল। কিন্তু ইমানসোপা ধন পাওঁ ক'ত! তাতে আকৌ, বানপানীয়ে সেইবাৰ দিল্লীলৈ যোৱা ৰেল-বাটটি ছহোৰাকৈ কাটি থৈছে! আমাৰ অগতিৰ গতি ডা ভুবনেশ্বৰ বৰুৱাৰ ওচৰ চাপিলোগৈ।

তেওঁ 'চাবাইছ অসমীয়া ডেকা। বাহাদুৰ অসমীয়া আৰ্টিস্ট। গাই থাকা, নাচি থাকা। ইফালেৰে টেকেলি কাঢ়ি।' বুলি এমোৰকোৰে হাঁহিৰে 'বাক চাওঁ' বুলি মাত্ৰ ক'লে। আশা কৰিলো, অধস্তৰত তেওঁ কিবা এটা কৰি দিবই দিব। লগতে কিন্তু বিশ্ববিদ্যালয়ৰ যোগে কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ ওচৰতো হাত পাতিলো আমাক অন্তত কলিকতালৈকে উৰা-জাহাজে যাবলৈ দিব লাগে, আৰু ছুটিয়তে, অহা-যোৱা খৰচ আগধন কৰি দিব লাগে। হঠাতে মোৰ মুৰ-কামোৰণিটো উভি গ'ল, ভাৰত চৰকাৰ দুখীয়াৰ প্ৰতি সদয় হ'ল। ধন আহি পালেহি।

সজনাকৈয়ে দলপতি হ'লো। কলা ৰণৰ সৈন্য-দলটি কিন্তু বেছ গজগজীয়া। আখৰা চালো। তেতিয়া বিশ্ববিদ্যালয়ৰ লেক্‌চাৰাৰ ডক্টৰ ভূপেন্দ্ৰ কুমাৰ হাজৰিকা নিজৰে অনাতাঁৰ নাট "এবা বাটৰ সুৰ"ৰ সঞ্চালক। ভাৱৰীয়াসকল ল'বা হ'লে দেখাতে নিপুণ— শৈল বৰুৱা, ফুলদা কুমাৰ ভট্টাচাৰ্য, দুৰ্গেশ্বৰ বৰঠাকুৰ দিলিপ দাস (এতিয়া মালিক), অঞ্জলি (মোৰ পুৰণি বন্ধু অজয় মেচৰ ভনী) আৰু হেমন্ত দাস। পিছে একাংকিকা? তেতিয়াতো একাংকী নাট বোলা বস্তু এটা আমাৰ মচুলুমকে নাযেই। প্ৰৱীণ ফুকনৰ "মণি-ৰাম দেৱান"কে কাটি-কুটি পাঁচটা দৃশ্যৰ এটা ৰূপ দিয়া হ'ল, যদিও একাংকিকাৰ ঐক্য সি নাপালে, পাগত নুঠিল। তথাপি আমাৰ ছাত্ৰ তফজ্জুল আলিক সঞ্চালক কৰি দিয়া হ'ল বিষ্ণু খাওন্দ, মনোৱাৰ ইছলাম বৰা (ডক্টৰ মফিজুল ইছলাম বৰাৰ পুত্ৰ), দিলীপ হাজৰিকা, শৈল বৰুৱা, দুৰ্গেশ্বৰ বৰঠাকুৰ, ভদ্ৰ বৰা (এতিয়া বিশ্ব-বিদ্যালয়ৰ অধ্যাপক), অঞ্জলি আদিৰে। দুইখন নাটৰে সাংগীতিক যোগান ধৰিলে সুকণ্ঠ-সুকণ্ঠী শেৱালি দেৱী, গীতা দাস (এতিয়া শ্ৰীমতী ডক্টৰ মহেন্দ্ৰ বৰা), বীৰেন্দ্ৰনাথ দত্ত (এতিয়া ডক্টৰ) জ্যোতিৰ্ময় কাকতী আৰু অজিত সিংহই। ৰূপালী নৃত্যত

দিলীপকুমাৰ চৌধুৰী (কথক) আৰু চিত্ৰা গুহ (মণিপুৰী, এওঁ গুৱাহাটী পাণবজাৰৰ বিখ্যাত গুহ পৰিয়ালৰ জীয়ৰী), ধ্ৰুপদী সংগীতত বিজয়শংকৰ দাস (বেহেলা), বন্দনময়ী দাস (চেঁতাৰ), প্ৰীতি-নাথ জোৱাদ্দাৰ আৰু কাকলি দাস (খেয়াল)। ছোৱালীৰ তদাৰকৰ বাবে সন্দিকৈ ছোৱালী কলেজৰ অধ্যাপিকা সুনীতি সেনক লৈ একত্ৰিছজনীয়া দলটো দুভাগ হৈ দুখন জাহাজত উৰি কলিকতাত উপস্থিত হ'লহঁক, আৰু কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ৰেজিষ্ট্ৰাৰৰ সৌজন্যত এন্ এল্ মিত্ৰ হোস্টেলত আৰু বিবেকানন্দ পথৰ ছোৱালী হোস্টেলত বৈ এৰাতি কটাব লগীয়া হ'ল। কিন্তু দবিত্ৰ লংকালৈ যোৱা দবে বিপদে দেখিছো আমাৰ লগ এৰিব নোখোজে। আমাক ইতিপূৰ্বে কোৱা হৈছিল যে হাওড়াৰপৰা দিল্লীলৈ ৰেল-যাত্ৰাৰ বাবে ৰিজাৰ্ভেশ্যন ঠিকঠাক হৈ আছে। সেয়া মিছা আশা হ'ল। ড° ভূপেন হাজৰিকা আৰু মই খোৱা বোৱা এৰি দিনটোৱে ৰেলৰেৰ কয়লাঘাট পথৰ কাৰ্যালয়ত লেকাট লাগি জানিবা সেই দিহাটো কৰিলোঁগৈ আৰু গধূলি ৰেলগাড়ীত উঠিব পৰা হ'লোঁহক। অফিচৰ কেৰাণীদলক বোধ কৰি আমাক সেই অধস্তৰত দয়া কৰা সুৰজ ভান নামৰ বিষয়াজনৰ সহায়ৰ কথা এতিয়াও মনত পৰে, মই গুৱাহাটী এৰাৰ আগমুহূৰ্তত দুখন বেনামী চিঠি পাইছিলোঁ। 'অমুকক দলত কিয় লোৱা হ'ল? আমি ভাৰত চৰকাৰলৈ লেখিছো। পাব মজাটো।' মই জাহাজত উঠিবলৈ যোৱাৰ বাটত ড° ককৰাক সেইবোৰ দেখুৱালোঁ। তেওঁ ক'লে, 'তুমি বাৰু যোৱা চোন। আমি আছো।' মোলৈ আৰু এটা সাৱধান বাণী আহিছিল—মই যেন ল'ৰা ছোৱালীবোৰ লৈ গৈ কোনো ৰাজনৈতিক খোকত সোমোৱাওঁ।

আমি আগৰবাটি গৈয়ে থাকিলোঁ। গৈ গৈ পালোঁগৈ এক বিৰাট শিবিৰ। যেন 'ধৰ্মক্ষেত্ৰে কুৰুক্ষেত্ৰে' সমবেত মহোৎসৱ।

ভাৰতৰ একুৰি ছটা বিশ্ববিদ্যালয়ৰপৰা অহা প্ৰায় আঠ শ ছাত্ৰ-ছাত্ৰী, অধ্যাপক-অধ্যাপকনীৰ তাম্বিৰবাৰ এখন অৰণ্য। সেয়ে তালকটোৰা বাগিচা। নামটো আন কি দিল্লীৰ মানুহবে তেতিয়া বৰ চিনাকি নহয়। মানুহৰ আহ-যাহো তাত পাতল। দুশ বছৰমান আগতে ১৭৩৮ খ্ৰীস্টাব্দত পতনোন্মুখী মোগলৰ বিৰুদ্ধে কেইঘড়ীমান লেঢ়াই কৰিবলৈ অহা মাৰ্হাট্টা সৈন্যৰ ইয়াতে বিজয়-পতাকা উৰিছিল। আজি তাত আনন্দ-কেতন উৰিছে প্ৰথমবাৰৰ বাবে একেলগ হোৱা ভাৰতীয় বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ডেকা-গাভৰুৰ। কেয়োফালে মাৰ্থান আনন্দ-কোলাহল। ১ নৱেম্বৰৰপৰা সপ্তাহ জোৰা উৎসৱ হ'ব। ৩১ অক্টোবৰৰ দিনা দেওবৰীয়া Statesmanৰ স্টাফ ৰিপোৰ্টাৰে মহা আয়োজনটোৰ বৰ্ণনা দি লেখিলে,—Perhaps the most picturesque team participating in the festival is that from Gauhati University Outside their tent is displayed a Naga headgear These participants had to be flown to Calcutta to enable them to come to Delhi Among the items to be presented by them are a radio play, Manipuri dance to be performed by Manipuri, and a Kathak dance শিৰোভূষণটি দিছে আছিল আমাৰ কুলাম সকদৈয়াহে, মণিপুৰী নাচৰ চিত্ৰাও আকৌ মণিপুৰী বা মণিপুৰত থকা হোৱালী নহয়। তথাপি তেওঁ high commendation লাভ কৰিলে। কথক নাচি দিলীপ চৌধুৰীয়ে এপদী নৃত্যত দ্বিতীয় সম্মান লাভ কৰিলে। উৎকল বিশ্ববিদ্যালয়ৰপৰা ওড়িয়া নৃত্যত যোগ দিয়া প্ৰিয়ম্বদা মহান্তি পাছলৈ সেই নৃত্যত মহীয়সী ব্যাখ্যাকৰ্ত্ৰী, exponent, হৈ উঠিছিল। ডক্টৰ হাজৰিকাৰ প্ৰযোজনাত অনাতাঁৰত আমাৰ "এবা বাটৰ সুৰ" দ্বিতীয় পুৰস্কাৰেৰে জয়ী হৈ আছিল। "মণিৰাম দেৱান" একেবাৰেই ওপৰ উঠি আছিৰ নোৱা-

বিলে যদিও তালকটোৰা বাগিচাভ সজা অস্থায়ী মঞ্চত তাৰ অভিনয়ে আদৰ লাভ কৰিছিল। Hindusthan Standard-এ কৈছিল—'Maniram Dewan, staged by the students of Gauhati University, was appreciated by all Besides good acting, the Gauhati students had presented some commendable symbolic techniques of one act play নাটকত প্ৰথম পুৰস্কাৰ পোৱা "বিহাৰ্ছেল'ৰ সঞ্চালক-অভিনেতা দেৱ আনন্দ অতি সোনকালেই ছিনেমা জগতৰ শীৰ্ষলৈ উঠিল। বিভিন্ন দলৰ মাজত দলীয় নৃত্যৰ আখৰাৰ পৰ্য্যাভৰ দেখি আমাৰ ল'ৰা-ছোৱালীহঁত টিহ্‌টিহাই উঠিল, 'ছাৰ, আমাৰ বিহু আছে, অমুক তমুক আছে। আমাৰ দলক এইটো বিষয়ত যোগ দিবলৈ নিদিলে কিয়? এতিয়াও ছাৰ, আমি কিবা এটা কৰোঁ।' 'কিয় কি হ'ল মই নাজানো। এতিয়া কিন্তু কিবা এটা সাজিবলৈ গ'লে সুন্দৰী নহৈ বান্দৰীও হ'ব পাৰে।' কিন্তু ল'ৰা-ছোৱালীৰ উৎসাহত বাধা নিদি গুৱাহাটীলৈ টেলিগ্ৰাম কৰি ত'বপৰা উৎসৱ কৰ্ত্তৃপক্ষলৈ টেলিগ্ৰাম কৰোৱাই দলীয় নৃত্যত আমাৰ যোগদান কৰোৱা হ'ল। কিন্তু মনোৱাৰ, বিজয়শংকৰ আৰু চিত্ৰা লগ লাগি যিটো বস্তু সাজিলে, সি ধৰা পৰা বিধৰহে হ'ল। তথাপি ধেমালিটো মাটি কৰা নগ'ল। ৭ নৱেম্বৰত দেও-ৰবীয়া Statesman-এ আন আন বিশ্ববিদ্যালয়বো লোক-নৃত্যৰ চোকা সমালোচনা দি লিখিলে, and there was a Naga item that bore no resemblance to any Naga dance whatsoever! সেইকাঠি শৰ আমাৰ গাতে পৰেহি! কিন্তু মুঠৰ ওপৰত উৎসৱত আমাৰ যোগদান ভালেই হ'ল আৰু আনন্দ-মনে ঘূৰিলো ঘৰলৈ। পইচ্‌ৰ লেখ লোৱা হ'লে আমি কিজানি প্ৰথমেই হ'লোহেঁতেন। উৎসৱ মুকলি কৰি মৌলানা আবুল

কালাম আজাদে কৈছিল যে ১৯৫২ চনতে সংযুক্ত ৰাষ্ট্ৰসংঘৰ অনুৰোধ-ক্ৰমে দিল্লীত ভাৰত চৰকাৰে যুৱ-কল্যাণ সম্পৰ্কে এক ছেমিনাৰৰ আয়োজন কৰিছিল আৰু সেই আলোচনা-সত্ৰৰ সিদ্ধান্ত অনুসৰিয়ে যুৱ-কল্যাণৰ আঁচনি হাতত লৈ চৰকাৰে প্ৰথম যুৱ মহোৎসৱৰ ব্যৱস্থা কৰে। ৰাষ্ট্ৰপতি ড ৰাজেন্দ্ৰ প্ৰসাদে তেওঁৰ আশীৰ্বাণীত কৈছিল, 'প্ৰথম আন্তঃবিশ্ববিদ্যালয় যুৱ-মহোৎসৱ কেৱল শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰতে নহয়, নৱ ভাৰতৰ ইতিহাসতো ই এক মহৎ উপলক্ষ্য।'

ঘৰলৈ ঘূৰাৰ বাটত এলাহাবাদ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বেংগলী লিটাৰেৰি ইউনিয়নৰ নিমন্ত্ৰণত আমি প্ৰয়াগত ৰ'লো আৰু ৯ নৱেম্বৰত ইউনিভাৰছিটি ড্ৰেমেটিক হলত সৰ্বজন বিদ্বৎসমক্ষে প্ৰধান মন্ত্ৰীৰ বানপানী সাহায্য পুঁজিৰ অৰ্থে এটি সংগীত সন্ধিয়া কৰিলো। পাছদিনা পুৱাৰ Amrita Bazar Patrikaই (এলাহাবাদ) বুলিলে, Those who did not attend the variety programme presented by the cultural group of the Gauhati University at the University Dramatic Hall here yesterday will regret it for years to come

১৯৫৫। দ্বিতীয় আন্ত বিশ্ববিদ্যালয় যুৱ-মহোৎসৱ। আমাৰ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ যুৱ-কল্যাণৰ পূৰ্ণ ভাৰপ্ৰাপ্ত অধ্যাপক হিচাপে এইবাৰ আমাৰ দলৰ সংগঠন নিজেই কৰিলো, গুৱাহাটীত পাৰ পৰা কলাভিজ্ঞসকলক বিচাৰক কৰি ছাত্ৰ-কলাকাৰৰ বাছনি কৰিলো, কাৰণ আমি জানো আমাৰ মাজত বুদ্ধি আৰু শক্তি আছে, তাঁকে মাথোন বাছি লৈ ঠিক পথে লৈ যাব লাগে। নাচত মণিপুৰীক আমাৰ আনসকলে বলে পৰা টান, সেইছেৰা শৈলীৰ এটি নাচেৰে সেই দেখি ধনমঞ্জৰী কলেজৰ এটি দল নিৰ্বাচিত হ'ল, লগতে ধ্ৰুপদী নৃত্যত এটি ছাত্ৰীও (কৰবী দত্ত চৌধুৰী), ল'ৰা অৱশ্যে আগৰ বছৰৰ দিলীপেই থাকিল। দলীয়

গীতৰ বাবে তেতিয়া এম্‌.এৰ ছাত্ৰ বীৰেন্দ্ৰনাথ দত্তৰ নেতৃত্বত আমাৰ নাগেৰা নামৰ আৰ্হিত এটি গীত তৈয়াৰ কৰা হ'ল, তাতে গাৰো-মিজো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীও থাকিল, আমাৰ লক্ষহীৰা দাস, শেৱালি, জ্যোতিৰ্ময়, ৰমেন বৰুৱা, গুণদাও হ'ল। ৰেডিঅ' নাটকত নেকিব আহমদ, বিজয় শংকৰ, নমিতা বৰুৱা, নিত্যা দত্ত আদি, শৈল বৰুৱা হ'ল সঞ্চালক। মঞ্চ একাঙ্কিকা বুলি লোৱা হ'ল ফণী শৰ্মাৰ "ভোগজৰা"ৰ প্ৰথমৰ ৰূপটি, সঞ্চালক হ'ল শিৱসাগৰ কলেজৰ অধ্যাপক পৰাগ চলিহা, অভিনেতা সত্যেন চৌধুৰী, মৃণালিনী দাস (অম্বু), ৰত্না ডেকা আদি। ধ্ৰুপদী কণ্ঠ আৰু যন্ত্ৰ-সংগীত, হিন্দী বক্তৃতা আদিতো আমাৰ প্ৰতিযোগী দিয়া হ'ল। পৰিচালনাত শ্ৰীমতী নীলিমা দত্ত হ'ল মোৰ সহায়ক। এইবাৰ তালকটোৰাৰ নতুন মুকলি মঞ্চগৃহে নাটক আৰু আন মুকলি কাৰ্যসূচী অনুষ্ঠিত হয়। উৎসৱ চলি থকাৰ মাজতে দিল্লীলৈ ইণ্ডোনেছিয়াৰ উপৰাষ্ট্ৰপতি ডক্টৰ মহম্মদ হাট্টা আহিছিল। তেওঁক অভিনন্দন জনোৱা সভাত উপস্থাপন কৰা বাছকবনীয়া নৃত্য-গীতৰ ভিতৰত উৎকৃষ্ট কলাকৰ্ম-ৰূপে আমাৰ দলীয় নৃত্যটিও প্ৰদৰ্শনৰ বাবে নিৰ্বাচিত হৈছিল। প্ৰথম-বাৰতকৈও এইবাৰ আমাৰ নাচ-গান অভিনয় অধিক মনোজ্ঞ হৈছিল। দলীয় নৃত্যত প্ৰথম পুৰস্কাৰ (ধনমঞ্জৰী কলেজ), ধ্ৰুপদী নৃত্যত (ছোৱালী) দ্বিতীয় পুৰস্কাৰ (কৰবী), ৰেডিঅ' নাটকত তৃতীয় পুৰস্কাৰ (ৰাজেন হাজৰিকাৰ 'পৰ্বতৰ টিঙে টিঙে') আৰু ধ্ৰুপদী যন্ত্ৰ-সংগীতত (ল'ৰা) বিশেষ প্ৰমাণ-পত্ৰ (খোলত ধনীন্দ্ৰনাথ শৰ্মা) লাভ কৰিছিলো। Assam Tribuneৰ নতুন দিল্লীৰ প্ৰতিনিধিয়ে উৎসৱৰ বিষয়ে আলোচনা কৰি লিখিলে, On the whole, the Gauhati University team has done much better than last year, which is a matter of pride for such a young University The leader of the team, Dr Neog, has

been more successful than many other leaders in selection of right sort of talents and presenting them to win several honours

১৯৫৬। তৃতীয় আন্তঃবিশ্ববিদ্যালয় যুৱ-মহোৎসৱ। আমাৰ আটাইতকৈ উজ্জল উপলক্ষ্য। এইবাৰ গুৱিবেপৰা সংগঠন ভালকৈ পকা কৰা হৈছিল। কলাকাৰ-নিৰ্বাচনৰ কাৰণে নজন সদস্যেৰে এখন শক্তিশালী বাছনি সমিতি বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কৰ্ম-পৰিষদেই গঠন কৰি দিছিল। দ্বিতীয় আন্ত বিশ্ববিদ্যালয় উৎসৱ নতুন দিল্লীত চলি থাকোঁতেই অসমৰ মুখ্যমন্ত্ৰী বিষ্ণুৰাম মেধি আমাৰ শিবিৰলৈ গৈছিল। আমাৰ ল'ৰা-ছোৱালীহঁতে শিবিৰৰ সমুখত নাচ-গান ধেমালিৰে মেধিদেৱৰ আপ্যায়নৰ দিহা কৰিছিল। সেই আনন্দ-মেলাত ওচৰৰ শিবিৰৰ পঞ্জাবী ডেকা-হঁতেও ভাংৰা নাচ লৈ আমাৰ ধেমালিত যোগ দিছিল। মুখ্যমন্ত্ৰীয়ে সেই থলিত গোট খোৱা সকলোকে শিবিৰৰ ভোজন-ঘৰলৈ নি চাহ-জলপানেৰে সন্তোষিত কৰিছিল আৰু পাছৰ বছৰৰ উৎসৱৰ আয়োজনৰ বাবে এহেজাৰ টকাৰ এটি অনুদান দিবলৈ প্ৰতিশ্ৰুতি দিছিল। অনুদানৰ পৰিমাণ বৰ্ধিত কৰি আমাক ১,২৫০ টকা দিয়াত সংগঠনৰ কামত এতিয়া বিশেষ সহায় হ'ল। বাছনি প্ৰতিযোগিতাত লব্ধ প্ৰতিষ্ঠ কলাকাৰ কেইজনমান বিচাৰক থাকিল। পুৰণি আইন কলেজত আৰু (অনাতাঁৰ নাটকৰ বাবে) অল ইণ্ডিয়া ৰেডিওৰ ষ্টুডিওত সেই প্ৰতিযোগিতা চলিল। বিশ্ববিদ্যালয়ৰ (স্নাতক, স্নাতকোত্তৰ আৰু আইন শ্ৰেণী) ছাত্ৰৰ বাহিৰেও কটন, দৰং, ধনমঞ্জৰী, জগন্নাথ বৰুৱা, শিৱসাগৰ, কানৈ আৰু নগাঁও কলেজৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়েও যোগ দিলেহি। প্ৰতিযোগিতাৰ অন্তত এইদৰে দল নিৰ্বাচিত হ'ল—দলীয় নৃত্যত ধনমঞ্জৰী কলেজ (কাবুই নগাৰ নাচ), একাঙ্কিকাত দৰং কলেজ (ভোলা কটকীৰ নাট "বিভ্ৰাট" তেওঁৰে সঞ্চালনাত), অনাতাঁৰ নাটকত ডিব্ৰুগড় কানৈ কলেজ (তফজ্জুল

আলিৰ সঞ্চালনাত অনিল চৌধুৰীৰ "মাণিক ৰাইটং"), দলীয় গীতত কানৈ কলেজ (নীলিমা, কল্যাণী দেৱী), বিশ্ববিদ্যালয় (প্ৰণীতা, জ্যোতিৰ্ময়, ঊষা), ডিব্ৰুগড় কলেজ (জ্যোতিষ, কটন কলেজ (অপূৰ্ব) আৰু শিৱসাগৰ কলেজৰ (ভুবানন্দ) এটি মিহলি দল, ধ্ৰুপদী নৃত্যত ধনমঞ্জৰী কলেজ (ব্ৰজমণি সিংহ, কৰবী দত্ত), যন্ত্ৰ-সংগীতত যামিনীকান্ত গোহাঁই (জগন্নাথ বৰুৱা কলেজ)। ইয়াৰ উপৰি ওপৰঞ্চি বিষয় হিন্দী বাগ্মিতাৰ বাবে বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ৰমেশপ্ৰসাদ আগৰৱালা আৰু ওংকাৰমল মাহেশ্ৰী আৰু নেছনেল কেডেট কোৰৰ স্বেচ্ছাসেৱক আতাউল হক, তদুপৰি গীত-নাচৰ বাজনাদাৰ, নাটৰ আঁৰৰ কৰ্মী-ৰূপে কেইবাজনো নিৰ্বাচিত হ'ল। দলপতি-ৰূপে মোৰ সহায়ক হ'ল প্ৰীতি বৰুৱা আৰু ধনমঞ্জৰীৰ দলটিৰ তদাৰক কৰিবলৈ আহিল মদনগোপাল শৰ্মা। নিৰ্বাচনৰ সময়ত তেজপুৰৰ ল'ৰা-ছোৱালীকেইটিৰ চমৎকাৰ মঞ্চ অভিনয় দেখি লক্ষ্যধৰ চৌধুৰীয়ে কৈছিল, 'নেওগ, এওঁলোকে দেখোন আমাক শেষ কৰি পেলালে।'

২২ অক্টোবৰ আবেলি ৪ বজাত প্ৰধানমন্ত্ৰী জৱাহৰলাল নেহৰুৱে যুৱউৎসৱ উদ্বোধন কৰে। পিছে ২৫ তাৰিখ পৰ্যন্ত ৰণাঙ্গনত আমাৰ দলৰ প্ৰৱেশ নহ'ল। কিন্তু সেইদিনা যেতিয়া আবেলি বিৰল শিৱ-ৰঞ্জনী ৰাগেৰে আমাৰ আগম ঘটিল, গুৱাহাটীৰ নাম ৰজনজনা হ'ল। Statesman পত্ৰিকাৰ সঙ্গীত সমালোচকৰ ভাষাত, আমাৰ Jaminikanta Gohain's interpretation of Shivranjani on the violin was notable for the clarity and suavity of the instrumental tone as well as understanding of the tone as well of the instrument যামিনীকান্তৰ অপূৰ্ব বেহেলা-বাদনৰ পিছতে আমি আৰু এটি মনোৰম পদাৰ্থ তালকটোৰাৰ পাদ-প্ৰদীপৰ সমুখত থাপিলো—দৰং কলেজৰ ছাত্ৰ

তোলা কটকীয়ে লিখা আৰু প্ৰয়োগ কৰা গাঁৱলীয়া জীৱনৰ চিত্ৰৰ একাঙ্কিকা "বিত্ৰাট"। নাট্‌কখনত ঘটনা-বৈচিত্ৰ বুলিবলৈ একো নাই আৰু প্ৰেক্ষাগৃহৰ প্ৰায় ভাগেই আমাৰ ভাষাতো বুজিয়ে নাপায়। কিন্তু কোনোবা ছুটামানে কুশ্ৰী চিয়ঁৰ ছুটামান টানি আমাৰ ল'ৰা-ছোৱালী কেইটাক বহুৱাবৰ যত্ন কৰিও বিফল-মনোৰথ হ'ল, কাৰণ, আকৌ Statesmenঅৰ সমালোচকৰ কথাত, it gripped the audience by the sheer brilliance of presentation The acting straightfoward and full of character was throughout brilliant ২৫ তাৰিখে গধূলি দলৰ পিছত দলে দলীয় নৃত্য প্ৰদৰ্শন কৰিলে, সি কিন্তু বিচাৰক-দৰ্শকৰ সেৰেকা সেৰেকা লাগিল। শেহত আহিল গুৱাহাটী। তেতিয়া সিসকলে অনুভৱ কৰিলে, But with Gauhati University we came to the full-blood genuine Naga dance Indeed this harvest dance was so beautiful, so perfectly co-ordinated, the dresses were so wonderful, that it was a match to any professional company we have seen (Statesman—সম্ভৱত ডক্টৰ চাৰ্লছ ফাব্ৰি), গধূলি ভস্মৈল ঘূৰি আহিবৰ বেলা নগৰীয়া আন বিশ্ববিদ্যালয়ৰ নেতাসকলে ক'লে, 'ডক্টৰ নেওগ, আপ্‌নে সব লুট লিয়ে।' ২৭ তাৰিখে অনাতাঁৰত আমাৰ "মাণিক ৰাইটং" হ'ল। বস্তুটি কিন্তু লোণ বেছি হোৱা ভাল আঞ্জাৰ দৰেহে হ'ল, সমালোচকৰ দৃষ্টিত, "Manik Raitong based on a Khasi folk-tale presented by Gauhati suffered from the common disease of unnecessary sobbing. The voices were so much drowned by it that whatever character they had was lost. The production left an impression of complete

rawness আনফালে দলীয় গীতত (বাষ্ট্ৰীয় সংগীত আৰু দেৱেন শৰ্মা-ৰচিত গীত 'হেই খিনিকি খিন্দাও দাও') আমাৰ কৃতিত্ব মাজে-মধ্যেই হ'ল। Special mention must be made of the very fine peroformance given by the Gauhati group It showed excellent co-ordination (Statesman) ধ্ৰুপদী নৃত্যত (মণিপুৰী) ব্ৰজমণি সিংহ আৰু কৰবী দত্ত চৌধুৰীয়ে প্ৰভূত প্ৰশংসা লাভ কৰিলে। ব্ৰজমণি সকলো বিধ ধ্ৰুপদী নৃত্যৰ প্ৰতি-যোগীৰ ভিতৰত শ্ৰেষ্ঠ বিবেচিত হ'ল, আৰু তেওঁ আৰু ধনমঞ্জৰীৰ নৃত্য দলে শেষান্তৰ সন্ধিয়াৰ বিশিষ্ট নিমন্ত্ৰিতসকলৰ সমুখত নৃত্য প্ৰদৰ্শন কৰাৰ সন্মান পালে। আনফালে "বিভ্ৰাট"ৰ নায়িকা ৰঙিলীৰ ভূমিকাত ৰাণী বৰুৱা একাংকিকা প্ৰতিযোগিতাৰ শ্ৰেষ্ঠা অভিনেত্ৰী ঘোষিত হ'ল। এইদৰেই ল'ৰা-ছোৱালীহঁতৰ কলা-ৰণথনৰ অন্ত পৰিল। আমি দলীয় বিষয় দুটাত (নৃত্য আৰু নাটক) আৰু গুটীয়া বিষয় দুটাত (ল'ৰাৰ যন্ত্ৰ সংগীত আৰু ধ্ৰুপদী নৃত্য) প্ৰথম পুৰস্কাৰ, ছোৱালীৰ ধ্ৰুপদী নৃত্যত দ্বিতীয় পুৰস্কাৰ, আৰু দলীয় গীতত তৃতীয় পুৰস্কাৰ পালো। আমাৰ এইদৰে সৰ্বোচ্চ পইণ্ট লাভ হ'ল।

শেষ সন্ধিয়াৰ বাছকবনীয়া কাৰ্যসূচী চাবৰ কাৰণে ঠাহ খোৱা দৰ্শক-শ্ৰোতাৰে তালকটোৰাৰ মুকলি প্ৰেক্ষাগৃহত আন আন নেতা-সকলেৰে বহি কথনমথন কৰি আছো। এনেতে উৎসৱৰ সহকাৰী সঞ্চালক, ডক্টৰ কে. ভি. ব্ৰাৰ্কি আহি মোক একাষৰীয়াকৈ মাতি নিলে আৰু 'বিশেষ এটি প্ৰয়োজনত' মোৰ কাম আছে বুলি নতুন দিল্লীৰ অতি বৃহৎসকলৰ বাবে আচুতীয়াকৈ ৰখা প্ৰথম শাৰীৰ আসনত বহি থাকিবলৈ দিলে। কেইমিনিটমান পাছতে শিক্ষা মন্ত্ৰালয়ৰ সংযুক্ত সচিব চৈয়দ আচ্‌ফাক হুছেইনে দলবোৰক বিদায় সম্ভাষণ দিবলৈ উঠি ঘোষণা কৰিলে, "মই আপোনালোকক এই কথা জনাবলৈ

পাই বৰ সুখী হৈছো যে এই কেয়োটা আন্তঃবিশ্ববিদ্যালয় যুৱ-মহোৎসৱৰ ভিতৰত শ্ৰেষ্ঠ তৃতীয় উৎসৱৰ প্ৰতিযোগিতাত আমাৰ এটি কনিষ্ঠ বিশ্ববিদ্যালয় শ্ৰেষ্ঠ দল বিৱেচিত হৈছে।" এই বুলি তেওঁ মোক মঞ্চৰ আসনলৈ মাতি নি 'শ্ৰেষ্ঠ দলৰ ডেকা নেতা' বুলি প্ৰেক্ষাগৃহেৰে পৰিচয় কৰি দিলে, আৰু মোক অনুৰোধ কৰিলে সেই 'অভিৰূপভূয়িষ্ঠ' সভাত সভাপতি হ'বলৈ আৰু জয়ী ছাত্ৰ-ছাত্ৰী সকলৰ মাজত বঁটাবোৰ বিলাই দিবলৈ। সেয়া তাজ্জুব কথা হ'ল, কাৰণ প্ৰথম উৎসৱত সেই কাম কৰিছিল ডক্টৰ চিন্তামন ডি দেশ-মুখ আৰু শ্ৰীমতী দুৰ্গাবাই দেশমুখে আৰু দ্বিতীয় উৎসৱত শ্ৰীমতী অমৃত কৌৰে। সেইসকল ক'ত আৰু মই ক'ত । তথাপি দীঘলীয়া চাপৰি আৰু হৰ্ষধ্বনিৰ মাজত প'াচ মিনিটীয়াএটা বক্তৃতাৰে ওলগ শলাগ জনাই বঁটা বিতৰণ কৰিলোঁ। কিন্তু সেই গৌৰৱ আৰু আনন্দৰ মাজতো হঠাতে এটি দুখৰ ছাঁ মনলৈ আহিল—যেতিয়া মোৰ হাতৰপৰা বঁটা ল'বলৈ আগ বাঢ়ি অহা ধ্ৰুপদী নৃত্যত আমাৰ প্ৰতিযোগিনী কৰবীৰ চকুত দুধাৰ চকুপানী দেখিলো। প্ৰতিযোগিতাত শ্ৰেষ্ঠা হ'ব নোৱৰা বাবেই সেই চকুলো, আৰু তাৰ মূল কাৰণো হ'ল মাথোঁ এটি সৰু ভুল—ভৰিৰে তাল দিওঁতে ঠিক ঠাইত গেৰোৱাৰে নিদি ভৰিৰ আগেৰে ঠোকৰ দিয়া। ধ্ৰুপদী নৃত্যত নিয়ম-নীতিৰ সিমানেই কদৰ। নিয়ম থাকিলেহে কলা-সাধনৰ সাৰ্থকতা।

আমাৰ জয়ৰ বাৰ্তা পুৱাৰ দৈনিক কাগজবোৰত বহলকৈ ওলাল। মোৰ বঁটা বিতৰণৰ ছবিও সমুখ পিঠিত জিলিকিল। জয়জয় ময়ময় কৰি গুৱাহাটীলৈ ঘূৰিলো। আমাৰ বিজয়ত গুৱাহাটীৰ সকলোৱে আনন্দ প্ৰকাশ কৰিলে। নবীন বৰদলৈ ভৱনত আৰু কলা পত্ৰিকা "চিত্ৰ-বন"ৰ ফালৰপৰা আৰ্য নাট্য মন্দিৰত ৰাজহুৱা সভা পাতি নেতৃ-স্থানীয় আৰু কলাকাৰ লোকসকলে অভিবাদন জনালে। Assam Tribuneৰ সম্পাদকেও Praiseworthy বুলি এটি সম্পাদকীয়

প্ৰবন্ধ লিখিলে। মুখ্যমন্ত্ৰী মেধি ডাঙৰীয়াই আমাৰ উপাচাৰ্য কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈদেৱলৈ এখন চিঠি লিখি সমাদৰ জনালে, 'গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ এই কৃতকাৰ্যতাৰ আমি আটায়ে শলাগ লৈছো আৰু মন্ত্ৰীসভাৰ আৰু আমাৰ জনসাধাৰণৰ হৈ মই আমাৰ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ প্ৰতিযোগীসকলক সম্বৰ্দ্ধনা জনাইছো।' ভাৰত চৰকাৰৰ ফিল্ম ডিভিজনৰ এখনি তথ্য চিত্ৰই বিশেষ উৎসৱৰ শেষ বঁটা-বিতৰণৰ সন্ধিয়াৰ ছবি দাঙি ধৰিলে। ছাত্ৰসকলৰ মাজত বিশেষকৈ, আমাৰ দলৰ বিজয়ে অনুপ্ৰেৰণা আৰু উদ্যম সৃষ্টি কৰিলে।

সেই উদ্যম অনুপ্ৰেৰণা লক্ষ্য কৰি ১৯৫৭ৰ চতুৰ্থ আন্ত বিশ্ববিদ্যালয় যুৱোৎসৱলৈ ছাত্ৰ-ছাত্ৰী নিৰ্বাচন কৰা কাৰ্য এক আন্ত-মহাবিদ্যালয় যুৱ উৎসৱৰ ৰূপত পৰিচালনা কৰিবলৈ স্থিৰ কৰা হয়। ছেপ্টেম্বৰৰ শেহ সপ্তাহতে এই আন্ত.কলেজ উৎসৱ উদ্‌যাপিত হ'ল কটন কলেজৰ পুৰাতন ছুদমাৰ্চেন ভৱনত। সেই উছৱত কটন কলেজৰ কলাপ্ৰেমিক ছাত্ৰ-অধ্যাপকসকলে উদ্যমেৰে যোগ দিছিল, সহযোগ-সাহায্য কৰিছিল। যোৱাবাৰৰ চৰম কৃতকাৰ্যতাৰ পিছত মোৰ এইবাৰ পুনৰ দিল্লীলৈ যাবৰ ইচ্ছা নাথাকিলেও বাছনি সমিতিৰ কথাত নেতাৰূপে এইবাৰো যাব লগীয়া হ'ল। সহকাৰী হ'ল অমলা বেজবৰুৱা। একাংকিকা ঠিক হ'ল যোগেন চেতিয়াৰ 'চেনেহৰ সোঁতা' (আগতে "গুঞ্জৰ" নামৰ ঠাইত মই দিয়া এই নাম) বিশ্ববিদ্যালয় শ্ৰেণীৰ ছাত্ৰেৰে। দলীয় গীতৰ দল হ'ল কটন কলেজৰ, কবি হীৰেন ভট্টাচাৰ্যৰ "ৰাঙলী বেলিটি সেইটি" গীতেৰে। দলীয় নৃত্যত ঠিক হ'ল সত্ৰীয়া মহাৰাস নৃত্য (আউনিআটী সত্ৰৰ টংকেশ্বৰ বায়নৰ প্ৰশিক্ষণত), জোনা বৰুৱাৰ প্ৰযোজনাত গৰিমা বৰুৱা, বিভা দেৱী, ৰমেন ফুকন, হিৰণ বৰা আদিৰ আঠজনীয়া এটি দল)। ধ্ৰুপদী কণ্ঠ-সংগীতত (ছোৱালী) অন্নপূৰ্ণা (সন্দিকৈ কলেজ), যন্ত্ৰ-সংগীতত (ল'ৰা) ৰঞ্জিত বৰকাকতী (বেহেলা, ছেইন্ট এড্‌মাণ্ড্‌ছ)। ধ্ৰুপদী

নৃত্যত আগৰ বছৰৰ ব্ৰজমণি আৰু কৰবীয়েই থাকিল। ইংৰাজী আলোচনাত ভাগ ল'বলৈ যোৱা বছৰৰ মহোৎসৱত হিন্দী ভাষণত প্ৰশংসিত ৰমেশপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ উপৰিও কেথেৰিন সেনক বাছি উলিওৱা হৈছিল।

আকৌ তালকটোৰা বাগিচাৰ তম্বুৰ অৰণ্যত আঠত্ৰিছটা বিশ্ব-বিদ্যালয়ৰ যোল শ ছাত্ৰ-ছাত্ৰী সমৱেত হ'ল। ৰাষ্ট্ৰপতি ডক্টৰ ৰাজেন্দ্ৰ প্ৰসাদ আৰু প্ৰধানমন্ত্ৰী পণ্ডিত জৱাহৰলাল নেহৰুৱে প্ৰথম দিনাখন ছাত্ৰসকলক সম্বোধন কৰি দেশাত্মবোধ জগাই তুলিবৰ যত্ন কৰিলে। তাৰ পাছত বিশ্ববিদ্যালয়বোৰৰ অঁৰিয়া-অঁৰি আৰম্ভ হ'ল। মুকলি-ভাৱে নতুন দিল্লীত সত্ৰীয়া নাচ প্ৰদৰ্শন কৰা এই হ'ল প্ৰথম। তাৰ প্ৰতিক্ৰিয়াবোৰলৈ সেই দেখি কাণ দিব লগীয়া। Hindusthan Timesৰ খবৰত ওলাল, Gauhati which in earlier years made their name with folk style group dancing, appeared this year with a fully classical piece It was the traditional Manipuri Ras নাচটোৰ গুণদী গুণ সমালোচকজনে ঠিকেই মন কৰিছে কিন্তু উত্তৰ-পূৰ্বাঞ্চলতয়ে মণিপুৰীৰ বাহিৰে নিজস্ব এক নৃত্যধাৰা থাকিব পাৰে, সেইটো তেওঁৰ অজ্ঞাতিৰ বাহিৰ। নাচৰ প্ৰযোজকে সত্ৰৰ বাহিৰৰ অলপ আধুনিক ধৰণৰ সাজ দিয়াটো সমালোচকৰ চকুত নপৰাকৈ নাথাকিল। লগতে আমাৰ পুৰণি 'একঘেয়েমি'ও। Times of Indiaই নাচটি প্ৰশংসা কৰিও তাৰ এই দোষবোৰ আঙুলিয়াই দিলে. Gauhati University's dance was charming with cute poses and pretty dresses of women (one of them wore a moderncut blouse), but displayed a certain monotony of movement and gestures আনকালে Hindusthan Standardৰ কলাসমালোচক অৰিমাণীয়ে অসমত

যে ভাগৱত-পুৰাণৰ নির্মল সূত্ৰতহে শ্ৰীৰাধিকা-বিহীন ৰাসৰ প্ৰচলন, সেই কথা নজনা বাবে ব্ৰজধাম আৰু মণিপুৰৰ ৰাসৰ লগত আমাৰ মহাৰাসৰ অমিল দেখি হতভম্ব হৈছে Gauhati University entered the Maharas (the final phase of Ras Nritya) in the competition This critic was delightfully surprised to see the complete absence of Radha and Krishna from the formation, which was of four Gopis and four Krishnas One fact cannot be denied that the students had put in their very best in making the item successful they deserve this critic's commendation আমাৰ মহাৰাসত 'যত গোপী তত কৃষ্ণ'ৰ মণ্ডপ আছে, তাৰ কেন্দ্ৰত ৰাসেশ্বৰী ৰাধা নাই ব্ৰজ বা ইমফলৰ দৰে। কথক নাচৰ কলাকাৰ আৰু পণ্ডিত শম্ভু মহাৰাজে নৃত্যটি প্ৰশংসা কৰিলে। Cultural Forum পত্ৰিকাৰ কলাসমালোচক সৎ নাৰায়ণে নাচটিয়ে highly rhythmic dance employing some intricate steps আৰু আঠজনীয়া দলটিয়ে যে তাক impressive with moments of ecstasy and joy কৰি তুলিছিল, সেই কথা স্পষ্টকৈ লিখিছিল। ৰাজধানীৰ ওপৰত সত্ৰীয়াৰ এই প্ৰথম অভিঘাত সুখৰবেই হ'ল মুঠতে। দিল্লীৰ কোনোবা এটি প্ৰতিষ্ঠানে আমাৰ ল'ৰা ছোৱালীহঁতৰ নৃত্যটিৰ চিত্ৰ তেওঁলোকৰ কেলেণ্ডাৰতো ব্যৱহাৰ কৰিছিল। মণিপুৰৰ একক নৃত্যত ব্ৰজমণি আৰু কৱৰীয়ে সুন্দৰ কৌশল আৰু কার্য প্রদর্শন কৰিলে। জৌনপুৰী ৰাগত অন্নপূর্ণা দাসে আৰু ইবাৰৰ আন বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কণ্ঠ সংগীতৰ প্ৰতিযোগিনীসকলেও They all showed commendable understanding of the modal forms but their voices, which continually strayed from tune, marred the

quality of presentation বঞ্চিত ৰবকাকতীৰ বেহেলাৰ বেপণি আছিল মিহি, কিন্তু তেওঁ কার্যতকৈ কৌশলত বেছি ভৰ দিলে। দলীয় গীতটি সুৰলা হৈছিল, কিন্তু উচ্চ পর্যায়ৰ নহ'ল। যোৱা বছৰৰ দৰে এইবাৰো কিন্তু আমাৰ একাঙ্কিকাই নিজৰ মান ৰাখিলে। Stanly Houghtonৰ The Dear Departedৰ আধা-অনুবাদ, আধা-ছাঁ যোগেন চেতিয়াৰ "চেনেহৰ সৌতা"ৰ ভাষা সকলো দর্শকৰ বাবে বুজিব পৰা নহ'লেও উপাদেয় হৈছিল, আৰু The boys and girls of Gauhati University, who won the first prize last year, were once again true to themselves and acted with ease and fluency in a realistic manner (H ndusthan Standard) দহদিনীয়া উছৱৰ সামৰণি পৰিল। বিশ্ববিদ্যালয় অনুদান আয়োগৰ সভাপতি ডক্টৰ চিন্তামন দেশমুখে অন্তিম উৎসৱ সম্পাদন কৰিলে সেইবাৰ।

টিপচি চৰাই হৈ হোলোং গছত বাহ লোৱা দৰে 'এটা কনিষ্ঠ বিশ্ববিদ্যালয়' হৈ যোৱাবেছা গুৱাহাটীয়ে সর্বভাৰতীয় ৰণক্ষেত্ৰত সর্বজয়ী হোৱাটো বয়সস্থ আনবোৰ বিশ্ববিদ্যালয়ে সহিব নোৱাৰিছিল। বোধহয় আদিৰ বৰ বৰ নেতাসকলে সর্বশ্রেষ্ঠ দল ঘোষণা কৰাটো-ৱেই অনুচিত হৈছে বুলি মুকলিকৈ কৈছিল। এনে অক্ষম ঈর্ষাৰ ফলতে হ'বপায় চতুর্থ উৎসৱত প্রমাণ-পত্ৰৰ কোনো শ্রেণীবিভাগ কৰা নহ'ল—সর্বশ্রেষ্ঠ দল ঘোষণা কৰা দূৰৈৰ কথা। নহ'লে জানোচা এলাগী গুৱাহাটীয়েই পাটমাদৈ হৈ দিল্লীশ্বৰীৰ বেশত বহি থাকে! কাগজবোৰে এই সিদ্ধান্তত প্রশংসাৰ মন্তব্য প্রকাশ নকৰিলে কিন্তু। যোৱা চাৰিটা বছৰে গুৱাহাটীয়ে দেখুৱালে যে ক্ষুদ্রও ৰুদ্র হ'ব পাৰে আৰু আনৰ অৱহেলাত, আন কি নিজৰ অৱহেলাতো, পৰি থকা আমাৰ কলা-সম্পদ বা কলা-শক্তি জাগ্রত হৈ উঠিলে টোপনিৰপৰা উঠা সিংহৰ ৰূপেই ধাৰণ কৰে। তাৰ বাবে লাগে মাথোন প্রকৃত কলাবোধ, ৰুচিবোধ আৰু ইতিহাসবোধ।

সুৰ আৰু অসুৰ, তাল আৰু বেতাল

পোহৰৰ লগত আন্ধাৰ, ভালৰ লগত বেয়া লিপিট খাই লাগি থকা দবে দেখিছো সুৰৰ লগ অসুৰে আৰু তালৰ লগ বেতালে এৰিব নোখোজে। পৃথিৱীখনৰ সেয়ে যেন গতি। সেয়ে যেন জীৱনৰ সংঘাত। সক-বৰ সকলো ক্ষেত্ৰতে সেই সংঘাতৰে যেন লীলা-খেলা।

কিন্তু ৰ'ব। মই কোনো দৰ্শনৰ পাতনি মেলিব খোজা নাই। ক'ব খুজিছো মাথোন সুৰ আৰু ছন্দৰ জগতখনৰ লগৰ মোৰ চিনাকিৰ কথা। সেইখন বিচিত্ৰ জগতৰ লগত মোৰ সম্বন্ধ আন-সকলে যিমান ধৰি লয়, আচলতে কিন্তু তেনেকুৱা একো নাই। আনে গালে, বজালে কিন্তু দূৰৰ পৰা শুনি থাকোঁ আৰু নাচিলে ওচৰৰ পৰা গৈ চাই থাকোঁ। অসম দেশখনত গীত নৃত্যৰ পয়োভৰ দেখি কোনোৱে তাক সংগীত নৃত্যৰ দেশ বুলি আখ্যা দি ৰং পায়। নানাবিধ লোক-গীত-নৃত্যেৰে অসম উপচি আছে, তদুপৰি মহাপুৰুষৰ আদৰ্শৰ বাহক সত্ৰসমূহে আৰু ব্যাহ-গোৱা বা সভাগোৱা ওজা-পালি আৰু মাৰৈ পূজাৰ বং গোৱা ওজা-পালিয়ে নিজৰ ধাৰাত ধ্ৰুপদী সংগীত-নৃত্যৰ ঐতিহ্য বহন কৰি আহিছে। কিন্তু সেই সকলোবিলাকৰ বৈজ্ঞানিক চৰ্চা আমাৰ হোৱা নাই। আমাৰ যিসকলে সঙ্গীত-নৃত্য চৰ্চা কৰে সেইসকলে লোকৰ পুতলা হৈ লোকে পাতি দিয়া পজিয়ে গৈ লোকৰ ঐশ্বৰ্যৰ কথাহে জানে, কয়, কলিতৰূপত চৰ্চা কৰে। মোৰ সেই দেখি আক্ষেপ হয়, আমাৰ সম্পদবোৰৰ মূল্য নিৰ্ণয় কৰিব পৰা বা সিবোৰক দাঙি ধৰিব পৰা আমাৰ সঙ্গীত পণ্ডিত বা নৃত্য-পণ্ডিত নোলাবনেকি! তাৰ বাবে লগা গুণ মই আহৰণ কৰা নাছিলো। সকতে কিতাপ পঢ়িবলৈ

শিকিছিলো। গাবলৈ, নাচিবলৈ নহ'ল। সেই বিষয়ত ঘৰৰ ফালৰপৰা উদগনি নাছিল। যি সময়ত সিবোৰ কল্যাই ল'বা মনত প্ৰভাৱ পেলায়, সেই সময়ত কৃশাজ হৈ কমাৰফদীয়াই নাট ভাওনা কৰাটো এৰি পেলাইছিল। ল'ৰাৰপৰা ডেকা হ'বলৈ ধৰা কালত সেই দেখি গাঁৱত 'কিবা এটি কৰিবৰ' কথা ভাবোঁতে আধুনিক ধাৰাৰ নাটক আৰু অভিনয়ৰ (যাক 'থিয়েটাৰ' শব্দটোৰে বুজোৱা হয়) কথা ভাবিছিলো আৰু কৰিছিলো। মাথোন মোমাইৰ গাঁৱত পড়া বা আউনীআটীয়াসকল আহি সেটেকা বাহৰত পড়া ভাওনালৈ গৈছিলো, চাইছিলো, তৃপ্তি পাইছিলো। কিন্তু সেই অভিজ্ঞতাও ইমান গাঢ় নাছিল যে কুমজীয়া লক্ষ্মীনাথৰ দৰে হাতত কল-থহুৰাৰে সজা গদা এডাল লৈ 'ৰহ ৰে ৰহ ভ্ৰাতৃবৈৰী হৰি' গাই সমনীয়াৰে ভাওনাৰ আখৰা কৰোঁ। কিন্তু মোৰ অতি সৰু কালতে গাঁৱত হোৱা 'বালীবধ' থিয়েটাৰত বালী সুগ্ৰীৱৰ যুদ্ধত নাটকৰ বাহিৰৰপৰা লগাই দিয়া 'পৃথ্বীৰ পাৰে পাৰে আউনীয়া পাণ, তোৰে মোৰে যুদ্ধ হ'লে এৰিবলৈ টান' কথা-আৱাৰ গাই সমনীয়াৰে বাহু-যুদ্ধৰ নাচ কৰাটো বৰ হুখ হৈছিল। কিন্তু পঢ়া শুনালৈ অলপ হ'লেও আওকাণ কৰি নাচ-গানত লগাটো অবিধেয় বুলিয়ে জ্ঞান কৰা হৈছিল।

স্কুল-কলেজ বগাই এম্. এ পাছ কৰি বিশ্ববিদ্যালয়ৰ শিক্ষক হ'লো। এনেতে অসমৰ শিক্ষামন্ত্ৰীৰপৰা আমাৰ বিভাগৰ প্ৰধান ডক্টৰ বাণীকান্ত কাকতিলৈ অনুৰোধ আহিল, ছুৰকাৰে উত্তৰ ভাৰতৰ জয়পুৰলৈ স্থানীয় গীত-নাচ-নাটৰ এটি দল পঠিয়াব, সেই দলৰ লগত যেন মোক প্ৰবক্তা নেতাৰূপে যাবলৈ দিয়া হয়, কাৰণ সেয়া অসমৰ মান-সন্মানৰো কথা। ছাৰে একেআষাৰেই কৈ পঠিয়ালে, মোক যাবলৈ দিব পৰা নহ'ব। ছাৰৰ কথা, বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পণ্ডিতৰ আকৌ নাচ গানত বস্তি কিহৰ! এনে মনোভাৱ আগৰসকলৰ মনত

আছিলেই। মোৰ জগত বিশেষ সম্ভাৱ থকা এজন বৰেণ্য পণ্ডিত ডক্টৰ ভি ৰাঘৱনে মাদ্ৰাজ মিউজিক একাডেমি, বালা সৰস্বতীৰ ভৰত-নাট্যম্ অনুষ্ঠান আদিৰে ঘন সম্বন্ধ ৰখাটো কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈয়েও ভাল চকুৰে চাব পৰা নাছিল। সি যি হওক, অসমৰ দলৰ দলপতি হৈ জয়পুৰলৈ আৰু যোৱা নহ'ল।

কিন্তু সদ্ হওক, বদ হওক, মানুহৰ নিছা থাকিলে তাক এৰা টান। ৰসিকজনেও ভেতিয়া আহি লগ দিয়েহি। ১৯৫৩ৰ ১৪ ১৫ ফেব্ৰুৱাৰীত গুৱাহাটীৰ কলা ৰসিকসকল গোট খাই শিল্পীসঙ্ঘ নামে এটি অনুষ্ঠান কৰিবলৈ লৈছে। মহা উদ্যম। ইন্দ্ৰেশ্বৰ বৰঠাকুৰৰ দৰে নাট্যকাৰ অভিনেতা কলাপণ্ডিত সভাপতি হৈ আছিছে। সেই সভাতে 'অসমৰ নৃত্যকলা' বুলি এক প্ৰবন্ধ পঢ়ি বক্তৃতাও দিব লগীয়া হ'ল। ৰবঠাকুৰদেৱকে মুখ্য কৰি জ্ঞানী-গুণীজনে তাকে উত্তম বুলিলে। সেই কালত তেনে প্ৰবন্ধ বিৰল। হ'লেও সেই সময়তে মোৰ ভি ফিলৰ থিছিছৰ কাৰণে শংকৰদেৱৰ গীত নৃত্য-নাটক সম্বন্ধে চৰিতবপৰা আৰু সত্ৰৰ মণ্ডলত অনুসন্ধানৰপৰা বিষয়টোত ৰতি কৰিব লাগিছিল। শিল্পীসঙ্ঘ নোহোৱা হ'ল। মোৰ কিন্তু বায়ুটো থাকি গ'ল।

সেই বছৰৰে নবেম্বৰৰ কুৰিৰপৰা বাইছলৈ কটন কলেজত অল্ আসাম ইণ্টাৰ-কলেজ মিউজিক কম্পিটিছন বুলি কলেজীয়া ছাত্ৰ-সকলৰ এক বিৰাট অনুষ্ঠানৰ আয়োজন কৰা হয়। বস্তুটিৰ ধাৰণা আৰু সংগঠন সকলোটি প্ৰায় এজন ছাত্ৰৰ বুলিয়ে ক'ব লাগিব। তেওঁ কটনৰ নিত্যানন্দ ভূঞা। ঘৰ শিৱসাগৰৰ কালুগাঁৱত। তেওঁৰ পিতৃয়েই ভাহানি কমাৰ কদীয়াত "বালী-বধ" থিয়েটাৰত সুগ্ৰীৱৰ ভাও লৈ আমাক মোহিত কৰিছিল। মোক নিত্যায়েই ব্যাপাৰ-টোৰ মাজলৈ টানি লৈ গ'ল আৰু তেওঁৰ কলেজৰ অধ্যক্ষ ডক্টৰ হিৰণ্যচন্দ্ৰ ভূঞা ছাৰক সভাপতি কৰি, মোক উপসভাপতি পাতি

সকলোবোৰ প্ৰতিযোগিতা-সঞ্চালনৰ গুৰি ধৰি দিলে। অখিল অসম ভিত্তিত হোৱা সংগীত-প্ৰতিযোগিতা এই হ'ল প্ৰথম। ডেকাইঁতৰ লগত কাম কৰি কিন্তু বৰ সুখী হৈছিলো আৰু শেহলৈকে আন ক্ষেত্ৰে খাটি দিছিলো। শেহৰদিনা জয়ী প্ৰতিযোগীসকলৰ মাজত বেস্টমেন প্ৰাইজ পোৱা শেৱালি দেৱীৰ নাম ঘোষণা কৰোঁতে মই কোৱা বাক্যআবাৰৰ কথা এতিয়াও দুই-এজনে সুঁৱৰি বং কৰে, I am happy to announce that our best man is a woman আন্তঃকলেজ সংগীত প্ৰতিযোগিতা দ্বিতীয় বাৰ নগাঁৱত হৈছিল। কিন্তু এই অনুষ্ঠানো ক্ষণস্থায়ী হ'ল। নিত্যা আঁতৰি যোৱাৰ লগে লগে সি মৰহিল। তেতিয়ালৈকে মই উপ সভাপতি থাকিছিলো হঁ'লে। কটন কলেজত হোৱা অধিৱেশন বহি থকাতে এটি ধুনীয়া ডেকা ওলালহি আৰু মিঠা মিঠা গীত গাই সকলোকে মুহিলে—'পকা ধানৰ মাজে মাজে সৰু সৰু আলি, অ' সৰু সৰু আলি ।' সেই ডেকাটি হ'ল গীতিকাৰ আৰু গায়ক ৰুদ্ৰ বৰুৱা।

সিফালে শিলঙৰ ৰাজভৱনত ১২ জুন ১৯৫২ তাৰিখে ৰাজ্যপাল জয়ৰামদাস দৌলতৰামৰ সভাপতিত্বত এখন সভা বহি দিল্লীত ইতিমধ্যে গঠিত হোৱা সঙ্গীত নাটক অকাদেমিৰ আৰ্হিত অসম সঙ্গীত নাটক একাডেমি (অসম কলা পৰিষদ) গঠন কৰে। একা-ডেমিৰ সাধাৰণ পৰিষদত মোক গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰপৰা প্ৰতি-নিধি মনোনীত কৰে। ২০ ছেপ্টেম্বৰত একাডেমি আনুষ্ঠানিকভাৱে উদ্বোধিত হ'ল। সম্পাদিকা হ'ল বিজনী ৰাণী শ্ৰীমতী সবিতা দেৱী। পিছৰ বছৰৰ জুনত শিলঙতে একাডেমিৰ সাধাৰণ পৰিষদৰ প্ৰথম অধিৱেশন বহে। ১৯৫৪ৰ মেই মাহত নগাঁৱত বহা অধি-ৱেশনত উদয় শংকৰ আৰু অমলা শংকৰৰ যোগদান আৰু সত্ৰীয়া নৃত্য দেখি তাক ভাৰতৰ পঞ্চম ধ্ৰুপদী নৃত্যধাৰা বুলি কৰা ঘোষণা বিশেষ লেখত ল'ব লগীয়া। একাডেমিৰ কাগজ-পত্ৰত মোৰ নাম

পোনৰপৰা থাকিলেও ১৯৫৫ৰ ছেপ্টেম্বৰৰ অধিৱেশনৰপৰাহে মই একাডেমিৰ কামত যোগ দিওঁ। কিন্তু সেই যোগ দিয়াৰ লগে লগে নৱসংগঠিত বৰগীত গৱেষণা সমিতিৰ সম্পাদকৰূপে পৰিকল্পিত কাৰ্য হাতত লব লগীয়া হ'ল, তাৰ আগতে বিজনী বাণীয়ে বহুত ঠাইৰ বহুত গায়কৰপৰা টেপ ৰেকৰ্ডিং কৰি গীত তুলি লৈছিল, তাক লৈ কোনো গৱেষণা-পত্ৰ আদি লেখা নহৈছিল। সমিতিৰ প্ৰাথমিক অনুসন্ধানৰ (sample survey) যোগে বীৰেন্দ্ৰকুমাৰ ফুকন আৰু পুৰুষোত্তম দাসৰ সহযোগিতাত "স্বৰাৰথাত বৰগীত" নামৰ প্ৰতিবেদন উলিয়াওঁ। কিন্তু স্বৰলিপি লিখিব পৰা সঙ্গীতজ্ঞৰ নিতান্ত অভাৱত অত্যাৱশ্যকীয় স্বৰলিপিৰ কাম এৰি দ্বিতীয় পৰ্যায়ত বাদ্য বিশাৰদ কেশৱ চাংকাকতিৰ সহযোগিতাৰে সমিতিয়ে মাথোঁ বৰগীতৰ তাললিপিৰে Rhythm in the Vaishnava Music of Assam বুলি প্ৰতিবেদন প্ৰকাশ কৰে আৰু তৃতীয় স্তৰত চাংকাকতিয়ে ভাওনাৰ নাচৰ তাল লিপিবদ্ধ কৰি দিয়াত আমি দুইৰ যুটীয়া গ্ৰন্থকাৰত্বত "সত্ৰীয়া নৃত্য আৰু সত্ৰীয়া নৃত্যৰ তাল" পুথি প্ৰকাশ পায় প্ৰকাশন পৰিষদৰপৰা। অসম একাডেমিৰ সদস্য হোৱাৰ সমান্তৰালভাৱে মই দিল্লীৰ (ৰাষ্ট্ৰীয়) সঙ্গীত নাটক অকাদেমিৰো সভ্য মনোনীত হৈছিলো। গতিকে, এইবোৰ কামৰ আংশিক খৰচ কেন্দ্ৰীয় অকাদেমিৰপৰাও যোগাৰ কৰিছিলো। সেই কামৰ বাবে আমাৰ একাডেমিৰ বাহিৰে-ভিতৰে গুণিনসকলৰপৰা যি সহযোগিতা আৰু পৰামৰ্শ পাব লাগিছিল, সেইটি কিন্তু অতি তাকৰহে পাইছিলো বুলি মাজে মাজে দুখ হয়। তথাপি এই তিনিখন কিতাপযে থিয় কৰা হ'ল, সেয়ে অভাজনৰ ভাজন হ'ল, অধুনালুপ্ত একাডেমিৰো কৃতিত্বৰ চিন বুলিবলৈ সেয়েহে মাথোন ৰ'ল।

১৯৫৩ চনৰ শেহ সপ্তাহ আৰু চৌৱন্নৰ প্ৰথম সপ্তাহত গুৱাহাটীত উথল-মাথল লগাই সদৌ অসম সংগীত সম্মিলন অনুষ্ঠিত হ'ল।

সমস্ত অনুষ্ঠানৰ উদ্যোক্তা আৰু কৰ্ণধাৰ আছিল ৰাধাগোবিন্দ বৰুৱা। আন্তঃকলেজ প্ৰতিযোগিতাৰ অভিজ্ঞতা থকা বাবে মোক সিসকলে মোৰ বাল্য বন্ধু সুন্দৰমোহন বৰদলৈৰ সঙ্গত প্ৰতিযোগিতা-পৰিচালনাত লগালে। আনফালে সন্মিলনৰ মুখপত্ৰ "ঝংকাৰ"খনৰ ভাৰো মোৰ ওপৰতে পৰিল। কিন্তু তাৰ বাবে প্ৰবন্ধ? অসমীয়া-ইংৰাজী তিনিটা নিজৰে প্ৰবন্ধ খাজি দিলো আৰু আমাৰ সঙ্গীতজ্ঞ কেইজনমানেও মোৰ অনুৰোধত কৃপা কৰি লেখা একোটি দিলে। আমাৰ স্বৰ্গত সঙ্গীতকাৰসকলক সুঁৱৰি ইংৰাজীত এটি প্ৰবন্ধ (They gave us music • We bow to their memory) সন্নিবিষ্ট কৰা হ'ল। মুঠতে বস্তুটো মানুহৰ সন্মুখলৈ উলিয়াব পৰা (presentable) হ'ল। ভাৰতীয় সংগীতৰ এক প্ৰাচীন ঐতিহ্যৰ বাহক পণ্ডিত বিষ্ণুদিগম্বৰ পালুস্কৰৰ মন্ত্ৰশিষ্য পণ্ডিত বিনায়ক ৰাও পটবৰ্ধন সন্মিলনৰ সভাপতি। দুপৰীয়াৰ মুকলি সভাত তেওঁ 'ঝংকাৰ"খন মুকলি কৰিলে আৰু গধুলি লগ পাওঁতে ক'লে, 'আপকা ঝংকাৰ সে তো হম সবে ঝংকৃত হো গয়ে।' পুহমহীয়া জাৰতো সন্মিলনৰ নিশাৰ সঙ্গীত সমাৰোহে এক উমাল পৰিৱেশ সৃষ্টি কৰি থৈছিল। ৰসুলন বাই, সন্ধ্যা মুখাৰ্জী, মীৰা চেটাৰ্জীৰ গীত শুনি, দময়ন্তী যোশীৰ কথক-নৃত্য চাই আৰু বিছমিল্লা খাঁৰ শাহনাই, উমৰ খাঁৰ সৰোদ, গোপাল মিশ্ৰৰ সাৰংগী, অনোখীলাল শৰ্মাৰ তবলাৰ লগত মূৰ দুপিয়াই ৰঙা ঘৰত শেহ নিশালৈকে সকলোৱে সঙ্গীতৰ অমৃত পান কৰি বহি আছিল। সেই সকলোৰে মাজত কিন্তু পণ্ডিত বিনায়ক ৰাওৰ ব্যক্তিত্ব আছিল শীৰ্ষত। দ্বিতীয় বাৰ্ষিক সন্মিলনৰো আয়োজনত একেই পয়োভৰ, "ঝংকাৰ"তো সংগীতৰ ঐশ্বৰ্যৰ সম্ভেদ দিবৰ চেষ্টা। কিন্তু মোৰ কামত দুজনে হেতা-ওপৰা কৰাৰ যত্ন কৰা দেখি পত্ৰিকাখনৰ কাম আধাডুখৰীয়াতে এৰি দিলো। তৃতীয় বছৰত সেই দায়িত্ব মই একেবাৰেই আঁতৰতে থ'লো। "ঝংকাৰ"

অফিচিয়েল ৰিপোৰ্ট বাদ দি শীৰ্ণ আৰু নিঃস্ব হৈ পৰিল। আন কালৰপৰাও ৰাধাগোবিন্দ বৰুৱাদেৱে যি উদ্যমেৰে অনুষ্ঠানটি পাঁচছিল, সেই উদ্যম লাহে লাহে ক্লান্ত হৈ পৰিল, গৌৰৱময় সংগীত সন্মি-লন নিমাওমাও হ'ল।

ইতিমধ্যে কিন্তু ৰাষ্ট্ৰীয় সঙ্গীত নাটক অকাদেমি আৰু বাহিৰৰ সঙ্গীত পণ্ডিতসকলৰ লগত মোৰ সক সম্বন্ধ এটি গঢ় লৈ উঠিছিল। বিশ্ববিদ্যালয়ত মোৰ গৱেষণা সম্পৰ্কীয় কথাৰ আদান-প্ৰদান কৰোঁতে মাদ্ৰাজৰ ডক্টৰ ভি ৰাঘৱনে তেওঁৰ সম্পাদিত Journal of Music Academy Madrasঅৰ বাবে লিখিবলৈ উদগনি দিয়ে। সেই সময়তে তাল সম্পৰ্কীয় পুৰণি অসমীয়া পুথি এখনি কাণ মূৰ ছিগা অৱস্থাত মোৰ হাতত পৰেহি। তাৰ পাঠ উদ্ধাৰ কৰা আৰু অৰ্থ পৰমাৰ্থ বুজাও টান হৈ পৰিছিল। সঙ্গীত বিশাৰদ বীৰেন্দ্ৰকুমাৰ ফুকনেও তাৰ তলা-নলা নাপাইহে পুথিখন মোৰ কাষ পোৱাইছিলহি। সেইখন সম্পৰ্কেই জাৰ্নেলত প্ৰথম এটা প্ৰবন্ধ দিলো। ১৯৫৪ জুনত শান্তিনিকেতনত থাকোঁতে শান্তিদেৱ ঘোষৰ লগত প্ৰথম বাৰলৈ দেখা-দেখি হওঁতে সেই প্ৰবন্ধৰ কথাই ওলাইছিল। ১৯৪৭ত হোৱা ছাৰ আকবৰ হায়দৰীৰ পৰ্বত ভৈয়াম সম্প্ৰীতি সপ্তাহলৈ শান্তি বাবু আহিছিল, তেওঁ সত্ৰীয়া নৃত্য দেখিছে আৰু তেওঁ ভাবে, সত্ৰীয়া নৃত্যই মণিপুৰী ৰাসক প্ৰভাৱিত কৰিছে, এনেবোৰ কথা তেওঁ ক'লে, আৰু ক'লে যে সত্ৰীয়াক এতিয়া বাহিৰলৈ উলিয়াবৰ হ'ল। ৫৬ ছনৰ আৰম্ভতে বৰগীত গৱেষণা সমিতিৰ কাম হাতত লৈ পুৰুষোত্তম দাসেৰ লগ লাগি এক প্ৰশ্নাৱলী তৈয়াৰ কৰি বিভিন্ন ঠাইৰ বায়ন-গায়ন-পণ্ডিতৰপৰা খবৰ গোটাবৰ যত্ন কৰিছিলো, কিন্তু আমি বিচৰা উত্তৰ ক'বোপৰা নাপাইছিলো। তথাপি কমলা-বাৰী, বৰদোৱা আৰু বৰপেটাৰ তিনিগৰাকী গায়নক লৈ দাস আৰু বীৰেন ফুকনে ছটি ৰাগৰ বিশ্লেষণ কৰি এখনি প্ৰতিবেদন

তৈয়াৰ কৰিলে. সি "স্বৰলেখাত বৰগীত"ত সন্নিৱিষ্ট হৈছে। এনেতে ৰাষ্ট্ৰীয় অকাদেমিয়ে সংগীতৰ এক ছেমিনাৰৰ আয়োজন কৰি অসমৰ ৰাগ-সংগীতৰ বিষয়ে ক'বলৈ মোক মাতিলে। এটা প্ৰবন্ধ লিখি দিল্লী ওলালোঁগৈ। কিন্তু গীত গাবৰ কাৰণেযে গায়ক লৈ যাব লাগে, সেই কথা মোক আগতে নজনোৱাত কাকো লগত লৈ যোৱা নাছিলো। তাত পৰিস্থিতি বুজি তেতিয়া দিল্লীৰ ৰেডিওত কাম কৰি থকা পুলিন চাংকাকতী আৰু বীৰেন্দ্ৰনাথ দত্তক সাৰথি কৰি লৈ বক্তব্য উপস্থাপন কৰিলো। মেজৰ বাথলে বোলা এজন লোকে প্ৰশ্ন কৰিছিল, মইযে অসমত দিনটোৰ সময় অনুসৰি ৰাগ ভাগ কৰি গোৱাৰ নিয়মৰ আৰু ৰাগ ধ্যানৰ নিচিনা ৰাগ মালিতাৰ কথা ক'লো আৰু সেই প্ৰসঙ্গত নৱম শতিকাৰ নাৰদৰ 'সংগীত মকৰন্দ'ৰ কথা উল্লেখ কৰিলো, নাৰদৰ গ্ৰন্থখনৰ প্ৰাচীন নকল অসমত পোৱা যায়নেকি? মই জনালো যে তালৰ বিষয়ে পুথি এখনৰ বাহিৰে কোনো সঙ্গীতশাস্ত্ৰই অসমত আৱিষ্কৃত হোৱা নাই আৰু নাৰদৰ সময়ৰপৰাই যে ভাৰতীয় সংগীতত ৰাগৰ সময়-বিভাগ, পুৰুষ স্ত্ৰী-বিভাগ আদি আৰম্ভ হৈছে, সেইটো ক'বলৈহে নাৰদৰ শাস্ত্ৰৰ উল্লেখ কৰা হৈছিল। তালৰ পুথিখনত (সেইখনৰ নাম 'তাল-প্ৰদীপ' বুলি নিৰ্ণয় কৰা হৈছে) উল্লিখিত সংস্কৃত 'হৰি-স্মৃতি, সুধাংকুৰ' (এইখন গৌড়দেশৰ ৰঘুনন্দনৰ বিৰচিত বোলা হৈছে) ইয়াৰ কিছু দিন পিছত পাই ১৯৭৬ত সম্পাদন কৰি প্ৰকাশ কৰি উলিয়াইছো। মোৰ সঙ্গীত ছেমিনাৰৰ প্ৰবন্ধটো বোম্বাইৰ প্ৰফেছৰ দেওধাৰৰ পত্ৰিকাত প্ৰকাশ পায় (১৯৫৮)। এইদৰে ওলোৱা প্ৰবন্ধাৱাৰৰপৰা অসমৰ সংগীত নৃত্যৰ বিষয়ে বাহিৰত জনা-জনি হৈছিল। ৫৮ ছনৰ জানুৱাৰীত আলুকবাৰীত বহা সৰ্ব-ভাৰতীয় কংগ্ৰেছ মহাসভালৈ আহোঁতে কেন্দ্ৰীয় মন্ত্ৰী নিত্যানন্দ কানুনগোৱে মোক লগ পাবলৈ যত্ন কৰি বিচাৰ-খোচাৰ লগায়,

আৰু মই দেখা দিয়াত ক'লে, "আপুনি জার্নেলবোৰত লিখা প্ৰবন্ধ মই গোটাই লৈ পঢ়িছো, আৰু ভাৰতীয় গৱেষণা পণ্ডিতসকলৰ লেখাত বিৰল এটা গুণ তাত দেখা পাইছো—the objective aproach to our past' আৰু বহুত কথা হ'ল তেতিয়াই আৰু পিছত কেতিয়াবা কেতিয়াবা দিল্লীত লগ পোৱাত। মুঠতে, আমাৰ সাংস্কৃতিক সম্পদবোৰৰ বাবে বাহিৰৰ লোকৰ মহা কৌতূহল —যিটো আমাৰ মাজতে অত্যন্ত বিৰল।

মোৰ ইয়াৰ আগৰটো প্ৰবন্ধত (ঢেকাধনি লাগে যদি গাত) কৈ আহিছো, কেনেকৈ ১৯৫৭ চনৰ আন্ত বিশ্ববিদ্যালয় যুৱ-মহোৎসৱত আউনীআটিৰ টংকেশ্বৰ ৰায়নৰ হতুৱাই শিক্ষা দিয়াই সত্ৰীয়া মহাৰাস নৃত্যৰ এটুকুৰা নতুন দিল্লীৰ তালকটোৰা বাগিচাৰ মুকলি মঞ্চত প্ৰদৰ্শন কৰাইছিলোগৈ। ১৯৫৮ৰ মার্চ এপ্ৰিলৰ দোমোজাত ৰাষ্ট্ৰীয় সঙ্গীত নাটক একাদেমিৰ ৰাষ্ট্ৰীয় নৃত্য আলোচনা-সত্ৰ উদ্‌যাপিত হয়। সেই উপলক্ষ্যত মোৰ ভাগত পৰিল্ এইটি বিষয়ৰ দায়িত্ব—Classical dance tradition in As'sam ইতিমধ্যেই মই মাদ্ৰাজৰ Music Journalত এই বিষয়ে এক সৰু প্ৰবন্ধ লিখিছিলো, তেনে প্ৰবন্ধ সৰ্বভাৰতীয় প্ৰাচ্যতত্ত্ব সন্মিলনৰ সুকুমাৰ কলা বিভাগতো দাখিল কৰিছিলো। এতিয়া সত্ৰীয়া নৃত্য, ব্যাহৰ ওজা পালি আৰু মাৰৈয়া ওজা-পালিৰ কিছু কথা কমলাবাৰীৰ মণিৰাম দত্ত মুক্তিয়াৰ বায়ন, মঙ্গলদৈৰ দুৰ্গেশ্বৰ ওজা আৰু ললিতচন্দ্ৰ নাথ ওজা আদিপৰা লৈ মোৰ প্ৰবন্ধ যুগুত কৰা হ'ল। লগে লগে "শ্ৰীহস্তমুক্তাৱলী"ৰ ইংৰাজী পাতনিখনো লিখি উলিয়ালো। দুইটা বস্তু যুগুত হ'লত কমলবাৰী-সত্ৰৰ এটি দল আৰু ললিতচন্দ্ৰ নাথ ওজাৰ এটি সৰু দল লৈ নতুন দিল্লীলৈ যাত্ৰা কৰিলো। ২ এপ্ৰিল তাৰিখে ত'ত পায়েই বিগ্যান ভৱনৰ আলোচনা সত্ৰ চলি থকা ঠাইলৈ গ'লো। বোম্বাইৰ নয়না ঝাভেৰি আৰু তেওঁৰ গুৰু বিপিন-

চন্দ্ৰ সিংহই মোক লগ পাই অসম-মণিপুৰৰ মিলৰ কথা উল্লেখ কৰিলে। কিন্তু এটা কথা দেখিছে মনতে ভয় উপজিল—আলোচনাত উত্থাপিত প্ৰত্যেক প্ৰবন্ধ পঢ়াৰ পিছতে বক্তাজনক একোজাক প্ৰশ্নবাণে থকা-সৰকা কৰা হৈছে। সেইখন ৰণত মইবা থাৰবিব পাৰোঁ নে নোৱাৰোঁ! ৩ এপ্ৰিলৰ পুৱা মোৰ পাল। লিখিত প্ৰবন্ধটো পঢ়িবলৈ প্ৰায় পঞ্চাছ মিনিট লাগে। গতিকে পোন্ধৰ কুৰি মিনিট মাথোন জোৰাকৈ মই কথাখিনি জুকিয়াই আগ বঢ়ালোঁ, আৰু বিষয়টো সুচাৰ পৰাকৈ সত্ৰীয়াৰ মাটি-আখৰা, চালি নাচ, ঝুমুৰা-নাচ, সূত্ৰধাৰীৰ নাচ আৰু ওজা-পালি (চতুৰ্বিংশতি অৱতাৰৰ ভিতৰৰ প্ৰথম কীৰ্তনৰ দহ অৱতাৰৰ খণ্ড) আৰু ৰংগোৱা ওজাৰ দেওধনিৰ উৰ্বশী-নাচোন লগে লগে দেখুওৱা হ'ল। পিছে কিনো গুৰুজনৰ কৃপা, মই ভয় কৰা প্ৰশ্ন বাণৰ ঠাইত কক্ষ ভৰি পৰিল হাত চাপৰি আৰু কেমেৰাৰ বিজুলী-চমকেৰে আৰু প্ৰদৰ্শনৰ সাম বৰিৰ লগে লগে চোকা সমালোচকৰ ভিতৰৰ জি ভেংকটাচলম (মহীশূৰ), হৰি উপ্পল (পাটনা), শান্তিদেৱ ঘোষ, প্ৰজেশ বেনাৰ্জি, এম এছ কল্যাণপুৰকৰ, কৃষ্ণ ৰাও আদি মঞ্চলৈ উঠি আহি মোৰ কৰমৰ্দন কৰি অভিবাদন জনালেহি, ক'লে, তেওঁলোকৰ কাৰণে এয়া এক নতুন জগতৰ চিত্ৰ-উদ্ভাস বা ৰেভিলেশ্যন হ'ল। কল্যাণপুৰকৰে ক'লে, 'আপোনালোকৰ ৰাজ্যৰ চাক ৰবদলৈ মোৰ ছাত্ৰ আছিল, তেৱোঁ কিন্তু অসমত ইমান মহৎ এক ঐশ্বৰ্য আছে বুলি কোৱা নাছিল।' ৰবদলৈয়ে ইয়াৰ কিছু বছৰৰ পাছত সংগীতত বৃহত্তৰ সন্মানৰ কাৰণে সত্ৰীয়া নৃত্যৰ বিষয়ে থিছিছ লিখি দাখিল কৰিছিল মোৰ প্ৰবন্ধ-পাঠ আৰু প্ৰদৰ্শনৰ সময়ত দুৰ্ভাগ্যবশত. বিখ্যাত কলা সমীক্ষক ডক্টৰ চাৰ্লছ ফেব্ৰি উপস্থিত নাছিল। দিনৰ বেলাতকৈ তালকটোৰাত সজিয়া হোৱা আমাৰ নাচৰ কিছু অপকৃষ্ট প্ৰদৰ্শন চাই তেওঁ সত্ৰীয়া নাচৰ বিষয়ে আগৰ বছৰৰ কথা

খুঁৱলি দিছিল . The Assamese dances, seen in Delhi once before, are, to be sure, of great interest, more as anthropological and museum pieces than dances of beauty; yet these dances had a good variety of steps, though the hand gestures were few There is a great deal of lovely movement in them, and their genuineness gives them extra-academic interest ইয়াৰ কিছু দিনৰ পাছত মই দিল্লীৰ ভাৰতীয় নৃত্যসংঘৰ অনুৰোধত সংগীত নাটক অকাদেমিত সংৰক্ষিত স্থিৰচিত্ৰ আৰু চলন্ত চিত্ৰৰ সহায়েৰে দিয়া বক্তৃতা শুনি ডক্টৰ ফেব্ৰি আৰু ৱেংকটাচলম দুয়ো ইয়াতকৈ অধিক প্ৰশংসাৰে সত্ৰীয়া নৃত্যৰ মূল্য দিছিল।

আলোচনা সত্ৰ সামৰণি মৰাৰ দিনা অভিমত (recommendation) প্ৰকাশ কৰাৰ সময়ত পুৰীৰ ওড়িশী নৃত্য, অন্ধ্ৰৰ কুছিপুডি ভাগৱতমেল, অসমৰ সত্ৰীয়া নৃত্য আদিক অকাদেমিয়ে ধ্ৰুপদী নৃত্য বুলি পৰিগণিত কৰিব লাগিব বুলি বহুজনে মত প্ৰকাশ কৰিলে। অসমত এনে সম্বাদ প্ৰকাশ হোৱাতো এই লৈ কোনো উম্মা হোৱা নাছিল। কিন্তু উড়িষ্যাৰ কাগজবোৰ ওড়িশী নৃত্য ধ্ৰুপদী নৃত্য-ৰূপে স্বীকৃত হ'ল বুলি প্ৰচাৰ কৰি দিলে। অকাদেমিয়ে সেই কথা মুকলিকৈ অস্বীকাৰ কৰিব লগীয়া হ'ল। কিন্তু ওড়িয়াসকলৰ নিজৰ সম্পদৰ প্ৰতি ইমান আগ্ৰহ যে এজন ওড়িয়া এম. পি-এ পাৰ্লিয়ামেণ্টত এটা তাৰকিত প্ৰশ্ন তুলিলে, যাৰ উত্তৰত অধ্যাপক হুমায়ুন কবীৰে ক'লে যে ভাৰতীয় নৃত্যৰ স্বীকৃতিৰ সম্পৰ্কত এখন আঠজনীয়া বিশেষজ্ঞ সমিতি গঠন কৰা হৈছে। এইবাৰ আকৌ উড়িষ্যাত ওলাল যে মাথোন ওড়িশীৰ বাবেহে এই সমিতিখন, আৰু কি সমিতিৰ সদস্যসকলক (ময়ো আছিলো সেই আঠজনৰে এজন) ওড়িশী নৃত্যৰ বিশেষজ্ঞ বুলি অভিহিত কৰিলে! উড়িষ

হৰেকৃষ্ণ মহতাব আদি নেতাসকলে ওড়িৰী দেশ উড়িষ্যালৈ সাদৰ নিমন্ত্ৰণ জনালে। ১৯৫৮ চনৰ ২৯ ডিচেম্বৰ তাৰিখে মাদ্ৰাজত বিশেষজ্ঞ সমিতিৰ বৈঠক বহিল আৰু পৰামৰ্শ দিলে যে স্বীকৃতি-প্ৰাপ্ত চাৰিটা ধাৰাৰ (ভৰতনাট্যম, কথাকলি, মণিপুৰী আৰু কথক) বাহিৰেও সত্ৰীয়া, ওড়িৰী, কুছিপুড়ি, আন ভাগৱতমেল, যক্ষগান আদি, নৃত্যধাৰাৰ নৰ্তকসকলক ৰাষ্ট্ৰীয় পুৰস্কাৰ প্ৰদান কৰিব লাগে। অকাদেমিৰ কাৰ্যপালিকাই সেই পৰামৰ্শ গ্ৰহণ কৰিলে। কিন্তু নানা আলোচনা-বিলোচনাৰ পাছত ১৯৬৩ চনতহে সত্ৰীয়া নৃত্যৰ বাবে কমলাবাৰী সত্ৰৰ মণিৰাম দত্ত বায়ন মুক্তিয়াৰক প্ৰথম ৰাষ্ট্ৰীয় পুৰস্কাৰ দিয়া হয়। সেই বছৰতে ওজা-পালিকো ঐতিহ্যগত নৃত্যৰ ভিতৰত ধৰি পুৰস্কাৰৰ উপযোগী কৰা হয়। সেইমতে ১৯৮৩ চনত ললিতচন্দ্ৰ ওজাই পুৰস্কাৰ লাভ কৰে। ইয়াৰ মাজতে অংকীয়া নাটক সুকীয়াকৈ স্বীকৃতি দি ১৯৭০ চনত গহনচন্দ্ৰ গোস্বামী প্ৰভুক অকাদেমিয়ে পুৰস্কৃত কৰে। কিন্তু উড়িষ্যাই যেনেকৈ লিখি-পঢ়ি আৰু কাৰ্য-কৰীভাৱে অনুশীলন কৰি ওড়িৰী নৃত্যক জগতৰ বহল সমাজলৈ লৈ গৈছে, আমাৰ সত্ৰীয়া নৃত্য বা ওজা-পালিক ওপৰলৈ তুলি ধৰোঁতা নৰ্তক বা নৃত্যপণ্ডিত দেখোন ওলোৱা নাই। ইনো কি কলা আৰু দেশ-প্ৰেমৰ নমুনা! কিন্তু কিয় এনেকুৱাখন হয়? আমাৰ কলা-প্ৰেমতনো ক'ত কেনেকৈ কেৰোণ সোমাল? এদিনা-খন গুৱাহাটীৰ উত্তৰ পাৰে থকা শাখা আউনীআটি সত্ৰত ত'ৰ উন্নয়ন সমিতিৰ সভা কৰিবলৈ যাওঁতে গোসাঁই ঈশ্বৰ আৰু গায়ন বায়ন জানতাসকলেৰে কথা-বাৰ্তা হওঁতে সিসকলৰপৰা পোৱা কথাৰ টুকুৰাবোৰ গোট খুৱালে এনে হয়। —সত্ৰৰ প্ৰতাপী সত্ৰাধিকাৰ দত্তদেৱ গোস্বামী প্ৰভুৱে চাৰি কুৰি চাৰি বছৰ পৰমায়ু পাইছিল, তাৰ ভিতৰত তি'ন কুৰি ছবছৰেই অধিকাৰ বাৰ ভোগ কৰিছিল। সিজনে শ্ৰীধৰ ওজা আৰু ভোলাই ওজাৰ জৰিয়তে সত্ৰৰ গীত-মাতৰ

ধৰণ-ধাৰাণক ৰবেঁ। বুলি পূৰ্বৰ ৰীতিৰপৰা দ্বাালে। তালবোৰ একে ৰ'ল, কিন্তু সুৰ লৰিল। আন কি শঙ্কৰ মাধৱৰ গীতৰ ক্ষেত্ৰতো গায়কী অভিনৱ হ'ল। টঙ্কেশ্বৰ বায়নৰ লগত কথা পাতোঁতে সেই ঈস্পিত পৰিবৰ্তনৰ কথাৰ কিছু গম পাইছিলো। নৃত্যৰ ক্ষেত্ৰতো সলনিৰ যত্ন চলিছিল। সত্ৰত “শ্ৰীহস্তমুক্তাৱলী”ৰ আৱিষ্কাৰ নোহোৱালৈকে সত্ৰৰ কোনো ওজা বা বায়নে তাৰ সম্ভেদ নাপাইছিল, তাৰ শিক্ষা সত্ৰত নচলিছিল। কিন্তু “শ্ৰীহস্তমুক্তাৱলী” পাহৰণিৰ আন্ধাৰ কাটি ওলোৱাৰ পাছত তাকে সত্ৰৰ নাট্যশাস্ত্ৰ বুলি সাব্যস্ত কৰা হ'ল। এইদৰে সত্ৰীয়া কলাৰ বুৰঞ্জীত হয়তো এটা অনিষ্টাৰ প্ৰৱেশ ঘটিছে আৰু সেই বাবেই সত্ৰীয়া নৃত্যৰ আধুনিক প্ৰতিষ্ঠাও আমাৰ সকলোৰে মনে-পিঠে খোৱা এটা প্ৰস্তাৱ নহয়। আমাৰ কলা-বুৰঞ্জীৰ এই অসংযোগটো আমাৰ সংস্কৃতিৰ বাবেই হানিকৰ হৈ আহিছে। সংগীত নাটক অকাদেমিৰ আলোচনাসত্ৰত শান্তিদেৱ ঘোষে সত্ৰীয়া নৃত্যৰ ধ্ৰুপদী স্বীকৃতিৰ প্ৰস্তাৱ আগ বঢ়াওঁতে ৰেঙ্কটাচলমে কৈছিল, “পাঁচিছ বছৰৰ পূৰ্বতে উদ্ভৱ হোৱা এটা নাচে সেই স্বীকৃতি পাব নোৱাৰে।” এই কথাই মোৰ মনত শেলে বিন্ধাৰ দৰে বিন্ধিছিল। খণতে একো-নাই হৈ হ'ৰপায় কৈছিলো, “মিস্টাৰ ৰেঙ্কটাচলমৰ হাতত তেওঁৰ ২৫ সংখ্যাটো আছে। মই মোৰ হাতৰপৰা তেওঁক আন এটা ২৫ সংখ্যা দিছো। তেওঁ সংখ্যা দুটা পূৰণ কৰক। তেতিয়াহে কিজানি সত্ৰীয়া নৃত্যৰ বয়সটো তেওঁ ঢুকি পাবগৈ।” তেওঁ মনে মনে থাকিল। প্ৰাচীন কালৰ ঐতিহ্যৰ জোখত বয়সৰ হিচাপ ডাঙৰ কথা। মহাপুৰুষসকলে উদ্ভৱ কৰা ৰূপত আমাৰ কলাক বিচাৰি উলিয়ালেহে তাৰ গৌৰৱপূৰ্ণ ৰূপ পোৱা যাব। সেইটোহে অসমীয়া জাতীয় কলাৰ সম্পদ। তাক ভাল পাব পৰাটোহে এতিয়া কথা!!! সত্ৰীয়া নাচৰ স্বীকৃতিৰ কথা ওলাওঁতে কোনেও সেই দাবীত যোগ নিদিয়া কথাটো ৰবকৈ মনত লাগিছিল। মাথোন ১৯৫৮ৰ

১৩ ডিচেম্বৰ তাৰিখে অসম প্ৰকাশন পৰিষদৰ উদ্বোধন কৰিবলৈ আহোঁতে বিমলাপ্ৰসাদ চলিহাদেৱে মোক পাই তেওঁৰ লগতে মাত্তি গুৱাহাটী আৱৰ্ত্ত-গৃহলৈ নি কৈছিল, 'কেনেকুৱা সহায় লাগে ক'ব, আমাৰ চৰকাৰৰপৰা পৰাখিনি দিয়া হ'ব।' পাছে সেই মাহৰ শেষত মাদ্ৰাজত বহা বিশেষজ্ঞ সমিতিৰ অধিবেশনলৈ যাওঁতে আওৰাই গ'লো—'যদি তোর ডাক শুনে কেউ না আসে, একলা চলো রে।' অসমৰ মানুহক নোলোধাকৈয়ে অন্তত. ৰাষ্ট্ৰীয় পুৰস্কাৰৰ বাবে সত্ৰীয়া নৃত্যক স্বীকৃতি দিয়া হ'ল। তাৰ পাছত গতিয়া বাইজৰ আৰু নৃত্য-পণ্ডিতৰ বলেহে বল !

সেই ডিচেম্বৰতে সৰু এটা সাধুৰে এই আখ্যা পেলাব খুজিছো। ন তাৰিখে স্বয়ং মহেন্দ্ৰমোহন চৌধুৰীদেৱৰ নিমন্ত্ৰণত কুকুৰমুত্তাৰ-অসম কংগ্ৰেছ অফিচৰ ওপৰ মহলাত সৰু এটি দল থূপ খাইছে। সকলোৱেই আৰ্টিস্ট। আৰ্টিস্ট নহওঁ মাথোন মই আৰু ডক্টৰ বিৰিঞ্চিকুমাৰ বৰুৱা। সভা আৰম্ভ হ'ল। চৌধুৰীদেৱে প্ৰাগ্‌জ্যোতি কলা মন্দিৰ নামে এটি প্ৰতিষ্ঠানৰ পাতনি মেলিছে। তাৰেপৰা সদাহতে "লাচিত বৰফুকন" বোলছবি কৰা হ'ব। চিত্ৰনাট্য আদি সাজু। কাম আৰম্ভ হ'ব লাগে। আমি আনন্দ প্ৰকাশ কৰিলো। চৌধুৰীদেৱে ক'লে, "আমি কামৰ কিছু পৰিকল্পনা কৰিছো। কিন্তু আমাক এজন কৰ্মনিপুণ কলাপ্ৰেমী সম্পাদক লাগিব। মই ভাবিছো, দুদিনমান পিছতে মই ডক্টৰ নেওগক সেই বাব ল'বলৈ ক'ম।" এনে এটা কথা উচ্চাৰিত হোৱাৰ লগে লগে দুখনমান মুখ গোমোঠা লাগি পৰিল। মোৰ উভয় সঙ্কট। মোক পিছে ৰক্ষা কৰিলে ডক্টৰ বৰুৱাই। তেওঁ হো হোকৈ হাঁহি উঠিল। চৌধুৰীয়ে সুধিলে, 'কিয় হাঁহে, ডক্টৰ বৰুৱা ?' 'মহেশ্বৰৰ এনেয়ে কামৰ হেঁচাৰ উপৰি হেঁচা। তেওঁৰ ওপৰত এইটি কাম জাপি দিলে আৰু তেওঁক বিশ্ববিদ্যালয়ত দেখাই নাপাম।' মই নোপোৱা পদবিটো ইস্তফা দিলো। কিন্তু সভাই মোক

Consultative Committeeৰ সেধৰ কৰিলে। সেই সমিতিৰ নামত (হেম বৰুৱা (পিছৰ এম্‌ পি গৰাকী) আৰু মই হৰেশ্বৰ গোস্বামীৰ ঘৰত ভূৰি ভোজন ক'ৰিলোঁ পৈ. সমিতিৰ দ্বিতীয় অধিবেশন আৰু কেতিয়াও নবহিল। আজৰি-আহৰিৰ অভাৱত মোৰ বছৰত এদিন চিনেমা ঘৰলৈ যোৱা নহয়। তথাপি চুৰছৰমান কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ Regional Film Awards Committeeলৈ বিচাৰক পাতি মাতে, বোধ হয় ভাৱ—বোলছবিৰ বিমানেই যি টেকনিকেল কিটিপ কাটাপ লগোৱা হওক লাগিলে, তাৰ সাহিত্যিক (নাটকীয়) আৰু মানৱীয় মূল্যৰ বিচাৰেই চূড়ান্ত আৰু তাৰ বাবে আমাৰ নিচিনা মাস্টৰ মানুহবো প্ৰয়োজন। গতিকেই বনগীতৰ ভাষাত বোলছবিক ক'ব লগীয়া হৈছিল• 'এবাৰ্ওঁ এবাৰ্ওঁ বুলি/এবাৰ নোৱাৰোঁ চেনাইৰ কুমলীয়া হাত।''

অসম ছৰকাৰে প্ৰচাৰ বিভাগৰপৰা আঁতৰাই দুকীয়াকৈ সাংস্কৃতিক পৰিক্ৰমাৰ বিভাগ এটি কৰিলে। কলাভিজ্ঞ লোকক তাৰ সঞ্চালক কৰা হ'ল—প্ৰথমে সত্যপ্ৰসাদ বৰুৱা, তাৰ পাছত ৰুদ্ৰ বৰুৱা। সিসকলৰ বাক্যত গুৱাহাটীৰ ৰবীন্দ্ৰ ভৱনত হোৱা সাংস্কৃতিক কৰ্মত মাজে মাজে মই গৈ লাগিব লাগিছিল। তেওঁলোকৰ কথাত বৰগীতৰ আৰু সত্ৰীয়া নৃত্যৰ কলাকাৰসকলক লগত লৈ সেই দুই বিষয়ে কৰা মোৰ আলোচনাই (illustrated talk) বিশেষ সমাদৰ পাইছিল। এবাৰ ৰুদ্ৰ বৰুৱাই ধৰিলেহি, সংগীত মহাবিদ্যালয় এখন ছৰকাৰে কৰিব খোজে, তাৰ বাবে পাঠ্যক্ৰম কৰি দিব লাগে, মই পোনতে অপাৰগতা প্ৰকাশ কৰিলোঁ। বৰুৱাই তেতিয়া গুৰিৰ কথা ক'লে • লক্ষ্ণৌ বা পুণেৰ দৰে উত্তৰ ভাৰতীয় সংগীত নৃত্যৰ এখন কলেজ কৰিবৰ পৰিকল্পনা অসম ছৰকাৰৰ ফালৰপৰা তৈয়াৰ কৰা হৈছিল, আৰু সেই আঁচনিখন পঞ্চম পঞ্চবাৰ্ষিক যোজনাৰ অন্তৰ্গত কৰি তাৰ বাবে টকা দিবলৈ ভাৰত ছৰকাৰক ধৰা হৈছিল।

ট্ৰেনিঙৰ কাল-চাৰ হেলত যেতিয়া প্ৰস্তাৱটো দাঙি ধৰা হ'ল, তেতিয়া সদস্যসকলে ক'লে, 'কথক, হিন্দুস্থানী সঙ্গীত যদি অসমৰ ল'ৰা-ছোৱালীয়ে শিকিব লাগে, তেওঁলোকে চৰকাৰৰ বৃত্তি লৈ লক্ষ্ণৌ, পুণে বা উত্তৰ ভাৰতৰ আন কেন্দ্ৰলৈ আহক। গুৱাহাটীত তাৰ শিক্ষাদান হ'ব নোৱাৰে। হ'লে অপকৃষ্ট হ'ব। গুৱাহাটীত সেই কলেজৰ প্ৰয়োজন নাই।' এনেতে সেই সময়ত অনুপস্থিত হেলৰ এগৰাকী সদস্যা, ডক্টৰ কপিলা বাৎস্যায়ন উপস্থিত হ'লহি। আন-সকল সদস্যই ক'লে, 'আমি এইমাত্ৰ মত প্ৰকাশ কৰিলো যে গুৱাহাটীত মিউজিক কলেজ নালাগে। তাৰ কাৰণ এই, এই ।' কপিলাজীয়ে ক'লে, 'আপোনালোকে কোৱা কাৰণত তাত কলেজ নালাগে, ঠিক। কিন্তু অসমত থকা অতুল সংগীত নৃত্য-সম্পদৰ সংৰক্ষণৰ উদ্দেশ্যে তাত কলেজ এখন দিব লাগিব।' তেওঁৰ অভিমতৰ মৰ্মে অসমত কলেজ কৰিবলৈ দিবলৈ হেলে স্থিৰ কৰিলে। এতিয়া সেই অনুৰূপে আমাক এখন কলেজত পাঠদানৰ বাবে পাঠ্য ক্ৰম লাগে। আপুনি সেয়া কৰি নিদিলে আমি কৰিব নোৱাৰিম।' —বৰুৱাই ক'লে। মোৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰত বৰুৱাই ক'লে যে বিশ্ব-ভাৰতী বা কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ লগত প্ৰস্তাৱিত কলেজে এফিলি য়েশ্যন ল'ব। মই সেইটো নানা কাৰণত হ'ব নোৱাৰে বুলি কথাটো ভাবি চাবলৈ সময় বিচাৰিলো। মই তেতিয়া গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যা-লয়ৰ কলাগুৰু, ডিন্ অব্ আৰ্টছ ফেকাল্টি। এসপ্তাহমানৰ পাছত বৰুৱাক ক'লো, মোক যি ব্যক্তিগত অনুৰোধ জনোৱা হৈছে, সেই অনুৰোধ কলাগুৰু বুলি মোলৈ সম্বোধন কৰি চিঠিৰ ৰূপত পঠালে আমাৰ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ আৰ্টছ ফেকাল্টিৰ যোগে সঙ্গীত আৰু চাৰু-কলাৰ এটা পাঠ্যবিভাগ মুকলি কৰাৰ যত্ন কৰিব পাৰো। —বিশেষকৈ যেতিয়া ১৯৬৪-৬৬ চনৰ শিক্ষা আয়োগে কলা শিক্ষাৰ ওপৰত যথেষ্ট গুৰুত্ব আৰোপ কৰিছে। সেইমতে সাংস্কৃতিক পৰিক্ৰমাৰ মন্ত্ৰী আৰু

সঞ্চালক উভয়ে আগত বিদ্যাবৰ্ষৰপৰাই (১৯৭৬ ৭৭) কলেজ আৰম্ভ কৰিব পৰাকৈ পাঠ্যক্ৰম নিৰ্মাণ কৰি দিবলৈ অফিচিয়েল চিঠিৰে অনুৰোধ কৰিলে। ১৭ ফেব্ৰুৱাৰী ১৯৭৬ তাৰিখে বিশ্ববিদ্যালয়ৰ একাডেমিক কাউঞ্চিলে মোৰ প্ৰস্তাৱ গ্ৰহণ কৰি পাঠ্যক্ৰম তৈয়াৰ কৰিবলৈ এখন সমিতি গঠন কৰি দিলে মোকে উদ্যোক্তা আৰু সভাপতি কৰি। ডক্টৰ কপিলা ৱাৎস্যায়ন, ডক্টৰ লালমণি মিশ্ৰ (বাৰাণসী হিন্দু বিশ্ববিদ্যালয়ৰ সঙ্গীত ফেকাল্টিৰ ডিন), শান্তিদেৱ ঘোষ, বীৰেন্দ্ৰকুমাৰ ফুকন, ডক্টৰ বীৰেন্দ্ৰনাথ দত্ত আৰু রুদ্ৰ বৰুৱাৰ (পিছত কৃষ্ণমূৰ্তি হাজৰিকা) গঠিত সমিতিয়ে ৰচনা কৰা পাঠ্যক্ৰম একাডেমিক কাউঞ্চিলে ২৬ অক্টোবৰ তাৰিখে গ্ৰহণ কৰে। তাৰ পিছৰ বছৰত চৰকাৰে সঙ্গীত মহাবিদ্যালয় খুলিলে যদিও উপযুক্ত শিক্ষকৰ অভাৱত প্ৰাথমিক আদৰ্শৰপৰা লাহে লাহে সি খহি পৰা যেন লাগিছে। এই মহাবিদ্যালয়ৰপৰা অসমৰ অতুল সঙ্গীত নৃত্য-সম্পদৰ সংৰক্ষণ কিমান হ'ব, সি ঘোৰ সন্দেহৰ বিষয় হৈছে। প্ৰতি-কাৰৰ উপায় ? যেন, 'কলো লাও, বগাল পূৰৈ, লাগিল কোৱাভাতুৰী।'

১৯৭৮ত মই অসম এৰি পাঁচ বছৰলৈ পঞ্জাবলৈ যাওঁতে এজন মানুহে দুখ কৰি চকুপানী টুকিছিল। সেয়া হ'ল রুদ্ৰ বৰুৱা। নতুন দিল্লীৰ বিখ্যাত কোৰিওগ্ৰাফাৰ শ্ৰীমতী মায়া ৰাওৰ ঘৰত আমাক দুটকে এদিন সন্ধ্যা এসাজ খাবলৈ মাতিছিল। তেতিয়া তেওঁ দুখেৰে কৈছিল, "আমাৰ show বিলাকৰপৰা সক-বৰ সকলো কথাতে আপোনাৰ পৰামৰ্শ বিচাৰিছিলো', পাইছিলো। এতিয়া কাৰ ওচৰলৈ যাম ?" ১৯৮৩ চনত যেতিয়া মই গুৱাহাটীলৈ ঘূৰি আহিলো, তেতিয়া সেই হাঁহিমুখীয়া, সংস্কৃতিক মনে প্ৰাণে ভাল পোৱা মানুহজন আৰু নাই। আমাৰ বহুত কলাকাৰেই হৈছে। কিন্তু সেই একাগ্ৰতা আৰু সংস্কৃত আচৰণৰ মানুহজনক কাৰো মাজত বিচাৰি নাপাওঁ।

বাটৰ কণামুৰিত

গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অসমীয়া বিষয়ত এম্ এ আৰু অনা ৰ্ছৰ পাঠ্যক্ৰম বিশেষজ্ঞসকলে তৈয়াৰ কৰিছিল—অধ্যাপক সন্দিকৈ, ডক্টৰ কাকতি ছাৰ, ডক্টৰ ভূঞা ছাৰ, ডক্টৰ বিৰিঞ্চিকুমাৰ বৰুৱা, কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ত বিষয়টোৰ পঠন-পাঠন কৰা অম্বিকানাথ বৰা আদিসকলে। কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পাঠ্য-ক্ৰমৰপৰা সুকীয়া কৰি এম্ এ ৰ নতুন পাঠ্যক্ৰমত সাহিত্য আৰু ভাষাক দুভাগ কৰি পাঠন কৰাৰ ব্যৱস্থা কৰা হ'ল। ডক্টৰ কাকতি আৰু ডক্টৰ বৰুৱা দুয়ো ভাষা-সাহিত্য উভয়ৰে পণ্ডিত হ'লেও সিসকলে ভাষাশিক্ষণৰ ফালে অধিক ভৰ দিলে। ডক্টৰ কাকতি ছাৰৰ তলত ইংৰাজী অনাৰ্ছত ইংৰাজী ভাষাতত্ত্ব আৰু নিজৰ বৰীয়াকৈ অসমীয়াৰ এম্ এ ৰ বাবে ভাষাৰ ভাগ খৰচি মাৰি পঢ়া বাবে ভাষাতত্ত্ব পঢ়োৱাৰ ফাললৈ ঢাল লৈ যাবলৈ এটা লোভ হৈছিল। কাকতি ছাৰক সেই মতিৰ কথা কৈছিলোঁও। ছাৰে কিন্তু ক'লে, 'ভাষাত যেতিয়া বিৰিঞ্চি, মই, আমি দুয়ো আছোঁৱেই আৰু অসমীয়াৰ বাহিৰেও ইংৰাজী ইউৰোপীয় কছীয় সাহিত্যৰ ইমানবোৰ কিতাপ সামৰিব লাগিব যেতিয়া তাত তুমি তোমাৰ ইংৰাজী অনাৰ্ছৰ জ্ঞানেৰে পূৰা ভৰ দি নালাগিলে নহ'ব। তুমি আৰু ভাষা পঢ়ুৱাব নালাগে।' মই ভাষাতত্ত্বৰপৰা আঁতৰি আছিলোঁ। তদুপৰি ৫১ চনৰ শেহৰ ফালে ছাৰৰ স্বাস্থ্য পৰি অহাত ছাৰে পঢ়ুৱাই থকা বিদেশী সাহি ত্যৰ কিতাপবোৰো এখনৰ পিছত এখনকৈ মোক গতাবলৈ ধৰিলে। ইতিমধ্যেই সত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্মাই বিশ্ববিদ্যালয়ত অসমীয়া অনাৰ্ছৰ লেক্‌চাৰাৰ-ৰূপে যোগ দিয়াত এম্ এ ৰ অংশকালীন অধ্যাপক-ৰূপে

ভেঁৰো সাহিত্যৰ কিতাপবোৰৰ কিছু পঢ়াবলৈ ল'লে। ইতিমধ্যেই মইযে ভাষাতত্ত্বৰ শিক্ষক নহওঁ, সেইটো নিৰূপিত হ'ল। কিন্তু শঙ্কৰ পিছত লৰি লৰি তাৰ গুৰি উলিওৱাৰ হেঁপাহটি মোৰ বৈ গল।

যেতিয়া Aspects of Early Assamese Literature গ্ৰন্থ বিশ্ববিদ্যালয়ৰপৰা সংকলন কৰাৰ সিদ্ধান্ত কৰা হ'ল, তেতিয়া মোক পোনতে বিষয় দিয়া হৈছিল—অসমীয়া ৰামায়ণ আৰু মহাভাৰত। মই কিন্তু বিষয়টো সলাই ল'লো—শঙ্কৰদেৱ পূৰ্ব অসমীয়া সাহিত্য, কাৰণ এই বিষয়টোত মোৰ ক'ব লগীয়া বিশেষ কথা আছে আৰু অধ্যয়ন আছে বুলি মোৰ ভাব হৈছিল। আনফালে নলবাৰীৰপৰা হৰিনাৰায়ণ দত্ত বৰুৱাদেৱে শঙ্কৰদেৱৰ গ্ৰন্থাৱলী সংকলন কৰি প্ৰকাশ কৰাৰ আঁচনি হাতত লৈ মোক ইংৰাজীত এখন পাতনি লিখি দিবলৈ ধৰে। লিখি দিলো। সেইখন মাদ্ৰাজৰ বিশেষজ্ঞ ছপাখানা জি এছ্ প্ৰেছত ছপোৱাই আনি দত্ত বৰুৱাদেৱে তেওঁৰ "শ্ৰীশঙ্কৰ বাক্যামৃত"ত জোৰাই দিছিল। গ্ৰন্থখনৰ পিছৰ সংস্কৰণবোৰত ছপোৱা অসুবিধা নে কি কাৰণত সেই পাতনি সংযোগ কৰা হোৱা নাই। সি যি হওক, Aspects পুথিত দিয়া মোৰ Assamese literature before Sankaradeva আৰু Literary works of Sankaradeva নামৰ এই পাতনিখন একেলগ কৰি তাৰ আদিতে এক ভূমিকা যোগ দি Sankaradeva and His Pre decessors নামে এখন কিতাপ কৰি উলিয়ালো। বাহিৰৰ দুই-এখন জাৰ্নেলত তাৰ ভাল সমালোচনা ওলাইছিল।

দত্ত-বৰুৱাদেৱে "চিত্ৰ-ভাগৱত" প্ৰকাশ কৰি তাৰ একপি উপ হাৰ দিছিল আৰু পাৰিলে ক'ৰবাত এটা সমালোচনা দিবলৈ কৈছিল। এনেতে এদিন Assam Tribune অৰ সম্পাদক লক্ষ্মীনাথ ফুকনে এখনি চিঠিৰে কিতাপখনৰ বিষয়ে এটা লেখা পঠিয়াবলৈ

অনুৰোধ কৰিলে। এই দুইটি অনুৰোধৰ ফল-স্বৰূপ হ'ল "চিত্ৰ-ভাগৱত"ৰ চিত্ৰ সম্পৰ্কে মোৰ বক্তব্য। সাধাৰণতে ত্ৰিবিউনৰ সমালোচনাত সমালোচকৰ নাম ছপা নহ'লেও বৰ্তমানটিত সকৈ M N বুলি তলত সূচনা দিয়া হৈছিল। সেইটো ওলোৱা দিনাই আকৌ ডক্টৰ ভূঞা ছাৰৰ ঘৰত দুপৰীয়া ভাতৰ নিমন্ত্ৰণ। ছাৰে মোক দুৱাৰমুখতে দেখা পাই সুধিলে. 'কিহে পণ্ডিত, আজি কিহৰ কাৰণে অৱতাৰ?' মই ক'লো, 'ছাৰ, অন্নাসুৰ-ধ্বংসৰ হেতু। আপুনি পাহৰিছেনেকি ছাৰ, মোকযে খাবলৈ মাতিছিল!' 'মই পাহৰিলে তোমাৰ ক্ষতি নাই, কিন্তু অন্নাসুৰক সজোৱা-পৰোৱাসকলে পাহৰিলেহে ভাওখন নহ'ব।' পিছে, ভিতৰত আয়ে কিয় পাহৰিব। ভাও হ'ল। ছাৰে ইতিমধ্যে প্ৰশ্ন কৰিলে, 'হেৰা পণ্ডিত, আজিৰ কাগজত তুমি ছবিৰ বিষয়ে লেখিছা, সেয়া ভাল হৈছে। তুমি বহুত কথা জানা।' 'সেইবোৰ ছাৰ, আপোনালোকৰ আশীৰ্বাদৰ ফল।' তেতিয়া ছাৰৰ লগত চিত্ৰকলাৰ কথা আলোচনা কৰা হ'ল। পাছত বালি সত্ৰৰ ভাগৱতৰ চিত্ৰৰ বিষয়ে শিল্পাচাৰ্য নন্দলাল বসু আৰু কলা-সমীক্ষক ডক্টৰ মোতীচন্দ্ৰৰ লগতো কথা-বতৰা হোৱাৰ সুযোগ পাইছিলো। মোৰ ছাত্ৰ হৰেন্দ্ৰনাৰায়ণ দেৱ গোস্বামীৰ যোগে সত্ৰৰ মূল পুথিৰ তুলাপাত দুখন আনি এই দুইজনকে দেখুওৱাও হৈছিল। আমাৰ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ জাৰ্নেলত ডক্টৰ মোতীচন্দ্ৰই লিখা "চিত্ৰ-ভাগৱত"ৰ সমালোচনাও প্ৰকাশ পাইছিল। দুবছৰমানৰ পাছত জাৰ্নেলখনৰ কাৰণে আমাৰ সচিত্ৰ আৰু লতা-কটা পুথিৰ বিষয়ে সৰু এটা প্ৰবন্ধ লেখি উলিয়ালো। তাৰ লগত দিবলৈ দত্তবৰুৱাদেৱে ভাগৱতৰ কেইখনমান ছবিৰ ব্লককেইটা দিলে। রুদ্ৰসিংহ ৰজাৰ দিনৰ "গীত গোবিন্দ"ৰ দুখন ছবিৰ ব্লক বিশ্ববিদ্যালয়ৰপৰা তৈয়াৰ কৰোৱা হ'ল। মোৰ সম্পাদিত "লৱ কুশৰ যুদ্ধ"ৰ বাবে কৰা ব্লককেইটাও ল'লো। শেহত্তত 'হস্তীবিদ্যাৰ্ণৱ"ৰ ছবি কেনেকৈ

সামৰিব পাৰোঁ, সেই লৈ ডক্টৰ ভূঞা ছাৰৰ কাষ চাপিলো। ছাৰে ক'লে, কেইবছৰমান আগতে অসম চৰকাৰে ৰাষ্ট্ৰপতিক উদয়গিৰি নাম দি হাতীপোৱালি এটা উপহাৰ দিওঁতে Assam Elephants নামে "হস্তীবিদ্যাৰ্ণৱ"ৰ চিত্ৰ-সম্বলিত এখনি পুস্তিকা ওলাইছিল, তাৰ ব্লকবোৰ বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব বিভাগতে আছে, মই তাৰপৰাই খুজি নিব পাৰিম। চাৰিটামান ব্লক বিচাৰি মই বিভাগলৈ বিশ্বাসবদে লৰ ধৰিলো। কিন্তু ত'ৰ অধিকাৰে মোক বিমুখ কৰিলে, তেনে কোনো বস্তু বোলে ত'ত নাই। মই ছাৰৰ কাষলৈ ঘূৰি আহিলো। ছাৰে কলে, 'ব্লকবোৰযে বিভাগত আছে, সি ধ্ৰুবনিশ্চিত। তথাপি তুমি আগৰ মুখ্যমন্ত্ৰী বিষ্ণুৰাম মেধিলৈ এখন চিঠি দি চোৱাঁ।' দিলো। মাদ্ৰাজৰপৰা মেধিদেৱে বিভাগৰ অধিকাৰজনক অনুৰোধ জনাই পঠালে মোক সহায় কৰিবলৈ। মেধিৰ চিঠিখন হাতত লৈ বৰ আশাৰে অধিকাৰৰ ওচৰলৈ গ'লো পুনৰ। ঐ গোসাঁই। অধিকাৰে দেখোন তেওঁক এসময়ত সেই মকৰলি দিয়া মেধিদেৱৰ চিঠিখনকে দলি মাৰি পঠিয়ালে। মই তেওঁৰ অতপালিৰ কথা লিখি শ্বিলঙৰ শিক্ষাসচিবলৈ এখন চিঠি দিলো। তুৰন্তে সকলো ব্লক মোক গতাই দিবলৈ শিক্ষাসচিবৰ তাঁৰবাৰ্ত্তা আহিল অধিকাৰলৈ। অধিকাৰে মনৰ দুখ মনতে সামৰি মোৰ লাগতিয়াল বস্তুকেইটা মোক দিলে। প্ৰবন্ধটো জাৰ্নেলত ওলাল আৰু তাকে বেলেগাই ছপাই সৰুৰো সৰু কিতাপ এখন কৰি উলিয়ালো—The Art of Painting in Assam বাহিৰৰ ভাৰতীয় কলা-সম্পৰ্কীয় ৰচনাৱলীৰ Bibliographyত সেইখনৰ নামহে অকলশৰীয়াকৈ প্ৰকাশ পাইছিল। তাৰ পিছত অৱশ্যে আমাৰ পুৰণি ছাত্ৰ ডক্টৰ ৰজতানন্দ দাশগুপ্তৰ Eastern Indian Manuscript Painting নামৰ কতৃত্বশীল গ্ৰন্থ প্ৰকাশ পাইছে মোৰ হুআঙুলীয়া পাতনিৰে। গাঢ় গৱেষণা কৰাসকলে ওপৰত উল্লেখ কৰাৰ লেখীয়া

হতাশা-অপমানক মোৰ বুলি ল'বই লাগে। মোৰ লগত পি. এইচ. ডিৰ বাবে কাম কৰা এটি গোসাঁই ল'ৰাই গৱেষণাৰ বস্তু বিচাৰি গৈ লোকৰ ঢেঁকীশালত ধান খেৰ পাৰি মুৰত তগা কেৰাহী গাৰু কৰি লৈ নিশাটোহঁত শুব লগীয়া হৈছিল। গৱেষণাৰ কাম ইমান ৰোমাণ্টিক।

মোৰ এজন দূৰণিবটীয়া শ্ৰদ্ধেয় পণ্ডিত-বন্ধু পি কে গোডেই (যিজনে কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈদেৱক গ্ৰন্থাদি যোগাৰ কৰি দি সহায় কৰিছিল) সৰু সৰু বিষয় লৈ অলেখ প্ৰবন্ধ লিখিছিল, বিষয়বোৰ এনে—তামোলৰ দহোটা গুণ, চিলা (kite) বা ঘুড়ি উৰোৱাৰ বুৰঞ্জী, (চুকাৰি কটা) চোৰ্তাৰ কাহিনী, ইত্যাদি। তেওঁ প্ৰবন্ধৰ সমল বিচাৰি কেতিয়াবা চিঠি লিখে। পুণেকে কেন্দ্ৰ কৰি গোডেৰ গুণ গ্ৰাহীসকলে এখন felicitation বা অভিনন্দন গ্ৰন্থৰ আয়োজন কৰিছিল, সেইখন অৱশ্যে তেওঁৰ মৃত্যুৰ পাছত commemoration বা স্মৃতিৰ গ্ৰন্থ হৈহে ওলাইছিল। তালৈ মই তেওঁ ভাল পোৱা বিষয় এটি লৈ প্ৰবন্ধ দিছিলো—The role of tambula in Assam's social life ১৯৫৫ চনৰ ডিচেম্বৰত চিদম্বৰমত অখিল ভাৰতীয় প্ৰাচ্যতত্ত্ব সম্মিলনত যোগ দিবলৈ যাওঁতে অধ্যাপক সুনীতি-কুমাৰ চট্টোপাধ্যায়ে অনেক শিৰফুটা পণ্ডিতৰ লগত বাটে বাটে চিনাকি কৰি দি গৈছিল। তাৰে এজন হ'ল বোম্বাইৰ অধ্যাপক এচ. কে বেলভেলকৰ। সিজনৰ Felicitation Volume-অলৈও প্ৰবন্ধ দিব লগীয়া হৈছিল। দিছিলোও।

আউনীআটী-সত্ৰৰপৰা "শ্ৰীহস্তমুক্তাৱলী" পোৱাৰ পাছত তাক অসমৰ এটি স্বতন্ত্ৰ সম্পদ বুলি দাবী কৰা হয়। কিন্তু মিথিলাৰ পণ্ডিতসকলেও তেওঁলোকৰ দাবী আগ বঢ়ায় আৰু বঙ্গদেশো সেই বিষয়ত নিমাতে নাথাকে। নেপালৰ দৰবাৰ গ্ৰন্থাগাৰত আৰু দাৰভাঙ্গাতো পুথিখনৰ হাতে লিখা পুৰণি নকল ওলায়। কিন্তু আউনীআটিত

পোৱাখনি পুথিহে প্ৰায় পূৰ্ণাংগ। তদুপৰি সেই পুথিত অসমীয়া এটি অনুবাদ শ্লোকে শ্লোকে দিয়া আছে। সম্পূৰ্ণ পুথিখন কিন্তু ক'তো ছপা নোহোৱাত চতুৰ্থ দশকত মোৰ গুৰু অধ্যাপক দিৱাকৰ গোস্বামী আৰু শ্ৰীনাথ চক্ৰবৰ্তীয়ে ডেৰ শৰো কম শ্লোক ইংৰাজী অনুবাদেৰে Journal of Assam Research Societyত প্ৰকাশ কৰে, আৰু ১৯৪৯ত মই "ৰামধেনু"ৰ সম্পাদক থকাত পুৰণি অসমীয়া অনুবাদটিৰে কিছু অংশ উলিয়াইছিলো। পাছত মাদ্ৰাজৰ Journal of Music Academyত সম্পূৰ্ণ সংস্কৃত পাঠ (এখন ইংৰাজী পাত-নিয়ে সৈতে) ছোৱা ছোৱাকৈ মোৰ সম্পাদিত ৰূপত প্ৰকাশিত হয়। এই সময়ত শুভংকৰ কবিৰ সময় আৰু পৰিচয় সম্পৰ্কে নানা ঠাইৰ পৰা সমল সংগ্ৰহ কৰিব লগীয়া হৈছিল, আৰু এইদৰে সমলৰ পম খেদি গৱেষণাযে কেনে কৌতূহলৰ বস্তু সেইটো অনুভৱ কৰিছিলো। শুভঙ্কৰ কবি সম্পৰ্কে ফৰাচী পণ্ডিত এলাঁ দানেলু ওৰফে শিৱশৰণে মাদ্ৰাজৰ জাৰ্নেলখনত এটি সুন্দৰ প্ৰবন্ধ লিখিছিল। কাৰণ তেওঁ কবিৰ দ্বিতীয় গ্ৰন্থ 'সংগীত-দামোদৰ' সম্পাদন কৰি আছিল (তেওঁৰ সংস্কৰণ যদিও এতিয়াও ওলোৱা নাই)। এনেতে অন্ধ্ৰপ্ৰদেশৰ নীলুৰৰ অধিবক্তা এন্. এছ্. কৃষ্ণমূৰ্তিৰ প্ৰস্তাৱিত ৰচনাৱলীৰ ছপতীয়া এটা তালিকা পালো। তেওঁ তাত "হস্তমুক্তাৱলী"ৰ অনুসৰণত ৰচিত মাধৱ ৰায়ৰ 'হস্তৰত্নাৱলী"ৰ কথা উল্লেখ কৰিছে। মই তন্মুহূৰ্তেই কৃষ্ণমূৰ্তিলৈ চিঠি দিলো, কথাটো না কি জনাবলৈ। উত্তৰত সেই সঁচায় সদাশয় ব্যক্তিজনে অক্সফোৰ্ড বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বোডলিয়ান গ্ৰন্থা গাৰৰপৰা ফোটোস্টেট কৰি অনা "হস্তৰত্নাৱলী"খনকে পঠিয়াই দিলে। পুথিখন পাই শুভঙ্কৰৰ চিৰাকিতকৈও নতুন পুথিখনৰ গ্ৰন্থকাৰ 'বিজয়-বংশ-প্ৰসূত মাধৱ-ৰায়"ক বিচাৰি মোৰ হাহাকাৰ লাগিল। পূৰ্ব ভাৰতৰ সকলোৱেৰে ৰাজ্যৰে মধ্যযুগীয় ইতিহাস ঘাটিলো। ক'তো মাধৱ ৰায় নোলায়। এনেকৈয়ে বছৰৰ পাছত বছৰ যায়। এনেতে

বাঙ্গালোৰৰ বিধান মণ্ডপত ১৯৬৩ৰ ৩ নবেম্বৰৰপৰা পাঠ-সমীক্ষাৰ এক আলোচনা-সত্ৰ বহে। তাতে এদিনাখন বিশ্বভাৰতীৰ অধ্যাপক এছ্. এন্. ঘোষালে মধুসূদন ৰবীন্দ্ৰৰ কাব্যশাস্ত্ৰ "ৰসচন্দ্ৰিকা"ৰ বিষয়ে এটা প্ৰবন্ধ পাঠ কৰে। তেওঁৰ বৰ্ণনাৰ মাজত দেখোন ওলাল ৰজা ৰাঘৱ ৰায়ৰ কথা। মোৰ যেন উশাহ-নিশাহ বন্ধ হৈ গ'ল। কোনো-মতে সভাখন শেষ হ'বলৈহে পালে, মই ঘোষাল থকা কোঠা পালোগৈ। তেওঁ ক'লে যে সংস্কৃত গদ্যত লেখা নৱদ্বীপৰ ৰজাসকলৰ এখন চৰিত আছে, তাকে পেৰ্টছ্ বুলি এজন জাৰ্মান পণ্ডিতে সম্পাদন কৰি উলিয়াইছে। মই নেশ্যনেল লাইব্ৰেৰিৰপৰা গুৱাহাটীলৈ কিতাপখন অনাই দেখিলোঁ, হয়, মই গোটেইখন চ'লাথ কৰি বিচাৰি ফুৰা মোৰ ৰজাজন এইজনেই হয়। মোৰ খাই উদ্দেশ্যত এই আৱিষ্কাৰে বৰ গুৰুতৰ সহায় নকৰিলেও মোৰ ৰোমাণ্টিক অন্বেষণে তৃপ্তি লাভ কৰিলে। মাদ্ৰাজৰ জাৰ্নেলত মোৰ সম্পাদিত "ছন্দমুক্তাৱলী"ৰ পাঠ আৰু আলোচনাৰপৰা কলিকতাৰ সংগীত-পণ্ডিত স্বামী প্ৰজ্ঞানানন্দই তেওঁৰ গ্ৰন্থত উদ্ধৃতি দিছিল। তেওঁক বিচাৰি ৰামকৃষ্ণ বেদান্ত মঠত লগ পাইছিলোগৈ। স্বামীজীৰে আলোচনাৰপৰা দুইৰো মনৰ নানা খৰচি মৰিছিল, দুইৰো মাজত এক বন্ধুত্বও জন্মিছিল।

দিল্লীৰ সাহিত্য অকাদেমিৰ ভৰফৰপৰা অসমীয়া কবিতাৰ এক সৰ্বাত্মক বাছনি কৰিবলৈ মোক ভাৰ দিয়া হয়। সেইমতে কবিতা গোটোৱা হ'ল, তাৰপৰা বাছি বাছি সংকলনটো ঠিক কৰা হ'ল। কিন্তু কবিতাতকৈও সূত্ৰ ৰূপত কবিসকলৰ পৰিচয় আৰু ঘনীভূত ভাষাৰে বুৰঞ্জীমূলক পাতনিৰ বাবে 'অসমীয়া কবিতাৰ কাহিনী' তৈয়াৰ কৰাতহে বেছি মনোনিৱেশ কৰা হয়। সেই বস্তু দুটা নিজৰে ভাল লগা হৈছিল। অকাদেমিৰ পূৰ্বাঞ্চলিক সচিব ক্ষিতীশ ৰায়ে সদায় কৈছিল যে এই "সঞ্চয়ন"ৰ পাতনিখন তেওঁ বঙলা ভাষাত অনুবাদ কৰি উলিয়াব। মই সংকলনটোৰ বাবে লোক-গীতো বাছি

উলিয়াইছিলো। কিন্তু তেনে গীতৰ সংগ্ৰহ অকাদেমিয়ে সুকীয়াকৈ উলিয়াবৰ দিহা কৰাত মোৰ লোক-গীত বাছনি "চটাই পৰেৰত আৰু ছিৰি লুইত" নাম দি বাণী প্ৰকাশক প্ৰকাশ কৰিবলৈ দিওঁ।

অসম সাহিত্য সভাই অসমৰ পৱিত্ৰ স্থানসমূহ সম্পৰ্কে এখন কিতাপ সংকলন কৰাৰ কথা কেইবছৰমান চিন্তা কৰি আহিছিল। ১৯৫৯ৰ কাৰ্যনিৰ্বাহকে সেই কামটো মোৰ হাতলৈ ঠেলিয়ালে। মই এখন আঁচনি কৰি বহুতজন লোক বাছি লেখা কাম তুৰন্তে হাতত লৈ চাৰি মাহৰ ভিতৰত সেয়া পূৰ কৰি মোক গতাবলৈ অনুৰোধ কৰিছিলো। সেইমতে আধাৰ অধিক লোকে নিজ নিজ বিষয়ৰ লেখা দিলে। দুই এজনে নিজেও এৰা নকৰি আনসকলাকো বাধা দিবৰ যত্নপৰ হৈছিল। কিন্তু ইয়াৰ পিছৰ পলাশবাৰী (মির্জা) অধিৱেশনৰ আগে আগে গ্ৰন্থখন "পৱিত্ৰ অসম" নাম লৈ ছপা হৈ ওলাল। ডক্টৰ ভূঞা ছাৰে অশেষ প্ৰশংসা কৰিলে, ক'লে, ৱাল্টাৰ স্কটৰ ইংলেণ্ড স্কট লেণ্ডৰ বৰ্ণনাৰ এখন কিতাপৰ বাহিৰে আন ক'তো তেনে গ্ৰন্থ তেওঁ দেখা নাই। অসম উচ্চ ন্যায়ালয়তো এই গ্ৰন্থ বাদী-প্ৰতিবাদীয়ে প্ৰামাণ্য ৰূপে দাখিল কৰি গোচৰ জিকে। কিতাপখনৰ কিন্তু বহুতো সংযোগ আৰু পৰিবৰ্ধন আৱশ্যকীয় হৈ আছে বুলি মই অনুভৱ কৰোঁ। এই পুথিখন লেখাৰ সময়ত শঙ্কৰদেৱৰ জন্ম-স্থানৰ কথা লৈ এটি বাদ-প্ৰতিবাদ চলিছিল। তাৰ মাজতে নগাঁৱৰ মৈৰাবাৰী ৰেল ষ্টেশ্যনৰ ওচৰৰ পাতেকিবৰি বোলা মহাপুৰুষৰ উদ্ভৱ-স্থান বুলি সাব্যস্ত হোৱা স্থানত '৯৬০ চনৰ ১৮ এপ্ৰিল তাৰিখে এটি নামঘৰৰ আধাৰশিলা স্থাপন কৰিছিলোগৈ।

ভাৰতৰ স্বাধীনতা-লাভৰ পাছত বিভিন্ন প্ৰান্তৰ ভাষাত বিশ্বকোষ বা জ্ঞানকোষ প্ৰকাশ কৰিবৰ প্ৰয়াস দেখা গৈছিল। ইতিমধ্যে কেইখাটাও ভাষাত তেনে গ্ৰন্থ ওলাই গৈছে। তেলুগু ভাষাৰ "আন্ধ্ৰৱিজ্ঞান কোশমু", পঞ্জাবী ভাষাৰ "পঞ্জাবী সাহিত্য কোশ" আৰু

তামিল ভাষাৰ জ্ঞানকোষত অসমীয়া ভাষা-সাহিত্য সম্পৰ্কে একোটি প্ৰবন্ধ যোগাইছিলো; বঙলা “ভাৰতকোষ”ত তিনিটি প্ৰবন্ধ দিব লগীয়াত পৰিছিল। গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় আৰু অসম সাহিত্য-সভাই বহুত জল্পনা কল্পনা কৰাৰ পাছত ১৯৫৯ চনমানৰেপৰা অসম প্ৰকাশন পৰিষদে ‘অসমীয়া বিশ্বকোষ’ৰ কামত উম-ঘাম লগায় আৰু তাৰ কিছুদিন পাছত কামটো কাৰ্যকৰীভাৱে হাতত লৈছে। সেই উদ্দেশ্যে বিভিন্ন কলা বিষয়ক প্ৰবন্ধাৱলী সন্নিৱেশৰ আঁচনি অধ্যাপক নীলমণি ফুকন আৰু ডক্টৰ বীৰেন্দ্ৰনাথ দত্তৰ সহযোগত তৈয়াৰ কৰি দিছিলো। ৰাষ্ট্ৰীয় সঙ্গীত নাটক অকাদেমিৰ পৰিকল্পিত Companion to Indian Music নামৰ বিশ্বকোষলৈ অসমীয়া সংগীতৰ বিষয়ে সকলোখিনি কথা আৰু সাহিত্য অকাদেমিৰ Encyclopoedia of Indian Literatureঅলৈ কেইটামান প্ৰবন্ধ দিয়া হয়। ১৯৫৪ চনৰ জুনৰপৰা চন্দ্ৰকান্ত-ইন্দ্ৰকান্ত ন্যাস সমিতিৰ হৈ গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ত “চন্দ্ৰকান্ত অভিধানৰ”ৰ দ্বিতীয় সংস্কৰণৰ কাম আৰম্ভ হয়। উক্ত বিষয়ক সমিতিৰ কাম সম্পূৰ্ণ হোৱাৰ পাছত কিতাপখন ছপালৈ দিয়া সময়ৰেপৰা কামটোত অলপমানকৈ খেলি-মেলি লগা যেন লাগে। গতিকে শেহৰ ভাগ কাম ডক্টৰ বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱাই পুনৰ মোৰ হাতত গুজি দিয়ে। ইয়াৰ দ্বাৰা অভিধানখনৰ বিভিন্ন স্থানত বিভিন্ন আৰ্হিৰ ছাঁও নপৰাকৈ নাথাকিল। তথাপি শেহস্তত বস্তুটো ভাল ৰকমেই ওলাই আহিল। অধ্যাপক কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈদেৱে তাৰ বাবে মোকে এখানমান প্ৰশংসা কৰিলে (৪ ফেব্ৰুৱাৰী ১৯৬৩)—‘অভিধান পোৱা আজি ভালেমান দিন হ’ল। সৰ্বাংগ-সুন্দৰ হৈছে। এখন লেখত লব লগীয়া ওখ থাপৰ অভিধান বুলিব পৰা হৈছে। আপোনাৰ পৰিশ্ৰম সাৰ্থক হোৱাত অশেষ আনন্দ পাইছো। অভিধানৰ বিষয়ে আৰু কি ভাবিব পাৰি আশা কৰো। মোৰ জীৱদ্দশাতে ভাবিবৰ সময় হ’ব।’

অসম সাহিত্য-সভাৰ বাহিৰেও অসম ৰাষ্ট্ৰভাষা প্ৰচাৰ সমিতি, কামৰূপ অনুসন্ধান সমিতি আদি অনুষ্ঠানৰ লগত সম্বন্ধ ৰাখিব লাগিছিল। অসম সঙ্গীত নাটক একাডেমিয়ে বহুত দিনৰ জাতীয় নাটশালা নিৰ্মাণ কৰাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰাৰ পাছত নগাঁৱত 'অসম কেন্দ্ৰীয় নাটশালা' (ACT) সাজিবৰ আঁচনি কৰি চৰকাৰৰপৰা অনুদান বিচাৰে। এই আঁচনি বহুত যত্ন কৰি প্ৰস্তুত কৰা হৈছিল—চন্দ্ৰনাথ ফুকন, হেম বৰুৱা আৰু মই তাত জড়িত হৈ পৰিছিলো। কিন্তু অনুদানৰ বিষয়ত কোনো সঁহাৰি নাহিল। ইয়াৰ পাছতো মাজে মাজে জাতীয় নাট্যশালাৰ ঢ়ঁক ফুটা শুনিছো। কামত হ'লে এচুলিও কোনো আগ বঢ়া নাই। কুমুদচন্দ্ৰ বৰঠাকুৰ আদিৰ নামৰ লগত জড়িত সদৌ অসম পুথিভঁৰাল সমিতিৰ সপ্তম বাৰ্ষিক অধিৱেশন ২৪ মেই ১৯৫৯ত মঙ্গলদৈত বহে আৰু সমিতিৰ নিমন্ত্ৰণত মই সভাপতি হ'ব লগীয়া হয়। কিন্তু তেতিয়াৰপৰা বাৰ-চৈধ্য বছৰ কাল নিষ্কৰ্মা হৈ বহি থকা সমিতিৰ ১৯৭৩ চনতহে কিছু কামৰ উত্তাপ উঠে। ১৯৫৬ত চনত আৰু ১৯৫৭ত অল ইণ্ডিয়া ৰেডিওই নতুন দিল্লীত চুখন সাহিত্য সমাবোহৰ বহল আযোজন কৰে। সেই দুখনলৈ গৈছিলো। প্ৰথমবাৰ হেম বৰুৱা লগৰীয়া আছিল বাবে দিল্লীৰ ছাউথ এভিনিউত তেতিয়া এম. পি বিশ্বাং কেইশিঙৰ (এতিয়া মণিপুৰৰ মুখ্যমন্ত্ৰী) লগত আছিলোগৈ। দ্বিতীয় বাৰ সমাবোহৰ শেহৰ এখন সভাত সমস্ত প্ৰতিনিধিৰ মাজত তিনিজনক এটা বিশেষ বিষয় লৈ একোটা কথিকা পঢ়িবলৈ দিয়া হৈছিল। কিন্তু আন দুজনক তেওঁলোকৰ কথিকা পৰিবৰ্তন কৰি ল'বৰ সুবিধা দিয়া হৈছিল, মোক কিন্তু দিয়া নাছিল। মই সেই দেখি কথিকা আৰম্ভ কৰাৰ আগতে ক'লো, 'মই কথিকাটো দাখিল কৰাৰ পাছত হাত ফুৰাৰ সোৱাবিছো। আশা কৰো যোৱা পৰেকৰ ভিতৰত তাৰ কোনো অংশ [illegible] deleted) হৈ যোৱা নাই।' সকলোৱে

হাঁহিলে। মোৰ মনটোও মুকলি লাগিল। ১৯৫৯ চনৰপৰা কিছু কাল আকাশবাণীৰ কাৰ্য্যসূচী উপদেষ্টা সমিতিৰ মেম্বৰ হৈ বহিছিলো, কিন্তু কামৰ ঘৰত কিবা হৈছিল বুলি ভাব নহয়। ৩০ জানুৱাৰী ১৯৫৬ তাৰিখে ৰোটাৰি ক্লাবে মোক বক্তৃতা দিবলৈ মাতিছিল আৰু ডি ফিল্ ডিগ্ৰী পোৱা বাবে সম্বৰ্দ্ধনাও জনাইছিল। তেওঁলোকৰ নিয়ম তেওঁলোকৰ এজন সদস্যই সমাজত অতিথিক পৰিচয় কৰাই দিব লাগে। সেই কাম কৰি ফখৰুদ্দিন আলি আহমদ ছাহেবে মৰমত কোৱা কথা কেইআষাৰ মই ঘৰলৈ আহি দিনলেখাত টুকি থ'লোহি I am very proud having to introduce Dr Neog It is by his own efforts, pains and perseverence that he has built his life I have known him since he was a student I remember with feeling how when I was Secretary of Gauhati University Trust Board he helped me and the great Gopinath Bardoloi in the building of the university he is now serving He then served in a humble capacity But through his own endeavours he now erves the university in a much higher role

১৩ ডিচেম্বৰ ১৯৫৫ৰ দিনা অসম প্ৰকাশন পৰিষদ উদ্বোধিত হ'ল। মই প্ৰথমডোখৰত পৰিষদৰ বা কাৰ্যপালিকাৰ সদস্য নাছিলো। নহ'লেও তাৰ সভাবোৰলৈ যাব লাগিছিল আৰু ডক্টৰ বিৰিঞ্চিকুমাৰ বৰুৱাই মোক খিলঞ্জলৈ লগত গাড়ীত তুলি নি শিক্ষামন্ত্ৰী দেৱেশ্বৰ শৰ্মাৰে মুখ্যমন্ত্ৰী চলিহাক ধৰিছিলগৈ পৰিষদক সৰহকৈ অনুদান দিবলৈ। সাহিত্য অকাদেমীৰ বছৰেকীয়া পুৰস্কাৰৰ বাবে বিচাৰক সমিতিত পোনৰ কালছোৱাত প্ৰায় থাকিব লাগিছিল। এবাৰ সমিতিয়ে অনুমোদন দিয়া এখন কিতাপ লৈ অকাদেমিৰ কাৰ্যপালিকাত বহুতপৰ তৰ্ক হৈছিল, কাৰণ কিতাপখনত এখন গাঁৱৰ কথা মাথোন আছিল। মোৰ অনুমোদনত লেখিছিলো যে 'গোপ্পদে

নভোমণ্ডল'ৰ দৰে দুৰণিৰ এখন গাঁৱত গান্ধী আন্দোলনৰ প্ৰতি-ক্ৰিয়াৰ কথা কিতাপখনত সূক্ষ্মভাৱে ভাল ঘৰুৱা ভাষা-শৈলীত দেখুওৱা হৈছে। ডক্টৰ চিন্তামন দেশমুখে এই পইণ্টটোৰ ওপৰত গুৰুত্ব দি হেঁচা মাৰি ধৰিলে আৰু সেইবাবেই অসমীয়া কিতাপ এখনে সাহিত্য অকাদেমি বঁটা লাভ কৰিলে। ১৯৫৭অৰ মাৰ্চ-এপ্ৰিলত এমাহ জোৰাকৈ অসমৰ শিক্ষাধিকাৰে নৱসাক্ষৰৰ বাবে সাহিত্য-ৰচনাত প্ৰশিক্ষণ দিবৰ বাবে এক সাহিত্য-কৰ্মশালা পাতি মোক তাৰ সঞ্চালক হ'বলৈ মাতে। অধ্যাপক ৰায়হান শাহ, কুমুদচন্দ্ৰ বৰদলৈ, সুৰেশ চন্দ্ৰ গোস্বামী আদি শিলং-গুৱাহাটীত অনুষ্ঠিত এই কৰ্মশালাৰ কৰ্মী হৈ আহিছিল আৰু কেইবাখনিও পুথি ৰচনা কৰিছিল।

১৯৫৮। গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ভিতৰত সংস্কৃত মহাভাৰতখনৰ অসমৰ সংস্কৃত পণ্ডিতসকলৰ সহযোগিতাত অসমীয়া ভাঙনি কৰিবৰ আঁচনি হাতত লোৱা হয় আৰু আঁচনিখন সঞ্চালন কৰাৰ ভাৰ মোৰ ওপৰত পৰে। ডক্টৰ বিৰিঞ্চিকুমাৰ বৰুৱা সাধাৰণ সম্পাদক। বোম্বাইৰ নিৰ্ণয়সাগৰ প্ৰেছৰ সংস্কৰণটিকে এই বিষয়ত আদৰ্শ কৰি লোৱা হৈছিল। অনুবাদ কাৰ্য সম্পূৰ্ণ হ'ল যদিও, ছপা কাম অৰ্থৰ অভাৱত আজিও আধৰুৱা হৈ আছে। ডক্টৰ বৰুৱাৰ উদ্যমত লোক কলা লোক-কথা অধ্যয়নৰ এটি বিভাগকে সৃষ্টি কৰা হৈছিল। এই আঁচনিত বিষ্ণুপ্ৰিয়া মণিপুৰী লোক-গীত সংগ্ৰহৰ বাবে পুলকেশী সিংহক মোৰ তলত গৱেষক কৰা হৈছিল। লীলা গগৈৰ 'অসমীয়া লোক গীত' আৰু চৈয়দ আবদুল মালিকৰ 'জিকিৰ আৰু জাৰি' সংগ্ৰহ দুটিৰ পাতনি আদিৰ চূড়ান্ত ৰূপলৈকে নিয়াৰ ভাৰো মোক দিয়া হৈছিল (১৯৫৭)। ১৯৫৮ চনত ডক্টৰ ভূঞা ছাৰ উপাচাৰ্য থকাত অসমৰ সংস্কৃতি আৰু সভ্যতাৰ বিষয়ত এটি বিভাগ খোলাৰ আঁচনি তৈয়াৰ কৰিবলৈ দিয়া হয়। আঁচনি হ'ল। বিভাগ হ'ল। কিন্তু সি হ'ল অস্থায়ী। গৱেষণা বিভাগ-ৰূপে এগৰাকী কৰ্তৃৰ্ষণীল

অধ্যাপকৰ অধীনে বস্তুটি সংগঠন কৰা হ'লে বোধ হয় স্থায়ী আৰু আৱশ্যকীয় কাম এটি হ'লহেঁতেন।

এই শতকৰ ষষ্ঠ দশকৰ আদি ভাগতে গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ে আই এ এছ্ আদিৰ প্ৰতিযোগিতামূলক পৰীক্ষালৈ ছাত্ৰ সাজু কৰিবৰ বাবে শ্ৰেণী খোলে। সেই উদ্দেশ্যে বিলাতৰ কেম্ব্ৰিজ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ এম্ এ হিন্টন ক্ৰাম্বিছ নামৰ এজন ডেকাক নিয়োগ দিয়া হয়। তেওঁ তেওঁৰ পত্নী আইবিছক লৈ গুৱাহাটী পায়হি। পাণবজাৰৰ বেপ্টিস্ট মিশ্যন কম্পাউণ্ডতে তেওঁলোকৰ থাকিবৰ দিহা হয় আৰু হিন্টনে গধূলি কটন কলেজৰ চৌহদৰ ভিতৰৰ আমাৰ উকখা খেৰী ঘৰটোতে গুৱাহাটী মহানগৰীৰ অগণন মহৰ লগত যুদ্ধ কৰি পাঠদান কৰে। সময়ত মোৰ আৰু ভূপেন হাজৰিকাৰ লগত ক্ৰাম্বিছ দম্পতিৰ ঘনিষ্ঠতা হয়। হিন্টনে সংস্কৃতৰ গভীৰ অধ্যয়ন আৰম্ভ কৰিছিল বিলাতত থকাতে। বেদান্ত, গীতাৰ বিষয়ে তাত থকাতে বক্তৃতা দিব পাৰিছিল। গুৱাহাটীলৈ আহি সংস্কৃতৰ চৰ্চা আৰু গাঢ় কৰে। এদিনাখন অতি উত্তপ্ত ভৰ দুপৰীয়া মোৰ ঘৰৰ দুৱাৰত টক্ টক্ শব্দ পৰাত দুৱাৰ মেলি দেখোঁ। চাইকেল এখন লৈ হিন্টন ৰ'দত থিয় দি। ক'লে যে তেওঁ নটৰাজৰ বৰ্ণনাৰে সংস্কৃতত এটা কবিতা লিখি থৈ আহিছে, সেয়া চাবলৈ যাব লাগে। মই ক'লো, 'লৈনো নাহিলা কিয়?' 'এবা, মই সেইটো ভাবিবলৈকে নহ'ল। কিন্তু মোৰ ঘৰত বহি পঢ়িলেহে তাৰ আচল ৰস ওলাব। কাৰণ, মই কবিতাটো লেখিবলৈ অনুপ্ৰেৰণা পালো এজনী খৰি বোটলা মানুহ দেখি। তাই মূৰত পাচিটো লৈ দণ্ডায়মান হৈ সোঁ ভৰিৰ আঙুলিৰ চেপেৰে বতাহত সৰি পৰা শিৰীষ গছজোপাৰ এখান এখান ঠানিবোৰ বুটলিছে, দেখাত ভংগীটো সাইলাখ নটৰাজৰ ছবি যেন হৈছে। মই তেতিয়া তেতিয়াই শাৰীবোৰ লেখি পেলালো।' উৎকণ্ঠিত হিন্টনৰ লগতে মই

বঢ়া ভাত এৰি পানবজাৰ পালোগৈ কবিতা শুনিবলৈ। ছিন্টনে মাজে মাজে চুৰিয়া পিন্ধে আৰু গুৱাহাটীৰ পাণ্ডতীৰ্থৰ মন্দিৰবোৰ চাই ফুৰে, কলেজৰ ছাত্ৰৰ সৰস্বতী-পূজাৰ মন্ত্ৰ গোৱা শুনি থাকেগৈ, ল'ৰাইতক মন্ত্ৰৰ অৰ্থ সোধে, তেওঁলোকে অৰ্থ ক'ব নোৱাৰিলে মূৰ্তি গোসানীলৈকে তেওঁ একান্তমনে চাই থাকে। মুঠতে, ছিন্টনক দেখি ছমাৰছেট মমৰ Razor's Edge উপন্যাসৰ নায়কলৈ (razor's edge নামটো কঠোপনিষদৰ 'ক্ষুৰস্য ধাৰা নিশিতা দুৰত্যয়া'ৰ অনুকৰণ) মনত পৰে। আইৰিছ আকৌ আৰ্টিস্ট। বাল্মিক সংগ্ৰহালয়ত গৈ তেওঁ মূৰ্তিবোৰৰ কাৰু-কাৰ্য পিটিকি পিটিকি চাই থাকেগৈ, বৰদিন পৰিলে পুৰণি চিত্ৰ অথবা পুৰণি কাহিনীৰ অনুসৰণত কাঠ-খোদাই কৰি নতুন বছৰৰ শুভেচ্ছাৰ কাৰ্ড তৈয়াৰ কৰে বহুৰি। কিন্তু মই গমহে নাপাওঁ, মনে মনে তেওঁলোকৰ মনত ভাঙন ধৰে। বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কৰ্তৃপক্ষৰ কোনোজনে ছিন্টনৰ মনত আঘাত লগা কথা কয়। কৰ্তৃপক্ষৰ লগত মোৰ সম্ভাব থকা দেখি তেওঁ সেই কথা মোক নকনায়। তাতোকৈ এটা ডাঙৰ কথা হয় এদিন। তেওঁ সহকৰ্মী এজনেৰে এটি শিৱ-মন্দিৰ চাবলৈ গৈছে, কাৰণ শিৱৰ প্ৰতিয়ে তেওঁৰ ভক্তিৰ টাল। মন্দিৰৰ ভিতৰখন তেওঁৰ চাবৰ বৰ হেঁপাহ হয়। দুৱাৰ-মুখতে মন্দিৰৰ সক দলৈ এজনক পাই অনুমতি বিচাৰে আৰু অনুমতি পায়। তেওঁ দ'লৰ ভিতৰ সোমায় আৰু চাই চিঁতি বাহিৰ হয়। কিন্তু দুৱাৰ-মুখ পাওঁতেই ঘাই দলৈজন ওলালহি আৰু 'তুমি কিয় ভিতৰ সোমালা' বুলি হাতেৰে তেওঁক ঠেলা মাৰি দিলে। সি তেওঁৰ বাবে চৰম আঘাত হ'ল। সনাতন ধৰ্মৰ গুণকীৰ্তন কৰি থকা মোক কিন্তু তেওঁ এই কথা নক'লে। তেওঁ ঘৰলৈ ঘূৰি যোৱাৰ সিদ্ধান্ত কৰি সকলো আয়োজন কৰিলে। মই যেতিয়া কথাটো জানিলো, তেতিয়া এনে অৱস্থা—বয়ো'ক [illegible] উলিয়াৰ নোৱাৰোঁ, তেৱেঁা ভুলিয়ায়। তেতিয়া প্ৰতিকাৰো [illegible]

নাই। তেওঁৰ বহুত বস্তু আৰু বিশেষকৈ কিতাপখিনি কাৰো কাৰো মাজত বিলাই দিলে, কিছু থকা ঘৰতে পৰি ৰ'ল, মাথোন মহামূল্যৱান কৰাচী পণ্ডিত বেন্ফ্‌ৰ "ঋগ্বেদ"খনি অতি আদৰেৰে নিজৰ কাপোৰ-কানিৰ মাজত সুমুৱাই বিলাত-যাত্রা কৰিলে। ত'ত তেওঁ গৈ শিক্ষানুষ্ঠান খুলি লয়, কিন্তু সেইহ্ত ধর্মানুষ্ঠানতে যোগ দিয়ে। তাৰে-পৰা হিল্টনে নহ'লেও আইবিছে চিঠি দি থাকে, নহ'লে অন্ততঃ বৰদিন ন বছৰৰ কাৰ্ড এটি পঠিয়ায়। তেওঁলোকৰ পুত্র ৰিচার্ড আৰু ছোৱালী ৰাচেলৰ জন্মৰ সম্বাদ, পঢ়া-শুনাৰ কথা জনাই থাকে। হিল্টনে গীর্জাত যোগ দিছে যদিও ভাৰতীয় ধর্মৰ অধ্যয়ন এতিয়াও পৰিহাৰ কৰা নাই।

ভাৰতীয় বিষয়ত ৰতি থকা আন এজন চাহাব ডেকা কিছুদিনলৈ মোৰ সঙ্গী হৈছিল। তেওঁ হ'ল ৰবার্ট ব্রাউন। কেলিফর্নিয়া বিশ্ববিদ্যালয়ৰ সংগীতৰ অধ্যাপক। তেওঁ ভাৰতলৈ আহিছিল দক্ষিণ ভাৰতৰ সংগীতৰ তাল সম্পর্কে গৱেষণা কৰিবলৈ। তেওঁ মাদ্রাজত থকাতে অসমৰ সত্র সংগীতৰ আৰু মোৰ চেষ্টাৰ বিষয়ে ডক্টৰ ভি ৰাঘৱনৰপৰা জানিবলৈ পাই মোলৈ এখন চিঠি দিয়ে অসমলৈ অহাৰ অভিপ্রায়েৰে। মই তেওঁক সাদৰ আহ্বান জনালো। সেই সময়তে অর্থাৎ ১৯৫৯ৰ এপ্রিলত তেজপুৰেদি দলই লামা ভাৰত প্রৱেশ কৰিবৰ কথা। সেই কথাই ব্রাউনৰ অসমলৈ অহা সময় নিৰূপণ কৰি দিলে। কিন্তু সময়টি বৰ স্পর্শকাতৰ। তেওঁ গুৱাহাটী পোৱাবহি লগে লগে চোৰাংচোৱাই তেওঁৰ পিছ ল'লে। মোৰ ঘৰলৈকো সিসকলৰ শুভাগমন ঘটিল। ব্রাউনে দলই লামাক তেজপুৰত দর্শন কৰিলেগৈ আৰু কমলাবাৰীৰ গায়ন-বায়ন আৰু আমাৰ তেজপুৰৰ গহনচন্দ্র গোস্বামী প্রভৃতিকো লগ ধৰি অসমৰ তাল সম্পর্কে বহুতো কথা সংগ্রহ কৰি আনিলে। বৰগীত গৱেষণা সমিতিৰ প্রাথমিক স্তৰত আমি গীতৰ তালৰ গা-মান, ঘাত আদিৰ লগৰ

খবতকীয়া চোক অংশৰ মাত্ৰা-বিভাজন কৰিব নোৱাৰিছিলো। বোমান আখৰেৰে লেখি তেওঁক সেই চোকবোৰ দি পঠিয়াইছিলো সন্ত্ৰলৈ যাওঁতে। তেওঁ তাৰপৰা ঘূৰি আহি গুৱাহাটীৰ আৰ্য্যগৃহত বহি হাতেৰে চাপৰি ধৰি চোকবোৰ মুখেৰে গাই দেখুৱালে। সেইবোৰ অৰ্থহীনতো নহয়েই, বৰং গা-মান আৰু যাতৰ অনুকূল ছন্দৰ প্ৰকাশ মাথোন। এই সময়তে আৰু এজন এমেৰিকান ছাহাবে মোক মোৰ আৱশ্যকীয় সমল যোগাই সহায় কৰিছিল। তেওঁ পেনছিলভেনিয়া বিশ্ববিদ্যালয়ৰ সংস্কৃতৰ অধ্যাপক ডব্লিউ নৰ্মান ব্ৰাউন। মই ভেতিয়া বিল্বমংগল ওৰফে লীলাশুকৰ কৃষ্ণ-গীত সম্পৰ্কে (যাৰ নাম বংগ আৰু দক্ষিণত "কৃষ্ণ-কৰ্ণামৃত", পশ্চিমত 'বালগোপাল-স্তুতি' আৰু অসমত "কৃষ্ণস্তোত্ৰ") অনুসন্ধান কৰি আছো। আমেৰিকাৰ বস্টনৰ Eastern Art বোলা জাৰ্নেলখনত প্ৰফেছৰ ব্ৰাউনৰ এটা প্ৰবন্ধ ওলাইছিল পশ্চিমী সংস্কৰণৰ এখন পুথিৰ বিষয়ে। জাৰ্নেলখন দুৰ্লভ হৈ পৰা বাবে তেওঁ তেওঁৰ সমস্ত প্ৰবন্ধটোৰ ফটো কপি কৰি পঠিয়াই দিছিল। ইয়াৰ বহুত পাছতহে ১৯৬৪ত নতুন দিল্লীত বহা আন্তৰ্জাতিক প্ৰাচ্যতত্ত্ব কংগ্ৰেছত খন্তেক পৰলৈ সংস্কৃত সাহিত্যৰ মহাপ্ৰাজ্ঞ অধ্যাপকগৰাকীক লগ পাইছিলো।

ষষ্ঠ দশকৰ মোৰ এই কথা আৰু কাহিনী কওঁতে ৰেডিওত প্ৰচাৰ কৰা হোৱা বহুতবোৰ কথিকাৰ কথা মনত পৰে—যিবোৰৰ নকল হাতত ৰখা নহ'ল, যিবোৰ ক'তো ছপা হৈও নোলাল। স্থানীয় খবৰ কাগজ আৰু আলোচনীতো কিছু প্ৰবন্ধ লেখিছিলো। বিশেষকৈ তিনিচুকীয়াৰ বন্ধু প্ৰেমধৰ ৰাজখোৱাৰ সম্পাদিত "সৌমাৰ-জ্যোতি"লৈ প্ৰবন্ধ ঘনাই দিব লাগিছিল, নিদিলে তেওঁৰপৰা ওজৰ আহিছিল, "এইবাৰ কিন্তু বৰ বেয়া কথা হব', 'সৌমাৰ জ্যোতি' মহেশ্বৰ-বিহীন হৈ যাব। কিবা এটা কৰক।" কেতিয়াবা কিবা এটা কৰো। কেতিয়াবা নকৰো।

প্ৰাচ্যবিদ্যাৰ জগৎসভালৈ

'জগতে আনন্দযজ্ঞে আমার নিমন্ত্রণ,/ ধন্য হল ধন্য হল মানব-জীবন' (গীতাঞ্জলি)। All India Oriental Conference বা অখিল ভাৰতীয় প্ৰাচ্যবিদ্যা সন্মিলন ভাৰতৰ প্ৰাচ্যতত্ত্ববিদ তথা জ্ঞানান্বেষীসকলৰ এক আনন্দমেলা। অথচ এই মহৎ অনুষ্ঠানটিৰ জন্ম হয় সৌ সিদিনাহে ১৯১৯ চনত। তাৰ আগলৈকে Indology বা ভাৰততত্ত্ব—বেদৰ, বেদপূৰ্ব তথা প্ৰাচীন ভাৰতৰ জ্ঞানৰ উচ্চ পৰ্যায়ৰ চৰ্চা অন্বেষণ—আছিল সংস্কৃত আদি ভাৰতীয় ভাষাৰ মাধ্যমত সংৰক্ষিত বিদ্যা চৰ্চা কৰা ইউৰোপ আৰু এমেৰিকাৰ মহাপণ্ডিত-সকলৰ অধিকাৰৰ সম্পদ। এই মহান প্ৰাচ্যতত্ত্ববিদসকলৰ সামাজিক অনুষ্ঠান আছিল ১৮৭৩ চনত পেৰিছত প্ৰতিষ্ঠিত International Congress of Orientalists তাৰ সভাবোৰ বহিছিল ইউ-ৰোপৰ বিভিন্ন ৰাষ্ট্ৰৰ ৰাজধানীবোৰতহে। ভাৰতত বা এছিয়া মহাদেশৰ কোনো দেশত কংগ্ৰেছৰ সভা পাতিবৰ যত্ন সফল নহৈছিল, ভাৰতত, আন কি এতিয়ালৈকে, এবাৰহে কংগ্ৰেছ বহিছে—১৯৬৪ চনত তাৰ ষড়্‌বিংশ অধিৱেশন। ১৯০২ চনত ভাৰত চীন আৰু জাপানৰ মাজতে সীমিত কৰি হানোইত Premiere Congres International des Etudes d'Extreme-Orient এখন বহিছিল।

পণ্ডিতসকলে ইঙ্গিত কৰিছে, প্ৰথম বিশ্বসমৰৰ শেহৰ চুৰছৰ আধুনিক ভাৰতৰ ইতিহাসত বিশেষ তাৎপৰ্যপূৰ্ণ। সেই সময়তে ভাৰত জুৰি জাতীয় ভাবৰ উন্মেষ সাৰ পাই উঠিছিল। প্ৰসঙ্গতঃ উল্লেখ কৰিব পাৰি যে সেই সময়তে ১৯১৭ চনত অসমৰ পুৰণি শিৱসাগৰ

ছহৰত আমাৰ জাতীয় অনুষ্ঠান অসম সাহিত্য-সভাৰ পত্তন—যি ১৯১৭ চনত হয় জগতত নতুন সোঁত বোওৱা কছ বিপ্লৱ। ইয়াৰ পূৰ্বতে এছ. পি পণ্ডিত, ৰামকৃষ্ণ গোপাল ভাণ্ডাৰকৰ আৰু জে জে মোডীয়ে ইউৰোপত বহা কংগ্ৰেছৰ দুই-এক অধিৱেশনত যোগ দিছিলগৈ। ১৯১৭ৰ ৬ জুলাইত ভাণ্ডাৰকৰৰ অশীতিতম জন্মদিৱস উপলক্ষ্যে তেওঁৰ ছাত্ৰ, বন্ধু আৰু সহকৰ্মীসকলে তেওঁৰ নাম বাউতি-যুগীয়া কৰি ৰাখিবলৈ আৰু ভাৰতীয় প্ৰাচ্যবিদসকলৰ পাণ্ডিত্যকৰ্ম এক আদৰ্শত সংগঠিত কৰিবলৈ B indark ir Oric it il Research Institute প্ৰতিষ্ঠা কৰে। সেই অনুষ্ঠান আজি ভাৰততত্ত্বৰ মহান জ্ঞানতীৰ্থত পৰিণত হৈছে। সেই অনুষ্ঠানৰ আহ্বানতে চৰকাৰ, বিশ্ববিদ্যালয়, বিবিধ গৱেষণা অনুষ্ঠান আৰু পণ্ডিতসকলৰ সহযোগত পুণেত ১৯১৯ত বহা এক সভাই অখিল ভাৰতীয় প্ৰাচ্যবিদ্যা সম্মিলন (তেতিয়া অৱশ্যে নাম দিয়া হৈছিল Indi in Oriental Conference আৰু ১৯৫৩ পৰ্যন্ত সেই নামেই অনুষ্ঠানৰ নাম আছিল) গঢ়ে। সেই প্ৰথম সম্মিলনত বেদ, আৱেস্তা, পালি আৰু বৌদ্ধধৰ্ম আদি বাৰটা বিভাগ সুকীয়া সুকীয়াকৈ বহিছিল। এই বিষয়ত আৰু আন বহুতোবোৰ বিষয়ত প্ৰথম সম্মিলনৰ আৰ্হি আজিও বৰ্তি আছে। পিছত অৱশ্যে বিভাগৰ সংখ্যা বাঢ়িছে। (১) বৈদিক, (২) ইৰাণীয়, (৩) ক্লাছিকেল সংস্কৃত, (৪) ইছলামী অধ্যয়ন, (৫) আৰবী আৰু ফাৰ্চী, (৬) পালি আৰু বৌদ্ধধৰ্ম, (৭) প্ৰাকৃত আৰু জৈনধৰ্ম, (৮) ইতিহাস, (৯) পুৰাতত্ত্ব, (১০) ভাৰতীয় ভাষাতত্ত্ব, (১১) দ্ৰাবিড়ীয় অধ্যয়ন (১২) দৰ্শন আৰু ধৰ্ম, আৰু (১৩) কাৰু বিজ্ঞান আৰু ললিত কলা। দক্ষিণ-পূব এছিয়া-অধ্যয়ন আৰু পশ্চিম এছিয়া অধ্যয়ন নামৰ দুটা বিভাগ যোৱা কুৰি বছৰৰ ভিতৰত যোগ দিয়া হৈছে সম্মিলনক তাৰ ভাৰততাত্ত্বিক চৰিত্ৰটো বহল কৰি সঁচা অৰ্থত "প্ৰাচ্যবিদ্যা সম্মিলন" কৰি তুলিবৰ কাৰণে। তাৰ আগবেপৰা

স্থানীয় ভাষা-সাহিত্য সংস্কৃতি বিষয়ক এটা বিভাগ যোগ দিয়াৰো নিয়ম হয় আৰু চতুৰ্থ সম্মিলনৰেপৰা সংস্কৃতৰ পণ্ডিতপৰিষদ এখনো পতা হৈ আহিছে। এইভাৱে ভাৰতীয় শিক্ষাৰ কলা (arts) বা মানৱিকী (humanities) বিষয়ৰ বহুল আলোচনা আৰু গৱেষণাৰ কেন্দ্ৰ(forum)-ৰূপে অখিল ভাৰতীয় প্ৰাচ্যবিদ্যা সম্মিলন ভাৰতীয় বিজ্ঞান কংগ্ৰেছৰ সমান্তৰাল এক বৃহৎ অনুষ্ঠান। ভাৰতৰ বাহিৰৰ প্ৰাচ্যবিদ্যাবিশাৰদসকলেও সম্মিলনৰ আলোচনাত আদিৰেপৰা ভাগ লৈ আহিছে আৰু কেইবাজনো তেনে বিদেশী বিজ্ঞ সম্মিলনৰ ঘাই সভা পতিৰ পদতো অধিষ্ঠিত হৈ আহিছে—অধ্যাপক ছিলভাঁ লেভি (১৯২২ কলিকতা অধিৱেশন, ডক্টৰ এফ্‌ ডব্লিউ তমাছ (ত্ৰিবান্দ্ৰম ১৯৩৭), য়ান গোণ্ডা (Jan Gonda, পুণে ১৯৭৮)। ইসকলৰ বাহিৰেও অনেকজন শিৰোমণি ভাৰতীয় প্ৰাচ্যবিদে সভাপতিৰ আসন শুৱাই আহিছে—মহামহোপাধ্যায় ড গঙ্গানাথ ঝা (১৯২৪) আৰু হৰপ্ৰসাদ শাস্ত্ৰী (১৯২৮), ড° এ এছ কৃষ্ণস্বামী আয়েঙ্গাৰ (১৯৩৫), মহামহোপাধ্যায় ড পি ভি কানে (১৯৪৬), ড ৰমেশচন্দ্ৰ মজুমদাৰ (১৯৪৮), ড সুশীলকুমাৰ দে (১৯৪৯), কে এ নীলকণ্ঠ শাস্ত্ৰী (১৯৫১), ড সুনীতিকুমাৰ চেটাৰ্জী (১৯৫৩), ড এছ্‌ ৰাধাকৃষ্ণন (১৯৫৫), ড এ এছ আলটেকৰ (১৯৫৭), মহামহোপাধ্যায় ড° ভি ভিঁ মিৰাশি (১৯৫৯), ড বাসু দেৱ শৰণ অগ্ৰৱাল (১৯৬৫), ড এ এন্ উপাধ্যে (১৯৬৬), ড বিশ্ব-বন্ধু শাস্ত্ৰী (১৯৬৮), ড পি এল্‌ বৈদ্য (১৯৬৯), ইত্যাদি ইত্যাদি। সম্মিলনৰ প্ৰতি অধিৱেশনৰ আগে আগে সম্মিলনত পঠিতব্য গৱেষণা প্ৰবন্ধবোৰৰ সাৰাংশৰে Summaries of Papers আৰু পাছত সভাৰ মূল সভাপতি আৰু তেৰবো অধিক বিভাগীয় সভাপতিসকলৰ অভিভাষণ আৰু কাৰ্যপালিকাৰ কাৰ্যবিৱৰণি আদিৰে আৰু বছা বছা পঠিত প্ৰবন্ধেৰে Proceedings and Transactions of the All-India Oriental Conference প্ৰকাশিত হয়।

সম্মিলনে কেইবাটাও খণ্ড কৰি আদিবেপৰা ধৰি Index of Papers submitted to the All India Oriental Conference প্ৰকাশ কৰিছে। সমস্ত ভাৰতৰ তথা বাহিৰৰো প্ৰাচ্যবিদ বা ভাৰতত্ত্ববিদ্ পণ্ডিত মাত্ৰেই কোনো নহয় কোনো প্ৰকাৰে সম্মিলনৰ লগত জড়িত হৈ আছিছে।

এই সৰ্বভাৰতীয় পণ্ডিতসভাত অসমৰ যোগদান ১৯৫০লৈকে অত্যন্ত অনুল্লেখনীয়া (marginal) মাথোন আছিল। দুই এজন অসমীয়া পণ্ডিতে মাথোন দুই-এটি প্ৰবন্ধ পাঠ কৰি সেই মহাযজ্ঞত যোগদান কৰিছিলগৈ আৰু সেই কথা তাৰ পাছত পাহৰণিৰ গৰ্ভত লোপ পাইছিল। আমাসকলৰ সমকক্ষ-ৰূপে সেই কাৰ্যত যোগদান কৰিব পৰা পণ্ডিতযে অসমে উৎপাদন কৰিব পৰা নাছিল, তেনে নহয়। আনন্দৰাম বৰুৱাক পোৱা হ'লে প্ৰাচ্যবিদসকলে শিৰত তুলি ল'লেহেঁতেন। কিন্তু 'যি ধৰিব হাতী সি পলাল দোভাগ ৰাতি।' এতিয়াও সেই আদৰ্শৰ আৰু সেই জোৰৰ এগৰাকী পণ্ডিত আমাৰ মাজত আছিল—অধ্যাপক কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ। কিন্তু এবাৰ ডক্টৰ সুনীতিকুমাৰ চট্টোপাধ্যায়ে আমি দুজনমানৰ আগত ৰৰ আপত্তি কৰাৰ দৰে, তেওঁক সমাজৰ মাজলৈ টানি নিব নোৱাৰি। এজন বন্ধুৱে এদিন ধেমালি কৰি ক'বৰ দৰে মাননীয় সন্দিকৈদেৱ জানিবাঁ 'কাজিৰঙাৰ অৰণ্যৰ মাজত জোৰ বাঁতি', তেওঁ পূৰণি কালৰ ঋষি মুনিৰ দৰে নিজৰ নিৰলাৰ আশ্ৰমতে তপস্যা কৰি ভাল পায়। এবাৰ মাথোন, আমাৰ ভাগ্যৰ কথা, তেওঁ অৰণ্যৰ তপস্যা এৰি নগৰৰ পণ্ডিতৰ পোহাৰলৈ গ'ল। ১৯৪৯ চনত বোম্বাইত বহা সম্মিলনৰ অধিৱেশনে তেওঁক ক্লাছিকেল সংস্কৃতৰ বিভাগীয় সভাপতিৰ আসনখনৰ বাবে মনোনীত কৰিলে। তেতিয়া তেওঁ গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ উপাচাৰ্য। ডক্টৰ কাকতি আদিৰ উৎসাহনত সন্দিকৈয়ে এইবাৰ পিছ হোঁহকা নিদিলে। কাকতিয়ে নিজে এখন গৱেষণা-

পত্ৰ সাজু কৰিলে জগন্নাথদেৱৰ পূজাৰ উৎপত্তিৰ লোককথা অধ্যয়নৰ ধাৰাত বিশ্লেষণেৰে। বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ইতিহাস বিভাগৰ বিভাৰ সচ্চিদানন্দ ভট্টাচাৰ্যয়ো লিখিলে এটা প্ৰবন্ধ। ঠিক হ'ল ড বিৰিঞ্চিকুমাৰ বৰুৱাও যাব সন্দিকৈৰ লগত। দিন চাপি অহাৰ লগে লগে সন্দিকৈৰ মনত অলপ ভয়ো চাপি আহে। 'বৰুৱা সদায় গধূলি আহি থাকিব দেই। আজি-কালি আকৌ এই air-crashবিলাকৰ ইমান খবৰ ওলাই আছে। ভাবিলে ভাল নালাগে।' 'একো ভয় নাই। মই লগত থাকিম নহয়'—ল'ৰাক প্ৰবোধ দিয়াৰ দৰে বৰুৱাই কয়—যেন তেওঁ লগত থাকিলে হেজাৰ বিপদেও বিমানখনক একো কৰিব নোৱাৰে। 'বৰুৱা আজিৰপৰা দহদিন আছে আমি যাবলৈ', 'বৰুৱা, আৰু ছদিনহে আছে কিন্তু '—দিনে দিনে তেওঁ দিন গণে। যাবৰ দিনটোতো এদিন আহিবই। ছয়োজন আজাৰাৰ ওচৰৰ বিমানবন্দৰত উঠি সুকলমে কলিকতা পায়গৈ আৰু ৰিজাৰ্ভ কৰি থোৱা ৰেলৰ গাড়ীত উঠেগৈ। এতিয়া কিন্তু সন্দিকৈদেৱৰ মনত একো ভয় নাই। এবাৰ পিছে তেওঁ খোটালিটোৰ এমূৰৰ বাহিৰ ফুৰা ঘৰলৈ গৈ ঘূৰি আহি কয়, 'এ বৰুৱা, আপুনি অনা এছেঞ্চৰ গোন্ধটো দেখোন বৰ বেয়া, কেনেবা কেনেবা গোন্ধাইছে।' 'নাই ছাৰ, মই বেংগল কেমিকেলৰ খালি অগুৰুৰ চিচাটোত ডেট্টল অকণমানহে লৈ আহিছিলো গা ধোৱা ঘৰৰ দুৰ্গন্ধ গুচাবলৈ।' 'এ, হয়নেকি? মই আকৌ সেইটোত অগুৰুৰ তেল আছে বুলিহে ভাবিছিলো। ভালে টিহে তাহানি মোক কলিকতাত কলেজত পঢ়োঁতে লগৰ ল'ৰাবোৰে গাওঁবুঢ়া বুলি জোকাইছিল! লক্ষ্ণৌত অধ্যাপক নীলকণ্ঠ শাস্ত্ৰীৰ সভাপতিত্বত বহা সম্মিলনত সমৱেত জ্যেষ্ঠ পণ্ডিতসকলে সন্দিকৈক মহা আদৰ-সাদৰ কৰি নিজৰ লগত ৰাখে। সন্দিকৈয়েতো বিভাগীয় অধিৱেশনবোৰ পৰিচালনা কৰিলেই, সকলো প্ৰতিনিধিৰে গ্ৰুপ-ফটো তোলাতো পোজ্ দিলে। সন্দিকৈৰ এই যোগদানে আমাৰ মুখখনহঁত

বাহিৰত পোহৰ কৰি তুলিলে। প্ৰাচ্যবিদ্যাত আমাৰো লক্ষ্য সাব্যস্ত কৰিলে।

১৯৫৩ত সন্মিলন বহিল আহমদাবাদত। সেইবাৰ মেম্বৰ হোৱা-সকলৰ নামৰ তালিকাত শৰাইঘটীয়াৰ ভিতৰত ড° বৰুৱা আৰু সচ্চিদানন্দ ভট্টাচাৰ্যৰ নাম দেখা পাইছো ছুটা প্ৰবন্ধৰ নামে সৈতে। সি ছুজনে খোদ যোগ দিছিলগৈনে নাই, সেইটোহে এতিয়া নাজানিলো। ১৯৫৫ৰ জুলাইত মই নতুনকৈ ডক্টৰ হৈছো, আৰু ডিচেম্বৰত দক্ষিণৰ আন্নামালাইনগৰত আন্নামালাই বিশ্ববিদ্যালয়ত অনুষ্ঠিত হ'ব লগা সন্মি-লনৰ অষ্টাদশ অধিৱেশনলৈ মোক গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ে প্ৰতিনিধি-ৰূপে পঠিয়ালে। লগত সত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্মা আৰু প্ৰতাপচন্দ্ৰ চৌধুৰী। লৰা-লৰিকৈ মোৰ থিছিছৰ প্ৰথম খচৰাৰপৰাই বস্তু গোটাই সন্মি-লনৰ দৰ্শন আৰু ধৰ্ম বিভাগৰ বাবে এখন গৱেষণা পত্ৰ প্ৰস্তুত কৰি ল'লো—Different religious cults of Asssam be fore the advent of neo-Vaisnavism গুৱাহাটীৰ আঘোণ-মহীয়া জাৰৰ জোখাৰে গাত গৰম সাজ পিন্ধি এইছোৱা আকাশপথে গৈ হাওড়াত যেতিয়া ৰিজাৰ্ভ কৰি থোৱা ৰেলগাড়ীত উঠিছো, দেখোঁ যে আমাৰ খোটালিতে ড সুনীতিকুমাৰ চট্টোপাধ্যায়ৰো ঠাই পৰিছে। কলিকতাৰ গৰমত আৰু এদিন এনিশা বিশ্ববিশ্ৰুত অধ্যাপকগৰাকীৰ একেবাৰেই সান্নিধ্যত ভ্ৰমণ কৰিব লগীয়া হোৱাৰ সংকোচত গা জৰ ঘামে ঘামিবলৈ ধৰিলে। পিছে তেওঁৱেই পৰি-স্থিতিটো সহজ কৰি দিলে, 'তোমালোক গুৱাহাটীৰপৰা আহিছা দেখি এই কালৰ বতাহ-পানীও জুৰ হ'ব বুলি ভাবিছিলা চাগৈ। কাপোৰ সলাই লোৱাঁ। গৰম কাপোৰ আৰু দৰকাৰ নহ'বই।' কাষতে বহুৱাই লৈ অনবৰত কথা কৈ গ'ল—যেন আগৰেপৰা একেমুঠ কৰি যত্নৰক্ষ কৰি থোৱা কোনোবা পণ্ডিতসভাৰহে ভাষণ। তাতকৈও আচৰিত—তেওঁৰ নাম শুনি সেইখন ৰেলত একোলগে আন্নামালাই-

নগৰ-মুৱা পণ্ডিতসকল তেওঁক মাত লগাবলৈ আহিছে। আৰু সক লোৰে লগত আমাক এনে প্ৰশংসাৰ ভাষাৰে চিনাকি কৰি দিছে যেন নোম-নেগুৰবৰ্জিত আমি ড চট্টোপাধ্যায়তকৈও বহুত ডাঙৰ পণ্ডিতহে! আন্নামালাই বিশ্ববিদ্যালয়ৰ সকলো কামতে শৃংখলা আৰু সৌন্দৰ্যৰ সমন্বয় দেখি বৰ ভাল লাগিছিল। সন্মিলনৰ মূল সভাপতি ড° সৰ্বপল্লী ৰাধাকৃষ্ণন। সেই কথায়ো সন্মিলনখনক এক মহৎ সম্ভ্ৰম দিছিল। বয়সস্থ আৰু তৰুণ অনেক পণ্ডিতৰ লগতে পৰিচয় আৰু আলাপ হ'ল। আগতে পত্ৰালাপৰ দ্বাৰাহে পৰিচিত ড ভি ৰাঘৱনক এই সন্মিলনতে প্ৰথম লগ পালো। ধৰ্ম আৰু দৰ্শন বিভাগত মোৰ প্ৰবন্ধ পাঠ কৰিলো, তাৰ ভিত্তিত সামান্য মাথোন আলোচনা হ'ল। প্ৰবন্ধটোৱে কিন্তু সেই বছৰৰ Proceedings and Transactionঅত সন্নিৱিষ্ট হোৱাৰ সন্মানটি পালে। ইয়াৰ পূৰ্বতে বোধ হয় অসমৰ পণ্ডিতৰ লেখাই সেই সন্মানটি পোৱা নাছিল। এইবাৰহে আমাৰ দুটি কি তিনিটি প্ৰবন্ধ Proceedings-অত সোমাল। আন্নামালইনগৰতে বিখ্যাত চিদম্বৰম মন্দিৰ—যি মন্দিৰতকৈও বহুত অধিক উচ্চ গোপুৰম্ বা তোৰণটি, যি গোপুৰ-মত "নাট্যশাস্ত্ৰ"ত বৰ্ণিত ১০৮ প্ৰকাৰ কৰণ খোদাই কৰা আছে চমৎকাৰভাৱে পৃথকে পৃথকে নামে সৈতে।

এই সন্মিলনৰ পিছৰ অধিৱেশন ১৯৭৩ত দিল্লী বিশ্ববিদ্যালয়ত বহিল। সেইবাৰৰ সুকুমাৰ কলা বিভাগৰ সভাপতি ড ৰাঘৱন। তেওঁ সেই বিভাগৰ বাবে প্ৰবন্ধ দিবলৈ বিশেষ অনুৰোধ জনাইছিল বাবে Three dance styles of Assam বুলি এটা লেখি তাৰ সাৰাংশ এটাৰে তেওঁলৈ পঠাই দিলো। Summaries of Papersঅত তেওঁৰ বিভাগত সেইটো প্ৰথম প্ৰবন্ধ কৰি সাৰাংশ ওলাইছিল। কিন্তু সিবাৰ মোৰ সন্মিলনলৈকে যোৱা নহ'ল। ড° ৰাঘৱনে প্ৰবন্ধটো তেওঁৰ Journal of Music Academy,

Madrasঅত সন্নিবিষ্ট কৰি প্ৰকাশ কৰিলে। ভুবনেশ্বৰ (১৯৫৯) আৰু শ্ৰীনগৰত বহা (১৯৬১) সন্মিলনলৈও মোৰ যোৱা নহ'ল। শ্ৰীনগৰৰ বাবে সন্দিকৈ ডাঙৰীয়া মূল সভাপতি নিৰ্বাচিত হৈছিল। কিন্তু সন্মিলনৰ বহুত আগতে তেওঁ সেই নিৰ্বাচন গ্ৰহণ কৰাত অপাৰগতা প্ৰকাশ কৰিলে। তেওঁৰ ঠাইত ড° ৰাঘৱন সাধাৰণ সভাপতি হ'ল। সেই ঠাইতে ১৯৬৩ত বহিব লগীয়া দ্বাবিংশ অধিবেশন কুৰুক্ষেত্ৰই নিমন্ত্ৰণ কৰিলে, কিন্তু সময় হোৱা সত্বেও সন্মিলনৰ কোনো আয়োজন কৰা দেখা নগ'ল।

ইতিমধ্যে গুৱাহাটীৰ পণ্ডিতসকলৰ মাজৰ কেইটামান ঘটনা অৰ্থপূৰ্ণ হৈ পৰিল। ১৯৫৯ৰ অক্টোবৰত ইণ্ডিয়ান হিস্টৰি কংগ্ৰেছৰ অধিৱেশন বহিল গুৱাহাটী জিলা পুথিভঁৰালৰ সৰব-ন ঘৰটোত। তাৰ ওপৰৰ ডাঙৰ সভাকক্ষটোৰ বাবে লৰা-লৰিকৈ গাদি-লগা চকি ছৰকাৰে কিনি আনিলে আৰু ধ্বনি প্ৰতিধ্বনি-বিষয়ক ব্যৱস্থাটো (acoustics) সুসংৰক্ষিত কৰা হ'ল। দেশ বিদেশৰ ভাৰতীয় ইতিহাসৰ পণ্ডিতসকলৰ সমাৱেশত এক গম্ভীৰ পৰিৱেশ সৃষ্টি হৈছিল। [তেতিয়াও লণ্ডন বিশ্ববিদ্যালয়ৰ School of Oriental Studiesৰ অধ্যাপক, পাছত অস্ট্ৰেলিয়ান নেশ্যনেল ইউনিভাৰ্ছিটি আৰু তাৰ পিছত কলিকতাৰ এছিয়াটিক ছোছাইটিৰ অধ্যাপক থকাতে মৃত্যু হোৱা ডক্টৰ এ এল্ বাশ্বাম আদিক সেই উপলক্ষ্যতে মই প্ৰথম লগ পাওঁ] আৰু সেই পৰিৱেশৰপৰা তেনে গুৰুগম্ভীৰ কামত হাত দিব পাৰিবলৈ আমাৰ বুকত ডাঙৰ সাহস গোট খাইছিল। দুটা সন্ধিয়াৰ বাবে গীত বাদ্যৰ আপ্যায়ন-সূচী তৈয়াৰ কৰি মরে পৰিচালনা কৰিছিলো, আৰু সেই আয়োজনে বাহিৰৰ লোকসকলৰ তৃপ্তি দি আমাৰ মনত আমাৰ সম্পদত প্ৰত্যয় সৃষ্টি কৰিছিল। ভাৰত চৰকাৰৰ আয়োজনত ১৯৬৩ৰ নৱেম্বৰত বাংগালোৰত পাঠসমীক্ষাৰ এক আলোচনা-সত্ৰ অনুষ্ঠিত হয়। তাৰ সভাপতি আছিল

অধ্যাপক নীলকণ্ঠ শাস্ত্ৰী, সঞ্চালক ড পি এল্‌ বৈদ্য। এ এন্‌ উপাধ্যে, ড' ৰাঘৱন, ড এছ্‌ এম্‌ কাত্রে আদি আগ শাৰীৰ প্ৰাচ্যবিদে সত্ৰত যোগদান কৰিছিলহি। সেইবেলা প্ৰাচ্যবিদ্যা সন্মিলন কুৰুক্ষেত্ৰত নবহা কথাৰ আলোচনাৰ মাজত গুৱাহাটীয়ে নিমন্ত্ৰণ কৰিব পাৰেনেকি, সেই কথা ওলাইছিল। দুই-এজনে মোক কৈছিল, 'আপোনালোকৰ সৰ্বজনমান্য অধ্যাপক সন্দিকৈ আছে যেতিয়া, অসমৰ কোনো ঠাইত কনফাৰেঞ্চখন পাতিব পাৰেনেকি, আপুনি ঘৰলৈ ঘূৰি গৈ আনসকলেৰে আলচ কৰি চাবগৈচোন। আজিলৈকে অসমে আমাক নিমন্ত্ৰণ কৰা নাই। মই ক'লো, 'মোৰ কথাতনো ক'ত গজ পৰিব? তথাপি অসমলৈ ঘূৰি ডক্টৰ বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱাক কথাটো ক'লোহি। তেওঁ 'ইমানসোপা টকানো ক'ত পাবা? বুলি তেতিয়ালৈ বুলি কথাটো সামৰি থ'লে।

১৯৬৪ৰ জানুৱাৰীত দিল্লীৰ বিগ্যান ভৱনত বহা International Congress of Orientalistsৰ ষড়্‌বিংশ বৈঠকলৈ ড বৰুৱা, মই আৰু ভালে কেইজন'ৰ এটি দল গৈছো। ৰুছিয়া, ইউৰোপ, এমেৰিকাৰ, চীন জাপানৰ শ শ প্ৰাচ্যবিদ পণ্ডিতৰ সমাগম হৈছে। গৃহস্থ ভাৰতীয়-পণ্ডিতৰ 'অংশগ্ৰহণো' চমৎকাৰ হৈছে। তাৰ মাজতে দুই একজনে গুৱাহাটীত অখিল ভাৰতীয় সন্মিলন হোৱা সম্ভৱ হ'বনে, প্ৰশ্ন কৰে। মই আমাৰ নেতা বুলি ড বৰুৱালৈ আঙুলিয়াওঁ। ড' বৰুৱাই কয়, 'ঘৰলৈ ঘূৰি গৈ বাক আমি চৰকাৰেৰে কথাটো হৈ চাওঁগৈ।' পৰিচ্ছন্নভাৱে সংগঠিত আন্তৰ্জাতিক সেই সমাবেশত প্ৰাচীন মিছৰ, বেবিলন, হিব্ৰু, হিট্টাইট ককেছীয়, আল্টাইক-তুৰ্কী ইৰাণীয়, ভাৰতীয়, দক্ষিণ-পূৰ্ব এছিয়া, পূৰ্ব এছিয়া, ইছলাম, আফ্ৰিকাৰ তত্ত্ব আৰু ইতিহাসৰ চৰ্চা ভাগে ভাগে হয়। স্বাভাৱিকতে সকলোতকৈ সৰহ আৰু বহল আলোচনা হ'ল ভাৰততত্ত্ব বিভাগত। সভাপতি অধ্যাপক এ এল্‌ বাশাম। ৰুছিয়াৰপৰা অধ্যাপক বিং জি

গন্ধৰ্বৰ নেতৃত্বত যথেষ্ট ভাল এটি একাডেমিছিয়ানৰ দল আহিছিল। সিসকলে দাঙি ধৰা আলোচনাৰ ভিতৰত কছিয়াত সংৰক্ষিত মোগল চিত্ৰ-বিষয়ক কথাই কৌতূহলৰ সৃষ্টি কৰিছিল। তেওঁলোকৰ ভিতৰত এজন তৰুণ পণ্ডিত আহিছিল—বাবাকায়েভ। তেওঁ কছ ভাষাত এখন অসমীয়া ব্যাকৰণ প্ৰণয়ন কৰিছে। কংগ্ৰেছৰ আন্ত-ৰ্জাতিক সভালৈ বাৰ্তে মই পাবলৈ যোৱাতকৈ চাবলৈহে গৈছিলো। আৰিছিলো, ইন্দ্ৰৰ সভাত কিনো কেঁচাই কুৰুলি দিমগৈ! গতিকে যদিও সভাত উত্থাপন কৰিম বুলি এটা প্ৰবন্ধৰ নাম দিছিলো (Music treatises found in Assam), প্ৰকৃততে কোনো প্ৰবন্ধ লিখি নিয়া নাছিলো। বিগান ভৱনত উপস্থিত হোৱাৰ লগে লগে আমাৰ পুৰণি ছাত্ৰ, চিত্ৰকলাসমীক্ষক ড° ৰজতানন্দ দাশগুপ্তক লগ পালো। দাশগুপ্তই যেতিয়া ক'লে, 'ছাৰ, আপোনাৰ পেপাৰ-খন পৰহিলৈ কাৰ্যসূচীত দিয়া আছে', মই লৰালৰিকৈ ৰবীন্দ্ৰ ভৱনলৈ গ'লো আৰু তাৰ লাইব্ৰেৰিৰপৰা মোৰ পুৰণি লেখা কেইটামান উলিয়াই প্ৰবন্ধটো প্ৰস্তুত কৰিলো, আমাৰ অসম ভৱনৰ দুজন বন্ধুৱে সেইটো টাইপ কৰি দিলে আৰু মই ভাৰতত্বৰ বিভাগত তাকে পঢ়ি কোনোমতে মান ৰক্ষা কৰিলো। মোৰ ৰচনা-খন Proceedingsত ছপা হৈ ওলাল। দেশ বিদেশৰ ইমানখিনি পণ্ডিতৰ সমাজখন দেখা পাই মুঠতে বৰ ভাল লাগিল আৰু আমাৰ ঠাইত তেনে এখন সমাজ দেখা পাবলৈ ধাউতি উপজি আহিল।

খৰ খোজেৰে সময় আগ বাঢ়ে। ড বৰুৱাৰ পৰামৰ্শমতে অখিল ভাৰতীয় প্ৰাচ্যবিদ্যা সন্মিলনৰ প্ৰধান সম্পাদক ড আৰ. এন. দাণ্ডেকাৰে অসমৰ শিক্ষামন্ত্ৰী দেৱকান্ত বৰুৱালৈ এখন চিঠি দিলে; ড° বৰুৱায়ো নিজে মন্ত্ৰী বৰুৱাক সন্মিলন নিমন্ত্ৰণ কৰিবলৈ টানি ক'লে। মন্ত্ৰীজনে লগে লগে সন্মতি প্ৰকাশ কৰিলে। ১৭ ফেব্ৰুৱাৰীৰ দিনা ড° বৰুৱাৰ ঘৰত বহা এখন সৰু সভাত তেওঁ

ঘোষণা কৰে যে সন্মিলনৰ প্ৰাথমিক আয়োজনৰ বাবে ড অশ্বিনী-কান্ত বৰকাকতীক চৰকাৰে এজন স্থানীয় সম্পাদক পাতিছে। সেই সভাতে ড বৰুৱাক উদ্যোক্তা আৰু মোক সংযুক্ত উদ্যোক্তা কৰি এখন প্ৰকাশন সমিতিও পাতি দিয়া হ'ল। কিন্তু মহাকালে আমাভকৈও দীঘল বেও মেলি খোজ দিলে। মাৰ্চৰ ২৯ তাৰিখে ড° বৰুৱা হঠাৎ মৃত্যুৰ গৰাহত পৰিল। আমাৰ বাবে যেন পৰাজয়হে গতি হ'ব, এনে লাগিল। কিন্তু পৰিও নপৰি ১ মেই তাৰিখে এখন ৰাজহুৱা সভা পাতি স্থানীয় সংগঠন সমিতি গঠন কৰা হ'ল, মুখ্যমন্ত্ৰী বিমলাপ্ৰসাদ চলিহাক সভাপতি আৰু শিক্ষামন্ত্ৰী দেৱকান্ত বৰুৱাক কাৰ্যকৰী সভাপতি, আৰু ডঃ বৰকাকতীক, মোক আৰু দণ্ডেশ্বৰ গগৈদেৱক যুটীয়া সম্পাদক, আৰু ম মুকল ইছলামক ধনভঁৰালী বাব দিয়া হ'ল। খাদ্য, নিবাস, নৃত্যগীতৰ সন্ধিয়া আদিৰ বাবে একোখনকৈ সমিতি কৰি একোজন সম্পাদকৰ দায়িত্বত দিয়া হ'ল। তদুপৰি বিভাগীয় আলোচনাৰ অধিবেশনবোৰৰ বাবেও বিভাগীয় সম্পাদক নিযুক্ত হ'ল। ড বিৰিঞ্চিকুমাৰ বৰুৱাই পূৰ্বতে ইচ্ছা প্ৰকাশ কৰামতে স্থানীয় বিভাগটোত অসমৰ জনজাতীয় সংস্কৃতিৰ আলোচনা সভা কৰিবৰ সিদ্ধান্ত কৰা হ'ল। জুনৰ ২৬ তাৰিখে পুণেৰ ভাণ্ডাৰকৰ ইনষ্টিটিউটৰপৰা প্ৰধান সম্পাদক ড° দাণ্ডেকৰ আৰু পি এন্ পুষ্প আৰু আমি তিনি স্থানীয় সম্পাদকৰ নামত গুৱাহাটীত দ্বাবিংশ সন্মিলন ডিছেম্বৰত বহিব বুলি প্ৰথম বুলেটিন বাহিৰ হ'ল। তাতে লগতে পণ্ডিত-পৰিষদো হ'ব বুলি ঘোষণা কৰা হ'ল। বিশ্ববিদ্যালয় আৰু পণ্ডিতসমাজসমূহক আৰু পণ্ডিত ব্যক্তিসকলক সাদৰ নিমন্ত্ৰণ জনোৱা হ'ল। সমস্ত ভাৰতৰপৰা সদস্য হ'বৰ প্ৰয়াসীসকলৰ আৱেদন আহিবলৈ ধৰিলে। নিৰ্মীয়মাণ ভগৱতীপ্ৰসাদ বৰুৱা ভৱনতে নক এটি অফিছ সক্ৰিয় হৈ উঠিল। ছেপ্টেম্বৰৰ ১৪ তাৰিখে স্থানীয় সমিতিয়ে হোৱা কামৰ খতিয়ান ল'বলৈ

গোট খাই এখন আয়-ব্যয়ক (বাজেট) গ্ৰহণ কৰিলে আৰু ড দাণ্ডেকৰৰ পৰামৰ্শমতে ১৯৬৫ৰ ২, ৩ আৰু ৪ জানুৱাৰী সন্মিলনৰ দিন ৰূপে থিৰাং কৰিলে। ২৫ ছেপ্টেম্বৰৰ দ্বিতীয় বুলেটিনত সেই দিন ঘোষণা কৰি আগন্তুক পণ্ডিতসকলৰপৰা আগৰ সন্মিলনবোৰৰ দৰে থকা-খোৱাৰ বাবে টকা নল'বলৈ স্থিৰ কৰি সকলোকে স্থানীয় সমিতিৰ অতিথি হ'বলৈ অনুৰোধ জনোৱা হয়। অসম চৰকাৰৰ শিক্ষা বিভাগে কটন কলেজৰ অধ্যাপন কক্ষ আৰু ছাত্ৰ-নিৱাসবোৰ সন্মিলনৰ বাবে এৰি দিবলৈ সিদ্ধান্ত কৰি ঘৰ-দুৱাৰ, গা-ধোৱা ঘৰ আৰু শৌচাগাৰ আদিক পৰিচ্ছন্ন ৰূপ দিয়াই তুলিলে। আৰ্ত্তগৃহ আৰু পৰিদৰ্শন-গৃহ আদিত জ্যেষ্ঠ পণ্ডিতসকলক ৰখাৰ দিহা হ'ল। ১০ ডিচেম্বৰত প্ৰকাশিত তৃতীয় বুলেটিনত কোৱা হ'ল যে সন্মিলনৰ লগতে ভাৰতৰ মুদ্ৰাবিজ্ঞান সমাজৰ (Numismatic Society of India) অধিৱেশনো হ'ব, লগতে গুৱাহাটীৰ মহৰ কামোৰৰ কথা কৈ আঁঠুৱাখন আনিবলৈ নাপাহৰিবলৈও কোৱা হ'ল। আমাৰ ফালৰপৰা সকলো আয়োজন বাৰে বাৰে পৰীক্ষা কৰি চোৱা হ'ল যাতে সমস্ত ভাৰত, শ্ৰীলংকা আৰু নেপালৰ পণ্ডিতসকলে নিন্দা কৰি নাযায়হি।

১৯৬৫ৰ প্ৰথম পুৱাৰপৰা হো হোকৈ আমাৰ আলহীসকল আহিল। দেৱকান্ত বৰুৱা নিজে গ'ল (সকলো কামতে তেওঁ আমাৰ লগে লগে লাগি থকা দেখি আলহীসকলে আচৰিতহে মানিছিল) মূল সভাৰ সভাপতি অধ্যাপক বাসুদেৱশৰণ অগ্ৰৱাল, সম্পাদক ড দাণ্ডেকৰ আদিক ৰৰঝাৰত আদৰিবলৈ। পণ্ডিতসকলৰ সমাগমত গুৱাহাটী উৎসৱময় হৈ উঠিল। আমাৰ শিক্ষক কৰ্মী আৰু ছাত্ৰ স্বেচ্ছাসেৱকসকলৰ আদৰ-সাদৰত সকলো মুগ্ধ হ'ল। কিন্তু কাৰো, বাবে ঘিঁউতো কাঁইট ওলায়। দুজন আজীৱন সভ্যই আগে-ভাগে ইয়ালৈ অহাৰ বাতৰি আমাক দিয়া নাছিল বাবে তেওঁলোকৰ

অভ্যৰ্থনাৰ দিহা কৰা হোৱা নাছিল। দুয়োজনে কল্লমূৰ্তি ধৰি 'আপোনালোকে সক ঠাইত কিয় এনে অনুষ্ঠান পাতিবলৈ লয়', ইত্যাদি বকিবলৈ আৰম্ভ কৰে। তেওঁলোকক ভালকৈ বহুৱাই লৈ কথাটো বুজাই দিয়া হ'ল, তেওঁলোকে পাৰ লগীয়া কাগজ-কিতাপৰ টোপোলাও আমাৰ নিজৰ ভাগৰপৰাই দিয়া হ'ল। তদুপৰি, একে-দিনাই আনসকলে আমাৰ অভ্যৰ্থনাৰ ইমান প্ৰশংসা কৰিবলৈ ধৰিলে যে দুইজনেই আমাক দেখিলেই লাজত আঁতৰি ফুৰা হ'ল। বহুত দিন পাছত তাৰে এজনক (তেওঁ মহিলা) দিল্লীত বাটত লগ পাওঁতে মোক বলেৰে ঘৰলৈ ধৰি নি জা জলপান খুৱাইছে এৰিলে। সন্মিলনৰ বিদ্যায়তনিক অংশও নিখুঁত কৰি International Congress of Orientalistsৰ আদৰ্শত সংগঠন কৰা হৈছিল—যিটো All-India Oriental Conferenceৰ ইয়াৰ আগৰ কোনো অধিৱেশনেই কৰা নাছিল। আন কি, কোনটো প্ৰবন্ধ কোন দিনা পঢ়া হ'ব, তাকো বান্ধি দিছিলো। সকলো দিশৰপৰা ষাবিংশ সন্মিলনেই AIOCৰ শ্ৰেষ্ঠ সন্মিলন বুলি সকলো অভিজ্ঞই মুখে মুখে ক'বলৈ ধৰিলে। তাৰ ফল স্বৰূপে Conferenceৰ কাৰ্যপালিকালৈ প্ৰতিনিধিসকলে মোক নিৰ্বাচন কৰিলে। সন্ধিয়া অনুষ্ঠিত "ৰুক্মিণীহৰণ" অঙ্কীয়া ভাওনা জিকিৰ, আন গীত নৃত্যৰ কথা আগন্তুকসকলক মই বুজাই গৈছিলো। তাৰ ফলত ত্ৰয়োবিংশ অধিৱেশনলৈ মোক অপ্ৰতিদ্বন্দ্বিতভাৱে সুকুমাৰ কলা বিভাগৰ সভাপতি কৰিলে। লেইটি মোৰ বাবে ভাবৰ নোৱৰা সন্মান হ'ল। ইয়াৰ আগতে অসমৰ পণ্ডিতসকলৰ মাজত একমাত্ৰ কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ডাঙৰীয়াহে বিভাগীয় সভাপতি হৈছিল লক্ষ্ণৌত (১৯৫১)। আমাৰ সকলো কৰ্মীৰ গা চালি কৰা শোধন-পোছন, আদৰ অভ্যৰ্থনাৰ প্ৰতিদান যেন মোৰ ওপৰতেই এইদৰে বাকি দিয়া হ'ল। ড° দাণ্ডেকৰে নিৰ্বাচনৰ ফলাফলৰ কাগজ দুখন মোক দি

ক'লে, 'আপুনি সন্ধিয়া এইখিনি বোজনা কৰি দিব। কিন্তু কাগজ দুখন যত্ন কৰি সাৱধানে থাখিব।' মই ক'লো, 'ভাল বাক। আপুনি ভয় নকৰিব। কাগজ এয়া মোৰ ওপৰ জেপত I keep it nearest to my heart' জুমটোৰ আটাইখনে হাঁহিলে। দাণ্ডেকৰে ক'লে, 'আপোনাৰ কাম হৈ গ'লে কাগজ দুখন মোক দিব দেই। I will keep it nearest to my heart' আকৌ হাঁহি। এনেতে এজন প্ৰতিনিধিয়ে মোৰ কলমটো বিচাৰিলে। মই ক'লো, 'মোৰ তিনিটা কলম এই দুদিনতে হেৰাইছে। কাৰোবাক দি পাহৰিছো। তেতিয়া এজনে ক'লে, 'আপুনি কলমকেইটা দিওঁতে যদি তাৰ কেপটোহঁত ৰাখিলহেঁতেন আপোনাৰ কলম নেহেৰালেহেঁতেন।' সেই মুহূর্ত্তে মোৰ কলমৰ প্ৰয়োজন হোৱাত সেইজন প্ৰতিনিধিকে ক'লো, 'আপোনাৰ কলমটো দিয়কচোন। লাগিলে বাক কেপটো আপোনাৰ হাতত ৰাখক।' আকৌ সকলোৰে হাঁহি। এইদৰে হাঁহি-খেমালি আৰু কপালৰ গাঁঠি খোপা কৰা পাণ্ডিত্যৰ আলোচনাৰ মাজত তিনিদিনীয়া সন্মিলন বছৰবন্ধীয়া যেন হৈ পাৰ হৈ গ'ল। ড' দাণ্ডেকৰে এটা টোকাত মন্তব্য কৰিলে যে গুৱাহাটী সন্মিলন সৰ্বপ্ৰকাৰে কৃতকাৰ্য হৈছিল। সন্দিকৈ ডাঙৰীয়াক যোৰহাটত দেখা কৰিবলৈ যাওঁতে নৱ-নিৰ্বাচিত সভাপতি ড এ এন্ উপাধ্যেয়ে কৈ গ'ল, 'আমি কিন্তু ইয়াত এজনহে প্ৰাচ্যবিদ পণ্ডিত আবিষ্কাৰ কৰিলো—ডক্টৰ নেওগক।' শেহ নিশালৈকে প্ৰতিনিধিসকলৰ মাজত থাকি বেলেগ বেলেগ বিষয়ত আলোচনা কৰি ফুৰা দেৱকান্ত বৰুৱাৰ বিষয়ে সিসকলে প্ৰশ্ন কৰিছিল, 'তেওঁৰ specialisation কি? তেওঁ দেখোন সকলোকে তেওঁলোকৰ specialisationৰ কথাহে কয়! তাতকৈও, আমাৰ ৰাজ্যৰ মন্ত্ৰীসকল দেখোন আমাৰপৰা দহ নিলগতহে বয়। এওঁনো কি মন্ত্ৰী?' অন্তিম সভাত অসমক ভূৰি ভূৰি প্ৰশংসা কৰাৰ উপৰিও প্ৰতিনিধিসকলে ঘৰমুৱা বাটৰপৰা গৈ

ঘৰ পাই নিজৰ ঘৰৰপৰা স্নেহ-শ্ৰদ্ধা জনাই চিঠি দি ওপচাই পেলাইছিল। বিভাগীয় অধিৱেশনবোৰৰ ভিতৰত ওপৰঞ্চি পণ্ডিত-পৰিষদৰ সঞ্চালন বিশেষ প্ৰশংসনীয় হৈছিল, আমাৰ ড মুকুন্দমাধৱ শৰ্মাই সম্পাদক-ৰূপে সংস্কৃতেৰে সেই সঞ্চালন কৰিছিল।

সম্মিলনখন অসমলৈ নিমন্ত্ৰণ কৰাৰ দৰে এক দায়িত্বশীল কাম হাতত লৈ আমিযে তাক এনে কৃতকাৰ্যতাৰে সম্পন্ন কৰিব পাৰিলো, সি ভাৰতৰ প্ৰাচ্যবিদ্ পণ্ডিত সমাজত আমাক এক প্ৰতিষ্ঠা দিলে। সেই কথা সম্মিলনৰ পাছতে বিবিধ পত্ৰিকাত প্ৰকাশ পোৱা প্ৰশংসা বাণীৰপৰাও আৰু মোৰ দৰে তুচ্ছজনক পিছৰ চাৰিটা পাঁচটা অধিৱেশনত (তাৰ পিছৰপৰা মোৰ যোগদানেই পাতলি আহিল) প্ৰতিনিধিসকলে বহুত বহুত ভোট দি কাৰ্যপালিকালৈ তুলি দিয়াৰপৰাই দেখা পাইছো। গুৱাহাটী সম্মিলনৰ পাছতে বোম্বাইৰ Heras Institute of Indian History and Cultureঅৰ মুখপত্ৰ Indicaত ফাদাৰ ড এডলফ এস্টলাৰ (এই স্পেনিশ পণ্ডিতজন বেদৰ বিশেষজ্ঞ), ড এল বি কেনি আৰু অধ্যাপক এন এছ গোৰে কৰে এটা বহল প্ৰবন্ধত সেই সম্মিলনৰ তাৎপৰ্যৰ কথা কৈছিল

It was a goo'l choice of looat on fiom thc larger national cultural point of view — Rewarding was also the experience of the willing and warm ho pitality extended by Government University circles and cultured public, which made one easily forget the inconveniences inherent in such big gatherings—all the more since our hosts were so ready to assume responsibility for and to go out of their way to remed\, even the short comings that were due to causes beyond their control Well done, Assam !

The printing and arrangement of the programmes and Summaries of Papers were outstandingly neat and efficient —But special tribute of praise is due to the Local Secretary,

Dr Maheswar Neog, for the Pragjyotisa Souvenir, a rich Symposium on Assamese culture to which he himself contributed two papers, and whose fine presentation is on par with that of the 'Summaries', also edited by him

এই দুখন গ্ৰন্থৰ বাহিৰেও মই পিছত Proceedings and Transactions of the XXIInd Session, AIOC, দুটা ডাঙৰ খণ্ডত সম্পাদন কৰি ১৯৬৬ৰ ভিতৰতে উলিয়াওঁ। অকল সেয়ে নহয়। আনবিলাক সম্মিলনৰ স্থানীয় সমিতিয়ে নকৰা এটি কাম কৰিলোঁ—আমাৰ দুগৰাকী বৰেণ্য পণ্ডিতৰ স্মৰণত।—ড দাণ্ডেকৰে AIOCৰ Historical Sketch দিওঁতে বিশেষভাৱে তাৰ উল্লেখ কৰিছে The Local Committee of the Gauhati Session (1965) has published, besides the 'Proceedings of the session, two Commemoration Volumes—one for B K Barua and the other for S K Bhuyan এইদৰে ছখন গ্ৰন্থৰ প্ৰকাশনেৰে গুৱাহাটী সম্মিলনৰ বিশেষ অভিলেখ ৰ'ল।

International Congress of Orientalistsৰ দিল্লীৰ ষড়্‌বিংশ সম্মিলনৰ স্থানীয় সংগঠন সমিতিয়ে ড দাণ্ডেকৰ আৰু ড ৰাঘৱনৰ সম্পাদনাত Oriental Studies in India নামৰ এখনি গ্ৰন্থ প্ৰকাশ কৰে ১৯৪৭ৰ পাছৰপৰা ভাৰতত হোৱা প্ৰাচ্যবিদ্যা চৰ্চাৰ এটি খতিয়ান দাঙি ধৰি। সেই খতিয়ানত ভাৰতৰ সকলো প্ৰান্তৰ কথা থূলমূলকৈ কোৱা হৈছে। তাত অসমৰ উল্লেখো ঠায়ে ঠায়ে সোমাইছে। ড দাণ্ডেকৰে বৈদিক, সংস্কৃত আৰু প্ৰাকৃত অধ্যয়ন প্ৰসংগত সন্দিকৈ ডাঙৰীয়াৰ Yasastilaka and Indian Culture গ্ৰন্থ আৰু Naisadhacaritaৰ দ্বিতীয় তাঙৰণত উল্লেখ কৰিছে। ড° এছ্‌ এন্‌ কাত্ৰেই ভাষাতত্বৰ আলোচনাত ড কাকতিৰ Assamese—Its Fomation and Developmentৰ কথা কৈছে। ড এ ডি পুছলকেৰে প্ৰাচীন ভাৰতৰ ইতিহাস চৰ্চাৰ লেখ দিওঁতে ড বৰুৱাৰ

A Cultural History of Assam আৰু Early Geography of Assam ড° চট্টোপাধ্যায়ৰ The Place of Assam in the History and Civilization of India, ড চৌধুৰীৰ History of Civilization of the People of Assam, নাথৰ Back ground of Assamese Culture আৰু (কেশৱনাৰায়ণ) দত্তৰ এটা প্ৰবন্ধৰ লেখ দিছে। ড° দাণ্ডেকৰে ধৰ্ম দৰ্শন সম্পৰ্কীয় অধ্যয়নৰ বিচাৰত ড কাকতিৰ ধৰ্মৰ ধাৰাৰ বিচাৰৰ (Mother Goddess আৰু Visnuite Myths) ফালে ইংগিত কৰি লিখিছে, B Kakati and Kosambi have studied the anthropological issues in the evolution of Hindu religion and thought ড ৰাঘৱনে সুকুমাৰ কলা বিষয়ক গ্ৰন্থৰ কথা কওঁতে তেওঁৰ সঙ্গীতৰ জানে'লত ওলোৱা মোৰ সম্পাদিত নৃত্য গ্ৰন্থ 'হস্তমুক্তাৱলী'ৰ পাঠৰ আৰু মোৰ আৰু কেশৱ চাংকাকতিৰ Rhythm in the Vaishnava Music of Assam আৰু তাত সন্নিবিষ্ট 'বাদ্য-প্ৰদীপ'ৰ প্ৰসঙ্গ আনিছে। আধুনিক ইতিহাসৰ কথাত নেশানেল আৰ্কাইভৰ এছ. ৰায়ে কেশৱনাৰায়ণ দত্তই প্ৰস্তুত কৰা অসমৰ স্বাধীনতা-সংগ্ৰামৰ বুৰঞ্জীৰ নাম লৈছে আৰু পৰ্বতীয়া জনজাতিৰ লগত ব্ৰিটিশৰ সম্বন্ধ সম্পৰ্কে দত্তৰ এটা প্ৰবন্ধও উল্লেকিয়াইছে। ড ভূঞা ছাৰৰ গ্ৰন্থাৱলীৰ সম্ভেদ ইয়াৰ মাজত নোসোমোৱাটোহে আচৰিত কথা। বাৰাণসী সম্মিলনৰ সভাপতি ড° বিশ্ববন্ধু শাস্ত্ৰীয়ে (১৯৬৮) তেওঁৰ অভিভাষণত মোৰ Sankar deva and His Timesৰ উল্লেখ কৰিছে। এইদৰে প্ৰাচ্য-বিদ্যাচৰ্চাত অসমৰ কাম বৰ বিশদ নহ লেও অস্বীকৃত হৈ থকা নাই। যোৱা তিনি-চাৰি দশকত প্ৰাচ্যবিদ্যা সম্মিলন, বুৰঞ্জী কংগ্ৰেছ আদিত আমাৰ পণ্ডিতসকলে অনেক মূল্যবান প্ৰবন্ধ পাঠ কৰিছে। তাৰ এক পঞ্জী তৈয়াৰ কৰিলেও এটি ভাল কাম হ'লহেঁতেন।

আলিগড সম্মিলনৰ (১৯৬৬) সুকুমাৰ কলা আৰু কাৰু-বিজ্ঞান বিভাগৰ সভাপতিৰ অভিভাষণত মই সেই দুই বিষয়ত

অসমৰ দান সম্পৰ্কেই আলোচনা কৰিছিলো। ওপৰত উল্লেখ কৰা সন্মিলনত পঠিত মোৰ গৱেষণা-পত্ৰবোৰতো মই এই অঞ্চলটোৰ বাহিৰলৈ ওলাই যোৱা নাই। পিছৰ অধিৱেশনবোৰত দিয়া বক্তৃতা-বোৰত অসমৰ অতীততেহে ভুমুকি মাৰিবৰ কাৰণে যত্ন কৰিছিলো— Assamese versions of two Sufi romances (বাৰাণসী সন্মিলনৰ ইছলামী অধ্যয়ন বিভাগ, ১৯৬৮, Procedingsত প্ৰকাশিত), A Buddhist tribe of Assam the Khamti (যাদৱপুৰ ১৯৬৯, বৌদ্ধধৰ্ম আৰু পালি বিভাগ, Proceedingত প্ৰকাশিত), The so-called Mughal head-gear in art and in use (যাদৱপুৰ, Journal of the University of Gauhatiত প্ৰকাশিত), নৱাৱিস্কৃত প্ৰমাণৰ ভিত্তিত লিখা Light on a ruling dynasty of Arunachal Pradesh in the fourteenth and fifteenth centuries (ধাৰৱাৰ, ১৯৭৬, Annals of Bhandarkar Oriental Institute, Diamond Jubilee Volume), The integration of the Mongoloid element in the culture of N E India (ধাৰৱাৰ, ই লিখিত প্ৰবন্ধ ৰূপ ভালকৈ নল'লেই), A militant Vaisnava sect the Mayamariya (পুণে, ১৯৭৮, ত্ৰিবান্দ্ৰমৰ Journal of Indian Historyত প্ৰকাশ), Taxation in medieval Assam (পুণে ১৯৭৮, Indicaত প্ৰকাশিত)। যদিও প্ৰথম ভাগত লিখা প্ৰবন্ধবোৰ সংস্কৃত-আধাৰিত আছিল আৰু বাহিৰৰপৰা অনেক পণ্ডিতে মোলৈ চিঠি দিওঁতে সংস্কৃত বিভাগৰ অধ্যাপক বুলি সম্বোধন কৰিছিল, মোৰ চৰ্চা অসমৰ তথা উত্তৰ-পূবৰ সাংস্কৃতিক ঐতিহাসৰ সীমাৰ ভিতৰতে সোমাই থাকিছিল। এই অঞ্চলটোৰ কথাই বহল ভাৰতৰ আলোচনাত যেনে স্থান অধিকাৰ কৰিব লাগিছিল, তেনে কৰা নাই, বাহিৰৰ সৰ্বভাৰতীয়

জ্ঞানৰ অধিকাৰী পণ্ডিতসকলেও এই অঞ্চলৰ চৰ্চালৈযে আগ বাঢ়ি আহিব লাগিছিল, তাক কৰা নাই, আমাৰসকলেও যিমানখিনি যেনেপ্ৰকাৰে কৰা বাঞ্ছনীয়, সিমানলৈ তেনেকৈ আগ বঢ়া নাই। অথচ উৰ্বৰ আৰু বিস্তৃত এখন ক্ষেত্ৰ পৰি আছে। আমাৰ পণ্ডিত-সকলে সৰ্বভাৰতীয় স্বীকৃতি পাবলৈ হ'লে এই অঞ্চল সম্পৰ্কে তেওঁ-লোকৰ অধ্যয়ন আৰু গাঢ় কৰাৰ প্ৰয়োজন। বাহিৰৰ পণ্ডিত-সমাজেও তাৰ বাবেই বাট চাই আছে। এতিয়ালৈকে ভাৰতীয় প্ৰাচ্যতত্ত্বৰ কেন্দ্ৰ ভাণ্ডাৰকৰ প্ৰাচ্যবিদ্যা সংস্থানৰ আজীৱন সভ্য হৈ ময়ো সেই ভৱিষ্যতলৈ মূৰ তুলি চাই আছো। মোৰ জীৱনৰ ষাঠি বছৰপূৰ্ত্তি উপলক্ষ্যে আচাৰ্য সুনীতিকুমাৰ চট্টোপাধ্যায়ে পঠোৱা সংস্কৃতৰ শ্লোকছন্দত ৰচিত 'প্ৰশস্তি' আদি মহানসকলৰ আশীৰ্বাণী মোৰ জ্ঞানপথৰ জীৱন শতধন্য কৰা সম্বল। —

॥ অধ্যাপক শ্ৰীমহেশ্বৰনিয়োগ প্ৰশস্তি ॥

প্ৰাগ্‌জ্যোতিষে পুৰে পুণ্যে ৱৰেণ্যো বিদুষাম মণি ।
হৃদি যস্য স্থিতা দেৱী বাণী বৈ কামৰূপিণী ॥১॥
নিয়োগাহ্ব কুলে জাতো নাম্না খ্যাতো মহেশ্বৰ ।
সৌজন্যং আৰ্জৱং চাস্য সহজং জ্ঞানভূষণম্ ॥২॥
ভাষেতিহাসৱিদ্যাসু প্ৰত্নতত্ত্বে চ ৱাঙ্‌ময়ে ।
কীৰ্ত্তিৰ্যস্য স্বদেশাদ্ বৈ নানাদেশপ্ৰসাৰিণী ॥৩॥
জ্ঞানস্য সাধনং লক্ষ্যং তথা শিষ্যহিতৈষণা ।
বিবৰ্ধনম্ মনঃপূতম্ বিদ্যায়া সংস্কৃতেশ্চ বৈ ॥৪॥
এৱং মহেশ্বৰো নিত্যং গাম্ভীৰ্যে সাগৰোপম ।
সুপ্ৰিয়োঽনুজকল্পশ্চ জীৱ্যাৎ সং শৰদ শতম্ ॥৫॥
কায়েন মনসা বাচা ইতি দৈবৈ প্ৰাৰ্থ্যতে সদা ।
কাশ্যপান্বয়জাতেন সুনীতিদেৱশৰ্মণা ॥৬॥

চঞ্চল হৃদি-জলে ঢালে পৰিমল

It was a sight for the gods to see বুলি যাক কয় ইংৰাজীত। এতিয়া অলপ অলপকৈহে মনত পৰে। শিৱসাগৰ ছহৰৰ কালিপ্ৰসাদ মেমোৰিয়েল হল তেতিয়াও সম্পূৰ্ণৰূপে সজা (আধুনিক অসমীয়া ভাষাত বনোৱা) হৈ উঠা নাই। কেইদিনমানৰ আগতেহে তাত কিবা এখন ৰাজনৈতিক সন্মিলন নে কি বহি গৈছিল— য'ত বাগ্মীবৰ (তেতিয়াও বাগ্মীবৰ নাম হোৱা নাছিল) নীলমণি ফুকন ককাই (তেতিয়াও ককা বুলিও চিনাক্ত হোৱা নাছিল) 'এইটো কৰ্ণেল জালন্ধৰ আলি বাঘৰ পুতেক' বুলি তৰুণ ফখৰুদ্দিন আলি আহমদক সমজুৱাৰে চিনাকি কৰি দিছিল। সেই নিৰ্মীয়মাণ ঘৰতে এয়ৰে এখন চাং পাতি এখন মঞ্চ তৈয়াৰ কৰা হৈছে। তাতে আসাম সাহিত্যসভাৰ বৰণীয়সকল শাৰী পাতি বহিছে। সেই তৰাৰ শাৰীৰ মাজত জোনটিহে 'ইটিতকৈ সিটি চৰা' হৈ তৰ্‌ৰৰাই আছে— লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা। তেওঁৰ লগতে বহিছে আমাৰ শিৱসাগৰ ছহৰৰ বেজবৰুৱা চুকৰ লক্ষ্মীনাথৰ ককাই ভাই কেইজন—বিনন্দচন্দ্ৰ আদি। সমুখত শৰাইটকাৰ বা ফুলৰ থোপাৰে এশাৰী শৰাই। শৰাইৰ পইৰাৰ তলেদি পোনকৈ আৰু টৌৰ দোপ দি নাৰ্জী ফুলৰ মালাৰ শাৰী। মুঠতে এক শোভনীয়, গম্ভীৰ আৰু পৱিত্ৰ পৰিৱেশ। সেই সভাতে[1]

১। লম্বোদৰ গোহাঁয়ে (নিৰ্মালি গাও ডিব্ৰুগড) জনাইছে (প্ৰান্তিক ১-১৫ অক্টোবৰ ১৯৮৫) সাহিত্য সভাৰ সভাত জমিদাৰ চৌধুৰীয়ে বেজবৰুৱাক ৰসৰাজ খিতাপ দিয়া নাছিল, সেই সময়ত ভুবনচন্দ্ৰ গগৈয়ে তেওঁৰ অসম পলিটেকনিক স্কুলৰপৰা সাহিত্য সভাৰ প্ৰতিনিধিসকলক চাহ মেলেৰে সম্বৰ্দ্ধনা জনাওঁতে বেজবৰুৱাক দিয়া অভিনন্দনখনত চৌধুৰীদেৱে খিতাপটো নিজ হাতে যোগ কৰি দিছিল। মই তেতিয়া শিশু ছৱাল। কথাটো আন ভাৱে হ জানিছিলো।

আসাম সাহিত্য-সভাই অভিনৱ এটি কাম কৰিব—বেজবৰুৱাক অভিনন্দন জনাব। সেই সভাতেই সিবাৰৰ সাহিত্য সভাৰ সভাপতি জমিদাৰ নগেন্দ্ৰনাৰায়ণ চৌধুৰীয়ে বেজবৰুৱাক এটি নন্-অফিছিয়েল অৰজাঘৰীয়া খিতাপ দিব—ৰসৰাজ। ইলৰ বাহিৰ-ভিতৰ আগ্ৰহ উপচি থকা ছিয়াবোৰ লৈ গোট খোৱা ৰাইজেৰে ওপচ খাই পৰিছে। সেই দিনত সেয়ে 'বিৰাট ৰাজহুৱা সভা।' সাহিত্য সভাৰ প্ৰধান সম্পাদকে অভিনন্দন-পত্ৰ পাঠ কৰি দিলে। তাৰ উত্তৰত বেজবৰুৱাই কি ৰসাল 'বয়ান' দিছিল, তাক মোৰ মনে ইমানদিনে কঢ়িয়াই আনিব পৰা নাই—সি লগে লগেই পিছে "বাঁহী"ত প্ৰকাশ পাইছিল। আপোনালোকে তাতে চাব। এটা কথা কিন্তু মনত লাগি ৰৈছিল। অভিনন্দনৰ শৰাইখনি আগ বঢ়োৱা বাবে সাহিত্যৰথীয়ে বোলে ইমান শলাগ জনাব লগীয়া আছিল যে সিবোৰৰ অঙ্কটা ঠিক কৰিবৰ কাৰণে তাহানি কালৰ অঙ্কৰ পণ্ডিত শুভঙ্কৰ কায়স্থক তেওঁ মাতি অনাৰ কথা ভাবিছিল!! মনক উলাহ যোগোৱা এনে এটি পৰিৱেশতেই মোৰ মনৰ ওপৰত আসাম সাহিত্য সভাৰ প্ৰথম অভিঘাত। মই তেতিয়া শিৱসাগৰ হাই স্কুলৰ ক্লাছ ছেভেনত নে এইটত পঢ়া কিশোৰ। মই বৰ্ণোৱা এই ছবিখন মোলৈ ধৰি ৰাখিছিল এখন ফটোগ্ৰাফে। সেইখন তুলিছিল আৰু বহুত পিছত মোক দিছিল মোৰ শিক্ষক মহেন্দ্ৰনাথ গোহাঁয়ে (ড° হীৰেন গোহাঁইৰ পিতৃ), কিন্তু অযুত কাগজৰ মাজত সি কেনি হৰণলুকি দি আছে, 'প্ৰান্তিক'ৰ পাঠকক মই এতিয়া বস্তুটি উপহাৰ দিব নোৱৰা হৈছো। কিন্তু সাহিত্য-সভাৰ মই দেখা সেই প্ৰথম সন্মিলনে মোৰ মনত যি এক আপুৰুগীয়া বস্তু পোৱাৰ উলাহ-আনন্দ সৃষ্টি কৰিছিল, তাক মই পাহৰিব নোৱাৰোঁ। ৰাজহুৱা অনুষ্ঠান বুলিলে মোৰ সেই কালিপ্ৰসাদ হল, সেই শাৰী শাৰী সাহিত্যিক, সেই শাৰী শাৰী মালা, শৰাই, সেই লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা,

সেই সাহিত্য সভা !

সেয়া হ'ল ১৯৩১ৰ ডিচেম্বৰ। পিছৰ বছৰ উত্তৰ লখীমপুৰত সাহিত্য সভা বহিল। তাৰপৰা নিজৰ ঠাইলৈ ঘূৰাৰ পথত বেণুধৰ ৰাজখোৱা ডাঙৰীয়া, ৰজনীকান্ত বৰদলৈদেৱ আদি যোৰহাটৰ আমাৰ ঘৰত সোমাই গৈছিল, আৰু তাৰপৰাই উত্তৰ লখীমপুৰত হোৱা উলহ-মালহৰ, উখনা উখনিৰ গোন্ধ পাইছিলো। তেতিয়া মুখে মুখে শুনি ছিলো, সম্মিলনৰ মঞ্চত বহি থকাতে গোহাঁই বৰুৱাৰ 'বক্তি'খন ছপাওঁতে চিয়াঁহীৰ চাব শুকুলা হৈছে পৰে বোলা বাবে গোহাঁই-বৰুৱাই নীলমণি ফুকনক 'তোৰ তপা মূৰটো ভাঙি থওঁ' বুলি কঁপি কঁপি হাতৰ লাখুটি দাঙিছিল। সভাপতি জে বৰুৱাইহে দুইজন পুৰন্দৰক ধৰি বহুৱাই কথাটো হাঁহি ধেমালিত শেষ কৰিছিল। পিছে, ইয়াৰ পিছৰ মঙ্গলদৈ (১৯৩৪) আৰু তেজপুৰ (১৯৩৬) সম্মিলনৰ তাপ কোনো প্ৰকাৰে মোৰ গাত লগাহি নাছিল যদিও পিছৰখনৰ বাবে দুবাৰো লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাক সভাপতি নিৰ্বাচন কৰা আৰু দুবাৰো তেওঁ সেই সন্মান প্ৰত্যাখ্যান কৰা আৰু সেই লৈ বাতৰি কাগজত হোৱা বাদ-প্ৰতিবাদৰ কথা ৰিণিকি ৰিণিকি মনত পৰে। পিছৰ বছৰত যেতিয়া (১৯৩৭) গুৱাহাটীত কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈদেৱৰ সভাপতিত্বত সম্মিলন বহিল, তেতিয়া মই কটন কলেজৰ তৃতীয় বাৰ্ষিক শ্ৰেণীৰ ছাত্ৰ। অভ্যৰ্থনা সমিতিয়ে সম্মিলন উপলক্ষ্যে "প্ৰবন্ধ সংগ্ৰহ" নাম দি এক গম্ভীৰ প্ৰবন্ধ সংকলন ছপাই উলিয়াইছিল। সাহিত্য-সভাৰ অধিৱেশনত উলিওৱা 'স্মৃতিগ্ৰন্থ' সেইখনেই প্ৰথম। তাত মোৰ এটা কবিতা সন্নিবিষ্ট হৈছিল, আৰু তেনে থলতো এজন বয়োজ্যেষ্ঠ লেখকৰ প্ৰবন্ধ নিৰ্বাচিত নোহোৱাত তেওঁ ঠেহ পাতিছিল। সি যি হওক, মোৰ সেই কবিতাৰ যোগেদিয়েই আসাম সাহিত্য-সভাৰ কামত মোৰ প্ৰথম 'অংশগ্ৰহণ' কৰা !! এই 'অংশ-গ্ৰহণ' কিন্তু বেছ জোকা

হৈছিল ডক্টৰ ময়িহুল ইছলাম বৰাৰ সভাপতিত্বত বহা যোৰহাট সন্মিলনৰ সময়ত (১৯৪০)। শিৱসাগৰ সাহিত্য সভাৰ এটা বিহগুটি দলে কেনেকৈ ১৯৪১ ছনৰ পিয়ল প্ৰসঙ্গত প্ৰচাৰ কাৰ্য চলাই সভাপতি বৰাৰ তাৰিফ পাইছিল আৰু যোৰহাট সন্মিলনত যোগ দি অন্যায়ভাৱে সাহিত্য সভাৰ বিষয়-বাবত খোপনি পুতি লোৱা 'ছিণ্ডিক্'সকলৰ কেনেকৈ আসন টলাইছিল সেই কথা মই আগতে কৈ আহিছো। তাক আৰু নোদোহাৰোঁ। মুঠতে, বহুত দিনৰেপৰা সভাৰ পেটত এটা গোৰ্‌গোৰণি উঠি আছিল। গুৱাহাটীৰ অধিৱেশনত গোৱালপাৰাই পিছৰ সন্মিলন নিমন্ত্ৰণ জনায়ো তাৰ কোনো যোগাৰ নকৰাত যোৰহটীয়াসকলে হেৰম্বপ্ৰসাদ বৰুৱাক সভাপতি কৰি যোৰহাটতে এখন বিশেষ সন্মিলন (এপ্ৰিল ১৯৩৯) পাতিলে—য'ত উপস্থিতি আছিল মাথোন ১৬। সেই সন্মিলনেই গুৱাহাটীত নিৰ্বাচিত কাৰ্য নিৰ্বাহক সমিতিখন ভাঙি নতুন এখন সমিতি পাতি দিলে আৰু সভাৰ নিয়মাৱলীখনো মেমোৰেণ্ডাম অব্ এছোছিয়েছন ভংগ কৰি তল ওপৰ কৰি পেলালে। নতুন কাৰ্যপালিকাই জেহিৰুদ্দিন আহমদৰ সভাপতিত্বত এখন 'প্ৰথম বাৰ্ষিক অধিৱেশন' বহুৱাই নতুন এজন প্ৰধান সম্পাদক বাছিলে আৰু 'বিশেষ সন্মিলন'ৰ বিষয়ে সকলো আপত্তি খণ্ডন কৰিলে!! যোৰহটীয়া দলৰ এই আবধিপূৰ্ণ কাৰ্য-কলাপৰ সৰৱ প্ৰতিবাদ বিশেষকৈ আহিছিল শিৱসাগৰ সাহিত্য সভাৰপৰা, কাৰণ এইখন সভা বছৰটো শুই থাকি সন্মিলনৰ সম তহে মাথোন কুৰুৎকাৰা কৰা ধৰণৰ শাখা-সভা নাছিল। বিষয় বাছনি সভাত আমাৰ ধনঞ্জয় খুন্দা প্ৰতিৰোধ কৰিব নোৱাৰি ছিণ্ডিক্সকল তেওঁলোকৰ ওখ আসনৰপৰা নামিল। আমাৰ সন্ধিৰ দুটা চৰ্ত্ত ৰখা হ'ল—দুজন অৱসৰপ্ৰাপ্ত জজ, দুজন অৱসৰ প্ৰাপ্ত মেজিস্ট্ৰেট আৰু এজন অধিবক্তাক লৈ গঠিত এক ট্ৰিবিউনেলে গোটেই কথাটো বিচাৰ কৰিব, বৰ্তমান সন্মিলনত প্ৰধান সম্পা-

দক বা কাৰ্য-নিৰ্বাহক সমিতি নিৰ্বাচিত নহ'ব। সম্মিলনত এয়া গৃহীত হ'ল। সম্মিলন পাৰ হৈ গ'ল। কিন্তু মৰিও মৰকামোৰ নেৰাসকলে ইয়াৰ পাছতো চন্দ্ৰধৰ বৰুৱাদেৱক সভাপতি কৰি এখন 'দ্বিতীয় বাৰ্ষিক অধিবেশন' পাতিলে! ট্ৰিবিউনেল সেই কথাত কষ্ট হৈ উঠিল আৰু বিচাৰৰ পাছত 'বিশেষ সম্মিলনে' সভাৰ নিয়মাৱলী সংশোধন কৰা আৰু তেজপুৰ সম্মিলনৰ (১৯৩৬) সিদ্ধান্ত নাকচ কৰা আদি কাৰ্য অবৈধ হৈছে বুলি ঘোষণা কৰিলে। সেইমতে গুৱাহাটী সম্মিলনে (১৯৩৭) পতা প্ৰধান সম্পাদক আৰু কাৰ্য নিৰ্বাহক সমিতি পুন প্ৰতিষ্ঠিত (ডিচেম্বৰ ১৯৪১) হ'ল। আমাৰ জয় হ'ল। সাহিত্য সভাই সাহিত্যৰ হৈ একো নকৰি এইদৰে মিছা কাজিয়াত সময় আৰু শক্তি অপচয় কৰে॥ এফালে কাজিয়াখোৰ সকলৰ দৰবা-দৰবি, আনফালে ভূতৰ ওপৰত দানহ—দ্বিতীয় মহাসমৰ। সম্মিলিত পক্ষৰ যোদ্ধাসকলেৰে যোৰহাট ভৰি পৰিল, চন্দ্ৰকান্ত সন্দিকৈ হলৰ পৰা আসাম সাহিত্যসভাক বহিষ্কাৰ কৰিলে, দুৰ্লভ গ্ৰন্থেৰে ভৰা গ্ৰন্থাগাৰ লাং লাং থাং থা, কৰি দলিয়াই দিলে। দুজনমানে কোনো মতে তাকে ধৰা-ধৰিকৈ তুলি নি অধ্যাপক তুলসীনাৰায়ণ শৰ্মাৰ চ'ৰা-ঘৰত দ ম কৰিলেগৈ। বহুত মূল্যবান পুথি এই সময়তে হেৰালে-বিদালে। আসাম সাহিত্য সভা আৰু অসমীয়া সাহিত্যৰ আৰম্ভ হ'ল পূৰ্ণ ব্ৰেক আউট।

এইখিনিতে ইতিমধ্যে মই অসম সাহিত্য সভাৰ চমু বুৰঞ্জীত (Annals of Asam Sahitya Sabha p 43) কোৱা কথা কেইটামান দোহাৰিব খোজোঁ। সভাই নিজৰ জীৱন আৰম্ভ কৰিছিল অসমৰ ভাষা আৰু সাহিত্যৰ কল্যাণ কামনা কৰা কেইজনমান লোকৰ এটি অনুষ্ঠান ৰূপে। নৰম-পন্থী ৰাজনীতিক লোকৰ সংঘ আসাম এছোছি য়েছনে সৃষ্টি কৰা ৰাজহুৱা জীৱনৰ বায়ুমণ্ডলত সাহিত্য-সভাৰ জন্ম। প্ৰথম ভাগত সভাৰ গুৰিয়াল হিছাপে দুই বা এজন উকীলে সৈতে সদায় চৰকাৰী চাকৰিয়ালৰ এটি দল আছিল। ব্ৰিটিশ ৰাজৰৰ

প্ৰতি আনুগত্যৰ এটি সুৰ সেই দেখি সেই সময়ত আমাৰ কাগত নগৰাকৈ নাথাকে। যি সময়ত ভাৰত জুৰি গান্ধীজীৰ আইন অমান্য আন্দোলন চলিছিল, ব্ৰিটিশ সাম্ৰাজ্যৰ অধীশ্বৰ His Most Gracious Majestyৰ অসুখৰ পিছত আৰোগ্য-প্ৰাপ্তিত আনন্দ প্ৰকাশ কৰি কাৰ্য-নিৰ্বাহক সমিতিয়ে প্ৰাৰ্থনা জনাইছিল, 'sincerely prays that the Almighty Father may grant His Majesty long life and sound health to rule over this extensive Empire' এই l yal entiments ভাৰতেশ্বৰৰ প্ৰতিনিধিসকলে তাৰিফ কৰিছিল। কিন্তু এইহে দুখৰ বিষয় যে অনুগত হোৱা সত্বেও সভাক ১৯৩০ চনবেপৰা চৰকাৰে দিয়া বাৰ্ষিক অনুদান ১৯৩২তে বন্ধ কৰি দিছিল। ৰাজনৈতিক কথা আলোচনা কৰা মূলবেপৰা সভাৰ অবিধি আছিল। কিন্তু প্ৰথম ভাগত আমাৰ জাতীয়তাবাদী নেতা আৰু আন লোক সাহিত্য সভাৰ সন্মিলন আৰু কাৰ্য-নিৰ্বাহকৰপৰা যেন আঁতৰি আঁতৰি আছিল। কিন্তু ১৯২৭ত তৰুণৰাম ফুকন সভাৰ সভাপতি হৈছিল, মাজে মাজে কেইবাগৰাকীও জাতীয়তাবাদী নেতা অভ্যৰ্থনা সমিতিৰ সভাপতি আছিল। দ্বিতীয় মহাযুদ্ধৰ সময়লৈকে কাৰ্য-নিৰ্বাহক সমিতিখন যোৰহাটতে আবদ্ধ আছিল আৰু সেই বাবে তাৰ ভিতৰতে খোৱা-কামোৰা লাগিবৰ ছল হৈছিল। দুদিন জোৰা সন্মিলনৰ বাবে নিৰ্বাচিত সভাপতিজনৰ কাৰ্যকাল বুলি এটা কথা নাছিল, প্ৰধান সম্পাদকজনহে সভাৰ মুখ্য কাৰ্যকৰী বিষয়া হৈ ৰৈছিল। সভাৰ বছৰ জোৰা কাৰ্যত গণতান্ত্ৰিক কোনো পৰিচয় নৰৈছিল। যুদ্ধৰ সময়ত মানুহৰ মনোবল ৰাখিবলৈ যি এক বিশেষ সাহিত্যৰ উচ্ছ্বাস উঠিব লাগিছিল, তাৰ পৰিবৰ্তে সাহিত্য নিশ্চিহ্ন হৈ ৰৈছিল। বাহিৰত অসমীয়া কিতাপৰ প্ৰকাশ বন্ধ হৈছিল, সাহিত্যৰ আলোচনা অবাস্তৱ হৈ পৰিছিল।

সকলোৱে আপত্তি কৰিবলৈ ধৰিলে, যুদ্ধৰ মৃত-প্ৰায় অৱস্থাত সাহিত্যৰ জাতীয় অনুষ্ঠান অসাম সাহিত্য-সভা পলাতক কিয়?

কিন্তু কোন শুন এইবোৰ গুজৱ? শুনিলো আমি ৰংপুৰীয়াকিটাই। পদ্মধৰ চলিহাক সম্পাদক কৰি অভ্যৰ্থনা সমিতি গঠিত হ'ল। যুদ্ধৰ দিনৰ ছাঁ তেতিয়াও আঁতৰি যোৱা নাই। মথাউৰি ভাঙি দিখৌৰ পানী সম্পাদকৰ ঘৰত প্ৰবেশ কৰে। তথাপি সভাৰ কাম একেই আগ বাঢ়ে। নীলমণি ফুকন ককা সন্মিলনৰ (অক্টোবৰ ১৯৪৪) সভাপতি হৈ আহিল। সভাৰ সংবিধানে নতুন গণতান্ত্ৰিক ৰূপ ল'লে। আসাম সাহিত্য-সভা অসম সাহিত্য-সভা হ'ল। কাৰ্যনিৰ্বাহক সমিতি যোৰহাটত আবদ্ধ নাথাকি বহল অসমৰ ভেটিত নিৰ্বাচিত হ'ল। সন্মিলনৰ সভাপতিৰ কাম সন্মিলনৰ লগতে শেষ নকৰি বছৰটোলৈ তেওঁক মুখ্য কাৰ্যকৰ্তা কৰা হ'ল। আমি ভাবিলো, সভাৰ নতুন দিন আহিল, ভাল হ'ল। কিন্তু পুৰণিদিনীয়া 'বিদায়ী' হ'ব লগীয়া প্ৰধান সম্পাদক আৰু যোৰহাটীয়াসকলৰ কাৰ্যপালিকাই ক্ষমতা এৰি দিবলৈ ইচ্ছা নকৰিলে আৰু নতুন নিয়মাৱলী, নতুন কাৰ্যপালিকা 'অবৈধ' ঘোষণা কৰি উকৰাই দি পুৰণি কাজিয়াখনৰে পটি ল'লে। কিন্তু নতুনসকলে নতুন বিধানমতে কাম চলায়েই থাকিল আৰু সময়ত ১৯৪৭ত ডিব্ৰুগড়ত সন্মিলন পাতিলেগৈ। সিমানতে জানিবাঁ পুৰণিসকলৰ শক্তি পমি নোহোৱা হ'ল। সুখৰ কথা, তাৰ পিছৰপৰা আৰু অসম সাহিত্য-সভাত তেনে বিষম পৰিস্থিতিৰ উদ্ভৱ হোৱা নাই। কিন্তু ১৯৫০ চনত যেতিয়া এমুৰীয়া মাৰ্ঘেৰিটাত সন্মিলন বহিল, মাথোন কুৰিজন প্ৰতিনিধিহে গোট খালে, সেয়েৰে সভাৰ সকলো বিষয় বাব পূৰাবলৈকে নুজুৰিছিল। ইয়াৰ পিছতো তিনি বছৰলৈ সাহিত্য-সভা গোট নোখোৱাত সাহিত্যকসকলৰ মাজত এটা ক্ষোভ হৈছিল আৰু সকলোৱে অনুষ্ঠানটো নতুনকৈ প্ৰাণ দি তোলাৰ আৱশ্যকতা অনুভৱ কৰিছিল। ১৯৫৩ৰ শিলঙৰ নৱেম্বৰৰ জাৰত কঁপি কঁপি সেই দেখি সন্মিলন বহিল অসম চৰকাৰৰ সক্ৰিয় সহযোগত। সেই সন্মিলনলৈ যাবলৈ মোক বহুতজনে আগ্ৰহেৰে লগ ধৰিছিল।

আনকালে কৰ্মঠ এজন প্ৰধান সম্পাদক কোন হ'ব পাৰে, সেই লৈও জল্পনা কল্পনা চলিছিল। মই প্ৰমাদ গণিছিলো, কিজানি বাইজে মোতে সেইজন বিচাৰি পায়। মই তেতিয়া ডক্টৰেটৰ থিছিছ সম্পূৰ্ণ কৰাত তৎপৰ। মাজতে ৰাজহুৱা দায়িত্ব এটি কান্ধত ল'লে দুইটা কামতে কলৰ-অপৰখনহে লাগিব। গতিকে খিলঙলৈ নোযোৱাটোকে স্থিৰ কৰিলো। ভালেই কৰিলো। সভায়ো বৰ ভাল এজন প্ৰধান সম্পাদক পালে—অধ্যাপক অতুলচন্দ্ৰ হাজৰিকা। হাজৰিকাদেৱে তিনিটা কাৰ্য কাল প্ৰধান সম্পাদক থাকি বিশেষ কৰ্মদক্ষতাৰে খালত পৰি থকা সাহিত্য সভাখন ক্ৰেন লগাই ৰাজ-আলিলৈ তুলিলে। তাৰ পাছৰপৰাই সভাৰ শাৰীৰিক-মানসিক কোনো অস্বাভাৱিক বেদনা হোৱা নাই। হাজৰিকাদেৱৰ অনুৰোধমতে মই নৱদেৱ গ্ৰন্থাৱলীৰ পঞ্চম গ্ৰন্থ ৰূপে ছপাবলৈ প্ৰাক্‌শঙ্কৰ কবি হৰিবৰ বিপ্ৰৰ "লৱ কুশৰ যুদ্ধ"খন সম্পাদন কৰি দিওঁ। সেইখন যোৰহাট সম্মিলনৰ (ডিচেম্বৰ ১৯৪৫) বেলা সভাই ৰাইজৰ হাতত দিয়ে।

যোৰহাট সম্মিলনৰ পাছতে (মেই ১৯৫৫) অসমলৈ ৰাজ্য পুনৰ্গঠন আয়োগ আহে। সাহিত্য সভাই আয়োগৰ সমুখত নিজৰ বক্তব্য দাঙি ধৰিবৰ স্থিৰ কৰে। সেইমতে মই আৰু সত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্মাই স্মাৰক পত্ৰৰ খচৰা তৈয়াৰ কৰোঁ। অধ্যক্ষ হেম বৰুৱা আৰু সম্পাদক হাজৰিকাৰে লাগি হেম বৰুৱাৰ ভাষাত মোৰ racy আৰু শৰ্মাৰ heavy ভাষা মিলাই সেইখনৰ চূড়ান্ত ৰূপ দি পুস্তিকা আকাৰে ছপাই উলিওৱা হয়: Assam's Case before the States Reorganisation Commission, mainly from the Historical, Cultural and Linguistic Viewpoints, May 1955) "অসম সাহিত্য সভা পত্ৰিকা'ৰ দ্বাবিংশ বছৰৰ তৃতীয় সংখ্যাত স্মাৰক পত্ৰখন সন্নিৱিষ্ট হৈছিল। হেম বৰুৱাৰে লগ লাগি স্মাৰক-পত্ৰৰ কাম কৰা সময়ত চোৰাংচোৱা বিভাগৰ মানুহে অনাই

ঘনাই ভুমুকি মাৰি থাকিছিল। আমাৰ সভানেত্ৰী নলিনীবালা দেৱীৰ নেতৃত্বত সভাৰ দলটি সৰ্দাৰ কে এম্ পনিক্কৰৰ নিচিনা আয়োগৰ তীক্ষ্ণ সদস্যৰ চোকা প্ৰশ্নৰ সমুখীন হ'ব লগা হৈছিল। 'অসমতহে আমি আচৰিত কথা দেখিছো—ইয়াত বাহিৰৰপৰা মানুহ আহি বসতি কৰিবলৈ ল'লেই অসমীয়া হৈ যায়। ' মই কৈছিলো, 'হয় ছাৰ, সেইটো এতিয়া বুৰঞ্জীৰ কথা হৈছে। ইতিহাসৰ ছাত্ৰৰূপে আমি জানো যে যেতিয়া বাহিৰৰপৰা অহা এক প্ৰজাসংখ্যা স্থানীয় লোকৰপৰা আঁতৰি বস-বাস কৰি থাকে, তেওঁলোকৰ নিজস্ব ভাষা, আচাৰ-ব্যৱহাৰ এঘৰীয়া হৈ বৈ যায়, কিন্তু যেতিয়া তেনে আগন্তুকৰ দল স্থানীয় লোকৰ লগত মিলি একেলগে থাকে, তেতিয়া ভাষা আৰু আচৰণত আদান প্ৰদান ঘটিবই। আমাৰ দেশৰ শাসক আহোমসকলেই দেখোন ইয়াৰ প্ৰকৃষ্ট উদাহৰণ। এই দুটা প্ৰক্ৰিয়াৰ ভিতৰত ৰইল জাতীয় ঐক্যৰ বাবে পিছৰটিয়েই আদৰ্শনীয় বুলি ভাব হয়।' সৰ্দাৰে সেই কথাত কিন্তু একো নামাতিলে।

১৯৫৫ৰ ডিচেম্বৰ মাহতে গুৱাহাটীত সাহিত্য-সভাৰ সম্মিলনৰ আয়োজন চলিছিল, এখন অভ্যৰ্থনা সমিতিও গঠিত হৈছিল। কিন্তু সমিতিৰ নাটৰ Prince of Denmarkজন লৈ হাহাকাৰ। সম্পাদক পাতিবলৈ মানুহ নোলায়। এদিন কুমাৰ ভাস্কৰ নাট্যমন্দিৰত সমিতিৰ সভা বহি থাকোঁতেই মই দৈৱৰ দুৰ্বিপাকতে হ'বপায় অধ্যাপক হাজৰিকাদেৱক বিচাৰি সেইখিনি ওলাইছিলোগৈ। আৰু কি হ'ব? 'নাছোড়বান্দা' হ'লেও মোকে ধৰি কিলাই বেজ কৰিলে। কাণ মূৰ বহুত আছাৰিলো। কিন্তু সিসকলে মোৰ কান্ধত সমিতিৰ সম্পাদকৰ ভাঁৰবিধন জুঁটি দিহে এৰিলে। ডিচেম্বৰৰ শেহ সপ্তাহত মই আন্নামালাইনগৰত হ'ব লগা অল-ইণ্ডিয়া ওৰিয়েণ্টাল কনফাৰেঞ্চলৈ যামেই বুলি কোৱা সত্ত্বেও এৰা নপৰিলো। পাছত অৱশ্যে নাট্যকাৰ প্ৰবীণ ফুকনক মোৰ লগত যুটীয়া কৰি দিয়া হ'ল।

মই কিন্তু সম্মিলনৰ সময়ত থাকিব নোৱাৰিলো। সম্মিলনে উত্তৰ-পূব সীমান্ত প্ৰশাসনৰ (NEFA Administration, এতিয়া অৰুণাচল) শিক্ষা-পদ্ধতিৰ সমালোচনা কৰি এটা প্ৰস্তাৱ গ্ৰহণ কৰিছিল। সেই লৈ সভাৰ এক সঁজাতী দলে কেন্দ্ৰীয় গৃহ-মন্ত্ৰী গোবিন্দবল্লভ পন্থক লগ ধৰিছিল (৩০ জানুৱাৰী ১৯৫৬)। গুৱাহাটীৰ আৱৰ্ত-গৃহৰ বাৰাণ্ডাতে থিয় হৈ পন্থজীয়ে আমাৰ বক্তব্য শুনিলে (কাৰণ তেওঁ কেনিবা যাবলৈ গাড়ীৰ ফুটবোৰ্ডত ভৰি দিছিলেই) আৰু মাথোন ক্ষীণ আশ্বাস এটা দিলে, 'বাৰু, দেখা যাওক।' কামত সি একো নহ'লগৈ। ১৯৫৬ৰ ডিচেম্বৰত ধুবুৰীত বহা সম্মিলনত গোৱালপৰীয়া লোক গীত, লোক নৃত্যৰ সুন্দৰ পৰিৱেশন হৈছিল। সেই সম্মিলনত মোৰ মাথোন কাম হৈছিল গুৱাহাটীৰ উদাৰকচি সম্পন্ন লক্ষ্মীনাথ দাসদেৱৰ বিজ্ঞান শাখাৰ সুলিখিত সভাপতিৰ অভি-ভাষণখনি পঢ়ি দিয়া, কাৰণ ককাইদেৱে (দাসদেৱক ককাইদেউ বুলিয়ে আমি কেইটামানে মাতিছিলো) কৈছিল, 'হেৰা নেবেগ (মোৰ উপাধিটোৰ এইটো লক্ষ্মীনাথ-দাসীয় version), মই "সভাপতি ডাঙৰীয়া" ক বলৈ গৈ স-স-স কৰোঁতেই সময়খিনি লিয়াম। তুমিয়ে পঢ়ি দিবাঁ দেই, নেবেগ।'

সভাৰ তিনিচুকীয়া সম্মিলন (এপ্ৰিল ১৯৫৮) বাদ দি গ'লো নগাঁও সম্মিলনত (১৯৫৯) যোগ দিবলৈ। 'বাটত পালেঁ। কমাৰ, দা গঢ়ি দিয়ঁ। আমাৰ। মূল সভাৰ দিনা পুৱা সভাঘৰৰ সাজন-কাচন চাই ফুৰোঁতে অভ্যৰ্থনা সমিতিৰ সভাপতি মহীচন্দ্ৰ বৰাদেৱে পাই ধৰি নি 'অসম আইৰ সুসন্তান' বুলি আলোচনা-চক্ৰৰ সভাপতিৰ বগা থগাত থগাসনীয়া কৰি বহুৱাই দিলে মালা পিন্ধাই। মই থম্ থম্ কৰে বহি থাকিলো। সভাপতি হিছাপে যি কওঁ, তাকে বাইজে 'সাৰগৰ্ভ' বুলি গ্ৰহণ কৰিবই। ১৯৫৯ আনন্দৰাম ঢেকিয়াল ফুকনৰ জন্মৰ শতবৰ্ষ-পূৰ্তিৰ বছৰ। অসম সাহিত্য-সভাই উপলক্ষ্যটি উদাৰহেৰে

উদযাপন কৰিলে আৰু আনকো কৰিবলৈ ক'লে। ফুকনৰ A Few Remarks on the Assamese Language and on Vernacular Education in Assam (১৮৫৩) পুথিখনৰ মই এটা অনুবাদ কৰিছিলো ইণ্টাৰমিডিয়েট পঢ়ি থকা কালতে। তেতিয়াৰ "আৱাহন"ত সেইটো ধাৰা-বাহিকভাৱে প্ৰকাশো হৈছিল। এতিয়া সভাই সেই অনুবাদটোকে আনি 'অসমীয়া ভাষা' নাম দি কিতাপ কৰি উলিয়ালে। তদুপৰি অসমৰ বেলেগ বেলেগ ধৰ্মৰ পৱিত্ৰ থান-সমূহৰ বৰ্ণনাৰে এখন কিতাপ সংকলন কৰিবলৈ সভাই মোক ভাৰ দিয়ে। বছৰটোৰ ভিতৰতে মই তাৰ পাণ্ডুলিপি তৈয়াৰ কৰি দিয়াত ছপাই সভাই মৌৰ্জা সম্মিলনত (অক্টোবৰ ১৯৬০) সেইখন প্ৰকাশ কৰিলে।

নগাঁও সম্মিলনত মোক নোসোধাকৈয়ে বন্ধুসকলে প্ৰধান সম্পাদক পদৰ বাবে মোৰ নাম প্ৰস্তাৱ কৰিছিল আৰু মই মোৰ নামটো তুলি ল'বলৈ প্ৰস্তাৱকক অনুৰোধ জনাব লগীয়া হৈছিল, কাৰণ তেতিয়াও সেই গধুৰ কামৰ বাবে মই সাজু হোৱা নাছিলো। মৌৰ্জা সম্মিলনৰ কিন্তু দুদিনমান আগৰেপৰা মোক 'ৱাৰ্নিং' দিয়া হৈছিল, মোৰ নামৰ এইবাৰ প্ৰস্তাৱ হ'লে মই যেন হাত-ভৰি ধৰকৈ নাছাৰোঁ। অসম সাহিত্য-সভাৰ এতিয়া দায়িত্ব আৰু গুৰুত্ব বহুতখিনি বাঢ়িছিল। মাৰ্ঘেৰিটা সম্মিলনে (১৯৫০) অসমীয়া ভাষাক অসমৰ শাসকীয় ভাষা-ৰূপে দাবী কৰিছিল আৰু তাৰ পাছৰ বছৰৰপৰাই সভাই এটা দিন ভাষা-দিৱস বুলি মহা উদ্যমেৰে পালন কৰিছিল। শেহত্ত অসম চৰকাৰে অসম শাসকীয় ভাষা অধিনিয়ম '৯৬০ নামৰ আইনখন কৰিবলৈ বাধ্য হয়। সেই কাৰ্যৰ আগে অসমৰ পৰিস্থিতি অত্যন্ত উত্তপ্ত হৈছিল আৰু দুইটা উপত্যকাতে ঠায়ে ঠায়ে অবাঞ্ছনীয় কাৰ্যও দুই-এটা সংঘটিত হৈ গ'ল। যদিও কোনো কোনো মহলে এইবোৰৰ বাবে অসম সাহিত্য-সভাকে জগৰীয়া কৰিব খুজিছিল, সংবিধানৰ ধাৰাত ৰাজ্যত শাসকীয়

ভাষা ৰূপে অসমীয়াক দাবী কৰাৰ ওপৰৰি কোনো হিংসাত্মক কাৰ্য কৰা বা হিংসাত্মক বাক্য প্ৰচাৰ কৰাত সভা ক'তো নাছিল। তথাপি মানুহৰ গাৱনি ক'ত এৰাব পাৰি? মোক বন্ধুসকলে ক'লে, 'এতিয়া কিন্তু খামিডাঠ মানুহ এজন আমাক প্ৰধান সম্পাদক কৰি লাগে। সেইহে—। 'মই ভিতৰি কিমান সোপোকা, তাক নজনাকৈয়ে মোক খামিডাঠ বুলি ভাবি নিজকে নিজেনো কিয় বঞ্চনা কৰে?' 'এইবিলাক তুমি মুৰি নচলিব।' 'এটা বছৰ সম্পাদক থাকিনো এজনে কি কাম কৰিব পাৰে?' 'নাই, আমি এইবাৰ কাৰ্যকৰ্তা-কাৰ্যপালিকাৰ ছুবছৰীয়া কাৰ্যকাল কৰিছে এৰিম—বামুণেই মৰক বা লগুণেই ছিগক।' 'তথাপি আৰু এটা নাম ভাবি থ ব।' ভেওঁলোকে হাঁহিলে। বিষয় বাছনি সভাত এটা নামহে গৃহীত হ'ল। ঘোচামৰ জৰীৰে বান্ধ খালো।

পৃথিৱীত ক'তো বিচাৰি নোপোৱা

একেকোবে ছুবছৰলৈ অসম সাহিত্যসভাৰ প্ৰধান সম্পাদকৰ দায়িত্ব নিচলা কান্ধত তুলি ল'লো, আৰু কেঁকো-জেঁকোকৈ তাক ব'বলৈ ধৰিলো। এইটো জানিছিলো, মৰমৰ দেশ, সুৱলা সুৱদি মাত অসমীয়াৰ হৈ যদি কোনোবাই এআষাৰ মাত ক'ৰবাত দিব লাগে, তাৰ পোনপ্ৰথম দায়িত্বটি সৰ্বসম্মতিক্ৰমে অসম সাহিত্য-সভাৰ। তাকে যদি সভাই পালন নকৰে ৰাইজে সভাক জগৰীয়া কৰি ছুআষাৰ ক'বই। অৱশ্যে ৰাইজো সেই মাছৰ বুকৰে পেটু। মৰমৰ দেশৰ হৈ, সুৱলা-সুৱদি মাতৰ হৈ, ৰাইজৰ হৈ সভা জাগ্ৰত প্ৰহৰী।

তেতিয়া, এক কি ডেৰ বছৰৰ আগৰ কথা। বহুত আগৰে-পৰা চাৰিওফালৰপৰা আৱাও উঠি আছিল—অসমীয়া ভাষাক অসমৰ শাসনযন্ত্ৰ চলোৱা ভাষা বুলি ঘোষণা কৰিব লাগে। তেনেতে শ্বিলঙৰ কোনোবা এটাই (সিটোৰ নাম কোনেও ক'তো চুকে কোণেও লেখি নাৰাখিলে! ৰাখিবৰ যোগ্য নহয়েই!) তাতে সুৰীয়া মাত, সুৱদি মাতক বেয়া বচন একাষাৰ বুলিলে। দেশ গোটেই জাঙুল খাই উঠিল—অসম ছৰকাৰে অসমীয়াকে শাসকীয় ভাষা কৰিব লাগিবই লাগিব। মুখ্যমন্ত্ৰী চলিহাই আকৌ বোলে—যদি সংখ্যা লঘু ভাষা-গোষ্ঠীবোৰে সেই দাবী কৰিলেহেঁতেন, তেতিয়া কামটো কৰিবলৈ ভাল হ'লহেঁতেন। কিন্তু তে[illegible] জানো ক'ৰবাত হয়? চলিহাৰ কথাত ৰাইজ নেবোপা একাচি আৰু জঁকি উঠিল। শেহত অসম শাসকীয় ভাষা নিয়ম ১৯৬০ বিধিত পৰিণত হ'ল (অক্টোবৰ ১৯৬০)। বিধি ভাৰতীয় সংবিধানৰ ফালৰপৰাই নিখুঁত নহৈছিল।

তাক কামত লগাবৰ বেলা সকলো ঠিক হৈ যাব ভাবি অসম সাহিত্য-সভাই ছৰ্ত সাপেক্ষে তাক সমৰ্থন কৰিলে। কাছাৰ জিলাৰ বংগভাষীসকলে কিন্তু অসমীয়াৰ লগতে বঙলাকো দ্বিতীয় ৰাজ্যিক ভাষা-ৰূপে দাবী কৰি আন্দোলন সমিতি আৰু সংগ্ৰাম পৰিষদ গঠন কৰিলে। তেওঁলোকৰ সংগ্ৰামত কেইবাজনো লোক মৃত্যুৰ মুখত পৰিল। আনফালে কাছাৰৰ খিলঞ্জীয়া অসমীয়া, মণিপুৰী, হিন্দুস্থানী, ৰাজবংশী আৰু বৰ্ম্মণসকলে তেওঁলোকৰ সেই আন্দোলনক ৰোধ কৰি ব্যাপকভাৱে জাগ্ৰত হৈ শান্তি পৰিষদ গঠন কৰিলে। সংগ্ৰাম আৰু শান্তি, এই দুমুখীয়া সোঁতৰ মাজতে আহিল ভাৰতৰ স্বৰাষ্ট্ৰমন্ত্ৰী লাল বাহাদুৰ শাস্ত্ৰী অসমলৈ, আৰু বিষণ্ন কাছাৰক দিলে বিধিখন সংশোধনৰ আশ্বাসেৰে 'শাস্ত্ৰী-সূত্ৰ'। সেই সূত্ৰৰ যুক্তিত ৰাজ্যিক ভাষা অসমীয়াৰ প্ৰৱেশ কাছাৰত সম্পূৰ্ণ বন্ধ হোৱাৰ উপক্ৰম হ'ল। শাস্ত্ৰীৰ পৰামৰ্শ অসমৰ মন্ত্ৰীসভা আৰু অসম প্ৰাদেশিক কংগ্ৰেছ কমিটিয়ে গ্ৰহণ কৰিব লগীয়া হ'ল বিনাবাক্যব্যয়ে। এনে পৰিস্থিতিত অসম সাহিত্য-সভাৰ কাৰ্যনিৰ্বাহক সমিতিয়ে গভীৰ উদ্বেগ প্ৰকাশ কৰিলে আৰু ক'লে যে যদি অধিনিয়মখন সংশোধন কৰিব লাগেই, তেতিয়া হ'লে সংবিধান সম্মতভাৱে অসমত ৰাজ্যিক ভাষা অসমীয়াৰ সাৰ্বভৌমত্ব অব্যাহত ৰাখিহে কৰা উচিত। এই লৈ সভাই স্বৰাষ্ট্ৰমন্ত্ৰীলৈ কেইবাখনো স্মাৰকপত্ৰ পঠালে, কিন্তু সিফালৰ-পৰা কোনো সমিধানেই নাহিল, দানযে নায়েই।

শেহস্তত সভাৰপৰা এটা সৰু তিনিজনীয়া দল (সুৰেন্দ্ৰনাথ বৰুৱা, নৰেন্দ্ৰনাথ শৰ্মা, মই) দিল্লীত স্বৰাষ্ট্ৰমন্ত্ৰীৰ দপ্তৰত হাজিৰ হ'লোগৈ। আমাৰ লগত দুগৰাকী এম্‌. পি য়েও হাত উজান দিলে—প্ৰফুল্লচন্দ্ৰ বৰুৱা আৰু যোগেন্দ্ৰনাথ হাজৰিকাদেৱে। আমি শাস্ত্ৰী সূত্ৰৰ অসাংবিধানিকতালৈ আঙুলিয়াই খট বান্ধ দি ধৰি দেখুৱালো এক, সেই সূত্ৰমতে অধিনিয়মৰ পঞ্চম ছেদৰপৰা মহকুমা পৰিষদ আৰু নগৰ

সভাবোৰৰ এখন মিলিত সভাই কাছাৰৰ প্ৰশাসনীয় ভাষা নিৰূপণ কৰিব পৰা ক্ষমতাৰ কথা বাদ দিলে, সেই ছেদে কাছাৰত অসমীয়া ভাষাৰ প্ৰৱেশ বন্ধ কৰিব , আৰু, দুই, সেই সূত্ৰৰ দ্বিতীয় পৰামৰ্শ-মতে কাছাৰ আৰু ৰাজ্যৰ সদৰৰ মাজত আদান-প্ৰদানত বৰ্ত্তমান ইংৰাজী আৰু পাছত হিন্দী মাত্ৰ চলাৰ ব্যৱস্থা কৰিলে সেই কালৰপৰাও কাছাৰত ৰাজ্যিক শাসকীয় ভাষাৰ প্ৰৱেশ নিৰোধ কৰা হ'ব। আলোচনাৰ পাছত শাস্ত্ৰীজীয়ে আমাৰ যুক্তি মুকলিকৈ মানিলে, কিন্তু ক'লে, তেওঁৰ প্ৰতিশ্ৰুতিমতে কাম নহ'লে সংখ্যা-লঘুৰ মাজত পুনৰ বিক্ষোভ হ'ব। আমি তেতিয়া টানি ধৰিলো, অকাৰণ বিক্ষোভৰ ভয়ত সংবিধানবিৰুদ্ধভাৱে আইন এখন বিকৃতকৈ সংশোধিত হ'ব পাৰেনে? সেই অন্যায় কৰা নহ'ব বুলি শাস্ত্ৰীৰ-পৰা আমি নিশ্চিত কথা বিচাৰিলোঁ। তেওঁ তেতিয়া আমাক ভুলটো আঙুলিয়াই দিয়াৰ বাবে ধন্যবাদ জনাই ক'লে সমুচিত কৰিবৰ বাবে তেওঁ তুৰন্তে অসমৰ মুখ্যমন্ত্ৰীক দিহা দিব। তদুপৰি তেওঁ নিজে দায়িত্ব লৈ তেওঁ দিয়া আশ্বাসৰ কথা আমাৰ উক্তিৰ দৰে সংবাদপত্ৰলৈ লগে লগে পঠিয়ালে। আমি পিছদিনা কলিকতা পাই কলিকতাৰ দৈনিক কাগজৰ প্ৰথম পাততে সেই সংবাদ দেখা পালো। কিন্তু সুখ পাব লগা আচৰিত কথা যে কলিকতাৰ কাগজবোৰে খবৰটোত কোনো গুৰুত্বকে নিদিলে। দিয়া হ'লে ইতিমধ্যে সেইবোৰ কাগজেই কাছাৰত সৃষ্টি কৰা সংগ্ৰাম পৰিষদৰ সংগ্ৰামৰ পুনৰভিনয় হ'লহেঁতেন। অসমতো আমাৰ কাৰ্য্যৰ বিশেষ প্ৰতিক্ৰিয়া দেখা নাপালো। মাথোন এজন ছাত্ৰনেতাই আহ্লাদেৰে ক'লে, 'আপোনা-লোকে এটি heroic কাম কৰিলে।'

আনফালে, শাস্ত্ৰীজীয়ে আমাক আশ্বাস দিয়াতে ক্ষান্ত নাথাকি আমি দিল্লী এৰোঁতে নেৰোঁতেই মুখ্যমন্ত্ৰী চলিহাক টেলিফোন যোগে সকলো কথা জনায় আৰু দিল্লীত তেওঁক লগ ধৰিবলৈ কয়।

দিল্লীৰ পথত চলিহাৰ গুৱাহাটীত লগ ধৰিলোঁ। তেওঁ আকৌ অলপ কেঁৰো-ধেঁৰো কৰা যেনহে লাগিল, 'Ne·g I don't want to be t'e liquidator of the State of Assam' মই টানকৈয়ে ক'লো, 'চলিহা ডাঙৰীয়া, চাওক, আমি যিখিনি কাম কৰি আপোনা লোকক আগ বঢ়াই দিছো, সেই কাম আপোনালোকেহে নিজে কৰিব লাগিছিল। কি কাম কৰিলে ৰাজ্য ভাগে, আপুনিও জানে, আমিও জানো। যদি আইনৰ সংবিধান সিদ্ধ সংশোধন কৰোঁতে ৰাজ্য ভাগে, আপুনিনো কি কৰিব পাৰে?' 'নেওগ একো চিন্তা নকৰিব। মই দিল্লীৰপৰা ঘূৰি আহি আপোনাক লগ পামহি, তেতিয়া ভাল খবৰেই দিব পাৰিম বুলি আশা কৰিলোঁ।' তেওঁ দিল্লীৰপৰা প্ৰত্যাৱৰ্ত্তন কৰিলত আকৌ দেখা দেখি হ'ল। আবৰ্ত্ত-ভৰনৰ এচুকলৈ মাতি নি চলিহাই ক'লে 'শুনক। আপোনালোক দিল্লীলৈ যোৱা বাবে শাস্ত্ৰীয়ে ভাল পাইছে। নহ লে তেওঁৰ নামতে ভাষা আইনৰ বে আইনী সংশোধন এটা হ'লহেঁতেন। মাথোন মোক ক'লে, "আপুনি পণ্ডিতজীক (প্ৰধান মন্ত্ৰী নেহৰুক) দেখা পাই কথাটো কৈ যাব আৰু কাছাৰত অসমীয়া ভাষা সোমোৱা কৰি আইনৰ সংশোধনটো কৰিবগৈ।" মই পণ্ডিত নেহৰুৰ ওচৰলৈ গৈ ক'লো, "শাস্ত্ৰীসূত্ৰমতে আইনখন শুধৰালে কাছাৰ জিলাত ৰাজ্যিক ভাষাক বোধ কৰা হ'ব।" তেওঁ দপ্‌দপাই উঠিল, "হ'বই নোৱাৰে, who says?" মই লাহেকৈ ক'লো, 'They a/ 'They are all wrong,' মই আকৌ মিহিকৈ ক'লো, Will you kindly see the papers?' এই বুলি আগৰ Act, শাস্ত্ৰীৰ formula, সেই formula মতে হ'ব পৰা billৰ খচৰা আদি তেওঁৰ হাতত তুলি দিলো। আধা মিনিটেই নালাগিল। 'Yes the Assamese language will be barred in Cachar শাস্ত্ৰীজীয়ে পিছে কি কৈছে?' "সংবিধান আৰু ৰাজ্যিক শাসকীয় ভাষাক নোছোৱাকৈ amendmentটো কৰিবলৈ কৈছে।" 'Then,

do it" এতিয়া কামটো হ'ব।' বৰ সহজভাৱেই যেন কামটো হৈ গ'ল। কিন্তু তালৈকে, তাহানি মোৰ আইৰ ভাষাত, 'মালতীৰ মাকে মকুৰা নুতুলিলে নহয়।' অসম সাহিত্য-সভা নালাগিলে নহৈছিল। অথচ কথাটো মৌলিকভাৱে এটা ৰাজনৈতিক প্ৰশ্ন। সমস্ত প্ৰশ্নটো লৈ সাতজন বিশিষ্ট সাহিত্যিক-সাংবাদিকৰ লেখা আৰু কেইটিমান লাগতিয়াল পৰিশিষ্টেৰে ইংৰাজীত Assam s Language Que s ion বুলি এখন কিতাপ প্ৰকাশ কৰোঁ। আৰু ভাৰতীয় সংসদৰ সদস্য আদিলৈ তাৰ একো কপিকৈ পঠিয়াওঁ।

উত্তৰ পূৱ সীমান্ত অঞ্চলৰ প্ৰশাসনে (Noith-Fast Frontier Ag ncy Administration) সেই অঞ্চলত কৌটি কালৰেপৰা চলি থকা অসমীয়া ভাষা আৰু লগতে অসমীয়া শিক্ষকসকলক অপসাৰণ কৰি তাৰ ঠাইত হিন্দী আৰু ইংৰাজী আৰু উত্তৰ ভাৰতৰ শিক্ষক আনি বহুওৱাৰ নতুন নীতি উদ্ভৱ কৰাৰ ফলত পোনতে সেই অঞ্চলৰ বিশেষকৈ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ মাজত এটা বিক্ষোভ উপস্থিত হৈছিল। ১৯৬০ চনৰ আগস্ট মাহত তেওঁলোকৰ মাজত এক আন্দোলনেই দেখা দিছিল। বাতৰি-কাকতত আৰু স্মাৰকপত্ৰৰ যোগে তেওঁলোকে মনৰ ভাব প্ৰকাশ কৰিছিল। সাহিত্য-সভায়ো এই বিষয়ে চিন্তা-চৰ্চা কৰিছিল, প্ৰশাসনৰ লগত পত্ৰালাপ কৰিছিল আৰু ১৯৬১ চনৰ ২৯ মেইত এটি সংজাতী দলৰ যোগে গুৱাহাটীত প্ৰধান মন্ত্ৰী নেহৰুৰ ওচৰত নিজৰ অভিমত ব্যক্ত কৰিছিল। তাৰ আগে আগে এটি তিনিজনীয়া দলে (লীলা গগৈ, হৰিপ্ৰসাদ নেওগ আৰু মই) সীমান্ত অঞ্চলৰ টিৰাপত ৰাংখো তাৰু নক্টেসকলৰ মাজত ভ্ৰমণ কৰি আহে। বৰছুৰবীয়া, লাপটাং আৰু নামচাং গাঁৱত থকা নক্টেসকল মূলতে মহাভক্ত 'নগাৰ নৰোত্তম'ৰ বংশৰ। তেওঁলোকৰ মাজত ভ্ৰমণ কৰোঁতে সেই পুৰণি স্মৃতি উজৰি উঠিছিল। তাৰ 'টিৰাপৰ টিঙে টিঙে' নামৰ প্ৰবন্ধৰ ভিত্তিত ('সীমান্তৰ শিক্ষা আৰু সাংস্কৃতিক নীতি' বা "স্নেহৰ

অৰুণাচল" পুথি চাওক) নিবন্ধ কৰা হৈছে। বছৰটোৰ আদিতে সভাৰ পৰমোপকাৰক ৰাধাকান্ত সন্দিকৈৰ এটি আঠধতুৱা আৱক্ষ মূৰ্তি চন্দ্ৰকান্ত সন্দিকৈ ভৱনত উন্মোচন কৰা হয়, শিলচৰৰ তৰুণৰাম ফুকন মধ্য ইংৰাজী স্কুল আৰু আন দুখনিমান অসমীয়া প্ৰাথমিক পঢ়াশালিক সাহায্য দান কৰা হয় আৰু কেইবাখনিও লেখৰ গ্ৰন্থ প্ৰকাশ কৰা হয়—A'sam's Language Question অৰ বাহিৰেও বেণুধৰ ৰাজখোৱাৰ "অসমীয়া খণ্ডবাক্য-কোষ ৰ দ্বিতীয় সংস্কৰণ (মোৰ দ্বাৰা সম্পাদিত), লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ "মোৰ জীৱন-সোঁৱৰণ" (যতীন্দ্ৰনাথ গোস্বামী সংগৃহীত, মোৰ দ্বাৰা সম্পাদিত), "অসম সাহিত্যসভা ভাষণাৱলী" তৃতীয় খণ্ড (অতুলচন্দ্ৰ হাজৰিকা আৰু যতীন্দ্ৰনাথ গোস্বামী সংকলিত), ৰাধাকান্ত সন্দিকৈৰ চুখনি জীৱনী, "কবি ৰঘুনাথ চৌধাৰী আৰু চৌধাৰীদেৱৰ কবিত্ব" (কমলেশ্বৰ শৰ্মা) আৰু "মিকিৰ জনজাতি' (পাছত 'কাৰ্বি জনগোষ্ঠী' লংকাম টেৰণ)। বছৰটোৰ শেহত অক্টোবৰ-নবেম্বৰ ১৯৬১ত গোৱাল পাৰাত মহাসমাৰোহেৰে সভাৰ ঊনত্ৰিংশ সন্মিলনৰেপৰা গাঁৱে-ভূঁয়ে জনসাধাৰণৰ মাজত সভাৰ সন্মিলনে আলোড়নৰ সৃষ্টি কৰিবলৈ ধৰে। এইটো বছৰতে সভাৰ হিচাপৰ বহী পত্ৰ হিচাপ বিজ্ঞান-সম্মতভাৱে ৰখাৰ, কেপিটেল আৰু ৰেভিনিউ একাউণ্ট সুকীয়াকৈ ৰক্ষা কৰাৰ দিহা কৰোঁ আৰু হিচাপ-সম্পৰ্কীয় অসমীয়া পৰিভাষা মুকলিকৈ প্ৰয়োগ কৰোঁ।

ইয়াৰ পাছৰ বৰ্ষত উত্তৰ-পূব সীমান্তৰ শিক্ষা আৰু সাংস্কৃতিক নীতি অসমীয়াৰপৰা আৰু বেছি আঁতৰি যায়। এই বছৰত ব্যক্তিগতভাৱে আৰু সভাৰ সম্পাদকৰূপে এই বিষয়ে 'নগাৰ নৰোত্তম' আদি সম্পৰ্কে অনেক প্ৰবন্ধ আৰু বিবৃতি প্ৰকাশ কৰোঁ। সেই সমালোচনাৰ মাজত ১১ মাৰ্চ ১৯৬৩ তাৰিখে সীমান্তৰ জনজাতীয় পৰিক্ৰমাৰ উপদেষ্টা ডক্টৰ ভেৰিয়াৰ এলুইনে মোলৈ লিখিছিল, I am very interested in the Gossains

and their influence in NEFA and I am anxious to see the links between the NEFA tribes and the satras which, I am sorry to say, seem to have been broken in some Divisions restored Your article on Narottam Raja is most interesting I entirely agree with you that NEFA and Assam should work together and indeed this has always been my view

"সীমান্তৰ শিক্ষা আৰু সাংস্কৃতিক নীতি" নামে এখন কিতাপ উলিয়াই প্ৰশ্নবোৰ মুকলিকৈ আলোচনা কৰিবৰ যত্ন কৰিছিলো। কিন্তু আন কি ভাৰতীয় সংবিধানেও অসম আৰু সীমান্তৰ একী-কৰণৰ যি আশা দিছিল, তাৰ বিপৰীত মুখেহে সকলো ঘটনাই গতি কৰিবলৈ ধৰে। ১৯৬১ৰ ডিচেম্বৰত এটা চাৰিজনীয়া দল (মই, পৰাগ চলিহা, লীলা গগৈ, হৰিপ্ৰসাদ নেওগ) কৰি লোহিত সীমান্তত আৰু ১৯৬২ৰ অক্টোবৰত এটা দুজনীয়া দল (মই আৰু লীলা গগৈ) কৰি ছিয়াং সীমান্তত ভ্ৰমণ কৰোঁতে সীমান্তবাসী বাইজৰ বিশেষ আদৰ সাদৰ পাইছিলো। কিন্তু ইয়াৰ পাছৰ বছৰবোৰত আদান প্ৰদানৰ এই আঁচনিবোৰ এৰি দিয়া হ'ল আৰু আমাৰ সীমান্ত আমাৰপৰা আঁতৰি এখন সুকীয়া ৰাজ্য হ'ল। কিন্তু ছিয়াঙলৈ যোৱা সেই অক্টোবৰ মাহতে চীনা আক্ৰমণে দেখা দিলে। সাহিত্য সভাই সংকট কালীন প্ৰকাশনেৰে দেশাত্মবোধ আৰু মনোবল জগাবলৈ যত্ন কৰিব লগীয়াত পৰে আৰু বিশ্বৰ সাহিত্য-প্ৰেমীসকললৈ শান্তি কামনাৰ আবেদন পঠিয়ায় সম্মিলিত জাতিসংঘৰ শিক্ষা বিজ্ঞান সংস্কৃতি সংস্থাৰ যোগেদি। এই সকলোবে মাজত অসমৰ মুখপাত ঠাই গুৱাহাটীত সভাৰ এটি নিজা ঘৰৰ প্ৰয়োজ-নীয়তা অনুভৱ কৰি তাৰ আঁচনি হাতত লোৱা হৈছিল। ১৯৬৩ৰ ৬ জানুৱাৰীত মুখ্যমন্ত্ৰী চলিহাদেৱে গুৱাহাটী নগৰৰ ভিতৰত কেন্দ্ৰীয় ঠাই চাৰি কঠাতকৈ অলপ বেছি এটুকুৰা মাটি সভাক দিয়ে।

১৯ ফেব্ৰুৱাৰী তাৰিখে ব্যক্তিগত সম্বন্ধৰ যোগেদি কবি, গীতিকাৰ, সঙ্গীতকাৰ, পাৰ্বতিপ্ৰসাদ বৰুৱাদেৱৰপৰা স্বৰ্গত অগ্ৰজ ভগৱতীপ্ৰসাদ বৰুৱাৰ নাম ৰাখি সাহিত্য-সভাৰ এটি ঘৰ সাজিবলৈ পঞ্চাছ হাজাৰ টকাৰ এটি দানৰ প্ৰতিশ্ৰুতি লওঁ তেওঁৰ সোণাৰি বাসভৱনত, আৰু ভাৰতৰ সাংস্কৃতিক পৰিক্ৰমাৰ মন্ত্ৰী অধ্যাপক হুমায়ুন কবীৰক লগ ধৰাত কবীৰে পঞ্চাছ হাজাৰ টকাৰ গৃহ-নিৰ্মাণৰ এটি অনুদান মঞ্জুৰ কৰে। ৭ এপ্ৰিল ১৯৬৩ তাৰিখে ৰাজ্যপাল বিষ্ণু সহায়ে ভগৱতীপ্ৰসাদ বৰুৱা ভৱনৰ লাইখুঁটাৰ তলৰ শিলটি স্থাপনা কৰে। ভৱন-প্ৰতিষ্ঠাৰ শ্লোকটি বিশ্ববিশ্ৰুত ভাষাতাত্ত্বিক পণ্ডিত ডক্টৰ সুনীতি-কুমাৰ চট্টোপাধ্যায়ে মোৰ অনুৰোধত কৰি দিছিল, তাৰ প্ৰথম শ্লোকটি দ্বাদশ শতকৰ কৰ্ণাটকী বৈয়াকৰণ নাগবৰ্মাৰ ৰচিত, বাঁকী দুটি অধ্যাপক চট্টোপাধ্যায়ৰ নিজৰ ৰচনা। —সৰ্বজ্ঞ, তদহ, ৱন্দে পৰং জ্যোতিস্তমোপহম্। প্ৰৱৃত্তা যন্মুখাদ দেৱী সৰ্বভাষা-সৰস্বতী ॥ আৰ্যবাণী হুহিতেয়ং ভাষা প্ৰাগজ্যোতিষোদ্ভৱা। মাতা ন কামৰূপিণী সদা স্যাৎ শ্ৰেয়সে নৃণাম ॥ সভৈষাসম-সাহিত্য সংস্কৃতি ৱিৱৰ্ধনী। নৱীনং সদনমস্যা ৰক্ষতু তাং সদা মুদা ॥ বছৰটোৰ ভিতৰত সংকট কালীন প্ৰকাশনৰ বাহিৰে বাৰখনি বিশেষ গ্ৰন্থ প্ৰকাশ কৰোঁ লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ "তত্ত্বকথা" (অতুলচন্দ্ৰ হাজৰিকা-সম্পাদিত), নগেন্দ্ৰনাৰায়ণ চৌধুৰীৰ গল্প' (হেমন্তকুমাৰ শৰ্মা-সম্পাদিত), "Assamese for All" (মুকুন্দমাধৱ শৰ্মা), তাৰ হিন্দী অনুবাদ, "কৰ্পূৰ-মঞ্জৰী" আৰু'মুদ্ৰা-ৰাক্ষস'ৰ অনুবাদ 'অসমৰ জনজাতি' (প্ৰমোদ-চন্দ্ৰ ভট্টাচাৰ্য সম্পাদিত), "অসমৰ জনজাতীয় সাধু" (বিশ্বনাৰায়ণ শাস্ত্ৰী-সম্পাদিত), "অসম সাহিত্য সভা বাৰ্ষিকী (গোৱালপাৰা)" ইত্যাদি। এই বছৰতেই অসমীয়া ভাষাজ্ঞান প্ৰমাণ-পত্ৰ পৰীক্ষা প্ৰথম অনুষ্ঠিত হয়। এই দুটা বছৰৰ ভিতৰত সাহিত্য-সভাই অসমৰ বাহিৰতো নিজৰ ভাবমূৰ্তি প্ৰতিফলিত কৰাত কিছু কৃতকাৰ্য

হৈছিল। নাজিৰাত বহা ত্ৰিংশ সন্মিলন উপলক্ষ্যে পঠোৱা এটি বাণীত দক্ষিণ ভাৰতৰ বিশ্ব বিশ্ৰুত ঐতিহাসিক-প্ৰাচ্যবিদ অধ্যাপক কে এ নীলকণ্ঠ শাস্ত্ৰীয়ে কৈছিল I know that the Sabha has been doing excellent work for the past forty-five years The large number of its publications in Assamese and English and other cultural activities easily testify to the fact that the Sabha is the premier literary and cultural organization of the people of Assam Let me also add that the Sabha is fortunate in having you as its General Secretary We all know your other achievements in the literature and art of Assam ইত্যাদি। মোৰ দুবছৰীয়া কাৰ্য কাল অন্ত পৰিল। ইতিমধ্যে গুৱাহাটীত ভগৱতীপ্ৰসাদ বৰুৱা ভৱনৰ নিৰ্মাণৰ কাম আগ বাঢ়িছিল, কিন্তু সি শেষ হ'বৰ নৌ। সেই কামটোত মই বিশেষভাৱে লগা কাৰণে সভাৰ কিছু সভ্যৰ ওচৰত মই অপ্ৰিয় হ'ব লগাটো আচৰিত কথা। কিছু সদস্যই মুকলিভাৱে সেই কাৰ্যৰ বিৰোধিতাকে কৰিছিল। এতিয়া মই প্ৰধান সম্পাদকৰ দায়িত্ব এৰি দিলে গৃহ নিৰ্মাণৰ কাৰ্যত ডাঙৰ বিজুতি ঘটিব পাৰে বুলি আশংকাত মোৰ বন্ধুসকলে আৰু দুটা বছৰৰ এটা কাৰ্য-কাল সম্পাদক থাকি বলৈ পৰামৰ্শ দি তাৰ সমুচিত ব্যৱস্থা কৰিলে।

নাজিৰাই পুনৰ মোক দুবছৰলৈ প্ৰধান সম্পাদক পাতি কামলৈ ঘূৰাই পঠিয়ালে। কিন্তু নতুন বছৰটোত নিতান্ত আৰ্থিক সংকীৰ্ণতাই আমাৰ সকলো কাৰ্যকে পংগু কৰি পেলাইছিল' বুলি বছৰৰ শেহত দুখ কৰিব লগীয়া হৈছিল। কিতাপ পত্ৰ বিশেষ উলিয়াব নোৱাৰিলো, মাথোন ওলাল বিশ্বনাথ কবিৰাজৰ "সাহিত্য-দৰ্পণ" (বিশ্বনাৰায়ণ শাস্ত্ৰীৰ অনুবাদ), সাহিত্য-সমালোচনা-তত্ত্বৰ "সাহিত্য সমীক্ষা" (মই আৰু হেমন্তকুমাৰ শৰ্মাই সংকলন কৰা) আৰু "অসম

সাহিত্য সভা বাৰ্ষিকী (নাজিৰা)'। কিন্তু যিটি কামৰ বাবে সভাৰ সম্পাদকৰ গধুৰ ভাৰখন কান্ধত বাখিছিলো, সেই ভগৱতীপ্ৰসাদ বৰুৱা ভৱনৰ কামত ধীৰে স্থিৰে আগ বাটি বছৰটোৰ শেষত শতকৰা যাঠি ভাগ কাম সম্পূৰ্ণ কৰিলো বুলি ক'ব পাৰিছিলো। আমিনী-গাঁৱত ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ ওপৰে সজা বৰ দলংখনৰ নাম শৰাইঘাট দলং ৰাখিব লাগে বুলি সভাই আৰু বাইজে আবাও কৰি থকাৰ মূৰত ৭ জুন ১৯৬৩ তাৰিখে সেই সেতু উদঘাটন কৰি পণ্ডিত জৱাহৰলাল নেহৰুৱে শৰাইঘাটৰ যুদ্ধৰ কথা স্মৰণ কৰে আৰু তাক শৰাইঘাট পুল নামকৰণ কৰে। ইয়াৰ পাছত এপ্ৰিল ১৯৬৪ত যেতিয়া তৈল নগৰী ডিগবৈত সভাৰ একোত্তৰত্ৰিংশ সম্মিলন গোট খায়, তেতিয়া বিশেষকৈ উপন্যাস সম্পৰ্কে হোৱা আলোচনা-চক্ৰত ড' মুল্‌ক ৰাজ আনন্দৰ যোগদান কৰা বক্তৃতা আৰু সঙ্গীত শাখাত শান্তিদেৱ ঘোষৰ সভাপতিৰ ভাষণ অভিনৱ ধৰণৰ হৈছিল। শান্তি বাবুৱে স্বাধীনতা-লাভৰ পাছৰপৰা ভাৰতৰ প্ৰত্যেক প্ৰদেশত সঙ্গীত আৰু নৃত্যৰ বিষয়ত নতুন চেতনাৰ উন্মেষৰ কথা কৈ অসমোযে সেই বিষয়ত পিছ পৰি থকা নাই, সেই কথা কয়, কিন্তু সেই প্ৰসংগত তেওঁৰ এটা কথাইহে বহুতক আশ্চৰ্য মানিব লগীয়া কৰিলে 'অসমৰ প্ৰাচীন নাচ-গান অভিনয় আৰু লোক-নৃত্য-গীতৰ খবৰ যিসকলে ৰাখে, তেওঁলোকে সকলো ৱেই বিশেষভাৱে কৃতজ্ঞ ডক্টৰ নেওগৰ ওচৰত। তেওঁৰ এই বিষয়ৰ বক্তৃতা, প্ৰবন্ধ আৰু কিতাপে যেনে আগ্ৰহৰ সৃষ্টি কৰিছে, তেনে-কুৱাকৈ এই যুগত তেওঁৰ পূৰ্বে ইমান ব্যাপকভাৱে আৰু কোনেও কৰিব পৰা নাই।' উল্লেখযোগ্য যে ডিগবৈ সম্মিলনে ১৯৬৮ চনত সাহিত্য ৰথী লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ জন্ম শতবাৰ্ষিকী সমগ্ৰ অসম জুৰি পালন কৰিবলৈ সংকল্প গ্ৰহণ কৰে।

মোৰ প্ৰধান সম্পাদকত্বৰ চতুৰ্থ বছৰটোত (এপ্ৰিল ১৯৬৪—জানুৱাৰী ১৯৬৫) ভগৱতীপ্ৰসাদ বৰুৱা ভৱনৰ কামটি সম্পূৰ্ণ কৰি

তুলিবলৈ সক্ষম হওঁ। ভৱনটি দেখনিয়াৰ হৈ উঠিল। কিন্তু এইহে গভীৰ দুখৰ বিষয়—যাৰ দানেৰে আমি এই কামলৈ আগ বাঢ়ি কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰপৰাও অনুদান পাব পাৰিছিলো, সেই কবি-শিল্পী পাৰ্ৱতিপ্ৰসাদ বৰুৱাই ঘৰটি সম্পূৰ্ণ হোৱাৰ পূৰ্বতে আমাৰ মাজৰ-পৰা চিৰবিদায় লয়। ২ জানুৱাৰী ১৯৬৫ তাৰিখে গুৱাহাটীত অনুষ্ঠিত অখিল ভাৰতীয় প্ৰাচ্যবিদ্যা সম্মিলনৰ উপলক্ষ্যৰ আলমতে সম্মিলনৰ সভাপতি অধ্যাপক ডক্টৰ বাসুদেৱশৰণ অগ্ৰৱালে সমস্ত ভাৰত-শ্ৰীলংকা নেপালৰ পণ্ডিত আৰু অসমৰ সাহিত্যৰসিকসকলৰ সমাৱেশত ভগৱতীপ্ৰসাদ ভৱনৰ দুৱাৰ মুকলি কৰে বক্তব্যৰ সামৰণিত উপ-লক্ষ্যটি লৈ স্বৰচিত শ্লোক দুটি উচ্চাৰণ কৰি সাহিত্যং শ্ৰুতিমধুৰং বিশ্বৱাৰা চ সংস্কৃতি। কামৰূপস্য দেশস্য সায়ত্তিঃ প্ৰথতাং সদা।। ভগ-ৱতীপ্ৰসাদস্য বেশ্মেদং কীৰ্তিকাৰকম। শাৰদায়া' কৱীনাং চ সততং সন্নিধিং ব্ৰজেৎ।। ভৱনৰ কাৰ্য-সমাপ্তিত এটি বৃহৎ ব্যক্তিগত তৃপ্তি পোৱা যেন লাগিল। দাতা, অনুদাতা, নিৰ্মাণ সমিতি, সভাৰ কাৰ্য-নিৰ্বাহক সমিতিৰ ওচৰত ঋণ অনুভৱ কৰিও লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা ভাণ্ডৰীয়াই সদাগৰ ভোলানাথ বৰুৱাৰ হাওড়াৰ ৩৭ নম্বৰ ভবছন বোডৰ ঘৰটোৰ 'বাহিৰে-ভিতৰে, যি সৌন্দৰ্য বা দেখনিয়াৰ বস্তু আছে, সেই সকলোবোৰতে মোৰ হাতৰ এই পাঁচোটা আঙুলিৰ সাঁচ আছে' বুলি কোৱাৰ দৰে ভগৱতীপ্ৰসাদ বৰুৱা ভৱনৰ বেৰে-খোৰে মোৰ দহোটা আঙুলিৰ সাঁচ ক'ৰবাত লাগি আছে যেন লাগে। ঘৰটো সাজোঁতে পোৱা প্ৰতিবন্ধক আৰু নিন্দাই ঘৰটোৰ লগত মোৰ আত্মীয়তা বৃদ্ধি কৰিছিল, আৰু এতিয়াও তাৰ প্ৰতি আনসকল নিকৰুণ হ'লে মোৰ মগুহত লগা যেনেই লাগে। ঘৰ হ'ল। মই সভাৰ প্ৰধান সম্পাদক ভাগিলো। ঠিকাদাৰক দুহাজাৰ টকা দিবলৈ বৈ গ'ল। নতুন সম্পাদক সভাপতিক আহুকাল নিদিয়াকৈ ঘৰটি ঋণমুক্ত কৰাটি মোৰে উচিত কৰ্ম বিবেচনা কৰিলো। বৰ্দ্ধিত

দান বিচাৰিবৰ বাবে এতিয়া পাৰ্তি ককাইদেৱো নাই! গতিকে কেন্দ্ৰীয় শিক্ষামন্ত্ৰী এম্ চি চাগলালৈকে বৰ্ধিত অনুদানৰ বাবে এখন আৰ্জি পঠিয়ালো। তেওঁ ক'লে, নিৰূপিত পঞ্চাছ হাজাৰৰ ওপৰত অনুদান দিব নোৱাৰি। আকৌ লেখিলো বোলোঁ, এই আঁচনিত চৰকাৰৰপৰা টকা লৈ ঘৰ সাজি utilisation certificate দিয়া সমস্ত ভাৰতৰ ভিতৰতে একমাত্ৰ অনুষ্ঠান হিচাপে আমি বিশেষ বিচাৰ পাব পাওঁ। এই কলমৰ জোৰত চাগলা চাহাবৰপৰা তিনি হাজাৰ টকা আমাৰ ভিক্ষাপাত্ৰত পৰিলহি। বাকী তিনি হাজাৰ টকা উলিয়ালো অসম মাধ্যমিক শিক্ষা পৰিষদৰপৰা ঘৰটো আংশিকভাৱে তেওঁলোকক ভাৰা দি আগধন বুলি। পৰিষদৰ সচিব ড অশ্বিনীকান্ত বৰকাকতীয়ে এই বিষয়ত সহায় কৰি দিলে। এইদৰে আনে নিন্দা কৰক, প্ৰশংসা কৰক, এটা তৃপ্তিৰে সভাৰ প্ৰধান সম্পাদকত্বৰ পৰিসমাপ্তি ঘটালো।

কিন্তু সাহিত্য-সভাৰে সমধগছ নিছিগিল। ডিচেম্বৰ ১৯৬৬-জানুৱাৰী ১৯৬৭ত ডিব্ৰুগড়ত বহা চতুস্ত্ৰিংশ সম্মিলনৰ আলোচনা-চক্ৰৰ সভাপতি হৈ গ'লো আৰু সেই সম্মিলনত আৰু পিছৰ বাৰৰ তেজপুৰৰ পঞ্চত্ৰিংশ সম্মিলনৰ বিষয়-বাছনি সভাই মোক উপ সভাপতি নিৰ্বাচন কৰিলে। ডিব্ৰুগড়ত মোৰ অভিভাষণৰ বিষয় আছিল ভাৰতীয় সংস্কৃতিত অসমৰ সংস্কৃতিৰ স্থান। ১৯৭৮ বছৰটো বিশেষকৈ বেজবৰুৱা বছৰ হিচাপে ধুমধামেৰে গ'ল। যোৰহাটত ডাঙৰকৈ কেন্দ্ৰীয়ভাৱে ৰাজহুৱা সভা হ'ল। কলিকতাত, বেজবৰুৱা এসময়ত থকা উৰিষ্যাৰ সম্বলপুৰত আৰু নতুন দিল্লীৰ মাৱলংকৰ হলত চকুত লগা সভা বহিল। কলিকতাত ড° সুনীতিকুমাৰ চট্টোপাধ্যায়, সম্বলপুৰত ড° শ্ৰদ্ধাকৰ সুপকৰ আৰু দিল্লীত কাকা সাহেব কালেলকৰ সভাপতি হৈছিল। দিল্লীত ৰাষ্ট্ৰপতি ড জাকিৰ হুছেইনে এটি মনোৰম বক্তৃতা দিছিল আৰু মই সংকলন কৰা "চিত্ৰলেখা"খন

(বেজবৰুৱা এলবাম) মুকলি কৰিছিল। কলিকতা আৰু দিল্লীত মই ছপা অভিভাষণ পাঠ কৰিছিলো। সম্বলপুৰত ওড়িয়াসকলৰ মাজত অসমীয়াতে কথা ক'ব লগীয়া হৈছিল। বাহিৰৰ এই কেয়ো ঠাইলৈকে অসমৰপৰা এটি সাহিত্যিক দল গৈছিল। বেজবৰুৱা-জন্ম-শতবাৰ্ষিকীৰ বাবে মই "চিত্ৰলেখা"ৰ বাহিৰে "পত্ৰলেখা" (বেজবৰুৱাই আৰু আৰু বেজবৰুৱালৈ লিখা পত্ৰ গুচ্ছ), Religion of Love and Devotion (বেজবৰুৱাৰ বিখ্যাত বৰোদা লেক্‌চাৰ দুটা আৰু আন দুটা লেক্‌চাৰ), "বেজবৰুৱাৰ দিনলেখা" (তেওঁৰ ডায়েৰিবোৰ, কিছু দিন পাছত দ্বিতীয় এটা খণ্ডও প্ৰকাশ পায়) সংকলন-সম্পাদন কৰি উলিয়াইছিলো।

১৯৭২ চনত কনকলাল বৰুৱাৰ জন্মশতবাৰ্ষিকী পালনৰ অৰ্থে সাহিত্য-সভাই মোক সভাপতি কৰি গুৱাহাটীত এখন উদ্‌যাপন সমিতি পাতি দিছিল। সেই সমিতিৰ তৰফৰপৰা এশটি ছোৱালীক শৰাই, বস্তি, জোৰ, ফুল আদি দি সন্ধিয়াৰ মুআন্ধাৰী পৰত সমদল কৰাই থাপনা পাতি থোৱা কনকলালৰ চিত্ৰত ধূপ দীপ আদি দিয়াই চালে চকুৰোৱাকৈ সম্মান জনোৱা হৈছিল। সেই উপলক্ষ্যে বৰুৱাৰ ইংৰাজীত লেখা (Indian Antiquary, Journal of Assam Research Society আদিত প্ৰকাশিত) প্ৰবন্ধৰ সংকলন এটি কৰি Studies in the Early History of Assam নাম দি মই সম্পাদন কৰি প্ৰকাশ কৰোঁ। ইয়াৰ উপৰি নন্দ তালুকদাৰৰ সংকলিত "কনকলাল বৰুৱাৰ ৰচনাৱলীতো" এখন ভূমিকা সন্নিৱেশ কৰি দিওঁ। উদ্‌যাপন সমিতিৰ উদ্যোগেৰে ৮ জানুৱাৰী ১৯৭৪ত কনকলাল বৰুৱাৰ এটি আৱক্ষ মূৰ্তি তেওঁৰ গুৱাহাটীৰ বাস-গৃহৰ আগফালে স্থাপন কৰা হয়, সেইটি উন্মোচন কৰে অসমৰ ৰাজ্যপাল এল্‌. পি সিংহই। অসম সাহিত্য-সভাই যোৱা দহ বছৰত বিশেষকৈ প্ৰধান সম্পাদক ড' নগেন শইকীয়াৰ উদ্যোগত কেইবাটিও লেখক-

শিবিৰ পাতিছে। তাৰ ভিতৰত ১৯৭৩-৭৪ দোমোজাত গুৱাহাটীত এসপ্তাহ জোৰাকৈ অনুষ্ঠিত প্ৰথমটিয়ে আমাৰ সাহিত্যিকসকলৰ মাজত বৃহত্তম উৎসাহ উদ্দীপনা জগাই তুলিছিল। তাৰ সঞ্চালক-ৰূপে কটন কলেজৰ ইউনিয়ন হলত যুদ্ধোত্তৰ অসমীয়া সাহিত্যৰ পৰ্যবেক্ষণ কাৰ্যত লাগিবলৈ পাই ভাল লাগিছিল। শিবিৰৰ বীৰসকলে নিজ নিজ বিষয়ক পাৰদৰ্শিতাৰে আগুৰিছিল।

১৯৭৪ৰ জানুৱাৰী মাহত তিনি ফালৰপৰা তিনিটা ঘোষণা আহিল। অসম সাহিত্য-সভাই ফেব্ৰুৱাৰীত মঙ্গলদৈত হ'ব লগীয়া একোত্তৰচত্বাৰিংশ সম্মিলনৰ বাবে মোক সভাপতি নিৰ্বাচন কৰিলে। গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ আৰ্ট্‌ছ ফেকাল্টি বা কলা-বিভাগে কৰিলে ডিন্ অব্ ফেকাল্টি বা কলাগুৰু। ২৬ জানুৱাৰীত ভাৰত চৰকাৰে পদ্মশ্ৰী সম্মান দান কৰিলে। বন্ধুসকলে অৱশ্যে কৈছিল, মই পদ্মশ্ৰী খিতাপ গ্ৰহণ কৰিব নালাগিছিল, কাৰণ সি মোৰ কাৰণে সৰু হৈছে। কিন্তু মই সেইদৰে খোপ ধৰা জানো ভাল হ'ব? মই কিমানৰ বস্তু, আনসকলেই ৰায় দিয়কচোন। অৱশ্যে মোৰ যোৰহাটৰ ছাত্ৰ বন্ধু অমল ৰাজখোৱাই কৈ পঠিয়ালে বোলে, মই যেতিয়া তিনিটি সম্মান একেলগেই পালো, মোৰ হেট্‌ ট্ৰিকেই হ'ল নে ত্ৰিমুকুট লাভেই হ'ল। কিন্তু মোৰ ছাত্ৰবন্ধুসকল আৰু সহকৰ্মী কেইবাজনৰো উদ্যোগত এইবাৰ সাহিত্য সভাৰ সভাপতি হোৱাৰ পৰ্বটো বিৰাট-পৰ্ব কৰিবৰ যত্ন চলিল। প্ৰথম, মোৰ অভিভাষণ-খন লেখা হোৱাৰ লগে লগে তাৰ এক ইংৰাজী ৰূপান্তৰ সৃষ্টি হ'ল—ইংৰাজীৰ অধ্যাপক আৰু কবি হীৰেন দত্ত আদিৰ সৌজন্যত। সম্মিলনৰ পিছত সেইখন কিতাপ আকাৰে সভাই ধুনীয়াকৈ ছপায়ো উলিয়ালে—সভাৰ সভাপতিৰ অভিভাষণবিলাকৰ ভিতৰত সেইখনেই যি সেইদৰে ইংৰাজী সংস্কৰণ ওলাইছে—বাহিৰৰ লোকে আমাৰ অভিভাষণবোৰ খায় নে কাণতে পিন্ধে চাব খুজিলে তাৰ এটা

আহিঁ হৈ থাকিল আক! আক এটা 'নূতন কিছু কৰ'ব নজিব হ'ল গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অসমীয়া বিভাগৰ ছাত্ৰসকলে আয়োজন কৰা মোৰ লেখা আক সম্পাদন কৰা কিতাপ আৰু আলোচনীৰ প্ৰদৰ্শনী 'সভাপতিৰ হাটঘৰ'। জানোচা সভাপতিয়ে একো কিতাপ-ফলি লেখা নাই বুলিয়ে কোনোবাই ভাবে, তাক বাধা দিবৰ বাবেই যেন সেইখন মেলা॥ তাৰ উপৰি, পূৰ্বৰ সাহিত্য সভাৰ সম্মিলনবোৰৰ সভাপতিজনক সভা হোৱা ঠাইৰ ওচৰত ৰখা হয় যাতে সকলোৱে দেখা শুনা কৰাত সহজ হয়। কিন্তু মোক ৰখা হ'ল মঙলদৈ সক চহৰ নৌ সোমোৱাৰ উপকণ্ঠতে উপচুপাৰা বুলি এটা চুবুৰীত। এজন বন্ধুৱে তাতে মোক দেখা কৰিবলৈ গৈ কৈছিল, 'আপুনি দেখোন মঙলদৈলৈ নাহি গুৱাহাটীৰ ওচৰতে বৈ গ'ল?' মই ক'লো, 'দৰাইনো নিজে ক'বনে, সুৱাগুৰি তুলিবলৈ কল-পুলি কোনখিনিত পুতিব লাগে? ভিতৰি কি ষড়যন্ত্ৰ চলিছে মইনো ক'ত ভূ ৰাখিছো?' এবাৰ দুজন পাহৰাল ডেকা ঘট্‌ ঘট্‌ ঘৰ্‌ ৰ্‌ ৰ্‌ কৰে মটৰ চাইকেল এখন চলাই আহি মোৰ বাহৰ পালেহি, কিন্তু নমস্কাৰ জনোৱাৰ বাদে কোনো কথাই তেওঁলোকে নক'লে, মাথোন মল্ল-যোদ্ধাই মল্ল-যোদ্ধাক নিৰীক্ষণ কৰাৰ দৰে মোক কট্‌-মটীয়াকৈ নিৰীখি ঘূৰি গ'লগৈ। পিছত গম পালো, আদৰণী সমিতিয়ে সভাৰ ৰভা-ঘৰৰ কল-ভলৰপৰা মোক মঞ্চলৈ সেই এৰেও বাট নিবলৈ এখন দোলা বিচাৰিছিল, নাপালে। গতিকে পুৰণি কালৰ দৰাক নিয়াৰ দৰে সেইছোৱা বাট সভাপতিক দাং-দোলা কৰি নিবলৈ সেই গম্ভীৰ পুৰুষ ডেকা দুজনক ভাৰ দিয়া হৈছিল, গতিকে আগে ভাগে তেওঁলোকে চকুৰে মোৰ ওজনটো লৈ আছিল আক যথাসময়ত তেওঁলোকৰ কৰ্তব্য পালন কৰিলে।

"মঙলদৈ মঙলদৈ" গ্ৰন্থত 'আজি বন্দো কি ছন্দেৰে' নামৰ শিতানত সাহিত্য-সভাৰ একচল্লিশ সম্মিলনৰ বৰ্ণনা দি অমল

বাজখোৱাই 'আদৰি আনিছে'। চেনেহ-ভকতিৰে দেশৰ মানুহজন ,' এই সকল শীৰ্ষৰ তলত সেই খানদানী আমেজৰ সুৰাগুৰি তোলা সাধুটো কৈছে। এধান সময় দিয়ক। মই তাৰ শিহৰণ অনুভৱ কৰি কৰি চকু মুদি তেওঁৰ ভাষাতে তাক মাথোন দোহাৰোঁ। 'মঙলদৈ অধিবেশনৰ সবাতকৈ আকৰ্ষণীয়, অভূতপূৰ্ব দৃশ্য হ'ল নৱনিৰ্বাচিত সভাপতি ডক্টৰ নেওগক, তেখেত থকা স্থানৰপৰা মূলমণ্ডপলৈ শোভাযাত্ৰাৰে আদৰি অনা দৃশ্য। আৱেগিকভাৱেৰে ভাৰতৰ প্ৰখ্যাত সাহিত্যিক কালিন্দীচৰণ পাণিগ্ৰাহীয়ে মন্তব্য কৰে'াতে জাতীয় ভাষাসম্মিলনৰ সভাপতিগৰাকীক এনে ধৰণৰ সম্মান জনোৱা দৃশ্য তেওঁ আগতে কোনো সাহিত্য সম্মিলনত দেখা নাই। লোকাৰণ্য ৰাইজ আৰু সমদলৰ বাতৰি শুনি অসমৰ ৰাজ্যপাল শ্ৰীলালন প্ৰসাদ সিংহে মন্তব্য কৰে যে "এনে সম্মান প্ৰকৃততে বিৰল।" "দি আসাম ট্ৰিবিউনে" কয়—"ইমপ্ৰেছিভ প্ৰছেশন" (Impressive procession)। "দৈনিক অসম"ৰ ভাষাত 'জনসাধাৰণেৰে ভৰপূৰ এক অভূতপূৰ্ব শোভাযাত্ৰা।' এগৰাকী মঙলদৈৰ ওচৰৰ গাঁৱৰ মানুহক সোধাত ক'লে, "এনে দৃশ্য চাই জনম সফল হ'ল।" সঁচায় অভূতপূৰ্ব এই শোভাযাত্ৰা। অসমৰ জনসাধাৰণে অসমৰ জাতীয় অনুষ্ঠানৰ সভাপতিগৰাকীক ইয়াতকৈ একো সম্মান যাচিব নোৱাৰে। সভাপতিৰ শিৱিৰ আছিল মঙলদৈ কলেজৰ ওচৰত (উপহুপাৰাত)। তাৰপৰা মঙলদৈ প্ৰায় দুমাইল। এই দুমাইল বাটছোৱাত দুয়োফালে হাজাৰ হাজাৰ জনতাই সভাপতিজনাক সম্মান জনাবলৈ বাট চাই আছিল। সভাপতিক লৈ কৰা শোভাযাত্ৰাত আছিল দুটা হাতী পোৱালি সহ ৪১টা হাতী, দুখন ট্ৰাক, (তাৰে সুসজ্জিত এখন ট্ৰাকত সভাপতি, পাণিগ্ৰাহী, অভ্যৰ্থনা সমিতিৰ সভাপতিকে ধৰি কেইবাগৰাকীও বিশিষ্ট লোক আছিল), দহজনীয়া এটা বেণ্ড পাৰ্টি, আঠজন বৰঢ়ুলীয়াৰ দল, চৈধ্যগৰাকী সৰু ঢ়ুলীয়া, সাতগৰাকীৰ খঞ্জৰীৰ দল, দুযোৰ

খুলীয়া, পোন্ধৰজন কালীয়া, জয়ঢোল, খেৰাই নৃত্য আৰু ওজাপালিৰ দল, সংকীৰ্ত্তনৰ এটি দল, ওঠৰটা অন্যান্য সাংস্কৃতিক অনুষ্ঠানৰ দল, একচল্লিছগৰাকী অসমীয়া সাজপাৰেৰে মূৰত জাপি, কাষত আম-পাতেৰে মাঙ্গলিক কলহ লৈ গাভৰু, একছল্লিছগৰাকী একে সাজেৰে শৰাই লৈ মহিলা, মইনা পাৰিজাতৰ দলে সভাপতিক শোভাযাত্ৰা কৰি আগুৰি আনে। শোভাযাত্ৰাৰ লগত যোগ দিয়ে হাজাৰ হাজাৰ ৰাইজে। স্বচক্ষুৰে নেদেখিলে এই শোভাযাত্ৰাৰ বিৱৰণ দিয়া কঠিন। সেই সময়ত এনে ভাব হৈছিল মঙলদৈ খেলপথাৰলৈকে যেন এখন মানৱ সমুদ্ৰতহে পৰিণত হৈছে।' মোৰ দৰে সাহিত্য-ক্ষেত্ৰৰ এজন ক্ষুদ্ৰ কৰ্মীকে সকলোৱে উবুৰি খাই পৰি এনে এক বিৰাট সম্মান জনাইছে। সিমানতো আমাৰ সাহিত্যৰ ভৱিষ্যত উজ্জ্বল নহয় বুলি ক'লে বিশ্বাস কৰিমনে?

ভাষাৰ কাহিনী দোহাৰিছো

দুই-এজন বন্ধুৱে আপত্তি আহিছে যে 'দীঘ আৰু বাণি'ৰ পিছৰ প্ৰবন্ধবোৰৰ বিৱৰণত যেন কিছু কাৰ্পণ্য হৈছে আৰু আগতে যেনেকৈ কথাবোৰত সিসকলে ৰস পাইছিল, এতিয়া সি কিছু পৰিমাণে কমি আহিছে। বোধ হয়, মোৰ জীৱনৰ সাধুটো এতিয়া বাহিৰৰ গম্ভীৰ-পৰা গম্ভীৰতৰ পৰিৱেশৰ মাজত সোমাই পৰা কাৰণেহে ৰস কমিবলৈ বাধ্য হৈছে। 'ৰস' আৰু কথা-শৈলীক কথা-বস্তুৱেহে অনুশাসন কৰে। পাঠকসকলৰ দ্বিতীয় এটা কথা হৈছে, অসমৰ শাসকীয় (অফিচিয়েল) ভাষাৰ কথাটো আৰু অলপ মুকলিকৈ লেখা হ'লে ভাল হ'লহেঁতেননেকি, কাৰণ 'প্ৰান্তিক'ত বৰ্ণোৱামতে (৪৯) ১৯৬১ চনৰ সংশোধনী অধিনিয়মমতে কাছাৰত অসমীয়া ভাষাৰ অপ্ৰৱেশৰ ঠাইত প্ৰৱেশ হ'ব পৰা কথাটো স্পষ্ট হৈ মুঠিল, সেই গতিকে গুৰিৰেপৰা কথাটো ভাঙি পাতি ক'লে ভাল। 'দীঘ আৰু বাণি'ক আত্মজীৱনী কৰি লেখা নাই যদিও ই নিতান্তই মোৰ জীৱন স্মৃতিহে, গতিকে নিজৰ জীৱনৰ খুটিটোৰপৰা এৰালডাল দীঘল কৰি টানি বৰকৈ আঁতৰি বহল দেশখনৰ কথা লিখিলে জানোচা মোক অবান্তৰ লেখাৰ অপৰাধত অপৰাধী কৰা হয়, সেই ভয়তহে সমসাময়িক ঘটনাবোৰ বৰকৈ আঁজুৰিবৰ ইচ্ছা কৰা নাই। তদুপৰি সেইবোৰ আমাৰ জাতীয় বুৰঞ্জীৰ অঙ্গ, আৰু কম-বেছি পৰিমাণে সেইবোৰৰ বুজ আমাৰ সকলোৰে আছে। কাছাৰত শাসকীয় ভাষা অসমীয়াৰ প্ৰৱেশ-অপ্ৰৱেশৰ কথাটোও সেই বুৰঞ্জীৰ টুকুৰা। তথাপিও ভাষা অধিনিয়মৰ কাহিনী অকণমান ইয়াতে দোহাৰিছো।

১৯৫০ ছনত মাৰ্ঘেৰিটাত বহা অসম সাহিত্য সভা সম্মিলনে পোন প্ৰথম বাৰৰ বাবে অসম ছৰকাৰক অসমীয়া ভাষাক অসমৰ শাসকীয় ভাষা কৰি বিধান সভাত বিধি কৰিবলৈ পৰামৰ্শ দিয়ে আৰু তেতিয়াৰেপৰা প্ৰায় প্ৰতি বাৰ্ষিক সম্মিলনতে সভাই সেই দাবী উত্থাপন কৰে, বছৰি 'দাবী দিৱসো' পালন কৰে। লাহে লাহে ৰাজ্য জুৰি অসমীয়া ভাষাৰ দাবীয়ে বিস্তাৰ লাভ কৰে। বিধান সভাৰ মজিয়াতো তাৰ ধ্বনি উঠে আৰু কোনো 'প্ৰাইভেট' সদস্যই অসমীয়া ভাষাৰ হকে প্ৰস্তাৱ দাঙি ধৰিবলৈও ওলায়। কিন্তু এই সকলো উত্থান উথায় লীয়ন্তে' হৈ থাকে। শেহত বিধান সভাৰ বাজেট অধিৱেশনত মুখ্যমন্ত্ৰী চলিহাই (৩ মাৰ্চ ১৯৬০) এটা 'দুৰ্ভাগ্য-জনক মন্তব্য' কৰে—যদিও অসম সাহিত্য সভা আদি অনুষ্ঠানে অসমীয়া ভাষাৰ হকে উচিত দাবীকে কৰি আহিছে, Government would prefer to wait till they get the same demand from the non-Assamese speaking population as a State language চলিহাই এইদৰে জনমতে নাওখন বুৰোৱাৰ ভয় দেখুৱাইছিল যদিও জনমতে নাওখন বুৰাইহে এৰিলে। দেশ জুৰি জুই জ্বলাৰ আগন্তুক দেখা গ'ল। ১৬ মাৰ্চ ১৯৬০ত আকৌ চলিহাই তেওঁৰ এই উক্তিৰ অৰ্থ এইদৰে ব্যাখ্যা কৰিলে. 'মই সিদিনা ৰাজ্যিক ভাষা সম্পৰ্কত এই সদনতে কৈছিলো যে অসমত বসবাস কৰা যিবিলাক মানুহ আছে সেই সকলোবিলাক মানুহৰ ভিতৰত মিলা-প্ৰীতিৰ মাজত সিদ্ধান্ত লোৱাৰ কথা।' ২১-২২ এপ্ৰিল তাৰিখে অসম প্ৰদেশ কংগ্ৰেছ কমিটিয়ে এটা প্ৰস্তাৱ যোগে সিদ্ধান্ত কৰে—আইন কৰি অসমীয়া ভাষাক শাসকীয় ভাষা বুলি ঘোষণা কৰা হওক, আৰু সেই ভাষা কাছাৰ জিলা, খাচি-জয়ন্তীয়া, গাৰো পাহাৰ, মিজো পাহাৰ আৰু উত্তৰ কাছাৰ পাহাৰৰ স্বায়ত্তশাসিত জিলাবোৰৰ বাহিৰে সকলো জিলাতে শাসকীয় ভাষা

ৰূপে চলোৱা হওক। সেই দ্বিতীয় পৰ্যায়ৰ জিলাবোৰ যেতিয়া সাজু হ'ব তাতো অসমীয়া ভাষা চলোৱা হ'ব। কংগ্ৰেছ কমিটিৰ এই প্ৰস্তাৱ অনুসৰি বিধি ৰচনাৰ কাম হাতত লোৱা হ'ব বুলি ২৩ জুন তাৰিখে মুখ্য মন্ত্ৰীয়ে শ্বিলঙত এটা বিবৃতিত দেশত এক শান্ত পৰিৱেশ কামনা কৰে। ২ ছেপ্টেম্বৰ তাৰিখে পশ্চিম বঙ্গ বিধান সভাই অসমত 'যোৱা কেইটামান সপ্তাহত ঘটি যোৱা দাঙ্গা হাঙ্গামাৰ' পৰিপ্ৰেক্ষিতত আন কথাৰ মাজত অসমৰ ভাষা সমস্যাটোৰ সমাধান পিছুৱাই দিবলৈ পৰামৰ্শ আগ বঢ়ায়॥

১০ অক্টোবৰ ১৯৬০ তাৰিখে মুখ্যমন্ত্ৰীয়ে Assam Official Language Bill, 1960 সদনত উত্থাপন কৰিবলৈ সদনৰ অনুমতি বিচাৰে। সেই বিলৰ ঘাই কথা (১) তাৰ তৃতীয় ধাৰামতে সদ্যহতে অসমীয়া আৰু ইংৰাজী আৰু পাছত ইংৰাজীৰ ঠাই ভাৰতীয় সংবিধানৰ ভাৰতীয় সংবিধানৰ ৩৪৬ ধাৰামতে হিন্দীয়ে ল'লে অসমীয়া আৰু হিন্দী অসমৰ শাসকীয় ভাষা হ'ব, (২) চতুৰ্থ ধাৰামতে স্বায়ত্ত শাসিত অঞ্চল আৰু জিলাবোৰত সদ্যহতে চলি থকা ভাষাই চলি থাকিব, আৰু পিছত জিলা পৰিষদবোৰে দুই-তৃতীয়াংশ সদস্যৰ সম্মতিৰে নিজ ভাষা ঠিক কৰিব, আৰু (৩) পঞ্চম ধাৰামতে জিলা পৰ্যায়ত কাছাৰত একমাত্ৰ বঙলা ভাষাইহে চলিব। অসমৰ পাৰ্বত্য নেতাসকলক উদাৰতাৰে সাবটি লোৱা বুলি চলিহাৰ এটি যশস্যা হৈছিল। এতিয়া কিন্তু সদনত বিল পেছ কৰাৰ লগে লগে সকলো তেনে নেতা (কেপ্টেইন উইলিয়াম্‌ছন্‌ এ ছাংমা, উ জোৰ মানিক ছিয়েম, হেনৰি কটন, পু লালমাৱিয়া, এ থাংলুৰা, ইমাৰছন মমিন, চি চুঙ্গা আৰু নাল্লিন্দ্ৰ ছাংমা) আৰু পাথৰকান্দিৰ বিশ্বনাথ উপাধ্যায়ে সদন ত্যাগ কৰে। সদনত আলোচনাৰ শেষত যেতিয়া ২৪ অক্টোবৰত বিলখন গৃহীত হয়, তেতিয়া (১) তৃতীয় ধাৰাত অসমীয়া/ইংৰাজী আৰু অসমীয়া/হিন্দীৰ ঠাইত মাথোন অসমীয়া ৰাজ্য-

খনৰ শাসকীয় ভাষা অভিহিত হয়, যদিও ইংৰাজী/হিন্দী ছেক্রেটেৰিয়েট আৰু বিভাগীয় প্ৰধানৰ কাৰ্যালয়ত চলাৰ দিহা ৰখা হ'ল। (২) চতুৰ্থ ধাৰাটো প্ৰায় অবিকল একে ৰয়, আৰু (৩) পঞ্চম ধাৰাটোৰ ৰূপ এনে কৰা হয় Notwithstai ding anything in Section 3 the Bengali l ngu ige shal be u ed for administiative ard other offici l purpoces up to and ii cli ding the district level in the district of Cachar unt l he Mol kuma Parishucs aid Municipal Bo irds of the dis rict in a joint meeting by a majority of not less than two hirds cf the membeis pie ent and vot ng decide in fav ui of adopt on of the offici l language for u e in the district for the foresaid puiposes কাছাৰৰ সদস্যসকল (মুখ্যমন্ত্ৰী আৰু এজন মন্ত্ৰীৰ বাদে) সদনত অনুপস্থিত হয়।

অসম শাসকীয় ভাষা অধিনিয়ম ১৯৬০-এ ইতিমধ্যে ভাৰত চৰকাৰৰ ফালৰপৰা আগ বঢোৱা গোবিন্দবল্লভ পন্থৰ সূত্ৰ অৱজ্ঞা কৰিছিল। পন্থৰ বিধানমতে অসমীয়াক ৰাজ্যিক পৰ্যায়ত শাসকীয় ভাষা কৰা হ'লেও সি ব্ৰহ্মপুত্ৰ উপত্যকাতেহে চলিব, ৰাজ্যিক পৰ্যায়ত ইংৰাজী আৰু বঙলা চলি থাকিব হিন্দীয়ে ইংৰাজীৰ ঠাই নোলোৱালৈকে, বঙলা কাছাৰৰ ভাষা হ'ব আৰু পাৰ্বত্য জিলাবোৰত সেই জিলাবোৰৰ ভাষাই চলিব।

১৯৬০ ছনৰ অক্টোবৰত পলাশবাৰী মিৰ্জাত বহা অসম সাহিত্য সভাৰ অষ্টাবিংশ সন্মিলনে বিলখনৰ এই তিনিওটা ধাৰাৰে অসম্পূৰ্ণতাৰ সমালোচনা কৰে, আৰু বিশেষকৈ কাছাৰৰ থলুৱা অসমীয়া, মণিপুৰী, বাগিছাৰ বনুৱা, মুছলমান আৰু নেপালীসকলে অসমীয়া দাবী কৰোঁতেও বঙলাকহে কাছাৰৰ ভাষা কৰাৰ প্ৰতিবাদ কৰে। আনকালে কাছাৰৰ বঙলাভাষী এম. এল. এ কেইজনৰ উদ্যোগত পোনতে হোজাইত এখন সভা কৰি সংবিধানৰ ৩৪৭শ ধাৰাৰ ভিত্তিত

বঙলা ভাষাৰ পক্ষে আৰু নতুন ভাষা আইনৰ বিৰুদ্ধে এক আন্দোলন গঢ় লৈ উঠে। শিলচৰ, কৰিমগঞ্জ আৰু হাইলাকান্দিৰ জিলা কংগ্ৰেছ বিদ্ৰোহী হৈ উঠে। কাছাৰ জিলা সংগ্ৰাম পৰিষদ এখন গঠিত হ'ল। কলিকতীয়া খবৰকাগজে ইন্ধন যোগায়ে থাকিল। ১৯৬১ৰ ১৯ মেই তাৰিখে পণ্ডিত নেহৰু আহিল গুৱাহাটীলৈ। সেইদিনাখনেই আনকালে শিলচৰত পুলিচে উন্মত্ত জনতাৰ ওপৰত গুলী চলায়, আৰু এঘাৰজন সংগ্ৰামীৰ মৃত্যু ঘটে। ২৭ মেইত পশ্চিম বঙ্গৰ দুৰ্গাপুৰত সৰ্বভাৰতীয় কংগ্ৰেছ বহিল। তাত সংগ্ৰামীসকলৰ সপক্ষেই সমৰ্থনৰ এচাটি শকত বতাহ বলা যেন সকলোৱে অনুভৱ কৰিলে। শেহত্তত অসমৰ খবিয়াল ভাঙিবলৈ ভাৰতৰ স্বৰাষ্ট্ৰ-মন্ত্ৰী লালবাহাদুৰ শাস্ত্ৰী অসমলৈ অহাটোৰ সিদ্ধান্ত হ'লগৈ। ৩০ মেইত তেওঁ আহিল আৰু শিলচৰ, শিলং আৰু গুৱাহাটীত বিশেষকৈ সংগ্ৰামী আৰু কংগ্ৰেছ মহলত ঘূৰি ৫ জুনত আঠদফীয়া এক প্ৰস্তাৱ আগ বঢ়াই দিল্লীলৈ ঘূৰিল। সেই প্ৰস্তাৱেই বিখ্যাত শাস্ত্ৰী-সূত্ৰ, যি শিলচৰ বা গুৱাহাটীত কাকো প্ৰকৃত সান্ত্বনা দিব নোৱাৰিলে। সংগ্ৰাম পৰিষদে দেখিলে, তেওঁলোকৰ দাবী মানি সেই সূত্ৰই বঙলাক অসমৰ দ্বিতীয় ৰাজ্যিক শাসকীয় ভাষা নকৰিলে। ১৯৫১ চনৰ পিয়লে কাছাৰৰ ১১,০৫,৮৬৫ মুঠ জনসংখ্যাৰ ৮,৭০,৮৭৭ জনক বঙ্গভাষী কৰি দেখুৱাইছে। তাত সন্দেহৰ থল আছে। এতিয়া পুনৰ কাছাৰৰ মণিপুৰী (বিষ্ণুপ্ৰিয়া মণিপুৰী), বাগিচাৰ কৰ্মী, নেপালী আৰু বহু সংখ্যক মুছলমান লোক জগ আগি কাছাৰত অসমীয়া দাবী কৰিলে। মেই মাহৰ শেহৰ তিনি চাৰি দিনৰ ভিতৰত সংগ্ৰামৰ সোঁত উভতি ব'বলৈ ধৰে। সংগ্ৰাম পৰিষদৰ বিৰুদ্ধে অসমীয়া ভাষাৰ সমৰ্থন কৰা শান্তি পৰিষদ ঠায়ে ঠায়ে সংগঠিত হয়। জুনৰ ১৯ তাৰিখে বিভিন্ন দিশৰপৰা প্ৰায় দহ হাজাৰ শান্তি-পৰিষদৰ কৰ্মী হাইলাকান্দিলৈ অগ্ৰসৰ হৈছিল তাত দুজন মন্ত্ৰী উপস্থিত থকা

বুলি শুনি। সেইদিনা পুলিচৰ গুলীত তাৰে পাঁচজন নিহত হয় আৰু আততায়ীৰ চুৰিকাঘাত আদিত আন সাতজন মৃত্যু মুখত পৰে। সিমানতো কিন্তু শান্তি-পৰিষদৰ আন্দোলনৰ প্ৰতি চৰকাৰেও দৃক্‌পাত কৰা যেন নালাগিল। সংগ্ৰাম পৰিষদৰ লোকে অসমীয়া সমৰ্থন কৰা কাছাৰৰ মুছলমানসকলক নিজৰ মতলৈ টানি নিছিল। নতুন দিল্লীৰ Times of India কাকতৰ সংবাদসেৱীসকলে এই কথাত মন্তব্য কৰিছিল The patient and persuasive build up of the present movement (সংগ্ৰাম পৰিষদৰ সংগ্ৰাম), whose leaders marched through 2600 villages at the preparatory stage succeeded in enlisting the support of the Muslims as well When the satyagraha was launched on May 19, Muslim volunteers courted arrest and faced bullets (১ জুন ১৯৬১)

শাস্ত্ৰী-সূত্ৰই প্ৰত্যাশিত শান্তিৰ ঠাইত যি খেলি-মেলিৰ সৃষ্টি কৰিছিল, তাক অসম সাহিত্য সভাই লক্ষ্য কৰিছিল আৰু সেই বাবে তাৰ প্ৰয়োগে আমাক কোনখিনি পোৱাবগৈ বুজিবলৈ টান পাইছিল। গতিকে সভাৰ কাৰ্যনিৰ্বাহক সমিতিয়ে সেই প্ৰয়োগ ৰোধ কৰিবৰ যত্ন কৰিছিল। শাস্ত্ৰী-সূত্ৰৰ প্ৰথম দুটা কথা হ'ল, (১) মহকুমা পৰিষদ সম্পৰ্কীয় উপবন্ধটো গুচাই অসম শাসকীয় ভাষা অধিনিয়ম সংশোধন কৰা হ'ব। (২) একালে ৰাজ্যৰ ৰাজধানী আৰু আনকালে কাছাৰ আৰু স্বায়ত্তশাসিত পাৰ্বত্য জিলাৰ মাজৰ পত্ৰ-বিনিময় বৰ্তমান ইংৰাজীত আৰু পিছত হিন্দীত চলিব। এই দুই প্ৰস্তাৱিত বিধান একেলগে ল'লে আমাৰ বাবে আই ধৰতকৈ বাই ধৰহে চাব হয়, কাৰণ কাছাৰ জিলাত জিলা পৰ্যায়ত কেৱল বঙলা হ'ল, আৰু ৰাজ্য-জিলাৰ সংযোগৰ কাৰ্যত ইংৰাজী বা হিন্দীৰ প্ৰয়োগ মাত্ৰ থাকিল, এই দুই ক্ষেত্ৰতে অসমীয়া ভাষা দূৰতে ৰৈ যায়। ৰাজ্য এখনৰ এখন জিলাত ৰাজ্যিক শাসকীয় ভাষাৰ অপ্ৰয়োগ

সংবিধান-সম্মত হ'ব নোৱাৰে। শাস্ত্ৰীৰ প্ৰস্তাৱত এই এটা ডাঙৰ সাংবিধানিক ভ্ৰম বৈ গৈছিল। আনকালে, ইতিমধ্যে আন দুটা ঘটনাই সমস্ত ভাৰতত বিশেষ প্ৰাধান্য লাভ কৰিছিল। এটা হ'ল ৰাজ্য পুনৰ্গঠন আয়োগৰ প্ৰতিবেদনৰ চতুৰ্থ ভাগত ভাষা-গত সংখ্যা-লঘুসকলক বিশেষভাৱে ৰক্ষণাবেক্ষণ দিয়াৰ বিধানবোৰৰ প্ৰয়োগ (Memorandum on Safeguards for Linguistic Minorities, Government of India, 1956)। দ্বিতীয়টো হ'ল ৰাষ্ট্ৰীয় একীকৰণৰ বিষয়ত ১১-১২ আগস্ট ১৯৬১ তাৰিখৰ মুখ্য মন্ত্ৰীসকলৰ সিদ্ধান্তাৱলী। সিদ্ধান্তবোৰৰ ভিতৰত কাছাৰ সম্পৰ্কত বিচাৰ কৰিব লগীয়া সিদ্ধান্ত হ'ল এইটো ॰ 12 Where at least sixty per cent of the population of a District speaks o uses a language other than the official language of the State this language of the minority group should be recognised as an official language in that District, in addition to the State official language আনকালে পশ্চিম বঙ্গৰ শাসকীয় ভাষাৰ বিষয়ে আলোচনা চলি থকাৰ মাজত দাৰ্জিলিং জিলাত নেপালী ভাষাক স্বীকৃতি দিবনে নিদিয়ে, এই প্ৰশ্ন লৈ প্ৰধান মন্ত্ৰী নেহৰুৱে এআষাৰ অৰ্থপূৰ্ণ কথা কয় • But it is clear to me in giving full recognition to the regional language, such as Nepalese, the State language does not cease to function The State language is anyhow the language for the whole State (The Statesman 17 June 1961) নেহৰুৱে পুনৰ দাৰ্জিলিং ভাষা প্ৰয়োগ সমিতিৰ সভাপতিলৈ লিখা চিঠিত ক'লে. The State language remained whatever position might be given to the minority language in a particular area Otherwise that area would be isolated from the rest of the State (13 August 1961) আগস্টৰ ৩০ তাৰিখে লালবাহাদুৰ শাস্ত্ৰীয়ে লোকসভাৰ আলোচনা-প্ৰসংগত কাছাৰ সম্বন্ধে উক্তি কৰে: The regional

language of the State could not be ruled out from any part or area of the State But as Bengali speaking people were more or less 75 per cent in that area it has been decided that the administrative language would be Bengali No other language could be used in that district ইয়াত চৰকাৰে আমাৰ শেষ নামামি পিয়লৰ লোক-সংখ্যাৰ গণনাহে মানি ল'লে।

শাস্ত্ৰী-সূত্ৰ অনুসৰি ভাষা অধিনিয়মৰ সংশোধন এইদৰে অৱশ্যম্ভাৱী হৈ উঠে। অসম সাহিত্য সভাৰ ২৪-২৫ জুন ১৯৬১ তাৰিখৰ কাৰ্য-নিৰ্বাহক সমিতিৰ প্ৰস্তাৱত, শাস্ত্ৰীজীক ৪ জুন আৰু ২৯ জুলাই তাৰিখে দিয়া স্মাৰক পত্ৰত অধিনিয়মখন যেনে আছে তেনেই (যদিও সিও সভাৰ মন পূত হোৱা নাছিল) কাৰ্যকৰী কৰিবলৈ সভাৰ ফালৰপৰা অভিমত দিয়া হৈছিল। এতিয়া ৰাজ্যিক ভাষা অসমীয়াৰ কাৰণে ৰাজ্যৰ •এখণ্ড কাছাৰত তলা-চাবি লগোৱাৰ দিহা চলিল, ১৩ ছেপ্টেম্বৰ তাৰিখে শাস্ত্ৰীজীৰ হাতে হাতে দাখিল কৰা স্মাৰকপত্ৰত চলন্ত পৰিস্থিতি বিশ্লেষণ কৰি তেওঁক অনুৰোধ কৰা হ'ল যাতে no unjust and unnecessary restrictions be imposed on the State's official language Assamese, by barring its use for administrative and other official purposes in the district of Cachar and also for communication between the State head-quarters and the district of Cachar আমি আগ বঢ়োৱা যুক্তি আৰু উপায়ত শাস্ত্ৰীজী সহমত হ'ল। আমি তেওঁক অনুৰোধ কৰিলো, অধিনিয়মখন সংশোধন কৰিলে যেন সেইমতেহে তাক সংশোধন কৰিবলৈ নিৰ্দেশ দিয়া হয়। পিছত মুখ্যমন্ত্ৰী চলিহাৰপৰা জানিব পাৰিলো, সেই মৰ্মেই শাস্ত্ৰীয়ে তেওঁক পৰামৰ্শ দিছিল। সেই পৰামৰ্শইহে অসম মন্ত্ৰী সভাক সচেতন কৰি দিছিল যে ৰাজ্যখনৰ ৰাজ্যিক ভাষাটো ৰাজ্যৰ খণ্ড-বিশেষত বাধাপ্ৰাপ্ত হ'ব নোৱাৰে।

সাহিত্য-সভাৰ কাৰ্যপালিকাৰ ২৪-২৫ জুনৰ বৈঠকে চৰকাৰক অধিনিয়মখন অনতিপলমে কাৰ্যকৰী কৰিবলৈ কৈও মহকুমা পৰিষদ সংক্ৰান্ত দফাৰ নিতান্ত সংশোধনৰ আৱশ্যকৰ সম্ভাৱনা মুই নকৰি 'গণভোটৰ ভিত্তিত কাছাৰৰ জিলা পৰ্য্যায়ৰ ভাষা নিৰ্দ্ধাৰণৰ দাবী' জনাইছিল। গণভোট বা ৰেফাৰেণ্ডামৰ ধাৰণা কোনোটো ৰাজনৈতিক চক্ৰই মানি নল'লে। আনফালে সংখ্যালঘুসকলৰ ৰক্ষণাবেক্ষণৰ চৰকাৰী মেমোৰেণ্ডামত (১৯৫৬) নতুন গুৰুত্ব-প্ৰদান আৰু মুখ্যমন্ত্ৰী সম্মিলনৰ সিদ্ধান্তাৱলীয়ে প্ৰশ্নটোৰ ৰূপকেই অভিনৱ কৰি পেলালে। সংবিধানে ৰাজ্যিক ভাষাক দিয়া ক্ষমতা আৰু মৰ্যাদা আৰু সেই সম্পৰ্কে প্ৰধান মন্ত্ৰীৰ উক্তিৰ ভিত্তিত ৰাজ্যিক ভাষাৰ সম্মান ৰক্ষা কৰিবৰ বাবেই সাহিত্য সভাই যত্ন কৰিলে আৰু সেই যত্ন অন্তত ঋণাত্মক দিশটো বোধ কৰাত সফলো হ'ল। স'জাতী দলৰ দিল্লী যাত্ৰাৰ বাবে পিছুৱাই বহুওৱা ২০ ছেপ্টেম্বৰ তাৰিখৰ কাৰ্য্যপালিকাৰ অধিৱেশনে শাস্ত্ৰীজীৰ ওচৰত সভাৰ স'জাতীৰ নিৱেদন আদি সমস্ত পৰিস্থিতি আলোচনা কৰি সৰ্বসম্মতিক্ৰমে গ্ৰহণ কৰা প্ৰস্তাৱত কোৱা হয়. "অসম শাসকীয় ভাষা অধিনিয়ম ১৯৬০ৰ সংশোধনৰ কাৰণে অসম চৰকাৰে যেনে ধৰাৰ প্ৰস্তুতি কৰিছে, তাৰ পৰিণতিৰ প্ৰতি লক্ষ্য কৰি অসম সাহিত্য সভাৰ কাৰ্য্যনিৰ্বাহক সমিতিয়ে গভীৰ উদ্বেগ প্ৰকাশ কৰে। অসম শাসকীয় ভাষা অধিনিয়ম ১৯৬০ৰ কোনো সংশোধনৰ দ্বাৰা ৰাজ্যিক চৰকাৰী ভাষা অসমীয়াৰ প্ৰয়োগ বা ব্যৱহাৰ অসমৰ কোনো অঞ্চলতে যাতে প্ৰশাসনীয় ক্ষেত্ৰত নিষিদ্ধ নহয়, সেই বিষয়ে ব্যৱস্থা ল'বলৈ অসম চৰকাৰৰ ওচৰত দৃঢ়তাৰে দাবী জনায়।"

বাতৰি-কাকতত শ্বিলঙৰ ২৩ ছেপ্টেম্বৰৰ বাৰ্তা: 'শাস্ত্ৰীসূত্ৰ অনুযায়ী অসমৰ চৰকাৰী ভাষা আইনৰপৰা কাছাৰ সম্পৰ্কীয় মহকুমা পৰিষদৰ উপৰন্তুটো বাদ দিও কাছাৰ জিলাত ৰাজ্যভাষা অসমীয়াৰ মৰ্যাদা কেনেদৰে অব্যাহত ৰখা যায় আৰু এই সম্পৰ্কত

ভাষা আইনখন কেনেভাৱে সংশোধন কৰা উচিত সেই সম্বন্ধে গুৰুত্বপূৰ্ণ আলোচনাৰ বাবে অসম মন্ত্ৰীসভাৰ আজি এক বৈঠক মুখ্যমন্ত্ৰী শ্ৰীচলিহাৰ বাসভৱনত বহে। মন্ত্ৰীসভাই আজি নিশা দহ বজালৈকে বহিও এই সম্পৰ্কত কোনো সুস্থিৰ সিদ্ধান্তত উপনীত হ'ব পৰা নাই। কাইলৈ পুনৰ এই সম্পৰ্কত আলোচনা হ ব আৰু সেই আলোচনাত লোৱা সিদ্ধান্ত গধূলিলৈ বহিব লগীয়া বিধান সভাৰ কংগ্ৰেছ দলক জনোৱা হ'ব বুলি জানিব পৰা গৈছে।'

২৪ চেপ্টেম্বৰৰ বাৰ্ত্তামতে দুদিনে ছাৰে ছঘণ্টা আলোচনা কৰি মন্ত্ৰীসভাই সংশোধনী বিলৰ খচৰাটোত শেহ অনুমোদন দিয়ে যাতে ২৬ তাৰিখে বিধান সভাত সি উত্থাপিত হয়। ২৫ তাৰিখে পুৱাৰ কাগজত 'কাছাৰত ৰাজ্যিক ভাষা অসমীয়াৰ প্ৰৱেশ নিষিদ্ধ হ'ব নোৱাৰিব'ৰ মৰ্ম্মে বিধান সভাৰ সদস্যসকললৈ অসম সাহিত্য-সভাৰ প্ৰধান সম্পাদকৰূপে মোৰ এখন দীঘলীয়া মুকলি চিঠি প্ৰকাশ পায়।

২৬ তাৰিখে মুখ্যমন্ত্ৰী চলিহাই অসম শাসকীয় ভাষা (সংশোধন) বিল ১৯৬১ বিধান সভাত উত্থাপন কৰে। বিলখনৰ Statement of objects and reasons হ ল এনে প্ৰকাৰৰ There has been a feeling in the minds of the people of Cachar against the provision for exercising opinion in the matter of deciding the language to be used for administrative and other official purposes in the district of Cachar by the Mohkuma Parishad and the Municipal Boards in the manners specified in Section 5 of the Assam Official Language Act 1960 To meet this wish and yet not to bar the official language from being used in Cachar the amendment of the Act is considered necessary Hence this Bill বিলখনৰ মতে মূল অধিনিয়মৰ পঞ্চম ধাৰাটো সংশোধিত হৈ এনে ৰূপ ল'লে: 5 Without prejudice to the provisions contained in Section 3, the Bengali language shall be used for administrative and other official purposes up to

and including the district level in the district of Cachar বিল উত্থাপনৰ প্ৰসংগত মুখ্যমন্ত্ৰীয়ে ৰাজ্যিক ভাষা অসমীয়াৰ কাহাৰত প্ৰৱেশ বোধ ঘটিব পাৰে বোলা সন্দেহৰ কথা উল্লেখ কৰি কৈছিল : Then a question came whether by deleting that [Mohkuma Par shad, etc] provision the status and scope of the official language of the State would be reduced In this respect we have got this matter examined and we found that unless Section 5 is re drafted, as has been done in this Bill the status and the scope of the official language of the State would be affected Therefore we have come before this House with this amending Bill মন কৰিব লগীয়া যে মূল অধিনিয়মৰ মহকুমা পৰিষদ উপবন্ধটো বাদ দিয়াৰ উপৰিও এই ধাৰাটো Notwithstanding anything contained in Section 3 ৰ ঠাইত ইয়াত দিয়া হৈছে Without prejudice to the provisions contained in Section 3 বুলি, যাতে তৃতীয় ধাৰাৰ বলবত্তাত হস্তক্ষেপ কৰা নহয়। দ্বিতীয়তে, শাস্ত্ৰীৰ দ্বিতীয় সূত্ৰৰ মৰ্ম এই সংশোধনী বিলত সন্নিৱিষ্ট কৰা নহ'ল। এইভাৱেই ৰাজ্যিক শাসকীয় ভাষাৰ মৰ্যাদা আৰু পৰিসৰ অক্ষত ৰাখিবৰ ব্যৱস্থা কৰা হৈছে। হীৰালাল পাটোৱাৰী আৰু খগেন্দ্ৰনাথ বৰবৰুৱাই বিলখনৰ দুটা সংশোধনৰ প্ৰস্তাৱ কৰিছিল। কিন্তু সদনে সেই দুয়োটা নামঞ্জুৰ কৰে। শেহত ৭ অক্টোবৰ তাৰিখে বিলখনৰ দ্বিতীয় পাঠৰ বেলা মুখ্যমন্ত্ৰীয়ে পুনৰ তাৰ তাৎপৰ্য ব্যাখ্যা কৰে। বিৰোধী দলৰ দলপতি হৰেশ্বৰ গোস্বামীয়ে বিলখন উত্থাপন কৰা বাবে চৰকাৰক অভিবাদন জনায়, যদিও ৰাজ্যিক ভাষাটো যে ৰাজ্যখনৰ ক'তো বাধাগ্ৰস্ত হ'ব নোৱাৰে, এই কথা চৰকাৰে বুজোঁতে বৰ লেহেম কৰিলে। কমিউনিস্ট সদস্য গৌৰীশঙ্কৰ ভট্টাচাৰ্যয়ো মহকুমা পৰিষদ উপবন্ধটো প্ৰত্যাহাৰ কৰা বাবে আৰু চৰকাৰৰ লেহেমকৈ হ'লেও উদয় হোৱা বোধোদয়ৰ বাবে সম্বৰ্ধনা জনালে।

মুখ্যমন্ত্ৰীয়ে বিলখন গ্ৰহণ কৰা হওক বোলাত সদনত কোনেও হোঁ-হেঁকো নুবুলিলে। বিলখন গৃহীত হৈ পিছত ৰাজ্যপালৰ অনুমোদনেৰে অধি-নিয়মত পৰিণত হ'ল। বঙলাক অসমৰ দ্বিতীয় ৰাজ্যিক ভাষা কৰাৰ তোলপাৰো সিমানতে অন্ত পৰিল। পিছে অসমীয়াৰ পক্ষীয় জনমতেও মন তাপৰিহে থাকিব লাগিল। যোৰহাটৰপৰা নকুলচন্দ্ৰ ভূঞাদেৱে মোলৈ লেখা (৫ অক্টোবৰ ১৯৬১) চিঠিত সেই ভাব প্ৰকাশ পাইছে : 'ভাষা আইনৰ বৰ্ত্তমান অৱস্থাত অসম সাহিত্য-সভাৰ চেষ্টা যে বহুতো কৃতকাৰ্য্য হ'ল, সেইটো আমি অনুভৱ কৰিছো। দিল্লী-যাত্ৰাই (তোমা-লোকৰ) অসম চৰকাৰক বল দিলে বুলি ক'বই লাগিব। ইয়াত প্ৰায়-বিলাক লোকে ভাল পাইছে। বৰ্ত্তমান অৱস্থাত ইয়াতকৈ আৰু আশা কৰা টান।'

স্বদেশ-সেৱাৰ থলী

জীৱনৰ সেইটো এটা স্মৰণীয় দিন। বাতৰি-যোগনিয়াৰসকলৰ দেখমতে দুই লাখৰো ওপৰ লোকেৰে লোকাৰণ্য হৈ পৰা মঙ্গল দৈৰ খেলপথাৰত ওলালোঁগৈ। আদৰণি সমিতিয়ে হাওদা যোগাৰ কৰিব নোৱৰা বাবে শুকুলা হাতীত দুটি ট্ৰাকতে নীলমণি ফুকন ককা, কালিন্দীচৰণ পাণিগ্ৰাহী, অভ্যৰ্থনাৰ সম্পাদক ৰমেশচন্দ্ৰ চহৰীয়া আদিয়ে গৈছিলো। কল-তলত আয়তীসকলে দৰা আদৰাৰ দৰে আদৰিলে। দাংদোলাত উঠি মঞ্চলৈ আগ বাঢ়িলো। আকৌ অমল ৰাজখোৱাৰ ভাষাত, 'মঞ্চত উঠাৰ লগে লগে আইতা, প্ৰাক্তন সভানেত্ৰী শ্ৰীমতী নলিনীবালা দেৱীয়ে সভাপতিক সাবটি চুমা খোৱা দৃশ্যই সকলো ৰাইজকে অভিভূত কৰি তোলে, লগে লগে সভাপতিক মালা দি অৰ্পণ কৰি বহুওৱাৰ লগে লগে অধ্যাপক কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ (জাঁজী) আৰু তেওঁৰ দলে ডক্টৰ নেওগৰ বিষয়ে এটি সুন্দৰ মালিতা গাই ঢোল হাত কৰে।' ইমানদিনে অনেকজন গুণীজ্ঞানী সাহিত্য-সভাৰ সভাপতি হ'লেও কম সভাপতিৰ ভাগ্যতহে এনে আদৰণি ঘটিছে—আইৰ আদৰণি, পুৰণি ৰীতিৰে ঢোল হাত কৰি ঢুলীয়াৰ আদৰণি। নলিনীবালা দেৱী মোৰে নহয়, আমাৰ পুৰুষৰ মাতৃ। তেওঁৰ চেনেহ তেওঁৰ পুৰুষৰপৰা আমাৰ পুৰুষলৈ আশীৰ্বাদ। মঙ্গলদৈ সন্মিলনৰ তাৎপৰ্য সুকীয়া সুকীয়া লোকে সুকীয়া সুকীয়াভাৱে বুজিছিল। সন্মিলনৰ কৃতকাৰ্যতা কামনা কৰি দিয়া চিঠি পত্ৰবোৰেও সেই সাৰ্থকতাৰে নানা দিশ সূচনা কৰিছিল। অসমীয়া সাহিত্যৰ আমাৰ পূৰ্বসূৰি সকলৰেপৰা আৰম্ভ কৰি ভাৰতৰ পণ্ডিত আৰু নেতাসকল আৰু ভাৰতৰ বাহিৰৰ আৰু বিদেশৰ সাহিত্য

আৰু সংস্কৃতিৰ নায়কসকলৰ চিঠিখিনি এক বিচিত্ৰ সম্পত্তিৰ দৰেই হৈছিল। আমাৰ বকুল বনৰ কবিয়ে এআষাৰি কবিতাও জুৰি দি মোলৈ লিখিলে, 'প্ৰিয় নেওগ / মোৰ কুটুম আছিল পুৰাৰ বেলা /বহিল বিৰাট মেলা,/মেলাৰ মাজৰ হেন্দোলদোপত/মনোহৰৰ খেলা।

জনগণৰ হেন্দোলদোপৰ মাজৰপৰা আপোনাক আগ বঢাই আনি আমাৰ প্ৰাণতকৈও প্ৰিয় সাহিত্য সভাৰ গাদীখনত বহুৱাই আনন্দ লাভ কৰাত স্বাস্থ্য প্ৰতিবন্ধক হৈ থিয় দিলে। এখেৰপৰাই সেই পৱিত্ৰ দৃশ্য চাই আপোনাক অভিনন্দন যাচিছো।' এসময়ৰ ৰুছোত ভাৰতৰ ৰাষ্ট্ৰদূত আৰু ভেতিয়া ৰাষ্ট্ৰীয় সংগীত নাটক অকাদমিৰ সভাপতি কে পি এছ্. মেননে এআষাৰ তাৎপৰ্যপূৰ্ণ কথা লেখিলে, I see that the Asam Sahitya Sabha was established in a historic year, the year of the great October Revolution Another formative influence on the writers of India is of course Mahatma Gandhi and the non-violent revolution effected by him I wish I had known Assamese to see how these twin influences are reflected in the literature of Assam মাদ্ৰাজ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ মোৰ বন্ধু ডক্টৰ ভি ৰাঘৱন আৰু বোম্বাইৰ নেশ্যনেল চেণ্টাৰ ফৰ্ দি পাৰ্ফমিং আৰ্টছৰ এক্‌জিকিউটিভ ডাই-ৰেক্টৰ 'ডক্টৰ নাৰায়ণ' মেননে মোৰ সভাপতিত্বত সন্মিলন হোৱাত আনন্দ প্ৰকাশ কৰি সভাৰ সুকৰ্ম কামনা কৰিলে। পূৱ-ইউৰোপৰ তিনিখন দেশৰ (হাঙ্গেৰি, জাৰ্মানী, ৰোমানিয়া) মোৰ বন্ধুসকলৰ শুভেচ্ছা-বাণীও আছিল। তাৰ ভিতৰত প্ৰেইডেনৰ কবি মেক্স্ ছিমাবিজলে পঠোৱা নিমন্ত্ৰণৰ উত্তৰত তেওঁৰ পত্নী হেলেনাই আগৰ বছৰতে কবিৰ মৃত্যুৰ সংবাদ দিয়া চিঠিখনহে মোৰ বাবে মৰ্মস্পৰ্শী হৈছিল। এই চিঠিবোৰৰ যোগেদি বাহিৰ জগতৰ লগত অসম

সাহিত্য-সভাৰ সংস্পৰ্শৰ পথ মুকলি হৈছিল। মন কৰিব লগীয়া যে হোৱা ছিমাবিতে তেওঁৰ স্বামীৰ তিনিটা কবিতাৰ ইংৰাজী অনু-বাদ সাহিত্য-সভালৈ উপহাৰৰূপে পঠিয়াইছিল—'ভাটৌবোৰ', 'গণনা' আৰু 'নিৰ্বাসিত'। এতিয়াও হয়তো এটা দিন আহিব যি সময়ত অসমীয়া হৃদয় আৰু অসমীয়া সাহিত্যৰ লগত সাহিত্য-সভাৰ যোগেদি বিশ্বৰ হৃদয় আৰু বাণীৰ সংযোগ ঘটিব। ইয়াৰ উপৰি অসমীয়া সাহিত্য ভাৰতীয় সাহিত্যৰ এক অবিচ্ছেদ্য অঙ্গ-ৰূপে প্ৰতিফলিত হোৱাটোও বাঞ্ছনীয়। মোৰ অভিভাষণত সেই দেখি কৈছিলো, 'ভাৰতৰ সাহিত্যিক জগতখনত নিজৰ অস্তিত্ব অনুভৱ কৰোৱা আৰু নিজকে প্ৰতিষ্ঠা কৰাও অৱশ্যকৰ্তব্য হৈ পৰিছে। অসম-সাহিত্য-সভাকো অসমীয়া ভাষা সাহিত্য-বিষয়ক সৰ্বভাৰতীয় অনুষ্ঠানৰূপে ভাৰতীয় মানসত সংস্থাপন কৰাৰ উপায় চিন্তা কৰিবৰ হৈছে।' পাঁচ বছৰৰ আগতে সমাজতান্ত্ৰিক পূৱ ইউৰোপত ভ্ৰমণ কৰি অহাৰ স্মৃতি লৈ 'নতুন সাহিত্যৰ পৃথিৱীখন'ৰ সংবাদ দাঙি ধৰি মই এটি আশ্বাস দিবলৈ বিচাৰিছিলো, 'অসমীয়াক এটা দ্বীপ কৰি নাৰাখিব' মানৱ এক, সাহিত্যও এক।' কাৰণ 'সাহিত্যৰ মূল ভেটি হ'ল জীৱন, মানৱ, দেশ-কালৰ বন্ধন নোহোৱা মানুহ। সেই বিশ্বজনীন মুক্ত মানৱ একেটি তত্ত্ব। তাৰ নানা বিকাশ নানা দেশত নানা কালত হৈছে। সেই তত্ত্বৰ উপলব্ধিয়েই হ'ল সকলো কলা আৰু কলা-তত্ত্বৰ লক্ষ্য। কলাকাৰ সাহিত্যকসকলে সেই মুক্ত মানৱৰ জীৱনত বিচৰণ কৰিবলৈ পালেহে কলা-সাহিত্যই আদৰ্শ ৰূপ পৰিগ্ৰহ কৰিব পাৰে। সেই কাৰণে ভাবোঁ, সাহিত্যৰ কোনো জাত নাই। যদি আছে, তাৰ নাম মানৱ।'

অভিভাষণত ভাষাদৰ্শৰ কথা কৈ সভাৰ বছৰটোৰ কামলৈ যেতিয়া নামি আহিলো, তেতিয়া তাত নানা খণ্ড-বিখণ্ডৰ ভাগ। আজি ভাৰত তথা অসমৰ অৰ্থনৈতিক আৰু সাংস্কৃতিক অগ্ৰসাৰণ

ৰাখেঁ সবাতোঁ প্ৰয়োজনীয় সামগ্ৰিক সংহতি। ভাৰতৰ এই পূৰ প্ৰান্ত অসমলৈ চিৰকাল মানুহৰ সোঁত বৈয়ে আছে। এই প্ৰদে-শলৈ অহা বিভিন্ন গোষ্ঠীৰ লোক গোট খাইছে অসমীয়া জাতি গঠিত হৈছে। এই গঠনত মংগোলীয় বা কিৰাতসকলৰ দান সৰহ। অসমৰ পৰ্বত-ভৈয়াম জুৰি বসবাস কৰা বিভিন্ন লোক বা সমষ্টিৰ সংযোগতে অসম আৰু অসমীয়াৰ জন্ম। আজি ভয়াবহ কথা হৈছে অসম আৰু অসমীয়া নাম সকলোৰে পেলনীয়া যেন হৈছে।' 'বিদে-শী'ৰ সমস্যা লাহে লাহে ডাঙৰ হৈ আহিছিল। সেই দেখি 'আজি অসমৰ নতুন বহিৰাগতসকলক অসমৰ সংহতি কোনোপ্ৰকাৰে ব্যাহত নকৰিবলৈ আহ্বান জনাওঁ। বিশেষকৈ যিসকলে এই ৰাজ্যলৈ আশ্ৰয় বিচাৰিয়েই আহিছিল, সেইসকলেই যদি উভতি বহে, তেতিয়া হ'লে আমি ক'ব লগীয়া হয়, "ঠাই দিবৰ গুণ, টপ্ টপনি গুন!' আমাৰ ৰাষ্ট্ৰৰ তথা ৰাজ্যৰ প্ৰতি আনুগত্য সিসক-লৰপৰা আশা কৰা ভুল কথানেকি? সভাৰ বছৰেকীয়া প্ৰকাশন-আঁচনিত অসমৰ ভিতৰৰ আৰু দাঁতি কাষৰৰ জন-গোষ্ঠীৰ অধ্যয়নত যৎসাধ্য গুৰুত্ব আৰোপ কৰা হ'ল। ইতিমধ্যে মোৰ সম্পাদকত্বৰ কালতে প্ৰকাশিত লংকাম টেৰনৰ "মিকিৰ জনজাতি"ক নতুন ৰূপ দিয়া হ'ল "কাৰবি জনগোষ্ঠী"ৰূপে। ডক্টৰ পৰনচন্দ্ৰ শইকী য়াৰ "দেউৰী-চুটীয়া," থুমল মহীদেৱ সিংহৰ "বিষ্ণুপ্ৰিয়া-মণিপুৰী," ৰুদ্ৰধৰ গোহাঁইৰ 'কৰম-পূজা আৰু ঝুমুৰ-গীত", ডক্টৰ বীৰেন্দ্ৰকুমাৰ ভট্টাচাৰ্যৰ "মপিন উৎসৱ" (আদিসকলৰ উৎসৱটিৰ বৰ্ণনা), বিমলা-কান্ত বৰুৱাৰ "টাই ভাষা", ডক্টৰ ধীৰেন্দ্ৰনাৰায়ণ মজুমদাৰৰ "গাৰো সংস্কৃতিৰ ৰূপৰেখা", ডক্টৰ বীৰেন্দ্ৰনাথ দত্তৰ সংকলিত-সম্পাদিত "গোৱালপৰীয়া লোকগীত-সংগ্ৰহ", নাৰায়ণচন্দ্ৰ ঘাটোৱাৰৰ "চাহ বনুৱাৰ সাংস্কৃতিক জীৱনত এভুমুকি", নিৰুপমা হাগজেৰৰ "ডিমাছা জনগোষ্ঠী"—এই সকলোখিনি লেখকসকলৰ প্ৰশংসনীয় সহযোগত

বছৰটোৰ শেষলৈ ছপা হৈ ওলায়। অসমৰ বিভিন্ন জনজাতীয় ভাষাসমূহৰ লিপি কি হোৱা উচিত, এই প্ৰশ্নই তীব্ৰ ৰূপ ধাৰণ কৰাত সভাৰ দ্বিতীয় লেখক শিবিৰৰ আয়োজন কৰা হয় আৰু তাত ভাষাতাত্ত্বিক পণ্ডিত আৰু জনজাতীয় লেখকসকলে প্ৰশ্নটো সকলো দৃষ্টিৰপৰা পৰ্যালোচনা কৰে। আলোচনাখিনি সভাৰ প্ৰধান সম্পাদক ড শইকীয়াই "অসমৰ লিপি-সমস্যা' নামেৰে সংকলন কৰি সম্পাদন কৰে। বড়ো, তিৱা, মিশ্বিং জনজাতি, অৰুণাচল আৰু নগাভূমি-বিষয়ক গ্ৰন্থৰ আঁচনি কৰি সভা আগ বাঢ়ে, কিন্তু বছৰটোৰ ভিতৰতে কাৰ্যখিনি সম্পূৰ্ণ নহয়গৈ যদিও পিছৰ বছৰকেইটাত মোৰ "স্নেহৰ অৰুণাচল মাই হিল্ ষ্টো স্টং' আদি প্ৰকাশিত হয়। বিশেষ প্ৰকাশনৰ সংখ্যাৰ তুলনাত সাধাৰণ ধাৰাৰ প্ৰকাশন মোৰ সভাপতিত্বৰ বছৰটোত সীমিত বুলিয়ে ক'ব পাৰি—ড মহেন্দ্ৰ বৰা আৰু যতীন্দ্ৰনাথ গোস্বামী সম্পাদিত "আনন্দচন্দ্ৰ আগৰৱালাৰ গ্ৰন্থাৱলী', ড বৰা-সম্পাদিত "আনন্দচন্দ্ৰ আগৰৱালাৰ কবিতাসংকলন', তিলক হাজৰিকাৰ "আনন্দচন্দ্ৰ আগৰৱালাৰ জীৱনী', ড নগেন শইকীয়া আৰু যতীন্দ্ৰনাথ গোস্বামী সম্পাদিত "চন্দ্ৰধৰ বৰুৱা গ্ৰন্থাৱলী'', ভিম্বেশ্বৰ শৰ্মাৰ "চন্দ্ৰধৰ বৰুৱা মানুহজন", ড শইকীয়া-সম্পাদিত "মণ্ডলদৈ মণ্ডলদৈ" (মণ্ডলদৈ সম্মিলনৰ বিৱৰণ), মোৰ সম্পাদিত শ্ৰীকান্ত সূৰ্যবিপ্ৰৰ (পূৰ্ণানন্দ বুঢ়াগোহাঁইৰ নিৰ্দেশত তুলসী দাসৰ "ৰামচৰিতমানস"ৰ অসমীয়া ৰূপ) "ৰামায়ণ লংকাকাণ্ড"। সভাৰ ইমানখিনি প্ৰকাশন আৰু সৎকাৰ্য সম্ভৱপৰ হৈছিল বিশেষকৈ উদ্যোগী প্ৰধান সম্পাদক ডক্টৰ নগেন শইকীয়াৰ উৎসাহ আৰু কষ্টস্বীকাৰৰ মাজেদি।

সাহিত্য সভাৰ বিষয়ত এটা প্ৰশ্নই মাজে মাজে ভুমুকি মাৰেহি। সভাৰ নিয়মাৱলী বা সংবিধান অনুসৰি সভা অৰাজনৈতিক আৰু অসাম্প্ৰদায়িক এক অনুষ্ঠান, ৰাজনৈতিক আলোচনা, ইয়াৰ কাৰ্যৰ

বাহিৰত। কিন্তু আমাৰ সামাজিক-সাংস্কৃতিক জীৱনৰ গতি এনেহে যে ৰাজনীতিক সেই জীৱনৰপৰা সম্পূৰ্ণ বহিষ্কাৰ কৰি থ'ব নোৱাৰি। আমাৰ ভাষা-সাহিত্যৰ কল্যাণৰ চিন্তা কৰোঁতে বা সেই কল্যাণৰ হকে খোজ দিওঁতে আমাৰ ভৰি ৰাজনীতিৰ ভৰিৰ পিছত গৈ নালাগিব বুলি বুকুত হাত দি ক'ব নোৱাৰি। অসমীয়া ভাষাৰ হকে কাম কৰোঁতে শাসকীয় ভাষা ৰূপে অসমীয়া ভাষাৰ হকৰ চিন্তাও কৰিব লগীয়া হয়। কিন্তু সেয়া দেখাত ৰাজনীতিৰ ক্ষেত্ৰত সোমোৱাৰ কথা। ১৯৬০ ৬১ চনত শাসকীয় ভাষা অধিনিয়মৰ কথা লৈ সাহিত্য-সভাই যুঁজিছিল আৰু সেই প্ৰসংগত অসম চৰকাৰ আৰু শাসক দলৰ লগতো মুখা-মুখি হৈছিল। সেই বেলা অসমৰ বিত্তমন্ত্ৰী ফখৰুদ্দিন আলি আহমদে সাহিত্য সভাক দিয়া বিত্তীয় অনুদানৰ কথা উলিয়াই মন্তব্য কৰিছিল, 'আমি (চৰকাৰে) আপোনালোকক টকা দিওঁ আৰু আপোনালোকে সেই টকা লৈ politics• কৰে। আমি কৈছিলো, ভাৰতীয় সংবিধানে অসমীয়া ভাষাক যি দিব লাগে, সেইখিনিহে আমি বিচাৰিছো। নহ'লে আমাৰ ভাষাই বিপন্ন হ'ব। আমি কাৰো ৰাজনৈতিক ক্ষমতা লৈ কাঢ়া-আজোৰা কৰিব নোখোজো। ৰাজনীতিকসকলে আমাৰ ভাষাৰ হক নষ্ট নকৰিলে আমি আপোনালোকৰ ওচৰলৈ নাহোঁ।'

ভাষা অধিনিয়ম আৰু শাস্ত্ৰী-সূত্ৰৰ কথা লৈ মোৰ প্ৰধান সম্পাদকত্বৰ প্ৰথম বছৰত (১৯৬০-৬১) আমাৰ চৰকাৰকো বাৰে বাৰে খুন্দিয়াই থাকিব লগীয়া হৈছিল, কিন্তু তেওঁলোকে আচল সত্যটো জানিও শাস্ত্ৰী ফৰ্মুলাৰ ভুলমতেই কাম কৰিবলৈ আগ বাঢ়িছিল। মুখ্যমন্ত্ৰী চলিহাই কিন্তু কৈছিল, 'আপোনালোক দিল্লী-লৈকে যাওক। সাক্ষাৎকাৰৰ সুবিধাৰ বাবে মইয়ো বাৰু যত্ন কৰি দিওঁ। তাত যদি খুঁটিটো অলপকৈ আপোনালোকে লৰাই থৈ আহিব পাৰে, আমি কামৰ উপায় পাম।' অলপকৈ কিয়, আমি

শাস্ত্ৰীৰ খুঁটিটো ভালকৈয়ে লবাই থৈ আহিলো। শাস্ত্ৰীজীয়ে নিজ হাতেই তাক উঘালি পেলোৱাৰ উপক্ৰম হৈছিল। সেইদৰেই খুঁটিটো উঘাল খালেও। এনেতে চলিহাদেৱে ক'ৰবাত শুনিলে, মই সভাৰ সম্পাদকগিৰি এৰি পেলাব খুজিছো। তেওঁ মোক লগ পাই ক'লে, 'তেনে যদি আপুনি মতলৱ কৰিছে কৰিব নালাগে। কাৰণ, কিবা কামৰ সহযোগৰ ইংগিত দিব লগীয়া থাকিলে আঁশে পোৱা লোক-কহে দিব পাৰি। আনপিনে আকৌ, চৰকাৰ হ'ল বাৰে-মিহলি মানুহৰ অনুষ্ঠান। অসমীয়া মানুহেৰেই অসম চৰকাৰ গঠিত নহয়। দলৰ আনসকলৰ মত নল'লেও নহয় শুনিলেও নহয়, দল ৰাখি ৰলৈ গৈ দেশৰ হকটোও অনেক সময়ত কৰা নহয়গৈ। এনেকুৱা থলত আমাক বাহিৰৰপৰা একণ সহায় দিলে বাঞ্ছনীয় কামটো কৰিব পাৰোঁ। কিন্তু সেইটিৰ বাবে নিৰ্ভৰ কৰিবলৈ বুজৰ মানুহ লাগিব নহয়! নহ'লে চাওকচোন, ভাষা বিধিখনকে আমি বাঞ্ছনীয়ভাৱে শুধৰাব পাৰিলোহেঁতেন জানো? আপুনি সাহিত্য সভাত থাকিলে দেশৰ হকটো সন্ধিৰ বাঁহ বুদ্ধিৰে কাটি ৰাখিব পাৰোঁ। যি আমনি পাইছে, পাওক। কামৰ সময়ত মানুহে আমনি দিয়েই। কামটো ভালেৰে হৈ গ'লে আপোনাৰ নিজৰ সংেতাষ ক'লৈ যাব?' কিন্তু ৰাজনৈতিক দলৰ নেতাৰ লগত সাংস্কৃতিক কৰ্মীৰ মনৰ সংযোগ ঘটাটো বিৰল।

বিশেষকৈ সভাৰ সম্পাদক থকা কালত মোৰ শুভাৰ্থীসকলৰ-পৰা সদায় সজ পৰামৰ্শ পাই আছিলো আৰু সি মোক শুভ বুদ্ধি আৰু শক্তি দিছিল। ডক্টৰ সূৰ্যকুমাৰ ভূঞা ছাৰৰ উপদেশ সততে পাই আছিলো। মোৰ সম্পাদকত্বৰ চতুৰ্থ বছৰতহে ছাৰৰ পৰলোক-প্ৰাপ্তি ঘটে। সেই বছৰতে ছাৰৰ আগে আগে সভাক ভাৰতী-প্ৰসাদ ভৱন দান কৰোঁতা 'কবি-শিল্পী পাৰ্থপ্ৰসাদ' বৰুৱাদেৱক হেৰুৱাইছিলো। তেওঁ গুৱাহাটীলৈ আহিলে ৰৱজীয়েক আৰু মোৰ

পুৰণি ছাত্ৰী সান্ত্বনাৰ ঘৰ পুৰা-গধূলি অন্ত নপৰা মেলৰ ঠাই হৈ পৰিছিল। তেনে এখন মেলতে পাৰ্বতি ককাইদেৱে ভৱনৰ বাবে আধা লাখ টকা দান দিয়াৰ প্ৰস্তাৱ দিয়ে স্বতঃপ্ৰণোদিতভাৱে। ইয়াৰ পিছত কলিকতাৰ হোটেলত দিনৰ পিছত দিন আৰ্কিটেক্ট আৰু অভয় ডুৱৰাৰ দৰে শিল্পীৰে বহি ভৱনৰ নিৰ্মাণচিত্ৰৰ (ভগৱতী-প্ৰসাদৰ নিজস্ব প্ৰিয় আৰ্ট মোটিফ সন্নিৱেশ কৰি) বিষয়ে ককাই-দেউৰে আলোচনা। ভৱনৰ সমুখত ভগৱতীপ্ৰসাদৰ প্ৰিয় অশোক-কুঞ্জ কৰিবৰ কাৰণে ভায়েক পাৰ্বতিপ্ৰসাদে নিজে কলিকতাৰ গ্লোব নাৰ্চেৰিৰপৰা অশোকৰ পুলি আনি ৰোৱাইছিলহি। সেই পুলিৰ দুটি লহ্‌পহ্‌কৈ বাঢ়িও উঠিছিল। কিন্তু কাকো প্ৰশ্ন কৰিবৰ মোৰ সত যোৱা নাই, একো অনুভৱ নকৰাকৈ সেই অশোক দুজুপি কাটি পেলাই তাত সভাৰ গুৱাহাটীৰ দ্বিতীয়টি গৃহ (লক্ষ্মীৰাম বৰুৱা সদন) দুইটা ঘৰৰে সৌন্দৰ্যৰ প্ৰতি দৃষ্টি নাৰাখি বহুওৱা হ'ল কেনেকৈ? সি মোৰ মাথোন প্ৰশ্ন হৈয়ে থাওক। দাতাসকলৰ ফালৰপৰা দুহেজাৰ টকাৰ এটি দান দিলে ভগৱতীপ্ৰসাদ ভৱন এক ন্যাসৰক্ষী সমিতিৰ হাতত ন্যস্ত হ'ব—এনে এটা চৰ্ত এসময়ত থিৰ কৰা হৈছিল। কিন্তু সেই সম্পৰ্কে দাতাসকলৰ লগত চিঠি-পত্ৰ দিয়া দিই হৈছিল নে নাই, নাজানিলো। কিন্তু আদিম আঁচনিমতে বোধ হয় ভৱনটি ব্যৱহাৰ হোৱা নাই।

ডক্টৰ ভূঞা ছাৰ আৰু পাৰ্বতি ককাইদেউ ঢুকোৱাৰ সময়তে আৰু এগৰাকী মহানমস্য ব্যক্তি, সাহিত্য-সভাৰো অতি হিতাকাংক্ষী, ৰাধানাথ ফুকনদেৱৰ পৰলোক ঘটে। এই সময়তে মই এদিন ঘৰত নথকাত শ্ৰদ্ধেয় অমিয়কুমাৰ দাস ডাঙৰীয়াই মোক ঘৰত বিচাৰি-ছিলহি আৰু মোক নাপাই ড° ভুৱনেশ্বৰ বৰুৱাৰ ঘৰত মৈ লগ পাবলৈ কাগজ এটুকুৰাত লেখি থৈ গৈছিল। মই সেইমতে পাছ-দিনা দেখা কাৰলোঁগে। কাৰণে শ্ৰীমতী পুষ্পলতা দাস আৰু দাসদেৱে

কৈ গ'ল, 'মই তোমাক এটা ভাল কথা ক'ব লগা আছে। সিদিনাখন গধূলি মোৰ ঢেকিয়াজুলিৰ ঘৰত মই বহি আছো। এনেতে ওচৰৰ দুজনমান মানুহ আহি ক'লে, "আজি বৰ বেয়া খবৰ এটা পালো। দুদিনমান আগতেও আমাৰ তিনিজন লোক ঢুকাইছে—ৰাধানাথ ফুকন, সূৰ্যকুমাৰ ভূঞা, পাৰ্বতিপ্ৰসাদ বৰুৱা। আজি আকৌ খবৰ আহিছে মহেশ্বৰ নেওগো ঢুকাল।" "তোমালোকে ক'ত খবৰ পালা?" "ৰেডিওত কৈছে নহয়।" "নিজে শুনিছিলানে?' "নিজে শুনিছিলো।' মই পিছতহে জানিলো, তেওঁলোকে ভুলকৈ ৰেডিওৰ বাতৰি শুনিছিল। তেতিয়াৰপৰা তোমাৰ লগ পাই কথাটো ক'বলৈ মোৰ হেঁপাহ হৈ আছে।' দাস ডাঙৰীয়াই মুকলিকৈ কথাটো কোৱাত শ্ৰীমতী দাসে অলপ উচ্‌পিচ্‌ লগালে, "আপুনিনো সেইটো কথা নেওগৰ আগত তেনেকৈ ক'ব লাগেনে?" মই ক'লো, 'একো বেয়া কথা নহয়। জীয়া মানুহৰ মৰাৰ বাতৰি ওলালে বোলে মানুহৰ আয়ুস বাঢ়েহে। মই সিদিনা ৰেডিওত মৃতকসকলক শ্ৰদ্ধা জনাই এটা বাণী দিব লগীয়া হৈছিল। বোধ কৰো তাকেই ঢেকিয়াজুলিৰ লোককেইজনে ভুল কৰি শুনিছিল।" 'তুমি বহুত দিন জীয়াই থাকা যেন।'

আৰু এগৰাকী সাহিত্য-পাণ্ডিত্যৰসিক মোৰ হিতাকাংক্ষী পুৰুষ এদিন মোৰ বহাত ওলালহি। 'তোমাক চাবলৈ কিবা বৰ এটা হেঁপাহ হোৱাত আহিছো' বুলি হাঁহি হাঁহি মোৰ খবৰ-বাতৰি ল'লেহি উত্তৰ লখীমপুৰৰ শ্ৰদ্ধেয় সৰ্বেশ্বৰ বৰুৱাদেৱে। তাহানি লখীমপুৰত হাই স্কুলত মই ক্লাছ নাইনত পঢ়া কালত আৰু পাছত তাতে মাস্টৰি কৰা কালতো বৰুৱাদেৱে আৰু শ্ৰীমতী বৰুৱাই মোক অপাৰ মৰম কৰিছিল। তাতোকৈ, ওকালতি জীৱনৰ মাজত যে তেওঁ সাহিত্যৰ ৰুচি আৰু পুৰাতত্ত্বৰ প্ৰতি গভীৰ আগ্ৰহ পুহি ৰাখিছিল, সেইটোৱেহে তেওঁক মোৰ আপোন কৰি ৰাখিছিল। সেহ তেওঁৰ

লোকক আমি যেন পাহৰিবৰহে যত্ন কৰি আছিলো! সেই দেখি, সেই বাবেই নলবাৰী সন্মিলনৰ বুৰঞ্জী শাখাৰ সভাপতি-ৰূপে তেওঁক নিমন্ত্ৰণ জনোৱা হ'ল, আৰু আমাৰ নিমন্ত্ৰণ গ্ৰহণ কৰি তেওঁ এখনি সুজ্ঞানগৰ্ভ অভিভাষণ আমাক উপহাৰ দিলেহি। এতিয়াও আক্ষেপ হয়, বিশেষকৈ লখীমপুৰ অঞ্চলৰ বুৰঞ্জী আৰু ঐতিহ্য সম্বন্ধী বৰুৱাদেৱৰ সিঁচৰতি হৈ থকা প্ৰবন্ধসমূহ একমুঠ কৰিবৰ কাৰণে কোনো কালৰপৰা যত্ন কৰা হোৱা নাই। বৰুৱা ডাঙৰীয়া আমাৰ সাহিত্য সমালোচনাৰো পথ-প্ৰদৰ্শক। আমি এইসকল সাহিত্য সেৱকক পাহৰি পাহৰি নিজেই দুখীয়া হৈ হৈ গৈ আছো। সাহিত্য সভাই সিসকলক সম্পূৰ্ণ সোঁশৰীৰে উদ্ধাৰ কৰিব নোৱাৰিলেও সাহিত্যৰ বিভিন্ন অংগৰ ব্যাপক গ্ৰন্থ প্ৰবন্ধ-পঞ্জী (bibliography) প্ৰকাশ কৰিবৰ যত্ন কৰিলে ভাল, কাৰণ এই বিষয়ত কাম কৰোঁতা আমাৰ জাতীয় অনুষ্ঠান আন এটি নাই।

ব্যাহিৰৰ এছাটি মুকলি বতাহ

শিৱসাগৰলৈ গৈছিলো। সেই 'ব্ৰহ্মাণ্ডৰ ক্ষুদ্ৰ তাণ্ডৱণলৈ।' ভাইটোৰ (মোক্ষেশ্বৰ) বৰছোৱালীজনীৰ বিয়া। ২৭ ফেব্ৰুৱাৰী ১৯৭০ত। বিয়াত কন্যা দাতা-ৰূপে অফিচিয়েট্ কৰিব লগীয়া হ'ল। তাৰপৰা ঘূৰি ২ মাৰ্চত গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ মোৰ অকলশৰীয়া ছয় নম্বৰী বহাত সোমায়ে ভাৰত চৰকাৰৰ শিক্ষা মন্ত্ৰালয়ৰ এখন চিঠি পালোঁছি, চৰকাৰৰ সাংস্কৃতিক বিনিময় আঁচনি অনুসৰি সিসকলৰ সঁজাতী হৈ পূৱ ইউৰোপৰ হাঙ্গেৰি, পূৱ জাৰ্মানি আৰু ৰোমানিয়ালৈ যাব লাগে, কাৰণ তেওঁলোকে এজন বিশেষজ্ঞকৈ সংগীততাত্ত্বিক-লেখক-সমালোচক সেই দেশ কেইখনৰ সমধৰ্মীসকলেৰে সংযোগ স্থাপন কৰিবলৈ, ভাৰতীয় কলা আৰু সংস্কৃতি সম্পৰ্কে, বক্তৃতা দিবলৈ, আৰু সাংস্কৃতিক অভিজ্ঞতা বিনিময় কৰিবলৈ পঠিয়াবলৈ স্থিৰ কৰিছে। তেওঁলোকে সুধিছে, মই এই দায়িত্ব লৈ পূৱ ইউৰোপলৈ যাবলৈ ৰাজীনে। মই ভাবিলো, কন্যা-দানৰ পুণ্যৰ ফলতে হয়তো মোৰ এই সুযোগ মিলিছে। গতিকে তাৰ বাবে আৱশ্যকীয় যোগ্যতাৰ মানুহ মই হওঁ নহওঁ, সেই প্ৰশ্ন নুতুলি পুণ্যৰ ফলকণ ভোগ কৰাই উচিত। সম্মতি জনালোঁ। মোৰ বন্ধু আৰু ছাত্ৰসকলেৰে লাগি লগাখিনি বস্তু যোগাৰ কৰি পঠিয়ালো— মোৰ ফটোগ্ৰাফ আৰু চমু জীৱন বৃত্ত বা বায়ো-ডাটা। ভাৰতীয় কলা আৰু সংস্কৃতি সম্পৰ্কে মই আওৰিব পৰা কেইটামান বিষয়ৰ নাম মন্ত্ৰালয়ৰ মন্তব্যৰ আৰু নিৰ্বাচনৰ বাবে পঠালো। সেই তালিকাত লোক-গীত আদিতে অধিক গুৰুত্ব দিছিলো, বিশেষকৈ অসমকে ধৰি পূৱ ভাৰতৰ। কিন্তু মন্ত্ৰালয়ে গুৰুত্ব দিলে ক্লাছিকেল, শাস্ত্ৰীয় ধাৰাত। কিন্তু সেই বিষয়ত মোৰ ঘোৰ সন্দেহ ৰ'ল। দুৰ্ঘণিৰ

এদিনীয়া মানুহে সেইবোৰ ভাল পাব জানো? বাস্তৱিক পক্ষত, য'ত য'ত বক্তৃতা কৰিব লগীয়া হৈছিল, ত'ৰ অনুষ্ঠানবোৰে মোৰ লোক-সঙ্গীতৰ বিষয়বোৰহে বাছি বাছি লৈছিল। আমাৰ গধুৰ ফ্লাছিকেলত কাৰো ৰুচি নেদেখিলো। সি যি হওক, লম্বা-লৰিত মই অসমৰ লোক-গীতবো (জঁতৰ কৃষ্ণকান্ত আৰু ক'লামণি সন্দিকৈ, প্ৰতিমা আৰু অৰুন্ধতী পদ্মপতি, বিজুলী কাকতি, আদিৰ) টেপ্ ৰেকৰ্ডিং কৰি ল'লো। এই বিষয়ত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ সুকীয়া সুকীয়া বিভাগৰ কেইটিমান ছাত্ৰীয়ে টেপ-ৰেকৰ্ডাৰ গোটাৱাৰপৰা গান গাই ৰেকৰ্ড কৰালৈকে কামবোৰ কৰিছিল। আকাশবাণীৰ অৰুণ শৰ্মায়ো সহায় কৰি দিলে।

লাহে লাহে যাত্ৰাৰ দিন চাপি আহিল। ৭ মেই। পুৱাতে মোৰ বহুত সহকৰ্মীসকল আৰু ছাত্ৰ ছাত্ৰীসকল গোট খালে। ভাত এমুঠিবো দিহা হ'ল আৰু সদলবলে বৰঝাৰ পালোগৈ। হাঁহি ধেমালি, মালা আৰু ফুলৰ তোৰাৰ মাজত যাত্ৰা আৰম্ভ হ'ল। দিল্লী পাই মন্ত্ৰালয়ৰপৰা কাকত-পত্ৰ ঠিক-ঠাক কৰি ল'লো আৰু বক্তৃতাৰ বাবে নিয়া কিতাপৰ দ'ম এটা অনাৱশ্যক যেন দেখি দিল্লীৰ অসম ভৱনৰ ভঁৰালকোঠাতে থ'লো। পালামলৈ গৈ দেখিলো মণিপুৰৰ আমাৰ পুৰণি ছাত্ৰ নীলকণ্ঠ সিংহও আহিছে, মোৰ লগতে হাংগেৰি আৰু জাৰ্মানি ফুৰি ফ্ৰাঙ্কলৈ যাবগৈ। এয়াৰ ইণ্ডিয়াৰ জেট-বিমানত উঠাৰ লগে লগে ঘোষণা শুনিলো, আমাৰ প্ৰথমছোৱা যাত্ৰাই তিনি হাজাৰ মাইল ছঘণ্টাত অতিক্ৰম কৰিব—মস্কো পৰ্যন্ত। তেতিয়া ভাৰতীয় ঘড়ীত সময় পুৱা ৭.০৭। ভাৰতবৰ্ষ এৰি পাকিস্থান, আফগানিস্থান, সমৰকণ্ড, তাছখণ্ডৰ ওপৰে জাহাজ আগ বাঢ়িল। আটা-ইতকৈ মনোৰম আছিল তলৰ তুষাৰ-শুভ্ৰ হিন্দুকুশ—শাৰীৰ পিছত শাৰীকৈ। ৮.৪৫ৰপৰা ৯.০৯ পৰ্যন্ত সেই শুভ্ৰ সৌন্দৰ্য উপভোগ কৰিলো। আমাৰ ঘড়ীৰ ১,১৫ মিনিটত ১৭ ডিগ্ৰি হেমিছিয়াছ

মস্কোত অৱতৰণ ঘোষণা কৰা হ'ল আৰু যেতিয়া আমাৰ জাহাজ শেৰেমেৰ্টিওভো বন্দৰত মস্কোৰ মাটি চুলে, তেতিয়া মস্কোৰ মতে সময় বোলে ১১ বজাহে! তাতে কেইবাঘণ্টাও ৰ'ব লগা হ'ল, কাৰণ তাৰপৰা হাঙ্গেৰিৰ ৰাজধানী বুডাপেস্টলৈ এয়াৰলাইন্‌ছ মাঙ্কেৰ বিমানতহে যাব লাগিব। ইংৰাজী জনা বিমানকোঠৰ অফিচাৰ মহিলা এগৰাকীয়ে আমাক বিচাৰি লৈ বুডাপেস্টলৈ যোৱা জাহাজৰ লাউঞ্জলৈকে যোৱাত সকলো সহায় কৰি দিলে। কিন্তু তেওঁ ফোনেৰে মস্কো ৰেডিওত কাম কৰা আমাৰ গুৱাহাটীৰ কৰুণা গোস্বামীৰে সংযোগ কৰি দিব নোৱাৰিলে, কাৰণ সেইদিনা দেওবাৰ আৰু কৰুণাৰ ফোনৰ নম্বৰো মই নাজানো। গতিকে তেওঁৰ ঘৰৰপৰা পঠোৱা বিহু গামোচা আৰু আচাৰ হাঙ্গেৰিতহে বাজহুৱা কামত লাগিলগৈ।

Bejarat, বেয়াৰৎ। প্ৰৱেশ।

মস্কো-বুডাপেস্টৰ বাটত ইংৰাজীতো কথা ঘোষণা কৰা হৈছিল। তদুপৰি "হাঙ্গেৰিয়ান নিউজ" নামৰ কাগজত ইংৰাজী হাঙ্গেৰিয়ান দুইটা ভাষাতে খবৰ দিয়া হৈছিল। সেইদিনা কাগজখনৰ ৰয়টাৰৰ খবৰমতে মহাৰাষ্ট্ৰত মাৰপিটৰ ঘটনা প্ৰকাশ পাইছিল কোৱা হৈছিল যে 'দাঙ্গা-হাঙ্গামাত ত্ৰিছ হাজাৰ লোক গৃহহীন হৈ পৰিছিল। Fruhling in Ungarn (Spring in Hungary) নামৰ এটা প্ৰবন্ধত হাঙ্গেৰিতযে বসন্তৰ পয়োভৰ আৰম্ভ হৈছে, তাৰ সুবাতৰি ওলাইছিল। বুডাপেস্টৰ ফেয়াৰিহেজ বিমানঘাটি পোৱাৰ লগে লগে চৰকাৰী দোভাষী কুমাৰী এভা ভালিছে আমাক 'আগ-বঢাই লৈ গ'ল ডুনা বা ডানিউব নৈৰ পাৰৰ ডুনা ইণ্টাৰনেশ্যনেল হোটেল্‌লৈ (য'ত মুঠ ৯৩৮টা কোঠা)। বিধন চৌৰিত গাড়ীৰ, তাৰ চালক হ'ল মহিলা এগৰাকী, যি মই কেকোৱে কোকেয়েহ ৰলে পৰা ছুটকেছটো এখন হাতে কৰিবৰো তোলাৰ দৰে তোলা

নমোৱা কৰিছিল। বুডাপেষ্ট আচলতে ডানিউবৰ দুপাৰে থকা বুডা আৰু পেষ্ট নামৰ দুখন নগৰৰ সমষ্টি। অতি মনোৰম দৃশ্য।

১১ তাৰিখে পুৱা হাঙ্গেৰিয়ান ইনষ্টিটিউট ফৰ কাল্চাৰেল ৰিলে শ্যন্ছত আমাৰ কাৰ্যসূচী আলোচনা হ'ল। অধ্যক্ষ হোল্লোৱে ক'লে 'তোমালোকৰ সুবিধাৰ অৰ্থে আমি অতি ফৰকাল বতৰৰ আয়োজন কৰি থৈছো। বাস্তৱিকতে বুডাপেস্টত থকা এঘাৰ দিন বৰষুণ-বাদল একেবাৰেই আমাক আহুকাল নকৰিলে। দক্ষিণ এছিয়া, এফ্ৰিকা আৰু দক্ষিণ-পূব এছিয়াৰ দেশসমূহৰ বিষয়ৰ ভাৰপ্ৰাপ্ত বিষয়া মিছ্ ভেৰা গাথিয়ে আকৌ মোক ক'লে, 'প্ৰফেছৰ, তোমাৰ বায়োডাটা পঢ়িলো। কিন্তু তোমাৰ জ্ঞান আৰু ৰুচিৰ বিষয় ইমান বিস্তৃত যে তোমাৰ ভ্ৰমণ সূচী তৈয়াৰ কৰাই টান হৈছে। তথাপি এইখন খচৰা কৰি থৈছো, চোৱা। ১৯৬৭ চনত তোমাক দিল্লীত ইণ্টাৰনেশ্যনেল কংগ্ৰেছ অব্ ওৰিয়েণ্টালিস্টছ্ত লগ পোৱা অধ্যাপক জঁ। হাৰমাট্টাৰ লগতহে সাক্ষাতৰ সময় স্থিৰ কৰিব পৰা নাই এখোন। কৰিব লাগিব।'

ইনষ্টিটিউটৰ অফিছৰপৰা এভা ভাণিছে আমাক লৈ গ'ল বুডাপেস্ট বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ইংৰাজীৰ অধ্যাপক আৰু হাঙ্গেৰিয়ান পি ই এন ৰ প্ৰধান সম্পাদক লাজলো কেৰিৰ কক্ষলৈ। তেওঁৰ লগত দোভনীয়া নোহোৱাকৈও কথা পাতিব পাৰিছিলোঁ। দুমাহৰ পূৰ্বে মাথোন তেওঁ ভাৰতলৈ আহি দিল্লী, বোম্বাই, কলিকতা আদি চহৰ, ইলোৰা-অজন্তা, খজুৰাহো আদি ভাৰতীয় কলা কেন্দ্ৰবোৰ চাই গৈছে। তেওঁৰ লগত সেই দেখি আমাৰ স্থাপত্য ভাস্কৰ্যৰ কথাই হ'ল সৰহ। তেওঁ ভাৰতীয় সাহিত্য-সংস্কৃতিৰ উচ্চ প্ৰশংসা কৰিলে। হাঙ্গেৰিয়ান সাহিত্যৰ বিষয়ত তেওঁ ক'লে যে তেওঁলোকৰ কবিতা যথেষ্ট উচ্চ পৰ্যায়লৈ উঠিছে, উপন্যাস আদি গদ্য-সাহিত্য তাৰ তলত আৰু তাৰ পাছতহে হাঙ্গেৰিয়ান নাটকৰ ঠাই। ত্ৰিছৰ দশকত হাঙ্গেৰিয়ান

লেখকসকলে কৃষকৰ হৈ নিজৰ কৰি কৃষক জীৱনৰ চিত্ৰ আঁকিছিল। ইয়োছৰ “পোস্টাৰৰ (Puszters) মানুহ” এখন তেনে যুগান্তৰকাৰী ৰচনা। বৰ্ত্তমান লেখকসকলে নতুন সামাজিক সমস্যাৰ বিষয়ে চিন্তা কৰে আৰু জীৱনৰ বাস্তৱ চিত্ৰ দাঙি ধৰে। মহানগৰৰ জীৱনৰ তেনে সাহসী চিত্ৰ “ভিজিট্”। নাটকত হাঙ্গেৰী বৰ আগ বঢ়া নহ’লেও, অৰ্কনীৰ নাটত দ্বিতীয় মহাসমৰত পিটি বুৰ্জোৱা পৰিয়ালৰ কথা প্ৰকাশ পাইছে। কেৰিয়ে ক’লে, ‘এব্ছাৰ্ডৰ জন্মতো আমাৰ দেশতে। কাৰণ, ফ্ৰান্জ কাফ্কা অষ্ট্ৰো হাঙ্গেৰিয়ান গোষ্ঠীৰ মানুহহে।’ সাহিত্য-সমালোচনাত সমাজতাত্ত্বিক বাস্তৱবাদ প্ৰতিষ্ঠা কৰা জৰ্জ লুকাছো মূলতে হাঙ্গেৰিৰ লোক।

কেঁৰিৰ ঠাইৰপৰা Kortvelyesঅলৈ (নৃত্য-কলাকাৰ সমাজ) গ’লো, হাঙ্গেৰিয়ান বেলে সম্পৰ্কে নানা কথা পাতিলো। ভাৰতীয় নৃত্য ধাৰাৰ বিষয়ে মই কিছু কথা ক’লো। লগতে ক’লো যে বৰ্ত্তমান শতিকাৰ তৃতীয় দশকত ভাৰতলৈ আনা পাভ্লোভা অহাৰ-পৰাই ভাৰতত বেলেৰ কিছু প্ৰভাৱ পৰিছে, আন ফালে বেলজিয়ান কলাকাৰ বেগাৰ্ট বাৰ্ষ্টিয়ে ভাৰতীয় লোক-সংগীতৰ ভিত্তিত নতুন বেলেও সৃষ্টি কৰিছে। সেইদিনা (১১ তাৰিখে) আবেলি গেজা বেথ্লেন্কাল্ভি নামৰ ডেকা দোভাষীজনে ডানিউবৰ সিপাৰৰ প্ৰাচীন দুৰ্গটো চাবলৈ আৰু সন্ধিয়া এখন পুতলা-নাটক Angyal Szallt le Babılonba (বেবিলনলৈ এজন দেৱদূতৰ আগমন) চাবলৈ লৈ গৈছিল।

১২ তাৰিখে হাঙ্গেৰিৰ ডাঙৰ কবি গাবোৰ গাৰাইক লগ পালোগৈ। তেওঁ ক’লে, বৰ্ত্তমান হাঙ্গেৰিয়ান কবিতাৰ প্ৰধান ভিত্তি সমাজবাদ, কিন্তু বাস্তৱবাদী, সংৰক্ষণশীল আৰু ছুৰ্ৰিয়েলিস্ট—কবিতাত এই তিনিটা ধাৰা চলি আছে। তেওঁ দুদিনমান পূৰ্বে মাথোন ভাৰত-ভ্ৰমণ কৰি গৈছে। গাৰায়ে দিল্লী, আগ্ৰা, খজুৰাহো, কলিকতাৰ

কলাক্ষেত্ৰ (ৰুক্মিণী দেৱীৰ), কাঞ্চীপুৰম্ নগৰত লেখা তেওঁৰ কবিতা-কেইটি হাতত কৰি কাপ লৈ আবৃত্তি কৰি শুনালে। মিছ গাৰ্থিয়ে পাছত কেয়োটা কবিতাৰ ইংৰাজী অনুবাদ মোলৈ পঠিয়াই দিছিল। তাৰপৰা কৰা মোৰ অসমীয়া অনুবাদ মোৰ কিতাপ 'সঞ্চাৰিণী দীপশিখা'ত দেখা পোৱা যাব। গাবোৰ গাৰায়ে আমাৰ লগত কবিতাৰ কথা পতা শেষ কৰিলে এই বুলি, 'মুক্তি আৰু প্ৰেম আমাৰ জীৱনৰ সবাতো মূল্যবান সম্পদ। প্ৰেম—প্ৰেম তিৰোতাৰ সৌন্দৰ্যৰ, প্ৰকৃতিৰ, সৰ্বোপৰি সমস্ত জগতখনৰ প্ৰেম। আমাৰ দেশ-খনে জগতৰ শান্তিত বৰঙণি যোগাওক, তাকে আমি বিচাৰোঁ।'

হাঙ্গেৰিয়ান ইনস্টিটিউট অব্ থিয়েট্ৰিকেল ছায়েন্‌ছেজত ডক্টৰ খেকে-লিক লগ পালো, বিশ্ব নাট্য-আন্দোলনৰ বিষয়ে, বিশেষকৈ হাঙ্গে-ৰিৰ নাট-জগতৰ বিষয়ত বহুত কথা হ'ল—প্ৰাচীনবেপৰা আধুনিক সম্পৰীক্ষাৰ (avan garde) নাট, আঁছাশ্বল, ব্ৰেখ্‌ট, স্টানিলাভ্‌স্কিলৈকে। গধূলি এৰ্কেল ফেৰেন্‌জৰ নামত উৎসৰ্গীকৃত অপেৰা-গৃহ Erkel Szınhazaলৈ গ'লো Bank Ban বোলা এখন নাট চাবলৈ। তাত দেখিলো অভিনেতাসকলৰ কি আদৰ।—অভিনয়ৰ শেষত তেওঁলোকে মঞ্চত দেখা দিলে হাত-চাপৰিৰ যেন অন্ত পৰিবই নোখোজে।

পিছদিনা পুৱা 'নজ্‌ভিলাগ' (Nagyvılag, বিশাল বিশ্ব) পত্ৰিকাৰ কাৰ্যালয়লৈ গ'লো। সমস্ত পৃথিৱীৰ সাহিত্যৰ বস্তু আনি কাগজখনিত প্ৰকাশ কৰা হয় হাঙ্গেৰিয়ান ভাষাত। বিভিন্ন ভাষাৰ বিভিন্ন বিশেষজ্ঞ সম্পাদক। দুজনমানৰ লগ পাই কথাও হ'লো। কালিদাস, মৃচ্ছকটিক, পঞ্চতন্ত্ৰৰপৰা ৰবীন্দ্ৰনাথ, কৃষাণ চন্দৰ, অমৃতা প্ৰীতমলৈকে তাত ভাৰতীয় সাহিত্যৰ নিদৰ্শন সময়ে সময়ে দাঙি ধৰা হৈছে। হাঙ্গেৰিয়ান সাহিত্যৰ কথা কিন্তু তাত মুঠে। বিশ্বৰ লগত পৰিচয়ৰ পথ হ'ল এই পত্ৰিকাখনি। ফেৰেঞ্জ হপ্‌ মিউজিয়াম অব্ ইস্টাৰ্ণ এছিয়াটিক আৰ্ট্‌ছ চাবলৈ গ'লো। বিচিত্ৰ এই সংগ্ৰহ—

মথুৰা, গান্ধাৰ ভাস্কৰ্যকে ধৰি। ফেৰেঞ্জ হপ্‌-এদিন ছুখীয়া ল’ৰা-ৰূপে বুডাপেস্টলৈ আহিছিল, কিন্তু সম্পত্তি অৰ্জন কৰি লগে লগে নিজস্ব এই মিউজিয়াম গঢ়ি তুলিলে। এৰ্‌ৱিন্‌ বাকৃটায়ৰ কথা গুলাল— India Muverszeteৰ (ভাৰতীয় কলা) গ্ৰন্থকাৰ আৰু আমাৰ কলাকাৰ অমৃতা শেৰ গিলৰ মমাক। গধূলি হাঙ্গেৰিয়ান ৰাষ্ট্ৰীয় অপেৰা-গৃহত (Magyar Allami Operahaz) বিখ্যাত বেলে A Diotoro (Nutcracker) চালোগৈ।

১৪ মেইৰ দিনা এক নতুন প্ৰতিষ্ঠান দেখা পালো—Institute of Philosophy ভাবিছিলো তাত বিশ্বৰ বিভিন্ন দৰ্শন, ভাৰতীয় দৰ্শনৰো তাৰ্ত অধ্যয়ন হয়। কিন্তু তাত এটাই মাথোন বৃহৎ অধ্যয়নৰ বিষয়—মাৰ্ক্সবাদ। বুডাপেস্ট বিশ্ববিদ্যালয়ৰ এটি কক্ষত লগ পালোগৈ প্ৰাচ্যতত্ত্ববিদ অধ্যাপক জ’ হাৰমাট্টাক। তেওঁৰ গুৰু ছাৰ অৰেল্‌ ষ্টেইনেই বৰ্হিভাৰতীয় অঞ্চলত ভাৰতৰ পুৰাতত্ত্ব উদঘাটন আৰু প্ৰতিষ্ঠা কৰিছিল। হাৰমাট্টা সেই ধাৰা অধ্যয়নতে ৰত। তেওঁৰ শেষ লেখা এটি সুদীৰ্ঘ প্ৰবন্ধৰ আফ্‌প্ৰিণ্ট্‌ মোক দিলে। তাত ৰাষ্ট্ৰকূট ৰাজবংশৰ ভোজ মিহিৰৰ জলসিঞ্চন আঁচনিৰ বিষয়ে আলোক-সম্পাত কৰি গভীৰ গৱেষণা কৰা হৈছে। হাঙ্গেৰিৰ দৈনিক কাগজ Nepszabadagঅৰ (লোক মুক্তি) কাৰ্যালয়লৈ গলো আৰু তাৰ দেওবৰীয়া সম্পাদক জৰ্জ কাল্‌মাৰক লগ পালো। তেওঁ ভাৰতবৰ্ষৰ বিষয়ে এখন কিতাপ ইতিমধ্যে লিখি প্ৰেছত প্ৰকাশৰ বাবে দিছিল India in Rest and Unrest—নব-ভাৰত গঢ়াৰ নানা সমস্যাৰ আলোচনাৰে। এখন ডাঙৰ কিতাপৰ দোকানত সোমালো—Allami Konyvterjoszto Vallalat, আৰু বুজি পালো হাংগেৰিত কিতাপৰ ব্যৱসায় অতি উৰ্ধ্বগামী। এৰ্‌ৱিন বাকৃটায়ৰ “কামসূত্ৰ”ৰ হাঙ্গেৰিয়ান অনুবাদ দেখা পালো—খজুৰাহোৰ চিত্ৰেৰে বিচিত্ৰ, চমৎকাৰ প্ৰকাশন। গধূলি মজাৰ আল্লামি অপেৰাহাজত Rodelinda নামৰ এখন

অপেৰা চালোঁগৈ। তাৰ সংগীত জাৰ্মেনিৰ বিখ্যাত সংগীতকাৰ জৰ্জ ফ্রিডৰিখ হাণ্ডালৰ (১৬৮৫-১৭৫৯) ৰচিত— গম্ভীৰ, হৃদয়গ্ৰাহী।

পিছদিনা বুডাপেষ্ট ৰেডিওৰ সাহিত্য-বিভাগত গৈ লগ পালোঁ জোল্‌তান পাপক। তেওঁ সেই বিভাগৰ অন্তৰ্গত ইংৰাজী, আমেৰিকান, ফৰাচী, জাৰ্মান, ইটালীয়ান ভাষাৰ উপবিভাগৰ দায়িত্বত। তেওঁৰ বিভাগৰ যোগেদি কেনেকৈ জগতৰ বিভিন্ন ভাষাৰ সাহিত্যৰ কথা হাঙ্গেৰিয়ানত প্ৰকাশ পায় তেওঁ কৈ গ'ল। বুধ আৰু শুক্ৰবাৰে তেওঁলোকৰ 'ভাৰতীয় প্ৰচাৰো (ব্ৰডকাস্ট)' হয়। তেওঁ কেইবাবিধো পানীয় আমাৰ সমুখত থৈছিল। তাৰ ভিতৰত এটাৰ ৰং বৰ উজ্জ্বল। প্ৰশ্ন কৰাত ক'লে, সেইটোৰ নাম বোলে পালিন্‌কা। "ইয়াক আমি হাঙ্গেৰিয়ান ভড্‌কা বোলোঁ। হাঙ্গেৰিৰ যি ঠাইত বিথফেনৰ প্ৰেয়সী আছিল সেই ঠাইৰ উৎপাদন। বৰ উগ্ৰ কিন্তু। লোৱাঁ।' মই ক'লো, 'এয়া মোৰ বাবে নহয়।' 'তেনেহ'লে তুমি কোকা-কোলাৰহে ভকত। মদ খাই মতলীয়া হোৱাৰ ভয়।' তাৰ পাছত কথায় কথায় ওলাল, মযো এসময়ত ৰেডিওত নিয়মীয়া কাম কৰিছিলো। পাপে ৰহাৰপৰা উঠি মোক সাবটি ধৰিলেহি, If one is in the radio once, he is there for the whole of his life ইয়াৰ পাছত হাংগেৰিৰ নেশ্যনেল মিউজিয়াম চাই ইমৰে মাডাকৰ (১৮২৮-৬৪) শক্তিশালী মহৎ নাটক Mozes (Moses) চালোগৈ নেশ্যনেল থিয়েটাৰত।

১৬ তাৰিখে পুৱা হাঙ্গেৰিয়ান একাডেমি, অৱ্‌ ছায়েন্‌ছেজৰ অন্তৰ্গত লোক-সংগীত গৱেষণা অনুষ্ঠানলৈ গৈ পুলকিত হ'লো। ইতিমধ্যে দিল্লীতে নাম শুনা এজন এথ্‌নো-মিউজিকোলজিস্ট কডলফ ভিগক লগ পাই অনুষ্ঠানৰ সদা-সক্ৰিয় কাৰ্য-পদ্ধতিৰ কথা শুনিলো। তেওঁ হাঙ্গেৰিৰ সৰ্ব-জন-মান্য সঙ্গীতকাৰ বেলা বাৰ্টোক আৰু জোল্‌তান কোডাইৰ বৈজ্ঞানিক পদ্ধতিৰ সঙ্গীত-অধ্যয়ন আৰু সংগীত-গ্ৰন্থৰ পৰিচয়

দিলে। তেওঁলোক দুজনে পাশ্চাত্যৰ সঙ্গীতজ্ঞৰ ওচৰত সঙ্গীত বিজ্ঞান শিকি হাঙ্গেৰিৰ লোক-সংগীত অধ্যয়ন কৰিছিল আৰু হাঙ্গেৰিৰ ক্লাছিকেল ঐতিহ্য প্ৰতিষ্ঠা কৰিছিল। তিগে কিছুমান পুৰণি ফাইল উলিয়াই বাৰ্টোকে কেনেকৈ হাঙ্গেৰিয়ান সংগীতৰ সুৰ বা ৰাগ (melody) আৰু কডায়ে তাৰ ছন্দ বা তাল (rhythm) লিপিবদ্ধ কৰিছিল, তাক দেখুৱালে। তেওঁ ক'লে যোৱা ষাঠি বছৰত এক লাখৰো অধিক melody এইদৰে লিখি সংগ্ৰহ কৰা হৈছে। তেওঁলোকৰ লোক সঙ্গীত অনুষ্ঠানে জিপ্‌ছি যন্ত্ৰ-সঙ্গীত (লোক) আদিৰ কাৰ্যও মহা উদ্যমেৰে কৰি গৈছে। জিপ্‌ছি সংগীতত হাংগেৰি বিশেষ চহকী। হোটেলত আলহীসকলে খাই থাকোঁতে বেহেলাত লোক-সুৰ বজাই শ্ৰোতাৰপৰা পানীয় বা খাদ্য উপহাৰ ৰূপে লৈ ফুৰা জিপ্‌ছি যন্ত্ৰ-সঙ্গীতজ্ঞ প্ৰায়েই লগ পাইছিলো। সেইদিনাখনেই গধূলি আঁছাৰ ল বুডাপেস্ট পৰিৱেশন কৰা বহুতো সুখাদ্য উপভোগ কৰিলো—পুৰণি হাঙ্গেৰিয়ান সৈনিকৰ নাচ, জিপ্‌ছিৰ প্ৰেমৰ নৃত্য, লাঠি-নাচ, বটল-নাচ, চাবুক-নাচ, ভেৰাৰখীয়া-নাচ, ইত্যাদি, ইত্যাদি দূৰ-দূৰণিৰ হ'লেও লোক গীতবিলাকৰ মিল চকুত চমক লগোৱা বিধৰ 'আমাৰে মইনা শুব / এ, বাৰীতে বগৰী ৰুব এ / বাৰীৰে বগৰী পকি সৰিব, / মইনাই বুটলি খাব।' পৃথিৱীৰ এই চুকৰ অসমীয়া এই নিচুকনিৰ লগতে তুলনা কৰিব লগীয়া এটি হাঙ্গেৰিয়ান লোক গীত (কোডাইৰ ইংৰাজী অনুবাদ) Eva, darling Eva, /Now the plums are growing ripe / They are strewn upon the ground, / We'll have them picked up by day-break Eva হ'ল Eve, আমাৰ 'মইনা'ৰ দৰে ল'ৰা-ছোৱালীক হাঙ্গেৰিয়ানে দিয়া জনপ্ৰিয় নাম।

পিছদিনা সোতৰ তাৰিখে নেশ্যনেল অপেৰাহাউছত বিখ্যাত বেলে Spartacus আৰু এটা ছিনেমা-ঘৰত Itelet (বিচাৰ॰) ছবি

চাইছিলো। কিন্তু ছিনেমা ঘৰটোৰ চকি আদি যেন অনাদৰ-অৱহেলাবদ্ধ পাত্ৰ, এনে অনুভৱ হৈছিল। এভাক সুধিলো তাৰ কাৰণটো। ক'লে, 'আমাৰ সমাজত বেলে বা থিয়েটাৰৰ যি আদৰ, ছিনেমাৰ সেইমান নাই।' ১৮ তাৰিখে পাঁচজন ভাৰতীয়ক গোট খুৱাই ইউৰোপৰ বৃহত্তম জলাশয় বালাটন দেখুৱাবলৈ লৈ যোৱা হয়। সেইদিনা বালাটনত সাগৰৰ ধুমুহাৰ দৰে ধুমুহা। কি উত্তাল উৰ্মিমালা! এই অঞ্চলটোত প্ৰাচীন ৰোমান যুগৰ তথা তুৰ্কীৰ অধিকাৰৰ দিনৰ অনেকবোৰ ধ্বংসাৱশেষ আছে। উল্লেখযোগ্য যে এই সমস্ত অঞ্চলটোক ৰোমান যুগত পান্নোনিয়া বোলা হৈছিল। আমি যাওঁতে মাৰ্টনভাছান বোলা ঠাইডোখৰ পাৰ হৈ গৈছিলো, য'ত এসময়ত বিথফেনে এদিন তেওঁৰ প্ৰেমিকা জোছেফাইনেৰে বাস কৰিছিল। বালাটন হ্ৰদৰ দক্ষিণাঞ্চলত এটা হৃদৰোগৰ চিকিৎসালয়। এসময়ত ৰবীন্দ্ৰনাথে ইয়াত চিকিৎসা লাভ কৰিছিল। তাৰ ওচৰতে তেওঁৰ এটি আবক্ষ মূৰ্তি (দিল্লীৰ ৰবীন্দ্ৰভৱনৰ সমুখত থকাটিৰ যেন নকল)। তাৰ তেনেই কাষতে এজোপা লিণ্ডেন গছৰ তলত এক ফলকত কবিৰ হাতৰ আখৰৰ দৰে আখৰেৰে (ছুটা ভুলেৰে) লেখা এইকেইটা শাৰী When I am no longer/on this earth, my tree,/Let the ever-renewed/leaves of thy spring/Murmur to the wayfarer,/The poet did love while he lived /8 November 1926 আৰু এক ফলকত হাঙ্গেৰিয়ান ভাষাত ৮ নৱেম্বৰ ১৯২৬ তাৰিখে কবিয়ে নিজৰ আৰোগ্যলাভৰ স্মৃতিৰূপে সেই গছজোপা ৰোৱাৰ কথা খোদিত আছে।

১৯ তাৰিখে বিদায়ৰ মেলা। ইন্‌স্টিটিউশ্যন ফৰ্ কালচাৰেল ৰিলেশ্যন্‌ছৰ উপসভাপতি ছান্দৰ ডিমেটাৰ, ভাৰতস্থ হাঙ্গেৰিৰ প্ৰাক্তন ৰাজদূত ফেৰেঞ্চ টুৰি, মিছ ভেৰা গাথি, মিস্টাৰ হোল্লো, শিক্ষামন্ত্ৰালয়ৰ এজন লোক আদি ছুপৰৰ ভোজনত গোট খালে। আমি

পৰস্পৰ প্ৰীতি-বিনিময় কৰিলো। মই ডিমেন্টাৰক মাথোন এখন ফুলাম গামোচা দি ক'লো 'বছৰৰ আটাইতকৈ ৰঙৰ দিনটোত আমাৰ ছোৱালীহঁতে নিজে বোৱা এনে এখনি বস্ত্ৰ প্ৰিয়জনক উপহাৰ দিয়ে। ইয়াৰ মূল্য আৰ্থিক নহয় ভাবাবেগজনিতহে।' ইত্যাদি। এই বুলি Pianaus to the Danube বুলি এটা কবিতা পাঠ কৰিলো। কবিতাটো পিছত দিল্লীৰপৰা ওলোৱা তেওঁলোকৰ News from Hungaryত প্ৰকাশ পাইছিল। ছাৰ অৰেল স্টেইন, এৰ্‌ৱিন বাকৃটায়, ফেৰেঞ্চ হপ্প অমৃতা শেৰ গিল, জাঁ হাৰমাট্টা আদিৰ যোগে ভাৰত-হাঙ্গেৰিৰ কলাগত প্ৰীতি স্মৰণ কৰি বাখ্‌ বিথ্‌ফেনৰ প্ৰায় সমপৰ্যায়ৰ মহান কম্পোজাৰ বাৰ্টক কডাইৰ মহৎ সঙ্গীত কীৰ্ত্তিৰ কথা স্মৰণ কৰিলো। উপ-সভাপতিয়ে কবিতাটোৰ বাবে আৰু প্ৰীতি-সম্ভাষণৰ বাবে শলাগ ল'লে আৰু হাঙ্গেৰিয়ান সঙ্গীতৰ কেইবাখনো এল্‌ পি ৰেকৰ্ড স্মৃতিচিন-ৰূপে উপহাৰ দিলে। ২০ তাৰিখে হাঙ্গেৰিয়ান ছায়েন্স একাডেমিৰ লোক সংগীত গৱেষণা কেন্দ্ৰত মই অসমৰ লোক গীতৰ বিষয়ে এটা বক্তৃতা দিলো। কেন্দ্ৰৰ সদস্য সকলে আমাৰ ক্লাছৰুমৰ দৰে বিস্তৃত টোকা লৈ লৈ কথাবোৰ শুনিলে, নানা ধৰণৰ প্ৰশ্ন কৰিলে আৰু মন্তব্য প্ৰকাশ কৰিলে। বিশেষকৈ গোৱালপৰীয়া লোকগীতৰ প্ৰেমৰ কথাত বৰ কৌতূহল হৈছিল। আবেলি মিছ গাথি আমাৰ হোটেললৈকে আহিল আৰু তাৰ বাহিৰৰ বৰছাতিবোৰৰ তলত বহি একেলগে কফি খাই খাই নানা কথা পাতিলেছি। তেওঁ তেতিয়া মহাত্মা গান্ধীৰ বিষয়ে এখন কিতাপ লেখি আছিল। বিশেষকৈ তেওঁলোকৰ গীত-মাতৰ বিষয়েই আবেলিটোত মেল মাৰিলো সৰহ।

২১ তাৰিখে বিদায়ৰ বেলা। ডুনা ইণ্টাৰনেশ্যনেল হোটেলৰ লাউঞ্জত বহি আমাৰ দোভাষী এভা আৰু গেজাক বাট চাইছো। হোটেলৰ টোকা লেখা কাগজ এটুকুৰা লৈ এখাৰ দিনৰ নানা মধুৰ

গীতৰ ধ্বনি-প্ৰতিধ্বনি কাণৰ ভিতৰত স্মৰণ-পথে শুনি শুনি 'To the child of the song' বুলি হৃদয়াবেগমান কবিতা লেখিলো : Eva, Eva dear, there the plums ripen , /They will fall to the ground tomorrow morning , /But I shan't be there to pick them, my child, tomorrow morning, /Yet do you pick them up for me, /pick them up gently, /pick them as a mother picks up her dearie /As you do it / Hum a Bartok, or a Kodaly, or a Gipsy tune, or better perhaps a song / from the distant country-side/and smile one of those beautiful greeting smiles of yours কেয়াবিহেজ বিমানকোঠলৈ আহি পুব বালিনলৈ বুলি এখন মাভেল জাহাজত উঠিলো ।

Keijarat কিয়াবং । প্ৰস্থান ।

ডয়েৎসালেণ্ডৰ ডায়েৰি

কেয়াৰিছেৰবপৰা উৰা মাৰি ঘণ্টাত ডেৰ শ কিলোমিটাৰ আগুৰি মাথোন ডেৰ ঘণ্টাত পূব বাৰ্লিনৰ শোনফেল্ড এয়াৰফিল্ডত নামিলোগৈ। পূব জাৰ্মানিৰ (ইংৰাজীত জি ডি আৰ,=জাৰ্মান ডেমোক্ৰেটিক ৰিপাব্লিক, জাৰ্মান ভাষাত ডি ডি আৰ_—ডয়েৎস ডেমোক্ৰেটিশ ৰিপাব্লিক) সাংস্কৃতিক মন্ত্ৰালয়ৰ অতিথিৰ ভাৰপ্ৰাপ্ত হেৰ_ মেজৰ আৰু দোভাষী হেৰ_ ই লুইজাৰ আহিল। সুয়োজনে নিজ হাতে আমাৰ পেটাৰি চোঁচৰাই মন্ত্ৰালয়ৰ গাড়ীত তুলি আমাক এটা ডাঙৰ হোটেল পোৱালেগৈ। তাত আমাৰ বাবে মন্ত্ৰালয়ৰ প্ৰতিনিধি মহিলা এনেলিজ বাম্বোৰ বৈ আছিল আৰু দুজনমান ভদ্ৰ লোকেৰে। আমি সেইখিনি পোৱাগৈ মাত্ৰকতে দুপৰীয়াৰ লাঞ্চ হ'ল। 'প্ৰতি-নিধিগৰাকীয়ে জনালে, আমি বাৰ্লিনলৈ অহা খবৰ আগদিনাখন মাথোন পোৱা হৈছে বাবে কোনো ফাইভষ্টাৰ হোটেলত স্থান পোৱা নগ'ল, গতিকে প্ৰটোকলমতে আমি লগে লগে আঢ়ৈশ কিলোমিটাৰ দূৰৰ ড্ৰেছডেন চহৰত সদ্যহতে থাকিবগৈ লাগিব। 'আমি ভগা পঁজাতো থাকিব পাৰোঁ।' বুলিলেতো নহ'ব। বৰ্ডিয়াল দোৱনীয়া লুইজাৰৰ (যি কথায় কথায় ইংৰাজী নাৰ্ছেৰি ৰাইম্_ আওৰায়) লগত ৰাষ্ট্ৰীয় ৰাজপথেদি এখন মটৰকাৰত এক অভিনৱ অভিজ্ঞতাৰ যাত্ৰা আৰম্ভ হ'ল। পথাৰখন যেন বহল বাটটোৰ দুটা পটি। এটাইদি গাড়ী যায়, এটাইদি গাড়ী আহে ধুমুহাৰ দৰে প্ৰচণ্ড বেগত। অন্যথা নচলে। বাটত মানুহ বা ঘোঁৰা বা গাড়ী দেখা পাবলৈ নাই দূৰে দূৰে ওভাৰব্ৰিজৰ ওপৰে যা বৰ দূৰে দূৰে মানুহ যোৱা বাটৰ বাহিৰে। দুইকাষে বিস্তীৰ্ণ খেতিৰ পথাৰবোৰ, য'ত 'শস্য হলফল কৰিব' লাগিছে। ক'ৰবাত বৰ

একোখন পথাৰ আণ্ডুৰৰ বাৰীবে ঢকা। ক'ৰবাত প্লাষ্টিক দি ঢাকি থোৱা একোখন পথাৰ, য'ত সম্ভৱতঃ বিলাহী বেঙেনা আদি আগসুৱা খেতি লহপহাই উঠিব লাগিছে। এই সমস্ত পথাৰ বোধ হয় ট্ৰেক্টৰেৰে হাল বাই কৰা সমবায় কৃষিৰ খেত। এঠাইতহে দেখিলো মোতকৈও ওখ এটা ঘোঁৰা (stallion) হালত জুঁটি জোতা-মোজা পিন্ধা এক বণ্ডাটুনি চাহাবে হাল বাইছে। সেয়া বোধ হয় সমবায়ৰ বাহিৰৰ গাইগুটীয়া খেতি। বাটৰ কাষৰ গছ কিছুমানত দেখিলো একোটাইত টেলিফোন আঁৰি থোৱা আছে। জানিব পাৰিলো, বাটত গাড়ী বেয়া হ'লে বোলে তাৰপৰা ফোন কৰি দিলেই ওচৰৰ কাৰখানাৰপৰা মিস্ত্ৰী আহি গাড়ী ভাল কৰি থৈ যায়। আমাৰ দেশত এনে ব্যৱস্থা সম্ভৱ হ'লহেঁতেননে ?? সি যি হওক, এই দুই কি তিনি মাহেই ইউৰোপত বসন্ত, গ্ৰীষ্ম, যি বোলে, আৰু খেতিৰ বতৰ। তাৰ ভিতৰতে খেতি কৰি বছৰটোলৈ খাদ্য, শাক-পাচলি সংৰক্ষণ কৰি ৰাখিব লাগে। বাৰু। আমি আবেলি বেলা ড্ৰেছডেন পাই আস্টুৰিয়া নামৰ বৃহৎ হোটেলত ৰ'লোগৈ।

২২ মেই। ড্ৰেছডেন। পুৰা দেখোন জাৰ আৰু বতাহ। পুল্‌অভাৰ, অভাৰকোট দুইটাই ল'ব লগীয়া হ'ল। বাছ আৰু বেলত এক হখস্কুলে ফিয়ৰ্‌ মুজিকলৈ (High School for Music) লুইজাবে লৈ গ'ল। হাই স্কুল মানে আমাৰ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ মানদণ্ডৰ শিক্ষানুষ্ঠান। দেশত সঙ্গীত-শিক্ষাৰ বাবে উচ্চ দাবী নানা অনুষ্ঠানৰ ফালৰপৰা। তাৰ ব্যৱস্থাৰ কথা সঞ্চালক অধ্যাপক কোএহ্‌লাৰে বুজাই ক'লে আৰু আমাক আস্টুৰিয়াত গাড়ীৰে থৈ গ'লহি। তাৰপৰা আমি লোক-কলাৰ সংগ্ৰহালয় চাই শিশুৰ বাবে ৰঙ্গমঞ্চলৈ (থিয়েটাৰ ডেৰ্‌য়ুঙেন্‌ জেনেৰেটিয়ন) গ'লো। দেশত তেনে পাঁচটা নাটশালা আছে, য'ত শিশুসকলক তিনিটা বয়স-স্তৰত ভাগ কৰি সেই অনুসৰি নাটৰ

অভিনয় দেখুওৱা হয়। সেই দিনা মঞ্চটোত "ৰজা আৰু ভেখাৰী" নাট (ডাছ্ মার্চেন্ ফম্ কেইজাৰ উণ্ড্ হির্টেন্) হৈছিল। ল'ৰা-ছোৱালীবোৰে আমাক সিহঁতৰ মাজত পাই বেছি ধৰিছিল আৰু উভা স্নিডাৰ বোলা এটা সাত-আঠবছৰীয়া ল'ৰা আহি মোৰ কোলাত সোমাই লৈছিল, সুধিছিল, ভাৰতৰ ডাক-টিকট কিছু মই দিব পাৰিমনে? মই দিম বুলি প্ৰতিশ্ৰুতি দিলো, ঘৰ পাই কিছু পঠিয়ালোও। ল'ৰাটিয়েও বহুত দিন চিঠি-পত্ৰ দি আছিল—অৱশ্যে জার্মান ভাষাত। ময়ো ইংৰাজী-জার্মান অভিধান এখন হাতত লৈ মোৰ জার্মান ভাষাত উত্তৰ দিছিলো।

২৩ মেই। বিজুলীয়ে চলোৱা ডবল-ডেকাৰ বেলত উঠি চীনা মাটিৰ পিৰিচ-পিয়লাবেপৰা পুতলালৈকে কৰা কাৰখানা চাবলৈ বিখ্যাত মেইছেনলৈ গ'লো। ১৭০৯ চনত হেনো য়োহান ফ্রিডৰিখ্ বট্‌গেৰে চীনামাটিৰ মূলতত্বটি আৱিষ্কাৰ কৰি পিছৰ বছৰ সেই ঠাইত সেই কাৰখানাৰ ভেটি থাপে। এতিয়া সি এহেজাৰমান কর্মীয়ে ব্যস্তভাৱে কাম কৰা কাৰখানা। কাওলিন, কোৱার্টজ আদি উপাদান মিলাই কেনেকৈ কেঁচা উপাদান ঠিক কৰি লৈ সাঁচত মাৰি পুতলা কৰে, আমাক এগৰাকী মহিলাই দেখুৱালে আৰু তেনে কেঁচা পুতলা এটা (পুৰি পকা কৰাৰ আগৰ অৱস্থাৰ) মোক উপহাৰ দিলে। ওচৰতে থকা ৰজা August der Starkeৰ (August the Strong) কাবেঙৰ নহৰখানা চাই গধূলি ড্রেছডেনৰ ৰাজকীয় মঞ্চত (স্টাটথিয়েটাৰ) বিখ্যাত বেলে-নাটক "গিজেলা" চালোহি।

২৪ মেই। ড্রেছডেন। কালি আৰু আজিৰ "মর্নিং স্টাৰ" কাগজত ওলাইছে ৰোমানিয়াত ডাঙৰ বানপানী হৈছে, আঠ লাখ মানুহ গৃহহীন হৈছে, দুশ লোক মৰিছে। এখন গাড়ীত উঠি এলবেৰ নৈৰ পাৰে পাৰে মেইছেন পালোগৈ আৰু তাৰ বেলয়ে ৰেস্টুৰাঁ, মিট্রোপা হোটেলত ঠাই লৈ গ'লো ওচৰৰ প্ৰাচীন ছেমনি বজাৰ

ছুৰ্গ চাবলৈ। তাৰপৰা লেইপজিগ পথেদি ঘূৰেঁাতে বাটতে এটা ৰেস্টুৰাঁ পালো, তাৰ আগফালে বেৰত সগৰ্ব এটি ঘোষণা খোদিত আছে—১৮১৩ চনত সেই ঘৰত গ্যেতে বাস কৰিছিল (In/Diesen Hause Joh Wolfg/Goethe/Vom/19 Zum 20 April/1813)।

২৫ মেই। অধ্যাপক কোএহ্লাৰে তেওঁৰ গাড়ী পঠিয়াইছিল আমাক নিবলৈ। গ'লো। তেওঁৰ মহাবিদ্যালয়ত উত্তৰ-পূৰ্ব ভাৰতৰ লোকগীতৰ বিষয়ে মোৰ বক্তৃতা। লুইজাৰে মোৰ কথাৰ ভাঙনি কৰি গ'ল। বিশেষকৈ বনগীত আৰু গোৱালপৰীয়া গীতৰ কথা-বস্তু আৰু সুৰে শ্ৰোতাসকলক আনন্দ দিছিল। অধ্যাপকে বক্তৃতাৰ শেষত মোক ধন্যবাদ আৰু প্ৰশংসা দি আইনাম আৰু গোৱালপৰীয়া গীতৰ বিশেষ উল্লেখ কৰিলে। বক্তৃতাৰ শেষৰ প্ৰশ্নোত্তৰৰ বেলা আমাৰ ঢোল, বিবিধ তাল, গগনা আদিৰ বিষয়ে বৰ কৌতূহল হৈছিল আৰু মই ব্লেকবোৰ্ডত আচল বস্তবোৰৰ নিজ জোখৰ ছবি আঁকি দিয়াত সকলোৱে যেজত ঢকিয়াই তাৰিফ কৰিছিল। এগৰাকী ছাত্ৰীয়ে ছুপাহ সুমথিৰা ৰঙৰ গোলাপৰ থোপা এটা মোৰ হাতত দিলেছি। অধ্যাপকৰ গাড়ীয়ে আমাক লৈ গ'ল সুকুমাৰ কলা সংগ্ৰহালয়লৈ—য'ত অষ্টাদশ শতিকাৰেপৰা আৰম্ভ কৰি আধুনিক চিত্ৰকৰসকলৰ কলাকৰ্ম সংৰক্ষণ কৰা হৈছে। তাৰপৰা ৰেলস্টেশ্যনলৈ গ'লো লেইপজিগলৈ যাবলৈ। ট্ৰেইনলৈ বহুত সময় আছে। প্লেটফৰ্মতে ইগিল-দিগিল কৰিছো। এনেতে লুইজাৰৰ এজন বন্ধু আহিল—ট্ৰিক ফিল্ম কৰেঁাতা ভিল হামাখাৰ। তেওঁৰ লগত পানত যোগ দিবলৈ কৰা নিমন্ত্ৰণ প্ৰত্যাখ্যান কৰি বৈ থাকোঁতে এবাৰ মোৰ বৰকৈ হাঁচি এটা আহিল। তেওঁ ঘপ কৰে মোৰ মুখত আঙুলি এটা ভৰাই দিলে। 'কি কৰিছা এইখন?' 'নহ'লে তোমাৰ পেটলৈ কেনেবাকৈ ভূত সোমাই যাব পাৰে।' 'অ'। ভূত আছে যদি, মোৰ পেটত জিকৰতেহে।' হাঁহিলো কেয়োটাই। ৰেল আহিলত লেইপজিগলৈ

গ'লো আৰু তাৰ ইণ্টাৰহোটেল স্টাড লেইপজিগত আহ্বান পাতিলো।
ঘূৰি ঘূৰি ফুৰাৰ ফলত গাত যেন জৰ বিষ।

২৬ মেই। লেইপজিগ। পুৰণি নগৰৰ পুৰণি টাউন হলৰ এতিয়া বজাৰ (Naschmarket) ছোৱা ঠাইলৈ গ'লো আৰু গ্যেতেৰ প্ৰকাণ্ড মূৰ্তিৰ তলত থিয় হৈ ফটোগ্ৰাফ তুলিলো। ওচৰতে এটা পুৰণি গীৰ্জা, য'ত এদিন বাখ কোৱায়াৰ মাষ্টাৰ আছিল। লুইজাৰে লৈ গ'ল অতিনৰ ইনষ্টিটিউট্ ফিয়ৰ্ লিটাৰেটুৰলৈ। তাৰ সঞ্চালক ডক্টৰ শ্ৰীমতী লুইজা শ্মিড্টৰ লগত বহুত পৰ কথা হ'ল। এনে অনুষ্ঠান বিৰল। তুলনা মাথোন মস্কোৰ গৰ্কি ইনষ্টিটিউট্। বিকশমান সাহিত্যিক প্ৰতিভাক ইয়াত প্ৰশিক্ষণ দি ঘন সৃষ্টিশীল পথত লগাই দিয়া হয়। ইয়াৰ পুৰণি ছাত্ৰই সাহিত্যত ৰাষ্ট্ৰীয় পুৰস্কাৰো লাভ কৰিছে। আন দেশৰপৰাও প্ৰশিক্ষণাৰ্থী যোগ দিয়েছি।

২৭ মেই। পুৱাতে লেইপজিগ স্টেশ্যনৰপৰা ৰেল ধৰিলো হালেলৈ— তাত হালে বিশ্ববিদ্যালয়ত প্ৰাচ্যতত্ত্ববিদ্ অধ্যাপক হেইঞ্জ মোডেক লগ পাবলৈ। তেওঁ ভাৰত আৰু বৰ্মাত থাকি গৈছে আৰু ভাৰতৰ প্ৰাগইতিহাস আৰু ইতিহাসৰ বিষয়ে গ্ৰন্থ প্ৰণয়ন কৰিছে। অলপতে (১৯৬৭) মাথোন্ ওলাইছিল বংগৰ ৰূপকথাৰ বিষয়ে তেওঁৰ Bengalische Marchen আৰু La Femme Dans d'Art de d'Inde তাৰ ইংৰাজী ৰূপান্তৰ Woman in Indian Artএ সৈতে। মোডেই বিশ্ববিদ্যালয়ত এটা বৌদ্ধ কেন্দ্ৰ খুলিছে আৰু তাৰপৰা বছৰে Buddhist Yearly নামৰ পত্ৰিকা প্ৰকাশ পায়। মোৰ হাতত অখিল ভাৰতীয় প্ৰাচ্যবিদ্যা সন্মিলনত পঠিত থামটিসকলৰ বৌদ্ধ-ধৰ্ম-বিষয়ক মোৰ প্ৰবন্ধটো আছিল। তেওঁ সেইটো দেখি পত্ৰিকাখনৰ বাবে ৰাখিবই খুজিছিল। মোৰ হাতত তাৰ দ্বিতীয় এটা নকল নাছিল বাবে বাৰ্লিনৰপৰাহে ফটোকপি এটা কৰি পঠিয়াওঁ পাছত। মোডেৰ ঘৰুৱা পুথিভঁৰালটো চালো। তাৰ-

তৰ বিষয়েই কিতাপ অলেখ। তেওঁৰ লগত চাহ খাই তেওঁৰ স্বাৰ মুখৰ আপোন ভাবত কটো ভুলি বেলত উঠি চৌকিখন প্লেটফৰ্ম থকা লেইপজিগৰ ৰব স্টেশ্যনটো পালোহি। তাত ৩০ মিনিট থাকি এখন টেক্সি ধৰি ৫ মিনিটত ভেৰ্লাগ ফিলিপ ৰিক্লাম বোলা অতি বৃহৎ প্ৰকাশন প্ৰতিষ্ঠানত হাজিৰ হ'লোহি। পেপিকাৰৰ দৰে পেপাৰবেকৰ বাবে এই ৰিক্লাম বিখ্যাত। আমাক কোম্পানীয়ে তেতিয়ালৈকে বোলে দহ হাজাৰ বিভিন্ন কিতাপ তেওঁলোকে ছপাই উলিয়াইছে। তেওঁলোকৰ ভিজিটৰ বহীত মন্তব্য দিবলৈ দিয়াত মাথোন আশ্চৰ্যৰ ভাব প্ৰকাশ নকৰি নোৱাৰিলো। ৰাষ্ট্ৰীয় অপেৰ প্ৰহেজ হাউছত বিখ্যাত ৰুছ বেলে-ৰচক খাইকোভস্কিৰ জগৎবিখ্যাত Swanlake চাই যেন নয়ন সাৰ্থক কৰিলো।

২৮ মেই। ১১ বজাত অপেৰ প্ৰহেচ হাউছৰ ভিতৰখন চাবলৈ গৈছিলো, কিন্তু তাৰ কাৰিকৰি সকালক ড' কেইজাৰে কোঠাবোৰ তেতিয়া কামত লাগি থকাত ৩.৩০ত হে আমাক আহিবলৈ ক'লে। ইতিমধ্যে সেই দেখি আমি লেইপজিগৰ বুৰঞ্জীৰ নিদৰ্শনেৰে লেইপজিগ সংগ্ৰহালয় চাই কাৰ্ল মাক্স বিশ্ববিদ্যালয়ৰ দক্ষিণ এছিয়া বিভাগটো এভুমুকি মাৰিলো। আগৰ প্ৰাচ্যতত্ব, ভাৰততত্ব, ভাৰতৰ ধৰ্ম আৰু দৰ্শনৰ আধুনিক অধ্যয়নৰ বাট দেখুওৱা জাৰ্মানি আজি ভাৰত তথা দক্ষিণ এছিয়াৰ আন দেশবোৰৰ ৰাজনৈতিক-অৰ্থনৈতিক অধ্যয়নৰ পথতহে আগ বাঢ়িছে। বিশ্ববিদ্যালয়ত গৈ লগ পোৱা তত্ত্বৰ শ্ৰীমতী ভলবেহ ডমিনে পঞ্জাবত ১৫ মাহ থাকি থিছিছ লিখিছিল —British Policy in the Punjab after the Accession of 1849 তেওঁৰ আন এজন সহকৰ্মীয়ে কিন্তু নতুন এখন সংস্কৃত-জাৰ্মান অভিধান ৰচনা কৰি আছে বুলি জানিবলৈ পালো। কথা-বতৰাত দেখিলো, বিভাগৰ পণ্ডিতসকল ভাৰতৰ আৰ্থিক সমস্যা সম্পৰ্কে যেন অতি সজাগ। অপেৰ প্ৰহেজ হাউছটো কিন্তু আচৰিত।

নিজেই এখন যেন ৰাজ্য। ড° কেইজাৰে আমাক ঘৰটো দেখুৱাবলৈ লোনৰ্ক্ত যিখন লিফ্টত তুলিলে, সেইখনেই কি প্ৰকাণ্ড। তেওঁ ক'লে, 'চোৱা, এইখনত ষোলজন হৃষ্ট-পুষ্ট জাৰ্মান উঠিব পাৰে ?' মই সুধিলো, 'তুলাৰ দৰে পাতল ভাৰতীয় কিমানকোৰ উঠিব পাৰিব ?' উত্তৰ নিদি তেওঁ মাথোন খল্‌খলকৈ হাঁহিলে। অভিনয়ৰ মঞ্চ, আখৰাৰ মঞ্চ, সাজ সজ্জাৰ কোঠা, অৰ্কেস্ট্ৰাৰ কোঠা, মেচিন-নিয়ন্ত্ৰণ কোঠা, পোহৰ নিয়ন্ত্ৰণ কোঠা আদি প্ৰত্যেকৰে কেইবাটা-কৈও কিমানবোৰযে কোঠা, তাৰ অন্ত নাই। সকলোবোৰৰ ভিতৰত আচৰিত বস্তু একালে মঞ্চ আৰু অৰ্কেষ্ট্ৰা আৰু আনকালে অভিটবিয়ামক ৰাখি অগ্নিনিবাৰণী লোহাৰ আৱৰণখন। সি কাৰ্য-ক্ষমনে, তাক দিনে পৰীক্ষা কৰা হয় আৰু এক মুহূৰ্ত বাদ নপৰাকৈ তাৰ ওচৰত পহৰাদাৰ দণ্ডায়মান, চিৰজাগ্ৰত। এই আটাইবোৰ ঘূৰি ঘূৰি চাওঁতে ঘণ্টামান লাগিল। য'তে ততে টেলিফোনবোৰ দেখি এবাৰ কেইজাৰক সুধিলো, 'তোমালোকৰ ঘৰটোত কিমানটা টেলিফোন আছে ?' 'অ। তুমি একেবাৰেই এমেৰিকানবোৰৰ দৰে হৈছা। চৰ সংখ্যা লাগে !! এশ বাষ্টিটামান থাকিব পায়।' গোটেই প্ৰতিষ্ঠানটোৰ অদ্ভুত দিহাবোৰ দেখি আভভূত হৈ পৰিলো। ক'লো 'ডক্টৰ কেইজাৰ বিএট্ৰিচৰ ধুনীয়া চকুযোৰে ডাণ্টেক স্বৰ্গখন দেখুওৱাৰ দৰে তুমিও আধুনিক বিজ্ঞানৰ উদ্ভাৱন সৌন্দৰ্য সৃষ্টিকাৰী এই গোলোকধামখন দেখুৱালা।' 'প্ৰফেছৰ, তোমাৰ প্ৰশংসাৰ উত্তৰ দিবলৈ মোৰ আকৌ গ্যেতেৰ ভাষা নাই নহয়।' 'মোৰ পিছে এই ঘৰ এৰি যাবৰ মনকে যোৱা নাই।' 'বেছ কথা, তুমি এবছৰে বিশ্ববিদ্যালয়ত জাৰ্মান শিকি লোৱাঁ। তাৰ পাছত তোমাক আমাৰ সকলো শিক্ষাৰ্থীৰ অধিকাৰ পাতি থ'ম।' হাঁহিলো আৰু বহুত ধন্যবাদ দি হোটেল-মুৱা হ'লো, কাৰণ Operalıaus am Karl-Marx Platzঅত Masken-ball (মুখা-নাচ) নামৰ ওপেৰা চাব লাগে নধুলি।

২৯ মেই। পুৰা বেলত ড্ৰেছডেনৰ আস্ট্ৰিয়া হোটেললৈ ঘূৰি আহিলো। আৰু চিত্ৰকলাৰ পুস্তক-প্ৰকাশক ভেৰ্‌ ভৰ্লাগ ডেৰ কুন্‌স্ট চ্যুৰলৈ গ'লো। মাথোন ১৯৫২ত স্থাপিত এই প্ৰতিষ্ঠানে ইটনেস্কোৰপৰা ১৪৬টা পুৰস্কাৰ পাইছিল তেতিয়ালৈকে, আৰু কলা-মুদ্ৰণত বিশেষ পাৰদৰ্শিতা প্ৰদৰ্শন কৰিছিল। মোৰ আগে আগে অখিল ভাৰত প্ৰাচ্যবিদ্যা সন্মিলনৰ সুকুমাৰ কলাৰ সভাপতি হোৱা হাৰ্মেন গোএৎস (পশ্চিম জাৰ্মানি) আৰু মুলক ৰাজ আনন্দৰ Indische Miniaturenখন ভেৰ্লাগেই উলিয়াইছে। তেওঁলোকৰ লগত কথা পাতোঁতে অসুবিধা পাইছিলো, কাৰণ পানী লাগি মোৰ নাক মুখ সম্পূৰ্ণ বন্ধ হোৱাৰ উপক্ৰম। লুইজাৰে এটা পলিক্লিনিকলৈ লৈ গ'ল। তুগৰাকী মহিলা ডাক্তৰে পৰীক্ষা কৰি তিনি বাকচ টেবলেট দিলে। মই খাবলৈ ধৰাৰ লগে লগে মোৰ নোলোৱা মাত গুলাল আৰু নাক পাতি খেঁকাৰ গুলাবলৈ ধৰিলে। মই সম্পূৰ্ণ ভাল হৈ উঠিলো আৰু সন্ধিয়ালৈ কবিবৰ মেকস ছিমা বিওৰ নিমন্ত্ৰণ খাবলৈ যাব পৰা হ'লো। হিটলাৰৰ ৰাজত্বত থাকিব নোৱাৰি কমিউনিস্ট ভাবাপন্ন ছিমাবিঙে জাৰ্মানি এৰি চেকো স্লোভাকিয়া, ফ্ৰান্স, পেলেস্টাইন আৰু ইংলেণ্ডত ঘূৰি ঘূৰি ১৯৪৬তহে ড্ৰেছডেনলৈ ঘূৰি আহিছে।

৩০ মেই। ড্ৰেছডেনতে। ডাৰ পিকচাৰ গেলেৰি চাবলৈ গ'লো। ৰাফেল, ৰুবেন, ভান ডাইক আদি মাস্টাৰসকলৰ চিত্ৰকৰ্মবোৰ সজাই থোৱা আছে। গাইড ৰূপে টাশ্‌ৰেৰুজাৰ (পকেট কোনোগ্ৰাম) এটা ভাবালৈ ল'লে সিয়ে একালৰপৰা সকলো বৰ্ণনা দি যায়, তুমি শুনি শুনি চিত্ৰবোৰ বুজি বুজি আগ বাঢ়ি গৈ থাকিলেই হ'ল। গেলেৰিৰ বহুতো চিত্ৰ মৌলিক, বহুতো ভাল নকল।

৩১ মেই। প্ৰথম শ্ৰেণী জয়েন্স ৰেইলবাহনত উঠি বাৰ্লিনলৈ [illegible] Neues Deutschland [illegible] লাগিলে আৰু বোলা-

নিয়াত বানপানীৰ খবৰ, এক নিযুত লোকক সন্নিপাত-প্ৰতিৰোধক বেজী দিয়াৰ খবৰ। বহুত ঠাইত কল-কাৰখানা বন্ধ হৈ গৈছে, বাটআলি দুৰ্গমনীয়- হৈছে। আন্তৰ্জাতিক হোটেল উন্টেৰ ডেৰ লিণ্ডেনত অৱস্থান কৰি আবেলিহে দুপৰীয়াৰ ভোজন আৰু বাতি পলমকৈহে নৈশ ভোজন ধৰি জিৰণি লোৱাৰ বাহিৰে আজি কাম নাই।

১ জুন। বাৰ্লিন। লুইজাৰে Staatlichen Schauspiel schule Berlin(Berlin Institute of Theatre)অলৈ লৈ গ'ল। তাৰ অধ্যাপক রুডল্‌ফ পেন্কাই বুজাই দিলে, তেওঁলোকৰটি অভিনয় প্ৰশিক্ষণৰ অনুষ্ঠান। অভিনয়ৰ সকলো দিশৰ কৌশলকে তিনি-বছৰীয়া কোৰ্ছত শিকোৱা যায়। স্টানিলাভস্কি, ব্ৰেখ্‌ট আদিৰ পদ্ধতি অতি সূক্ষ্মভাৱে অধ্যয়ন অধ্যাপন কৰা হয়। পাছবেলা গ'লো বাৰ্লিনৰ ৰাজকীয় বেলে মহাবিদ্যালয়লৈ, য'ত সাত বছৰ প্ৰশিক্ষণ দি ডিপ্লোমা দিয়া হয়। অনুষ্ঠানটোৰ কোঠাবোৰৰ উপৰিও ছুটা চলি থকা আখৰা চাই আৰু সঞ্চালক ড° আলবিন ফ্ৰিশৰ মুখত কলা-কৌশলৰ ব্যাখ্যা শুনি আবেলি হোটেললৈ ঘূৰিলো।

২ জুন। বাৰ্লিন। প্ৰকাশন প্ৰতিষ্ঠান ভেৰ্লাগ্‌ ফক্‌ উণ্ড্‌ ভেল্টলৈ গ'লো। কি বিৰাট কাৰবাৰ! ভাৰতৰো বঙলা, হিন্দী, কাশ্মীৰী, মৰাঠী পঞ্জাবী, তামিল, উৰ্দু, মালয়ালম আদিৰপৰা অনুবাদ কৰা অলেখ পুথি তেওঁলোকে ছপা কৰিছে। বৰ্তমান জাৰ্মান সাহিত্যৰো শ্ৰেষ্ঠ লেখকসকলৰ গ্ৰন্থ তেওঁলোকৰ প্ৰকাশন জাৰ্মানিত কিতাপৰ দাম বৰ কম, গ্ৰাহকৰ সংখ্যা সৰহ। ভেৰ্লাগৰপৰা আমি ওচৰৰ হোটেল গুৰ্ণেকাক্কেত লাঞ্চ খাই সংস্কৃতি মন্ত্ৰালয়লৈ গ'লো। তাৰ ব্যুৰো অৱ্‌ কাল্‌চাৰ এণ্ড ইণ্টাৰনেশ্যনেল গেস্টছত জাৰ্মান একাডেমি অৱ ছায়েন্সেৰ ইতিহাসৰ কেন্দ্ৰীয় অনুষ্ঠানৰ ভাৰতীয় বিভাগৰ ড° হৰ্স্ট ক্ৰুগ্‌গোৰক লগ পালোঁগৈ। তেওঁৰ অনুষ্ঠানটো গৱেষণাৰ কেন্দ্ৰ। ছায়েন্স একাডেমিৰ আমলোৰ

অনুষ্ঠান হ'ল ভাষাতত্ত্ব, প্ৰাচীন ইতিহাস আৰু পুৰাতত্ত্ব, দৰ্শন, অৰ্থবিজ্ঞান আদি, মন্ত্ৰালয়ৰ অধীনত সকলো তাত গৱেষণাত ৰত। ইতিহাস কেন্দ্ৰই বাৰটা খণ্ডত সামাজতান্ত্ৰিক দৃষ্টিবপৰা জাৰ্মেনিৰ ইতিহাসৰ আঁচনি লৈ নিজকে ব্যস্ত ৰাখিছিল। ক্ৰুএগাৰ ১৯৫৯ত ইণ্ডিয়ান হিস্টৰি কংগ্ৰেছত যোগ দিবলৈ গুৱাহাটীলৈ আহিছিল আৰু অন্যত্ৰ গান্ধী ছেমিনাৰত যোগ দিছিল। তেওঁৰ চিন্তাত গান্ধী যদিও সাম্ৰাজ্যবাদ বিৰোধী উপনিৱেশবাদ-বিৰোধী, ইত্যাদি, তথাপি তেওঁ কিছু ইউটোপিয়ান। গধূলি বাৰ্লিনাৰ আঁছাম্বলত ব্ৰেখ্‌টৰ নাটক Schweyk ım Zweiten Weltkrıeg-অৰ (দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধত শ্বোৱেইক) অভিনয় চালোঁগৈ। নাটকৰ ফ্ৰাউ কোপেকাৰ ভূমিকাত আছিল বিখ্যাত গায়িকা আৰু অভিনেত্ৰী গিজেলা মেই।

৩ জুন। দিনৰ বেলা স্কুল অৱ্‌ এপ্লাইড আৰ্টছত ডিজাইনিং, বিজ্ঞাপন, আদিৰ কৌশলৰ অধ্যয়ন আৰু প্ৰশিক্ষণৰ পদ্ধতিৰ কথা পাতি গধূলি হ'লত মেট্ৰপল থিয়েটাৰত অভিনয় চালোঁগৈ Bretter, dıe dıe Welt bedenten নামৰ সাঙ্গীতিক নাটৰ। আজি আমাৰ লগতে নাটক চাই মোৰ নিচেই কাষতে বহিছিল কালি দেখা পোৱা অভিনেত্ৰী গিজেলা মেই। ভাষাৰ অভাৱত পৰিচয় হোৱাহে নহ'ল।

৪ জুন। বাৰ্লিনৰ ভ্‌য়েৎস হুখ্‌শুলে কিয়ৰ মুজিক চাবলৈ গ'লো। ইও ড্ৰেছডেনৰখনৰ দৰেই, কিন্তু ইয়াত জাৰ্মানিৰ লোকক ভাৰতীয় সঙ্গীতেৰে পৰিচয় কৰি দিবৰ প্ৰযত্ন এটিও আছে। পিছবেলা হুমবল্ট বিশ্ববিদ্যালয়ৰ এছিয়া বিভাগলৈ (Sektıon Asıenwıssens-chaften) আহিলো। বিভাগটোত ভাৰততত্ত্ব (সংস্কৃত, বঙলা, উৰ্দু, হিন্দী, তামিল), চীনতত্ত্ব, জাপান, আৰব, কিছু কিছু আফ্ৰিকাৰ ভাষা, ইণ্ডোচীন, ভিয়েটনাম, কোৰিয়া আদিৰ অধ্যয়ন হয়। আমি লগ পালো অধ্যাপক কুৰ্ট হুবেৰ্ক, তেওঁ ইণ্ডোনেছিয়া-অধ্যয়নৰ বিশেষজ্ঞ। ভাৰতবৰ্ষ-সম্পৰ্কীয় অধ্যয়নৰ মূল দায়িত্বত

অধ্যাপক হফ্‌মেনক লগ পাব পৰা নহ'ল। কিন্তু জাৰ্মেনিৰ পূৰ্বৰ দ্বি প্ৰান্তৰৰ বা ভাবতত্ত্বৰ অধ্যয়নৰ ধাৰা, সি এতিয়া সমাজতান্ত্ৰিক গতিৰে পৰিবৰ্তিত হৈছে, সেইটো দেখ দেখ কথা। আবেলি পাঁচ বজাত বাৰ্লিনাৰ আঁচাম্বলৰ নাট্যতত্ত্বৰ ভাৰপ্ৰাপ্ত হেৰ ভাৰ্নাৰ হেখ্‌টক লগ পালোঁগৈ। তেওঁ Three Penny Operaৰ নতুন ৰূপৰ কাম কৰি আছিল। তেওঁ ব্ৰেখ্‌টৰ নাট্যতত্ত্ব আদিৰ বিষয়ে কিতাপ লিখিছে। তেওঁ ক'লে যে ব্ৰেখ্‌টৰ মূল লেখাৰ ভিত্তিত নতুন নতুন পৰিস্থিতি সৃষ্টি কৰা হ'ব পাৰে। অভিনয় হ'ল এক কলা, সি কিন্তু জীৱনৰ ফটোগ্ৰাফ নহয়, চিত্ৰকৰৰ চিত্ৰকৰ্মহে। প্ৰগতিশীল দৃষ্টিভংগীৰে জীৱনক দেখাত সহায় কৰাই নাটকৰ কৰ্ম বুলি ব্ৰেখ্‌টে ভাবিছিল। এজন অভিনেতাই অভিনয় কৰোঁতে বাহ্যিকতহে বেলেগ এটা চৰিত্ৰ হয়, ভিতৰত কিন্তু তেওঁৰ ভাব-চিন্তাই নিজৰ দৰেই কাম কৰে। হেখ্‌টে সাৰমৰ্মিত ক'লে যে এজন দৰ্শকে যদি মঞ্চলৈ আহোঁতে পাঁচটা প্ৰশ্ন-লৈ আহে, ঘূৰি যাওঁতে তাৰ বহুত বেছি প্ৰশ্ন লৈ ঘূৰি যাব লাগিব।

৫ জুন। ড আলব্ৰিখ ক্ৰিংগৰ Statlichen Ballettschule Berlin' চাই Der kinderbuchverlag Berlin নামৰ শিশুৰ বাবে প্ৰকাশন-অনুষ্ঠান চালোঁ। যোৱা কুৰি বছৰে তেওঁলোকে ল'ৰা ছোৱালীৰ বাবে বৈজ্ঞানিক ভিত্তিত সুভোগ্য কৰি অলেখ পুথি উলিয়াইছে। ব্ৰেখ্‌টৰো এখন কিতাপ তেওঁলোকৰ প্ৰকাশন— Damnation of Socrates আৰু বাৰ্লিনাৰ আঁচাম্বলেও শিশুৰ বাবে অভিনয় আৰু নাটৰ আলোচনাৰ আয়োজন কৰে। তেওঁলোকৰ বোলে এটা মূল নীতি—শিশু আৰু বয়স্কৰ সুখৰ বেলেগ জগত নাই। হয়তো বাৰ্লিন শহৰ দিশাবেই এই নীতিৰ স্বীকৃতি নহ'ব। তেওঁলোকে একোখন কিতাপৰ দহ হেজাৰকৈ কপি ছপায় আৰু আৱশ্যক হ'লে পঞ্চাছ হেজাৰো ছপাব পাৰে। তেওঁলোকক কথা

আমাক বুজাওঁতে বুজাওঁতে তাৰ হেৰ ক্ৰুৱেগাৰৰ মুখেদি যেন ওলাই গৈছিল। ভাঙনি কৰি থোৱা লুইজাৰযো যেন ভাগৰ লাগিছে। মই সেই দেখি ক'লো, ক্ৰুৱেগাৰৰ কথা মই বুজি পাইছো, অনুবাদৰ প্ৰয়োজন নাই। তেওঁলোকে বিশ্বাস নকৰে। মই ভেতিয়া চাৰিটা জাৰ্মান বাক্য ক'বলৈ ক'লো আৰু লগে লগে মই তাৰ অৰ্থ ইংৰাজীত ক'লো। তাৰ পাছত অন্ততো ক্ৰুৱেগাৰৰ কথাৰ বেগ কমি আহিল, আৰু জি ডি আৰৰ সংস্কৃতি মন্ত্ৰালয়ৰ প্ৰতিনিধি শ্ৰীমতী কাৰ্লা বিখটাৰ আৰু আন অতিথিৰ লগত ওপেৰ্ণকাফে বোলা হোটেলত (এই ঘৰ বোলে পূৰ্বতে কোনোবা কুঁৱৰীৰ প্ৰাসাদ আছিল। এতিয়া 'প্ৰজাৰ দিন'ত হৈছে সৰ্বসাধাৰণৰ ভোজ ঘৰ) বিদায় ভোজত যোগ দিবলৈ টেক্সিত উঠিলো। প্ৰাচীন মেক্সমুএলাৰ, ওল্ডেনবাৰ্গ ডুছেন, বপৰপৰা আজিৰ মোডে, হবেৰ, ক্ৰুৱেগাৰ আদিৰ প্ৰসংগ তুলি ব্ৰেখ্‌ট, বাৰ্লিনাৰ আঁছাম্বল, ওপেৰহাউছ, থিয়েটাৰ, বেলেৰ মাজত কিযে ঐতিহাসিক আনন্দ লাভ কৰিলো, ক'লো। নানা সদালাপ হ'ল সদ্‌খাদ্যৰ লগে লগে।

কাৰ্লা বিখটাৰে মাজতে সুধিলে, 'আপুনি আমাৰ জি ডি আৰত আটাইতকৈ কি বস্তু ভাল পালে?' মই ক'লো, 'ইয়াৰ মানুহবিলাক, তেওঁলোকৰ ইমান আদৰ-সাদৰ।' 'সঁচা জানো?' 'মোৰ লগে লগে আপুনি থকাহেঁতেন তাৰ শ শ প্ৰমাণ পালেহেঁতেন।' 'তোষামোদহে কৰিছে হ'বপায়।' কিছু কথাৰ পিছত আকৌ সুধিলে 'আমাৰ দেশলৈ আপুনি আকৌ কেতিয়া আহিব?' 'সেই প্ৰশ্নটো —মই অহাৰ কথা মুঠেই।' 'কিয়? আপুনি দেখোন ভালপ আগতে ক'লে, ইয়াৰ মানুহবপৰা বৰ মৰম পাইছিল।' 'অ'। সেই দেখিছো মই ইয়াৰপৰা যাবই খোজা নাই। অহা কথা তেবে ক'ত উঠে?' সকলোৱে হাঁহিলে! হাঁহি হাঁহি ৰেস্তোৰাঁৰপৰা নামি আহিলো। আমি কাৰেৰ দুৱাৰমুখ পাওঁতে-নাপাওঁতেই দেখিলো ৰুসবাজী গাড়ীক

কোবা-কুৰিকৈ সেই কালনৈকে আছিছে। আমি চুৱাবমুখখন এৰি চুকালে একাষৰীয়া হৈ থিয় দিলো। কিন্তু যুৱতীদ্বয়ে দেখোন মোৰ কালেহে চৌচা লয়! ওচৰ পাই মিঠাকৈ অভিবাদন জনালে, 'কুন্ ভাক্।' মই ক'লো, 'কুন্ ভাক্।' তাৰ পিছত সকলোৱে মোক বেৰি প্ৰশ্ন কৰিলে, ছোৱালী দুটি কোন? কোনেও চিনি নাপায়। তেতিয়া মই শ্ৰীমতী বিখ্ টাৰলৈ চাই ক'লো, 'আপুনি মোৰ কথা বিশ্বাস নকৰে আপোনালোকৰ মানুহৰ বিষয়ে! এতিয়া? এতেকে কিউ ই ডি।' 'আপোনাক বিশ্বাস কৰিলো। কিন্তু জি ডি আৰ লৈ আকৌ আহিব দেই।' শলাগি-শুলাগি বিদায় হ'লো।

৬ জুন। সংস্কৃতি মন্ত্ৰালয়ৰ গাড়ীত উঠি শস্যে ভৰা পথাৰ আৰু ঠায়ে ঠায়ে কাম কৰি থকা মানুহৰ মাজেদি পর্ট্‌ছডামৰ চেচিলিয়েন্ হফ্ নামৰ গৃহলৈ যাত্ৰা কৰিলো। কোনো এজন কেই-জাৰে ৮ নিযুত সোণৰ মাৰ্ক খৰচ কৰি সজা সেই মনোৰম ঘৰ। গথিক্ আকৃতিৰ সমুখৰ চেহেৰাৰে ব্ৰিটিশ গৃহনিৰ্মাণ পদ্ধতিত ইংলেণ্ডৰ কাউন্টি হাউছৰ দৰে চ'ৰা-ভাগেৰে ভিতৰত ব্ৰিটিশ, এমেৰিকান আৰু ছোভিয়েট প্ৰতিনিধিৰ কামৰ কোঠাবোৰ থৰে থৰে আছে আৰু সভা-কোঠাটোত স্টেলিন, ট্ৰুমেন আৰু এট্‌লি বহা সিংহাসন যেন চকি তিনিখনেৰে মাজৰ মেজত এতিয়াও তিনিখন ৰাষ্ট্ৰৰ নিছান এটুকুৰাকৈ কাঠত পুতি ৰখা হৈছে। যেন তিনি শীৰ্ষ পুৰুষ খন্তেকতে আহি আলোচনাত বহিবহি। আৰু বাহিৰৰ বাটটো—দুইকাষে গম্ভীৰ পপ্‌লাৰ গছেৰে বাটটো! ফুলনিখনো হাঁহি আছে গোলাপ, লাইলাক আদিৰেই নহয়, বিৰল ৰডেডেণ্ড্ৰনৰ থোপাবোৰেৰেও। ওচৰত সামৰিক সংগ্ৰহালয়, পুৰণি ৰাজকাৰেং, বৃহৎ চীনা চাহ-গৃহ, চিত্ৰবীথি। পট্‌ছডামৰপৰা ঘূৰি গধূলি গধূলি বাৰ্লিন পাই উয়েৎস স্টাটওপেৰত Gajaneh নামৰ বেলে চালোঁহি।

৭ জুন। পেৰ্গামন মিউজিয়ামত ড্ৰেছডেনৰ লোক-কলা সংগ্ৰহা-লয়ৰ দৰে লোক-কলাৰ বস্তুবোৰ দেখা পালোঁগৈ। তাত গ্ৰীক

ভাস্কৰ্যৰ (৫ম ৪র্থ খ্রী পূ°) ৰোমান নকল কিছুমানো সংৰক্ষিত হৈছে। ৰোডে মিউজিয়ামত আন নানা পদাৰ্থৰ ভিতৰত দুৱাৰ-মুখতে তিনিটা ভাষাৰ এখন শিলালিপি দেখা পালো—প্ৰাচীন মিছৰৰ 'চৰাই পহু' (hieroglyphic), আন এটা ভাষা আৰু গ্ৰীক ভাষাত। এইখন ফলিৰপৰাই 'চৰাই-পহু' আখৰ পঢ়া আৰু অৰ্থ কৰা সম্ভৱ হৈছিল। অৱশ্যে মূল শিলটো ইংলেণ্ডতহে আছে, ৰোডে সংগ্ৰহালয়ৰটো নকলহে মাথোন। দুপৰীয়া ভোজনৰ পাছত নেশ্যনেল গেলেৰি চাবলৈ গৈছিলো। সি দ্বিতীয় মহাযুদ্ধত বেয়াকৈ ধ্বংসপ্ৰাপ্ত হৈছিল। এতিয়াও সম্পূৰ্ণৰূপে পৰিষ্কাৰ কৰা হোৱা নাই বাবে দুৱাৰত তলা লগাই বন্ধ কৰি থোৱা হৈছে। আমাৰ গেলেৰী চোৱা নহ'ল। গধূলি ৭ বজাত বাৰ্লিনাৰ আঁছাম্বলত ব্ৰেখ্‌টৰ Three Penny Operaৰ এবিধ এংগেলৰ সংস্কৰণৰ অভিনয় চাবলৈ গ'লো। দিল্লীৰ-পৰা যাত্ৰা কৰাৰ আগদিনা গধূলি আমাৰ নেশ্যনেল স্কুল্‌ অব্‌ ড্ৰামাই এজন জাৰ্মান সঞ্চালকৰ সঞ্চালনত অভিনয় কৰা দেখা পাইছিলো। দেখাত যেন দুখন নাটকহে। আঁছাম্ব্লৰ ওপৰৰ বক্সত ঠাই পোৱা বাবে মই মঞ্চত অ'ৰকাপোৰ দি থোৱা অৱস্থাতো মঞ্চৰ ভিতৰত অভিনেতাৰ অহা যোৱা যৱনিকা টনা চকৰি ঘূৰোৱা আদি ঘটা পৰিপাটি কাৰ্যবোৰো দেখি আছিলো। মঞ্চৰ অৰুণ মান ঠাইৰ ভিতৰতে লণ্ডনৰ এটা ষ্ট্ৰীটৰ মানুহৰ অহা-যোৱা, চোৰ-চাৰিৰ লীলা, নানা অপকৰ্মৰ খেলা দেখুওৱা হৈছিল। নাটকখন ওপেৰাৰ ধৰণৰ, গীতৰ সংখ্যা বেছি, কিন্তু সৰ্বক্ষণে বাস্তৱ।

৮ জুন। পুৱা উঠি পেৰা-পেটাৰি বান্ধি কুন্ধি ঠিক-ঠাক কৰিলো। লুইজাৰে ইতিমধ্যেই গধূৰ হোৱা কিতাপৰ টোপোলা ভেওঁলোকৰ ভাৰতস্থ দূতাৱাসৰ মেইল বেগৰ যোগেদি পঠিওৱাৰ দিহা কৰিলত অলপ পাতল হৈ পৰিলো। কোঠাৰপৰা গ্ৰাউণ্ডফ্লোৰৰ লাউঞ্জলৈ আহি বহিঁ, খিয় হৈ ইফাল-সিফাল কৰি থকাতে ডগা গ্ৰেট

এটুকুৰাৰ নিচিনা চীনামাটিৰ কিবা এচটা বুকুত মৰা এগৰাকী মহিলা দেখোন মোৰ পিছে পিছে ঘূৰিছে। মই তেওঁলৈ চালেই কিন্তু তেওঁ মুখ ঘূৰায়। ওপৰ মহলালৈ যাওঁ বুলি লিফ্‌টৰ ওচৰলৈ যাওঁতে তেওঁ পিছে পিছফালৰপৰা অভিবাদন জনালে। মই মুখা-মুখি হ'লোঁ। তেওঁ নিজকে Neues De ıtschlandৰ সংবাদদাতা বুলি পৰিচিত কৰি মোৰে সাক্ষাৎকাৰ কৰিবলৈ বিচাৰিলে। মই একাষৰলৈ এখন চকিত বহি লৈ ভগা ভগা ইংৰাজীত সোধা তেওঁৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দি গ'লো— জি ডি আৰলৈ আহি কি দেখিলো, কি শুনিলো, ইত্যাদি, বিশেষকৈ অৰ্থনৈতিক ফালত। মই তেওঁলোকৰ বাথ-বিথফেনৰ প্ৰশংসা কৰাত তেওঁ আচৰিত মানিলে। তেওঁ ক'লে, তেওঁলোকৰ পপ্‌, জাজো আছে, মই সেইবোৰ ভালপোৱা নাই-নেকি? তেওঁলোকৰ সমাজতান্ত্ৰিক সংগীত একা? মই ক'লো এই দুটা প্ৰশ্ন পৰস্পৰ-বিৰোধী, জাৰ্মেনিৰ হখ্‌শুলে ফিয়ৰ মুজিকত পপ জাজৰ আদৰ নাই। সমাজতান্ত্ৰিক দৃষ্টিৰে ক্লাছিকেল বাথ বিথ-ফেনকহে দেখোন চৰ্চা কৰে। আমি মেল মাৰি থাকোঁতেই থ'ল ত্তৰ এজন ফটোগ্ৰাফাৰে আমাৰ ফটো ল'লে। মই পিছে নাজানিলো, "নেভেজ ডয়েৎসলেণ্ড'ত সেই ছবি আৰু সেইবোৰ কথাৰ কিবা ওলাল নে নাই। কাৰণ অলপ পাছতে মোৰ বিদায়ৰ পালা। লুইজাৰে এখন গাড়ীত তুলি সংস্কৃতি মন্ত্ৰালয়লৈ নি তাত শ্ৰীমতী কাৰ্লা বিখ্‌টাৰকো লৈ শোনফেল্ড বিমান-বন্দৰলৈ লৈ গ'ল। বাটত শ্ৰীমতী বিখটাৰে গানৰ এখন ৰেকৰ্ড আৰু দুটা মেডেলিয়নৰ এটা সৰু বাকচ স্মৃতিচিন ৰূপে দিলে। ইণ্টাৰনেশ্যনেল লাউঞ্জত বহি ওৱেঞ্চ স্কোৱাছ, বল্‌ আৰু জাৰ্মেনিৰ বিশেষৰ থকা ছহেজ্‌ খাই থাকোঁতেই ৰোমানিয়ান এয়াৰ ট্ৰেন্সপোৰ্ট ভাৰমৰ জাহাজ মেলিবৰ সময় ঘোষণা কৰিলে আৰু মই ৰোমানিয়াম ট্ৰান্সপোৰ্টৰ বাছত উঠি পাৰঘাট এৰা ৰোমানিয়াম জাহাজত বহিলোগৈ।

ব্ৰাঙ্কুৎসি, এলিয়াড, এমিনেস্কু

১৯৭০ৰ ৮ জুনৰ দিনা আবেলি ৰোমানিযা ৰাজধানী বুখা-ৰেস্টৰ বিমানবন্দৰ অটপেনিত নামিলোগৈ। ৰোমানিয়া চৰকাৰৰ কলা সংস্কৃতি বিভাগৰ (Comitetul de Stat Pentru Cultura si Arta) লিভিউ আদাম নামৰ এজন কৰ্মচাৰী আৰু কুমাৰী লিডা কনস্টান্টিনেস্কু নামৰ গাইড আহি মোক একুৰি সাত মহলা ওখ হোটেল এম্বেছেডৰত স্থান দিলেগৈ। লগে লগে সেই দেশত মোৰ বাইছ দিনীয়া স্থিতি আৰম্ভ হল। হাঙ্গেৰিত যি দেখা পাইছিলো, পূব জাৰ্মেনিত যি দেখা পাইছিলো, ইয়াতো সেই একেই জীৱনৰ উদ্দাম গতি, প্ৰাণৰ প্ৰাচুৰ্য, হৃদয়াৱেগৰ উঠলি পৰা কলা-সুলভ প্ৰকাশ নীল আকাশত সূৰ্যৰ কিৰণৰ দৰে যেন বিয়পি পৰিছে। সম্পূৰ্ণ মূল্যবোধেৰে সকলোৱে যেন জীৱনক গ্ৰহণ কৰিছে। চাৰিওফালে কৰ্মশক্তি, কৰ্তব্যবোধ আৰু কৰ্মৰ উচ্চল গতি। সকলো-ফালে সৌন্দৰ্যবোধ আৰু পৰিষ্কাৰ পৰিচ্ছন্নতাৰ প্ৰতি নিয়ত দৃষ্টি। অকাৰ্য আৰু অসৌন্দৰ্যৰ বাবে যেন কাৰো সময় বা হেঁপাহ নাই। শালীনতা আৰু ভদ্ৰতা যেন তেওঁলোকৰ সমাজ-জীৱনৰ মূলমন্ত্ৰ। ইয়াৰ মাজত কলা সংস্কৃতিৰ প্ৰতি স্পৃহা এটি যেন স্বাভাৱিক বৃত্তি। সেইহে চাৰিওফালে সকলো কলাৰ "ইমান ফুল প্ৰভাতে প্ৰভাতে।" সকলো মানুহ যেন অন্তৰ ভৰা, মৰমিয়াল। হাঙ্গেৰি, পূব জাৰ্মানি, ৰোমানিয়া—মই ফুৰা তিনিওখন ৰাষ্ট্ৰই সমাজতান্ত্ৰিক। তিনিও-খনতে বেলে আৰু শাইকোভস্কি, নিজস্ব সঙ্গীত—জাৰ্মেনিত ৰাখ-ম্লিনেকেন, হাঙ্গেৰিত বেলা বাৰ্টোক-জোলতান কোডাই, ৰোমানিয়াত কনস্টান্টিনেস্কুৰ লগতে বেলা বাৰ্টোকৰ বিবিধ গৱেষণা-কৰ্ম আৰু

ৰচনা, হাংগেৰি-ৰোমানিয়া দুইখন দেশতে জিপ্‌সি সঙ্গীত আৰু সঙ্গীতজ্ঞ, আৰু নানাপ্ৰকাৰ লোকনৃত্য, লোক-সঙ্গীতৰ চৰ্চা, কেয়োখন দেশতে প্ৰাচীন ঐতিহ্যৰ ভাস্কৰ্য আৰু বিশেষকৈ গীৰ্জা-স্থাপত্য আৰু চিত্ৰকলাৰ প্ৰচুৰ প্ৰয়োগ। চিত্ৰকলাৰ ফুলদানিত ফুলৰ থোপাৰ চিত্ৰ সৰু-ডাঙৰ সকলো কলাকাৰৰে হাতত প্ৰস্ফুটিত হৈ উঠে। তাৰ খন্তেকীয়া (বছৰত এমাহ দুমাহলৈ মাথোন) বাস্তৱ সৌন্দৰ্যৰ বাবেই সেই আদৰনেকি, ক'ব নোৱাৰোঁ। সাহিত্যৰ বুৰঞ্জী, বিশেষকৈ কবিতাৰ দীঘলীয়া ইতিহাস সৰ্বত্ৰ গৌৰৱৰ বস্তু। নাট্যকাৰ আৰু অভিনেতা সমাজৰ আদৰৰ, সন্মানৰ লোক। অন্যত্ৰ, বিশেষকৈ মোৰ "বিশ্ববিদ্যালয় ভাষা ভাষণ আৰু ভ্ৰমণ" পুথিত দুটা প্ৰবন্ধত (সেই দুটা পঢ়ি লয় যেন) এইবোৰৰ বিষয়ে কৈছো। ইয়াত আৰু সৰহাই আলোচনা নকৰোঁ।

ৰোমানিয়াৰ কলা সংগ্ৰহালয়ত (Muzeul de Arta) এই ঐতিহাসিক বোধেৰে ডাঙৰ ডাঙৰ কলাকাৰসকলৰ কলাকৰ্মৰ সংগ্ৰহ দেখা পাইছিলোঁগৈ। তাতেই ৰোমানিয়াৰ বিশ্ববৰেণ্য ভাস্কৰ ব্ৰাকুৎসিৰ (১৮৭৬—১৯৫৭) কলাকৰ্ম নিজস্ব ৰূপত প্ৰথম দেখা পালোঁ। মোৰ কি সৌভাগ্যৰ বিষয়, মই বুখাৰেষ্টত থকা সময়তে তেওঁৰ এটি একক প্ৰদৰ্শনী হৈছিল। মই তাত বন্ধুত্ব স্থাপন কৰা আৰু কথা-বতৰাত 'ব্ৰাদাৰ' বুলি মতা নৃত্য-শিল্পী পিটাৰ বডিঅচ্চে মোক এদিন আবেলি লৈ গ'লহি কলা-সংগ্ৰহালয়লৈ ব্ৰাকুৎসিৰ ভাস্কৰ্য চাবলৈ। আমাক বস্তুবোৰ বুজাই দিব ট্ৰেইট্‌ জি পালিওলগ বোলা এজন কলাভিজ্ঞ পুৰুষে। তেওঁৰ সকৰেপৰা ব্ৰাকুৎসিৰে পৰিচয় আছিল। তেওঁৰ পিতৃ আছিল কলাকাৰজনৰ বন্ধু। ট্ৰেইটে সেই কালতে ব্ৰাকুৎসিৰ স্টুডিওত গৈ মাজে মাজে ঘণ্টাৰ পিছৰ ঘণ্টাকৈ কটাইছিল। কলাকাৰজনে বিশ্বাস কৰিছিল যে সকলো পদাৰ্থ, আন কি শিল আৰু কাঠৰো একোটি স্বৰ আছে আৰু সিহঁতে

কথাও কৈ থাকে। এনিশা ল'ৰা ট্ৰেইটে ব্ৰাঙ্কুৎসিৰ স্টুডিওলৈ গৈ একান্তমনে এটা মূৰ্তি বহুত পৰ সাৱটি ধৰি আছিল, আৰু তেতিয়া হেনো মূৰ্তিটোৱে তেওঁৰ কাণে কাণে কথা কৈছিল। হঠাতে ব্ৰাঙ্কুৎসি সেইখিনিত ওলালহি, সুধিলে, 'কি কৰিছ ভই ইয়াত অকলে?' ট্ৰেইটে ক'লে, 'অকলে নহয়, এই মূৰ্তিটোৱে মোক কথা কৈ আছিল।'

বুখাৰেস্টতে কিনা মোৰ বৰষুণত চোলাটো পিন্ধি আৰু হাতৰ ছাতিটো পিটাৰক দি জিপ্‌জিপীয়া বৰষুণত গৈ সংগ্ৰহালয় ওলালোগৈ। দৈত্য যেন প্ৰকাণ্ড ট্ৰেইটে আমালৈ অপেক্ষা কৰি দুৱাৰমুখত ইফাল-সিফাল কৰিছে। মোক দেখিয়ে 'অ, কি হ'ল? কিয় ইমান বেলি হ'ল? ক'ৰবাত বোলে গাভৰু এজনীৰ লগত ঘূৰি ফুৰিছিলাগৈ, হয়নে?' 'হয়, এইজনী লহপহী ধুনীয়া গাভৰু' বুলি পিটাৰলৈ আঙুলিয়ালো আৰু লৰা-লৰি কৰি সংগ্ৰহালয়ৰ ভিতৰ সোমালো তিনিওটাই হাঁহি হাঁহি। প্ৰদৰ্শনীখনলৈ এদিন মই অকলে আহি-ছিলো, আধা চোৱাকৈ এৰিব লগীয়া হ'ল। 'ঠিক আছে, লিফ্‌-টতে উঠি যাওঁ ব্ৰাঙ্কুৎসিৰ লগতলৈ।' লিফ্‌টৰ লিগিৰীয়ে আমাক তৃতীয় মহলালৈ তুলি লৈ গ'ল।

ট্ৰেইটে কৈ গ'ল, ১৯৩৭ চনত ব্ৰাঙ্কুৎসি ইন্দোৰৰ হোলকাৰ, ৰাও যশোৱাৰ আহ্বানত ভাৰতবৰ্ষলৈ আহিছিল। কথা আছিল হোলকাৰৰ বাবে 'আত্মাৰ মুক্তি' প্ৰদৰ্শন কৰি এক মন্দিৰৰ স্থাপত্য-আঁচনি তৈয়াৰ কৰিব। ভাৰতত কিন্তু তেওঁ তিনি মাহহে ৰ'ল, ১৯৩৮ৰ মাৰ্চত ঘৰলৈ ঘূৰিল। মন্দিৰটোতো সজা নহ'লেই, তেওঁ অঁকা চিত্ৰবোৰো ক'লৈ গ'ল আজি কোনেও ক'বকে নোৱাৰে। ট্ৰেইটে হাঁহি মাৰি ক'লে, 'তুমি যদি ইন্দোৰলৈ গৈ কেনেবাকৈ ছবি কেইখনৰ আঁক বাঁকবোৰকে কেনেবাকৈ উলিয়াব পাৰা, তেতিয়া হ'লে তুমি ভাৰতত থাকিয়ে কিমান হাজাৰ ডলাৰযে পাবা, তাৰ অন্ত নাই। ব্ৰাঙ্কুৎসিৰ "উড়ন্ত পখী"ৰ দামেই হৈছিল ২,৬৮,০০০

জনাব।' মই ক'লো, 'সেই কথা জানি তুমি ইমান দিনে কি কৰিছা? হোলকাবৰ কাৰেণ্ডো তিনিটা হৰণলুকি চৰাই আছে বোলে।' ব্ৰেইটে কুটিল হাঁহি মাৰি ক'লে, 'মই যত্ন নকৰা নহয়, বোম্বাইত থকা হোলকাবৰ সক জীয়েক উষা দেৱীৰ লগত মোৰ পত্ৰালাপ আছে।' সেই বুলি আমি প্ৰদৰ্শনীৰ 'উড়ন্ত বিহংগম'ৰ কাষ চাপিলো। দেখাত যেন দীঘল জাতিলাওটোহে। কিন্তু ভালকৈ চাওক। তাতে সমস্ত চৰাইটোৰ উৰণৰ কাৰিকৰি দেখা পাব। সেই উৰণেই হ'ল অনন্তৰ উদ্দেশে উধাও আত্মাৰ উৰণ।

উৰণ এৰি আমি চুম্বনৰ কেইবাটাও ভাস্কৰ্য নিৰীক্ষণ কৰিছিলো। এটাত পুৰুষৰ দীঘল চুলিকোচা ধৰিব পাৰি আৰু নাৰীৰ বক্ষৰ কিছু আভাসো ধৰা পৰে। দ্বিতীয়টো ভাস্কৰ্যত কিন্তু পুৰুষ-স্ত্ৰীৰ চিনবোৰ বৰ দুৰ্বণীয়া। টিৰ্গু জিউ বোলা ঠাইত থকা 'চুম্বনৰ তোৰণ'ৰ ফটোগ্ৰাফ এখনো এই প্ৰদৰ্শনত দেখুওৱা হৈছে।

তাৰ পিছত আহোঁ ব্ৰাঙ্কুৎসিৰ 'ডিম্ব চক্ৰ'লৈ (Egg Cycle)। তাৰ Somnul (সুপ্ত), Muza Adorneta (সুপ্তা কলা-দেৱী), Prometeu (প্ৰমেথিয়াছ), Notul Nascent (নৱজাতক)-আদি ডিম্বাকৃতিৰ মোটিফটো তাৰ মনোৰম ৰূপত বাৰে বাৰে দেখা দিছে। Inceptnal Lumini (মহাব্যোমৰ আৰম্ভণ), Sculptura pentu orbi আদিত ব্যোমৰ ধাৰণা প্ৰকাশ পাইছে; তাৰ পিছফালে সম্ভৱত, আইনস্টাইনৰ দৰ্শন লুকাই আছে।

বিহঙ্গম চক্ৰৰ ভিতৰত এটি হ'ল Pasare—তাৰ চৰাইটোত আৰু চৰাইটো বহি থকা প্ৰিজম আকৃতিখণ্ডত লোক-কলাৰ মোটিফ। Pasare in Spatiuত (উড়ন্ত বিহগ) নৱতম সৌন্দৰ্য প্ৰকাশ পাইছে। Cocosulত (কুকুৰা) কুকুৰাৰ ডাক যেন কুকুৰাটোৰ কণ্ঠৰ কম্পনতে বাজি উঠিছে—যেন এই বাজি পুৱাল।

Rugaciune (প্ৰাৰ্থনা) আঠুকাঢ়ি, মূৰ দোৱাই থকা উলঙ্গ নাৰীমূৰ্তি। তাৰ বাঁওহাতৰ আঙুল অংশ ব্ৰাঙ্কুৎসিয়ে নিজে নষ্ট

Adami si Eva-ৰ (আদাম আৰু ইভ্) কাঠৰ মূৰ্তিত তেওঁ আগন্তুক সহস্ৰাব্দীত মানৱতাৰ মুক্তি দেখা পাইছে। পোনতে মূৰ্তিৰ আদম্ আৰু ইভ্ মুকলীয়াকৈ আছিল, পিছত কিন্তু ব্ৰাংকুংসিয়ে ইভক আদামৰ ওপৰত স্থাপন কৰিলে।

Cauc (কাপ বা পিয়লা) হ'ল সাধাৰণ এটা পিয়লা, কিন্তু সিয়ে হ'ল ছক্ৰেটিছে বিষ পান কৰি জীৱনান্ত কৰা পানপাত্ৰ। Orgolin (অহংকাৰ) হ'ল এক নাৰীমূৰ্তি—কাঠ আৰু শিল কাটি কাম কৰি জীয়াই থকা সাধাৰণ বাটে বুলি ব্ৰাংকুংসিক বিয়া নকৰা বজকিনী জেন্। কুমাৰী পোগানিৰ কেইবাটাও মূৰ্তি আছে—ট্ৰান্-ছিলভেনিয়াৰ অপূৰ্ব সুন্দৰী এক হাঙ্গেৰিয়ান নাৰী। মূৰ্তিকেইটাৰ মুখৰ সৌন্দৰ্য লাহে লাহে যেন পমি গৈছে। ব্ৰাংকুংসিৰ নানা পিত-লৰ মূৰ্তিৰ ভিতৰত এটা দেখি পিকাছোৱে একপ্ৰকাৰ এটা অশ্লীল মন্তব্য কৰিছিল। এইটো মূৰ্তিকে এমেৰিকাৰ নিউয়ৰ্কলৈ পঠাব খোজোঁতে কাষ্টমছে তাক ভাস্কৰ্য বুলি গণনা নকৰি এডোখৰ পিতল মাত্ৰ বুলি ধৰি তাৰ ভাৰা লৈছিল। তাকে লৈ ব্ৰাংকুংসিয়ে মোকৰ্দমা কৰিছিল—যি মোকৰ্দমা আৰ্টৰ বুৰঞ্জীত বিখ্যাত। টুৰ্গু জিউত থকা Table of Silence (নিৰ্জনতাৰ মেল) মই দেখা নাপালো বহুত দূৰ বাটত বাবে। কিন্তু মাজত এডোখৰ কাঠৰ চাৰিকালে সমান কৰি কটা কাঠেৰে এই এক বিচিত্ৰ মূৰ্তি কলাৰ বস্তু—বিচিত্ৰ ব্যঞ্জনাৰে। তাৰ ফটোগ্ৰাফ এখনহে প্ৰদৰ্শনীত থোৱা হৈছে।

ব্ৰাংকুংসিৰ বিষয়ে ক'বৰ কথা আৰু আছিল। কিন্তু ইমানতে সামৰো।

ভাৰতীয় উপন্যাসকো ৰাজনৈতিক প্ৰভেদ থাকিলেও কথা আৰু আন কালে ভাৰতীয় দৰ্শনৰ শিৰচূটা শক্তি বুলিও বিজ্ঞত প্ৰতিষ্ঠা

এলিয়াডক লগ পোৱা নাছিলো। কিন্তু সেই ৰোমানিয়ানজনৰ বিষয়ে কিমান মুখৰোচক আৰু গভীৰ সন্মানজনক কথাই শুনিছো। ১৯৭০ৰ ১১ জুনৰ দিনা ৰোমানিয়াৰ Bibliotheca of the Academieলৈ গ'লো। তাত লগ পালো ৎসেৰবান চিঅকুলেস্কুক, যাৰ ইংৰাজী Romania A Guide-book পঢ়িয়ে ৰোমানিয়াৰ প্ৰথম পৰিচয় পাইছিলো। তেওঁৰ মুখে শুনিছিলো অধ্যাপক এলিয়াডৰ কথা। এলিয়াড এসময়ত আছিল ৰোমানিয়াৰ ইতিহাসৰ অধ্যাপক,—এতিয়া এমেৰিকাৰ যুক্তৰাষ্ট্ৰৰ কোনোবাখন বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ভাৰততত্ত্বৰ অধ্যাপক। তেওঁৰ ডক্টৰেল থিছিছ আছিল Yoga, Essai sur les origines da la mystique indienne তেওঁ বৰ্তমান শতিকাৰ চতুৰ্থ দশকত ভাৰতলৈ আহিছিল আৰু মনোৰমভাৱে ভাৰতৰ ভ্ৰমণ-কাহিনী বৰ্ণাইছিল—India (১৯৩৫)। তাৰ অধ্যায়বোৰ নামবোৰ দিলেই বিষয়বস্তুবোৰ বুজিব পৰা যাব—সিংহল, ৰামেশ্বৰম, মাদ্ৰাজ, ১১০ ফাহ্ৰেনহাইট আৰু বাঁ মাৰলি, কাশী, প্ৰয়াগৰ কুম্ভমেলা, অমৃতসৰ আৰু স্বৰ্ণমন্দিৰ, জয়পুৰ, ৰাজপুতনা, ঘৰিয়ালবোৰ, হিমালয়ৰ শাৰীবোৰ, দাৰ্জিলিং, টাইগাৰ হিল, লেবঙত শৱদাহ, জোক-চেন-পা বিহাৰ, মৌচুমী বতাহ, দিল্লীৰপৰা হৰিদ্বাৰ, হৃষীকেশ, স্বৰ্গ আশ্ৰম, ব্ৰহ্মপুৰী ফেটাগোম, আফগানিস্থান, শান্তিনিকেতন, কবি ৰবীন্দ্ৰনাথ ঠাকুৰৰ বাণী, শ্ৰীমতী দেৱীৰ কথা, দুৰ্গাদেৱী, কলিকতাৰ ভৱানীপুৰত এজন ভাৰতীয় জাতীয়তাবাদীৰে। পাতনিত মিছ মেয়ো, জোছেফ টুচি, নিকোলাছ ৰোএৰিক আৰু Indikaৰ প্ৰসংগ। চিঅকুলেস্কুৱে ক'লে, এলিয়াডে এখন আত্মজীৱনীমূলক উপন্যাস লেখিছিল, য'ত নায়কজনে এগৰাকী ভাৰতীয়া কন্যা মৈত্ৰেয়ীক বিয়া কৰিছে। নায়কজন হ'ল লেখকজনৰে প্ৰতিচিত্ৰ। সমস্ত কাহিনী কিন্তু বাস্তৱ নহয়।

আন এজন ৰোমানিয়ান লেখক জৰ্জ কছমুকে মিৰ্চিয়া এলিয়াড প্ৰসংগত লেখিছে ঃ Maitreyi (1933), a ravishing Hindu

virgin who abandons herself to a European, is much more than a love affair in India, it is the burning psychology of the flesh delirious (p 251)

Yoga : Immortality and Freedom (লণ্ডন ১৯৫৮) আদি এলিয়াডৰ মহৎ গ্ৰন্থ আছে।

* * *

বুখাৰেস্টত অনেকজন কবি, লেখক ঔপন্যাসিকৰ লগত পৰিচয় আৰু কথন মথন হ'ল। কিন্তু আধুনিক বা পুৰণি, প্ৰগতিশীল বা অত্যাধুনিকতাবাদী যিয়েই নহওক লাগিলে, সকলোৰে মুখত এজনৰ নাম মহামন্ত্ৰৰ দৰে উচ্চাৰিত হৈছিল। সেইজন হ'ল মিহাই এমিনেস্কু। তেওঁলোকৰ বাবে 'poet national si universal'—জাতীয় আৰু আন্তৰ্জাতিক কবি, 'Mihai Eminescu was the greatest Romanian poet and, doubtless, one of the greatest romantic poets of the world' এগৰাকী আধুনিক কবি ডেনিয়েলা মিগাৰ আৰু তেওঁৰ স্বামী কনষ্টাণ্টিন ড্ৰেগানৰ লগত মোৰ ঘন পৰিচয় হৈছিল, কাৰণ মোক থাকিবলৈ দিয়া হোটেলৰ একেবাৰেই কাষৰতে তেওঁলোকৰ ঘৰ। কবিক মই 'বাইদেউ' আৰু প্ৰকাণ্ড ড্ৰেগানক 'ককাইদেউ' বুলি মাতিছিলো আৰু তেওঁলোকে অসমীয়া সম্বোধনবোৰৰ কথা আলোচনা কৰোঁতে এদিনাখন তাৰ মাজৰপৰা বাছি মোক 'মইনা' বুলি মাতিবলৈ ধৰিছিল। মই ৰোমানিয়া এৰাৰ প্ৰায় তিনি বছৰৰ পাছত তেওঁলোকে মোলৈ বাছি বাছি এটি উপহাৰ পঠিয়ালে ইংৰাজীকে ধৰি কেইবাটাও ভাষাৰ অনুবাদ থকা এমিনেস্কুৰ কবিতাৰ পুথি Mihai Eminescu: Poezii এআষাৰ কথা তাতে লিখি দি—To Maina, with love and hope that he will find in these poems some sparks of the Romanian soul / Baideu and Kakaideu 19 1.1973 Bucuresti সঁচাকৈয়ে মূল্যবান উপহাৰ।

১৮৫০ চনত মোলডাভিয়াৰ এখন গাঁৱত এমিনেস্কুৰ জন্ম হয় আৰু প্ৰকৃতিৰ বুকুতে তেওঁ তেওঁৰ ল'ৰালি কাল কটায়। সেই দেখিয়ে তেওঁৰ কবিতাত প্ৰকৃতিৰ প্ৰতি এটি অনুৰক্তি সদায় দেখা যায়। তদুপৰি, নিজৰ দেশখনৰ প্ৰতি তেওঁৰ এক স্বাভাৱিক ভাল-পোৱা গঢ লৈ উঠিছিল—বিশেষকৈ আমাৰ ৰোমাণ্টিক কবিসকলৰ দৰে তেওঁ। পৰাধীনতাৰ গ্লানি হৃদয়ত সহ্য কৰি স্বদেশ কি বস্তু উপলব্ধি কৰিছিল। ৰোমানিয়াত আমাৰ দেশৰ দৰে গাঁৱত বাস কৰা লোকৰ সংখ্যা বেছি আৰু তেওঁলোকৰ মাজত নানাবিধ লোক-গীত (doina বা মালিতা আদি) প্ৰচাৰিত আছিল। সেইবিলাকেও তেওঁক অভিভূত কৰি তুলিছিল। তেওঁ জাৰ্মান আৰু ইংৰাজী সাহিত্য অধ্যয়ন কৰিছিল আৰু সেইবোৰ ভাষাৰ ৰোমাণ্টিক কবি-তাই তেওঁৰ হৃদয় চুইছিল। তেওঁ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ দৰ্শনৰ অধ্যাপক হৈছিল। তেওঁৰ কবিতাত এক বিষাদৰ সুৰ শুনা যায়। প্ৰেম-প্ৰণয়ত বিফল হোৱাও তাৰ এটা কাৰণ আৰু সেই কাৰণে তেওঁৰ কবিতাত অশেষ ঠাইত প্ৰতিফলিত হৈছে। তেওঁ দাৰ্শনিকৰূপে ছোপেনহাৱাৰৰ প্ৰভাৱ গ্ৰহণ কৰিছিল আৰু সেই পথেদি গৈ সংস্কৃত সাহিত্য পঢা আৰু প্ৰাচ্য দৰ্শনৰ লগত পৰিচিত হোৱা তেওঁৰ স্বাভাৱিক আছিল। এক নৈৰাশ্যবাদ তেওঁৰ কবিতাৰ স্থায়ী সুৰৰ দৰে কিন্তু ৰোমানিয়ান ভাষাৰ সুৰৰ সৌন্দৰ্য তেওঁৰ শব্দবোৰত সদায় অনুৰণিত হৈ আছিছে। তেওঁৰ Rugaciunea unui Dac (A Dacian, Dream) কবিতাটো বৰ সাৰ্থকতাপূৰ্ণ। ডেচিয়া হ'ল ৰোমান যুগৰ ৰোমানিয়াৰ নাম। তেতিয়াৰ ৰোমানিয়ানসকলে ভাবিছিল, তেওঁলোকৰ দেৱতা Demiurge-এ মানুহক কৰাল কালৰ-পৰা মুক্ত মৃত্যুহীন কৰি সৃষ্টি কৰিছিল। কিন্তু এমিনেস্কুৰ ডেচিয়ানে বিচাৰিছে মৃত্যু। ৰোমানিয়ান সাহিত্যৰ ইতিহাস-লেখক মুণ্টেআনো বেছিলে (Basil Munteano) Modern Romanian Literature গ্ৰন্থত লেখিছে, This Dacian is a disciple of Buddha and his coveted Nirvana somewhat resembles

Schopenhauer's But usually, in Eminescu's work this Nirvana figures the "eternal rest", a marvellous pantheistic sleep, spent amidst the harmonies of nature

এমিনেস্কুৰ কবিতাবপৰা উদ্ধৃতি দি আৰু পাঠকক আমনি নিদিওঁ। কিন্তু ৰোমানিয়ানৰ জাতীয় মানসৰ কোনোবাখিনিত ভাৰতৰ লগত কিবা এফেৰি সাম্য ক'ৰবাত বৈ গৈছে— যি spark of the Romanian soul এ ভাৰতীয় প্ৰাণত স্পন্দন বিচাৰি পাব পাৰে।

সাধাৰণতে কন্টিনেন্টৰ lingua franca হিচাপে ফৰাচী ভাষা-ইহে বেছি কাম কৰে, ইংৰাজী তাত সিমান নচলে। গতিকে কনস্টাটিন ড্ৰেগানৰ লগত কথা পাতোঁতে সদায় ইংৰাজী সৰসৰীয়াকৈ কোৱা ডেনিয়েলাৰ সহায় ল'ব লগীয়া হৈছিল। ৰোমানিয়াত থাকোঁতে হোটেলতে হওক বা মানুহৰ ঘৰতে হওক, এটি বস্তু খাই জুটি পাইছিলো—mushroom soup, কাঠফুলাৰপৰা কৰা চুকহা। এদিন কথায় কথায় ক'লো, 'আমি ভাৰতত হ'লে এইদৰে কাঠফুলা নাখাওঁ দেই।' ড্ৰেগানে টপকৰে মাত লগালে, 'কাৰণ তোমালোকৰ মনুৱে তোমালোকক ছত্ৰাক খাবলৈ হাক দি গৈছে।" এই বুলি তেওঁ ফৰাচী অনুবাদ থকা এখন "মনুসংহিতা" উলিয়াই ছুঠাইত (৫ ৫ আৰু ৫ ১৯) মনুৰ বচন দেখুৱালে। আমাৰ ঐতিহ্য আমি অধ্যয়ন নকৰিলেও পৃথিৱীৰ ক'ৰবাত কোনোবাই সূক্ষ্মভাৱে কৰে।

জিলিকাব লুইতৰে পাৰ

৭ নৱেম্বৰ ১৯৮৫। গুৱাহাটী জিলা পুথিভঁৰালৰ প্ৰেক্ষাগৃহত বহি ডক্টৰ ভূপেন হাজৰিকাৰ গান শুনিছো। তেওঁ গীত আৰু কথাত তাহানিৰ গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ আৰম্ভণি-কালৰ কাহিনী স্মৰণ কৰিছে। বিশ্ববিদ্যালয়ৰ প্ৰথম নিজা ঘৰৰ দুৱাৰ মুকলি কৰিবলৈ আহিছিল ৰাষ্ট্ৰপতি ডক্টৰ ৰাজেন্দ্ৰ প্ৰসাদ। ২১ ফেব্ৰুৱাৰী ১৯৫৪। আগৰ বকৰাণিখনত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ সেই ঘৰ হৈ উঠিছে। চাৰিও ফালৰ মাটিবোৰ তেতিয়াও অসমান। বন-বাত চাঁচি-কাটি উদ্বোধন সভাৰ বাবে ঘৰটোৰ সমুখৰ ঠাইখিনি সমান কৰি গুৱাহাটীৰপৰা চকি, বেঞ্চি কঢ়িয়াই নি ৰভাত পতাগৈ হৈছে। অসম চৰকাৰৰ ৰঙা-বগা দীঘল দীঘল বাছবোৰে (সেইবোৰ তেতিয়া নতুন বস্তু দেখি, তাত উঠিয়ে আমাৰ মনবোৰে নতুনত্বৰ আস্বাদ লাভ কৰিছিল) ছাত্ৰ, শিক্ষক আৰু নিমন্ত্ৰিত সকলক দীঘলীপুখুৰীৰ পাৰৰপৰা কঢ়িয়াই আনিছে। সেই সভাতে আমাৰ অনুৰোধত ভূপেন হাজৰিকাই ৰচনা কৰা আৰু নিজে সুচৰিৰ দৰে লগাই দিয়া গীত ল'ৰা-ছোৱালীৰ এটি সৰু দলে আকাশ বতাহ মুখৰিত কৰি গাইছিল 'জিলিকাব লুইতৰে পাৰ/আন্ধাৰৰ ভেটা ভাঙি/প্ৰাগ্‌জ্যোতিষত বয়/জেউতি নিজৰাৰে ধাৰ/শত শত বস্তিৰে/স্থানৰে দীপালীয়ে/জিলিকাব লুইতৰে পাৰ।' বহুত পোহৰৰ, বহুত জ্ঞানৰ, বহুত বিজ্ঞানৰ, মহামানৱতাৰ বহুত আশাক যেন ভাষা দিয়া হৈছিল। তেতিয়া কোনেও কিন্তু ভবা নাছিল 'শত শত বস্তিৰ জ্ঞানৰ দীপালী' টিমাব ঢুকাব পাৰে কেতিয়াবা। কিন্তু গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বুৰঞ্জীয়ে বাধা পাই থমকি ৰোৱাৰ

দৰে বৈ আকৌ নতুন সাহেৰে আগ বাঢ়ি, আকৌ বাধা পাই 'মাৰ্গাচলব্যতিকৰেৰ' আকৌ আগ বাঢ়ি আজি একুৰি সোতৰ-বছৰীয়া হ'লহি। এই বিশ্ববিদ্যালয়ৰ গতিৰ সুৰৰ লগত দেশৰ বাবে বহুত কিবা-কিবি আশা কৰা আমিবোৰৰ প্ৰাণৰ তন্ত্ৰীৰ সুৰো বন্ধা হৈ আছে। অন্তত থাকিব লাগে।

১৯৪৮ ছনৰ ১ জানুৱাৰীত জন্ম লাভ কৰা গুৱাহাটী বিশ্ব-বিদ্যালয়ৰ বাবে এটা সময়ত কাকা ছাহেব কালেলকাৰক উপাচাৰ্য কৰি অনা কথাও উঠিছিল, কিন্তু গোপীনাথ বৰদলৈদেৱে এই বিষয়ত মহাত্মাজীৰ পৰামৰ্শ নাপালে। আমাৰ ভাগ্যৰ বিষয় যে সেই বাছনি উঠিল আমাৰ মহামনীষী কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈৰ নামত আৰু তেওঁ সেই পদ গ্ৰহণ কৰিবলৈ সম্মতি প্ৰদান কৰিলে। আজি গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ থানকে বোলক বা মানকে বোলক, তাৰ মানদণ্ড প্ৰতিষ্ঠা এইগৰাকী উপাচাৰ্যই প্ৰথম ন বছৰীয়া কাৰ্য কালত কৰি থৈ গৈছিল। বিশ্ববিদ্যালয়ৰ সেইটিহে শুভাৰম্ভ হৈছিল। ১৯৪৮ ছনৰ ২২ ফেব্ৰুৱাৰীৰপৰা ১৯৫৭ ছনৰ সেই তাৰিখলৈকে কটন কলেজৰ অধ্যক্ষৰ খেৰী ঘৰটোত বহি-শুই তেওঁ সেই প্ৰতিষ্ঠা নিৰ্মাণ কৰিছিল। সেয়ে আছিল তেওঁৰ নিৱাস, কাৰ্যালয় আৰু অতিথি-শালা (তাতে ডক্টৰ ৰাধাকৃষ্ণণ থাকি গৈছিল)। ১৯৫১ ছনত আৰু ১৯৫৪ ছনত তেতিয়াৰ বিশ্ববিদ্যালয় আইন অনুসৰি উপাচাৰ্য পদৰ বাবে কোৰ্টৰ সভাত নিৰ্বাচন হৈছিল আৰু নিৰ্বাচনৰ যুদ্ধত সন্দিকৈ আৰু ডক্টৰ ভূঞা ছাৰ নামিছিল। সেইবেলা আমাৰ ইকৰাৰ মৰণৰ দশা উপস্থিত হৈছিল— ৰামলৈ চালেও ডৰোঁ সীতালৈ চালেও মৰোঁ অৱস্থা। বিশ্ববিদ্যালয়বিলাকৰ উপাচাৰ্য-নিৰ্বাচনৰ পদ্ধতি এতিয়া সলনি হৈছে আৰু সি বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ভিতৰত প্ৰৱৰ্তিত হোৱা 'ৰাজনীতি'ক কিছু পৰিমাণে শাম কটাই পেলাইছে।

সন্দিকৈদেৱে উপাচাৰ্য পদ গ্ৰহণ কৰাৰ পাছত আমাৰ বিদ্যা-ৱতনিক জীৱনত ৰাই কই নাথাকিব, এনে যেন সকলোৱে ভাবিছিল।

কিন্তু তাতো আকৌ আন এক প্ৰকাৰ 'ৰাজনীতি' সোমাই পৰিছিল। সন্মিকৈক মুখ্য মন্ত্ৰীয়ে ৰাজধানী শ্বিলঙলৈ মাতি পঠিয়াইছিল। ত'ত নগ'ল। গুৱাহাটীৰ আৱৰ্ত্ত গৃহলৈ মাতিলে। তালৈও নগ'ল। শেহত বৰদলৈ ডাঙৰীয়া নিজেই উপাচাৰ্যৰ বাসভৱনলৈ আহিব লগীয়া হ'ল। আজি-কালি এই ব্যৱস্থা কেনেকৈ লুটি খাই পৰিছে, সেই কথা আমি সকলোৱে জানো। এই কাৰণে বোধ হয় নহয়, কিন্তু আন কিবা কিবা কাৰণত বিশ্ববিদ্যালয় কৰ্তৃপক্ষৰ ওপৰত অসম চৰকাৰৰ আস্থা নোহোৱা হৈছিল আৰু অনুষ্ঠানটি এবছৰীয়া হওঁতেই বিশ্ববিদ্যালয় আইনৰ সংশোধনী আইন কৰি ঘৰ দুৱাৰ আদি সজাৰ কৰ্তৃত্ব আৰু দায়িত্ব বিশ্ববিদ্যালয়ৰ হাতৰপৰা কাঢ়ি নি এখন সমিতিৰ (University Development Committee) হাতত ন্যস্ত কৰা হ'ল। ইয়াক দুৰ্ভাগ্যৰ কথা বুলি ক'ব লাগিব কাৰণ এই সমিতিৰ লগত জড়িত নানা ব্যক্তিৰ অপবাদ ৰটনা হ'বলৈ ধৰিলে আৰু বিশ্ববিদ্যালয় এক সৰু সুৰা ৰণ ক্ষেত্ৰত পৰিণত হ'ল। চৰকাৰে বিশ্ববিদ্যালয় সৃষ্টি কৰি লৈ তাৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰা চৰকাৰী ঘৰৰ বাবে কেৰেয়া (বছৰেকত ত্ৰিছ হাজাৰ টকাৰ অধিক) দাবী কৰি হাৰাশাস্তি কৰাৰ উপায় চিন্তিছিল পোনৰপৰাই। এইদৰে জন্মৰেপৰাই বিশ্ববিদ্যালয়টোৰ ভাগ্যত দাৰিদ্ৰযোগ লাগি আছিছে। ইয়াৰ মাজতো বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বিদ্যায়তনিক গতি থিৰেৰে আগ বাঢ়িছিল। অসম মেডিকেল কলেজ (১৯৪৯-৫০), কৃষি কলেজ (১৯৫০-৫১), ভেটেৰিনেৰি কলেজ (১৯৫২-৫৩) আদি বৈজ্ঞানিক শিক্ষানুষ্ঠানৰ বাহিৰেও বিশ্ব বিদ্যালয়ৰ লগত ১৩ খন প্ৰথম শ্ৰেণী আৰু দুখন দ্বিতীয় শ্ৰেণীৰ কলেজে স্বীকৃতি-প্ৰাপ্তৰূপে শিক্ষা দান কৰিছিল, বিশ্ববিদ্যালয়ে নিজৰ শিক্ষা-শ্ৰেণী অলপ দিনৰ ভিতৰতে ভালেকেইটি আৰম্ভ কৰিছিল আৰু আগৰ আৰ্ল আইন কলেজৰ পৰিচালনা নিজৰ হাতলৈ লৈছিল। যেতিয়া ১৯৪৯ৰ ফেব্ৰুৱাৰীত বিশ্ববিদ্যালয় শিক্ষা

আয়োগ গুৱাহাটীলৈ আহে। আয়োগে গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ আৰম্ভণৰ কাৰ্য দেখি সন্তোষ প্ৰকাশ কৰে। ইতিমধ্যেই প্ৰৱেশিকা পৰীক্ষাৰ অসমীয়া, ইংৰাজী, সংস্কৃতৰ পাঠ্য আদি প্ৰস্তুত কৰি প্ৰকাশন আঁচনি আৰম্ভ কৰি দিয়া হয়, যদিও আজিও প্ৰকাশনৰ বিষয়ত গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ক দুখীয়া বুলি ক'ব লাগিব। বিশ্ববিদ্যালয়ৰ শিক্ষক নিয়োগত সন্দিকৈ ডাঙৰীয়াই অন্ততঃ পোস্ট-গ্ৰেজুৱেট শ্ৰেণীৰ বাবে শিক্ষকৰ ভাৰতীয় বিশ্ববিদ্যালয়ৰ হ'লে প্ৰথম শ্ৰেণীৰ এম্‌ এ (বিদেশী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ দ্বিতীয় শ্ৰেণী) ডিগ্ৰি থকাটো বিচাৰিছিল। অনুষ্ঠানটোৰ মানদণ্ড উচ্চত ৰাখিছিল। সপ্তম দশকৰ মাজভাগত এই নীতি লৰাই পেলোৱা হ'ল। লগে লগে মানদণ্ডৰ খুঁটিও ঢিলা হোৱাটো স্বাভাৱিক। বিশ্ববিদ্যালয়ৰ প্ৰথম অভিৰৰ্তন দুটিয়ে আমাৰ মাজত এক পৱিত্ৰ পৰিৱেশ সৃষ্টি কৰিছিল। প্ৰথমটিত (৩ জানুৱাৰী ১৯৫১) স্নাতকসকলক ডক্টৰ সৰ্বপল্লী ৰাধা-কৃষ্ণণে সম্বোধন কৰিছিল আৰু দ্বিতীয়টিত (৩১ জানুৱাৰী ১৯৫৫) ছাৰ ৰামস্বামী মুদলিয়াৰে। এই দেশৰ দুৰ্লভ পণ্ডিতসকলৰ উপ-স্থিতিয়ে ছাত্ৰ-শিক্ষকৰ মনত এক অভিনৱ অনুপ্ৰেৰণা জগাই তুলিছিল। এই সময়তে কিন্তু বিশ্ববিদ্যালয়ৰ নেতাসকল শিক্ষাৰ অৱস্থা লৈ চিন্তিত হৈ পৰিছিল। ১৯৫২ৰ জুনত বিশ্ববিদ্যালয় আৰু চৰকাৰী শিক্ষা বিভাগৰ এখন যুটীয়া সন্মিলন বহিছিল। দেখা গৈছিল প্ৰৱেশিকা পৰীক্ষাত শতকৰা ৫০ ভাগৰো অধিক স্কুলত উত্তীৰ্ণৰ সংখ্যা শতকৰা ৫০ ভাগৰ তল আৰু সকলো প্ৰাইভেট পৰীক্ষাৰ্থীৰ মাজত উত্তীৰ্ণৰ শতকৰা সংখ্যা শতকৰা ৩০ৰ তল। সন্মিলনে উপায় চিন্তা কৰি কিছু সিদ্ধান্ত কৰিছিল আৰু বিশ্ববিদ্যালয়ে সেইখিনি কামত লগাবলৈ শিক্ষা বিভাগলৈ পঠিয়াইছিল। কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অধ্যক্ষ পি. কে. বোসক ইংৰাজী বিষয়ত কলেজবোৰত ইংৰাজীৰ মানদণ্ড নিম্ন হোৱাৰ কাৰণ বিচাৰ কৰিবলৈ দিয়া হৈছিল। অকাৰ্যকৰী শিক্ষাদানৰ বাবেই

আৰু স্কুল-কলেজবোৰত শিক্ষাৰ বাতাৱৰণৰ অভাৱৰ কাৰণেই ইংৰাজী আৰু আন বিষয়তো ল'ৰা-ছোৱালীৰ বিদ্যালাভৰ গতি মন্দ হৈছিল বুলি বোসে নিৰ্ণয় কৰিছিল। আজি শিক্ষাৰ মানদণ্ড সেই তেতিয়াতকৈ বহুত তললৈ গৈছে, আৰু তাৰপৰাই আজিৰ শিক্ষাদান আৰু বিদ্যায়তনিক বাতাৱৰণত তেতিয়াতকৈও বেয়া এখন চিত্ৰ হৈ ওলাই পৰিছে। কিন্তু এই বিষয়ে আমি বিশেষ চিন্তা কৰিবৰ আৱশ্যকতা দেখা পোৱা নাই। আনফালে, শিক্ষাৰ ডাঙৰ ডাঙৰ পৰিৱৰ্তন-সাধনৰ আঁচনি লৈ আমি ব্যস্ত।

গৱেষণা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বিশেষ এটি কৰ্ম। অসমৰ লগত সম্বন্ধ থকা বিষয়ত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ যোগে গভীৰ গৱেষণা হ'ব বুলি সকলোৱে বাট চাইছিল—বিশেষকৈ ডক্টৰ কাকতি ছাৰৰ নিৰ্দেশত। কিন্তু ১৯৫২ৰ ১৫ নৱেম্বৰ তাৰিখে হঠাতে ছাৰৰ মৃত্যু ঘটে। তেতিয়ালৈকে গৱেষণাৰ ছাত্ৰৰূপে কোনো বিষয়তে এজন ছাত্ৰৰ নামো বিশ্ববিদ্যালয়ত পঞ্জীভূত হোৱা নাছিল। মই ছাৰৰ অধীনত পঞ্জীয়ন বিচাৰি দৰ্খাস্ত এখন কৰি থৈছিলো, থিছিছৰ দুপাতমান লেখিছিলোও, কিন্তু কৰ্তৃপক্ষই কাকো তেতিয়াও গৱেষণা-কৰ্মী বুলি স্বীকৃতি দিয়া নাছিল। ছাৰৰ মৃত্যুৰ পাছত ১৯৫২ ৫৩ বছৰতে কলা আৰু বিজ্ঞানৰ বিবিধ বিষয়ত মুঠ নজনৰ (কেয়োজন বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বা কোনো কলেজৰ শিক্ষক) নাম পঞ্জীভূত হয়। তাৰ ভিতৰৰে মই, সত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্মা আৰু প্ৰফুল্লদত্ত গোস্বামী, আমি তিনিয়ে ১৯৫৫ চনত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ প্ৰথম ডি ফিল্ ডিগ্ৰি লাভ কৰোঁ।

ডক্টৰ কাকতি ছাৰ ঢুকোৱাত নতুনকৈ গজালি মেলা বিশ্ববিদ্যালয়টোৰ ক্ষতি হ'ল বহুতো। বহুতে ভাবিছিল ছাৰ অতি সোনকালেই আমাৰ উপাচাৰ্য্য হ'ব। ছাৰ উপাচাৰ্য হ'লে কেনে হ'লহেঁতেন, সেইটো অৱশ্যে চাব লগীয়া হ'লহেঁতেন। কিন্তু আমি তেওঁৰ গাতে লাগি থকা কেইটাক তেওঁৰ মৃত্যুৱে বহুতখিনি দুখীয়া কৰি

থৈ গ'ল— ছাৰৰ সান্নিধ্য আৰু ধেমালিতো ছাৰৰ বুদ্ধিদীপ্ত উক্তিবোৰৰ পৰা আৰু পাণ্ডিত্যপূৰ্ণ হাঁহিবোৰৰপৰা আমি বঞ্চিত হ'লো। ছাৰৰ মৃত্যুৱে যি অভাৱৰ সৃষ্টি কৰিলে, তেতিয়াহে আমি তাক অনুভৱ কৰিবলৈ ধৰিলোঁ। বিশেষকৈ ডক্টৰ বিৰিঞ্চিকুমাৰ বৰুৱাৰ উদ্যোগত সন্দিকৈ ডাঙৰীয়াক সভাপতি কৰি এখন সমিতি গঠন কৰি ছাৰৰ স্মৃতি-ৰক্ষাৰ অৰ্থে তেওঁৰ গুণমুগ্ধসকলৰপৰা অৰ্থ-সংগ্ৰহ আৰম্ভ কৰা হ'ল। প্ৰায় এমাহৰ ভিতৰতে ছাব্বিছ হাজাৰ টকা গোট খালে। সেয়া বিশ্ববিদ্যালয়ক গতাই দিয়া হ'ল ছাৰৰ স্মৃতিৰক্ষক বক্তৃতা-মালাৰ দিহা কৰিবৰ অৰ্থে। এই ধৰণৰ প্ৰথম বক্তৃতাৱলী প্ৰদান হয় ছাৰৰ গুৰু ডক্টৰ সুনীতিকুমাৰ চট্টোপাধ্যায়ৰ The Place of Assam in the History and Civilisation of India ১৯৫৭ৰ ৪-৬ মেইত কটন কলেজৰ ছুদমাৰ্চেন ভৱনত। সি ডক্টৰ কাকতিৰ উপযুক্ত সম্মান বুলি সকলোৰে মনত সন্তোষৰ ভাব সৃষ্টি কৰে। অধ্যাপক কে এ নীলকণ্ঠ শাস্ত্ৰী আদিয়ে এই ছিৰিজত পিছৰ বক্তৃতা দি কাকতি ছাৰৰ স্মৃতি সঞ্জীৱিত কৰি ৰাখে।

২৪ ফেব্ৰুৱাৰী ১৯৫৪ ত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ প্ৰথম ঘৰটি (ব্লক) উন্মোচন কৰি ডক্টৰ ৰাজেন্দ্ৰ প্ৰসাদে দুখ প্ৰকাশ কৰে যে বিশ্ব-বিদ্যালয়ৰ সপ্তম বৰ্ষতো সংস্কৃত আৰু ইংৰাজী, পদাৰ্থবিদ্যা, ৰসায়ন, নৃতত্ত্ব আৰু ভূতত্ত্ব বিষয়ত বিভাগ আৰম্ভ কৰা হোৱা নাই। লগতে তেওঁ সদ্যহতে জন্ম লাভ কৰা বিশ্ববিদ্যালয় অনুদান আয়োগৰ উল্লেখ কৰি আশা প্ৰকাশ কৰে গুৱাহাটীয়ে আয়োগৰপৰা অৰ্থ আৰু কাৰি-কৰি সাহায্য লাভ কৰিব। বিশ্ববিদ্যালয়ে ইতিমধ্যে আই এ এছ পৰীক্ষাৰ বাবে ছাত্ৰ-ছাত্ৰী সাজু কৰিবৰ বাবে এটা শ্ৰেণী খোলে আৰু সেই উদ্দেশ্যে কেম্ব্ৰিজ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ এম. এ হিল্টন ব্ৰাউনিয়ে ১৯৫৩ৰ নৱেম্বৰত ইংৰাজীৰ অধ্যাপকৰূপে যোগ দিয়েছি। ভাৰতীয় সাহিত্য, দৰ্শন, সংগীত আদিত অনুৰাগ থকা এই ডেকাজন সোন-

কালেই আমাৰ লগত মিলি যায় আৰু আমাৰ ঘৰুৱা মেলৰ মেলুৱৈ হয়। তেওঁ কেনেকৈ গুৱাহাটী এৰি যাব লগীয়া হয়, তাৰ সাধুটো আগতে এঠাইত কৈ আহিছো।

"পত্ৰলেখা" নাম দি মই সংগ্ৰহ আৰু সম্পাদন কৰা পত্ৰবিলাকৰ মাজত লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ এখনি চিঠি আছে 'My dear beginner of activities' সম্বোধনেৰে। এই চিঠি যতীন্দ্ৰনাথ দুৱৰালৈ লিখা হৈছিল বুলিয়েই মই ধাৰণা কৰিছিলো, কিন্তু সম্ভৱত চিঠিখন বেজবৰুৱাৰ অন্তৰঙ্গ বন্ধু চন্দ্ৰকুমাৰ আগৰৱালালৈহে লেখা হৈছিল। আমাৰ বিশ্ববিদ্যালয়তে তেনে এজন কৰ্ম-কুশল beginner of activities ডক্টৰ বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱা। বিশ্ববিদ্যালয়-টোৰ ভি ৰত ৰহুতবোৰ সৰ-সুৰা পৰিকল্পনাৰে তেওঁ আছিল প্ৰসূতি। ১৯৫৩ ৫৪ ছনৰপৰা আৰম্ভ কৰা জনজাতীয় সংস্কৃতি আৰু লোক-কথাৰ গৱেষণা বিভাগ, হাতেলিখা পুথিৰ পুথি ভঁৰাল, প্ৰকাশন বিভাগ আৰু তাৰ অন্তৰ্গত মহাভাৰত-অনুবাদ আদি আঁচনি আৰু দুই-এটি তেনেধৰণৰ অনুষ্ঠান বৰুৱাদেৱৰে কৰ্মপ্ৰৱণতাৰ ফল। তেওঁ আমাকো বলেৰে কোনো কোনো তেনে কামত লগাইছিল আৰু তেওঁৰ বায়ু-বেগত আমি চলিব নোৱৰা যেন দেখিলে কৈছিল, 'ক'তা, কি কৰিলা? তুমি নোৱাৰা যদি সেইটো কাম ময়ে কৰি পেলাম কিন্তু।' বিশ্ববিদ্যালয় টোলৰ বাটে-পথে থকা অনেক গছ ডক্টৰ বৰুৱাই লগোৱা আৰু হয়তো তাৰ সঁচ কলিকতাৰপৰা তেওঁ নিজ খৰচত গ্ৰোৱ নাৰ্ছেৰিৰপৰা অনা। আমাৰ মানুহে কিন্তু তেওঁৰ এইবোৰ কৰ্মৰ ভাল অৰ্থ বিচাৰি নাপাইছিল। বেয়া হলে দেখা পাইছিল। বৰুৱাৰ পতনৰ ইও এটা কাৰণ নেকি। আনফালে, তেওঁৰ কামৰ হেঁচাও নিজে এইদৰে বঢাই লৈ শেহত হাতেলেখা পুথিভঁৰাল, প্ৰকাশন বিভাগৰ দায়িত্ব (অবৈতনিক অৱশ্যে) আমাৰ ওপৰত ন্যস্ত কৰিছিল। কিন্তু তেওঁৰ ব্যক্তিত্বই এইবোৰ অত্যাৱ-

শ্যকীয় কামক এটা শক্তি দি আছিল। এইদৰে নিজে আগ বাঢি কাম উলিয়াই তাত লাগি থকা লোকৰপবাহে সমাজৰ কাম হয়, সি সঁচা কথা।

অসমীয়া অনার্ছ আৰু এডুকেশ্যন পাছৰ বাহিৰে বিশ্ববিদ্যালয়ৰ সকলো বিভাগ ৫৫-৫৬ ছনৰ ভিতৰতে জালুকবাৰীলৈ তুলি নিয়া হয়। ডাঙৰ ছুমহলীয়া আর্টছ ব্লকটোৰো তাৰ ভিতৰতে আধাখিনি সম্পূর্ণ হয় আৰু তাতে আইন, বাণিজ্য বিভাগ আৰু গ্রন্থাগাৰকো ঠাই দিয়া হয়। নতুন ঘৰত ক্লাছ কৰিবলৈ গৈ বৰ ভাল লাগিছিল যদিও তাত অলপ নিজান নিজান যেনো লাগিছিল আৰু গুৱাহাটী-জালুকবাৰীৰ মাজত অহা যোৱাৰ বাবে ছৰকাৰে দিয়া বাছত আহু-কাল অনুভৱ নকৰাকৈ নাছিলো। গ্রন্থাগাৰ-নির্মাণৰ খৰচ বিশ্ব-বিদ্যালয় অনুদান আযোগে বহন কৰিবলৈ গাত লৈছিল আৰু ৫৫-৫৬ৰ ভিতৰতে আধা লাখ টকা প্রাথমিক কার্য্যৰ বাবে দিয়ে দিছিল। বিজ্ঞানৰ বিভাগবোৰৰ কাৰণে যদিও ছুটা ছুমহলীয়া ঘৰ প্রস্তুত হৈ গৈছিল, সকলোবোৰ বিভাগ ভালকৈ চলাবৰ বাবে ঠাইৰ অনাটন অনুভৱ কৰা গৈছিল আৰু অনুদান আয়োগৰ পৰি-দর্শক সমিতিক সহায়ৰ বাবে ধৰি থাকিব লগীয়া হৈছিল। সৰু ল'ৰা-ছোৱালীৰ বাবে এখন পঢ়াশালি, ডাকঘৰ আৰু পুলিছ থানাৰ বাবে শিক্ষকৰ বাস ঘৰৰূপে সজা ঘৰক ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ দি বিশ্ববিদ্যালয়, সমাজক স্বয়ংসম্পূর্ণ কৰিবৰ বাবে যত্ন কৰা হৈছিল। ছাত্ৰ ছাত্ৰীৰ নিবাসৰ দিহাও আধা-আধি হৈছিল আৰু আস্পতালৰ ঘৰো লাহে লাহে হৈ উঠিছিল। ১৯৫৭ ছনত সন্দিকৈ ডাঙৰীয়াই উপাচার্য পদৰী এৰাৰ আগলৈকে বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কায়িক ৰূপ এনে হৈছিল বুলি ক'ব পাৰি।

বিশ্ববিদ্যালয়ে মোক অসম সঙ্গীত নাটক একাডেমিলৈ প্রতি নিধিৰূপে পঠিয়াইছিল। ঢেঁকীয়ে স্বর্গলৈ গ'লেও ধান বানিব লাগে।

একাডেমিয়ে ৰবগীত গৱেষণা সমিতি বুলি এটি অনুষ্ঠান কৰি মোৰ তিতিত আঁবি দিছিল। এই সমিতিৰপৰা "স্বৰবেখাত ৰবগীত" আৰু Rhythm in the Vaishnava Music of Assam নামৰ দুখন প্রতিবেদন তৈয়াৰ কৰি প্ৰকাশ কৰিছিলো। এইবোৰ কামৰ বাবে টকা যোগাৰ কৰিছিলো ৰাষ্ট্ৰীয় সংগীত নাটক অকাদেমিৰপৰা। ভাৰতৰ দ্বিতীয় লোক-সভাৰ এষ্টিমেট্‌ছ কমিটিয়ে (১৯৫৭-৫৮) 'সাংস্কৃতিক আৰু আন্তৰ্জাতিক কাৰ্যকলাপ' বিষয়ক পঞ্চম প্ৰতিবেদনত (পিঠি ৮) Professor Neogi of the Gauhati Universityএ অসমৰ সংগীতৰ বিষয়ে গৱেষণা পৰিচালনা কৰাৰ কথা বিশেষভাৱে উল্লেখ কৰিছিল!

১৯৫৭ চনত ডক্টৰ সূৰ্যকুমাৰ ভূঞা উপাচাৰ্য হয় আৰু তিনি বছৰ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কাৰ্য শান্তিৰ মাজত নিৰ্বাহ কৰে। বিশ্ববিদ্যালয়ৰ জন্মৰ সময়ৰেপৰা ডক্টৰ ভূঞা ছাৰে Culture and Civilisation of Assam নাম দি এটা বিষয় খোলাৰ কথা প্ৰস্তাৱ কৰি আছিছিল। বিশেষকৈ যি উদ্দেশ্য লৈ গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় ৰাইজে বিচাৰিছিল আৰু অসম চৰকাৰে স্থাপন কৰিছিল আৰু যি উদ্দেশ্য ইউনিভাৰছিটি বিলৰ Statement of Objects and Reasons-অত স্পষ্টভাৱে প্ৰকাশ কৰিছিল, তাৰ কথা মনত ৰাখি আঠখন প্ৰশ্ন কাকতত বিষয়টো বিস্তাৰ কৰি ডক্টৰ ভূঞাৰ প্ৰণোদনত বিশ্ববিদ্যালয়ে সেই বিষয়ৰ এম্. এ শ্ৰেণী আৰম্ভ কৰে। এজন বিশেষভাৱে নিয়োগ দিয়া লেক্‌চাৰাৰৰ উপৰি আমি অসমীয়া বিভাগৰ শিক্ষকসকলেও বিষয়টোৰ অধ্যাপনা কৰিছিলো। কিন্তু প্ৰথম বছৰত নাম লগোৱা দুজন ছাত্ৰছাত্ৰীৰ বাহিৰে বিষয়টো পঢ়িবলৈ কোনো গুলাই নাহিল। গতিকে ছাৰৰ সৎ উদ্দেশ্য কাৰ্যক্ষেত্ৰ ভালভাৱে পৰিণত নহ'ল।

১৯৬০ৰ ২৩ ফেব্রুৱাৰী তাৰিখে ডক্টৰ হিৰণ্যচন্দ্ৰ ভূঞাই উপাচার্য হিচাপে যোগদান কৰে। তেওঁৰ কার্যকাল আগ বঢ়াৰ লগে লগে বিশ্ববিদ্যালয়ৰ দিগন্তত ধুমুহা গোট খাবলৈ ধৰে। ঠায়ে ঠায়ে ফুচ্ফুচীয়া মেল বহে। বিশ্ববিদ্যালয়ৰ আৰম্ভণিৰেপৰা দক্ষতাৰে ৰেজিস্ট্ৰাৰ পদ পূৰ কৰি অহা ফণীধৰ দত্ত আৰু বিশ্ববিদ্যালয় শ্ৰেণীসমূহৰ সচিব তথা কলাগুৰু ডক্টৰ বিৰিঞ্চিকুমাৰ বৰুৱাৰ বিৰুদ্ধে এটা বিক্ষোভ প্ৰথমতে তুঁহ জুইৰ দৰে উমি উমি বিয়পিবলৈ আৰম্ভ কৰে। ইসকলে নতুন উপাচার্যক কামত যেন বাধা দিছে—এনে হেন এটা গুজব উঠিবলৈ ধৰে। বিশ্ববিদ্যালয় কাৰ্যবাহী পৰিষদ আদিত মুকলি সংঘাতো হয় বুলি আমি দূৰণিৰপৰা শুনিবলৈ পাওঁ। মুঠতে আমাৰ ঘৰৰ ভিতৰত এটা অস্বস্তিৰ ভাবৰ যেন ৰাজত্ব চলিবলৈ আৰম্ভ কৰে। এই অস্বস্তিৰ শেষ ফল হ'ল—ভূঞা ছাৰ উপাচার্য পদ পৰিহাৰ কৰি আঁতৰি পৰিল। বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কোৰ্টে নতুন এজন উপাচার্য বাছিব লগীয়া হ'ল। ১৯৬২ চনৰ ২৩ জানুৱাৰী তাৰিখে কোৰ্টে মহাসভা বহিল। উপাচার্যৰ বাবে কেইবাটাও নাম প্ৰস্তাৱিত হ'ল। ভোট লোৱা হ'ল। সিদিনাৰ ভোটৰ লেখটো চাব লগীয়া প্ৰকাৰৰ হ'ল ফণীধৰ দত্ত ৪৩, ডক্টৰ মথুৰানাথ গোস্বামী ৩২, হলীৰাম ডেকা ২৫, ডক্টৰ জি এছ্ মহাজনী ২১, ডক্টৰ সূৰ্যকুমাৰ ভূঞা ২০, কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ১৫, পুৰন্দৰ শৰ্মা ১০। ইয়াৰ ভিতৰত ভূঞা, সন্দিকৈ আদিৰ নাম বোধ হয় সিসকলক নোসোধাকৈয়ে কোনোবাই প্ৰস্তাৱ কৰিছিল। ফণীধৰ দত্তদেৱক আচাৰ্যই উপাচাৰ্য নিয়োগ কৰিলে আৰু তেওঁ ১২ মাৰ্চ তাৰিখে সেই পদত যোগ দিলে। দত্তৰ নিৰ্বাচনৰ পূৰ্বেই আচাৰ্যই (জেনেৰেল নাগেশ) এক তদন্ত আয়োগ নিয়োগ কৰিছিল। ডক্টৰ মথুৰানাথ গোস্বামী আছিল আয়োগৰ সচিব, ডক্টৰ পাভাটে সভাপতি। এতিয়া ঘটনা চক্ৰ খৰপাকত ঘূৰিবলৈ ধৰে। ২০ আগস্ট

তাৰিখে কোর্টে আয়োগৰ প্রতিবেদনৰ আলোচনা কৰে আৰু সভাত এনেকুৱা এক পৰিস্থিতিৰ উদ্ভৱ হয় যে উপাচার্য দত্তদেৱে সভাস্থলতে নিজ পদ প্রত্যাহাৰ কৰে আৰু বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বাহন পর্যন্ত পৰিহাৰ কৰি আনৰ গাড়ীতহে থকা ঘৰলৈ গুচতে। কলা গুৰু-ৰূপে ডক্টৰ বিৰিঞ্চিকুমাৰ বৰুৱাই ইতিমধ্যেই ইস্তফা দাখিল কৰিছিল। ৩০ আগস্টত কোর্টে ইংৰাজী বৈজ্ঞানিক ডক্টৰ হেৰল্ড জে টেইলৰক উপাচার্য নির্বাচন কৰে, তেওঁ ৭ ছেপ্টেম্বৰত সেই দায়িত্ব গ্রহণ কৰে। এনে এজন শিক্ষা-বিশেষজ্ঞ পায়ো বিশ্ববিদ্যালয় সমাজ শান্ত নহ'ল। ১৯৬৫ চনৰ ৭ মেই তাৰিখে ছাত্রৰ এটা দলে উপাচার্যৰ কার্যালয়ৰ দুৱাৰ ভাঙি এক হুলস্থুলীয়া প্রদর্শন কৰিলে, তেওঁ-লোকৰ দাবী—আসন্ন পৰীক্ষা পিছুৱাই দিব লাগে। ডক্টৰ টেইলৰে লগে লগে আচার্যলৈ তেওঁৰ ইস্তফাপত্র পঠিয়াই দিলে। আমি বিশ্ববিদ্যালয় শিক্ষক সন্থাৰ তৰফৰপৰা তেওঁক লগ পাই তেওঁক সেই পত্র প্রত্যাহাৰ কৰিবলৈ অনুৰোধ কৰিছিলো। তেওঁ কিন্তু ক'লে, 'অনুষ্ঠানটোক দুর্নীতিয়ে চাটি ধৰিছে। একাডেমিক কাউন্সিল-খনো হৈছে এখন ডিবেটিং ছোছাইটি। মই ইয়াত থাকি একো কাম কৰিব নোৱাৰিম। গতিকে আৰু নাথাকোঁ। তোমালোকে নধৰিবা।' ১০ মেই তাৰিখে আচার্যই গুৱাহাটীৰ আৰ্ত্ত গৃহত কার্যবাহী পৰিষদৰ এক অধিৱেশন আহ্বান কৰি নিজে উপস্থিত থাকি ডক্টৰ টেইলৰৰ ইস্তফা প্রত্যাহাৰ কৰিবলৈ অনুৰোধ কৰে। টেইলৰে কিন্তু কার্যবাহী পৰিষদক আৰু শিক্ষকসন্থাকো ধন্যবাদ জনাই অনুৰোধ-ৰক্ষাৰ অপাৰগতাহে স্বীকাৰ কৰি ৰহিল। আচার্যই ইস্তফা মঞ্জুৰ কৰিলে, ১৪ মেইৰপৰা ডক্টৰ মথুৰানাথ গোস্বামীক উপাচার্য নিয়োগ কৰিলে, তাৰ পাছত পৰিৱৰ্তিত বিশ্ববিদ্যালয় আইন অনু-সৰি নিযুক্ত এক পৰামর্শ সমিতিৰ পৰামর্শ গ্রহণ কৰি গোস্বামী ছাৰকে পাঁচ বছৰলৈ সেই নিয়োগ দিলে। বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ভিতৰত

হৈ যোৱা খুমুহাই কণীধৰ দত্ত আৰু ডক্টৰ বিৰিঞ্চিকুমাৰ বৰুৱাক মানসিকভাৱে ক্ষতিগ্ৰস্ত কৰি থৈ গ'ল। নানা অসুখৰ মাজত লেকাট লাগি ৰেজিস্ট্ৰাৰৰ কাম কৰি থকা দত্তদেৱক অসুখবোৰে এতিয়া হেঁচা মাৰি ধৰিবৰ সুবিধা পালে। কিছু দিন ঘৰত, তাৰ পাছত হস্পিটালত পৰি থাকি তেওঁ মৃত্যুৰ মুখত পৰিল।

ডক্টৰ বৰুৱাক যুক্তৰাষ্ট্ৰৰ ইণ্ডিয়ানা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ (ব্লুমিংটন) লোক-কথা অনুষ্ঠানে '১৯৬৩ৰ উইণ্টাৰ/ ছিমেস্টাৰৰ বাবে ভিজিটিং প্ৰফেছৰ কৰি মাতিছিল। সেই অৰ্থে ২৪ জানুৱাৰী তাৰিখে ঘৰ এৰি এমেৰিকালৈ গৈ তাৰপৰা তেওঁ আগস্টত ঘূৰি পায়হি। ঘূৰি আহোঁতে ভাৰতীয় লোক-কথাৰ এখন বিশ্বকোষ তৈয়াৰ কৰাৰ আঁচনিৰ দায়িত্ব লৈ আহে। ১৯৬৪ চনৰ প্ৰথম সপ্তাহত নতুন দিল্লীত বহা ইণ্টাৰনেশ্যনেল কংগ্ৰেছ অব ওৰিয়েণ্টলিস্টছৰ অধিৱেশ-নলৈ বৰুৱাদেৱেৰে মযো বিশ্ববিদ্যালয়ৰ প্ৰতিনিধি ৰূপে গৈছিলো। তাতে অখিল ভাৰতীয় প্ৰাচ্যবিদ্যা সম্মিলনৰ অধিৱেশন গুৱাহাটীত সংগঠন কৰিব লাগে, এই কথা ৰবকৈ ওলায়। গুৱাহাটীলৈ ঘূৰি আহি ডক্টৰ বৰুৱাই শিক্ষামন্ত্ৰী দেৱকান্ত বৰুৱাক এই বিষয়ত চৰকাৰী পৃষ্ঠপোষকতা দিবলৈ সন্মত কৰায়। ১৭ ফেব্ৰুৱাৰীত ডক্টৰ বৰুৱাৰ ঘৰতে চুজনমানৰ এখন সৰু সভা বহি সম্মিলনৰ অৰ্থে এখন প্ৰকাশন সমিতি গঠন কৰে বৰুৱাক আহ্বায়ক কৰি। কিন্তু বৰুৱাৰ শৰীৰ ইতিমধ্যে বিশেষ বেয়াৰ কালে চাল লৈছিল আৰু এতিয়া সোনকালেই তেওঁক হস্পিটালত থ'বগৈ লগা হ'ল। ২১ মাৰ্চ তাৰিখে সহকাৰী আহ্বায়ক-ৰূপে সমিতিখনৰ এখন অধিৱেশন আহ্বান কৰিছিলো। আলোচনাত বৰুৱাদেৱৰ উছাহ-উদ্যমৰ অন্ত নপৰিছিল। সেইদিনাখনেই ৰাতিলৈ তেওঁৰ হৃদ্‌ৰোগ বিশেষ ৰূপ লৈ দেখা দিলে। তাৰ পাছত তেওঁ অলপ সকাহ পালেও ৩০ মাৰ্চৰ দিনা পুৱা ৮-৩০ বজাতে ৰোগৰ হঠাৎ আক্ৰমণত তেওঁৰ মৃত্যু ঘটে।

বৰুৱাদেৱৰ মৃত্যুত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অশেষ ক্ষতি হ'ল। আটাইতকৈ ডাঙৰ ক্ষতি হ'ল আমাৰ অসমীয়া বিভাগৰ। তেওঁৰ পাণ্ডিত্য আৰু ব্যক্তিত্ব দুইটিয়েই বিভাগৰ আছিল ভূষণ আৰু শক্তি। বৰুৱাৰ খালি ঠাই পুৰোৱাৰ প্ৰশ্নই বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ভিতৰত সৰু হ'লেও চক্ৰবাতৰ সৃষ্টি কৰিছিল আৰু তাৰ মীমাংসাই বহুত কাল লৈছিল। ইতিমধ্যে বৰুৱা এমেৰিকালৈ যাওঁতে বিভাগৰ প্ৰধানৰ অস্থায়ী নিয়োগ লৈ এটা খেলি মেলি লাগিছিল। এতিয়া অধ্যাপক বাছনিত বিশেষজ্ঞ ৰূপে কাম কৰিবলৈ ডক্টৰ সুনীতিকুমাৰ চট্টোপাধ্যায় অধ্যাপক কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈদেৱেও সংকোচ কৰিলে। বাছনি সমিতি বহি যোৱাৰ পাছতো নিয়োগ বিষয়টি বহুতদিন অমীমাংসিত হৈ ৰ'ল। ইতিমধ্যে স্বাধীন ভাৰতৰ প্ৰথম প্ৰধান মন্ত্ৰী জৱাহৰলাল নেহৰুৰ মৃত্যু ঘটে। এদিন আমাৰ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ৰাজনীতি বিজ্ঞানৰ প্ৰধান অধ্যাপক ভি ভেংকট ৰাৱে মোক বাটতে ধৰি ৰাখি ক'লে, 'মই জৱাহৰলাল নেহৰুৰ নামত অসমীয়া বিভাগত এখন চেয়াৰ দিব খুজিছো। তুমি সেই আসন পালে ভাল পাবানে?' মই ক'লো, 'অঁ, মই যোগ্য হওঁ নে নহওঁ ক'ব নোৱাৰোঁ কিন্তু সেই আসনত জঁপিয়াই উঠিম পাৰিলে। নহ'লে যেনে তেনে বগুৱা বায়ে উঠিব লাগিব।' তেতিয়া ৰাৱে ক'লে যে তেওঁ বিশ্ববিদ্যালয়ক ১,২৫,০০০ টকা যাচিছে কিছুমান চৰ্তত, তাৰ ভিতৰত প্ৰথম কথা, অসমীয়া বিভাগৰ অধ্যাপকজনৰ নাম অসমীয়াৰ জৱাহৰলাল নেহৰু অধ্যাপক হ'ব, দ্বিতীয়তে, অসমীয়াৰ জৱাহৰলাল নেহৰু অধ্যাপকজন বিভাগীয় প্ৰধান হ'ব লাগিব, ইত্যাদি। ১৯ জুন ১৯৬৪ তাৰিখে বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কাৰ্যবাহী পৰিষদে ৰাওৰ দান তাৰ চৰ্তসমূহে সৈতে ধন্যবাদেৰে গ্ৰহণ কৰে। ৮ জুন ১৯৬৫ তাৰিখে পৰিষদে চলিত বিদ্যাবৰ্ষৰপৰাই অসমীয়াৰ জৱাহৰলাল নেহৰু অধ্যাপক পদ অনুষ্ঠিত কৰিবলৈ আৰু তাৰ বাবে বাত্মিক চৰকাৰৰ-

পৰা পৰিপূৰক অনুদান বিচাৰিবলৈ ঠিক কৰে। চৰকাৰো তাত ৰাজী হ'ল। কাৰ্যবাহী পৰিষদৰ ২৯ জুন ১৯৬৫ তাৰিখৰ অধিবেশনে মোক অসমীয়াৰ প্ৰফেছৰ নিয়োগ কৰিবলৈ আৰু মোৰ পদটোক জৱাহৰলাল নেহৰু অধ্যাপক-পদ নাম দিবলৈ সিদ্ধান্ত কৰে। ২৭ জুলাই ১৯৬৫ তাৰিখে মই সেই পদত যোগদান কৰিলো। ৩০ অক্টোবৰ ১৯৬৫ তাৰিখে গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় খেল-পথাৰত এক মুকলি সভাত ভাৰতৰ দ্বিতীয় প্ৰধানমন্ত্ৰী লালবাহাদুৰ শাস্ত্ৰীয়ে আনুষ্ঠানিকভাৱে জৱাহৰলাল নেহৰু অধ্যাপক-পদ মুকলি কৰিলে। অধ্যাপক বাৰে তেওঁৰ দানৰ তাৎপৰ্য এইদৰে ব্যাখ্যা কৰিছিল The Professorship gains a dynamic outlook by the association of the name of the founder of the Sahitya Akademi, whose aim is the promotion of all the languages Above all, the Professorship in Assamese gains permanency and it can never be abolished by any one at any time under any circumstances' জৱাহৰলাল নেহৰু অধ্যাপক হৈ মই কি কৰিব পাৰিলো, কি কৰিব নোৱাৰিলো, তাক 'বিদ্বজ্জনো বিজানাতি'।

নামঘোষাৰপৰা ভড্‌কাৰ বটলৈলৈ

১৯৬০ৰপৰা ১৯৬৪ পৰ্যন্ত কালছোৱা মোৰ বাবে ঘাইকৈ অসম সাহিত্য-সভা কাল আৰু ১৯৬৫ৰপৰা কেইবছৰমান ঘাইকৈ প্ৰাচ্যবিদ্যা সম্মিলন কাল হৈছিল। সময়ৰ এইবোৰ ছেদৰ বৰ্ণনা সাহিত্য সভাৰ প্ৰসঙ্গত আৰু প্ৰাচ্যবিদ্যা সম্মিলন প্ৰসঙ্গত দি আহিছো। প্ৰাচ্যবিদ্যা সম্মিলনৰ (AIOC) লগত ঘনিষ্ঠ সম্বন্ধৰ প্ৰায় লগে লগে বিশ্ববিদ্যালয়ত মোৰ জৱাহৰলাল নেহৰু অধ্যাপক পদৰ কাল আৰম্ভ হৈছিল। অৱশ্যে ইয়াৰ আগতে লেকচাৰাৰ আৰু ৰিডাৰ ৰূপে বিশ্ববিদ্যালয়ত যেনে প্ৰকৃতিৰ কাম কৰি আছিলো, তাৰ বিস্তাৰ মাত্ৰ এতিয়া হৈছিল। এইখিনিতে সৰু হ'লেও এটি গুৰুত্বপূৰ্ণ কথা মনত পৰিছে। মই ইতিমধ্যে সম্পাদন কৰি উলিওৱা "কীৰ্ত্তন-ঘোষা" "নাম-ঘোষা"ৰ সংস্কৰণৰ যোগে মহাপুৰুষ মাধৱদেৱৰ মহৎ গ্ৰন্থখনিয়ে আধুনিক যুগৰ এজন সন্তৰ হৃদয়ৰ আকৰ্ষণ কৰিছিল। কথাটো হয় এনেপ্ৰকাৰে। মোৰ সংস্কৰণ "নাম-ঘোষা"ৰ নাগৰী লিপ্যন্তৰ কৰি তাৰ সমান্তৰাল এটি হিন্দী অনুবাদে সৈতে (অনুবাদটি কৰে সুৰেন্দ্ৰনাথ সাহুৱে) অসম ৰাষ্ট্ৰভাষা প্ৰচাৰ সমিতিয়ে প্ৰকাশ কৰে (১৯৬০)। এই সংস্কৰণ সন্ত বিনোৱা ভাবেৰ হাতত পৰাত তেওঁ মাধৱদেৱৰ মনোৰম পুথিখনিত মনোনিৱেশ কৰাৰ অৱসৰ লাভ কৰে। ইয়াৰ আগতে তেওঁ "ভগৱদগীতা"ক জগতৰ শ্ৰেষ্ঠ এখনি গ্ৰন্থ-ৰূপে 'মোৰ আই' বুলি সম্বোধন কৰিছিল। এতিয়া তেওঁ "গীতা"ৰ লগতে "নাম-ঘোষা"কো থাপনা কৰিলে, 'নামঘোষা"ৰ কিছু কুট ঘোষা বাছি লৈ এখনি "নামঘোষা-সাৰ" পুথি উলিয়ালে আৰু অসমলৈ আহি ইয়াত ভ্ৰমণ কৰা সময়ত "নামঘোষা"-পাঠ আৰু তাৰ ব্যাখ্যাক

প্ৰাৰ্থনা-সভাবোৰত বিশেষ স্থান দিলে। "নামঘোষা-সাৰ"ৰ পাতনিত বিনোবাজীয়ে মোৰ সংস্কৰণবিষয়া পাঠ লোৱা কথা উল্লেখ কৰিছে, আৰু ভূদান যজ্ঞ সম্পৰ্কীয় পত্ৰিকাত প্ৰকাশ পাইছিল, তেওঁ পদ যাত্ৰা কৰি এসময় সীমা পাৰ হৈ ওলাই যাবৰ বেলা কোনো লোকে তেওঁৰ 'নামঘোষা"ৰ বিশেষ পাঠৰ বিজুটি উলিয়াই তেওঁৰ ব্যাখ্যা বিচৰাত তেওঁ মোৰ সংস্কৰণলৈ আঙুলিয়াই আপত্তি খণ্ডন কৰিছিল। পিছলৈকো বিনোবাজীৰ অনুগামী লোকসকলে ইটো-সিটো কথা সুধি মোলৈ চিঠি-পত্ৰ দি আছিল। হেৰাই যোৱাৰ মাজত বৈ যোৱা কাগজৰ মাজত এই খন চিঠিত বিনোবাজীৰ অন্তৰ্ভাৰতীৰ (ভাৰতৰ বিভিন্ন ভাষাৰ মাজত সম্বন্ধ প্ৰতিষ্ঠাৰ আদৰ্শেৰে) উল্লেখ মন কৰিব লগীয়া।—

কস্তুৰবাগ্ৰাম, ইন্দোৰ (ম প)
দিনাংক 11 9 63

Respected Dr Neog,

Received your letter dated 20 8 63 and a list of best Assamese books with thanks I am extremely grateful to you for your kind help and guidance We are really very fortunate to receive the blessings from great people like your noble self

I shall let you know about the progress of "Antar Bharati" scheme from time to time I hope I shall always get your guidance

I met Poojya Vinobaji on my way back to Indore from Assam He was very happy to see the

list, prepared by you. He is keeping good health but is becoming very hard of hearing. He has started using the "hearing aid'

Gautam sends you his respectful pranams

With much regards,

Nirmala Deshpande

পুৰণি সহকৰ্মী হিল্‌টন ফ্ৰাছিছৰ চিঠি একোখন অন্তত বৰদিনৰ সময়ত বিলাতৰপৰা আহে ছপাত মৰাৰ দৰে তেওঁৰ ধুনীয়া আখৰ-বোৰেৰে। স্কুল এখন খুলি পঢ়ুওৱা আদি ব্যৱেবুৰি কামত তেওঁ ব্যস্ত হোৱা কথা, তাৰ পিছত গীৰ্জাত যোগ দিয়া অৰ্থাৎ পাদ্ৰী হোৱা খবৰ আদি, তাত জন্ম হোৱা ল'ৰা(ৰিচাৰ্ড)-ছোৱালী(ৰাচেল) হালৰ খবৰো লেখে।

বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অসমীয়া বিভাগত প্ৰথম ছোৱাত ভাষা-সাহিত্যত সামান্য হ'লেও ৰুচি থকা ছাত্ৰ ভৰ্তি হৈছিলহি আৰু সেই সময়ত এম্‌. এ পৰীক্ষাত আমাৰ ছাত্ৰই বিশেষ কৃতিত্ব দেখুৱাইছিল আৰু উত্তীৰ্ণৰ মাত্ৰাও আছিল উচ্চ (প্ৰথম কেইবছৰ শতকৰা এশই আছিল)। কিন্তু স্কুলবোৰত আৱশ্যিক বিষয় ৰূপে সংস্কৃতক অপসাৰণ কৰা আৰু স্কুল-কলেজত অসমীয়া পঢ়ুওৱাত উদাসীনতাৰ বাবেই হওক বা যি কাৰণতে হওক, লাহে লাহে বাঞ্ছনীয় ছাত্ৰ আমি সৰহাই নোপোৱা হৈ আহিলো। বিশ্ববিদ্যালয়ৰ প্ৰশাসনৰ কথাত যি সময়ত ছাত্ৰৰ বিক্ষোভ প্ৰদৰ্শন আৰম্ভ হ'ল, তেতিয়া একালে ছাত্ৰৰ অধ্যয়নৰ ৰুচি কমি আহিল আৰু আনফালে ছাত্ৰ-ভৰ্তিৰ মানদণ্ডও তললৈ নমাই দিব লগীয়া হ'ল। ছাত্ৰৰ মতেই যেতিয়া বৰ বৰ কথাতো বজে, বিভাগত ছাত্ৰৰ-সংখ্যা সৰহ হ'লেই যেন মঙ্গল, এনে এটা ভাবৰপৰাই বিভাগৰ প্ৰধান ডক্টৰ বিৰিঞ্চিকুমাৰ বৰুৱাই

কৈছিল, 'হেৰা, মহেশ্বৰ, ক্লাছত ল'ৰা আনবোৰ বিভাগতকৈ বেছি হ'লে সবাতকৈ জোৰ হ'ব, Number will be our strength" কিন্তু লাহে লাহে দেখা গ'ল সংখ্যাই সংখ্যাগত শক্তি দিব পাৰে, গুণগত শক্তি নিদিয়ে। অসমীয়াৰ এম. এ পৰীক্ষাত সেই কথা বেছিকৈ বোছকৈ কালত হ'বলৈ ধৰিলে। অৱশ্যে পঢ়া শুনা নকৰি পৰীক্ষাত বহা 'প্ৰাইভেট' পৰীক্ষাৰ্থীৰ সংখ্যা-বৃদ্ধিয়েও উত্তীৰ্ণৰ শতকৰা মাত্ৰা ক্ষীণ কৰাত সমল যোগাবলৈ ধৰে। বিশ্ববিদ্যালয় অনুদান আয়োগৰ ভিজিটিং কমিটিয়ে অসমীয়া বিষয়ত পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণৰ হাৰ কমি যোৱাটো লক্ষ্য কৰিছিল, কিন্তু বিশ্ববিদ্যালয়ত ভাষাতত্ত্ব বিভাগ নথকা অৱস্থাত অসমীয়া বিভাগে ভাষাতত্ত্বৰ অধ্যয়ন-অধ্যাপনত যে বিশেষ ক্ষমতা আৰু কৃতিত্ব দেখুৱাইছিল, সেই কথা প্ৰশংসা কৰি বিভাগৰ বাবে এটা ৰিডাৰ পদবী (Readership) মঞ্জুৰ কৰিছিল। কিন্তু বিধতাই দিলেও তিৰোতাই নিদিয়াৰ দৰে স্বয়ং উপাচাৰ্য, বিজ্ঞানৰ এটা বিভাগৰ এজন অধ্যাপক আৰু আন অসমীয়া-প্ৰেমী (!) দুজনমান 'শিক্ষাবিদে' অহোপুৰুষাৰ্থ কৰি ৰিডাৰশ্বিপটো আমাৰ বিভাগৰপৰা কাঢ়ি নি নতুন এটা বিভাগ কৰিলেগৈ। নিষ্ঠাৰে কষ্ট কৰি আমি যে পদটো আৰ্জিছিলো, সেই কথা বুজি নোপোৱা এজনে বিদ্যা পৰিষদত 'ই' এওঁলোকলৈ এই পদ আকাশৰপৰা সৰি পৰিল' বুলি হাঁহিছিল। কোনোৱে কয়, এইবোৰ টনা-টনি ব্যক্তিগত লাভ-অলাভৰ হিচাপত কৰা হৈছিল, কিন্তু শেষলৈকে সিসকলৰ লাভ-অলাভৰ ঘৰ শূন্য ৰ'ল। সেইটো কি খেল হ'ল, মই ক'ব নোৱাৰিলো। বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অনুদান আয়োগৰ পিছৰখন ভিজিটিং কমিটিয়ে কিন্তু আমাৰ বিভাগক বিৰল আৰু আগতকৈও ডাঙৰ সন্মান দি ক'লে, 'এই বিভাগৰ শিক্ষকৰ প্ৰকাশনখিনিয়ে বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ওপৰতে গৌৰৱৰ জ্যোতি পেলায়।' এইবাৰ কিন্তু কোনো শিক্ষাবিদে এই প্ৰশংসাবাদ শুইনৰপৰা সৰি পৰা বুলি নক'লে। অসমীয়া

বিভাগৰ 'সাহিত্য-চ'ৰাই ভাষা লেখোঁতে হোৱা আখৰ-জোঁটনিত বণুৰা চন্দ্ৰবিন্দুৰ আলৈ-আথানি বুজি 'অসমীয়া ভাষাত অনুনাসি-কতাৰ সমস্যা' সম্পৰ্কে আলোচনা-সত্ৰ পাতি বিজ্ঞজনৰ চিন্তা বিষয় টোত সংযোগ কৰিছিল (৬ এপ্ৰিল ১৯৭৭) আৰু বিশ্ববিদ্যালয়ৰ শিক্ষক সন্থায়ো অসমীয়া ব্যাকৰণৰ সমস্যা লৈ এক গোষ্ঠীৰ আয়োজন কৰিছিল আৰু সত্ৰীয়া নৃত্যৰ বিষয়ে মোৰ হতুৱাই এক সপ্ৰদৰ্শন বক্তৃতা দিয়াইছিল। এইভাৱেই অসমীয়া ভাষা-সাহিত্য-সংস্কৃতিৰ বিষয়ত বিভিন্ন সৰু-বৰ কাৰ্যত লাগি থকা হৈছিল। বহুত যত্ন কৰি অসমীয়া পাঠ্যক্ৰমত পাঠ সমীক্ষা বিজ্ঞান সন্নিৱেশ কৰা হয় ৭৬ চনৰপৰা আৰু বছৰি পাঁচজনমান ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে থিছিছ পেপাৰ ৰূপে এই বিষয়ে অধ্যয়ন কৰাৰ ব্যৱস্থা কৰা হয়। সেই চনৰ অক্টোবৰ মাহত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অনুদান আয়োগৰপৰা এটি অনুদান লৈ পাঠ-সমীক্ষাৰ বিষয়ত পাঁচদিনীয়া এখনি সত্ৰৰ আয়োজন কৰা হৈছিল। অসম সাহিত্য সভাৰ মঙ্গলদৈ সম্মিলনৰ সভাপতিৰ অভি-ভাষণতে আৰম্ভ কৰি পাঠসমীক্ষাৰ হকে মই ওকালতি কৰি আহিছিলো। এতিয়া বিষয়টো পাঠ্যক্ৰমত প্ৰতিষ্ঠা কৰি এক প্ৰকাৰ সান্ত্বনা আৰু আনন্দ লাভ কৰিলো। বিশ্ববিদ্যালয়ৰ সংস্কৃত, বঙলা আদি বিভাগতো হয়তো এদিন ইয়াৰ প্ৰৱেশ ঘটিব। ভাৰতৰ আন আন বিশ্ববিদ্যালয়ত বিশেষকৈ সংস্কৃত আৰু ভাৰতীয় দৰ্শনত পি এইচ্‌ ডিৰ বাবে অধ্যয়ন কৰা অনেকে প্ৰাচীন একোখনি গ্ৰন্থৰ পাঠ-নিৰ্ণয় নিজৰ বিষয় কৰি লয়। মোৰো এজন পি এইচ্‌ ডি ছাত্ৰৰ হতুৱাই মাধৱ কন্দলিৰ ৰামায়ণ পাঠ-নিৰ্ণয় কৰাইছিলো। দেখা গৈছিল, সেই অধ্যয়নে মাধৱ কন্দলিক নতুন দৃষ্টিভঙ্গিৰে চোৱাৰ প্ৰয়োজন সাব্যস্ত কৰে। ৭৮ৰ ফেব্ৰুৱাৰীৰ অন্তত মই গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় এৰি পটিয়ালালৈ যাব লগীয়া হোৱাত বিভাগত বিষয়-টোৰ অধ্যাপনৰ ভাৰ সংস্কৃতৰ প্ৰাধ্যাপক ড° মুকুন্দমাধৱ শৰ্মাৰ

হাতত ন্যস্ত কৰি যাব লগীয়া হয়। পটিয়মালাৰপৰা ঘুৰি আহি আকৌ ভাৰখন কানলৈ দায়িত্ব লৈছো।

জৱাহৰলাল নেহৰু অধ্যাপক হোৱাৰ আগতেই যদিও পি. এইচ. ডি ডিগ্ৰীৰ বাবে ছাত্ৰক পথ-নিৰ্দেশনা কাম হাতত লৈছিলো, মই অধ্যাপক মানে প্ৰফেছৰ গ্ৰেডৰ শিক্ষক হোৱাৰ পাছতহে সিবিলাকে ডিগ্ৰি পাবলৈ ধৰে। মোৰ গুৱাহাটীত অধ্যাপকগিৰিৰ কালৰ এই কৃতী ছাত্ৰসকলৰ নাম ইয়াতে স্মৰণ কৰা যুগুত হ'ব আৰু লগতে তেওঁলোকৰ থিছিছৰ নামবোৰ ক'লে বিষয়-বিস্তাৰৰ কথাও পাঠকসকলে জানিব পাৰিব ড° নিৰ্মলকুমাৰ বসু (এওঁ ডিব্ৰুগৰ বাণিজ্য মহাবিদ্যালয়ৰ অধ্যক্ষৰূপে ইতিমধ্যে অৱসৰ পাইছে) Studies in the Cultural and Social Conditions of Assam under the Ahoms, ১৯৬৭ (থিছিছখন গ্ৰন্থৰূপে ইতিমধ্যে প্ৰকাশ পাই বিদ্বজ্জনৰ সমাদৃত হৈছে), ড মোহিনীকুমাৰ শইকীয়া (গোলাঘাট দেৱৰাজ ৰয় কলেজৰ অধ্যক্ষ) Assam-Muslim Relation and Its Cultural Significance, ১৯৬৮ (গ্ৰন্থ ৰূপে প্ৰকাশিত হৈছে), ড কেশৱানন্দ দেৱ গোস্বামী (ডিব্ৰুগড়ৰ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অসমীয়া বিভাগৰ লেক্‌চাৰাৰ, পিছত বিভাৰ) History and Development of the Purusa-Samhati Sect of Assam Vaisnavism, ১৯৭০, ড° মহেন্দ্ৰ বৰা গোৱালপাৰা কলেজৰ অধ্যক্ষ, পাছত (ডিব্ৰুগড় বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অসমীয়াৰ বিভাৰ আৰু এতিয়া লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা অধ্যাপক): Fundamentals of Assamese Metre with Special Reference to its History from the Beginning to the Mid-20th Century, ১৯৭১ (ডিব্ৰুগড় বিশ্ববিদ্যালয়ে থিছিছখনি ছপাই প্ৰকাশ কৰিছে), ডঃ মৈৰাংথেম কীৰ্তি সিংহ (ইম্ফলৰ ধনমঞ্জৰী কলেজৰ দৰ্শনৰ প্ৰধান অধ্যাপক): Religious Developments in Manipur in the Eighteenth and Nine-

teenth Centuries, ১৯৭২ (মণিপুৰ কলা অকাদমীয়ে কিতাপখন ছপাই উলিয়াইছে), ড° সত্যনাৰায়ণ ৰথ (গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ নৃতত্ত্বৰ লেকচাৰাৰ, পিছত বিভাৰ আৰু বৰ্তমান উৰিষ্যাৰ সম্বলপুৰ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ নৃতত্ত্ব আৰু সমাজবিজ্ঞান বিভাগৰ অধ্যাপক আৰু প্ৰধান): Caste as a Form of Acculturation Some Data in Support of Watson's Hypothesis, ১৯৭২ (গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় প্ৰকাশন), ড° হেমন্তকুমাৰ শৰ্মা (কটন কলেজৰ অসমীয়াৰ অধ্যাপক) • Fasts and Festivals of the District of Kamrup A Descriptive Study of the Socio-religious Life of the Assamese Hindus, ১৯৭৪, ড° হৰিদত্ত শৰ্মা (নলবাৰী কলেজৰ ইংৰাজীৰ অধ্যাপক English Influence on Modern Assamese Poetry, ১৯৭৪, ড পোনা মহন্ত (ডিব্ৰুগড় বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ইংৰাজীৰ লেকচাৰাৰ, পাছত বিভাৰ): Western influence on Assamese Drama, ১৯৭৬ (পুথিখন বৰ্তমান যন্ত্ৰস্থ, দিল্লীৰপৰা ওলাব), ড° ৰূপশ্ৰী কলিতা (পিছত গোস্বামী) • Origin and Development of Assamese Prose, ১৯৭৭। এই সকলোখিনি মূল্যবান গ্ৰন্থ ছপা হৈ ওলালে অসমৰ সাহিত্য-সাংস্কৃতিৰ বহুতো দিশ সামৰিব। ডক্টৰ ৰথৰ সক তত্ত্বগ্ৰন্থখনিয়ে ভাৰতীয় জীৱনৰ এটা ডাঙৰ প্ৰশ্ন (বৰ্ণ বা জাতি ভেদৰ উৎপত্তি) উদ্‌ঘাটন কৰিছে আৰু ড কীৰ্তি সিংহৰ পুথিয়ে মণিপুৰৰ ধৰ্ম-বুৰঞ্জীৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ এছোৱা কাল বহলভাৱে বিশ্লেষণ কৰিছে। এই তৰুণ পণ্ডিতসকলৰ লগত তেওঁলোকৰ গৱেষণাৰ অৱস্থাত মোৰ বিশেষ ঘনিষ্ঠতা হৈছিল। বিশেষকৈ প্ৰায় কেয়োজনেই মোক তেওঁলোকৰ থিছিছ আদ্যোপান্ত পঢ়ি শুনাব লগীয়া হৈছিল। তেনে পঠন আৰু শ্ৰৱণৰ অধিৱেশনে তেওঁলোকৰ কিমান উপকাৰ সাধিছিল, তেওঁলোকে ক'ব, কিন্তু

মাজে মাজে অধিৱেশনবোৰ যে বিৰক্তিকৰ হৈছিল, ই ঠিক, কাৰণ পাঠকজনৰ তাগৰ নালাগিলেও কেতিয়াবা শ্ৰোতাজনৰ নিদ্ৰা আহিছিল আৰু সেইদৰে পঠিব এভৌখৰ হেৰাই গৈছিল। এদিনাখন এজন গৱেষণা ছাত্ৰই কৈয়ে পেলালে, 'ছাৰ, মোক মানুহে কৈছে, আপোনাৰপৰা মোৰ থিছিছৰ অনুমোদন পোৱা টান হ'ব, কাৰণ আপুনি গোটেইখন থিছিছ চাবলৈ বিচাৰে আৰু বহুত আসোঁৱাহ উলিয়ায়, তদুপৰি আপুনি গোটেই অসমৰ ভিতৰতে বোলে আটাইতকৈ ব্যস্ত মানুহ। 'হয়নে? কিন্তু আসোঁৱাহবো মই নধৰি যদি বাহিৰৰ পৰীক্ষকে ধৰে, তেতিয়া ডিগ্ৰি পাবানে?' মই গম পাইছিলো, বেচেৰাই কেইবাজনো পণ্ডিতৰ কাষ ইতিমধ্যে চাপিছিলেই। এনেতে তাৰে এজন আহক মোৰ বহালৈকে। বেচেৰাই 'ছাৰ, এতিয়া যাওঁ' বুলি লৰালৰিকৈ নিজৰ কাগজ পত্ৰ চপাই কোঁচাই ল'লেই আৰু যিখন গোটেদি পণ্ডিতজন সোমাই আহিছিল, সেইখন গেটেই একে মুহূৰ্তত ছাতিটো মেলি বেঁকা কৰি লৈ তৰুণ পণ্ডিতে 'পলায় বাসৰ পিছক নচাই' কৰিলে। মই দেখুওৱা বহুতো আৱশ্যকীয় শুধৰণি তেওঁ নল'লে। শেহত অগত্যা ময়ে মোৰ পতাকা অৱনমিত কৰি আপেত্তি তুলি ল'ব লগীয়া হ'ল। সেইদিনাখন মোৰ শিষ্যজনৰ আনন্দ চায় কোনে! মই ক'লো, 'চোৰা, তোমাৰ এতিয়া পি এইচ্‌. ডি. ডিগ্ৰি হৈ যাব। তুমি থিছিছখন দাখিল কৰিয়ে লৰালৰিকৈ ডি লিট্‌ ডিগ্ৰিৰ কামত লাগা। সেইটোও হৈ যাব।' 'নাই ছাৰ, মোক সেইবোৰ নালাগে।' 'কিয়? তোমাৰ আকৌ বিতৃষ্ণা বৈৰাগ্য কিয়?, 'মই সেইবোৰ কৰি থাকিলে ইফালে আমাৰ তাৰ সকলো ছোৱালী বিয়া কৰি গুচি যাব।' মই তেওঁৰ এই সম্ভৱপৰ দুখৰ কথা ভাবি আকৌ তেওঁক তপস্যাত বহিবলৈ নক'লো। দুখৰ বিষয়, আজি পোন্ধৰ বছৰেও তেওঁ আগৰ ভণ্ডুৱাটো হৈয়ে আছে! তেওঁৰ ঠাইৰ কোন ছোৱালীনো তেওঁৰ বাবে বোন্দা-পৰ দি বাট চাই থাকিব!

মই গুৱাহাটীৰপৰা পাঁচ বছৰ কাল (১৯৭৮-৮৩) আঁতৰি থকাৰ ভিতৰত মোৰ একন ছাত্ৰৰ পি এইচ. ডি ডিগ্ৰি লাভ হয়. ড° মহম্মদ য়াহ্যা (কটন কলেজৰ আৰবীৰ অধ্যাপক). Sufis in Eastern India, আৰু গুৱাহাটীলৈ ঘূৰি অহাৰ পিছত পূৰ্বতে কাম আৰম্ভ কৰা এই কেইজন ছাত্ৰ ডক্টৰ হয়. ড কৰবী ডেকা হাজৰিকা (ডিব্ৰুগড বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অসমীয়াৰ লেকচাৰাৰ) Madhava-deva Life, Mind and Art, ড অঞ্জলি দেৱী শৰ্মা (গুৱাহাটীৰ সন্দিকৈ কন্যা মহাবিদ্যালয়ৰ অসমীয়াৰ অধ্যাপিকা) On Development of Assamese Biography, ড ৰামচৰণ ঠাকুৰীয়া (কটন কলেজৰ অসমীয়াৰ অধ্যাপক) The Ramayana of Madhava Kandali A Text-critical and Historical Study, ড অণিমা দত্ত (গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অসমীয়াৰ লেকচাৰ পিছত বিভাৰ Lakshminath Bezbaroa His Contribution to the Study of Religion and Philosopoy, ড° কনছাম মাণিকচান্দ সিংহ (ইম্ফলৰ জি পি উইমেনছ কলেজৰ দৰ্শনৰ অধ্যাপক) Social Institutions of the Meiteis আৰু পিছ পৰা চৰাই আন দুই-এটিয়ে এতিয়াও দুৰ্বল ডেউকা কোবাই আগ বাঢ়ি আছে। সাজৰ আগতে তেওঁ-লোক নিশ্চয় বাহ চাপিবহি।

যোৰহাটৰপৰা একন মোৰ মৰমৰ পুৰণি ছাত্ৰই সোঁৱৰাই দিছে বোলে 'বেজবৰুৱা শতবাৰ্ষিকী উৎসৱ সম্পৰ্কে আপুনি আৰু লিখিবলৈ থাকিল। বিশেষকৈ গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ত পতা অনুষ্ঠানটো আমি যে অজিত কুমাৰ শৰ্মাৰ লগত বাদ-প্ৰতিবাদত লিপ্ত হৈছিলোঁহক তাৰ উপৰি ।' আছে। সকলো মনত আছে, মইনাইঁত। লেখোঁতে লেখোঁতে মোৰ কাপহে বুটি হৈছে। সঁচা-কৈয়ে, আমি বিভাগৰ ছাত্ৰ-শিক্ষক মিলি পতা সেই বেজবৰুৱা শতবাৰ্ষিকী উৎসৱ (১৮ ফেব্ৰুৱাৰী ১৯৬৯) চালে চকু-ৰোৱা বিধৰে

হৈছিল বুলি অন্তত মোৰ বিশ্বাস। বিশ্বকিঙ্কৰ গোস্বামী, ভৱানী-প্ৰসাদ অধিকাৰী, প্ৰকাশ গোস্বামী, হেমচন্দ্ৰ কাকতী, বসন্তকুমাৰ গোস্বামী আদি অসমীয়া বিভাগৰ বালক' সন্ধে মোৰ সক মটৰ গাড়ীখন লৈ বেজবৰুৱা সম্পৰ্কীয় নানা দ্ৰব্য গোটাই আনিছিল। বেজবৰুৱাৰ 'জোনাকী", "বাঁহী"কে ধৰি অনেক আপুৰুগীয়া গ্ৰন্থ আমালৈ লৈ আহিছিল বেজবৰুৱাৰ 'বিনন্দি ককাইদেউ'ৰ নাতি শিৱসাগৰৰ প্ৰফুল্লচন্দ্ৰ বেজবৰুৱাই বিশেষ পৰিপাটিকৈ আমাৰ লাইব্ৰেৰিত সজোৱা ডিব্ৰুগড়ৰ উপাচাৰ্য ড ভোজৰাজ শেঠে মুকলি কৰা প্ৰদৰ্শনীৰ বাবে। সাহিত্যৰথীৰ ফটোগ্ৰাফ আৰু নিজ হাতৰ চিঠি আদিৰ তাতে বাহাৰ পতা হৈছিল। লক্ষ্মীনাথৰ জন্ম-পত্ৰিকা, মহৰ্ষি দেবেন্দ্ৰনাথ ঠাকুৰে লক্ষ্মীনাথক উপহাৰ দিয়া দোবাত কলমযোৰ, বেজবৰুৱা দিনলিপিবোৰ প্ৰদৰ্শনীৰ গৌৰৱ হৈছিল। প্ৰদৰ্শনীৰ ঠাইৰ মাজে মাজে বঙালী ছাত্ৰীসকলে আলপনা আঁকি ধূপ ধুনা জলাইছিল। সভাৰ বাবে অধ্যাপক সুনীতিকুমাৰ চট্টোপাধ্যায় আৰু অন্নদাশঙ্কৰ ৰায়ক বৰআলহী কৰি মতা হৈছিল, যদিও সি দুজনা যুৱকত আহিব নোৱাৰিলে। বেজবৰুৱাৰ মাজু জীয়ৰী ৰত্নাৱলী বৰুৱা আৰু সৰু জীয়ৰী ছিস্টাৰ দীপিকা উপস্থিত হৈছিলহি। সাহিত্য সভাৰ পুৰণি সভাপতিসকলক ধূপে গন্ধে ফুলে পাতে শীতল চন্দন পিন্ধাই এড়ি বৰকাপোৰ দি আদৰি বহুৱাইছিলো (কাৰণ সেইটোহে আমাৰ পুৰণি ৰীতি, আজি-কালি বিহুৱা ককাইৰপৰা চাবিসপ্ৰীয়া গোসাঁই লৈকে কান্ধত ফুলাম গামোচা জাপি দিয়াটো হ'লে পূৰ্বাচাৰ পাহৰি নতুনকৈ কৰা নিয়মহে)—সিসকলৰ বৈশিষ্ট্যপূৰ্ণ কবিতাই হওক বা হিয়া উজবোৱা আন বাণীয়েই হওক, তাক দোহাৰি দোহাৰি। মাননীয় অতিথিসকলক শৰাইধৰী ছাত্ৰীসকলে আৰু কমলাবৰীয়া গায়ন-বায়নৰ জোৰাই সভা থললৈ আগ বঢ়াই আনিছিল সকলোৰে শৰীৰত পুলক জগাই। মুঠতে, এক গম্ভীৰ পুৰণি জগতৰ

কবিতা কবিতা লগা পৰিৱেশ সৃষ্টি কৰিবৰ যত্ন কৰা হৈছিল। সভাখনিও 'অভিৰূপভূয়িষ্ঠা' হৈছিল, কাৰণ সকলোৱে ডক্টৰ চট্টো-পাধ্যায়কো দেখা পাম বুলিয়ে আশা কৰি আগ্ৰহেৰে আহিছিল। যদিও তেওঁ আৰু বায় আহিব নোৱাৰিলে ছয়োজনৰে ছপা ইংৰাজী ভাষণৰপৰা (বিশ্ববিদ্যালয়ৰ প্ৰকাশন Lakshminath Bezbaroa the Sahityarathi of Assamত সন্নিবিষ্ট হৈছে সেয়া পাছত) অংশবিশেষ পঢ়ি পঢ়ি দিয়া হ'ল। অসমৰ বৰেণ্য সাহিত্যকসকলৰ বাণীৰেও সমৃদ্ধ হৈ সিদিনাৰ উছৱসভা অন্ত পৰিল। আমি কৰ্মীবোৰে অন্ততঃ নিজে সাহিত্যৰথী বেজবৰুৱাৰ সোঁৱৰণত আগাগুধীয়াভাৱে হৈপাহ পলুৱাই আমাৰ শ্ৰদ্ধা নিৱেদন কৰিলো বুলি ভাবিলো। কিন্তু ছুদিন কি তিনি দিনৰ পিছতে মোৰ যোৰহটীয়া প্ৰিয়জনে আঙুলিয়াই দিয়া সেই অজিতকুমাৰ শৰ্মাৰ আমাৰ দায় ধৰা চিঠিখন ওলাল—কাৰ্য ক্ৰমণিকাৰ কাগজ পাতত আমি কিয় 'শত বৰ্ষ-পূৰ্তি' লিখিম ? 'পূৰ্তি' শব্দ ক'ৰপৰা আহিল ? 'স্বস্তি-বাচন কিয় লেখিলো ? সি জানো কিবা বাচন বৰ্তনৰ কথা ?— ইত্যাদি ধৰণৰ ওজৰ। অধ্যাপক এজনৰ এনে নিন্দাত বিশেষকৈ বিভাগৰ ল'ৰা-ছোৱালীহঁত মৰ্মাহত হ'ল। তেওঁলোকে সেই সমালোচনাৰ প্ৰতিসমালোচনা কৰিলে—হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ "হেমকোষ"ৰ পাত মেলি দেখুৱালে সংস্কৃত 'পূৰ্তি' শব্দ অসমীয়াত লীণ গৈ আছে, ইত্যাদি। যোৰ হাটৰপৰা বকুল বনৰ কবি আনন্দচন্দ্ৰ বৰুৱাই (তেওঁ সভাত উপস্থিত আছিল আৰু ইতিপূৰ্বে নিজেও বাণী-সম্মিলনৰ কাৰ্যসূচীত 'স্বস্তিবাচন' শব্দ ব্যৱহাৰ কৰিছিল) এখন চিঠি প্ৰকাশ কৰি দেখুৱালে যে আমাৰ চিৰাচৰিত ব্ৰাহ্মণ্য পূজা-অনুষ্ঠান আদিত 'স্বস্তিবাচন' শব্দটো ব্যৱহাৰ হয়। ইয়াৰ পাছত অসম সাহিত্য-সভাৰ তৰফৰপৰা পতা বেজবৰুৱা শত-বৰ্ষ পূৰ্তিৰ শেষ সভাৰ আয়োজন আমিয়ে একে আহিঁৰে কৰি-ছিলো গুৱাহাটীৰ জিলা পুথি-ভঁৰালত (৫ অক্টোবৰ ১৯৬৯)। সেই

উছৱত ওপৰুত বর্ণোৱা প্রকাৰৰ পৰিৱেশকে সৃষ্টি কৰিছিল, বৰঞ্চ কাব্যিকতাত একোৰ চৰাহে কৰিছিল স্বয়ং বকুল বনৰ কবিয়ে ফুল, ফাকু আদি চটিয়াই। সেই কথাও আমাৰ পাহৰিব লগীয়া নহয়। যোৰহাট (৫ অক্টোবৰ ১৯৬৮), কলিকতাৰ নেশ্যনেল লাইব্রেৰি (১৯ অক্টোবৰ), সম্বলপুৰ (২১ অক্টোবৰ), নতুন দিল্লীৰ মাৱলংকাৰ ভৱনত (১৪-২৫ নৱেম্বৰ) অনুষ্ঠিত বেজবৰুৱা উছৱবোৰত যোগ দিয়াৰো সৌভাগ্য মোৰ হৈছিল।

১৯৫৮ চনতে গুৱাহাটীৰ উত্তৰ শৰণীয়াত পথাৰৰ মাজত ঘৰ এটা কৰি তাত থাকিবলৈ লৈছিলো। ৬৫ত সেই ঘৰ এৰি গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় টোললৈ আহিলো। পোনতে থাকিবলৈ ল'লো বিশ্ব-বিদ্যালয়ৰ তেতিয়াৰ অস্থায়ী গেস্ট হাউচত (ষ্টেট বেংক অব্ ইণ্ডিয়া বর্তমান থকা ঘৰটোৰ পিঠীয়া-পিছত)। সিও এক জীৱনৰ নতুন পর্বৰ যেন আৰম্ভ। তাক ঘোষণা কৰি লেখিলো এক কবিতা—'মুছাফিৰখানা'—"মুছাফিৰখানা" কিতাপৰ প্রথমটো—"জিগিনী লগা জীৱনৰ কান্তাৰ প্রান্তৰ অতিক্রমি সোমালো নতুন ঘৰ, ঘৰ মাথোঁ আলহী থকাৰ।"[২] তাহানি ভেকাকালত লেখা ভেকালিৰ কবিতাৰ পিছত এই নতুন একধাৰাৰ আৰম্ভণি। নতুন ধাৰাটোৰ বস্তুবোৰ "মুছাফিৰখানা" আৰু "সঞ্চাৰিণী দীপশিখা"ত জুকিয়াই ছপাই থৈছো। "দীঘ আৰু বাণি'ৰ বহুতো অকথিত বাণী আৰু অগীত গানৰ টুকুৰা হয়তো তাৰ ভিতৰতে সিঁচৰতি হৈ আছে। গেস্ট হাউচত দুই তিনিমাহকাল থাকি 'বিশ্ববিদ্যালয়ৰ টোলৰ নতুন নতুৱা বহা'লৈ আহিছিলো। সেই সময়ত যাই লগৰীয়া হ'ল সক ফিয়াট গাড়ীখন—খোৱা চাউলমুঠি চপাই অনাৰপৰা বিশ্বজগতখন জগত সম্বন্ধ ৰখাইলৈকে সকলো কামতে। টোলৰ দুজনমান অধ্যাপক বন্ধু আৰু শ্রেণীৰ (অসমীয়াৰো আন বিষয়ৰো) ছাত্র-ছাত্রীসকলে মন দিয়ে, সহায় দিয়ে। শিক্ষক আৰু ছাত্রৰ মাজত সম্বন্ধযে ওচৰ হ'ব লাগে, সেই কথা কৈ

এজন উপাচাৰ্যই (গোস্বামী) কৈছিল, তেওঁ ফুৰিবলৈ ওলাই যাওঁতে কোনো অধ্যাপকৰ ঘৰলৈ কোনো ছাত্ৰ-ছাত্ৰী যোৱা বোলে দেখা নাপাইছিল। তেতিয়া আনসকলে কৈছিল, 'নেওগৰ ঘৰত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ গিজ্‌গিজনিটি ছাবৰ চকুত পৰা নাই হ'বলা!' আন এজন উপা-চাৰ্যই (ৰাজখোৱা) কিন্তু কৈছিল, 'আমাৰ অধ্যাপকসকলৰ ঘৰত ছাত্ৰৰ সমাগম নাই, কিন্তু নেওগৰ তাত হ'লে তাৰ ব্যতিক্ৰম।' বিশ্ব-বিদ্যালয়ৰ আৰম্ভণিতে শিক্ষকৰ ঘৰবোৰৰ আঁচনি তৈয়াৰ কৰোঁতে, তাৰ বৈঠকখানাটোইত ডাঙৰ দীঘল কৰাত কোনো কোনোৱে আপত্তি কৰিছিল। তেতিয়া ডক্টৰ বিৰিঞ্চিকুমাৰ বৰুৱাই কৈছিল, 'সেই বৈঠকখানাবোৰেই হ'ব আচল ক্লাছ-কম, আচল আগ্ৰহী ছাত্ৰসকলে তাতহে নিজ নিজ শিক্ষকক কাৰ্যকৰীভাৱে লগ পাব।' আমাৰ পিছে এই ক্লাছ-কমবোৰ চিৰকালৰ বাবে বন্ধ (closed sine die) হৈয়ে থাকে। মোৰ মনত পৰে তাহানি কটন কলেজত বিশেষকৈ অনার্ছ পঢ়োঁতে অধ্যাপকৰ ঘৰত চেনি-পানীবেৰে চিৰা খাই কেনেকৈ সাহিত্যৰ প্ৰাণ বস্তুৰ ভিতৰলৈ সোমাবলৈ যত্ন কৰিছিলো। এতিয়া মোৰ বৈঠকখানাত তিনিটা ছোফা-ছেট গোট খোৱা কথাটো লক্ষ্য কৰি এজন ৰাজনীতিক বন্ধুৱে কৈছিল, 'আন অধ্যাপকৰ ঘৰত মই দেখা নোপোৱা এই আয়োজন শিক্ষক আৰু ছাত্ৰৰ সঘন বৈঠকবোৰৰ কাৰণেই হ'বলা?' ছাত্ৰ ছাত্ৰীসকলে মোৰ কেতিয়াবা চকুৰ তলত জুই নজলা চাংমাইশালো আক্ৰমণ কৰে, কিয়াট পাড়ীয়ে চকৰ কৰি বজাৰৰপৰা আনিব লগীয়া বস্তুৰ লিস্টি দেখি কোনোৱে তাৰ ওপৰতে মন্তব্য লেখে 'এয়া ছাবৰ খোৱা বস্তুৰ তালিকা।' এই পাৰীটোৰ লগত আৰু পাৰী গোট খাই কবিতাৰ (!) ৰূপ লয়গৈ —বিখ্যাত (!) "জ্ঞানীৰ আলুপিটিকা" (মুছাফিৰখানা)॥ এদিনা-খন ঘুঘুৰা জৰ উঠা যেন লগাত শ্ৰেণীলৈ নগৈ ঘৰতে বহি থাকিলো। মহম্মদ যেতিয়া পৰ্বতৰ ওচৰলৈ নগ'ল, পৰ্বত নিজেই মহম্মদৰ কাষলৈ

আহিব লাগিল। গোটেই শ্ৰেণীটো উঠি আহিল 'ছয় নম্বৰী বহা'লৈ তাতে পঢ়াৰ কথাও ওলাল নৱিয়াৰ বতৰা লোৱাও হ'ল, বিস্কুট পিঠাৰে চাহ-পানী খোৱাও হ'ল। এনেতে গুৱাহাটীৰ পণ্ডিতসকলে মোৰ ওচৰলৈ ঠেলিয়াই পঠিওৱা এগৰাকী এমেৰিকান বিদুষীয়েই নে বিদ্যাৰ্থিনীয়েই আহিল ভৈৰৱীৰ কথা সুধিবলৈ। তেতিয়াই তেওঁক বৰ বেছি সহায় কৰিব নোৱাৰিলো কাৰণ লাইব্ৰেৰিটো থাকিল আঁতৰত। আমাৰ ল'ৰা-ছোৱালীজাকৰ সৰহ মুখবোৰ নীৰৱ হ'ল ইংৰাজী ক'ব নোৱৰাৰ দোষত। বিদুষীগৰাকীয়ে (নামটো জুডিথ, উপাধিটো পাহৰিছো) কিন্তু দেশ পাই মোলৈ আমাৰ দেশৰ বিশেষকৈ আদিৰসাত্মক ৰহস্যবাদৰ (erotic mysticism) বিষয়ে এমেৰিকান ছাপাৰে লেখা এখন কিতাপ পঠিয়াই দিছিল।

৭৪ চনৰ শেহ সপ্তাহত মস্কো ৰেডিওত অসমীয়া বাতৰি কোৱা কুমাৰী লুচা মলচানভা (Liudmila Evgenjevna Miltcha nova) আহিল আমাৰ বিভাগত 'কথিত' অসমীয়া শিকিবলৈ। তাৰ কেইদিনাম পাছতে ইস্ট অস্ট্ৰেলিয়ান বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ছাত্ৰ (ছাত্ৰ হ'লেও তেওঁ এম্ এ আৰু ইতিহাসৰ পি এইচ ডি) কিথ্ অগ্‌বৰ্ন আহিল একে উদ্দেশ্যেৰেই। দুইজনকে আমাৰ বিভাগৰ বিজ্ঞাৰ ড গোলোকচন্দ্ৰ গোস্বামী আৰু ড উপেন্দ্ৰনাথ গোস্বামীৰ হাতত দিলো। অগ্‌বৰ্ন কিন্তু সৰহ দিন নাথাকিল। লুচাক আমাৰ ছাত্ৰী-নিবাসত থকা ঠাই ঠিক কৰি দিলো। তেওঁ পিছে নিজে বাছি ল'লে কোনো ছোৱালী থাকিবলৈ সাহ নকৰা এটা কোঠা— য'ত দুদিনমান আগতে আমাৰ এগৰাকী ছাত্ৰীয়ে আত্মহত্যা কৰিছিল। লুচাৰ মাথোন ঘৰলৈ মনত পৰি মনটো কেনেবা কেনেবা কৰি থাকে, কাৰণ ঘৰত তেওঁ একমাত্ৰ প্ৰাণী বুঢ়া আইতাকক এৰি থৈ আহিছে। তেওঁ মাজে মাজে কলিকতাৰ ৰুছ কনছুলেট আৰু নতুন দিল্লীৰ ৰুছ এম্বেছিলৈ গৈ দেশী ভাই-ভনীসকলৰ লগত থাকি আহে।

এবাৰ আমাৰপৰা সাদিনৰ ছুটী লৈ গ'ল দিল্লীলৈ. কিন্তু তাত কৰিলেগে ভালে দিন। আমাৰ শ্ৰেণীসমূহৰ সাচৰ শ্ৰদ্ধানন্দ দুবৰাই অলপ চিন্তিত হৈ মোৰ ওচৰত খবৰ ল'লেহি। মই দিল্লীত থকা মোৰ পুৰণি ছাত্ৰী ড° মামণি গোস্বামীক লেখিলো। তেওঁ তুৰন্তে খবৰ লৈ মোক জনালে, লুচা কছু এস্বেছি মহল্লাতে কুশলে মঙ্গলে আছে আৰু সোনকালেই গুৱাহাটীলৈ ঘুৰিব। দুদিনমান পিছত লুচা গোটাই মানুহজনী ওলালহি আৰু, বোধ হয় ভিতৰি ভিতৰি নিজক দোষী অনুভৱ কৰি মোলৈ টোপোলা এটিও আনি অফিচতে 'ভেট' দিলেহি। ক'লে, 'ছাৰ, মই শুনিছো, আপোনাৰ বোলে পানী লাগি কিছু অসুবিধা হৈছিল। মই ভাল বস্তু এটা লৈ আহিছো। আপুনি অলপ অলপ খালে মজবুত হৈ যাব। এইটো ঘৰলৈ আপুনিয়ে লৈ যাব।' কাগজেৰে সুন্দৰকৈ মেৰিওৱা 'ভেট'টি ঘৰলৈ আনি লৈহে কাগজ গুচাই চাওঁ সেয়া ভড্‌কাৰ এটি বটল। লুচাই দিয়া দৰৱপালি কিন্তু মোৰ খোৱা নহ'ল। তেতিয়া পানীয় সেৱন কৰা দুই এক ডেকা অধ্যাপক বন্ধুক বাৰ্তা দিছিলো, তেওঁলোকে বা সেই 'সাচ্চা চীজ উঠাব' খোজেনেকি! কিন্তু মোৰ আগত ভাল ল'ৰা হৈ থকা তেওঁলোকেও শান্ত শিষ্ট সুশিষ্ট হৈ ৰ'ল। লুচাৰ ব্যৱস্থাপত্ৰ আৰু ঔষধ দুইটাই পেলনি গ'ল। লুচাই ঘূৰি ঘৰ পাই মস্কোৰপৰা চিঠিবোৰ নিতান্ত শুধ অসমীয়াতে লিখিছিল আৰু ঘূৰিবাৰ অসমলৈ অহাৰ ইচ্ছা প্ৰকাশ কৰিছিল।

দিহিঙে-দিপাঙে মেলে-মিটিঙে

ছাত্রসকলৰ মাজত সেই দিনবোৰ মুকলিকৈ গৈছিল। ক্রিয়টি গাড়ীখন গৃহস্থালিৰ কামত—বজাৰ-সমাৰ কৰাৰেপৰা মেলে-মিটিঙে ঘূৰালৈকে যাই সাৰথি হৈছিল। পুৱাতে খৰ খেদাকৈ এমুঠি খাই (কেতিয়াবা নেখায়ো) ডিপাৰ্টমেণ্টলৈ যাওঁ। কেতিয়াবা পুৱা ন দহ বজাৰপৰা বিয়লি পাঁচ বজালৈকে চকিখনত (এইখনেই 'জৱাহৰলাল নেহৰু চকি'নেকি? —কোনো কোনোৱে সোধে) বহিয়ে থাকোঁ। কথা পাতি, লেখা-পঢ়া কাম কৰি। মাথোন ক্লাছ কৰা আৰু বিশ্ববিদ্যালয়ৰ এশ-এখন সভাত যোগ দিওঁতে এই বৈঠকৰ বিৰাম পৰে। মোক লগ পাবলৈ বিচৰাসকলে, গৱেষণাৰ কাম কৰি থকা ছাত্ৰসকলেও তাতেই মোক পায়। ঘৰত ('বিশ্ববিদ্যালয় টোলৰ ছয় নম্বৰী বহা') প্ৰায় খোৱা-শোৱাৰ সময়খিনিহে যায়। 'ঘৰ-বাৰী' বোলা নাই, কাৰণ বাৰী বুলিবলৈ যি বহল চৌহদ আছিল, তাৰ ভিতৰত শাক পাছলি ফুল একো নাছিল। ৰখীয়া নথকা ঘৰত কেতিয়াবা সেইবোৰ কৰিলেও কাৰ গৰুৱে টকালি টহিল, কৰি থৈ যায়, তাৰ ইয়ত্তা নাই। কিন্তু সেই গৰু-গাইবোৰে 'গ্ৰাছ মোৱাৰ'ৰ দৰে মোৰ অযত্ন পালিত 'লন'খন নিকাকৈ ৰাখে আনৰ ঈৰ্ষা হোৱাকৈ। মই মাথোন গোবৰ আৰু সৰি পৰি থকা দম দ'ম গছ-পাতবোৰ আঁতৰাই ৰাখিব লাগে। সেই উদ্দেশ্য আগত ৰাখি মই জমাদাৰৰ-পৰা এডাল থিয় ঝাড়ু কিনি লৈছিলোঁ। সেই সম্পত্তিটিৰ কিন্তু বৰ খ্যাতি হৈছিল আৰু বহুতে তাক সক্ৰিয় দেখা পাবলৈ বাঞ্ছা কৰিছিল। এদিন শেহ নিশা বাহিৰত পোহৰ দেখি উঠি গৈ সেই ৰৰবাঢ়নীডাল লৈ কামত লাগিলো। এনেতে বিশ্ববিদ্যালয় টোলৰ

নিশা পহৰা দিয়া চ'কিদাৰ দুজন আছি মোৰ পচুলিত থিয় হ'লহি আৰু মোক খবৰ দিলে, ভেতিয়া নিশা দুই বাজিছে মাথোন। দিন যেন সেই জোনাকত মোৰ পুৱাৰ ভ্ৰম হোৱা বুজি পাই ভিতৰলৈ সোমাই টোপনি আনিবৰ ব্‌থা যত্ন কৰিলো। মোৰ থিয় বাচনীভালৰ উপৰিও মোৰ পুথি-প্ৰকাশক বিচিত্ৰনাৰায়ণ দত্ত বৰুৱাই মৰমত দিয়া কাশ্মীৰী কাঠৰ লাখুটি এডাল আছিল, তাৰেও খুঁচি-খুঁচি সৰা পাতবোৰ নিকাইছিলো। ওচৰ চুবুৰীয়া ড অনিলকুমাৰ শৰ্মাই কৈছিল, 'ছাৰ, আপোনাৰ ৱকিং স্টিকভালে দেখোন ৱৰ্কিং স্টিকৰ কামত লাগিছে।' মোৰ ঘৰৰ আগৰ বাৰীৰ কঁঠাল, আমলখি, কঠনা, গুলচ, শেৱালি গছৰ জোপোহাবোৰে ঘৰৰ আগফালখনত এটা সৌন্দৰ্যৰ সম্ভ্ৰমৰ আৱৰণ দিছিল। ড হিতেন্দ্ৰকুমাৰ বৰুৱাই এদিন গছ কেইজোপালৈ ঘূৰি ঘূৰি চাই মোৰ ঘৰলৈ সোমাই আহোঁতে কৈছিল, 'নেওগ, আপোনাক গছ কেইজোপাই protection দি ৰাখিছে।' সঁচাকৈয়ে, 'বাৰীবে আগতে কঁঠাল গছ দুজুপি,'সেহিসে সোদৰৰ ভাই। মানুহে কিন্তু তেনে ইক'লজিও সলনি কৰিহে ভাল পায়।

১৯৭০ৰ মেই মাহৰ প্ৰথম ভাগৰপৰা জুনৰ শেহলৈকে ভাৰত চৰকাৰৰ শিক্ষা মন্ত্ৰালয়ে মোক পূব ইউৰোপৰ তিনিখন দেশত ভ্ৰমণ কৰিবলৈ পঠিয়ালে, উদ্দেশ্য—'to establish contacts, to lecture on Indian art and culture, and exchange cultural experience' লগা লগিকৈ সাজু হৈ বিদেশ পৰ্যটনলৈ ওলাই গলো। ঘৰত থৈ গ'লো দুজন ছাত্ৰক—বিশ্বকিঙ্কৰ গোস্বামী আৰু ভৱানীপ্ৰসাদ অধিকাৰীক। তেওঁলোকে মোৰ লামলাকটু বস্তু-বাহানি আপডাল-প্ৰতিপাল কৰি ঘৰ আটোমটোকাৰিকৈ ৰাখিলে প্ৰায় দুমাহে খবলি খাই। মোৰ লেকচাৰৰ বিষয়বোৰ মন্ত্ৰালয়ে নিৰূপণ কৰি দিওঁতে মোৰ যাবৰ সময়েই হৈছিল। যেতিয়া দিলে তেতিয়া হাতত সময় বৈছিল তেনেই তাকৰ। গতিকে আকাশবাণীৰ অৰুণ শৰ্মাৰপৰা

কিছু গীতৰ ৰেকৰ্ড ল'লো। জ্যোতিজীৱপৰা দুদিনমানলৈ গুৱাহাটীলৈ অহা পুৰণি ছাত্ৰ (এতিয়া অধ্যাপক), কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ আৰু তেওঁৰ কন্যায়েক ক'লামণি সন্দিকৈ আদিৰ দলৰ বিহুনাম, হুঁচৰি আদি আৰু বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ছাত্ৰী কেইটিমানৰপৰাই কিছু লোকগীত টেপত তুলি ল'লো। তাৰেই যি পাৰিলো কিল্লা ফতে কৰি ঘৰলৈ ঘূৰি আহিলো। ল'ৰা-ছোৱালীহঁতে যেনেকৈ মই যাওঁতে ৰবঝাৰত আগ বঢ়াই থৈছিল, তেনেকৈ তাৰপৰা আগ বঢ়াই আনিলে। সেই পৰ্বৰ পাছত তেওঁলোকে বিশেষকৈ ছাত্ৰী কেইগৰাকীমানে প্ৰস্তাৱ কৰিলে যে মোৰ জন্মদিন পালন কৰিব লাগে। মই ক'লো, 'মোৰ জন্মদিন নায়েই দেখোন, কেনেকৈ তাক পালিবা? —আৱিষ্কাৰ কৰিলেহে হ'ব।' শেহত মনত পৰাত ক'লো, ২১ভাদত মোৰ জন্ম হ'ব পায়। সেইবাৰ ২১ ভাদ আগত-প্ৰায ৭ ছেপ্টেম্বৰত পৰে। গতিকে তেওঁলোকে আৱিষ্কাৰ কৰিলে, নিৰ্ণয় কৰিলে ৭ ছেপ্টেম্বৰেই মোৰ জন্মদিন। তেওঁলোকেই কেক, মিঠাই, ফুল-পাত গোটাই আনি জন্মদিনটোক জন্ম দিলে। মই তেওঁলোকক ধন্যবাদ দি লিখিলো 'জন্মদিন আৱিষ্কাৰ'—'এইটি কৰিলা ভাল, সাদৰী মইনাহঁত, এইটি কৰিলা ভাল,/জীৱনৰ যাৰ শুকান বালিত ধূলিৰ বাহিৰে নাছিল একো চিন,/আৱিষ্কাৰ আজি কৰিলা তাৰেই এটা জন্মদিন।' তেতিয়াৰ-পৰা সাত ছেপ্টেম্বৰ ঘূৰি ঘূৰি আহি আছে নমস্যসকলৰ আশীৰ্বাদ আৰু স্নেহাস্পদসকলৰ ওলগ-উছাহ লৈ। ডক্টৰ সুনীতিকুমাৰ চট্টো-পাধ্যায়ে সংস্কৃতত অনুষ্টুপ ছন্দত পঠিয়ায় প্ৰশস্তি, সেয়া আপোনা-লোকক আগতে উপহাৰ দিছোৱেই। সাহিত্য অকাদমীৰ ড° শুভেন্দুশেখৰ মুখোপাধ্যায়ে বঙলাত, মোৰ ছাত্ৰ ছাত্ৰীসকলে (আনিছু, নিৰ্মলপ্ৰভা, কৰবী, ভবানী আদি) অসমীয়াত কবিতাৰে আদৰ জনায়। গুৱাহাটীৰ বন্ধুসকলৰ বাহিৰেও অনেকজন আদৰণীয় লোকে সেইদিনা মোৰ ঘৰত পদধূলা দিয়েছি—বোম্বাইৰ বেদৰ পণ্ডিত ফাদাৰ এডল্‌ফ এস্টেলাৰৰপৰা আমাৰ মুখ্যমন্ত্ৰী শৰৎচন্দ্ৰ সিংহদেৱলৈকে।

অষ্টম দশকৰ কালছোৱাত গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ক কেন্দ্ৰ কৰি চমকপ্ৰদভাৱে student power বা যুৱশক্তিৰ অভ্যুত্থান ঘটে। শ্ৰেণীত ছাত্ৰসকলৰ উপস্থিতিৰ আৱশ্যিকতাৰ মাত্ৰা (১৯৭১) আৰু উচ্চ-শিক্ষাত আঞ্চলিক ভাষাক মাধ্যম-ৰূপে গ্ৰহণ কৰা (১৯৭২) আদি প্ৰশ্ন লৈ ছাত্ৰসকলৰ অনশন আৰু বিক্ষোভ-প্ৰদৰ্শন আৰু পুলিছৰ লাঠি-চালনা (১৯৭৪) আদিয়ে বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ভিতৰত এক অশান্ত পৰিৱেশ সৃষ্টি কৰে। এনে এক পৰিস্থিতিত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ উপাচাৰ্যই আসন ত্যাগ কৰি গুচি যাব লগীয়াও হয় (১৯৭৪)। তাৰ আগতে এবাৰ আচাৰ্যৰ এটি মন্তব্যত বিক্ষুব্ধ হৈ ছাত্ৰসকলে কোৰ্ট সভাক ঘেৰাও কৰি আচাৰ্যৰ ক্ষমাপ্ৰাৰ্থনা দাবী কৰে। বহুত পৰলৈ এক থম্‌থমীয়া অৱস্থাৰ সৃষ্টি হয়। মই তেতিয়া আচাৰ্যক ক'লো, আমি শিক্ষকসকল আৰু তেওঁ গোট খাই বাহিৰত ৰৈ থকা ছাত্ৰসকলক লগ পালেগৈ তেওঁলোকৰ মনৰ চাগৈ কুষাৰি আঁতৰিব। কিন্তু আচাৰ্যই সেই কথা সহজভাৱে নলৈ ক'লে, 'ডাঙৰীয়া, তোমালোকৰ আমনি লাগিছে যদি যোৱাঁগৈ। মই অকলে ইয়াত থাকিম।' অইন প্ৰকাৰে কথাটোৰ জানিবাঁ এটা মীমাংসা হৈ যোৱাত আমি সিদিনালৈ ঘৰা ঘৰি গ'লো। পিছত মুখ্যমন্ত্ৰী শিক্ষামন্ত্ৰী মহেন্দ্ৰমোহন চৌধুৰীৰপৰা জানিব পাৰিলো, মোৰ ওপৰত আচাৰ্য বৰ নাৰাজ। কেইদিনমান পিছতে শিৱসাগৰত অসম সঙ্গীত নাটক একাডেমিৰ সভাত আচাৰ্য (বি কে নেহৰু) সভাপতি-ৰূপে উপস্থিত থাকিবৰ কথা। ভাবিলো, সেই সভালৈ যাওঁতেই তেওঁক কথাটো বুজাই ক'ম। পিছে তেওঁ সভালৈ নাহিল, আৰু মইহে সভাপতিৰ কাম চলালো। তাৰপৰা গুৱাহাটীলৈ ঘূৰি আহি তেওঁলৈ এখন চিঠি লিখিলো। তাত ক'লো, ছাত্ৰ ছাত্ৰীসকল আমাৰে ল'ৰা-ছোৱালী। তেওঁলোকৰ কিবা কথাত মন বেয়া হ'লে যদি আমি আঁতৰি থাকোঁ, তেওঁলোকৰ মন আৰু বেয়া হ'ব আৰু আমাৰ পৰাজয় হোৱা

বুলিও ভাবিব। সেই গতিকেহে সিদিনা ছাত্ৰসকলৰ মাজলৈ আগ বাঢ়ি গৈ কথা হোৱাৰ পৰামৰ্শ দিছিলোঁ। সেয়া যদি ভুল ধাৰণা বুলি প্ৰমাণিত হয়, মই ক্ষমা বিচাৰিবলৈ সাজু। মোৰ এই চিঠিৰ তেওঁ এটি ভাল উত্তৰ পঠিয়ালে এইদৰে

Governor
Assam

Raj Bhavan
Shillong
September 12 1972

Dear Dr Neog

Thank you for your letter of August 12 1972, which was waiting for me when I got back from a long stay in New Delhi a few days ago

I am much indebted to you for your taking the trouble to explain to me the incident at the meeting of the Gauhati University Court and removing the misunderstanding from my mind about your intentions There is absolutely no need for you to apologise—there was nothing personal about the matter And I remember well your kind (though undeserved) words of praise with which you welcomed me and which you repeat

It is true that the events of the day caused me enormous distress This was not because I was personally subjected to a gherao that, as you might have noticed, did not bother me at all What caused me pain was the vast chasm between the Universities in which I had been educated and the one over which I was presiding That chasm did not augur well for the future of our country

With warm personal regards

Yours sincerely,
B K Nehru

প্ৰফেছৰ হেৰল্ড লাস্কিৰ ছাত্ৰ নেহৰুৱে প্ৰাচীন লণ্ডন স্কুল অৱ্ ইকনমিক্‌ছৰ ছবি আজিৰ শিক্ষা মহলত ক'ত পাব? এতিয়া নতুন দিনে ভুমুকি মাৰিছেহি। উল্লেখ কৰিব লগীয়া যে বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কোৰ্ট সভাত ৭২ৰ জানুৱাৰীৰপৰা ছাত্ৰ সদস্য ভৰ্তি হয়। ক'ব লাগিব, ৰাজ্যপাল নেহৰুৱে পাছলৈ মোৰে বিশেষ সম্ভাৱ ৰাখিছিল। ৭৪ৰ লোকতন্ত্ৰ দিৱসৰ দিনা মই পদ্মশ্ৰী সম্মান পোৱাৰ খবৰ পাই লণ্ডনৰপৰাই (তেতিয়া তেওঁ তাত ভাৰতৰ হাই কমিশ্যনাৰ) এখনি মনোমোহা চিঠি দিছিল। ১৯৮০ত চণ্ডীগড় দিল্লীৰ পথত তেওঁক শেহবাৰ লগ পাওঁতে তেওঁ ছাত্ৰসকলৰ বিদেশী বিৰোধী আন্দোলনৰ কথাত কৈছিল, 'ছাত্ৰ সকলৰ আদৰ্শৰ প্ৰতি মোৰ সহানুভূতি আছে।'

অসম সাহিত্য সভাৰ কোমল হাত 'এৰাওঁ এৰাওঁ বুলি এঁৰাব পৰা নাছিলো।' ভগৱতীপ্ৰসাদ বৰুৱা ভৱনৰ নিৰ্মাণ সম্পূৰ্ণ হোৱাত নিৰ্মাণ সমিতি ভাঙি দিয়া গ'ল, হয়, কিন্তু তাৰ ঠাইত পতা ভৱন অৱৰক্ষণ সমিতিৰ লগত জড়িত হৈ থাকিব লগীয়া হ'ল। সভাৰ ডিব্ৰুগড় আৰু তেজপুৰ বাৰ্ষিক সন্মিলনে মোক উপ সভাপতি নিৰ্বাচন কৰি দিয়াত লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা (১৯৬৯), চন্দ্ৰকুমাৰ আগৰৱালা (১৯৬৭) পদ্মনাথ গোহাঞি বৰুৱাৰ (১৯৭১) দৰে আমাৰ বৰেণ্যসকলৰ জন্মশতবাৰ্ষিকীত ভালকৈয়ে লিপ্ত হৈ পৰিব লগীয়া হৈছিল। বেজ বৰুৱাৰ উছৰত পত্ৰ-সংকলন "পত্ৰলেখা", ছবিৰ এলবাম "চিত্ৰলেখা", ডায়েৰিৰ দুটা সংকলন "বেজবৰুৱাৰ দিনলেখা"ৰ উপৰিও বেজবৰুৱাৰ ইংৰাজী লেখাৰ সংকলন The Religion of Love and Devotion সম্পাদন কৰি উলিয়াব লগা হৈছিল। গোহাঞি বৰুৱা শতবাৰ্ষিকী বেজবৰুৱা শতবাৰ্ষিকীৰ আৰ্হিত বিশ্ববিদ্যালয়ৰপৰা আহল বহলকৈ সংগঠন কৰি উদ্‌যাপন কৰা হৈছিল। ৭৪ত সভাৰ সভাপতি হৈ (লগতে বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কলাগুৰু আৰু পদ্মশ্ৰী সন্মানধাৰী হৈ ল'ৰা-ইঁতৰ ভাষাত 'ত্ৰিমুকুট লাভ কৰি') এবছৰ সভাৰ কাম কৰাৰ পিছত

৭৬তম হিতেশ্বৰ বৰবৰুৱাৰ শতবাৰ্ষিকী পালন কৰাটি এটি সুখৰ স্মৃতি। সেই উছৱ প্ৰসঙ্গত ৪৮-৪৯ চনত্তে মই বৰবৰুৱাৰ "মালচ" আৰু "চকুলো" এখন পাতনিৰে প্ৰকাশ কৰা কথা লৈ উমানাথ গোহাঞি, ভুবনচন্দ্ৰ সন্দিকৈ আদিয়ে সকলোৱে পাহৰি যোৱা বৰবৰুৱাক উদ্ধাৰ কৰা বুলি শলাগিছিল। পাছৰ বছৰত সভাৰ হীৰক জয়ন্তী উদ্‌যাপিত হওঁতে অসমীয়া সাহিত্য সমালোচনাৰ ইতিহাস সম্পৰ্কে হীৰক জয়ন্তী বক্তৃতা দিব লগীয়া হৈছিল, যদিও বক্তৃতাটো পুথি আকাৰ দি এতিয়াও উলিয়াব পৰা নাই। সভাৰ মঙ্গলদৈ অধিবেশনৰ সভাপতিৰ অভিভাষণ পঢ়ি তাত বিশেষকৈ সাংস্কৃতিক ঐক্য-বোধৰ ওপৰত আৰু সাংস্কৃতিক উদ্‌গতিৰ বাবে আৰ্থিক উন্নতিৰ আৱশ্যকতাত আৰোপ কৰা গুৰুত্বৰ কথা লৈ মুখ্যমন্ত্ৰী শৰৎচন্দ্ৰ সিংহই নতুন দিল্লীৰ উচ্চ মহলত আলোচনা কৰোঁতে প্ৰধানমন্ত্ৰী ইন্দিৰা গান্ধীয়ে বোলে বিশেষ উৎসাহ প্ৰদৰ্শন কৰাত মুখ্যমন্ত্ৰীয়ে মোক বিশেষভাৱে কৈছিল প্ৰধান মন্ত্ৰীক লগ ধৰিবলৈ। সিংহদেৱৰ পৰামৰ্শমতে অভিভাষণখনৰ ইংৰাজী সংস্কৰণৰ কপি এটা লৈ তেওঁক দিল্লীলৈ যাওঁতে দেখা কৰিছিলো। কথা কিন্তু সিমানতে অন্ত।

"চন্দ্ৰকান্ত অভিধান"ৰ দ্বিতীয় তাঙৰণ ওলাই যোৱাৰ পিছত কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈদেৱে তৃতীয় সংস্কৰণৰ কাম পুনৰ সাহিত্য-সভাক" ল'বলৈ পৰামৰ্শ দিয়ে। সভাই কিন্তু সেই উদ্দেশ্যে যিখন আহল-বহল সমিতি পাতি দিলে, তাৰপৰা কাৰ্যৰ নিৰ্দেশত খেলি-মেলিহে হ'ব বুলি সন্দিকৈয়ে পুনৰ কাৰ্যটি বিশ্ববিদ্যালয়ক দিয়া উচিত বুলি ভাবিলে আৰু সেইমতে ভৱিষ্যতলৈ যাতে অভিধানখন বিশ্ববিদ্যালয়ে প্ৰকাশ কৰি থাকিব পাৰে, সেই উদ্দেশ্য এটি পুঁজি নতুনকৈ দান কৰিলে। কিন্তু কৰ্মীৰ অভাৱত কামৰ গতি বৰ মন্দ হ'ল আৰু ছপাত্তো ৭৭বেপৰা সময় বৰ বেছিকৈ লাগিছে। ৰোমানিয়া-ভ্ৰমণৰ সময়ত দেখিছিলো, এক বৃহৎ গৃহত (Institutul de Linguistica

al Aca^d emmiei R S Romania) এদল পণ্ডিতে পুৰণিগ্ৰন্থৰ পৰা শব্দ বছা আদি কাম কৰিছে, অথচ যেদৰা এশ বছৰে L আখৰটো পৰ্যন্তহে তেওঁলোকৰ Dictionarul limbii romana Academical Dictionaryৰ কাম আগ বাঢ়িছে। অৱশ্যে য়েসা হ'ল অতি উচ্চ পৰ্যায়ৰ উচ্চাকাঙ্ক্ষী কাৰ্য। কিন্তু আমাৰ সৰু অভিধানখনেই আমাৰ বাবে কৰ্মশক্তিৰ অভাৱত নলৰ কান মাৰিত পছুৰ পিবাৰ ভাৰৰ দৰে হৈ পৰিছে। "চন্দ্ৰকান্ত"ৰ কামৰ বাহিৰেও অসম প্ৰকাশন পৰিষদৰ "আধুনিক অসমীয়া অভিধান"ৰ কামৰ লগত প্ৰথমৰপৰা জড়িত আছিলো আৰু ১৯৬৬ ছনত কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ে স্থিৰ কৰা নিয়মাৱলীৰ ধাৰাত আমাৰ ভাষাৰ বৰ্ণ-বিন্যাস সৰল কৰাৰ যত্ন কৰিছিলো, কিন্তু সেই কাম শেহলৈকে টানি নিব নোৱাৰিলো। কেন্দ্ৰীয় সঙ্গীত নাটক অকাদমীয়ে এখন ভাৰতীয় সঙ্গীতৰ অভিধান প্ৰস্তুত কৰাৰ আঁচনি লৈ অসমৰ বস্তু খিনি মোক লিখি উলিয়াবলৈ দিছিল। উলিয়াই দিছিলোও। কিন্তু আন কামৰ দৰে অকাদমীৰ সেই অভিধানৰ কামো (Companion to Indian Music) আধৰুৱা হৈ ক'ৰবাতে বৈ গ'ল। ১৯৬৩ ছনৰপৰা অসম চৰকাৰৰ শাসকীয় ভাষা প্ৰয়োগ সমিতিৰ পৰিভাষ তৈয়াৰ কৰা বিশেষজ্ঞ সমিতিৰ লগত সদস্যৰূপে আৰু উপসভাপতি-ৰূপে জড়িত হৈ পৰিছিলো। ৬৫তে পাঁচ হেজাৰৰ অধিক পাৰিভাষি-কৰ সমিতিয়ে কৰা এক সঙ্কলন (ইংৰাজী-অসমীয়া) প্ৰকাশ পাইছিল। সেই সঙ্কলনৰ বিপৰীতমুখে অসমীয়া ইংৰাজী এখন সংকলন আৰু দুহেজাৰমান পাৰিভাষিকৰ (ইংৰাজী-অসমীয়া) এক প্ৰকাশনো ছপা হৈ ওলাইছে। বৰ্তমানেও সমিতিৰ সভাপতিৰূপে কামটোৰ লগত মোৰ সম্বন্ধ চলি আছে। কিন্তু এইবোৰ কামত চৰকাৰৰ ঘৰৰ উৎসাহ-উদ্দীপনাৰ অভাৱ হ'লে বেচৰকাৰীসকলৰ অবৈতনিক কামে উৎসাহ নাপায়। গুৱাহাটী ডিব্ৰুগড়-বিশ্ববিদ্যালয়ত আঞ্চলিক ভাষা শিক্ষাৰ

মাধ্যমৰূপে স্বীকৃত হোৱাত বিজ্ঞান-দৰ্শন আদিৰ নতুন পৰিভাষা প্ৰস্তুত কৰাৰ আৱশ্যকতা হয়। সেইবেলা পৰিভাষা সমিতিৰ কামত লাগিব লগীয়া হৈছিল। আনফালে কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ পৰিভাষা আয়োগৰ (টেকনিকেল টাৰ্মিনলজি কমিশ্যন) আহ্বানত তেওঁলোকৰ নাটক আৰু মঞ্চৰ পৰিভাষা তৈয়াৰ কৰা অধিৱেশনত যোগ দিছিলোঁগৈ। তেতিয়া এটা কথা দেখিছিলো যে হিন্দী ভাষা এফালে আৰু আন ফালে পূব ভাৰতীয় অসমীয়া আৰু বঙলা ভাষাৰ মাজত এটা সুৰৰ নে ছন্দৰ পাৰ্থক্য আছে। অসমীয়া আৰু বঙলাত প্ৰচলিত মঞ্চৰ footlightৰ প্ৰতিৰূপ 'পাদপ্ৰদীপ' শব্দটো হিন্দীৱালাসকলৰ কাণত কৰ্কশ হৈ বাজিছিল, তেওঁলোকে তাক বৰদাস্ত নকৰি 'পাদ দীপ'হে গ্ৰহণ কৰিলে—যিটো আমাৰ কাৰণে খঁকজা লগা বিধৰ। সি যি হওক, চাৰিওফালৰ অভিধান আৰু পৰিভাষা প্ৰণয়নৰ আহ্বানবোৰে মোৰ মনত 'শব্দ আৰু শব্দ'ৰ ধ্বনি-প্ৰতিধ্বনিৰ ('words, words, words') কোলাহল তুলিছিল।

অভিধানৰ লগৰ আৰু এবিধ বস্তুৰ লগত হাট-বাট কৰিব লগীয়া হয় যেতিয়া অসম প্ৰকাশন পৰিষদে বিশ্বকোষ প্ৰণয়নৰ আঁচনি তৰি লয়। এই কামটি সাহিত্য-সভাই কৰিব নে গুৱাহাটী বিশ্ব-বিদ্যালয়ে কৰিব, সেই লৈ বহুত জল্পনা-কল্পনা, টনা-আঁজোৰা চলিছিল। কিন্তু কামটোৰ বাবে পুঁজি যেতিয়া চৰকাৰৰপৰাই আহিব, চৰকাৰে শেহস্তত প্ৰকাশন পৰিষদৰ যোগেই কামটো কৰোৱা ভাল দেখিলে হ'বপায় আৰু পৰিষদৰ আঁচনিতে ধনৰ টোপোলাটি থ'লে। কিন্তু বিশ্বকোষ-প্ৰণেতা মূল কেন্দ্ৰীয় এজন মানুহে পূৰ্বতে ঠিক কৰি নোলোৱা বাবেই হওক বা আন কৰ্মপন্থাৰ অভাৱতে হওক, প্ৰকৃত কাম আৰম্ভ হোৱাতে বহুত কাল লাগি গ'ল। কামটো কিছুমান (সাহিত্য, চাৰুকলা, বুৰঞ্জী, বিজ্ঞান আদি) ভাগত ভগাই একোজন সম্পাদকক একোটা ভাগৰ বিস্তৃত আঁচনি কৰিবলৈ দিয়া

হৈছিল। মোৰ ভাগত পৰিছিল কলা বিভাগ (সংগীত, নৃত্য, চিত্ৰকলা আদি ললিত কলা)। আনবোৰ বিভাগত যেনেকৈ স্থানীয় লোকক লেখকৰ তালিকাত ধৰি (তেওঁলোকৰ লেখা কৰ্তৃত্বসম্পন্ন হ'বনে নহয়, সেইটোও বোধ হয় নাভাবি) আঁচনি কৰা হৈছিল, মোৰ বিভাগত সেইটো নকৰি ভাৰতৰ বছা বছা কলা-সমালোচকক লেখকৰূপে ধৰি একোজন অনুবাদক লগে লগে দিয়া হৈছিল। কিন্তু শেহত সেই পৰিকল্পিত অনুবাদকসকলকে অনভিজ্ঞ হোৱা সত্বেও লেখকৰূপে বৰণ কৰা হ'ল। সেই সময়তে মই (আৰু আন সম্পাদকসকলো লগতে) সম্পাদকৰ তালিকাৰপৰা সৰি পৰিলো। তথাপি আশা কৰিছোঁ, "অসমীয়া বিশ্বকোষ" প্ৰকৃত জ্ঞানকোষ হৈয়ে ওলাব।

বিশ্ববিদ্যালয় এখনৰ গৱেষণা পত্ৰিকা এখনেই হওক বা অধিকেই হওক, সিহে বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বিদ্যায়তনিক ৰূপৰ প্ৰকৃত মাননণ্ডৰ দৰে বাহিৰৰ বিদ্যা জগতলৈ ওলাই যায়। আমাৰ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ প্ৰথম বছৰবোৰত তেনে পত্ৰিকা (The Journal of the University of Gauhati) এখনেই আছিল, কিন্তু তাকে পৰিপাটিকৈ সাৰ্থককৈ উলিয়াবৰ কাৰণে স্বয়ং উপাচাৰ্য সন্দিকৈয়ে কিমান যত্ন লৈছিল, সেই সময়ৰ সম্পাদনা সমিতিৰ সচিব ড প্ৰফুল্লদত্ত গোস্বামীয়ে সাক্ষ্য দিব। সন্দিকৈয়ে ভাৰতৰ বিশ্ববিদ্যালয়বোৰ আৰু পৃথিৱীৰ অন্যত্ৰৰ শিৰফুটা বিদ্যা-কেন্দ্ৰৰ পত্ৰিকাৰ লগত আমাৰ আলোচনীখনৰ বিনিময়ৰ ব্যৱস্থাও ঠিক কৰি দিছিল। মই ১৯৫৮ চনত পত্ৰিকাখনৰ দায়িত্ব লোৱাৰ পাছৰপৰা দেখিলো, পত্ৰিকাখন উপাচাৰ্যৰ সেই মৰমৰপৰা বঞ্চিত হ'বলৈ ধৰিলে। ছপা পত্ৰিকাখন আনসকলৰ হাতত তুলি দিলেও শলগা-শুপুঁগা একো নকৰিছিল বা লুটিয়াই নাচাইছিল। ডক্টৰ সূৰ্যকুমাৰ ভূঞা ছাৰে কিন্তু দুই এটি সমুচিত পৰামৰ্শ দিছিল। ১৯৭৪লৈকে মই আলোচনীখনৰ সম্পাদক আৰু সম্পাদনা সমিতিৰ সচিব থকাৰ পাছত ৭৫ৰপৰা ভবেন বৰুৱাৰ

সম্পাদক কৰি মই মুখ্য সম্পাদক আৰু সমিতিৰ সভাপতি হৈছিলো। কিন্তু জাৰ্ণেলখন চাৰিওফালৰপৰা ইমান অনাদৰত পৰিছিল যে মই দুবছৰ দুবছৰকৈ জোৰাই ছপোৱা দুটা খণ্ড প্ৰকাশ কৰাতে সান্ত্বনা লভিছিলো। তাৰো শেহৰ খণ্ডটোৱে মুখ মই বিশ্ববিদ্যালয় এৰাৰ কেইবছমানৰ পাছতহে দেখা পাইছিলো।

বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বি ভন্ন কৰ্তৃত্বশীল অনুষ্ঠানবোৰৰ (authorities) সদস্যৰূপে থকাৰ মই সুযোগ পাইছিলো। ১৯৫১ৰেপৰা কোৰ্ট সভাত বহিছিলো। অৱশ্যে প্ৰথম ছোৱাত বং চোৱাৰ বাহিৰে যোগদানৰ আন ফল নফলিছিল। একাডেমিক কাউঞ্চিলত প্ৰৱেশ কৰাৰ পিছত বিশেষকৈ ৬৪ ৬৫ৰেপৰা বিভাগীয় প্ৰধান ৰূপে বিশ্ববিদ্যালয়ত বিদ্যা-ব্যৱস্থাৰ বিষয়ে চিন্তা কৰিব লাগিছিল। সেই কাউঞ্চিলৰপৰা নিৰ্বাচিত সদস্যৰূপে কাৰ্যপৰিষদত এছেৰা মাথোন কাম কৰিছিলো আৰু সেই অভিজ্ঞতাই মোৰ বাবে যথেষ্ট হ'ল বুলি ভাবিছিলো। সেই প্ৰসংগত প্ৰশাসনীয় পুনৰ্গঠনৰ বাবে গঢ়ি দিয়া উপসমিতিত অলপ আগ সেই ভাগ লৈ কাম কৰিছিলো। এনেহেলৈ অধিবেশনবোৰত আলো-চনা আৰু কথা পতাত যোগ দিয়াৰ বাহিৰে মোৰ লেখৰ কিবা কাম লৈছিল বুলি মনে নধৰে। বিভাগীয় কামখিনিত কিন্তু যিমান পাৰি চকু দিছিলো, বিভাগীয় পাঠ্য সমিতি (Committee of Courses and Studies) আৰু পৰামৰ্শ সমিতিৰ (Departmental Advisory Body) কামখিনি নিয়াৰিকৈ কৰিবৰ যত্ন কৰিছিলো আৰু বিশ্ববিদ্যালয়ৰ আঞ্চলিক ভাষাত পাঠ্যপুথি প্ৰস্তুতি সমিতি আৰু তাৰ উপসমিতিবোৰত উৎসাহেৰে যোগ দিছিলো। সেই সমিতিৰ কাৰণে "স্নাতকৰ কথাবন্ধ" আৰু "ব্ৰজবুলি-গীতি-গুচ্ছ" নামে দুখন কিতাপ সংকলন-সম্পাদন কৰি দিছিলো। ১৯৭৪-ৰপৰা তিনি বছৰ কাল কলাগুৰু (Dean of the Faculty of Arts) হৈ থকাত কেইটামান নিৰূপিত কাম কৰিবলৈ সক্ষম হৈছিলো।

সংগীতৰ বি এ কোৰ্ছৰ বাবে কি কৰিছিলো, আগতে আপোনালোকক কৈ আহিছো। বিশ্ববিদ্যালয়ে ফাৰ্চী (পাৰ্ছিয়ান) ভাষাৰ এম্ এ শ্ৰেণী খুলিবলৈ ঠিক কৰি বিদ্যা পৰিষদত যি পাঠ্যক্ৰম উত্থাপন কৰিছিল সেইখন কলাগুৰু-ৰূপে মোৰ যোগেদিহে যাব লাগিছিল, কিন্তু সভাস্থলতহে দেখিলোগৈ, সেইখন কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পুৰণি পাঠ্যক্ৰমৰ অনুকৰণ মাত্ৰ, তদুপৰি অসমৰ লগত সম্বন্ধ থকা মধ্য যুগৰ ফাৰ্চী বুৰঞ্জী (chronicle) এখনো তাত থকা ভাল হ'লহেঁতেন। মোৰ আপত্তিত বিদ্যা-পৰিষদে পাঠ্যক্ৰমখন স্থগিত ৰাখি মোকে সেইখন ঠিক-ঠাক কৰিবলৈ দিলে। মই দিল্লীলৈ যাওঁতে দিল্লী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অধ্যাপক ডক্টৰ এছ্ এ এইচ্ আবিদি আৰু ডক্টৰ এন্ এ আন্ছাৰিৰে আলোচনা কৰি পাঠ্যক্ৰমখনৰ চূড়ান্ত ৰূপ দি লওঁ আৰু ড আবিদিৰ পৰামৰ্শমতে ইৰাণৰ সাংস্কৃতিক ৰাজ-প্ৰতিনিধি অধ্যাপক মজতাবাইকো লগ ধৰি (৩১ জানুৱাৰী '১৯৭৬) সেই সম্পৰ্কে তেওঁৰে কথা পাতোঁ। প্ৰফেছৰ মজতাবায়ে গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ত ফাৰ্চী বিভাগ হ'লে গ্ৰন্থাগাৰৰ বাবে ইৰাণৰপৰা বুজন সংখ্যাৰ গ্ৰন্থ দি সহায় কৰাৰ প্ৰতিশ্ৰুতি দিয়ে। বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বিদ্যা-পৰিষদে এই সকলো কথাৰ অভিলেখ ৰাখে কাৰ্যবিৱৰণিত। কিন্তু মই গুৱাহাটী এৰাৰ (১৯৭৮) পাছত ইৰাণ ৰাজ-দূতাবাসৰপৰা সুবিধাখিনি উলিয়াই ল'লেনে নাই, গম নাপাওঁ অথন। কলাগুৰু আৰু অসমীয়া বিভাগীয় প্ৰধান-ৰূপে আৰু এটি কাম আগ গুৰি মাৰি কৰিছিলো—অসমীয়া পাঠ্যক্ৰমত পাঠ-সমীক্ষাৰ (Textual Criticism) এখন ঐচ্ছিক গৱেষণা-পত্ৰ সংযোগ কৰা। এই সময়তে বিভিন্ন স্মাৰক বক্তৃতাৱলীৰ বাবে ডক্টৰ (শ্ৰীমতী) কপিলা ৱাৎস্যায়ন (১৯৭৬), ড° ভি ৰাঘৱন (মাদ্ৰাজ) (১৯৭০) আৰু ফাদাৰ এডলফ্ এস্টেলাৰক (বোম্বাই) (১৯৭৬) নিমন্ত্ৰণ কৰি আনিছিলো। উল্লেখযোগ্য যে এই কালছোৱাতে বাহিৰৰ অনেকজন প্ৰাচ্যতাত্ত্বিক পণ্ডিত আৰু

ভাৰতীয় সংস্কৃতি-প্ৰেমী গুৱাহাটীলৈ আহিছিল— লণ্ডনৰ অধ্যাপক ডি কড্ৰিংটন (১৯৬৯), আমেৰিকাৰ যুক্তৰাজ্যৰ নাটক আৰু অভিনয়ৰ অধ্যাপক ফালি ৰিচ্মণ্ড্ (১৯৭০, এওঁ দেশলৈ ঘূৰি গৈ অসমৰ ভাওনাৰ বিষয়ে এটা প্ৰবন্ধ লেখিছিল), ইটালীৰ শ্ৰীমতী ছিলোনে (১৯৭৬), কানাডাৰ টৰণ্টো বিশ্ববিদ্যালয়ৰ সংস্কৃতৰ অধ্যাপক ড এ কে ৱাৰ্ডাৰ (১৯৭৭) আদি।

বিশ্ববিদ্যালয়ৰ আৰম্ভণিতে শিক্ষকসকলৰ সমূহীয়া স্বাৰ্থৰ চিন্তা কৰোঁতে বিশেষ অনুষ্ঠান গঠন কৰা হোৱা নাছিল, যদিও তেনে চিন্তা লৈ আমি কৰ্তৃপক্ষৰ কাষ চাপিবৰ আৱশ্যক হৈছিল আৰু চাপিছিলোও। সময়ত বিশ্ববিদ্যালয় শিক্ষক সন্থাৰ জন্ম হ'ল কিন্তু প্ৰথম অৱস্থাত মই তাত সক্ৰিয় অংশ গ্ৰহণ কৰিব পৰা নাছিলো। সাহিত্য-সভাই মোৰ সকলো সময় শুহি লৈছিল। ৬৫ৰেপৰা কিন্তু সন্থাৰ (GUTA) দায়িত্ব ল'ব লগীয়া হ'ল সহকৰ্মীসকলৰ কথাত। পোনতে দুবছৰ ক্ৰমে ড জগদীশচন্দ্ৰ মেধি আৰু ড হিতেন্দ্ৰকুমাৰ বৰুৱাক সভাপতি কৰি মই উপ সভাপতি আছিলো নামত, কামত কিন্তু ময়ে সন্থা চলাব লাগিছিল, সভাপতি দুজনে মোৰ সকলো কাৰ্যতে 'হয়' দি গৈছিল। তাৰ পাছৰ দুবছৰ মূল সভাপতি ৰাব ল'ব লগীয়া হৈছিল। তেতিয়া সন্থাটো মাথোন নিজৰ হক দাবী কৰা সজ্ঘ নহৈ সি সাংস্কৃতিক দিশ এটাৰো উদ্গম কৰে, সেই চিন্তা কৰি অধ্যাপক এ এল্ বাশ্বাম, দীনেশচন্দ্ৰ সৰকাৰ আদি গুৱাহাটীলৈ আহোঁতে সিসকলৰপৰা প্ৰাচ্যজ্ঞানৰ বক্তৃতা শুনিছিলো, মুখ্যমন্ত্ৰী শৰৎচন্দ্ৰ সিংহ, মহেন্দ্ৰমোহন চৌধুৰী, কেন্দ্ৰীয় মন্ত্ৰী বিপিন পাল দাস আদিক নিমন্ত্ৰণ কৰি ৰাজনৈতিক পৰিস্থিতিৰ বিষয়ে বক্তৃতা শুনিছিলো আৰু আমাৰ ভিতৰত নব্য ধাৰাৰ শিক্ষাৰ বিষয়ে আলোচনা সত্ৰ (এপ্ৰিল ১৯৭৩) পাতি আলোচনাৰ কথাখিনি কিতাপ আকাৰে ধৰি ৰাখিছিলো, আৰু গুৱাহাটীৰ সঙ্গীত-সত্ৰৰ

(এই সত্ৰীয়া নৃত্য গীতৰ অনুষ্ঠান আমি কেইজনমান গোট খাই গুৱাহাটীত পাতিছিলো, কিন্তু কৰ্মীৰ অভাৱ বা আলস্যত এই আৱশ্যকীয় শিক্ষানুষ্ঠানটিৰ কল-ঢোপ কল ঢোপ কৰা অৱস্থা) প্ৰদৰ্শনৰ সহায় লৈ নিজে সত্ৰীয়া নৃত্যৰ বিষয়ে বক্তৃতা কৰিছিলো। মোৰ সতীৰ্থ সহকৰ্মীসকলেও লগ পালে পিছে তেওঁলোকে সভাপতিৰূপে মোৰ প্ৰথম কাৰ্যকালৰ খণ্ডৰ বাৰ্ষিক অধিবেশনৰ সভাপতিৰ অভি-ভাষণখনৰ কথাহে হাঁহিৰে সোঁৱৰে। মই তাত কোনো বিশেষ অনুষ্ঠান (body) বা ব্যক্তিৰ নাম নোলোৱাকৈ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ (বৰং, বিশ্ববিদ্যালয়বোৰৰ) মূল ৰোগৰ কথা কৈছিলো। এডমাণ্ড বাৰ্কৰ বক্তৃতা মনত পেলাই কৈছিলো, A great institution and a small mind go ill together, কৈছিলো, বিশ্ববিদ্যালয়ত (বিশ্ববিদ্যালয়বোৰত) an academic understanding at the top is the most crying desideratum of the hour, এনে এনে কথা। মোৰ বক্তৃতাৰ শেহত অপ্ৰত্যাশিতভাৱে সভা-ঘৰত দীঘলীয়া হাতচাপৰি পৰিল। কিন্তু সিদিনাৰ মুখ্য অতিথিৰ মুখৰ ফালে দৃষ্টি কৰি হাতচাপৰিৰ ৰোলটো হঠাত বন্ধ হৈ গল। ল'ব নালাগিছিল যদিও অতিথিয়ে মোৰ বক্তব্যবোৰত অপৰাধ ললে, আৰু পূৰ্ণাঙ্গ অভিভাষণ নিদি বিদায়হে ল'লে। সদস্যসকলে একবাক্যে সৰ্বসম্মতিক্ৰমে মোক আৰু এক কাৰ্যকালৰ বাবে সন্থাৰ সভাপতি পাতিলে।

১৯১৭তে প্ৰতিষ্ঠাপিত কামৰূপ অনুসন্ধান সমিতিৰ আদি বুৰঞ্জী গৌৰৱপূৰ্ণ —পদ্মনাথ ভট্টাচাৰ্য বিদ্যাবিনোদ, মহামহোপাধ্যায় ধীৰেশ্বৰাচাৰ্য, পণ্ডিত হেমচন্দ্ৰ গোস্বামী, অধ্যাপক সূৰ্যকুমাৰ ভূঞা আদিৰে জড়িত। তৃতীয় দশকৰ অন্তৰ ফালে কনকলাল বৰুৱাই সমিতিৰে সম্পৰ্ক স্থাপন কৰি আৰু সমিতিৰ পত্ৰিকাখন (Journal of Assam Research Society) এহতীয়াকৈ চলাই সমিতিৰ

জীৱনৰ দ্বিতীয় এটি গৌৰৱপূৰ্ণ স্তৰ নিৰ্মাণ কৰে। বৰুৱাদেৱৰ কামৰূপৰ প্ৰাচীন বুৰঞ্জীখনি আৰু অসম যাতুঘৰ (ব্যক্তিক সংগ্ৰহালয়) একপ্ৰকাৰে কামৰূপ অনুসন্ধান সমিতিৰ উদ্যমৰ উপফল (by-product)। কিন্তু দ্বিতীয় মহাসমৰৰ আৰম্ভণৰপৰা সমিতি কিছু ম্লান পৰিবলৈ ধৰে। গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় আৰম্ভ হোৱাত আমি যেতিয়া অলপ অচৰপ গৱেষণাৰ কাম হাতত ল'বলৈ ধৰিলো, তেতিয়া সমিতিৰ জিম্মাত থকা সাঁচিপতীয়া পুথি আদি পোৱাত অলপ আহুকাল পাইছিলো। ড কাকতি ছাৰৰ পৰামৰ্শত সেই দেখি সমিতিখনকে পুন সংগঠন কৰা হ'ল। আমিও তাৰ ভিতৰত সোমাই পৰিলো। তাত মোৰ এটা বিষয়-বাব হ'ল ধনভঁৰালী, যদিও ধনভঁৰালটো আছিল তেনেই শুকান, আৰু সমিতিৰ অংশকালীন চতুৰ্থ শ্ৰেণীৰ কৰ্মীৰ দৰমহা দিয়া আৰু সমিতিৰ জীৰ্ণ ঘৰটোৰ ভগা ফুটা বঁটাৰ বাবে মাথোন অনুষ্টুপীয়া খৰচৰ কাম হৈছিল। আন দুই এটা সৰু-সুৰা কামৰ ভিতৰত প্ৰতিষ্ঠাপক সভাপতি ৰূপে দুজনমান বন্ধুৰে লগ লাগি পূব গুৱাহাটীত গুৱাহাটী কলেজ নাম দি এখন কলেজ কৰাটো এটা। ৬৯ৰ একেবাৰেই আৰম্ভতে বায়নৰ পঢ়াশালি নাম দি সত্ৰীয়া সংগীত নৃত্যৰ এখন পঢ়াশালি আৰম্ভ কৰা হৈছিল। পিছত তাৰ নামান্তৰ হ'ল সঙ্গীত সত্ৰ। কিন্তু আজিও তাৰ 'ডলাৰ বগৰী প্ৰায় ক'তো থান থিতি নাই।' মাথোন জীউটো লৈ সি জীয়াই আছে। উপযুক্ত কৰ্মীৰ অভাৱত মনেৰে ভৰা আদৰ্শত তাক গঢ়ি তুলিব পৰা নাই। নতুন দিল্লীত আন আন ৰাজ্যৰ অনুষ্ঠানৰ দৰে মোৰ পুৰণি ছাত্ৰ আৰু অসমৰ প্ৰাক্তন মন্ত্ৰী যোগেন্দ্ৰনাথ শইকীয়াই শংকৰদেৱ সংস্কৃতি কেন্দ্ৰ এটি খুলিবৰ চিন্তা কৰি মোকো তালৈকে টানিছিল (১৯৭৫)। কিন্তু সেই গুণী পুৰুষজনৰ অকাল বিয়োগৰ লগে লগে সেই আঁচনিও নিতাল মাৰিলে।

গুৱাহাটীৰ ৰবীন্দ্ৰ ভৱনত অসম চৰকাৰৰ স্বতন্ত্ৰ সাংস্কৃতিক পৰিক্ৰমা বিভাগ প্ৰতিষ্ঠিত হোৱাত তাৰ লগত জড়িত হৈ পৰিছিলো।

বিশেষকৈ বিভাগীয় সঞ্চালক-ৰূপে পোনতে বন্ধু সত্যপ্ৰসাদ বৰুৱা আৰু পাছত বিশেষ স্নেহাস্পদ ৰুদ্ৰ বৰুৱাই মোক তেওঁলোকৰ বিভিন্ন অনুষ্ঠানলৈ বেয়াকৈ টানিছিল। প্ৰথমজনৰ আমোলত বৰগীতৰ (১৩ আগস্ট ৭২) আৰু সত্ৰীয়া নৃত্যৰ বিষয়ে (৮ জানুৱাৰী ৭৪) বিভাগৰ কল্যাণত দুটা সপ্ৰদৰ্শন একাডেমিক বক্তৃতা-আলোচনা কৰিছিলো। কৰি নিজৰে ভাল লাগিলছিল আৰু জনা বুজাসকলেও তাক সন্ত বুলিছিল। এদিন আকৌ ৰুদ্ৰই ফোনত ক'লে, 'আজি আপোনালোকক আমি ৰাজধানীলৈ নিমন্ত্ৰণ কৰিছো। আপুনি পিছে আহিব নালাগে। আপোনাৰ গাড়ী গেৰেজত ভৰাই ঘৰতে বহি থাকিব। মই গৈছো।' তেওঁ আহিল আৰু মোক ছৰকাৰী গাড়ীত তুলি লৈ গ'ল, কিয়, সেইটো হ'লে নক'লে। ৰাজধানী পাই মোক বুজালে যে নতুন জনতা ভৱনত আজি সেইখন প্ৰথম সভা (উদ্বোধনী সভা নুবুলিলে) বহিব, মই তাৰ সভাপতি হ'ব লাগিব, কোনো কাৰ্যসূচী নাই, মুখ্যমন্ত্ৰী শৰৎচন্দ্ৰ সিংহদেৱে তেওঁৰ বক্তব্যেৰে সভা আৰম্ভ কৰি দিব, পিছৰখিনি মই চলাই লৈ যাব লাগে। আলোচনা যি হ'ল, সি ঘাইকৈ সাহিত্যিকৰ সামাজিক দায়বদ্ধতাক কেন্দ্ৰ কৰিয়ে হ'ল। গীত-আবৃত্তি আদিও হ'ল। এবাৰ আকৌ মাঘ বিহুৰ বতৰতে ৰুদ্ৰ বৰুৱাই লৈ গ'ল তেজপুৰলৈ তাত আগৰৱালা বংশৰ ঘৰ "পকী" সেইদিনা ছৰকাৰে এক উছৱত আনুষ্ঠানিকভাৱে অধিগ্ৰহণ কৰিলে, তাৰ সভাত মই সভাপতিগিৰি কৰিলো।

সাংস্কৃতিক সঞ্চালকালয়ে বাহিৰৰ ওড়িষী, যক্ষগান আদিৰ দলৰ নৃত্য-প্ৰদৰ্শন আৰু আমাৰ পুতলা নাচ, লোক নৃত্য আদিৰ উছৱৰ সুন্দৰ আয়োজন কৰিছিল আৰু এবাৰ মণিপুৰলৈ আমাৰ নৃত্যৰ এটি দল লৈ গৈছিল আৰু মই দলৰ সহায়ত আমাৰ নৃত্যৰ বিষয়ে বক্তৃতা কৰিছিলোগৈ। মণিপুৰ কলা একাডেমিৰ নিমন্ত্ৰণত আন

এক উপলক্ষ্যত মণিপুৰী শৈলীৰ বেলেৰ উছৱ আৰু আলোচনাসত্ৰ উদ্বোধন কৰিছিলোঁগৈ। ভাৰত চৰকাৰৰ সাংস্কৃতিক দপ্তৰে এবাৰ (মাৰ্চ ১৯৭৬) বুলগাৰিয়াৰপৰা অহা এটা নৰ্তক-দলৰ নৃত্য-প্ৰদৰ্শনৰ আয়োজন কৰিবলৈ অনুৰোধ কৰে। তেওঁলোকৰ নাচ অতি কলা-সুলভ আছিল আৰু সেই উপলক্ষ্যটি সকলো দৰ্শকে প্ৰাণ ভৰি উপভোগ কৰিছিল। ইতিপূৰ্বে ভাৰত চৰকাৰৰ প্ৰতিনিধি ৰূপে মই ৰাষ্ট্ৰীয় সংগীত নাটক অকাদমীৰ সাধাৰণ পৰিষদৰ আৰু সি সূত্ৰে কাৰ্যপালিকাৰ সদস্য আছিলো।

৬৯ৰ জুনত প্ৰাচ্যতত্ত্বৰ পণ্ডিত ডক্টৰ আৰ. এন্ দাণ্ডেকাৰৰ নিমন্ত্ৰণত পুণালৈ গৈছিলো পুণা বিশ্ববিদ্যালয়ে আয়োজন কৰা প্ৰাকৃত ভাষা-সাহিত্যৰ ছেমিনাৰত যোগ দিবলৈ। তাতে এটা অধিৱেশনত সভাপতি হৈছিলো আৰু ডক্টৰ বেণীমাধৱ বৰুৱা আৰু মোৰ ককাইদেউ ডিম্বেশ্বৰ নেওগৰ ধাৰাত 'কামৰূপী প্ৰাকৃত'ৰ অস্তিত্বৰ স্বীকৃতি দাবী কৰিছিলো। অসমখন ভাঙি পাৰ্বত্য ৰাজ্য এখন হ'ব লাগেনে সেই পশ্নৰ বিচাৰ কৰিবলৈ অহা পাটাস্কাৰ আয়োগৰ বি ভি পাটাস্কাৰ তেতিয়া পুণা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ উপাচাৰ্য। তেওঁক সাক্ষাৎ কৰিবলৈ যাওঁতে তেওঁ প্ৰথম প্ৰশ্ন কৰিছিল, 'মোৰ প্ৰতিবেদনত মইতো অসমত পাৰ্বত্য ৰাজ্য হোৱা অনুচিত-অকাৰণ বুলি কৈছিলো। তোমালোকে পাৰ্বত্য ৰাজ্য সাজিলা কিয়?' মই মাথোন ক'লো, 'ভাৰত-ভাগ্য বিধাতা' সকলে বিধান কৰে, সেয়েহে বিধাতাৰ বিধান। আপোনাৰ কথায়োযে আমকে ৰাখিব নোৱাৰিলে!' অসম একাঙ্ক নাট সম্মিলনৰ বছৰেকীয়া অধিৱেশনৰ সভাপতি-ৰূপে (অক্টোবৰ ১৯৬৭)' পটিয়ালত শংকৰদেৱে তিথিত (অক্টোবৰ ১৯৭৫) আৰু গুৱাহাটী কলিকতা ভুৱনেশ্বৰত পূব ভাৰতৰ সাংস্কৃতিক ঐক্যৰ সম্মিলযত আৰু আমাৰ নগাঁওৰ কুঁজীভাহত নাট সম্মিলন (ফেব্ৰুৱাৰী, মাৰ্চ ১৯৭১) আদি মেলে-মিটিঙে ঘুৰাটো মোৰ যেন 'মৰিলেও

নেৰয় ধনঞ্জয় বায়ু।' ৭৪ৰ মেই মাহত সত্য সাই বাবাৰ বাংগালোৰৰ কেন্দ্ৰত মহাপুৰুষৰ ধৰ্মৰ বিষয়ে দুটা বক্তৃতা দিবৰো সুযোগ হৈছিল।

ইউনিয়ন পাবলিক ছাৰ্ভিছ কমিশ্যনৰ পৰীক্ষাৰ বহী চোৱা আৰু ইণ্টাৰ্ভিউ (personality test) লোৱাৰ কামত সময়ে সময়ে লাগিবগৈ লগীয়া হৈছিল। মাজতে এবাৰ কমিশ্যনে ঘোষণা কৰিলে যে আই এ এছ্ আদি লোক-সেৱাৰ বাবে হোৱা পৰীক্ষাৰ পৰীক্ষাৰ্থীসকলৰ সৰহভাগেই সেই পৰীক্ষাৰ প্ৰকৃত মানদণ্ডৰ ওচৰকে নাচাপে, গতিকে সেইবোৰ সেৱাৰ বাবে পতা প্ৰতিযোগিতামূলক পৰীক্ষাটো দুটা খণ্ডত পতা হ'ব, যাতে প্ৰথম বাছনিতে অবাল চন্দসকলক চালি-জাৰি আঁতৰাই পেলাব পাৰি। মই সেই সময়ত কমিশ্যনৰ প্ৰাথমিক পৰীক্ষাৰ পাঠ্যক্ৰম যুগুত কৰাত লাগি দিব লগীয়া হৈছিল।

১৯৪৪ চনতে এটি অতি সম্ভ্ৰান্ত পৰিয়ালৰ এগৰাকী বিজ্ঞ লোক শান্তিপ্ৰসাদ জৈনে ভাৰতীয় জ্ঞানপীঠ নামে এটি 'গৱেষণা আৰু সাংস্কৃতিক অনুষ্ঠান' প্ৰতিষ্ঠা কৰে সংস্কৃত, প্ৰাকৃত, তামিল, কন্নড আদি ভাষাৰ প্ৰাচীন পুথি প্ৰকাশ কৰিবৰ কাৰণে। জ্ঞানপীঠে ১৯৬১ৰপৰা ভাৰতীয় আধুনিক ভাষা সমূহক প্ৰেৰণা যোগাবলৈ এক লাখ টকাৰ এটি বছৰেকীয়া বঁটা দিবলৈ সিদ্ধান্ত কৰে। এই উদ্দেশ্যে যিখন এঘাৰজনীয়া গ্ৰন্থনিৰ্বাচন সমিতি গঠিত হয়, সেইখনিত ৭৬ৰপৰা এটি কাৰ্যকাল মোক সদস্য কৰা হৈছিল। সমিতিৰ সভাপতি অধ্যাপক ভি কে গোকক, সদস্য ড নীহাৰৰঞ্জন ৰায় আদিৰ সংগত বহি সমস্ত ভাৰতীয় সাহিত্যৰ দিকচক্ৰবাল অধ্যয়ন কৰাৰ সুযোগ ঘটিল।

আমাৰ নিজৰ ঘৰুৱা সাহিত্য-সংস্কৃতিৰ জগতখনলৈও এই কাল-ছোৱাত যি পাৰোঁ অৰিহণা যোগাবৰ বাবে যত্ন নকৰাকৈ নাছিলো। মোৰ ডক্টৰেটৰ থিছিছখন Sankaradeva and His Times: Early History of the Vaisnava Faith and Movement in Assam গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ে ১৯৬৬ত প্ৰকাশ কৰে।

ড স্নীতিকুমাৰ চট্টোপাধ্যায়, ড° বাসুদেৱশৰণ অগ্ৰৱাল, অধ্যাপক নীলকণ্ঠ শাস্ত্ৰী, ড° সুশীল কুমাৰ দে, ড° দীনেশচন্দ্ৰ সৰকাৰ আদি পণ্ডিতসকলে সমালোচনাত আশিষহে বৰ্ষণ কৰিলে। পোনতে Journal of the University of Gauhatiৰ পাতত উলিয়াই পিছত কিতাপ আকাৰে উলিয়ালো দুখনমান পুথি—Bilvamangala's Krisnastotra (এইখন আগতে ১৯৬২তে ওলায়), Assamese Drama and Theatre (৬২ৰ এপ্ৰিলতে National School of Drama and Asian Theatre Centreঅৰ বক্তৃতাৱলী), ১৯৭৫, The Harismriti-sudhankura of Raghunandana (of Gauda), ১৯৭৭। নতুন দিল্লীৰ সাহিত্য অকাদেমীয়ে সিসকলৰ Makers of Indian Literature ছিৰিজত আনন্দৰাম ঢেকিয়াল ফুকনৰ বিষয়ে এখন কিতাপ লেখাৰ সময়তে ঢেকিয়াল ফুকনৰ ছদ্মনামত প্ৰকাশিত A Few Remarks on Assamese Language and on Vernacular Education in Assam আৰু তেওঁ মফাট মিলছ ছাহাবৰ ওচৰত দাখিল কৰা প্ৰশাসন সম্পৰ্কীয় Memorandumখন একেলগে কৰি অসম সাহিত্য সভাক এখন কিতাপ লেখি দিলো Anandaram Dhekiyal Phukan Plea for Assam and the Assamese, ১৯৭৬। সাহিত্য অকাদমীয়ে MIL ছিৰিজৰ বাবে Baptist Writers of Assam নামে আৰু এখন পুথি লেখিবলৈ দিছিল, কিন্তু সেই ছিৰিজত লেখকৰ এটা থূলৰ বিষয়ে কিতাপ কৰা নিয়ম হোৱা নাই বাবে পাছত সেই অৰ্ডাৰ পৰিবৰ্তন কৰি পেলালে। এই সময়ত মোৰ দুখন বাইজৰ সমাদৃত কিতাপ "প্ৰাচ্যশাসনাৱলী" আৰু "সত্ৰীয়া নৃত্য" (এই খনৰ স্বতন্ত্ৰ ৰূপতকৈ কেশৱ চাংকাকতীয়ে যুটীয়াকৈপ্ৰস্তুত কৰা "সত্ৰীয়া নৃত্য আৰু সত্ৰীয়া নৃত্যৰ তাল"খনহে এতিয়া পাঠকৰ পৰিচিত) ১৯৭৪। মই এপিগ্ৰাফিস্ট বা ৰাজশাসনবিদ নহওঁ। কিন্তু ১৯৬৪ চনত কামাখ্যা-ধামত স্কুল-ছাঁপুনৰ, এখন সভাত যোগ দিবলৈ যাওঁতে তাৰ প্ৰদৰ্শ-নীত মাধৱদেৱৰ নামে এখন অজ্ঞাত কামৰূপ ৰাজৰ এখন বিৰল

প্ৰকৃতিৰ অনুশাসন পাই তাৰ অধ্যয়নত লাগোঁ। তাৰ পাঠ গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ জাৰ্নেলত আৰু হোশিয়াৰপুৰৰ Vishveshvaranand Research Journalঅত প্ৰকাশ কৰোঁ। তদুপৰি প্ৰসিদ্ধ এপিগ্ৰাফিস্ট ডক্টৰ দীনেশচন্দ্ৰ সৰকাৰেও মোৰ পাঠৰ ভিত্তিত তেওঁৰ পৰিকল্পিত পাঠ Journal of Ancient Indian Historyত উলিয়ায়। অসমৰ নিপুণ এপিগ্ৰাফিস্ট প্ৰেমধৰ চৌধুৰীদেৱে আকৌ ডিব্ৰুগড়ৰ ওচৰৰ লেপেটকটা চাহবাগিচাৰ মাটিৰ তলত পোৱা ৰুদ্ৰসিংহ স্বৰ্গদেৱৰ দিনৰ তামৰ ফলি এখন (প্ৰাচ্যশাসনাৱলীৰ ফাল সংখ্যা ১৫) মোলৈ পাঠ উদ্ধাৰৰ বাবে পঠিয়ায। এই সময়তে এই দৰে মোৰ শাসন অধ্যয়নত ৰাপ বহে আৰু কামৰূপ অনুসন্ধান সমিতিয়ে এখন বহি কৰি সংৰক্ষণ কৰা ফলি আদিৰ পাঠবোৰ আৰু অসমৰ পুৰণি আলোচনীত প্ৰকাশিত তেনে পাঠবোৰ (যদিও সিবোৰ সমীক্ষা-ভিত্তিক নাছিল) সংগ্ৰহ কৰিবলৈ লাগি যাওঁ। তাৰে ফল (ফলশ্ৰুতি নহয়) ''প্ৰাচ্য শাসনাৱলী', যিখনৰ উদ্বোধনৰ বেলা (৮ জানুৱাৰী ১৯৬৪) কঠোৰ সমালোচনা কৰি ডক্টৰ সৰকাৰে মোক ভাৰতীয় এপিগ্ৰাফিস্টসকলৰ মাজত চতুৰ্থ স্থানত (কেনেকৈ, তেওঁহে জানে, মই হ'লে কোনো থানৰে অভিলাষী নাছিলো) ধৰিছিল। একেদিনাই ৰাজ্যপাল লালনপ্ৰসাদ সিংহই পাত মুকলি কৰা আনখন পুথি "সত্ৰীয়া নৃত্য আৰু সত্ৰীয়া নৃত্যৰ তাল' খন আকৌ আন্ধাৰ 'গলি'য়েদি আহিব লগীয়া হৈছিল কাৰণ এজনে পুথিখনৰ কোষ্ঠী গণনা কৰি কৈছিল বোলে, সেইখন ওলালে তৰ্ক বিতৰ্ক, সংগ্ৰামৰ অন্ত নহ'ব, কোনেও সেইখন হাতেৰে নুছুব। পিছে ৮ জানুৱাৰীত ওলোৱা কিতাপ জানুৱাৰীৰ ভিতৰতে থপিয়া থপিকৈ কিনোতাই শেষ কৰিলে আৰু প্ৰকাশন পৰিষদে ২৮ মাৰ্চত দ্বিতীয় সংস্কৰণ যুগুত কৰিবলৈ ঠিক কৰি মোলৈ চিঠি দিলে। অসমৰ মানুহে কিতাপ নপঢে, কিতাপ নিকিনে, আৰু ভাল বস্তু একণ পালে নাক কোঁচায় এনে কেতিয়াও নহয়। কিতাপ সমালোচনা কৰাসকলৰ শুভবুদ্ধি থাকিলেই হয়।

এইবাৰ হক যাত্ৰা-আৰম্ভণ

১৯৭৬ চনৰ শেহৰ ফালে মই to pasture new, নতুন মলহানি পথাৰলৈ প'পঙাই আঁতৰি যোৱাৰ এটা কথা উঠিছিল। ৭৭ৰ আদিতে জানিবাঁ কথাটো মাৰ গ'ল। সি মাৰ গ'ল যদিও সেইবাৰ এপ্ৰিল মাহত এদিনাখন গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অৱসৰ-প্ৰাপ্ত পঞ্জীয়ক চিদানন্দ দাসদেৱেৰে কথা হওঁতে পটিআলাৰ পঞ্জাবী বিশ্ববিদ্যালয়ত মহাপুৰুষ শঙ্কৰদেৱৰ নামত এখন 'চেয়াৰ' খুলিব খোজা কথা ওলাল। চেয়াৰখন কিন্তু তেতিয়াও খোলাৰ সিদ্ধান্ত হোৱা নাই। প্ৰস্তাৱহে চলিছে। দাসদেৱে সেই বিষয়ে জানিবলৈ সখিয়েক, পঞ্জাবৰ ৰাজ্যপাল মহেন্দ্ৰমোহন চৌধুৰীলৈ চিঠি লিখিলে আৰু সেই প্ৰসঙ্গত মোৰ নামো উল্লেখ কৰি দিলে। উত্তৰত চৌধুৰী ডাঙৰীয়াই প্ৰস্তাৱিত ব্যৱস্থাৰ বিষয়ে দাসলৈ সবিশেষ জনাই লিখিলে, মই যদি চেয়াৰৰ বাবে যাওঁ, তেতিয়া হ'লেই আটাইতকৈ ভাল হ'ব আৰু যদি যাব খোজোঁ, ততালিকে মোৰ জীৱন-কথাৰ টোকা (বায়ো ডাটা) পঠিয়াই দিব লাগে। সেইমতে সকলো কথা ভাবি-চিন্তি যোৱাটো ঠিক হ'ব ভাবি ২০ মেই ১৯৭৭ তাৰিখে চৌধুৰীলৈ কাগজপত্ৰখিনি পঠিয়ালো। ডক্টৰ সত্যনাৰায়ণ ৰথ আৰু মুকুন্দমাধৱ শৰ্মাই তৈয়াৰ কৰা ছপা মোৰ Profile and Bibliography খন সাজু হৈয়ে আছিল। চৌধুৰীয়ে মোৰ কাগজ-পত্ৰ আৰু চিঠি বিশ্ববিদ্যালয়ৰ উপাচাৰ্যা শ্ৰীমতী ইন্দ্ৰজিৎ কৌৰ সান্ধুক গতাই দি মোলৈ লিখিলে (২ জুন ১৯৭৭), Most probably you are coming here as Director of newly created Sankaradeva Chair. 'I am very keen to see you here installed as Director of the Sankaradeva Chair. I hope in the face of these cir

cumstances you will not reject the offer and come here and join the post You should sacrifice a little for the cause which is so dear to you and to all of us—the people of Assam Kindly co operate and get go the scheme which has been fructified after a good deal of pressure and pe suation I hope to get a favouable reply ইতিমধ্যে শ্ৰীমতী সান্ধুৰ-পৰাও এখন চিঠি (৩১ মেই ১৯৭৭) পালো বিশ্ববিদ্যালয়ে পঞ্জাব ছৰকাৰৰপৰা চেয়াৰখন খুলিবলৈ সোনকালেই কৰ্তৃত্ব পাবলৈ আশা কৰিছে। চৌধুৰীদেৱে ২৭ জুলাইৰ চিঠিত জনালে যে উপাচাৰ্যাই কোৱামতে ৬ আগস্টত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ছিণ্ডিকেটে চেয়াৰৰ সিদ্ধান্ত ল'ব আৰু লগে লগে মোক নিযুক্তি পত্ৰ দিব। মই যাতে ইফাল-সিফাল নকৰোঁ সেই উদ্দেশ্যে তেওঁ লিখিলে, I hope you have taken a firm decision in this matter তেওঁ ১ ছেপ্টেম্বৰত পঞ্জাব এৰিব আৰু পাৰিলে তাৰ আগতে গৈ মই কামত যোগ দিব লাগে, তাকো তেওঁ সকীয়াই দিলে। সেইমতে মই ৬ আগস্টৰ দিনাই আমাৰ গুৱাহাটীৰ উপাচাৰ্যক জনাই থলো যে সেইদিনাখনেই মোৰ পটিআলাত নিযুক্তি হ'বৰ কথা আৰু মোক সোনকালে কামৰ-পৰা অব্যাহতি দিলে ভাল। সিফালে সেইদিনাখনেই ছিণ্ডিকেট বহি চেয়াৰখন খোলাৰ সিদ্ধান্ত কৰিলে আৰু মোৰ গুণাৱলী বৰ্ণাই এটা প্ৰস্তাৱ যোগে মোৰ নিযুক্তিৰ সিদ্ধান্ত কৰিলে। তাৰ লগে লগে কিন্তু বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ভিতৰত কিবা খুট্-খাটা, লগা আৰম্ভ হৈছিল, যাৰ ফল-স্বৰূপে এমাহমানৰ ভিতৰতে শ্ৰীমতী সান্ধুৱে উপাচাৰ্যপদ এৰি, থৈ যাব লগীয়া হয়। ইপিনে চৌধুৰীদেৱে মই কিয় যোৱা নাই, কিয় যোৱা নাই বুলি প্ৰমাদ গণিছে, কাৰণ ১ ছেপ্টেম্বৰত তেওঁ চণ্ডীগড এৰিবই। কিন্তু ২৭ আগস্টত ৰেজি-ষ্ট্ৰাৰে পঠোৱা নিযুক্তি-পত্ৰ মই ৩০ তাৰিখেহে পাওঁ, যদিও তাত বিনয় কৰি We hope you will kindly accept the assignment

বুলি আশা প্ৰকাশ কৰিলে। একে উদ্দেশ্যে পঠোৱা তেওঁলোকৰ টেলিগ্ৰাফ ৩১ তাৰিখে পটিয়ালা এৰি ২ ছেপ্টেম্বৰতহে গুৱাহাটী পায়হি। ৰাজ্যপাল চৌধুৰীয়ে ইতিমধ্যে চণ্ডীগড এৰিলেই। কথা-বোৰ ঢিলা-সোলোকা হোৱা যেন লগাত তেওঁৰ উপদেশমতে কামত যোগ দিবলৈ যোৱাৰ আগতে এবাৰ চণ্ডীগড পটিআলাত এপাক মাৰি অহাকে ঠিক কৰিলো। ছেপ্টেম্বৰৰ শেহ সপ্তাহত তাত গৈ দেখিলো, Saint Sankaradeva Chair সম্পৰ্কে বিশ্ববিদ্যালয়ৰ লোক-সকলৰ আগ্ৰহ অটুট আছে, মাথোন শ্ৰীমতী সান্ধুৱে বিশ্ববিদ্যালয় এৰি যোৱাত অস্থায়ী উপাচাৰ্যৰ শাসনত খাটাং কথা কোৱা (মোৰ থাকিবলৈ ঘৰ আদি লৈ) টান হৈছে। তেতিয়া তথাপি মই এটা অফিচি-য়েল নোট দি অসমত থকা দুখন হাতে-লিখাগ্ৰন্থৰ (সংস্কৃত ভক্তি-ৰত্নাকৰ আৰু মণিৰাম দেৱানৰ বুৰঞ্জী-বিবেক ৰত্ন) ফটোকপি সংগ্ৰহ কৰিবলৈ বিশ্ব-বিদ্যালয়ক অনুৰোধ কৰি আহিলো। অক্টোবৰত নতুন স্থায়ী উপাচাৰ্য ডক্টৰ অমৃক সিংহই যোগ দিয়াত কথাবোৰে নিৰূপিত ৰূপ ল'বলৈ ধৰে। ইতিমধ্যে আকৌ শিৱসাগৰত অনুষ্ঠিত অসম সাহিত্য সভাৰ লেখক-শিবিৰত যোগ দিবলৈ যাওঁতে ত'ৰ ভগৱতীপ্ৰসাদ বৰুৱা ঘূৰণ মঞ্চত নকত খুন্দা খাই দুখ পালো। তদুপৰি অসম শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰ সঙ্ঘৰ হ'ব লগীয়া গুৱাহাটী অধিৱেশনৰ (১০ ফেব্ৰুৱাৰী ১৯৭৮) বাবে সঙ্ঘৰ স্থানীয় সদস্যসকলে ধৰি বান্ধি মোক অভ্যৰ্থনা সমিতিৰ সভাপতি কৰিলে। এইদৰে সাতে পাঁচে মোৰ উত্তৰায়ণ পিছুৱায়ে গ'ল। তেওঁ উত্তৰায়ণ সংক্ৰান্তিৰ সময়তে সেই যাত্ৰা হ'ব বুলি পঞ্জাবী বিশ্ববিদ্যা-লয়ক জনালো। কিন্তু ডাক্তৰে ক'লে বুকুৰ বিষটো শাম নৌকাটোঁতেই উত্তৰ ভাৰতৰ মহামাৰি জাৰটোৰ মাজলৈ নোযোৱাই ভাল। ডক্টৰ অমৃক সিংহৰ চিঠিয়েও সেই চিন্তাতে সমৰ্থন জনালে। সিফালে, ড° মোহন সিংহ উবেৰই দিৱানা আদিয়ে মই সোনকালে গৈ পটিআলাত যোগ দিয়া বিচাৰি পত্ৰ দিলে। শেহত জানুৱাৰীৰ

অন্ত ভাগত স্থিৰ কৰিলো, ২৭ ফেব্ৰুৱাৰীত গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় এৰি ১ মাৰ্চৰপৰা পঞ্জাবী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ মানুহ হ ম। ইতিমধ্যে আমাৰ খবৰ কাগজবোৰত মোৰ নতুন নিযুক্তিৰ কথা ওলাই গৈছিল। বহুতে তাত আনন্দ প্ৰকাশ কৰিছিল। বহুতে আকৌ দুখ প্ৰকাশ কৰাৰো কাৰণ পাইছিল। মোৰ পুৰণি ছাত্ৰ এজনে (বসন্তকুমাৰ গোস্বামী) লেখিছিল 'আগতে জানো যদিও সিমান ভবা নাছিলোঁ'— কোনোৱা এটা চুকত চিঠিখনে বিন্ধিছে। গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অসমীয়া বিভাগৰ বৰভেঁটিৰ ঐতিহ্য ইমানতে শেষ হ'ল—উৰুঙা হ'ল। অসমীয়া বিভাগৰ দুৱাৰ মুখত সাহসেৰে গৈ আৰু শঙ্কাত থমক খাই-ৰ ৰ লগীয়া অৱস্থা কৰা, শ্ৰদ্ধাত অৱনত কৰিব পৰা, ভয় লগা অথচ ভয় নলগা, সকলো কথা ক'ব পৰাৰ সাহস থকা অথচ সাহস নথকা ব্যক্তিত্ব আৰু কাৰোবাৰ হ'বনে? বসন্তই হয়তো মোৰ প্ৰতি পক্ষপাতিতা কৰিহে এনেকৈ লিখিছে। সোনকালে গৈ পটিআলাত যোগ দিম বুলি জানি তৰ অধ্যাপক হৰবংশ সিংহই লেখিলে, This will be a matter of distinction and honour for the Department as well as for the University

ইতিমধ্যে যোৱাগৈাইঁতেন এটা কৰিব লগীয়া কাম কৰিবলৈ থাকিয়ে গ'লহেঁতেন—অসম সাহিত্য সভাৰ হীৰক জয়ন্তীত (২৭ ডিছেম্বৰ ১৯৭৭) যোগ দিয়াটি। ভাগ্যে সভাৰ প্ৰধান সম্পাদক ড° নগেন শইকীয়াৰ আমন্ত্ৰণক্ৰমে সভাৰ হীৰক জয়ন্তী বক্তৃতাও দিলোগৈ যোৰহাটত, আৰু মৈথিলী সাহিত্যৰ বুৰঞ্জী লেখক বন্ধু ড° জয়কান্ত মিশ্ৰৰ লগত (তেওঁৰ লগত মোৰ ককাইদেউ ডিম্বেশ্বৰ নেওগৰো ঘন পত্ৰালাপ আছিল) বিশেষকৈ তেওঁৰ হেঁপাহ দেখি 'ব্ৰহ্মাণ্ডৰ ক্ষুদ্ৰ তাণ্ডৱণ কমাৰকদীয়া গাঁৱৰ মুখখনো চাই আহিলোগৈ। লাহে লাহে যোৱা দিন চাপি অহাৰ লগে লগে বিশেষকৈ

মোৰ লগত সংশ্লিস্টসকলৰ ভাবাবেগো বাঢ়ি গৈছিল। কোনো কোনোৱে ভাবিছিল, মোৰ নিৰ্বাসন কোনো ৰাজনীতিকৰ দুষ্কৰ্ম। এতিয়া আৰু ভাষা ঔ, সাহিত্য ঔ, সংস্কৃতি ঔ বুলি কোনে মোৰ দৰে চিয়ঁৰ বাখৰ কৰি থাকিব। 'আপুনি এই সেউজ ভূমিৰপৰা শস্যভূমিলৈ যাব লগীয়া হ'ল। আৰু যাবই যেতিয়া, আমাৰ হিয়া-ভৰা শ্ৰদ্ধাৰে শুভেচ্ছাৰে বাহিৰে কি জনাম' (ভৱানী)? বন্ধুসকলে মাতি নি সভা পাতি বিদায় শুভেচ্ছা জনালে, আপোনসকলে দেখা-শুনাকৈ হাঁহ মাৰি ভাত খালে, খুৱালে। দিল্লীত পুহ মাঘৰ দোমোজাৰ জাৰত এজন বন্ধু নটৰাজন আৰু তেওঁৰ পত্নী বিখ্যাত কোৰিওগ্ৰাফাৰ মায়া ৰাওৰ ঘৰত (পটৌডী হাউছ) সান্ধ্য ভোজন কৰিবলৈ যাওঁতে অসমৰ সংস্কৃতি জগতৰ কথা ওলাল। কথা পাতোঁতে পাতোঁতে আমাৰ লগত থকা ৰুদ্ৰ বৰুৱাৰ মাত থোকা-থুকি হ'ল চকু সেমেকি উঠিল। মই মাথোন ক'লো, পটিয়ালাত মোৰ যি কাম হ'ব, সিও অসমৰ সংস্কৃতিৰে কাৰ্য। পটিয়ালাৰ-পৰা উপাচাৰ্যই জনালে, মোৰ কাৰণে সদ্যহতে সিসকলৰ মনোৰম গেস্ট হাউছতে থান থিতি স্থিৰ কৰা হৈছে।

আকৌ ৰাজআলি। আকৌ আলহী ঘৰ। যাবৰ বেলা এগৰাকীয়ে ক'লে, 'সকলো বিভৱৰ মাজতো দেখিছো আপোনাৰ কিন্তু ব'ৰাগী মনটো বৈ যায়।' আকৌ ৰাজপথ। আকৌ মুছাফিৰখানা।

কৈসী আৰতী হোঈ ভৱখণ্ডন তেৰী আৰতী

প্ৰব্ৰজন হ'ল। ১৬ ফেব্ৰুৱাৰী ১৯৭৮ তাৰিখে আকাশপথে গুৱাহাটী এৰি দিল্লী মহানগৰ পালোগৈ। ২৭ তাৰিখে দিল্লীখন চাই পিছদিনা দুপৰীয়া ২ ৪৫ত নতুন দিল্লী ৰেল-স্টেশ্যনৰপৰা ফ্লাইং মেইল ধৰি পঞ্জাবৰ ৰাজপুৰা স্টেশ্যনত নামিলোগৈ। তাৰপৰা পঞ্জাৱী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ মটৰ গাড়ীয়ে সেই চৈধ্য মাইল বাট আগ বঢ়াই নিলে। গধূলিৰ আগে আগেই বিশ্ববিদ্যালয়ৰ চালে চকু বোৱা টোল সোমালোগৈ। আমাৰ সেউজীয়া অসমৰ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ টোল আধা হাবি আধা খৰাং। পটিআলাৰ শুকান মাটিত পানী দি গছ, বন, ফুল সকলো জীয়াই ৰাখিব লগীয়া হোৱাতো টোলটি জনকপুৰী কৰি ৰাখিছে। তাৰ বাৰী চোৱাসকলে দিনটো দহ বজাৰপৰা পাঁচ বজালৈ ৰ'দত পৰি পৰি কোৰ মাৰে, গছ আৰু ফুল-পুলি ৰোৱে আৰু সিবোৰ পানী দি দি জীয়াই ৰাখে, যাঁহনি বোৰ বাৰেওমাহ সেউজীয়া আৰু তলিছা যেন সমান। মই ধুনীয়া ফুলবাৰী যেন টোলত সোমোৱাৰ আগে আগে সেইদিনা চিপ্ চিপীয়া বৰষুণ দি প্ৰকৃতিয়েও ধূলি-বালি ধুই তাক 'দিব্য উপবন' কৰি থৈছিল। টোলৰ ভিতৰৰ বাট-পথখিনিও নিকা হৈ আছে। শৃঙ্খলা আৰু সৌন্দৰ্যৰ সমন্বয়। পদূলি বুলিবলৈ দুটা সমান সমান আহল বহল বাট। তাৰ মাজতে বগা শিলেৰে গঢ়া বাট চ'ৰাৰ গাত খোদিত জৱাহৰলাল নেহৰুৰ এটি বাণীয়ে সকলোকে কঠোৰ পৰিশ্ৰমলৈ উদগাই আছে। এই বাণী ভাৰতৰ ভিতৰত পঞ্জাবতেই বোধ হয় আটাইতকৈ উত্তমকৈ কাৰ্যত পৰিণত হৈছে। পঞ্জাবীসকলে কাম বাৰুকৈয়ে চিনি পায় আৰু কামেও চিনে পঞ্জাবীক। সেউজ বিপ্লৱ আৰু শুক্ল বিপ্লৱৰ দেশ পঞ্জাব।

বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অতিথি-শালাত স্থিতি লৈ দুই-এজনক মাথোঁ। লগ পাই সিদিনালৈ সোনকালে জিৰণিৰ আশ্ৰয় ল'লো। সেই-দিনাহে গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰপৰা মোৰ অৱসৰ হ'ল, কাৰণ ২৬, ২৭, ২৮ ফেব্ৰুৱাৰীৰ তিনিটা দিন মই অৱসৰৰ পূৰ্বৰ ছুটী (লিভ্ বিফৰ ৰিটায়াৰমেণ্ট) পাইছিলো। পিছদিনাখনেই পঞ্জাবী বিশ্ববি-দ্যালয়ত যোগ দিয়াত মোৰ যেন 'ব্ৰেক অব্ ছাৰ্ভিছ' নহ'ল।

পিছদিনা 'গিজাৰ'ৰ তপত পানীৰে উমলগা প্ৰাত স্নান কৰি প্ৰাতৰাশ সমাপন কৰি মোৰ কাৰ্যস্থল পাঁচসিৰীয়া দ'লৰ আকাৰৰ গুৰু গোবিন্দ সিংহ (মন কৰিব, পঞ্জাবৰ শিখসকলে শব্দটো 'সিঙ্ঘ' কৰিহে লিখে—আমাৰো পুৰণি পুথিবোৰৰ লেখীয়াকৈ) ভৱনলৈ গ'লো। তেতিয়া সেই ভৱনৰ ওচৰৰ পঞ্জাবী ভৱনৰ সংলগ্ন গুম্বদ (গম্বুজ) বা উবুৰিয়াই থোৱা টৌটোৰ নিচি। ঘৰটোৰ (ইয়াতে সুকুমাৰ কলা সংগ্ৰহালয় হ'বৰ কথা আছিল) বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ছাত্ৰীসকলে আয়োজন কৰা কীৰ্তন চলিছে। তাত ভুমুকি মাৰি গুৰু গোবিন্দ সিংহ ভৱনত ধৰ্মতত্ত্ব বিভাগৰ উপদেষ্টা অধ্যাপক হৰবংশ সিংহ আৰু প্ৰধান ড তাৰণ সিংহক লগ পালো। আনুষ্ঠানিকভাৱে কামত যোগ দিলো। সম্প্ৰতিকৈলৈ বুলি মোক ভৱনৰ এটা সিৰৰ খুপি বুলিবহে পৰা সৰু খোটালিটোত ঠাই কৰি দিলে। তাতে ইছলামৰ লেক্‌চাৰাৰ ড আৰ্শাদ ছুছেইনো বহে। সন্ত শংকৰদেৱ আসন হোৱাৰ ছুবছৰমান আগলৈকে গুৰুজনৰ ধৰ্মৰ বাবে লেক্‌চাৰাৰ আৰু পিছত ৰিডাৰ হোৱা ড কেশৱানন্দ গোস্বামীয়েও তাতে কাম কৰিছিল। মোৰ ঘৰুৱা লাইব্ৰেৰিৰ খাইখিনি (বিশেষকৈ অসমীয়া সাহিত্য আৰু সংস্কৃতি আৰু সাধাৰণ ধৰ্ম বিষয়ক কিতাপৰ) পঢ়িআলালৈ বোডৱেৰ গাড়ীত পঠিয়াই দিছিলো। সেইখিনি ৰেহা লগাই থ'বলৈ মোক ডাঙৰ অফিছ কোঠা আৰু থকা ঘৰ বিচাৰিলো। দুইটা বস্তুৰে কিন্তু অতি আটক! টৌলত প্ৰফেছৰ জাতীয় শিক্ষকৰ বাবে

বেৰাই-বাৰীয়ে একোটাহঁত অট্টালিকা যেন দুমহলীয়া ঘৰ। তেনে কুৱা ঘৰকে মোক দিয়া হ'ব বুলি মহেন্দ্রমোহন চৌধুৰীদেৱে আদিতে জনাইছিল। তেনে ঘৰ পিছে আটাইকেইটাতে মানুহ আছে। ২ মাৰ্চত উপাচাৰ্য ড অমৃক সিংহক লগ ধৰি মোৰ লাগে'-'লাগে-খিনি পেছ কৰিলো। সিজনা অতি বুজুক লোক। মই নিবিচৰা-কৈয়ে তেওঁ গুৱাহাটীৰপৰা পটিআলালৈ মোৰ ব্যক্তিগত গ্রন্থাগাৰ কটিওৱাৰ বাবদ দুহেজাৰ টকা দিয়ালে আৰু গ্রন্থাগাৰটো সজাই থ'বলৈ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ গ্রন্থাগাৰৰ হিছাপৰপৰা আঠটা কাচ লগা লোহাৰ আলমাৰি কিনিবলৈ ছহেজাৰকৈ টকা দিলে। উপযুক্ত থকা ঘৰ নাই বাবে বহুতে মোক চাৰি মাইলমান দূৰৰ পটিআলা চহৰতে এটা ঘৰ লোৱাৰ উপদেশ দিছিল। ড অমৃক সিংহে কিন্তু তেনে কৰিলে মোৰ বাবে চোৰ-চাৰিৰ ভয় থাকিব বুলি ডাঙৰ ঘৰ নোপোৱালৈকে ভিজিটিং প্রফেছৰসকলৰ বাবে আছুতীয়াকৈ থোৱা এটা দুকুঠলীয়া ফ্লেট মোক দিবৰ বাবে হুকুম দিলে। যেনে কথা তেনে কাম। লগে লগেই ডেপুটি ৰেজিস্ট্ৰাৰ আহি মোক নি ফ্লেটটো দেখুৱাই তাক চাফ চিকুণ কৰাই দিলে। অতিথিশালাত এমাহ থাকিয়ে (অতিথি-শালা যি অতিথি শালা, মোৰপৰা ভেৰোণ বুলি একো নল'লেই!) থকা ঘৰ ল বই পৰা হ'লো। এপ্ৰিলৰ চতুৰ্থ সপ্তাহত গম্বুজমূৰীয়া ঘৰটোলৈ মোৰ অফিছ তুলি আনিলো আৰু গুৱাহাটীৰপৰা কিতাপবোৰ পালতগৈ আলমাৰি কিনি আনি ভাগ ভাগকৈ লেঠা তেনেকৈয়ে মৰা বাবে নিশ্চিন্ত হৈ দুকুঠলীয়া ফ্লেট-টোতকৈ আৰু ডাঙৰ ঘৰ নিবিচাৰোঁ বুলি ঠিক কৰিলো। পাঁচটা বছৰ তাতেই মোৰ ভালেৰে গ'ল। অফিছ হোৱা ঘৰটোত এখন ডাঙৰ মজিয়া পৰি বৈছিল। তাত শিখসকলৰ মাহেকীয়া নাম-কীৰ্তন হৈছিল। হিন্দুস্থানী সঙ্গীতৰ পটিআলা ঘৰাণাৰ লগত জড়িত কীৰ্তনৰ সবদ গুৰবাণী শুনি সঁচাকৈয়ে মুগ্ধ হৈছিলো।

সেই একে ঠাইতে মহাপুৰুষৰ জন্মোৎসৱৰো দিহা কৰিছিলো প্ৰথম বছৰ। তেওঁলোকৰ মোহনভোগৰ কড়া পৰ্সাদৰ ঠাইত আমাৰ মাহ-চাউল খাই তৰসকলে বিশেষ সোৱাদ পাইছিল। আমাৰ গীত পদত তেওঁলোকেও যোগ দিছিল।

নবাগতক আদৰিবৰ কাৰণে আজি হৰবংশ সিংহ, কাইলৈ তাৰণ সিংহ, এনেকৈ ঘৰে ঘৰে নিমন্ত্ৰণৰ লানি এটা লাগিছিল। ইয়াৰ উপৰি বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ভিতৰৰ উপাচাৰ্যৰ বাহিৰে ঐতিহাসিক ড ফৌজা সিংহ আদি পটিআলা নগৰৰ সাহিত্যিক-অধ্যাপক গুৰবচন সিংহ তালিব আমাৰ অসমৰ ড ভূঞাৰ পৰ্যায়ৰ পঞ্জাবৰ ইতিহাসৰ ইতিহাস নিৰ্মাতা ড গাণ্ডা সিংহ আদি, অন্যত্ৰ থকা সাহিত্যকাৰ ড মোহন সিংহ উবেৰই দিৱানা, সন্ত সিংহ সেখোঁ, ড হৰজন সিংহ (এওঁ দিল্লী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ) আদি বিদ্বানসকলৰ লগত পৰিচয় আৰু ঘনিষ্ঠতা অৰ্জন কৰি নিতাংই সুখী হৈছিলো। ত্ৰিছৰ দশকৰে চিনাকি লোককাব্যৰ অনুসন্ধানী দেৱেন্দ্ৰ সত্যাৰ্থীকো পাওঁ মাজে মাজে। পিছে দেখিলো মোৰ উৰ্দু ভাষাৰ জ্ঞানৰ অভাৱে আহুকাল কৰিছিল, কাৰণ পঞ্জাবতো উৰ্দুৰ প্ৰভাৱ যথেষ্টই, তাৰ উপৰি শায়েৰীবিলাকত উৰ্দুৰ ৰাজত্ব মুকলিমূৰীয়া। অমৃতা প্ৰীতমক এবাৰ মাথোন দিল্লীত সাহিত্য অকাদেমীৰ সভাত লগ পাইছিলো। এটা কথা দেখিছিলো, পঞ্জাবৰ ডাঙৰ সাহিত্যিকসকলেও তেওঁক শিখ ঐতিহ্যৰ বাজৰ মানুহ বুলি জ্ঞান কৰিছিল আৰু জ্ঞানপীঠ পুৰস্কাৰৰ বাবে তেওঁৰ নাম আগ বঢ়াই দিবলৈ টান পাইছিল, আন কি, তেওঁ পুৰস্কাৰটো পোৱাৰ পাছতো অনেক শিখে অসুখী অনুভৱ কৰিছিল। এজাকে প্ৰস্তাৱ গ্ৰহণ কৰি নিন্দা কৰিছিল!! তালিব জ্ঞানপীঠ পুৰস্কাৰ প্ৰদান সমিতিৰ সদস্য হোৱাতহে অমৃতা প্ৰীতমে সেই পুৰস্কাৰ পায়। গুৰু গ্ৰন্থ সাহিব অধ্যয়ন বিভাগৰ ড জি এছ. আনন্দে আৰু কৰেম্পণ্ডেন্ছ কোৰ্ছৰ

শ্ৰীমতী সুষমা আব্বিয়ে মোক ঘৰুৱা কথাত আৰু বিশ্ববিদ্যালয় ৰাজনীতি বুজাতো বিশেষ সহায় কৰিছিল। মই থকা ব্লকটোৰ মোৰ ফ্লেটৰ ঠিক ওপৰৰ ফ্লেটত নিৱাস কৰা কৰেস্পণ্ডেন্‌ছ কোৰ্ছৰ শ্ৰীমতী ৰবীন্দৰ কৌৰ পপ্‌লি আৰু তেওঁৰ স্বামী ড ত্ৰিলোচন সিংহ পপ্‌লি মোৰ অতি আন্তৰিকতাপূৰ্ণ প্ৰতিবেশী হৈছিল। তেওঁলোকে কোনোদিনে মোক লগা সৰু বা ডাঙৰ সহায় দিয়াত পৰাঙ্মুখ নহৈছিল। বিশ্ববিদ্যালয়ৰ নাটক বিভাগৰ শ্ৰীমতী কমলেশ উপ্পলে প্ৰথম দিনাখন চিনাকি হৈয়ে বৰগীত গাই শুনাইছিল—ড কেশৱানন্দ দেৱ গোস্বামীৰপৰা শিকা 'গোপালে কি গতি কৈলে।' তেওঁৰ স্টকত আৰু কুটিমান গীত মই যোগ দিওৱাৰ দিহা কৰিছিলো আৰু পটিআলা-চণ্ডীগডত এহাৰা আমাৰ সভাবিলাকত তেওঁক বৰগীত আৰু সবদ গোৱা ভক্তিমতী গায়িকাৰূপে পাইছিলো। মই পটিআলাত থকাৰ কুমাহমানৰ ভিতৰতে তেওঁ মোৰ ফ্লেটলৈ আহি সুধিলে 'ডক্টৰ ছাহেব (পটিয়ালাত আকৌ ছাৰ সম্বোধন যেন অচল), আপুনি আমাৰ পঞ্জাবী সাগ খাইছেনে?' মই ক'লো 'মইতো কিবা কিবি শাকৰ আঞ্জা খাই পাইছো। আপুনি কোৱাটোবা কোনটো, তাকহে ক'ব নোৱাৰিলো।' তেওঁ পিছদিনাখনেই বৰ এবাটি মেথি শাক মিহিকৈ বাঁটি আঞ্জা কৰি আনি মোক আগত থাকি খুৱালেহি। পঞ্জাবীসকলে সেইখন দিহু বৰ ভাল পায়, বৰ তৃপ্তিৰে খায়। এবাৰ মোৰ কেইবাদিনমানো গা বেয়া কৰাত তেওঁ গম পাই মোক চাবলৈ আহি ক'লে, 'ডক্টৰ ছাহেব, আপোনাৰ কোঠাটো কেইদিনমান সৰা-পোছা নাই হ'বলা। বৰ ধুলি গোট খাইছে। আপোনাৰ অসুখত বেছি আহুকালহে হ'ব।' এই বুলি সোপাকাণি এটা বিচাৰি তেওঁ কোঠাটো পৰিষ্কাৰ কৰি পেলালে। ওচৰ চুবুৰীয়ালসকলেৰে এই সহজ আত্মীয়তাৰ মাজত এজন পঞ্জাবী বন্ধুৰ সাৱধানী বাণী এটা মানি লবলৈ টান পাইছিলো।

তেওঁ কৈছিল, 'ডক্টৰ ছাহেব, আপুনি আমাৰ মাজলৈ আহিছে, ভাল পাইছো। আপুনি পিছে সাৱধানে চলিব।' মই ক'লো, 'তেনে মানুহটো ইয়াত নালাগে, সকলো ঠাইৰ সমাজতে পাব। সেই বুলি সকলোকে বেয়া বুলি নক'ব।' বাস্তৱিকতে পটিঅলীয়া-সকলৰপৰা যিমান আদৰ-যতন পাইছিলো, তাক এতিয়াও গভীৰ কৃতজ্ঞতাৰে সোঁৱৰোঁ। মোৰ অসুখ হ'লে অধ্যাপক হৰবংশ সিংহ আদি বয়সিয়াল লোকেও নিশা এঘাৰ বাৰ বজালৈ কাষত বহি থাকে, আৰু নিশা কিবা বিপদ হ'ব ভাবি ব্লকৰ শেখী বা পপ্‌লি মোৰ ফ্লেটতে শোৱে। পটিআলা গৈ পোৱাৰ এবছৰ কাল বৰ আৰামত কটালো। কিন্তু তাৰ পিছৰপৰাই মাজে মাজে এটা হাহাকাৰৰ সৃষ্টি হৈছিল, তাৰ জল-বায়ুৱে মুগুজা হৈছিল, গুৱাহাটীৰপৰা দুই এজন বন্ধুৱে ঘূৰি আহিবৰ পৰামৰ্শকে দিছিল। কিন্তু পাঁচ বছৰৰ প্ৰতিশ্ৰুতিৰে গৈ ঘূৰি অহাও বেয়া কথা হ'লহেঁতেন বুলি টানি-মানি বছৰ'কইটা পুৰাবলৈ বৈ গৈছিলো। বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ডাক্তৰ অজিত সিংহ পুৰী আৰু ছিকিওৰটি অফিচাৰ কৰ্ণেল যোগীন্দৰ সিংহ সিধু আদিসকলে মোক সকলো সময়তে ভৰসা দি দি ৰাখিছিল। মই যদিও তাত ল'বা ছোৱালী পঢ়ুওৱা শিক্ষক নাছিলো, গৱেষক অধ্যাপকহে আছিলো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰপৰাও সহায় সাৰথি আগ বাঢ়ি আহিছিল। অতি সাধু ব্যৱহাৰৰ সুগায়িকা দীপ কৌৰ ঈশ্বৰ আৰু গুৰ নাম কৌৰে আমাৰ গুৰু জয়ন্তী আৰু সিসকলৰ কীৰ্তনৰ উচ্চাংগৰ সঙ্গীতৰ তৃপ্তি দিয়াৰ উপৰিও মোৰ 'দেহৰ বিলাই'ৰ খবৰ ৰাখিছিল। অধ্যাপক পৰিয়াল ছুটিমানেও মোত চকু ৰাখিছিল। এতিয়াও মনীষা-(অধ্যাপক যোগীন্দৰ কৌশলৰ কন্যা)হঁতৰ চিঠি পালে সেই সুখ দুখেৰে মিহলি দিনবোৰৰ কথা মনত পৰে। সকলোৰে সহযোগ নোপোৱা হ'লে আমাৰ গুৰু-আসনৰ সেৱাৰ খুদমানো কিজানি কৰিব নোৱাৰিলোহেঁতেন।

পটিআলা গৈ পায়ে মনটো বৰ মুকলি লাগিছিল। বিশেষকৈ পঞ্জাবৰ পণ্ডিতসকলৰ উদ্যম আৰু উচ্ছ্বাস বৰ মন পৰশা। পোনতেই ড হৰভজন সিংহে মোক এটি শুকুলা শিখ পাগুৰিও উপহাৰ দিছিল। কিন্তু যোদ্ধা সাধু শিখসকলৰ দৰে মই শ্মশ্রু অবিহনে সেই পাগ মাৰিলে মোক বৰ বেছি হাৰিয়াণ্বী হিন্দু বুলিহে মানুহে ভাবিলেহেঁতেন। তাৰ্লৈও হাৰিয়ানাৰ সেই হিন্দুসকলৰ টুক্ টুক্ কৰে ৰঙা গাল দুখনো মোৰ নাই! বিশ্ববিদ্যালয়ত যোগ দিয়াৰ আগতেই পটিআলাত আমাৰ গুৰু তিথিত বক্তৃতা কৰিছিলোগৈ। এতিয়া মোৰ পৰিচয় (antecedents) পুনৰ ল'বৰ বাবেই নেকি ২২ মাৰ্চত মহীশূৰস্থ ভাৰতীয় ভাষাৰ কেন্দ্ৰীয় সংস্থানৰ (CIIL) উত্তৰাঞ্চলীয় ভাষা-কেন্দ্ৰত 'বিশিষ্ট আলহী বক্তৃতা' দিবলৈ আহ্বান আহিল। মই অসমৰ সাংস্কৃতিক বুৰঞ্জীৰ কেইঅধ্যায়মানৰ পাত লুটিয়াই দেখুৱালো। আকৌ ২৮ মাৰ্চত পঞ্জাব বিশ্ববিদ্যালয়ৰ মধ্যযুগীয় ভাৰতীয় সাহিত্য বিভাগে পুৰণি ভাৰতীয় কবিৰ সামাজিক প্ৰত্যাহ্বান (Social protest in medieval Indian poetry)-সম্পৰ্কীয় আলোচনা সত্ৰত যোগ দিবলৈ আহ্বান কৰিলে। অধ্যাপক উমাশঙ্কৰ জোশীয়ে সত্ৰৰ কৰাপাটৰ বাট মুকলি কৰিলে। প্ৰথম অধিবেশনত ময়ে সভাপতি হ'ব লাগিল আৰু পুনৰ পাছবেলা জোশী ছাহাবে গুজৰাটী কবিৰ সামাজিক বিপ্লৱৰ বিষয়ে স্বৰ্গত ধনীৰাম ছত্ৰিক স্মাৰক বক্তৃতা দিওঁতেও সভাপতিৰ আসনত বহিলো। আবেলি চৰকাৰী অতিথি-শালাত হ'ল চাহৰ মেল। তাতে শুদ্ধ খদ্দৰ পৰিহিত অকালী মন্ত্ৰীসভাৰ শিক্ষামন্ত্ৰী সৰদাৰ সুখজিন্দেৰ সিংহৰ লগত পৰিচয় হ'ল। তেওঁ ইমানবাৰ মোক welcome to Punjab বুলি সাদৰ জনালে যে মই যেন অলপ আমনিয়েই পালো। সেইটো ঠিকেই পাইছিলো। কাৰণ 'দুদিন মানৰ পাছতে খবৰ কাগজত ওলাল, পঞ্জাবৰ বিশ্ববিদ্যালয়কেইটাত প্ৰতি-

ষ্ঠিত বহুতবোৰ বিশিষ্ট নামী চেয়াৰৰ (মিঞা কী মল্লাৰ, বিলাস-খানী তোডী আদি সঙ্গীতৰ 'নামী ৰাগ'ৰ দৰে বাবা শেখ ফৰিদ চেয়াৰ, জৱাহৰলাল নেহৰু চেয়াৰ, গুৰু নানক চেয়াৰ আদি) আৱশ্যকতা সম্বন্ধে বিচাৰ কৰিবলৈ পঞ্জাব আৰু পঞ্জাবী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ উপাচাৰ্য দুজন আৰু পঞ্জাব চৰকাৰৰ শিক্ষা সচিবক লৈ এখন সমিতি গঠিত হৈছে। ছেইণ্ট শংকৰদেৱ চেয়াৰ ডেৰমহীয়া কেঁচুৱা থকাতে এখন পৰনা আহিল চেয়াৰৰ কাম কিমান হ'ল আৰু কিমান বাকী, 'ৰেপট' বিচাৰি। ইফালে তেতিয়াও পঞ্জাবী বিশ্ববিদ্যালযৰ কর্তৃপক্ষই আমাৰ চেয়াৰৰ বাবে চৰকাৰৰপৰা কোনো টকা পোৱাই নাই, নিজৰ কোষাগাৰৰপৰাই যাৱতীয় খৰচ চলাই আছে। লেঠা হ'ল তেতিয়ালৈকে থকা সকলোবোৰ চেয়াৰৰ অৰ্থ ব্যৱস্থা গিয়ানী জৈল সিংহ চৰকাৰৰ, তাৰ যশস্যাও তেওঁলোকৰ, অকালী চৰকাৰে সেই ব্যৱস্থাত সমৰ্থন দিব কিয়?—এনে এটা ভুল ভাব তলে তলে শিপোৱা যেন লাগিল। মোৰ পদ টো লৈ চৰকাৰে টনা আঁজোৰা কৰিব নোৱাৰে, কাৰণ তাৰ চুক্তি মোৰ আৰু বিশ্ববিদ্যালয়ৰ মাজত সিদ্ধ হৈ গৈছে। কিন্তু চেযাৰৰ বাবে ইতিমধ্যে অসম আৰু পঞ্জাবৰ কাগজত বিজ্ঞাপন দিয়া ৰিডাৰ ৰিছাৰ্চ ফেলো আদি পদ-পূৰণত এটা বাধা পৰিল। ইফালে সমিতিখনৰ কাম অতি শনৈ শনৈ হে হৈ থাকিল। সেইফালে কাৰো দৃষ্টি নহ ল। মই পটিআলা এৰালৈকে সমিতিৰ একো সিদ্ধান্ত হোৱা নাছিল। মোৰ কাৰ্যকাল উকলি যোৱাৰ পাছতো উপাচাৰ্য ড সৰদাৰ সিংহ জোহলে মোক আৰু দুবছৰ ৰৈ যাবলৈ ধৰিছিল। তেতিয়া মোৰ নাওখনে ঘাটৰ মাটি এৰিছিলেই, মইহে এটা ভৰি মাথোঁ তেতিযাও পাৰৰপৰা নাৱলৈ তুলি ল'বলৈ বাকী। আনফালে, পঞ্জাবী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ছেইণ্ট শঙ্কৰদেৱ চেয়াৰৰ 'বিনিময়তে যেন (মন কৰিব, যেন) গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ত গুৰু নানক চেয়াৰ খুলিবৰ বাবে শৰৎচন্দ্ৰ সিংহৰ চৰকাৰে একলাখ

টকা আদায় কৰি দিছিল। বিজ্ঞাপন দিও বিশ্ববিদ্যালয়ে তাৰ বাবে অধ্যাপক নাপাইছিল। প্ৰকৃততে এনে নামী চেয়াৰৰ বাবে উপযুক্ত বিচক্ষণ পণ্ডিত বিচাৰি বিচাৰি খাটিৰ-খোচামতি কৰিহে আনিব লাগে। মই গুৱাহাটী এৰিবৰ সময়ত উপাচাৰ্য ড হিতেন্দ্ৰকুমাৰ বৰুৱাই পঞ্জাবত তেনে লোকৰ অনুসন্ধান কৰাৰ ভাৰ দিছিল। মই বিচাৰি বিচাৰি দুজনৰ নাম পঠাইছিলো। তাৰে এজনে ব্যক্তিগত অসুবিধাৰ বাবে আহিব নুখুজিলে। আনজনক আকৌ আমাৰ বিশ্ববিদ্যালয় কৰ্তৃপক্ষই সাক্ষাৎকাৰ কৰিবলৈ মাতি পঠিয়ালে! আচলতে, সাধাৰণ নিয়মৰ মেৰ-পেঁচৰ সাক্ষাৎকাৰৰপৰা নামী আসনৰ উপযোগী পণ্ডিতক অব্যাহতি দিব লাগে। তাতে আকৌ যিদিনাখন সাক্ষাৎকাৰৰ দিন ধাৰ্য কৰা হৈছিল, সেই দিনাখন আবেলিহে পণ্ডিতজনে গুৱাহাটীৰপৰা তেওঁক মাতি পঠিওৱা টেলিগ্ৰামখন পাইছিল। সময়ৰ দুৰ্বাৰ স্ৰোতত উজুৱাই দিল্লীৰপৰা গুৱাহাটীলৈ জাপ মৰা জানো অতি বৰ পণ্ডিতৰ বাবেও সম্ভৱ? তেওঁৰ নিযোগৰ কথাটো সেই খেলি-মেলিতে 'কেঞেলি' গ'ল।। এতিয়া কোনেনো গৈ পঞ্জাবৰ ছৰকাৰক ক'বগৈ পাৰে, 'তোমালোকৰ আগৰ কবুল ৰাখি শঙ্কৰদেৱ চেয়াৰ পূৰা পূৰি কৰা'?

বিশ্ববিদ্যালয় কৰ্তৃপক্ষই চেয়াৰৰ কাম চলিব পৰাকৈ ইতিমধ্যে পোৱা দৰ্খাস্তবোৰৰপৰা ৰিছাৰ্চ স্কলাৰ পদত মকৰলি কৰা ঠিক কৰিলে। কিন্তু গ্ৰহণযোগ্য তেনে আৱেদন এখনহে পোৱা গৈছিল। তেতিয়া অৰ্হতাৰ পৰিসৰ বঢাই দি আকৌ জাননী দিয়া হ'ল। এইবোৰ কৰোঁতেই ডেৰ বছৰ কাল এনেই গ'ল। শেষত ১০ জুলাই ১৯৭৯ তাৰিখলৈ প্ৰাৰ্থীসকলৰ চাৰিজনক বাছি সাক্ষাৎকাৰৰ বাবে মতা হ'ল। ডিন অৱ একাডেমিক এফেয়াৰ্ছ ড° এছ. এছ. ৰাৱ, বিশেষজ্ঞ অধ্যাপক তালিব আৰু মোৰে গঠিত সমিতিয়ে উপস্থিত প্ৰাৰ্থী দুয়োজনৰ নাম (সুলেখা চক্ৰৱৰ্তী, মহেশ্বৰ হাজৰিকা—

হয়ো গোলাঘাট মহকুমাৰ) শুণ-ক্ৰমত গ্ৰহণ কৰিলে। কৰ্তৃপক্ষই হয়োকো প্ৰোজেক্ট এছিষ্টেণ্ট পদৱী দি নিযুক্তি দিলে। হাজৰিকাই লগে লগে কামত যোগ দিলে। মুলেখাই কামত যোগ দিয়াৰ সময়ৰ ম্যাদ ৰেজিস্ট্ৰাৰৰপৰা দীঘলীয়াকৈ লৈ ঘৰলৈ ঘূৰিল। ইতিমধ্যেই চেয়াৰৰ প্ৰথম প্ৰোজেক্টৰূপে মই গুৰুজনৰ একমাত্ৰ সংস্কৃত গ্ৰন্থ 'ভক্তি ৰত্নাকৰ'ৰ সমীক্ষিত সংস্কৰণ উলিয়াবৰ সংকল্পেৰে কামৰূপ অনুসন্ধান সমিতিত সংৰক্ষিত তাৰ পুথি আৰু ছপা সংস্কৰণ মিলাই পাঠনিৰ্ণয়ৰ কাম ইতিমধ্যে আৰম্ভ কৰিছিলো। কিন্তু কমলাবাৰী-সত্ৰ (নহিমাবাৰী, তিতাবাৰী) আৰু নগাঁৱৰ অধ্যক্ষ মহেশচন্দ্ৰ দেৱ গোস্বামীৰপৰা ছুখন পুথি পাই দেখিলো, সেই ছুখনিৰ পাঠ স্বতন্ত্ৰ আৰু উন্নত এটা পাঠ-শাখাৰ (recension) প্ৰতিভু। তেতিয়া আগৰ পাঠ নিৰ্ণয়ৰ কাম এৰি দি নতুন এই পাঠ-শাখামতে মোৰ সংস্কৰণ প্ৰস্তুত কৰাটি ঠিক কৰিলো। হাজৰিকাৰ কাম হৈছিলো কমলাবাৰীৰ পুথিখন নকল কৰি উলিওৱা। তেওঁৰ সেই কাম হ'লত মই একেবাৰতে নগাঁৱৰ পুথি পৃথক পাঠ-শাখাৰ প্ৰতিনিধি সমিতিৰ পুথি চাই পাঠ পাঠান্তৰ নিৰ্ণয় কৰিলো। এই দৰে সংগঠিত পাঠ (constituted text) আৰু সমীক্ষা-সামগ্ৰী (apparatus criticus) প্ৰস্তুত হোৱাত হাজৰিকাই নাগৰী হৰফেৰে তাৰ প্ৰেছ-কপি তৈয়াৰ কৰি দিলে। মোক এইখিনি লিপিকাৰৰ (mechanical) সহায় দিয়াৰ পিছত তেওঁক নিজা-ৰবীয়া পাতল গৱেষণাৰ কাম দিওঁ বোলোঁতেই প্ৰোজেক্ট এছিষ্টেণ্টৰ দৰমহাবে তেওঁৰ অনাটন হয় বুলি তেওঁ ঘৰলৈ ঘূৰি অহাটোকে ঠিক কৰিলে। মোৰ পুনৰ সমস্যা হ'ল বিশেষকৈ মুখিচন্দ্ৰ। ইকালে 'মেহাব' ভৰসা নাই অৱস্থা। হঠাতে হুৱা-দুৱা লাগে। তেতিয়া বন্ধুসকলে এটা পৰামৰ্শ দিলে। আগতে এটা ইনজেকশ্যন লওঁতে বেজীটো সিৰত পৰাত কেইবাদিনো হোৱা মোৰ হাহাকাৰৰ সময়ত ইলেকশ্যন কমিশ্যনত গৱেষণাৰ

সমল বিচাৰি থকা সুলেখাই দিল্লীৰপৰা আহি দুদিনমানলৈ মোক 'আইৰ দৰে' সহায় কৰিছিল আৰু পিছালে প্ৰোজেক্ট এছিষ্টেণ্ট ৰূপে নিযুক্তি পায়ো যোগ দিয়া নাছিল। এতিয়া সুলেখাক কামত যোগ দিবলৈ মাতিব লাগে। ৰেজিস্ট্ৰাৰে তেওঁক যোগ দিবলৈ দিয়া সময়ো শেষ হৈ আহিছিল, তেওঁক সেই দেখি শেষ সাৱধানী ধ্বনি দিবলৈ ক'লে। সেইমতে পঠোৱা চিঠি পায়ো লাভ-অলাভৰ কোনো হিচাপ নকৰি কামত যোগ দিবলৈ সুলেখা ওলালহি। তেওঁ মোৰ কথাৰ লাখুটি হ'ল আৰু বেমাৰে পটিআলাৰপৰা হুৰাই গুৱাহাটীলৈ খেদাৰপৰা মোক ৰক্ষা কৰি থাকিল। মোক ৰক্তচাপ-বৃদ্ধি আৰু বহুমূত্ৰই খুলি খুলি খাইছিল। ফাগুন-চ'তমহীয়া এলাৰ্জি হৈ উশাহ-নিশাহ বন্ধ কৰি দিয়ে। ডাক্তৰে কয় যে বাহিৰৰপৰা আমদানি কৰি অনা ঘেঁহু ধানৰ খেতিৰ দোৱা কটাৰ সময়ত কিছুমান অতি সূক্ষ্ম পদাৰ্থ আকাশত উৰিবলৈ ধৰা বাবেই পটিআলাৰ নিচিনা খেতি-পথাৰ থকা ঠাইত অজস্ৰ মানুহৰ দুৰ্দশাৰ সৃষ্টি হয়। পটিআলাৰপৰা চণ্ডীগড় নগৰলৈ গ'লে দেখিছো মোৰ অসুখ আপোনা আপুনি পাতলি যায়। চণ্ডীগড়ত অৱশ্যে আৰু দুটা মোৰ সুবিধা —তাত পোষ্টগ্ৰেজুৱেট ইনষ্টিটিউট অব মেডিচিন এণ্ড ৰিচাৰ্চ আছে, এয়াৰ ফোৰ্চ আদিত কাম কৰা ডেৰ কুৰিমান ঘৰ অসমীয়া পৰিয়াল আছে। তাৰে কেইবাটিয়েও, বিশেষকৈ আনন্দ হাজৰিকা (বছা দৈয়াওৰ) আৰু তেওঁৰ পত্নী শ্ৰীমতী দুলুৱে, মোক বিশেষ সহায় কৰিছিল। মণ্ডহত দিব লগীয়া বেজী সিৰত দিয়া কাৰণে মোৰ বাঁও কালৰ হাত-ভৰি বহুত দিন (নৱেম্বৰ-ডিচেম্বৰ ১৯৭৮) ঠেৰেঙা লগা অৱস্থাত আছিল আৰু সেইদৰে থকাতে দিল্লী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ এম. লিট ৰ মৌখিক পৰীক্ষা ল'ব লগীয়া হোৱাত তেওঁলোকৰ অতিথি-শালাৰ বিছনাত পৰি পৰিয়েই পৰীক্ষা লৈছিলোঁ। "ভক্তি-ৰত্নাকৰ"ৰ ইংৰাজী ভূমিকাৰ (History of the concept

of bhakti) বাবে সমল সংগ্ৰহ কৰিবলৈ পূৰণি প্ৰাচ্যতাত্বিক গৱেষণা-পত্ৰিকাবোৰ একে থ্‌পত পাব পৰা ভাৰতৰ একেটি অনু-ষ্ঠান কলিকতাৰ বাষ্ট্ৰীয় গ্ৰন্থাগাৰত এমাহ (ফেব্ৰুৱাৰী ১৯৮০) কাম কৰাৰ পাছত কলিকতাৰ কয়লাৰ ধোঁৱা-ভৰা আকাশৰ দূষণৰ বাবেই হ'বপায় মোৰ দুৰ্ভোগ বাঢি উঠে আৰু কিছু দিনলৈ গুৱাহাটীলৈ পলায়ন কৰিব লগা হয়। তথাপিযে অসমৰ ধৰ্ম-সংস্কৃতিৰ গুৰুজনাৰ নামৰ থাপনাথিনিৰ প্ৰদীপগছি মূমাবলৈ দি গুচি নাহিলো আৰু তাত পাঁচ বছৰ পূৰ কৰিলো, তাৰ বাবে নিজকে ধন্যবাদ দিওঁ। অনেকদিনা মুখৰ আগত দাড়ি ধৰা থোৱা মুঠিও ডেনেকৈয়ে এৰিব লগীয়া হয়। কত নিশা চকুৰ টিপ মাৰিবলৈ নাপাওঁ। এইভাৱে জীৱনটো সংকীৰ্ণ পথেদি আগ বাঢ়ে, কিন্তু বৌদ্ধিক দিশত ভালেই আগ বাঢ়োঁ।

পিৰ দেখন কী আস মৈন

মহাপুৰুষ শঙ্কৰদেৱে কোনো দিনে গুৰুনানকৰ দেশ পঞ্জাবলৈ যোৱা নাছিল। উত্তৰৰ বদৰিকাশ্ৰমলৈ গৈছিল, য'ত 'মন মেৰি ৰামচৰণহি লাগু' গীতটি ৰচনা কৰিছিল। হৰিদ্বাৰলৈও গৈছিল য'ৰ 'কেৰা' লোকে গুৰুজনৰ সঙ্গৰ এজন ভকতক মাছ বন্ধা দেখি 'মুছুলি খোৱা বনমানুহ' বুলি মাৰিবলৈ খেদি আহিছিল। আধুনিক পণ্ডিত ডক্টৰ মোহন সিংহ দিৱানাই খেদ কৰি কৈছিল, শিখসকলৰ পঞ্চম গুৰু অৰ্জুন দেৱে 'গুৰু-গ্ৰন্থ সাহিব' সংকলন কৰোঁতে শঙ্কৰদেৱ-মাধৱদেৱৰ সুন্দৰ বৰগীতখিনিনো কিয় নাপালে! কাৰণ, পোৱা হ'লে তেওঁ শেখ ফৰিদ বা নামদেৱৰ দৰে আমাৰ গুৰু দুজনাৰ গীতো নিশ্চয় পবিত্ৰ গ্ৰন্থত সাৰ্মৰি ল'লেহেঁতেন। অধুনা কাললৈকে সেই দেখি গীতেৰেই হওক বা বাণীৰেই হওক, পঞ্জাবলৈ শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰৰ শুভাগমন হোৱা নাছিল। সেই শুভগমন পিছে হ'ল আকাশ পথেদি— পদব্ৰজেও নহয়, ৰেলগাড়ী, মটৰ-গাড়ীৰেও নহয় ভাহানি অসমৰ ক'লীয়াপানী বোলা উত্তৰ লখীমপুৰলৈ ৰেল বাট হোৱাৰ আগতে বৰখন ৰণৰ দিনত আকাশ-পথহে মুকলি হৈছিল লীলাবাৰীত আকাশী জাহাজৰ ঘাটি কৰি। মহাপুৰুষ পঞ্জাবলৈ আকাশ পথেহে পোনতে গ'ল বুলিছোঁ। কাৰণ ১৯৬৭ চনতে চণ্ডীগড়ত ইণ্ডিয়ান এয়াৰ ফোৰ্চত কাৰিকৰি কাম কৰা দুজনমান অসমীয়া ডেকাই আগ ভাগ লৈ গুৰু তিথি পাতি শঙ্কৰ জ্যোতি এছোছিয়েশ্যন নামে এটি অনুষ্ঠান গঢ়িলে। ১৯৭৪ চনত মহেন্দ্ৰমোহন চৌধুৰী পঞ্জাবৰ ৰাজ্যপাল হৈ গ'লত অসমীয়াৰ সেই একেটি অনুষ্ঠানে আদৰণি জনালে। চৌধুৰী দেৱেও ধূলিত পৰি থকা অনুষ্ঠানটি বুকলৈ তুলি ল'লে। সেইবাৰৰ

গুৰু-জয়ন্তী উদযাপিত হ'ল মহানগৰৰ এক দেখানয়াৰ কেন্দ্ৰ টেগোৰ থিয়েটাৰত। ১৯৭৫ত আৰু ১৯৭৬ত পটিয়ালাৰ পঞ্জাৱী বিশ্ববিদ্যালয় আৰু এছোছিয়েশ্যনৰ যুটীয়া উদ্যোগত বিশ্ববিদ্যালয়ত মহাপয়োভুৰেৰে জন্মোৎসৱ প্ৰালন কৰা হ'ল। ১৯৭৫ৰ ৫২৮তম জন্মোৎসৱ উপলক্ষ্যত গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ড কৃষ্ণনাৰায়ণ প্ৰসাদ 'মাগধ'ৰ হিন্দী গ্ৰন্থ "শংকৰদেৱ সাহিত্যকাৰ ঔৰ বিচাৰক", ড° কেশৱানন্দ দেৱ গোস্বামীৰ দ্বাৰা পঞ্জাবী ভাষালৈ অনূদিত 'নামঘোষা' আৰু ড° জি এছ. আনন্দৰ পঞ্জাবী পুথি 'শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱ : জীৱনী অতে সন্দেশ" বিশ্ববিদ্যালয়ৰ তৰফৰপৰা প্ৰকাশিত হয়। ৫২৯তম জন্ম-জয়ন্তী পঞ্জাব বিশ্ববিদ্যালয়ৰ উপাচাৰ্য ড° আৰ. ছি পালৰ আতিথ্যত এছোছিয়েশ্যনে চণ্ডীগড়ত উদ্‌যাপন কৰে। ইতিমধ্যেই মহেন্দ্ৰমোহন চৌধুৰীয়ে পঞ্জাৱৰ ৰাজ্যপাল পদ পৰিহাৰ কৰি আছে। অহাৰ আগতেই তেওঁ পঞ্জাবী বিশ্ববিদ্যালয়ত এইটো শংকৰদেৱ চেয়াৰ প্ৰতিষ্ঠাপনৰ দিহা কৰি আছে আৰু মই চেয়াৰত যোগ দিবলৈ যাওঁতে কৈ পঠিয়ায়, মই যেন এছোছিয়েশ্যনৰ যত্ন লওঁ। ইতিমধ্যে ১৯৭৫ আৰু ১৯৭৭ত পটিয়ালা আৰু চণ্ডীগড়ত হোৱা উৎসৱৰ দুই আলোচনাত যোগ দি পাইছিলো। প্ৰথমবাৰত চৌধুৰীৰ প্ৰভাৱত উৎসৱটি ৰাজসিক কৰ্মৰ দৰেই হৈছিল। দ্বিতীয় বাৰত দেখা পালো, তেওঁৰ অভাৱত এছোছিয়েশ্যনে নিজৰ ভৰিত থিয় হ'বলৈ চেষ্টা কৰিব লাগিব। চণ্ডীগড়তে ত্যাৰ থানা হ'ব লাগিব। তাতহে পঞ্জাবৰ অসমীয়া মানুহখিনিৰ সৰহভাগ থাকে।

১৯৭৮ৰ আগস্টৰ শেহ পৰিছে। চণ্ডীগড়ৰপৰা দুজন 'দেশী ভাই' আহি কৈ গ'ল ৩ ছেপ্টেম্বৰত এছোছিয়েশ্যনৰ এক সভা। তাতে অহা গুৰু জয়ন্তীৰ বিষয়ে আলচ হ'ব। আগদিনা চাৰি বজাত চণ্ডীগড় বাছ আড্ডা পোৱাকৈ মই যাব লাগে, তেওঁলোকে তাৰপৰা আগ বঢ়াই নিব। নিৰূপিত দিনা যাবলৈ ওলাওঁতেই আহিল বৰা পিটা বৰষণ। বোলা বচন এবাৰ নোৱাৰ মতে ছাত

লৈ ওলালোহে হয়, পাভীত উঠাৰ আগতেই ভাগৰিয়ে ভিতিলো। ওভাৰ্ নাইট বেগত লোৱা চোলা-চুৰিয়াও ভেকিলে। বাছো উক-খিছিল। কোনোমতে চণ্ডীগড় পাই দেখোঁ মোক আগ বঢ়াওঁতা কোনো নাই। বহুত পৰ বহিলো। তেও কোনো নাই। মোৰ অৱস্থা দেখি এজন অচিনাকি লোক আগ বাঢ়ি আহি বুধি দিলে, 'আপুনি আজাৰ হোৱাৰ আগতে টেক্সি এখন লৈ ক'লৈ যায়, যাওক, এই বাৰিষাৰ সন্ধিয়া টেক্সিও নোহোৱা হ'ব।' ভাগ্যে মোৰ হাতত ঠিকনা এটা আছিল। বাটৰ ঠায়ে ঠায়ে একাঁঠু্ৱা পানী ভাঙি টেক্সিখনে সেই ঠিকনাত থৈ আহিল। দেশী ভাইসকলৰ তেতিয়াহে গালৈ গম আহিল। পাছদিনা সভা হ'ল আৰু মোক এছোছিয়েশ্যনৰ সভাপতি পাতিলে। আগদিনাৰ তিতি জোল বোৱা অভিজ্ঞতা সত্ত্বেও বহুত আশা কৰি দায়িত্বটো ল'লো—জানোচা ঘৰৰপৰা আঁতৰি থকা প্ৰৱাসীসকলৰ মনত কেনেবাকৈ insular pătriot-ism বা প্ৰচ্ছন্ন দেশপ্ৰেম জাগেই। কামটোত সেইদৰে যৎকিঞ্চিত লগা গ'ল গুৰুজনাৰ নামত, চৌধুৰীদেৱৰ কথাও সুঁৱৰি। ১৯৮১ৰ অক্টোবৰলৈ তিনি বছৰকাল সভাপতি থাকিলো যদিও গুৰু-জন্ম তিথি পালন কৰাৰ বাহিৰে একো কাম কৰিব নোৱাৰিলো। চণ্ডীগড়ত বহুতবোৰ ৰাজ্যৰ নিজা নিজা একোটি ঘৰ আৰু সক্ৰিয় একোটি অনুষ্ঠান আছে সিসকলৰ জাতীয় গুৰুৰ নামত। অসমীয়া-সকলেও সেইটি কৰা উচিত আছিল। কিন্তু এতিয়ালৈকে সি হৈ নুঠিল।

১৯৭৮ৰপৰা ১৯৮২ লৈ প্ৰতি বছৰ শঙ্কৰদেৱ-জন্মোৎসৱ পঞ্জাবী বিশ্ববিদ্যালয়ত শঙ্কৰদেৱ চেয়াৰৰ উদ্যোগত আৰু চণ্ডীগড়ত শঙ্কৰ জ্যোতি এছোছিয়েশ্যনৰ উদ্যোগত পালন কৰা হৈছিল। পাটিআলা আৰু চণ্ডীগড়ৰ পণ্ডিতসকলে আৰু এয়াৰ ফোৰ্চ্‌ৰ অফিচাৰসকলে বংমনে তাত যোগদান কৰিছিল, নবদ গায়িকাসকলে বৰগীত গাই-

ছিল আৰু অৱেপৰা কমলাবাৰীৰ বাপুসকল গৈ মহাপুৰুষৰ "ৰুক্মিণী হৰণ", "পাৰিজাত-হৰণ" আৰু "ৰাম-বিজয়" নাটক ভাওনা দেখুৱাইছিল। বিশেষকৈ প্ৰত্যুষতে উঠি ভকতসকলে পুৱাৰ গীত গাই যেতিয়া পঞ্জাবী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ চৌলত ঘূৰিছিল, তেওঁ থকাসকল সেই মধুৰ গীতধ্বনি শুনি সাৰ পাই উঠিছিল। সিসকলৰ বাবে সেয়ে স্থায়ী সৌৰৱণ আৰু সেই সৌৰৱণ আনন্দৰ সামগ্ৰী হৈ পৰিছিল। গীত-বাদ্য-ভাওনাৰ আস্বাদ এইদৰে পটিয়ালীয়া, চণ্ডীগড়ীয়া আৰু এবাৰ লুধিয়ানাৰ কৃষি বিশ্ববিদ্যালয়ৰ লোকক দিয়াৰ আয়োজন কৰাত অসম চৰকাৰৰ সাংস্কৃতিক পৰিক্ৰমা বিভাগ প্ৰধান উদ্যোক্তা আছিল, আৰু বিভাগৰ সঞ্চালক (রুদ্ৰ বৰুৱা আৰু সহ সঞ্চালক আনন্দ ভাগৱতী) আৰু আন কি কলাকাৰ মন্ত্ৰী লক্ষ্যধৰ চৌধুৰীদেৱো নিজে গৈ আমাৰ উৎসৱত যোগ দিয়াটি আমাৰ আনন্দৰ কাৰণ হৈছিল। মহাপুৰুষৰ ধৰ্মতত্ত্ব আৰু কলাৰ দান সম্পৰ্কে এইভাৱেই গুৰু নানকৰ দেশৰসকলক সচেতন কৰা হৈছিল। এই চেতনাৰ সম্পৰ্কত ড মোহন সিংহ উৰেৰই দিয়ানাৰ বক্তব্যটি মনত পেলাব লগীয়া In full national pride I bow to Sri Sankaradeva of Assam, the real initiator of the new age, an age of the people, who infused a new spirit of independent thinking of more fruitful social organisation and, finally of new creative adventure in drama and poetry We must recall every year his four gifts to India one, the replacement of the idol by the Holy Word two the replacement of Sanskrit by vernacular, three, the wedding of music and worship and the shedding of unnecessary ritual, four, his readiness to unite all sections of the people and present a heroic front to the forces of misrule, political, moral and social All honour to those who are keeping aloft the banner not of r form but

of re-creation We are grateful to the distinguished sons and daughters of Assam, who have re-introduced Sri-Sankaradeva to us Panjabis, who gladly accept him as a guru, as a guide and a universal teacher অশীতিবৃদ্ধ সন্ন্যাসীজনা এই বিখ্যাত আকাৰীৰ বাণীয়ে আমাক কৃতকৃত্য কৰিছিল। ৰাজ্যপাল চৌধুৰীৰ উদ্যোগত আমাৰ ক্ষুদ্ৰ যত্ন যেন তাতে সাৰ্থক হৈছিল।

শংকৰদেৱৰ "ভক্তি-ৰত্নাকৰ"ৰ পাঠ-সমীক্ষা কৰাৰ কথা কৈছোৱেই। ৮০ৰ ফেব্ৰুৱাৰীত ৰাষ্ট্ৰীয় প্ৰত্নাগাৰৰপৰা সকল গোটোৱাৰ পিছত ভক্তিৰ ইতিহাসৰ কথাৰে দীঘলীয়া এখন ভূমিকা প্ৰস্তুত কৰিলো। বছৰটোৰ শেহৰ ফালে সমস্ত পুথিখন (The Bhaktiratnakara of Sankaradeva and History of the Concept of Bhakti) ছপাখানাৰ কাৰণে সাজু কৰিব পৰা হ'ল কিন্তু সিসকলৰ ক্ৰমৰ ধৰণেই সুকীয়া। ছপাৰ দিহা কৰোঁতেই সময় পাৰ হৈ যাবলৈ ধৰিলে। শেহত কৰ্তৃপক্ষই কিতাপখন ছপাবলৈ থিৰাং কৰিলে আৰু মোকে আৰু বিশ্ববিদ্যালয়ৰ প্ৰকাশন বিষয়াকে সদস্য কৰি ছপাখানা ঠিক কৰিবলৈ এখন সমিতি পাতি দিলে। বিষয়াজন হ'ল সমিতিৰ উদ্যোক্তা। তেওঁ আকৌ সমিতিৰ সভা পাতিলে এদিনৰ বাট দিল্লীত। এদিন দিল্লীৰ শীশগঞ্জ গুৰুদ্বাৰত চৌপোলা টুপলি থৈ ছটা প্ৰেছলৈ গলো বিষয়াজনেৰে। এটা প্ৰেছৰ ঘৰ দুৱাৰ ভাঙিছে। তাৰপৰা উভতিলো। দ্বিতীয়টোৱে নাগৰী আখৰৰ কিতাপ ছপাব পাৰে, কিন্তু ডায়েক্রিটিকেল চিন থকা ইংৰাজী কথা তুলিব নোৱাৰে। উদ্যোক্তাই সিমানতে ঘোষণা কৰিলে সমিতিৰ কাম সিদিনালৈ বুলি সমাপ্ত! পিছৰ অধিৱেশনৰ নতুন জাননী দিয়া হ'ব। কিন্তু সেই জাননী আৰু নাপালো। কথা বেগতিক দেখি মই নিজে প্ৰেছৰ কোটেশ্যন গোটালো। কলিকতাত তেওঁলোকৰ কাম দিবৰ ভাব নেদেখি কুৰি মাইলমান বাহে থৈ পঞ্জাবৰ উত্তৰ ভাগৰ হোশিয়াৰপুৰৰ বিশ্বেশ্বৰানন্দ বৈদিক্ ৰিছাৰ্চ্ ইনষ্টিটিউটৰ প্ৰেছৰপৰা কোটেশ্যন

এখন আনিলো। সেইবোৰ পৰীক্ষা কৰিবলৈ নতুন এখন সমিতি বহিল আৰু গৈ মাৰ্চ শেহত ২৯ এপ্ৰিল ১৯৬২ত ঠিক হ'ল হোশিয়াৰপুৰৰ প্ৰেছতে কিতাপ ছপা হ'ব। ৰেজিষ্ট্ৰাৰৰ কাৰ্যালয়ে মই খৰচ কৰি দিয়া চিঠিৰে প্ৰেছ-কপি প্ৰেছলৈ পঠিওৱা হ'ল। কিন্তু প্ৰেৰিত চিঠিখনৰ নকলটো পাছত দেখিলো, তাত নতুন জোৰা লগাই দিয়া হৈছে। বুজিলো, সেইটি কাম প্ৰকাশন বিষয়াৰে কৰিছে। মই এক মুহূৰ্ত পলম নকৰি ৰেজিষ্ট্ৰাৰক বাবে ধৰাধৰি ধৰিলোঁ। তেওঁ উপায় নাপাই মোক অনুৰোধ কৰিলে, হোশিয়াৰপুৰলৈ গৈ জোৰাটো ভাঙিবলৈ। এইবোৰ কৰি থাকোঁতেই জুনৰ মাজৰপৰাহে ছপা কাম আৰম্ভ কৰিব পৰা হ'ল। প্ৰুফ চাই যোৱা কৰাত যি সময় লাগে, তাৰ হিচাপ কৰি দেখিলো, আহে ফেব্ৰুৱাৰীত মই বিশ্ববিদ্যালয় এৰাৰ পূৰ্বতে কিতাপ নোলায়! তেতিয়া নোলালে 'ওলাব কোন কাল'। ভাবি চিন্তি উপাচাৰ্য ড ভগত সিংহঁতপৰা এমাহ হোশিয়াৰপুৰত গৈ কাম কৰাৰ অনুমতি ল'লো। আমাৰ ডাক্তৰ পুৰীয়ে এমাহৰ জোখাৰে ঔষধ, ইনজেক্‌শ্যনৰ ছিৰিঞ্জ আদিৰ টোপোলা এটা বন্ধাই দিলে। ছিকিউৰিটি অফিছাৰ কৰ্ণেল সিধুৱে এখন টেক্সি বন্দোবস্ত কৰি দিলে। যিটো অৱস্থাত মই হস্পিটাললৈ যোৱাহে উচিত আছিল, সেই অৱস্থাত টোপোলা বান্ধি লৈ ১৬ জুলাইত হোশিয়াৰপুৰলৈ যাত্ৰা কৰিলো—ৰাজপুৰা, খৰাৰ, ৰোপাৰ, গড়শংকৰ আদি ঠাই, মাজে মাজে চল পানীয়ে ছিঙা কিন্তু বালিৰে ভৰা আলিছিগাবোৰ (তেওঁলোকে সেইবোৰক বোলে ছোঁও) পাৰ হৈ মনোৰম প্ৰাকৃতিক সৌন্দৰ্যৰ মাজেদি প্ৰবাহিত যাবু যোৱা বেলিৰ প্ৰতিফলিত পোহৰত সোণ যেন হৈ জিলিকি উঠা পৰ্বতৰ বৰফে চকা শৰীৰ ফালে আগ বাঢ়িলো। প্ৰকৃতিৰ এই ঐশ্বৰ্যবোৰৰ মাজত নিৰৈশৰ্য নিশকতীয়া দেহাৰ প্ৰতি দৃকপাত কৰিবলৈ যেন পাহৰিয়েই গৈছিলো। হোশিয়াৰ-

পুব নগৰ পাইছে চিন্তা হ'ল তাৰপৰা দুই কিলোমিটাৰৰ দূৰৰ মেদিক ইনষ্টিটিউটৰ স্থান সাধু-আশ্ৰমত গৈ থাকিব লাগিব, য'ত ডাক্তৰ-কবিৰাজ বুলিবলৈ নাই, কাৰণ সাধু-আশ্ৰমৰ কাৰো অসুখো নাই। আমাৰ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ এটি ছাত্ৰীৰ পিতৃ প্ৰাণনাথ কাঁসবাৰ ঘৰত লোমাই সেই দেখি প্ৰয়োজন হ'লে ডাক্তৰ বিচাৰি পঠিয়াবলৈ অনুৰোধ কৰি থৈ গ'লো। কিন্তু সাধু-আশ্ৰমত থকাত মোৰ কোনো ডাক্তৰৰ প্ৰয়োজন নহ'ল। প্ৰথম দুদিনমান কোঁহ-কাঁহ লাগিছিল যদিও কামৰ মাজত আৰু অতি মনোৰম প্ৰাকৃতিক পৰিৱেশ আৰু বেদ মন্ত্ৰ-উচ্চাৰণ আদিৰ মাজত থাকি মোৰ শৰীৰটোও যেন সাধু হৈ পৰিল। সুলেখাৰ সহযোগত দিনে-ৰাতি প্ৰুফ চোৱা কাম চলে। প্ৰুফ আৰু প্ৰুফ। আমাক থাকিবলৈ কৰ্মীসকলৰ (শিক্ষক, ছাত্ৰ আদি) ঘৰৰ এমূৰৰ কোঠা এটা দিলে। তাৰ তলতে গাতে লগাকৈ পকা ভেটিৰ 'পঞ্চৱটী'—সাধু আশ্ৰমৰ মূল সাধু পাঁচজনে ৰোপণ কৰা আঁহত, বেল, বট, আম আৰু বকুল গছৰ সমাহাৰ। ইয়াৰ উপৰি চাৰিওকালে নানা ফুল-ফলৰ গছ। পুৱাতে আহি এহাল মানুহে বৰ বৰ পাচি ভৰাই ফুল পাৰি নি নগৰৰ মন্দিৰে মন্দিৰে বেচেগৈ। জামুক-তলৰ জামুক খোৱা ল'ৰা-বুঢ়া মানুহ দিনটো। বট গছ-জোপাত কিমান বৰণৰ কিমান কণ্ঠস্বৰৰ কিমান চৰাইযে আহি মেল পাতেহি, অন্ত নাই—ফুলি, কেতেকী, পাটমাদৈ, দহিকতৰা আদি চিনাকি চৰাইবেৰে কথাই নাই,, কত অচিনাকি চৰায়েও বড় গছৰ মিঠা গুটি খাই আমাক দিনটোৱে মিঠা গান শুনাই থাকোহ। মাথোন দেখিলো, কুলিজনী আহাৰ লগে লগে বাকীবোৰ চৰায়ে কোৰ্হাল কৰি তাইৰ পিছত খেদা-কোবা লগায়। এটা চৰায়ে—তাক পাতৰ আঁৰত দেখাই নাযায়—টিল-টিলাং—টিলাংলাং কৰি তাৰ ঘন্টাটো বজায়হি, দেখা হ'লে নিদিয়ে। মাজ নিশাও শুনা পাওঁ কপৌহালৰ বুকু ভগা কুকলি—কিবা যেন

বিক্ষক হিয়াৰ বাণী। কুল আৰু চৰাইৰ এই অময়া মন্ত এটা মাহুযে কেনি আঁতৰি যায়, ক'বই নোৱাৰে। ডঃ কে ভি. শৰ্মা (যোৱা ডেৰ কুৰি বছৰৰ চিনাকি), পণ্ডিত মুনীশ্বৰ দেৱ, ৰাজেন্দ্ৰ-কুমাৰ শৰ্মা (এওঁ পঞ্জাবী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পি এইচ্ ডিৰ ছাত্ৰও) আদিৰ লগত নানা আলাপ হয়। আমাৰ দূৰে দূৰে থাকি "কল্প-সূত্ৰ"ৰ কাম কৰি থাকে মুল্তাফ্ফাৰনগৰৰ কুন্দনলাল শৰ্মা। ইনস্টিটিউটৰ গ্ৰন্থাগাৰৰ সমুখতস্থ শিলত খোদিত গায়ত্ৰী মন্ত্ৰৰ লগত তাৰ দ্ৰষ্টা বিশ্বামিত্ৰ ঋষিৰ মূৰ্তি। গ্ৰন্থাগাৰত ছাত্ৰ-শিক্ষক ভৰি থাকে পটি। বিয়লি হোৱাৰ লগে লগে নিজম আশ্ৰম আৰু নিজম পৰি যায়। স্থুলেখাই মোক টানি নি আশ্ৰমৰ চাৰিওকাষে ঘূৰায়। অতি বিনয়ী আৰু সংযত বিদ্যাৰ্থীসকলক ঠায়ে ঠায়ে লগ পাওঁ। বাটে বাটে নমস্কাৰ। সংস্কৃত শিকি থকা এইসকল প্ৰায়ে হিমাচল প্ৰদেশৰ নবীন, এজনহে দেখিলো পঞ্জাবৰ শিখ। মূল ইনস্টিটিউটটো এতিয়া দুভাগত বিভক্ত হৈ (V V R I আৰু V V B R.I & I.S) ৰাটিছে। বিখ্যাত প্ৰাচ্যতত্ত্ববিদ লুড্‌ৱিগ্ স্টাৰ্ণবাকে তেওঁৰ জীৱনৰ সঞ্চিত সকলো ধন সম্পত্তি ইনস্টিটিউটৰ নামত দি গৈছে। সেয়া মই থকাতে পেৰিছৰপৰা অনা হৈ আছিল। তেওঁৰ সুভাষিতাৱলীৰ পিছৰ খণ্ডবোৰো ছপা হৈ আছিল। এনে সুন্দৰ পৰিৱেশত কাম কৰিবলৈ ভাল লাগিছিল। ১৭ আগস্টৰ দিনা প্ৰেছৰ মেনেজাৰে মোৰ কিতাপৰ দুটা কপি বন্ধাই মোৰ হাতত দিলে। স্থুলেখাই বকুলৰ মালা গাঁথিছিল পুৱাৰপৰা, তাৰে মেৰিয়াই পুথিখন বুকত সাবটি ল'লো। আবেলি পটিআলাৰপৰা পঠিওৱা গাড়ীত পটিআলালৈ ঘূৰিলো।

গুৱাহাটী এৰি পটিআলালৈ যোৱা সময়তে এটি বিশেষ দায়িত্ব সামৰিব লগীয়া হৈছিল—ভাৰতীয় জ্ঞানপীঠৰ পুৰস্কাৰ-প্ৰদান সমিতিৰ সভ্য পদ। সমিতিৰ আনসকল হ'ল ডঃ ভি কে গোকক (সভাপতি), ডঃ নীহাৰৰঞ্জন ৰায়, অধ্যাঃ এন্ ভি ৰাজাধ্যক্ষ, অধ্যাঃ জয়লাল

কৌল, ড° ৰবীন্দ্ৰকুমাৰ দাশগুপ্ত, ড. মাসুদ হুসেইন, ড° নাৰায়ণ মেনন, "(জ্ঞানপীঠৰ মূল ন্যাসৰ ন্যাসবৰ্গৰা) শ্ৰীমতী দুৰ্গা জৈন আৰু লক্ষীচন্দ্ৰ জৈন। মোৰ প্ৰৱেশৰ আগলৈকে কোনো অসমীয়া লেখকে পুৰস্কাৰ পোৱা নাছিল। মই সোমোৱাৰ পাছত শেষ পৰ্যায়লৈকে দুজন লেখকৰ দুখন গ্ৰন্থ দুবাৰো উঠিছিল। কিন্তু পুৰস্কাৰৰ বিচাৰ গুণগতই হ'ব লাগে। ভাষাবাৰৰ প্ৰতিনিধিত্বৰ ভিত্তিত বিচাৰ নহয়। এখাৰটা ভাষাৰ মাজত প্ৰতিযোগিতা হয়। শেষ পৰ্যায়ৰ বিচাৰলৈ অহা পুথি কেইখন সদস্যসকলে ইংৰাজী বা হিন্দী অনুবাদত সমীক্ষা কৰিব লাগে ভাষা উপদেষ্টা সমিতিবোৰৰ মূল ভাষা জনাসকলৰ সমালোচনা আগত ৰাখি। মই সদস্য থকা প্ৰথম তিনি বছৰৰ পুৰস্কাৰ পাওঁতাসকল—বঙলা "প্ৰথম প্ৰতিশ্ৰুতি" উপন্যাসৰ বাবে শ্ৰীমতী আশাপূৰ্ণা দেৱী (১৯৭৬), কন্নড় উপন্যাস "মুকাজ্জিয় কানাসুগালা"ৰ বাবে কে. শিৱৰাম কৰন্থ (১৯৭৭) আৰু হিন্দী কবিতাৰ পুথি 'কিতনী নাৱ মেঁ কিতনী বাৰ"ৰ কবি সচ্চিদানন্দ হীৰানন্দ বাৎস্যায়ন 'অজ্ঞেয়' (১৯৭৮)। এইদৰে ইতিমধ্যে তিনিবাৰলৈ জ্ঞানপীঠ বঁটা পোৱা শক্তিশালী এই তিনিটা ভাষা (হিন্দী, বঙলা, কন্নড়) ১৯৭৯ চনৰ পঞ্চদশ পুৰস্কাৰৰ প্ৰতিযোগিতাত নামিব নোৱৰা হ'ল। সেয়া বাদ দি নিৰ্বাচ্য আঠটা ভাষাৰপৰা অহা অনুমোদনৰ ভিতৰত আমাৰ সমিতিয়ে অসমীয়া, উৰ্দু, মাৰাঠী আৰু মালয়ালম ভাষাৰ চাৰিখন কিতাপ বাছি উলিয়ালে। শেষ পৰ্যায়লৈ অসমীয়া আৰু উৰ্দুখনহে থাকিল—বীৰেন্দ্ৰকুমাৰ ভট্টাচাৰ্যৰ উপন্যাস "মৃত্যুঞ্জয়" আৰু কুৰাটুৱাল আইন হাইদৰৰ "পাতঝাৰ কী আৱাজ" গল্পৰ কিতাপ। কুমাৰী হাইদৰ বৰ শক্তিশালী গল্পলেখিকা আৰু তেওঁৰ পুথিৰ গল্পকেইটাও বাছকবনীয়া। আন কালে, অসমীয়া আৰু উৰ্দু দুইটা ভাষাই জেতিয়ালৈকে পুৰস্কাৰ এবাৰো পোৱা নাই। সভাপতিয়ে

ড° দাশগুপ্তক উপন্যাসখনৰ আৰু ড° হুসেইনক গল্পৰ কিতাপখনৰ একোটা মূল্যায়ন দিবলৈ অনুৰোধ কৰিলে, আৰু তেওঁলোক দুজনৰ সমালোচনা দুটা পালত দুইখন কিতাপৰ তুলনামূলক মান নির্ণয় কৰাৰ ভাৰ মোৰ ওপৰত অর্পণ কৰিলে। টান কাম। দুইজন লেখক সমবয়সৰ। দুইজনৰ নিজ নিজ ভাষাৰ সাহিত্যত সমতুল্য আসন। দুইৰো কথন-ভঙ্গি আৰু বিষয়-বিন্যাসত পাৰদর্শিতা। মানুহৰ সহানুভূতিশীল চিত্ৰৰে মানুহৰ কাহিনী কোৱাত দুইজনৰে তাঠ অভিজ্ঞতা। হাইদৰে ভাৰতৰ আৰু বিদেশৰ (পাকিস্তান, ফিলিপাইন আদি) বৰ বৰ চহৰত বস্তুস্ট চৰিত্ৰবোৰৰ লগত ঘূৰিছে, য'ত হয়তো পৃথিৱীৰ সেউজ লুপ্ত হৈ গৈছে। বীৰেন্দ্ৰকুমাৰ দেশৰ নিসৰ্গৰ মাজৰ দেশৰ মানুহৰ সুখ-দুখৰ লগতে আছে। সকলো কঁহিয়াই মই দাশগুপ্তৰ কথা আনি শেহত ক'লো, 'যদিও "মৃত্যুঞ্জয়" মহৎ উপন্যাস নহয় বিবিধ বিশেষত্ব-যুক্ত ই এখন ভাল উপন্যাস নিশ্চয় আৰু ইয়াৰ অন্তৰত এক গাম্ভীর্য আৰু জীৱনৰ সূক্ষ্ম এটি দর্শন বৰ্তি থকা বাবে উপন্যাসখনিকে ওপৰ ঠাই দিব লাগিব। পুৰস্কাৰ প্ৰদান সমিতিয়ে মোৰ অভিমত সহজভাৱে গ্ৰহণ কৰিলে। মোৰ পুৰণি ছাত্ৰ বীৰেনে পঞ্চদশ জ্ঞানপীঠ পুৰস্কাৰ লাভ কৰিলে। অন্তৰে হৰিষ।

কলিকতাৰ মহান ঐতিহাসিক স্যাৰ যদুনাথ সৰকাৰৰ বাস-ভৱনটি দানৰূপে লৈ তাতে এটি সুন্দৰ গৱেষণা-প্ৰতিষ্ঠান গঢ় লৈ উঠিছে—সেণ্টাৰ ফৰ স্টাডিজ ইন চোছিয়েল ছায়েন্সেজ, কলিকতা। তাতে আমাৰ অসমৰ ড° অমলেন্দু গুহ অর্থনৈতিক ইতিহাসৰ অধ্যাপক। কলিকতাত বসবাস কৰা আৰু বঙলাত স্বদেশ আন্দোলনৰ প্ৰথম পুথি "দেশের কথা" লেখা আৰু যাদবপুৰ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ শিক্ষা পৰিষদৰ এজন শিক্ষক (অমলৰ কোশাম্বীৰ পিতৃৰ সহকর্মী) মহাৰাষ্ট্ৰী সখাৰাম গণেশ দেউস্কৰৰ নামত চেণ্টাৰে ভাৰতীয় ইতিহাসৰ বক্তৃতা-

'মালা' এটি প্ৰতিষ্ঠা কৰিছিল। তাৰ প্ৰথম দুটা বক্তৃতাৱলীৰ বিশিষ্ট বক্তা আছিল বোম্বাইৰ অধ্যাপক এ আৰ. দেশাই (১৯৭৭) আৰু আলিগড় মুছলিম বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অধ্যাপক ইৰ্ফান হবিব. (১৯৭৮)। হেন্টাবে এতিয়া তৃতীয় বক্তৃতাৱলী দিবৰ বাবে মোলৈ আহ্বান পঠিয়ালে। অসম বুৰঞ্জীৰ এক অভূতপূৰ্ব কাহিনী মায়ামৰীয়া বিদ্ৰোহৰ সূত্ৰপাতৰ' কথাকে ভাৰতীয় ঐতিহাসিকসকলৰ বিশেষ দৃষ্টিলৈ আনিবলৈ বুলি তাকে মোৰ বিষয়-বস্তু কৰি ল'লো। ১৯৮০ৰ ২৮ আৰু ২৯ জানুৱাৰীত মোৰ বক্তৃতা দুটা হ'ল— Socio-political Events in Assam leading to the Militancy of the Mayamariya Vaisnavas (Third Sakharam Ganesh Deuskar Lectures 1980 on Indian History)। হেন্টাৰে বক্তৃতা দুটা কিতাপ আকাৰে তেওঁলোকৰ প্ৰকাশক কে পি বাগচী এণ্ড কোম্পানিৰ হতুৱাই ছপা কৰাই উলিয়াইছে।

চণ্ডীগড়ত ভাৰতীয় বিদ্যাভৱনৰ এটি শাখা হৈছে। তাৰপৰা শঙ্কৰদেৱ আৰু শঙ্কৰদেৱৰ ধৰ্মশিক্ষা সম্বন্ধে তেওঁলোকৰ কথিকাৱলীত বক্তৃতা কৰিবলৈ নিমন্ত্ৰণ পাইছিল। ৭৮ৰ ১৩ অক্টোবৰ তাৰিখে চণ্ডীগড়ৰ ডি এ ভি কলেজত সেই বক্তৃতা হ'ল! দিল্লী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ভাৰতীয় আধুনিক ভাষা বিভাগৰ শিসকলৰ বিস্তাৰণ সেৱাৰ অধিনত দুটা বক্তৃতা দিব লগীয়া হৈছিল—৮ মাৰ্চ ১৯৮০ত The contribution of the Sankardeva movement to the culture and civilisation of India আৰু ২৫ ফেব্ৰুৱাৰী ১৯৮১ত The resusciation of the Assamese by the American Baptists. ইতিমধ্যে অসমত চলি থকা বিদেশী-বিৰোধী আন্দোলন লৈ পঞ্জাবতো শিক্ষিতসকলৰ মাজত কৌতূহল উপজিছে হৈছিল। বিশেষকৈ আন্দোলনটো বহিৰ্মুখী আৰু বিদেশী

শক্তিৰ প্ৰভাৱিত—কাগজে-পত্ৰৰ হোৱা এনে ধৰণৰ অপপ্ৰচাৰ শুনি সিদকলৰ সেই কৌতূহল বাঢ়িছিল। বহুতে নানা প্ৰশ্ন কৰিছিল লগ পালেই বা আঁতৰত বিৰূপ সমালোচনাও কৰিছিল। গতিকে বন্ধুসকলৰ আয়োজনমতে নৃতাত্ত্বিক ভাষাতত্ত্ব বিভাগৰ ১৯৮১ৰ ২৪ মাৰ্চৰ এক ছেমিওটিক ছেমিনাৰত যি সময় হাতত পালো, তাৰেই আন্দোলন সম্পৰ্কে এটা সুস্থিৰ ধাৰণা দিবৰ যত্ন কৰিছিলো। তেতিয়া সহকৰ্মী অধ্যাপক ড বিহাৰীলাল আবিৰয়ে ক'লে, 'গুৱাহাটী বা অসমৰ পাঁচজন লোকৰ নাম দিয়ক, যি আন্দোলনৰ বিষয়ে কৰ্তৃত্বেৰে ক'ব পাৰিব। আমি ইয়ালৈ তেওঁলোকক আনি কথা শুনিম।' মই কেইটামান নাম দিলো। আবিৰ চণ্ডীগড়ৰ অনুষ্ঠান ছেণ্টাৰ ফৰ, ৰিছাচ ইন ৰুৰেল এণ্ড ইণ্ডাষ্ট্ৰিয়েল ডেভেলপ-মেণ্টৰ লগত জড়িত। তেওঁ ছেণ্টাৰৰ লগত কথা পাতিবলৈ চণ্ডীগড়লৈ গ'ল। কিন্তু ঘৰতো একে খবৰ খাবাৰ নিদিয়াকৈয়ে বাজে বাজে ছেণ্টাৰৰ সঞ্চালক ৰসপাল মালহোত্ৰেৰে অসম পালেহি আৰু গুৱাহাটী, ডিব্ৰুগড় আৰু শিলঙৰ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পণ্ডিতসকল আৰু আন্দোলনৰ নেতাসকলকো এখন ছেমিনাৰলৈ মাটি থৈ গ'ল। সেই আলোচনা-চক্ৰত নিতান্ত বিদ্যায়তনিক আলোচনা, বিশেষকৈ আৰ্থ সামাজিক আলোচনা মাথোঁ কৰাই তেওঁলোকৰ থাই উদ্দেশ্য আছিল। ৮১ৰ ২৭ৰপৰা ৩০ এপ্ৰিললৈ যি আলোচনা হ'ল, সি বহুলভিত্তিক হৈয়ে হ'ল। পঠিত প্ৰবন্ধবোৰে সৈতে তাৰ প্ৰতিবেদন আবিৰৰ সম্পাদনাত কিতাপ ৰূপে (North East Region • Problems and Prospects of Development) প্ৰকাশ পাইছে। তাক আগতে উল্লেখ কৰিছো। ছেমিনাৰত পঠিত মোৰ প্ৰবন্ধটো একাডেমিক প্ৰকৃতিৰ ভিতৰতে বৈছিল বুলি উদ্যোক্তাসকলে মত প্ৰকাশ কৰিছিল।

৮২ৰ শেষত অসম সাহিত্য-সভাৰ ডাক পৰিল বামেশ্বৰ বৰুৱা জন্মশতবাৰ্ষিকী বক্তৃতামালা কৰিবলৈ। সেইমতে গুৱাহাটী গ'লো আৰু

জোৰহাট কেন্দ্ৰবিৰ লগত হাইস্কুলৰ সমূৰ্ত্ত লগা বতাত অসমীয়া প্ৰাচীন জীৱনী-সাহিত্যৰ বিষয়ে দুটা বক্তৃতা দিলো। এয়ে "গুৰু-চৰিতৰ ইতিকথা" নামে অসম সাহিত্য-সভাৰ প্ৰকাশন-বগে প্ৰকাশ পাইছে।

গুৱাহাটীৰপৰা লৈ যোৱা কামবোৰেও মোক পিছে পিছে খেদি থাকে। তাৰে দুটা গধুৰ কাম—গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ "চন্দ্ৰকান্ত অভিধান" আৰু "গুৰু-চৰিত কথা"। প্ৰথমখনৰ কামৰ লগত খাপ খোৱা প্ৰুফ তথবাৱধানৰ অভাৱত সেই কামো মাগ্য সামৰিব লগীয়া হৈছিল, কিন্তু প্ৰেছৰ লগত চলি-কৰি অভিধানখন উলিওৱাই টান হৈছে। নিজৰো দৃষ্টি শক্তি আহিছে, প্ৰুফ চোৱাৰ বাবে অনুপযোগী হৈছে। চৰিতখন ছপোৱাৰ কাম আকৌ বিশ্ববিদ্যালয় প্ৰেছে অৱসৰ-বিনোদনৰ দৰে মাহেকে পবেকেহে কৰে। গতিকে দুইটা কামতে প্ৰচুৰ সময় লাগিছে। পটিআলৰ প্ৰচণ্ড উত্তাপত (কোনো দিনা উচ্চতম তাপ ৪৩°/৪৪ ৫ আৰু নিম্নতম ২৫/২৬ ছেলছিয়াছলৈ উঠে। নিশা টোপনি নধৰিলে বাৰ-এক বজাত সাঁচিপাতৰ পুথিখন উলিয়াই কেঁচা ছপাত চৰিতৰ পাঠ মিলাওঁ আৰু সেই কামেই নিদ্ৰাৰ শান্তি আনে। কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ শিক্ষা মন্ত্ৰালয়ৰপৰা অৰ্থ সাহায্য লৈ গুৱাহাটীৰ সঙ্গীত-সত্ৰ আৰু অসম সাহিত্য সভাৰ বাবে ইংৰাজী পাতনিৰে নাগৰী হৰফত "হস্তমুক্তাৱলী"ৰ এক সংস্কৰণ প্ৰস্তুত কৰোঁ। দিল্লীৰ সাহিত্য অকাদেমীৰ বাবে তেওঁলোকৰ ভাৰতীয় সাহিত্যকাৰ ছিৰিজত অসমীয়া "বৈকুণ্ঠনাথ ভাগৱত ভট্টাচাৰ্য" আৰু ইংৰাজীত "Anandaram Dhekiyal Phukan" আৰু "Nidhi Levi Farwell" (এইখন ৮৩ৰ ৫ আৰু ১২ জানুৱাৰীৰ ভিতৰত লিখা), এই তিনিখন পুথি প্ৰণয়ন কৰি দিওঁ। দিল্লীৰ সঙ্গীত নাটক অকাদেমীৰ অনুৰোধত অসমীয়া অভিনয় সম্পৰ্কে এখন ইংৰাজী কিতাপ লিখি উলিয়াওঁ—"Bhaona, the Ritual Play of Assam",

ভাৰত চৰকাৰৰ পাব্লিকেশ্যন ডিভিজনে মোৰ হতুৱাই লিখাই প্ৰকাশ কৰে Lachit Barphukan, the Victor of the Battle of Saraighat দিল্লী-বাৰাণসী আদি মহানগৰত বিস্তৃত দুই ককাই-ভাই প্ৰকাশন-প্ৰতিষ্ঠান মোতীলাল বানাৰসীদাস আৰু মুন্সীৰাম মনোহৰলালে বিচৰামতে প্ৰথমটোক মোৰ ডি ফিল্ থিছিছৰ দ্বিতীয় সংস্কৰণ Early History of the Vaisnava Faith and Movement in Assam Sankaradeva and His Times আৰু দ্বিতীয়টোক The Religions of the North-East (দেশ বিদেশৰ গৱেষণা-পত্ৰিকাত ওলোৱা প্ৰবন্ধাৱলীৰ সংকলন) প্ৰকাশৰ বাবে দিওঁ। সুখ লাগে, দুইখন কিতাপেই চকুত লগাকৈ ছপা হৈ ওলাইছে। নেশ্যনেল বুক ট্ৰাষ্টৰ দ্বাৰা প্ৰকাশিত ইংৰাজী Sankaradevaখনো ৭৯তে দ্বিতীয় সংস্কৰণ ৰূপত ওলায়। ইতিমধ্যে তেওঁলোকে আনসকলৰ দ্বাৰা অনুবাদ কৰাই তাৰ অসমীয়া, বঙলা, হিন্দী, ওড়িয়া, মৰাঠী আৰু গুজৰাটী ৰূপ পোহৰলৈ আনিছিল। এইদৰে মোৰ নিজৰ পুথিৰ প্ৰকাশনৰ আঁচনিক তত্ৰাই নধৰাকৈ ৰাখিছিলো বুলিব লাগে। অসম প্ৰকাশন পৰিষদৰ বাবে ডক্টৰ শ্ৰীমতী কপিলা বাৎস্যায়নেৰে যুটীয়াকৈ Gita-Govinda in the Assam School of Painting যুগুত কৰি ৩০ মাৰ্চ ১৯৭৯তে গুৱাহাটীলৈ পঠিয়াইছিলো। পৰিষদে কিতাপখন যন্ত্ৰৰ যন্ত্ৰণাৰপৰা মুক্তহে কৰিব পৰা নাই।

পঞ্জাবী বিশ্ববিদ্যালয়ী আৰু সাহিত্যিক বন্ধুসকলৰ মাজত আত্ম-মাহৰ মাজেদি সামাজিক আদান প্ৰদান কৰ্তাই বৰা হৈছিল। তেওঁলোক সাধাৰণতে কথাচহকী আৰু হাঁহি হাঁহি ভাল পোৱা মানুহ। সন্ধিকে তেওঁলোকৰ লগত মেল মাৰিলে সেইখন সোনকালে শেষ নহয়। চণ্ডীগড়ত থকা অসমীয়া পৰিয়াল দুই-এটি (আনন্দ হাজৰিকা, মিৰিৰদেৱ দুৰ্বল আদিৰ) আৰু চণ্ডীগড়ৰ আই. পি এছত (ৰাজনিত

পাৰ্ব্লিক স্কুল) বৃত্তি ধৰি পটি থকা অসমীয়া ল'ৰাকেইটা (মহাদেৱ জ্যোতির্ময়, মুস্তাফা, পৱন আদি) বন্ধ পাবলে প্ৰায় আহে যাবে ঘৰুৱা পৰিৱেশ এটাও ইয়াৰ মাজতে বর্তি আছিল। গুৱাহাটীৰপৰা গৈ ভুমুকি মৰা মোৰ গৱেষণাৰ ছাত্ৰ কেইজনেও ইয়াৰ পৰিৱেশটি খন্তেকলৈ লগত লৈ যায়। বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পঞ্জাবী ইতিহাস সমাজ আদি অনুষ্ঠানৰ উৎসাহময় বৈঠক নিয়মীয়াকৈ বহিছিল। নাটক বিভাগৰ অভিনয়-সন্ধিয়া বহুত পাইছিলো। তদুপৰি বিবিধ বণ্ডৰ গোলাপ আদিৰে ভৰা বিশ্ববিদ্যালয় টৌলৰ গছ-ফুলৰ শোভাইতো সকলো সময়তে সান্নিধ্য যাচিয়ে থাকে। বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বিভিন্ন ঘৰবিলাকৰ স্থাপত্যীয় সৌন্দর্যৰ গাম্ভীর্যও এক বিশেষত্ব। ইয়াৰ মাজতে উপাচার্য ড° অমৃক সিংহৰ যত্নত ৮০ৰ মাৰ্চত আন্তর্জাতিক পর্যায়ৰ এক ভাস্কর্য বিষয়ক ছিম্পজিয়াম হৈছিল, ইউৰোপ, এমেৰিকা আৰু জাপানৰ ভাস্কৰসকলেও আহি তাত যোগ দিছিল আৰু কলাকর্ম নির্মাণ কৰিছিল। তেতিয়া কিন্তু সেই কচিৱান উপাচার্যজন বিশ্ববিদ্যালয়ত নাছিল। আমাৰ বিশ্ববিদ্যালয়বোৰত অহৈতুকভাৱে জনিত তপত বতাহৰ উকমুকনিত তেওঁ অসময়তে উপাচার্য পদ এৰি তেওঁৰ নিজৰ স্থায়ী বিষয় দিল্লীৰ এছোচিয়েশ্যন অব্ ইণ্ডিয়ান ইউনিভাৰ্ছিটিজৰ (আগৰ ইণ্টাৰ-ইউনিভার্ছিটি বোর্ড) সচিব-পদলৈ ঘূৰি গৈছিল। উপাচার্যৰ আসনখনেই 'মিউজিকেল চেয়াৰ'ত পৰিণত হৈছিল। ড অমৃক সিংহৰ পিছত নবেম্বৰ ৭৯ত আহিল ড ভগত সিংহ। তেওঁক হুৰকাৰে ফেব্ৰুৱাৰী ৮১ত গুচাই ('recall কৰি') ড ৰামলেৰক সিংহক পাতিলে। ভগাজনাই পঞ্জাব-হাৰিয়ানা উচ্চ ন্যায়লয়ত গোচৰ তৰিলে। গোচৰত জিকি তেওঁ তিনি মাহতে নিজৰ আসন ঘূৰাই পালে, কিন্তু ৮২ৰ মাজতে তেওঁৰ 'কার্য্যকাল অন্ত পৰিল আৰু পঞ্জাবৰ শিক্ষাধিকাৰে বহুতকাল অংশকালীনভাৱে উপাচার্যৰ কাম চলাব লগীয়া হ'ল। মই পাটিআলা এৰিবৰ সময়

হৈ লতহে 'নতুন উপাচাৰ্য ও সৰ্দাৰ সিংহ জোহলে" কামত যোগ দিয়ে।' এই সময়ত কালছোৱাত বিশ্ববিদ্যালয়ত ৰাজনীতিৰ উঠা-পৰা চলি আছিল। বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ভিতৰৰ কিছু লোকে গোট খাই এখন শিশু কল্যাণ সমিতি আৰু এগৰাকী স্বৰ্গত পঞ্জাবী সাহিত্যিকৰ স্মৃতি-ৰক্ষাৰ্থে অধ্যাপক পূৰণ সিংহ স্মাৰক সমাজ গঠন কৰিছিল আৰু দুইখন অনুষ্ঠানৰে মোক স্থায়ী সভাপতি কৰিছিল। শিশু কল্যাণ সমিতিৰ বাবে বিশ্ববিদ্যালয়ে এডোখৰ মাটিও আমাক দিছিল। কিন্তু ভিতৰুৱা পৰিস্থিতিৰ বাবেই দুইটা অনুষ্ঠানৰ কাম আগ বঢ়াই নিয়া টান হ'ল। ভাৰত চৰকাৰৰ শিক্ষামন্ত্ৰালয়ে বিভিন্ন সময়ত সিসকলৰ ভাৰতীয় ভাষা সমিতি আৰু ইউনেস্কোৰ (UNFSCO) ভাৰতীয় কমিশ্যনৰ সদস্য পাতিছিল, কিন্তু সেই অনুষ্ঠানবোৰেই যেন আছিল জিৰণীয়া মৌ। আমি সেই মৌৰ পাখিৰ ধূলি এক বিন্দু হৈনো কি দৈৱাসনখন সাধিম?

লাহে লাহে ওভতনি-যাত্ৰা আৰম্ভ হ'ল। ২২ অক্টোবৰ ১৯৮২। বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বৃহৎ টেগ বাহাদুৰ হলটোলৈ আমাৰ কমলাবৰীয়া গায়ন-বায়নৰ জোৰাই বৰেণ্য ঐতিহাসিক ড গাণ্ডা সিংহক আগ বঢ়াই আনিলে। হোশিয়াৰপুৰৰ বকুলৰ মালাৰে মেৰিয়াই থোৱা The Bhakti ratnakara of Sankaradeva and History of the Concept of Bhaktiখনি বিশিষ্ট অতিথিগৰাকীয়ে মুকলি কৰিলে। লগতে ড কেশৱানন্দ গোস্বামীয়ে লিখি থৈ যোৱা শঙ্কৰদেৱৰ সৰু জীৱনী এখনি। প্ৰকাশ সম্পূৰ্ণ হ'বলৈ বাকী আছিল মাথোন মুলেখাই লেখি প্ৰায় শেষ কৰা "শিখ গুৰুসকলৰ ইতিহাস।"

১ নবেম্বৰ। গুৰু নানকদেৱৰ আৱিৰ্ভাৱৰ দিন। অৰ্ডাৰ দি নকৈ কৰাই লোৱা ট্ৰাংকত মোৰ নিজৰ লাইব্ৰেৰিৰ কিতাপবোৰ সুমুৱাবলৈ আৰম্ভ কৰিলো।

১ ডিচেম্বৰ। নিশা খাই শুইছোঁহক। এনেতে গাড়ীত মালবস্তু কঢ়িওৱা মানুহ আহি ঘৰত খলকনি তুলিলে। পূৰ্ণিমাৰ পোহৰত সাজু কৰি থোৱা বাকচবোৰ এঘণ্টামানে গাড়ীত তোলা হ'ল। আৰু গাড়ী বাওনা হ'ল গুৱাহাটী অভিমুখে।

২৮ ফেব্ৰুৱাৰীৰ দিনা চেয়াৰৰ দায়িত্ব গুৰু গোবিন্দ সিংহ বিভাগৰ প্ৰধানৰ হাতত গতাই দি মই মুকলি মূৰীয়া হ'লো। পাঁচ বছৰ পটিয়ালাত থাকিও অমৃতসৰ দৰ্শন কৰা নাছিলো। এতিয়া সেই পবিত্ৰ চহৰৰ লগতে অমৃতসৰ জিলাৰ আন শিখ কেন্দ্ৰবোৰ (বাবা বকালা, খাদুৰ চাহিব, অংগোঠা চাহিব, দমদমা চাহিব, গুইণ্ডৱাল, তৰ্ণ তাৰণ, ভাই বুঢাৰ গুৰদ্বাৰ আদি) আৰু বাঘাত (আট্টাৰি) ভাৰত-পাকিস্তান চকি চালোগৈ। মই কাম এৰাৰ পাছত যোগ দিয়া উপাচাৰ্য ড সৰদাৰ সিংহ জৌহলক লগ পাওঁতে তেওঁ ক'লে, তেওঁ আগতে মোক পোৱা হ'লে যাবলৈ এৰি নিদিলেহেঁতেন আৰু এতিয়াও আৰু দুবছৰ থকা কথা মই ভাবিলে ভাল। মই ক'লো, 'মোৰ বন্ধু-বান্ধৱি সকলো গুৱাহাটী পালেগৈয়ে আৰু পটিয়ালাৰ জল-বায়ুৱে মোক ফুণ্ডজি তাল-কাল লগাইছে। গতিকে, অশেষ ধন্যবাদ, মোৰ ঠাইত এতিয়া এজন লোক বাছি আনিলেই সুখী হ'ম।' সৰদাৰ কৰ্তাৰ সিংহ খেৰগিল নামৰ এজন অৱসৰপ্ৰাপ্ত অধ্যক্ষ আছিল "গুৰু গ্ৰন্থ সাহিব" অসমীয়ালৈ অনুবাদ কৰাৰ এক আঁচনি লৈ মই দুবছৰমান বৈ যাব লাগে, এই প্ৰস্তাৱেৰে। তেওঁ মোক শিখ গুৰুদ্বাৰা প্ৰবন্ধক কমিটি, সন্ত লংগোৱাল আৰু তেওঁৰ ওচৰলৈও লৈ যোৱাৰ প্ৰস্তাৱ কৰিলে। এই সুন্দৰ প্ৰস্তাৱতো মই 'না' বুলিব লগীয়া হ'ল। তথাপি খেৰগিলে আঁচনিখন কি কৰিব পাৰি চাওঁ বুলি বিদায় ল'লে। ইতিমধ্যে পঞ্জাবৰ ৰাজনৈতিক জলবায়ু অতি উগ্ৰ হৈ উঠিবলৈ ধৰিছিল। দুদিন পাছতে time of the breaking of nations উপস্থিত-প্ৰায়। তাৰ আগতে মই পটিয়ালা এৰিলো।

পটিআলা এৰিলো ঠিকেই। কিন্তু ৭ এপ্ৰিলৰপৰা ২০ মেইলৈকে নতুন দিল্লীৰ ইউনিয়ন পাব্লিক ছাৰ্ভিছ কমিশ্যনৰ ভেৰমহীয়া এটা ঠিকা ল'বগৈ লগীয়া হ'ল—আই এ এছ্, আই, পি এছ্, আই এফ্ এছ আদি বিভিন্ন লোক-সেৱাৰ প্ৰাৰ্থী-নিৰ্বাচনৰ পাৰ্ছনেলিটি টেস্ট বা ব্যক্তিত্ব পৰীক্ষা (সাধাৰণ ভাষাত ইণ্টাৰভিউ) ল বৰ বাবে। পটিআলাৰপৰা আহোঁতেই শৰীৰ অথিৰ-অৰিৰ হৈ আছিছিল বাবে কমিশ্যনৰ অতিথি-শালাত নিজৰ বন্ধন ব্যৱস্থা কৰিবৰ বাবে ৩১মাৰ্চত পটিআলাত কাম শেষ পৰা সুলেখাক সাৰথি কৰি ল'লো। কমিছনৰ কাম আৰম্ভ কৰি দেশৰ উচ্চতম লোক সেৱাৰ সেৱাৰ্থীসকলৰ সাক্ষাৎ-কৰাত আনন্দই লাভ কৰিছিলো। কিন্তু সাতোটামান সংহাৰকাৰী ৰোগে ফুকলীয়া অভিমন্যুক সপ্তৰথীয়ে আগুৰি ধৰাৰ দৰে মোৰ নিশকতীয়া শৰীৰ বেৰি ধৰিলে। ৯ এপ্ৰিলত কমিছনৰ ডাক্তৰে মোক ড ৰাম মনোহৰ লোহিয়া হস্পিটাললৈ পঠিয়ালে। তাতে এম্ পি দুবে নামৰ এগৰাকী সুচিকিৎসকৰ অধীনত থাকি ১৭ তাৰিখ অতিথি শালালৈ ঘূৰি আহিলো যদিও, ২৪ তাৰিখে মোক ড টি ডি গুপ্ত নামে বন্ধুৱে দাংকোলাকৈ আকৌ দাঙি নি তাত থ বগৈ লগীয়া হ'ল। কমিশ্যনে নিজৰ দায়িত্বত সাধাৰণ হস্পিটালৰপৰা নি মোক ড লোহিয়া নাৰ্ছিং হোমত ভৰ্তি কৰালে, য'ত শীত তাপ-নিয়ন্ত্ৰিত কোঠাটোৰ মোক গুৰলৈ দিয়া বিছনাখনৰ দামেই বোলে এঘাৰ হাজাৰ টকা! কোঠাটোও কেইমাহমান আগতে মাথোন দিল্লীত 'নাম' (Non-Aligned Meet) বহা উপলক্ষ্যে সকলো সুবিধাৰে সমৃদ্ধ কৰা হৈছিল। তাতে ডা° কে কে মাল-হোত্ৰ নামৰ ডাক্তৰজনৰ তত্ত্বাৱধানত বিশেষজ্ঞসকলে এইবাৰ চিকিৎসা আৰম্ভ কৰিলে। কাষৰতে ৰাষ্ট্ৰপতি, প্ৰধান মন্ত্ৰীৰ বাবে আচুতীয়া-কৰি থোৱা কোঠা দুটা আছিল। প্ৰধান মন্ত্ৰীৰ বাৰীৰপৰা নাৰ্ছিং হোমলৈ ৰজনীগন্ধা আদি ফুল একো বোজা আহিছিল। অসমৰ

এম্ পি সকল আৰু অসমৰপৰা যোৱা আনসকলে মোৰ খবৰ-বাতৰি লৈ থাকিল। অসম ভৱনৰ জোনটি বৰাই সকলোকে মোৰে সংযোগ কৰি দিছিল। বিশেষকৈ অবন বৰপুজাৰি আৰু বন্তিয়ে পুত্ৰ অনুপলক লৈ সুলেখাক মোৰ কামত সহায় কৰি দিছিলগৈ। তাৰ মাজতে ২ মেই বিশেষ দিন হৈ পৰিল। সেই দিনা অতি পুৱাতে উশাহ নিশাহৰ অলপ আছকাল পাইছিলো। ডাক্তৰে অলপপৰ অক্সিজেনৰ মুখা লগাই দিয়াত ভাল হৈ উঠিলো। পিছে এবাৰ বিছনাৰপৰা নামি যি থিয় হ'লো, পুনৰ উঠিব নোৱৰা হ'লো। 'মা' বুলি এটা চিয়ঁৰ মাৰিলো আৰু সৰগ পৰা মানুহৰ দৰে থিয় হৈ ৰ'লো। গা ধোৱা ঘৰৰপৰা সুলেখা আহি কোনোমতে মোক বিছনালৈ হেঁচি-ঠেলি তুলি লগে লগে ইলেকৃট্রিক বেল দীঘলীয়াকৈ বজাই দিলে। নাৰ্ছ লৰি আহিল। ওচৰত থকা সৰু ডাক্তৰ আহিল। লগে লগে মালহোত্ৰ আৰু কাৰ্ডিওলজিস্ট আদি আঠজন বিশেষজ্ঞ আহি মোক বেৰি ধৰিলে। তেওঁলোকৰ হাতৰপৰা মোক কিহে নিব খুজিছিল, নিব নোৱাৰিলে। দুইমান বজাত ডা মালহোত্ৰই মোৰ গাল-মুখে হাত ফুৰাই ক'লে, 'ছাৰ, আপুনি এতিয়া নিৰাপদ, সুস্থ। মই ঘৰৰপৰা আহোঁগৈ। লাগিলেই এওঁলোকে মোক মাতিব।' পিছত তেওঁ ক'লে, মোৰ অসাধাৰণ মনোবল আৰু সুলেখাৰ তালা-পিয়েহে মোক এইবাৰলৈ ৰাখিলে। ডাং মালহোত্ৰ আদি ডাক্তৰ, ডা কিষাণ সিংহ মাহাৰ আদি ছিনিয়ৰ ৰেছিডেণ্টে অশেষ কষ্টেৰে মোক জীয়ালে। পিছদিনা ডাঙৰ এক অস্ত্ৰোপচাৰৰপৰা উঠা নাৰ্ছিং হোমতে থকা অক্ষৰ নামে চাৰি বছৰীয়া এটি মহাৰাষ্ট্ৰী ল'ৰাই মোক ৰঙ এথোপা গোলাপ দি গ'লহি। তাৰ পিছদিনাহে সুলেখাই মোক কৈছে, কেনেকৈ মই যাবই, লগীয়া হৈছিল। তাতে মোৰ মনত পৰিল বাদ পৰি থকা এটি সৰু কামৰ কথা— ড নগেন শইকীয়াই সাহিত্য সভাৰ প্ৰকাশন "ভগৱতীপ্ৰসাদ বৰুৱা'ৰ পাতনি লিখি দিয়া

টেলিগ্ৰাম পটিয়ালা এৰা মুহূৰ্ত্তত পাইছিলো। চকু পিছে তেতিয়াও জলক-তবক। মই কৈ গ'লো। মুলেখাই লিখি গ'ল। পাতনিখন ডাকত দিয়ালো। সেইদিনাই অসমৰ বাহিৰৰ বাতৰি-কাকতত অসুখত মই নাৰ্ছিং-হোমত পৰি থকা খবৰ ওলাল। মঙ্গল কামনা কৰাসকলৰ তাঁৰ, আৰু চিঠি যাবলৈ ধৰিলে।

২০ মেই। কমিশ্যনত মোৰ ঠিকাৰ শেষ দিন। মোক এখন গাড়ীৰে 'ডিউটি'লৈ লৈ গ'ল। লগতে বিশেষজ্ঞসকলৰ এক ৰৰভোজ। মই তাত যোগ দিব নোৱাৰি নাৰ্ছিং হোমলৈকে ঘূৰিলো। কমিশ্যনৰ গাড়ী আৰু ডা মাহাৰে ২১ মেই পুৱাতে আমাক পালামলৈকে আগ বঢ়াই দিলে। কমিশ্যনে দিল্লীস্থ অসমৰ কমিশ্যনাৰ আৰু অসম ভৱনৰ যোগে অসম চৰকাৰৰ স্বৰাষ্ট্ৰ বিভাগ আৰু গুৱাহাটী মেডিকেল কলেজলৈ অনুৰোধ জনাই থৈছিল। বৰঝাৰৰপৰা মেডিকেল কলেজৰ দুজন ডাক্তৰে মোক এখন বেড-ক্ৰছ ভানত তুলি কলেজৰ হস্পিটাল পোৱালেহি। অসমৰ আকাশত তেতিয়া চপৰা-চপৰে মাতৃস্তন্যৰ ৰূপে পানীৰে ভৰা ডাৱৰ। নাজানিছিলো, সেইবোৰ সম্বৰ্ত্তক নে পুষ্কৰাৱৰ্ত্তক।

শেহৰ ওহালি

এইদৰে ঘৰৰ ল'ৰা ঘৰলৈ ঘূৰি আহিলো। বৰ ভাগ্যৰ কথা যে নিতান্তই ঘূৰি আহিলো। তাৰ মাথোন কেইদিনমান আগতে সেইদৰে আহিব পৰাৰ আশাটোৰ পৰালিয়েই পৰিছিল। কিন্তু দীঘ আৰু বাতি ৰ তাতখন বাটি কৰিব লাগে আৰু তাবে কেই ওহালিমান ব'ৰ লগীয়া আছিল। সেই দেখিছো হ'বলা ইউ পি এছ. ছি ৰ চন্দ্ৰধৰ ত্ৰিপাঠী আদি বন্ধু আৰু কে কে মালহোত্ৰ আদি লোহিয়া নাৰ্ছিং হোমৰ নিপুণ ডাক্তৰসকলৰ কৃপাত জীৱনলৈ ঘূৰি আহিলো। অসমীয়া ভাষাত ক'বৰ দৰে, যমৰ দুৱাৰ-মুখৰপৰা ঘূৰি আহিয়ে বোধহয় হ'লো "প্ৰান্তিক"ৰ ডক্টৰ ভৱেন্দ্ৰনাথ শইকীয়া আৰু শ্ৰীপ্ৰদীপ বৰুৱাৰ ফৰ্মাইচৰ এই কাপোৰখনৰ। মোৰ বৌদ্ধিক জীৱনত বহুতো সৰু ডাঙৰ ব্যক্তি আৰু অনুষ্ঠানৰ—সাহিত্যিক, সাংস্কৃতিক, শৈক্ষিক আদি অনুষ্ঠানৰ লগত মোৰ সংসৰ্গ হৈছে, সিসকলেৰে মই ভালে-ভুলে কাম কৰি আহিছো, আৰু সেইবোৰ কামৰ মাজতেই ভালেই হওক বা বেয়াই হওক, মোৰ সেই জীৱনটোৱেই গঢ় লৈ উঠিছে। শইকীয়া আৰু বৰুৱাৰ কথাৰপৰা যদি ঠিককৈ বুজিছিলো, তেতিয়া বুজিছিলো মোৰ কাম সেই বৌদ্ধিক সম্বন্ধবোৰৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত মোৰ জীৱনৰ বছৰবোৰৰ সাধুটোৰ বকলা মেলিব লাগে বা সাধুটোৰ পশ্চাদভূমিত সেই সম্পৰ্কবোৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰিব লাগে। মোৰ এই পুৰণত জীৱন-দৰ্শনৰ গভীৰ গভীৰ কথা, জাতীয় ইতিহাসৰ উত্তাল তৰঙ্গ-মালাৰ বিস্তাৰ নাই। কাৰণ বোধ হয়, মোৰ 'মই' আৰু 'মোৰ'বোৰ অতি সীমিত আৰু ক্ষুদ্ৰ। সেই সীমা আৰু ক্ষুদ্ৰতাই হয়তো সকলো বস্তুকে সৰু কৰি দেখিছে। জাতীয়

তাঁত, শালখনৰ টোলোঠা-দোৰ্পাতি, নাচনী-বান্দৰী, বশলি নাকীশলি, চালিমাৰি-গৰকা, বাঁচ-মাকোনৈকে সকলো যতনেও শিপিনী নিপুণ হ'লেহে সহযোগ কৰি ভাল ফল দিয়াত সহায় কৰে। থুপৰীৰ হাতত নহয়। তদুপৰি, মোৰ দীঘ আৰু বাণি উকা। আঁচুফুল নাই। বটাও নাই। গছুৰপৰা মিউজিয়মলৈ ছবিবোৰ, তাঁতীৰ ঘৰলৈ গৈ বিনন্দ কানাযে ফৰ্মাইচ দিয়া ছবিবোৰো নাই। দহিও বটা নাই ল-নিকৈ। আউঠিও ঠেক। ইমান বোপা 'নাই'ৰ মাজত মোৰ তাঁতত কিখন কাপোৰ ওলাব, সি সহজে অনুমেয়। মোৰ সহৃদয় আপোনাসকলৰ সমুখত মাথোন মিনতি—ইয়াত বিজুলী চমক চাবলৈ আশা নকৰিব। 'চমকত চাবলৈ নহওঁ মই বিজুলী।'

দীঘল এটা ছোৱা জীৱনৰ স্মৃতি কৈ ওৰ পেলাবলৈ লৈছো যেতিয়া, আপোনালোকৰ মনত সহজতে দুটা প্ৰশ্ন উঠিব পাৰে। এক, জীৱনত মই পালো কি, খালো কি? দুই, জীৱন সম্পৰ্কে মোৰ দৃষ্টি কি আছিল আৰু কি হৈছে? প্ৰথমটো প্ৰশ্নৰ উত্তৰত এশাৰী বঙলা কবিতা আওৰাও-নাওৰাওঁকৈ আওৰাবৰ মন যায় 'যাবার বেলা এই কথাটি বলিযে যেন যায়, যা দেখেছি যা শুনেছি, তুলনা তার নাহ।' কি সুন্দৰ এই দেখা। কি অপৰূপ সেই শুনা। জীৱনে দুই হাত অকুণ্ঠভাৱে মেলি দি তোমাৰ সমুখত সকলো ধৰি আছে— সুখ-দুখ, আনন্দ-বেদনা সকলো। তুমি ল'ব পৰাতেই সকলো। সুখো লোৱাঁ। দুখো লোৱাঁ। আনন্দকো গৰা মাৰি ধৰাঁ। বেদনাকো আঁকোৱালি লোৱাঁ। সকলো তোমাৰ। নেৰিবাঁ একো। যদি তুমি ঈশ্বৰ বুলি এটি বস্তু বিশ্বাস কৰা, এই সকলো সেই, আনন্দময়ৰে দান বুলি লোৱাঁ। যদি জীৱনক মাথোন নিৰীশ্বৰ নৈসৰ্গিক পদাৰ্থ বুলিয়েহে ভাবা, তাতো সেই দ্বিধাহীন গ্ৰহণৰ অৰ্থ পাবা। এজন বিধাতাত বিশ্বাস থকাসকলে আমি ডেকা কালত আবৃত্তি কৰা

ৰবীন্দ্ৰনাথৰ গীত আওৰাওক • 'হে নিঠুৰ, এই করেছো ভালো, এমন করে, হৃদয়ে আমার তীব্র দহন জ্বালো'। কাৰণ সলিতা জ্বলালেহে সি পোহৰ দিয়ে, ধূপ পুৰিলেহে সি সুবাস বাকি দিয়ে। জীৱনত যি কেৱল সুখৰ হংস-ফেনৰ তুলিখনকেই পাইছে, তেওঁৰ যেন কিবা পাবলৈ থাকি গ'ল। ব্ৰাউনিঙৰ ৰাব্বি বেন এজ্ৰাই সেই দেখি জীৱনৰ প্ৰতি থেতেলা খুতলি খোচা বিন্ধাকো সুৱাগুৰি তুলি আদৰ জনাইছে। ৰাব্বিৰ এই বাণীয়ে সকলো খুন্দা আৰু খোঁচা সহিবলৈ মনোৰম শিক্ষা দিয়ে— সেই খুন্দা-খোঁচা 'ভাগ্য'য়ে দিয়ক, পৰিস্থিতিয়েই দিয়ক বা মানুহবোৰেই আহক। আমাৰ চাৰিফালৰ এই মানুহ-নাটকৰ কিছু কথা বোধহয় 'নৱজাতকৰ মুক্তি' নামৰ পদ্যটোত মই কৈছো। 'মানুহৰ ৰং/মানুহৰ ঢং /দেখিযে লাগিছে ভাল . / মানুহ মিতিৰ/বৰ চেনেহৰ/পাতিছে কিহৰ জাল।'— চন্দ্ৰকুমাৰৰ এইআষাৰ কথা তেজোৰ তুমৰলি মানুহ-হৃদয়ৰ দুখাৰ্ত আৰ্তনাদ। সি চৰম। মই মোৰ জীৱনত সেই চৰম লাভ কৰি পোৱা নাই। জীৱনৰ গভীৰ প্ৰশ্নবোৰবোৰ আঁতৰে আঁতৰেই (পলায়ন কৰি অৱশ্যে নহয়) মোৰ জীৱনে মধ্যবিত্ত নিসৰ্গৰ মাজত গঢ় লৈছে, ৰাজকুমাৰ হেমলেটৰ দৰে জীৱনৰ সমস্যাবোৰ লৈ নিজৰ লগত মই তৰ্ক জোৰা নাই।—

The whips and scorns of time
The oppressor's wrong, the proud man's contumely,
The pangs of disprized love, the law's delay
The insolence of office, and the spurns,
That patient merit of the unworthy takes.

ৰাজকুমাৰৰ দৰে জীৱনৰ দুখৰ তালিকা কৰি, whining কৰি, ছমুনিয়াহৰ বিলাস কৰিবলৈ নিবিচাৰোঁ। সকলোবোৰ সংঘাতৰ অভা

ৰত (জীৱনৰ piıpric<বোৰনো ক লৈ যাব।) জীৱন নীৰস হৈ গ'ল বুলি মোৰ কোনো আক্ষেপো নাই।

'হেৰৌ অজলা, মানুহনো কেনেকুৱা ডাইল বস্তু নিচিনিলি? শেক্‌ছপিয়েৰৰ নাটক পঢ়িলিহে পঢ়িলি। তেওঁ আকল নহ'ল।'—বিষমত পৰি কেঁকাওঁতে পৰম হিতৈষী বৃদ্ধজনে তৰ্জন কৰে তৰ্জনী তুলি। তেও বুলি জানো মানুহক বিশ্বাস কৰিবলৈ এৰি দিব পাৰি? তেতিয়া হ'লে দেখোন নিজলৈকে চোভা হ ব! শতুৰুক বৰপীৰা পাৰি বহুৱাই নিজেই খালত চুঁচৰি থাকা। তেল-পৰি-পিছল তামুলী-পীৰাখনৰপৰা মিতুৰসকল হুঁহকি-পিছলি থকা চোৱা টোওতো জীৱনৰ এক দেখা, এক দৰ্শন। শেক্‌ছপিয়েৰৰ চৰিত্ৰ-বোৰৰ জীৱন্ত ৰূপৰ কি মহিমা। তোমাৰ 'পহুলিত গোন্ধাইছে মধুৰি' বুলি হুচৰি কীৰ্তন গাই গৈ গজপুৰীয়াৰ ঘৰত গেলা লাওপানী খৰি তোমাৰ পানী শৰাধ এবুৰিমান কৰিব পৰাটো জানো কম বিচক্ষণতাৰ পৰিচয়? তাত তুমি আনন্দ নাপাই কৰিবা কি? জীৱনৰ সেয়ে শিক্ষা। তাকে পাইছো।

জীৱনটো ট্ৰেজিক নাট হোৱাতকৈ গাঁও উন্নয়নৰ প্ৰতিবেদন হ'লেও দেশৰ-দহৰ কামত লাগে। ক্ষুদ্ৰ জীৱনৰ ক্ষুদ্ৰ সংঘাতবোৰে মোক দেখা নিদিয়া নহয়। তাৰ ভিতৰত নিজৰ শৰীৰৰ লগতে কিমানখন যুঁজ কৰি চিংভোলোঙা খাই পৰি মাৰল ঘৰৰ মাৰলি লেখিছিলো। কিমান বৰ বৰ স্বপ্ন নিৰলে চ্‌ৰমাৰ হৈছিল, তাৰ লেখ নিদিওঁ।

শেহৰ হস্তিনাপুৰত লগাখন ৰণ কুৰুক্ষেত্ৰই হ'বলৈ ধৰিছিল। সেই যুঁজত বাগি দি সাৰি আছি নতুন জীৱন আৰম্ভ কৰোঁতে বুদ্ধবালে থিয়দণ্ডা দিয়াত সহায় কৰিছিল। সেই সময়তে মেৰতলিৰপৰা সাঁচতীয়া কড়ি কেইটামান উলিয়াই মোৰ আচল

জীৱন মোৰ লেখাবোৰ জীয়াই ৰাখিবলৈ তেওঁলোকৰ হাতত দিছিলো। তেওঁলোকে 'ডক্টৰ মহেশ্বৰ নেওগ প্ৰকাশন ন্যাস-পৰিষদ' নামত সন্মীভূত হৈ লগে লগে কাম আৰম্ভ কৰিছিল। মোৰ সুখৰ পাৰ নাই যে তেওঁলোকৰ দয়াময় কাৰ্যই আজি প্ৰথম গুটি ধৰিছে প্ৰথম খণ্ড (ছুখন কিতাপৰ সমষ্টি) 'মহেশ্বৰ নেওগ ৰচনাৱলী'' ছপাশালৰ-পৰা ওলাই আহিছে।

কোনোবাই কোনোবাই ধেমালি কৰিয়ে কয় নেওগহঁতে কয়, মই হেনো এটা অনুষ্ঠান। কথাটো অনুবীক্ষণৰ কাচখনৰ পোহৰত চাব লগীয়া। যদি সি সঁচা হ'বলৈ হ'ল, তেতিয়া হ'লে এনুৰি একুৰি অনুষ্ঠানে মই-অনুষ্ঠানক কেনেকৈ গঢ়িলে সেইটো ডাঙৰ কথা। অধ্যাপক বিৰিঞ্চিকুমাৰ বৰুৱাই এমেৰিকাৰপৰা লিখা 'ডক্টৰ বৰুৱাৰ চিঠি'ৰ এখন চিঠিত লেখিছে—"ডক্টৰ নেওগ অকলেই একুৰিজন, মই তেওঁৰ কি সহায় সাৰথি হ'ম।' বৰুৱাদেৱৰ আশীৰ্ব্বাদৰ এই মথুৰা পাগৰ ভৰত মই কুঁজা হৈ পৰিছো। কিন্তু এটা ফালৰপৰা তেওঁৰ বাণী সত্য যেন পাইছো—এটাই একুৰি এটা উদ্দেশ্য খেদি মেথিউ আৰ্নল্ডৰ sick hurry and divided aim লৈ লৈ মই Jack of all trade, master of none হৈ পৰিছোনেকি।

মই জীৱনৰ বহুতবোৰ সৰু-বৰ সমস্যাৰ সমাধান দেখা পাইছিলো কৰ্মত। নিজৰ ভিতৰখনৰ বিকাশ যদি বিচাৰোঁ, তেনে ধৰিব লাগে কামত। জীৱনৰ দুখ যদি জয় কৰিব লাগে, ঔষধ হ'ল কৰ্ম। জীৱনৰ pinprick, খোঁচা-বিন্ধাবোৰ যদি তুচ্ছ কৰিব লাগে, নিজকে পাহৰি এৰি দিয়াঁ কামত। দেশৰ প্ৰতি যদি একনিষ্ঠ আনুগত্য ৰাখিব লাগে, তেনে কৰ্ম-দ্ৰোণাচাৰ্য্যৰ মূৰ্তি ধ্যান কৰি বহি যোৱাঁ। যদি কাৰৰ আনজনক সুখৰ বাটৰ সন্ধান দিব লাগে, নিজেও ধৰাঁ কাম, তেওঁ ধৰক কামত। কৰ্মতকৈনো বাক আৰু কি ধৰ্ম আছে? এটা পৰিস্থিতিত তোমাৰ যিটো বাঞ্ছনীয় আঁচনি, সেয়ে তোমাৰ

কৰ্তব্য অৰ্থাৎ ধৰ্ম, গীতাৰ ভাষাত 'স্বধৰ্ম।' সি অতি পবিত্ৰ আৰু উদাত্তকাৰী। তাৰপৰা তোমাৰ বেছ বেলেঞ্চ নাথাকিলেও কথা নাই কাৰণ, স্বধৰ্মে নিধন, শ্ৰেয়। কৰ্ম সদায় জাগ্ৰত। আজিৰ তোমাৰ কৰ্মৰত অৱস্থাৰপৰা ভূইকঁপৰ দৰে কোনোবা গভীৰতাও পাবগৈ তাৰ শিপা। কৰ্মক কৰ্মৰ বাবে ভাল পোৱাটো আমাৰ নিজস্ব অধিকাৰ, নিজস্ব আনন্দ। তাৰ ফল আশা কৰি থকাটো হ'লে বৰ দুখকৰ দেই। সেই বাবে যিটোতহে তোমাৰ অধিকাৰ, তাৰপৰাই আনন্দৰ মৌ-ৰসকণ চেপি চেপি খাই থাকাঁ। ফলটো যদি কুপথ হয়, কিনো কৰিবা আৰু! মই বোধ কৰোঁ কাম কৰিয়ে ভাল পাওঁ, কামবোৰো ভাল পাওঁ, তাতে আনন্দ। কোনোবাই শুই ভাল পায় পাওক। সি তেওঁলোকৰ আনন্দ। 'পি পু ফি শো' বহুতৰে জীৱনৰ হেনো মন্ত্ৰ।

দুটা বিশ্ববিদ্যালয়ৰপৰা মই কামৰ শেহত অৱসৰ পাইছো। এইদৰে দুবাৰ retired, অৱসৰপ্ৰাপ্ত হ'লেও এতিয়াও tired, ক্লান্ত হোৱা নাই। হ'লে যে নচলিব। আৰু বহুত বহুত মোলৈ যেন কাম বৈ আছে। বন্ধুসকলৰপৰা কামৰ ফৰ্মাইচ পালে সেই কথা-টোকেই মনত লাগে বৰ। অসীম জ্ঞানৰ অধিকাৰীজনে যেতিয়া নিজকে সাগৰ পাৰত শিলগুটি বোটলাজন বুলিহে কয়, মইনো নিজকে কি বুলিম? কোবোকা পুখুৰীৰ পাৰত লেধাই শামুক খুঁটি ফুৰাটো? গতিকে আগৰ লাগিলেনো কেনেকৈ হ'ব? 'done little, undone vast' লৈ বহি আছো 'অকৃত কাৰ্য, অকথিত বাণী'ৰ বেদনাত। তাতেই আকৌ মোৰ কৃতী ছাত্ৰী এগৰাকীয়ে চিঠিত লিখি থাকে, 'ছাৰ, আপুনি আধুনিক যুগৰ এজন সাধক।' কি বোলে, কণা ল'ৰাৰ নাম পদ্মলোচন। সাধক হ'বলৈ কমখন সাধি সাধি সাধিব লাগে জানো, মোৰ আই। আৰু নালাগে শিক্ষক হৈ পঢ়ুৱাই পঢ়ুৱাই কিমানক মানুহ কৰিলো? কৰিলোনে? 'সিদ্ধিবস্ত্ৰ বুলি 'কিমানক পাঠ দি দি দুটা-তিনিটাকৈ বিলাতী আখৰ দান

কৰিলোঁ—এম্ এ ,পি এইচ্ ডি । কিন্তু সেই আখৰকেইটাৰ ওজনৰ পাণ্ডিত্য জানো দিব পাৰিলোঁ আটাইকে? কেইজনমান বাৰু পালোঁ জ্ঞানৰ উজ্জ্বল উচ্চ সভাত সভা-শুৱনী (সোহসৌ পুত্ৰ য) কৰি প্ৰাণ জুৰোৱাকৈ সঙ্গী ৰূপে? পালোঁ। কিন্তু এবাটি শাকত এটা জালুকৰ পৰিমিতহে হ'বলা। সেযাৰ লেখ ল'বলৈ এযোৰ আঙুলিৰ পাৰবই নালাগে। এম এ মহলাত উঠিবলৈ ধৰাসকলক মই বাৰম্বাৰ কওঁ, 'বোপাটি, আইটিইঁত। তোমালোকৰ অধ্যয়নৰ জীৱন এতিযাহে আৰম্ভ হৈছে কি হ'বই। তেওঁলোক কিন্তু সিমা নতে ডিগ্ৰিটো পিঠিব পাছত লগাই ফলি পুথি ধেঁৱাচাঙত তোলাৰহে আযোজন কৰে। পি এইচ্ ডি ডিগ্ৰি পালেযে "বিদ্যাৱতী" নাটৰ কালিদাসৰ দৰে সৰ্ব সাধনাৰ যেন সিদ্ধি লাভ কৰিলে! মই কওঁ, ডক্টৰ হ'লেই সকলো বাণীকান্ত কাকতি নহয়। ডক্টৰ নোহোৱা হ'লেও বাণীকান্ত অধ্যাপক পি চি ৰায়ৰ 'বিৰল বাণী-কান্ত' হৈ থাকিলহেঁতেন। ডক্টৰেটৰ থিছিছখনেই 'জ্ঞান সাগৰৰ দুই পাৰ' নহয়। বৰ, সেইখন নিয়মবিজ্ঞানৰ (methodology) প্ৰাথমিক প্ৰয়োগৰ আখৰা মাথোন। থিছিছ এখনক গ্ৰন্থত পৰিণত কৰিবলৈ বহুতো বাকী ৰৈ যায়। তদুপৰি, পৃথিৱীৰ বহুত বিশ্ববিদ্যালযত থিছিছবোৰক তিনি শ্ৰেণীত ভাগ কৰি ডিগ্ৰিৰ লগতে তাক ঘোষণা কৰা হয়—প্ৰথম, যেনে আছে তেনেই প্ৰকাশ কৰিব পৰা থিছিছ, দ্বিতীয়, কিছু বা বিস্তৰ সংশোধনেৰে প্ৰকাশযোগ্য কৰিব পৰা থিছিছ আৰু তৃতীয় শ্ৰেণীত প্ৰকাশৰ কথা ভাবিব নলগা অযোগ্য থিছিছ। গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ মানৱিকীত এই শ্ৰেণীবিভাজন প্ৰয়োগ কৰিবলৈ খুন্দিয়াই থকা হৈছে। কেতিয়াবাবপৰা কৰ্তৃপক্ষই হয়তো গাভ লাগি নিয়মটোত ধৰিব। থিছিছ প্ৰকাশ কৰিবলৈ অনুমতি দিওঁতে বিশ্ববিদ্যালয়ে আগ-গুৰি গুণিহে দিব লাগে, কাৰণ এখন থিছিছ দেখিলেই ডিগ্ৰি দিয়া বিশ্ববিদ্যালয়টোলৈ সন্মানৰ

দ্বাৰ .হ্‌'ব লাগে। নহ'লে শিক্ষাই 'আগ কণ্ঠ গুৰি কণা, থাগৰি কাটিলো তিনিকন্যাহে' হয়.। . খিছি পৰীক্ষাৰ দ্বিতীয় অধ্যায় জীৱত পৰীক্ষাৰ্থীজনৰ মাজেৰে পৰীক্ষা (viva voce test) অনেক সময়ত 'আভাস মাত্র, চিন দৰশোৱা'ৰ নিচিনা কথা হয় আৰু পৰীক্ষকসকল পৰীক্ষাৰ্থীৰ ওপৰত কঠোৰ হোৱাৰ বেলা আৰু তেতিয়া নাথাকে। এই সকলোবোৰ ভাবিলে যিসকলে আমাৰ কীৰ্তিৰ ধ্বজা লৈ ফুৰে, সেই ডক্টৰসকলৰ সেই পতাকা দাণ্ডি ধৰি ফুৰিবৰ শকতিৰ কথা ভাবিব লগীয়া হয়। সেইহে আজি-কালি শিক্ষাবিদ বোলা শ্ৰেণীৰ লোকে ডক্টৰোত্তৰ কৰ্মলৈহে দৃষ্টি দিয়া হৈছে।

ঘূৰি ঘূৰি মনত পৰে, তাহানি শুনীতি বাবু কাকতি ছাৰ, ভূঞা ছাৰ, এইসকলক মোৰ obstinate questionings লৈ লগ পালেই কিমান আমনি দিছিলো। সেইবোৰৰ তুলনাত আমি পঢ়ুওৱা শিশু ছৱালসকলে আমাক একো প্ৰশ্ন ট্ৰশ্ন নকৰি কিযে অময়া সুখত ৰাখিছে, ভাবিলেও ভাল লাগিবৰ কথা নহয়নে ?

মোৰ শিক্ষা-গুৰুসকল, পূৰ্বসূৰীসকল এতিয়া স্বৰ্লোকৰ লোক। কিন্তু তেওঁলোকৰ 'পদ-নখ-চন্দ্ৰ-প্ৰকাশিত' সাধনাৰ ৰাঙলী ৰাজআলি পৰি আছে। তেওঁলোকৰ জ্ঞানানুসন্ধানত কেৱল জ্ঞানস্পৃহাই নাছিল। এক গভীৰ দেশ-প্ৰেমে তেওঁলোকৰ কৰ্মক ভেজি আছিল। তেওঁলোকৰ জ্ঞানে দেশখনক বৰ কৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰিছিল। অৱশ্যে সমস্ত ভাৰতবৰ্ষতে সেই প্ৰেমময় জ্ঞানৰ আদৰ্শ প্ৰসাৰিত হৈছিল। অকল সেযে নহয়। 'পশ্চিমে আজ খুলিয়াছে দ্বার, সেথা হতে সবে আনে উপহার।' পাশ্চাত্ত্যৰ বৈজ্ঞানিক অনুসন্ধানৰ প্ৰক্ৰিয়াৰ আমাৰ ভাৰততো, আমাৰ অসমতো প্ৰয়োগ হ'ল। এনে 'জ্ঞানাঞ্জন-শলাকয়া' আমাৰ 'চক্ষুৰুন্মীলিতং' হৈছিল। আমি সেই বৰেণ্যসকলৰ নিৰ্দিষ্ট পথেদি আগ বাঢ়িবৰ যত্ন কৰিছিলো। এডোৱাৰ্ড গেইটেই হওক বা পদ্মনাথ বিদ্যাবিনোদেই হওক, লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাকে বোলক বা হেমচন্দ্ৰ গোস্বামী, কনকলাল বৰুৱাকে

যোলক, ডক্টৰ ভূঞাকে ধৰক বা ডক্টৰ কাকতিকে, এই মহানসকলে কান্ধ-বাঁহুৰ একোটাৰ জোৰ জনাই আমাক যি ৰাজপথ দেখুৱালে, সি আজিও তৰ্‌ৰবাই আছে। সেই ৰবআদিৰ বাটকৰাহে বৰ সৰহ নহয় বা সেই পক্কত খোজ দিয়াসকলৰ খোজবোৰো বাটকটা-ৱাসকলৰ সমানেই গমহগমহীয়া নহয়। অসমৰ অতীত লৈ কৰিব লগীয়া কাম অলেখ পৰি আছে। লাগে মাথোন আমাৰ বহুত-বোৰৰ দৃষ্টি-শক্তি, কৰ্ম শক্তিৰ বল।

মোক এজনে প্ৰশ্ন কৰিছিল, অসমৰ সংকীৰ্ণ সীমাৰ মাজত আবদ্ধ হৈ থাকি (মোৰ পি এইচ্ ডি থিছিছ কিম্বা সংস্কৃত "হস্তমুক্তাৱলী' বা 'ভক্তিৰত্নাকৰৰ" সমীক্ষিত সংস্কৰণত প্ৰদৰ্শিত শক্তি থকাতো) মই কিয় সৰ্ব ভাৰতীয় বিষয়ত বিশেষ জানিৰ কাৰ্য কৰা নাই। প্ৰথম কথা, অসমৰ বিষয়বোৰত গৱেষণাৰ কাম কৰি লেই দেখোঁ সৰ্বভাৰতীয় কাৰ্য হ'ব। দ্বিতীয়তে, বহুল ভাৰতীয় ক্ষেত্ৰত কাম কৰা গুণী লোক যথেষ্ট ওলাইছে বুলি ক'ব লাগিব। কিন্তু তৃতীয়তে অসমৰ অতীত উদ্‌ঘাটন কৰা পণ্ডিতৰ সংখ্যা কম, একাণ-পতীয়াকৈ কৰাজনৰ সংখ্যাযে নগণ্য। সৰ্বভাৰতীয় প্ৰাচ্যবিদ্যা সম্মিলনৰ সুকুমাৰ কলা শাখাৰ সভাপতি হওঁতেও মই অসমৰ ঐতিহ্যৰ কথাহে বিবৰিছিলো। অসমতত্ত্ব-বিষয়ক গৱেষণাৰ ক্ষেত্ৰই ব্যস্ত ৰাখিব পাৰিব, এনে বহুত পণ্ডিতকে আমাৰ লাগে। ভাৰতবৰ্ষৰ ইতিহাসৰ কথা লিখোঁতে অসমৰ কথা এৰি যোৱাটোৱেই প্ৰায় সিদিনালৈকে নিয়ম আছিল। লাহে লাহে অসম এনে ব্যতিক্ৰমৰপৰা আঁতৰি নিয়মৰ ভিতৰলৈ সোমাবলৈ ধৰিছে। তেনেস্থলত আমি বহি থাকিমনে? বাহিৰৰ বহুতো বৰেণ্য পাণ্ডিতে আমাৰ অতীতত উজ্জ্বল হাত বুলাইছে। ই জানো কম সুখৰ কথা?

অসমৰ কলা-বিদ্যাবোৰৰ বিষয়ে আধুনিক দৃষ্টি আৰু পদ্ধতিৰে লিখা লোকৰ লেখ এতিয়াও আঙুলি মূৰতে বয়। ভয়ে ভয়ে

জানানিজে এই ক্ষেত্ৰতো প্ৰবেশ কৰিছিলো। কিন্তু এইবা [illegible] কাহিকো [illegible] ইয়াৰ কথা কাকো [illegible] আমাৰো [illegible] তাতকৈ বিশেষ [illegible] নহল) মোৰ [illegible]বোৰ শিসকলে [illegible] আগ্ৰহেৰে গ্ৰহণ কৰিছিল—মই [illegible] কি [illegible]বিছো, সেইটো অসমত জনা হোৱাৰ পৰ্বেই। তাৰ পাছতহে গীত নৃত্য, চিত্ৰ-আদি বিষয়ক প্ৰবন্ধকেইটা আৰু কিতাপৰ বিষয়ে বন্ধুসকলে জনা হ'ল। এই ক্ষেত্ৰতযে আমাৰ অকৃত কাৰ্যৰ পৰিমাণ অতি প্ৰচুৰ। ইফালে তাৰ বিষয়ে জানিবলৈ কলা-জগতখন উদগ্ৰীৱ হৈ বৈ আছে।

অসমৰ সঙ্গীত-কলাৰ ৰক্ষাৰ অৰ্থে নমুনাৰ নিচিনাকৈ এটি সৰু অনুষ্ঠান কৰিলো গুৱাহাটীৰ কেইজনমান গুণী লোকৰ লগ লৈ। তাৰ হৈ এই সাধুৰ মধ্যতে মই ছবা হনুনিয়াহকেইটা আপোনালোকে শুনি আছে। পঞ্চনদৰ দেশৰপৰা নানা ধ্যান ধাৰণা লৈ ঘূৰি আহি অনুষ্ঠানটোক কৈছিলো, 'আজি ভাৰতৰ কলা-জগতৰ বৰ ভাল দিন-কাল পৰিছে। আমিও সজ সজ অনুষ্ঠানৰ আঁহিত নিজকে গঢ়োঁ, ধৰোঁ। আমাৰ গীত-পদ, নাচ-বাগ, বাদ্য বাজনা চাবলৈ-শুনিবলৈ মানুহ খেদি-কুবি আহিব—ভাল সংগ্ৰহ নেখে এনে কৰোঁ। কিন্তু গছৰ আগতহে যেন কথা ক'লো। এজন বন্ধুৱে ক'লে, 'আজিৰ মানুহে পইছাহে বিচাৰে, আৰ্ট ক'ত বুজিব? আৰ্টো পইছাৰ দাসী হ'ব লগীয়া হৈছে।' কিন্তু মহাপুৰুষৰ প্ৰসাদ সংস্কৃতি-অধিমী-খোকাক ডেওঁলোকে কোনটো চকুৰে চায়? তাতো Time's out of jointনেকি? এইবোৰ দৃষ্টিৰপৰা মোৰ জীৱনৰ কথা চমুৱাই ক'বলৈ হ'লে শোক লগাহে হ'ব। নকওঁ আৰু।

আজি আমাৰ প্ৰমূল্যবোৰৰ নিদাৰুণভাৱে পৰিবৰ্তন ঘটিছে। আমি এসময়ত যি simple living and high thinkingক বহুত দাম দিছিলো, তাৰ একেবাৰেই মূল্যহ্ৰাস, devaluation হৈ গ'ল।

চাৰ্লিচকাৰ্লৰ জনতাখন 'আকৌ কোনোবা' কালে এই 'হোটেলে আড্ডি গাইড' 'এখন তুমিয়ো এটা কাৰিকৰ গাভৰু আৰু আমি ইয়াতে পাৰি থাকিলোঁ।' যেন পৰিপাৰ্শ্বৰ লগত অপ্ৰাসঙ্গিক এক আৰ্তৰ। মোৰ এজন পুৰণি কৃতী ছাত্ৰই কৈছিল, 'ছাৰ, চুৰিয়াখন পিন্ধি ওলাই গ'লে বিকৃশালালয়ো বিকৃশাত তুলিব নোখোজে।' ছেকছপিয়েৰৰ এটা চৰিত্ৰই আন এটাক গালি পৰাৰ দৰে আধুনিক জীৱনক ক'ব নেকি— A tailor made thee? মানুহৰ ঠাইত আজি জেনেহ'লে যেমনৰ পূজাহে হয়। হওক। সিও সাৰ্থকভাৱে হ'লে দেখোন হয়। তাৰ মাজত অসমীয়া সংস্কৃতি বুলি এটা ভাওৰ আৰাও শুনা গৈছে। সি আৰাৰেই নে, সংস্কৃতিও? অসমীয়া সংস্কৃতিনো কিহত বৰ্তি আছে? জীৱনৰ প্ৰমূল্যত? খোৱাত বোৱাত? পিন্ধাত-উৰাত? গোৱাত-বজনাত? নে আন এশ এটা সংস্কৃতিৰ পদাৰ্থত? কোনটো বিন্দুত অসমীয়া সংস্কৃতিক ৰাখিম? আমাৰ বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভাদেৱে তেওঁৰ swan song বা মহাপ্ৰাস্থানিক গীতত এআবাৰ কথা লিখিছিল বোলে, তেওঁৰ হেনো কল্যাণ খবমান গাবৰ পৰ হ'ল। আধুনিক শিক্ষিতসকলে এনে ভাষা বুজি নাপায়। ইউৰোপত বিথফেনৰ চিম্ফনি সুৰুলাসকলক সংস্কৃতি-সম্পন্ন লোক বুলিব। আমাৰ শিক্ষিতজনে কল্যাণ খবমান বুজিব, দূৰৰ কথা, তাক খায় নে কাণত পিন্ধে, তাকো জনাৰ প্ৰয়োজন বোধ নকৰে। তেওঁ কোন সংস্কৃতি ৰাখিব, তাকে শুধোঁ। সিদিনাখন অসম একাডেমি বোলা অনুষ্ঠানৰ প্ৰকাশন Modern Assamese Life and Culture-ত এটা প্ৰবন্ধত অসমীয়া সংস্কৃতিৰ ছবি আঁকিবলৈ গৈয়ে কি বিপদত পৰিছিলোঁ। নেতি, নেতি কেৱল! নিজে যি বুজোঁ, তাকেই লেখোঁ। তাত কোনো কিন্তু আক্ষেপ নাই।

আজিৰ মূল্যবোধত যেতিয়া চুবিয়াখনৰ বেচ হেবাই 'যায়, ঠেঙাটোৰহে দাম চৰে, তেতিয়া মূল পদাৰ্থ মানুহটোৰ স্টাৰ্লিং মূল্য ক'ত বয়গৈ? আদৰ্শৰ 'কৌপীনৱন্তঃ খলু' ক'ত বয়গৈ? মই পটিআলাৰ পৰা ঘূৰাৰ পাছত শ্ৰদ্ধেয় অধ্যাপক অতুলচন্দ্ৰ হাজৰিকাক তেওঁৰ জন্মদিনৰ ওলগ জনাবলৈ গৈ কাষতে বহিছো। জীৱনৰ নতুন পৰিৱেশলৈ আঙুলি টোৱাই হাজৰিকাই এটা টঁক খুউওৱা কথা ক'লে, 'আজি-কালি মানুহে মানুহে মৰম কমিছে। নেওগ মোৰ একেবাৰেই কাষতে বহি আছে। মোৰ ইচ্ছা গ'লে এখন ভেগাৰ তেওঁৰ বুকুত বিনা দ্বিধায় সুমুৱাই দিব পাৰোঁ।' জীৱনৰ পৱিত্ৰতা আৰু প্ৰমূল্য ইমানেই নোহোৱা হ'লনে? জীৱনৰ মূল্য হেবালে মৃত্যুৰ মূল্য বাঢ়ি যায়। ভাগ্যে আমি 'কৌপীনৱন্ত' হৈ নিজকে ৰক্ষা কৰিছো। আগৰ 'চেনেহা-চেনেহি', আগৰ 'মিতিৰৰ সোৱাদ লৈ যুৰা'—এইবোৰ সাধুকথাতকৈও অলীক হ'লনেকি?

মোৰ এই কাহিনীৰপৰা কোনোবা প্ৰাণীৰ ক'ৰবাত কেনেবাকৈ উপকাৰ হ'লে বং পাম, কোনোবাই ইয়াত কিবা বতৰা পালেও ভালৰে কথা হ'ব, দেশৰ-দহৰ, সাহিত্য-সংস্কৃতিৰ কামত অহা কিবা ইঙ্গিত বিচাৰি পালেযে মোৰ কামৰ কাম হ'ল বুলিয়ে ভাবিম।

ভাল সাধু হ'লে বোলে তাৰ ভাল নীতিশিক্ষাও থাকে। বেয়া সাধু হ'লে তাৰপৰা পাবলৈ কি থাকিল? আজি-কালিনো নীতিশিক্ষা বিচাৰে কোনে? আমাক ক-খ শিকোৱা যোগধৰ পণ্ডিতৰ চিটিপনি এচাৰিডালো আজি গ'ল। টিকনি লৰাই লৰাই কথা কোৱা পণ্ডিতৰ 'মা ক্ৰয়াৎ', 'মা কুৰ্বাৎ'সোপাও গ'ল। তাৰ বাবে হুমুনিয়াহ হাবি লাভ?

মোৰ সাধু শেহ হৈ আহিছে। 'জীৱনৰ যাৰ গুকান বালিত/ ধূলিৰ বাহিৰে/নাছিল একো চিন', তাৰ সাধু। সি আৰু আন কি হ'ব?—'সাধু, সাধু, সাধু। খায় কঁঠালৰ বাহু।' জোনাকী-পাটীৰ আইতাই সেই দেখি কৈছে, এতিয়া আৰু সাধু শুনাসকলৰ 'কাপোৰ-কানি ক'লা পৰিল, সকলো ঘৰা-ঘৰি গ'ল।'

উপলব্ধি ঃ শিৰোনামাবোৰৰ বিষয়ে টোকা

১. 'কমাৰকদীয়া! এই / সৰু গাঁওখনি মোৰ / ব্ৰহ্মাণ্ডৰ ক্ষুদ্ৰ সংস্কৰণ / ইয়াতে এদিন মোৰ / কোনোবা শেৱালি ৰাতি / যৌৱনৰ ধীৰ জাগৰণ।—'মোৰ গাঁও', ভিৰেশ্বৰ নেওগৰ "ইন্দ্ৰধনু"

১০ 'দিহাৰ সাঁকো / ভাগোঁ ভাগোঁ / হেন্তাৰাৰিও নাই।' —আনন্দচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ গীত।

১১ 'প্ৰাগজ্যোতিষে পুৰে পুণ্যে / ৰবেশ্চো বিহুষাং মণি.।'—সুনীতিকুমাৰ চট্টোপাধ্যায়, 'অধ্যাপকশ্ৰীমহেশ্বৰনিয়োগপ্ৰশস্তি।' ওছালি ৩৪ৰ শেহত চাওক/

১২ "'পাটিবে পুস্তক গুৰু-গৌৰৱ-সভায়।'—পীতাম্বৰ কবি, 'উষা-পৰিণয়।'"

১৪ 'শঙ্কৰ গুৰু আমাৰে / জগদ্‌গুৰু আমাৰে, / লুকাই আছা / দেখা নেদা / মণিকূটৰ ভিতৰে।' —লোকগীতি।

১৯ 'ফুলেশ্বৰী অ' আই ফুলৰে বৰণ, / আই ফুলৰে বৰণ।' —আইনাম।

৩৫ 'প্ৰকৃতি-পৰশ-ৰসে অমল কমল / চঞ্চল হৃদি জলে ঢালে পৰিমল।'—মিত্ৰদেৱ মহন্ত অধিকাৰৰ গীত 'চিৰচেনেহী মোৰ ভাষা-জননী।'

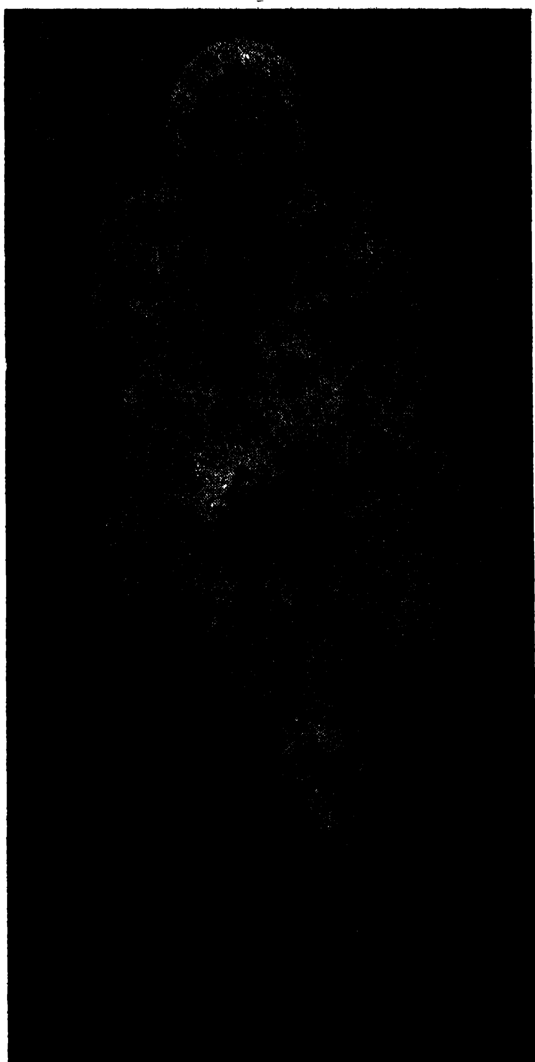
৩৬ পৃথিৱীত 'ক'তো বিচাৰি নোপোৱা / জনমটো কৰিলেও পাত। —'অ' মোৰ আপোনাৰ দেশ' —লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ গীত।

৪২ 'জিলিকাৰ লুইতৰে পাৰ।' —ড ভূপেন হাজৰিকাৰ গীত।

৪৫ 'এইবাৰ হক যাত্ৰা আৰম্ভণ / অনন্ত পথৰ যাত্ৰা।' —'নৱজাতকৰ মুক্তি', মহেশ্বৰ নেওগৰ 'সঞ্চাৰিণী দীপশিখা।'

৪৬ 'গগন মে থালু ৰবি চন্দু দীপক বনে তাৰিকা মণ্ডল জনক মোতী / ধূপু মলআনলো পৱনু চমৰী কৰে সগল বনৰাই ফুলন্ত জোতী ।। কৈসী আৰতী হোই ভৱখণ্ডনা তেৰী আৰতী ॥ অনহতা সবদ বাজন্ত ভেৰী ।।"—গুৰু নানকদেৱৰ বাণী। ৰবীন্দ্ৰনাথৰ অনুবাদ 'গগনের থালে রবি চন্দ্র দীপক জ্বলে, / তারকামণ্ডল চমকে মোতি রে / ধূপ মলয়ানিল, পৱন চামর করে / সকল বনৰাজি ফুলন্ত জ্যোতি রে / কেমনে আরতি হে ভৱখণ্ডন, তব আৰতি— / অনাহত শব্দ বাজন্ত ভেরী রে ।।' (ব্ৰহ্মসঙ্গীত ২)।

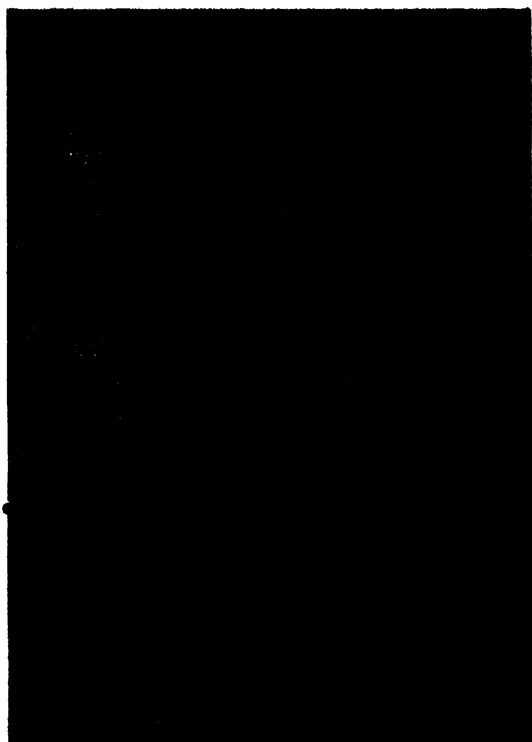
৪৭ 'পিৰ দেখন কী আস কাগা আস মৈনূ পিৰ দেখন কী ।' —পঞ্জাবৰ ছায়াবাদী কবি শেখ ফৰীদৰ গীত (প্ৰিয়জনক দেখিবলৈ আশা, কাউৰী, মোৰ আশা প্ৰিয়জনক দেখা পাবলৈ।) লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ অনুবাদ, হেৰ কাউৰী, মোৰ সেই মেল খাই থকা চকু দুটি তই নেখাবি, কাৰণ মোৰ প্ৰিয়তম উভতি আহিলে সেই দুটিয়ে তেওঁক আকৌ এবাৰ প্ৰাণ ভৰি দেখিবলৈ পাব' (সভাপতিৰ অভিভাষণ, অসম সাহিত্য-সভা)।

আই চন্দ্রপ্রভা নেওগ

পিতৃ মাণিকচন্দ্ৰ নেওগ

সৰু মোমাইদেউ থানেশ্বৰ হাজৰিকা

ককাইদেউ ডিম্বেশ্বৰ নেওগ

Cross Ticket
When Sold

নং

গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় পুঁজি

গৌহাটী
বিশ্ববিদ্যালয়
নিধি

GAUHATI
UNIVERSITY
FUND

PRESIDENT

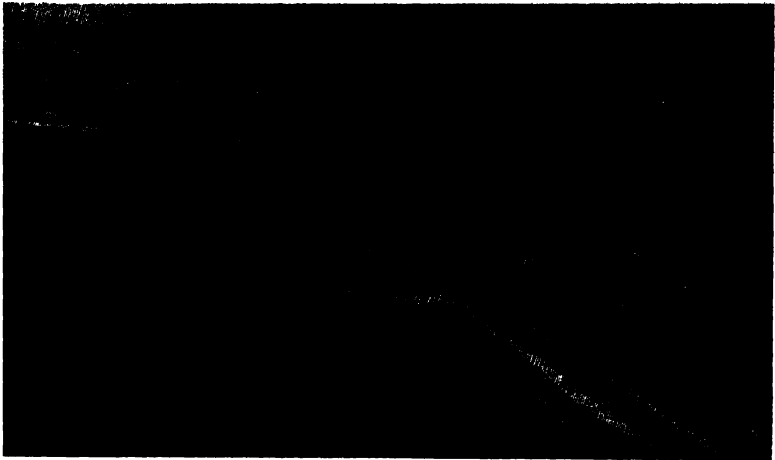
Rs 30 Lakhs

GAUHATI UNIVERSITY TRUST BOARD

গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় ন্যাস পুঁজি সংগ্ৰহৰ কুপনৰ নমুনা

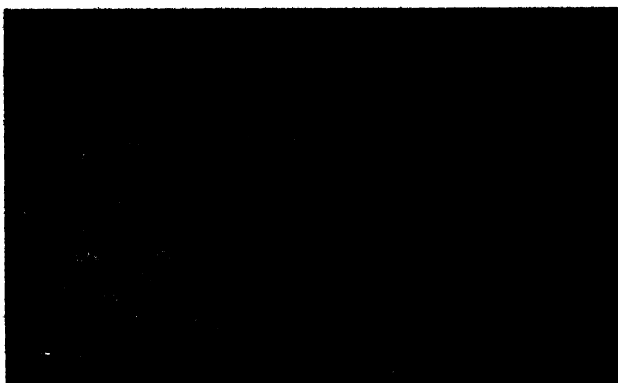
বিশ্বভাৰতীত সদ্য.সাক্ষৰৰ গ্ৰন্থ-ৰচনাৰ প্ৰশিক্ষণ
সহ সঞ্চালক ৰূপে পাঠ-দান

রোমানিয়ার কন্‌স্টান্টা বন্দর

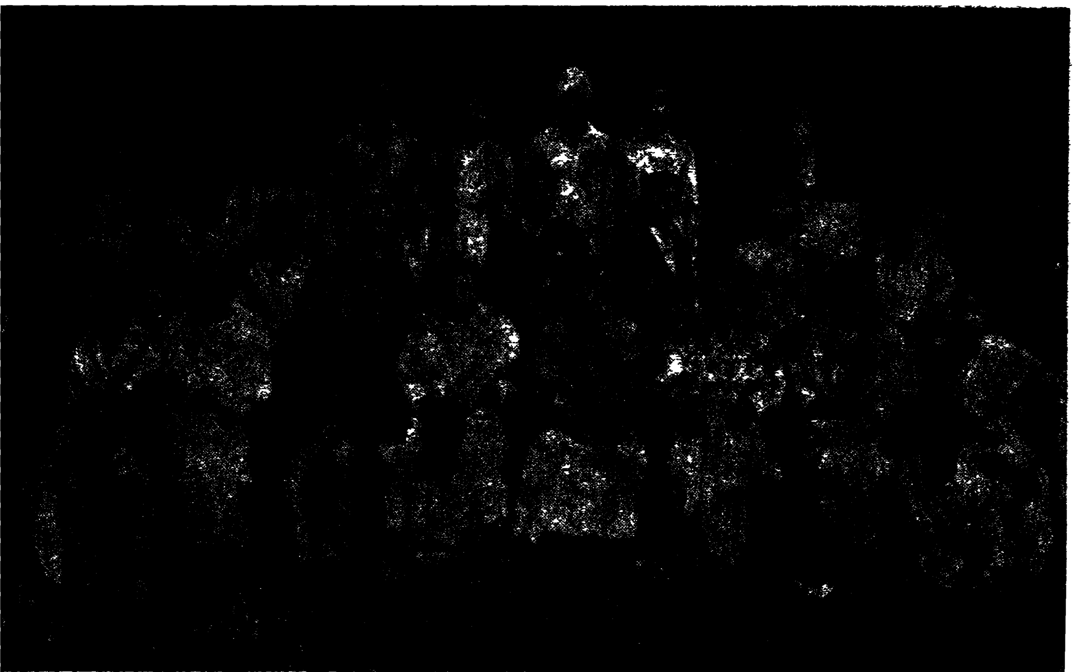
রোমানিয়ার রাজধানী বুখারেস্টের জেনেরেল মাঘেরু রাজপথ

নিৰ্জনতাৰ মেল
ৰোমানিয়াৰ টির্গু জিউ ছহৰত
কন্‌স্টান্টিন ব্ৰাঙ্কুৎসিৰ কলাকৰ্ম

১৯৭৪

উপাচাৰ্য সন্দিকৈৰ লগত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অসমীয়া বিভাগ

he Times of India

L CXVIII DELHI TUESDAY OCTOBER 30 1956 2 ANNAS

CES STRIKE TOWARDS SUEZ

BORDER RUN

d Attacks nications

ANS FROM BEGINS

AWARD OF PRIZES

GAUHATI UNIVERSITY ADJUDGED BEST

Youth Festival Ends

Punjab Cabinet List Almost Ready

MRS P KAUR MAY BE INCLUDED

HUNGA SURR

Secret By

Message Mr Nel

MAN CABINET FOR BOMBAY

তৃতীয় আন্ত বিশ্ববিদ্যালয় যুৱ মহোৎসৱত

'মোৰ বঁটা বিতৰণৰ ছবিও সমুখ পিঠত জিলিকিল'

from the Principal EASTHOLME SCHOOL HARLESTON NORFOLK

Telephone HARLESTON 337 ENGLAND

20-XII-60

Dear Dr Neog,

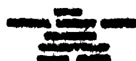
I have been reading over again your kind letter written to us just before last Christmas, with the reprint of your article on Assamese painting and the Youth Festival brochures

Your activities represent a great deal of work and I feel that you have wonderful enterprise and stamina to undertake them and carry them out with such notable success

I am finding the headship of a school a very different matter than teaching only, although as it happens I am still teaching almost full-time But so many varied matters go to the running of the thing one after another, one is dealing with classes, books, finance, staff,

বন্ধু অধ্যাপক হিন্টন ক্লাফিহৰ চিঠি

চন্দ্রকান্ত অভিধান সম্পর্কে অধ্যাপক সন্দিকৈৰ চিঠি

॥ অধ্যাপক-শ্রীমহেশ্বর-নিয়োগ-প্রশস্তিঃ ॥

প্রাগ্জ্যোতিষে পুরে [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ।
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] বৈ [illegible] ॥ ১ ॥

[illegible]-মূলে জাতো [illegible] [illegible] মহেশ্বরঃ ।
[illegible] আর্জবং [illegible] [illegible] [illegible] ॥ ২ ॥

ভারতেতিহাস-বিদ্যাসু প্রগল্ভে চ বাঙ্ময়ে ।
কীর্তির্যস্য [illegible] বৈ [illegible] প্রকাশিনী ॥ ৩ ॥

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ।
[illegible] [illegible] বিদ্যাসু সংস্কৃতেষু বৈ ॥ ৪ ॥

এষ মহেশ্বরো [illegible] গাম্ভীর্যে সাগরোপমঃ ।
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ॥ ৫ ॥

[illegible] [illegible] [illegible] ইতি বৈ প্রার্থয়ে সদা ।
[illegible] [illegible] ॥ ৬ ॥

২৮-অগ্রহায়ণ ১৩৭২ সাল
১৪ ডিসেম্বর ১৯৬৫ খ্রীষ্টাব্দ ॥

শ্রীসুনীতিকুমার চট্টোপাধ্যায়

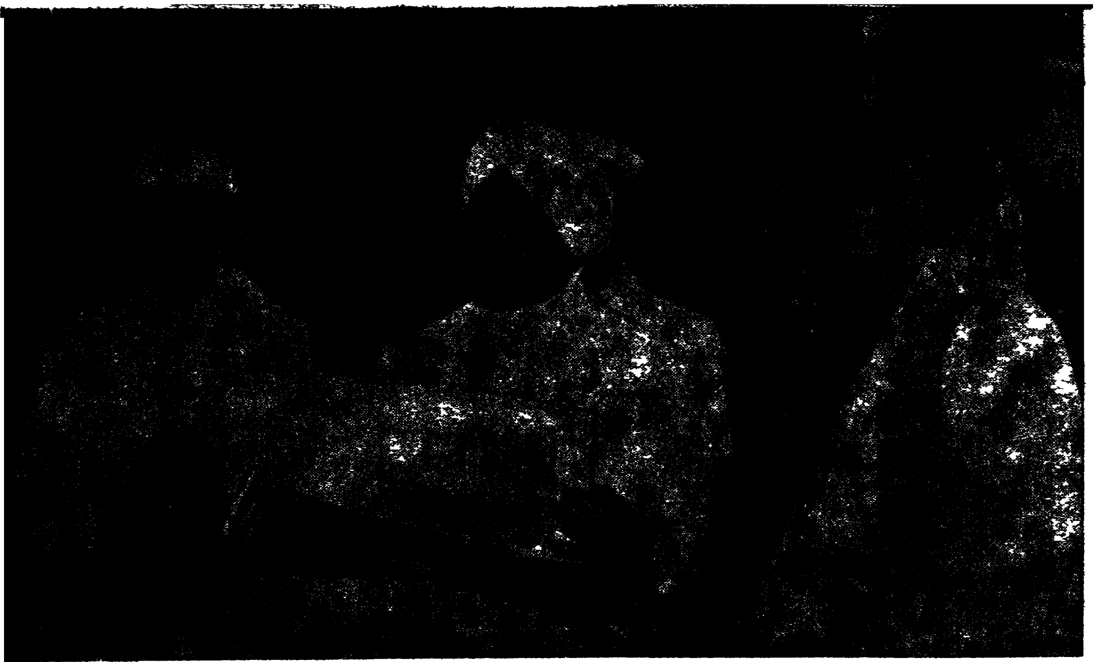
ডক্টর সুনীতিকুমার চট্টোপাধ্যায়ের
অধ্যাপক শ্রীমহেশ্বর-নিয়োগ-প্রশস্তিঃ

হাতৰ কাপ, চিন্তাৰ ভোলপাৰ

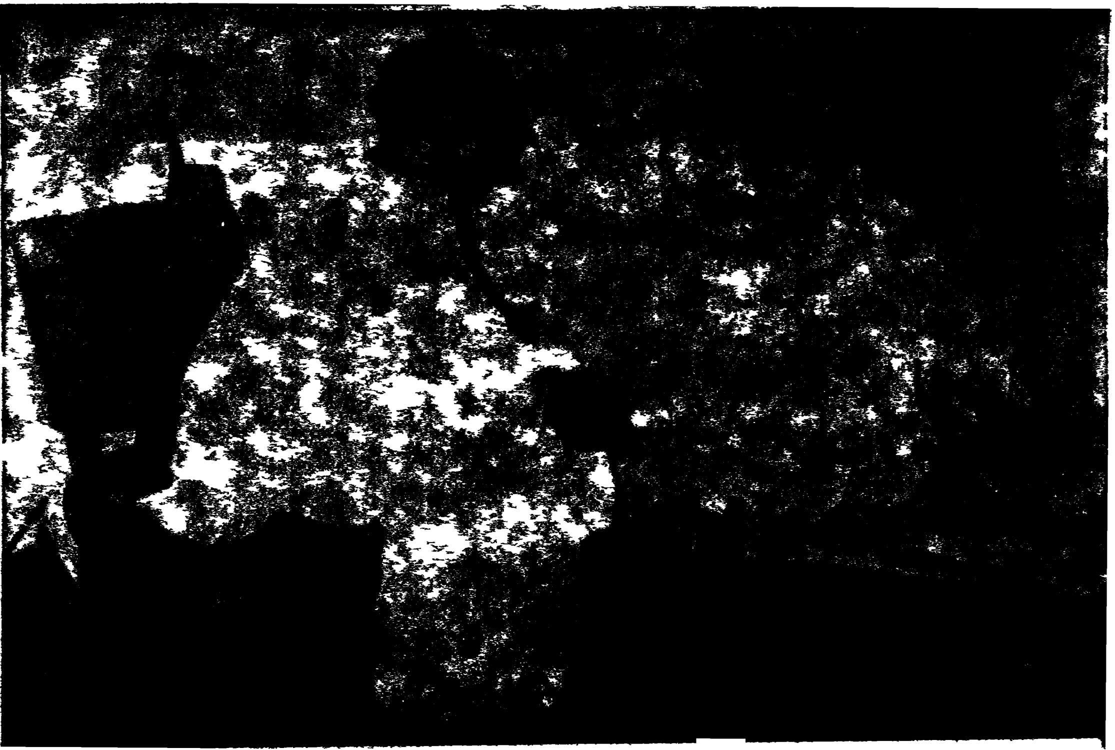

কবিতা পঢাত মগ্ন

ৰাষ্ট্ৰপতি শ্ৰীজৈল সিংহে 'গীত গোবিন্দ ইন দ্য আসাম স্কুল অব পেইন্টিং' উন্মোচন কৰিছে। কাষত ৰাজ্যপাল শ্ৰীভীষ্মনাৰায়ণ সিংহ

।ভিত নেহকৰ লগত নেহক অধ্যাপক

১৯৭৪